RÛHU'L - FURKĀN

TEFSÎRİ

Cild: 14

HAZIRLAYANLAR:

Mahmud USTAOSMANOĞLU

Riyâsetinde ilmî bir heyet

MÜCEDDİD
MAHMUT EFENDİ
VAKFI

İSTANBUL - 2022

Bu cildin hazırlanmasında emeği geçen kardeşlerime teşekkür eder,

Alîm ve Habîr olan Mevlâ Te`âlâ tarafından mükâfatlandırılmalarını niyâz ederim.

Mahmud USTAOSMANOĞLU
(İsmailağa Camii Em. İmam-Hatibi)

Yayınlayan

ahıska yayınevi

Çengeldere Mah. Gündoğdu Cad. No:53/A
Çavuşbaşı - Beykoz / İstanbul
Tel : 0216 479 79 79
www.ahiskayayinevi.com / info@ahiskayayinevi.com

ISBN Takım: 978-605-5456-04-7 (Tk.)
ISBN 14. Cilt: 978-605-5456-18-4 (14.c)

Baskı

Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Yolu, No:8
Davutpaşa / İstanbul Tel: 0212 482 11 01
Sertifika No: 49687

Satış ve Dağıtım

Ahıska Yayınevi

Tel & Whatsapp:

0216 479 79 79

www.ahiskayayinevi.com

© Bu eserin bütün hakları Ahıska Yayınevi'ne aittir. Tamamı yahut bir bölümü izin alınmadan, fotokopi dahil, optik, elektronik veya mekanik herhangi bir yolla çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

بسم الله الرحمن الرحيم

قَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهٖ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَآ اَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا ۭ قَالَ
اَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿٨٨﴾ قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اِنْ عُدْنَا
فِى مِلَّتِكُمْ بَعْدَ اِذْ نَجّٰىنَا اللّٰهُ مِنْهَا ۭ وَمَا يَكُونُ لَنَآ اَنْ نَعُودَ
فِيهَآ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ رَبُّنَا ۭ وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا ۭ عَلَى
اللّٰهِ تَوَكَّلْنَا ۭ رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَاَنْتَ خَيْرُ
الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾ وَقَالَ الْمَلَاُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهٖ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ
شُعَيْبًا اِنَّكُمْ اِذًا لَّخَاسِرُونَ ﴿٩٠﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا
فِى دَارِهِمْ جٰثِمِينَ ﴿٩١﴾ اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَاَنْ لَّمْ يَغْنَوْا
فِيهَا ۚ اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٢﴾ فَتَوَلّٰى
عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّى وَنَصَحْتُ لَكُمْ ۚ
فَكَيْفَ اٰسٰى عَلٰى قَوْمٍ كٰفِرِينَ ۚ ﴿٩٣﴾ وَمَآ اَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِنْ
نَبِىٍّ اِلَّآ اَخَذْنَآ اَهْلَهَا بِالْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾
ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتّٰى عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ
اٰبَآءَنَا الضَّرَّآءُ وَالسَّرَّآءُ فَاَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾

﴿ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (88)

(قَالَ) **Dedi,** kim? (اَلْمَلَأُ) **ileri gelenler,** (اَلَّذِينَ) **öyle kimseler ki,** (اِسْتَكْبَرُوا) **büyüklük tasladılar,** kimden? (مِنْ قَوْمِهِ) **onun (Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın) **kavminden,** ne dediler? (لَنُخْرِجَنَّ) **andolsun mutlaka çıkaracağız,** kimi? (كَ) **seni,** (يَا شُعَيْبُ) **ey Şuayb!,** daha kimi çıkaracağız?) (وَالَّذِينَ **o kimseleri ki,** (آمَنُوا) **îmân ettiler,** kim ile berâber çıkaracağız? (مَعَكَ) **seninle berâber,** nereden çıkaracağız? (مِنْ قَرْيَتِنَا) **memleketimizden,** (أَوْ لَتَعُودُنَّ) **ya da elbette muhakkak geçeceksiniz,** nereye? (فِي مِلَّتِنَا) **bizim dînimiz** (olan kâfirliğ)e, (قَالَ) **(Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*) **dedi,** ne dedi? (أَوَلَوْ كُنَّا) **biz olsak da mı?** kimler? (كَارِهِينَ) **isteksiz kişiler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Kavmi içerisinden büyüklük taslamış o ileri gelen kimseler: 'Ey Şu'ayb! Andolsun ki; seni de, o îmân etmiş olan kimseleri de mutlaka seninle birlikte memleketimizden çıkaracağız ya da elbette siz de bizim dînimiz (olan kâfirliğ)e **mutlaka geçeceksiniz.' dedi**(ler). **O** (**Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*) **da: 'Biz** (sizin dîninize karşı) **isteksiz kişiler olsak da mı** (bizi buna zorlayacaksınız)**?' dedi."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Beyzâvî, Hâzin ve **Nesefî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* bundan önceki âyet-i kerîmelerde zikredilen sözlerini takrir buyurduktan sonra onun sözlerini kabul etmekten geri duran kavmi ona:

"İki işten biri mutlaka olacak; ya biz seni ve sana uyanları bu şehirden çıkaracağız ya da sen bizim dînimize döneceksin!" diye karşılık verdiler.

O da onlara: "Biz istemediğimiz halde mi siz bizi kendi dîninize çevireceksiniz?" diye sordu. Onlar da: "Evet!" dediler. Bunun üzerine **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* onlara:

﴿ قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللهِ تَوَكَّلْنَا ﴾

"Allâh bizi (sizin) **o** (sapık yolu)**n**(uz)**dan kurtardıktan sonra sizin dîninize dönecek olursak, gerçekten Allâh'a karşı büyük bir yalan uydurmuş oluruz. Rabbimiz olan Allâh** (hak dinden dönüp, rüsvay olmamızı) **dilemedikçe bizim için o** (sizin gibi kâfirlerin yolu)**na geçiş**(, yakışan bir şey) **olamaz. Rabbimiz her şeyi ilim yönünden kuşatmıştır. Biz**(i şerlilerden kurtarıp, îman üzere sâbit kılması husûsunda) **ancak Allâh'a tevekkül ettik."** diye cevap verdi.

Eğer burada: "Müşriklerin: 'Ya da bizim dînimize geri dönersiniz!' sözleri, **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın evvelce onların dîni olan kâfirlik üzere olduğuna delâlet etmektedir. Oysa bunun böyle olmadığı âşikârdır." denilecek olursa buna şöyle cevap verilir:

"**Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın ashâbı ona inanmadan önce o kâfirlerin dîni üzere olduklarından, kâfirler **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*a ve ashâbına topluca hitap ettiler, bu nedenle **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* evvelce de onların dîni üzere bulunmuyorduysa da tağlîb yoluyla bu hitâba dâhil kılınmıştır."

Bâzı âlimlere göreyse; burada geçen "Avd" fiili "İbtidâ" mânâsında kabul edilerek bu işkâl halledilir ki meâlimizdeki mânâ buna göre verilmiştir.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* evvelce **Allâh-u Te'âlâ**'ya gizlice ibâdet ettiği için kavmi onun **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdetini görmediklerinden onu da kendi dinlerinde zannetmiş olabilirler. Nitekim **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*a:

﴿ ... يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هٰذَا ... ﴾

"...Ey Sâlih! Bundan önce sen bizim aramızda gerçekten (kendisine) **ümit bağlanan bir kimseydin!.."** *(Hûd Sûresi:62)* demeleri de, müşriklerin daha önce onun kendi dinleri üzere olduğunu sandıklarını göstermektedir.

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın kavmi kendilerince kendilerinden aşağı olan kimselere boyun eğmekten büyüklendikleri için **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ı ve ashâbını hakir görerek ona bu sözü söylediler.

Nitekim onlar **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*a:

﴿ ... وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴾

"...Şüphesiz ki elbette biz seni aramızda (hiçbir şeye gücü kuvveti yetmeyen) **bir zayıf olarak görüyoruz. Senin kabîlen**(den hiçbir korkumuz yoksa da, bizim dînimiz üzere oldukları için nezdimizde îtibarları vardır, o da) **olmasaydı, elbette seni taşlayarak öldürürdük!**

Zâten bize göre sen hiç de değerli biri değilsin (ki, bu îtibarın seni recmetmemize mâni olsun. Bizim bunu yapmamıza mâni olan tek şey, dînimizden ayrılmayıp, seni bize tercih etmeyen yakınlarının hatırını saymamızdır)**!"** *(Hûd Sûresi:91)* demiştiler.

Sonra onlar dünyâ bakımından kendilerinden aşağı olana boyun eğmeyi adâlet görmezken, bu fikri mel'ûn İblîs'ten alarak onu taklit ettiler. Çünkü o da Âdem *(Aleyhisselâm)*a secde etmekle emrolunduğunda:

﴿ ... أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ ... ﴾

"...Ben ondan hayırlıyım!.." *(A'râf Sûresi:12)* demişti. Çünkü mel'ûn, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a secde emrini adâletli görmemişti. İşte bu inkârcılar da kendilerinden aşağı gördüklerine boyun eğmeyi adâletli saymadıkları için **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*a karşı büyüklendiler ve onu inkâr ettiler.

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın kavminin, peygamberlerini ve ashâbını ölümle ve sürgünle tehdit etmeleri bir ilk değildi. Nitekim evvelce **Lût** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi de ona:

﴿ ... لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ ﴾

"...Ey Lût! Andolsun ki; eğer (bu sözlerinden) **vazgeçmezsen, yemin olsun; elbette** (en kötü bir şekilde tartaklanarak sürgüne gönderilip aramızdan) **çıkartılanlardan olacaksın!"** *(Şu'arâ Sûresi:167)* demişti.

Daha önce **Nûh** kavmi de:

﴿ ... لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ﴾

"...Ey Nûh! Andolsun ki; eğer (bu sözlerinden) **vazgeçmezsen, yemin olsun elbette taşlananlardan olacaksın!"** *(Şu'arâ Sûresi:116)* demişlerdi.

İşte böylece **Mekke** müşrikleri de bizim peygamberimiz hakkında aynı kararları aldılar. Nitekim:

﴿ ... وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ ... ﴾

"...Hani o kâfir olmuş kimseler, seni tutup (bir evde hapsederek) **bağlasınlar yâhut seni öldürsünler ya da seni** (**Mekke**'den sürgün edip) **çıkarsınlar diye sana tuzak kuruyordu..."** *(Enfâl Sûresi:30)* âyet-i kerîmesi bundan bahsetmektedir.

Demek ki; dünyâ kurulduğundan bu yana inkârcıların âdeti, kendilerine gönderilen elçileri kâh sürgünle, kâh ölümle tehdit etmişlerdir. Nitekim:

﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ... ﴾

"O kâfir olmuş kimseler(in inatçıları) **rasûllerine: "Andolsun ki; mutlaka sizi toprağımızdan çıkar**(ıp sürgüne yollay)**acağız, ya da yemin olsun kesinlikle siz bizim dînimize geçeceksiniz!.." dedi."** *(İbrâhîm Sûresi:13)* âyet-i kerîmesinde bu husus açıklanmıştır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; hayır ehli ancak kendileri gibi olanlara meylettikleri gibi, şer ehli de ancak kendi hallerinde onlara yardımcı olacağını gördükleri kimselere destek olurlar. Kendi bâbında biricik olan ise, arkadaşlarının usûlünden farklı bir yol takip edendir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde bu mânâ nakledildikten sonra şu beyit zikredilmiştir:

هَمِه مُرْغَانْ كُنَدْ بَا جِنْس پَرْوَازْ كَبُوتَرْ بَا كَبُوتَرْ بَازْ بَا بَازْ

"Bütün kuşlar uçar kendi cinsleriyle,
Güvercin güvercinle, doğan doğanla birlikte!"

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede şu mânâya işâret vardır ki; kibirlilerin hâli ve zorbaların âdeti, yükseklik taslamak ve üstünlerin, alçakları sürgün etmesidir. Çünkü onlarda nîmetlerin verdiği şımarıklık, kendini ihtiyaçsız görmenin getirdiği azgınlık ve keyfiliğin sağladığı şaşkınlık hüküm sürmektedir.

Dünyâ sevgisi bütün hatâların başı olup, fitnesi de belâların en büyüğü olduğuna göre; **Allâh-u Te'âlâ** dünyâ ehlini memleketlerde helâk ve fesat sebebi kılmıştır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا ﴾

"Biz (ezelî takdirimizi infaz etmek üzere) **bir memleketi helâk etmek istediğimizde, oranın bollukla şımartılan kişilerine** (göndermiş olduğumuz peygamber vâsıtasıyla, Kendimize itaati) **emrederiz. Fakat onlar orada** (Bize itaatten çıkarak) **fâsıklık yaparlar da, böylece o** (azap) **söz**(ümüz) **orası üzerine hak olur.**

Ayet: 88

Biz de bir daha düzelemeyecek bir şekilde görülmemiş bir helâk edişle hemen orayı kırıp geçiririz!" *(İsrâ Sûresi:16)* buyurmuştur.

اِیمَنْ مَشُو زِ عِشْوَهٔ دُنْیَا کِه اِینْ عَجُوزْ مَکَّارَه مِی نَشِیندَ و مُحْتَالَه مِی رَوَدْ

"Emin olma işvesinden dünyânın! Zîrâ bu kocakarı,
Hîle ile oturur, yalanla kalkar!"

Ey sâlik kardeş! Bu cîfe ve mel'ûn dünyânın süsüne, azametine, hîlesine ve aldatmasına kanarak sırât-ı müstakîmden (dosdoğru yoldan) dışarı çıkıp da azma! Dînini dünyâya değişip avâm meşreb olma! Dînini elinden giderecek zâlimlere güvenme! Zîrâ bu acûz dünyânın nîmeti nikmet (işkence), şarâbı serâbdır. Dâimâ halkı hîle ve tuzak ile hak yolundan çıkartır ve Hakk'tan uzak düşürür. *(Hâfız Şerhi Konevî:1/443-444; Hâfız Şerhi Sûdî Efendi:1/447)*

﴿ قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (89)

(قَدِ افْتَرَيْنَا) **Muhakkak biz uydurmuş oluruz,** kime karşı? (عَلَى اللهِ) **Allâh'a karşı,** ne uydurmuş oluruz? (كَذِبًا) **büyük bir yalan,** ne yaparsak? (إِنْ عُدْنَا) **geçersek,** nereye? (فِي مِلَّتِكُمْ) **sizin dîninize,** neden sonra? (بَعْدَ إِذْ نَجَّا) **kurtardıktan sonra,** kimi? (نَا) **bizi,** kim? (اَللهُ) **Allâh,** neden? (مِنْهَا) **ondan,** yâni sizin bâtıl dîninizden, (وَمَا يَكُونُ) (yakışan bir şey) **olamaz,** kim için? (لَنَا) **bizim için,** ne? (أَنْ نَعُودَ) **geçmemiz,** neye? (فِيهَا) **ona,** (إِلَّا أَنْ يَشَاءَ) **ancak dilerse,** kim? (اَللهُ) **Allâh,** öyle Allâh ki, (رَبُّنَا) **bizim Rabbimiz,** yâni Rabbimiz olan **Allâh-u Te'âlâ** bizim hak dinden dönüp rüsvay olmamızı dilemedikçe bizim sizin bâtıl dîninize geçmemiz olacak şey değildir, (وَسِعَ) **kuşatmıştır,** kim? (رَبُّنَا) **Rabbimiz,** neyi? (كُلَّ شَيْءٍ) **her şeyi,** ne cihetinden? (عِلْمًا) **ilim yönünden,** (عَلَى اللهِ) **ancak Allâh'a,** (تَوَكَّلْنَا) **biz tevekkül ettik,** yâni bizi sizin şerrinizden kurtarıp îmanda sâbit kılması için Rabbimize güvendik. (رَبَّنَا) **Ey Rabbimiz,** (اِفْتَحْ) **hüküm ver,** nerede? (بَيْنَنَا) **bizim aramızda,** daha?, (وَبَيْنَ قَوْمِنَا) **kavmimizin arasında,** neyle hüküm ver? (بِالْحَقِّ) **hak** (ve adâlet) **ile,** (وَأَنْتَ) **zâten Sen,** kimsin? (خَيْرُ الْفَاتِحِينَ) **hüküm verenlerin hayırlısısın.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Allâh bizi (sizin) **o** (sapık yolu)**n**(uz)**dan kurtardıktan sonra sizin dîninize dönecek olursak, gerçekten Allâh'a karşı büyük bir yalan uydurmuş oluruz. Rabbimiz olan Allâh** (hak dinden dönüp, rüsvay olmamızı) **dilemedikçe bizim için o** (sizin gibi kâfirlerin yolu)**na geçiş**(, yakışan bir şey) **olamaz. Rabbimiz her şeyi ilim yönünden kuşatmıştır. Biz**(i şerlilerden kurtarıp, îman üzere sâbit kılması husûsunda) **ancak Allâh'a tevekkül ettik.**

Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimizin arasında hak (ve adâlet) **ile hüküm ver/** *(bizi gâlip kılarak, kimin haklı, kimin haksız olduğu husûsunda)* ***bizimle kavmimizin arasını hak ile aç/.*** **Hüküm verenlerin/***(gerçekleri)* ***açığa çıkaranların/*** **hayırlısı ancak Sensin!** (Çünkü hiçbir hükmünde zulüm söz konusu olmadığı gibi, mükemmel ilmine ve gücüne hiçbir noksanlık yol bulamaz!)"

Î Z Â H Â T

Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Hâzin, Nesefî, Ebussuud, Mazharî ve **Âlûsî** *(Rahimehümüllâh)*ın beyanları vechile; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın bir önceki âyet-i kerîmedeki cevâbı, onların dînine dönmeyeceği husûsunda işâret ve remz mânâsı taşımaktaydı. Bu âyet-i kerîmede zikredilen ikinci cevap ise, **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın onların dînine dönmeyeceği husûsunda sarih bir beyandır.

Böylece **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* onlara: "Biz bunu yaparsak muhakkak **Allâh-u Te'âlâ**'ya iftirâ etmiş oluruz, nübüvvet ve risâlette esas olan, doğru konuşmak ve yalandan uzak durmaktır, sizin dîninize geçmek ise **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı yalan uydurmak olacağından nübüvveti iptal eder ve risâleti ortadan kaldırır." demiş olmaktadır.

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın, müşrik kavmine karşı: "Siz **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı bir yalan uydurdunuz!" diye açık bir beyanda bulunmayıp, ta'rîz (söz dokundurma) yolunu seçerek: "Biz sizin dîninize geçersek **Allâh-u Te'âlâ**'ya yalan iftirâ etmiş oluruz!" demesi onlara karşı bir nevî lütuf ve şefkat gösterme olarak kabul edilebilir.

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın sözleri arasında geçen:

﴿ ... بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللهُ مِنْهَا ... ﴾

"...Allâh bizi (sizin) **o** (sapık yolu)**n**(uz)**dan kurtardıktan sonra..."** ifâdesi: "Bize sizin yolunuzun çirkinliğini ve bozukluğunu bildirdikten sonra ve onun bâtıl olduğuna dâir deliller naspettikten sonra" demektir ki, bundan maksat yine ümmetidir.

Kendisi evvelce de onların yolundan berî ise de sözü tağlip hükmü üzere icrâ ederek, kendini de onların sınıfına koyup "Biz" ifâdesini kullanmıştır. Aslında kendi adına verdiği cevap:

﴿ وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ وَارْتَقِبُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴾

"Ey kavmim! Siz (kâfirlik ve bana karşı düşmanlık husûsunda) **olanca gücünüz üzere çalış**(ıp çabalay)**ın. Şüphesiz ben de** (yolumda sebat edip, size karşı direnişte olanca gücümle) **çalışıcıyım. Pek yakında bileceksiniz, kimmiş o kimse ki, kendisini rezil edecek azap ona gelecektir, bir de kimmiş o yalancı?**

Öyleyse (sizi tehdit ettiğim şeylerin gerçekleşeceği zamânı) **bekleyin, şüphesiz ben de sizinle birlikte** (bunu) **gözleyiciyim!"** *(Hûd Sûresi:93)* şeklinde meydan okuma mâhiyetindedir. Zâten kendilerini ölüm ve azapla tehdit eden kavimlerine karşı bütün peygamberlerin cevâbı bu sûretle olmuştur.

Nitekim **Hûd** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿... إِنِّي أُشْهِدُ اللهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ. مِنْ دُونِهِ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنْظِرُونِ ﴾

"...Şüphesiz ben Allâh'ı şâhit koşuyorum, siz de şâhit olun ki gerçekten ben, sizin (Allâh'a) şirk koşmakta olduğunuz şeyler(e tapmaktan ve onları bir şey yerine koyup endişelenmek)**den tamâmen uzağım.**

(Yine şâhit olun ki; ben) **O'ndan başkasın**(a tapmaktan da, O'ndan gayrinden korkmak)**dan** (da uzağım)**!**

Artık (sizin dediğiniz gibi ilâhlarınız, kendilerine ibâdeti engelleyen kişilere zarar verme gücüne sâhip bulunuyorlarsa, bunu ispatlamak üzere) **topluca bana tuzak kurun, sonra da bana** (göz açacak kadar bile) **mühlet vermeyin!"** *(Hûd Sûresi:54-55)* şeklindeki cevâbı, yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

﴿ ... ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنظِرُونِ﴾

"...Sonra (hep birlikte) **bana tuzak kurun ve bana hiç mühlet vermeyin!** (Zîrâ ben **Allâh**'ın sâhiplenmesine ve korumasına güvendiğim için, sizin kuracağınız hiçbir tuzağa önem vermem.)" *(A'râf Sûresi:195)* sözü, enbiyânın bu hususta tâvizsiz tutumunu ortaya koymaktadır.

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ ... إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللهُ رَبُّنَا ... ﴾

"...Ancak Rabbimiz olan Allâh'ın dilemesi müstesnâ!.." sözündeki istisnâsı, İslâm'ı bırakmayı, olmayacak bir şarta bağlayarak kâfirlerin ümîdini kesmek için getirilmiştir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın Rablik ünvânına temas etmek, bir kulun îman ve tâati, kâfirliğe karşı tercih ettiğini bile bile **Allâh-u Te'âlâ**'nın, onun inkâra düşmesini dilemesinin muhal olduğunu bildirmektedir.

Zîrâ Rablik sıfatı, kulun iyiliğini isteyerek, onu faydalarına delâlet edip, zararlarından uzaklaştırmayı îcap eder. Zâten **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir kulu şirkten kurtarması onun tekrar şirke dönmesini istemediğinin delillerindendir.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** bir kulun kâfir olmasını dilerken, onun inkârı tercih ettiğine dâir ezeldeki ilmine göre bu meşîetini gerçekleştirir, ama kimin şirki seçmeyeceğini bildiyse onun hakkında bunu dilemez.

Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın ileride olmayacak bir şeyi olacak olarak bildiğini düşünmek, ya da olacağını bildiği şeyden başkasını dilediğini kabullenmek **Allâh-u Te'âlâ**'ya cehâlet ve acziyet (bilgisizlik ve güçsüzlük) isnâd etmeyi gerektireceği için câiz değildir.

Allâh-u Te'âlâ açısından durum böyledir, ama kullar **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezeldeki ilmini ve buna tâbi olan karârını bilmediklerinden korkuyu elden bırakamazlar. İşte burada da **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* kendisinden bir zelle veyâ kusur vukû bulur da bu sebeple **Allâh-u Te'âlâ** onun hakkında bir dalâlet diler diye korkusundan bu istisnâyı yapmıştır. Aslında bu istisnâ, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî ilmine ve kaderine karşı bir edep ve tâzim ifâdesidir.

Bütün peygamberler de bu edebi gözetmişlerdir, çünkü onların **Allâh-u** Te'âlâ'yı bilmesi, diğerlerinden fazla olduğundan korkuları da fazla olmuştur. Nitekim **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ ... وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ ﴾

"...Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut!" *(İbrâhîm Sûresi:35)* diye duâ ederken ve müşrik kavmine:

﴿ ... وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ... ﴾

"...(Siz beni ilâhlarınız tarafından çarpılmakla tehdit ediyorsunuz ama) **Rabbimin bir şey dilemesi dışında, ben sizin Kendisine ortak koşmakta olduğunuz şeylerden** (hiçbir zaman) **korkmam!** (Çünkü) **benim Rabbim ilim bakımından her şeyi kuşatmıştır..."** *(En'âm Sûresi:80)* diye hitap ederken bu edebe riâyet etmiştir.

Yine böylece **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ ... تَوَفَّنِي مُسْلِمًا ... ﴾

"...Beni Müslüman olarak vefat ettir!.." *(Yûsuf Sûresi:101)* diye duâ ederken bu korkusunu izhar etmiştir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de **Allâh-u Te'âlâ**'dan korkusunu sürekli açıklar ve İslam üzere sebat duâsı yapardı. Nitekim **Abdullâh ibni Amr ibni'l Âs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittiğini nakletmiştir:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ قُلُوبَ بَنِي اٰدَمَ كُلَّهَا بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ كَقَلْبٍ وَاحِدٍ يُصَرِّفُهُ حَيْثُ يَشَاءُ.» ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَللّٰهُمَّ مُصَرِّفَ الْقُلُوبِ صَرِّفْ قُلُوبَنَا عَلَى طَاعَتِكَ.»

"Şüphesiz Âdemoğullarının kalplerinin tamâmı, Rahmân'ın (kudret) **parmaklarından iki parmak arasında bir tek kalp gibi bulunmaktadır ki, onu dilediği tarafa çevir**(diği gibi, hepsini de bir anda istediği yöne çevir)**ir."** Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ey kalpleri çeviren Allâh! Kalplerimizi tâatına çevir." buyurmuştur. *(Müslim, Kader:3, no:2654, 4/2045; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/385; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:14/145)*

Ehl-i Sünnet mezhebi: "**Allâh-u Te'âlâ** hayır ve salahtan başka bir şey dilemez" görüşünde olan Mu'tezile'ye karşı **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın bu sözünü delil getirerek: "**Allâh-u Te'âlâ** -râzı olmaksızın- bâzen kulunun kâfirliğini diler" demişlerdir. Çünkü **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* bu sözünde kâfirliğe dönmeyi **Allâh-u** Te'âlâ'nın meşîetine havâle etmiş, **Allâh-u** Te'âlâ da onun bu sözünü tasvip buyurarak bize nakletmiştir.

Yine böylece Mu'tezile'nin: "Kul kendi fiilini kendi yaratır." sözü **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ ... بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللهُ مِنْهَا ... ﴾

"...Allâh bizi (sizin) **o** (sapık yolu)**n**(uz)**dan kurtardıktan sonra..."** sözüyle bozulmuştur, çünkü bu ifâde, insanı kâfirlikten kurtaranın ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğuna delâlet etmektedir. Oysa îman kulun kendi yaratmasıyla olsaydı, kâfirlikten kurtuluş, **Allâh-u Te'âlâ**'dan değil de, insanın kendinden meydana gelmiş olurdu ki, bu da bu âyete zıt düşmektedir.

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ ... وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ... ﴾

"...Rabbimiz her şeyi ilim yönünden kuşatmıştır..." sözü, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilminin olmuş ve olacak her şeyi ihâta ettiğini (kuşattığını) bildirmektedir ki, kulların halleri, azim ve niyetleri ve her birine neyin lâyık olduğu gibi hususlar da **Allâh-u Te'âlâ**'nın mâlûmâtındandır.

Dolayısıyla kullarının hallerinin nereye tahavvül edeceğini ve kalplerinin hangi yöne döneceğini ancak O bilir.

Nitekim **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Doğru söyleyen ve kendisine doğru bildirilen **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bize şöyle anlattı:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ: «إِنَّ خَلْقَ أَحَدِكُمْ يُجْمَعُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا أَوْ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَهُ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَهُ ثُمَّ يُبْعَثُ إِلَيْهِ الْمَلَكُ فَيُؤْذَنُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ فَيَكْتُبُ رِزْقَهُ وَأَجَلَهُ وَعَمَلَهُ وَشَقِيٌّ أَمْ سَعِيدٌ ثُمَّ يَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى لَا يَكُونُ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُ النَّارَ وَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ عَمَلَ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا.»

"Şüphesiz ki sizin birinizin yaratılışı, annesinin karnında kırk gün veyâ kırk gecede toplanır, sonra o kadar zaman donuk kan olur, sonra o kadar zaman da bir çiğnem et parçası olur, sonra (yüz yirmi gün dolduğunda) **ona bir melek gönderilir ve ona** (meleğe) **dört kelime bildirilir, o da** (kendisine bildirilen kelimelere göre) **rızkını, ecelini, amelini** (yapacaklarını) **ve şakî mi, yoksa sa'îd mi** (bedbaht mı, yoksa bahtiyar mı) **olduğunu yazar, sonra da ona ruh üfler.**

Muhakkak ki sizin biriniz cennet ehlinin amelini yapar(ak yaşar), **nihâyet onunla cennet arasında** (mâni olan ölümüne) **bir arşın** (kadar az bir zaman) **kalır, birden bire o** (meleğin) **yazı**(sı) **önüne geçer de, o kişi cehennem ehlinin amelini yapmaya başlayarak cehenneme girer.**

Sizin biriniz de, gerçekten cehennem ehlinin amelini yapar(ak yaşar), **nihâyet onunla cehennem arasında** (mâni olan ölümüne) **bir arşın** (kadar az bir zaman) **kalır, birden bire o** (meleğin) **yazı**(sı) **önüne geçer de, o kişi cennet ehlinin amelini yapmaya başlayarak oraya girer.** (Ama **Allâh-u Te'âlâ**'nın lütfundan ve geniş rahmetinden dolayı insanların ölümlerine yakın şerden hayra dönmesi çokça vukû bulur, hayırdan dönmelerine ise pek az rastlanır.)" *(Buhârî, Tevhîd:28, no:7016, 6/2713; Müslim, Kader:1, no:2643, 4/2036)*

Demek ki sa'îd kul, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilminde saâdete ermiş olandır, şakî ise, yine **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilminde bedbaht kalandır. Ama kullar işlerinin netîcesinin nereye varacağını bilmekten âcizdirler.

Allâh-u Te'âlâ bir kulunu şirkten kurtarmışken, o kul da:

﴿ ... عَلَى اللهِ تَوَكَّلْنَا ... ﴾

"...Biz(i şerlilerden kurtarıp, îman üzere sâbit kılması husûsunda) **ancak Allâh'a tevekkül ettik..."** diyerek **Allâh-u Te'âlâ**'ya sarılmışken, artık **Allâh-u Te'âlâ**'nın o kulu şirke döndürmeyi dilemesi, lütf-u keremi bakımından muhaldir.

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*: "Biz ancak Allâh'a tevekkül ettik." derken: "Biz bütün işlerimizde ancak Rabbimize îtimad ettik ve sâdece O'na istinad ettik, zîrâ O, Kendisine tevekkül edene kâfîdir." mânâsını kastetmiştir ki, böylece sanki o, sebepleri terkedip, Müsebbibü'l esbâb (sebepleri yaratan **Allâh-u Te'âlâ**'y)a yöneldiğini açıklamış olmaktadır.

Daha sonra **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* inatçılardan yüz çevirip, Rabbü'l-âlemîn'e münâcâta yönelerek:

﴿ ... رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴾

"...Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimizin arasını fethet, zâten fâtihlerin hayırlısı ancak Sensin." diye duâda bulundu ki, müfessirler bu cümle-i celîleye bir kaç türlü mânâ vermişlerdir:

1) Hımyer (**Yemen**) lügatine göre "Feth" kelimesi, "Kazâ (hüküm vermek)" anlamına gelmektedir. Bu nedenle onlar müşkil meseleleri fasl ettiği ve işleri açıklığa kavuşturduğu için hâkime "Fâtih" derler.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "Falancalardan bir kadınla evleninceye kadar bu âyet-i kerîmede geçen "Feth" kelimesinin mânâsını anlamamıştım, bir kere onunla aramızda bir kavga çıkınca bana:

تَعَالَ حَتَّى أُفَاتِحَكَ إِلَى فُلَانٍ

'Aramızda hükmetmesi için falancaya gidelim.' dediğinde anladım ki, "Feth" kelimesinin mânâsı 'Hüküm verme' demekmiş." İşte buna göre âyet-i celîlenin mânâsı:

"Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimizin arasında hak (ve adâlet) **ile hüküm ver. Hüküm verenlerin hayırlısı ancak Sensin!** (Çünkü hiçbir hükmünde zulüm söz konusu olmadığı gibi, mükemmel ilmine ve gücüne hiçbir noksanlık yol bulamaz!)" demektir.

2) **Beyzâvî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; burada geçen "Feth" kelimesi, "İzhar, keşf ve temyîz (açıklama ve açık-seçik bir hâle getirme)" anlamındadır ki, buna göre mânâ:

"(Bizi gâlip kılarak,) **işimizi âşikâr et,** (tâ ki onlarla aramızda olan durum açığa çıksın ve kimin haklı, kimin haksız olduğu iyice belirsin. Gerçekleri) **açığa çıkaranların hayırlısı ancak Sensin!"** demektir.

Allâh-u Te'âlâ dâimâ hak ile hükmetmekteyken, **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın **Allâh-u Te'âlâ**'dan hak ile hükmetmesini istemesi hakkında üç görüş zikredilmiştir:

1) Bunun mânâsı: "Ey Rabbimiz! Sen bizim aramızda hak olan hükmünle hüküm ver!" demektir.

2) "Ey Rabbim! Evvelce verdiğin hükümler gibi şimdi de, hak ile hüküm ver!" şeklinde anlaşılabilir ki, peygamberlerin ve hidâyet erbâbının, hidâyet üzere oldukları halde:

﴿ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴾

"Bizi dosdoğru yola hidâyet et!" *(Fâtiha Sûresi:6)* diye duâ etmeleri bu kabildendir.

3) Bu duâ, kâfirler hakkında acele azap isteme anlamına da gelebilir ki, o zaman inkârcılar aleyhine bir bedduâ mâhiyeti taşımış olur.

Ayet: 89

Nitekim **"Kurtubî Tefsîri"**nde zikredildiğine göre; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* çok namaz kılan bir zattı. Kavminin inkâr ve azgınlıkları uzun zaman sürüp o da onların düzelmelerinden ümit kesince, bu cümle-i celîle ile onlara bedduâ etti, **Allâh-u Te'âlâ** da onun bedduâsını kabul buyurarak kavmini zelzele ile helâk etti. Nitekim helâkleri 91. âyet-i kerîmenin tefsirinde zikredilecektir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* ve ashâbı:

﴿ ... قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ ... ﴾

"Sizin dîninize dönecek olursak, gerçekten Allâh'a karşı büyük bir yalan uydurmuş oluruz..." sözleriyle azim ve niyetlerinin doğruluğunu açıklamışlardır. Sonra:

﴿ ... بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللهُ مِنْهَا ... ﴾

"...Allâh bizi (sizin) **o** (sapıkyolu)**n**(uz)**dan kurtardıktan sonra..."** diyerek şükürlerini ikrar etmişlerdir.

Daha sonra:

﴿ ... وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللهُ رَبُّنَا ... ﴾

"...Rabbimiz olan Allâh (hak dinden dönüp, rüsvay olmamızı) **dilemedikçe bizim için o** (sizin gibi kâfirlerin yolu)**na geçiş**(, yakışan bir şey) **olamaz..."** sözleriyle kendi güç ve kuvvetlerine güvenmediklerini açıklamışlardır ki bunun mânâsı:

"**Allâh** tarafından bize hızlân libâsı (yardımsız bırakılma elbisesi) giydirilecek olursa alçaklık ve rezilliğe geri döndürülürüz" demektir.

Sonra bu dostlar tevekkülün güzelliğine heves ederek:

﴿ ... عَلَى اللهِ تَوَكَّلْنَا ... ﴾

"...Biz(i şerlilerden kurtarıp, îman üzere sâbit kılması husûsunda) **ancak Allâh'a tevekkül ettik.** Yâni; ancak O'na güvendik ve bütün hayırları ancak O'ndan bekledik." dediler.

Sonunda ise bütün işlerini **Allâh-u Te'âlâ**'ya ısmarlayarak:

﴿ ... رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴾

"...Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimizin arasında hak (ve adâlet) **ile hüküm ver. Zâten hüküm verenlerin hayırlısı ancak Sensin!"** dediler. **Hakk Sübhânehû** de tam o anda ısmet ve kifâyetiyle (koruması ve yeterliliğiyle) onlara yetişiverdi.

İbni Acîbe tefsîrinde zikredildiğine göre; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* ve ashâbının:

﴿ ... وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللهُ رَبُّنَا ... ﴾

"...Rabbimiz olan Allâh (hak dinden dönüp, rüsvay olmamızı) **dilemedikçe bizim için o** (sizin gibi kâfirlerin yolu)**na geçiş**(, yakışan bir şey) **olamaz..."** sözünden anlaşıldığı üzere; bir insan **Allâh-u Te'âlâ**'nın vaadinin ve va'îdinin zâhirine bağlı kalmamalıdır, yâni; "Şu ameli işleyene şu mükâfat vardır!" meâlindeki bir âyet-i kerîme veyâ hadîs-i şerîfe dayanarak: "Ben bu ameli yaptım, öyleyse şu mükâfâtı kazandım!" dememelidir.

Yine böylece; günah işleyen birini gördüğünde: "Şu âyet-i kerîme veyâ şu hadîs-i şerîfe göre sana cehennemde şu azap yapılacak!" diye kesin hüküm veremez. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** o müjdeyi veyâ tehdidi, gizlediği birtakım sebeplere ve şartlara bağlamış olabilir.

(Nitekim mükâfat vaat edilen bir ameli yapsa da, başka bir kötülüğü yüzünden o sevaptan mahrum kılınabilir, ya da başka bir iyiliğinden sebep günahının cezâsı kaldırılabilir, dolayısıyla insan **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu hususlaki karârını bilmediği için zâhire göre hüküm veremez.)

Bundan dolayıdır ki âriflerin **Allâh-u Te'âlâ**'ya ihtiyacı ve ızdırâbı aslâ kaybolmaz ve **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasıyla karar ve istikrarı bulunmaz. Nitekim kudsî eserlerden birinde:

وَفِي بَعْضِ الْأَثَارِ الْقُدْسِيَّةِ «يَا عَبْدِي! لاَ تَأْمَنْ مَكْرِي وَإِنْ أَمَّنْتُكَ، فَعِلْمِي لاَ يُحِيطُ بِهِ مُحِيطٌ.»

"Ey kulum! Ben sana ne kadar güvence versem de Benim mekrimden (beklemediğin bir taraftan seni ansızın yakalamamdan) **emin olma! Çünkü Benim ilmimi hiçbir kavrayıcı kuşatamaz!"** buyrulmuştur. *(İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/376)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın ve ashâbının:

﴿ ... رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ ... ﴾

"...Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimizin arasında hak (ve adâlet) **ile hüküm ver..."** duâlarının işârî mânâsı: "Ey Rabbimiz! Ezelde bizim için takdir etmiş olduğun hayırlı hâtime hakîkatini (iyi son gerçeğini) izhâr ederek, onlar hakkında takdir etmiş buyurduğun kötü sonu da açığa çıkararak aramızda hüküm ver!" demektir.

MÜNASİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın ilminin her şeyi kuşattığı:

﴿ وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِّي فِي اللهِ وَقَدْ هَدَانِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴾

"(Bunun üzerine) **kavmi onunla tartışmaya girişti. O da: 'O** (Rabbim) **beni gerçekten hidâyete kavuşturmuşken, Allâh**(ın birliği) **hakkında mı benimle mücâdele ediyorsunuz?**

(Siz beni ilâhlarınız tarafından çarpılmakla tehdit ediyorsunuz ama) **Rabbimin bir şey dilemesi dışında, ben sizin Kendisine ortak koşmakta olduğunuz şeylerden** (hiçbir zaman) **korkmam!** (Çünkü) **benim Rabbim ilim bakımından her şeyi kuşatmıştır.**

Hâlâ (açıkladığım bu kadar delilleri) **iyice düşün**(üp de ilâhlarınızın bana hiçbir zarar veremeyeceğini fark et)**meyecek misiniz?' dedi."** *(En'âm Sûresi:80)*

Allâh-u Te'âlâ'nın ilminin ve rahmetinin her şeyi kuşattığı:

﴿ اَلَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴾

Ayet: 89

"(Gökleri ve yeri kaplayan Kürsî'nin, kendisine nispetle sahradaki bir halka kadar küçük kaldığı) **o Arş'ı taşımakta olanlar ve onun etrâfındaki** (sayısız melek)**ler; Rablerinin hamdiyle birlikte** (farklı farklı) **tesbîh**(ler)**de bulunmaktadırlar, O'na** (hakîkî ve kâmil mânâda) **îmân etmektedirler ve o îmân etmiş kimseler**(in günahları) **için bağışlanma talep etmek** (üzere demek)**tedirler ki** (onlar):

'Ey Rabbimiz! Rahmet ve ilim bakımından Sen her şeyi kuşatmışsındır; öyleyse o (günahlarından) **tevbe etmiş olanları ve Senin yoluna tamâmen uymuş buluna**(cağını bildiği)**n kimseleri mağfiret et ve onları şiddetle tutuşmuş o ateşin azâbından koru!'** (diye duâ etmektedirler.)" *(Mü'min Sûresi:7)*

﴿ وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴾

"(Müminler:) **'Bizim için işte bu dünyâda da, âhirette de** (rahat yaşam, ibâdete muvaffakiyet, sevaplar ve cennetler gibi) **güzel bir şey yaz! Şüphesiz ki biz** (tevbe edip) **Sana döndük!'** (diye duâ etmektedirler.) (**Allâh-u Te'âlâ**) **buyurdu ki: "Benim azâbım var ya;** (cezâlandırmak) **istediğime onu** (kimsenin etkisi olmaksızın) **sâdece Ben isâbet ettiririm. Rahmetim ise** (dünyâda mümin-kâfir dâhil) **her şeyi kaplamıştır.**

Yakında (âhirette) **Ben onu özellikle o kimseler için yaz**(ıp ayır)**acağım ki onlar** (kâfirlik ve günahlardan) **hakkıyla sakınmaktadırlar, zekâtı vermektedirler ve yine o kimseler ki kendileri** (indirdiğimiz kitaplardaki tüm) **âyetlerimize inanmaktadırlar!"** *(A'râf Sûresi:156)*

﴿ وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (90)

(وَقَالَ) **dedi,** kim? (اَلْمَلَأُ) **ileri gelen kimseler,** (اَلَّذِينَ) **öyle kimseler ki,** (كَفَرُوا) **kâfir oldular,** kimden? (مِنْ قَوْمِهِ) **onun** (**Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın) **kavminden,** ne dediler? (لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ) **andolsun ki eğer siz uyarsanız,** kime? (شُعَيْبًا) **Şu'ayb'a** yâni atalarınızın dînini bırakır da Şu'ayb'ın dînine geçerseniz, (إِنَّكُمْ) **gerçekten siz,** (إِذًا) **o takdirde,** kimlersiniz?) (لَخَاسِرُونَ **elbette hüsran** (ve zarar)**a uğrayan kimselersiniz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Kavmi içerisinden kâfir olmuş o ileri gelen kimseler: 'Andolsun; (atalarınızın dînini bırakır da) **Şu'ayb'a uyarsanız, o takdirde gerçekten siz** (sapıklığı hidâyetle değiştiğinizden dolayı) **elbette hüsrâna uğrayan kimselersiniz.' dedi."**

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin onu inkâr ederek ne büyük bir sapıklık

içine düştüklerini beyân ettikten sonra, onların bununla yetinmeyerek başkalarını da saptırdıklarını ve ona uyanları kınadıklarını bu âyet-i kerîmesiyle açıklamıştır.

Buna göre kibirli kodamanlar **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın ve ona inananların dinlerinde sağlam olduklarını görüp, ortada kalmış bâzı kimselerin de kendilerini bırakıp onlara uymasından korkunca, onlara: "Eğer babalarınızın dînini bırakır da, **Şu'ayb**'ın dînine girerseniz, o takdirde elbette aldanmış kimselersiniz!" dediler.

Atâ *(Radıyallâhu Anh)*: "Hüsrâna uğrayanlar" tâbirini, "Câhiller" diye tefsîr ederken, **Dahhâk** *(Rahimehullâh)*: "Fâcirler (kötü kimseler)" şeklinde açıklamıştır. **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* ise: "Mağbûn (aldatılarak zarara uğratılmış) kimseler" olarak tefsîr etmiştir.

Bu şekilde zarara uğratılış iki türlü îzah edilmiştir ki, birincisi; isti'âre (mecaz) olarak aldatılma anlamına gelmektedir. Buna göre onlar, kendi bâtıl dinlerini hidâyet sanıp **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın dînini dalâlet kabul ettikleri için **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*a uyma meylinde olanlara:

"Eğer siz hidâyet olan dîninizi bırakıp ta, dalâleti tercih ederseniz elbette mânen zarara uğramış olursunuz." demek istemişlerdir.

İkinci mânâ ise hakîkat üzeredir ki, bu da üç türlü anlaşılabilir:

1) **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* kavmini ölçüde ve tartıda eksiklik yapmaktan sakındırıyor ve onlara insanların haklarını tam mânâsıyla ödemelerini emrediyordu. Buna göre lîderler düşük durumda olanlara: "Siz **Şu'ayb**'ın dînine girer de, onun emirlerine uyarak insanlara haklarını tam vermeye kalkarsanız, o takdirde siz büyük kârları kaybedersiniz." demek istemişlerdir.

2) **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* onları putlara tapmaktan sakındırıyor ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya ibâdete dâvet ediyordu. Onlar ise, putlara ibâdetleri kendilerini **Allâh-u Te'âlâ**'ya yaklaştırsın ve **Allâh-u Te'âlâ** nezdinde putlar onlara şefaatçi olsun diye onlara tapmaktaydılar. İşte reisleri, düşüklerine: "Eğer **Şu'ayb**'ın sizi dâvet ettiği yola uyarsanız, âhirette şefaatçi bulamayacağınız için hüsrâna uğrarsınız." demek istemiş olabilirler.

3) Müşrikler **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ı sürgünle tehdit ettikleri için ona uymak isteyenlere: "**Şu'ayb** mutlaka bu memleketten çıkarılacak, ona uyarsanız siz de çıkarılacağınız için zarar edenlerden olursunuz." demiş olabilirler.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın inkârcı kavmi peygamberlerini inkâr etme husûsunda aralarında anlaştılar ve kimi kimine, ona uymaları durumunda fitne baş göstereceğini hissettirecek istişârede bulundu. Ama onlar bu hükümlerinde yanıldılar ve zanlarında bâtıla yamuldular.

Böylece anlaşılmış oldu ki; her nasîhati kabul etmek gerekmez ve her istişâreye uymak güzel olmaz.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi inatları yüzünden hakkı bâtıl, bâtılı da hak gördüler, felâhı hüsran, hüsrânı da felah sandılar.

﴿ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (91)

(فَأَخَذَتْ) derken yakaladı, kimi? **(هُمْ) onları,** ne? **(اَلرَّجْفَةُ) o şiddetli zelzele, (فَأَصْبَحُوا böylece onlar döndüler,** nerede? **(فِي دَارِهِمْ) yurtlarında,** kimlere? **(جَاثِمِينَ) yere yapışıp kalan** (ölü) **kimselere.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Derken o şiddetli zelzele onları yakalayıverdi de, onlar (helâke uğramış hareketsiz ölüler hâlinde) **yurtlarında yere yapışıp kalan kimselere döndüler."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Ebussuud, Rûhu'l- beyân, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde beyân edildiği üzere; "Münâsip âyetler" bölümünde zikredileceği gibi, **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın kavmini helâk eden azâbın şiddetli zelzele olduğu Ankebût Sûresinin 37. âyet-i kerîmesinde konu edilmişken, Hûd Sûresinin 94. âyet-i kerîmesiyle, Hıcr Sûresinin 83. âyet-i celîlesinde ise **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin sayha ile helâk edildiği zikredilmiştir.

İbni Kesîr *(Rahimehullâh)* gibi bâzı müfessirlere göre üç azap ta aynı ümmete gönderilmiştir. Buna göre **Allâh-u Te'âlâ** önce onlara, içinde kıvılcımlar ve alevler bulunan büyük bir bulut göndermiş, sonra zelzele başlamadan önce **Cibrîl-i Emîn** bir nâra atmış, onun nârasının etkisiyle büyük bir zelzele başlamıştır. Böylece ruhlar çıkmış ve cisimler sönmüştür. Ancak sayha zelzelenin sebebi olduğundan bâzı âyet-i kerîmelerde helâk edilişleri yakın sebebe isnâd edilmiş, diğerlerinde ise uzak sebebe dayandırılmıştır.

Diğer bâzı müfessirlere göreyse kıssa bir değildir, çünkü **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*, **Medyen** ehli ve **Eyke** ehli olmak üzere iki farklı ümmete gönderilmiştir. **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)*dan da rivâyet edildiği üzere; **Eyke** ehli "Zulle azâbı" ile helâk edilmiştir. Nitekim:

﴿ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ. إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ. إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ. فَاتَّقُوا اللهَ وَأَطِيعُونِ. وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ. أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ. وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ. وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ. وَاتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْأَوَّلِينَ. قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ. وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَإِنْ نَظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ. فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ. قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ. فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴾

"Eyke ashâbı (o sık ağaçlıklı korunun halkı da peygamberlerini inkâr etmekle) **tüm gönderilenleri yalanladı. Hani Şu'ayb onlara: '(Allâh'ın** azâbından) **hiç sa-**

kınmayacak mısınız? Şüphesiz ben sizin için (**Allâh**'ın gönderdiği) **pek güvenilir bir elçiyim! Artık Allâh'tan hakkıyla sakının ve bana itaat edin!**

Buna karşı ben sizden hiçbir ücret istemiyorum, benim ecrim(i vermek) **ancak bütün âlemlerin Rabbine âittir. Ölçüyü tam yapın ve eksilte**(rek hak yiye)**nlerden olmayın!** (Tartarken de) **dosdoğru terâziyle tartım yapın!**

(Hakları olan mal ve) **eşyâlarını insanlara eksik vermeyin. Ayrıca** (onlara haksızlık yapmak sûretiyle hem dîniniz hem de âhiretiniz hakkında) **bozgunculuk yapan kişiler olarak yer**(yüzün)**de fesat çıkartmayın! Sizi de, evvelki kalabalık cemaatleri de yaratmış olan O Zât'tan hakkıyla sakının!' dedi.**

Onlar: 'Sen ancak iyice büyülen(erek aklını kaybet)**miş kimselerdensin. Sen ancak bizim gibi bir beşersin; gerçekten biz seni elbette yalancılardan sanmaktayız! Öyleyse üzerimize gökten** (bizi helâk edecek) **birtakım parçalar düşür! Eğer** (dâvanda) **doğrulardan olduysan**(, bunu yapmalısın)**!' dediler.**

O da: 'Yapmakta olduğunuz şeyleri pekiyi bilen ancak benim Rabbimdir(, dolayısıyla size ne şekilde ve ne zaman azap edeceğini de ancak O bilir)**!' dedi.**

Netîcede onlar onu yalanladılar da (birden peydahlanan) **o bulut gününün** (fecî) **azâbı onları yakalayıverdi. Gerçekten de o, pek büyük bir günün azâbıydı."** *(Şu'arâ Sûresi:176-189)* âyet-i kerîmelerinde bu husus açıkça ifâde edilmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle naklettiği rivâyet edilmiştir:

رُوِيَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فِي هٰذِهِ الْآيَةِ: «إِنَّ اللهَ تَعَالَى فَتَحَ عَلَيْهِمْ بَاباً مِنْ جَهَنَّمَ فَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ حَراً شَدِيداً فَأَخَذَ بِأَنْفَاسِهِمْ وَلَمْ يَنْفَعْهُمْ ظِلٌّ وَلَا مَاءٌ فَكَانُوا يَدْخُلُونَ الْأَسْرَابَ فَيَجِدُونَهَا حَراً أَشَدَّ مِنَ الظَّاهِرِ فَخَرَجُوا إِلَى الْبَرِيَّةِ فَبَعَثَ اللهُ تَعَالَى سَحَابَةً فِيهَا رِيحٌ طَيِّبَةٌ فَأَظَلَّتْهُمْ فَوَجَدُوا لَهَا بَرْداً فَنَادَى بَعْضُهُمْ بَعْضاً حَتَّى اجْتَمَعُوا تَحْتَهَا رِجَالُهُمْ وَنِسَاؤُهُمْ وَصِبْيَانُهُمْ فَأَلْهَبَهَا عَلَيْهِمْ نَاراً وَرَجَفَتْ بِهِمُ الْأَرْضُ فَاحْتَرَقُوا كَمَا يَحْتَرِقُ الْجَرَادُ الْمَقْلِيُّ وَصَارُوا رَمَاداً.»

"Gerçekten **Allâh-u Te'âlâ**, onlar (**Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi) üzerine cehennemden bir kapı açarak onlara çok şiddetli bir sıcak gönderdi ki, o onların nefeslerini tuttu, artık onlara ne bir gölge, ne de bir su fayda vermez oldu.

Bunun üzerine onlar dehlizlere girdiler, fakat oraları dışarıdan daha sıcak bulunca, sahrâya çıktılar. Derken **Allâh-u Te'âlâ,** kendisinde tatlı bir rüzgâr bulunan bir bulut gönderdi, o onları gölgelendirdi de onlar onun serinliğini hissettiler ve birbirini çağırarak erkekleri, kadınları ve çocukları dâhil hepsi o bulutun altında toplandılar.

Bir anda o bulut onlara alevli ateş yağdırdı, o anda toprak da onları sallamaya başladı, böylece onlar kavrulmuş çekirge gibi yandılar ve küle döndüler." *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/9; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/600; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/386)*

Se'âlibî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile: "**Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın kavminden bir fırka zelzele ile diğer bir fırka ise zulle (bulut) azâbı ile helâk edilmiş olabileceği gibi, racfe (zelzele) ile zullenin, aynı anda aynı kavme gönderilmiş olması da muhtemeldir."

Ayet: 91

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın bu rivâyeti ikisinin birlikte olduğunu göstermektedir.

Ancak **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)*ın sözünün devâmından anlaşıldığı üzere; **Medyen** ashâbı sayha ile helâk edilmişlerdir, şöyle ki evvelâ **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* onların üzerine bir nâra atmış, bunun akabinde başlayan bir zelzele ile de hep birden helâk olmuşlardır. *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/600-601; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/386)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmenin sonunda geçen (جَاثِمِينَ) kelimesi: "Yüzleri ve dizleri üzere kapaklanmış halde bulunan ve yerlerinden ayrılamayan ölüler" mânâsına gelmektedir. Zîrâ rivâyet edildiği üzere: "Onlar bulutun altında yanıp kül gibi olunca, toprağın üzerinde bırakılmış yanık ölü cisimlere dönmüşlerdir."

MÜNASİP ÂYET-İ KERÎMELER

Şu'ayb (Aleyhisselâm)ın kavminin helâk edilişi:

﴿ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴾

"(O müşriklerin azâbıyla ilgili) **emrimiz**(in vakti) **gelince; Şu'ayb'ı ve berâberinde îmân etmiş olan kimseleri tarafımızdan büyük bir rahmetle**(, korktuklarından) **kurtardık.**

O (kâfirlik yaparak kendilerine) **zulüm yapmış olan kimseleri ise o** (**Cibrîl**'in) **sayha**(sı, o içinde tüm yıldırımları, gök gürültülerini ve korkunç sesleri barındıran müthiş nâra) **yakaladı da, böylece onlar** (helâke uğramış ölüler hâlinde) **yurtlarında yere yapışıp kalanlara döndüler."** *(Hûd Sûresi:94)*

﴿ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ ﴾

"Derken o (**Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*ın) **dehşetli nâra**(sı) **sabah vaktine girmiş kimselerken onları yakalayıverdi."** *(Hıcr Sûresi:83)*

﴿ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴾

"Fakat onlar onu yalanladılar. Bunun üzerine (**Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın, yürekleri çatlatan nârasıyla meydana gelen) **o şiddetli zelzele onları yakalayıverdi de,** (helâke uğramış ölüler hâlinde) **yurtlarında yere yapışıp kalanlara döndüler."** *(Ankebût Sûresi:37)*

﴿ اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (92)

(اَلَّذِينَ) **O kimseler ki,** (كَذَّبُوا) **yalanladılar,** kimi? (شُعَيْبًا) **Şu'ayb'ı,** ne oldular? (كَأَنْ لَمْ) (يَغْنَوْا **sanki hiç yerleşmemiş gibi oldular,** nerede? (فِيهَا) orada, (اَلَّذِينَ) **O kimseler ki,** (كَذَّبُوا) **yalanladılar,** kimi? (شُعَيْبًا) **Şu'ayb'ı,** ne oldular? (كَانُوا) **oldular,** (هُمُ) **ancak onlar,** kimler oldular? (اَلْخَاسِرِينَ) **zarara uğrayanların ta kendileri.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O kişiler ki; Şu'ayb'ı yalanlamışlardır, (işte o inkârcılar yurtlarında öyle bir helâke mâruz kalmışlardır ki) **sanki orada hiç yerleşmemişlerdir. O kimseler ki; Şu'ayb'ı yalancı çıkarmışlardır, onlar** (iki cihanda da) **hüsrâna uğrayanların ta kendileri olmuşlardır."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi ona ve müminlere:

﴿ ... لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا ... ﴾

"...Ey Şu'ayb! Andolsun ki; seni de, o îmân etmiş olan kimseleri de mutlaka seninle birlikte memleketimizden çıkaracağız..." demelerinin uğursuzluğuna çarpılarak, memleketlerinde helâke uğratılıp sanki orada hiç oturmamış durumuna düştüler.

Âyet-i celîledeki (كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا) cümlesinde geçen "Ğinâ" fiili, **Zeccâc** ve **Katâde** *(Rahimehümellâh)* gibi bâzı müfessirlere göre, fakirliğin zıttı olan zenginlik mânâsındadır ki, buna göre:

"Sanki onlar orada ihtiyaçsız bir halde yaşamadılar." buyrularak helâkin sâdece inkârcılara, özellikle de kibirli zenginlere tahsis edildiği belirtilmiştir.

Diğer birçok müfessire göreyse "Ğinâ" fiili, "Bir yerde uzun zaman ikamet etmek" anlamındadır ki buna göre; inkârcıların uzun süre yaşamış oldukları o topraklarda hiç yaşamamış gibi en ufak bir eser dahî bırakmadıkları açıklanmıştır.

Bu kıssadan üç şey anlamak mümkündür ki, bunların birincisi; bu azâbın gezegenler ve doğa gibi yaratıkların tesiriyle değil de, **Fâ'il-i Muhtâr** (istediğini yapabilen) bir Zât'ın yaratmasıyla meydana geldiği gerçeğidir.

İkincisi; istediğini yapabilen **Allâh-u Te'âlâ**'nın, itaat edenle isyan edeni birbirinden ayırarak, herkesi toptan helâk etmemesinden anlaşılmaktadır ki, **Allâh-u Te'âlâ** sâde küllî meseleleri değil, bütün cüziyyâtı da bütün ayrıntılarıyla bilmektedir. Aksi takdirde şahıslar arasındaki bu ayrımda bâzı yanılmalar kaçınılmaz olurdu.

Üçüncü olarak; bu kıssa **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın büyük bir mûcizesini ortaya koymaktadır. Çünkü gökten inen bir azabın, aynı beldede topluca yaşayan insanların tamâmına birden değil de, sâdece **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ı inkâr edenlere vurmuş olması ve **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın ashâbının bundan kurtulması, elbette ki en büyük mûcizelerdendir.

"Fahrurrâzî ve **Kurtubî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlenin sonunda geçen:

﴿ ... اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴾

"...O kimseler ki; Şu'ayb'ı yalancı çıkarmışlardır, onlar (iki cihanda da) **hüsrâna uğrayanların ta kendileri olmuşlardır."** cümle-i celîlesi yeni bir hitaptır ki bu, zem ve tevbîh (tenkit ve azarlama) husûsunda bir mübâleğa ve işin büyüklüğünü tekrar beyân etme sadedinde zikredilmiştir. Nitekim Araplar tefhîm ve tâzim

Ayet: 92

(bir şeyin büyüklüğünü ifâde etme) noktasında bu gibi cümleleri tekrar ederler, böylece biri diğerine: "Bize zulmeden senin kardeşindi! Mallarımızı alan senin kardeşindi! Haysiyetlerimizi rencide eden senin kardeşindi!" gibi laflar sarfeder.

Ayrıca onlar **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*a uymak isteyenlere:

﴿ ... لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴾

"...Andolsun; (atalarınızın dînini bırakır da) **Şu'ayb'a uyarsanız, o takdirde gerçekten siz** (sapıklığı hidâyetle değiştiğinizden dolayı) **elbette hüsrâna uğrayan kimselersiniz."** *(A'râf Sûresi:90)* deyince, **Allâh-u Te'âlâ** da: "Öyle değil, böyle!" buyurucasına:

﴿ ... اَلَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴾

"...Esas hüsrâna uğrayanlar, (**Şu'ayb**'a uyanlar değil,) **Şu'ayb'ı yalanlayanlardır."** buyurdu.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ı inkâr edenlerin bir dönem için üstünlükleri vardı. Lâkin günleri geçince onlardan bir şey bekleyenlerin bulutları açıldı.

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ı inkâr edenler böylece hüsrâna uğradılar, çünkü hak her işte gâliptir, bâtıl ise her vasıfta zâildir! İzzet, varlığı ezelî olan Zât'ın vasfıysa, celâl de Melik olan Zât'ın hakkıysa, bunca kesretin kudrete ne tesiri olabilir (bunca varlığın **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretine ne etkisi olabilir)?

İllet ve sebeplerin ezel mefhumuna karşı ne kıymeti olabilir? Buna yakın mânâda şu şiiri inşâd etmişlerdir:

إِسْتَقْبَلَنِي وَسَيْفُهُ مَسْلُولُ وَقَالَ لِي وَاحِدُنَا مَعْذُولُ

"Kılıcını çekmiş halde karşıma çıktı da,
Bana: 'Birimiz mutlaka yanmıştır!' dedi."

Yâni; ezeldeki kader, kılıcı çekmişken, bugün ortaya konmaya çalışılan sebeplerin ne tesiri olabilir?

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmenin işâreti vechile mükezzibler ve mütekebbirler (inkârcılar ve kibirliler) kendi dönemlerinde gâlibiyet elde etmişlerse de, lâkin onların günleri çabucak tükenecek, îtibarları düşecek, şanları kaybolacak, izleri dahî silinecektir. Hak ehli her işte ekseriyetle hak ile berâber olur. Bâtılın ise, kendisi bütün vasıflarıyla birlikte zâildir (kaybolup gidicidir).

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

يَكْ مِنَارَه دَرْ ثَنَای مُنْكِرَانْ كُو دَرِينْ عَالَمْ كِه تَا بَاشَدْ نِشَان
مِنْبَرِی كُو كِه بَرْ آنْجَا مُخْبِرِی يَادْ آرَدْ رُوزْگَارِ مُنْكِرِی
يَارِ غَالِبْ شُوْ كِه تَا غَالِبْ شَوِی يَارِ مَغْلُوبَانْ مَشُوْ هِينْ اَیْ غَوِی

"İnkârcıların medh-ü senâsının yapıldığı bir minâre,

Nerdedir ki bu âlemde, olsun doğruluklarına nişâne!
Var mıdır ki bir minber, çıksın ona bir hatip,
Anlatsın zamânını bir münkirin yâd edip!
Gâlip olan Hakk ehlinin dostu ol ki gâlip olasın sen de,
Mağluplara arkadaş olma ey azgın, kalırsın yenilgide!" *(Mesnevî-i Manevî, cilt:4, beyit no:2870-2871, :2877*

Yâni; ulûhiyyete ve enbiyâ-i ızâma, özellikle de **Muhammed Mustafâ** *(Aleyhisselâm)*ın risâletine ve mûcizelerine inanmayan felsefecilerin huccetleri (delil diye savundukları dâvâları) her zaman utanç ve yenilgi sebebidir. O inkârcıların inkârının doğruluğuna ve sıhhatine hani nerede bir delil ve nişân?!

Risâleti ve mûcizeleri münkir olanların dâvâsının ve inkârının doğruluğuna bu âlemde aslâ bir nişân ve alâmet yoktur. Oysa **Muhammed Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in göz kamaştırıcı mûcizelerine âyet ve deliller pek çoktur. Bunlardan biri, her gün minârelerde bütün insanların başlarından aşağı müezzinler 'Eşhedü enne Muhammeden Rasûlüllâh' diyerek ve 'Essalâtü ve's-selâmu aleyke yâ Rasûlellâh' okuyarak şehâdette bulunurlar, ta'zîmler, tekrîmler ederler ve o Hazretin medh-ü senâsına âit nâm-ı şerîfini okurlar.

Ama risâlet-i Muhammediyye'yi inkâr eden felsefecilerin medhü senâsını yapan bir minâre neredir ki, onların doğruluğuna ve iddiâsına ve inkârlarının sıhhatine nişân olsun?!

Eğer denilirse ki Felâsife ve Dehriyye tâifesi günümüzde bu âlemde zâhir ve âşikâr değildirler. Onların mezheplerinin bâtıl, kendilerinin de zâil olduğu, Ehl-i Sünnet'ten herkesin mâlûmudur. Peki, o halde bu sözler kim için söylenmekte ve neyi ifâde etmektedir?

İşte bu sözler İslâm ehli arasında gizli saklı olan felsefeciler için ta'rîz (laf dokundurma) olur. "Ehl-i İslâm arasında gizli olan felsefeciler ne çeşit kimselerdir?" denilirse, "**Allâh**'ı her şeyde hakîkî müessir bilmeyen ve **Hazret-i Rasûl**'ün mu'cizât-ı şerîfesini te'vîle kalkışan ve cemâdâtın tesbîh etmesi ve dile gelerek o **Hazret-i Ekrem**'e selâm vermesi husûsunda kalbinde şek ve şüphe olan kimselerdir.

Ey mezhebi bâtıl olan gavî (azgın) kimse! Gâlib olan tarafa yâr (arkadaş) ol ki, gâlib olasın. Mağlupların yâri olma, zîrâ aksi takdirde sen de onlarla berâber mağlup olursun.

Yânî, ey bâtıl mezhep sâhibi! Dâimâ gâlip olan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'in yâri ol da, böylelikle sen de gâliplerden olasın. Mağlup olmak ve zebûn (alçak) kalmak istemiyorsan, sakın ehl-i bid'atin ve firak-ı dâllenin (sapık fırkaların) yâri olma! Çünkü bunların hiçbirinde, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'e gâlip gelecek bürhân, kuvvet ve tâkat yoktur.

Velhâsıl, enbiyâ aleyhimüsselâm ve evliyâ-i kirâmın yâri olan kişi, hem zâhiren hem bâtinen gâlip olur, rahat eder; bunlara muhâlif olan ve felsefecilerin mezhebine uyan ise mağlup olur, zebûn kalır. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/326-328)*

Ayet: 93

﴿ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَى عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (93)

(فَتَوَلَّى) **O zaman (Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*) **yüz çevirdi,** kimden? (عَنْهُمْ) **onlardan,** yâni îmansızlık nedeniyle başlarına gelen felâketi görünce onlardan yüz çevirdi de, (وَقَالَ) (**dedi ki,** (يَا قَوْمِ) **ey kavmim!,** (لَقَدْ أَبْلَغْتُ) **andolsun ki muhakkak ben ulaştırdım,** kime? (كُمْ) **size,** neyi? (رِسَالَاتِ رَبِّي) **Rabbimin** (vahiy ve) **risâletlerini,** daha, (وَنَصَحْتُ) **iyilik istedim,** kim için? (لَكُمْ) **sizin için,** (فَكَيْفَ) **artık nasıl,** (آسَى) **tasalanayım,** kime karşı? (عَلَى قَوْمٍ) **bir topluma karşı,** öyle toplum ki, (كَافِرِينَ) **inkâr ediciler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O zaman (Şu'ayb *(Aleyhisselâm)* îmansızlık sebebiyle başlarına gelen felâketi görüp) **onlardan yüz çevirdi ve: 'Ey kavmim! Andolsun ki; muhakkak ben size Rabbimin** (vahiy ve) **risâletlerini ulaştırdım ve sırf sizin iyiliğinizi istedim. Artık ben** (inadına inkâr etmiş olan o) **kâfirler toplumuna karşı nasıl tasalanayım?' dedi."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)*ın beyânları vechile; müfessirler **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın, kavminden ne zaman yüz çevirdiği husûsunda ihtilâf etmişlerdir, kimisi azap geldikten sonra yüz çevirdiğini söylerken, bâzısı da azâbın nüzûlünden önce tevellî ettiğini zikretmiştir.

Kelbî *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* inkârcıların arasından azap gelmeden önce çıktı, zâten herhangi bir peygamber ümmetinin arasından çıkartılmadıkça müşrik kavmine azap edilmemiştir.

"Mâtürîdî, Beyzâvî, Hâzin, Ebussuud ve **Rûhu'l beyân"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* kavminin helâkine çok üzülerek:

﴿ ... يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ ... ﴾

"...Ey kavmim! Andolsun ki; muhakkak ben size Rabbimin (vahiy ve) **risâletlerini ulaştırdım ve sırf sizin iyiliğinizi istedim..."** dedi. Sonra bu yaptığını beğenmeyerek:

﴿ ... فَكَيْفَ آسَى عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴾

"...Artık ben (inadına inkâr etmiş olan ve küfürde ısrar eden o) **kâfirler toplumuna karşı nasıl tasalanayım?** Yâni: Bunlar inkârları yüzünden başlarına gelen belâyı hak ettikleri için benim üzülmemi hak etmiyorlar!" dedi.

Ya da **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* bu sözü, kavminin, onu tasdik etmemelerinden dolayı kendisinin mâzur olduğunu beyan mâhiyetinde söylemiş olabilir ki, böylece o: "Ben tebliğ ve uyarıda son gücümü kullandım, size nasîhat ve acıma husûsunda çok sa'y-ü gayret gösterdim, ama siz kendiniz hakkında azâbı tercih ederek bana uymadınız, artık ben sizin gibi bir millet hakkında nasıl tasalanayım?!" demiş oldu.

Birinci mânâya göre **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*, kavmi adına üzüntü çekti, ikinci mânâya göreyse onlar adına hiç üzülmedi ve üzülmemesinin özrünü beyân etti.

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)* bu sözü, kavminin helâk olacağı kendisine bildirildiğinde söylemiş olabileceği gibi, onları helâk olmuş vaziyette gördüğünde de söylemiş olabilir ki, böylece o: "Beni yalanlayan ve düşmanlığımı tercih eden böyle bir toplumun helâk olmasına ben nasıl üzülürüm?" demek istemiştir.

Burada **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın helâk olmuş bir kavme nasıl hitap ettiği merak edilecek olursa, yine bu sûrenin 79. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde *(Rûhu'l Furkan:13/886-893)* **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın, helâk edilen kavmine yaptığı hitapların îzâhında zikredilmiştir ki, bu konuda delil arayanların o bahse mürâcaatları kaçınılmazdır.

"Mesnevî"de bu konuda şöyle buyrulmuştur:

چُونْ شَوَمْ غَمْگِينْ كِه غَمْ شُدْ سَرْ نِگُونْ غَم شُمَا بُوديد اَىْ قَوْم حَرُونْ

"Niçin gamlanayım ki gam altüst oldu diye,
Ey âsi kavim! Gam bizzat sizdiniz işte!" *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:2555)*

Ey isyankâr, itâatsiz kavim! Artık sizin yok edilmenize yani gamın giderilmesine ben niye gamlanayım?! *(Sarı Abdullah, Şerh-i Mesnevî:3/324)*

"Ankaravî Şerhi"nde zikredildiğine göre mânâ: "Sizin itâatsizliğiniz ve isyankârlığınız bana gam olmuş idi. Şimdi sizin helâk olmanız beni neden kederlendirsin ki?!" şeklindedir. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/228)*

كَزْ مَخوَانْ اَىْ رَاسْتْ خوَانَنْدَهْ مُبِينْ كَيْفَ آسَى خلف قَوْمٍ ظَالِمِينْ

"Ey Kur'ânı Mübîn-i doğru okuyan! Yanlış okuma!
Zâlimler gürûhunun ardından nasıl üzüleyim ki!" *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:2558)*

Şârih-i **"Mesnevî" Ankaravî Hazretleri**'nin beyânına göre; bu beyit, Sûre-i A'râf'ta olan bu âyet-i kerîmeye işârettir. **Hazret-i Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*, kavminin helâk olması üzerine çok hüzünlendi. Sonra kendi kendine inkârda bulunup:

﴿ ... فَكَيْفَ اٰسَى ... ﴾

'Ben kâfir bir kavmin helâki üzerine, ne halle mahzûn olurum?!' dedi.

Ama burada iki suâl vardır: Biri bu beyittir ki **Hazret-i Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın lisânından, kavminin helâki üzerine mahzûn olmak sadedinde söylenmiştir. İlgili âyet-i kerîmede ise, **Hazret-i Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın lisânındandır. O halde beyit ile âyet-i kerîme nasıl birbirine muvâfık olur?

İkincisi de âyette (كَافِرِينَ), beyitte ise (ظَالِمِينَ) gelmiştir. O halde buradaki nükte nedir? Bunların cevâbı **Allâh-u Te'âlâ Hazretleri**'nin buyurduğu şu âyet-i kerîmedeki inceliğe dayanmaktadır:

﴿ ... لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ ... ﴾

"...Rasûllerinden hiçbirinin arasında ayırım yapmayız!.." *(Bakara Süresi, 285)*

Burada enbiyânın emâl-i ittihâdları bildirilmektedir. İşte bu inceliğe dikkat çekmek için **Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî Hazretleri** birinci mısra'da: "Eğri okuma, ey Ku'rân-ı doğru okuyan!" demiştir.

Ayet: 93

Yâni, ey Kur'ân-ı Mübîn'i doğru okuyan! Gerçekte **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın böyle demesi tıpkı **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın sözü gibidir. Bunun aksine davranarak şimdi sen Kur'ân'ı eğri okuma ve ittihâd-ı enbiyâ *(Aleyhimüsselâm)*ı (peygamberlerin birliğini) anlaya gör de, kendini tefrika mertebesinde bırakma.

Bu beyitte "Kâfirîn" demek dahî nazma münâsib iken, **Mevlânâ Hazretleri**'nin beyitte "Zâlimîn" demesi, küfürle zulmün arasında umûm ve husûs olduğundan dolayıdır. Böylelikle bu beyit, her kâfirin aynı zamanda zâlim olduğunu anlaştırır. Çünkü şirk ve küfür, zulm-ü azîmdir. Ayrıca bu beyit, tüm zâlimlere şâmil olup, zâlimlerin helâkine de teessüf edilip üzülmemek gerektiğine işâret eder. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/228-229)*

Sarı Abdullâh Efendi bu beytin îzâhâtında şöyle buyurmuştur:

Ey Kur'ân-ı Mübîn'i doğru okuyup, mânây-ı şerîfini anlayan ihvân! Galat okuma, doğru dürüst anla ve temiz anlayış sâhibi ol. Zîrâ kavminin helâkine üzüldüğüne te'accüb eden sâdece Sâlih *(Aleyhisselâm)* olmayıp:

﴿ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴾

"Bunun üzerine o şiddetli deprem onları yakalayıverdi de, böylece onlar (helâke uğramış ölüler hâlinde) **yurtlarında yere yapışıp kalanlara döndüler."** *(A'râf Süresi, 78)* fehvâsınca, sayha ile birlikte başlayan deprem ve zelzele, **Ashâb-ı Eyke**'yi helâk ettiğinde **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* onların kahrına evvelâ üzülmüş iken, sonra istiğfar edip, 'Ben zâlim bir kavmin ardından niye mahzun oluyorum' diye özür diledi.

Âyet-i kerîmede: "Kâfirler topluluğu" buyrulmuştur. Hâlbuki **Mevlânâ Hüdâven-digâr**'ın âyetin mânâsından iktibâs ederek buyurdukları ikinci mısra'da "Zâlimler" demesi, onun da yine "Kâfirler" mânâsında olmasındandır. Zîrâ âyet-i kerîmelerde gelen "Zâlimler" kaydı ekseriyâ "Kâfirler" ile tefsîr edilmiştir. Meselâ:

﴿ ... أَلَا لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴾

'...Bilin ki; Allâh'ın lâneti bu zâlimlerin üzerinedir!' *(Hûd Sûresi:18)* âyet-i kerîmesinde:

عَلَى الكَافِرِينَ

'Kâfirlerin üzerinedir' mânâsı verilmiştir.

Ashâb-ı Eyke satın alırken büyük ölçek, satarken de küçük ölçek kullanıp, hem kâfir hem de zâlim oldular. İnkâr ile zâlimun linefsihi (kendisine zulmedici), ihtikâr ve tatfîf ile de zâlimun liğayrihi (başkasına zulmedici) olduklarından, onların pis sıfatları:

﴿ وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ ﴾

"Büyük bir helâk vardır o eksiltme yapanlara!" *(el-Mutaffifin Sûresi:1)* kavl-i kerîmi ile haber verilmiştir.

Her kâfir hiç şüphesiz zâlimun linefsihi (kendisine zulmedici) ve liğayrihi (başkasına zulmedici)dir. Ama her zâlim liğayrihi ve linefsihi olan kimse kâfir olmadığından, zulüm ve küfür arasında umûm ve husûs îtibârı vardır. *(Sarı Abdullah, Şerh-i Mesnevî:3/325-326)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen şöyle zikredilmiştir:

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)* bu sözüyle şunu demek istemiştir: "Ben tebliğ mükellefiyetinin uhdesinden çıktım. Çünkü elçinin vazîfesi ancak duyurudur. Ben size nasîhatte bulundumsa da, ne sizin ikrârınızdan, ne de inkârınızdan bana bir şey yüklenmez. İyi amel işlerseniz güzel mîras sizindir, ama kötülük yaparsanız onun acısından gelecek zarar yine size âittir.

Bütün varlıkların mâliki olan **Allâh-u Te'âlâ** elbette onlara kendilerinden daha yakındır. Yaratıklar O'nun mahlûkudur, mülk de O'nun mülküdür. Dilerse onları hidâyete erdirir, isterse de azdırır. Artık ben, kâfir bir topluma karşı nasıl üzüntü çekeyim?

Ne bir şeyin yokluğuna ve kaybına üzüntü çekilir, ne de bir şeyin mevcûdiyeti ve varlığı bir iz bırakır. Çünkü her şey, kudretinde kemâle ermiş ve hikmetinde zirveye ulaşmış olan bir Hakîm'den sudûr etmektedir."

Allâh-u Te'âlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿ لِكَيْ لَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ ... ﴾

"(Başınıza geleceklerin tamâmı, yaratılmadan önce takdir edilmiş ve her şeyin mukadder olduğu size bildirilmiştir,) **tâ ki sizden geç**(ip git)**miş olan** (dünyâ imkân)**lar**(ın)**a karşı üzülmeyesiniz, O** (**Allâh-u Sübhânehû**)**nun size vermiş olduğu** (nîmet dolu) **şeylerle de** (şımaracak derecede) **sevinmeyesiniz!**

(Zîrâ her şeyin kaderle olduğunu bilmeniz her sıkıntıda size tesellî verecek, her nîmete karşı da şükür ilham edecektir. Mâdemki sevinçsiz ve üzüntüsüz bir hayat yaşayamayacaksınız, o halde sevincinizi şükür, üzüntünüzü de sabır hâline dönüştürün.)" *(Hadîd Sûresi:23)*

İşte bu makam fenâ-i küllî (kendini tamâmen kaybedip nefisten eser kalmama) hâlinde ele geçer ki bu da ancak enbiyâ *(Aleyhimüsselâm)* ile kâmil velîlere nasip olur.

Şunu bil ki; belâya tutulan herkes hakîkat nazarında rahmete mahal olamaz. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** onu Kendisine cefâsı sebebiyle belâya dûçar kılmış olabilir. Bir kişi kendisine azâbı celbedecek günahları bile bile kesbetmişken, nasıl olur da **Allâh-u Te'âlâ** ona azap ederek merhamet etmiş olsun?!

Bundan dolayı ehl-i hakîkat, **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratıklarının en merhametlileri olmalarına rağmen (şerî'atsizliklere karşı) keskin kılıç gibiydiler. **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ ... وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللهِ ... ﴾

"O ikisiyle (zinâ eden erkek ve kadınla) **ilgili olarak Allâh'ın dîni**(nin bir hükmünü tatbik etmek üzere onlara yüz sopa vurmak) **husûsunda sizi bir esirgeme tutmasın!"** *(Nûr Sûresi:2)* âyet-i kerîmesini görmüyor musun?

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

كِرَا شَرْعْ فَتْوَى دَهَدْ بَرْ هَلاَكْ اَلاَ تَا نَدَارِى زِ كُشْتَنْش بَاكْ

"Ehl-i şerî'at helâke verirse fetvâ,
Âgâh ol, onu öldürmekten sakın korkma!" *(Sa'dî, Bûstân; bab:1, beyit no:447)*

Eğer şerî'at ehli (katilin kısasında olduğu gibi) bir kimsenin öldürülmesine fetvâ verdiyse, sakın onu öldürmekten korku duyma. Zîrâ bunun için günah yazılmaz. *(Sûdî Efendi, Şerh-i Bûstân,1:170-171)*

Ayet: 93

Şer'-i şerîf'de bir kimsenin öldürülmesine fetvâ verilir ise, sakın bundan dolayı korku duyma. Zîrâ **Hakk**'ın şerî'atinde aslâ hilâf vâki olmaz. Bil ki o kimse taraf-ı İlâhîde öldürülmeye müstahaktır. Onun için üzülüp kederlenme. Meşhurdur 'Şerî'atin kestiği parmak acımaz' derler ki bu, kemâl-i adâlet ve hakkaniyetden kinâyedir azîzim! *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye; c:1, sh:658)*

Allâh-u Te'âlâ çok kıskançtır. Kulu da O'nun kıskançlık dâiresi içerisindedir. Şerî'atin izin verdiği ölçüde hilim ve gazap (sâkinlik ve öfke) peygamberlerin ahlâkındandır. Çünkü bu, kalbin tüm vasıflardan arınmış olmasına mâni olmaz. Çünkü zâhirî hükümleri gözetmek, hakîkat cânibinde derinleşmeye zıt düşmez.

O halde akıllı kişi İlâhî emre göre hareket etmeli, dilinden ve kalbinden 'Niçin?', 'Nasıl?' ve 'Hayır!' gibi tâbirleri kaldırmalı. Çünkü bütün işler **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudret elindedir, insanın elinde değildir.

İbrâhîm ibni Edhem *(Kuddise Sirruhû)* bir adama: "Sen Allâh'ın velîsi olmak ister misin?" dedi. O: "Evet!" deyince, **İbrâhîm ibni Edhem** *(Kuddise Sirruhû)*: "Ne dünyâdan ne âhiretten hiçbir şeye rağbet etme, kendini **Allâh-u Te'âlâ**'ya ayır, yüzünü O'na yönelt ki O da sana yönelsin ve seni dost seçsin!" dedi.

İşte bundan da anlaşılmıştır ki; yönelişi, nefsine ve onun kötü arzularına olan kimse, hiçbir hâlinde ve hiçbir makamında hakkı da bulamaz, onun ikbâline ve dostluğuna da ulaşamaz! Nitekim bu, (erbâbına) gizli değildir.

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (94)

(وَمَا أَرْسَلْنَا) **Biz göndermedik,** nerede? (فِي قَرْيَةٍ) **bir memleket içerisinde,** kimi? (مِنْ نَبِيٍّ) **herhangi bir peygamberi,** yâni Biz hangi bir memlekete bir peygamber gönderdiysek, (إِلَّا أَخَذْنَا) **mutlaka yakalamışızdır,** kimi? (أَهْلَهَا) **oranın ahâlisini,** neyle? (بِالْبَأْسَاءِ) **şiddetli fakirlikle,** daha, (وَالضَّرَّاءِ) **darlıkla,** (لَعَلَّهُمْ) **tâ ki onlar,** (يَضَّرَّعُونَ) **yalvarıp yakarsınlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Biz hangi bir memlekete bir peygamber gönderdiysek, mutlaka oranın ahâlisini şiddetli fakirlik (gibi mala gelen) **ve** (hastalıklar gibi bedene gelen) **darlık**(lar)**la yakalamışızdır, tâ ki onlar** (günahlarından tevbe edip Bize) **yalvarıp yakarsınlar!"**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ,** bize peygamberlerinin hallerini ve ümmetleriyle yaşadıklarını anlatınca, bâzıları **Allâh-u Te'âlâ**'nın isti'sâl (kökünü kazıma) azâbını ancak Kur'ân-ı Kerîm'de bahsi geçen peygamberler zamânında indirdiğini sanmasın diye bu âyet-i celîlesinde bu tür helâklerin başkalarına da yapıldığını ve bunun nedenini açıklamıştır.

Âyet-i celîlede geçen "Karye" tâbiri, "Peygamberlerin kendilerine gönderildiği bir kavmin topluca yaşadığı yer" anlamına geldiğinden, birçok kavmin birlikte yaşadığı şehir mânâsına gelen "Medîne" lafzı da bu kelimeye dâhildir.

"Nesefî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; burada bir hazf söz konusudur ki, takdîri:

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ فَكَذَّبُوهُ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ ﴾

"Biz hangi bir memlekete bir peygamber göndermişiz de, oranın sâkinleri onu yalanlamışlarsa, **mutlaka Biz oranın halkını fakirlik ve hastalık gibi musîbetlerle yakalamışızdır."** şeklindedir.

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; âyet-i celîlede geçen "Be'sâ'" kelimesi, fakirlik, "Darrâ'" kelimesi ise hastalık mânâsındadır.

Zeccâc *(Rahimehullâh)*ın: "Onların mallarına gelen her sıkıntı, be'sâ'dır, canlarına gelen her hastalık da darrâ'dır." sözünün mânâsı da budur.

Bâzı müfessirler ise, "Be'sâ'"yı sıkıntı ve geçim darlığıyla, "Darrâ'"yı ise, zarar, ziyan ve kötü hal mânâsıyla tefsîr etmişlerdir.

"Mazharî Tefsîri"nde zikredilen farklı bir mânâya göreyse, "Be'sâ'"; harp anlamında, "Darrâ'" ise, kıtlık mânâsındadır.

"Ebussuud, Rûhu'l beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; burada beyân edilmek istenen husus, peygamber gönderilir gönderilmez, ümmetinin musîbetlere tâbî tutulduğu değildir. Ancak peygamberlerine karşı büyüklük taslayıp, onu inkâr etmelerinin ayrılmaz bir sonucu olarak inkârcıların helâk edildiğidir. Zâten âyet-i kerîmenin sonunda beyân edilen:

﴿ ... لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴾

"Tâ ki onlar (günahlarından tevbe edip Bize) **yalvarıp yakarsınlar!"** hikmetinden anlaşılan da budur. Gerçekten de musîbetlerin, özellikle de açlığın, ekserî insanlar hakkında tevâzu, inkıyâd (boyun eğme) ve kibir sancaklarını omuzlardan indirme sebebi olduğu âşikârdır. Nitekim **Zemahşerî**'nin beliğ sözlerinden biri de:

اَلْمَرَضُ وَالْحَاجَةُ خَطْبَانِ أَمَرُّ مِنْ نَقِيعِ الْحُنْظُبَانِ

"Hastalıkla muhtaçlık, **Ebû Cehil** karpuzunun demlenmiş suyundan daha acı iki mühim meseledir." şeklindedir. Demek ki bu âyet-i celîleden maksat, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, inkârcı kullarını tevbeye, itaate ve peygamberlerine ittibâ'a mecbur bırakmak için çeşitli sıkıntılara mâruz bıraktığını beyân etmektir.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** bir kavme bir peygamber göndermeden ve o peygamberi gönderdiği toplum iyi hallerini kötü duruma çevirmeden önce hiç bir milleti helâk etmemiştir. Nitekim:

﴿ وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى حَتَّى يَبْعَثَ فِي أُمِّهَا رَسُولًا يَتْلُو عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا ... ﴾

"Senin Rabbin, kendilerine âyetlerimizi art arda okumakta olan bir peygamberi, (civârındaki) **şehirlerin anası** (konumunda olan merkezî bir yer) **içerisinde gönderinceye kadar oraları helâk edici olmamıştır."** *(Kasas Sûresi:59),*

Ayet: 94

﴿ ... وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا ﴾

"Biz bir peygamber göndermedikçe azap ediciler değiliz!" *(İsrâ Sûresi:15)*,

﴿ ... إِنَّ اللهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ ... ﴾

"O (insa)**nlar kendi nefislerinde bulunan** (güzel vasıflar)**ı** (kötüleriyle) **değiştirinceye kadar gerçekten de Allâh bir toplumda olan** (nîmet, âfiyet vesâir lütufların)**ı** (belâ ve azapla) **değiştirmez."** *(Ra'd Sûresi:11)* ve:

﴿ ... وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَى إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ ﴾

"Zaten Biz, (kendilerine gönderilen elçileri inkâr ederek) **halkı zâlimler olmayan karyeleri**(n hiçbirini suçsuz yere) **aslâ helâk edenler olmamışızdır!"** *(Kasas Sûresi:59)* gibi birçok âyet-i kerîme, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, her bakımından mâzeretlerini ortadan kaldırmadıkça, bir kavmi azap ve helâk ile yakalamamış olduğunu haber vermektedir.

Gerçi kullarına, birliğinin eserlerini ve Rabliğinin âyetlerini anlamaları için yeterli olacak akl-ı selîm vermiş olduğunu, hiçbir canlıya vermediği halde, onlara istediklerini konuşacak ve duyacak kulak ve dil gibi uzuvlar lütfetmiş bulunduğunu ve onlara farklı hiçbir sûrete döndürülmeyi istetmeyecek derecede güzel sûretler ihsân ettiğini düşünecek olursak, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, peygamber göndermeden önce de, Kendisine inanmayan kulları helâk etme hakkının bulunduğunu kolayca anlayabiliriz.

Ama yine de **Allâh-u Te'âlâ** rasûller göndermedikçe, kullarını helâk etmeyeceğini bildirmiştir, çünkü kullar farklı mertebelerdedir. Nitekim hikmet sâhibi âlimler örneğinde olduğu gibi, bâzıları işitmeye muhtaç olmaksızın varlıkların gerçek yüzünü ilk bakışta idrâk edebilirler, kimileriyse işitme yardımı olmaksızın maksadı anlayamazlar. Nitekim çocuklar ve çocuk ruhlu olan kimseler uyarıcı bir ses duymadıkça tehlikeden sakınmazlar.

Bâzıları da kendilerine ve sâhip oldukları nîmetlere şiddetli musîbetler vurmadıkça, ne akıllarıyla, ne de duyularıyla bir şey idrâk edemezler. İşte akılları ve duyma hisleri bulunmayan hayvanlara benzeyen bu kimseler ancak başlarına gelen sıkıntılardan anlarlar.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** böyle kullarını ilk önce belâlarla imtihan eder, nîmetleri anlayıp dönerlerse ne âlâ! Değilse onları helâk eder, onlar da o zaman ister istemez düşünür ve vazgeçer, ama o takdirde iş işten geçer. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴾

"Andolsun ki; senden önce de nice ümmetlere kesinlikle (peygamberler) **göndermiştik, ama** (onları inkâr etmişlerdi,) **Biz o** (peygamberleri inkâr etmiş buluna)**nları** (fakirlik ve kıtlık gibi) **çetin bir sıkıntıyla ve** (hastalıklarla âfetler gibi) **darlık**(lar)**la yakalayıvermiştik. Tâ ki onlar** (kâfirliklerinden tevbe edip) **iyice boyun eğsinler!"** *(En'âm Sûresi:42)* kavl-i şerîfinin mânâsı budur.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** inkârcıların kalplerini cehâlet yüzünden, bir de dünyâya aşırı düşkünlüklerinden dolayı ilimden mahrum etmiş, bu nedenle onlar âhireti bırakıp dünyâ ile meşgul olmuşlardır.

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan bâzısı şöyle buyurmuştur: **Allâh-u Te'âlâ** önce seni şefkat kapısına çağırmıştır. Ama sen O'nun bu dâvetine icâbet etmeyip O'na rucû etmeyince ve sen O'na isteyerek dönmekten imtinâ edince, istemeyerek de olsa sen O'na dönesin diye senin üzerine türlü türlü belâları dökmüştür.

İşte bu nedenle **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴾

"Biz hangi bir memlekete bir peygamber gönderdiysek, mutlaka oranın ahâlisini şiddetli fakirlik (gibi mala gelen) **ve** (hastalıklar gibi bedene gelen) **darlık**(lar)**la yakalamışızdır, tâ ki onlar** (günahlarından tevbe edip Bize) **yalvarıp yakarsınlar!"** buyurmuştur.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; peygamberlerin elçiliğinin sırrı ve onların halka gönderilmesinin hikmeti şudur: Rabbu'l-âlemîn Celle Celâlühû ve Azume Şe'nühû halkı yaratarak onları, rahmet ve kerâmete lâyık saâdet ehli ile, cezâ ve azâba lâyık şekavet ehli olmak üzere iki sınıfa ayırdı. Peygamberleri de onlara müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdi. Nitekim şöyle buyrulmuştur:

﴿ رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ ... ﴾

"Müjdeleyiciler ve uyarıcılar olan birçok rasûllere (de vahiy yolladık, tâ) **ki o peygamberlerin** (gönderilişinin) **ardından insanlar için**(: "Bize bir elçi gönderseydin de, bizi gaflet uykusundan uyarıp gerekenleri öğreteydi!" gibi laflarla) **Allâh'a karşı** (öne sürebilecekleri) **bir mâzeret** (ve bahâne) **bulunmasın!.."** *(Nisâ Sûresi:165)*

Sa'îdlerin beşâreti (müjdelenmesi), mağfiret ve rahmetin izhârı içindir. Eşkiyânın korkutulması ise izzet ve kudretin izhârı içindir. Nitekim O sa'îdler için:

﴿ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللهِ فَضْلًا كَبِيرًا ﴾

"(Habîbim! Ben seni diğer peygamberlere nazaran büyük ihsânlarımla müjdelediğim gibi,) **sen de** (diğer ümmetlere nazaran) **inananları müjdele ki,** (amellerine bir karşılık olmak üzere) **Allâh tarafından pek büyük bir lütuf özellikle onlar içindir!"** *(Ahzâb Sûresi:47)* buyurmuştur.

Şakîler için ise:

﴿ بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴾

"(Habîbim!) **O münâfıklara müjdele ki, gerçekten kendileri için çok acı verici büyük bir azap vardır!"** *(Nisâ Sûresi:138)* buyurmuştur.

Eğer Allâh isteseydi, halk peygambersiz, elçisiz ve rasûlsüz îmân ederdi. Ancak kullarından bir kısmını değerli ve hürmetli tutmak için Kendi elçiliğiyle görevlendirip, başlarına Kendi kerâmet tâcını koymuştur.

Peygamberlerden her birine başka bir şeref, başka bir ikrâm ve husûsiyet verildi. **İbrahim** *(Aleyhisselâm)* için "Benim dostum" buyrulmuştur, nitekim:

﴿ ... وَاتَّخَذَ اللهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ﴾

"Allâh İbrâhîm'i bir dost edindi." *(Nisâ Sûresi:125)* buyurmuştur.

Âdem *(Aleyhisselâm)* hakkında:

﴿ إِنَّ اللهَ اصْطَفَى آدَمَ ... ﴾

"Gerçekten Allâh(, beşerin babası) **Âdem'i seçti."** *(Âl-i İmrân Sûresi, 33)* buyurmuştur.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* için:

﴿ ... وَكَلَّمَ اللهُ مُوسَى تَكْلِيمًا ﴾

"Allâh Mûsâ ile de (vâsıtasız olan) **özel bir konuşmayla mükâlemede bulundu."** *(Nisâ Sûresi:164)* buyurmuştur.

Îsâ *(Aleyhisselâm)* için ise:

﴿ ... وَرُوحٌ مِنْهُ ... ﴾

"O'n(un Zât'ına âit olan hayat verme sıfatın)**dan** (yaratılıp beden kisvesine sokulmuş) **bir ruhtur."** *(Nisâ Sûresi:171)* buyurmuştur.

Muhammed Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında da:

﴿ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى ﴾

"Rabbin seni (seçti seçeli hiç) **terk etmemiş ve** (seni sevdi seveli) (sana) **hiç kızmamıştır!"** *(Duhâ Sûresi:3)* **buyurmuştur.**

Elbette peygamberlere yapılan bu tahsîs (husûsiyet verme) ve teşrîf (şeref verme) onların izzet ve mertebesini ortaya koymak içindir. Yoksa Kendi mülkünün nizâmı için değildir.

Zîrâ O'nun mülkü Kendi ehadiyyetinin celâli (birliğinin yüceliği) ve samediyyetinin kemâli (ihtiyaçsızlığının mükemmelliği) ile sağlamdır, dolayısıyla O'nun halktan bir bağa ve desteğe ihtiyâcı yoktur.

Şâir ne güzel söylemiştir:

وَلِوَجْهِهَا مِنْ وَجْهِهَا قَمَرٌ وَلِعَيْنِهَا مِنْ عَيْنِهَا كُحْلُ

Yüzünün ay gibi parlaklığı yine yüzünden,
Gözünün sürmesi de yine kendi gözünden.

MÜNASİP ÂYET-İ KERÎMELER

Musîbetlerin, insanların günahları yüzünden meydana geldiği:

﴿ ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾

"İnsanların (bizzat) **ellerinin kazanmış olduğu** (kötü) **şeyler**(in uğursuzluğu) **sebebiyle karada ve denizde fesat** (ve bozgunlar) **belirmiştir. Tâ ki O (Allâh-u Te'âlâ),** (kulların) **yapmış oldukları** (kötü) **şeylerin** (tümünün cezâsını âhirette vermeden önce) **bir kısmını**(n vebâlini dünyâda) **onlara tattırsın diye!** (Böylece) **ola ki onlar** (günahlardan) **dönerler!"** *(Rûm Sûresi:41)*

﴿ وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ ﴾

"Size isâbet eden herhangi bir musîbet, ellerinizin kazanmış olduğu (kötü) **şeyler sebebiyledir.**

Yine de O, birçoğunu affetmekte (ve onlara cezâ vermemekte)**dir.** (Aksi takdirde yeryüzünde hiçbir canlı bırakacak değildir.)" *(Şûrâ Sûresi:30)*

﴿ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّى عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (95)

(ثُمَّ بَدَّلْنَا) **Sonra Biz değiştirdik,** neyi? (مَكَانَ السَّيِّئَةِ) **bu kötü şeylerin yerini,** neyle? (اَلْحَسَنَةَ) **güzel şeylerle,** (حَتَّى عَفَوْا) **nihâyet çoğaldılar ve** (refaha kavuşunca), (وَقَالُوا) **dediler,** ne dediler? (قَدْ مَسَّ) **muhakkak dokundu,** kime? (آبَاءَنَا) **babalarımıza,** ne? (اَلضَّرَّاءُ) **darlık,** daha, (وَالسَّرَّاءُ) **genişlik,** yâni: "Zaman zaman atalarımıza da darlık ve bolluk isâbet etmiştir, dolayısıyla bu belâlar bizim günahlarımız sebebiyle olmayıp zamânın âdetlerindendir." dediler, (فَأَخَذْنَاهُمْ) **bunun üzerine Biz de yakaladık,** kimi? (هُمْ) **onları,** nasıl? (بَغْتَةً) **ansızın,** (وَهُمْ) **hâlbuki onlar,** (لَا يَشْعُرُونَ) (azâbın ne zaman nereden geleceğini) **fark edemiyorlardı.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Sonra bu kötü şeylerin yerini iyi şeylerle değiştirmişizdir, nihâyet onlar çoğal(ıp refâha kavuştuklarında, geçirdikleri darlıkların, îmansızlıkları sebebiyle olduğu gerçeğini bir tarafa bırak)**mışlar ve: 'Gerçekten bizim babalarımıza da** (zaman zaman) **darlık ve genişlik dokunmuştur!** (Bu belâlara mâruz kalmamız, zamânın insanlar hakkında tâkip ettiği âdetlerindendir, yoksa bizim günahımızdan sebep değildir.)' **demişlerdir.**

Bunun üzerine Biz de onları henüz kendileri de (azâbın nereden ne zaman geleceğini) **fark edememişlerken ansızın yakalamışızdır."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** memleketlerin ahâlisi hakkındaki tedbir (yönetim)inin bir usûl üzere cereyan etmeyeceğini, bilakis kullarını îmâna yaklaştıracak şeylerle idâre ettiğini beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'nın ibretlerinden ders almayan kullarının âkıbetini açıklamıştır.

"İbni Kesîr ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** inkârcı kullarını boyun eğmeleri için ilk olarak zorluklarla imtihan etmiş, fakat onlar **Allâh-u**

Te'âlâ'nın kendilerinden istediği şeyi yapmayınca, **Allâh-u Te'âlâ** imtihan usûlünü değiştirerek onların dar hâlini bolluğa dönüştürmüştür. Buna göre:

﴿ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ ... ﴾

kavl-i şerîfinin mânâsı: "Onlar şükretsinler diye Biz onların durumunu, zorluktan rahatlığa, hastalık ve illetten, sıhhat ve âfiyete, fakirlikten de zenginliğe çevirdik." şeklinde anlaşılabilir.

Lügat ehlinin beyânına göre bu cümle-i celîlede geçen "Seyyie" tâbiri, sâhibini üzen her şey hakkında kullanılır. "Hasene" tâbiri ise, insan tabîatının ve aklının güzel kabul ettiği her şeye denir. Burada geçen "Seyyie" ve "Hasene" tâbirleri, darlık ve bolluktan ibârettir.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** günahkârları ve kâfirleri bâzen sıkıntılarla cezâlandırır, bâzen de istidrac yolu üzere onlara bolluk verir.

Gerçekten de hastalık ve fakirlikten sonra bedene ve mala gelen nîmetin, itaate ve şükürle meşgul olmaya sebebiyet vermesi beklenirken bu kişiler mal ve imkân bakımından artış kaydettikçe, îmân edip şükredecekleri yerde, bu nîmetlerden hiç etkilenmeyip, sâhibini tanımayarak hattâ başlarına gelenleri zamânın farklı uygulamaları kabûl ederek:

﴿ ... قَدْ مَسَّ اٰبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ ... ﴾

"Gerçekten bizim babalarımıza da (zaman zaman) **darlık ve genişlik dokunmuştur!"** demişlerdir ki, böylece onlar:

"Bu belâlara mâruz kalmamız, zamânın insanlar hakkında tâkip ettiği âdetlerindendir, yoksa bizim günahımızdan sebep değildir. Nitekim geçmiş zaman, bizim atalarımıza da zaman zaman böyle yapmıştır" demek istemişlerdir.

Tabî onların bu sözü, şâirin:

ثَمَانِيَةٌ عَمَّتْ بِأَسْبَابِهَا الْوَرَى ... فَكُلُّ امْرِئٍ لَا بُدَّ يَلْقَى الثَّمَانِيَهْ

سُرُورٌ وَحُزْنٌ وَاجْتِمَاعٌ وَفِرْقَةٌ ... وَعُسْرٌ وَيُسْرٌ ثُمَّ سُقْمٌ وَعَافِيَهْ

"Sekiz şey vardır ki sebepleri yaratıkları kaplamıştır,
Artık herkes bu sekize mutlaka kavuşacaktır.
Sevinç, üzüntü, buluşma ve ayrılık,
Zorluk ve kolaylık, sonra hastalık ve âfiyet!" sözü kabîlinden değildir. Çünkü bu şiir bu sekiz şeyin zaman tarafından yaratıldığını değil de, **Allâh-u Te'âlâ**'nın geçen zamanlar içerisinde herkes hakkında mutlaka bu sekiz şeyin sebeplerini yarattığını konu etmektedir.

Kâfirlerin: "Bolluklar ve darlıklar babalarımıza da isâbet etmişti!" şeklindeki sözleri ise, **Allâh-u Te'âlâ**'yı yaratıcı olarak görmeyip, başlarına gelenlerin zamânın geçmesinden kaynaklandığını belirtmektedir ki bu mânâya gelen bir söz, şirkin ta kendisidir.

Demek ki kâfirler **Allâh-u Te'âlâ**'nın bollukta da darlıkta da imtihanını fark etmemişler ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kendileri hakkındaki hükmüne âgâh olamamış-

lardır, ama bollukta **Allâh-u Te'âlâ**'ya şükreden, darlıkta ise sabreden müminlerin durumu böyle değildir.

Nitekim **Suheyb** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ صُهَيْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «عَجَبًا لِأَمْرِ الْمُؤْمِنِ! إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ خَيْرٌ. وَلَيْسَ ذَاكَ لِأَحَدٍ إِلَّا لِلْمُؤْمِنِ إِنْ أَصَابَتْهُ سَرَّاءُ شَكَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ، وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرَّاءُ صَبَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ.»

"Müminin işine şaşılır; şüphesiz ki onun işlerinin tamâmı hayırdır. Bu, müminden başka hiçbir kimse için olmaz. Ona bir bolluk gelse şükreder, bu kendisi için hayır olur. Kendisine bir darlık isâbet edecek olsa sabreder, bu da onun için hayır olur." *(Müslim, Zühd:13, no:2999, 4/2295; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/352)*

Bu hadîs-i şerîften anlaşıldığına göre mümin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bollukla da, darlıkla da kendisini imtihan ettiğinin farkında olur. Bundan dolayı hadîs-i şerîfte:

وَفِي الْحَدِيثِ «لَا يَزَالُ الْبَلَاءُ بِالْمُؤْمِنِ حَتَّى يَخْرُجَ نَقِيًّا مِنْ ذُنُوبِهِ، وَالْمُنَافِقُ مَثَلُهُ كَمَثَلِ الْحِمَارِ لَا يُدْرِي فِيمَ رَبَطَهُ أَهْلُهُ وَلَا فِيمَ أَرْسَلُوهُ.»

"Belâ mümine o kadar yapışır ki, nihâyet o, günahlarından arınarak çıkar. Münâfık ise, onun durumu, sâhibinin kendisini nereye bağladığını ve nereye saldığını bilmeyen eşeğin hâline benzer." *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/352-353; Tirmizî, Zühd:56 no:2399, 4/602)* buyrulmuştur.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Teâlâ Hazretleri** bir kavmi bollukta ve kıtlıkta imtihan etti ve onların her iki halde de küfür üzere olduğunu gördü. O kavim, ne rahatlık zamânında nîmetin kadrini bildiler, ne de darlık vaktinde mihnete (sıkıntıya) râzı oldular. Nihâyet nîmetle geçen günleri tamamlandı, mihnetle geçen geceleri ise sabaha çıkmadı. İşte onlar için **Allâh-u Teâlâ** buyurdu ki:

﴿ ... فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴾

"Bunun üzerine Biz de onları henüz kendileri de (azâbın nereden ne zaman geleceğini) **fark edememişlerken ansızın yakalamışızdır."**

Diğer taraftan, imtihan ettiği başka bir kavim ise, çilelere sabretti, nîmetlere de şükretti. Nihâyet sabır sebebiyle en yüksek derecelere kavuştular, şükür sebebiyle de kurbet (**Cenâb-ı Hakk**'a mânevî yakınlık) ve vuslata nâil oldular.

Fuzayl ibni Iyâz *(Kuddise sirruhû)* şu kıssayı anlatmıştır:

Zamânın dindarlarından iyi bir dervişin eline günün birinde gümüş bir para geçti ve açlık çeken âilesine yemek almak için pazara gitti. Pazara girince orada iki kişinin birbiriyle çekiştiğini gördü. Birbirleriyle harâretli bir tartışmaya ve düşmanlığa tutulmuşlardı. Onlara yaklaşarak:

"Bu düşmanlığınızın sebebi nedir?" diye sordu. Onlar da:

"Bir gümüş dirhem için kavga ediyoruz." dediler. Bunun üzerine o derviş elindeki bir dirhemi onlara verdi ve aralarının düzelmesini sağladı. Ama bu yüzden yemek alamadan evine geri dönmek zorunda kaldı. Hâdiseyi hanımına anlattığında:

"Çok isâbetli olmuş, iyi yaptın. **Allâh** seni bu hayırlı işe muvaffak etti." diyerek hoş karşıladı.

Kendileri o kadar yokluk içindeydiler ki, evlerinde kısa bir ipten başka değerlendirebilecekleri hiçbir şeyleri yoktu. Derviş adam ipi alarak, pazara götürüp satmayı denedi fakat hiç kimse onu satın almadı. Çâresiz evine geri dönerken, yolda balık satan bir adam gördü. Onun balığı da, adamın ipi gibi kesat idi, satılmıyordu. Bunun üzerine derviş o adama:

"Efendi! Senin balığını da benim ipimi de satın almıyorlar. Ne dersin bunları değiş tokuş edelim mi?" diye teklifte bulundu, adam da bunu kabul etti. Bunun üzerine ipi verdi ve balığı alarak eve getirdi. Hanımı balığın karnını yarıp açtığında, balığın karnında çok kıymetli bir inci tanesi olduğunu gördü.

Kocasıyla berâber çok sevindiler ve onu satmak için mücevherciye götürdüler. Mücevherciden onun karşılığında yüz bin dirhem aldılar. Eve geri dönerek âilece **Allâh**'a şükredip ibâdet ve tevâzûlarını artırdılar. Bir süre sonra bir dilenci kapılarına gelerek:

"Âilesi ihtiyâç içinde olan fakir bir dervişim. Âciz kaldım, ne olur bana lütfedin." deyince, kadın kocasına bakarak:

"Bunlar bizim daha evvel içinde bulunduğumuz durumdalar. Biz de böyle sıkıntıda ve zor durumda idik. Fakat şimdi elhamdülillâh, Rabbimiz bize nîmet, bolluk ve rahatlık verdi. İşte şimdi bu nîmetin şükrünü edâ etmek için sâhip olduğumuz servetin yarısını ona verelim." dedi.

Derviş, o âilenin verdiği dirhemleri aldı ve biraz gittikten sonra geri dönerek onlara:

"Verdiklerinizi alınız, zîrâ ben dilenci değil, aslında **Allâh**'ın size gönderdiği bir elçiyim. **Allâh** sizi kıtlıkta ve bollukta imtihan etti. Bollukta sizi çok şükreden, darlıkta da sizi çok sabreden kimseler olarak gördü. Bunun için de sizi artık dünyâda ihtiyaçsız yaptı ve yarın âhirette de:

لاَ عَيْنٌ رَأَتْ وَ لاَ أُذُنٌ سَمِعَتْ وَ لاَ خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ

'Hiçbir göz görmedik, hiçbir kulak işitmedik, hiçbir beşerin kalbinden dahî geçmedik.' nîmetlere kavuşacağınızı size müjdeliyorum." dedi.

"Mâtüridî, İbni Kesîr ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlenin sonunda geçen:

﴿ ... فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴾

"...Bunun üzerine Biz de onları henüz kendileri de (azâbın nereden ne zaman geleceğini) **fark edememişlerken ansızın yakaladık."** cümle-i celîlesindeki "Ansızın" tâbiri, "Beklemedikleri bir anda ve rahatlık zamânında" demektir.

Çünkü belâ ve zorluk hâlinde bulunan bir kişi dâima helâk edilme endişesi taşıdığı için bu durumda gelen bir helâk ânî sayılmaz.

Nitekim hasta olmadan ölen bir müminin ölümü ânî sayılırken, hastalık nedeniyle ölenin ölümü ânî sayılmamaktadır. Oysa iki durumda da ölümün vakti bilinme-

mektedir. Lâkin hasta olmayan kişi ölümü beklemediğinden onun ölümü füc'eten vukû bulmuş kabul edilir.

İşte bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde kâfirleri ansızın yakaladığını bildirerek azâbın onları rahatlık zamânında bulduğunu, bunun ise onların pişmanlığını daha ziyâde artıracağını açıklamış olmaktadır.

Nitekim **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)* şöyle demiştir: Ben Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ânî ölümden sorduğumda o:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ مَوْتِ الْفَجْأَةِ فَقَالَ: «رَاحَةٌ لِلْمُؤْمِنِ وَأَخْذَةُ أَسَفٍ لِلْفَاجِرِ.»

"(Ansızın ölmek) mümin için büyük bir rahatlıktır, kâfir için ise üzücü bir yakalanıştır!" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:25042, 41/491; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, Cenâiz:9, no:6572-6573, 3/531; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/353)* buyurdu.

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise sirruhû)* kendi Kur'ân-ı Kerîm'inde bu âyet-i kerîmenin kenarına şöyle yazmıştır:

"Ânîden yakalanmayı anlatan bu cümle-i celîlede büyük bir ibret vardır, akıllılar bunu iyi düşünmelidir!"

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** çetin belâlardan sakındırmak için ehven belâlarla kullarını harekete geçirmiş, sonra azgınlıklarını sürdürünce ve gafletlerinden uyanmayınca, istidrac gölgelerini üzerlerine uzatmış ve o anda kendilerine mekirde bulunmak üzere tefrika sebeplerini (kendilerini darmadağın edecek şeyleri) üzerlerine bolca salmıştır.

Tam kalplerini dünyânın yardımına alıştırıp, dünyânın kendileri için yaldızladığı geniş imkânlara meylettikleri anda kaderin gizli bölümlerinden, hayâtın güzelliğini bozacak şeyleri onlara açıklamıştır. İşte o anda sevinç gerdanı ansızın incelip kopmuştur ve onlar doya doya içtikleri ölüm kâseleriyle daralmışlardır.

Artık onların gündüzünün aydınlığının yerini (kabir) vahşet(i ve yalnızlığı) almış, berrak kaynakları da musîbetler eliyle bulanmıştır. Zâten (kader ve) kısmet onlar hakkında böylece sebkat etmiştir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; mihnet ve minnetlerin (sıkıntı ve nîmetlerin) insanın üzerine art arda gelmesinin hikmeti, kulun **Allâh-u Te'âlâ**'ya rucû edip yalvarmasıdır. İşte böyle yapan kişi iki durumda da **Allâh-u Te'âlâ**'ya îtimat etmiş olur ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın minnet denizinden iki eliyle avuçlamış olur.

Ama her kimin başına önce belâlar gelip sonra bunu lütuf ve minnetler izlediğinde, o kişi **Mevlâ**'sına dönmez ve kendisine vermiş olduğu nîmetlere karşı O'na şükretmezse, bilakis:

"İşte bu, zamânın âdetlerindendir, insanın başına bolluk ve darlık art arda gelir." derse, işte o kimse gaflet içine daldırmış bir kuldur. Onun his dâiresi bollaşmış (olup hiçbir şeyden etkilenmez bir hal almış) ve kutsal basîreti körelmiştir.

İşte bu gibiler hakkında:

Ayet: 95

﴿ ... أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴾

"İşte sana! Onlar (anlayış kıtlığı, ibret nazarıyla bakmama ve düşünerek dinlememe yönlerinden) **hayvanlar gibidir!**

Hattâ (hayvanlar fayda ve zararı bilip, menfaatlerini celp etme ve tehlikelerden sakınma husûsunda var güçlerini kullanırken) **onlar** (sonsuz faydaları bırakıp, ebedî azaplara kendilerini mâruz kılarak işi tersine çevirdikleri için, hayvanlardan) **daha da sapıktır**(lar)**!**

İşte sana! Ancak onlar, (kendi kârlarını bilmeyen) **gâfil kimselerin tâ kendileridir."** *(A'râf Sûresi:179)* âyet-i kerîmesini okumak doğru olur.

MÜNASİP ÂYET-İ KERÎMELER

İnkârcı ümmetlerin tevbeye mecbur kalmaları için musîbetlere uğratılışı:

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ. فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ. فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ ﴾

"Andolsun ki; senden önce de nice ümmetlere kesinlikle (peygamberler) **göndermiştik, ama** (onları inkâr etmişlerdi,) **Biz o** (peygamberleri inkâr etmiş buluna)**nları** (fakirlik ve kıtlık gibi) **çetin bir sıkıntıyla ve** (hastalıklarla âfetler gibi) **darlık**(lar)**la yakalayıvermiştik. Tâ ki onlar** (kâfirliklerinden tevbe edip) **iyice boyun eğsinler! O çetin azâbımız kendilerine geldiğinde,** (tevbe edip) **boyun eğseydiler ya!**

Lâkin kalpleri katılaştı ve yapmakta bulunmuş oldukları (kötü) **şeyleri şeytan onlara iyice süsle**(yip püsle)**di.** (Bu yüzden yaptıkları günahları hoş görüp, başlarına gelen belânın sebebi olarak kabul etmedikleri için musîbetten nasîhat almadılar.)

Ne zaman ki onlar kendisiyle nasîhatlenmiş bulundukları o (zor ve çetin) **şey**(lerden ibret alıp öğütlenmey)**i unuttular, Biz** (zorluk ve darlık nöbetleri arasında, bollukla da imtihan etmek için) **onlar üzerine** (nîmet çeşitlerinden) **her şeyin kapılarını** (ardına kadar) **açtık.**

Netîcede onlar kendilerine verilmiş olan (nîmet dolu) **şeylerle** (şımarıp) **ferahlanmışlardı ki,** (azâbı daha şiddetle tatmaları için) **Biz onları ansızın yakalayıverdik, artık birden bire onlar** (kurtuluş ve rahmetten) **ümit kesici kimseler** (hâline gelmişler)**dir."** *(En'âm Sûresi:42-44)*

وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰٓى اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ
بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنْ كَذَّبُوا فَاَخَذْنَاهُمْ
بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾ اَفَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَّاْتِيَهُمْ
بَاْسُنَا بَيَاتًا وَّهُمْ نَآئِمُونَ ﴿٩٧﴾ اَوَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ
يَّاْتِيَهُمْ بَاْسُنَا ضُحًى وَّهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾ اَفَاَمِنُوا مَكْرَ
اللّٰهِ ۚ فَلَا يَاْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٩﴾ اَوَلَمْ
يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ اَهْلِهَآ اَنْ لَّوْ نَشَآءُ
اَصَبْنٰهُمْ بِذُنُوبِهِمْ ۚ وَنَطْبَعُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ
﴿١٠٠﴾ تِلْكَ الْقُرٰى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْۢبَآئِهَا ۚ وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ
رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ ۚ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ ۭ
كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ الْكٰفِرِينَ ﴿١٠١﴾ وَمَا وَجَدْنَا
لِاَكْثَرِهِمْ مِّنْ عَهْدٍ ۚ وَاِنْ وَّجَدْنَآ اَكْثَرَهُمْ لَفٰسِقِينَ ﴿١٠٢﴾
ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْۢ بَعْدِهِمْ مُّوسٰى بِاٰيٰتِنَآ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۟ئِهٖ
فَظَلَمُوا بِهَا ۚ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٣﴾ وَقَالَ
مُوسٰى يٰفِرْعَوْنُ اِنِّى رَسُولٌ مِّنْ رَّبِّ الْعٰلَمِينَ ۚ ﴿١٠٤﴾

﴿ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكَاتٍ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنْ كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (96)

(وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَى) **Eğer gerçekten o** (peygamberlerini inkâr eden) **memleketlerin halkı,** (اٰمَنُوا) **îmân etselerdi,** daha, (وَاتَّقَوْا) (haramlardan) **hakkıyla sakınsalardı,** (لَفَتَحْنَا) **elbette Biz açardık,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** neleri? (بَرَكَاتٍ) **bereket** (hazîne)**leri**(ni), nereden? (مِنَ السَّمَاءِ) **gökten,** daha, (وَالْأَرْضِ) **yerden,** (وَلَكِنْ كَذَّبُوا) **lâkin yalanladılar,** (فَأَخَذْنَا) **Biz de yakaladık,** kimi? (هُمْ) **onları,** ne sebebiyle? (بِمَا) **o** (inkâr ve isyan gibi kötü) **şeyler sebebiyle ki,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (يَكْسِبُونَ) **kazanmakta oldular.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Eğer o (peygamberlerin tebliğine muhâtap olan) **memleketlerin halkı**(, kâfir olup isyân edeceklerine) **gerçekten îmân etseler ve** (günahlardan) **hakkıyla sakınsalardı, elbette onlar üzerine gökten ve yerden** (gelecek yağmur ve rızık gibi) **nice bereket** (hazîne)**leri**(ni) **açardık. Velâkin** (ısrarla) **yalanladılar, Biz de kazanmakta bulunmuş oldukları** (inkâr ve isyan gibi kötü) **şeyler sebebiyle onları yakalayıverdik."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede inatçı isyankârların ansızın yakalandığını beyân ettikten sonra bu âyet-i celîlede, onlar itaat edecek olsalardı, kendilerine hayır kapılarını açacağını bildirmiştir.

"Beyzâvî, Nesefî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîmede geçen: **"Şehirler halkı"**ndan maksat; 94. âyet-i kerîmede geçen inkârcı karyelerin ahâlisidir. Diğer bir görüşe göreyse **Mekke** ve civârında bulunanlardır.

Geçmiş ümmetlerin îmân etmelerinden maksat; kendi peygamberlerine indirilmiş olan vahiylere inanmaları, takvâ sâhibi olmalarından murat ise; **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine yasakladığı şeylerden sakınmalarıdır. Göklerin bereketlerinden maksat yağmur, yerlerin bereketlerinden maksat ise bitkilerdir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; göğün bereketleri yağmurla gelir, yerin bereketleri ise meyveler, hayvanlar, güvenlik ve selâmet iledir. Çünkü gök, baba mesâbesinde, yer ise anne menzilesinde olduğundan **Allâh-u Te'âlâ**'nın halk ve tedbîri (yaratıp yönetmesi) ile bütün menfaatler ve hayırlar yer ile gökten meydana gelir.

Bu mânâdan da anlaşıldığı üzere; yerde yetişen bütün faydalı mahsüller göğün bereketlerindendir.

Nitekim **Abdullâh ibni Ümmi Harâm** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâber iki kıbleye doğru namaz kıldım ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أُمِّ حَرَامٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: صَلَّيْتُ الْقِبْلَتَيْنِ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَسَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «أَكْرِمُوا الْخُبْزَ، فَإِنَّ اللهَ أَنْزَلَهُ مِنْ بَرَكَاتِ السَّمَاءِ، وَسَخَّرَ لَهُ بَرَكَاتِ الْأَرْضِ، وَمَنْ يَتَّبِعْ مَا يَسْقُطُ مِنَ السُّفْرَةِ غُفِرَ لَهُ.»

"(Sofraya konan ekmeği yemek için bekletmeyerek) **ekmeğe ikrâm edin! Şüphesiz ki Allâh onu göğün bereketlerinden indirmiştir. Yerin bereketlerini de ona müsahhar kılmıştır. Sofradan düşenleri** (ekmek kırıntılarını) **aray**(ıp yut)**an kişi mağfiret olunur."** buyururken işittim." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/485; Taberânî, Müsnedü'ş-Şâmiyyîn, no:15, 1/32)*

Mâtürîdî ve **Âlûsî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; buradaki mânâ: "İnkârcı toplumlar îmân etmeleri için başlarına gelen nice zorluklardan sonra, helâke uğramadan önce, îman ve takvâyı kazansalardı, elbette Biz onlara gökten ve yerden elde edilebilecek her türlü hayrı verirdik." demektir. Buna göre bereket, zorluksuz ve zahmetsiz elde edilen her şeye denir. En'âm Sûresinde ise:

﴿ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ ... ﴾

"Onlar kendileriyle öğütlendikleri şeyleri unutunca, her şeyin kapılarını onlara açtık..." *(En'âm Sûresi:44)* buyrulmuştur. Demek ki, bereket tâbirinin kullanılmadığı yerde "Fetih (açılım)" tâbiri kullanılsa da, bu nîmetler faydalı olmaz. Çünkü semâvî ve erazî (göğe ve yere âit) bereketler, âkibetleri övülen ve iki cihanda sâhibini mesûd eden nîmetler olduğundan bu bereketlerin fethedilmesi ancak müminlere nasîb olur. Yağmur, bitki, sıhhat ve âfiyet gibi nîmetler ise, istidrac ve mekir olarak bâzen kâfirlere de açılabilir.

Demek ki, "Fetih" tâbiri sâdece hayra kullanılmaz, bereket tâbiri ise sâdece hayırda kullanılır. Bir kavle göre de semâvî bereketler duâların kabûlü, yere âit bereketler ise ihtiyaçların görülmesiyle tefsir edilmiştir.

Mevlâ Te'âlâ, onların îman ve takvâ şartına riâyet etmedikleri için göğün ve yerin bereketlerinden mahrum olduklarını açıklamak üzere âyet-i celîlenin sonunda:

﴿ ... وَلَكِنْ كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾

"...Velâkin (ısrarla) **yalanladılar, Biz de kazanmakta bulunmuş oldukları** (inkâr ve isyan gibi kötü) **şeyler sebebiyle onları yakalayıverdik."** buyurmuştur.

Bu cümle-i celîlede geçen: "Yakalama"; kıtlık ve kuraklıkla vukû bulmuştur. Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bedduâsı nedeniyle **Mekke** ehlinin yedi sene şiddetli kuraklığa mâruz kaldığı ve:

﴿ وَضَرَبَ اللهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللهِ فَأَذَاقَهَا اللهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴾

"Allâh (kendilerine nîmetler ihsan eden velî nîmetlerini inkâr eden ve böylece azâba müstehak olan toplumlara ibret olsun diye) **bir memleketi örnek olmak üzere açıklamıştır ki, orası güvenli ve pek sâkin bir yerdi.** (Başka memleketlerde olduğu gibi orada, yağma ve baskınlar şeklinde huzur kaçıracak hâdiseler vukû bulmazdı.)

(Etrâfında bulunan) **her yerden rız(ı)k(lar)ı oraya bolca gelmekteydi. Fakat o**(rada yaşayanlar), **Allâh'ın** (bunca) **nîmetlerine nankörlük yaptı**(lar) **da böylece Allâh, sürekli sanat hâline getirmekte bulunmuş oldukları** (inkâr ve nankörlük gibi) **şeyler nedeniyle on**(un halkın)**a açlık ve korku**(yu) **elbise** (gibi giydirip onların işkence)**sini** (kendilerine) **tattırdı."** *(Nahl Sûresi:112)* âyet-i celîlesinde anlatılan karyenin **Mekke-i Mükerreme** olduğu **Atıyye** ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilmiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:9/127)*

Gerçi müfessirlerin ekserîsi, bu âyet-i celîlede geçen karyenin, **Mekke** müşriklerine ibret olsun diye örnek verilen eski ümmetlerden biri olduğunu açıklamışlardır.

İbni Ebî Şeybe *(Rahimehullâh)*ın **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan naklettiği:

"Bir memleket halkına **Allâh-u Te'âlâ** geniş imkânlar vermişti, onlar da şımararak ekmekle tahâret yapmaya başladılar, **Allâh-u Te'âlâ** da onlara öyle bir açlık musallat etti ki, nihâyet onlar kendi pisliklerini yemek zorunda kaldılar." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/486)* rivâyeti de bu karyelerden, herhangi bir inkârcı memleketin kastedilebileceği görüşünü desteklemektedir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredilen farklı bir görüşe göreyse buradaki "Yakalama", kıtlık ve kuraklık gibi uzun süreli musîbetlerle olmayıp, bir önceki âyet-i kerîmede geçen:

﴿ ... فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴾

"Bunun üzerine Biz de onları henüz kendileri de (azâbın nereden ne zaman geleceğini) **fark edememişlerken ansızın yakalamışızdır."** cümle-i celîlesindeki ânî bir azapla gerçekleşmiştir.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu karyelerin halkının neyi yalanladıkları bu âyet-i kerîmede zikredilmemişse de burada iki ihtimal söz konusudur; onların kendilerine gönderilen peygamberleri inkâr etmiş oldukları bilinmektedir. Ayrıca onların **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine ihsân etmiş olduğu nîmetleri O'ndan bilmeyerek o nîmetlere nankörlük yapmış olmaları da muhtemeldir.

"Semerkandî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede şuna dâir bir delil bulunmaktadır ki; rızık husûsunda yetip artacak kadar imkâna sâhip olmak, şükredebilen bir kimse için saâdet sebeplerindendir. Ama bu geniş imkânlar şükretmeyenler için bir azap sebebi olur. Nitekim:

﴿ وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِنْ فَضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ. وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَابًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِئُونَ وَزُخْرُفًا ... ﴾

"(Bizim, kâfirlerin tümüne dünyâ nîmetlerini bolca vermememiz, dünyânın Bizim katımızdaki değerinden değildir. Bilakis buna engel olan, tüm insanların kâfirlikte birleşme tehlikesidir. Yoksa) **bütün insanlar** (küfre imrenip) **tek bir ümmet olacak olmasaydı, elbette Rahmân'ı inkâr etmekte bulunan o** (kâfir) **kimseler için; evlerine gümüşten tavanlar ve üzerlerinde yükseğe çıkacakları** (gümüşten) **merdivenler yapardık. Evleri için** (gümüşten) **birtakım kapılar ve üzerlerinde** (kurulup, arkalarına) **yaslanacakları tahtlar**(ı) **da** (hep gümüşten yapardık)**! Bir de**

(onların tüm ev eşyâsını) **altın ziynetler**(den yapardık)!.." *(Zühruf Sûresi:33-35)* âyet-i celîlelerinden anlaşılmaktadır ki; **Allâh-u Te'âlâ**'ya şükretmeyenler için zenginlik azap ve vebâl olur.

"Mîrğanî Tefsîri"nde zikredildiğine göre;bu âyet-i celîleden anlaşıldığı üzere, Allâh-u Te'âlâ'dan korkma anlamına gelen takvâ, sâdece maddî bereketlere değil, aynı zamanda manevî ilimlere ve duâların kabûlüne de vesîledir, nitekim Mu'âz *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmutur:

عَنْ مُعَاذٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَوْ خِفْتُمُ اللهَ تَعَالَى حَقَّ خِيفَتِهِ لَعَلِمْتُمُ الْعِلْمَ الَّذِي لَا جَهْلَ مَعَهُ، وَلَوْ عَرَفْتُمُ اللهَ تَعَالَى حَقَّ مَعْرِفَتِهِ لَزَالَتْ بِدُعَائِكُمُ الْجِبَالُ.»

"Allâh-u Te'âlâ'dan, korkulması gerektiği gibi korksaydınız, elbette berâberinde hiçbir cehâlet bulunmayan ilmi bilirdiniz (yanında bilgisizlik barındırmayan, mârifetüllâha erişirdiniz), **Allâh-u Te'âlâ'yı, hak ettiği mârifetle tanıyacak olsaydınız, o zaman da elbette sizin duânızla dağlar yerinden oynardı."** *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:1/278; Mîrğanî, Tâcü't-tefâsîr:1/333)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeye şöyle bir işârî mânâ verilmiştir: "Eğer kullarım Benim vaadimi tasdik etseler ve muhâlefetimden sakınsalardı, elbette kalplerini Beni müşâhede etmekle nurlandırırdım ki, göğün bereketi bundan ibârettir, uzuvlarını da Benim hizmetimle (ibâdetimle) donatırdım, işte yerin bereketi de budur!"

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeye şöyle bir işârî mânâ verilmiştir: "Kullar **Allâh-u Te'âlâ**'ya îmân etseler ve şirkten sakınsalardı, elbette Biz onlara gökten ve yerden bol bahşiş esbâbını (sebeplerini) ve rızâ ebvâbını (kapılarını) açardık. Zâten rızâ (hoşnutluk), atâdan (nîmetten) daha mükemmeldir.

Lâkin kazâ ve kaderimiz bunun böyle olmayacağı, yâni ekseriyetin îmân etmeyeceği husûsunda yazıldı."

Şöyle denilmiştir: "Îtibar nîmete değildir, ancak nîmetin bereketinedir, bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**: "Biz onların nîmetini katlardık!" buyurmamış, lâkin: "Biz onlara verdiklerimizi bereketli kılardık!" buyurmuştur.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; buraya şöyle bir işârî mânâ verilmiştir:

"Şâyet onlar Benim vaadimi tasdîk etselerdi ve bana muhâlefet etmekten korksalardı, elbette onların kalplerini Kendi müşâhedemle nurlandırırdım. O gönlün müşâhedesi gökyüzünün bereketidir. Zîrâ gönül, âlem-i ulvî (yüce âlemden)dendir, onun aslı ise nûrdur. Cevârihın (uzuvların) Bana hizmetle şereflenip ziynetlenmesi de yeryüzünün bereketidir. Cevârih ise âlem-i süflî (alçak âlem)dendir, onun da aslı topraktandır.

Kesrete (çokluğa) îtibar yoktur. Zîrâ îtibar bereketedir. Bunun için **Allâh-u Teâlâ** onlara "Nîmeti artırırız" demeyip, bilakis "Nîmete bereket veririz" buyurmuştur.

Ayet: 96

Hendek günü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbından bin kişi çalışmıştılar. Hepsi acıktılar ama yiyecekleri yoktu. **Câbir ibn-i Abdillâh** *(Radıyallâhu Anh)*: "Yâ **Rasûlellâh**! Sâdece bir sâ' (ölçek) arpamız ve bir tek koyunumuz kaldı. Ne buyurursunuz?" dedi.

Kâinâtın **Efendisi Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

"O arpayı getir, hamur yap, koyunu da kes, temizledikten sonra kazanla ateşe koy!" buyurdu.

Hamur hazırlanınca gitti ve parmaklarını ağzıyla ıslatarak mübârek ellerini hamurun içine soktu. Pişen kazanı da (ateşten) çekti. Sonra ashâb-ı kirâmı bölük bölük çağırdı. Tüm ashâb o hamurdan alıp ekmek pişirdiler ve o kazandan yediler. O bin kişinin hepsi de aldıkları halde ne hamur, ne de kazandaki yemek hiç eksilmedi. İşte bundan anlaşılıyor ki iş berekettedir, çoklukta değildir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Tefsîr-i Fârisî"**de şöyle denilmiştir: **"Hakayık-ı Sülemî"**de: 'Eğer kullarım vaatlerime uysalardı ve muhâlefetimden sakınsalardı, elbette kalplerini müşâhedemin nûruyla nurlandırırdım ki, göğün bereketi bundan ibârettir, uzuvlarını da Benim hizmetimle (ibâdetimle) donatırdım, işte yerin bereketi de budur!' buyrulmuştur."

دَرْ زَمِين و آسمَانْ دَرْهَايِ جُودْ مِى گُشَايَنْدْ اَزْ پِى اَهْلِ سُجُودْ

اَزْ زَمِينْ پَرّ اِطَاعَتْ بَازْ كُنْ بَرْ سَمَايِ مَعْرِفَتْ پَرْوَازْ كُنْ

"İhsân kapılarını gökte ve yerde,
Açarlar secde ehli olan müminlere.
İtaat kanadını aç da, yeryüzünden,
Mârifetullâh göğüne uç böylece sen!"

Yerde ve gökte **Cenâb-ı Hakk**'ın cömertlik, ihsân ve kerem kapılarını secde ehli olan mü'minler için açarlar. O halde sen de yerden itaat ve ibâdet kanadını aç ve o kanat ile mârifetullâh göğünün semâsı üzerine uçuşa geç.

Yâni; **Cenâb-ı Hakk** sana, yerden ve göklerden İlâhî nîmetlerin kapısını açık etti. Güyâ sen bir kuşsun da seni avlamak için habbeler ve tâneler döktü. Senin de O'na hamd-ü senâlar ve teşekkürler edip, **Cenâb-ı Hakk**'ın ma'rifet-i İlâhiyyesi semâsına ve kurb-i İlâhîsine uçman farzdır.

Zîrâ öyle bir âdil pâdişah seni kendisi için ister, talep eder de, sen ise O'na gitmez, kaçınırsan hakîkat ehli yanında küfre düşmüş olursun. Âşıkların küfrü, mahbûbundan imtinâ etmektir (geri durmaktır) azîzim! *(Aşçı Dede –İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye; c:1, sh:659)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın, istikamet gösterenlere bereket vaad edişi:

﴿ وَأَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَاهُمْ مَاءً غَدَقًا ﴾

"(Yine bana vahyolunduğuna göre;) **gerçek şu ki; eğer o** (cinler ve insa)**nlar o yüce** (İslâm) **yol**(u) **üzere istikamet edebilselerdi, elbette Biz onları pek bol bir suyla suvarır** (ve rızıklarını bollaştırır)**dık!"** *(Cin Sûresi:16)*

﴿ وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ ... ﴾

"Eğer onlar Tevrât ve İncîl(deki Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sıfatlarıyla ilgili âyetler)**i, bir de Rablerinden kendilerine indirilmiş olan (Kur'ân-ı Kerîm**'in ahkâmın)ı (gerektiği şekilde uygulayarak) **gerçekten ayakta tutsalardı, elbette üstlerinden** (aşağı boşaltılacak yağmur) **ve ayaklarının altından** (bitecek türlü türlü meyve ve sebzeleri) **yerlerdi."** *(Mâide Sûresi:66)*

﴿ أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (97)

(أَفَأَمِنَ) **Yoksa emin mi oldu?** kim? (أَهْلُ الْقُرَى) **o memleketlerin halkı,** neden? (أَنْ يَأْتِيَ) **gelmesinden,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne? (بَأْسُنَا) **Bizim çetin azâbımız,** ne zaman? (بَيَاتًا) **geceleyin,** (وَهُمْ) **hâlbuki onlar,** kimdirler? (نَائِمُونَ) **uyuyan kimselerdir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

Yoksa o memleketlerin halkı, çetin azâbımızın onlara geceleyin kendileri uyurlarken (ansızın) **gelmesinden** (korkmayıp) **emin mi oldu**(lar ki, kötülük yapmaktan hiç tedirgin olmadılar)?

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede kullarının, îmân edip takvâ üzere yaşamaları hâlinde onlara birçok bereketler ihsân edeceğini, lâkin ekseriyetin bu şartları ihlâl ederek azâba yakalandığını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede onları isti'sâl (köklerini kazıma) azâbıyla tehdit etmiştir.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme zâhirde istifhâm (soru) mâhiyetinde görülse de, hakîkatte îcap ve ispat mânâsında olduğu için inkârcıların **Allâh-u Te'âlâ**'nın azâbından emin olduklarını ifâde etmektedir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; bu âyet-i kerîmeler geçmiş ümmetler hakkındadır, **Allâh-u Te'âlâ** onların İlâhî gazaptan emin olarak yaşarken ve geceleyin uyurlarken ânî bir helâk ile yok edildiklerini bu ümmete anlatarak bizi onların durumuna düşmekten sakındırmıştır.

Diğer bâzı âlimler ise bu âyet-i kerîmelerin geçmiş ümmetler hakkında değil de, bu ümmetin inkârcı karyelerinin ahâlisi hakkında inzâl buyrulduğunu, ancak bu ümmet hakkında isti'sâl (kökünden yok etme) azâbı söz konusu olmadığından bu ümmetin âhiret azâbıyla tehdit edildiğini söylemişlerdir. Dolayısıyla herkesin bu âyet-i kerîmelerin tehdidinden etkilenerek gereğince amel etmesi ve bu âyet-i kerîmeleri gafletle okumaması îcap etmektedir.

Nitekim **Ebu'ş-Şeyh** *(Rahimehullâh)* **Ebû Nadra** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediğini nakletmiştir: "Bir adamın bu âyet-i kerîmeyi okuduğu zaman sesini yükseltmesi, yâni bu âyet-i kerîmeyi yüksek sesle okuması müstehaptır." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/486)*

İşte bu âyet-i kerîmelerin tehdidinden tesirlenen selef-i sâlihîn, ne kadar ibâdette bulunsalar da **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekrinden ve azâbından emin olmamışlar, hattâ **Allâh-u Te'âlâ**'yı tanımaları nisbetinde O'na karşı saygı duyarak uykularını kaçırmışlardır.

Nitekim **"İbni Ebî Hâtim, Sülemî** ve **Herevî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Mâlik ibni Dînâr** *(Radıyallâhu Anh)*ın kızı bir kere babasına: "İnsanlar uyuyor, sen niye uyumuyorsun?" dediğinde o: "Senin baban gece uykusunda yakalanmaktan korkuyor!" dedi.

"Nesefî Tefsîri"nde aynı rivâyetin **Rabî' ibni Haysem** ile kızı arasında cereyân ettiği nakledilmektedir.

Mu'allâ ibni Ziyâd *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; **Herem ibni Hayyân** gecenin ortasında dışarı çıkar, sonra:

﴿ أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ﴾

"Yoksa o memleketlerin halkı, çetin azâbımızın onlara geceleyin kendileri uyurlarken gelmesinden emin mi oldu?" âyet-i kerîmesini okurdu.

Mâlik ibni Dînâr *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediği rivâyet olunmuştur: "Uykudayken azap iner diye korktuğum için, uyumamaya gücüm yetseydi hiç uyumazdım! Eğer yardımcılar bulacak olsaydım elbette onları dünyânın her tarafına dağıtır ve: 'Ey insanlar! Ateşten sakının! Cehennemden sakının!' diye bağırtırdım." *(İbni Ebî Hâtim, no:8767-8769, 5/1528)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Nasrâbâzî** *(Rahmetullâhi Aleyh)* şöyle demiştir: "Suçlu kişi mekrden (**Allâh-u Te'âlâ**'nın tuzağına düşürülmekten) nasıl emin olabilir? Yaptığı işlerden bir şeyi kendine mâl edenin cinâyetinden daha büyük ne olabilir? Bu kişi ru'yete (**Allâh-u Te'âlâ**'nın, her yaratıkta görülen eserine) karşı sıçrayan ve O'nun birliğiyle çekişenden başka biri midir?

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın, kendisini güvencede hisseden kullarını tehdit ettiği azap geldiğinde, îmânın fayda vermeyeceği:

﴿ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴾

"Fakat şiddetli azâbımızı gördükleri zaman, (ister istemez sâhip oldukları bu zoraki) **îmanları kendilerine fayda verir olmadı. Allâh'ın Kendi kulları hakkında muhakkak** (gelip) **geçmiş olan o** (değişmez kanunu ve sürekli uyguladığı geçerli) **sünneti olarak**(, bunlar da ölüm ânında ve âhirette elde ettikleri îmandan fayda göremediler)! */(Ey **Mekke** müşrikleri!) **Allâh'ın, Kendi** (peygamberlerine düşman olan) **kulları hakkında muhakkak geçmiş olan o** (değişmez azap kanunundan ve) **sünnetinden** (sakının)!/*

İşte sana! O (azâbı gördükleri) **zaman kâfirler hüsrâna uğra**(dıklarını anla)**mıştır."** *(Mü'min Sûresi:85)*

﴿ أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَى أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (98)

(أَوَأَمِنَ) **Yoksa emin mi oldu?** kim? (أَهْلُ الْقُرَى) **o memleketlerin halkı,** neden? (أَنْ يَأْتِيَ) **gelmesinden,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne? (بَأْسُنَا) **Bizim çetin azâbımız,** ne zaman? (ضُحًى) **kuşluk vakti,** (وَهُمْ) **hâlbuki onlar,** (يَلْعَبُونَ) **oynuyorlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Yoksa o ülkelerin milleti, kuşluk vakti kendileri (son derece gaflet içerisinde) **oyna**(yıp duru)**rlarken, çetin azâbımızın onlara** (ânî olarak) **gelmesinden** (endişelenmeyip) **güvende mi oldu**(lar)**?"**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** inkârcıları isti'sâl (köklerini kazıma) azâbıyla tehdit ettikten sonra, bu âyet-i celîleyle korkutmayı tekrarlamak üzere yeniden onların güvence hâlinde inkâra daldırmalarını reddetmiştir.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ,** bu ve bir önceki âyet-i kerîmelerde kâfirlere azâbın, emniyet vakti olan uyku hâliyle, gündüz ortasında istirahat zamânı olan kuşluk vaktinde isâbet ettiğini açıklamıştır. Gerçekten de insan, gece ortasında ve kuşluk zamânında uykuya ve keyfe dalarak kendisini güvende hisseder, işte **Allâh-u Te'âlâ** inkârcılara göndereceği azâbı özellikle bu zaman dilimlerinde musallat edeceğini açıklayarak onları tehdit etmiştir.

Âyet-i celîlenin sonunda geçen:

﴿ ... وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴾

"Kendileri oynadıkları halde" cümle-i celîlesi, âhiretle alâkalı ciddî meselelere göre oyun ve eğlence sayılan dünyâ işleriyle meşgul olmalarından bahsetmiş olabileceği gibi, istirahat vakitlerinde bir araya gelerek oyun ve eğlenceye dalar gibi kâfirlik konularına dalmalarını da konu etmiş olabilir.

Bu âyet-i kerîmelerden anlaşıldığı üzere; insan: "Ne oldum?!" demeyip, "Ne olacağım?!" demeli ve gününe gecesine güvenle başladığına güvenmeyip, sonunun nasıl geleceği endişesiyle sürekli **Allâh-u Te'âlâ**'nın yasaklarından sakınarak Rabbine karşı saygısını muhâfaza etmelidir. Zîrâ işler umduğu gibi gitmeyebilir ve rahatlığı bir anda bozulabilir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredilen: "Nice günler vardır ki, güneşi saâdet burcundan doğmuş ama öğleden sonrası bir musîbet baş göstermiştir." sözü de bu mânâdadır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; belânın isâbetinin ekserîsi insanlar gâfilken ansızın olur. Bundan dolayı: "Gece yakalanmaktan sakınan, uykunun rahatlığını hissedemez!" denilmiştir.

Yine böylece: "Nice geceler vardır ki sevinçle başlamıştır, ama üzüntüyle sona ermiştir." denilmiştir.

﴿ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (99)

(أَفَأَمِنُوا) **Yoksa onlar emin mi oldular?** neden? (مَكْرَ اللهِ) **Allâh'ın mekrinden,** yâni onları beklemedikleri bir taraftan ansızın yakalamasından, (فَلَا يَأْمَنُ) **fakat emin olmaz,** neden? (مَكْرَ اللهِ) **Allâh'ın mekrinden,** (إِلَّا الْقَوْمُ) **ancak o toplum** (emin olur), öyle toplum ki, (الْخَاسِرُونَ) **hüsrâna uğrayıcılar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Yoksa onlar Allâh'ın(, kulunu beklemediği taraftan ansızın yakalaması anlamına gelen o fecî) **mekrinden güvencede mi oldular? Fakat hüsrâna uğrayan** (o inkârcı)**lar toplumundan başkası Allâh'ın mekrinden emin ol**(up da kendini güvende san)**maz."**

Î Z Â H Â T

Mevlâ Te'âlâ önceki âyet-i celîlelerde inkârcıları, azâbından emin olmamaları için tehdit buyurduktan sonra bu âyet-i celîlesiyle son bir defa tehdit buyurmuş ve hüsrâna uğrayanlardan başkalarının **Allâh**'ın azâbından emin olmayacaklarını beyân buyurmuştur.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; "Mekr" tâbirinin zâhirî mânâsı; "Bir insanın, düşmanından intikam almak için onun gaflet ânını beklemesi"dir. İşte bu tâbir **Allâh-u Te'âlâ** hakkında kullanıldığı zaman da, "Düşmanlarını gaflet ânında yakalayıp onlara azap indirmesi" mânâsına gelir.

Allâh-u Te'âlâ'nın kullarını imtihan etmesi de böylece değerlendirilir. Zîrâ kullara göre imtihan; "Birinin, diğerinden öğrenmek istediği bir şeyi açığa çıkarmak için, yâni o kişinin herhangi bir konudaki fikrini yâhut kendisine itaat edip etmeyeceğini sınamak için) ona bâzı emirler ve yasaklar yöneltmesidir."

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bütün kullarının niyetlerini, inançlarını ve Kendisine itaat edip etmeyeceklerini bildiği halde onlara kimin ne mal olduğunu bildirmek için emirler ve nehiyler yöneltmesi de bu mânâda imtihan olarak adlandırılmıştır.

Konumuzda da kulların yaptığı mekr muâmelesinin cezâsı mekr olarak adlandırılmıştır. Nitekim:

﴿ وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا ... ﴾

"Kötü bir işin cezâsı ona benzeyen kötü bir iştir!.." *(Şûrâ Sûresi:40)* âyet-i kerîmesinde, kötülüğe verilen cezâ kötülük olarak anılmıştır. Oysa kötülüğe karşı verilen cezâ hiçbir zaman kötülük olmaz, olsa olsa kısas olur.

Yine böylece:

﴿ ... فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ ... ﴾

"Artık kim sizin üzerinize saldırırsa, siz de üzerinize saldırmasının misliyle ona karşı saldırın..." *(Bakara Sûresi:194)* âyet-i celîlesinde, saldırıya misliyle mukabelede bulunmak, saldırı olarak adlandırılmıştır. Oysa burada saldırı mânâsı kastedilmeyip ancak lafız uyumu murâd edilmiştir.

Dolayısıyla bu âyet-i kerîmede de kâfirlerin, Müslümanların gaflet ânını kollayıp onlara baskın yapmayı düşünmelerine karşılık olarak **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kâfirlerin gaflet ânını kollayıp onlara azap indirmesi "Mekr" olarak zikredilmiştir.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** hakkında kullanılan "Mekr" tâbirinin hakîkat mânâsı kabul edilemez. Aksi takdirde **Allâh-u Te'âlâ**'ya "Mekkâr" denilebilirdi. Oysa **Allâh-u Te'âlâ**'nın böyle bir sıfatı olmadığı mâlumdur.

"Sa'lebî, Nesefî ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiği üzere; **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekri; kuluna uzun zaman sıhhat vererek ve birçok nîmetini onun üzerinde görünür kılarak istidraçta bulunmasıdır, yâni görünen nîmetler vererek görünmeyen helâke doğru yavaş yavaş çekmesidir.

Şiblî *(Kaddesellâhu Rûhahu'l-Azîz)*den naklen zikredilen mânâya göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, günahkârlara olan mekri; onları bulundukları kötü hal üzere bırakmasıdır.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiği üzere; bir kere **Cüneyd** *(Radıyallâhu Anh)*a: "**Allâh-u Te'âlâ** başkasının mekir yapmasını ayıplamışken, Kendisi için bu vasfa nasıl râzı olmuştur?" diye sorulduğunda o: "Bilemiyorum! Lâkin falanca kişi, **Taberân**'lı bir kadının şu şiirini söyledi:

فَدَيْتُكَ قَدْ جُبِلْتُ عَلَى هَوَاكَا وَنَفْسِي مَا تَحِنُّ إِلَى سِوَاكَا
أُحِبُّكَ، لَا بِبَعْضِي بَلْ بِكُلِّي وَإِنْ لَمْ يُبْقِ حُبُّكَ لِي حِرَاكَا
وَيَقْبُحُ مِنْ سِوَاكَ الْفِعْلُ عِنْدِي وتَفْعَلُهُ فَيَحْسُنُ مِنْكَ ذَاكَا

"Sana kurban olayım, çünkü ben senin sevgin üzere yaratıldım,
Zâten nefsim senden başkasına aslâ meyletmiyor.
Ben seni bir parçamla değil, bütünümle seviyorum,
Aşkın bende kıpırdanacak bir güç bırakmasa da!
Senden başkasının yaptığı bir iş bana çirkin geliyor,
Aynı işi sen yaptığında ise o senden olan güzel oluyor." diye cevap verdi.

Bunun üzerine soran kişi: "Ben sana **Kur'ân-ı Kerîm**'den soruyorum, sen bana **Taberân**'lı kadının şiiriyle cevap veriyorsun!" deyince, **Cüneyd** *(Radıyallâhu Anh)*:

"Yazık sana! Eğer aklın varsa ben sana cevap verdim. (Çünkü bu beyitten anlamalıydın ki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın tüm yaptıkları son derece üstün hikmetlere dayalı muhkem ve güzel fiillerdir. O'nun hiçbir işinde en ufak bir ayıp ve noksan bulunmaz! Ama anlayacağın dilden konuşacak olursam:) **Allâh-u Te'âlâ**'nın, yaptıkları kötülüklere rağmen kullarını serbest bırakması, O'nun onlara mekridir. (Ama bundaki hikmetleri ancak irfan ehli anlar!)" dedi.

Nitekim **"Ayniyye"** sâhibi bu mânâda şöyle demiştir:

وَكُلُّ قَبِيحٍ إِنْ نَسَبْتَ لِحُسْنِهِ أَتَتْكَ مَعَانِي الْحُسْنِ فِيهِ تُسَارِعُ

يُكَمِّلُ نُقْصَانَ الْقَبِيحِ جَمَالُهُ فَمَا ثَمَّ نُقْصَانٌ وَلاَ ثَمَّ بَاشِعُ

"Hangi çirkini O'nun güzelliğine nispet edersen,
Güzellik mânâları ona koşuşarak sana gelir.
Çirkinin noksanlığını O'nun cemâli tamamlar,
Artık orada ne bir noksan, ne de bir surat asan kalır!"

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**, Yahudilerin **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*a tuzak kurarak onu öldürmeye kalkışmaları hakkında:

﴿ وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللهُ وَاللهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴾

"O (İsrâîloğullarından kâfir ola)**nlar (Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ı ansızın öldürecek bir adam görevlendirerek) **hîle yaptılar, Allâh da (Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ı göğe kaldırıp, onu öldürmeye gelen adamı ona benzer bir kılığa sokarak) **hîlelerine karşılık verdi** (de, onu o sanarak çarmıha gerdiler). **Zâten hîlelere karşılık verenlerin en iyisi** (ve kötülüğe karşı cezâ verenlerin en üstünü) **ancak Allâh'tır!** (Zîrâ istediğine, kimsenin beklemediği bir yönden zarar ulaştırma gücüne sâhip olan ancak O'dur.)" *(Âl-i İmrân Sûresi:54)* buyurmuştur.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın, onların **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*a bu hîleyi kurmalarına müsâade etmesi, onu göklere kaldırmasına, dolayısıyla da âhir zamâna kadar sağ bırakıp, sonunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in halîfesi olarak dünyâya indirmesine sebep olmuştur ki, bu ne kadar mükemmel ve muhkem bir iştir. Lâkin mârifet ehli olanlardan başkası bu inceliğe uyanamaz. *(İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:1/324)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; "Mekr" kelimesi asıl mânâsında "Aldatmak" demektir. "Örtülü iş yapma" anlamında da kullanılır. Bu fiil **Allâh-u Te'âlâ**'ya nispet edildiği zaman bundan murâd; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, günahkâr bir kulunu, isyanlarına karşılık ânîden helâk etmeyip, onun nîmetlerini sürdürmesi, netîcede onu bir gaflet ânında helâke sevketmesidir ki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, isyanda olan bir kuluna yaptığı bu muâmele, bir insanın diğerini aldatmasına benzetilerek, **Allâh-u Te'âlâ**'ya da bu fiil isnâd edilmiştir.

"Cem'u'l-cevâmi'"de zikredildiğine göre; Hanefîler bu âyet-i kerîmeden delil alarak: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın affına güvenip kendini günahlara salıverme anlamına gelen, **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekrinden emin olmak küfür (kâfirlik) sayılır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetinden ümit kesmek de küfürdür. Zîrâ âyet-i kerîmede:

﴿ ... إِنَّهُ لَا يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ﴾

"Şüphesiz şu bir gerçek ki; o (Rablerinin sonsuz nîmetlerine boğulduklarını inkâr eden) **kâfirler toplumundan başkası Allâh'ın rahmetinden ümit kesmez!"** *(Yûsuf Sûresi:87)* buyrulmuştur." demişlerdir.

Şâfi'îlere göre ise; ümit kesmek ve güvenmek kebâir (büyük) günahlardandır. Nitekim **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)* bunun böyle olduğunu açıklamıştır.

Ayrıca **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiği üzere; bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yaslanmış bir haldeyken yanına bir adam girerek: "Büyük günahlar hangileridir?" diye sorduğunda, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ مُتَّكِئاً فَدَخَلَ عَلَيْهِ رَجُلٌ، فَقَالَ: مَا الْكَبَائِرُ؟ فَقَالَ: «اَلشِّرْكُ بِاللهِ، وَالإِيَاسُ مِنْ رَوْحِ اللهِ، وَالأَمْنُ مِنْ مَكْرِ اللهِ، وَهٰذَا أَكْبَرُ الْكَبَائِرِ.»

"Allâh-u Te'âlâ'ya ortak koşmak, Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetinden ümit kesmek ve Allâh-u Te'âlâ'nın mekrinden emin olmaktır ki işte bu, büyüklerin en büyüğüdür!" buyurmuştur. *(İbni Ebî Hâtim, no:5201, 3/931; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/19-20)*

Şâfi'îler, emniyet ve ye's (güvenme ve ümi kesme) hallerinin kâfirlik olduğu hakkında vârid olan nassların tağlîz (kuvvetli tehdit) mânâsında olduğunu, yoksa gerçek mânâda bir kâfirlik olmadığını söylemişlerdir.

Gerçi meseleleri tahkik eden bâzı ulemâ bu iki sözü muhâkeme etmek üzere: "Emniyet görüşünde olan bir insanın inancında, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kendisinden intikam almaya gücü yetmediği gibi bir fikir varsa, ümitsizlik içerisinde olan biri de **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kendisine rahmet ve ihsanda bulunmaya gücü yetmediğine inanmışsa, bu tür îtikatların kâfirlik olduğunda hiç şüphe yoktur.

Ama bu îtikatlardan soyutlanmış olan bir emniyet yâhut ümit kesme hâli, aynı zamanda **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretine karşı bir hafife alma ve değer vermeme durumu içermiyorsa, işte bu durum kebîre (büyük bir günahsa da kâfirlik değil)dir.

Bu âyet-i kerîmenin müfâdı vechile; insan **Allâh-u Te'âlâ**'ya yakınlık mertebelerinde ne kadar ilerlese de ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın nîmetlerinden birçoğuna erişse de, korkuyu elden bırakmamalıdır.

Nitekim **İbni Ebî Hâtim**'in, **Hişâm ibni Urve** *(Rahimehullâh)*dan tahrîcine göre; büyüklerden biri bir arkadaşına yazdığı mektupta: "**Allâh-u Te'âlâ**'dan seni sevindirecek bir şeye kavuşursan, o şeyde Allâh'tan sana bir mekir hazırlanmış olmasından emîn olma, zîrâ hüsrâna uğrayan bir toplumdan başkası Allâh'ın mekrinden emin olmaz!" demiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8771, 5/1529; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/486)*

İbni Ebî Hâtim, Zeyd ibni Eslem *(Radıyallâhu Anh)*ın şu naklini tahrîc etmiştir:

عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَالَ لِلْمَلاَئِكَةِ: «مَا هٰذَا الْخَوْفُ الَّذِي قَدْ بَلَغَكُمْ وَقَدْ أَنْزَلْتُكُمُ الْمَنْزِلَةَ الَّتِي لَمْ أُنْزِلْهَا غَيْرَكُمْ؟» فَقَالُوا: رَبَّنَا لا نَأْمَنُ مَكْرَكَ! لَا يَأْمَنُ مَكْرَكَ إِلا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ.»

"Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ meleklere: **'Ben sizi, başkasını yerleştirmediğim bir mertebeye yerleştirmişken size ulaşan bu korku nedir?'** buyurduğunda onlar: 'Ey Rabbimiz! Biz Senin mekrinden emin olamayız, zîrâ hüsrâna uğrayan bir toplumdan başkası Senin mekrinden emin olmaz!' dediler." *(İbni Ebî Hâtim, no:8772, 5/1529; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/486-487)*

Ali ibni Ebî Halîme *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: "**Zerr ibni Abdillâh el-Havlânî** *(Radıyallâhu Anh)* yatsıyı kıldığı zaman câmide bir miktar beklerdi, ayrılmak istediği zaman:

﴿ ... فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴾

"...Fakat hüsrâna uğrayan (o inkârcı)**lar toplumundan başkası Allâh'ın mekrinden emin ol**(up da kendini güvende san)**maz."** âyet-i celîlesini yüksek sesle okurdu." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/487)*

İsmâîl ibni Râfi' *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bir kulun günahta ısrarcı olduğu halde **Allâh-u Te'âlâ**'dan mağfiret beklentisine girmesi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekrinden emin olmak sayılır." *(İbni Ebî Hâtim, no:8773, 5/1529; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/487)*

İşte bu rivâyetlerden anlaşıldığı üzere kişi ibâdette en yüksek seviyeye ulaşsa da, **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekrinden emin olamaz.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hasen-i Basrî** *(Rahimehullâh)* bu mânâda: "Mümin (ibâdetlerinin reddolmasından) korkarak ve endişe ederek tâatlarla amel eder, fâcir ise kendisini güvende hissederek günahlarla meşgul olur." demiştir.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Seriyy-i Sekatî** *(Kuddise Sirruhû)*nun şöyle dediği nakledilmiştir: "Bir insan bir bostana girse de, orada bulunan her ağacın üstünden bir kuş ona fasîh bir lisân ile: 'Ey **Allâh**'ın velîsi! Selâm olsun sana!' diye selâm verse, o da bunun, kendisine hazırlanan bir mekir (tuzak) olabileceğini düşünmese elbette o kişi memkûrdur (aldanmıştır)."

Demek ki velîliğin şartı, vefât ederken kendisini müjdeleyen melekler yanına ininceye kadar korkuyu sürdürmektir. Nitekim:

﴿ ... تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا ... ﴾

"Şüphesiz melekler (dünyâda ve âhirette karşılaşacakları tüm tehlikeli geçitlerde, özellikle korku ve üzüntüye kapıldıklarında, ölüm ânında, kabirde ve dirilme sırasında) **sürekli onlar üzerine inmektedir ki: '**(Geleceğinizle alâkalı herhangi bir şeyden) **korkmayın ve** (geride bıraktıklarınıza da hiç) **üzülmeyin!.."** *(Fussilet Sûresi:30)* âyet-i kerîmesi bunu açıklamaktadır.

Zâten velî; âkıbeti saâdetle hükmolunan kişidir. Âkıbetlerin ne olacağı ise örtülüdür, kimse sonunun ne olacağını bilemez. Bundan dolayı **Sehl ibni Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « ... وَإِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالْخَوَاتِيمِ.»

"Ameller (görünüşlerine göre mûteber değil,) **ancak sonlara göredir!"** *(Buhârî, Kader:4, no:6233, 6/2436)* buyurmuştur. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:11/33)*

"el-Minhâcü'l-vâzıh" isimli eserde zikredildiğine göre:

﴿ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴾

"O kimseler ki (inanılması gereken hakîkatlere) **îmân etmişlerdir ve** (müşriklerin yaptığı gibi) **îmanlarını bir zulüm** (ve şirk)**le karıştırmamışlardır; işte sana! Onlar ki,** (korktuklarından) **güvence ancak onlara âittir ve** (ancak) **onlar hidâyete eren kimselerdir."** *(En'âm Sûresi:82)* âyet-i celîlesinde geçen emniyet ve güvence, cehennemde ebedî kalmaktan emniyettir. Yoksa mü'minlerin hiç azâba düşmeyeceklerinden emin olabilecekleri anlamına gelmez.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiği üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in naklettiği bir hadîs-i kudsîde **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurmuştur:

عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَعِزَّتِي لَا أَجْمَعُ عَلَى عَبْدِي خَوْفَيْنِ وَلَا أَجْمَعُ لَهُ أَمْنَيْنِ، إِذَا أَمِنَنِي فِي الدُّنْيَا أَخَفْتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَإِذَا خَافَنِي فِي الدُّنْيَا أَمَّنْتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

"İzzetime kasem ederim ki; kulumda iki korkuyu da cem etmem, onun için iki emniyeti de bir araya getirmem! Dünyâda Ben'den emîn olursa kıyâmet günü onu korkuturum, ama dünyâda Ben'den korkarsa kıyâmet günü onu emîn kılarım!" *(İbni Mübârek, ez-Zühd, no:157, sh:85; Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, sh:120)*

Bu rivâyetlerden anlaşıldığı üzere; korku hâli, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretini bilmenin semeresi olduğundan, kurb (**Allâh-u Te'âlâ**'ya yakınlık) menzilleri içerisinde en üstün mertebedir. Aynı zamanda o, enbiyânın şi'ârı ve evliyânın hilyesidir.

Nitekim kendisinin, Kahir, Azîz, Kadir, intikam sâhibi bir Mevlâ'sı bulunduğunu ve O Mevlâ'nın, bilinen bir sebep ve suç bulunmaksızın, öncekileri ve sonrakileri hiçbir şeye aldırmadan helâk edebileceğini bilen kişi elbette kendisi adına müthiş korkuya kapılır.

O Mevlâ ki, kulun hiçbir istihkakı ve vesîlesi bulunmaksızın ona dünyâda türlü türlü nîmetler bahşetmiş ve ondan envâi çeşit belâları kaldırmıştır, yine O Mevlâ hiçbir cinâyet ve cerîme bulunmaksızın ona çok türlü azaplar musallat edecek olsa kim ne diyebilir?

Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿ ... قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ... ﴾

"...De ki: 'Peki O (Allâh-u Te'âlâ), Meryem oğlu Mesîh'i, annesini ve yerde bulunanları topluca helâk etmek isterse, Allâh'tan (zuhûr edecek bu yöndeki bir irâde ve kudreti geri çevirme husûsunda) **en ufak bir şeye kim mâlik olabilir?!** (Diğer mümkin varlıklar gibi, İlâhî kudrete bağımlı olup, yok olmaya mahkûm olan yaratıkların ilâhlıkla ne alâkası olabilir?!)'

Göklerin, yer(ler)**in ve ikisi arasındakilerin mülkü**(; saltanat ve hükümranlığı) **ancak Allâh'a âittir...** (Dolayısıyla O ne yaparsa yapsın, Kendi mülkünde tasarruf yapmış olacağı için haksızlık sayılmaz.)" *(Mâide Sûresi:17)* buyurmuştur.

Artık azamet sıfatları içerisinde böyle bir sıfatı da bulunan Zât'ın korkusundan dolayı akılların sürekli kendini kaybetmesi gerekir ki bu akıl da ancak **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilenlerde bulunur. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... إِنَّمَا يَخْشَى اللهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ... ﴾

"Kulları içinden ancak âlimler Allâh'tan korkar!" *(Fâtır Sûresi:28)* buyurmuştur. Demek ki bütün âlimler katında korku, âriflerin sıfatlarından kabul edilmiştir.

Buna delîl olarak, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, dostlarını medih sadedinde:

Ayet: 99

﴿ إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ... وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ. أُولَئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴾

"O kimseler ki; gerçekten onlar Rablerinin (azâbının) **korkusundan dolayı sakınıcıdırlar** */titreyicidirler/*!.. **O kimseler ki; vermiş oldukları** (zekât ve sadaka gibi) **şeyleri, kendileri gerçekten Rablerine dönücüdürler**(, o zaman ya amelleri kabul görmezse) **diye kalpleri korkarak vermektedirler.**

İşte sana! Onlar hayırlı amellerde (birbirleriyle yarışırcasına) **koşuşmaktadırlar ve kendileri onlar için** (diğer insanlara karşı) **öne geçicidirler.** *(Mü'minûn Sûresi:57, 60-61)* buyurmuş olması yeterlidir. *(Ebu'l-Abbâs Ahmed ibni İbrâhîm el-Mağribî, el-Minhâcü'l-vâzıh fi tahkîkı kerâmât-i Ebî Muhammed Sâlih, sh:74-75)*

Âyet-i kerîmenin sonunda:

﴿ ... فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴾

"Fakat hüsrâna uğrayan (o inkârcı)**lar toplumundan başkası Allâh'ın mekrinden emin ol**(up da kendini güvende san)**maz."** buyrularak, **Allâh-u Te'âlâ**'nın azâbına karşı kendilerini güvencede hissedenlerin en büyük zarara uğrayan kâfirler olduğu açıklanmış olmaktadır. Çünkü inkârcılar gaflet ve cehâletten dolayı Rablerini tanımazlar, tanımayınca da O'ndan korkmazlar.

Durumu böyle olanın ise, dünyâ ve âhirette hüsrâna uğrayanların en hâsiri olduğu âşikârdır. Çünkü bu gibi insanlar hiç beklemedikleri bir anda azâba düşerek, hem dünyâda kendilerini zarara düşürürler, hem de âhirette en şiddetli azâba düşerler.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî ilminde tedbîrine izâfe edilen (yönetimine nispet edilen) mekr, O'nun evveli olmayan kudretinin tealluk ettiği şeylerdendir. O halde kimsenin O'nun mekrinden emin olmaması gerekir.

Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekrinden emin olmak kaderi def etmez ve hiçbir kimseyi **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretinden hâriç bırakmaz.

Bütün korkuları aşsa da hiçbir kul yine korkudan boş kalamaz. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** katındaki mertebesini bilince ilmi artar ve rağbeti tekâmül eder. Zâten kendi mertebesini bilmeyene o ayıp yeter.

Bu durumda iki kişiden bahsedilir ki biri; **Allâh-u Te'âlâ** katındaki menzilesini bildikçe kanaat etmeyip daha fazlasına harîs olur, diğeri ise daha zayıf olduğundan, sâhip olduğu makam kendisinden alınmasın diye ona şükreder kalır.

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekrinden ancak O'nun mekrine boğulanlar emîn olur. Bu nedenle onlar kendilerine yapılan hîlenin hîle olduğunu fark edemezler. Uyanıklara gelince onlar her hâlükârda Rablerinin mekrinden endişe duyarlar. Zîrâ ezelî kaderler işlemektedir, âkıbetler de gizlidir. Demek ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekrinden korkmayan kişiye O'nun mekri çok yakındır.

Muhammed ibni Abdillâh, Ebu'l-Hayr ed-Deylemî'den şöyle işittiğini naklet-miştir: "Bir gün **Cüneyd** *(Rahmetullâhi Aleyh)*in yanındaydım, mafsalları titremeye başladı,

o sırada rengi değişti ve ağlayarak: '**Allâh-u Te'âlâ**'nın beni ânîden yakalaması ne kadar korkutuyor?' dedi.

Bunun üzerine arkadaşlarımızdan birisi ona: 'Rızâ makamına erenlerin derecelerinden bahseden ve şevk sâhiplerinin hallerinden konuşan senin gibi biri de mi korkuyor?' deyince: 'Kardeşim, sakın **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekrinden emin olma! Zîrâ hüsrâna uğrayan bir toplumdan başkası **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekrinden emin olmaz!' diye cevap verdi."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; her kim **Allâh-u Te'âlâ**'nın kadrinin yüceliğini bilirse, gizli mekrinden korkar. O'nun gizli mekrinden emîn olan ise O'nun yüce şânını unutmuş demektir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen şöyle zikredilmiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın kahır ehline karşı mekri kahırladır, lütuf ehline olan mekri ise lütufladır. Kahır ehlinden, iki cihan saâdetini kaybedenlerin dışındakiler **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekrinden emin olmaz.

Lütuf ehlinden de, ancak dünyâyı ve âhireti kaybedip Mevlâ'yı kazananlar O'nun mekrinden emîn olur. İşte bu mânâya göre ehlullâh **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekrinden emindirler. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlar hakkındaki mekri lütuf yoluyladır ki:

﴿ ... أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴾

"İşte sana! Onlar ki, (korktuklarından) **güvence ancak onlara âittir ve** (ancak) **onlar hidâyete eren kimselerdir."** *(En'âm Sûresi:82)* âyet-i kerîmesi buna delâlet etmektedir. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴾

"Hîlelere karşılık verenlerin hayırlısı ancak Allâh'tır." *(Enfâl Sûresi:30)* buyurmuştur. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekri, hak edenlere lütuf yoluyladır, hak etmeyenlere ise kahır yoluyladır. İyi anla ve cidden ibret al!"

Şunu bil ki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın mekrinden emin olmak kâfirlik sayılmıştır, lâkin bu, mekir ehline nispetledir, kerem ehline göre değildir. Zîrâ kâmil velîler, dünyâ hayatlarında da selâmetle müjdelenmişlerdir. Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ... ﴾

"Onlar için dünyâ hayâtında müjde vardır..." *(Yûnus Sûresi:64)* buyurmuştur. Demek ki onlar için hem dünyevî, hem uhrevî selâmet vardır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴾

"Âgâh olun; şüphesiz Allâh'ın velîleri ki, (insanlar korkuya kapıldığı zaman) **onlar üzerine**(, istenmedik) **hiçbir** (şeyle karşılaşma) **korku**(su) **yoktur! Ve** (insanlar umduklarını bulamadıkları için üzüldüklerinde) **ancak onlar mahzun olmayacaklardır!"** *(Yûnus Sûresi:62)* buyurmuştur.

Lâkin evliyâullâh gizlemekle memur oldukları için selâmetlerini gizlerler. Onların kendi selâmetlerini bilmeleri kendilerine yeter. Başkalarının bilmesi onlar için lâzım değildir.

Enbiyâ *(Aleyhimüssalâtü Vesselâm)* ise, şâri' (hüküm koyucu) oldukları için onların, kendi selâmetlerini bildirme hakları vardır. Çünkü başkaları da onların âkıbet endişesinden kurtulmuş olduklarını bilmelidir ki, îmân etmesine ve onların dâvetini kabul etmesine vesîle olsun.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın azâbından emin olunamayacağı gibi, rahmetinden de ümit kesilemeyeceği:

﴿ وَلَا تَيْئَسُوا مِنْ رَوْحِ اللهِ إِنَّهُ لَا يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ﴾

"Allâh'ın rahmeti(yle kulunu darlıktan çıkarıp rahata erdirmesi)**nden ümit kesmeyin! Şüphesiz şu bir gerçek ki; o** (Rablerinin sonsuz nîmetlerine boğulduklarını inkâr eden) **kâfirler toplumundan başkası Allâh'ın rahmetinden ümit kesmez!"** *(Yûsuf Sûresi:87)*

﴿ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ﴾

"O (Allâh'ın rahmetinin genişliğine, ilim ve kudretinin üstünlüğüne inanma yolundan) **şaşmış olan** (kâfir) **kimseler dışında Rabbinin rahmetinden kim ümit kesebilir ki?"** *(Hıcr Sûresi:56)*

﴿ أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (100)

(أَوَلَمْ يَهْدِ) **İyice belirmedi mi?** kime? (لِلَّذِينَ) **o kimselere ki,** (يَرِثُونَ) **vâris olmaktadırlar,** nereye? (اَلْأَرْضَ) **o** (**Mekke** civârındaki) **toprağa,** kimden sonra? (مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا) **ahâlisin**(in helâk edilmesin)**den sonra,** onlara ne belirmedi mi? (أَنْ) **şu gerçek ki,** (لَوْ نَشَاءُ) **Biz dileseydik,** (أَصَبْنَا) **dokundururduk,** kime? (هُمْ) **onlara,** neyi? (بِذُنُوبِهِمْ) **günahlarını**(n cezâsını),) (وَنَطْبَعُ **ama Biz mühür basarız,** ne üzerine? (عَلَى قُلُوبِهِمْ) **onların kalpleri üzerine,** (فَهُمْ) **artık onlar,** (لَا يَسْمَعُونَ) (gerçekleri) **işitemezler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

(Önceki ümmetlerden oluşan) **ahâlisinin** (helâk edilişinin) **ardından** (türeyip, **Mekke** civârındaki) **o toprağa vâris olmakta bulunan o kimselere şu gerçek iyice belirmedi mi ki; Biz dileseydik** (öncekilere yaptığımız gibi) **onlara günahlarını**(n cezâsını) **dokundururduk** */günahları sebebiyle onları helâk ederdik/.*

Ama Biz(, irâdesini îman yönüne sarf etmediği için hikmetimiz gereği îmânını dilemediğimiz) **o kişilerin kalpleri üzerine mühür basarız da, artık onlar** (geçmiş inkârcı ümmetlerin başlarına gelen azaplarla ilgili kıssaları, ibret kulağıyla) **işitemezler.**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** önceki âyet-i kerîmelerde isti'sâl (kökünü kazıma) azâbıyla helâk ettiği kâfirlerin hallerini mücmel ve mufassal (kısaca ve tafsîlatlı) olarak beyân ettikten sonra, bu âyet-i kerîmesiyle, bu kıssaları zikretmesinden maksadın, bütün mükellefler için dînî meselelerde ibret hâsıl olması olduğunu açıklamıştır.

"Mâtüridî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin geçmiş ümmetlerden bahsettiği görüşünde olanlara göre mânâ:

﴿ أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ ... ﴾

"Bir önceki ümmetten oluşan **ahâlisinin** helâk edilişinin **ardından** türeyip **o toprağa vâris olmakta bulunan** bir sonraki ümmete mensup **o kimselere şu gerçek iyice belirmedi mi ki; Biz dileseydik** öncekilere yaptığımız gibi **onlara da günahlarının** cezâsını **dokundururduk."** şeklindedir.

Ama **Süddî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiği üzere bu âyet-i kerîme **Mekke** ve havâlîsindeki müşrikler hakkındaysa o zaman mânâ:

"Önceki ümmetlerden oluşan **ahâlisinin** helâk edilişinin **ardından** türeyip, **Mekke** ve havâlîsindeki **o toprağa vâris olmakta bulunan o kimselere şu gerçek iyice belirmedi mi ki; Biz dileseydik** öncekilere yaptığımız gibi **onlara da günahlarının** cezâsını **dokundururduk."** şeklinde olur.

Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... وَنَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِهِمْ ... ﴾

"...Ama Biz o kişilerin kalpleri üzerine mühür basarız..." cümle-i celîlesi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, dilediği kulunun îmânına mâni olacağına dâir Ehl-i Sünnet'in delillerindendir. Ama bu: "Bir kul îmân etmek isterken Biz onun kalbini mühürleriz de, artık îmân edemez." mânâsına gelmez, ancak:

"Biz kimin, irâdesini îman yönüne sarf etmeyeceğini ezelî ilmimizle biliriz, kimin böyle yapacağını bilirsek, imtihan hikmetine binâen onun îmânını dilemeyiz ve onun kalbini mühürleriz, artık o îmân edemez. Çünkü Biz, mecbur olmasak da, imtihan gereği herkese kendi dilediğini yaratırız. Bu durumda, yaratan ancak Biz isek de, sebep olan kulun kendisi olduğundan Biz hiçbir halde mesul olmayız, ama kullar sorumludurlar." anlamındadır.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen:

﴿ ... فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴾

"...Artık onlar işitemezler." cümle-i celîlesine iki türlü mânâ verilmiştir: Eğer bu işitme kulağın duyması anlamındaysa, o zaman mânâ: "Artık onlar, geçmiş inkârcı ümmetlerin başlarına gelen azaplarla ilgili kıssaları ibret kulağıyla dinleyemezler." şeklinde olur ki, bu durumda nefyedilen, duymalarından ziyâde, faydalanmalarıdır, zâten duymaktan maksat, faydalanmak olduğundan, duyduğundan istifâde etmeyen insan, sanki onu duymamış gibidir.

Eğer bu işitme:

«سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ.»

"Allâh Kendisine hamdedeni duydu." sözünde olduğu gibi, icâbet (kabûl etme) mânâsında ise, o zaman mânâ: "Kalpleri mühürlendiği için artık onlar, peygamberlerin dâvetine icâbet edemezler." demek olur.

Nitekim **"Herevî Tefsîri"**nde zikredildiği üzere; işitmenin, kabûl etme anlamında kullanıldığı yerler çoktur, bunlardan biri de şâirin:

دَعَوْتُ اللهَ حَتَّى خِفْتُ اَنْ لَا يَكُونَ اللهُ يَسْمَعُ مَا اَقُولُ

"Allâh'a o kadar duâ ettim ki, nihâyet,

Allâh'ın söylediklerimi kabûl etmemesinden korktum!" sözüdür. *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-Esrâr:3/688)*

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Kur'ân-ı Kerîm**'de bu âyet-i kerîmenin mânâsına benzer nitelikte olup, **Allâh-u Te'âlâ**'nın geçmiş ümmetleri helâk edişini sonrakilere ibret olsun diye açıklayan birçok âyet-i kerîme bulunmaktadır. Nitekim:

﴿ أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِي النُّهَى ﴾

"O (Kur'ân-ı Kerîm) onlara iyice açıklamadı mı ki, onlardan önce nice asırlar (halkın)**ı helâk ettik ki, yurtlarında** (rahatlık ve emniyet içerisinde) **gezmekteydiler. İşte sana!** (Âyetlerimize karşı kör ve sağır kalmayı) **engelleyici akıllara sâhip kimseler için elbette bu** (sayıla)**n**(lar)**da pek çok ve çok büyük âyetler** (ve ibretler) **bulunmaktadır."** *(Tâhâ Sûresi:128)*,

﴿ أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَاتٍ أَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴾

"Onlardan önceki asırlar (halkın)**dan nicelerini helâk etmiş olmamız onlara hidâyet vermedi mi ki,** (bugün kendileri) **onların** (vîrân olmuş) **yurtlarında yürümektedirler? İşte sana!** (İnkârcı ümmetlerin) **bu** (şekilde helâke uğratılması)**nda elbette pek çok ve çok büyük âyetler bulunmaktadır. Hâlâ** (âyetlerimizi, öğüt alma kulağıyla) **duymayacaklar mı?"** *(Secde Sûresi:26)*,

﴿ ... أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ. وَسَكَنْتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْأَمْثَالَ ﴾

"...(Helâk edilirken mühlet isteyen inkârcılara:) **"Bundan önce** (dünyâda yaşadığınız rahat hayat içerisinde ölüm ve âhireti hiç aklınıza getirmeyerek sağlam binâlar yaparken ve uzun emellere kapılmışken) **siz yemin etmiş değil miydiniz ki: 'Sizin** (nîmetleriniz) **için hiçbir kaybolma yoktu!'**

Siz (şirk koşarak ve nankörlük yaparak) **kendi nefislerine zulmetmiş olan o kimselerin yurtlarında yerleşmiştiniz ve Bizim onlara nasıl** (azaplar) **yapmış olduğumuz**(, gördüğünüz kalıntılar ve duyduğunuz haberlerle) **size iyice belirmişti. Biz size** (göndermiş olduğumuz kitaplarda, helâke uğramış ümmetler hakkında) **örnekler de açıklamıştık!** (denilecektir.)" *(İbrâhîm Sûresi:44-45)*,

﴿ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ﴾

"Biz onlardan önce nice asırlar ahâlisini helâk etmişizdir! Sen onlardan hiçbirini (ortalıkta mevcut olarak) **bulabiliyor musun?**

Ya da onlar için çok gizli bir ses bile duyabiliyor musun? (Aslâ! Çünkü Biz onları öyle bir helâke çarptırmışızdır ki; kendileri de, eserleri de, bahisleri de kalmamıştır!)" *(Meryem Sûresi:98)*,

﴿ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴾

"Onlar kendilerinden önce (yaşamış olan **Âd** ve **Semûd** gibi) **nice toplumları helâk ettiğimizi görmediler mi ki, Biz yer**(yüzün)**de** (kuvvet ve âletler bakımından) **sizin için sağlamadığımız nice geniş imkânları onlara imkân olarak vermiştik, göğü**(n barındırdığı bulut ve yağmuru) **üzerlerine bolca salıvermiştik, ırmakları da** (evlerinin) **altlarından akar kılmıştık? Sonra Biz onları günahları sebebiyle helâk etmiştik de, onların ardından diğer toplumları var etmiştik."** *(En'âm Sûresi:6)*,

﴿ ... فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَاكِنُهُمْ كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ. وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَا إِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً فَمَا أَغْنَى عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ وَلَا أَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ. وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرَى وَصَرَّفْنَا الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾

"...Böylece (yedi gece sekiz gün aralıksız süren kasırga netîcesinde) **o** (**Âd** kavmine mensup ola)**nlar, meskenlerin**(in izlerin)**den başka bir şey görülmeyecek bir hâle geldiler.**

İşte sana! O suçlular toplumunu(, bundan aşağısıyla değil,) **ancak böyle** (fecî bir azapla) **cezâlandırırız.**

Andolsun ki; elbette Biz o (sizden önce helâke uğratılmış ola)**nları** (kuvvet ve imkân bakımından) **öyle şeyler içerisinde yerleştirmiştik ki, gerçekten sizi onlar içerisinde mekân** (ve imkân) **sâhibi kılmamıştık. Ayrıca** (uzuvlarını yaratıldıkları gâyeye uygun bir şekilde kullanarak ve türlü türlü nîmetleri fark edip sâhibini tanıyarak şükrünü edâ etmeleri için) **onlara kulaklar, gözler ve gönüller de vermiştik.**

Ama (kulaklarını vahiy dinlemek için, gözlerini cihanda resmedilen âyetleri görmek için, gönüllerini de **Allâh-u Te'âlâ**'yı tanıma uğrunda kullanmayarak) **Allâh'ın âyetlerini bile bile inkâr etmiş oldukları zaman, ne kulakları, ne gözleri, ne de gönülleri onlardan en ufak bir şeyi dahî savuşturamamıştı.**

Böylece(: "Nerede o azap?" diyerek) **kendisiyle alay etmekte bulunmuş oldukları o şey onları kuşatıvermişti.**

(Ey **Mekke** ehli!) **Andolsun ki; elbette Biz sizin etrafınızda bulunan o** (**Semûd** kavminin yaşadığı **Hıcr** bölgesinin ahâlisini ve **Sâlih** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin yaşadığı diğer) **karyeleri**(n halkını) **muhakkak helâk ettik.**

Oysa Biz, onlar (içine düştükleri kâfirlik ve isyan bataklığından kurtulup, îman ve taate) **dönsünler diye âyetleri çeşitli şekillerde tekrarlamıştık."** *(Ahkaf Sûresi:25-27)*,

﴿ وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَغُوا مِعْشَارَ مَا آتَيْنَاهُمْ فَكَذَّبُوا رُسُلِي فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴾

"Onlardan önceki kimseler de (peygamberlerini) **yalanlamıştı. Hâlbuki bunlar onlara vermiş olduğumuz** (güç, kuvvet, zenginlik, uzun ömür ve mal-mülk gibi) **şeylerin onda birine bile/*binde birine dahî*/ ulaşamamıştırlar. İşte onlar Benim elçilerimi yalanlamıştılar! Peki,** (bunca güçlerine rağmen) **Benim** (onları) **tanıma**(yıp yıkıma uğrat)**mam nasıl olmuştu?** (O halde seni inkâr eden zavallılar îmâna gelsinler de, bu gibi belâlara çarpılmaktan sakınsınlar!)" *(Sebe' Sûresi:45),*

﴿ وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴾

"Andolsun ki; elbette onlardan önce olan o kimseler de (peygamberlerini) **yalanlamıştı! Peki,** (bunca güçlerine rağmen) **Benim** (onları) **tanıma**(yıp azâba uğrat)**mam nasıl olmuş?** (O halde seni inkâr eden zavallılar, başlarına gelecek feci âkıbetten sakınsınlar!)" *(Mülk Sûresi:18),*

﴿ فَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ. أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴾

"Nice karye vardır ki; kendisi(nin halkı şirk koşan) **zâlim** (kimseler)**ken Biz onu helâk etmişizdir de, bu sebeple orası** (tamâmen yıkıldığından, duvarları) **tavanları üzerine düşmüştür, bir de** (istifâde edecek kimsesi kalmadığı için) **nice kullanılmayan** (işlek) **kuyu ve** (sâhipsiz kalan) **nice yüksek/*süslü*/ saray** (bulunmaktadır, onları görüp de hâlâ mı ibret almayacaklar)**!**

(Seni inkâr eden **Mekke** kâfirleri, kendilerinden evvel helâk edilen inkârcıların yıkım yerlerini görmek için) **yer**(yüzün)**de hiç dolaşmadılar mı da, bu sebeple onlar için birtakım kalpler olsun ki,** (anlamaları gereken hakîkatleri) **onlarla anlayabilsinler, ya da bir tür kulaklar bulunsun ki,** (dinlemeleri gereken vahiy ve öğütleri) **onlarla işitebilsinler!**

Fakat (nerede onlar için böyle bir gayret ve basîret?!) **hakîkat gerçekten şudur ki;** (kafalarda bulunan) **gözler kör olmaz**(, olsa da bir zararı olmaz) **velâkin göğüsler içindeki o kalpler kör olur!** (Nitekim kalp gözü görürken, göz körlüğü zarar veremeyeceği gibi, kalp körken de, baş gözünün görmesi fayda veremez!)" *(Hacc Sûres:45-46),*

﴿ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴾

"(Habîbim!) **Andolsun ki; senden evvel** (gönderilen) **nice değerli rasûllerle de gerçekten istihzâ edilmişti. Fakat kendisiyle dalga geçmekte bulunmuş oldukları o şey**(in azâbı)**, o alay etmiş olan kimseleri çepeçevre kuşatıvermişti."** *(En'âm Sûresi:10).*

İşte bunlar gibi nice âyet-i kerîmeler, **Allâh-u Te'âlâ**'nın nikmetlerinin (ve azaplarının) düşmanlarına hulûlünü, nîmetlerinin ise dostlarına husûlünü bildirmektedir. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**, bir sonraki âyet-i kerîmede geçmiş inkârcı karyelerin başlarına gelen felâketleri sürekli anlattığını bildirmiştir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeye şöyle bir işârî mânâ verilmiştir: "Bizim perdemizin uzunluğuna (uzun süre peşin cezâ vermememize) aldananlar bilmiyor mu ki, Biz isteseydik elbette onlardan intikam almayı çabuklaştırırdık ya da onların kökünü kazırdık, sonra da onlara hiçbir pişmanlık fayda vermezdi ve kendilerinden hiçbir elem şikâyeti duyulmazdı."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Kâşifî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Hak sözü işitmekten gönül kulağı faydalanır, su ve topraktan yaratılan bu zâhir kulak değil!"

اِینْ سُخَنْ اَزْ گُوشِ دِلْ بَایَدْ شُنُودْ گُوشِ گِلْ اِینْجَا نَدَارَدْ هِیچْ سُودْ

"Bu sözü dinlemek gerekir gönül kulağı ile,
Zîrâ (aslı) **çamurdan olan kulağın hiç faydası olmaz bu yerde."**

Zâhirî kulak anâsır-ı erba'a (dört unsur)dandır. Bu sözü ve kelâmı ise gönül kulağıyla dinlemek gerekir. Yânî, hak kelâmı ve doğru sözü gönül kulağı işitir. Çamur kulağı ki bu zâhir kulaktır, bu yerde, yâni Hakk'ın kelâmını işitme makamında hiç fayda etmez.

گُوشِ سَرْ بَا جُمْلَه حَیْوَانْ هَمْدَمَسْتْ گُوشِ سِرْ مَخْصُوصْ نَسْلِ آدَمَسْتْ

"Baş kulağı bütün canlılarda müşterektir,
Sır kulağı ise insan nesline âittir."

Baş kulağı bütün canlılarda vardır. Lâkin gönül kulağı olan sır kulağı ancak Âdemoğluna mahsustur. Ondan başka, yaratılmış hiçbir fertte bu sır kulağı yoktur.

گُوشِ سِرْ چُونْ جَانِبِ گُوینْدَه اَسْتْ گُوشِ سَرْ سَهْلَسْتْ اَگَرْ آکَنْدَه اَسْتْ

"Sır kulağı, söyleyen tarafından ihsândır,
Baş kulağı eğer tıkanmışsa, o kolaydır."

Çünkü bu sır kulağı, söz söyleyici tarafındandır, yâni sana hitâb eden **Cenâb-ı Hakk**'ın insanlara tahsis ettiği bir ihsândır ve bir can kulağıdır. Eğer baş kulağı dolup tıkansa, bunun tedâvisi kolaydır, ilaçlarla açılabilir. Ancak sır kulağının açılması böyle değildir. **Cenâb-ı Hakk**'ın kerem ve inâyetine mahsustur.

Gerçi onun tedâvisi riyâzet ve zikrullâh ile olsa bile, o da yine **Cenâb-ı Hakk**'ın tevfîk ve ihsânına bağlıdır. Bu sır kulağının tafsîlâtını ve onun işitmesini, böyle kâl ile kalem tavsîf edemez azîzim! *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye; c:1, sh:660)*

﴿ تِلْكَ الْقُرَى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَائِهَا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (101)

(تِلْكَ) **İşte sana! onlar,** onlardan bedel, (اَلْقُرَى) **memleketler ki,** (نَقُصُّ) **anlatmaktayız,** kime? (عَلَيْكَ) **sana,** nelerden bir kısmını? (مِنْ أَنْبَائِهَا) **onların haberlerinden bâzısını,** (وَلَقَدْ جَاءَتْ) **andolsun ki muhakkak gelmişti,** kime? (هُمْ) **onlara,** kim? (رُسُلُهُمْ) **peygamberleri,** neyle? (بِالْبَيِّنَاتِ) **açık delillerle,** (فَمَا كَانُوا) **ama onlar olmamıştılar,** nedir olmamıştılar? (لِيُؤْمِنُوا) aslâ **inanır olmamıştılar,** neye? (بِمَا) **o şeylere ki,** (كَذَّبُوا) **yalanlamıştılar,** neden önce? (مِنْ قَبْلُ) **daha önce,** (كَذٰلِكَ) **işte sana! Böylece,** (يَطْبَعُ) **mühür basar,** kim? (اَللهُ) **Allâh,** ne üzerine? (عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ) **o kâfirlerin kalpleri üzerine.**

MEÂL-İ ŞERÎF

İşte sana! O (**Nûh**, **Âd** ve **Semûd** kavimlerinin yurtları gibi) **memleketler ki; onların haberlerinden bir kısmını sana anlatmaktayız! Andolsun ki; peygamberleri onlara pek açık** (mûcize ve) **deliller getirmişti de onlar, önceden** (mûcizeleri görmemişken) **yalanlamış oldukları o** (îmân edilmesi gereken) **şey**(ler)**e** (sonradan da) **aslâ inanır olmamıştılar.**

İşte sana! Allâh (inkârcılıkta ısrarcı olmayı tercih edeceklerini bildiği) **o kâfirlerin kalpleri üzerine böylece** (güçlü ve sağlam şekilde) **mühür basmaktadır!**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî ve **İbni Kesîr"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** daha önceki âyet-i kerîmelerinde, helâke uğratılan inkârcı beş toplumun, yâni; **Nûh, Hûd, Sâlih, Lût** ve **Şu'ayb** *(Salevâtüllâhi Alâ Nebiyyinâ ve Aleyhim Ecma'în)*in kavimlerinin kıssalarını anlatıp, kâfirleri helâk ederek müminleri kurtardığını beyân ettikten sonra, bu âyet-i celîlesiyle, kâfirleri tebliğsiz bırakmadığını, peygamberlerin lisanlarıyla açıkladığı huccetler vâsıtasıyla önce onlara hakkı beyân ettiğini fakat onlar inanmayınca artık mâzur sayılmayarak azâba çarpıldıklarını açıklamıştır.

Nitekim:

﴿ تِلْكَ الْقُرَى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَائِهَا ... ﴾

"İşte sana! O memleketler ki; onların haberlerinden bir kısmını sana anlatmaktayız!.." buyurduktan sonra:

﴿ ... وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ ... ﴾

"...Andolsun ki; peygamberleri onlara pek açık (mûcize ve) **deliller getirmişti de onlar, önceden** (mûcizeleri görmemişken) **yalanlamış oldukları o** (îmân edilmesi gereken) **şey**(ler)**e** (sonradan da) **aslâ inanır olmamıştılar..."** buyurmuş olması buna delâlet etmektedir.

İşte bu mânâya göre, bu âyet-i kerîme:

﴿ ... وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا ﴾

"...Zâten Biz (herhangi bir topluma, emir ve yasaklarımızı duyurmak üzere) **bir rasûl gönderinceye kadar**(, cezâsını bilmeyerek işledikleri şeylerden dolayı) **azap ediciler olmamışızdır!"** *(İsrâ Sûresi:15)* âyet-i kerîmesiyle:

﴿ ذٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْقُرَى نَقُصُّهُ عَلَيْكَ مِنْهَا قَائِمٌ وَحَصِيدٌ. وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ...﴾

"(Habîbim!) **İşte sana! Bu**(nca kıssa), **o** (helâk edilen) **şehirlerin** (halkının) **haberlerinden bir kısmıdır ki, onu sana anlatmaktayız! Oralardan** (dik duran başak gibi hâlâ) **ayakta dur**(mayı başar)**abilen de vardır, biçilmiş** (ekin gibi tamâmen izleri kayb)**olan da!**

Böylece Biz (kendilerini helâk ederek) **onlara zulüm yapmadık, velâkin onlar** (kendilerini helâk ettirecek günahlar işleyerek) **nefislerine zulümde bulundular..."** *(Hûd Sûresi:100-101)* âyet-i celîlesi gibi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kullarının bahânelerini ortadan kaldırmadan onları helâk etmediğini ifâde etmektedir.

"Beğavî, İbni Atıyye, Mazharî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; tefsîr ehli, âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ ... ﴾

"...Ama onlar, önceden yalanlamış oldukları o şeye aslâ inanır olmamıştılar..." cümle-i celîlesinin mânâsı hakkında ihtilâf etmiştir.

1) Kimine göre bunun mânâsı:

"İnkârcı memleketlerin ahâlîsinden, helâke uğratmış olduğumuz bu müşrikler evvelce yâni onları **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden çıkararak kendilerinden mîsak aldığımız günde istemeyerek dilleriyle ikrar ederken, içlerinden inkâr ettikleri şeylere kendilerine rasûl gönderdiğimiz zaman da îmân eder olmadılar." şeklindedir ki, **Übeyy ibni Ka'b** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

﴿ ... فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ ... ﴾

"...Ama onlar, önceden yalanlamış oldukları o (îmân edilmesi gereken) **şey**(ler)**e** (sonradan da) **aslâ inanır olmamıştılar..."** âyet-i kerîmesinin tefsîrinde: "Kulların mîsâkı ikrar ettikleri (kalû belâ) gün(ünde), **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilminde, Kendisini inkâr edenler ve inananlar olacağı bilinmekteydi." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/337; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/488)* meâlindeki mânâ buna delâlet etmektedir.

Süddî *(Radıyallâhu Anh)*ın bu cümle-i celîlenin tefsîrinde söylemiş olduğu: "Onlar, **Allâh-u Te'âlâ** kendilerinden mîsak aldığı günde istemeyerek inanmıştılar (onun için dünyâya geldiklerinde inkârları ortaya çıktı)." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/337; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/488)* sözü de bu mânâdadır.

Rabî' *(Radıyallâhu Anh)* da:

﴿ ... وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴾

"...Andolsun ki; peygamberleri onlara pek açık (mûcize ve) **deliller getirmişti de onlar, önceden yalanlamış oldukları o** (îmân edilmesi gereken) **şey**(ler)**e** (sonradan da) **aslâ inanır olmamıştılar.**

İşte sana! Allâh o kâfirlerin kalpleri üzerine böylece (sağlam şekilde) **mühür basmaktadır!"** cümle-i celîlesinin tefsîrinde bu mânâda şöyle demiştir:

"**Allâh-u Te'âlâ** bütün kullarını **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın zamânında (zerrecikler hâlinde) yarattığında, kimin itaatkâr, kiminse isyankâr olacağını bilmişti, işte O'nun onlar hakkındaki bu bilgisi yerini bulmuştur. Bu mânânın tasdîki:

﴿ ... يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَى أُمَمٍ مِمَّنْ مَعَكَ وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾

"Ey Nûh! Seninle birlikte bulunanlardan (türeyip var) **olacak birtakım** (Müslüman) **ümmetlere Bizden bir selam ve** (hem neslin, hem de rızkın husûsunda) **bereketler**(e nâiliyet) **ile** (o gemiden) **in!** (Senin neslinden gelecek) **birtakım** (kâfir) **ümmetler ise, ileride onları** (yaratıp, sınırlı bir zaman bol rızıklarla) **rahatça yaşatacağız, sonra da** (âhirette) **pek acı verici büyük bir azap Bizim tarafımızdan onlara dokunacaktır."** *(Hûd Sûresi:48)*,

﴿ ... وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴾

"...Ama (cehennemi gördükten sonra dünyâya) **geri döndürülecek olsalar bile, kendisinden nehyolunmuş oldukları o** (kötü) **şey**(ler)**e elbette dönerlerdi. Şüphesiz ki onlar** (her hususta olduğu gibi, dünyâya döndürülüp îmân etme vaadinde de) **elbette yalancıdırlar."**

(En'âm Sûresi:28) ve:

﴿ ... وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا ﴾

"...Zâten Biz (herhangi bir topluma, emir ve yasaklarımızı duyurmak üzere) **bir rasûl gönderinceye kadar**(, cezâsını bilmeyerek işledikleri şeylerden dolayı) **azap ediciler olmamışızdır!"** *(İsrâ Sûresi:15)* âyet-i kerîmelerinde mevcuttur." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/337-338; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/488-489)*

Mukatil ibni Hayyân *(Rahimehullâh)*:

﴿ وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى ... ﴾

"Hani Rabbin Âdem(in sulbünden, bizzat ondan yaratacağı çocuklarını, onun) **oğullarından** (da), **onların sırtlarında** (bulunan sulplerinde)**n** (kıyâmete kadar yaratacağı) **zürriyetlerini** (asır be asır doğacakları tertip üzere çıkarıp) **almış ve** (zerrecikler hâlinde huzûruna topladığı o nesillere, hayat, anlayış ve konuşma kabiliyeti verip,) **onları** (birbirlerine değil de bizzat) **kendi nefislerine karşı şâhit tut**(arak buyur)**muştu ki:**

"Ben sizin (yaratıcınız ve yöneticiniz olan) **Rabbiniz değil miyim?" Onlar da** (cevâben)**: "Evet** (Rabbimiz ancak Sensin)**! Biz**(, Senden gayri Rabbimiz olmadığına ve Senin birliğine dâir ikrarda ve) **şâhitlikte bulunduk!" demişlerdi."** *(A'râf Sûresi:172)* âyet-i kerîmesinin tefsîrinde şöyle demiştir:

"**Allâh-u Te'âlâ**, yaratacağı tüm kulları zerrecikler hâlinde (**Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın sulbünden) çıkarmış, onlara akıl vermiş, sonra da onları konuşturmuştur. O onlara: **"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"** diye sormuş, onlar da hep birlikte dilleriyle ikrar ederek: "Evet (Rabbimiz ancak Sensin)!" demişlerdir. İşte o mîsak gününde bâzıları kâfirliği kalplerinde gizlemişlerdir. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

"Andolsun ki; peygamberleri onlara belâğdan (ve tebliğden) sonra **pek açık** (mûcize ve) **deliller getirmişti, ama onlar** kendilerine tebliğ ulaştıktan sonra, **önceden** yâni mîsak gününde (istemeyerek 'İnandık' deseler de kalplerinden) **yalanlamış oldukları o şey**(ler)**e** (sonradan da) **aslâ inanır olmamıştılar.**

İşte sana! Allâh o kâfirlerin kalpleri üzerine böylece (sağlam şekilde) **mühür basmaktadır!"** kavl-i şerîfi(nin mânâsı) budur." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/489)*

Taberî *(Rahimehullâh)*a göre, **Übeyy ibni Kâ'b** ve **Rabî' ibni Enes** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın da görüşü olan bu kavil, doğruya en yakın olanıdır ki buna göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî ilminde îmân etmeyeceğine dâir karar geçen kimseler ebediyyen îmân etmeyecektir. İşte bu sûrede kıssaları anlatılan o helâke uğramış ümmetlerin îmân etmeyecekleri **Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî ilminde (bilinmiş ve bu yanılmaz bilgi doğrultusunda) karara bağlanmıştı.

İşte bu cümle-i celîlesi ile **Allâh-u Te'âlâ** helâk edilen bu ümmetlerin, ezelî ilminde inkâr ettikleri şeylere, kendilerine peygamberler gönderildiğinde de inanmadıklarını açıklamıştır.

2) İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)*a göreyse mânâ: "Biz onları helâk edip, kendilerine azâbı gösterdikten sonra tekrar onları diriltecek olsaydık, helâklerinden önce inkâr ettikleri şeylere yine de inanmazlardı." şeklindedir ki bu mânâ:

﴿ ... وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ ... ﴾

"Ama (cehennemi gördükten sonra dünyâya) **geri döndürülecek olsalar bile, kendisinden nehyolunmuş oldukları o** (kötü) **şey**(ler)**e elbette dönerlerdi."** *(En'âm Sûresi:28)* âyet-i kerîmesi gibidir.

3) Yemân ibni Zübâb *(Rahimehullâh)* bu cümle-i celîleye: "Hangi peygamber kavmini azap ile uyarmış da onlar onu yalanlamışlarsa, mutlaka Biz onları helâk ettik. Böylece onların ardından herhangi bir rasûl açık mûcizelerle ümmetine geldiyse, sonra gelen ümmetler, önceki ümmetlerin yalanladığı hakîkatlere îmân eder olmadılar. Bilakis öncekilerin yalanladığını bunlar da yalanladılar." diye mânâ vermiştir.

İşte bu mânânın bir benzeri:

﴿ كَذٰلِكَ مَا أَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ﴾

"İşte sana! Onlardan önce bulunan o (kâfir) **kimselere de hiçbir rasûl gelmemişti ki, mutlaka** (onun hakkında da) **böylece: 'Bir büyücüdür yâhut bir delidir!' demişlerdi."** *(Zâriyât Sûresi:52)* âyet-i kerîmesinde bulunmaktadır.

4) İbni Atıyye *(Rahimehullâh)*ın naklettiği farklı bir mânâya göre; (بِمَا كَذَّبُوا) cümlesindeki (بِ) sebebiyye içindir ki buna göre mânâ: "Onlar ilk duyduklarında hakkı inkâr

Ayet: 101

etmeleri sebebiyle, peygamberlerinin daha sonra getirdiği hiçbir hakîkate inanamadılar." şeklinde olur ki, çok güzel bir vechi bulunan bu mânâ:

﴿ ... وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ. وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴾

"O ('Mûcize görürsek inanırız!' diyenlerin istedikleri mûcize) **gerçekten geldiğinde, onların** (yine de) **inanmayacaklarını** (Ben bilmekteyim, ama bunu) **size bildirmekte olan şey nedir/*onların inanacaklarını size ne bildirmiştir*(*ki böyle bir şey istiyorsunuz*)/?** (Ezelî ilmime vâkıf olmadığınızdan bu temennînizin elbette haklı bir nedeni bulunmaktadır, ancak şimdi Ben size olacağı bildirmekteyim.)

Onlar (istedikleri her mûcizeyi görseler bile), **on**(lar)**a ilk defâsında inanmadıkları gibi,** (hidâyete erişmeyi arzulamadıkları için,) **Biz onların gönüllerini ve gözlerini** (her seferinde) **çevireceğiz ve kendilerini azgınlıkları içerisinde şaşıp kalmakta oldukları halde bırakacağız!"** âyet-i kerîmesi gibidir.

Mevlâ Te'âlâ âyet-i celîlenin sonunda, helâk edilen ümmetlerin hakkı kabûl etmemelerinin sebebini beyân etmek üzere:

﴿ ... كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللهُ عَلَى قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴾

"İşte sana! Allâh o kâfirlerin kalpleri üzerine böylece (güçlü ve sağlam şekilde) **mühür basmaktadır!"** buyurmuştur ki bunun mânâsı:

"**Allâh-u Te'âlâ** inkârcılıkta ısrarcı olmayı tercih edeceklerini bildiği ve bu bilgisi doğrultusunda îmân etmeyeceklerine dâir ezelde karar verdiği o kâfirlerin kalplerini böylece mühürler, artık onların kalpleri âyetlere ve uyarılara karşı yumuşamaz." demektir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kâfirler temerrüdde (inatçılıkta) tek bir yol izlediler, cahd ve tebellüdde de (bile bile inkâr ve anlayışsızlıkta da) aynı çizgi üzerinde birleştiler. Böyle olunca da ne îmâna meylettiler, ne de düşmanlıktan rucû' ettiler.

İşte kısmeti şekavetle sebkat edenin (ezelde kendisi hakkında bedbahtlık kararı geçenin) ve kendisi hakkında azap kelimesi kesinleşenin sıfatı böylecedir.

﴿ وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (102)

(وَمَا وَجَدْنَا) **Biz rastlamadık,** kim için? (لِأَكْثَرِهِمْ) **o** (insa)**nların pek çoğu için,** neye rastlamadık? (مِنْ عَهْدٍ) **hiçbir ahde** (vefâ gösterdiklerine), (وَإِنْ وَجَدْنَا) **gerçekten de Biz bulduk,** kimi? (أَكْثَرَهُمْ) **onların ekserîsini,** kimler bulduk?(لَفَاسِقِينَ) **elbette** (yoldan çıkmış) **fâsık kimseler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

Biz o (insa)**nların birçoğu için** (**Allâh-u Te'âlâ**'ya verdikleri) **hiçbir ahde** (vefâlılık) **rastlamadık. Gerçekten de Biz onların ekserîsini elbette** (yoldan çıkmış) **fâsıklar olarak bulduk.**

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Beyzâvî, İbni Kesîr, Dürru'l-mensûr ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlede geçen "Ahit"den ne kastedildiği hakkında müfessirler bâzı farklı mânâlar açıklamışlardır.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i celîlede geçen ahdi genel mânâda verilen sözlere vefâlılık olarak tefsîr etmiştir.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** kullarını imtihan etmek için onlara zorluklar, sıkıntılar ve musîbetler verdikten sonra, yola gelsinler diye tekrar bolluk ve âfiyet verdiğinde, başları dardayken verdikleri tevbe sözüne, birçoklarında vefâ bulmamıştır."

Ebu'l-Âliye *(Rahimehullâh)* ise bu âyet-i kerîmede geçen "Ahd"i, mîsak günü tüm kullardan alınan ahit olarak tefsîr etmiştir. **Übeyy ibni Kâ'b** ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhümâ)* da bu görüştedir.

Nitekim o gün herkes **Allâh-u Te'âlâ**'nın Rabliğini kabul ederek, O'nun emirlerini tutup yasaklarından kaçacaklarına dâir zımnen söz vermiş olsalar da, dünyâya gelişlerinden sonra ekseriyet bu söze vefâ göstermemiştir.

Buna göre "Ahit", **Allâh-u Te'âlâ**'nın, babalarının sulplerindeyken kullarından aldığı îman sözü ve onların fıtratına yerleştirdiği İslâm kabiliyetidir.

Onlar evvelce bunu kabûl etmişler, kendi haklarında şâhitlikte bulunmuşlar, daha sonra bu sözlerine muhâlefet ederek ahdi sırtlarının arkasında bırakmışlar ve ne aklî, ne de dînî hiçbir huccet ve delil bulunmaksızın **Allâh-u Te'âlâ** ile birlikte başkalarına tapınmışlardır.

Oysa fıtrat-ı selîmede bunun hilâfı mevcuttur. Rusül-ü kirâm hazarâtı da baştan sona şirki yasaklamak için gelmişlerdir. Nitekim:

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ ﴾

"(Habîbim!) **Biz senden önce hiçbir rasûl göndermedik ki, ona: "Şu bir gerçektir ki; Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O halde** (sâdece) **Bana kulluk edin!" diye vahyetmekte bulunmuş olmayalım."** *(Enbiyâ Sûresi:25)*,

﴿ وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ اٰلِهَةً يُعْبَدُونَ ﴾

"(Habîbim! Mi'râc gecesi peygamberlerle görüştüğünde) **senden önce göndermiş olduğumuz rasûllerimize sor ki; Biz Rahmân'dan başka, kendilerine tapılmakta olan ilâhlar**(a ibâdeti meşrû) **kılmış mıyız?"** *(Zühruf Sûresi:45)*,

﴿ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اُعْبُدُوا اللهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ... ﴾

Ayet: 102

"Andolsun ki; elbette Biz: '(Ey insanlar! Sâdece) **Allâh'a kulluk edin ve** (sapıklığa çağıran her türlü insan ve cin şeytanlarını temsil eden) **tâğut**(a uymak)**tan sakının!'** (şeklindeki hükmümüzü, gönderildikleri kullara ulaştırsınlar) **diye her bir ümmet içerisinde gerçekten bir peygamber göndermişizdir..."** *(Nahl Sûresi:36)* âyet-i kerîmeleri bu hakîkati beyân etmektedir.

Ama şeytanlara ve ana-babalarından gördükleri atalarının uydurma yollarına uyan insanların ekseriyeti **Allâh-u Te'âlâ**'ya verdikleri sözü bozmuşlardır.

Nitekim **Iyâz ibni Hımâr el-Mücâşi'î** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i kudsîde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

عَنْ عِيَاضِ بْنِ حِمَارٍ الْمُجَاشِعِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «... وَإِنِّي خَلَقْتُ عِبَادِي حُنَفَاءَ كُلَّهُمْ وَإِنَّهُمْ أَتَتْهُمُ الشَّيَاطِينُ فَاجْتَالَتْهُمْ عَنْ دِينِهِمْ وَحَرَّمَتْ عَلَيْهِمْ مَا أَحْلَلْتُ لَهُمْ...»

"...Şüphesiz ki Ben, kullarımın tamâmını hakka meyilli olarak yarattım. Ama gerçekten de onlar, şeytanlar kendilerine geldi de onları dinlerinden uzaklaştırıp bâtılda dolaştırdılar ve Benim kendilerine helâl kıldığım şeyleri onlara haram ettiler!.." *(Müslim, Cennet:16, no:2865, 4/2197; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/357)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ...»

"Her doğan fıtrat (İslâm kabiliyeti) **üzere doğar. Ama sonra ana-babası ya onu Yahudi yaparlar yâhut Hristiyan yaparlar ya da Mecûsî yaparlar!.."** buyurmuştur. *(Buhârî, Cenâiz:91, no:1319, 1/465; Müslim, Kader:6, no:2658, 4/2047)*

Bu mânâya göre âyet-i celîlede geçen "Ahid"den maksat; fıtrat ve hilkat ahdidir. Nitekim (geride zikredilen hadîs-i şerîften de anlaşıldığı üzere) herkesin yaratılışında ulûhiyyet ve vahdâniyyet şehâdeti (**Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığına ve birliğine dâir şâhitlik) bulunmaktadır.

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir mânâya göreyse bu âyet-i celîlede geçen "Ahit", îman mânâsındadır ki bunun delîli:

﴿ لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ﴾

"O (şefaat hakkına sâhip ola)**nlar, Rahmân nezdinde** (şefaate ehil olduğuna dâir) **bir söz edinmiş** (o îmanlı) **kimseden başkasına şefaat** (etme yetkisin)**e sâhip olamazlar."** *(Meryem Sûresi:87)* âyet-i kerîmesidir. Çünkü bu âyet-i kerîmede îmân edenlerden başkasına şefaat edilemeyeceği belirtilmektedir.

Bâzı müfessirlere göreyse bu âyet-i kerîmede geçen "Ahid"den maksat, kulların zora düştüklerinde verdikleri îman, tevbe ve şükür sözleridir ki, kurtulduktan sonra ekseriyetin bu sözlerinde durmadıkları bir gerçektir. Nitekim:

﴿ ... وَظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَنْجَيْتَنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ. فَلَمَّا أَنْجَاهُمْ إِذَا هُمْ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ... ﴾

"...Böylece (dara düştüklerinde) **onlar gerçekten kendilerinin çepeçevre kuşatıl**(ıp helâke mâruz bırakıl)**dıklarını iyice anlarlar ve duâyı sâdece Kendisine tahsis eden kimseler olarak Allâh'a yalvarırlar ki: 'Andolsun; eğer Sen bizi işte bundan kurtarırsan, kasem olsun ki elbette biz** (Sana inanarak ve taatına sarılarak, nîmetlerine) **gerçekten şükredenlerden olacağız!'**

Fakat O (yalvardıkları **Allâh-u Te'âlâ**, duâlarına icâbeten) **onları** (düştükleri şiddetli belâdan) **kurtarınca, birden bire onlar** (kendilerince bile) **hak olmayan** (zulüm dolu) **şeyler ile yer**(yüzün)**de fesâda koşuşurlar..."** *(Yûnus Sûresi:22-23),*

﴿ قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَئِنْ أَنْجَانَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ. قُلِ اللهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴾

"(Habîbim!) **De ki: "Karanın ve denizin** (korkunç tehlikelerinden ve) **karanlıklarından sizi kim kurtarmaktadır ki: Andolsun; eğer bizi işte bundan kurtarırsa, elbette biz muhakkak şükredenlerden olacağız!' diye boyun bükerek açıkça ve gizlice O'na duâ etmektesiniz."**

(Rasûlüm!) **De ki: "Bundan da,** (diğer) **her sıkıntıdan da sizi ancak Allâh kurtarmaktadır. Ama sonra yine de siz** (hiçbir şeye gücü yetmeyen yaratıkları O'na) **ortak koşmaktasınız!"** *(En'âm Sûresi:63-64)* âyet-i kerîmeleri insanların ekseriyetindeki vefâsızlığı ortaya koymaktadır.

Bir rivâyete göre de bu ahit, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, peygamberleri vâsıtasıyla kullarından aldığı sözlerdir ki:

﴿ وَلَقَدْ أَخَذَ اللهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ. فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً ... ﴾

"Andolsun ki muhakkak Allâh (Kendisinden başkasına tapmayacaklarına ve emirlerini kırmayacaklarına dâir) **İsrâiloğullarının kuvvetli sözünü almıştı. Ve Biz onların içinden** (başlarında bulundukları kabîlelerini denetlemek üzere şâhit ve müfettiş olarak) **on iki nakîb göndermiştik.**

Allâh (onlara) **buyurmuştu ki: "Şüphesiz Ben** (yardım yönünden) **sizinle berâberim! Andolsun ki; eğer namazı dosdoğru kılarsanız, zekâtı verirseniz, rasûllerime inanırsanız, onları büyük tutarsanız ve** (hayır yollarına harcamak sûretiyle) **Allâh'a güzel bir ödünçle borç verirseniz, yemin olsun ki;** (yapmış olduğunuz) **kötü işlerinizi elbette sizden örterim ve kasem olsun ki; muhakkak sizleri** (köşklerinin ve ağaçlarının) **altlarından ırmaklar akmakta olan pek kıymetli cennetlere girdiririm.**

Ayet: 102

(Ey muhâtap!) **İşte sana! Artık bundan sonra içinizden her kim** (sayılan şartlardan birini) **inkârda bulunursa, muhakkak ki o, yolun doğrusundan sapmıştır." Buna rağmen kuvvetli sözlerini bozmaları sebebiyle Biz kendilerini lânetledik**(, rahmet sahamızdan çıkardık) **ve kalplerini** (âyet ve uyarılardan etkilenmeyecek şekilde) **kaskatı yaptık...**" *(Mâide Sûresi:12-13)* âyet-i kerîmelerinde bu sözlerden bir kısmı açıklandıktan sonra, insanların bu sözlere vefâsızlığı ve bu nedenle ne büyük lânete çarpıldıkları açıklanmıştır.

Âyet-i celîlenin sonunda geçen:

﴿ ... وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴾

"...Gerçekten de Biz onların ekserîsini elbette (Bizim emrimizden ve itaatimizden çıkan) **fâsıklar olarak bulduk."** kavl-i şerîfinden anlaşıldığı üzere; **Allâh-u Te'âlâ** mîsak günü, kimin sözünde durup, kimin durmayacağını bilmiştir ve bu bilgisi aynen tahakkuk etmiştir. Zâten evvelki ümmetleri helâk etmesinin yegâne sebebi de onların ahde vefâsızlığıdır.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Önceki asırlar ahâlîsi **Allâh-u Te'âlâ**'nın vasiyetlerini korumadıkları ve O'na verdikleri sözde durmadıkları için **Allâh-u Te'âlâ** onları helâk etti." demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/490)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Cüneyd** *(Rahmetullâhi Aleyh)* şöyle buyurmuştur: "Hal bakımından kulların en güzeli **Allâh-u Te'âlâ** ile birlikte hudûdu (İslâm'ın sınırlarını) muhâfaza ve uhûde (**Allâh-u Te'âlâ**'ya verdiği sözlere) vefâ üzere durandır.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onların yıldızı gaddarlık burcunda doğmuş ve vefâ semâsından batmıştır. Bu nedenle ekserîsi ahde riâyeti (söz gözetmeyi) kaybetmiş, **Hakk Te'âlâ**'dan da red ve sadd (döndürülme ve geri çevrilme) kararını hak etmiştir.

Bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** ekseriyeti ekalliyete (çoğunluğu azınlığa) şikâyet etmiştir. Demek ki ekseriyet kısmetin (**Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî taksiminin) reddettikleridir, ekalliyet ise vuslatın kabûl ettikleri (**Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşabilme ehliyetini hak edenler)dir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** kimin basîretini açtıysa o kişi kendinden önce geçenlere ibret nazarıyla bakmalı, onların dünyâyı nasıl bıraktıklarını, ondan nasıl ayrıldıklarını ve önlerine gönderdikleri sâlih amellerden başka bir şey yanlarına alamadıklarını iyi düşünmelidir.

Onlar önceden yapıp gönderdiklerine kavuşmuşlardır, geride bıraktıklarına ise pişman olmuşlardır. Ama ayakları kaymışken artık pişmanlık onlara yaramamıştır. İşte yaşanan zaman, yakındakine ve uzaktakine işittirebilen ve yazıyı bırakıp açık ifâdeyi tercih ederek fasih bir lisan ile çağrıda bulunan bir hatiptir.

O şöyle seslenmektedir: "Siz hiç uyarı almadınız mı? İbret almanız için gördükleriniz yeterli olmadı mı? Sizden önce geçip gidenler hani şimdi neredeler? Onlar sizden daha güçlü ya da en azından sizin gibi değil miydiler?

Önce şanları artmış ve şerefleri yükselmişken sonra dolunayları kemâle erdikten sonra batıp gitti. Şu an için sanki onlar hiç yaşamamış gibi oldular. Çünkü kısa bir zamanda geçip giderek amellerine vardılar ve istemeyerek de olsa kadere teslim oldular.

Artık ey gâfiller! Siz de geçenlere kavuşacaksınız. Ey kalanlar! Siz de gidenlere sevk olunacaksınız. İşte bu, bir kazâ-i mübrem ve hukm-ü mülzem (kesinleşmiş bir karar ve ayrılmayacak bir kader)dir ki kullardan hiçbirinin bundan kaçıp kurtulma imkânı yoktur."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Fütûhât-ı Mekkiyye"**nin son cildinin tercümesinde anlatıldığına göre; **Hakk Teâlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: **"Sana ümit besleyeni nasipsiz bırakma. Sana sığınana eman ver!"** diye vahyetti.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* bu sırada seyahatte idi. Ansızın bir güvercin gelip omzuna kondu. Hemen peşinden de, o güvercini avlamak kastında olan bir şâhin gelip diğer omzuna kondu. Güvercin korkusundan **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın yakasından içeri dalarak iyice sığındı. Bunun üzerine şâhin apaçık bir lisanla **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a:

"Ey **İmrân'ın** oğlu! Beni nasipsiz bırakma! Benimle rızkım arasını ayırma!" dedi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da:

"Ne kadar çabuk imtihan edildim" diyerek aldığı vahiy üzere ahdini muhâfaza etmek için bir çâre düşündü. Her ikisini de umduğuna kavuşturarak vefâda bulunmak için kendi bacağından bir parça kesip, yemek isteyen şâhine vermek istedi. Tam kendi etini kesmeye el uzattığında, kuşlar:

"Ey **İmrân'ın oğlu!** Acele etme! Zîrâ biz elçiyiz. Ahdine ne kadar sâdık olduğunu imtihân etmek için sana arz olunduk." diyerek mâni oldular.

(Şâir ne güzel söylemiştir:)

اَيَا سَامِعًا لَيْسَ السَّمَاعُ بِنَافِعٍ اِذَا اَنْتَ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا اَنْتَ سَامِعٌ

اِذَا كُنْتَ فِى الدُّنْيَا عَنِ الْخَيْرِ عَاجِزًا فَمَا اَنْتَ فِى يَوْمِ الْقِيَامَةِ صَانِعٌ

"Ey işiten! Sâdece işitmek faydalı değildir,
Eğer amel etmezsen sen işitici değilsin!
Sen dünyâda hayırdan âciz kaldıysan,
Ya peki kıyâmet gününde ne yapacaksın?"

Peygamberlerin ahitlerine vefâ ettikleri, fâsıklarınsa sözlerini bozdukları husûsunda söze hâcet yoktur. Söz ancak îman ve teslimiyet iddiâ edip de sonra günlerden bir gün bile sözünde durmayan kimseler hakkındadır.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

وَفَا مَجُو زِ كَسْ وَزْ سُخَنْ نَمِى شِنَوى بَه هَرْزَه طَالِبِ سِيمُرْغ و كِيمْيَا مِى بَاشْ

"Bekleme vefâ kimseden, eğer bu sözü dinlemezsen,

Boş yere giden ol, Sîmorğ ve kimyânın peşinden."

"Ey âşık! Bir şey isteyeceksen, **Hazret-i Allâh'tan ve Allâh**'ın sıfatlarıyla muttasıf olan ehlullâhtan iste. Yoksa mevtâ olan ehl-i dünyâ köpeklerinden vefâ isteme ve ümîd etme.

Eğer sözümü kabûl etmezsen, var boş ve abes yere ma'dûmu'l vücûd olan (gerçekte var olmayan) Sîmorğ'a ve asılsız olan kimyâya tâlib ol. Yânî, vefâ bu ikisinin makamındadır. O halde vefâya tâlip olmak, tıpkı bunlara tâlib olmak gibi (muhal)dir. *(Hâfız Şerhi Konevî ve Sûdî Efendi:2/88)*

مَنْسُوخْ شُدْ مُرُوَّت و مَعْدُومْ شُدْ وَفَا زِينْ هَرْ دُو نَامْ مَانْدْ چُو سِيمُرْغ و كِيمْيَا

"Mürüvvet nesh oldu, vefâ yok oldu,
Bu ikisinden, Sîmorğ ve kîmyâ gibi yalnız isim kaldı."

(Abdulvâsi' Cebelî, Dîvân; sh:13)

Sîmorğ: **Ferîdüddin Attâr** *(Kuddise Sirruhû)*nun **"Mantıku't-Tayr"** isimli eserine konu olan efsâne kuştur. Şöhreti vardır ama kimse onu görmemiştir.

Kimyâ: İksîr-i a'zamdır. Bakırı altın hâline getiren hayâlî bir cevherdir.

Hakîkatte Sîmorğ ve kimyâ hayâlî tâbirlerdir ki, çok sevilen ve değerli olan, fakat ele geçmeyen şeyden kinâyedirler.

Avf ibni Mâlik el-Eşca'î *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında dokuz yahut sekiz veyâ yedi kişiydik. O:

عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تِسْعَةً أَوْ ثَمَانِيَةً أَوْ سَبْعَةً. فَقَالَ: «أَلَا تُبَايِعُونَ رَسُولَ اللهِ!» وَكُنَّا حَدِيثَ عَهْدٍ بِبَيْعَةٍ. فَقُلْنَا: قَدْ بَايَعْنَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ! ثُمَّ قَالَ: «أَلَا تُبَايِعُونَ رَسُولَ اللهِ!» فَقُلْنَا: قَدْ بَايَعْنَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ! ثُمَّ قَالَ: «أَلَا تُبَايِعُونَ رَسُولَ اللهِ!» قَالَ: فَبَسَطْنَا أَيْدِيَنَا وَقُلْنَا: قَدْ بَايَعْنَاكَ يَا رَسُولَ اللهِ! فَعَلَامَ نُبَايِعُكَ؟ قَالَ: «عَلَى أَنْ تَعْبُدُوا اللهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَالصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ وَتُطِيعُوا (وَأَسَرَّ كَلِمَةً خَفِيَّةً) وَلَا تَسْأَلُوا النَّاسَ شَيْئًا.» فَلَقَدْ رَأَيْتُ بَعْضَ أُولَئِكَ النَّفَرِ يَسْقُطُ سَوْطُ أَحَدِهِمْ فَمَا يَسْأَلُ أَحَدًا يُنَاوِلُهُ إِيَّاهُ.

"Rasûlüllâh'a bîat etmeyecek misiniz?" buyurdu. O zaman biz yeni bîat etmiş olduğumuzdan: "Yâ **Rasûlellâh**! Biz sana bîat ettik ya!" dedik. Sonra o tekrar: **"Rasûlüllâh'a bîat etmeyecek misiniz?"** buyurdu.

Biz yine: "Yâ **Rasûlellâh**! Biz sana bîat ettik ya!" dedik. Sonra yine o: **"Rasûlüllâh'a bîat etmeyecek misiniz?"** buyurdu. O zaman biz ellerimizi uzatarak: "Yâ **Rasûlellâh**! Biz sana bîat ettik! Ama şimdi ne üzerine bîat edeceğiz?" deyince o:

"Allâh'a ibâdet edeceğinize, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayacağınıza, beş vakit namaza (devâm edeceğinize) **ve** (başınızdaki Müslüman yöneticilerin meşrû isteklerine) **itaat edeceğinize dâir!"** buyurdu. Arada gizli bir kelime söyledikten sonra: **"İnsanlardan bir şey istemeyeceğinize dâir de** (bana bîat edeceksiniz)**!"** buyurdu.

İşte ben o cemaatten bâzılarını gördüm ki, birinin kamçısı düşüyordu da, (vefâ işine önem verdiğinden ve söz bozmaktan korktuğundan dolayı) kimseden onu

kendisine uzatmasını istemiyordu (ne kadar zor olsa da bineğinden inip kendi alıyordu)." *(Müslim, Zekât:35, no:1043, 2/721; Ebû Dâvûd, Zekât:27, no:1642, 1/516; İbni Mâce, Cihad:41, no:2867, 2/957)*

İşte şu zatların hâline, mübâyaasına, hak yoluna girip orada yarışmalarına bak! Bu zatlar ellerinden düşen bir kamçının kendilerine uzatılmasını istemekten sakınıyorlarsa, başlarına gelen daha ileri hallerdeki sakınmaları hakkında ne düşünürsün?

Sana gelince ey adam! –Gerçi hepimiz o adamız ya- bozuk düşünceler meydanında dolaşıp durursun sonra bununla da kanaat etmezsin, bilakis murâd ettiğin boş işler ve faydasız sözler tarafına doğru uçuşa geçersin.

Yemin olsun ki bu, avâmın yolunda bile bulunmazken, hatırlarına **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir şeyin gelmeyeceğine ve **Allâh-u Te'âlâ**'dan, O'nun Zât'ına ulaşmaktan başka bir şey istemeyeceklerine dâir bîat akdeden sûfiyyenin yolunda nasıl düşünülebilir? Nerede onlar?! Vallâhi yaşadığımız zamanda, tasavvufun ancak ismi, takvâ giysisinin de ancak resmi kalmıştır.

Allâh-u Te'âlâ'dan dileriz ki; bizi Zât'ının mihrâbına yöneltsin, ef'âl ve sıfâtının yoluna girdirsin, bereket kovalarından üzerimize akıtsın ve bizi özel hidâyetleriyle şereflendirsin. Zîrâ inâyet kaynaklarından feyizler yağdıran Feyyâz ancak O'dur.

﴿ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَى بِآيَاتِنَا إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِ فَظَلَمُوا بِهَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (103)

(ثُمَّ بَعَثْنَا) **Sonra Biz gönderdik,** kimin ardından? (مِنْ بَعْدِهِمْ) **onların ardından,** kimi? (مُوسَى) **Mûsâ'yı,** neyle? (بِآيَاتِنَا) **Bizim âyet** (ve mûcize)**lerimizle,** kime? (إِلَى فِرْعَوْنَ) **Firavun'a,** daha, (وَمَلَئِهِ) **ileri gelenlerine,** (فَظَلَمُوا) **ama onlar haksızlık ettiler,** neye? (بِهَا) **onlara,** yâni mûcizeleri inkâr ederek onlara zulmettiler, (فَانْظُرْ) **artık bak,** (كَيْفَ) **nasıl?** (كَانَ) **oldu,** ne? (عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ) **o bozguncuların** (fecî) **âkıbeti!**

MEÂL-İ ŞERÎF

Sonra onların ardından Mûsâ'yı âyet (ve mûcize)**lerimizle Firavun'a ve** (kavminin) **ileri gelenlerine gönderdik de onlar o** (îmân edilmesi kaçınılmaz ola)**n** (mûcizelere inanacakların)**a**(, inkâr ederek) **haksızlık ettiler. Artık** (bir) **bak ki o bozguncuların** (feci) **âkıbeti nice oldu?**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)*ın beyânlarına göre; bu kıssa, **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu sûrede zikrettiği altıncı kıssadır. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin cehâleti diğer kavimlerin cehâletinden daha büyük ve çirkin olduğu için, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a verilen mûcizeler, diğer peygamberlere verilen mûcizelerden daha kuvvetli olmuştur.

Bu nedenle **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın mûcizelerini **Kur'ân-ı Kerîm**'de birçok yerde zikretmiştir. Ama her zikrettiği yerde farklı ifâdelere yer vermiştir. İşte bu sûrede zikredilen bu kıssada da diğer sûrelerde konu etmediği birtakım şerh ve tafsillerde bulunmuştur.

Âyet-i kerîmede geçen: (مِنْ بَعْدِهِمْ) **"Onların ardından"** kavl-i şerîfindeki zamir, bâzı müfessirlere göre; bahsi geçen **Nûh, Hûd, Sâlih, Lût** ve **Şu'ayb** *(Salevâtüllâhi Alâ Nebiyyinâ ve Aleyhim Ecma'în)* peygamberlere âittir. Ama helâk kıssaları geçen ümmetlere râci olması da câizdir.

Âyet-i kerîmede bahsedilen **Mûsa** *(Aleyhisselâm)* ve **Firavun** *(Aleyhillâ'neh)* hakkında tefsirlerde bâzı rivâyetler zikredilmiştir, şöyle ki:

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; Kıptî lisânında suyun adı "Mû", ağacın adı ise "Sâ"dır. İşte **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* (bebekken) su ile ağaç arasına bırakıldığından bu ismi almıştır. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/491)*

"ed-Dürru'l-mensûr" isimli eserde bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde **Firavun**'un nereli olduğu ve bâzı vasıfları hakkında birkaç rivâyet vardır: **İmâm-ı Mücâhid** *(Rahimehullâh)*, **Firavun**'un asıl îtibarıyla **Istahr** ehlinden bir Fârisî olduğunu söylerken, **İbni Lehî'a** *(Rahimehullâh)*, **Firavun**'un, **Mısır**'ın yerlilerinden olduğunu söylemiştir.

Ali ibni Ebî Talha *(Rahimehullâh)* ise: "**Firavun** zinâdan doğma, boyu yedi karış uzunluğunda olan bir kıptî idi." demiştir.

İbrâhîm ibni Mıksem el-Hüzelî ve **Ebu'l-Eşras** *(Rahimehümellâh)*dan nakledildiğine göre; **Firavun** dörtyüz sene yaşamış ve bu müddet zarfında bir kere başı bile ağrımamıştır. Gençliği sürekli tâzelenmiştir.

İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)*: "Saçını siyaha ilk boyayan **Firavun**'dur." demiştir.

Hakem ibni Uteybe *(Rahimehullâh)* bunun sebebini şöyle anlatmıştır: "Saçını ilk siyaha boyayan **Firavun**'dur. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ona: '**Allâh**'a îmân edecek olursan gençliğini sana iâde etmesi için duâ ederim!' demiş, (bunu duyan **Firavun** heveslenmiş) fakat bunu (vezîri) **Hâmân**'a söyleyince **Hâmân** onu siyâha boya(yarak: 'İşte ben sana gençliğini iâde ettim!' diye kandır)mış, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da ona: 'Senin süren üç gün!' demiştir. Gerçekten de üç gün geçince **Firavun**'un boyası kaybolmuştur."

"Semerkandî Tefsîri"nde bu konuda **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklen şöyle bir sebep zikredilmiştir: **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a verilen mûcizelerin ilki asâdır. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onunla **Firavun**'un kapısına vurunca (sarayın sallanmasından) **Firavun** dehşete kapılarak saçı ağardı, (o zamana kadar genç gözüktüğü için) bu durumdan utandı da saçını siyaha boyadı. Böylece ilk siyaha boyanan **Firavun** oldu.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; siyaha boyamak haramdır, bunu yapan cennetin kokusunu duyamaz. **"Muhît"** sâhibinin beyânı vechile; bu, cihada çıkmayanlar hakkındadır, ama gâzîlerden biri süslenmek için değil de, düşmanın gözüne daha heybetli gözükmek için bunu yaparsa haram olmaz!

"Beyzâvî, Hâzin, Nesefî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Mısır**'a hükmeden herkesin lakabı o zaman için "**Firavun**" idi. Acemlere hük-

medenlere "Kisrâ", Rumların melikine "Kayser", Habeş hükümdârına "Necâşî", Çin hükümdârlarına "Hâkan", Yemen meliklerine "Tübba'", Arap hükümdârlarına "Kayl", Bağdat'a hükmeden herkese "Halîfe" ve Selçuklu hükümdârlarına "Sultan" denildiği gibi, Mısır hükümdârına da "Firavun" denilirdi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kendisine gönderildiği **Firavun**'un özel ismi ise, **Kâbûs** veyâ **Velîd ibni Mus'ab ibni Reyyân**'dır.

Bir topluluktan rivâyete göreyse; **Kâbûs** ile **Velîd** iki farklı şahsın ismidirler, bunlardan biri **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın **Firavun**'u, diğeri ise **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)*ın **Firavun**'udur.

Âyet-i kerîmede geçen: (بِاٰيَاتِنَا) **"Âyetlerimizle"** kavl-i şerîfi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a birçok mûcize verdiğine delâlet eder.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyetler, **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığına ve birliğine delâlet eden tüm deliller olabileceği gibi, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın risâlet ve nübüvvetine delâlet eden özel mûcizeler de olabilir.

"Ebussuûd ve **Rûhu'l-beyân"** tefsîrlerinde zikredildiğine göreyse; bu âyetler özellikle:

﴿ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى تِسْعَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ... ﴾

"Andolsun ki; elbette muhakkak Biz Mûsâ'ya pek açık dokuz mûcize vermiştik..." *(İsrâ Sûresi:101)* âyet-i kerîmesinde geçen dokuz mûcizedir ki bunlar; ejderhaya dönüşen asâ, koltuğunun altına sokup çıkardığında gözleri kamaştıracak derecede parlayan yed-i beyzâ(; bembeyaz el), kıtlık seneleri, ürünlerinin eksiltilmesi, tûfân, bir de inkârcılara çekirge, bit, kurbağa ve kan musallat kılınarak ev-ocak, kap-çanak her şeyin onlarla dolmasıdır.

"Semerkandî ve **Fahrurrâzî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın mûcizelerinin ilki, cennet ağaçlarından olup, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın boyu kadar yâni on zirâ olan asâ mûcizesi, ikincisi yed-i beyzâ mûcizesi, sonuncusu ise tams (Yûnus Sûresinin 88. âyet-i kerîmesinde bahsedildiği üzere **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bedduâsı üzere dînarlarının ve ekinlerinin taşa dönüşmesi) mûcizesidir." demiştir.

Yine **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan mervî olduğu üzere; asânın birçok faydaları mevcuttur ki, bunlardan bir kısmı **Kur'ân-ı Kerîm**'in muhtelif yerlerinde zikredilmiştir. Nitekim:

﴿ ... هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَارِبُ أُخْرَى ﴾

"Bu benim asâmdır! (Yorulduğumda, sürülerin başında durduğumda ve sıçrama ânında) **ona yaslanıyorum, onunla koyunlarımın üzerine yaprak düşürüyorum. Onda benim için diğer birtakım ihtiyaçlar da vardır**(; yürürken onu omzuma atıp bazı eşyâları ona takarım, ona bağladığım iple kuyudan su çekerim, yılanları öldürürüm, vahşî hayvanları kaçırtırım ve dinleneceğim zaman kendisine bağladığım şeyleri gölgelik yaparım)**!"** *(Tâhâ Sûresi:18)* âyet-i kerîmesi bunlardan biridir.

Bu âyet-i kerîmede varlığı bildirilen faydalardan biri de:

﴿ ... اِضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ... ﴾

"(Biz, **Mûsâ**'ya) **asân ile şu taşa vur!" diye vahyettik. Böylece** (o bu emri yerine getirince) **hemen ondan** (İsrâiloğullarının kabîleleri sayısınca) **oniki göze fışkırdı"** *(A'râf Sûresi:160)* âyet-i kerîmesinde zikredilmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın anlattığı faydalardan bâzılarına göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* bu asâyı yere vurduğunda o asâ bitki verirdi, koyunlarına saldırmak isteyen hırsızlarla ve yırtıcı hayvanlarla savaşırdı, geceleri mum gibi ışık verirdi, ihtiyaç ânında uzun ipe dönüşür, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da onunla derin kuyulardan su çıkarırdı.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; âyet-i kerîmede geçen:

﴿ ... إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِ ... ﴾

"Firavun'a ve ulu kişilerine gönderdik..." cümle-i celîlesinden **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın sâdece ileri gelenlere gönderildiği gibi bir mânâ çıkarılamaz, zîrâ başka bir âyet-i kerîmede de:

﴿ اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ ... ﴾

"Firavun'a git!..." *(Tâhâ Sûresi:24)* buyrularak, sâdece **Firavun**'a gönderildiği belirtilmiştir, oysa maksat bu değildir, çünkü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* zengin fakir herkese gönderilmiştir, ancak fakirler büyüklerinin görüşlerinden ayrılmadıklarından, ileri gelenler de ekseriyetle peygamberlerin düşmanları olduklarından dolayıdır ki, bu âyet-i kerîmede özellikle ileri gelenlere gönderildiği konu edilmiştir.

Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... فَظَلَمُوا بِهَا ... ﴾

"...O (îmân edilmesi kaçınılmaz ola)**n** (mûcizelere inanacakların)**a**(, inkâr ederek) **zulmettiler..."** cümle-i celîlesinde geçen "Zulüm" üç türlü düşünülebilir:

Bir mânâya göre onlar **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın getirdiği âyetleri ve mûcizeleri inkâr ederek onlara zulmetmiş oldular. Çünkü zulüm, 'Bir şeyi mahallinin gayrine koymak' diye târif edilmektedir.

Bu kâfirler de **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın gösterdiği hârikulâde olayların, **Allâh-u Te'âlâ** tarafından kendisine verilmiş olan üstün mûcizeler olduklarını bile bile onları sihir olarak niteledikleri için onları mahallinin dışına yerleştirmiş oldular. Çünkü:

﴿ وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴾

"Nefisleri(; kalpleri ve vicdanları) **onlar**(a gösterilen mûcizelerin, **Allâh** tarafından olduğun)**a kesinlikle iyice inandığı halde,** (sırf âyetlere karşı) **bir haksızlık yapmak ve üstünlük tasla**(yarak îmandan kaçın)**mak için onları inkâr ettiler. Artık bak**(, gör) **ki o fesat çıkaran** (**Firavun** ve adam)**ların**(ın fecî) **âkıbeti nice olmuş!"** *(Neml Sûresi:14)* âyet-i kerîmesinin fehvâsınca onlar o âyetlerin hak olduğunu bilmekteydiler.

Ayrıca îman yerine inkârı koyarak da bu âyetlere karşı haksızlık etmiş oldular.

Diğer bir mânâya göre onlar, **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasına ibâdet ederek, kendilerine bunca nîmetleri ihsân eden Rablerini görmezden gelmekle, nîmetlere karşı da haksızlık etmiş oldular.

Bir de onlar, kendilerine uyanları, peygamberin izince gitmekten engelleyip kendi peşlerine düşürterek onlara da zulmetmiş oldular. Hepsinden öte hakka uymayı terkederek en başta nefislerine zulmetmiş oldular.

Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** âyet-i kerîmenin sonunda, başta **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i muhâtap almak üzere herkesi bunların âkıbetine karşı âgâh kılmak için:

﴿ ... فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴾

"...Artık (bir) **bak ki o bozguncuların** (fecî) **âkıbeti nice oldu?"** buyurmuştur.

Çünkü günahı ya da bozgunculuğu sebebiyle bir başkasının başına gelen felâketi düşünen insan elbetteki ona benzer bir suç işlemekten sakınır.

Ayrıca bu cümle-i celîle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tesellî bahşetmektedir. Zîrâ ondan önceki peygamberleri inkâr edenlerin başlarına gelen felâketlerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e anlatılması, onu inkâr edenlerin de yakında helâk edileceğini kendisine müjdeleme anlamına gelir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Firavun** hânedânının günleri tükenince ve ayakları dâvete icâbet yaygısından geri çekilince **Allâh-u Te'âlâ** Nebîsi **Mûsâ**'yı onlara göndermiş, Safîsi **Hârûn**'u da ona katmıştır. Ama onlar red ve inkârla karşılanınca **Allâh-u Te'âlâ**, kardeşleri hakkında izlediği yolu işleterek inkârcıları ta'zîb ve teb'îde (azâba ve uzaklaştırılmaya) mâruz bırakmıştır.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir kavmi helâk etmek istediği zaman onlara uyarıcı birini gönderir. Ama onlar azgınlık ve isyanda ileri giderlerse onların cezâsını çabuklaştırır.

İmâm-ı Şa'rânî *(Kuddise Sirruhû)*nun nakline göre; doğu tarafında bulunan bir şehir halkı tatil yapmak için bir düğün yemeği hazırlayıp bir bostana çıktılar. Yemeği hazırladıklarında yanlarına bir fakir geldi ve: "Bana bir şeyler verin!" dedi, onlar da verdiler.

O tekrar bir şeyler isteyince verdiklerini artırdılar, sonra tekrar isteyince onu çeke çeke memleketten çıkardılar. **Allâh-u Te'âlâ** da hemen onların üzerine onları o şehirden çıkartacak ve orayı harâb edecek kimseleri musallat etti. İşte o şehir hâlâ harap durmaktadır.

Zorla da olsa kullarına istediğini yaptıran ve ortaktan münezzeh olan O hikmet sâhibi yöneticiyi tesbîh ederiz!

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **"Tefsîr-i Fârisî"**de anlatıldığına göre; **Hazret-i Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Mısır**'dan firâr ettikten sonra, **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*a rastlayarak onun sohbet ve yakınlığına kavuştu ve **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*ın kızı **Safûrâ** ile evlendi.

Daha sonra **Mısır**'a dönmek için yola çıktı, **Eymen Vâdisi**'ne vardığında kendisine peygamberlik hil'ati giydirilerek, asâ ile yed-i beyzâ (güneş gibi parlayan el) mûcizesiyle has kılındı. O zaman **Hakk Te'âlâ** ona:

"Mısır'a git ve Firavun'u Rabbin Te'âlâ'ya davet et!" buyurdu. Bunun üzerine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Mısır**'a geldi ve **Firavun**'a giderek ona tebliğ ve dâvete başladı.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın, Mûsâ** (Aleyhisselâm)ı **Firavun'a mûcizelerle gönderdiği:

﴿ قَالَ كَلَّا فَاذْهَبَا بِاٰيَاتِنَا إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ ﴾

"(Allâh-u Te'âlâ:) '(Ey Mûsâ!) Hayır! (Korkma! **Firavun** ve adamları sana bir şey yapamazlar.) **İkiniz de âyet** (ve mûcize)**lerimizle gidin! Gerçekten de Biz sizinle berâberiz ve** (karşılaşacağınız cevapları) **hakkıyla dinleyicileriz!' buyurdu."** *(Şu'arâ Sûresi:15)*

﴿ وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تِسْعِ اٰيَاتٍ إِلَى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴾

"Bir de (sağ) **elini** (elbisenin) **yaka**(sı)**nın içerisine sok ki o,** (alaca hastalığı gibi) **hiçbir kusur bulunmaksızın**(, bakılamayacak bir şekilde parlak ve) **bembeyaz bir halde çıksın!** (Artık haydi sen) **dokuz mûcizeyle birlikte Firavun'a ve kavmine** (git)**!**

Zîrâ şüphesiz onlar (**Allâh**'ın emrinden çıkan) **fâsıklar toplumu olmuşlardır."** *(Neml Sûresi:12)*

﴿ لِنُرِيَكَ مِنْ اٰيَاتِنَا الْكُبْرَى. اِذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى ﴾

"Biz sana en büyük âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (seni peygamber kıldık)**!** (İşte bu iki mûcizeyle birlikte) **Firavun'a git** (de onu Bana kulluğa dâvet et)**! Gerçekten de o**(, rablik iddiasına kalkışarak) **azmıştır."** *(Tâhâ Sûresi:23-24)*

﴿ وَقَالَ مُوسَى يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (104)

(وَقَالَ) **Dedi,** kim? (مُوسَى) **Mûsâ** (**Firavun**'u **Allâh**'a dâvet etmek üzere), ne dedi? (يَا) (فِرْعَوْنُ) **ey Firavun!,** (إِنِّي) **şüphesiz ben,** kimim? (رَسُولٌ) **bir elçiyim,** kim tarafından? (مِنْ رَبِّ) (الْعَالَمِينَ) **âlemlerin Rabbinden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Mûsâ (**Firavun**'un yanına girer girmez onu **Allâh**'a îmâna dâvet etmek üzere)**: 'Ey Firavun! Şüphesiz ki ben âlemlerin Rabbinden** (gönderilen) **bir elçiyim!' dedi."**

Î Z Â H Â T

Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ı **Firavun**'a ve adamlarına gönderdiğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmesinde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bu tebliği hakkıyla îfâ ettiğini ve bu hususta hiçbir gevşeklik göstermediğini açıklamıştır.

"Mâtürîdi, Hâzin ve **Bahru'l-muhît"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* burada kendisinin peygamber olduğunu açıklarken aslâ bir üstünlük taslamayı kastetmemiş, ancak:

﴿ فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

"Hemen ikiniz Firavun'a gidin de: 'Muhakkak biz, âlemlerin Rabbinin elçisiyiz.' deyin!" *(Şu'arâ Sûresi:16)* âyet-i kerîmesiyle kendilerine emrolunan sözü ulaştırmıştır.

Ayrıca **Firavun**'a: "Sen ilâhlık taslıyorsun ama bu vasfa lâyık değilsin, gerçekte gökleri, yerleri ve bütün yaratıkları yoktan vâr eden ve böylece âlemlerin Rabbi olma vasfını hak eden bir **Allâh** vardır ki, işte beni sana elçi olarak O gönderdi." diye laf açarak onun davâsını kökünden çürütmüştür.

Tabî ki **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* evvelce **Firavun**'un karşısına çıkmaktan endişe duyduğunu beyân etmiş, ama sonra mûcizelerle teyid edilince endişeye mahal kalmamıştır.

Nitekim:

﴿ وَإِذْ نَادَى رَبُّكَ مُوسَى أَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ. قَوْمَ فِرْعَوْنَ أَلَا يَتَّقُونَ. قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ. وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي فَأَرْسِلْ إِلَى هَارُونَ. وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ. قَالَ كَلَّا فَاذْهَبَا بِآيَاتِنَا إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ ﴾

"Hani Rabbin Mûsâ'ya: "Git o (İsrâîloğullarının çocuklarını boğazlayarak haksızlık yapan) **zâlimler toplumuna!..**

Firavun'un (kendisine ve) **kavmine! Onlar** (îmân edip itaat ederek, **Allâh**'ın azâbından hâlâ) **hiç sakınmayacaklar mı?" diye** ('Onlara vaaz et!' emriyle) **nidâ etmişti.**

O da: 'Ey Rabbim! Gerçekten de ben, onların beni (hiç konuşturmadan) **yalanlamalarından korkmaktayım!**

(Onlar beni inkâr edecek diye) **göğsüm daralıyor,** (peltekliğimden dolayı) **dilim de çözülmüyor. Öyleyse Sen** (bana yardım etmesi için) **Hârûn'a da** (peygamberlik vermek üzere **Cibrîl**'i) **gönder!**

Bir de onlar için benim üzerimde (**Kıptî**'nin öldürülme dâvâsıyla ilgili) **bir suç** (iddiâsı) **vardır. Bu yüzden** (tek başıma gittiğim takdirde elçilik görevimi tebliğ edemeden) **beni öldürmelerinden de endişe duymaktayım.' dedi.**

(**Allâh-u Te'âlâ** onun bu iki isteğine cevâben:) **'Hayır!** (Korkma! Onlar sana bir şey yapamazlar.) **İkiniz de âyet** (ve mûcize)**lerimizle gidin! Gerçekten de Biz sizinle berâberiz ve** (karşılaşacağınız cevapları) **hakkıyla dinleyicileriz!' buyurdu."** *(Şu'arâ Sûresi:10-15)* âyet-i kerîmelerinde bu husus îzah edilmiştir ki, böylece **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, elini kolunu sallayarak **Firavun**'un karşısına istediği zaman nasıl çıkabildiği daha iyi anlaşılmıştır.

Nitekim **Abdullâh ibni Ubeyd ibni Umeyr** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Firavun**'a ulaşılmasın diye seksen kapı kilitlenirdi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* hangi kapıya varsa mutlaka açılırdı. Böylece **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Firavun**'un karşısına dikilinceye kadar kimseyle konuşma (ihtiyâcı duyma)zdı." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/491-492)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmını vâsıtasız işittikten sonra **Firavun**'u **Allâh-u Te'âlâ**'ya dâvet vazîfesine dönmek çok zor ve zahmetli bir iştir. Lâkin emir gelince **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onu husn-ü kabulle karşılamıştır.

حَقِيقٌ عَلٰٓى اَنْ لَّآ اَقُولَ عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ ۜ قَدْ جِئْتُكُمْ
بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَرْسِلْ مَعِىَ بَنِٓى اِسْرَآئِيلَ ۝١٠٥ قَالَ اِنْ
كُنْتَ جِئْتَ بِاٰيَةٍ فَاْتِ بِهَآ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ۝١٠٦ فَاَلْقٰى
عَصَاهُ فَاِذَا هِىَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ۚ ۝١٠٧ وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِىَ بَيْضَآءُ
لِلنَّاظِرِينَ ۚ ۝١٠٨ قَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ
عَلِيمٌ ۙ ۝١٠٩ يُرِيدُ اَنْ يُّخْرِجَكُمْ مِّنْ اَرْضِكُمْ ۖ فَمَاذَا تَاْمُرُونَ
۝١١٠ قَالُٓوا اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَاَرْسِلْ فِى الْمَدَآئِنِ حَاشِرِينَ ۙ ۝١١١
يَاْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ۝١١٢ وَجَآءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُٓوا
اِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ۝١١٣ قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ
لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ۝١١٤ قَالُوا يَا مُوسٰٓى اِمَّآ اَنْ تُلْقِىَ وَاِمَّآ اَنْ
نَّكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ۝١١٥ قَالَ اَلْقُوا ۚ فَلَمَّآ اَلْقَوْا سَحَرُٓوا اَعْيُنَ
النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَآءُو بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ۝١١٦ وَاَوْحَيْنَآ
اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَلْقِ عَصَاكَ ۚ فَاِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَاْفِكُونَ ۚ ۝١١٧
فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۚ ۝١١٨ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ
وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ ۚ ۝١١٩ وَاُلْقِىَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ۚ ۝١٢٠

﴿ حَقِيقٌ عَلَى أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللهِ إِلَّا الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (105)

(حَقِيقٌ) (Bana) **gereken,** nedir? (عَلَى أَنْ لَا أَقُولَ) **söylemememdir,** kime karşı? (عَلَى اللهِ) **Allâh'a karşı,** (إِلَّا الْحَقَّ) **ancak hakkı** (söylememdir), (قَدْ جِئْتُ) **muhakkak ben getirdim,** kime? (كُمْ) **size,** neyi? (بِبَيِّنَةٍ) **açık bir delîli,** kimden? (مِنْ رَبِّكُمْ) **Rabbinizden,** (فَأَرْسِلْ) **öyleyse salıver,** kiminle berâber? (مَعِيَ) **benimle berâber,** kimi? (بَنِي إِسْرَائِيلَ) **İsrâîloğullarını.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Bana gereken/*yakışan*/, Allâh'a karşı hak olandan başkasını söylemememdir. Gerçekten de ben size Rabbinizden açık bir delil getirdim (ki o da, dilediğimde ejderhâya dönüşebilen bir asâ ve göz kamaştıracak şekilde parlayan bembeyaz elimdir). **Öyleyse İsrâîloğullarını benimle birlikte salıver** (de, atalarının vatanı olan mukaddes topraklara gitsinler)**!"**

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bu âyet-i kerîmede geçen sözü, **Firavun**'un ona söylemiş olduğu bir kelâma cevap olarak sudûr etmiştir.

Nitekim te'vîl ehlinin beyânına göre **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ona: **"Ben sana âlemlerin rabbinden gönderilen bir elçiyim!"** deyince **Firavun**: "Yalan söyledin! Böyle biri seni bize göndermedi!" demiş, işte o zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* bu âyet-i kerîmedeki cevâbı vererek:

﴿ حَقِيقٌ عَلَى أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللهِ إِلَّا الْحَقَّ ... ﴾

"Benim Allâh'a karşı yalan söylemem bana yakışır bir şey değildir!.." demiştir.

Çünkü bu gibi sözler durup dururken söylenecek kabilden değildir, ancak bir îtirâza veyâ bir soruya cevâben sarfedilecek ifâdelerdir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** Hristiyanların, **Îsâ** *(Aleyhisselâm)* ve annesi hakkında ilâhlık iddialarından sonra **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*a:

﴿ ... يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللهِ ... ﴾

"...Ey Meryem oğlu Îsâ! İnsanlara: 'Allâh'ı bırakın da beni ve annemi iki ilâh edinin!' diye sen mi dedin?.." diye sorunca, o:

﴿ ... سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ ... ﴾

"...Tenzih Sana! Benim hakkım olmayan şeyi söylemem benim için olacak şey değildir!.." *(Mâide sûresi:116)* diye cevap vermiştir.

Mâtürîdî ve **Fahrurrâzî** *(Rahimehümellâh)*ın beyânları vechile; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* bir önceki âyet-i kerîmede **Allâh**'ın rasûlü olduğunu beyân etmiş, bu âyet-i kerîmede de, kendisine yakışanın, **Allâh** adına hak olmayanı söylememek olduğunu bildirmiştir.

Buna göre kelâmın nazmı: "Ben **Allâh**'ın rasûlüyüm, **Allâh**'ın elçisi de haktan başka bir şey söylemez, bu da şu netîceyi verir ki; ben haktan başka bir şey söylemem!" şeklinde olur.

Bu nazım üzere ilk mukaddime gizli olup, ikinci mukaddime açık olduğundan, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* birinci mukaddimenin doğruluğuna delil açıklamak üzere:

﴿ ... قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ ... ﴾

"...Gerçekten de ben size Rabbinizden açık bir delil getirdim!.." demiştir ki, burada konu ettiği beyyine; zâhir ve kahir (belirgin ve mağlup bırakıcı) olan bir mûcizedir. Bu mûcize de, **Firavun**'un talebi üzerine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın açıklayacağı asâ ve yed-i beyzâ mûcizesidir ki bunlar 107 ve 108. âyet-i kerîmelerde zikredilecektir.

Şu bilinmelidir ki; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın delîli üç mukaddimeye mebnîdir. Birincisi; bu âlemin, Kadir, Âlim ve Hakîm (her şeye gücü yeten, her şeyi bilen ve her şeyi yerli yerince yapan) bir İlâhı olduğu husûsudur.

İkincisi; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın elinde iddiasına uygun mûcizeler açıklamasından anlaşılacağı üzere; O İlâhın, onu **Firavun** ve adamlarına elçi olarak göndermiş olduğudur. Hal böyle olunca da **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın hak bir rasûl olduğunu kabullenmek gerekir.

Üçüncüsü de; bu iki mukaddimeden anlaşıldığı üzere; **Mûsa** *(Aleyhisselâm)*ın onlara **Allâh** tarafından ulaştırdığı her haber haktır ve doğrudur.

Firavun'un, bu mukaddimeler arasından sâdece mûcize talebi husûsunda çekişmeye kalkışması, onun diğer mukaddimeleri kabûle elverişli bir durumda bulunduğunu akla getirir. Zâten bu nedenle ulemâ, **Firavun**'un, Rabbini bilip bilmediği husûsunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* kendisinin risâletini takrir ettikten (anlattıktan) sonra, duyurmakla mükellef olduğu hükmü tebliğ etmek üzere:

﴿ ... فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴾

"...Öyleyse İsrâîloğullarını benimle birlikte salıver!" demiştir ki, onun bundan maksadı; **Firavun**'un, yıllarca köle olarak çalıştırdığı İsrâîloğullarının, hürriyetlerine kavuşturularak babalarının yurdu olan **Kudüs** topraklarına salınmasıydı. Nitekim diğer bir âyet-i kerîmede:

﴿ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدْتَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴾

"İşte sana! Şu kendisini başıma kakmakta olduğun nîmet ise, İsrâîloğullarını köle yapmış olmandır." *(Şu'arâ Sûresi:22)* diyerek bu maksadını açıkladığı bildirilmiştir.

"Sa'lebî, Nesefî, Rûhu'l-beyân ve **Mazharî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; İsrâîloğullarının köleleştirilmesinin sebebi şu idi:

Ya'kûb *(Aleyhisselâm)* evlâd ve torunlarıyla **Mısır**'a gelip yerleştiler. Nesli orada çoğaldı. Zaman içinde **Ya'kûb** *(Aleyhisselâm)*, **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)* ve kardeşleri vefât ettiler. **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)*ın zamânında **Mısır Firavun'u** olan **Melik Reyyân** öldü. **Melik**'in oğlu **Mus'ab** da babası gibi İsrâîloğullarına hürmet etmeye devâm etti ve onları rahatsız etmedi. O da öldükten sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın zamânının **Firavun**'u olan **Velîd** saltanat tahtına oturdu ve:

﴿ ... أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى ﴾

"...Sizin en üstün rabbiniz ancak benim!" *(Nâziât Sûresi:24)* demeye başladı. İsrâîloğulları da onun bu dâvâsını kabûl etmedi.

Bunun üzerine **Firavun** onlara:

"Sizin babanız bizim satın aldığımız bir kimseydi. Siz de kölelerimizin çocuklarısınız." diyerek onları köleleştirdi. **Firavun** onları kerpiç yapmak, toprak taşımak ve binâ yapmak gibi zor işlerde çalıştırıyordu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* gelince onları atalarının yurdu olan **Kudüs** toprağına döndürmek istedi. **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)*ın **Mısır**'a girdiği gün ile **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın oraya girdiği gün arasında dörtyüz sene vardı.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İbni Atâ** *(Rahimehullâh)*: "Hak ile tahakkuk eden kimse, **Hakk**'a karşı ancak hak olanı söyler, yâni **Allâh-u Te'âlâ**'yı gerçek mânâda anlayan kişi O'na yakışmayan şeyleri O'nun adına söylemez." demiştir.

Harrâz *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'ya vâsıl olanların yolu ancak **Hakk**'tan alıp konuşmak, ancak **Hakk**'tan duymak ve ancak **Hakk** ile söylemektir. Zîrâ **Hakk**'ın hakîkatleri **Hakk**'a ulaşanların sırlarını istîlâ edince, **Hakk**'ın dışında kalan her şeyi onlardan düşürür.

Hakk, bir adamın tüm vakitlerini kuşatmadıkça kimse bu derecelerden hiçbir şeye ulaşamaz. Zâten o zaman bu kişinin ne vakitle ne de halle hiçbir ilgisi kalmaz ki, işte o zaman neler elde ettiğini en iyi **Allâh-u Te'âlâ** bilir."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Firavun**'u hakka dâvet hususûnda kendi arzusunu bırakıp, **Hakk**'ın murâdına tâbi olunca, **Hakk Sübhânehû** da onu te'yîd (mânevî destek) nûruyla güçlendirdi ve nihâyet o, ezelî takdirde **Firavun**'u yok olarak müşâhede etti de: "Benim **Hakk** nâmına haktan başkasını söylememem yaraşır!" dedi.

Ezelî varlığa nispetle yaratıkların tamâmı yok hükmünde olduğundan, zâten halk nâmına bir şey söylemesi düşünülemezdi. Cem'in hakîkatlerine nispetle tefrikanın eserlerinin ne saltanatı olabilirdi ki? (**Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelî irâde ve kudretinde topluca bulunan vasıflara nazaran, bu irâde ve kudretin kendilerine tealluku netîcesinde farklı farklı şekillerde ortaya çıkan yaratıkların ne gücü olabilirdi ki?)

﴿ قَالَ إِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (106)

(قَالَ) **(Firavun) Dedi,** (إِنْ كُنْتَ) **eğer sen olduysan,** nedir olduysan? (جِئْتَ) **getirmiş olduysan,** ne? (بِآيَةٍ) **bir âyet** (ve mûcize), (فَأْتِ) **haydi getir,** neyi? (بِهَا) **onu,** (إِنْ كُنْتَ) **eğer olduysan,** kimlerden? (مِنَ الصَّادِقِينَ) **doğru kimselerden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Firavun:) 'Eğer sen (iddiâ ettiğin gibi seni gönderen Rabbinden) **bir mûcize getirdiysen haydi onu getir** (de doğruluğunu kabûl edeyim)**! Eğer** (bu dâvanda) **doğrulardan olduysan** (bunu ispatlaman gerekir)**!' dedi."**

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Firavun** *(Le'anehullâh)* kendisinin ilâh olmadığını ve ubûdiyet vasfıyla sıfatlandığını anlayınca **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan, iddia ettiği risâlet dâvâsında doğruluğuna dâir bir delil istedi. **Firavun** kendisinin ilâh olduğuna yakînen inansaydı elbette **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: "İlâh benim, ben seni ne zaman gönderdim ki?" derdi ve ondan hiçbir mûcize istemezdi.

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Firavun**'un bu sözünün mânâsı: "Ey **Mûsâ**! Eğer seni peygamber olarak gönderen tarafından, doğruluğuna delâlet eden açık bir mûcize getirebilirsen, onu getir bana göster ki, söylediğin şeyler husûsunda doğruluğun sâbit, dâvan geçerli olsun." demektir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُماَ قَالَ: فَقَالَ فِرْعَوْنُ لِمُوسَى: مَا تُرِيدُ؟ قَالَ: «أُرِيدُ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ، وَأَنْ تُرْسِلَ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ.» فَأَبَى عَلَيْهِ ذٰلِكَ، وَقَالَ: ائْتِ بِآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ.

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Firavun**'a tebliğde bulununca **Firavun**: "Ne istiyorsun?" diye sordu. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da: **"Allâh'a inanmanı ve İsrâîloğullarını benimle birlikte salıvermeni istiyorum!"** dedi. Bunun üzerine **Firavun** onun isteklerini yapmamakta diretti ve: "Eğer doğru konuşanlardan isen bir mûcize getir!" dedi. *(İbni Ebî Hâtim, no:8790, 5/1532)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; mücerred bir dâvâda, kabullenmeyi gerektiren bir huccet bulunmadığı mâlumdur. Lâkin açık bir delil belirince **Hakk**'a boyun eğmekten başka çâre kalmaz. Artık teslim olan selâmet bulur, gerçekler kendisine zuhûr ettikten sonra hakîkatleri bile bile inkâr eden ise bir daha kalkamayacak şekilde fecî bir düşüşle düşer.

﴿ فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (107)

(فَأَلْقَى) **Bunun üzerine (Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*) **bıraktı,** neyi? (عَصَاهُ) **asâsını,** yâni bastonunu yere bıraktı da, (فَإِذَا هِيَ) **birdenbire o,** nedir? (ثُعْبَانٌ) **iri ve uzun bir ejderhâdır,** öyle ejderhâ ki, (مُبِينٌ) (durumu) **apaçık.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Bunun üzerine o, asâsını (yere) **bıraktı da birdenbire o** (değnek), (hiç şüphe götürmeyecek şekilde) **iri ve uzun apaçık bir ejderhâ oluverdi."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Firavun Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan peygamberliğinin doğruluğuna dâir bir mûcize isteyince, **Allâh-u Te'âlâ** onun mûcizesinin, asânın, ejderhâya dönüşmesi ve (bir sonraki âyet-i kerîmede anlatılacak olan) yed-i beyzânın izhârı olduğunu açıkladı.

"Taberî, İbni Ebî Hâtim, Sa'lebî, Beyzâvî, Nesefî, Hâzin, İbni Kesîr, Dürru'l-mensûr, Rûhu'l-beyân, Mazharî, Sâvî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **İbni Münzir** ve **İbni Ebî Hâtim**'in tahrîclerine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın asâsı bir çeşit dikenli ağaç olan, akik boncukları gibi kırmızı ve yuvarlak meyveleri bulunan "Avsec" ağacından idi ki, ondan sonra o ağaç kimseye müsahhar edilmemiştir. Yâni kimse o ağacı bir işte kullanamamıştır.

Ali *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen başka bir rivâyete göreyse o asâ bâdem ağacındandı. *(İbni Ebî Hâtim, no:8791, 5/1532; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/494; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/30)*

Abd ibni Humeyd ve Ebu'ş-Şeyh *(Rahimehümellâh)* **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)*ın bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle anlattığını nakletmişlerdir: "Bize anlatıldığına göre; bu asâ, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın asâsı idi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Medyen**'e yöneldiğinde o asâyı ona bir melek vermişti. O asâ geceleri ona ışık veriyordu, gündüzleyin onu yere vurduğunda rızkı çıkıyordu, ayrıca onunla koyunlarına yaprak düşürüyordu. **Allâh-u Te'âlâ** o asâ hakkında:

﴿ ... فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ﴾

"...Birdenbire o, iri ve uzun apaçık bir ejderhâ oluverdi." buyurmuştur ki, bunun mânâsı: 'O asâ nerdeyse onun üzerine sıçrayacak bir yılan oluverdi!' demektir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/493)*

Meşhur olan rivâyete göreyse; o asâ cennet ağaçlarından olup, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a âit idi. Sonra **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*a ulaşmıştı, o da onu ona vermişti. **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre o asânın ismi "Me'şâ" idi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan sonra **Yûşa' ibni Nûn** *(Aleyhisselâm)*a kaldı. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/494; İbni Ebî Hâtim, no:8804, 5/1536; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/31)*

Âyet-i celîlede geçen (ثُعْبَانٌ) kelimesi, **İbni Abbâs** ve **Ferrâ** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiğine göre; "İri, uzun ve erkek yılan"a denir.

Asâdan yılana dönüşen bu ejderhânın büyüklüğü hakkında **Abdürezzâk, İbni Cerîr** ve diğer müfessirler **Ma'mer** *(Radıyallâhu Anh)*ın: "Bir şehir kadar büyük!" dediğini nakletmişlerdir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/343; İbni Ebî Hâtim, 5/1533; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/495)*

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; iki çenesinin arası oniki arşın olmuştur. *(İbni Ebî Hâtim, 8/2758; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/495)*

İbni Abbâs ve Süddî *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* asâyı **Firavun**'un önüne bıraktığında o, sarı renkli, üzeri tüylü ve yeleli büyük bir yılana dönüştü ve ağzını açtı. İki çenesi arasında seksen zira' bulunuyordu.

Yerden bir mil kadar yukarı kalktı ve kuyruğu üzere dikilip alt çenesini toprağa, üst çenesini **Firavun**'un köşkünün duvarına dayadı. Hattâ **Firavun**'un kasrının kubbesini iki azı dişinin arasına aldığı rivâyet edilmiştir.

Sonra **Firavun**'u yakalamak için ona yönelince **Firavun** sıçrayıp kaçtı ve o güne kadar kırk günde bir büyücülerin nezâretinde (ilâhlık iddiâsına leke sürdürmemek için) elli fersah uzağa götürülerek kazâ-i hâcet yaparken, ilk olarak o gün onu karın ağrısı tuttu da, milletin önünde elbiselerine bir günde dört yüz kere pisledi. Bu ishal, boğuluncaya kadar onda sürekli kaldı.

O yılan sonra insanlara saldırdı, onu gören insanlar izdiham yaparak bağrışmaya başladılar, o gün onlardan yirmi beş bin kişi birbirini öldürdü. Bu durumu gören **Firavun**: "Ey **Mûsâ**! Seni gönderen O Zât'a and veririm ki onu tut, ben sana îmân edeceğim ve İsrâîloğullarını seninle birlikte salıvereceğim!" dedi. Bunun üzerine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* o yılanı eline alır almaz evvelce olduğu gibi bir asâya dönüşüverdi. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/343, 344; İbni Ebî Hâtim, 8/2759; Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/559; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:14/159; Beyzâvî, Hâzin, Nesefi, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/607-608; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/495; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/359-360; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/390; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/211; Allâme Sâvî, Hâşiyetü's-Sâvî ale'l-Celâleyn:2/697; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/31)*

"Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu yılan bu âyet-i kerîmede büyük bir ejderhâ olarak vasfedilmişken, diğer âyet-i kerîmelerde:

﴿ ... كَأَنَّهَا جَانٌّ ... ﴾

"...Sanki gerçekten o küçük bir yılan gibiydi!.." *(Neml Sûresi:10, Kasas Sûresi:31)* diye anlatılmıştır. Geride zikredilen rivâyetlerde de, yılanın büyüklüğü beyân edilmiştir. Yine de bu rivâyetlerin hiçbirisi arasında bir çelişki yoktur. Çünkü farklı âyetler farklı kıssalardan bahsetmektedir.

Nitekim **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı alıştırmak için Tuvâ vâdisinde asâ küçük bir yılana dönüştürülmüş, **Firavun**'a mûcize gösterme ânında ise büyük bir ejderhâya dönüşmüştür.

Bâzı âlimler ise: "Bu yılanın küçük yılana benzetilmesinden maksat; cüssesinin beyânı olmayıp, hızlı harekette küçük yılan gibi atik olduğudur." demişlerdir.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmını ağaçtan işitip, kendisine asâsından mûcize gösterilerek **Firavun**'a gönderilmesi hakkındaki en uzun rivâyeti **Ahmed**

ibni Hanbel *(Rahimehullâh)* **"ez-Zühd"** isimli eserinde **Vehb ibni Münebbih** *(Radıyallâhu Anh)*dan şöyle nakletmiştir:

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Tuvâ** vâdisinde o ateşi görünce, gide gide ona yakın bir yerde durdu, birde ne görsün, büyük bir ateş, koyu yeşil bir ağacın dalından çıkıyor ve sürekli büyüklüğü ve tutuşması artıyor, ama o şiddetli yangına rağmen ağacın da ancak yeşilliği ve güzelliği ziyâdeleşiyor!

Böylece **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ne yapacağını bilmez bir halde durup bakmaya başladı. Ancak o, onun bir tutuşturucu ile yanmaya başladığını, fakat çok sulu ve koyu yeşil olmasının, bir de dallarının büyük, yapraklarının kalın oluşunun ateşe mâni olduğunu sandı.

O, işini bu düşünceye binâ ederek durmuşken, bir yandan da, "Ondan bir parça düşse de onu ışık olarak alsam!" diye hevesleniyordu. Böylece uzun zaman geçince, onun alevinden bir parça alma isteğiyle elindeki bir demeti ona doğru uzattı.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* bunu yaptığı anda, ağaç onu istermişçesine onun tarafına meyletti, ama o korkup geri durdu, sonra geri dönüp ağacın etrâfında döndü ve ağacın ona, onun da ağaca karşı beklentisi böylece sürdü. Tam o sırada ağacın yangını bir anda sönünce **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın şaşkınlığı daha da arttı ve onun hakkında düşünceye dalarak:

"Bu korumalı bir ağaçtır, kendisinden bir parça alınamıyor, ama o ateş bir ağacın içerisinde tutuşuyor fakat onu yakmıyor, sonra onca büyüklüğüne rağmen göz açıp kapayacak zamandan daha kısa bir müddette sönüp gidiyor." dedi.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* bu durumu görünce: "Gerçekten bu ağacın büyük bir şânı var!" dedi, ama onun durumunun ne olduğunu, neyle emrolunduğunu ve niçin bu hâle sokulduğunu bilmediği için ağacın, özel bir görevle memur mu, yoksa bu şekilde yaratılmış bir mahlûk mu olduğu konusunda hayretle düşünüp durdu ve: "Geri mi gitsin, yoksa orada mı dursun?" diye bir karar veremedi.

İşte tam o anda gözünü onun dalına doğru uzatmıştı ki, onun son derece yeşil olduğunu ve göğe doğru yükselen o yeşilliğin, karanlığı kapladığını fark etti.

Sonra o yeşillik açıla açıla, beyazlaşa beyazlaşa ve parlaya parlaya gökle yer arasında güneş ışını gibi yükselen nûrânî bir direğe dönüşüverdi ki, gözler onun karşısında yorgun düşüyordu. O, ne zaman ona bakacak olsa, az kalsın onun gözünü kapacak haldeydi.

İşte o zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın korkusu ve üzüntüsü şiddetlendi ve hemen elini gözlerine kapatarak yere yapıştı, o sırada bir çalkantı ve fısıltı işitti. Ancak o, o anda öyle bir şey duyuyordu ki, işitenler onun büyüklüğünde bir şey duymamışlardı. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* büyük bir sıkıntıya düşüp, dehşete kapılınca, işittiği ve gördüğü şeylerin korkusunun şiddetinden neredeyse aklını karıştıracak hâle gelince o ağaçtan kendisine:

«يَا مُوسَى!»

"Ey Mûsâ!" diye nidâ edildi. O, kendisini kimin çağırdığını bilmeden, ancak başka biriyle ünsiyet peydâ ederek yalnızlık hissinden kurtulmak için çabukça, tekrar tekrar:

«لَبَّيْكَ! إِنِّي أَسْمَعُ صَوْتَكَ، وَأُوجِسُ وَجْسَكَ، وَلَا أَرَى مَكَانَكَ، فَأَيْنَ أَنْتَ؟»

"Buyur! Buyur! Sesini işitiyorum, fısıltını hissediyorum, fakat yerini göremiyorum, peki sen neredesin?" dedi. O ses de:

«أَنَا فَوْقَكَ وَمَعَكَ وَأَمَامَكَ وَأَقْرَبُ إِلَيْكَ مِنْكَ»

"Ben (mekândan münezzeh olduğum halde) **senin fevkındeyim, seninle berâberim, senin önündeyim ve sana senden daha yakınım!"** buyurdu. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* bunu işitince, bu vasıfların ancak **Rabbi Celle ve Azze**'ye yakıştığını bildi ve buna yakînen inandı da:

«كَذٰلِكَ أَنْتَ يَا إِلٰهِي، فَكَلَامَكَ أَسْمَعُ أَمْ رَسُولَكَ؟»

"Ey İlâhım! Sen gerçekten böylesin, ama ben, Senin kelâmını mı işitiyorum yoksa elçini mi duyuyorum?" dedi. **Allâh-u Te'âlâ** da:

«بَلْ أَنَا الَّذِي أُكَلِّمُكَ، فَادْنُ مِنِّي»

"Hayır! Seninle konuşan ancak Benim, haydi Bana yaklaş!" buyurdu.

Bunun üzerine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* hemen ellerini asâsında birleştirip sıçradı, ayağa dikildiğinde mafsalları titremeye başladı, ayakları sürekli sallanıyordu, dili tutuldu, kalbi kırık bir hal aldı, artık onda, biri diğerini taşıyacak bir kemik bile kalmamıştı. Böylece o, ölü durumuna düştü, ancak ölmeyecek kadar bir hayat kendisinde bulunuyordu.

Sonra o bu hal üzere korku içerisinde sürüne sürüne kendisine nidâ gelen ağaca yakın bir yerde durdu. O zaman **Rab Tebârake ve Te'âlâ**:

«إِلَيَّ! مَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى؟»

"Bana doğru yönel! Ey Mûsâ, o sağ elinde olan şey de nedir?" diye sordu. O:

«هِيَ عَصَايَ»

"O benim asâmdır!" deyince Rabbi:

«وَمَا تَصْنَعُ بِهَا؟»

"Peki, onunla ne yapıyorsun?" diye sordu. Oysa onunla ne yaptığını **Allâh-u Te'âlâ**'dan daha iyi bilen kimse yoktu! **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَى ﴾

"(Yorulduğumda, sürülerin başında durduğumda ve sıçrama ânında) **ona yaslanıyorum, onunla koyunlarımın üzerine yaprak düşürüyorum. Onda benim için diğer birtakım ihtiyaçlar da vardır**(; yürürken onu omzuma atıp bazı eşyâları ona takarım, ona bağladığım iple kuyudan su çekerim, yılanları öldürürüm, vahşi hayvanları kaçırtırım ve dinleneceğim zaman kendisine bağladığım şeyleri gölgelik yaparım)!" dedi.

Gerçekten **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın o asâdan birtakım istifâdeleri vardı. O asânın iki dalı ve o iki dalın altında bir de çıkıntısı vardı. **Rab Tebârake ve Te'âlâ** ona:

﴿ أَلْقِهَا يَا مُوسَى ﴾

"Ey Mûsâ! Onu bırak!" buyurdu. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın ona: **"Onu at!"** buyurduğunu sanarak, onu terk etmek üzere attı. Sonra ona bir göz attığında ne görsün!

Birdenbire o, herkesin görebileceği bir yılan olmuş ki gezip dolaşıyor, sanki yakalamak istediği bir şeyler arıyor, hâmile deve gibi büyük bir kayanın yanından geçerken onu koparıp atıyor, azı dişlerinden bâzılarıyla büyük bir ağacın kökünü ısırıyor ve onu söküp atıyor, iki gözü ateş çakıyor, eğri kısmı ise yeleye dönüşmüş, onda mızrak gibi tüyler bulunuyor, iki dalına gelince onlar da, geniş kuyu gibi bir ağza dönüşmüş ki içinde müthiş ses çıkaran azı dişleri ve öğütücü dişler bulunuyor.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* bu durumu görünce hiç ardına bakmadan kaçmaya başladı. Gide gide uzaklaşıp artık yılanı âciz bıraktığını düşündüğü sırada Rabbini hatırlayarak O'ndan utancına durdu. Sonra ona:

«يَا مُوسَى، إِلَيَّ اِرْجِعْ حَيْثُ كُنْتَ»

"Ey Mûsâ! Neredeysen Bana dön!" diye nidâ olundu. O da hemen şiddetli korku içerisinde (ağacın olduğu yere) dönünce, Rabbi:

﴿ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى ﴾

"Al onu! Korkma! Muhakkak ki Biz onu evvelki şekline döndüreceğiz." buyurdu. O vakit **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın üzerinde hurma liflerinden örülme yün bir aba bulunuyordu.

Allâh-u Te'âlâ ona, yılanı tutmasını emredince abasının ucunu eline doladı. Bunu gören bir melek ona: "Ey **Mûsâ**! Söyle bakayım, **Allâh-u Azze ve Celle** o sakındığın şeyin sana zarar vermesine izin verse, bu aba senden bir şeyi savuşturabilir mi?" deyince o:

«لَا! وَلٰكِنِّي ضَعِيفٌ، وَمِنْ ضُعْفٍ خُلِقْتُ»

"Hayır! Lâkin ben zayıfım ve zâfiyetten yaratıldım!" dedi. Sonra elini açıp yılanın ağzına soktu da öğütücü dişlerinin ve azı dişlerinin sesini işitti. Sonra elini sıkınca birde ne görsün! O, eskiden beri alıştığı asâsı, eli de iki dalın arasına yaslandığında koyduğu yerde duruyor. O zaman **Allâh-u Azze ve Celle** ona:

«اُدْنُ!»

"Yaklaş!" buyurdu. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** onu Kendisin(in emrettiği yer)e yaklaştıra yaklaştıra nihâyet o, sırtını ağacın dalına dayadı. Böylece yerleşti, titremesi gitti, ellerini asâda birleştirdi ve başını boynunu eğdi, sonra **Allâh-u Te'âlâ** ona şöyle buyurdu:

«إِنِّي قَدْ أَقَمْتُكَ الْيَوْمَ مَقَامًا لَا يَنْبَغِي لِبَشَرٍ بَعْدَكَ أَنْ يَقُومَ مَقَامَكَ؛ أَدْنَيْتُكَ وَقَرَّبْتُكَ حَتَّى سَمِعْتَ كَلَامِي، وَكُنْتَ بِأَقْرَبِ الْأَمْكِنَةِ مِنِّي، فَانْطَلِقْ بِرِسَالَتِي، فَإِنَّكَ بِعَيْنِي وَسَمْعِي، وَإِنَّ مَعَكَ يَدِي وَنَصْرِي، وَإِنِّي قَدْ أَلْبَسْتُكَ جُنَّةً مِنْ سُلْطَانِي، تَسْتَكْمِلُ بِهَا الْقُوَّةَ فِي أَمْرِي، فَأَنْتَ جُنْدٌ عَظِيمٌ مِنْ جُنُودِي، بَعَثْتُكَ إِلَى خَلْقٍ ضَعِيفٍ مِنْ خَلْقِي؛ بَطَرَ نِعْمَتِي، وَأَمِنَ مَكْرِي، وَغَرَّتْهُ الدُّنْيَا عَنِّي، حَتَّى جَحَدَ حَقِّي، وَأَنْكَرَ رُبُوبِيَّتِي، وَعَبَدَ

دُونِي، وَزَعَمَ أَنَّهُ لَا يَعْرِفُنِي، وَإِنِّي أُقْسِمُ بِعِزَّتِي، لَوْلَا الْعُذْرُ وَالْحُجَّةُ اللَّذَانِ وَضَعْتُ بَيْنِي وَبَيْنَ خَلْقِي لَبَطَشْتُ بِهِ بَطْشَةَ جَبَّارٍ، يَغْضَبُ لِغَضَبِهِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَالْبِحَارُ؛ فَإِنْ أَمَرْتُ السَّمَاءَ حَصَبَتْهُ، وَإِنْ أَمَرْتُ الْأَرْضَ ابْتَلَعَتْهُ، وَإِنْ أَمَرْتُ الْجِبَالَ دَمَّرَتْهُ، وَإِنْ أَمَرْتُ الْبِحَارَ غَرَقَتْهُ، وَلٰكِنَّهُ هَانَ عَلَيَّ وَسَقَطَ مِنْ عَيْنِي وَوَسِعَهُ حِلْمِي، وَاسْتَغْنَيْتُ بِمَا عِنْدِي، وَحُقَّ لِي أَنِّي أَنَا الْغَنِيُّ؛ لَا غَنِيَّ غَيْرِي، فَبَلِّغْهُ رِسَالَاتِي، وَادْعُهُ إِلَى عِبَادَتِي وَتَوْحِيدِي، وَإِخْلَاصِ اسْمِي، وَذَكِّرْهُ بِأَيَّامِي، وَحَذِّرْهُ نِقْمَتِي وَبَأْسِي، وَأَخْبِرْهُ أَنَّهُ لَا يَقُومُ شَيْءٌ لِغَضَبِي، وَقُلْ لَهُ فِيمَا بَيْنَ ذٰلِكَ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى وَأَخْبِرْهُ أَنِّي إِلَى الْعَفْوِ وَالْمَغْفِرَةِ أَسْرَعُ مِنِّي إِلَى الْغَضَبِ وَالْعُقُوبَةِ، وَلَا يُرَوِّعَنَّكَ مَا أَلْبَسْتُهُ مِنْ لِبَاسِ الدُّنْيَا؛ فَإِنَّ نَاصِيَتَهُ بِيَدِي، لَيْسَ يَطْرِفُ، وَلَا يَنْطِقُ، وَلَا يَتَنَفَّسُ إِلَّا بِإِذْنِي، قُلْ لَهُ: أَجِبْ رَبَّكَ؛ فَإِنَّهُ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ، وَإِنَّهُ قَدْ أَمْهَلَكَ أَرْبَعَمِائَةِ سَنَةٍ، وَفِي كُلِّهَا أَنْتَ مُبَارِزٌ لِمُحَارَبَتِهِ، تَشَبَّهُ وَتَمَثَّلُ بِهِ، وَتَصُدُّ عِبَادَهُ عَنْ سَبِيلِهِ، وَهُوَ يُمْطِرُ عَلَيْكَ السَّمَاءَ، وَيُنْبِتُ لَكَ الْأَرْضَ، لَمْ تَسْقَمْ، وَلَمْ تَهْرَمْ ، وَلَمْ تَفْتَقِرْ، وَلَمْ تُغْلَبْ، وَلَوْ شَاءَ أَنْ يُعَجِّلَ ذٰلِكَ لَكَ، أَوْ يُسْلِبَكَهُ فَعَلَ، وَلٰكِنَّهُ ذُو أَنَاةٍ وَحِلْمٍ عَظِيمٍ وَجَاهِدْهُ بِنَفْسِكَ وَأَخِيكَ، وَأَنْتُمَا مُحْتَبَسَانِ لِجِهَادِهِ، فَإِنِّي لَوْ شِئْتُ أَنْ آتِيَهُ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُ بِهَا لَفَعَلْتُ، وَلٰكِنْ لِيَعْلَمْ هٰذَا الْعَبْدُ الضَّعِيفُ الَّذِي قَدْ أَعْجَبَتْهُ نَفْسُهُ وَجُمُوعُهُ أَنَّ الْفِئَةَ الْقَلِيلَةَ وَلَا قَلِيلَ مِنِّي تَغْلِبُ الْفِئَةَ الْكَثِيرَةَ بِإِذْنِي، وَلَا يُعْجِبْكُمَا زِينَتُهُ، وَلَا مَا مُتِّعَ بِهِ، وَلَا تَمُدَّانِ إِلَى ذٰلِكَ أَعْيُنَكُمَا؛ فَإِنَّهَا زَهْرَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، وَزِينَةُ الْمُتْرَفِينَ، وَإِنِّي لَوْ شِئْتُ أَنْ أُزَيِّنَكُمَا مِنَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ يَعْلَمُ فِرْعَوْنُ حِينَ يَنْظُرُ إِلَيْهَا، أَنَّ مَقْدِرَتَهُ تَعْجِزُ عَنْ مِثْلِ مَا أُوتِيتُمَا فَعَلْتُ، وَلٰكِنِّي أَرْغَبُ بِكُمَا عَنْ ذٰلِكَ، وَأَزْوِيهِ عَنْكُمَا، وَكَذٰلِكَ أَفْعَلُ بِأَوْلِيَائِي، وَقَدِيمًا مَا خِرْتُ لَهُمْ فِي ذٰلِكَ، فَإِنِّي لَأَذُودُهُمْ عَنْ نَعِيمِهَا وَرَخَائِهَا كَمَا يَذُودُ الرَّاعِي الشَّفِيقُ إِبِلَهُ عَنْ مَرَاتِعِ الْهَلَكَةِ، وَإِنِّي لَأُجَنِّبُهُمْ سَلْوَتَهَا وَعِيشَهَا كَمَا يُجَنِّبُ الرَّاعِي الشَّفِيقُ إِبِلَهُ عَنْ مَبَارِكِ الْغِرَّةِ، وَمَا ذٰلِكَ لِهَوَانِهِمْ عَلَيَّ؛ وَلٰكِنْ لِيَسْتَكْمِلُوا نَصِيبَهُمْ مِنْ كَرَامَتِي سَالِمًا مَوْفُورًا، لَمْ تَكْلِمْهُ الدُّنْيَا، وَلَمْ يُطْفِهِ الْهَوَى، وَاعْلَمْ أَنَّهُ لَمْ يَتَزَيَّنْ لِيَ الْعِبَادُ بِزِينَةٍ هِيَ أَبْلَغُ مِنَ الزُّهْدِ فِي الدُّنْيَا؛ فَإِنَّهَا زِينَةُ الْمُتَّقِينَ عَلَيْهِمْ مِنْهَا لِبَاسٌ يُعْرَفُونَ بِهِ مِنَ السَّكِينَةِ وَالْخُشُوعِ، ﴿ سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ﴾، أُولٰئِكَ أَوْلِيَائِي حَقًّا، فَإِذَا لَقِيتَهُمْ فَاخْفِضْ لَهُمْ جَنَاحَكَ، وَذَلِّلْ لَهُمْ قَلْبَكَ وَلِسَانَكَ، وَاعْلَمْ أَنَّهُ مَنْ أَهَانَ لِي وَلِيًّا، أَوْ أَخَافَهُ، فَقَدْ بَارَزَنِي بِالْمُحَارَبَةِ وَبَادَأَنِي، وَعَرَّضَ بِنَفْسِهِ، وَدَعَانِي إِلَيْهَا، فَأَنَا أَسْرَعُ شَيْءٍ إِلَى نُصْرَةِ أَوْلِيَائِي، أَيَظُنُّ الَّذِي يُحَارِبُنِي أَنْ يَقُومَ لِي؟ أَوْيَظُنُّ الَّذِي يُغَازِينِي أَنْ يُعْجِزَنِي؟ أَوْيَظُنُّ الَّذِي يُبَارِزُنِي أَنْ يَسْبِقَنِي أَوْ يَفُوتَنِي؟ وَكَيْفَ وَأَنَا الثَّائِرُ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْأٰخِرَةِ؛ لَا أَكِلُ نُصْرَتَهُمْ إِلَى غَيْرِي؟»

"Şüphesiz ki bugün Ben seni öyle bir makama yerleştirdim ki, senden sonra hiçbir beşer için senin makamında bulunmak yakışır olmayacaktır. Ben seni (Kendime mânen) **yakınlaştırdım ve yaklaştırdım da sen Benim kelâmımı işittin ve Bana** (mânen) **en yakın mekânda bulundun.**

Haydi, elçilik vazîfemle yürü git! Muhakkak ki sen gördüğüm ve işittiğim yerdesin ve muhakkak ki Benim (kudret) **elim ve yardımım seninle berâberdir. Şu**

muhakkak ki gerçekten Ben sana saltanatımdan bir kalkan giydirdim ki, onunla Benim işimde (hizmet etmek için) **kuvvet ikmâl edesin!**

Artık sen Benim ordularımdan büyük bir ordusun. Seni yaratıklarımdan en zayıf bir mahlûk (olan **Firavun)a gönderdim ki o, Benim nîmetimi görmezden gelmiş, mekrimden** (ve azâbımdan) **emîn olmuş ve dünyânın, kendisini Benden mağrur etmesi nedeniyle, bile bile hakkımı reddetmiş, Rabliğimi inkâr etmiş, Benden başkasına ibâdet etmiş ve Beni tanımadığını iddia etmiştir.**

Gerçekten Ben izzetime yemin ederim ki; Kendimle yaratıklarım arasına koyduğum o mâzeret(lerini kesme) **ve** (onlara karşı delil ve) **huccet**(ler ikame etmeden onları helâk etmeme kararım) **olmasaydı, elbette Kendisinin gazabıyla göklerin, yerin, dağların ve denizlerin gazaba geleceği bir Cebbâr'ın yakalayışıyla onu yakalayıverirdim!**

Göğe emretsem ona taş yağdırır, yere emredecek olsam onu yutuverir, dağlara emretsem onu kırar geçirir, denizlere emredecek olsam onu boğar. Lâkin o, Benim katımda çok değersiz olmuştur, Benim nazarımdan düşmüştür, yine de hilmim (acele azap etmemem) **onu kaplamıştır. Ben, Kendi katımda bulunanlarla sürekli ihtiyaçsız olmuşumdur ki, zâten Benim, Kendisinden başka hiçbir zengin bulunmayan gerçek Ğaniyy olmama da bu yakışır!**

Artık sen elçiliklerimi ona ulaştır da onu Bana ibâdet etmeye, Beni bir kabul etmeye ve ismimi ortaktan arındırmaya dâvet et! Ona Benim (geçmiş ümmetlere uyguladığım azap) **günlerimi hatırlat da bu sûretle onu Benim intikamımdan ve çetin azâbımdan sakındır! Bir de ona Benim gazabıma hiçbir şeyin dayanamayacağını haber ver!**

Ama yine de bu arada ona yumuşak konuş ki, belki o iyice düşünür (de yola gelir) **yâhut** (Benden) **korkası gelir! Ayrıca ona şunu bildir ki; Ben gazap ve azaptansa, aff-u mağfirete daha çabuk davranan biriyim!**

Sakın dünyâ giysilerinden ona giydirmiş olduğum şeyler (o süslü kıyâfetler) **seni hayran bırakmasın. Çünkü gerçekten de onun perçemi Benim** (kudret) **elimdedir. Benim iznim olmadan o, ne göz oynatabilir, ne konuşabilir, ne de nefes alabilir!**

Sen ona de ki: 'Rabbin(in İslâm dâvetin)**e icâbet et, muhakkak ki O, sana dört yüz sene süre tanımıştır, ama bu müddetin tamâmında sen onunla harbetmek için ortaya çıkan birisin,** (ilâhlık taslayarak) **kendini O'na benzetmeye çalışıyorsun ve kullarını O'nun yolundan engelliyorsun.**

Ama O yine de gökten sana yağmur yağdırıyor ve yerden sana mahsul bitiriyor. (Bu kadar zamandır) **hiç hasta olmadın, hiç yaşlanmadın, hiç fakir kalmadın ve hiç mağlup da olmadın! Dileseydi O sana bunları peşînen verebilirdi ya da onu** (mülkünü) **senden soyup almak istese onu da yapabilirdi. Lâkin O, çokça geciktirme ve büyük bir hilim sâhibidir.'**

(Ey **Mûsâ!**) **Sen ve kardeşin onunla cihat edin, zâten siz onunla savaşmak için bekletilmiş kimselersiniz. Şu muhakkaktır ki; Ben ona önü alınamayacak büyük ordular getirmek istesem elbette bunu yaparım.**

Lâkin kendisini ve ordularını beğenen o zayıf kul bilsin ki -Bende az olmaz ama- (üzerine yollayacağım) **azıcık bir cemaat Benim iznimle çok büyük orduya gâlip gelir. Onun süsleri ve kendisiyle yaşatıldığı şeyler sizi şaşkına çeviremez, zâten siz de gözlerinizi onlara uzatmazsınız! Çünkü onlar şu en âdî hayâtın şâşaasıdır ve şımartılanların ziynetidir.**

Gerçekten de Ben sizi, gördüğünde Firavun'un bile size verilenin bir benzerine ulaşmaktan gücünün âciz kaldığını bileceği bir dünyâ ziynetiyle süslemek isteseydim bunu yapardım! Lâkin Ben sizi bundan uzak tutuyorum, onu da sizden geri çekiyorum, zâten Ben dostlarıma hep böyle yaparım! Evvelce de Ben bu hususta hep onlar için böyle tercihte bulundum.

Hakîkaten şefkatli bir çoban, helâk edici otlaklardan devesini engellediği gibi Ben de onları (dostlarımı) **dünyânın nîmetlerinden ve bolluğundan sürekli engellerim ve yine muhakkak ki merhametli bir çoban, develerini uyanık vaziyette gaflete kapılarak zarar görecekleri yerlerden uzak tuttuğu gibi Ben de onları dünyânın refahından ve tatlı yaşantısından uzak tutarım.**

Aslında bu, onların Benim katımdaki değersizliklerinden dolayı değildir. Lâkin Benim ikramlarımdan nasiplerini, dünyâ yara vermeden ve nefsânî arzular güzelliğini söndürmeden tam ve eksiksiz olarak alsınlar diye (böyle yaparım)**!**

(Ey **Mûsâ!**) **Bil ki; kullar Benim için, dünyâ hakkında zühdden** (ona karşı soğukluktan) **daha üstün bir ziynetle süslenememiştir. Çünkü o, muttakîlerin ziynetidir ki, takvâ sâhibi olan o kimselerin üzerinde onun bir eseri olarak kendisiyle tanınacakları sekînet ve huşû' giysileri bulunmaktadır. Onların yüzlerindeki sîmâları da secde eserindendir. İşte sana! Onlar Benim gerçek dostlarımdır. Onlarla karşılaştığın zaman onlara kanadını ger, kalbini ve dilini de onlara karşı alçalt!**

Şunu bil ki; kim Benim bir dostuma hakaret ederse yâhut onu korkutursa, gerçekten o Benimle harbetmek üzere ortaya çıkmıştır, Bana karşı savaşı o başlatmıştır. Böylece kendini tehlikeye mâruz bırakmış ve Beni savaşa çağırmıştır. Oysa dostlarına yardım husûsunda en çabuk davranan Benim!

Benimle savaşa kalkışan o kişi, Bana karşı durabileceğini mi sanıyor yâhut Benimle harbe tutuşan o kimse, Beni âciz bırakabileceğini mi zannediyor ya da Benimle kapışmak için ortaya çıkan o kişi, Beni geçebileceğini ya da Benden kaçabileceğini mi düşünüyor?

Bu nasıl olabilir ki? Dünyâda ve âhirette dostlarımın intikamını almak için harekete geçen ancak Benim! Ben onlara yardımı Kendimden başkasına havâle etmem!"

İşte bu nidâları duyan **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*, etrâfında aslanlar dolu olan bir orman içerisindeki şehirde bulunan **Firavun**'a yöneldi. O ormanı o yetiştirmiş, aslanları da

oraya o koymuştu. Orada bakıcılarıyla birlikte bulunan aslanları kimin üstüne salsa onu hemen yiyorlardı. Şehrin orman içerisinden geçen dört kapısı bulunmaktaydı.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **Firavun**'un gördüğü en büyük yoldan yürüyordu. Onu gören aslanlar, tilkiler gibi bağırmaya başlayınca, bakıcılar bu duruma mânâ veremediler ve **Firavun**'dan korkmaya başladılar. Böylece **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* yoluna devâm ederek **Firavun**'un bulunduğu kapıya vardı ve asâsıyla ona vurmaya başladı.

O anda üzerinde yünden bir cübbe ve şalvar bulunmaktaydı. Kapıdaki görevli onu görünce bu cesâretinden dolayı hayrete düştü ve onu (îtibarsız görüp) hâli üzere terk etti de içeri girmesine izin vermedi ve: "Sen kimin kapısını çaldığını biliyor musun? Sen ancak efendinin kapısına vuruyorsun!" dedi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da ona:

«أَنَا وَأَنْتَ وَفِرْعَوْنُ عَبِيدٌ لِرَبِّي تَبَارَكَ وَتَعَالَى فَأَنَا نَاصِرُهُ.»

"Ben de, sen de, Firavun da, hepimiz Rabbim Tebârake ve Te'âlâ'nın kullarıyız, ben O(nun yolu)**na yardımcıyım!"** dedi. Bunun üzerine bekçi onu bir önceki bekçiye, o da bir öncesine, böylece diğer bekçilere bildirdi. Nihâyet bu haber onların (**Firavun**'a) en yakın olanına ulaştı. Onun ötesinde de yetmiş bekçi vardı ki, onlardan her bir bekçinin elleri altında **Allâh**'ın dilediği kadar ordular ve bugünkü emirlerin en büyüğünün ordusu kadar koruma vardı.

Sonunda haber **Firavun**'a ulaşınca: "Onu yanıma getirin!" dedi. Böylece **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* yanına gelince **Firavun** ona: "Seni bir tanıtayım mı!" dedi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*:

«نَعَمْ!»

"Olur!" deyince o:

﴿ ... أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا ... ﴾

"...Sen bir bebekken biz seni aramızda büyütmedik mi?.." *(Şu'arâ Sûresi:18)* dedi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da **Allâh-u Azze ve Celle**'nin (Şu'arâ Sûresi'nin 20-23. âyet-i kerîmelerinde) zikrettiği cevâbı verdi.

Sonunda **Firavun**: "Onu yakalayın!" deyince, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* önce davranarak asâsını yere bıraktı. O asâ birdenbire herkesin gördüğü şekilde bir ejderhâya dönüştü ve insanların üzerine saldırdı. O ejderhânın korkusundan insanlar kaçmaya başladılar. Bunun üzerine yirmibeşbin kişi birden ölüverdi, onlar birbirini öldürdüler. **Firavun** bozguna uğramış halde özel hânesine girdi ve **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: "Seninle aramızda bir süre tâyin et de o müddet zarfında düşünelim!" dedi.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ona:

«لَمْ أُومَرْ بِذٰلِكَ؛ وَإِنَّمَا أُمِرْتُ بِمُنَاجَزَتِكَ، وَإِنْ أَنْتَ لَمْ تَخْرُجْ إِلَيَّ دَخَلْتُ إِلَيْكَ.»

"Ben böyle bir şeyle emrolunmadım! Ben ancak sana karşı savaşla memur kılındım! Sen dışarı çıkmazsan ben yanına gelirim!" dedi. İşte o zaman **Allâh-u Azze ve Celle Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a:

«فَأَوْحَى اللهُ، عَزَّ وَجَلَّ إِلَى مُوسَى أَنِ اجْعَلْ بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ أَجَلًا، وَقُلْ لَهُ أَنْ يَجْعَلَهُ هُوَ!»

"Onunla aranda bir süre belirle ve ona o süreyi kendisinin tâyin etmesini söyle!" diye vahyetti.

Sonra **Firavun**: "Onu benim için kırk gün yap!" deyince **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da öyle yaptı. Kırk günde bir kere helâya giden **Firavun**, o gün kırk kere gitti geldi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* böylece şehirden çıktı, aslanların yanından geçerken, aslanlar kuyruk sallamaya başladılar ve ne onu, ne de İsrâîloğullarından hiçbirini korkutmayarak **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı yola koymak üzere onunla birlikte yürüdüler. *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, no:342, sh:103-107; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/345; İbni Ebî Hâtim, no:8792, 5/1532; İbni Kesîr, et-Tefsîr:5/360)*

"Fahrurrâzî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme, bir şeyin, hakîkatinden inkılâbının cevâzına (bir maddenin gerçek mâhiyetinin başka bir şeyin mâhiyetine dönüşümünün mümkün olduğuna) dâir en kuvvetli delillerden biridir.

Nitekim bakır altına dönüşebilir, çünkü bu gibi vakalar tahyîl (bakırın gerçekten altın olması değil de, bakırı altın gibi göstermek) kabîlinden olsaydı, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bu kıssasındaki i'câz (büyücüleri âciz bırakan mûcizelik vasfı) geçersiz olurdu ve âyet-i kerîmede geçen: (مُبِينٌ) vasfının zikredilmesinde açık bir mânâ ortaya çıkmazdı.

Çünkü bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ** o yılanın durumunun, yılan olduğunda şüphe götürmeyecek kadar açık olduğunu beyân etmiştir ki bu da, bu dönüşümün hayal değil, gerçek olduğuna işâret etmektedir.

Ayrıca asânın yılana dönüşümünü ifâde eden cümlenin, cümle-i ismiyye olarak getirilmesinin tercihi, bu dönüşümün çarçabuk olduğuna ve yılanlık vasfının asâda, sanki aslından varmış gibi yerleştiğine delâlet etmektedir.

Demek ki bâzılarının: "Eşyânın hakîkatinin başka bir şeye dönüşümü imkânsızdır, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudreti böyle şeylere tealluk etmez, dolayısıyla bakır altına dönüşemez!" şeklindeki beyanları yaldızlı bir kurşundur.

Gerçek odur ki; inkılâb câizdir ve vâkidir ki, bâzı muhakkıklerin re'yine göre; bu durumda **Allâh-u Te'âlâ** bakırın yerine altın yaratmaktadır, bâzı kelâmcıların re'yine göreyse **Allâh-u Te'âlâ** bakırı bakır yapan niteliği bakırın cüzlerinden söküp aldıktan sonra onu altın yapacak vasfı onda yaratmaktadır.

İlm-i kelâm ehline göre; burada imkânsız olan ise, bakırın bakırken altına dönüşmesidir, çünkü imkânsız olan aynı zamanda aynı şeyin hem bakır hem altın olmasıdır. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudreti bu gibi muhallere tealluk etmez. Yoksa O dilediğinde bakırı altın yapmaya elbette Kadir'dir.

İşte tefsîr imamları asâ meselesinde bu iki görüşten birine dayanarak **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın asâsının gerçekten yılana dönüştüğünü açıklamışlardır.

Zâten bütün cisimler mâhiyetleri husûsunda birbirine benzerlik arzetmektedir. Bir şey hakkında geçerli olan diğeri hakkında da düşünülebilir. O halde bir cisim hakkında uygun görülen sıfatlardan birinin diğer bir cisim hakkında da düşünülebilir olması gerekir.

O asânın cismi, yılanın cisminde bulunan sıfatların benzerlerini kabûle elverişli olunca, demek ki bu, haddi zâtında mümkün bir iştir. **Allâh-u Te'âlâ'nın da bütün mümkinâta Kadir olduğu sâbit olduğuna göre, **Allâh-u Te'âlâ**'nın asâyı sü'bâna (ejderhâya) dönüştürmeye Kadir olduğuna kesinlikle inanmak lâzımdır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a gösterdiği mûcizeyi asâsından ızhâr etti. Çünkü o uzun zaman onunla berâberdi. Nitekim insanın kalbi, alıştığı şeye daha fazla yatışır. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* o asâda zuhûr eden inkılâbı (dönüşümü) görünce bunun, hakîkatlerin kahrı (varlıkların gerçek mâhiyetinin, kendilerinin irâdesi dışında değiştirilebilmesi) sınıfından olduğunu yakînen anlayarak kaçmaya başladı.

İşte bunda şuna işâret vardır ki, herhangi bir şeye meyletmek gaflet ve aldanıştır, çünkü gerçekten kulun tekallübü (halden hâle dönüşümü) kudret kabzasında (**Allâh-u Te'âlâ**'nın gücünün mânevî avucunda)dır. Dolayısıyla o kul farklı şeylere dönüşümün esâreti içerisindedir, artık bir şeyle sükûnet bulma beklentisine girmenin hiçbir halde oluru yoktur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde, **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın asâsını ejderhâya dönüştürmüştür.

Çünkü o: ﴿ هِيَ عَصَايَ ﴾ **"O benim asâmdır!"** diyerek onu kendisine izâfe edince, daha sonra da: ﴿ وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَى ﴾ **"Onda benim için ihtiyaçlarımı görecek çok faydalar var!"** diyerek onu hâcetlerini giderme mahalli olarak gösterince, **Allâh-u Te'âlâ** da ona: ﴿ أَلْقِهَا يَا مُوسَى ﴾ **"Ey Mûsâ! Onu bırak!** Yâni ona tutunma ve ona yaslanma!" buyurmuştur.

İşte bunda: "Ey insan! Kendine nispet ettiğin ve ihtiyaçlarını giderme mahalli olarak gördüğün her şey, seni yutacak bir ejderhâdır. (Dolayısıyla sebeplere güvenip de Rabbinden gâfil olma!)" mânâsına işâret vardır.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âriflerden bâzı ehil erbâbı, asânın, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kendisine yaslandığı nefsine işâret olduğunu söylemişlerdir. Yâni **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* canlılarla ilgili hareketlerde ve fiillerde ona dayanmaktaydı, hayvânî selîm kuvveti temsil eden koyunlarına, melekât-ı fâzıle ve âdât-ı hamîde (üstün melekelerin ve beğenilen âdetlerin) yapraklarını (fikir) tefekkür ağacından onunla düşürmekteydi.

Aynı zamanda o nefis, (zikrin nûruyla) kutsallaştığı için onun emirlerine boyun eğen ve hayvânî fiillerinden vazgeçen, ancak asâ gibi onun izniyle hareket eden bir varlık oluvermişti. Ama hasımlarına karşı delil getireceğinde onu salıverdiği zaman ejderhâ gibi oluverip (kötü nefislerin) uydurdukları yalanları, ortaya çıkardıkları şüpheleri temsil eden halatları ve muğâlata (yanıltma)ların temsilcisi olan asâları yutarak, sâhiplerini mağlup ve makhûr (yenik ve ezik) duruma getirmekteydi.

﴿ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (108)

(وَنَزَعَ) **Bir de** (koynundan) **çıkardı,** neyi? (يَدَهُ) **elini,** (فَإِذَا هِيَ) **birdenbire o,** nedir? (بَيْضَاءُ) **bembeyaz bir şeydir,** kim için? (لِلنَّاظِرِينَ) **bakanlar için.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Bir de elini (koynundan) **çıkardı ki birdenbire o, seyredenler için** (âdet dışı nurlar saçarak, herkesin gözünü gayr-i ihtiyârî kendisine çeviren) **bembeyaz bir şeydi."**

Î Z Â H Â T

"Sa'lebî, Semerkandî ve **Beğavî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın elindeki asâ, **Mısır** şehrinin dışında bulunanların bile başını göreceği kadar büyük bir ejderhâya dönüşüp **Firavun**'u yutmak için ona doğru yönelince **Firavun** özel hânesine kaçıp: "Ey **Mûsâ**! Onu al, ben sana îmân edeceğim ve İsrâîloğullarını seninle birlikte salıvereceğim!" dedi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da yılanı eline alır almaz eskisi gibi asâya dönüşüverdi.

Sonra **Firavun** ona: "Yanında başka bir âyet var mı?" diye sorunca, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: "Evet!" dedi ve elini yakasının içerisine sokup çıkarınca, eli kar gibi bembeyaz bir halde ve şu'âsı güneşin nûruna üstün gelecek derecede parlak olarak çıkıverdi. Aslında **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* çok esmerdi, sonra tekrar elini yakasına sokunca evvelce olduğu gibi bilinen ele dönüştü.

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen **"Nez'"**; lügatte bir şeyi yerinden çıkarmaktan ibârettir.

"Mâtürîdî ve **Semerkandî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, elini nereden çıkardığı beyân edilmemiştir. Ancak diğer bir âyet-i kerîmede:

﴿ وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ ... ﴾

"Bir de (sağ) **elini** (elbisenin) **yaka**(sı)**nın içerisine sok ki o,** (alaca hastalığı gibi) **hiçbir kusur bulunmaksızın**(, bakılamayacak bir şekilde parlak ve) **bembeyaz bir halde çıksın!.."** *(Neml Sûresi:12)* buyrulması, yakasından çıkardığına, başka bir âyet-i kerîmede ise:

﴿ وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَى ﴾

"Bir de (sağ) **elini** (sol koltuğunun altındaki) **yanına sok ki,** (alaca hastalığı gibi) **herhangi bir kusur bulunmaksızın, bir başka mûcize olarak**(, gözleri kaplayan güneş ışınları gibi) **bembeyaz bir halde çıksın!"** *(Tâhâ Sûresi:22)* buyrulmuş olması, koltuğunun altından çıkardığına delildir.

Ancak **Âlûsî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; aynı zamanda ikisini de yapmış olduğunu düşünmek mümkündür.

Bâzı eserlerde açıkça beyân edildiği üzere; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, mûcize gösterdiği bu eli sağ elidir.

Âyet-i kerîmede: ﴿ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ ... ﴾ **"...Birdenbire o, seyredenler için bembeyaz oluverdi!"** buyrulması, bu beyazlığın, görebilen herkesi kendisine bakmaya mecbur bırakacak şekilde âdet dışı, nûrânî bir beyazlık olduğunu ifâde eder. Nitekim rivâyete göre: "Elini çıkardığında o, gökle yer arasını aydınlattı."

Bir rivâyete göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Firavun**'a elini gösterdi ve: "Bu nedir?" diye sordu. O: "Senin elin!" diye cevap verince **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* elini yakasına soktu, o anda üzerinde yün bir aba vardı, elini çıkardığında ise o el, şu'âsı güneşin ışınlarını bastıracak kadar nûrânî ve bembeyazdı.

Âyet-i kerîmenin sonunda: ﴿ لِلنَّاظِرِينَ ﴾ **"Bakanlar için"** buyrulması, elin, asıl yaratılışında beyaz olmayıp, seyredenlere bir mûcize olsun diye bu hâle sokulduğuna işâret etmektedir. Çünkü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* asıl hilkatinde çok esmerdi.

Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَأَمَّا مُوسَى فَآدَمُ جَسِيمٌ، سَبْطٌ، كَأَنَّهُ مِنْ رِجَالِ الزُّطِّ.»

"Mûsâ'ya gelince o; esmerdi, cüsseliydi (etine dolgun ve uzun boyluydu), **düz saçlıydı, sanki o,** (Sûdân ve Hind milletinden olan uzun boylu ve siyaha yakın renkli) **Zutt** (kabîlesinin) **erkeklerindendi!"** *(Buhârî, Enbiyâ:49, no:3255, 3/1269; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/32)* buyurmuştur.

Bâzı ulemâya göre bu âyet-i kerîmede: **"Bakanlar için"** buyrulmasının bir hikmeti de; bu beyazlığın alaca hastalığı gibi bir ârızadan kaynaklanmadığını açıklamaktır. Çünkü insanlar abraşa bakmayı istemediklerinden burada bu beyazın, bakılabilecek şekilde güzel ve hayran bırakıcı bir nurdan ibâret olduğu belirtilmek istenmiştir.

Nitekim diğer âyet-i kerîmede: ﴿ ... تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ ... ﴾ **"...O el, herhangi bir kusur bulunmaksızın bembeyaz olarak çıksın!.."** *(Neml Sûresi:12)* buyrulması da bunun böyle olduğunu beyân etmektedir.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın asâsının, elindeyken yılana dönüşmeyip, yere bıraktıktan sonra yılan oluvermesi, yine böylece elinin yakasına veyâ koltuğunun altına sokulmadan parlamaması, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı edebe riâyetini göstermektedir ki, böylece **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*, düşmanlarına:

"Bu mûcizeler benim gayretim ve hünerimle değil, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın tedbir ve tağyîri (istediği şeyi diğer bir şeye dönüştürme yönetimi) ile meydana gelmektedir." şeklinde bir bilgi vermektedir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bâtıla tutunan bâzı mülhidler: "İki mûcizeye ne gerek var, bunların biri de yeterliyken ikisini birleştirmek abes olur, o halde bu âyetlerde geçen 'Sü'bân' ile 'Yed-i beyzâ' (ejderhâ ile beyaz el) aynı şeyden ibârettir

ki, burada gerçek mânâda bir yılan ve parlak el mevcut olmayıp, ancak **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın delîlinin kuvvetli ve belirgin olduğu anlatılmak istenmiştir." demişlerdir.

Şu bilinsin ki; bu iki mûcizeyi böyle te'villerle yorumlamak, tevâtürü reddetmek ve **Allâh**'ı da, Rasûlünü de yalancı çıkarmak yerine geçer. Geride de açıklandığı üzere; bir asânın yılana dönüşmesi haddi zâtında mümkün bir şey iken, bizi bu gibi te'villere başvurmaya ne sevkedebilir?!

"Hâzin Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmenin îzâhında **"Mûcizenin beyânı ve peygamberlerin doğruluğuna delil oluşu"** başlığı altında şu mâlûmâta yer verilmiştir: Şunu bil ki, **Allâh-u Te'bârake ve Te'âlâ** hiçbir vâsıta olmaksızın kullarının kalplerinde ilk baştan mârifet ve îman yaratmaya Kadir iken, onlara dîninin nişanlarını tanıtacak ve emir-yasak gibi tüm tekliflerini öğretecek rasûller göndermiştir ki, işte bu rasûllerden her biri, **Allâh-ü Azze ve Celle** ile kulları arasında, onlara O'nun kelâmını ulaştıracak birer vâsıtadırlar.

Bu vâsıtanın beşer hâricinde olması da mümkündür, nitekim peygamberlere gelen elçiler meleklerdendir, yine bu vâsıtanın beşer cinsinden olması da mümkündür. Nitekim ümmetlerine gönderilen peygamberler insan nev'indendir, akıl yönünden de buna bir engel yoktur. Ayrıca bu rasûller, doğruluklarına delâlet eden birtakım mûcizeler de getirdiklerine göre, artık getirdikleri şeylerin tümünde onları tasdik etmek zorunludur.

Çünkü bir peygamberin tehaddî (meydan okuma) yolu üzere gösterdiği bir mûcize, **Allâh-ü Azze ve Celle**'nin: "Kulum doğru söyledi, o halde ona itaat edin ve kendisine uyun!" buyurması makamına kaimdir. Zîrâ bir peygamberin gösterdiği her mûcize, onun, söylediği her şeyde doğru oluşunun şâhididir.

Mûcizeye mûcize denmesi, halkı, mislini meydana getirmekten âciz bıraktığı içindir ki, bu da iki kısımdır: Birinci kısım, beşerin kudretinin yetebileceği, ancak hal böyleyken yine de kendisinden âciz kaldıkları konulardır ki, onların âcizliği, o işin **Allâh-u Te'âlâ**'nın fiilinden olduğuna ve peygamberin o hususta sadâkatine delâlet eder. Nitekim Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Yahudilere meydan okumak üzere:

﴿ ... إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾

"...(Ey Yahudiler!) **Eğer o sonraki yurt** (olan cennet) **Allâh katında,** (diğer) **insanlardan başka sırf size âit olduysa hemen ölümü temennî edin! Eğer** (bu sözünüzde) **doğru kimseler olduysanız**(, böyle yapmanız gerekir, zîrâ cennet ehlinden olduğunu kesinkes bilen kimse, hemen ölüp ona kavuşmayı ister)**!"** *(Bakara Sûresi:94)* buyurması, bu kısma örnektir.

Çünkü Yahudiler o anda ölümü isteseler, hemen öleceklerini bildikleri için ölümü temennî etme imkânına sâhip oldukları halde, bunu isteyememişlerdir ki, bu durum, bu teklifin **Allâh-u Te'âlâ** tarafından yapıldığına ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, dâvâsında doğruluğuna delâlet eden bir mûcizedir.

İkinci kısım mûcize ise, ölüleri diriltmek, asâyı yılana dönüştürmek, kayadan deve çıkarmak, ağaçlarla, cansız varlıklarla ve hayvanlarla konuşmak, parmakların ara-

sından su fışkırtmak gibi, mislini meydana getirmekten beşerin âciz kaldığı mûcizelerdir.

İşte bir peygamber bu hârikulâde mûcizelerden birini yaptığı zaman, onun **Allâh-u Te'âlâ** tarafından olduğu husûsunda ve o peygamberin, **Allâh-u Azze ve Celle** tarafından verdiği haberlerde doğru olduğuna dâir bir delil olsun diye o mûcizeyi peygamberinin elinde **Allâh-u Azze ve Celle**'nin izhâr ettiği (ortaya çıkardığı) anlaşılır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; asâ **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*la uzun zamandan beri berâber idiyse de, eli kendisine âit bir uzuv olduğundan, onun için daha özeldir.

Bu nedenle **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a önce kendine âit şeylerden birinde kudretini göstermiş, daha sonra ise ona kendinden parça olan bir şeyi yine kendi zâtında mûcize olarak açıklamıştır. Böylece o, elindeki bir vasfın inkılâbını da görünce, kendisine âit hiçbir işin de kendi elinde olmadığını anlamıştır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işâreti vechile, eller eşyâya bulaşmadan önce bembeyaz idiler, ama varlıklara tutununca karanlık oldular. İşte ne zaman eller varlıklardan uzak tutulursa yine eskisi gibi bembeyaz olur. Artık bunu ciddî mânâda anlamaya bak!

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın elini çıkarması, hakkın nurlarının kendisinden parıldadığı üstün kudreti açıklamaya işârettir.

﴿ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (109)

(قَالَ) **Dedi,** kim? (اَلْمَلَأُ) **ileri gelenler,** kimden? (مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ) **Firavun'un kavminden,** ne dediler? (إِنَّ هٰذَا) **şüphesiz ki işte bu,** kimdir? (لَسَاحِرٌ) **elbette büyük bir büyücüdür, öyle büyücü ki,** (عَلِيمٌ) **pek bilgili.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Firavun'un kavminden ileri gelenler (bu mûcizeleri görünce)**: 'Şüphesiz bu, elbette** (sihir ilminde zirveye ulaşmış) **pek bilgili bir büyücüdür.' dedi."**

Î Z Â H Â T

Mâtürîdî, Hâzin ve **Âlûsî** *(Rahimehümullâh)*ın beyanları vechile; bu âyet-i kerîmede:

﴿ ... إِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴾

"...Şüphesiz bu, elbette pek bilgili bir büyücüdür." sözü, **Firavun**'un kavminin eşrâfına nispet edilirken:

﴿ قَالَ لِلْمَلَإِ حَوْلَهُ إِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴾

"O, etrafındaki ulu kişilere: 'Şüphesiz bu, elbette çok bilgili bir büyücüdür.' dedi." *(Şu'arâ Sûresi:34)* âyet-i kerîmesinde ise bu sözün **Firavun**'a âit olduğu açıklanmış-

tır. Burada bir çelişki söz konusu değildir. Zîrâ bu sözü önce **Firavun**, ardından da etrâfı ondan duymaksızın söylemiş olabilir. Bu durumda **Allâh-u Te'âlâ** bu sûrede onların sözünü, Şu'arâ Sûresindeyse **Firavun**'un sözünü nakletmiştir.

Firavun'un, bu sözü önce söylemiş olması, daha sonra ise hânedânının bunu kendi çocuklarına ve yakınlarına nakil yoluyla veyâ diğer insanlara tebliğ tarîkıyle söylemiş olmaları da muhtemeldir. Buna göre Şu'arâ Sûresindeki söz **Firavun**'un ilk kelâmı, buradaki ise etrâfının ondan naklen söyledikleridir.

"Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın zamânında büyücülük ileri olduğundan, **Firavun**'un kavmi **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı sâhirlikle vasıfladılar. Aslında böylece onlar onu kendilerine göre methetmiş oldular. Tabî sihir mertebeleri de üstünlükte farklılık arzettiğinden, onlar **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı sihir ilminde zirveye ulaşmış biri olarak gördükleri için: "Bu çok bilgili bir büyücüdür!" dediler.

Ama bir sonraki âyet-i kerîmede zikredileceği üzere; onun, bu sihri mülk ve riyâset talebiyle kötüye kullandığını ve netîcede onları memleketlerinden çıkartma fikrinde olduğunu sanarak ona karşı tedbir almak üzere birbirlerine fikir danışmaya başladılar.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bizce sihir, risâlet âyetlerindendir. Evet, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın getirdiği şey bir sihir değildir, ama sihir olsaydı da yine onun risâlet ve nübüvvetinin mûcizelerinden biri olurdu.

Çünkü (Ehl-i Sünnet'in cumhûruna göre;) sihir (hayâlî bir şey olmayıp, gerçeği olan bir ilim dalı kabul edilmektedir ki, bu da) gökten gelen bir ilim olmaksızın anlaşılacak bir şey değildir. (Nitekim Bakara Sûresi'nin 102. âyet-i kerîmesinde sihir ilminin ilk başta iki meleğe indirilerek insanlara imtihan olsun diye öğretildiği bildirilmektedir.)

İnsanların çalışıp ilerlettikleri bu sanatlar ve kazanç yolları da gökten gelen bir vahiy olmadan bilinemez. (Nitekim terzilikten marangozluğa bütün sanatların aslı, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, peygamberlerine vahyi ile öğrenilmiştir.)

Demek ki **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, onların arasında hiçbir büyücüden bu ilmi öğrenmeksizin yetişmesi ve onların onun hiçbir sâhire gidip geldiğini görmemeleri, onun gösterdiği bu hünerin mûcize kabîlinden olduğuna dâir yeterli bir delildir.

Ancak **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, geçmişinde bu ilmi kimseden öğrenmediğini bilmeyen biri varsa, o da onun gösterdiği hârikulâde olayın, sihirbazların yapamayacağı bir mûcize olduğunu kolayca anlayabilsin diye **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a verdiği mûcizeyi onların bildiği sihir cinsinden hâriç tutmuştur.

Nitekim ileride zikredileceği üzere; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* uyurken de asâsının onun başında muhâfızlık yaptığını gören en büyük sihirbazlar: "Biz uyuduğumuzda büyümüz bozulur, bu işi de bizden iyi bilen olmadığına göre demek ki bunun hüneri sihir kabîlinden değildir." demek zorunda kalmışlardır.

Sihrin hakîkati, insanı kâfir edip etmediği ve büyücünün cezâsı gibi bâzı önemli konular **"Rûhu'l-Furkan Tefsîri"**mizde (1/487-491) ve **"Kur'ân-ı Mecîd ve Tefsirli Meâl-i Âlîsi"** isimli meâlimizde Bakara Sûresinin 102. âyet-i kerîmesinin îzâhında zikredilmiştir.

Ayrıca **Doktor Mecdî** tahkîkıyle basılan **"Mâtürîdî Tefsîri"**nde Bakara Sûresinin 102. âyet-i kerîmesinin (Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:1/520-521) ve tefsîrinde bulunduğumuz bu âyet-i kerîmenin (4/521-525) tahkîklerinde sihrin lügat mânâsı, aksâmı ve ahkâmıyla alâkalı Ehl-i Sünnet ulemâsının görüşlerinden bir derleme yapılmıştır. Meraklılarının istifâdesi umulur.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bir kulun alçalmasını murâd ederse, **Hakk** ona, inanması için fazla huccet gösterdikçe mutlaka, bâtılı üstün tutmaya çalışan o kişinin şüphesini artırmış olur. İşte bu nedenle **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* mûcizeleri açıklamak husûsunda artış kaydettikçe, onlar da ("Bu büyüdür" gibi laflar ederek) te'vil ve yorumlarda artış gösterdiler.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; huccetler apaçık, mûcizeler âşikâr, kerâmetler de zâhirdir. Ancak ezelden kovulmuş ve ebeden marazlı olan biri için bunlar ne fayda verir ki?

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ne kadar çok âyet ve mûcize gösterse, onların şaşkınlık ve dalâleti o kadar çok artıyordu. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* hak ve hakîkat olarak yed-i beyzâ gösteriyor, onlar ise onun sihirbazlık mertebesini daha üste çıkarıyorlar ve:

﴿ ... إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴾

"...İşte sihirbazların hocası! İşte en hünerli sihirbaz!" diyorlardı.

Kureyş kâfirleri de **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den gökteki ayı yarmasını istediler. İstedikleri gibi olduğunu görünce de:

﴿ ... سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ ﴾

"...(Bu,) süregelen/kuvvetli/geçip gidecek/ bir büyüdür!" *(Kamer Süresi:2)* dediler.

Bilinmesi gerekir ki, işin içinde **Hakk Te'âlâ**'nın inâyetiyle hakîkatin gösterilmesi vardır, sâdece bakmak yeterli değildir. O yüzden **Kureyş** kâfirleri gerçeği göremediler, zîrâ hakîkat-i şân onlara gösterilmedi. Onlar doğru yola kılavuzlanmak bahtiyârlığına eremediklerinden, çâresizce dalâlette kaldılar.

Firavun'un sihirbazlarına ise hakîkati gösterdiler. Bakın işte o zaman hiç şüphesiz nasıl gördüler ve nereye ulaştılar? Ansızın o anda dînin izzet nurlarını kendi kalplerinde gördüler ve şehitler, sıddıklar makamına eriştiler. Ezel yazısındaki ahdi gördüler ve ebed evinin devletine eriştiler. Esrâr hâzinesinin anahtarını gördüler ve **Firdevs Cenneti**'nde ebrâr ile birlikte **Cebbâr Te'âlâ**'nın yakınlığına nâil oldular.

O meydanda hazır olup beklerlerken son derece sihirbazlık hünerlerinde bulunuyorlar ve sağa sola doğru gösteri yapıyorlardı. Onların büyükleri:

"Bakın bakalım, **Mûsâ**'nın askerlerinin sayısı kaçtır?" diye etrafındakilere sorunca, onlar: "Onun ordusu yok. Elinde bir asâ ile tek başına bir adam görüyoruz!" diye haber verdiler.

O zaman reisleri: "Âh o yalnızlık ve teklik! Tek adam aslâ yalnız olmaz; her ne kadar yalnız yürüse de yârsız olmaz. Ne yapmak gerektiğini bilir misiniz? Ona hürmet etmek ve öncelik vermek gerekir." dedi. (İşte bu edebinden dolayı da sonunda hidâyete erebildi.)

﴿ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (110)

(يُرِيدُ) **İstiyor,** neyi? (أَنْ يُخْرِجَ) **çıkartmayı,** kimi? (كُمْ) **sizi,** nereden? (مِنْ أَرْضِكُمْ) **toprağınızdan,** (فَمَاذَا) **o halde hangi şeyi,** (تَأْمُرُونَ) **istişâre veriyorsunuz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O(, yaptığı büyülerle) **sizi** (**Mısır**'da yerleşmiş olduğunuz) **toprağınızdan çıkarmak istiyor. O halde** (ona karşı ne tavır takınacağımız husûsunda birbirinize) **ne istişârede bulunuyorsunuz?"**

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; aslında **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onları topraklarından çıkarmak niyetinde değildi. Lâkin onlar birbirlerine: "**Mûsâ**'ya uyarsanız ve onun sizi dâvet ettiği şeye icâbet ederseniz, bu işin netîcesi, İsrâîloğullarının hürriyetlerine kavuşmasına varır ki bu da, rahatınızın bozulmasına sebebiyet verir. O zaman memleketinizde kalıp kalmamanızın da bir mânâsı olmaz!" demek istemişlerdir.

Şu'arâ Sûresinde aynı sözü **Firavun** da söylemiştir. Ama onun murâdı: "Beni bırakır da **Mûsâ**'ya uyarsanız sizi memleketinizden çıkarırım!" şeklindedir. Lâkin onları sürgün etmesinin sebebi **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* olacağından, çıkarma işini ona nispet etmiştir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; gerçekten de **Firavun** ve hânedânının korktukları başlarına geldi. Nitekim **Mevlâ Te'âlâ:**

﴿... وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ ﴾

"...Firavun'a, Hâmân'a ve ordularına da onlardan, (o köleleri konumundaki İsrâîloğullarının eliyle devletlerini kaybedeceklerine dâir) **sakınmakta bulunmuş oldukları şeyi gösterelim** (istedik)!" *(Kasas Sûresi:6)* âyet-i kerîmesinde bu hakîkati beyân etmiştir.

"Fahrurrâzî, Nesefî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bâzı müfessirler âyet-i celîlede geçen: ﴿ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ... ﴾ **"...Peki, ne istişâre veriyorsunuz?"** cümlesinin, **Firavun**'un sözü olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre eşrâfın sözü:

﴿ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ ... ﴾

"O sizi toprağınızdan çıkarmak istiyor..." cümlesinde tamamlanmış, onları izleyen **Firavun**'da kendilerine cevap mâhiyetinde: ﴿ ... فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴾ **"...Peki, ne istişâre veriyorsunuz?"** demiştir.

Bu sözün sâhipleri görüşlerinin doğruluğuna dâir ortaya bâzı görüşler atmışlardır. Ancak diğer bâzı müfessirler, bu cümlenin araya fâsıla girmeksizin eşrâfın kelâmını tâkip ettiğini öne sürerek bu sözün de onların kelâmının bir parçası olmasını tercih etmişlerdir.

Buna göre eşrâf kendi aralarında istişâreyi bir karara bağlayıp, daha sonra bu kararı **Firavun**'a arz etmek üzere onun huzûruna çıkarak bir sonraki âyet-i kerîmede zikredildiği üzere **Firavun**'dan, aceleci davranmamasını ve **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a karşılık verebilecek güçte olan büyücüleri toplatmasını istemişlerdir.

﴿ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (111)

(قَالُوا) **Dediler,** ne dediler? (أَرْجِ) **ertele,** kimi?(هُ) **onu,** daha, (وَأَخَاهُ) **kardeşini,** yâni onlar hakkındaki karârı geciktir, daha, (وَأَرْسِلْ) **gönder,** nereye? (فِي الْمَدَائِنِ)**şehirler içerisine,** kimleri? (حَاشِرِينَ) (büyücüleri) **toplayan kimseleri.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(İstişâre sonucu **Firavun**'a:) **'Onu**(n) **ve kardeşini**(n hakkındaki karârı) **ertele ve** (bu arada sen) **şehirler içerisine** (mâhir büyücüleri) **toplaya**(cak ola)**n** (dellâl)**ları gönder**(ip ilân ettir)**.' dediler."**

Î Z Â H Â T

Müfessirlerin beyânı vechile; **Firavun**'un özel adamlarının görüşleri, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ve kardeşi hakkındaki karârı geciktirip, büyücüleri toplatarak **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a karşı çıkarmak üzerinde birleşince, o istişârede başlarında bulunan veyâ ayrı bir yerde olan **Firavun**'a yönelip:

"Onu ve kardeşini ertele ve şehirler içerisine toplayan dellâl**ları gönder.' dediler."**

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen "İrcâ" kelimesi, lügat anlamıyla te'hîr (geciktirme) mânâsına gelmektedir. Burada "Hapsetme" mânâsı uygun değildir. Çünkü **Firavun**'un, asânın durumunu gördükten sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı hapsetmeye gücü yetmeyeceği âşikârdır.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; ulu kişilerin bu sözü bir mukaddime (öncü bir tavır) olmadan söylenmiş olamaz. Demek ki **Firavun**:

﴿ ... ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ ... ﴾

"...Bırakın beni de Mûsâ'yı öldüreyim, varsın o da Rabbine yalvarsın!.." *(Gâfir Sûresi:26)* sözünden anlaşıldığı üzere, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı öldürme niyetine girdi ki, ileri gelenler de ona: **"Onu ve kardeşini** öldürmeyi **ertele ve şehirler içerisine toplayan** dellâl**ları gönder** ki böylece herkes onun büyücülüğünü anlasın da sen mâzur sayılasın." dediler.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin mânâsı: "Onu ve kardeşini öldürme bırak, bu arada şehirlere muhâfızlar yolla ki, büyücüleri ve insanları senin yanına toplasınlar!" demektir.

Hâzin *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile bu şehirlerden maksat; **Mısır**'ın **Sa'îd** bölgesinin şehirleridir. Sihirbazların reisi **Sa'îd** şehirlerinin en uzağında bulunduğu için, ileri gelen kişiler **Firavun**'a: "Sen bu şehirlere birtakım yardımcılarını yolla da sana sihirbazları toplasınlar, **Mûsâ** onlara gâlip gelecek olursa ona inanırız, ama onlar ona gâlip gelirlerse onun bir büyücü olduğunu anlarız!" dediler.

﴿ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (112)

(يَأْتُو) **Getirsinler,** kime? (كَ) **sana,** kimi? (بِكُلِّ سَاحِرٍ) **her bir büyücüyü,** öyle büyücü ki, (عَلِيمٍ) **pek bilgili.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Onlar da sana çok bilgili her bir sihirbazı getiriversinler!"

Î Z Â H Â T

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Firavun** hânedânı bu âyet-i kerîmede "Sâhir", diğer bir yerde ise:

﴿ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ﴾

"Onlar da sana çok bilgili her bir sehhârı getiriversinler!" *(Şu'arâ Sûresi:37)* diyerek, büyücüler hakkında "Sehhâr" tâbirini kullanmışlardır. "Sâhir" ile "Sehhâr" arasındaki farka gelince, "Sâhir"; sihir sanatına yeni başlayan ve bilmediklerini öğrenmeye çalışan, ama öğrendiklerini öğretmeyen kişi, "Sehhâr" ise, sihir kendisinden öğrenilen mâhir büyücüdür.

Bir başka görüşe göreyse, "Sâhir"; sihri zaman zaman tesir edene, "Sehhâr" ise, büyüsü her dâim işleyene denir. Gerçi burada "Sâhir" tâbirinin peşine: "Çok bilgili" mânâsına gelen "Alîm" tâbirinin getirilmesinden, onların burada da hünerli sihirbazlar toplatmak istedikleri anlaşılmaktadır, zâten **Hamza** ve **Ali** *(Rahimehümellâh)* gibi kıraat imamları burayı da "Sehhâr" lafzıyla okumuşlardır.

"Taberî, Beğavî" ve ondan naklen **"Hâzin** ve **Mazharî"** tefsîrlerinde **İbni Abbâs, Süddî** ve **İbni İshâk** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün şöyle anlattığı zikredilmiştir: **"Firavun, Allâh-u**

Te'âlâ'nın bir asâda gösterdiği saltanat ve kudretini görünce: "Biz **Mûsâ** ile ancak, sihirde ondan daha güçlü olan birinden yardım alarak savaşabiliriz." diyerek, İsrâîloğullarından birtakım delikanlılar seçip onları (**Arîş** ile **Füsdâd** arasında bulunan) **Feremâ** adındaki bir (sâhil) şehr(in)e büyü öğrenmek üzere gönderdi.

Oranın büyücüleri bu çocuklara büyük bir sihir öğrettiler, **Firavun, Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile karşılaşmak üzere onunla belli bir vakit üzere anlaşınca, o sihirbazlara adam gönderip kendilerini çağırttı. Büyü ilmini iyice öğrenen gençler muallimleriyle birlikte geldiler. **Firavun** o öğretmene: "Sen ne yaptın?" diye sorunca, o: "Ben onlara öyle bir büyü öğrettim ki, yer ehlinin sihri onunla baş edemez! Ancak semâvî (gökten gelen) bir iş olursa bunların ona gücü yetmez." dedi. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/353)*

Sonra **Firavun**, onlarla yetinmeyip bütün memleketine haber salarak yanına toplamadık bir büyücü bırakmadı.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; o zaman sihir çokça işlenen yaygın ve belirgin bir sanat idi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* mûcizeler gösterince, kimi, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın getirdiklerinin, kendi büyücülerinin göz boyamaları kabîlinden olduğuna kesinkes inandı. Bâzısı da bu hususta evhama kapıldı.

Firavun bundan dolayı **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın gösterdiği beyyinelerin bir benzeriyle kendisine karşı çıkabilsinler diye bunca büyücü topladı. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ Firavun**'un sözlerini ve **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın cevaplarını naklederken:

﴿... أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسَى. فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِهِ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سُوًى. قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّينَةِ وَأَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى. فَتَوَلَّى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَى﴾

"...Ey Mûsâ! Sen bize; sihrinle bizi toprağımızdan çıkarasın diye mi geldin? Andolsun ki; elbette sana bunun benzeri bir büyü getireceğiz. O halde bizimle senin aranda (müştereken uyulacak) **bir sözleşme** (yeri) **olarak düz bir mekânı***/(iki tarafa da) **eşit** (mesâfede kalan) **bir yeri**/* **tâyin et ki, ne biz, ne de sen onu bozmayalım!"**

(Bunun üzerine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*) **dedi ki: "Size vaad edilen zaman, ziynet**(li elbiselerinizi ve süs eşyâlarınızı giyinmekte olduğunuz bayram) **günüdür ve insanların toplanacağı kuşluk vaktidir!"**

Derken Firavun (**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın yanından) **dönüp gitti de,** (tüm büyücüleri çağırıp, istedikleri bütün malzemeleri temin ederek) **hîlesini topladı ve sonra** (buluşma yerine) **geldi."** *(Tâhâ Sûresi:57-60)* buyurmuştur.

Ulemâ, sihirbazların sayısı hakkında ihtilaf etmişlerdir; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre: "Sihirbazlar yetmiş kişiydiler, gündüzün evvelinde sihirbazken, akşamleyin öldürülünce şühedâ oldular." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/364; İbni Ebî Hâtim, no:8818, 5/1538; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/497)*

İmâm-ı Mukatil *(Rahimehullâh)*a göre: "Sihirbazlar yetmiş iki kişiydiler, bunların ikisi Kıptîlerden olup, o toplumun reisleri mevkiindeydiler, yetmişi ise Benîisrâîl'den idiler."

Kelbî *(Rahimehullâh)*ın nakline göre: "Onları **Nînevâ** ehlinden iki Mecûsî yetiştirmişti ki, reisleri dışında yetmiş kişiydiler."

İbni Cüreyc *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre: "Sihirbazların üçyüzü Feyyûm eyâletinden, üçyüzü **Arîş** bölgesindendi. Üçyüz kişinin de **İskenderiyye**'den olup olmadığı hakkında şüphe etmişlerdir. Sihirbazların reislerinin adı **Yûhannâ** idi."

Mukatil *(Rahimehullâh)*a göreyse: "Sâhirlerin reisi **Şem'ûn** idi." *(Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/187; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/498)*

İbni İshâk *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; büyücülerin reisleri **Sâbûr, Âzûr, Hathat** ve **Musfâ** idi ki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın saltanatını gördüklerinde ilk îmân edenler bu dördü oldular. Diğer bütün sihirbazlar da onlarla birlikte îmân ettiler. *(İbni Ebî Hâtim:8/2766; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/501; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/36)*

Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*a göre: "**Firavun**'un büyücüleri, onikibin kişiydiler." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/355; İbni Ebî Hâtim, no:8797, 5/1534; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/497)*

İbni İshâk *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre: "Onbeşbin büyücü onun için toplanmıştı." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/354; İbni Ebî Hâtim: 8/2762; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/497)*

Ebû Sümâme *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre: "**Firavun**'un sâhirleri onyedibin, diğer bir rivâyette ise ondokuzbin kişi idiler." *(İbni Ebî Hâtim, no:8799, 5/1535; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/497)*

Ebu'ş-Şeyh *(Rahimehullâh)* **Süddî** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Sâhirler otuzbin küsur kişiydiler ki berâberinde bir ip yâhut asâ bulunmayan kimse yoktu. Hepsi birden ellerindeki malzemeleri ortaya atınca insanların gözlerini büyülediler ve onları çok korkuttular." *(İbni Ebî Hâtim, no:8800, 5/1535; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/497)*

Kasım ibni Ebî Bezze *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Firavun**'un büyücüleri yetmişbin kişiydiler, ortaya yetmişbin urgan, yetmişbin de asâ bıraktılar. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a bile onların sihrinden dolayı o iplerin koştuğu hayal ettirildi. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** ona:

«يَا مُوسَى! أَلْقِ عَصَاكَ!»

'Ey Mûsâ! Asânı bırak!' diye vahyedince **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* hemen asâsını yere bıraktı, birdenbire o, ağzını açmış bir ejderhâ oluverdi de bütün halatlarını ve asâlarını yutuverdi. İşte o anda sihirbazlar secdeye kapandılar ve cenneti, ehlinin mükâfâtını ve cehennemi görmeden başlarını kaldırmadılar." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/358, 359, 16/107; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/497-498)*

Muhammed ibni Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göreyse: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın, Müslüman olarak vefât ettirdiği sâhirler seksen bin kişi idiler!" *(İbni Ebî Hâtim, no:8796, 5/1534; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/498)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; hiçbir asırda **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın zamânındaki kadar sihirbaz bulunmamıştı. Sihirbazların reisleri, **Sa'îd** bölgesinin en uzak şehirlerinde yaşamaktaydılar.

"Sa'lebî ve **Dimyâtî"** tefsîrlerinde **İmâm-ı Mukatil** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; **Mısır**'ın en uzak bölgesinde bulunan **Sa'îd** şehirlerinde sihir işine tam vukûfiyeti olan iki kardeş vardı ki bunlar bütün büyücülerin reisleriydi. **Firavun**'un elçileri onlara gelince, onlar annelerine:

"Bize babamızın mezarını göster!" dediler. O da onlara kabri gösterince gidip babalarına ismiyle seslendiler. O onlara cevap verince:

"Ey babamız! Hükümdar bize, yanına gitmemiz için bir elçi gönderdi. Çünkü berâberlerinde adamları ve silahları bulunmayan, ama izzetleri ve heybetleri bulunan iki kişi ona gelmiş, o da onların gücünden dolayı çok sıkıntıya girmiş, onların yanında bir asâ varmış ki, onu ortaya attıklarında onların karşısında kimse duramıyormuş! Çünkü o asâ, demirleri, taşları ve odunları yutuyormuş!" dediler.

Bunun üzerine babaları onlara: "Bakın bakalım, onlar uyudukları zaman, o asâyı gizlice çalmaya gücünüz yetiyor mu? Çünkü büyücü uyuduğu zaman sihri işlemez. Ama onlar uykudayken de o asâ faaliyette ise işte o, âlemlerin Rabbinin işidir ki, o işe karşı ne sizin, ne hükümdârın, ne de dünyâ halkının tamâmının gücü yetmez." diye cevap verdi.

Böylece o ikisi **Mûsâ** ve **Hârûn** *(Aleyhimesselâm)*ı uykudayken bulup, asâyı gizlice almak istediler, ama asâ üzerlerine yürüyünce, bunun bir sihir olmadığını anladılar.

Nihâyet o iki kardeş, talebelerinden ve arkadaşlarından toplanan on iki bin kişiyle, **"Zâdü'l-Mesîr"**deki rivâyete göre ise; yetmişbin sihirbazla **Mısır**'a geldiler ve **Firavun**'un yanında toplandılar.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme sihirbazların o dönemde çok olduklarını belirtmektedir ki bu da, ilm-i kelâmcıların: "**Allâh-u Te'âlâ** her peygamberin mûcizesini o zaman halkında gâlip olan şeyin cinsinden gönderir." sözlerinin doğruluğuna delâlet eder.

İşte **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın zamânının ehlinde büyücülük yaygın olduğundan, onun mûcizesi de sihre benzeyen bir şey kabîlinden olmuştur. Gerçi hakîkatte sihirle hiçbir alâkası yoktur. **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ın döneminin halkında ise tıp ilmi yaygın olduğundan onun (ölüleri diriltme ve körleri iyileştirme gibi) mûcizeleri tıp cinsinden olmuştur. **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in döneminin halkında fesâhat gâlip olduğu için de, hiç şüphesiz ki onun mûcizesi fesâhat cinsinden olmuştur.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bâzı insanlar, bâzı şeyleri tehir ederek, tedbirler takdîm ederek ve kolu-paçayı sıvayıp son derece gayret göstererek **Allâh-u Te'âlâ**'nın takdîrinden bir şeyler değiştirebileceklerini sandı. Oysa onlar kazânın gâlip ve hükmün sâbık (**Allâh-u Te'âlâ**'nın kaderinin ve karârının ezelî) olduğunu bilmediler.

Hüküm hulûl ettiğinde (**Allâh-u Te'âlâ**'nın, bir şey hakkındaki karârının vakti geldiğinde) artık ne ilmin ve fehmin, ne de teserru'un ve hilmin saltanatı (ne bilginin ve anlayışın, ne de çabuk davranmanın veyâ acele etmemenin bir etkisi) kalmaz. Aslâ! Bilakis O (hükmü değiştirilemeyen Zât), Vâhid, Kahhâr ve Allâm (bir olan, istediğini zorla da olsa yaptıran ve her şeyi hakkıyla bilmekte) olan **Allâh**'ın ta Kendisidir!

﴿ وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (113)

(وَجَاءَ) **Geldi** kim? (اَلسَّحَرَةُ) **büyücüler,** kime? (فِرْعَوْنَ) **Firavun'a,** (قَالُوا) **dediler,** ne dediler? (إِنَّ لَنَا) **şüphesiz bizim için vardır** (değil mi?), ne? (لَأَجْرًا) **elbette pek büyük bir ücret,** (إِنْ كُنَّا) **eğer biz olursak,** (نَحْنُ) **ancak biz,** kimler? (الْغَالِبِينَ) **gâlip gelenler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Dellâlların topladığı onbinleri aşkın) **o büyücüler Firavun'a geldi de:**

'Gerçekten de bizim için elbette pek büyük bir ücret vardır (değil mi?)**! Eğer biz gâlip gelenlerin ta kendileri olursak**(, bunu hak etmiş olmamız gerekir)**!' dediler."**

Î Z Â H Â T

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bir önceki âyet-i kerîmede **Firavun** hânedânının, **Firavun**'a, şehirler içerisinde dellâllar salarak büyücüleri toplatmasını önerdikleri beyân edildikten sonra bu âyet-i kerîmede büyücülerin **Firavun**'a geldiklerinde ne dedikleri konu edilmiştir.

Bu arada **Firavun**'un bu istişâreyi kabûl edip etmediğine dâir açık bir beyân getirilmemesi, **Firavun**'un zoru görünce, kendisine verilen istişâreye çabucak uyduğunu, dellâlların ve sihirbazların da onun emrine imtisâlde hiçbir gevşeklik göstermediklerini ortaya koymaktadır.

"Beyzâvî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; sihirbazların, **Firavun**'un yanına geldiklerinde:

﴿ ... إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴾

"...Gerçekten de bizim için elbette pek büyük bir ücret vardır (değil mi?)**! Eğer biz gâlip gelenlerin ta kendileri olursak!"** demeleri, ecrin îcâbı ve bunun ihbârı anlamına gelmektedir. Tenvînin de ta'zîm için olduğunu düşünürsek, sanki böylece onlar: "Biz **Mûsâ**'yı yenersek bizim için büyük bir mükâfât ayrılması mutlaka gerekir!" demiş olmaktadırlar.

MÜNASİP ÂYET-İ KERÎMELER

Büyücülerin Firavun'dan istekleri:

﴿ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ. قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ إِذًا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴾

"(Dellâlların topladığı) **büyücüler Firavun'a geldikleri zaman: 'Gerçekten de bizim için elbette pek büyük bir ücret var mıdır? Eğer gâlip gelenler ancak biz olursak**(, artık büyük bir karşılık hak ettik)**!' dediler.**

O da: 'Evet! O takdirde muhakkak ki siz (sâdece ücret almakla kalmayacak, üstelik huzûruma en önce girip en son çıkarak) **elbette çok yakın kılınanlardan** (olacak)**sınız!' dedi."** *(Şu'arâ Sûresi:41-42)*

﴿ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (114)

(قَالَ) **(Firavun) dedi,** ne dedi? (نَعَمْ) **evet,** (وَإِنَّكُمْ) **şüphesiz siz** (kazandığınız takdirde), kimlerdensiniz? (لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ) **elbette** (bana) **çok yakın kılınan kimselerden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O da: 'Evet! Muhakkak ki siz (gâlip gelirseniz, sâdece ücret almakla kalmayacak, üstelik benim huzûruma giriş-çıkış serbestliği husûsunda) **elbette çok yakın kılınanlardan** (olacak)**sınız!' dedi."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Firavun** onların ücret talebine karşılık sâdece: **"Evet!** Tabî ki sizin için büyük bir ücret var!" demekle yetinmemiş, buna ilâve olarak: **"Elbette siz çok yakın kılınanlardan** olacak**sınız!"** demiştir ki bunun mânâsı:

"Ben sâdece size ücret vermekle kalmayacağım, bilakis ona ziyâde olarak sizi kendi yanımda yakın kılınanlardan yapacağım!" demektir. Bundan dolayı ilm-i kelâmcılar:

"Bir sevâbın değeri ancak, o sevâbı verenin, mükâfât verdiği kimseye tâzim ve değer vermesi mevcutsa büyük olur. Bunun da delîli, **Firavun**'un, mükâfât vaad ettiği büyücülere tâzimde bulunduğunun en büyük göstergesi olmak üzere onlara kurbet (yakınlık) vaad etmiş olmasıdır." demişlerdir.

Nitekim **"Beğavî Tefsîri"**nde zikredildiğine göre; **Firavun**'un vaad ettiği kurbeti tahsil; onun yanına en evvel girip en son çıkacak kadar hatırlı olmak ve o yakınlığı elde etmektir.

Bu âyet-i celîle, **Firavun**'un âciz, âdî ve zelil bir kul olduğunu herkesin bildiğini açıklamaktadır. Aksi takdirde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı savuşturmak için büyücülerden yardım almaya ihtiyaç duymasının anlaşılır bir tarafı bulunmazdı.

Yine bu âyet-i kerîmenin delâleti vechile; büyücüler, a'yânın kalbine yâni varlıkların gerçek mâhiyetlerini başka bir mâhiyete döndürmeye hiçbir zaman kadir olamamışlardır. Aksi takdirde bu en büyük büyücüler **Firavun**'dan mal ve ücret talebine muhtaç olmazlardı.

Zîrâ onların buna gücü yetseydi elbette toprağı altına çevirirler, hattâ **Firavun**'un mülkünü kendilerine döndürüp nefislerini âlemin sultanları ve dünyânın reisleri yaparlardı.

İşte bütün bu âyet-i kerîmelerin beyânından maksat; insanı bu inceliklere karşı uyarmak ve hurâfecilerin sözlerine aldanmamasını sağlamaktır.

"İbni Ebî Hâtim Tefsîri"nde bu âyet-i kerîmenin îzâhında **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle anlattığı nakledilmiştir:

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **Firavun**'un yanına girdiğinde, üzerinde yünden bir cübbe vardı ki, dirseklerini geçmiyordu. **Firavun**'dan izin istenince: "Onu içeri alın." dedi. Böylece **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onun yanına girdi ve: "İlâhım beni sana gönderdi." dedi. Bunu duyan **Firavun**, etrâfındaki topluluğa: "Ben sizin için kendimden başka bir ilâh tanımıyorum, hemen bunu yakalayın!" dedi.

O zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: "Ben sana gerçekten bir mûcize getirdim." deyince, **Firavun**: "Eğer doğru konuşanlardan olduysan haydi onu getir!" dedi.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* hemen asâsını yere bırakınca, iki çenesinin arası tavandan yere kadar uzanan büyük bir yılan oluverdi, sonra elini yakasına sokup çıkarınca, eli şimşek gibi parlak vaziyette gözleri kamaştırmaya başladı. Bu durum karşısında onlar yüzleri üzere kapandılar. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da asâsını alıp çıktı, herkes ondan kaçmaya başladı. **Firavun**'un korkusu geçip ayılınca, etrâfındaki ulu kişilere: "Bana ne emredersiniz (buna nasıl davranayım)?" dedi.

Onlar da: "Onu ve kardeşini (cezâlandırmayı) geciktir, onu bize getirme ve bize yaklaşmasın, bu sırada sen şehirlere (büyücüleri toplamaları için) dellâllar gönder!" dediler.

Sihirbazlar **Firavun**'dan çok korkuyorlardı, **Firavun**'un onlara gönderdiği elçiler: "İlâhınız size muhtaç oldu." dediler. (Böylece sihirbazlar **Firavun**'un yanında toplanınca:) "Felanca kişi şöyle şöyle işler yaptı." dedi.

Büyücüler de: "O büyüsünü ortaya koyan bir sihirbazdır, peki biz ona gâlip gelirsek bizim için bir ücret var mıdır?" dediler. O da: "O bir büyücüdür, tabî insanları büyüler, ama büyücüleri büyüleyemez, elbette siz ona gâlip gelirseniz, benim yanıma en evvel girip en son çıkan o en yakın tutulan kimselerden olacaksınız." dedi.
(İbni Ebî Hâtim:5/1534, 8/2753; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/493-494)

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "**Firavun**: 'Şüphesiz ki siz elbette yakınlaştırılanlardan olursunuz!' diyerek büyücüleri kendine yakınlığa çağırdı, oysa ezelde onlar hakkında **Hakk**'a yakınlık menzilleri yazılmıştı. Böylece onlar ebrârın makamlarına yakınlaştırıldılar, eşkıyânın yakınlığından uzaklaştırıldılar."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde, **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu sözü **Firavun**'un dilinde hak ve gerçek olarak söylettirmiştir. Gerçekten de onlar **Firavun**'un katında değil de, **Allâh-u Te'âlâ** katında mukarreblerden olmuşlardır.

﴿ قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (115)

(قَالُوا) (Büyücüler) **dediler,** ne dediler? (يَا مُوسَى) **ey Mûsâ!,** (إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ) **ya senin** (değneğini) **bırakmanı** (tercih et), (وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ) **ya da bizim olmamızı,** (نَحْنُ) **ancak bizim,** kimler olmamızı? (الْمُلْقِينَ) (malzemelerimizi) **bırakıcılar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın karşısına çıkarıla)**nlar** (onun mûcizesine değer vermeyip, kendilerini üstün görerek)**: 'Ey Mûsâ! Ya sen** (asânı önce) **bırakırsın, ya da bırakanlar biz oluruz!' dediler."**

Î Z Â H Â T

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlede geçen ifâde, sihirbazların **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a karşı mübârezeleridir ki bu:

﴿ قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَى ﴾

"Onlar: 'Ey Mûsâ! Ya senin (yapacağını ortaya) **atman, ya da bizim ilk önce atmış kimseler olmamız** (arasında bir seçim yap)**!' dediler."** *(Tâhâ Sûresi:65)* âyet-i kerîmesinde de açıklanmıştır.

"Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; burada şöyle bir incelik vardır ki; sihirbazlar **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a bu teklifi sunarlarken onun ismini önce anarak güzel edebe riâyet ettiler.

Tasavvuf ehli demiştir ki: "Onlar bu edebi takınınca şüphesiz ki **Allâh-u Te'âlâ** da onlara bu edebe riâyetin bereketiyle îman ve hidâyet lütfetmiştir."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu sihirbazlar cemâatinin en büyüğü dört kişiydi. İkisi, **Şâbûr** ve **Gâdûr** ismindeki iki kardeş, diğerleri ise **Hatat** ve **Musfâ**'dır.

Lübâb'da şöyle anlatılır: Bu dördünün de **Şem'ûn** isminde bir büyükleri vardı. **Mısır**'a vardıklarında **Şâbûr** ve **Gâdûr** babaları ile aralarında geçen suâl ve cevaplaşmayı o kavme aktardılar. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın uykusunu-uyanıklığını ve asânın ejderhâ olmasını çokça soruşturdular.

Bu araştırmanın sonucunda, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* her uykuya daldığında, asânın ejderhâ olduğu ve bekçilik ettiği anlaşıldı. Bunun üzerine onlara bir tedirginlik gelerek korkuya kapıldılar ama bunu sakladılar.

Nihâyet **Firavun, Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı istetti ve sihirbazlarla karşı karşıya getirilmesi kararlaştırıldı. Derken muâraza (karşılaşma) meclisi hazırlandı. Sihirbazlar, asâ ve birkaç ipi meydana getirdiler. **Firavun** eğlenceyle tahtının üzerine oturdu. **Mısır** halkı da izlemek için hazır bulundular. Yetmiş bin sihirbaz bir tarafta, **Mûsâ** ve **Hârûn** *(Aleyhimesselâm)* diğer bir tarafta durdular. Sihirbazlar edeple öne çıkarak:

﴿ يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَى ﴾

"Ey Mûsâ! Ya sen önce atarsın ya da atıcılar biz oluruz!" *(Tâhâ Sûresi:65)* dediler.

Müfessirlerin beyânına göre; büyücülerin îmanlarına sebep, işte Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı takındıkları bu edepli muâmele olmuştur.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onlardan bunu işittiğinde (ve büyücülerin bu edebini gördüğünde): "Bunlardan âşinâlık kokusu geliyor. Zîrâ hürmeti biliyorlar." dedi.

İşte böylece ezelî irâdenin cemâli, onların gönülleri üzerine açılmaya başlayıp, dînin izzetinin celâli de, izzet peçesini kaldırdı ve Kendi cemâlini onlara gösterdi de, böylelikle saâdetli din devletinin güneşi onların inâyet ufuklarında doğmuş oldu. Artık onlar için ayyüzlü bir güzel gibi olan mârifet birdenbire kapıdan girdi. Derken saâdet habercisi ulaştı ve Dost'tan:

"Kalk buraya gel ey cân! Evi süsledim. Senin için birçok nâz ve râz (sır) hazırladım." haberini getirdi

Onlar da bu nîmetin şükrü için secdeye kapandılar ve hep birden:

﴿ ... اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

"...Biz o âlemlerin Rabbine îmân ettik!" *(A'râf Sûresi:121)* dediler.

﴿ قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (116)

(قَالَ) **(Mûsâ** *(Aleyhisselâm)***) Dedi,** ne dedi? (أَلْقُوا) **siz bırakın,** (فَلَمَّا أَلْقَوْا) **ne zaman ki onlar** (vâdi dolusu malzemelerini) **bıraktılar,** (سَحَرُوا) **büyülediler,** neyi? (أَعْيُنَ النَّاسِ) **insanların gözlerini,** daha, (وَاسْتَرْهَبُو) **iyice korkuttular,** kimi? (هُمْ) **onları,** daha, (وَجَاءُوا) **getirdiler,** neyi? (بِسِحْرٍ) **bir büyüyü,** öyle büyü ki, (عَظِيمٍ) **pek büyük.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*): '(Ortaya koyacağınız şeyi önce) **siz bırakın!' dedi. Onlar** (yanlarında bulunan civalı-boyalı halatları, bastonları vâdiye salıverip) **bıraktıkları zaman insanların gözlerini büyülediler, onları iyice korkuttular ve** (büyü konusunda) **pek büyük bir sihir** (meydana) **getirdiler."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; büyücüler ilk olarak **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a karşı edebe riâyet edip evvelâ kendi hünerlerini ortaya koyma isteklerini açıklayınca, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da önceliği onlara vererek: "Önce siz başlayın!" dedi.

Tabî ki **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın buradaki maksadı, mûcizeye sihirle karşılık vermelerini emretmek değildir. Ancak burada onların sihrine karşı bir hakaret ve kendine güveni göstermek söz konusudur.

Nitekim küpte su olmadığını bilen birinin, bir başkasına: "Bana şu küpten bir su ver!" demesi bir emir ve talep anlamına gelmeyip, olsa olsa: "Küpte su varsa ver de göreyim!" mânâsına gelir.

Zâten **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onların mutlaka bu urganları ve asâları büyü yapmak için kullanacaklarını, mûcizeyi ise ebediyyen hiçbir sihrin mağlup bırakamayacağını kesinlikle bildiği için onlara bu müsaadeyi verdi.

Ayrıca onun maksadı, onların ortaya koyacakları sihri iptal etmek olduğundan onların hünerlerini önce sergilemelerini tercih etti ki, böylece kendi mûcizesi sona kalarak onlara gâlip gelsin ve bu herkesçe görünsün! Yoksa kendi önce başlasaydı onları yenmesi bu kadar belirgin olmazdı.

Bâzı ulemâ da bu sözü tehdit kabîlinden kabul ederek: "Hünerinizi sergilemeye başlayın, birazdan başınıza gelecek rüsvaylığı göreceksiniz!" diye tefsir etmişlerdir.

İşte bu îzâhı anlayanlar: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* büyücülerin sihir yapacağını bildiği halde nasıl onlara yol verdi, hattâ bunu emretti. Oysa büyü yapmak ve bunu yapanlara müsaade etmek câiz değildir!" diyenlerin bu laflarının ne kadar boş olduğunu anlamış olurlar.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ferrâ** *(Rahimehullâh)*: "Bu kelâmda bir hazif söz konusudur ki mânâ: '**Mûsâ** onlara: <Siz aslâ Rabbinize gâlip gelemezsiniz ve O'nun âyetlerini iptal edemezsiniz. Haydi, hünerinizi ortaya atın da görelim!> dedi.' şeklindedir. İşte bu, Kur'ân-ı Kerîm'in mûciz olma vasfındandır ki insanların kelâmında böyle şeyler olmaz. Çünkü onlar kısa bir lafızla birçok mânâyı cem etme imkânı bulamazlar." diyerek konuyu kökünden halletmiştir.

"Fahrurrâzî, Hâzin, Nesefî, Beyzâvî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; Mûtezile gibi bâzı yanlış inançları olanlar, bu ve:

﴿ ... فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَى ﴾

"...(Onlar hünerlerini ortaya koyunca) **birdenbire ona, büyülerinden dolayı iplerinin ve sopalarının koşmakta olduğu hayal ettirildi."** *(Tâhâ Sûresi:66)* âyet-i kerîmesinden yola çıkarak: "Sihrin gerçeği yoktur, o ancak bir hayal ettirme ve yaldızlama sanatıdır." dediler. Onlar bu sözleriyle bu kıssada geçen sihri kastetmişlerse, bu kabûl edilebilir. Çünkü âyet-i kerîme bu mânâya delâlet etmektedir.

Nitekim rivâyetlere göre; **Firavun**'un büyücüleri, kalın urganları ve uzun uzun odunları civalayıp boyadılar, bastonların içine de civa koydular ve onları toprağın üzerine bıraktılar. Kuşluk vakti güneşin sıcaklığı da tesir etmeye başlayınca bu malzemeler harekete geçer gibi oldu ve birbirinin üzerine dolandı.

Bunu seyredenler de bir mile bir mil genişliğinde olan arâzinin yılanlarla ve engereklerle kaplandığını sandı. Böylece insanlar o malzemelerin kendi istekleriyle ve güçleriyle hareket edebildiklerini hayal ettiler.

Demek ki; bu âyet-i kerîmede büyücülerin, seyircilere gerçeğin tersini hayal ettirdikleri ve insanların gözlerinin, gördükleri şeylerin hakîkatini idrâk etmesine mâni oldukları belirtilmiştir. Zâten bundan dolayı: "Büyü yaptılar!" denmeyip:

﴿ ... سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ ... ﴾

"...İnsanların gözlerini büyülediler!.." buyrulmuştur.

Böylece bu âyet-i kerîmede anlatılan sihrin, gerçeği olmayan, sâdece göze hitap eden bir şa'veze (göz bağcılık) kabîlinden olduğu anlaşılmıştır. Ama sihrin hakîkatini inkâr edenlerin maksadı, bütün sihirlerin hayal olduğu görüşüyse, bu fikir kabûl edilemez, zâten âyet-i kerîme de, böyle bir mânâya delâlet etmemektedir.

Ehl-i Sünnet'in cumhûrunun kabûl ettiği görüşe göre, sihrin kısımları vardır ki, bunların bâzısının gerçeği yoktur (göze öyle görünür), bir kısmınınsa hakîkati vardır, nitekim **Lebîd ibni A'sam** Yahudisinin, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yaptığı büyünün tesir etmesi, bu sihrin iptâli için Felak ve Nâs Sûrelerinin indirilmesi ve Felak Sûresinin 4. âyet-i kerîmesinde büyücülerin şerrinden **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınılmasının emredilmesi, **Hayber** Yahudilerinin, **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya büyü yapması ve Bakara Sûresinin 102. âyet-i kerîmesinde, insanların, karı-kocanın arasını ayırmaya sebep olacak sihir ilmini **Hârût** ile **Mârût**'tan öğrendiklerinin açıklanması gibi daha birçok husus, büyünün bir hakîkati olduğunun açık delillerindendir.

Ulemânın beyânına göre sihir; suda yürümek ve havada uçmak gibi hârikulâde işler seviyesine ulaşabilir. Çünkü sihir, birtakım bilgilerin kullanımıyla tatbik edildiği için, yiyenin doyması, içenin kanması ve ateşin yakması gibi, belli birtakım kaideler kullanıldığında da o büyü işleyebilir ki, bunların tamâmında Fâ'il-i hakîkî (gerçek mânâda herşeyi yapan ve yaratan) ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

Evet! **Kurtubî** *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, çekirge, bit ve kurbağa yağdırması, taştan su çıkarması, değneği ejderhâya dönüştürmesi, ölüleri diriltmesi ve vahşî hayvanları dile getirmesi gibi, peygamberlere verdiği mûcizelerden herhangi birini büyücünün elinde yaratmayacağına dâir Müslümanlar görüş birliğine varmıştır. Ama imtihan olsun diye kullarına öğrettiği sihir ilmini tatbik edenlerin ellerinde de dilerse birtakım hârikulâdelikler yaratabilir.

Artık bir kimse çıkıp da: "O zaman mûcizeyle sihir birbirine karışır!" diyerek sihrin hakîkatini inkâr edemez. Çünkü aralarındaki fark sabahın aydınlığı gibi belirgindir.

Âyet-i celîlede geçen: ﴿ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ ﴾ cümlesindeki (س) harfini **Müberrid** *(Rahimehullâh)* "Zâide" kabul ederek: **"Onları iyice korkuttular!"** mânâsı vermiştir.

Zeccâc *(Rahimehullâh)* ise, bu bâbın asıl mânâsı olan "Taleb" mefhumunu gözeterek bu cümleye: "İnsanları korkutmak istediler!" mânâsı vermiştir ki: "Büyücüler hünerlerini sergiledikleri sırada etrâfa: 'Ey insanlar! Sakının!' diye dellâl bağırarak onları korkuya sevkedecek bir topluluk saldılar." şeklindeki rivâyet bu "İstirhâb" mânâsını daha iyi anlatmaktadır.

Mevlâ Te'âlâ'nın âyet-i kerîmenin sonunda:

﴿ ... وَجَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴾

"...Pek büyük bir sihir getirdiler." buyurması, onların yaptığı bu sihrin gerçekten sihir sanatında ileri safhada olduğunu gösterir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın, küçük bir şeye "Büyük" diyerek mübâlağa yapması düşünülemez.

Nitekim evvelce naklettiğimiz rivâyette sihirbazların: "Biz öyle bir sihir bilmekteyiz ki yer halkının büyücüleri onunla baş edemez, ancak gökten gelen bir iş olursa bizim ona gücümüz yetmez!" dediklerine bakılacak olursa, onların gerçekten doğru söyledikleri anlaşılmış olur.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Muhammed ibni İshâk** *(Rahimehullâh)* bu kıssayı şöyle anlatmıştır: "Onbeşbin büyücü saf saf dizilip, her birinin yanında ipleri, urganları ve asâları bulunmaktaydı. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ise asâsına dayanıcı olduğu halde kardeşiyle birlikte topluluğun yanına geldi.

Firavun, memleket ehlinin eşrâfıyla birlikte kendi meclisinde oturuyordu. Mübâreze başladığında **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, önceliği sihirbazlara vermesi sonucu onlar evvelâ **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ve **Firavun**'un gözünü kamaştıracak, daha sonra da insanların gözlerinin ışığını kapacak büyüler sergilemeye başladılar. Her biri, elindeki urganı ve asâyı yere bırakınca, vâdi dolusu, dağlar emsâli yılanların birbirinin üzerine bindiği görüntüsü ortaya çıktı." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/357; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/362)*

Kasım ibni Ebî Bezze *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göreyse, **Firavun** yetmişbin büyücüyü bir araya getirdi ki, her biri bir urgan ve bir asâ yere bırakarak yetmişbin ip ve asâ ortaya koydular. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/358; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/362)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; büyücüler yaptıkları sihirle gâlip geleceklerini sandılar, hâlbuki onlar sihirlerinin tesirindense, kudretin onlarda bıraktığı etkinin daha güçlü olduğunu ve kendi kendilerine yaldızladıkları türlü türlü hîlelerin onlardan bir şeyi savuşturamayacağını bilmediler.

Böylece onlar tuzak kurdular, ama onlara, karşı tuzak kuruldu. Tam onlar gâlibiyetin kendilerine kalacağı vehmine kapılmışken, kudretin gizli bölümlerinden onların aleyhine bir ordu çıkarılınca, kudretin o açılımında, kendilerini ezelî irâde kılıcıyla mağlup buldular.

﴿ وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (117)

(وَأَوْحَيْنَا) **Biz de vahyettik,** kime? (إِلَى مُوسَى) **Mûsâ'ya,** ne diye? (أَنْ أَلْقِ) **bırak,** neyi? (عَصَاكَ) **asânı,** o da asâsını yere bırakınca, (فَإِذَا هِيَ) **birdenbire o,** (تَلْقَفُ) **yutuveriyor**(du), neyi? (مَا) **o şeyleri ki,** (يَأْفِكُونَ) (büyü nâmına) **uydurmaktaydılar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Böylece Biz Mûsâ'ya: 'Asânı bırak!' diye vahyettik. (O asâsını atar atmaz) **birdenbire o, onların uydurmakta oldukları** (aslı astarı olmayan) **şeyleri** (yakalayıp) **yutuveriyor**(du)."

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiği üzere; o büyücülerin asâlarının ve halatlarının, kendi asâsı gibi yılanlara dönüştüğü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a bile hayal ettirilince, **Allâh-u Azze ve Celle** ona bir melek vâsıtasıyla olan gerçek vahiy yoluyla yâhut **Vâhidî** *(Rahimehullâh)*ın nakline göre ilham tarîkıyle: ﴿ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ ﴾ **"Asânı bırak!"** diye vahyetti, o da asâsını bırakınca, âyet-i kerîmede beyân edildiği üzere; o asâ büyük bir ejderhâya dönüşüp, binlerce büyücünün ortaya koydukları vâdi dolusu malzemeyi birer birer yutuverdi.

Bâzılarının:

﴿ فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى ﴾

"Mûsâ (büyücülerin sergiledikleri o büyük büyü karşısında) **kendi içinde bir korku gizledi."** *(Tâhâ Sûresi:67)* âyet-i kerîmesini yanlış anlayarak, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kendi adına endişelendiğini söylemeleri, muhakkık âlimlerce câiz görülmemiştir.

Çünkü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, kendisinin gâlip geleceğini **Allâh-u Te'âlâ** tarafından bilmesi ve kendi mûcizesine karşı gösterilen her şeyin sihir kabîlinden sayılan birtakım bâtıl şeyler olduğuna yakînen inanması, korktuğunu kabullenmemize engel teşkil etmektedir.

Evet! Tâhâ Sûresinin bu âyet-i kerîmesinden anlaşıldığı üzere; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*da bir korku belirmiştir, ancak âyet-i kerîmede bu korkunun sebebi açıklanmadığına göre, kimse: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* sihirbazların büyülerinden korktu!" diyemez.

Zîrâ **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* burada belirtilmeyen başka bir nedenle de korkuya kapılmış olabilir ki o da, yılanları gören insanların korku ve telaş içerisinde dağıldığını görünce, "Kendi mûcizesi zuhûr etmeden insanlar dağılır da hakkı anlayamazlar." endişesidir.

Nitekim **Mevlâ Te'âlâ** bu durum karşısında ona hemen asâsını yere bırakmasını vahyetmiş, o da bunu yapar yapmaz o asâ, ufku kapatacak derecede büyük bir ejderhâya dönüşüvermiştir.

"Fahrurrâzî, Kurtubî, Hâzin, Nesefî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde **İbni Zeyd** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın büyücülerle karşılaşması **İskenderiyye**'de olmuştur. Böylece yılanın kuyruğu deniz ötesine varmış ve ağzını seksen arşın açarak yetmişbin büyücünün ortaya attığı sihir malzemelerinin tamâmını teker teker yutmuş ve bunu gören halk telâşa düşerek izdiham çıkarmış, çıkan izdihamda da yirmibeşbin kişi ölmüştür.

Sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onu eline aldığında evvelki hacmi ve miktârı üzere küçük bir asâya dönüşmüştür. Bunu gören sihirbazlar bu işin, semâvî olduğunu ve bir büyü olmadığını anlayarak: "Bu bir büyü olsaydı, urganlarımız ve değneklerimiz kalırdı!" demişlerdir.

Çünkü bunu yapmak onların elinden gelmediği için, onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kendi kudretiyle binlerce büyük cismi yok ettiğini yâhut onları görünmeyecek kadar ufak parçalara ayırdığını anlamışlar, bu nedenle de secdeye kapanarak: "Biz âlemlerin Rabbine îmân ettik!" demişlerdir.

Nitekim **Abd ibni Humeyd** *(Rahimehullâh)*, **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığını nakletmiştir: "Bize anlatıldığına göre; sihirbazlar toplandıkları zaman: 'Eğer onun ortaya koyacağı şey bir büyü ise, biz aslâ yenilmeyiz! (Çünkü bu işi bizden iyi bilen yok!) Ama o **Allâh**'tan ise, yakında hepiniz bunu görürsünüz!' demişlerdir.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* asâsını ortaya attığında o, onların uydurdukları bütün sihirleri yiyip eski hâline dönünce, sâhirler bunun **Allâh-u Te'âlâ**'dan olduğunu anlayarak hemen secdeye kapanıp: 'Biz âlemlerin Rabbine îmân ettik!' demişlerdir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/499)*

Gerçekten de bu hâdise, herşeye gücü yeten ve istediğini yapabilen bir ilâhın varlığına dâir büyük bir delil, aynı zamanda da **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın O **Allâh**'ın peygamberi olduğuna delâlet eden büyük bir mûcize olmuştur.

﴿ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (118)

(فَوَقَعَ) **Artık iyice belirdi,** ne? (اَلْحَقُّ) **hak,** daha, (وَبَطَلَ) **bâtıl oldu,** ne? (مَا) **o şey ki,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (يَعْمَلُونَ) **yapmaktalar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Artık hak iyice belirdi ve onların yapmakta bulunmuş oldukları (hokkabazlık ve göz bağcılık gibi) **şeyler**(in) **bâtıl oldu**(ğu açığa çıktı)."

Î Z Â H Â T

"Semerkandî, Vâhidî, Fahrurrâzî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **İmâm-ı Mücâhid** ve **Hasen** *(Radıyallâhu Anhümâ)* burada geçen "Vukû" fiilini "Zuhûr" mânâsıyla tefsîr etmişlerdir ki buna göre: ﴿ فَوَقَعَ الْحَقُّ ﴾ cümle-i celîlesi: "Böylece hak belirdi!" mânâsıyla tefsir edilir.

Ferrâ *(Rahimehullâh)*a göreyse; "Vukû" fiili "Tebeyyün" mânâsındadır. Buna göre cümle-i celîle: "Hak ile sihir birbirinden ayrıldı!" demek olur.

Bu kıssada hakkın meydana çıkmasının sebebi, sihirbazların: "**Mûsâ**'nın yaptığı sihir olsaydı elbette halatlarımız ve değneklerimiz meydanda kalırdı, kaybolmazdı." şeklindeki tesbitleridir.

Zîrâ böylece, bir vâdi dolusu malzemenin büyüyle yok edilemeyeceği, bu işin ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratması ve takdîriyle olduğu açığa çıkmıştır ki, işte mûcizeyle sihri birbirinden ayıran husus bu olmuştur.

Zâten bundan dolayı burada: "Zuhûr" ve "Tebeyyün" gibi fiiller yerine "Vukû" fiili getirilerek: ﴿ فَوَقَعَ الْحَقُّ ﴾ **"İşte böylece hak vukû buldu!"** buyrulmuştur.

Çünkü "Vukû" fiili, sübût ve zuhûrun (sâbit olmanın ve belirginliğin) güçlü olduğunu o derece ifâde eder ki, vâkı'de (ortada) var olan bir şeyin o an için yok olduğunu düşünmek doğru olmayacağı gibi, vukû bulan bir şeyde de artık butlân (bâtıl olmak) düşünülemez.

Zâten bundan dolayı, bu hakkın karşısına çıkarılan sihir malzemeleri hakkında: ﴿ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾ **"Yapmakta oldukları şeyler bâtıl oldu!"** buyrulmuştur.

Vâhidî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu cümle-i celîlede geçen (مَا) lafzı, "Masdariyye" kabul edilirse, mânâ: "Gayretleri boşa gitti!" şeklinde olur. Ama "Mevsûle" kabul edilirse mânâ: "Büyü malzemesi olarak kullandıkları urganlar ve asâlar kayboldu gitti!" demek olur.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Sûsî** *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânı vechile; **Hakk Te'âlâ** latîf bir sanatını bir odunda meydana çıkardı ki, büyücüler ona karşılık vermekten âciz kaldılar. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** bir odunu onların kurtuluşuna sebep kıldı. Derken bu cihatta kudret ızhâr edilerek (**Allâh-u Te'âlâ**'nın gücü ortaya konularak) hak yerleşti ve onların yaptığı bâtıllar boşa çıktı.

﴿ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (119)

(فَغُلِبُوا) Böylece (Firavun ve hânedânı) **mağlup oldular,** nerede? **(هُنَالِكَ) işte sana! Oracıkta,** daha, **(وَانْقَلَبُوا) dönüşüverdiler,** kimlere? **(صَاغِرِينَ) küçük düşen kimselere.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"İşte sana! O (Firavun ve hânedânından ola)**nlar oracıkta mağlup oldular ve küçük düşen kimselere dönüşüverdiler/*zeliller hâlinde (yurtlarına geri) döndüler*/."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî ve **Âlûsî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; bir önceki âyet-i kerîmede hakkın yerini bulduğu ve **Firavun**'un sihirbazlarının yaptığı büyülerin bâtıl olduğu anlatılınca, bu âyet-i kerîmede de **Firavun** ve kavminin o büyük kalabalığın içerisinde yenilgiye uğradığı ve zelil bir hâle dönüştükleri beyân edilmiştir.

Tabî ki hakkın ortaya çıkmasıyla yetinilmeyip, bir de onların yılan diye uydurdukları halatların ve sopaların kendileri de kaybolunca, elbetteki bu gâlibiyet çok belirgin olmuş, bu da, karşı tarafın zelil ve hakir duruma düşmesine sebebiyet vermiştir.

Gerçekten de bâtılı savunan bir kişi hakkında, fikrinin ve delîlinin bâtıl oluşunun şüphe kaldırmayacak derecede meydana çıkmasından daha büyük bir hakaret düşünülemez.

Burada geçen "İnkılâb" fiili, **Firavun** tarafının hor ve hakir bir duruma dönüşmesinden mecaz olarak da kullanılmış olabilir, şehre zelil halde geri dönmeleri mânâsında hakîkat olarak da isti'mal edilmiş olabilir. Nitekim biz meâlde iki mânâyı da gözettik!

Ancak bir sonraki âyet-i kerîmede büyücülerin secdeye kapanmış olmalarının konu edilmesi nazar-ı îtibâra alınacak olursa, bu "İnkılâb" fiilinin "Sayrûret (dönüşüm)" mânâsındansa, "Rucû' (geri dönüş)" anlamında kullanılmış olması tercih edilir. Çünkü sihirbazların **Firavun**'un gördüğü yerde secdeye kapandıkları bilindiği için, şehre geri döndükten sonra secde etmiş olmalarını düşünmek uzak bir değerlendirme olur.

﴿ وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (120)

(وَأُلْقِيَ) (Yere) **atıldı,** kim? (اَلسَّحَرَةُ) **büyücüler,** ne oldukları halde? (سَاجِدِينَ) **secde edici oldukları halde.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Büyücüler ise (gördükleri büyük kudret karşısında kendilerine mâlik olamayıp, biri kendilerini itmişçesine) **secde edenler hâlinde** (yere) **atıldı**(lar)**."**

Î Z Â H Â T

İbni Abbâs, İbni İshâk, Kasım ibni Ebî Bezze ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhüm)*den birbirine yakın lafızlarla nakledilen ve **"Fahrurrâzî** ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredilen rivâyetlere göre; **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a:

﴿ ... لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى. وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى ﴾

"...(Onların sana bir zarar vereceği ya da insanların şüphelenerek sana uymayacakları gibi düşüncelere kapılarak) **korkma! Şüphesiz ki sen, en üstün olacak kişi ancak sensin!**

(Onların sergiledikleri bunca halatları, urganları ve koşan yılan şeklinde görülen civalı boyalı şeyleri hiç önemseme!) **Sağ elinde bulunan** (ve küçücük görünen o asân)ı (yere) **bırak da, onların sanat hâlinde yapmış oldukları şeylerin tümünü** (Benim kudretimle) **yutuversin!**

Onların sanat diye icrâ ettikleri o şeyler, gerçekten de bir büyücü hîlesidir. Büyücü ise nereye gitse (ve ne yapsa) **iflah etmez** (ve hiçbir murâdına eremez)!" *(Tâhâ Sûresi:68-69)* diye vahyedince, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* asâsını yere bıraktı, o asâ da ejderhâya dönüşerek, **Firavun**'un nazarında ve insanların gözünde koşan yılanlar olarak görünen o yetmişbin büyücünün vâdi dolusu malzemesini birer birer yuttu.

Artık o vâdide büyücülerin ortaya koyduğu eşyâdan ne az, ne de çok hiçbir şey görülemez oldu. Sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* asâsını tekrar eline alınca eski hâline döndü. Bunu gören sihirbazlar:

"Bu sihir olsaydı, bize gâlip gelemezdi, üçyüz deve yükü halat ve asâyı yutan bir ejderhâ, eskisi gibi küçük bir değnek olduysa, demek ki bu, sihirden hâriç bir şeydir, bu olsa olsa, İlâhî bir iştir. O halde bu mûcizeyi gösteren **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*, **Allâh-u Te'âlâ** tarafından gönderilmiş olan doğru bir peygamberdir. Artık biz **Allâh**'a da, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın getirdiklerine de îmân ettik, evvelce bulunduğumuz kötü halden de **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevbe ettik." diyerek secdeye kapandılar.

O anda onlar cenneti-cehennemi ve ikisinin ahâlisinin aldıkları karşılığı, özellikle kendileri için binâ edilmedikte olan makamları görmeden başlarını secdeden kaldırmadılar. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/358-359; İbni Ebî Hâtim, no:8810-11, 5/1536-1537; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'lkebîr:14/168; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/362-363; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/500-501)*

"Sa'lebî, Beyzâvî, Nesefî ve **Mazharî"** tefsîrlerinde **Ahfeş** *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; secdeye varmalarının çabukluğunu ifâde etmek ve sanki kendilerine hâkim olamayarak bir anda kendilerini secdede bulmuş gibi olmalarına dikkat çekmek için bu âyet-i kerîmede: "Sihirbazlar secde yaptılar." yerine:

﴿ وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴾

"Büyücüler gördükleri büyük kudret karşısında kendilerine mâlik olamayıp, biri kendilerini itmişçesine **secde edenler hâlinde** yere **atıldılar."** buyrulmuştur ki, böylece hakkın meydana çıkmasının onları secdeye mecbur bıraktığına işâret edilmek istenmiştir. Tabî ki herşeyden öte **Allâh-u Te'âlâ**'nın hidâyet ve ilhâmı devereye girmiş de, böylece onlar secde edebilmişlerdir.

İşte bu İlâhî tevfik ve tecellîye mazhar oldukları için gündüzün başında kâfir ve sâhir (kâfir büyücü)lerken, günün sonunda ebrar ve şühedâ (şehitlik mertebesine ermiş iyi kullar) oluvermişlerdir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede bahsedilen secdeden kastedilen mânâ, yere kapanma anlamındaki bilindik secde şeklidir. Onların, secdenin keyfiyetini daha önceden bilen kimseler olmaları, uzak bir ihtimal değildir.

Bâzı ulemâ ise: "Bu büyük mûcizenin zuhûru ve hakkın gâlibiyeti üzerine **Mûsâ** ve **Hârun** *(Aleyhimesselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'ya şükür secdesi yaptılar, onları gören sihirbazlar da kendilerine ittibâ ederek onlarla birlikte secdeye kapandılar." demişlerdir.

Bâzılarının, burada geçen: "Secde" ifâdesini "Boyun eğme" mânâsında yorumlamaları, lüzumsuz yere rivâyetlerin zâhirî beyanlarının tersine davranmak olacağından uygun görülmemiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; ilm-i kelâmcılar bu âyet-i kerîmeyi ilmin fazîletine delâlet eden en büyük delillerden biri olarak kabûl etmişlerdir. Çünkü sihrin hakîkatini çok iyi bilen ve büyü ilminde son noktaya varıp duran bu sâhirler, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın mûcizesinin, sihrin sınırlarını aştığını görünce, onun, temvîhât-ı beşeriyye (beşere âit yaldızlamalar) cinsinden değil de, mu'cizât-ı İlâhiyye (**Allâh-u Te'âlâ**'nın lutfettiği mûcizeler) kabîlinden olduğunu anladılar.

Eğer onlar sihir ilminde kemâle ermiş olmasaydılar: "Belki de bu, sihir ilminde bizden daha mükemmel biri olduğu için bizim âciz kaldığımız şeyleri yapma imkânı bulabildi." diyerek, vardıkları noktada bu delîli anlamaya imkân bulamazlardı.

Böylece **Firavun**'un sihirbazlarının sihir ilminde kemâle ermiş oldukları anlaşılmış oldu. Zâten bu ilimde kemâlâta sâhip oldukları için kâfirlikten îmâna geçebildiler.

Sihir ilminin hâli bu olursa, ya insanın tevhîd ilminde kemâle ermesinin faydaları hakkında ne düşünürsün?

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Vâsıtî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Onlar hakkında ezelde geçen saâdet karârı kendilerine yetişti de onları secdeye kapandırdı."

Câfer *(Kuddise Sirruhû)*nun beyânına göre; **Firavun**'un büyücüleri, kendilerine ezelde tealluk eden inâyet-i kadîmenin riyâhının nesîmini (ezelî yardımın rüzgârlarının tatlı esintisini) hissettiler de şükür için secdeye sığındılar ve: "Âlemlerin Rabbine îmân ettik!" dediler.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onlar sihirleriyle kendilerinin gâlip geldiğini yaldızlayıp gösterirlerken, **Allâh-u Sübhânehû, Hakk**'ın kahrını (ezici gücünü) onların bu bâtılı yaldızlamalarına musallat edince, bütün hîleler bâtıl oldu ve emeller boşa çıktı.

Böylece **Hakk Sübhânehû** onların iç âlemlerini ilk karşılaşma ânında korkuya doğru cezbedince, onlar düşmanlığın başköşesine yerleştiler. Oysa gerçekte onlar muhabbet ehlindendiler. Düşmanı dost sıfatında ibrâz eden, sonra da sayfayı çevirerek dostu düşman vasfında ızhâr eden O yüce Zât'ı tesbîh ederiz!

Netîcede hal, hükmolunan şeyin husûlünden başka her şeyden imtinâ eder. (Durum, ezelde karara bağlanan şeyin meydana gelmesinden başka bir şey istemez de, kaza ve kader neyse o olur!)

قَالُوْٓا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۙ﴿۱۲۱﴾ رَبِّ مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ ﴿۱۲۲﴾ قَالَ
فِرْعَوْنُ اٰمَنْتُمْ بِهٖ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ ۚ اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوْهُ
فِى الْمَدِيْنَةِ لِتُخْرِجُوْا مِنْهَآ اَهْلَهَا ۚ فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۲۳﴾
لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِّنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَاُصَلِّبَنَّكُمْ
اَجْمَعِيْنَ ﴿۱۲۴﴾ قَالُوْٓا اِنَّآ اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُوْنَ ۚ﴿۱۲۵﴾ وَمَا تَنْقِمُ
مِنَّآ اِلَّآ اَنْ اٰمَنَّا بِاٰيٰتِ رَبِّنَا لَمَّا جَآءَتْنَا ۭ رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَيْنَا
صَبْرًا وَّتَوَفَّنَا مُسْلِمِيْنَ ۚ﴿۱۲۶﴾ وَقَالَ الْمَلَاُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ
اَتَذَرُ مُوْسٰى وَقَوْمَهٗ لِيُفْسِدُوْا فِى الْاَرْضِ وَيَذَرَكَ وَاٰلِهَتَكَ ۭ
قَالَ سَنُقَتِّلُ اَبْنَآءَهُمْ وَنَسْتَحْيٖ نِسَآءَهُمْ ۚ وَاِنَّا فَوْقَهُمْ
قَاهِرُوْنَ ﴿۱۲۷﴾ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهِ اسْتَعِيْنُوْا بِاللّٰهِ وَاصْبِرُوْا ۚ
اِنَّ الْاَرْضَ لِلّٰهِ ۙ يُوْرِثُهَا مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۭ وَالْعَاقِبَةُ
لِلْمُتَّقِيْنَ ﴿۱۲۸﴾ قَالُوْٓا اُوْذِيْنَا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَاْتِيَنَا وَمِنْۢ بَعْدِ
مَا جِئْتَنَا ۭ قَالَ عَسٰى رَبُّكُمْ اَنْ يُّهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ
فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۲۹﴾ وَلَقَدْ اَخَذْنَآ اٰلَ
فِرْعَوْنَ بِالسِّنِيْنَ وَنَقْصٍ مِّنَ الثَّمَرٰتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُوْنَ ﴿۱۳۰﴾

﴿ قَالُوا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (121)

(قَالُوا) (Büyücüler) **dediler,** ne dediler? (اٰمَنَّا) **biz îmân ettik,** kime? (بِرَبِّ الْعَالَمِينَ) **âlemlerin Rabbine.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Sabahleyin kâfir büyücüler olan o kişiler, akşama îmanlı velîler hâlinde kavuşarak:) **'Biz o âlemlerin Rabbine îmân ettik!' dediler."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; büyücülerin secdeye kapanmadan önce îmân ettiklerini ifâde etmeleri gerekirken, burada secdenin îmâna takdîminin faydasını soranlara şöyle cevap verilir:

"**Allâh-u Te'âlâ**, sâhirlerin kalplerine îman ve mârifet (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme hâlini) yerleştirince onlar, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerine ilham ettiği bu îman ve peygamberi tasdik nîmetine şükretmek için secdeye kapandılar ki böylece onlar bu secdeyi hem îmanlarına, hem şükre, hem de **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı boyun eğmeyi açıklamaya alâmet kıldılar.

Gerçi bu îman sözünü secdeye giderken söylemiş olabilecekleri düşünüldüğünde, zâten burada farklı bir hikmet aramaya lüzum kalmaz.

﴿ رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (122)

Kimdir O âlemlerin Rabbi? (رَبِّ مُوسَى) **Mûsâ'nın Rabbi,** daha, (وَهَارُونَ) **Hârûn'un** (Rabbi)!

MEÂL-İ ŞERÎF

"Mûsâ'nın ve Hârûn'un Rabbi (olan **Allâh-u Te'âlâ Hazretleri)ne** (îmân ettik)!"

Î Z Â H Â T

"Semerkandî, Vâhidî ve **Fahrurrâzî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; sâhirler: **"Biz âlemlerin Rabbine îmân ettik!"** deyince, **Firavun**: "(Demek yenilip rezil olunca bana îman tazelemek üzere bu sözü söylediniz. O halde siz: 'Âlemlerin Rabbi!' sözünüzle) beni kastediyorsunuz değil mi?" dedi.

O zaman onlar: **"Mûsâ'nın Rabbi!"** deyince **Firavun**: "Yine beni kastediyorsunuz, çünkü **Mûsâ**'yı ben yetiştirdim!" dedi. Ama onlar: **"Hârûn'un da Rabbi!"** deyince herkes onların **Firavun**'u inkâr edip, göklerin ve yerin İlâhına inandıklarını anlamış oldu.

Mûsâ ve **Hârûn** *(Aleyhimesselâm)*, âlemler mefhûmuna dâhil iseler de, **Allâh-u Te'âlâ**'ya îmâna sâdece onlar dâvet ettikleri için, bir de diğer yaratıklardan üstünlüklerini açıklamak üzere özellikle anıldılar.

﴿ قَالَ فِرْعَوْنُ اٰمَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ اٰذَنَ لَكُمْ إِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (123)

(قَالَ) **Dedi,** kim? (فِرْعَوْنُ) **Firavun,** ne dedi? (اٰمَنْتُمْ) **siz îmân ettiniz** (öyle mi)? kime? (بِهِ) **ona,** neden önce, (قَبْلَ أَنْ اٰذَنَ) **ben izin vermeden önce,** kime? (لَكُمْ) **size,** Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise sirruhû)* kendi Kur'ân-ı Kerîm'inde bu âyet-i kerîmenin kenarına şöyle yazmıştır:

"Bu cümle-i celîlede geçen (اٰذَنَ) kelimesi, (عَلِمَ يَعْلَمُ) bâbından gelen (أَذِنَ يَأْذَنُ)den alınma mütekellim vahdehû için olup aslı (أَئْذَنَ) idi."

(إِنَّ هٰذَا) **şüphesiz ki işte bu,** nedir? (لَمَكْرٌ) **elbette büyük bir hîledir,** öyle hîle ki, (مَكَرْتُمُو) **siz hîle olarak kurdunuz,** neyi? (هُ) **onu,** nerede? (فِي الْمَدِينَةِ) **o** (Mısır) **şehir**(in)**de,** ne için o hîleyi kurdunuz? (لِتُخْرِجُوا) **çıkarasınız diye,** nereden? (مِنْهَا) **oradan,** kimi? (أَهْلَهَا) **halkını,**) (فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ **ama** (yaptığınız işin fecî âkıbetini) **pek yakında bileceksiniz!**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Firavun: '(Demek) **ben size izin vermeden siz ona îmân ettiniz! Hiç şüphesiz ki işte bu elbette öyle bir tuzaktır ki, halkını oradan çıkarasınız diye o** (Mısır) **şehir**(in)**de** (**Mûsâ** ile anlaşmalı olarak) **onu siz kurdunuz. Ama** (bu yaptığınızın acı sonunu) **pek yakında bileceksiniz.' dedi."**

Î Z Â H Â T

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Büyücüler ellerindeki sihirleri yere bırakınca, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da asâsını ortaya attı, o asâ birdenbire şüphe kaldırmayacak şekilde bir ejderhâ olup, değirmen kadar büyük olan ağzını açtı ve alt dudağını yere koyup, diğer dudağını kaldırdı da, onların ortaya attığı halatların ve asâların tümünü bir anda kapladı.

Sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* o asânın yanına gelip onu tutunca, evvelce olduğu gibi küçük bir değneğe dönüşüverdi, işte o zaman İsrâîloğulları (ve büyücüler) secdeye kapanarak:

"Biz Mûsâ ve Hârûn'un Rabbine îmân ettik!" dediler. Bunu gören **Firavun:**

﴿ ... اٰمَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ اٰذَنَ لَكُمْ إِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴾

"...(Demek) **ben size izin vermeden siz ona îmân ettiniz! Hiç şüphesiz ki işte bu elbette öyle bir tuzaktır ki, halkını oradan çıkarasınız diye o** (Mısır) **şehir**(in)**de** (**Mûsâ** ile anlaşmalı olarak) **onu siz kurdunuz. Ama pek yakında bileceksiniz."** dedi. Böylece çaprazlama kesenlerin ve insan asanların ilki **Firavun** oldu." *Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/499-501)*

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Firavun**'un: **"Ben size izin vermeden siz ona îmân ettiniz!"** sözü, îmânın sâdece tasdikten ibâret olduğunu, yâni insan hiçbir amel işlemese de, sâdece îman şartlarını doğrulamasının Müslüman olması için yeterli olduğunu ifâde eder. Çünkü sihirbazlar o an için tasdikten başa hiçbir şey yapmamış oldukları halde:

﴿ ... اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

"...Biz âlemlerin Rabbine îmân ettik!" dediler. Demek ki amel, îman için şart olmayıp, îman sâdece tek bir tasdikten ibârettir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Firavun** sihri en iyi bilenlerin, büyük kalabalıkların gözü önünde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın nübüvvetini ikrar ettiklerini görünce bunun, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın peygamberliğinin sıhhati husûsunda herkes nazarında kuvvetli bir delil teşkil edeceğinden korkarak, toplumun **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın peygamberliğine inanmasına engel olmak için avamın kulağına iki tür şüphe bıraktı.

Bunlardan birincisi:

﴿ ... إِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ ... ﴾

"...Hiç şüphesiz ki işte bu elbette öyle bir tuzaktır ki, o (Mısır) şehir(in)de (Mûsâ ile anlaşmalı olarak) onu siz kurdunuz..." sözüdür ki, böylece **Firavun**: "Bu büyücülerin **Mûsâ**'ya îmânları, gördükleri delîlin kuvvetinden değildir. Ancak onlar daha önce: 'Şöyle şöyle olursa biz sana inanırız!' diye **Mûsâ** ile anlaştıkları için şu anda îmanlarını devreye soktular." demek istemiştir.

Firavun bunu bir bilgiye dayanarak söylemiş olabilir, nitekim **İbni Mes'ûd** ve diğer bâzı sahâbîlerden *(Radıyallâhu Anhüm)* nakledildiğine göre: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile sihirbazların emîri karşı karşıya gelince **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ona: 'Söyle bakayım, eğer ben sana gâlip gelirsem bana inanacak mısın ve benim getirdiğim şeyin hak olduğuna şâhitlik yapacak mısın?' dedi.

Buna karşılık sâhir: 'Elbette ben yârın öyle bir sihir meydana getireceğim ki, onu hiçbir sihir yenemez. Vallâhi eğer sen bana gâlip gelecek olursan (bunun bir büyü olmadığı anlaşılacağı için) mutlaka ben sana îmân edeceğim ve senin hak olduğuna gerçekten şâhitlikte bulunacağım!' dedi.

Bu sırada **Firavun** onları izliyordu. İşte **Firavun**'un: 'Siz karşı karşıya görüşürken birbirinize yardım etmek için anlaşmıştınız. **İşte bu, elbette öyle bir tuzaktır ki bu şehirde o hîleyi, halkını oradan çıkarasınız diye kurdunuz!**' sözü(nün sebebi) budur." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/362-363; İbni Ebî Hâtim, no:8814, 5/1537; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/499-500)*

İşte bu rivâyet, Firavun'un, büyücülerle Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın daha önce karşılaştığını izleyerek bu kanaate vardığını ifâde ediyorsa da, **İbni Kesîr** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; Firavun'un diğer bir âyet-i kerîmede geçen:

﴿ ... إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ ... ﴾

"...Şüphesiz ki o (Mûsâ), elbette size bu büyüyü öğretmiş olan ulunuzdur..." *(Tâhâ Sûresi:71)* sözü, bâtılların en bâtılı sayılacak niteliktedir. Çünkü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*

Medyen'den gelir gelmez **Firavun**'u **Allâh**'a dâvet etmiş, üstün mûcizeler açıklamış ve getirdiği dâvânın doğruluğuna delâlet eden kat'î deliller ortaya koymuştur.

Bunun üzerine **Firavun**, yönetimi altında bulunan şehirlere tellâllar salıp büyücüleri toplatmış ve onlara çok büyük bahşişler söz vermiştir. Büyücü takımı gâlip gelmeye ve Firavun'un yanında öncelik kazanmaya en düşkün insanlar oldukları halde, ellerinden gelirken bu fırsatı nasıl kaçırmışlardır?

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* daha önce onlardan hiçbirini görüp tanımamışken ve onlarla bir araya gelmemişken, nasıl onlara sihir öğretecek dereceye çıkmıştır?

Demek ki Firavun bütün bunları bile bile işi örtbas etmek ve devletinin câhil yöneticilerinin kafasını karıştırmak için bu şüpheyi ortaya atmıştır.

Nitekim:

فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ

"Böylece o, kavmini kıt akıllı buldu da onlar da hemen ona itaat ettiler." *(Zühruf Sûresi:54)* âyet-i kerîmesi bunu beyan etmektedir.

Zâten:

أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى

"Ben sizin en üstün rabbinizim!" *(Nâzi'ât Sûresi:24)* sözünde onu tasdik eden bir toplumun, yaratıkların en câhili ve en sapığı olduğunu söylemeye hâcet yoktur.

Firavun'un ortaya attığı ikinci şüphe:

لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا

"Halkını oradan çıkarasınız diye!" cümle-i celîlesinde zikredilmiştir ki; vatandan ve alışılan nîmetlerden ayrılığın çok zor bir şey olduğu düşünülecek olursa, mel'ûn **Firavun**'un bu hususta ortaya attığı iki şüpheden daha kuvvetli bir şey bulunamayacağı anlaşılır.

Firavun'un:

اٰمَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ اٰذَنَ لَكُمْ

"(Demek) ben size izin vermeden siz ona îmân ettiniz!" sözü, onun, ilâhlık iddiasındaki büyük çelişkilerinden biridir. Çünkü iddia ettiği gibi gerçek mânâda ilâh olsaydı, kendisinden başka bir ilâha dâvet eden bir kişiye inanmaları için topluma izin vermesi düşünülemezdi. İşte bu da **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bâtıla tutunanlarda açığa çıkardığı rüsvaylık eserlerinden biridir.

Firavun bu sözünün sonunda:

فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ

"Ama pek yakında bileceksiniz." demiştir ki, bunun bir tehdit savurma olduğunda şüphe yoktur. Ama o, bu kapalı tehditle yetinmemiş, bir sonraki âyet-i kerîmede bu tehdidi nasıl gerçekleştireceğini açıklamıştır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Firavun, büyücülerin (kendisini zelil duruma düşürmek için) bir şeyler yaptığını sanarak onlara hitâp etti. Oysa büyücü-

ler artık bu sırların, şekillerin (görüntülerin) boyunduruğundan kurtulduğunu, kalplerinin tefrika tevehhümünden (**Allâh-u Te'âlâ**'dan başka farklı farklı rabler olduğu düşüncesinden) arındığını ve iç âlemlerinin semâsında irfan (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme) güneşinin doğduğunu bilmekteydiler.

Böylece **Hakk** onlara, doğru bir bakışla müşâhede ettirilince, artık ne nefsin korkutmalarının onlarda bir tesiri, ne de herhangi bir bahânenin onlarda bir geçerliliği kalmamıştır.

﴿ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (124)

(لَأُقَطِّعَنَّ) **Andolsun ki elbette tamâmen keseceğim,** neyi? (أَيْدِيَكُمْ) **ellerinizi,** daha, (وَأَرْجُلَكُمْ) **ayaklarınızı,** nereden? (مِنْ خِلَافٍ) (sağ el-sol ayak şeklinde) **değişik taraftan,** (ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّ) **sonra yemin olsun ki elbette asacağım,** kimi? (كُمْ) **sizi,** (أَجْمَعِينَ) **topluca.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Andolsun ki ellerinizi ve ayaklarınızı elbette (sağ el-sol ayak şeklinde) **değişik taraf**(lar)**dan tamâmen keseceğim, sonra yemin olsun elbette hepinizi fecî bir şekilde topluca asacağım!"**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; el ve ayağın tersten kesilmesi, ikisini iki farklı cihetten, ya sağ el-sol ayak veyâ sol el-sağ ayak şeklinde kesmek olarak bilinmektedir. Asmak ise, bilindik bir şeydir, böylece **Firavun** onları, iki büyük tehdide mâruz bırakmıştır.

Müfessirler, Firavun'un bu tehdidi gerçekleştirip gerçekleştirmediği husûsunda ihtilaf etmişlerdir, çünkü âyet-i kerîmede bu iki hususdan birine delâlet eden bir ifâde bulunmamaktadır. Bir kısım müfessir, Firavun'un bu tehdidi gerçekleştirdiğini söylerken, birkaç delil ortaya koymuşlardır. Nitekim onların:

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ

"Ey Rabbimiz! Üzerimize bolca sabır yağdır ve bizi (İslâm'da sebat eden) **Müslümanlar olarak vefât ettir!"** *(A'râf Sûresi:126)* diye duâ etmeleri, başlarına büyük bir belâ geldiğine delâlet etmektedir.

Ayrıca **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen: "İnsanları darağacında asanların ilki **Firavun** olmuştur. Elleri ve ayakları çaprazdan kesenlerin ilki de odur." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/363; İbni Ebî Hâtim, no:8815, 5/1537; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/501)* rivâyeti, Firavun'un bunu yaptığına delâlet etmektedir ki, insanları **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın dînini kabûl etmekten sakındırmak için bunun daha etkili olacağı pek açıktır.

Yine böylece **İbni Abbâs** ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiğine göre: "Onlar gündüzün başında sâhir (büyücü)lerken, günün sonunda şühedâ (şehitler) oluvermişlerdir." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/364-365; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/502)* rivâyeti de bu görüşü kuvvetlendirmektedir. **Kelbî** ve **Süddî** *(Rahimehümellâh)*ın sözü de bu yöndedir.

Bâzı müfessirler ise, **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Mûsâ** ve **Hârûn** *(Aleyhimesselâm)*a hitâben:

وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِآيَاتِنَا أَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ

"İkinize büyük bir (hâkimiyet ve) **saltanat vereceğiz de, onlar size** (ne delil, ne de kuvvet bakımından) **yetişemeyecekler. Âyetlerimizle birlikte** (onlara korkmadan gidin)**! İkiniz de, size hakkıyla uymuş olanlar da, gâlip geleceklerin ta kendileridir!"** *(Kasas Sûresi:35)* buyurmuş olmasından yola çıkarak **Firavun**'un, bu tehdidini gerçekleştirme imkânı bulamadığını söylemişlerdir.

Gerçi birinci görüşün sâhipleri: "Bu gâlibiyetten maksat, delille üstün gelmektir yâhut işin netîcesi îtibârıyla gâlip olmaktır ki bu, bir kısmının öldürülmüş olmasıyla çelişen bir durum değildir." diyerek bu delîle cevap vermişlerdir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde bu iki görüşe de yer verildikten sonra, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın: "Firavun, büyücüleri yakaladı, önce el ve ayaklarını kesti, sonra da onları Mısır Nil'inin sâhilinde astı." sözü nakledilmiş, daha sonra da onların el ve ayaklarının kesilmesindeki hikmeti konu eden **Mesnevî**'nin şu beyti zikredilmiştir:

سَاحِرَانْ چُونْ حَقِّ اُو بَشْنَاخْتَنْدْ دَسْت و پَا دَرْ جُرْمِ آنْ دَرْ بَاخْتَنْدْ

"Sihirbâzlar, anladıkları zaman onun hakkını,
Kaybettiler o suça karşılık el ve ayaklarını." *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:1620)*

Sihirbazlar **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın hakkını anlayıp da onun yüksek şânına ârif olunca, evvelce onunla mücâdeleye ve inatlaşmaya kalkıştıklarında, el ve ayaklarını kullanıp oynattıklarından, bu uzuvları(nın) kesilmeyi hak etti(ğini kabullenmiş oldular). *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/149)*

Sihirbâzlar îman nûru ile müşerref olup, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın haklılığını anladılar ve onun yüksek mertebesine vâkıf oldular. Sonsuz saâdet bahşeden îman ve İslâm üzere sonlanmak gerektiğini hakka'l-yakîn (gözle görülen bir gerçek gibi) müşâhede ettiler.

Firavun'un tehdîdinden, korkutmasından ve intikâm alıp öldürmesinden hiç çekinmeden ve kalplerinde hiçbir korku duymadan, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a karşı önceden işlemiş oldukları mücâdele cürmünün cezâsını dünyâdayken çekmek için, **Hakk** yolunda el ve ayaklarından vazgeçtiler ve canlarını da fedâ etmekten aslâ ve kat'â kaçınmadılar. Böylece onlar dünyâyı âhiret üzerine tercîh edenlerden olmadılar.

Nitekim **Hazret-i Hakk Teâlâ**:

قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا
إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى

"(Büyücüler Firavun'un bu tehditleri karşısında hiçbir tereddüt geçirmeden:) **'Bize gelmiş olan o açık mûcizelere ve bizi yoktan yaratmış olan O Zât'a karşı seni**

asla tercih etmeyeceğiz. Artık sen karar verici olduğun şeye hükmet! Sen ancak işte bu en alçak hayata hükmedersin. (Senin gücün ancak bu fâni dünyada söker, kısa bir zaman sonra da kaybolup gider.)

Gerçekten de biz hatalarımızı ve bizi kendisine zorladığın büyücülüğü(n günahını) **bizim için bağışlasın diye Rabbimize îman ettik! Zaten Allâh** (sevap bakımından) **pek hayırlıdır,** (azap bakımından da) **çok devamlıdır.' dediler."** *(Tâ Hâ Süresi:72-73)* âyet-i kerîmelerinde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın tarafına geçen sihirbazların, Firavun'a karşı cevap verip îman yolunda cân ve başlarıyla oynadıklarını anlatmakta ve aşk erbâbındaki canbâzlığın (canıyla oynamanın) nasıl olduğuna delâlet buyurmaktadır.

Şimdi ey babasının gözünün nûru ve annesinin ciğerpâresi! Bunda hisse şudur ki; enbiyânın vârisleri olan evliyây-ı esfiyâya (velîlere ve seçkin kullara) ta'zîm ve hürmet, meyil ve muhabbet üzere olanlar, hiç şüphesiz evliyâ ve esdıkânın (sıddîkların) halleriyle hallendiklerinde, gönülleri aşkın ziyâsı ve muhabbeti ile sabahtan daha nurlu ve aydınlık hâle gelerek, can gözleri nûr-i Muhammedî ile mükemmel ve münevver olurlar.

Artık bundan sonra hâriçteki münkir, münâfık ve firavun tabîatlı olan bozuk insanlara nasıl uyulabilir? O bedbahtların sözlerine aldırış etmemek gerekir.

Eğer Allâh adamlarına: "Seni îdâm ile öldürürüz" deseler, o tür gâfil, câhil ve münkirlerin yaptıkları bu çeşit sakındırma ve korkutmalar karşısında, Allâh-u Te'âlâ velî kulun kalbindeki aşk ateşinin alevlerini Arş'ın sâkına (direğine) ulaştırır da, onun îmân-ı şuhûdîsi artarak, nice yüzbin canı olsa Hakk ve aşk yolunda fedâ etmeyi canına minnet bilir ve dünyâyı âhiret üzerine ihtiyâr etmez. Hayât-ı ebediyyeyi, birkaç günlük olan hayât-ı âriyetîye (emânet hayâta) hiç değişmez. *(Sarı Abdullâh Efendi, Cevâhir-i bevâhir-i Mesnevî:2/363-364)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Semnûn** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "İnsan, ğaybet hâlinde (dosttan uzakken ve hakîkati görmeden) dayanamayacağı birçok belâlara, müşâhede hâlinde (dostun yanındayken ve hakîkati gördükten sonra) tahammül edebilir.

Görmez misin ki; büyücüler hakîkati gördüklerinde Firavun'un: "Ellerinizi ve ayaklarınızı değişik taraftan keseceğim!" tehdidine hiç aldırmamışlardır.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Firavun:**

لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ

"Mâdem ki siz şimdi benim vefâ çemberimden çıkıp da muhâlefete ayakbastınız, o halde o el ve ayaklarınızı sizden çıkaracağım." dedi.

İman eden sihirbazlar da: "Ey Firavun! Bizim aşkımızın hikâyesi gayet uzundur. Firavun gözü onu bir anda göremez.

آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ

Biz âlemlerin Rabbine imân etmişizdir. Ey Firavun! Sen, bedenin başını kesiyorsan da, gönlün başına ne yapabilirsin ki?

Senin gibi bedbaht biri için kullanmaktansa, kesilip gitsin o el, daha iyi! Senin gibi bir âsînin döşeğine basmaktansa, kökünden çekip çıkarılsın o ayak, daha iyi! Dil, eğer senin gibi birine ta'zîm için medhiye düzecekse, dilsiz olmak çok daha iyi!" diye karşılık verdiler.

Bunun üzerine Firavun, tehditlerine boyun eğmeyen o azizlere işkence ederek kahrını gösterdi. Ama Rabbü'l-âlemin'den, kerem hükmü üzere şu methiye geldi:

"Eğer el, ayak, dil ve kulaklarınız Benim uğrumda gittiyse, hiç korku duymayınız. Zîrâ Ben size, yitirdiğiniz o göz ve kulaklarınızdan çok daha iyisini veririm ki, (böylece siz):

بِى يَسْمَعُ وَ بِى يُبْصِرُ

"Benimle işitir ve Benimle görür (makamına erişirsiniz)!"

Haberde şöyle gelmiştir:

كُنْتُ لَهُ سَمْعاً يَسْمَعُ بِى وَ بَصَراً يُبْصِرُ بِى وَ يَدًا يَبْطِشُ بِى

"(Ben bir kulumu sevdiğim zaman) **onun için bir kulak olurum ki artık Benimle işitir, bir göz olurum ki Benimle görür, bir el de olurum ki Benimle sıkıca kavrar!"** *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/704; Benzeri bir rivâyet için bakınız: Buhârî, Rikak:38, no:6137, 5/2385)*

Kur'ân-ı Mecîd'de:

فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً

"Kesinlikle Biz onu (o îman edip sâlih amel işleyen kimseyi dünyada da, kabirde de, cennette de) **pek hoş bir hayatla ihyâ edeceğiz!** (Artık onlar ölümsüz bir hayata, fakirlik endişesi taşımayan bir zenginliğe, ardında hastalık olmayan bir sağlığa, kaybetmeyecekleri bir mülke ve hiçbir bedbahtlık barındırmayan bir saadete ulaşacaklardır.)" *(Nahl Sûresi:97)* **buyurulmuştur.**

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den rivâyet olunan bir hadîs-i şerîf şöyledir:

"Kurb ve kerâmet gecesi (mi'râc hâdisesi)**nde dördüncü göğe vardığımda kulağıma:**

آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ

'Biz âlemlerin Rabbine imân ettik!' diye hazîn bir ses geldi. Bunun üzerine Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*:

'Ey Seyyidim! Bu ümmet-i Mûsâ'nın (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a inanan sihirbazların) **sesidir. Bu harflerin** (ifâde ettiği îmân mânâsının) **aşkında yok oldular ve onlardan sadece bu söz kaldı. Ebediyete kadar da bu sıfat üzere olurlar.' dedi."** *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/704)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Firavun'un îmân eden büyücülere yaptığı tehdit:

﴿ قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ اٰذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى ﴾

"(**Firavun:**) '(Demek) **ben size izin vermeden önce siz ona îmân ettiniz! Şüphesiz ki o (Mûsâ), elbette size bu büyüyü öğretmiş olan ulunuzdur.** (Siz bu işi aranızda anlaşarak, ondan küçük büyüler sergilediniz. O ise daha büyük oynayarak sizi yendi.)

Andolsun ki; elbette ellerinizi ve ayaklarınızı (sağ el, sol ayak şeklinde) **değişik taraf**(lar)**dan elbette iyice keseceğim, sonra yemin olsun mutlaka hepinizi hurma kütükleri** (üzeri)**nde fecî bir şekilde asıp bırakacağım! Andolsun mutlaka siz bileceksiniz ki; azap bakımından daha güçlü ve daha sürekli hangimizmiş**(, ben mi, **Mûsâ**'nın İlâh'ı mı)**?!' dedi."** *(Tâhâ Sûresi:71)*

﴿ قَالُوا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (125)

(قَالُوا) (Büyücüler) **dediler,** (إِنَّا) **muhakkak biz,** kime? (إِلَى رَبِّنَا) **ancak Rabbimize,** kimleriz? (مُنْقَلِبُونَ) **dönücüleriz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Secdeye kapandıklarında cennetteki makamlarını gören o büyücüler:) '(Sen bu dediklerini yapacak olursan, ne mutlu bize! Zîrâ o takdirde) **şüphesiz ki biz ancak Rabbimiz**(in cennet ve rahmetin)**e dönücüleriz.' dediler."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, İbni Kesîr ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ,** Firavun'un tehditlerini beyân ettikten sonra îmân eden büyücülerin cevâbını açıklamıştır ki, kâfir olması için tehdit edilen bir müminin bundan daha güzel cevap vermesi düşünülemez.

Böylece onlar: "Biz mutlaka öleceğimize göre senin bize yaptığın bu tehditleri uygulamanda bir zarar yoktur, çünkü ecel kesinleşmiş olduğu için ileri geri yapmaz." demiş olmaktadırlar ki, bu mânâ, şâirin:

وَمَنْ لَمْ يَمُتْ بِالسَّيْفِ مَاتَ بِغَيْرِهِ تَعَدَّدَتِ الْأَسْبَابُ وَالْمَوْتُ وَاحِدٌ

"Kılıçla ölmeyen, başkasıyla ölür,
Sebepler farklıysa da ölüm birdir." sözü gibidir.

Ya da onlar: "Biz hep birlikte **Allâh-u Te'âlâ**'ya döneceğimize göre, artık aramızda O hüküm verir." mânâsını kastetmiş olabilirler ki, bu da şâirin:

إِلَى دَيَّانِ يَوْمِ الدِّينِ نَمْضِي ... وَعِنْدَ اللهِ تَجْتَمِعُ الْخُصُومُ

"Cezâ gününde hesap sorana geçip gideceğiz,
Bütün hasımlar, Allâh'ın huzûrunda toplanacak." sözüne uygun düşmektedir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; îmân eden sâhirler **Allâh-u** Te'âlâ'ya kavuşma özlemi çektikleri için ölümü hoş karşıladıklarını ifâde etmek üzere: "(Zâten biz Rabbimize kavuşmak istiyoruz, o halde senin bizi öldürmen bizi murâdımıza erdirir, çünkü bu takdirde biz) şüphesiz ki Rabbimiz(in sevâbına ve rahmetin)e dönücüleriz!" dediler.

Nitekim **Mesnevî**'de şöyle buyrulmuştur:

جَانْهَايِ بَسْتَه اَنْدَرْ آب و گِلْ چُونْ رَهَنْدْ اَزْ آب و گِلْهَا شَادْ دِلْ

دَرْ هَوَايِ عَشْقِ حَقْ رَقْصَانْ شَوَنْدْ هَمْچُو قُرْصِ بَدْرْ بِى نُقْصَانْ شَوَنْدْ

"Su ve çamur içinde bağlanmış(, mukayyed ve mahbûs olan) **ruhlar,**

Su ve çamur (tabîatın)**dan**(, cismâniyet ve nefsâniyetten) **kurtulduklarında gönülleri ferâha kavuşarak** (sevinçle),

Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ'nın aşkının (ve muhabbetinin) **hevâsında raks** (ve semâ) **edici olurlar,**

(Aydınlık) **bedir hâlindeki ayın kursu gibi noksansız**(, tastamam) **olurlar."** *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:1346-1347)*

Dünyada "Anâsır-ı erba'a (su, hava, toprak ve ateşten ibâret dört temel unsur)" sahibi olan insanlar ve bu "Anâsır"a bağlanmış olan canlar, bu "Anâsır"dan, yâni beşerî unsurların hükmünden ve noksanlık züllüne esâretten (eksiklik alçaklığının esiri olmaktan) kurtulduklarında, ruhları urûc ile'l-me'âd eder (geldikleri yer olan Arş'ın nûruna yükselir).

Böylece gönülleri şâd ve mesrûr olur da, Cenâb-ı Hakk'ın aşk-ı hevâsında raks ve semâ ederler. (Mânevî aşka kapılarak kendilerinden geçip dönmeye başlarlar.) Artık onlar ayın on dördü gibi noksansız olurlar da bedirlerine husûf (dolunaylarına bir tutulma) ve güneşlerine küsûf (tutulma) vâkı' olmaz. *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye; c:1, sh:661-662; Sarı Abdullah, Şerh-i Mesnevî:2/228; Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/125)*

چُونْ نِقَابِ تَنْ بَرَفْتْ اَزْ رُوِي رُوحْ اَزْ لِقَايِ دُوسْتْ دَارَدْ صَدْ فُتُوحْ

"Ten peçesi rûhun yüzünden kalktığında,
Dostun cemâlinden yüzlerce fetihlere kavuşur."

Rûhun yüzünde nikab (peçe) gibi olan ten (ve bedenin ihtiyaçlarıyla uğraşma nedeniyle Allâh-u Te'âlâ'dan gaflet) ortadan kalktığında, artık o kimse dostun cemâlinden yüzlerce fütûhât, füyûzât ve tecelliyâta nâil olur.

مِيزَنَدْ جَانْ دَرْ جِهَانِ آبْگُونْ نَعْرَهْ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ

"Haykırır rûh, şu dünyânın göğüne,
Nârasını: "Bilseydi kavmim keşke!" *(Mesnevî-i Mânevî, cilt:5, beyit no:1740)*

İşte mânevî mîrâca yükselen ve dostun cemâlinden yüzlerce fetihlere kavuşan can (rûh) saf su renginde olan dünyâ semâsında:

يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ

"Ne olaydı kavmim (bu esrâr ve tecelliyâtı) **bilseydi!"** *(Yâsîn Sûresi, 26)* nârasını atar. Zirâ o ruh, tecelliyât-ı İlâhiyye'nin neşesinden ve buna sevincinden dolayı dünyâya sığmaz.

مَنْ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَعْرِفْ **"Tatmayan bilmez!"** azîzim. *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye; c:1, sh:661-662; Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:5/207)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onların varışı **Allâh-u Te'âlâ**'ya olunca, **Allâh-u Te'âlâ**'ya gidiş yolunda karşılaştıkları zorluklar onlara kolay gelmiştir.

﴿ وَمَا تَنْقِمُ مِنَّا إِلَّا أَنْ اٰمَنَّا بِاٰيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَتْنَا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (126)

(وَمَا تَنْقِمُ) **Sen beğenmiyorsun,** kimden? (مِنَّا) **bizden,** yâni bizim hiç bir şeyimizi beğenmezlik etmiyorsun, (إِلَّا أَنْ آمَنَّا) **ancak inanmamızı,** neye? (بِآيَاتِ رَبِّنَا) **Rabbimizin âyetlerine,** ne zaman, (لَمَّا جَاءَتْ) **geldiği zaman,** kime? (نَا) **bize.**

Büyücüler Firavun'a bunları söyledikten sonra, **Allâh-u Te'âlâ**'ya yalvarmak üzere şöyle dediler: (رَبَّنَا) **Ey bizim Rabbimiz!,** (أَفْرِغْ) **bolca yağdır,** kimin üzerine, (عَلَيْنَا) **bizim üzerimize,** neyi? (صَبْرًا) **büyük bir sabrı,** daha, (وَتَوَفَّ) **vefât ettir,** kimi? (نَا) **bizi,** kimler olarak? (مُسْلِمِينَ) **Müslüman**(lıkta sebât eden) **kimseler olarak.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Sen bizim ancak, bize geldiklerinde Rabbimizin âyetlerine îmân etmemizi beğenmiyorsun (ama bu, iftihar edilecek güzelliklerin en büyüğüdür, senin hoşnutluğunu kazanmak için vazgeçilecek bir şey değildir)! (Derken o zatlar **Firavun**'la konuşmayı bırakıp **Allâh-u Te'âlâ**'ya ilticâ ederek şöyle duâ ettiler:) **Ey Rabbimiz! Üzerimize bolca sabır yağdır ve bizi** (İslâm'da sebat eden) **Müslümanlar olarak vefât ettir!"**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; büyücüler Firavun'un tehditlerine karşı: "Biz zâten Rabbimize döneceğimize göre senin bize yaptığın bu tehditleri uygulamanda bir zarar yoktur." diyerek, Firavun'dan hiç korkmadıklarını açıkladıktan sonra, bu âyet-i kerîmeyle; kendilerinin yaptıkları işin ayıplanacak ve tehdit îcâb edecek bir şey olmadığını, bilakis bunun tersini gerektirdiğini, hattâ hakkı ikrar ve delil meydana çıktığında bâtıldan sakınma husûsunda örnek alınacak bir davranış olduğunu açıklamışlardır.

"Vâhidî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* onların bu sözüne: "Biz Rabbimizin âyetlerine inanmaktan başka, azâbı hak edecek hiçbir suç işlemedik!" diye mânâ vermiştir ki buradaki âyetlerden maksat; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a verilmiş olan ve mislini meydana getirmeye **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka kimsenin güç yetiremeyeceği o kahir mûcizelerdir.

"Hûd ibni Muhakkem Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onların Firavun'a karşı söyledikleri bu söz, Ashâb-ı uhdûd (inananları ateş dolu hendeklere atıp yakan kâfir bir hükümdâr ve adamları) hakkında buyrulan:

وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ. الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ

"O (kâfir ola)**nlar bu** (Müslüma)**nların** (hiçbir vasfını değil,) **ancak O Azîz ve Hamîd olan Allâh'a imanları**(ndan ibaret en üstün vasıfları)**nı beğenmemişlerdi.**

O Zât ki; göklerin ve yerin mülkü sadece Kendisine aittir! Zâten Allâh her şeye (hakkıyla şahitlik yapan bir) **Şehîd'dir!"** *(Bürûc Sûresi:8-9)* âyet-i kerîmeleri gibidir.

Yahûdi ve Hristiyanlara söylenmesi emredilen:

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِاللهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ وَأَنَّ أَكْثَرَكُمْ فَاسِقُونَ

"Ey kitap ehli! Siz bizim ancak Allâh'a, bize indirilmiş olana ve daha önce indirilmiş bulunan (tüm kitap)**lara inanmış olmamızı beğenmiyorsunuz, bir de** (dinimizi beğenmemeniz) **şu nedenle**(dir) **ki; ekseriniz gerçekten** (yoldan çıkmış) **fâsık kimselersiniz!"** *(Mâide Sûresi:59)* âyet-i kerîmesi de bu mânâdadır ki bütün bunlar, kâfirlerin, en çok beğenilmesi gereken îman vasfını beğenmediklerini ve iftihar edilecek şeyi ayıp sayacak kadar tersine iş yaptıklarını ortaya koymaktadır.

İşte îmân eden büyücüler Firavun'a karşı bu sözleri söyleme cesâretini gösterdikten sonra **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığındılar ve Firavun'un onlara yapması muhtemel olan işkencelere karşı sabır ve tahammül istemek üzere:

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا

"Ey Rabbimiz! Üzerimize bolca sabır yağdır!" diye duâ ettiler.

Bu sözde geçen (اِفْرِاغْ) kelimesi, "Dökmek" mânâsındadır ki bunun aslı, "Boş kalma" anlamına gelen (فَرَاغْ) kökündendir. İçindeki dökerek kabı boşaltmaya da bu itibarla (اِفْرِاغْ ifrâğül inâi) denilir. İşte burada da, düşmanın eziyetine karşı son güç harcanacak kadar sabretmek, kabın içindeki suyu sonuna kadar boşaltmaya benzetilerek bu tâbir kullanılmıştır.

Mücâhid *(Rahimehullâh)* bu cümleye: "Asılırken ve kesilirken üzerimize sabır boşalt!" diye mânâ vermiştir ki, bu söz: "Bize sabır indir!" sözünden daha mükemmeldir. Çünkü kabı boşaltmak, içinde ne var ne yok hepsini boşaltmak anlamına geldiğinden, böylece onlar **Allâh-u Te'âlâ**'dan bir miktar sabır değil de, sabrın tamamını istemiş oldular.

Ayrıca sabır kelimesinin "Nekre" olarak getirilmesi, istenen sabrın kâmil ve tam olduğunu ifâde ettiğinden mânâ: "Bizim üzerimize pek büyük bir sabır boşalt!" şeklinde olur.

Bir de, kulların kendi amelleri sayılan ve kendilerinden doğan sabrı **Allâh-u Te'âlâ**'dan istemeleri, Ehl-i Sünnet'in görüşü olan: "Kulun fiili ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratmasıyla ve kaderiyledir!" inancını teyid etmektedir.

Îman eden bu kıymetli zatlar duâlarını:

وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ

"Ve bizi (İslâm'da sebat eden) **Müslümanlar olarak vefât ettir!"** sözüyle hitâma erdirmişlerdir ki bunun mânâsı: "Bizi **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın getirdiği hak din olan ve aynı zamanda dostun **İbrâhîm** *(Aleyhissalâtü Vesselâm)*ın dîni olan İslâm üzere öldür!" demektir.

"Semerkandî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; hikmet sâhibi bâzı âlimler: "Firavun'un büyücüleri elli sene kâfir yaşamışken, tek bir ikrar ve tek bir secde ile mağ-

firet olundular. Ya peki elli sene ikrar ve secdede bulunan kişi **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetini ve mağfiretini nasıl ummaz?" demişlerdir.

"İbni Kesîr Tefsiri"nde zikredildiğine göre; büyücüler bu iki âyet-i kerîmede önce Firavun'a hitap ederek, daha sonra da **Allâh-u Te'âlâ**'ya duâ ederek: "Biz Allâh'a döneceğimizi kesinkes anladık, O'nun azâbı senin azâbından daha şiddetlidir, senin bizi dâvet ettiğin şirk ve zorladığın sihir yüzünden O'nun bize vereceği cezâ senin cezandan daha büyüktür.

O halde biz Allâh'ın azâbından kurtulmak için senin azâbına sabredeceğiz! Ey Rabbimiz! Dîninde sebât edebilmek için üzerimize sabır yağdır ve bizi peygamberin **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a uyanlar olarak öldür!" demiş oldular.

İşte onların bu sözü, diğer âyet-i kerîmelerde geçen:

لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَا وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَا

"Bize gelmiş olan o açık mûcizelere ve bizi yoktan yaratmış olan O Zât'a karşı seni asla tercih etmeyeceğiz. Artık sen karar verici olduğun şeye hükmet! Sen ancak işte bu en alçak hayata hükmedersin. (Senin gücün ancak bu fânî dünyâda söker, kısa bir zaman sonra da kaybolup gider.)

Gerçekten de biz hatalarımızı ve bizi kendisine zorladığın büyücülüğü(n günahını) **bizim için bağışlasın diye Rabbimize iman ettik! Zaten Allâh** (sevap bakımından) **pek hayırlıdır,** (azap bakımından da) **çok devamlıdır.**

Şu bir gerçek ki; her kim (kâfir olarak ölüp) **bir suçlu olarak Rabbine gelirse, gerçekten de onun için cehennem vardır ki, o orada ne öl**(üp istirâhat ed)**ebilecektir, ne de** (faydalanacağı bir hayatla) **yaşayabilecektir!**

Ama her kim gerçekten sâlih ameller işlemiş bir mümin olarak (ölür de) **O'na gelirse, işte sana! Onlar ki, en üstün dereceler sadece onlara âittir."** *(Tâhâ Sûresi:72-75)* sözleriyle benzerlik arz etmektedir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme îman ve İslâmın aynı şey olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü onlar evvelâ:

آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا

"Rabbimizin âyetlerine îman ettik!" demişler, sonra da:

وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ

"Ve bizi Müslümanlar olarak vefât ettir!" diye duâ etmişlerdir. Demek ki kendisi üzere sebat ederek ölmek istedikleri İslâm, evvelce ikrar ettikleri îmânın aynısıdır.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; îmân eden büyücüler, Rablerinden İslâm üzere vefat edebilmeyi istemişlerdir ki bütün peygamberlerin duâsı bu yönde olmuştur. Nitekim **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)*:

تَوَفَّنِي مُسْلِمًا

"Beni Müslüman olarak öldür!" *(Yûsuf Sûresi:101)* diye duâ etmiştir.

İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* da oğullarına vasiyet ederken:

إِنَّ اللهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

"Şüphesiz Allâh sizin için bu (İslâm) **dini**(ni) **seçmiştir. O halde siz ancak Müslümanlar olarak ölün!"** *(Bakara Sûresi:132)* demiştir.

İşte her müminin yapması gereken de, işleyeceği bir suçtan dolayı kendisinden îman nîmeti soyulup alınmasın diye böylece her vakit **Allâh-u Te'âlâ**'ya yalvarıp yakarmasıdır.

Nitekim nebîler ve rasûller *(Salevâtüllâhi Alâ Nebiyyinâ ve Aleyhim Ecma'în)* mâsum (günahsız) oldukları halde, ismet vasfının korkuyu düşürmediğini ve zellelerden emin kılmadığını anlatmak için korkuyu elden bırakmamışlardır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onlar ki Allâh için amel ettiler, Allâh uğrunda eziyet çektiler, demek ki onlar Allâh'a yönelişlerinde sadâkat gösterdiler de, bu nedenle **Allâh-u Te'âlâ** tarafından yardım talep ettiler.

İşte Allâh için yaşayanların süregelen yolları böylece her şeylerini **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit kılmak ve her şeylerini **Allâh-u Te'âlâ**'ya havâle etmekten ibârettir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde şöyle zikredilmiştir: "Haklarında ezelî inâyet sebkat etmiş (yardım kararı geçmiş) şu büyücülerin hâline bak ki, ilk başta Allâh ile mücâdeleye geldiler, akşamına ise Allâh'ın velîleri oldular. İşte böylece nice lüsûstan husûs (hırsızlardan husûsî kullar) çıkmıştır.

Yine böylece; bu sâhirlerin sabırlarına, dinleri üzere sebatlarına ve düşmanlarına kıymet vermemelerine bir bak! İşte murâdı ancak Mevlâ'sı olanın da böyle yapması ve Rabbinden başka hiçbir şeye yönelmemesi lâzımdır. Zâten ancak bu gibi durumlarda sâdıklar sebât eder, iddiacılar ise rezil olur. İmtihan ânında kişiye ya hakaret edilir, ya da ikram olunur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu kıssada şuna işâret vardır ki; nefis Firavun'u da, büyücüler gibi olan kendi sıfatlarının îmânını reddetmiş ve: **"Ben size izin vermeden önce siz ona**, yâni Mûsâ gibi olan rûha **inandınız** öyle mi? Ey sihirbazlar gibi olan sıfatlar! Siz Mûsâ gibi olan rûha muvâfakat husûsunda **o şehirde**, yâni kalıp ve beden şehrinde **bir hîle kurdunuz da, böylece ehlini oradan çıkarmayı**, yâni bedenî lezzetleri ve cismânî şehvetleri o bedenden uzaklaştırmayı **hedeflediniz.**

Çünkü nefsin sıfatları rûha îmân eder de, ona ve sıfatlarına muvâfakatta bulunursa, o bedenden dünyâ lezzetleri ve şehvetleri çıkar. **Ama yakında** benim hîlemi ve sizi ortadan kaldırıp lezzet ve şehvetleri yeniden tam mânâsıyla geri almam husûsundaki tuzaklarımı **bileceksiniz!**

Elbette sâlih amellerden alıkoyma bıçağıyla **ellerinizi ve ayaklarınızı tersten keseceğim. Sonra elbette sizin hepinizi** dünyâ alâkalarının ve yaldızlarının dallarında **asacağım!"** demiştir.

Onlar da: "Şüphesiz ki biz ne dünyâya, ne de içindekilere, **ancak Rabbimize dönücüleriz!**

Sen bizim ancak, bize geldiklerinde Rabbimizin âyetlerine iman etmemizi beğenmiyorsun! (dediler. Derken o zatlar Firavun'la konuşmayı bırakıp Allâh-u Te'âlâ'ya iltica ederek şöyle dua ettiler:) **Ey Rabbimiz!** Dünyâ alâkalarını kesme husûsunda **üzerimize bolca sabır yağdır ve bizi** Senin kulluğuna teslim olan **Müslümanlar olarak vefat ettir!" dediler.**

﴿ وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (127)

(وَقَالَ) **Dedi;** kim? (الْمَلَأُ) **ileri gelenler,** kimden? (مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ) **Firavun'un kavminden,** ne dediler? (أَتَذَرُ) (serbest) **bırakacak mısın?** kimi? (مُوسَى) **Mûsâ'yı,** daha, (وَقَوْمَهُ) **kavmini,** ne için? (لِيُفْسِدُوا) **fesat çıkarsınlar için,** nerede? (فِي الْأَرْضِ) **bu toprakta,** daha, (وَيَذَرَ) **bıraksın diye,** kimi? (كَ) **seni,** daha, (وَآلِهَتَكَ) **ilahlarını,** (قَالَ) (Firavun) **dedi,** ne dedi? (سَنُقَتِّلُ) **yakında tamâmen öldürteceğiz,** kimi? (أَبْنَاءَهُمْ) **oğullarını,** daha ne yapacağız? (وَنَسْتَحْيِي) **sağ bırakacağız,** kimi? (نِسَاءَهُمْ) **kadınlarını,** (وَإِنَّا) **zâten muhakkak biz,** nerede? (فَوْقَهُمْ) **onların üzerinde,** kimleriz? (قَاهِرُونَ) **üstün güce sâhip kimseleriz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Firavun'un kavminden (bu manzaraya şâhit olan) **ileri gelenler** (onu uyarmak için): **'Mûsâ'yı ve kavmini bu toprakta fesat çıkarsınlar ve böylece o, seni de** (sana yaklaşmak için tapınılmasını meşrûlaştırdığın küçük putlar şeklindeki) **ilâhlarını da** (bir kenara) **bıraksın diye mi** (serbest) **bırakıyorsun?' dedi.**

O da (onları rahatlatmak üzere): **'**(Evvelce yaptığımız gibi) **yakında muhakkak oğullarını tamâmen öldürtürüz, kadınlarını da sağ bırakırız! Şüphesiz ki biz onların üzerinde üstün güce sâhipleriz!' dedi."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın asâ mûcizesini gören Firavun, o hâdiseden sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan korkmaya başladığı için, hattâ onu gördüğü her seferinde büyük bir korkuya kapıldığı için ona hiç dokunamadı, yakalayıp hapsetmeye de güç yetiremedi. Böylece onu serbest bıraktı.

Hattâ **Sa'îd İbni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre: **"Firavun Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan o kadar korkardı ki, onu gördüğünde eşeğin işemesi gibi işerdi." *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi l-Kur'ân:7/252)*

Bu durumu bilmeyen kavmi, onu **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı yakalamaya ve hapsetmeye sevk etmek üzere ona: "Fesat çıkarsınlar diye **Mûsâ**'yı ve adamlarını daha ne kadar yaşatacaksın?" dediler.

Onların burada kastettikleri fesattan maksat; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, onların kendisine inandığı bâtıl dîni değiştirme çabasıdır ki, **"Nesefî Tefsîri"**nde de zikredildiğine göre; büyücülerin îman ettiğini gören altıyüzbin kişi îman edince onlar, Firavun'a ve şefaatçileri kabul edilen putlara tapmaktan ibâret olan bâtıl dinlerinin elden gideceğini, bunun da mülk ve saltanatı tehlikeye sokacağını düşünerek Firavun'a bu teklifi yaptılar. Zâten Firavun da:

﴿ ... إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ ﴾

"...Çünkü gerçekten ben (onu sağ bırakmam halinde) **sizin** (bana ve şefaatçilerim olan putlara ibadetiniz olan) **dininizi değiştirmesinden ya da** (bunu yapamasa bile en azından) **yer**(yüzün)**de** (kargaşa çıkararak güven kaybı ve kazanç yollarınızın bozulması gibi birtakım) **fesat**(lar) **ortaya çıkarmasından endişe etmekteyim!"** *(Mü'min Sûresi:26)* âyet-i kerîmesinde geçen sözünde bu endişesini dile getirmiştir.

Firavun'un kavminin, ona:

﴿ ... وَيَذَرَكَ وَالِهَتَكَ ... ﴾

"...Seni de (sana yaklaşmak için tapınılmasını meşrûlaştırdığın küçük putlar şeklindeki) **ilâhlarını da** (bir kenara) **bıraksın diye** mi (serbest) bırakıyorsun?" demelerinden, Firavun'un da ilahları olduğu anlaşılmaktadır. Oysa onun ilâhlık tasladığı bilinmektedir.

Bu konunun vuzûha kavuşturulması için âlimler farklı görüşler arz etmişlerdir. **İbni Mes'ûd, İbni Abbâs, Şa'bî** ve **Dahhâk** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi bâzı büyükler burayı: (وَالِاهَتَكَ) şeklinde okudukları için mânâ: "Seni ve ibâdetini terk etsinler diye mi onları bırakıyorsun?" demek olacağından, başka bir îzah gerekmez.

Ancak **Taberî** *(Rahimehullâh)*ın da açıkladığı gibi, cumhûrun kıraati olan (وَإِلَهَتَكَ) kıraatine göre mânâ: "İlahlarını" şeklinde olduğundan, bu mânâya göre Firavun'un da ilahları olduğu inkâr edilemez.

Ancak **"Beyzâvî, Nesefî** ve **Mazharî"** gibi birçok tefsirde zikredildiği üzere; burada **Firavun**'un taptığı ilâhlardan değil de, insanların tapması için meşrûlaştırdığı putlardan bahsedilmektedir.

Nitekim **Firavun**'un, kavmi için birtakım putlar yaptığı ve kendisine yaklaşabilmeleri için bunlara tapmalarını onlara emrettiği rivâyet edilmiştir. Zâten bu durumda onun:

﴿ ...أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى ﴾

"...Ben sizin en üstün rabbinizim!" *(Nâzi'ât Sûresi:24)* sözünün mânâsı daha iyi anlaşılmış olur.

Nitekim puta tapan Mekke müşrikleri de onlara tapmalarının hikmetini açıklarken:

﴿ ... مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللهِ زُلْفَى ... ﴾

"...Biz onlara ancak bizi Allâh'a tam bir yakınlıkla yaklaştırsınlar diye ibadet etmekteyiz!.." *(Zümer Sûresi:3)* derlerdi.

Gerçi bâzı müfessirler **Firavun**'un gizlice bir ilâha taptığını söylemişlerdir. Nitekim **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde: "**Firavun**'un gizlice ibâdet ettiği birtakım ilâhları vardı." demiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/367; İbni Ebî Hâtim, no:8824, 5/1538; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/503)*

Ancak neye taptığı husûsu ihtilâf konusu olmuştur; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre: "**Firavun**'un bir ineği vardı ki ona tapıyordu ve ne zaman güzel bir inek görse kavmine ona tapmalarını emrediyordu. Zâten bu nedenle **Sâmirî** de onları saptırmak için kendilerine bir inek çıkardı." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/367; İbni Ebî Hâtim, no:8823, 5/1538; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/503)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göreyse: "**Firavun**'un boğazında gümüşten yapılmış inci tâneleri gibi bir boncuk bulunuyordu, o da ona ibâdet ediyor ve secde ediyordu." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/367)*

Hâzin *(Rahimehullâh)*ın da tercih ettiği farklı bir görüşe göreyse; **Firavun**, yaratıcının varlığını inkâr eden (ve her şeyin zamanla kendi kendine meydana geldiğine ve tabiat kanunlarına göre yönetildiğine inanan) bir dehrî olduğundan: "Bu aşağı âlemi yöneten yıldızlardır!" derdi.

Böylece yıldızların sûretleri üzere (onların şeklinde) birtakım putlar yapıp onlara tapar ve kavmine onlara tapmalarını emrederdi, kendini de yeryüzünde feleklerin yardımına ve itaatine mazhar olan biri olarak kabûl ettiği için, yerde olanlara karşı rablik iddia ederdi.

Bütün bu ihtimallere göre anlaşılan odur ki, **Firavun**'un kavmi ondan, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı engellemesini, onu hapsetmesini ve ona türlü türlü azaplar uygulamasını istediklerinde, **Firavun**, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan korktuğu gerçeğini söylememiş, ancak:

﴿ ... سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴾

"...(Evvelce yaptığımız gibi) yakında muhakkak oğullarını tamâmen öldürtürüz, kadınlarını da sağ bırakırız! Şüphesiz ki biz onların üzerinde üstün güce sâhipleriz!" demiştir ki, burada konuşulacak birkaç mesele vardır:

Evvelâ; **Firavun** burada **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı öldüreceğine dâir bir söz verememiştir, hattâ **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın şânının büyüklüğünü ve durumunun üstünlüğünü gördüğü için (ona inanan) kavmini öldüreceğini bile telaffuz edememiştir.

Ancak: "**Mûsâ** bu ifsâdı, kabîlesi ve taraftarları vâsıtasıyla yapabiliyor, o halde biz onun adamlarını azaltmaya çalışacağız. Bunu da, oğullarını öldürüp, kadınlarını yaşatarak yapacağız." demiştir.

İkinci olarak; **"Fahrurrâzî, Beyzâvî, Nesefî, Hâzin, İbni Kesîr, Mazharî** ve **Âlûsî"** tefsirlerinde zikredildiği üzere; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın beyânı vechile; kâhinler tarafından Firavun'a: "Bir çocuk doğacak ki senin mülkün onun elinde yok olacak." denildiği sene o, İsrâîloğullarının erkek doğan bütün çocuklarını katlettirmişti ve **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* doğuncaya kadar bunu sürdürmüştü.

Ama korktuğu başına gelerek istemediği şey gerçekleşince: "Mâdem böyle oldu, ben onların çocuklarını yeniden öldürmeye başlayacağım." dedi. Daha sonra da buna güçlü olduğunu açıklamak için:

﴿ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴾

"Şüphesiz ki biz onların üzerinde üstün güce sâhipleriz!" dedi ki böylece o: "Biz onların çocuklarını öldürmeye başlarsak, onlar bizim eski gücümüzden hiçbir şey kaybetmediğimizi anlarlar, böylece de herkes, müneccimlerin ve kâhinlerin, bizim mülkümüzü yok edeceğinden bahsettikleri çocuğun **Mûsâ** olduğu vehmine kapılmaz." demek istedi.

Firavun'un bu sözden kastı, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı engellememesinin, ondan korkusu ve âcizliği olmayıp, onu önemsememesi olduğunu ve onları öldürmenin, semeresi olmayan abes bir iş olduğunu kavmine düşündürmesiydi.

Tıybî *(Rahimehullâh)*ın da naklettiği üzere; bu söz, bir ahmaktan sudûr etmişse de, hakîm bir kimsenin üslûbundandır.

Müfessirler, Firavun'un bu âyet-i kerîmede zikredilen tehdidinin, evvelki zamanda vukû bulan tehditten farklı olduğu konusunda ittifak etmişler, ama onun bu tehdidini gerçekleştirip gerçekleştirmediği husûsunda ihtilaf etmişlerdir, buna göre kimi, evvelce **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* doğduğunda onların oğullarını kestiği gibi, yine bunu yaptığını söylemiş, kimi de bu defa bundan engellendiği görüşünü kabul etmiştir.

Firavun bu âyet-i kerîmedeki sözünde İsrâîloğullarına tehditler savururken, öte yandan kendisi hakkında **Allâh-u Te'âlâ** tarafından boğulma kararı alınmıştır.

Nitekim **"Herevî Tefsîri"**nde zikredilen rivâyete göre; bir gün Cebrâîl *(Aleyhisselâm)* bir erkek sûretinde Firavun'a geldi ve: "Bir zât ki onun bir kölesi var ve ona mal, mevki ve nimet adına her şeyi vermiş. Ondan sonra da kölesi kalkmış ona isyân etmiş ve efendisinden daha büyük olmayı istemiş, şimdi sen bu köle hakkında ne karar verirsin?" diye sordu. Firavun da: "Onun cezâsı, onu suya çekmektir (daldırıp, boğmaktır)." diye cevap verdi.

O zaman **Hazret-i İzzet**'den:

"Ey Cibrîl! Bu fetvâyı al (ona imzâlat) **ve** (**Firavun** boğulurken ona):

﴿اٰلْاٰنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ﴾

"Şimdi (öleceğini yakînen anlayıp, hayattan ümîdini kesince) **mi** (iman ettin)? **Hâlbuki bundan önce gerçekten** (Allâh-u Te'âlâ'ya karşı) **isyan etmiştin"** *(Yûnus Sûresi:91)* diyeceğin güne kadar muhâfaza et." diye ferman geldi.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Firavun** hânedânı, **Firavun**'dan, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı ve kavmini ele geçirme husûsunda daha hızlı davranmasını isteyince, **Firavun** acziyetini ikrar etmekten ve gücünün noksanlığını îtiraf etmekten çekindi de, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a ve kavmine böyle tehditler savurdu.

Allâh-u Te'âlâ da onun bütün hîlesini tersine çevirdi ve netîcede **Allâh-u Te'âlâ**'nın takdîri ona gâlip geldi.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; o vatan-i İlâhî'den uzaklaştırılmış, dergâh-i izzetten kovulmuş, ezelî adâletten yara almış Firavn-i bî avn (yardımsız **Firavun**) kendini acziyet makamında gördüğü sırada ve saltanatında zayıflık gördüğü esnâda, Kıptîler ondan, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı ve kavmini cezâlandırmasını, hınç almak için üstün kudret ve güç göstermesini beklemekteydiler. Bunun için:

وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَى وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ

"Firavun'un kavminden ileri gelenler: 'Mûsâ'yı ve kavmini bu toprakta fesat çıkarsınlar ve böylece o, seni de ilâhlarını da bıraksın diye mi (serbest) **bırakıyorsun?' dediler."**

Kudretindeki kusuru onlara gösterdiği ve âciz görünüp zayıflığını itiraf etmiş olduğu için, o âsî Firavun'a mahcûbiyet geldi. Bunu bertaraf etmek için, toparlanıp tehdîde başladı ve:

سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ

"(Evvelce yaptığımız gibi) **yakında muhakkak oğullarını tamâmen öldürtürüz, kadınlarını da sağ bırakırız!"** dedi.

Firavun'un uyguladığı tüm tedbîrler bâtıl idi. Allâh-u Teâlâ'nın yapmış olduğu takdîr ise bâtın (gizli) idi. Onun tedbîri:

سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ

"(Evvelce yaptığımız gibi) **yakında muhakkak oğullarını tamamen öldürtürüz, kadınlarını da sağ bırakırız!"** *(A'râf Sûresi:127)* sözlerinde belirgin idi.

Allâh'ın takdîri ise:

فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ

"Biz de onlardan intikam al(mayı arzula)**dık da, böylece kendilerini o derin deniz** (olan Kızıldeniz)**de boğduk!"** *(A'râf Sûresi:136)* kavl-i şerîfinde gizliydi.

﴿ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (128)

(قَالَ) **Dedi,** kim? (مُوسَى) **Mûsâ,** kime? (لِقَوْمِهِ) **kavmine,** ne dedi? (اِسْتَعِينُوا) **yardım isteyin,** kimden? (بِاللَّهِ) **Allâh'tan,** daha, (وَاصْبِرُوا) **sabırlı olun,** (إِنَّ الْأَرْضَ) **şüphesiz ki yerin tamâmı,** kime âittir? (لِلَّهِ) **Allâh'a âittir,** (يُورِثُ) **O vâris kılar,** neye? (هَا) **ona,** kimi? (مَنْ) **o kimseyi ki,** (يَشَاءُ) **diliyor,** kimden? (مِنْ عِبَادِهِ) **kullarından,** (وَالْعَاقِبَةُ) **o** (güzel) **âkıbet,** kim içindir? (لِلْمُتَّقِينَ) **takvâ sâhipleri içindir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(O zaman) **Mûsâ, kavmine** (teselli mâhiyetinde hikmetli bir üslûpla): **'Allâh'tan yardım isteyin ve** (düşmanınızın eziyetine ve duyduğunuz asılsız sözlere karşı)

Ayet: 128

sabırlı olun! Şüphesiz ki yerin tamâmı Allâh'a âittir! O, kullarından dilediklerini ona vâris kılar.

O (güzel) **âkıbet ise takvâ sâhiplerine mahsustur.** (Dolayısıyla **Firavun**'un uydurup konuştuklarına inanmayın, onun dediği olmaz, **Allâh**'ın buyurduğu olur!)' **dedi."**

Î Z Â H Â T

Semerkandî, Fahrurrâzî, ve **Mazharî** *(Rahimehümullâh)*ın beyânları vechile; Firavun'un, bir önceki âyet-i kerîmede zikredilen tehditleri İsrâîloğullarına ve **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a ulaşınca, Benîisrâîl **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a bu durumdan şikâyetlendiler, o da onlara bu âyet-i kerîmede beyân edildiği üzere iki şeyi emretti, iki şeyle de kendilerini müjdeledi.

Onlara emrettiği iki şeyin birincisi: اسْتَعِينُوا بِاللهِ **"Allâh'tan yardım isteyin!"** cümle-i celîlesinde geçen şekliyle **Allâh-u Te'âlâ**'dan yardım istemek, ikincisi de: وَاصْبِرُوا **"Sabredin!"** kavl-i şerîfinde beyân edildiği üzere **Allâh-u Te'âlâ**'nın belâsına sabretmektir.

Onlara evvelâ **Allâh-u Te'âlâ**'dan yardım istemelerini emretmesinin hikmetine gelince; bu âlemde **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir yönetici olmadığını bilen adamın gönlü, **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme nûruyla münşerih olur (açılır ve rahatlar), işte o zaman da belânın her türlüsü ona kolay gelir. Ayrıca başına belâ gelen bu kişi, o musîbetin, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâsı ve kaderiyle meydana geldiğini bilir ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükmünü izlemeye hazırlıklı olduğu için her türlü belâ ona hafif gelir.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın onları müjdelediği iki şeyin birincisi:

إِنَّ الْأَرْضَ لِلّٰهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ

"...Şüphesiz ki yerin tamâmı Allâh'a âittir! O, kullarından dilediklerini ona vâris kılar..." cümle-i celîlesindeki bişârettir ki, böylece Mûsâ *(Aleyhisselâm)*, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, **Firavun**'u helâk ettikten sonra onun mülküne kendilerini vâris kılacağını kavmine müjdelemiş olmaktadır. Zâten "İrs"in mânâsı da, bir şeyi, önceki sâhibinden sonra gelen kimseye âit kılmaktır.

İkinci müjde ise: وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ **"O** (güzel) **âkıbet ise takvâ sâhiplerine mahsustur."** cümle-i celîlesinde zikredilmiştir ki, böylece **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: "İyi amellerinizin karşılığı, bitmeyecek olan ebedî saâdet ve cennet takvâ sâhiplerine âit olacaktır, o halde siz bâkî olan âhiret yurdunu kazanmaya bakın da, fânî dünyâda başınıza gelenlere katlanın." buyurmuş olmaktadır.

Bir fiilin karşılığı "Ukbâ" ve "Âkıbet" diye adlandırılır, çünkü karşılık, her zaman için yapılan işin akabinde verildiğinden bu işimler aynı kökten gelmektedir. Ancak bu iki isim, bir de "Ukb" lafzı hayırlı mükâfatlara ve sevaplara mahsustur. Nitekim: أُولَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ **"O** (dünyâ) **yurdun**(un) **ukbâsı** (olan cennet) **onlara âittir."** *(İbrâhîm Sûresi:22)*,

فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ **"O** (dünyâ) **yurdun**(un) **ukbâsı** (olan cennet) **ne güzel oldu."** *(İbrâhîm Sûresi:24)* âyet-i kerîmelerinde, ayrıca bu âyet-i kerîmede geçen:

وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ **"Âkıbet müttakîlerindir."** cümle-i celîlesiyle,

وَخَيْرٌ عُقْبًا **"O** (Rabbiniz), **sevap verme bakımından da çok hayırlıdır, ukb** (iyi kullarına güzel âkıbet temin etme) **yönünden de pek iyidir."** *(Kehf Sûresi:44)* âyet-i kerîmesinde bu kelimelerin, sırasıyla sevap mânâlarında kullanıldığı görülmektedir.

"Ukûbet", "Mu'âkabe" ve "Ikâb" lafızları ise kötü karşılığa ve azâba âittir. Nitekim: فَحَقَّ عِقَابِ **"Ikâbım hak oldu."** *(Sâd Sûresi:14)*,

شَدِيدِ الْعِقَابِ **"Ikâbı şiddetli olan."** *(Mü'min Sûresi:3)* âyet-i kerîmelerinde ve:

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ **"Eğer ceza verecekseniz, kendisi size yapılmış olan işkencenin misliyle mu'âkabede bulunun."** *(Nahl Sûresi:126)* âyet-i kerîmesinde bu görülmektedir.

Âyet-i celîlenin sonunda geçen ve müttakîlere vaad edilen âkıbet, sâdece âhiret işiyle alâkalıdır, yalnızca dünyâ işiyle alâkalı olduğunu söyleyenler de vardır ki, buna göre takvâ sâhiplerine dünyâda fetih, zafer ve düşmanlara karşı yardım vaad edilmiş olmaktadır.

"Beğavî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu güzel âkıbet, saâdet ve şehâdet (şehitlikle sonuçlanan güzel son) olabileceği gibi, cennetten ibâret de olabilir.

Gerçi bütün bunların birlikte vaad edilmiş olabileceğini söyleyenler de mevcuttur ki, bunu kabul etmeye de bir mâni yoktur.

"Semerkandî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kendilerine güzel son vaad edilen bu müttakîler: "**Allâh-u Te'âlâ**'dan kendilerine ihsân edilen bir nur üzere, **Allâh-u Te'âlâ**'nın azâbından korkarak ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın sevâbını umarak **Allâh-u Te'âlâ**'ya taatta bulunanlar." diye tefsîr edilmiştir ki, **Ebu'l Leys-i Semerkandî Hazretleri** bu vesîleyle Müseylemetü'l Kezzâb'ın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yazdığı mektubu rivâyet etmiştir, şöyle ki peygamberlik iddiasında bulunan sahtekâr Müseyleme, bir kere Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e:

وَرُوِيَ فِي الْخَبَرِ: أَنَّ مُسَيْلَمَةَ الْكَذَّابَ كَتَبَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كِتَاباً: مِنْ مُسَيْلَمَةَ رَسُولِ اللهِ إِلَى مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللهِ صلى الله عليه وسلم أَمَّا بَعْدُ! فَإِنَّ الْأَرْضَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ نِصْفَانِ إِلَّا أَنَّ الْعَرَبَ قَوْمٌ يَظْلِمُونَ النَّاسَ. فَكَتَبَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ الله إلى مُسَيْلَمَةَ الكَذَّابِ. أَمَّا بَعْدُ! فَإِنَّ الْأَرْضَ لِلهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ.»

"Allâh'ın rasûlü Müseyleme'den, Allâh'ın Rasûlü Muhammed'e *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*! Şimdi bundan sonra! Şüphesiz ki yeryüzü benimle senin aranda yarı yarıyadır, ne var ki Araplar insanlara zulmeden bir toplumdurlar (onun için bize hakkımızı vermiyorlar)." diye mektup yazınca, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* cevâben ona şöyle yazdı:

"Allâh'ın Rasûlü Muhammed'den, sahtekâr Müseyleme'ye! Şimdi bundan sonra! Şüphesiz ki yerin tamâmı Allâh'a âittir! O, kullarından dilediklerini ona vâris kılar. O (güzel) **âkıbet ise takvâ sâhiplerine mahsustur."** *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/563, İbni Cerîr et-Taberî, et-Târîh:3/146; İbni Hişâm, es-Sîre:2/342)* .

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın, ümmetine verdiği bu müjdeden anlaşılan odur ki, herkim **Allâh-u Te'âlâ**'dan sakınır ve yasaklarından kaçınırsa, **Allâh-u Te'âlâ** dünyâda ve âhirette ona yardım edecektir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîlede, **Allâh-u Te'âlâ**'dan yardım istemenin ve sabrın, takvâ bâbından olduğuna dâir bir delil bulunmaktadır.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* ne güzel söylemiştir:

اِينْ كِه پِيرَانَه سَرَمْ صُحْبَتِ يُوسُفْ بَنَوَاخْتْ اَجْرِ صَبْرِيسْتْ كِه كُلْبَهٔ اَحْزَانْ كَرْدَمْ

Yaşlılık zamanımda bana müyesser olup, beni teselli eden bu Yûsuf'un musâhabeti, Hüzünler kulübesinde çektiğim çilelere sabrın ecridir.

Burada geçen Yûsuf *(Aleyhisselâm)*, cânândan ve mahbûbdan (sevgiliden) isti'âredir.

(كُلْبَهٔ اَحْزَانْ) "Hüzünler kulübesi" de, **Ya'kûb** *(Aleyhisselâm)*ın meskûn bölgenin dışında yaptığı ve içinde duvara dönüp **Yûsuf** *(Aleyhisselâm)*ın ayrılığına ağladığı kulübe veya çardaktır.

Bihamdillâh bu kadar aşk, ma'rifet, inkişâf-i envâr-i cemâl-i Hazret (**Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlinin nurlarının parlaması) ve ünsiyyet-i Mahbûb-i hakîkat (gerçek sevgiliyle ünsiyet) hep:

الصبر مفتاح الفرج

"Sabır, belânın açılmasının anahtarıdır!" *(Hâfız Şerhi Konevî:2/294)* haberi sırrınca, aşk yolunun üzüntü ve musîbetlerine sabır ve tahammül ile, bir de âşıkların hüzünler kulübesi olan uzlet köşesinde:

المجاهدة تورث المشاهدة

"Mücâhede, müşâhede kazandırır (**Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşmak için gayretle çalışmak, görür gibi olma hâlini kazandırır)." sırrınca, ağlayan gözlerimden ciğer kanını dökerek yaptığım riyâzât ve mücâhedât ile müyesser ve hâsıl olmuştur. *(Hâfız Şerhi Konevî:2/294)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** onlara, **Allâh**'ın emri(ni yerine getirme) husûsunda **Allâh**'tan yardım istemelerini, böylece nefiste bulunan kötü huyları kahretmelerini (ezip sindirmelerini), onu tamâmen istîlâ etmelerini ve (artık nefislerinin muhâlefet edilecek vasfı kalmasa da) edebe riâyet olsun diye nefse muhâlefet yolunda sabretmelerini emretmiştir.

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Osmân** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Her kim bütün işlerinde **Allâh-u Te'âlâ**'dan yardım ister ve isti'âne (yardım isteme) yollarında erişemediği şeylere sabrederse, ona **Allâh-u Te'âlâ**'dan bir açılım gelir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**: **'Allâh'tan yardım isteyin ve sabredin!'** buyurmuştur."

Meşâyıhtan birinin beyânına göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kavmine: "Musîbetlerinize karşı **Allâh'tan yardım isteyin ve sabredin! Şüphesiz yerin tamâmı ancak Allâh'a âittir, kullarından dilediğini ona vârisçi kılar!**" deyince, kendisine: "Senin,

zâlimlere izzet veren o yurtla ne işin olur ki? Yakında orayı fâsıklardan arınmış göreceksin!" denilmiştir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*, ümmetini **Allâh-u Te'âlâ**'ya havâle etti. Çünkü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* sürekli **Allâh-u Te'âlâ**'ya müracaat ettiği için onlara da: "Ben işlerimde şaşıp kaldığım zaman Rabbime müracaat ederim. O halde sizin de müracaatınız ve tevekkülünüz sâdece O'na olsun. Böylece siz O'nun kolaylık esintilerine kendinizi namzet edin. Şüphesiz ki O, sabır ehli hakkında güzel âkıbet kararı almıştır." dedi.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kavmini irşâd etmek üzere onlara:

﴿ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا ... ﴾

"Allâh'dan yardım isteyin ve sabredin." derken aslında şöyle demek istedi: "Elinize **Allâh**'ın ısmet (koruma) ipini alın. Onun yardım ve nîmetinden ümit kesmeyin. Onun temînâtı (güvencesi) üzerine yaslanın. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ Hazretleri:**

﴿ ... وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

"İnananlara yardım etmek, (dâima) **üstlenmiş bulunduğumuz bir hak oldu."** *(Rûm Sûresi:47)* buyurmuştur.

Bütün hallerde yardım edici sâdece O'dur. Yardımı ancak O'ndan isteyin. Gamlardan, kederlerden ferah ve aydınlığa çıkaran O'dur. Bütün kapıları açan O'dur. **Firavun**'un belâsı geçene kadar ona sabredin. Âkıbet sizin ikbâliniz çıkagelir, açılır; onun ayı ise husûfa giriverir, tutulur da, böylelikle izzet güneşiniz şeref burcunda parlamaya başlar."

﴿ قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (129)

(قَالُوا) (**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ümmeti) **dediler,** ne dediler? (أُوذِينَا) **biz eziyet olunduk,** neden önce? (مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَ) **sen gelmeden önce,** kime? (نَا) **bize,** daha, (وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَ) **sen geldikten sonra,** kime? (نَا) **bize,** (قَالَ) (**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*) **dedi,** ne dedi? (عَسَى) **umulur ki,** (رَبُّكُمْ) **Rabbiniz,** ne yapması umulur? (أَنْ يُهْلِكَ) **helâk etmesi,** kimi? (عَدُوَّكُمْ) **düşmanınızı,** daha, (وَيَسْتَخْلِفَ) **yerlerine geçirmesi,** kimi? (كُمْ) **sizi,** nerede? (فِي الْأَرْضِ) **o** (**Mısır**) **arâzi**(sin)**de,** daha, (فَيَنْظُرَ) **bakması,** (كَيْفَ) **nasıl,** (تَعْمَلُونَ) **amel edeceksiniz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi yardım sözünü uzak görüp, **Firavun**'dan şikâyetlerini dile getirmek üzere:) '(**Firavun** seni büyümeden yok edeyim derken) **sen bize gel-**

meden önce de, (binlerce çocuğumuzu öldürterek) **sen bize geldikten sonra da** (oğullarımızın boğazlanması tehdidiyle tekrar karşılaşarak) **eziyet olunduk.' dediler.**

(**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kinâyeli olarak beyân ettiği yardım sözünü açıkça ifâde etmek ve teselliyi en mübâleğalı şekilde te'kid etmek üzere:) **'Kesinlikle Rabbiniz düşmanınızı helâk edecek ve o (Mısır) arâzi**(sin)**de sizi onların yerlerine geçirecektir, ama** (rahata kavuşmanızdan) **sonra nasıl amel edeceğinize bakacak**(, yapacağınız şükre veyâ nankörlüğe karşı sizi cezâlandıracak)**dır .' dedi."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Kurtubî ve **Hâzin** *(Rahimehümullâh)*ın beyanları vechile; Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın kavmi Firavun'un savurduğu tehditleri işitince korkuya kapıldılar ve Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a: "Sen bize gelmeden önce de biz eziyete uğratılmıştık." dediler.

Çünkü Benîisrâîl Firavun ve hânedânının elinde uzun yıllar boyu ezilmişti, Firavun onlardan cizye alıyordu, onları gündüzün yarısına kadar zor işlerde çalıştırıyordu, yarım günden sonra kendileri için kazanmalarına izin veriyordu, tâtil yapmalarına ve gezip tozmalarına mâni oluyordu, oğullarını öldürüp kızlarını diri bırakıyordu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* risâlet vazîfesiyle geldikten sonra bilinen olaylar gelişince, Firavun Benîisrâîl'in işlerini daha da zorlaştırdı, böylece daha önce yarım gün ücretle çalıştırırken, bu sefer tüm gün ücretsiz ve aç-susuz olarak çalıştırmaya başladı. Evvelce Firavun'un çamuruyla kerpiç yaparlarken, bu sefer çamur teminini de onlara yükledi.

Nitekim **Vehb ibni Münebbih** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "İsrâîloğulları **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: 'Sen gelmeden önce **Firavun** bize kerpiç yapma işini yüklüyordu (ama samanı ve gerekli malzemeleri kendi temin ediyordu). Sen geldiğinde ise kerpici de, samanı da bize yükledi.' deyince, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*:

'Ey Rabbim! **Firavun**'u helâk et, onu daha ne kadar yaşatacaksın?' dedi. **Allâh-u Te'âlâ** da ona: "Henüz kendilerini helâk etmeme sebep olacak günahı işlemediler!" diye vahyetti. *(İbni Ebî Hâtim, no:8837, 5/1541; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/504)*

İşte Firavun'un, tehditleri artırdığını duyan İsrâîloğullarının korkusu daha da büyüyünce, Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a bu âyet-i kerîmede geçen sözü söylediler. Bu sözün zâhiri, onların Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın peygamberlik getirmesini istemediklerini ifâde ettiği için onların kâfir olmasını icap eder mâhiyetteyse de, maksatları bu olmadığından kâfir sayılmamışlardır.

Çünkü Mûsâ *(Aleyhisselâm)* geldiğinde onlara başlarındaki sıkıntıların kalkacağını vaad edince, onlar bunun hemen olacağını sandılar, fakat ilerleyen zaman zarfında meşakkatlerinin açılmadığını, hattâ Firavun'un tehditlerini artırdığını görünce, Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a bu vaadinin nasıl gerçekleşeceğini sorma mâhiyetinde bu sözü söylediler.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* da onlara: "Benim size verdiğim söz yerindedir, ancak bu, hemen olacak anlamına gelmez, **Allâh-u Te'âlâ** takdir buyurduğu vakitte bu vaadi incâz edecek (gerçekleştirecek)tir." diye cevap verdi. Demek ki İsrâîloğullarının bu eziyetlenme şikâyeti, Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın peygamberliğinden nefret mânâsında olmayıp, bu vaadin nasıl gerçekleşeceğini öğrenme talebine dayandığından kendilerini kâfir etmedi.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredilen bir rivâyete göre; onlar bu sözü Mûsâ *(Aleyhisselâm)* onları Mısır'dan çıkarttığı zaman, arkalarında Firavun'u, önlerinde denizi gördüklerinde söylemişler, Mûsâ *(Aleyhisselâm)* da onlara kurtuluş vaad etmiş, **Allâh-u Te'âlâ** ise Firavun'u ve kavmini boğup onları kurtararak bu sözü gerçekleştirmiştir.

Onlar bu şikâyetlerini **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a iletince, o onlara:

﴿عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ﴾

"Kesinlikle Rabbiniz düşmanınızı helâk edecek ve o (Mısır) arâzi(sin)**de sizi onların yerlerine geçirecektir, ama** (rahata kavuşmanızdan) **sonra nasıl amel edeceğinize bakacak**(, yapacağınız şükre veyâ nankörlüğe karşı sizi cezâlandıracak)**dır ."** demiştir.

Sîbeveyh *(Rahimehullâh)*ın kavline göre; (عَسَى) "Tama' (heveslendirmek)" mânâsındadır.

Zeccâc *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın tama'landırdığı bir şeyin gerçekleşmesi kesindir. Çünkü Kerîm bir Zât, heveslendirdiği zaman mutlaka sözünü yerine getirir.

Burada biri: "Cümle-i celîledeki: (عَسَى) lafzı, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmı değildir. Ancak **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın sözünden bir nakildir." diyerek bu vaadin kesin olmadığını söyleyebilirse de, buna şöyle cevap verilir:

"Böyle bir kelâm, nübüvvetinin delili açık mûcizelerle zuhur eden bir peygamberden sudûr ettiği zaman, **Allâh-u Te'âlâ**'nın vaadi mesâbesinde olduğu için, dinleyenlerin inanma gücünü artırır ve kendilerinde bulunan güçsüzlüğü ve boyun kırıklığını giderir. Bundan dolayı **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* evvelâ bu sözü söyleyerek ümmetinin kırık kalbini takviye etmiş, **Allâh-u Te'âlâ**'nın râzı olmadığı feryatları bırakıp sabra sıkıca tutunsunlar diye de bu vaadi kesinleştirmiştir."

Beyzâvî, Kurtubî ve **Âlûsî** *(Rahimehümullâh)*ın beyanları vechile; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın vahyi ve i'lâmı (bildirmesi) ile İsrâîloğullarının düşmanlarının helâk edileceğini ve Mısır topraklarında onların halîfe tâyin edileceğini bilmekte idiyse de, **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı teeddüben (edebe riâyet etmek üzere) kesin konuşmayıp, ümit verici şekilde vaatte bulunmuştur.

Gerçi: "Onların kendilerinin mi yoksa çocuklarının mı halîfe tâyin edileceğini kesin bilmediğinden katî konuşamamıştır." diyenler de olmuştur.

Nitekim Mısır'ın **Dâvûd** ve **Süleymân** *(Aleyhimesselâm)* zamânında İsrâîloğulları tarafından fethedilmiş olması ve Beyt-i Makdis'in, **Yûşa' ibni Nûn** *(Aleyhisselâm)*ın eliyle fethedilmesi bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Fakat:

﴿وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا﴾

"O zayıf tutulmakta olan toplumu, yerin doğularına ve batılarına vâris kıldık." *(A'râf Sûresi:137)* âyet-i kerîmesinden ilk akla gelen, o toprağa vâris kılınanların, çocukları değil de, kendileri olduğudur ama meşhur olan görüşe göre İsrâîloğulları **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile birlikte Mısır'dan çıktıktan sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın hayatında tekrar Mısır'a dönmemişlerdir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*, İsrâîloğullarına sabrı tavsiye ettikten sonra, **Allâh-u Te'âlâ**'ya itaate sarılmaya teşvik mâhiyetinde:

﴿فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ﴾

"**Ama** (rahata kavuşmanızdan) **sonra nasıl amel edeceğinize bakacaktır.**" cümlesini getirmiştir.

Bu cümle-i celîlede geçen "Nazar" tâbiri; bâzen ilim ifâde eden (bilgi kazandıran) "Düşünce" mânâsında, bâzı yerlerde ise; "Göz bebeğinin, görülmek istenen şey tarafına çevrilmesi" anlamında, kimi zaman da; "İntizâr (beklemek)" mefhumunda kullanılmaktadır.

Fakat bu mânâlardan herhangi birini **Allâh-u Te'âlâ** hakkında düşünmek muhal (imkânsız bir şey)dir. O halde burada kastedilen mânâ: "Ru'yet (görmek)" olması gerekir.

Bu nedenle **Zeccâc** *(Rahimehullâh)* bu cümle-i celîleye: "Siz bir şeyler yapınca **Allâh-u Te'âlâ** meydana gelen o şeyleri görecektir." diye mânâ vermiştir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ,** kulların ne yapacağı hakkındaki ezelî bilgisine göre onlara cezâ vermez. Ancak onlardan meydana gelen amelleri olup bitmiş olarak görür de öyle cezâlandırır.

"Semerkandî, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîlenin mânâsı: "**Allâh-u Te'âlâ** sizi daha önce zorlukla ibtilâ ettiği gibi, bu sefer de nîmetle imtihan edecek, böylece zorluk ve kolaylık hallerinde yaptıklarınız ortaya çıkacak, O da siz bir şey yapmadan önce ne yapacağınızı bildiği gibi, ameliniz neticesinde de güzel mi, çirkin mi amel ettiğinizi görecektir." şeklindedir ki, böylece **Allâh-u Te'âlâ** onları şükre irşâd etmiş, küfür ve nankörlük çukurlarına düşmekten de sakındırmıştır.

Böylece **Allâh-u Te'âlâ**:

وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ

"Ama Biz o toprakta zayıf duruma düşürülmüş olan o kimselere iyilikte bulunmayı, onları (hayırda kendilerine uyulan) **pek değerli önderler yapmayı ve** (Firavun hânedânını helâk etmemizin ardından, bırakacakları saltanata) **onları mirasçılar kılmayı diliyorduk."** *(Kasas Sûresi:5)* âyet-i kerîmesinde, Firavun'un zulmü altında ezilen İsrâîloğulları hakkında iyilik dilediğini açıklamışken, bu âyet-i kerîmede de onlar hakkındaki bu murâdını gerçekleştireceğini **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın diliyle vaad etmiş, sonunda da Firavun'u boğarak bu vaadini incâz buyurmuştur. Ama yine de onlar buzağıya taparak **Allâh-u Te'âlâ**'yı inkâr etmişlerdir.

Zâten bu âyet-i kerîmenin sonunda geçen:

فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴾

"**Ama** (rahata kavuşmanızdan) **sonra nasıl amel edeceğinize bakacaktır.**" kavl-i şerîfinde, ileride rahata kavuştuklarında onlardan bu gibi fenâlıklar zuhur edeceğine dâir bir işâret bulunmaktadır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ الدُّنْيَا حُلْوَةٌ خَضِرَةٌ وَإِنَّ اللهَ مُسْتَخْلِفُكُمْ فِيهَا فَنَاظِرٌ كَيْفَ تَعْمَلُونَ.»

"Gerçekten dünyâ, tatlıdır, yeşildir. Şüphesiz ki Allâh sizi onda (istediği gibi tasarrufta bulunan) **halîfeler yapacaktır, sonra da nasıl amel edeceğinize bakacaktır!"** *(Tirmizî, Fiten:26, no:2191, 4/483; İbni Mâce, Fiten:19, no:4000, 2/1325)* buyurmuştur.

Bu hadîs-i şerîften anlaşıldığına göre; dünyânın görüntüsü ve eşyâları, bakanları hayran bırakacak derecede güzeldir. Dünyânın yeşillikle vasıflanması, çabucak elden çıkması husûsunda yeşilliklere benzemesindendir ki, böylece dünyânın güzelliğiyle ve tadıyla insanları fitneye düşüren bir aldatıcı olduğu anlatılmak istenmiştir.

Hadîs-i şerîfte geçen "Halîfeler" tâbirinden anlaşılan odur ki, mallar gerçekte sâhipleri gibi görünenlere âit olmayıp ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya âittir. **Allâh-u Te'âlâ** sâhiplerini, onları kullanabilmeleri bakımından vekiller mesâbesinde kılmıştır.

Ayrıca öncekilerin mallarını sonrakilere intikal ettirerek de onları birbirine halef-selef yapmıştır. Ama sonunda **Allâh-u Te'âlâ** sonrakilerin, öncekilerin hâlinden ibret alıp almadığına ve kendi sonlarını düşünüp düşünmediğine bakacak ve onlara ona göre muâmele yapacaktır.

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

نَرَوَدْ مُرْغْ سُوىِ دَانَه فَرَازْ چُونْ دِگَرْ مُرْغْ بِينَدْ اَنْدَرْ بَنْدْ
پَنْدْ گِيرْ اَزْ مَصَائِبِ دِگَرَانْ تَا نَگِيرَنْدْ دِيگَرَانْ زِ تُو پَنْدْ

Gitmez gökteki kuş, aşağıdaki yem tarafına,
Gördükten sonra başka kuşu, yakalanmış tuzağa!
Nasîhat al başkalarının musîbetlerinden,
Almasın sonra başkaları nasîhat senden! *(Sa'dî Şîrâzî, Gülistân, bab:8)*

Gökte uçarken yerdeki dâneye tama' edip, onu almaya inen bir kuşun tuzağa tutulduğunu gören kuş, artık aşağıda bir dâne gördüğünde korkar da, ona teveccüh etmez ve inip yemeye yeltenmez.

Başkalarının uğradığı belâ ve musîbetlerden nasîhatlen, kendine vaaz çıkararak dikkatli ol. Böylelikle selâmette kalırsın ve kendisinden nasihat alınan kimse konumuna düşmekten kurtulursun. Yoksa sonra sıkıntı ve belâya kapıldığında, diğerleri senin hâlinden nasîhatlenir ve senin hâlin onlara ders olur.

İşte kendine yazık etmeden ve âleme ibretlik olmadan önce, gayrılardan ve gayrıların hâl ve şânlarından âgâh ol, sen onlardan ibret almaya bak da, kendine faydan olsun! En büyük musîbet, musîbetten ibret almamaktır. *(Sûdî Efendi, Gülistân Şerhi, sh:501-502; Aşçı Dede –İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/271)*

"Nesefî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; (yaşadığı asırda Mûtezilenin önderi ve zâhidlerin ileri gelenlerinden olan) **Amr ibni Ubeyd**, halîfe olmasından önce (Abbâsî halîfesi **Ebû Ca'fer**) **Mansûr**'un yanına girmişti, onun sofrasında bir veya iki pide vardı. **Mansûr, Amr** için fazladan bir pide istediğinde bulunamadı. O zaman **Amr**:

﴿ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ ﴾

"Kesinlikle Rabbiniz düşmanınızı helâk edecek ve o arâzide sizi onların yerlerine geçirecektir" âyet-i kerîmesini okudu.

Sonra halîfe seçildikten sonra bir daha onun yanına girince ona bunu hatırlattı ve: "Şimdi âyet-i kerîmenin son kısmında geçen:

﴿ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴾

"Ama (rahata kavuşmanızdan) **sonra nasıl amel edeceğinize bakacak**(, yapacağınız şükre veyâ nankörlüğe karşı sizi cezâlandıracak)**dır."** cümle-i celîlesi kaldı." dedi.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan biri bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "Senin en büyük düşmanın nefsin olduğuna göre, umulur ki **Allâh** sana, onu istediğin tarafa çekme imkânı verecek, onun kötü arzularını ve bâtıl isteklerini yok edecek, seni uzuvlarının halîfesi, kalbini de onların emîri yapacak, böylece sen nefsini kahredip ona gâlip geleceksin!

Sonra da O (**Allâh-u Te'âlâ**) sizin nasıl amel ettiğinize ve senin, kendine lütfedilen bu nîmetin şükrü hakkındaki bilginin (ve becerinin) nasıl olduğuna bakacak!"

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; hakîkati müşâhede etmek **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ümmetine gizli kaldı. Böylece gözlerine perde çekilince: "Belâlar artarda üzerimize yöneldi, sen varken belâ, senden önce de şekâ (bedbahtlık)! Peki ya senin fazîletin nerede kaldı?" dediler.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* da onları belânın açılacağına dâir ümitlendirmek üzere: "Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helâk eder!" diyerek onları beklemeye sevk etti. Zâten kim sırların (iç âlemin) gözüyle bakarsa, kaderlerin tasarrufunu müşâhede eder!

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; ehl-i mârifetin zevkine (Allâh-u Te'âlâ'yı bilenlerin anlayışına) göre, bu âyet-i kerîmede geçen «عَدُوّ» (düşman) kelimesi nefs-i emmâreye işârettir.

Nitekim **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

اَعْدَى عَدُوِّكَ نَفْسُكَ الَّتِى بَيْنَ جَنْبَيْكَ

"Düşmanların içerisinde en büyük düşmanın, iki yanının arasında (tam ortanda) **bulunan nefsindir!"** *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/717)* buyurmuştur.

Âyet-i kerîmede geçen: (اَلْأَرْضِ) tâbiri, aslı toprak olan ve tekrar toprağa dönecek olan cevârihe (uzuvlara ve bedene) işârettir.

"Sizi onların yerine geçirir" mânasına gelen: (يَسْتَخْلِفَكُمْ) cümle-i celîlesi gönüle işârettir, zîra nefis ölmedikçe gönül dirilmez.

Böylece Allâh-u Te'âlâ: "Lütf-u İlâhî'yi ve nihâyetsiz keremi bekleyiniz. Zîrâ böylelikle Rabbiniz nefs-i emmâreye karşı size yardım eder, tâ ki siz onu ezip yenesiniz ve şehvet yolunu ve bâtıl hevâyı o yardımla kapatasınız.

Nefsin evini yıkınız, böylece âbâd olan gönül Kâ'besi nefsi esir yapar ve böylelikle gönül, beden üzerine emîr olur. Nefis kendinde ölür ve gönül **Hakk**'la zinde kalır. Düşman gider, dost sevinir. Âşinânın, bîgâne (yabancı) ile uyuştuğu ne zaman görülmüştür?" buyurmuş olmaktadır. İstenenleri verecek olan ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır!

Bu mânâ, şâirin:

آمَدْ بَرْ مَنْ كَارْدْ كَشِيدَه بَرْ مَنْ گُفْتَا كِه دَرِينْ شَهْرْ تُو بَاشِى يَا مَنْ

"Üzerime bıçak çekerek geldi ve bana:
'Bu şehirde ya sen olursun ya ben!' dedi."

sözü gibidir (ki, buna göre nefisle gönül birlikte yaşamaz).

Allâh-u Te'âlâ âyet-i kerîmenin sonunda:

﴿ ... فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴾

"Sizin nasıl yapacağınıza bakacak!" buyurarak, (nîmet verdiği kullarına:)

كَيْفَ مَعْرِفَتُكَ بِشُكْرِ مَا انعم عَلَيْكَ ؟

"Sana verdiğim nîmetlerin şükrüne dâir bilgin (ve gayretin) **nasıldır?"** (diye soracağına işâret etmiştir.)

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; peygamberlerin ümmetleriyle yaşadıkları olayların bir misli de, bu ümmetin şeyhleri ve dervişleriyle, onların zamânında bulunan avam halk arasında meydana gelmiştir.

Nitekim dervişlerin mânevî halleri ve hârikulâdelikleri çoğalıp, bir de onlar dış görünüşlerini bakımsız bırakınca birileri: "Bunlar senin mülkünü tahrip edecekler!" diye onları sultana şikâyet ettiler.

O da, Allâh kendisine imkân verirse onlardan birini dahi bırakmayacağına dâir yemin etti. Onlar da **Allâh-u Te'âlâ**'dan yardım isteyip sabrederek ve O'ndan gayri her şeyden geçip O'nun zikriyle meşgul olunca, **Allâh-u Te'âlâ** o sultanın çetin azâbına kâfî geldi ve böylece güzel son müttakîlerin oldu.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde "Te'vîlât-ı Necmiyye"den naklen zikredildiğine göre; hevâ (kötü arzu), gazap ve kibir topluluğu, nefis Firavun'una: "Ruh gibi olan **Mûsâ'yı ve** kalp, sır ve akıl latîfelerinden oluşan **kavmini bu** beşeriyet **arâzisinde fesat çıkarsınlar ve seni ve ilâhların** olan dünyâyı, şeytanı ve tabiatı, kendilerine tapınılmaz bir halde **bıraksınlar diye mi** serbest **bırakıyorsun?"** dedi.

Nefis Firavun'u da: **"Yakında oğullarını öldüreceğiz,** yâni ruh, kalp ve nefsin sıfatlarından doğan sâlih amelleri riyâ ve ucüble (gösteriş ve kendini beğenmeye sevk ettirerek) iptal ettireceğiz, amellerin kendisinden doğduğu sıfatları temsil eden **kadınlarını ise diri bırakacağız! Şüphesiz ki biz** hîle, tuzak ve aldatma bakımından **onların üstünde zor kullanan kimseleriz." dedi.**

Rûhun temsilcisi olan **Mûsâ** ise kalp, akıl ve sır latîfelerinden ibâret olan **kavmine:** "Nefisle cihat, ona muhâlefete devam ve Hakk'a uyma hususlarında **Allâh'tan yardım isteyin ve sabredin, şüphesiz ki bu arâzi** yâni beşeriyet toprağı, **ancak Allâh'a âittir ki O, kullarından dilediğini oraya vâris kılar,** yâni sa'idlerin beşeri-

yet arâzisine rûhu ve sıfatlarını mîrasçı yapar da, böylece o toprak o rûhun sıfatlarıyla vasıflanır.

Şakîlerin beşeriyet toprağına ise nefsi ve sıfatlarını vâris kılar, bu nedenle o toprak da onun sıfatlarını taşır. Hayırlı ve saâdetli **âkıbet, takvâ sâhipleri** olan sa'îd kimseler **içindir!" dedi.**

O zaman rûhun kavmi (olan latîfeler) ona: **"Sen bize gelmeden önce** yâni biz bülûğa ermeden evvel, sen bize rûhânî ilhamları getirmeye başlamadan önce biz beşeriyet vasıflarından ve muamelelerinden dolayı **eziyete uğratıldık. Sen bize geldikten sonra da** biz bülûğa ermemizin ardından senin getirdiğin rûhânî ilhamlardan sonra yine beşeriyet dürtüleri yüzünden eziyet çekmeye devam ettik." **dediler.**

Bunun üzerine **o** ruh: **"Umulur ki Rabbiniz, düşmanınız** olan nefsi ve sıfatlarını Rabbânî ilhamlarla **helâk eder** ve eziyetini sizden defeder. **Bir de sizi o** beşeriyet **arâzisinde halîfe seçer ve** ubûdiyyeti yerine getirip rubûbiyyet nîmetlerinin şükrünü edâ husûsunda **nasıl amel edeceğinize bakar." dedi.**

İşte bu sözün işâreti vechile; nefsi ve sıfatlarını yok etmek için rûhânî ilhamlar yeterli olmaz. Bunun için mutlaka rubûbiyyet sıfatlarının tecellîsi gerekir. Demek ki; **Rabb Te'âlâ,** sıfatlarından bir sıfatla tecellî buyurduğu zaman beşeriyet toprağında nefsin sıfatlarından hiçbir sıfat kalmayıp, mutlaka **Allâh-u Te'âlâ** onu rûhun ve kalbin sıfatlarıyla değiştirir ve onu nefsin sıfatlarının yerine geçirir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

İsrâîloğullarının, evvelce olduğu gibi, kurtulduktan sonra da Mûsâ** (Aleyhisselâm)**a îtirazları:

﴿ قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا حَتَّى يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ ﴾

"Onlar: "Ey Mûsâ! Şüphesiz ki orada (zorba ve) **cebbarlar gürûhu var! Gerçekten kendileri** (savaşsız bir şekilde) **oradan çıkıncaya kadar, biz oraya aslâ** (savaşıp da) **girmeyeceğiz! Eğer onlar** (kendi başlarına) **oradan çıkacak olurlarsa, gerçekten biz** (o zaman onların ülkelerine) **giricileriz!" demişlerdi."** *(Mâide Sûresi:22)*

﴿ وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (130)

(وَلَقَدْ أَخَذْنَا) **Andolsun ki elbette muhakkak Biz yakaladık,** kimi? (آلَ فِرْعَوْنَ) **Firavun âilesini,** neyle? (بِالسِّنِينَ) **o** (kurak) **senelerle,** daha, (وَنَقْصٍ) **büyük bir eksiltmeyle,** neden?) (مِنَ الثَّمَرَاتِ **ürünlerden,** (لَعَلَّهُمْ) **tâ ki onlar,** (يَذَّكَّرُونَ) **iyice öğüt alsınlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Andolsun ki; elbette muhakkak Biz Firavun âilesini o (kurak) **senelerle ve ürünlerden büyük bir eksiltme** (cezâları) **ile yakaladık, tâ ki onlar iyice öğüt alsınlar** (da kâfirliği bıraksınlar)!"

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî ve Âlûsî" tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **Allâh-u Te'âlâ** Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın, kavmine vaad ettiği yardım sözünü naklettikten sonra, bu âyet-i kerîmede, vaad edilen helâkin başlangıç noktalarını tafsîl etmeye başlamıştır ki, böylece onlara bir an bile göz açtırılmadığı, köklerini kazıyacak azap başlarına gelinceye kadar sürekli halden hâle sokuldukları ifâde edilmek istenmiştir.

Bu âyet-i celîlenin "Kasem" ifâdesiyle başlatılması, ifâde ettiği mânâya îtina gösterildiğini açıklamaktadır.

"Firavun âlin"den maksat; ona tâbi olan Kıptîlerdir. Firavun haddizâtında hasîs (alçak) bir kimse ise de, kendisinde bulunan dünyevî şereften dolayı eşrâfa izâfe edilen "Âl" tâbiri ona da nispet edilmiştir.

Âyet-i kerîmede geçen (السِّنِينَ) kelimesi "Sene" kelimesinin cemîsi olup bundan maksat; kıtlık senesidir. Bu mânada isti'mâli fazla olduğundan, hattâ özellikle târih belirleme husûsunda kullanıldığından, "Sene" kelimesi kıtlık senesinin özel ismi gibi olmuştur.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Kureyş** müşriklerine beddua ederken bu lafzı kullanarak:

«...اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ...» :عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

"Ey Allâh! Onları(n yaşayacağı yılları) **Yûsuf'un** (kurak) **seneleri gibi seneler yap!"** *(Buhârî, İstiska:2, no:961, 1/341)* buyurmuştur.

Âyet-i kerîmede geçen: (وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ) **"Mahsullerin eksiltilmesi"** ise; ürünlere bir çok âfetler isâbet ettirmek ve pek az mahsul verdirtmek sûretiyle onların faydasız hâle getirilmesinden ibârettir.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: **"Allâh-u Te'âlâ** Firavun hânedânını artarda gelen senelerde kıtlıkla cezâlandırdı, kıtlık yılları çöllerde yaşayanlarla, hayvancılıkla uğraşanlara çok tesir etti. Ürünlerinin eksiltilmesi ise, şehirlerinde ve kasabalarında meydana geldi." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/375; İbni Ebî Hâtim, no:8839, 5/1542; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/505)*

Racâ ibni Hayve *(Radıyallâhu Anh)*: "Ürünlerin eksiltilmesi" kavl-i şerîfinde: "Bir hurma ağacı ancak tek bir hurma taşır hâle geldi." demiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8843, 5/1543; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/506)*

Kıyâmete yakın aynı bereketsizliğin zuhur edeceği de rivâyet edilmiştir. Nitekim **Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)*: "İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecektir ki, bir hurma ağacı ancak tek bir hurma taşıyacaktır!" demiştir. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/217)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: **"Allâh-u Te'âlâ** Firavun hânedânını kıtlık seneleriyle cezâlandırınca onların bütün ağaçları kurudu, hayvanları telef oldu, nihâyet **Mısır**'ın **Nil**'i de kurudu. Bunu gören insanlar Firavun'un yanına giderek: 'Eğer sen iddia ettiğin gibiysen Mısır'ın Nil'inde bize su getir!' dediler.

O: 'Yarın sabah size su gelecek!' dedi. Onlar onun yanından ayrılınca: 'Ben ne yaptım? Ben **Mısır**'ın **Nil**'inde su akıtmaya kadir miyim ki! Sabaha çıktığımda her-

kes bana yalancı diyecek.' dedi. Gece yarısı olunca kalkıp gusletti ve yün cübbe giydi. Sonra yalınayak vaziyette çıkıp Mısır'ın Nil'ine gelerek ortasında durdu ve:

'Ey Allâh! Muhakkak Sen biliyorsun ki, gerçekten ben Senin, Mısır Nil'ini suyla doldurmaya Kadir olduğunu kesinlikle bilmekteyim, o halde Sen onu doldur!' dedi. O anda su sesinin kendisine yöneldiğini anladı ve hemen su yatağından dışarı çıktı, bir de ne görsün; **Nil** su fışkırtarak yatağına yöneldi. İşte **Allâh-u Te'âlâ** onların helâk olmalarını dilediği için (istidrâc olmak üzere) böyle yaptı." *(İbni Ebî Hâtim, no:8841, 5/1542; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/506)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu rivâyet, Firavun'un, yaratıcıyı inkâr eden bir dehrî olmadığı görüşünde olanları destekler mâhiyettedir.

Fahrurrâzî, Beğavî ve **Hâzin** *(Rahimehümullâh)*ın beyanları vechile; âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ) **"Tâ ki onlar iyice öğüt alsınlar"** kavl-i şerîfinin zâhirî ifâdesi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bu belâları onlara inatçılığı bırakıp kulluğa dönsünler diye musallat ettiğini açıklamaktadır.

Nitekim:

وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِيَّاهُ

"Size denizde bir zarar dokunduğu zaman O'ndan başka duâ ettikleriniz kaybolur (gider)." *(İsrâ Sûresi:67)* âyet-i kerîmesiyle,

وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ

"O (insa)**na bir şer dokunduğu zaman sürekli yalvarış sahibidir."** *(Fussilet Sûresi:51)* âyet-i kerîmesinden anlaşıldığı üzere, zorluk kalbi yumuşatır ve insanı **Allâh-u Te'âlâ** katında bulunan derecelere rağbetli kılar.

"Nesefî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bâzıları: (لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ) **"Ola ki onlar iyice düşünürler"** cümle-i celîlesine: "Ola ki onlar Firavun ilâh olsaydı bu zararları defedebilirdi diye düşünürler (de yola gelirler)!" diye mânâ vermişlerdir.

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen: "Firavun dörtyüz sene yaşamış, üçyüz yirmi sene istenmedik hiçbir şey görmemiştir. Zâten bu müddet zarfında ona bir ağrı yahut açlık veya sıtma isâbet edecek olsaydı, rablik iddia etmezdi." *(Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/617; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/217)* rivâyeti de bu mânâya muvâfık düşmektedir.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ) **"Ola ki onlar iyice düşünürler"** cümle-i celîlesi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kullarının öğütlenmesine vesîle olsun diye onları bu musîbetlerle yakaladığını ifâde etmektedir ki, böylece "**Allâh-u Te'âlâ**'nın fiillerinin bir illete mebnî olmadığı" görüşü zedelenmez.

Zîrâ Ehl-i Sünnet'in ekserîsinin kabul ettiği görüşe binâen, **Allâh-u Te'âlâ**'nın fiillerinin, kullara âit birtakım faydalı gâyelerle ta'lîli câiz görülmüştür. Buna göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bir işi Kendine âit bir maslahat gözeterek yaptığına inanmak câiz değilse de, kullarına râci bir fayda mülâhazasıyla yarattığını düşünmek câiz görülmüştür.

Ya da bir şeyin semeresi, onun gâyesi menzilesinde kabul edilebilir ki, buna göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün fiillerinin, sağlam gâyeleri ve yüce maslahatları içerdiği, ama hiçbir illetin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın fiileri için, "O neden olmasa **Allâh-u** Te'âlâ o işi yapmazdı" şeklinde bir illet-i gâiye olamayacağı ihtilafsız kabul edilen bir hususdur.

Bu cümle-i celîlenin delâleti vechile; mihnetler, şiddetler ve musîbetler intibah ve itibarı (uyanmayı ve ibret almayı) mûciptirler. Lâkin bu, saâdet ehli ve basîret erbâbı için böyledir. Şekavet ehlini (bedbahtları) ise, ne nîmet çokluğu uyarır, ne de nıkmetin (azâbın) şiddeti uyandırır.

Şeyh Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

بَكُوشِشْ نَرُويَدْ گُلْ اَزْ شَاخِ بِيدْ نَه زَنْگِى بَگَرْمَابَه گَرْدَدْ سَفِيدْ

"Gayret etmekle söğüt dalından gül bitmez,
Hamama girmekle zenci ak hâle gelmez." *(Sa'dî Şîrâzî, Bûstân; bab:5, beyit:2619)*

Uğraşmakla ve bin terbiye sebebiyle söğüt ağacından yine de gül çıkmaz. Siyah tenli biri de hamama girmekle ve on batman sabun ile yıkanmakla beyazlaşmaz; yâni bin kere yıkansa da ağarmaz. Zîrâ cins damarı siyahtır ve boyası kudretten olup hastır, çıkmaz azîzim! *(Sûdî Efendi, Şerh-i Bûstân, 2/168; Aşçı Dede –İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/260-261)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mevlâ Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde şöyle buyurmak istemiştir: "Biz, Firavun hânedânına nîmetlerimizi hatırlattık ve "Belki Bize dönerler" diye onları sıkıntılarla yakaladık. Ama onlar azgınlıktan ve inattan başka bir şey istemediler."

Muhammed ibni Hüseyn es-Sülemî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Abdullâh er-Râzî** *(Kuddise Sirruhû)*nun kendi hattıyla yazdığı kitabında kendi ağzından şöyle yazılı olduğunu gördüm: 'Ben, **Muhammed ibni Fazl** *(Kuddise Sirruhû)*yu şöyle derken işittim: 'İnsanın kendisini riyâzate tâbi tutacağı vazifeler arasında, nefsini en zelil duruma düşürecek olan riyâzat açlıktır.

Çünkü (bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere) **Allâh-u Te'âlâ** düşmanlarını ilk olarak açlıkla cezalandırmıştır. İnsanın nefsini terbiye edeceği riyâzatlerin en azîzi de takvâdır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ ﴾

"Ancak Benden sakının!" *(Bakara Sûresi:41)* buyurmaktadır.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** nîmet sebeplerini kat kat ihsan ettikten sonra, kudretin çiğneme gücünü Firavun hânedânına göstermiştir. Ama ne kahrın şiddeti onları ıslâh edebilmiş, ne de nîmetin çokluğu onları îkaz edebilmiştir.

Ayet: 130

Aksine onlarâ bir kolaylık erişecek olsa, ona istihkak (hak etme) nazarıyla bakmışlar, kendilerine bir zorluk yapışması durumunda da iğtirâr (aldanış) gereği onu Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın uğursuzluğuna yormuşlardır.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; onların azapları türlü türlü oldu. Zîrâ muhâlefetleri çeşit çeşit idi. Ukûbet, hiyânetin mikdârı kadar (cezâ, hâinliğin ölçüsüne göre) olur. Muâhaze, muhâlefetin (cezâlandırma, karşı gelmenin) ölçüsü kadar olur.

Onlar o kadar zâhirî belâ ve musîbetlere mârûz kalıp, çile ve zorluk içinde kıvrandırıldıkları halde, onlar için en ağır cezâ, kimden mahrûm kaldıklarını ve neyi kaybettiklerini görüp anlayacakları bâtın gözlerinin olmamasıydı.

اَنْدَرْ هَمِه عُمْرِ مَنْ شَبِی وَقْتْ بَنَازْ آمَدْ بَرْ مَنْ خِیَالِ مَعْشُوقَه فَرَازْ

بَرْ دَاشْتْ نِقَابْ مَرْمَرَا گُفْتْ بَنَازْ بَارِی بِنْگَرْ کِه اَزْ کِه مَانْدَسْتِی بَازْ

"Bütün ömrümde sâdece bir gece vakti,
Göründü cilveyle bana sevgilinin hayâli,
Kaldırdı peçesini de bana nazla söylendi:
'Bak gör bir kere kimden mahrum kaldın!' dedi."

فَاِذَا جَآءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هٰذِهٖ ۚ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ
يَطَّيَّرُوا بِمُوسٰى وَمَنْ مَّعَهٗ ۗ اَلَآ اِنَّمَا طٰٓئِرُهُمْ عِنْدَ اللّٰهِ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٣١﴾ وَقَالُوْا مَهْمَا تَاْتِنَا بِهٖ مِنْ
اٰيَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا ۙ فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٣٢﴾ فَاَرْسَلْنَا
عَلَيْهِمُ الطُّوْفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰيٰتٍ
مُّفَصَّلٰتٍ فَاسْتَكْبَرُوْا وَكَانُوْا قَوْمًا مُّجْرِمِيْنَ ﴿١٣٣﴾ وَلَمَّا
وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوْا يٰمُوْسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ
عِنْدَكَ ۚ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ
بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۚ ﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ اِلٰٓى اَجَلٍ هُمْ
بَالِغُوْهُ اِذَا هُمْ يَنْكُثُوْنَ ﴿١٣٥﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنٰهُمْ
فِى الْيَمِّ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَكَانُوْا عَنْهَا غٰفِلِيْنَ
﴿١٣٦﴾ وَاَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِيْنَ كَانُوْا يُسْتَضْعَفُوْنَ مَشَارِقَ
الْاَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِىْ بٰرَكْنَا فِيْهَا ۭ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ
رَبِّكَ الْحُسْنٰى عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۙ بِمَا صَبَرُوْا ۭ وَدَمَّرْنَا
مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهٗ وَمَا كَانُوْا يَعْرِشُوْنَ ﴿١٣٧﴾

﴿ فَإِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هٰذِهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (131)

(فَإِذَا جَاءَتْ) **Fakat geldiği zaman,** kime? (هُمُ) **onlara,** ne? (اَلْحَسَنَةُ) **o güzel şeyler,** (قَالُوا) **derler,** ne derler? (لَنَا) **bize âittir,** ne? (هٰذِهِ) **işte bu,** (وَإِنْ تُصِبْ) **ama isâbet ederse,** kime? (هُمْ) (**onlara,** ne? (سَيِّئَةٌ) **kötü bir şey,** (يَطَّيَّرُوا) **uğursuzlanırlar,** kiminle? (بِمُوسَى) **Mûsâ ile, daha,** (وَمَنْ) **o kimseyle ki,** (مَعَهُ) **onunla berâberdir,** (أَلَا) **âgâh olun,** (إِنَّمَا طَائِرُهُمْ) **onların uğursuzlukları ancak,** kimin katındadır? (عِنْدَ اللهِ) **Allâh katındadır,** (وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ) **lâkin onların pek çoğu,** (لَا يَعْلَمُونَ) **bilmezler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Fakat onlara (sağlık ve bolluk gibi) **o güzel şey gelince** (bunu kendilerinin hak ettiği iddiasıyla)**: 'İşte bu bize âittir!' derlerdi, kendilerine** (hastalık ve kıtlık gibi) **kötü bir şey çarparsa da**(: "Bu felâketler başımıza **Mûsâ** ve adamları yüzünden geldi!" diyerek) **Mûsâ ve berâberinde olanlarla uğursuzlanırlardı.**

Bilesiniz ki; onların (bolluk, darlık, hayır ve şer gibi tüm) **tâlih** (ve nasip)**leri ancak Allâh katındadır**(, dolayısıyla bütün bunlar kimsenin etkisi olmaksızın sâdece O'nun hükmü ve dilemesiyle kendilerine ulaşmaktadır)/***uğursuzlukları ancak (îmansızlıkları sebebiyle) Allâh katında (takdir edilip yazılmış)dır*/**. Velâkin onların çoğu** (bu hakîkati) **bilmezler** (de bu yüzden bilip bilmeden konuşurlar)**."**

Î Z Â H Â T

Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Beyzâvî, Nesefî ve **Hâzin** *(Rahimehümullâh)*ın beyanları vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede, yola gelmeleri için **Firavun** hânedânını birçok musîbete mübtelâ ettiğini beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede onların, başlarına gelenlerden akıllanacak yerde, kâfirlik ve isyanda ileri gittiklerini açıklamıştır.

Âyet-i kerîmede geçen **"Hasene"** tâbiri, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre; bolluk, mahsul çokluğu, geniş rızık, âfiyet ve selâmet gibi insanın hoşuna giden güzel şeylerdir.

Firavun hânedânı bu gibi iyiliklere mazhar olduklarında: "İşte bunlar bize âittir!" derken: "Bunları biz hak ettik, biz kazandık!" demek istemişlerdir ki, böylece onların, nîmetleri **Allâh-u Te'âlâ**'dan bilmedikleri ve şükrünü îfâya çalışmadıkları beyân edilmek istenmiştir.

"Seyyie" tâbiri ise; canlarında ve mallarında görmek istemedikleri kıtlık, kuraklık, hastalık, zarar ve belâ gibi kötü şeylerdir. İşte onlar bu gibi fenâlıklarla karşılaştıklarında, başlarına gelenleri kendi günahlarından bilmeyip: "Bu şer bize **Mûsâ** ve

kavminin uğursuzluğu sebebiyle isâbet etti! Çünkü onları görmeden önce böyle bir sıkıntımız yoktu" demişlerdir.

Bütün müfessirlerin söz birliği ile âyet-i kerîmede geçen: **"Tetayyur", "Teşâüm** (uğursuzlanma)" mânâsına gelmektedir.

Firavun hânedânının, başlarına gelen belâları, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ve inananların uğursuzluğuna yormaları, ğabâvet ve kasâvet (akıl kıtlığı ve kalp katılığı) vasıflarında ileri olmalarından nâşîdir. Aslında zorluklar, hele de açık mûcizelerin görülmesinin ardından kalpleri yumuşatacakken, tabiatları mütevâzî hâle getirecekken ve direnişi giderecekken, bunlarda aksi tesir yaparak inat ve azgınlıklarını artırmıştır. Bu kafasızlık diğer kâfir toplumlarda da baş göstermiştir, nitekim **Semûd** kavminin kıssası hakkında vârid olan:

﴿ ... قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ قَالَ طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللهِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ ﴾

"Onlar (Sâlih *(Aleyhisselâm)*a**): 'Biz seninle de, berâberinde bulunan** (mümin) **kimselerle de uğursuzluğa uğradık**(, siz yeni bir din çıkardığınızdan beri kıtlıklar ve belâlar üzerimizden kalkmaz oldu)**!' dediler. O da:**

'Sizin uğursuzluğunuz(a sebebiyet veren şey) **Allâh katında** (yazılı bulunan inkâr ve isyanınız)**dır. Doğrusu siz öyle bir toplumsunuz ki** (bâzen nîmetler, bâzen de musîbetlerle) **imtihan olunmaktasınız /*azâba uğratılmaktasınız*/!' dedi."** *(Neml Sûresi:47)* âyet-i kerîmesi bunun bâriz bir örneğidir.

Yine böylece **Medîne** Yahudileri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gelişiyle uğursuzlanmış ve: "O bize geldi geleli fiyatlar arttı ve yağmurlar azaldı." diyerek aynı akılsızlığı sergilemişlerdir.

Arap müşrikleri de Kıptîlerin, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a söyledikleri bir sözün benzerini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e söylemiştiler. Nitekim:

﴿ ... وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هٰذِهِ مِنْ عِنْدِ اللهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هٰذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللهِ ... ﴾

"...Onlara (bolluk ve rahatlık gibi) **güzel bir şey dokunacak olsa** (o nimeti Allâh'a nispet etmek üzere)**: "İşte bu Allâh katındandır!" derler. Ama kendilerine** (kıtlık ve fakirlik gibi) **kötü bir şey isâbet edecek olsa** (onu senden bilerek)**: "İşte bu senin tarafından** (ve senin uğursuzluğundan)**dır..." derler.**

(Habîbim!) **De ki: "**(Ben bir şey yaratamadığıma göre, yaratılma yönünden) **hepsi de Allâh katındandır!"** *(Nisâ Sûresi:78)* âyet-i kerîmesinde onların güzel şeyleri **Allâh-u Te'âlâ**'ya isnâd ettikleri görülmektedir.

Çünkü müşrikler **Allâh-u Te'âlâ**'yı ikrar etmekteydiler, Kıptîler ise **Allâh-u Te'âlâ**'yı kabûl etmediklerinden, başlarına gelen iyilik hakkında: "Bu bize **Firavun** tarafından ayrılan istihkaktır!" veyâ: "Bunun böyle olması âdettendir!" demekteydiler.

Bu âyet-i kerîmenin beyânı vechile; mûcizeler îman ifâde etmez, aksine art arda gelen her bir mûcize inkâr edildikçe, pisliklerine pislik katılır ki bu durumda uğursuzluklarının, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın gösterdiği mûcizeleri inkârları sebebiyle çoğaldığı âşikârdır.

Nitekim:

Ayet: 131

﴿ وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هٰذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴾

"Her ne zaman bir sûre indirilse, o (münâfık ola)**nlardan kimi**(, nifak yolundaki kardeşlerini sâbit kılmak ve zayıf müminleri îmandan caydırmak için, inkâr ve alay yolu üzere birbirlerine)**: 'Hanginiz ki, işte bu** (sûre) **onu îman bakımından artırmıştır?' der. Îman etmiş olan kimselere gelince; işte bu onları îman** (ve tasdik) **yönünden artırmıştır ve onlar** (yeni yeni inen sûrelere çok sevindikleri için) **sürekli müjdelenirler.**

Ama o kimseler ki kalplerinde (nifak gibi) **bir tür hastalık bulunmaktadır; işte o** (yeni inen sûrenin beyanları) **onları,** (evvelce sâhip oldukları) **pislik** (niteliğindeki bozuk inanç ve kötü fikir)**lerine pislik katarak** (ancak münâfıklık yönünden) **artırmıştır da, böylece** (bu murdar inanç içlerinde yerleşip güç bulmuş ve netîcede) **onlar kâfirler olarak ölmüşlerdir!"** *(Tevbe Sûresi:124-125)* âyet-i kerîmeleri bu mânânın doğruluğuna delâlet etmektedir.

Âyet-i kerîmede, **"Hasene"** tâbiri **"Tahkîk"** ve **"Ta'rîf"** edatları olan (إِذَا) ve (اَلْ) lafızlarıyla getirilerek, güzel şeylerin çokça vukuuna ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın irâdesinin, güzellikler yaratmaktan yana olduğuna işâret edilirken, **"Seyyie"** tâbiri, **"Nekre"** olarak ve **"Şek"** harfi olan (إِنْ) lafzıyla getirilerek, kötülüklerin vukuunun nâdir olduğuna ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın onları asâleten kastetmeyip, imtihan hikmetine binâen yarattığına dikkat çekilmiştir.

İşte **"Fakat onlara** (sağlık ve bolluk gibi) **o güzel şey gelince** (bunu kendilerinin hak ettiği iddiasıyla)**: 'İşte bu bize âittir!' derlerdi, kendilerine** (hastalık ve kıtlık gibi) **kötü bir şey çarparsa da Mûsâ ve berâberinde olanlarla uğursuzlanırlardı."** kavl-i şerîfindeki incelik ve fark böylece daha iyi anlaşılmış olmaktadır.

Mevlâ Te'âlâ onların bu uğursuzlanmasını iptal etmek üzere:

﴿ ... أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللهِ ... ﴾

"Bilesiniz ki; onların uğursuzluğu ancak Allâh katındadır." buyurmuştur ki, bu cümle-i celîleye birkaç türlü mânâ verilmiştir:

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre mânâ: **"Onların uğursuzlukları ancak Allâh katındadır,** yâni **Allâh-u Te'âlâ**'yı inkâr etmeleri sebebiyle onlara gelmiştir." demektir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen diğer bir mânâya göre ise: **"Onların** bolluk, darlık, hayır ve şer gibi tüm **tâlih** ve nasip**leri,** kazâ ve kaderleri **ancak Allâh katındadır,** dolayısıyla bütün bunlar kimsenin etkisi olmaksızın sâdece O'nun hükmü ve dilemesiyle kendilerine ulaşmaktadır." şeklindedir ki:

﴿ وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ ... ﴾

"Her bir insan (doğarken on)**a; (Allâh-u Te'âlâ**'nın ezelde takdir buyurduğu) **kaderini**(n yazılı bulunduğu amel defterini) **onun boynuna takmışızdır."** *(İsrâ Sûresi:13)* âyet-i kerîmesinde de "Tâir" kelimesi, haz, tâlih, kazâ ve kader mânâsında kullanılmıştır.

Bir kavle göre buranın mânâsı: "Onların uğursuzlanmalarının cezâsı âhirette **Allâh** katındadır!" demektir.

Buraya: "Başlarına gelen uğursuzluk dünyâda karşılaştıkları değil, aslında âhirete kavuşacakları cehennem azâbıdır!" diye mânâ verenler de olmuştur.

Bütün bu mânâlara göre kastedilen; başlarına gelenin **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâ ve kaderiyle olduğunun beyânıdır ki, buna göre âyet-i kerîmenin sonunda geçen:

﴿ ... وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

"Velâkin onların çoğu (bu hakîkati) **bilmezler."** kavl-i şerîfinin mânâsı: "Onlar her şeyin **Allâh**'tan geldiğini bilmezler!" şeklinde olur. Gerçekten de insanların çoğu, olayları görülen sebeplere izâfe ederler ve onların **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâ ve kaderiyle ilişkisini göz ardı ederler. Oysa hakîkatte her şey yaratılmak cihetinden **Allâh-u Te'âlâ** tarafındandır.

Çünkü her mevcudun varlığı ya kendindendir ya da değildir, varlığı kendinden olan Zât birdir, geri kalan her varlığın vücûdu O bir olan Vâcibü'l-vücûdun îcâdıyladır. Hal böyle olunca her şey **Allâh**'tan olmuş olur ki, bu takdirde herhangi bir varlığı **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasına isnâd etmek **Allâh-u Te'âlâ**'nın kemâli hakkında cehâlet (O'nun üstünlüğünü bilmemek) sayılır.

"Herevî ve **Kurtubî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; tetayyur kelimesinin uğursuzluk mânâsında kullanılması şöyle başlamıştır; câhiliyet döneminde Arapların birçoğu bir iş için yola çıkacağı zaman kuşun yuvasına gelir onu kaçırtırdı. O kuş sağ tarafa giderse, o kişi de o iş için yola çıkardı ki onlara göre bunun adı "Sânih" idi. Yok, eğer kuş sol tarafa giderse adam geri dönerdi ki onlar nezdinde bu "Bârih" diye adlandırılırdı.

Özetle; onlar kuşların hareketleriyle, sesleriyle, birbirlerine cevaplarıyla ve alışılagelmedik vakitlerde ses çıkarmalarıyla fal bakar, birtakım mânâlar çıkarmaya çalışır ve böylece kimini uğurlu, kimini uğursuz sayarlardı. Bunu bâzen ceylanlarla da yaparlardıysa da, ekserî kuşlarla yaptıklarından, fal aracı yaptıkları bütün muâmelelere "Kuş" anlamındaki "Tayr" kökünden alınmış olan "Tıyara" ve "Tetayyur" isimlerini vermişlerdi ki, bunlar bir nevî kehânet kabîlindendi.

Nitekim **Katan ibni Kabîsa** *(Radıyallâhu Anhümâ)*, babasının: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim." dediğini nakletmiştir:

عَنْ قَطَنِ بْنِ قَبِيصَةَ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «اَلْعِيَافَةُ وَالطِّيَرَةُ وَالطَّرْقُ مِنَ الْجِبْتِ.»

"Kuş uçurtmak (kuşların isimleriyle, sesleriyle ve uçtukları taraflarla fal bakmak), **bir şeyle uğursuzlanmak ve küçük taşlarla fal bakmak, cibt** (falcılık etmek)**tendir."** *(Ebû Dâvûd, Tıbb:23, no:3907, 2/409; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:15915, 5/390; Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/710)*

Ulemânın beyânına göre; kuşların ötüşlerinden bir mânâ çıkarılamaz. Onların olandan haberi yoktur ki olacaktan haberi olsun da onu bildirebilsin! İnsanlar içeri-

sinde de, **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Süleymân** *(Aleyhisselâm)*a tahsis ettiği kuşdilini bilen kimse bulunmadığından "Tetayyur" bâtıl şeyler arasına katılmıştır.

Zâten **Ümmü Kürz** *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أُمِّ كُرْزٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «أَقِرُّوا الطَّيْرَ عَلَى مَكِنَاتِهَا.»

"Kuşları yerlerinde bırakın!" *(Ebû Dâvûd, Akîka:1, no:2835, 2/116)* hadîs-i şerîfinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* fal bakmak için kuş uçurtmayı yasaklamıştır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte üç kere:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلطِّيَرَةُ شِرْكٌ، اَلطِّيَرَةُ شِرْكٌ!» ثَلَاثًا، «وَمَا مِنَّا إِلَّا وَلَكِنَّ اللهَ يُذْهِبُهُ بِالتَّوَكُّلِ.»

"Uğursuzlanmak bir nevî şirktir!" buyurduktan sonra: **"Ama içimizden buna mâruz kalmayan yoktur. Lâkin Allâh bunu tevekkülle giderir."** *(Ebû Dâvûd, Tıbb:24, no:3910, 2/410; Tirmizî, siyer:47, no:1614, 4/160; İbni Mâce, Tıbb:3, no:3538, 2/1170; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/255; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/218)* buyurarak, genel mânâda uğursuzluk inancını iptal etmiş ve böyle bir hisse kapılanın ne yapması gerektiğini açıklamıştır.

Buna göre böyle bir düşünceden etkilenen kişi **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül ederek ve ileride zikredilecek hadîs-i şerîflerdeki duâları yaparak **Allâh-u Te'âlâ**'ya güvenip işine koyulursa, **Allâh-u Te'âlâ** hem onun içindeki bu hissi giderecek, hem de onun mühim sıkıntısına kâfî gelecektir.

Dolayısıyla bir kimsenin bir şeyden uğursuzluk hissine kapılarak, niyet ettiği bir yolculuktan ve işten geri durması câiz görülmemiştir.

Nitekim **Abdullâh ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ رَدَّتْهُ الطِّيَرَةُ مِنْ حَاجَةٍ، فَقَدْ أَشْرَكَ!» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! مَا كَفَّارَةُ ذٰلِكَ؟ قَالَ: «أَنْ يَقُولَ أَحَدُهُمْ اَللّٰهُمَّ لَا خَيْرَ إِلَّا خَيْرُكَ، وَلَا طَيْرَ إِلَّا طَيْرُكَ، وَلَا إِلٰهَ غَيْرُكَ!»

"Uğursuzluk inancı her kimi bir işinden geri döndürürse, muhakkak ki o şirk koşmuş olur." buyurdu. Bunun üzerine: "Yâ **Rasûlellâh**! Bunun keffâreti nedir?" diye sorulduğunda: **"Onlardan birinin: 'Ey Allâh! Senin hayrından başka hiçbir hayır yoktur, Senin uğursuz kıldığından başka uğursuz yoktur, Senden başka da hiçbir ilâh yoktur!' demesidir."** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:7045, 11/623)*

İmrân ibni Husayn *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَيْسَ مِنَّا مَنْ تَحَلَّمَ أَوْ تَكَهَّنَ أَوْ رَدَّهُ عَنْ سَفَرِهِ تَطَيُّرٌ.»

"Rüyada görmediği şeyleri gördüğünü iddia eden yâhut kâhinlik yapan (gelecekten haberler vermeye kalkışan) **ya da uğursuzlanma hissi kendisini yolundan döndüren bizden değildir!"** *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/255)* buyurmuştur.

Ancak burada bilmemiz gereken şudur ki; bir insan hayrı da şerri de yaratanın ancak ***Allâh-u Te'âlâ*** *olduğuna fakat* ***Allâh-u Te'âlâ****'nın, bâzı zamanları, bâzı mekânları ve bâzı şahısları mübârek, kimilerini de uğursuz yaptığına inandığı sürece aslâ şirke düşmez.*

Şirk olan ve hadîs-i şerîflerdeki tehditlere mâruz bırakan uğursuzlanma ise, ***Allâh-u Te'âlâ****'dan başka herhangi bir şahsın yâhut zaman ve mekânın kendiliğinden bir şey yaratabileceği inancıdır. Ama* ***Allâh-u Te'âlâ****'nın bâzı şeyler sebebiyle uğur ya da uğursuzluk yarattığına inanmanın şirkle uzaktan yakından hiçbir alâkası yoktur.*

Ancak ***Allâh-u Te'âlâ****'nın neyi uğurlu neyi uğursuz yaptığı, âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerden anlaşılabileceği için kimsenin gelenek göreneğe dayanarak bir şeyi uğurlu veyâ uğursuz kabûl etmesi câiz değildir. Bu nedenle kuşların gidiş yönlerinden ve seslerinden mânâ çıkarmanın aslı olmadığı hadîs-i şerîflerde belirtildiğine göre bununla amel edilemez.*

Ama ileride zikredilecek bir hadîs-i şerîfte görüleceği üzere, bir ev veyâ kadın veyâ at, sâhibine uğursuz gelebilir. Bu durumda onun hayrı istenip şerrinden ***Allâh-u Te'âlâ****'ya sığınılmalıdır.*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) hiçbir şeyden uğursuzluk hissine kapılmazdıysa da, bâzı şeylerin hayrına inanır ve onları uğurlu sayardı.*

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ:«كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَفَاءَلُ وَلَا يَتَطَيَّرُ وَيُعْجِبُهُ الْاِسْمُ الْحَسَنُ.»

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **tefâülde bulunurdu** (bâzı şeyleri uğurlu sayardı), **tetayyürde bulunmazdı** (hiçbir şeyden uğursuzlanmazdı), **güzel isim onun hoşuna giderdi!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:2328, 4/169; Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/711)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre o: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim." demiştir.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَا طِيَرَةَ وَخَيْرُهَا الْفَأْلُ.» قَالُوا: وَمَا الْفَأْلُ؟ قَالَ: «اَلْكَلِمَةُ الصَّالِحَةُ يَسْمَعُهَا أَحَدُكُمْ.»

"Uğursuzlanma yoktur, onun (bir şeyden mânâ çıkarmanın) **en hayırlısı faldır** (hayra yormaktır)**!"** O zaman: "Fal nedir?" dediklerinde, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sizin birinizin işittiği iyi sözdür!"** buyurdu. *(Buhârî, Tıbb:42, no:5422, 5/2171; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:8393, 14/122; Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/711)*

Fal bakma, tefâül, gayb ilmi, Kur'ân istihâresi ve gök bilimcilerin hesâba dayanan ilimleri gibi konularda geniş bilgi için Mâide Sûresinin 3. âyet-i kerîmesinin îzâhına (Rûhu'l-Furkan Tefsîri:6/235-239) bakınız!

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmenin sonunda:

﴿ ... أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللهِ ... ﴾

"Âgâh olun ki, onların uğursuzlukları ancak Allâh katındadır!" buyurmuştur ki buna iki türlü mânâ verilmiştir:

Birinci görüşe göre mânâ: "Onlara isâbet eden hayır ve şerrin sebebi olan kazâ, kader ve meşîet ancak **Allâh** katındadır." Yâni: "O onlara dilediğini isâbet ettirir, başlarına gelen, kimsenin uğurundan veyâ uğursuzluğundan olmaz!" şeklindedir

ki, burada Arapların hayra ve şerre delil saydıkları kuşa benzetilerek, **Allâh** katındaki hüküm hakkında "Tâir" tâbiri kullanılmıştır.

İkinci görüşe göreyse mânâ: "Onların uğursuzluğunun sebebi olan günahları, **Allâh** katında yazılıdır." demek olur. Çünkü o musîbetleri onlara sevk eden, sâdece günahlarıdır. Bu mânâya göre âyet-i celîlede geçen: "Tâir", uğursuzluktan ibârettir. Onlar kuşu uğursuzluğa delil saydıkları için burada medlûle delîlin ismi takılmıştır.

Bu işin aslı şöyledir; câhiliyet döneminde Araplar, kuşla tefâül ederlerdi (fal bakarlardı). Biri bir maksadı için yola çıktığı zaman (kuşu bırakır) kuş sağ tarafından gelirse onu uğurlu sayar, onunla bereketlenir ve ona "Sânih" adını takardı. Ama kuş sol cihetten gelecek olursa, onunla uğursuzlanır ve ona: "Bârih" ismini vererek (yolculuğu terk edip) evine geri dönerdi.

Sonra Arapların kuş hakkındaki bu sözleri çoğalınca nihâyet her uğursuz şey hakkında "Tâir" tâbirini kullanmaya başladılar.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte üç kere:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلطِّيَرَةُ شِرْكٌ ... »

"Uğursuzlanmak bir nevî şirktir!" *(Ebû Dâvûd, Tıbb:24, no:3910, 2/410; Tirmizî, siyer:47, no:1614, 4/160; İbni Mâce, Tıbb:3, no:3538, 2/1170; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/255; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/218)* buyurarak, uğursuzluk inancını iptal etmiştir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, bu uğursuzlanma hakkında şirk buyurmuş olması, onlar: "Biz uğursuzluk inancımızın gereğiyle amel edersek bu bize bir fayda sağlar veyâ bizden bir zararı savuşturur!" diye inandıkları içindir. Böylece onlar, **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir şeyin, kendi başına bir etkisi olduğuna inandıkları için sanki onu **Allâh-u Te'âlâ**'ya ortak koşmuş olmaktadırlar.

Abdullâh *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

«مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ ثُمَّ رَجَعَ لَمْ يُرْجِعْهُ إِلَّا الطِّيَرَةُ رَجَعَ مُشْرِكًا أَوْ عَاصِيًا.»

"Kim evinden çıkar da, sonra dönerse, ama onu ancak bir şeyden uğursuzlanması döndürmüşse, o kişi ya müşrik ya da günahkâr olarak geri döner!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/218)*

"Muhît" kitabında zikredildiğine göre; güvercin bağırdığı zaman bunu duyan biri: "Hasta ölecek!" dese, bâzı ulemâ katında bunu diyen kâfir sayılır.

Bir adam yolculuğa çıksa, o anda saksağan kuşu bağırdı diye seferinden dönse, bâzı meşâyıh nezdinde bu kişi kâfir sayılır.

İkrime *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere biz **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın yanında bulunuyorduk, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* da onun yanındaydı. O arada bağıran bir karga geçince, topluluktan biri: "Hayır olsun, hayır olsun!" dedi. O zaman **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: "Ne hayır, ne de şer!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/218)* dedi.

Karganın, ekseri uğursuzlukta kullanılması, isminin, "İğtirâb" kökünden alınması hasebiyledir. Ayrıca o, suya bakmak için **Nûh** *(Aleyhisselâm)* onu gönderdiğinde gidip

de dönmediği için, "**Nûh** *(Aleyhisselâm)*dan ayrıldı" kabul edilerek "Ğurâbü'l-beyn" diye isimlendirilmiştir.

İşte bundan dolayı onu uğursuz saymışlar, adından da "Ğurbet" kelimesini türetmişlerdir.

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*ın:

«لَا تَضُرُّ الطِّيَرَةُ إِلَّا مَنْ تَطَيَّرَ.»

"Uğursuzluk ancak uğursuzlanana zarar verir!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/218)* sözünün mânâsı: "Her kim (**Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir şeyin kendi başına bir tesiri olduğuna inanarak) yasaklanan bir uğursuzlanmayla tetayyur ederse yâhut uğursuzlandığı bir şeyi görmesi onu istediği bir hâcetinden alıkoyarsa, gerçekten de ona istemediği bir şey isâbet edebilir.

Ama her kim **Allâh-u Te'âlâ**'ya tevekkül eder, korku ve ümit ile kalbini **Allâh**'a bağlayarak ancak O'na güvenir de, korkutucu sebeplere yönelmekten kendini uzaklaştırır ve emr olunduğu kelimeleri söyleyip işine yürürse, o uğursuzlanma ona zarar veremez.

Bu kelimeler **Abdurrahmân ibni Sâbıt el-Cümahî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ سَابِطٍ الْجُمَحِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ عَبْدٍ إِلَّا سَتَدْخُلُ قَلْبَهُ طِيَرَةٌ، فَإِذَا أَحَسَّ ذٰلِكَ فَلْيَقُلْ: أَنَا عَبْدُ اللهِ، مَا شَاءَ اللهُ، لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ، لَا يَأْتِي بِالْحَسَنَاتِ إِلَّا اللهُ، وَلَا يَذْهَبُ بِالسَّيِّئَاتِ إِلَّا اللهُ، أَشْهَدُ أَنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، ثُمَّ يَمْضِي لِوَجْهِهِ.»

"Şu bir gerçektir ki; kalbine uğursuzluk girmeyen hiçbir kul yoktur. Biri bunu hissettiği zaman: 'Ben Allâh'ın kuluyum", Allâh'ın dilediği olur, Allâh'ın yardımı olmadan hiçbir güç yoktur, güzel şeyleri ancak Allâh getirir, kötü şeyleri ancak Allâh giderir. Ben şâhitlik ederim ki; şüphesiz Allâh her şeye hakkıyla gücü yetendir!' desin. Sonra yönüne doğru devâm eder (de, işinden geri kalmaz)**!"** *(Ebû Dâvûd, el-Merâsîl, no:539, sh:362; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/218)* hadîs-i şerîfinde belirtilmiştir.

Böylece kul, **Mevlâ Te'âlâ**'ya: "İnsanın başına gelen hayır-şer, uğur ve uğursuzluk ancak senin kazân, takdîrin, irâden ve hükmün iledir." demiş olmaktadır.

(Bu hadîs-i şerîflerden, hiçbir şeyin uğursuz olmadığı gibi bir mânâ çıkarılamaz. Zîrâ) **Abdullâh ibni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «... وَالشُّؤْمُ فِي ثَلَاثٍ فِي الْفَرَسِ وَالْمَرْأَةِ وَالدَّارِ.»

"...Uğursuzluk üç şeydedir; atta, avratta ve evde!" *(Buhârî,Tıbb:42,no:5421, 5/2171; Abdürrezzâk, el-Musannef, no:19527, 10/411; Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ:8/140; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/218)* buyurmuştur.

Kadının uğursuzluğu; kötü ahlâkıdır yâhut mehrinin pahalılığıdır. Doğuramaması olduğu da söylenmiştir.

Atın uğursuzluğu; itaatsizliği yâhut üzerinde cihâda çıkılmamasıdır (veyâ yarış atı olarak kumarda kullanılmasıdır).

Evin uğursuzluğu; darlığı ya da kötü komşularıdır.

Bu hükümler ekseriyet üzere böyledir, kat'î hüküm ifâde etmez. (Yâni her dar ev veyâ her kısır kadın uğursuz demek değildir.)

Hadîs-i şerîfte bu üç şeyin özellikle anılması, bunlardan sebep sâhiplerine büyük zararlar ulaştığındandır ya da insanın kendisiyle imtihan edildiği şeyler arasında âfet ve felâkete en yakın (ve en müsâit) olanlar bunlar olduğundandır.

Artık bu sayılanlardan birinde uğursuzluk hisseden onu bırakmalıdır. *Nitekim yeni bir eve taşındıklarında can ve mal kaybına uğradıklarından şikâyetlenen kimselere* ***Rasûlüllâh*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem): "Olmaz öyle şey! Uğursuzlanmayın, zîrâ bu şirktir!" dememiş, bilakis orayı kötü bir halde bırakmalarını emretmiştir. (İmâm-ı Mâlik, el-Muvatta', İsti'zân, no:23, 2/972)*

Bu konuda çok latîfeler vardır, nitekim bir filozof, donuk vaziyette şarkı söyleyen birinin sesini işitince: "Kâhinlerin zannına göre baykuş sesi insanın ölümüne delâlet edermiş, eğer onların söyledikleri haksa, bunun sesi de baykuşun ölümüne delâlet eder." demiştir.

(**Sa'dî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:)

يَا دَرَمْ بُگْشَایْ تَا بِیرُونْ رَوَمْ زِیبَقَمْ دَرْ گُوشْ کُنْ نَشْنَوَمْ

"Kulağıma civa akıt, işitmeyeyim,

Veyâ aç kapıyı da, çıkıp gideyim!" *(Sa'dî Şîrâzî, Gülistân, bab:2, hikâye:19)*

*Kethüdâya (ev sâhibine): "**Allâh** için kulağıma civa koy ki, sağır olup da şu berbat sesi işitmeyeyim ya da lütfen bana kapıyı aç ki, buradan dışarı çıkayım!" diye yemin verdim ki, böylelikle o berbat okuyan çirkin sesliyi ne göreyim ne işiteyim.*

Son derece kabîh (çirkin) sesli bir kişi teğannî edip şarkı söylerse, o mecliste olan aşk ehlinin birisi bu beyti söyler. Gerçekten de hoş sedâ, âşıkların merkebi (bineği) gibidir. Onunla ruhları terakkî eder. Lâkin çirkin sedâ istima' olunmaz (dinlenmez). Güzel ses cennete benzer, çirkin ses ise cehennem gibidir. İnsan fevka'lâde muazzeb olur azîzim! (Sûdî Efendi, Gülistân Şerhi, sh:225; Aşçı Dede –İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye:1/662)

Krallardan birinin günlerinde yıldız kayması çok olunca, bundan korkarak müneccimleri ve âlimleri huzûruna çağırdı fakat onlar bu konuda cevap veremediler, bunun üzerine şâir **Cümeyl**:

هٰذِی النُّجُومُ تَسَاقَطَتْ لِرُجُومِ اَعْدَاءِ الْاَمِیرِ

"İşte bu yıldızlar emîrin düşmanlarını,

Taşlamak için böyle düşüştüler." deyince, kral bunu iyi fal saydı ve ona güzel bir bahşiş verilmesini emretti.

Güzel faldan uğur almakta bir beis (sakınca) yoktur. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحِبُّ الْفَأْلَ الْحَسَنَ وَيَكْرَهُ الطِّيَرَةَ.»

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **güzel falı,** (bir şeyi iyiye yormayı) **sever,** (kötüye yorup) **uğursuz saymaktan hoşlanmazdı."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:8393, 14/122; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/219)*

Güzel fal; bir kimseden duyduğu iyi kelimeyi hayra yormasıdır, meselâ; bir işin peşinde olan kişinin: "Ey bulan! Ey murâdına eren!" gibi sözler işitmesi yâhut bir yolculukta olanın: "Ey doğru yolu bulan!" lafını duyması veyâ bir hastanın: "Ey selâmete eren!" sözünü işitmesi, iyiye yorulabilecek şeylerdir.

Demek ki meşrû işleri iyiye yormak meşrûdur, bir şeyden uğursuzluk hissine kapılmak ise yasaktır. "Fal" ve "Tıyara" yâni uğurlu saymak ve uğursuz kabûl etmek, bu ikisi de bir emâreyle, bir işin netîcesini anlamaya delil alma mânâsında iseler de, aralarındaki fark şudur; insânî ruhlar, hayvanların ve kuşların canlarından daha güçlü ve arı-duru olduğu için bir insanın diline gelen güzel sözden iyi bir mânâ çıkarmak mümkündür.

Kuşun uçması ve hayvanların hareketleri ise, hiçbir hâle delil alınabilecek şeyler değildir, çünkü onların ruhları çok güçsüzdür. *Bu görüş, **"Fahrurrâzî Tefsîri"**nde **Muhammed er-Râzî** (Rahimehullâh)dan nakledilmiştir.*

Rivâyete göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, yağmur duâsında elbisesini ters giymiştir. **"Hidâye"**de zikredildiği üzere, bu hareket bir nevî tefâül; yanî hayra yorma kabûl edilmiştir ki, böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Biz elbisemizi ters çevirdiğimiz gibi, Sen de durumumuzu tersine çevir!" diye lisânı hâliyle duâ etmiş olmaktadır.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığı rivâyet olunmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ! إِنِّي أَسْمَعُ مِنْكَ حَدِيثًا كَثِيرًا أَنْسَاهُ قَالَ: «ابْسُطْ رِدَاءَكَ.» فَبَسَطْتُهُ. قَالَ: فَغَرَفَ بِيَدَيْهِ ثُمَّ قَالَ: «ضُمَّهُ.» فَضَمَمْتُهُ فَمَا نَسِيتُ شَيْئًا بَعْدَهُ.

"Bir kere ben: 'Yâ **Rasûlellâh**! Senden çok hadîs işitiyorum ama unutuyorum!' dediğimde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Cübbeni yay!'** buyurdu, ben de hemen yaydım. Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* iki elini onun içine daldırdı, sonra: **'Topla onu!'** buyurdu. Ben de hemen onu topladım, artık ondan sonra hiçbir şeyi unutmaz oldum!'" *(Buhârî, İlim:42, no:119, 1/56; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/219)*

İşte yayma, daldırma ve toplama fiilleri, tefâülden başka bir şey değildir, aksi takdirde ilim, cübbe üzerine düşecek ve eller içine daldırılıp toplanacak şeyler cinsinden değildir, lâkin bu tâbirler hayra yorulabilir ki, böylece şu mânâlar kastedilmiş olmaktadır: "İçine düşen şeyleri korumak için cübbemi yaydığım gibi, kulağımı da içine düşecek sözlere iyice uzattım."

İnsan bir şahsa iki elinin arasını açıp içine daldıracak kadar bol rızık verdiği gibi, ona ilimden birçok şey vermiş olabilir. Cübbe toplanarak içindekilerin düşmesinden emin olunduğu gibi, kulaktaki şeylerin çıkmasından ya da hatırdaki şeylerin unutulmasından emin olunabilir. Demek ki bâzı vaziyetler bâzı hallere delâlet etmektedir, nitekim bâzı isimler de bâzı işlere delil olur.

Nitekim **İbni Müseyyeb** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; bir adam **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanına gelince, **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* ona:

عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلاً أَتَى عُمَرَ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: «مَا اسْمُكَ؟» قَالَ: جَمْرَةُ! فَقَالَ: «اِبْنُ مَنْ؟» قَالَ: اِبْنُ شِهَابٍ! قَالَ: «مِنْ أَيْنَ أَنْتَ؟» قَالَ: مِنَ الْحُرَقَةِ. قَالَ: «أَيْنَ تَسْكُنُ؟» قَالَ: حَرَّةَ النَّارِ. قَالَ: «بِأَيِّهَا؟» قَالَ: بِذَاتِ اللَّظَى، فَقَالَ عُمَرُ: «أَدْرِكْ بِالْحَيِّ لَايَحْتَرِقُوا.»

"İsmin ne?" diye sorduğunda o: "Cemre!" dedi. **"Peki, kimin oğlusun?"** dediğinde: "Şihâb'ın oğluyum!" dedi. **"Neredensin?"** diye sorunca: "(**Uman** nâhiyelerinden olan) **Huraka**'dan!" dedi. **"Peki, oranın neresinde ikamet ediyorsun?"** deyince: "**Harretü'n-nâr'da**!" dedi. O zaman **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Peki, onun neresinde?"** diye sorunca: "**Zâtü'l-lezâ'da**!" deyince **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Kabîlene yetiş de yanmasınlar!"** dedi. *(Abdürrezzâk, el-Musannef, no:19864, 11/43-44; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/219)*

Diğer bir rivâyete göre **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* ona:

«اَدْرِكْ اَهْلَكَ فَمَا أَرَاكَ تُدْرِكُهُمْ إِلَّا وَقَدِ احْتَرَقُوا.»

"Âilene yetiş! Sanıyorum ki sen onlara yetiştiğinde onları mutlaka yanmış olarak bulacaksın!" dedi. Gerçekten de o adam onlara yetiştiğinde ateş onları kuşatmıştı. *(Şihâbüddîn en-Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb fî Fünûni'l-edeb:3/137; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/219)*

(**Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* adamın verdiği cevaplardan yola çıkarak bu hükme varmıştır. Çünkü "Cemre" ateş koru, "Şihâb" kıvılcım, "Huraka" yanık, "Harretü'n-nâr" ateşte yanmış siyah taşlıklı yer, "Zâtü'l-lezâ" da alev sâhibi demektir.)

Yine **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* bir adamdan yardım istemeyi düşünmüş, sonra ona adını sorduğunda o: "**Zâlim ibni Serrâk**!" diye cevap vermiş, **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* da:

«تَظْلِمُ اَنْتَ وَيَسْرِقُ اَبُوكَ.»

"Demek sen zulmediyorsun, baban da hırsızlık yapıyor!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/219)* diyerek ondan yardım almamıştır.

İşte bundan da anlaşıldığına göre; kötü isimlerin güzel isimlerle değiştirilmesi uygundur. Çünkü güzel isimlerde tefâül (hayra yorma sırrı) bulunmaktadır.

Nitekim **Vehb** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ وَهْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَمَارَضُوا فَتَمْرَضُوا.»

"Hasta değilken hasta görünmeyin, sonra (gerçekten) **hasta olursunuz!"** *(Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:7462, 5/60)* hadîs-i şerîfinden anlaşılan mânâ da bunun nazîridir.

Yâni; bir kimse: "Ben hastayım!" derse, onun bu sözü ve tavrı hastalık îrâs eder. Bu nedenle kendisi de suçlu sayılır.

(**Mesnevî**'de şöyle buyrulmuştur:)

گُفْتْ پَيْغَمْبَرْ كِه رَنْجُورِى بَلاَغْ رَنْجْ آرَدْ تَا بَمِيرَدْ چُونْ چَرَاغْ

Peygamber buyurdu ki: "Yalandan hasta görünmek, Hakîkî hastalık getirir, hattâ kandil gibi söner de, ölür gider." *(Mesnevî-i Manevî, cilt:1, beyit no:1070)*

Mevlânâ Hüdâvendigâr *Hazretlerinin bu beyti, geride zikredilen hadîs-i şerîfin mânâsını nazmetmektedir.*

Sıhhat ve selâmette olduğu halde, yâni hasta değilken yalandan ve alaydan hastalık taslamak, hadîs-i şerîf mûcebince, doğrudan hastalık çeker.

Hattâ o kişi mum söndüğü gibi sönüverir ve o hastalık ölümüne sebep olur. Aynı şekilde beyhûde yere, kendinde kudret ve istitâat (güç-kuvvet) olmadığını izhâr eden (gösteren) bir kimse de, öyle bir zâhirî ve bâtınî hastalığa tutulur ki, hem kalbini, hem kalıbını mevtâ (ölü) hükmünde kılar. (Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/101; Sarı Abdullah, Şerh-i Mesnevî:2/106)

Güzel şeylere hidâyet eden ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır, kötülükleri savuşturan da ancak O'dur!

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; nankör, nîmet verenin fazîletini görmez, kendisine yapılan iyiliğe de istihkak (kendisi hak etmiş) gözüyle bakar. Sonra istemediği bir şey ona ulaşınca şikâyetlenir ve işi kendi istediği gibi olmaya zorlar.

وَكَذَا الْمَلُولُ إِذَا أَرَادَ قَطِيعَةً مَلَّ الْوِصَالَ وَقَالَ كَانَ وَكَانَا

إِنَّ الْكَرِيمَ إِذَا حَبَاكَ بِوُدِّهِ سَتَرَ الْقَبِيحَ وَأَظْهَرَ الْإِحْسَانَا

"(Dostundan usanan) **bıkkın adam irtibatı kesmek istediği zaman,**
Visâlden yorulur da: 'Şöyle oldu, böyle oldu!' diye söylenir.
Ama kerem sâhibi biri sana sevgisini lütfettiği zaman,
Çirkini örter de iyiliği açığa vurur!"

Âyet-i kerîmenin sonunda:

﴿ ... أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

"...Bilesiniz ki; onların uğursuzlukları ancak (îmansızlıkları sebebiyle) **Allâh katında** (takdir edilip yazılmış)**dır. Velâkin onların çoğu** (bu hakîkati) **bilmezler** (de bu yüzden bilip bilmeden konuşurlar)." buyrularak onların kötü hâli konu edilmiştir.

Îcat (yoktan var etme) işinde müteferrid olan ancak bir olan **Allâh-u Te'âlâ**'dır. Lâkin onların basîretleri kapalıdır, hakîkati görmekten akılları engellidir ve anlayışları, mânâları idrakten döndürülmüştür.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu uğursuzlanma hasleti bu ümmette de devâm etmektedir. Avam insanlar başlarına bir belâ ya da zorluk geldiğinde hemen birilerine kabahat atarak: "Falancaların zuhûruyla başımıza neler geldi?" demeye başlarlar.

Dervişlerin zuhûru (ortaya çıkması) başladığında bâzı avamın bu sözü söylediğini duymuştum. İnsanlar onlara çok şiddetli eziyet yapınca **Allâh-u Te'âlâ** onların başına tûfan haddine varacak kadar çok yağmur gönderdi, onlar da: "Başımıza gelen bu belâ yakında peydahlanan şu yamalıların uğursuzluğundan isâbet etti." demeye başladılar. Oysa başlarına gelen musibetin, **Allâh** dostlarına eziyetleri yüzünden olduğunu anlayamadılar.

﴿ وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ اٰيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (132)

(وَقَالُوا) **(Firavun**'un kavmi) **dediler,** ne dediler? (مَهْمَا) **her ne şeyi,** (تَأْتِ) **getirsen de,** kime? (نَا) **bize,** neyi? (بِهِ) **onu,** o da ne cihetinden? (مِنْ اٰيَةٍ) **âyet cihetinden,** niçin? (لِتَسْحَرَ) **büyüleyebilmen için,** kimi? (نَا) **bizi,** neyle? (بِهَا) **onunla,** yâni bizi büyülemek için ne mûcize getirirsen getir, (فَمَا نَحْنُ) **biz aslâ olmayacağız,** kime? (لَكَ) **sana,** kimler? (بِمُؤْمِنِينَ) **inanıcı kimseler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Onlar (**Firavun**'un kavmi olan Kıptî'ler bunca mûcizeleri gördükten ve inkârlarına karşı türlü türlü belâlara çarptırıldıktan sonra hâlâ kâfirliği ve inadı bırakmayarak): **'Bizi kendisiyle büyüley**(ip dînimizden döndür)**ebilmen için her ne âyet** (ve mûcize) **getirsen de, biz aslâ sana inanıcılar olmayacağız!' dediler."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bir önceki âyet-i kerîmede **Firavun** hânedânının, cehâletleri yüzünden bu âlemdeki olayları **Allâh-u Te'âlâ**'nın kazâ ve kaderine isnâd etmediklerini beyân ettikten sonra, bu âyet-i celîlede onların cehâlet ve dalâletlerinin başka bir türünü nakletmiştir ki o da, onların mûcize ile sihrin arasını ayıramayıp, asânın yılana dönüşmesi gibi mûcizeleri büyü kabîlinden kabûl ederek **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: "Biz bunlardan hiçbirini kabûl etmeyeceğiz!" demeleridir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın beyânına göre; Kıptîler **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: "Sen bize Rabbinden herhangi bir âyet getirecek olursan, bize göre o, sihir bâbındandır ve biz ona kesinlikle îmân etmeyeceğiz!" dediklerinde, hiddetli bir mîzâca sâhip olan **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onlara bedduâ etti, **Allâh-u Te'âlâ** da onun bu bedduâsını kabûl ederek üzerlerine bir hafta gece gündüz devâm edecek sürekli yağmur gönderdi..."

İşte bunun peşine bir sonraki âyet-i kerîmede beyân edilen musîbetler art arda başlarına gelmeye başladı ki, bir sonraki âyet-i kerîmenin îzâhında bu kıssa tafsîlâtıyla îzah edilmiştir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Firavun** hânedânının, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın gösterdiği mûcizeden "Âyet" diye bahsetmeleri, onunla alay etmek kabîlinden olmaktan öte, bu ünvânın kendilerine tesir etmeyeceğini iş'âr etmektedir. Yoksa haddizâtında onların, gördükleri hârikulâde olayın bir âyet oluşunu inkâr ettikleri ve onun bir sihir olduğuna inandıkları bilinmektedir.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onların **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* hakkında: "Bu bir büyücüdür ve bunun gösterdiği şeyler sihirdir!" dedikten sonra bu âyet-i kerîmede:

﴿ ... مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ اٰيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴾

"...Bizi kendisiyle büyüley(ip dînimizden döndür)**ebilmen için her ne âyet** (ve mûcize) **getirsen de, biz aslâ sana inanıcılar olmayacağız!"** diyerek, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın gösterdiği mûcizeye âyet demeleri, onların âyet ve nübüvvet konusunda câhil ve gâfil olmadıklarını, bilakis neyin ne olduğunu bildikleri halde inadına inanmadıklarını ortaya koymaktadır ki bu, onların kendi îmanlarından ümit kesmeleri anlamına gelmektedir. Zâten kendileri âyet ve mûcizeleri kabûl etmeyeceklerini ifâde etmişlerdir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; inkârcılar kibirde ısrarı şi'ar edinmişler ve azgınlıkta haddi aşan dilleriyle perdelerini yırtmışlardır.

﴿ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (133)

(فَأَرْسَلْنَا) **Biz de hemen gönderdik,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** neyi? (اَلطُّوفَانَ) **tûfanı,** daha, (وَالْجَرَادَ) **çekirgeleri,** daha, (وَالْقُمَّلَ) **haşereleri,** daha, (وَالضَّفَادِعَ) **kurbağaları,** daha, (وَالدَّمَ) **kanı,** ne oldukları halde? (آيَاتٍ) **bir takım âyetler,** öyle âyetler ki, (مُفَصَّلَاتٍ) **ayrı ayrı,** (فَاسْتَكْبَرُوا) **yine de büyüklük tasladılar,** daha? (وَكَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (قَوْمًا) **bir toplum,** öyle toplum ki, (مُجْرِمِينَ) **suçlular.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Hiddetli bir mîzâca sâhip olan ve duâsı müstecâb olan **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, bu inatçılık ve inkâr karşısında yaptığı bedduâ netîcesinde) **Biz de hemen onlar üzerine,** (zaman bakımından) **ayrı ayrı**/*(ilâhî bir mûcize oluşu husûsunda şüphe edilemeyecek kadar)* ***açık seçik***/ **âyet** (ve mûcize)**ler olmak üzere tûfanı, çekirgeleri,** (buğday güvesi, pire ve kene gibi) **haşereleri, kurbağaları ve kanı gönderdik. Yine de** (onlara inanmaktan) **büyüklendiler ve suçlular toplumu ol**(makta dâim ol)**dular."**

Î Z Â H Â T

Bu âyet-i kerîmenin tefsîri hakkında **"İbni Cerîr, İbni Münzir** ve **İbni Ebî Hâtim"** tefsîrlerinde **İbni Abbâs** *(Radyallâhu Anhümâ)*nın şöyle anlattığı rivâyet olunmuştur:

"**Allâh-u Te'âlâ Firavun**'un kavmine sekiz gün ve gece devâm eden tûfan gibi bir yağmur gönderince onlar helâk olmaktan korkarak **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a gelip: "Ey **Mûsâ**! Bizim için Rabbine yalvar da bizden yağmuru açsın, şüphesiz ki biz sana îmân edeceğiz ve İsrâîloğullarını seninle birlikte salıvereceğiz!" dediler.

O da Rabbine yalvarınca **Allâh-u Te'âlâ** onlardan yağmuru açtı ve o sene onlara öyle ekinler ve meralar bitirdi ki daha önce hiç öyle mahsul bitirmemişti.

Bunun üzerine onlar: "İşte bizim temenni ettiğimiz şey buydu ama biz sana inanıp da ilâhlarımızı aslâ bırakmayacağız ve İsrâîloğullarını seninle birlikte kesinlikle salıvermeyeceğiz!" dediler.

Bu sefer **Allâh-u Te'âlâ** onların üzerine çekirge salıverdi ve onu onlara musallat etti. Böylece çekirgeler onların ekinlerini ve meyvelerini hızla bozmaya başlayınca onlar çekirgelerin hiçbir ekin bırakmayacağını anladılar ve: "Ey **Mûsâ**! Bizim için Rabbine yalvar da bizden çekirgeleri açıversin, şüphesiz ki biz sana îmân edeceğiz ve İsrâîloğullarını seninle birlikte salıvereceğiz!" dediler.

O da Rabbine duâ edince **Allâh-u Te'âlâ** çekirgeleri onlardan açtı. Fakat onlar ürünlerinden bir kısmını öğütüp evlerde sakladıkları için ekinlerinden ve gıdâlarından bir miktar kaldığından: "Bize yeterli miktar bulunduğu için biz sana aslâ inanmayacağız ve İsrâîloğullarını seninle birlikte kesinlikle salıvermeyeceğiz!" dediler.

Bu kere de **Allâh-u Te'âlâ** onların üzerine küçük çekirgeler salıverdi, onlar da çekirgelerin bıraktığı şeylerin ardına düştüler.

Diğer bir rivâyete göre: "**Allâh-u Te'âlâ** onlara buğday güvesi musallat etti. Bunun üzerine bir adam on torba buğdayı değirmene götürüyor, geriye ancak üç ölçek döndürebiliyordu."

Bu sebeple yine onlar dehşete düştüler ve helâk olmaktan korkarak: "Ey **Mûsâ**! Bizim için Rabbine yalvar da bizden küçük çekirgeleri açıversin, şüphesiz ki biz sana îmân edeceğiz ve İsrâîloğullarını seninle birlikte salıvereceğiz!" dediler.

O da Rabbine duâ edince **Allâh-u Te'âlâ** küçük çekirgeleri onlardan açtı. Ama yine de onlar: "Biz sana aslâ inanıcılar olmayacağız ve İsrâîloğullarını seninle birlikte kesinlikle salıvermeyeceğiz!" dediler.

Bir keresinde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Firavun**'un yanındayken ırmaktan bir kurbağanın sesini işitince: "Ey **Firavun**! Sen ve kavmin bu kurbağadan neler çekeceksin?" dedi. O da: "Bu kurbağa bize ne yapabilir?" dedi. Ama akşam olmadan **Allâh-u Te'âlâ** kurbağaları onların üzerine salıverdi de evlerini onlarla doldurdu.

Onlar kurbağalardan o kadar şiddetli sıkıntı çektiler ki, daha önce olanlarda onun bir benzerine rastlamamışlardı. Kurbağalar onların kazanlarına sıçrıyor, yemeklerini bozuyor, ateşlerini söndürüyordu. Bir adam oturduğu zaman çenesine kadar kurbağaların içinde kalıyordu. Bir adam konuşmak için ağzını açsa mutlaka bir kurbağa ağzına sıçrıyordu. Kaplarının tamâmı kurbağalarla dolmuştu.

Yine onlar: "Ey **Mûsâ**! Bizim için Rabbine yalvar da bizden kurbağaları açıversin, muhakkak biz onlar yüzünden çok büyük eziyet ve belâya tutulduk, (sen bunları açarsan) şüphesiz ki biz sana îmân edeceğiz ve İsrâîloğullarını seninle birlikte salıvereceğiz!" dediler.

O da Rabbine duâ edince **Allâh-u Te'âlâ** kurbağaları onlardan açtı. Ama yine de onlar sözlerinde durmayıp: "Biz sana aslâ inanmayacağız ve İsrâîloğullarını seninle birlikte kesinlikle salıvermeyeceğiz!" dediler.

Sonunda **Allâh-u Te'âlâ** onların üzerine kan salıverdi. Artık onlar kandan başka bir şey yiyip içmez oldular. Bu sebeple ırmakları kan oldu, kuyuları kan oldu. Bu durumu **Firavun**'a şikâyet ettiklerinde o: "Yazık size! O sizi büyülemiş!" dedi.

Onlar da: "Ne kapta, ne kuyuda, ne ırmakta hiçbir su bulamıyoruz mutlaka her bulduğumuzda tâze ve katkısız kan tadı buluyoruz." dediler. O zaman **Firavun**: "Ey **Mûsâ**! Bizim için Rabbine yalvar da onlardan bu belâyı açsın!" dedi.

Onlar da: "Ey **Mûsâ**! Bizim için Rabbine yalvar da bizden kanı açıversin, şüphesiz ki biz sana îmân edeceğiz ve İsrâîloğullarını seninle birlikte salıvereceğiz!" dediler.

O da Rabbine duâ edince **Allâh-u Te'âlâ** kanı onlardan açtı. Ama yine de onlar ahde vefâ göstermeyip: "Biz sana aslâ inanmayacağız ve İsrâîloğullarını seninle birlikte kesinlikle salıvermeyeceğiz!" dediler.

İşte bunlar birbiri ardınca gelen tafsîlatlı (ayrıntılı) âyetlerdi ki, böylece **Allâh-u Te'âlâ** onlara karşı huccet getirmeyi murâd etti. Ama (onlar bu âyetlerden ibret alıp îmân etmeyince) **Allâh-u Te'âlâ** günahları sebebiyle onları yakaladı ve denizde boğdu. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/389-390; İbni Ebî Hâtim, no:8861, 8863, 8864, 8871, 8876, 8880, 8885, 8894, 5/1545-1549-1551; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/509-511)*

İmâm-ı Mücâhid ve **Atâ** *(Radyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demişlerdir: "Tûfan; su ve tâundur, cerâd; kapılarını hattâ kapıların çivilerini ve elbiselerini yiyip bitiren çekirgelerdir, kummel; (uçamayacak durumda olan) küçük çekirgelerdir, dafâdi'; yataklarının üzerine ve yemeklerinin içine düşen kurbağalardır, dem ise; elbiselerinde, sularında ve yemeklerinde bulunan kandır." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/393, 394, 397; İbni Ebî Hâtim, no:8860, 8865 5/1545-1546; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, no:1315; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/511-512)*

Bu âyetlerin aralarında ne kadar zaman geçtiği ve tümünün ne kadar zamanda tamamlandığı hakkında birkaç rivâyet vardır:

İbni Abbâs *(Radyallâhu Anhümâ)*: "Tafsîl edilmiş âyetler" kavl-i şerîfinin tefsîrinde şöyle demiştir: "Bunlar birbirini tâkip etmiştir, her biri bir cumartesiden diğer cumartesiye kadar onlara musallat olmuş, sonra bir ay kaldırılmıştır." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/519)*

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Bu âyetlerden her iki âyet arasında otuz gün bulunmuştur." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/519)*

Zeyd ibni Eslem *(Radyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Dokuz âyet dokuz senede tamamlanmış, her bir senede bir âyet vukû bulmuştur." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/519)*

Nevf eş-Şâmî *(Radyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Mûsâ** (Aleyhisselâm) sihirbazlara gâlip geldikten sonra **Firavun** hânedânı içerisinde kalarak onlara çekirge, bit, kurbağa ve kan âyetlerini gösterdi fakat onlar Müslüman olmaktan geri durdular." *(İbni Ebî Hâtim, no:8884 5/1549; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/518)*

İbni Abbâs *(Radyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* sâhirleri mağlup etmesinin ardından **Firavun** âli arasında kırk sene kalarak onlara çekirge, bit ve kurbağa âyetlerini gösterdi." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/518)*

Ayet: 133

"Semerkandî, Fahrurrâzî, Beğavî, Beyzâvî, Hâzin, Dürru'l-mensûr, Mazharî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde, **Firavun** hânedânına musallat edilen azap âyetleri şöyle tafsîl edilmiştir:

İbni Abbâs, Sa'îd ibni Cübeyr, Katâde ve **Muhammed ibni İshâk** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün müşterek ve iç içe beyanları vechile; sihirbazlar îmân edip, **Firavun** mağlup vaziyette geri dönünce o ve kavmi kâfirlik üzere ikamet ve şerde devâm üzere direttiler.

Allâh-u Te'âlâ da onlara peş peşe âyetler gönderdi; onları ilk önce kıtlık seneleriyle ve ürünleri eksilterek yakaladı, daha önce de onlara asâ ve yed-i beyzâ mûcizelerini göstermişti. Onlar îmân etmemekte ısrar edince **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*:

«يَا رَبِّ إِنَّ عَبْدَكَ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَبَغَى وَعَتَا وَإِنَّ قَوْمَهُ قَدْ نَقَضُوا عَهْدَكَ، رَبِّ فَخُذْهُمْ بِعُقُوبَةٍ تَجْعَلُهَا لَهُمْ نِقْمَةً وَلِقَوْمِي عِظَةً وَلِمَنْ بَعْدَهُمْ اٰيَةً وَعِبْرَةً.»

"Ey Rabbim! Şüphesiz Senin kulun Firavun yeryüzünde yükseklik tasladı, azgınlık yaptı ve haddi aştı. Muhakkak onun kavmi de Sana verdikleri sözü bozdular. O halde Sen onları öyle bir azapla yakala ki, onu onlara bir belâ, benim kavmime bir vaaz, kendilerinden sonra geleceklere de bir âyet ve bir ibret yapasın!" diye bedduâ etti.

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** onlara tûfan gönderdi ki o, **Allâh-u Te'âlâ**'nın üzerlerine saldığı yağmur suyuydu. İsrâîloğullarının evleriyle Kıptîlerin evleri iç içe olduğu halde su sâdece Kıptîlerin evlerine doldu, o derece ki boğazlarına kadar suda kaldılar, oturan boğulacak hâle geldi. Benîisrâîlin evlerine ise bir damla su girmedi.

Böylece su onların arâzîlerinin üzerinde durduğu için onlar kımıldanmaya, ekip biçmeye ve hiçbir şey yapmaya güç bulamadılar. Nihâyet binâları harâb oldu, yolları kesildi, yağmur yağarken göğe bakan, güneşi ve ayı göremez hâle geldi, neredeyse **Mısır** tek bir deniz olacaktı. Bu hal cumartesiden cumartesiye tam yedi gün devâm etti.

Mücâhid ve **Atâ** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın kavline göre; burada geçen tûfan ölüm demektir.

Vehb *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre ise tûfan; **Yemen** lügatında tâun demektir. 134. âyet-i kerîmenin îzâhında zikredilecek olan **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın rivâyeti de bu görüşü desteklemektedir.

Ebû Kılâbe *(Radıyallâhu Anh)*: "Tûfan, çiçek hastalığıdır, bununla azâba uğratılanların ilki onlar oldu, sonra bu hastalık dünyâda kaldı." demiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen farklı bir rivâyete göre tûfan; **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir âfetidir ki onların etrâfını dolaşmıştır.

Mukatil *(Rahimehullâh)*a göreyse tûfan; ekinlerinin üzerine çıkan sudur.

İşte bu azâba çarpılan **Firavun** hânedânı: "Ey **Mûsâ**! Bizim için Rabbine duâ et de bu yağmuru bizden açsın! Biz de sana inanalım ve İsrâîloğullarını seninle birlikte salıverelim!" dediler. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da Rabbine yalvarınca **Allâh-u Te'âlâ** onlardan tûfanı kaldırdı, bir rüzgâr göndererek toprağı kuruttu ve o sene onlara daha önce **Mısır**'da görmedikleri kadar mahsuller, ekinler ve meyveler bitirdi. Böylece şehirleri bolluğa kavuştu.

Bu sefer onlar: "Yâhu, bu bizim istemediğimiz şey meğer bizim için hayırlıymış da biz anlamamışız, bu su bize nîmetmiş! Hayır, vallâhi sana inanmayacağız, İsrâîloğullarını da seninle birlikte salmayacağız!" dediler ve böylece sözü bozup Rablerine isyân ettiler.

Bu hal üzere bir ay âfiyette kaldılar, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* tekrar bedduâ edince, bu kere **Allâh-u Te'âlâ** onlar üzerine gece gibi çekirge yolladı, Artık onlar çekirgelerin kalabalığından yeri-göğü göremez oldular. Onlar uçarken güneşi kapatıyorlardı. Bu çekirgeler açlık illetine mübtelâ edildikleri için ne yeseler doymuyorlardı.

Böylece çekirgeler bütün ekinlerini, meyvelerini, ağaç yapraklarını ve yerin bitirdiği her şeyi yiyip bitirdiler. Hattâ kapıları, evlerin tavanlarını, ahşap kısmını, elbiseleri, eşyâları, kapıların içinde bulunan demir çivilere kadar her şeyi yediler. Kıptîlerin evi bunlarla doluyken, İsrâîloğullarına bunlardan hiçbir şey isâbet etmedi.

Bu felâkete mâruz kalan âl-i **Firavun** ağlayıp, sızladılar ve **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan yardım talep ederek: "Ey bilgili büyücü! Bizim için Rabbinden iste de, bu azâbı bizden açsın ki, biz de sana îmân edelim ve İsrâîloğullarını senin maiyyetinde salıverelim!" dediler ve bu hususta ona **Allâh** adına ahd-ü mîsâk verdiler.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* Rabbine yalvarınca, **Allâh-u Te'âlâ** çekirgeleri cumartesiden cumartesiye yedi gün onların başında bıraktıktan sonra bir rüzgâr çıkardı da, o rüzgâr çekirgeleri alıp denize attı. Artık **Mısır** arâzîsinde tek bir çekirge bile kalmadı.

Bir rivâyete göre **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* sahrâya çıkıp asâsıyla doğu ve batı tarafına işâret edince çekirgeler geldikleri yerden geri döndüler. Bunu gören **Firavun**: "Bakın bakalım bir şeyleriniz kaldı mı?" dedi. Onlar bakınca kendilerine bir sene yetecek kadar erzakları olduğunu gördüler ve **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: "Bize bu seneyi çıkartacak kadar yiyeceğimiz kaldı, hayır vallâhi dînimizi bırakmayacağız!" dediler ve ahde vefâ göstermeyerek pis işlerine geri döndüler.

Böylece bir ayı âfiyetle geçirmelerinin ardından **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* tekrar onlara bedduâ edince, **Allâh-u Te'âlâ** onlara kummel gönderdi. Müfessirler bunun ne olduğu husûsunda ihtilâf ettiler.

Sa'îd ibni Cübeyr'in, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyetine göre: "**Allâh-u Te'âlâ** onlara buğday güvesi musallat etti. Bir adam on torba buğdayı değirmene götürüyor, geriye ancak üç ölçek döndürebiliyordu."

Mücâhid, Katâde, Süddî ve **Kelbî**, *(Radıyallâhu Anhüm)*ün kavline göre; "Kummel", "Debâ"dır ki bu, kanatları olmayan küçük çekirgelerdir.

Ebû Ubeyde *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyetine göre; bu, çekirgenin bir türü sayılan kenedir.

Atâ-i Horâsânî *(Radıyallâhu Anh)*ın nakline göre ise bu, bilinen bittir.

Siyer erbâbının nakline göre; **Allâh-u Azze ve Celle**, **Mûsâ** *(Aleyhissalâtü Vesselâm)*a **Mısır** karyelerinden **Aynüşşems** diye adlandırılan kasabadaki çiğnenmemiş beyaz kum tepesine doğru yürümesini emretti. O da o tepeye doğru yürüdü ve ona asâsıyla vurur vurmaz, bütün haşereler toprak üzerindeki sel gibi onların üzerine çullandı

ve arta kalan ekinlerinin, mahsullerinin ve meyvelerinin tümünü yedi ve yerleri yaladı. Onların yemediği yeşil bir ot kalmadı.

Bir adamın elbisesiyle derisi arasına girip onu ısırıyorlardı, biri yemek yiyecek olsa karnı haşere doluyordu. Onlara bundan daha zor hiçbir belâ gelmedi. Çünkü haşereler tüylerini, gözlerini, kaşlarını, kirpiklerini yoldular ve çiçek hastalığı gibi derilerine yapıştılar, onların uyumasına ve oturmasına mâni oldular.

Bunun üzerine onlar **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a seslenerek: "Ey **Mûsâ**! Biz tevbe ediyoruz, bir kere daha Rabbine duâ et ki, bizden bu belâyı açsın, biz sana itaat edeceğiz ve kuvvetli söz veriyoruz ki seni tasdik edeceğiz ve seninle birlikte İsrâîloğullarını (**Kudüs**'e) salıvereceğiz!" dediler.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* da Rabbine yalvarınca **Allâh-u Te'âlâ** cumartesiden cumartesiye haşereleri onların üzerinde bıraktıktan sonra sıcak bir rüzgâr gönderdi de o, bütün haşereleri yaktı ve onları kaldırıp denize attı.

Bundan sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onlara: "Hadi İsrâîloğullarını benimle birlikte salın!" deyince: "Başımıza gelmedik bir musîbet kalmadı, belâların hepsi geldi geçti, daha bundan sonra ne yapacaksın, daha ne diye sana inanalım da İsrâîloğullarını seninle birlikte gönderelim?!

Senin büyücü olduğuna inanmamızı haklı çıkaracak, bu günkü gibi hiçbir gün olamaz. Artık gözümüzle gördük ki, kum tepelerini haşerelere çeviriyorsun! **Firavun**'un şerefine yemin olsun ki, sana ebediyen inanmayacağız, haydi git, bize zarar vermek için gücünün yettiğini yap!" dediler.

Böylece bir ay belâsız geçirdikten sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onların aleyhine **Allâh-u Te'âlâ**'ya duâda bulununca **Allâh-u Te'âlâ** onlara bir âyet daha gönderdi ki o da, denizden çıkıp koyu gece gibi **Mısır** ahâlisini kaplayan kurbağalardı.

Artık evleri, sofaları, yemekleri, kap-kaçakları kurbağalarla doldu. Bir kabı veyâ yemeği açan mutlaka içinde kurbağalar buluyordu. Onlardan biri otururken kurbağalar boğazına kadar ulaşıyordu. Konuşmak istediğinde kurbağa sıçrayıp ağzına giriyordu. Kurbağalar kazanlarının içine sıçrayarak onların yemeklerini bozuyordu ve ateşlerini söndürüyordu. Biri yaslanmaya kalksa kurbağalar üzerine binip küme oluyordu da, o kişi bir taraftan diğer tarafa dönme imkânı bulamıyordu. Yemek istese kurbağa ondan önce davranıp ağzına giriyordu.

Biri bir hamur yoğurmak istese içi kurbağalarla doluyordu. Adamın biri gece uyansa yatağını kurbağalarla dolu vaziyette buluyordu. Arkadaşıyla yolda konuşmaya kalksa kurbağa bağırtısının çokluğundan sesini duyurtmak için ağzını onun kulağına dayıyordu.

Hâsılı; onlar kurbağalar yüzünden çok büyük sıkıntı çekince ağlayarak **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a şikâyetlendiler ve: "Ey **Mûsâ**! Bu sefer tevbe edeceğiz ve bir daha dönmeyeceğiz! Sen bu kurbağaları bizden kaldıracak olursan sana îmân edeceğiz ve istediğini yapacağız!" dediler.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* buna dâir onlardan kuvvetli ahitler ve mîsaklar aldıktan sonra **Allâh-u Te'âlâ**'ya duâ etti, **Allâh-u Te'âlâ** da cumartesiden cumartesiye bir hafta onlara kurbağaları musallat ettikten sonra onlardan kurbağaları giderdi.

Bunu müteâkiben **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onlara: "İsrâîloğullarını benimle birlikte salın!" deyince onlar: "Olur ama sen onları al götür, hayvanlarından ve mallarından hiçbir şeyi onlarla birlikte götürme!" dediler. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da: "Şüphesiz **Allâh** bana onları çıkarmamı, mallarından ve hayvanlarından hiçbir şeyi geri bırakmamamı emretti!" deyince onlar: "Vallâhi sana îmân etmeyeceğiz ve İsrâîloğullarını seninle birlikte göndermeyeceğiz!" dediler.

Böylece bir ay rahatlık içerisinde kaldıktan sonra sözlerini bozup kâfirliğe dönünce **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* son olarak bir bedduâ daha yaptı da bu sefer **Allâh-u Azze ve Celle** onlara kan gönderdi. Bu sebeple **Nil** ırmağı katışıksız tâze kan olarak akmaya başladı. Sularının tamâmı kana dönüştü, kuyulardan ve ırmaklardan doldurdukları şeylerin tümünü tâze kırmızı kan tadında buluyorlardı.

Bu durumu **Firavun**'a şikâyet etmek üzere: "Kandan başka içeceğimiz kalmadı!" dediklerinde o: "**Mûsâ** sizi büyülemiş!" deyince onlar: "Bizi nereden büyüleyecek, biz kaplarımızın içerisinde hâlis kandan başka su nâmına bir şey bulamıyoruz!" dediler.

İmâm-ı Mücâhid ve **Katâde** *(Radyallâhu Anhümâ)* şöyle demişlerdir: "**Nil** ırmağı kan akmaya başladı, İsrâîloğullarından olan kişi ondan tertemiz su içerken, **Firavun**'un adamı olan kişi kan içiyordu. Hattâ **Firavun** iki adamı bir kabın başına getiriyor, fakat İsrâîloğullarından olan kişinin tarafı su, Kıptîyi takip eden taraf ise kan oluyordu." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/394; İbni Ebî Hâtim, no:8881, 8882 5/1549; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/517-518)*

Yine böylece; iki kişi bir kabın içine suyu döküyor, aynı su Kıptî için kan hâlinde, İsrâîloğullarından olan içinse su olarak çıkıyordu. Hattâ **Firavun** hânedânından bir kadın çok susuzluk çektiğinde Benîisrâîlden bir kadına gelerek ona: "Bana biraz suyundan içir!" diyordu, o da onun kırbasına suyu döküyor fakat o su kaba girince kana dönüşüyordu. Nihâyet kadın: "Onu önce kendi ağzına koy, sonra benim ağzıma tükür!" diyor, o da bunu yapıyor fakat onun ağzında yine kana dönüşüyordu.

İsrâîloğulları ise tatlı su içerisindeydiler. **Firavun** hânedânından bir adam Benîisrâîlin ırmaklarından birine girmeye kalksa önündeki ve ardındaki su kana dönüşüyordu.

Böylece **Firavun** ve adamlarının eşrâfı gemiye binip İsrâîloğullarının nehirlerine geldiler, onun suyunu tatlı ve duru buldular. **Firavun** bir adamını suya sokmaya kalktı, adam suya girip daldığında önündeki su kan oldu. Artık **Firavun** da susuzluktan zorlanmaya başlayınca yaş ağaçları çiğnemeye mecbur kaldı. Fakat çiğnediği anda ağacın içindeki su bile kana dönüşüyordu.

İşte böylece yedi gün kandan başka içecek bir şey bulamayarak durdular, bu sırada içlerinden birçoğu telef oldu.

Ayet: 133

Zeyd ibni Eslem *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; burada geçen kan, burun kanıdır. **Allâh-u Te'âlâ** onların burunlarını sürekli kanatıyordu. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/397; İbni Ebî Hâtim, no:8883 5/1549; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/518)*

(**Mesnevî**'de şöyle buyrulmuştur:)

قَوْمِ مُوسَى شَوْ بَخُورْ اِينْ اَبْ رَا صُلْحْ كُنْ بَا مَهْ بَبِينْ مَهْتَاب رَا

"Musâ *(Aleyhisselâm)*ın **kavminden ol da bu sudan iç,**

Ay ile barışık ol da mehtâbı gör!" *(Mesnevî-i Manevî, cilt:4, beyit no:3447)*

*Ey Kıbtî! Eğer bu sudan içmek istersen **Mûsâ** (Aleyhisselâm)ın kavminden olup ona uymalısın. Ayla barış da mehtâba kavuş. Aydan murâd **Hazret-i Mûsâ** (Aleyhisselâm)dır.*

*Mehtabtan murâd da onun cemâl-i şerîfinden zuhûr eden envâr-i hidâyet (hidâyet nurları) ve esrâr-ı nübüvvet (peygamberlik sırları) olur. Yâni o mâh-i hakîkat (ay gibi olan hakîkatı temsîl eden **Mûsâ** (Aleyhisselâm)) ile sulh olup, ona îmân et ki onun vücûd-u şerîfinden zuhûra gelen hidâyet nurlarını ve nübüvvet sırlarını görebilesin.* *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/407-408)*

Kıssaya geri dönecek olursak; sonunda yine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a sığınmak zorunda kaldıklarında **Firavun**: "Ey **Mûsâ**! Senin ilâhına yemin ederim ki, (duâ edip de) bu murdar azâbı bizden açacak olursan andolsun ki sana îmân edeceğiz ve İsrâîloğullarını mutlaka seninle salacağız!" dedi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da Rabbine yalvarınca **Allâh-u Te'âlâ** onlardan kanı giderdi, böylece suları duru ve tatlı hâle geldi. Ama onlar yine kâfirliklerine avdet ettiler.

İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ اٰيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴾

"(Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın, bedduâsı netîcesinde) **Biz de hemen onlar üzerine,** (ilâhî bir mûcize oluşu husûsunda şüphe edilemeyecek kadar) **açık seçik âyet** (ve mûcize)**ler olmak üzere tûfanı, çekirgeleri,** (buğday güvesi, pire ve kene gibi) **haşereleri, kurbağaları ve kanı gönderdik. Yine de** (onlara inanmaktan) **büyüklendiler ve suçlular toplumu ol**(makta dâim ol)**dular."** kavl-i şerîfinin mânâsı budur. *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/564-565; Hûd ibni Muhakkem, Tefsîr-u Kitâbillâhi'l-Azîz:2/38-39; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/191-193; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/618-620; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/376-377; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/222; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/397-399; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/51-52)*

Bundan sonra gelecek âyet-i kerîmelerden anlaşılacağı üzere; bu işin sonu **Firavun** ve hânedânının denizde boğulmasıyla netîcelenmiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i kerîmede bahsedilen azap türlerinin herhangi biri meydana geldiğinde **Firavun**'un kavmine özel olarak vukû bulmaktaydı, İsrâîloğulları bundan hiç rahatsız olmamaktaydı. Hiç şüpesiz ki bunların her biri haddizâtında bir mûcizedir, ama bu azâbın İsrâîlîye değil de, Kıptîye mahsus olması başka bir mûcizedir.

Eğer burada biri çıkıp da: "**Allâh-u Te'âlâ** bu toplumun ne kadar mûcize görseler de îmâna gelmeyeceklerini bildiği halde, ne hikmetle onlara art arda bu kadar çok mûcize göstermiştir!" diyecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

"Ehl-i Sünnet'e göre bu gibi konularda: '**Allâh-u Te'âlâ** dilediğini yapar, istediğine hükmeder!' demekten başka çâre yoktur. Ancak: '**Allâh-u Te'âlâ**, artı mûcizeler

zuhûr ettiğinde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kavminden îmân edecek kimseler bulunacağını, **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kavminde ise bir kişinin bile mûcizeler gördükten sonra inanmayacağını, hattâ mûcizelerin, müşriklerin küfrünü ve inadını artıracağını bildiğinden böyle yapmış olabilir!' şeklinde bir fark ortaya koyanlar olmuştur."

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mevlâ Te'âlâ** bu azaplar hakkında: (اٰيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ) **"Mufassal âyetler"** tâbirini kullanmıştır ki bunun mânâsı: "Zaman bakımından **ayrı ayrı**" demektir. Buna göre her bir âyet bir diğerinin peşine gönderilmiş, iki azap bir arada birleştirilmemiştir.

Diğer bir mânâya göreyse bu ifâde-i celîle: "İlâhî bir mûcize oluşu husûsunda şüphe edilemeyecek kadar **açık seçik âyet** ve mûcize**ler**" anlamına gelmektedir.

Bu mânâya göre bu azapların sihir kabîlinden olmayıp, semâvî bir âyet olduğunu herkes anlamıştır. Çünkü gördükleri olayları büyü olarak telakkî etselerdi (kabullenecek olsalardı), asâ mûcizesini büyü sanarak, asâlar ve halatlarla onu iptal etmeye uğraştıkları gibi, bunu da savuşturmaya çâre ararlardı.

Oysa onlar bunlarla meşgul olmamış, bilakis kendilerinden bu musîbetleri kaldırsın diye **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a sığınarak, ona îmân etme ve İsrâîloğullarını salıverme sözü vermişlerdir. Demek ki onlar gördüklerinin bir sihir olmadığını, aksine bir âyet olduğunu anlayıp ikrar etmişlerdir.

"Herevî, Kurtubî, Dürru'l-mensûr, İbni Kesîr ve Rûhu'l-beyân" tefsîrlerinde bu âyet-i kerîmede geçen bâzı hayvânât hakkında farklı bilgiler nakledilmiştir, bunlardan sırayla bahsedecek olursak, **"Hayâtü'l-hayavân"** isimli eserde zikredildiğine göre; çekirgenin farklı türleri vardır; kiminin cüssesi büyüktür, kiminin küçüktür, bâzısı kırmızıdır, bâzısı sarıdır, bir kısmı da beyazdır.

Kara çekirgesi yumurtasından çıktığı zaman ona "Debâ" denir. Kendisinde renkler belirip erkekleri sararır, dişileri de kararırsa ona: "Cerâd" adı verilir.

Sa'îd ibni Müseyyeb *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre:

رُوِىَ أَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ أٰدَمَ بَعْدَ الْخَلْقِ كُلِّهِ، فَلَمْ يَخْلُقِ اللهُ بَعْدَ أٰدَمَ إِلَّا الْجَرَادَ، خَلَقَهُ مِنْ فَضْلَةٍ فَضُلَتْ مِنْ طِينِهِ

"**Allâh-u Azze ve Celle Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı bütün mahlûkatı yarattıktan sonra halketti, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*dan sonra ise sâdece çekirgeyi yarattı. Onu **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın (yaratıldığı) çamurundan arta kalan kısmından yarattı." *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/711; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, no:1314; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/515)*

Çekirgelerin, helâk olacak ümmetlerin ilki olduğu hakkındaki bir hadîs-i şerîf, *Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:9659, 12/412*'de zikredilmektedir ki, bu hadîs-i şerîfin diğer kaynakları, lafzı ve tercemesi En'âm Sûresi:38. âyet-i kerîmenin îzâhında *(Rûhu'l-Furkan Tefsîri:9/198-199)* zikredilmiştir.

Hakîm-i Tirmizî *(Rahimehullâh)* **"Nevâdiru'l-usûl"** isimli eserinde: "Helâk olacak ümmetlerin ilkinin çekirgeler olması, çekirge **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın çamurunun arta kalanından yaratıldığı içindir. Hayvanlar insanların hizmetine âmâde kılındığın-

dan, insanlar helâk olacağı için onlardan önce diğer yaratıklar helâk olacaktır." demiştir.

Ulemâ, ekinleri ifsâd eden çekirgelerin öldürülüp öldürülmemesi husûsunda ihtilâf etmiştir. Kimisi: "Çekirge, **Allâh**'ın mahlûklarından büyük bir yaratıktır, **Allâh**'ın rızkından yer ve hakkında kalem cârî olmaz (mesul değildir).

Ayrıca **Ebû Züheyr en-Nümeyrî** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي زُهَيْرٍ النُّمَيرِي رَضِىَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تَقْتُلُوا الْجَرَادَ فَإِنَّهُ جُنْدُ اللهِ الْأَعْظَمُ.»

"Çekirgeyi öldürmeyin, zîrâ şüphesiz ki o, Allâh'ın en büyük ordusudur!" *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:757, 22/297; el-Evsat, no:9277; Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:10127-10128; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, no:1310; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:6073, 4/54; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/513; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/257; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/373; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/220)* buyurmuştur." diyerek öldürülmesini câiz görmemişlerdir.

Ama cumhûr-u fukahâ şöyle demiştir: "Çekirgeleri hâli üzere bırakmak malların fesâdına sebep olur, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, malını zorla almak isteyen bir Müslümanı öldürmeye bile ruhsat vermişken, çekirgeler nasıl başıboş bırakılabilir? Nitekim insanlara eziyet veren yılan ve akrebin öldürülmeleri husûsunda da fukahâ ittifak etmiştir.

Bu hadîs-i şerîfte çekirgelerin öldürülmesinin nehyedilişi hakkında ise **Beyhakî** *(Rahimehullâh)*: 'Bu hadîs-i şerîfte geçen dokunulmazlık, ekinleri ifsâda yeltenmediği takdirdedir. Eğer bunu yaparsa, öldürme ve diğer sûretlerle def edilmesi câizdir.' demiştir.

Ayrıca **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; bir seferinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in önüne bir çekirge düştü, hemen onu eline aldı, bir de ne görsün; kanatlarında İbrânîce:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: وَقَعَتْ جَرَادَةٌ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاحْتَمَلَهَا فَإِذَا مَكْتُوبٌ فِي جَنَاحِهَا بِالْعِبْرَانِيَةِ: لَا يُغْنِي جَنِينِي، وَلَا يَشْبَعُ اَكِلِي، نَحْنُ جُنْدُ اللهِ الْأَكْبَرُ، لَنَا تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ بَيْضًا، وَلَوْ تَمَّتْ لَنَا الْمِئَةُ لَأَكَلْنَا الدُّنْيَا بِمَا فِيهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : «اَللّٰهُمَّ أَهْلِكِ الْجَرَادَ، اُقْتُلْ كِبَارَهَا، وَأَمِتْ صِغَارَهَا، وَأَفْسِدْ بَيْضَهَا، وَسُدَّ أَفْوَاهَهَا عَنْ مَزَارِعِ الْمُسْلِمِينَ، وَعَنْ مَعَايِشِهِمْ إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ.» فَجَاءَهُ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ: إِنَّهُ قَدِ اسْتُجِيبَ لَكَ فِي بَعْضٍ

"Yavrum muhtaç olmaz, yiyenim doymaz! Biz Allâh'ın en büyük ordusuyuz, bizim doksan dokuz yumurtamız var, eğer bizim için yüz tamam olsaydı elbette bütün dünyâyı yerdik!" yazılıydı.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey Allâh! Çekirgeleri helâk et; büyüklerini katlet, küçüklerini öldür, yumurtalarını boz, ağızlarını Müslümanların ekinlerinden ve rızıklarından engelle! Şüphesiz Sen duâyı hakkıyla işitensin!"** buyurdu.

Hemen **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)* gelerek: **"Gerçekten bir kısmı hakkında senin için icâbet olundu!"** dedi. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/514; Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:10130, 7/233; Tirmizî, Et'ıme:23, no:1823, 4/269; İbni Mâce, Sayd:9, no:3221, 2/1073-1074; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/257; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/373-374; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/220)*

Görüldüğü üzere bu hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* çekirgelerin helâki için bedduâ etmiştir, ama bu duâ kısmen kabûl olunduğundan bugün hâlâ zararları görülmekteyse de, insanların yaşamına mâni olacak derecede bir etkileri görülmemektedir."

Hüseyn ibni Ali *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: كُنَّا عَلَى مَائِدَةٍ أَنَا وَأَخِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحَنَفِيَّةِ، وَبَنِي عَمِّي عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبَّاسٍ، وَقُثَمُ، وَالْفَضْلُ عَلَى مَائِدَةٍ نَأْكُلُ فَوَقَعَتْ جَرَادَةٌ عَلَى الْمَائِدَةِ فَأَخَذَهَا عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبَّاسٍ، فَقَالَ لِلْحُسَيْنِ: يَا سَيِّدِي تَعْلَمُ مَا مَكْتُوبٌ عَلَى جَنَاحِ الْجَرَادَةِ؟ قَالَ: سَأَلْتُ أَبِي أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَقَالَ: إِنِّي سَأَلْتُ جَدَّكَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ لِي: «عَلَى جَنَاحِ الْجَرَادَةِ مَكْتُوبٌ: إِنِّي أَنَا اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا، رَبُّ الْجَرَادَةِ وَرَازِقُهَا، إِذَا شِئْتُ بَعَثْتُهَا رِزْقًا لِقَوْمٍ، وَإِنْ شِئْتُ عَلَى قَوْمٍ بَلَاءً.» قَالَ: فَقَامَ عَبْدُ اللهِ بْنُ عَبَّاسٍ فَضَمَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ إِلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: وَاللهِ مِنْ مَكْنُونِ الْعِلْمِ.

"Ben, kardeşim **Muhammed ibni Hanefiyye** ve amcaoğullarım **Abdullâh ibni Abbâs, Kusem** ve **Fadl** bir sofrada yemek yerken sofranın üzerine bir çekirge düştü. Hemen **Abdullâh ibni Abbâs** onu alınca **Hüseyn**'e: 'Ey efendim! Çekirgenin kanadı üzerinde ne yazılı olduğunu biliyor musun?' dedi. O da: 'Ben, babam Emîru'l-mü'minîn'e bunu sorduğumda o şöyle dedi: 'Ben bunu senin dedene *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sorduğumda o bana:

"Çekirgenin kanadı üzerinde: 'Şüphesiz Allâh Benim, ancak Ben! Benden başka hiçbir ilâh yoktur, Ben çekirgenin Rabbiyim ve rızkını gönderenim! Dilediğim zaman onu bir kavme rızık olarak gönderirim, dilersem de (onu) **bir topluma belâ** (yaparım)**!' diye yazılıdır."** buyurdu.' dedi."

Bunu duyan **Abdullâh ibni Abbâs** kalkıp **Hüseyn ibni Ali**'yi kucakladı ve: "Vallâhi bu gizli ilimdendir!" dedi. *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:9658, 12/411-412; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/514; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/220)*

İkrime *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere **İbni Abbâs** bana:

عَنْ عِكْرِمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ لِيَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: مَكْتُوبٌ عَلَى الْجَرَادَةِ بِالسُّرْيَانِيَّةِ: إِنِّي أَنَا اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا وَحْدِي لَا شَرِيكَ لِي، اَلْجَرَادُ جُنْدٌ مِنْ جُنْدِي أُسَلِّطُهُ عَلَى مَنْ أَشَاءُ مِنْ عِبَادِي.

"Çekirgenin üzerinde Süryânîce: 'Şüphesiz Allâh ancak Benim, Benden başka hiçbir ilâh yoktur, Ben tekim, Benim hiçbir ortağım yoktur, çekirge Benim ordularımdan bir ordudur, Ben onu kullarımdan dilediklerime musallat ederim!' diye yazılıdır." dedi." *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:1/323; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/515)*

Gerçekten de hayvanlar içerisinde insanların gıdasını çekirgeden daha fazla ifsâd eden hiçbir canlı yoktur. Bu nedenle çekirgenin, bâzı toplumlara musallat kılınan bir belâ olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Zâten **Münâvî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; musallat olduğu topraktaki bütün ekinleri yiyip bitirerek orayı bitkiden tecrîd ettiği için çekirgeye "Cerâd" ismi verilmiştir.

Nitekim **Berâ ibni Âzib** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا وَبَاءَ مَعَ السَّيْفِ وَلَا نَجَاءَ مَعَ الْجَرَادِ.»

"Kılıçla birlikte vebâ yoktur, çekirgeyle birlikte de kurtuluş yoktur." *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/375; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:30871, 11/123)* buyurmuştur ki buna göre; âdetullâh, aynı bölgede hem savaş, hem de salgın hastalık olan vebânın birleşmemesi üzere cereyân etmiştir. Demek ki bir yerde vebâ salgını varsa orada harp çıkmaz, harp varsa da vebâ olmaz. Çekirgenin musallat olduğu toprakta da mahsul kurtulmaz! *(Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:9930, 6/569)*

Çekirgenin yenmesinin hükmüne gelince: Müslümanlar çekirge yemenin mübah olduğu görüşünde ittifak etmiştir. Dört mezhep imamı da: "Çekirge ister kendi kendine ölsün, ister kesilsin, ister Mecûsî veyâ Müslüman tarafından avlansın, kendisinden bir şey koparılsın veyâhut koparılmasın, bütün bu durumlarda yenilmesi helâldir." demişlerdir.

Onun helâliyetinin umûmî oluşunun delîli, **Abdullâh ibni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* dan rivâyet edilen:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أُحِلَّتْ لَكُمْ مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ، فَأَمَّا الْمَيْتَتَانِ فَالْحُوتُ وَالْجَرَادُ وَأَمَّا الدَّمَانِ فَالْكَبِدُ وَالطِّحَالُ.»

"Size iki ölü ve iki kan helâl edildi, iki ölüye gelince; balık ve çekirge, iki kan ise ciğer ve dalaktır." *(İbni Mâce, Et'ime:31, no:3314, 2/1101; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:5727, 2/415; Dârekutnî:4/272; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/369; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/220)* hadîs-i şerîfidir.

İbni Mâce *(Rahimehullâh)*ın, **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan tahrîcine göre: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in âileleri tabaklara koyulan çekirgeleri birbirlerine hediye ederlerdi." *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/258; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/371)*

Ebû Ya'fûr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Abdullâh ibni Ebî Evfâ** *(Radıyallâhu Anh)*a çekirgelerden sorduğumda o: "Biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile berâber yedi gazâda (yiyecek bir şey bulamadığımızdan) çekirge yiyorduk!" demiştir. *(Buhârî, Zebâih:13, no:5176, 5/2093; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/369)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* çekirge yemediyse de, onu haram etmemiştir, nitekim **İbni Abbâs***(Radıyallâhu Anhümâ)*:

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* haram etmese de, çekirge, iki böbrek ve büyük keleri yemezdi. Çünkü çekirge murdar bir azaptır, iki böbrek idrara yakındır, keler hakkında ise:

«أَتَخَوَّفُ أَنْ يَكُونَ مَسْخًا.»

"Onun memsûh (azâba uğratılarak sûreti döndürülmüş bir yaratık) **olmasından endişe etmekteyim."** buyurdu." demiştir. *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/370-371)*

Bâzı peygamberlerin ve sâlihlerin yiyeceği olduğu rivâyet edilmiştir.

Nitekim **Ebû Ümâme el-Bâhilî** *(Radyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ مَرْيَمَ ابْنَةَ عِمْرَانَ سَأَلَتْ رَبَّهَا أَنْ يُطْعِمَهَا لَحْمًا لاَ دَمَ لَهُ فَأَطْعَمَهَا الْجَرَادَ فَقَالَتِ اللّٰهُمَّ أَعِشْهُ بِغَيْرِ رَضَاعٍ وَتَابِعْ بَيْنَهُ بِغَيْرِ شِيَاعٍ.»

"Şüphesiz ki **İmrân kızı Meryem** Rabbinden, kendisine içinde kan bulunmayan bir et yedirmesini istedi, **Allâh-u Te'âlâ** da ona çekirge yedirdi. O da: 'Ey **Allâh**! Onu süt emmeden yaşat ve (diğer hayvanlar çobanlarının sesiyle bir araya getirilirse de) onu(n fertlerini) çağrısız olarak birbirinin ardı sıra uçur!' diye duâ etti." *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:19000, 9/433; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:7631; Ebu'ş-Şeyh, Kitâbü'l-Azame, no:1320; Ukaylî, ed-Du'afâ:4/287; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/512; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/372)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in evlatlığı **Zeyneb** *(Radyallâhu Anhâ)*nın şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

عَنْ زَيْنَبَ رَبِيبَةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ: إِنَّ نَبِيًّا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ سَأَلَ اللهَ لَحْمَ طَيْرٍ لَا ذَكَاةَ لَهُ، فَرَزَقَهُ اللهُ الْحِيتَانَ وَالْجَرَادَ.

"Muhakkak peygamberlerden bir nebî **Allâh-u Te'âlâ**'dan kesimi gerekmeyen bir kuş eti istedi de, **Allâh-u Te'âlâ** da onu balıklar ve çekirgelerle rızıklandırdı." *(Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:19000, 9/433; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/512-513)*

Şurayh el-Kazî *(Radıyallâhu Anh)*a çekirgelerden sorulduğunda o: "**Allâh** çekirgeyi takbîh etsin (çirkinleştirsin), onda yedi azgın hayvanın hılkati vardır; başı at başıdır, boynu öküz boynudur, göğsü aslan göğsüdür, kanadı doğan kanadıdır, ayakları deve ayaklarıdır, kuyruğu yılan kuyruğudur, karnı ise akrep karnıdır." demiştir. *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/373)*

Çekirgenin bâzı özellikleri vardır. Nitekim bir insan, kara çekirgesini buhur yapıp onunla tütsülendiğinde idrar zorluğuna fayda verir.

İbni Sînâ şöyle demiştir: "On iki çekirge alınıp kafaları ve kanatları koparıldıktan sonra az bir miktar kuru mersin ağacı (yaprağı) katılıp (onunla birlikte kaynatılıp) içilirse istiskaya (su toplanmasına ve ödeme) fayda verir. Deniz çekirgesine gelince; o sedef türlerinden olup, Mağrib beldelerinde (**Fas** civârında) deniz sâhilinde çok bulunur, onu pişirip çokça yerler, eti cüzam hastalığına çok faydalıdır.

Âyet-i kerîmede geçen (وَالْقُمَّلَ) **"Kummel"** tâbirine gelince; bunun bir mânâsı, deveye musallat olan kenedir. Darb-ı mesellerde: "Keneden daha iyi duyar!" denilir. Çünkü kene, devenin ayak seslerini bir günlük mesâfeden duyup onun için harekete geçer.

"Kummel" kelimesinin, buğdayda bulunan güve olabileceği söylenmiştir. Bir görüşe göre o, ekine düşen bir hayvandır ki çekirge değildir, daha kuvvet bulmadan evvel tâze başağı yer, böylece ekin başaksız olarak büyür.

Hasen *(Rahimehullâh)* bu kelimeyi "Kaf" harfinin fethası ve "Mîm" harfinin sükûnuyla okumuştur ki, buna göre mânâ: "İnsanın bedeninde ve elbisesinde bulunan bittir."

Bit diri olarak atılırsa unutkanlık getirir. Nitekim **Câhiz**'ın naklettiği bir hadîs-i şerîfte:

وَفِي الْحَدِيثِ: «اَكْلُ الْحَامِضِ وَسُؤْرِ الْفَارِ وَنَبْذُ الْقُمَّلِ يُورِثُ النِّسْيَانَ.»

"Ekşi ve fâre artığı yemek, bir de bit atmak unutkanlık getirir!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/221)* buyrulmuştur.

Hâmile olan bir kadının çocuğunun erkek ya da dişi olduğunu bilmek istersen, bir bit alıp kadının sütünden insanın avucuna dök, eğer bit sütten çıkarsa çocuk kızdır, çıkmazsa erkektir.

Bir insanın idrarı tıkanırsa, onun bedeninin bitlerinden birini alıp, tenâsül uzvuna koy. O ânında idrar yapabilir.

Bilinen bit, terden veyâ elbiseye yâhut tüye yâhut saça isâbet eden kirden peydâ olur, onun bulunduğu mekânlar pis mekânlardır.

Câhiz şöyle demiştir: "Bâzı insan ne kadar temizlense de, koku sürse de, elbiselerini değiştirse de tabiatı bit yapar.

Nitekim **Abdurrahmân ibni Avf** ve **Zübeyr ibni Avvâm** *(Radıyallâhu Anhümâ)* ipek giymek için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den izin istediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara müsaade buyurmuştur. Bu hususta çok şiddetli yasaklama bulunduğundan anlaşılan odur ki, bu iki zat zarûret haddinde bulunmuşlardır. Yoksa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara izin vermezdi. *(Demîrî, Hayâtü'l-hayavân:2/306-307)*

Demek ki biti def etmek için ipek elbise giymek câizdir, çünkü ipeğin özelliği bit barındırmamaktır.

"Envâru'l-meşârık" isimli eserde zikredildiği üzere; en doğru görüşe göre; bu ruhsat yolculuğa mahsus değildir.

"el-Vâkı'âtü'l-Mahmûdiyye" isimli eserde zikredildiğine göre; bit, soğuktan olur, onun için kışın çok olur, yazın bulunmaz.

Süyûtî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in elbiseleri üzerine hiçbir sinek konmamıştır, hiçbir bit de kendisine eziyet vermemiştir.

Âyet-i kerîmede geçen: (وَالضَّفَادِعَ) **"Dafâdi'"** kurbağalar demektir. Kurbağaların çok türleri vardır, bâzısı erkek ve dişinin birleşmesiyle, bir kısmı da bu birleşme olmadan meydana gelir. Birleşmeden türeyenler karada yumurtlar, suda yaşar. Birleşmesiz yetişenler zayıf akan durgun sularda, rutubet vesâireden kokuşan su birikintilerinde ve bol yağan yağmurların akabinde ortaya çıkarlar.

Yağmurun ve rüzgârın peşi sıra düz zeminler üzerinde çokça görüldüklerinden dolayı buluttan düştükleri sanılır. İşte onlar erkek ve dişiden olma değillerdir. Ancak **Allâh-u Te'âlâ** o toprağın özelliğinden dolayı onu o anda orada yaratır.

Kurbağa kemiksiz hayvanlardandır, ses çıkaranı vardır, çıkarmayanı vardır. Sesliler kulağına yakın bir yerden ses çıkarır. Suyun dışındayken ses çıkartmayı bıraktıkları zaman çok iyi duymakla vasıflanırlar. Ses çıkarmak istemedikleri zaman alt çenelerini suya sokarlar. Çünkü su ağızlarına girdiğinde artık sesleri çıkmaz. Şiirlerinden dolayı siteme mâruz kalan bir şâ'irin:

قَالَتِ الضِّفْدَعُ قَوْلًا فَسَّرَتْهُ الْحُكَمَاءْ
فِي فَمِي مَاءٌ وَهَلْ يَنْطِقُ مَنْ فِي فِيهِ مَاءْ

"Kurbağa bir söz söyledi, Hakîmler onu tefsîr etti.
'Benim ağzımda su vardır!' Hiç ağzında su olan konuşabilir mi?" sözü ne kadar zariftir.

Süfyân *(Radıyallâhu Anh)*: "Söylendiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'yı kurbağadan daha çok zikreden hiçbir şey yoktur!" demiştir. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/221; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/259)*

Zemahşerî'nin nakline göre; kurbağa bağırırken:

سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ

"O Melik-i Kuddûs'ü (mukaddes pâdişâhı) tesbih ederim!" diye zikretmektedir.

Süleymân *(Aleyhisselâm)* şöyle demiştir: **"Kurbağa tesbîh ederken:**

سُبْحَانَ الْمَذْكُورِ بِكُلِّ مَكَانٍ الْمَعْبُودِ فِي لُجَجِ الْبِحَارِ

'Her mekânda zikrolunan ve denizlerin dalgaları içerisinde ibâdet olunan Zât'ı tesbîh ederim!' demektedir. *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/712)*

Rivâyete göre; bir seferinde **Dâvûd** *(Aleyhisselâm)*:

رُوِيَ اَنَّ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: «لَأُسَبِّحَنَّ اللهَ اللَّيْلَةَ تَسْبِيحًا مَا سَبَّحَهُ اَحَدٌ مِنْ خَلْقِهِ.» فَنَادَتْهُ ضِفْدَعٌ مِنْ سَاقِيَةٍ فِي دَارِهِ، يَا دَاوُدُ! أَتَفْخَرُ عَلَى اللهِ تَعَالَى بِتَسْبِيحِكَ وَاِنَّ لِي لَسَبْعِينَ سَنَةً مَا جَفَّ لِي لِسَانٌ مِنْ ذِكْرِ اللهِ وَاِنَّ لِي لَعَشْرَ لَيَالٍ مَا طَعِمْتُ خَضْرَاءَ وَلَا شَرِبْتُ مَاءً اِشْتِغَالًا بِكَلِمَتَيْنِ قَالَ: «مَا هُمَا؟» قَالَتْ يَا مُسَبِّحًا بِكُلِّ لِسَانٍ وَمَذْكُورًا بِكُلِّ مَكَانٍ فَقَالَ دَاوُدُ فِي نَفْسِهِ: «وَمَا عَسَى اَنْ اَقُولَ اَبْلَغَ مِنْ هٰذَا!»

"Andolsun ki bu gece Allâh'ı öyle bir tesbîh edeceğim ki, yaratıklarından hiçbiri O'nu öyle tesbîh etmemiştir!" deyince, evinde bulunan su kanalındaki bir kurbağa: "Ey **Dâvûd**! Tesbîhinle mi **Allâh**'a karşı iftihar ediyorsun? Oysa benim dilim yetmiş senedir kurumamıştır. Ben iki kelimeyle meşgul olduğum için on gecedir ne bir yeşillik yedim, ne de bir su içtim!" dedi.

O zaman **Dâvûd** *(Aleyhisselâm)*: **"O iki kelime nedir?"** diye sorunca o: "Ey her dille tesbîh olunan ve her mekânda zikrolunan **Allâh**!" dedi. Bunu duyan **Dâvûd** *(Aleyhisselâm)* kendi kendine: **"Her halde ben bundan daha belâğatlı bir şey söyleyemem!"** dedi. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/221)*

Ebû Dâvûd'un, **Ahmed ibni Hanbel**'den, onun da **Abdürezzak**'tan, **İbni Mâce**'nin ise **Muhammed ibni Yahyâ**'dan, onun da **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyetine göre: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* göçeğen kuşunu, kurbağayı, karıncayı ve **Hüdhüd**'ü öldürmeyi yasaklamıştır." *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/259)*

Nesâî'nin **Abdurrahmân ibni Osmân**'dan tahrîcine göre: "Bir tabîb, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında bir kurbağanın ilâca katılmasından bahsettiğinde, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu öldürmeyi yasaklamıştır." *(Ebû Dâvûd, Tıb:11, no:3871, 2/399-400; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/259)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

وَعَنْ اَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «لَا تَقْتُلُوا الضَّفَادِعَ، فَإِنَّهَا مَرَّتْ بِنَارِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَحَمَلَتْ فِى اَفْوَاهِهَا الْمَاءَ، وَكَانَتْ تَرُشُّهُ عَلَى النَّارِ.»

"Kurbağaları öldürmeyin, çünkü onlar **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın ateşinin yanından geçerken ağızlarında su taşıyıp, ateş üzerine serpmekteydiler." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/221; Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/712)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "İlk oruç tutan kuş göçeğen kuşudur. **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* **Kâ'be**'yi binâ etmek için **Şâm**'dan **Harem**'e doğru yola çıkınca, dolaşarak hareket eden şiddetli rüzgâr ve göçeğen kuşu onun yanındaydı. Göçeğen kuşu ona yeri gösterdi, rüzgâr da miktarı belirlerdi, **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* o buk'aya (yer parçasına) varınca rüzgâr Beytullâh'ın yerinin üzerine düştü ve:

اِبْنِ يَا إِبْرَاهِيمُ عَلَى ظِلِّي

"Ey İbrâhîm! Benim gölgeme göre binâ yap!" diye nidâ etti.

Göçeğen kuşu İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın Kâ'be yolunda rehberi olduğu için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onu öldürmeyi yasakladı.

Kurbağa da **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*ın ateşine su döktüğü için onu öldürmeyi nehyetti. Kurbağa **Firavun**'a musallat olunca bütün mekânları tuttu, tandırın yanına gelince, **Allâh**'a itaat için kaynayan ateşin içine sıçradı, **Allâh-u Te'âlâ** da onun sesini tesbîh yaptı. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/259)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «لَمْ يَكُنْ شَيْءٌ أَشَدَّ عَلَى اٰلِ فِرْعَوْنَ مِنَ الضَّفَادِعِ، كَانَتْ تَأْتِي الْقُدُورَ وَهِيَ تَغْلِي مِنَ اللُّحْمَانِ، فَتُلْقِي أَنْفُسَهَا فِيهَا، فَأَثَابَهَا اللهُ بَرْدَ الْمَاءِ وَالثَّرَى إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.»

"**Firavun** hânedânına kurbağalardan daha çok sıkıntı veren hiçbir şey olmamıştır. Şöyle ki onlar etle kaynayan kazanlara (ve yanan tandırlara) gelip kendilerini içine atarlardı. Bu (güzel itaatleri) sebeb(iy)le **Allâh-u Te'âlâ** kıyâmet gününe kadar onlara mükâfat olarak su ve toprak serinliği verdi. (Yaşadığı yerleri serin yerler yaptı.)" *(İbni Ebî Hâtim, no:8877, 5/1548; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/517)*

Abdullâh ibni Amr *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: «لا تَقْتُلُوا الضَّفَادِعَ، فَإِنَّهَا لَمَّا أُرْسِلَتْ عَلَى اٰلِ فِرْعَوْنَ ، اِنْطَلَقَ ضِفْدَعٌ مِنْهَا، فَوَقَعَ فِي تَنُّورٍ فِيهِ نَارٌ طَلَبَتْ بِذٰلِكَ مَرْضَاةَ اللهِ، فَأَبْدَلَهُنَّ اللهُ أَبْرَدَ شَيْءٍ نَعْلَمُهُ الْمَاءَ، وَجَعَلَ نَقِيقَهُنَّ التَّسْبِيحَ.»

"Kurbağaları öldürmeyin, çünkü onlar **Firavun** hânedânı üzerine salınınca, içlerinden bir kurbağa **Allâh** rızâsını talep ederek, içinde ateş bulunan bir tandıra düştü. **Allâh-u Te'âlâ** da buna karşılık onlara bildiğimiz en serin şey olan suyu verdi ve seslerini tesbîh yaptı." *(İbni Ebî Hâtim, no:8879, 5/1548; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/377-378; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/517)*

İbni Sînâ şöyle demiştir: "Bir sene kurbağalar çoğalır ve âdet dışı artış gösterirse peşine vebâ salgını olur."

Kurbağanın özelliklerinden biri de; bir kadın su kurbağasını tutup ağzını açsa ve içine üç kere tükürdükten sonra tekrar suya atsa o kadın hâmile olmaz.

Tüyü yolunan bir yere kurbağa kanı sürülse, ebedî tüy bitmez. Kara kurbağasının yağı dişlerin üzerine konduğu zaman hiçbir ağrı hissedilmeden onu söker.

Kazvînî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bir kere ben **Musul**'daydım, bizim, bostanı olan bir arkadaşımız oturulacak bir yer ve bir havuz yapmıştı. Orada kurbağalar türedi, mekânın sâkinleri onların sesinden rahatsızlandılar ama bunu durdurmaktan da âciz kaldılar. Nihâyet bir adam gelerek: 'Suyun yüzüne ters çevrilmiş bir tas koyun!' dedi. Bunu yaptıklarında bir daha ses işitmediler."

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onlar(; **Firavun** hânedânı) çeşit çeşit muhâlefetler sergileyince, **Allâh-u Te'âlâ** da onlara cins cins azaplar gönderdi. Ama ne (tevbe ederek, günahlarına) keffâret yapmaya döndüler, ne de kendilerini temizlemeye uğraştılar.

Bu sefer de kalplerinin hakîkatleri görmekten döndürülmesi cezâsına çarptırıldılar ki bu, dışlarına vuran türlü türlü belâlardan daha tesirli oldu. **Allâh-u Te'âlâ**'nın nazarından düşmekten **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız!

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âlâ'nın, Firavun hânedânına art arda birbirinden büyük âyetler gösterdiği:

﴿ وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴾

"Biz onlara bir âyet (ve mûcize) **göstermiyorduk ki, mutlaka o,** (evvelce gördükleri) **benzerinden daha büyüktü.**

Ayrıca onlar (saplandıkları kâfirlik bataklığından) **dönsünler diye onları** (yıllarca süren kuraklık, çekirge, bit ve kurbağa istîlâsı gibi) **azaplarla yakaladık."** *(Zühruf Sûresi:48)*

﴿ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (134)

(وَلَمَّا وَقَعَ) **Ne zaman ki çöktü,** kim üzerine? (عَلَيْهِمُ) **onlar üzerine,** ne? (اَلرِّجْزُ) **murdar azap**(lar), (قَالُوا) **dediler,** ne dediler? (يَا مُوسَى) **ey Mûsâ!,** (اُدْعُ) **yalvar,** kim için? (لَنَا) **bizim için,** kime? (رَبَّكَ) **Rabbine,** ne hürmetine? (بِمَا) **o şey hürmetine ki,** (عَهِدَ) **ahit yaptı,** kimin yanında? (عِنْدَكَ) **senin yanında,** yâni duâlarını kabûl edeceğine dâir sana verdiği söz hürmetine, (لَئِنْ كَشَفْتَ) **andolsun ki eğer açacak olursan,** kimden? (عَنَّا) **bizden,** neyi?) (اَلرِّجْزَ **bu pis azâbı,** (لَنُؤْمِنَنَّ) **yemin olsun ki elbette inanacağız,** kime? (لَكَ) **sana,** daha,) (وَلَنُرْسِلَنَّ **andolsun ki mutlaka yollayacağız,** kiminle berâber? (مَعَكَ) **seninle birlikte,** kimleri? (بَنِي إِسْرَائِيلَ) **İsrâîloğullarını.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Anlatılan) **bu murdar azap**(lar) **üzerlerine çökünce**(, her defâsında)**: 'Ey Mûsâ! Senin yanında bulunan** (peygamberlik mertebesi ve duâlarının kabûlüne dâir) **ahdi hürmetine bizim için Rabbine yalvar! Kasem olsun; eğer bu pis azâb**(lar)ı (duâlarınla) **bizden açacak olursan, yemin olsun ki; elbette sana inanacağız ve andolsun ki; İsrâîloğullarını seninle birlikte** (mukaddes topraklara) **mutlaka yollayacağız!' dediler."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî, Hâzin, Mazharî ve **Âlûsî** *(Rahimehümullâh)*ın beyanları vechile; âyet-i kerîmede geçen **"Ricz"** kelimesi, genel olarak murdar azap demektir, fakat burada bundan ne tür bir azap kastedildiği husûsunda müfessirler ihtilâf etmişlerdir; **Hasen, Katâde** ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)*e göre bu azap, bir önceki âyet-i kerîmede sırayla zikredilen beş türlü azaptır.

Ebû Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre onlara daha önce hiç görmedikleri kırmızı kar isâbet etti ve onlardan birçoğu bu sebeple helâk oldu.

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre burada "Ricz", tâun (vebâ) anlamındadır ki bu azap beş âyetten sonra altıncı azap olarak onlara musallat edilmiştir. Bu sebeple bir günde yetmiş bin kişi ölmüş, akşama kadar onlar ölülerini gömemez hâle gelmişlerdir.

Üsâme *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أُسَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلطَّاعُونُ رِجْسٌ أُرْسِلَ عَلَى طَائِفَةٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَوْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ. فَإِذَا سَمِعْتُمْ بِهِ بِأَرْضٍ فَلَا تَقْدَمُوا عَلَيْهِ، وَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَا تَخْرُجُوا فِرَارًا مِنْهُ!»

"Tâun, İsrâîloğullarından bir tâife üzerine" diğer bir rivâyette: **"Sizden önce geçmiş olanlar üzerine gönderilmiş olan bir riczdir** (murdar azaptır) **ki, onun bir yerde olduğunu duyarsanız oraya gitmeyin, bulunduğunuz yerde meydana gelirse ondan kaçalım diye** (oradan) **çıkmayın!"** *(Buhârî, Enbiyâ:3286, 3/1281; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/621; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/399; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/53)* hadîs-i şerîfinde tâun hakkında **"Ricz"** tâbiri kullanıldığı vârid olmuştur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şu rivâyeti de bu görüşü teyid etmektedir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «أَمَرَ مُوسَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فَقَالَ: لِيَذْبَحْ كُلُّ رَجُلٍ مِنْكُمْ كَبْشاً، ثُمَّ لْيَخْضِبْ كَفَّهُ فِي دَمِهِ، ثُمَّ لْيَضْرِبْ عَلَى بَابِهِ. فَقَالَتِ الْقِبْطُ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ: لِمَ تَجْعَلُونَ هٰذَا الدَّمَ عَلَى بَابِكُمْ؟ قَالُوا: إِنَّ اللهَ يُرْسِلُ عَلَيْكُمْ عَذَاباً فَنَسْلَمُ وَتَهْلِكُونَ. فَقَالَتِ الْقِبْطُ: فَمَا يَعْرِفُكُمُ اللهُ إِلَّا بِهٰذِهِ الْعَلَامَاتِ؟ قَالُوا: هٰكَذَا أَمَرَنَا نَبِيُّنَا. فَأَصْبَحُوا وَقَدْ طُعِنَ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ سَبْعُونَ أَلْفاً، فَأَمْسَوْا وَهُمْ لَا يَتَدَافَنُونَ. فَقَالَ فِرْعَوْنُ عِنْدَ ذٰلِكَ: ﴿ اُدْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴾ وَالرِّجْزُ: اَلطَّاعُونُ. فَدَعَا رَبَّهُ فَكَشَفَهُ عَنْهُمْ، فَكَانَ أَوْفَاهُمْ كُلِّهِمْ فِرْعَوْنَ قَالَ: اِذْهَبْ بِبَنِي إِسْرَائِيلَ حَيْثُ شِئْتَ.»

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* İsrâîloğullarına: 'İçinizden her bir adam bir koç kessin, sonra onun kanıyla avucunu boyasın, sonra elini kapısına vursun!' diye emretti.

Bunu gören Kıptîler, İsrâîloğullarına: "Bu kanı niye kapınıza sürüyorsunuz?" deyince, onlar: 'Şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ** sizin üzerinize bir azap gönderecek, biz kurtulacağız siz ise helâk olacaksınız!' dediler. O zaman Kıptîler: '**Allâh-u Te'âlâ** sizi ancak bu alâmetlerle mi tanıyacak?!' deyince onlar: 'Peygamberimiz bize böyle emretti!' dediler.

Sabaha çıktıklarında **Firavun**'un kavminden yetmiş bin kişi tâuna yakalandı, akşama vardıklarında birbirini gömemez hâle geldiler. İşte o zaman **Firavun**:

"Ey Mûsâ! Senin yanında bulunan (peygamberlik mertebesi ve duâlarının kabûlüne dâir) **ahdi hürmetine bizim için Rabbine yalvar! Kasem olsun; eğer bu pis azâb**(lar)ı (duâlarınla) **bizden açacak olursan, yemin olsun ki; elbette sana inanacağız ve andolsun ki; İsrâîloğullarını seninle birlikte** (mukaddes topraklara) **mutlaka yollayacağız!"** dedi.

(Burada geçen) pis azap tâun idi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* Rabbine duâ edince O hemen onlardan onu açıverdi. Yine de içlerinde en vefâlıları **Firavun** oldu. Çünkü o bu durum karşısında **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: 'İsrâîloğullarını al, istediğin yere götür!' dedi (fakat sonra etrâfının baskısıyla bu sözünü bozdu)." *(İbni Ebî Hâtim, no:8890, 5/1550; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/519-520; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/399; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/53-54)*

Ebuşşeyh *(Rahimehullâh)*, **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığını tahrîc etmiştir: "**Allâh-u Te'âlâ Firavun** hânedânına tâun musallat ederek **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın (**Mısır**'dan) çıkmasına kadar onları bununla meşgul etmiştir. O zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* İsrâîloğullarına: "Ellerinizi çamur ve kül içerisine sokun, sonra onu kapılarınızın üzerine sürün ki ölüm meleği sizden sakınsın!" dedi.

Bu durumu gören **Firavun**: "Kölelerimizden hiç ölen olmuyor mu?" diye sordu. Onlar: "Hayır!" deyince o: "Biz belâya uğrarken, onlara bir şey olmaması şaşılacak bir şey değil mi?" dedi. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/520)*

Bu rivâyetlerin de delâleti vechile; bu âyet-i kerîmede özel olarak vebâ salgını kastedilmektedir. **Mazharî** *(Rahimehullâh)*ın beyânı üzere; **Sa'îd ibni Cübeyr** *(Radıyallâhu Anh)*ın sözü değerlendirilecek olursa, asâ ve yed-i beyzâdan ibâret iki mûcizeden sonra âl-i **Firavun**'a musallat edilen kıtlık seneleriyle ürünlerin eksiltilmesi, biri şehirlere diğeri köylülere zararlı olduğu için bir âyet kabûl edilmiş, daha sonra tûfandan başlayıp ricz ile son bulan altı âyet tahakkuk etmiştir ki:

﴿ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ... ﴾

"Andolsun ki elbette Biz Mûsâ'ya açık-seçik dokuz âyet verdik!.." *(İsrâ Sûresi:101)* kavl-i şerîfiyle kastedilen âyetler bunlardır.

Firavun hânedânın **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a mürâcaatlarında söylemiş oldukları:

﴿ ... يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ ... ﴾

"...Ey Mûsâ! Senin yanında bulunan ahdi hürmetine bizim için Rabbine yalvar!.." sözünde geçen: "Ahd", **Ebû Müslim** *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre nübüvvet mertebesidir.

Nübüvvete "Ahd" isminin verilmesi, **Allâh-u Te'âlâ** peygamberlere, nübüvvetle ikrâm edeceğini ahdettiğinden (söz verdiğinden), peygamberler de nübüvvetin zorluklarına tahammül edeceklerine söz verdikleri içindir.

Yâhut ahitler korunduğu gibi, nübüvvetin de korunması gereken birtakım hakları bulunduğundandır. Veyâ buranın mânâsı: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a, Kendisine duâ ettiğinde kabûl edeceğine dâir verdiği sözüdür" ki böylece onlar:

"Bize bedduâ ettiğinde **Allâh-u Te'âlâ** kabûl ederek bu âyetleri bize gönderdiği gibi, şimdi de sana verdiği o söz hürmetine duâ et de bunları bizden açsın!" demek istemişlerdir. Zâten peşisıra:

﴿ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴾

"Kasem olsun; eğer bu pis azâb(lar)ı (duâlarınla) **bizden açacak olursan, yemin olsun ki; elbette sana inanacağız ve andolsun ki; İsrâîloğullarını seninle birlikte** (mukaddes topraklara) **mutlaka yollayacağız!"** demiş olmaları bu maksatlarını ortaya koymaktadır.

İşte böylece **Allâh-u Te'âlâ**, Kıptîlerin çirkin çelişkilerini ortaya koymuş olmaktadır. Çünkü onlar işlerine geldiği zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı inkâr ederken, zora düştüklerinde bir ümmetin, peygamberine mürâcaatı gibi ona başvurmakta ve ondan, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendilerinden azâbı kaldırması için O'na duâ etmesini istemekteydiler ki, bu da onların, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın duâsı makbul bir peygamber oluşunu kabullenmiş olduklarını göstermektedir.

Ama şiddetler zâil olduktan sonra onu inkâra kalkışmaları, tenkite girişmeleri ve isteklerine büyüyle ulaştığını iddiâ etmeleri, kendi sözlerinde kendileriyle çeliştiklerini ortaya koymaktadır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Kasım** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Her kim rahat zamanlarda evliyâullâhın sırlarına (mânevî emânetlerine, verdikleri vazîfelere ve onlara karşı gereken edebe) riâyet etmezse, belâ vakitlerinde onlara sığınması kendisine fayda vermez!

Görmez misin ki, iyi zamanda muhâlefet îtikadında olan **Firavun** hânedânı sıkışınca **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a sığınmaları fayda vermemiştir ve **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ ... ﴾

"Biz de onlardan intikam aldık!.." buyurmuştur.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onlar: "Bizim için Rabbimize duâ et!" demediler, bilakis: "Ey **Mûsâ**! Bizim için Rabbine duâ et!" dediler. Böylece onlar uğradıkları sıkıntıların artışıyla ancak **Allâh**'tan uzaklık ve yabancılık bakımından artış kaydettiler.

﴿ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَى أَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (135)

(فَلَمَّا) **Ne zaman ki,** (كَشَفْنَا) **Biz açtık,** kimden? (عَنْهُمْ) **onlardan,** neyi? (اَلرِّجْزَ) **o pis azâbı,** ne zamana kadar? (إِلَى أَجَلٍ) **bir müddete kadar ki,** (هُمْ) **onlar** nedirler? (بَالِغُوهُ) (öldükleri zaman) **ona ulaşıcıdırlar,** yâni ebedî azâba kavuşacakları vakte kadar Biz onlardan süreli azâbı her ne zaman açtıysak, (إِذَا هُمْ) **birdenbire onlar,** (يَنْكُثُونَ) (verdikleri sözü) **bozuyorlardı.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ama (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın duâsıyla) **Biz onların** (ölüm sonrası) **kendisin**(d)**e** (ebedî azâba) **ulaşacakları bir müddete kadar o pis azâbı onlardan ne zaman açtıysak, birdenbire onlar** (verdikleri sözü) **bozuyorlardı."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme, onlardan azâbın genel mânâda kaldırılmadığını ancak muayyen bir zamâna kadar giderildiğini açıklamaktadır.

"Beyzâvî, Nesefî, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu zaman, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre; boğulacakları vakittir, **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen nakle göre; ölüm zamânıdır ki, bu takdirde, evvelce kendilerine verilen süre ve azâbın açılması geçici ve faydasız olacak, sonunda mutlaka azâba uğratılacaklardır.

Ya da bu süre, inanmaları için belirledikleri zaman dilimidir ki, onlar her seferinde sözlerini bozmuşlar ve söz bozmayı hiç geciktirmemişler, aksine **Allâh-u Te'âlâ** onlardan belâyı açar açmaz ahde vefâsızlık yaparak inkârda ısrarcı olmuşlardır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî ve **Herevî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Firavun** hânedânı evvelâ söz verdiler sonra onu bozdular, ilk önce ahitte bulundular sonra onu terk ettiler. Nitekim şöyle denilmiştir:

إِذَا ارْعَوَى عَادَ إِلَى جَهْلِهِ كَذِي الضَّنَى عَادَ إِلَى نَكْسِهِ

وَالشَّيْخُ لَا يَتْرُكُ أَخْلَاقَهُ حَتَّى يُوَارَى فِي ثَرَى رَمْسِهِ

"Cehâletten vazgeçtiği zaman tekrar cehâletine döner,
Cimrilik sâhibi gibi ki, o da cimriliğine döner.
İhtiyar biri ahlâkını etmez terk,
Kabrinin toprağı içerisinde örtülene dek!"

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; eğer onların basîreti olsaydı ya da hakîkate birazcık âşinâ olsalardı:

﴿ ... اُدْعُ لَنَا رَبَّكَ ... ﴾

"...Bizim için Rabbine yalvar!.." *(A'râf Sûresi:134)* diyecekleri yerde:

«اُدْعُ لَنَا رَبَّنَا»

"Bizim için Rabbimize yalvar!" derler ve ibret gözüyle bakarlardı.

O cezâlandırmalar onların temizlenmesine sebep oluyordu ancak ne fayda ki âşinâlık yazısı ezelde onlar üzerine yazılmamıştı. Onlar üzerine mehcûrluk (terk edilmişlik) nişânından ve rüsvâylıktan başka bir şey konmamıştı.

Bu yüzden kudret âyetlerini ne kadar çok görseler, hakîkat caddesinden o kadar çok uzaklaştılar. Yapmış oldukları ahdi yerine getiremediler, vefâsızlık ve bîgânelik gösterdiler.

﴿ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (136)

(فَانْتَقَمْنَا) **Biz de intikam aldık,** kimden? (مِنْهُمْ) **onlardan,** (فَأَغْرَقْنَا) **böylece boğduk,** kimi? (هُمْ) **onları,** nerede? (فِي الْيَمِّ) **o derin denizde,** ne sebeple? (بِأَنَّهُمْ) **şu sebeple ki şüphesiz onlar,** (كَذَّبُوا) **yalanladılar,** neyi? (بِآيَاتِنَا) **Bizim âyetlerimizi,** daha, (وَكَانُوا) **oldular,** neden? (عَنْهَا) **onlardan,** kimler? (غَافِلِينَ) **gâfil kimseler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Biz de onlardan intikam al(mayı arzula)**dık da, böylece kendilerini o derin deniz** (olan **Kızıldeniz**)**de/*dalga(lar) içinde/* boğduk, çünkü onlar gerçekten âyetlerimizi yalanlamıştılar ve onlardan** (yüz çeviren, hattâ inceleme lüzûmu bile hissetmeyen) **gâfil kimseler olmuştular."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî, Hâzin ve **Âlûsî** *(Rahimehümullâh)*ın beyanları vechile; **Allâh-u Te'âlâ** Kıptîlere tekrar tekrar azap gönderdiğini, daha sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın duâsı ile bu azapları onlardan kaldırdığını, ama onların her defâsında îmân edeceklerine dâir verdikleri sözü bozarak kâfirlik ve cehâletlerinden vazgeçmediklerini ve böylece belirli ecele ulaştıklarını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede onları boğarak helâk etmek sûretiyle kendilerinden intikam aldığını açıklamıştır.

İntikam, lügat mânâsı itibârıyla; bir kişiden nîmetinin soyulup alınması ve yerine azap gönderilmesidir.

Âyet-i kerîmede geçen (الْيَمِّ) kelimesi; **Leys** *(Rahimehullâh)*ın kavline göre: "Dibine ulaşılamayan deniz" demektir. "Deniz dalgası" anlamına geldiği de söylenmiştir.

Meşhur görüşe göre bu kelime Arapçadır. **İbni Kuteybe** *(Rahimehullâh)*ın sözüne göreyse, Süryânîceden Arapçaya çevrilmiştir.

Allâh-u Te'âlâ Firavun hânedânını boğarak helâk etmesinin sebebini açıklama sadedinde:

﴿ ... بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴾

"Çünkü onlar gerçekten âyetlerimizi yalanlamıştılar ve onlardan (yüz çeviren, hattâ inceleme lüzûmu bile hissetmeyen) **gâfil kimseler olmuştular."** buyurmuştur.

Gaflet, insanın kendi elinde değilken, burada kâfirler gafletleri nedeniyle tehdit edilmişlerdir. Çünkü buradaki gaflet gayriihtiyârî olan bir fiil değildir. Ancak âyetlere kıymet vermeme ve onları düşünmekten yüz çevirme mânâsında olduğu için bu kişiler zemme mâruz kalmışlardır.

Ayrıca burada yalanlama ve gaflet nedeniyle kınanmaları onların başka suçları olmadığı anlamına gelmez. Demek ki bu âyet-i kerîmeden anlaşılan; kör taklitçiliğin bırakılıp, **Allâh-u Te'âlâ**'nın gönderdiği âyetleri iyice düşünmenin gerekli oluşudur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir mânâya göreyse; (عَنْهَا) terkibindeki zamir, "Âyetler"e râci olmayıp, (اِنْتَقَمْنَا) fiilinden çıkarılan "Nikmet"e âittir ki buna göre mânâ: "Onlar başlarına gelecek belâdan habersiz iken Biz onları boğduk!" şeklinde olduğundan, gaflet kelimesinin mânâsını mecâza hamletmeye lüzum kalmaz.

﴿ وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (137)

(وَأَوْرَثْنَا) **Biz mîrasçı kıldık,** kimi? (اَلْقَوْمَ) **o toplumu,** (اَلَّذِينَ) **öyle kimseler ki,** (كَانُوا) **idiler,** nedir idiler? (يُسْتَضْعَفُونَ) **zayıf tutulmakta idiler,** yâni hor görülen İsrâîloğullarını sâhip ettik, nerelere? (مَشَارِقَ الْأَرْضِ) **o (Kudüs) arâzi(si)nin doğularına,** daha, (وَمَغَارِبَهَا) **batılarına,** (اَلَّتِي) **o arâzi ki,** (بَارَكْنَا) **bereketler yarattık,** nerede? (فِيهَا) **orada,** (وَتَمَّتْ) **böylece tamamlanmış oldu,** ne? (كَلِمَةُ رَبِّكَ) **Rabbinin** (yardım) **sözü,** öyle söz ki, (اَلْحُسْنَى) **en güzel,** kimler üzerine? (عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ) **İsrâîloğulları üzerine,** ne sebebiyle? (بِمَاصَبَرُوا) **sabretmeleri sebebiyle,** (وَدَمَّرْنَا) **bir de tamâmen harap ettik,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (كَانَ) **idi,** ne idi? (يَصْنَعُ) **sanat eseri olarak yapmakta idi,** kim? (فِرْعَوْنُ) **Firavun,** daha, (وَقَوْمُهُ) **kavmi,** daha neleri harap ettik? (وَمَا) **o şeyleri ki,** (كَانُوا) **idiler,** neydiler? (يَعْرِشُونَ) **çardak yapmakta idiler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Öteden beri oğulları boğazlanarak ve zor işlerde köle olarak çalıştırılmak sûretiyle hor görülüp) **zayıf tutulmakta bulunmuş olan o** (Benîisrâîl) **toplumu**(nu) **ise,** (bol rızıklara sâhip bulunması ve peygamberlerin meskeni olması münâsebetiyle madden ve mânen) **kendisinde bereketler yarattığımız o (Beyt-i Mukaddes) arâzi**(si)**nin doğularına ve batılarına** (düşen **Şam** ve **Mısır** topraklarının tümüne) **mîrasçı kıldık.**

İşte (zorluklara) **sabretmeleri sebebiyle İsrâîloğulları üzerine Rabbinin o en güzel** (yardım ve iktidar) **sözü tamamlanmış oldu. Böylece Biz Firavun'un ve kavminin sanat eseri olarak yapmakta bulunmuş olduğu** (köşk ve saray gibi) **şeyleri de,** (evlerinin tavanları ve bağlar-bahçeler gibi) **çardak yapmakta bulunmuş oldukları şeyleri de/***(Hâmân'ın yaptığı köşk gibi)* ***yüksekçe inşâ ettikleri şeyleri de/*** **tamâmen harap ettik."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî, Hâzin, Nesefî ve **Âlûsî** *(Rahimehümullâh)*ın beyanları vechile; daha önce **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, İsrâîloğullarına:

﴿ ... عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ ... ﴾

"...Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helâk eder ve sizi o yerde halîfe seçer..." *(A'râf Sûresi:129)* diye mevzu yaptığı zikredilmişti. İşte burada da **Allâh-u Te'âlâ** cezâ olarak **Firavun**'un kavmini boğduğunu beyân ettikten sonra müminlere yaptığı hayırları açıkladı ki o da, düşmanların arâzilerine ve yurtlarına onları vâris kılmasıdır.

İsrâîloğullarının zayıf tutulmasından maksat, **Firavun**'un onların oğullarını öldürüp kızlarını diri bırakması, onlardan cizye alması ve onları zor işlerde çalıştırmasıdır.

İsrâîloğullarının bu ünvanla zikredilmesi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın onları zillet çukurundan izzet burcuna yükselterek kendilerine ne büyük lütuf ve ihsanda bulunduğunu açıklamaktadır ki, bu da: "**Allâh-u Te'âlâ** kalbi kırık olanların yanındadır." diye bilinen hadîs-i kudsîye işâret olsa gerektir.

Bu âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا ... ﴾

"...Kendisinde bereketler yarattığımız o (Beyt-i Mukaddes) arâzi(si)**nin doğularına ve batılarına..."** kavl-i şerîfindeki topraklardan hangi bölgenin kastedildiği husûsunda müfessirler ihtilaf etmiş ve tefsirlerde bu konuda bâzı rivâyetler zikredilmiştir.

1) Birçok müfessire göre bu arâzi **Şam** toprağıdır ki, böylece onun etrâfındaki bütün nâhiyelerin Benî İsrâîle verildiği anlatılmış olmaktadır. **Hasen, Katâde** ve **Zeyd ibni Eslem** *(Radıyallâhu Anhüm)*den bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde rivâyet edildiğine göre: "Mübârek toprak **Şam** arâzisidir." *(Abdürrezzâk, el-Musannef:1/235; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/404, 405; İbni Ebî Hâtim, no:8895-96, 5/1551; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:1/141-143; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/521-522)*

Abdullâh ibni Şevzeb *(Rahimehullâh)*: "Bu mübârek topraklar, **Filistin** arâzisidir." demiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/522)*

Burada yeri gelmişken **Şam**'ın bânîsi, ismi, bereketi ve fazîletleri hakkında tefsîrlerde bu makamda vârid olan hadîs-i şerîf ve rivâyetleri sıralayalım:

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Dımeşk**'ı, **İbrâhîm Halîl** *(Aleyhisselâm)*ın **Habeşli** kölesi binâ etti. **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* ateşten çıktığı zaman **Nemrûd ibni Ken'ân** onu ona hibe etmişti. O kölenin adı **Dımeşk** olduğundan o şehre kendi adını verdi. **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* o köleyi kendisine âit her şeyin mesulü kılmıştı. Ondan bir zaman sonra **Rumlar** oraya yerleşti. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:1/13; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/523)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Şam** ismi, **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ın oğlu **Sâm**'dan gelmiştir, çünkü o, Süryânîcede **"Şîn"** ile okunur.

Zeyd ibni Sâbit *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نُؤَلِّفُ الْقُرْآنَ مِنَ الرِّقَاعِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «طُوبَى لِلشَّامِ!» فَقُلْنَا لِأَيٍّ ذٰلِكَ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «لِأَنَّ مَلَائِكَةَ الرَّحْمٰنِ بَاسِطَةٌ أَجْنِحَتَهَا عَلَيْهَا.»

"Biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in etrâfında, Kur'ân'ı(n âyetlerini yazılı olduğu) deri parçalarından derlemekteyken o: **"Müjde olsun Şam'a!"** buyurdu. O zaman kendisine: "Niçin yâ **Rasûlellâh**?" dediğimizde: **"Çünkü Rahmân'ın melekleri kanatlarını oranın üzerine döşeyicidir."** buyurdu. *(Tirmizî, Menâkıb:75, no:3954, 5/734; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:21607, 35/483-484; Hâkim, el-Müstedrek, no:2901, 2/249; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:4933-4935, 5/158; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/524)*

Ebu'd-Derdâ *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّكُمْ سَتُجَنَّدُونَ أَجْنَاداً، جُنْداً بِالشَّامِ، وَمِصْرَ، وَالْعِرَاقِ، وَالْيَمَنِ.» قُلْنَا: فَخِرْ لَنَا يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: «عَلَيْكُمْ بِالشَّامِ، فَإِنَّ اللهَ قَدْ تَكَفَّلَ لِي بِالشَّامِ.»

"Şüphesiz ki siz yakında birtakım ordular; Şam'da, Mısır'da, Irak'ta ve Yemen'de birer ordu hazırlayacaksınız!" buyurdu. O zaman biz: "Yâ **Rasûlellâh**! Bizim için bu yerlerin en hayırlısını seç!" deyince o: **"Şam'dan ayrılmayın, şüphesiz ki Allâh Şam**(ın bolluk ve bereketi) **hakkında bana kefil oldu!"** buyurdu. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/525; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:3863, 4/507; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, no:16645, 10/36)*

İbni Havâle *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ حَوَالَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «سَيَصِيرُ الْأَمْرُ إِلَى أَنْ تَكُونُوا جُنُوداً مُجَنَّدَةً جُنْدٌ بِالشَّامِ وَجُنْدٌ بِالْيَمَنِ وَجُنْدٌ بِالْعِرَاقِ.» فَقَالَ ابْنُ حَوَالَةَ: خِرْ لِي يَا رَسُولَ اللهِ! إِنْ أَدْرَكْتُ ذَاكَ. قَالَ: «عَلَيْكَ بِالشَّامِ، فَإِنَّهُ خِيرَةُ اللهِ مِنْ أَرْضِهِ يَجْتَبِي إِلَيْهِ خِيرَتَهُ مِنْ عِبَادِهِ، فَإِنْ أَبَيْتُمْ فَعَلَيْكُمْ بِيَمَنِكُمْ وَاسْقُوا مِنْ غُدُرِكُمْ فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ تَوَكَّلَ لِي بِالشَّامِ وَأَهْلِهِ.»

"Bu iş, yakında sizin farklı ordulara dönüşmenize varacaktır; bir ordu Şam'da, bir ordu Yemen'de, bir ordu da Irak'ta bulunacaktır." buyurdu. Bunun üzerine **İbni Havâle**: "Yâ **Rasûlellâh**! Ben o zamana yetişirsem sen benim için en hayırlı yeri seç!" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

Ayet: 137

"Şam'ı bırakma, zîrâ şüphesiz o, Allâh-u Te'âlâ'nın, kendi toprakları arasından seçmiş olduğu bir yerdir ki, kullarından seçtiklerini oraya seçip toplar.

Ama bunu yapmayacaksanız o zaman Yemen'inizden ayrılmayın ve (sahrâya yakın şehirleri seçin ki) **su havzalarınızdan su temin edin.** (Size **Şam**'ı tavsiye ediyorum, zîrâ) **şüphesiz ki Allâh-u Azze ve Celle Şam'ın kendisi ve halkı**(nı muhâfaza edeceği) **hakkında bana kefil olmuştur!"** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:17005, 28/215-216; Buhârî, et-Târîhu'l-kebîr:5/33; Ebû Dâvûd, Cihad:3, no:2483, 2/6; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/525)*

Avn ibni Abdillâh ibni Utbe *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ عَوْنِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُتْبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَرَأْتُ فِيمَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَى بَعْضِ الْأَنْبِيَاءِ: إِنَّ اللهَ يَقُولُ: «اَلشَّامُ كِنَانَتِي، فَإِذَا غَضِبْتُ عَلَى قَوْمٍ رَمَيْتُهُمْ مِنْهَا بِسَهْمٍ.»

"**Allâh-u Te'âlâ**'nın bir peygambere indirmiş olduğu vahiyler arasında okuduğuma göre şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ**:

'**Şam** benim ok kabımdır, bir kavme kızdığım zaman onlara ondan bir ok atarım! (Oranın halkından seçtiklerimi kızdıklarım üzerine musallat ederim!)' buyurmaktadır." *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:1/288; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/526)*

Kurra *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ قُرَّةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا فَسَدَ أَهْلُ الشَّامِ فَلَا خَيْرَ فِيكُمْ، لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي مَنْصُورِينَ عَلَى النَّاسِ لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خَذَلَهُمْ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ.»

"Şam ehli bozulduğu zaman artık sizde hayır yoktur. Ümmetimden bir cemaat diğer insanlara karşı yardım olunanlar halinde dâim olacaktır ki, kıyâmet kopuncaya kadar onları yardımsız bırakanlar kendilerine zarar veremeyecektir." buyurmuştur. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:1/164; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/527)*

Ebu'd-Derdâ *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ إِذْ رَأَيْتُ عَمُودَ الْكِتَابِ احْتُمِلَ مِنْ تَحْتِ رَأْسِي فَظَنَنْتُ أَنَّهُ مَذْهُوبٌ بِهِ فَأَتْبَعْتُهُ بَصَرِي فَعُمِدَ بِهِ إِلَى الشَّامِ أَلَا وَإِنَّ الْإِيمَانَ حِينَ تَقَعُ الْفِتَنُ بِالشَّامِ.»

"Bir kere ben uyurken kitabın (ve İslâmın) **direğinin başımın altından alındığını gördüm de onun götürüldüğünü sanarak gözümü peşine taktım. Sonra o, Şam'a dikildi. Âgâh olun ki, fitneler baş gösterdiği zaman gerçekten îman Şam'da bulunacaktır!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:21733, 36/62; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:6/98; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:6/447; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:1/49; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/527-528)*

Ebû Zerr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلشَّامُ أَرْضُ الْمَحْشَرِ وَالْمَنْشَرِ.»

"Şam, mahşer ve kabirden kalkış toprağıdır." buyurmuştur. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/528)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «دَخَلَ إِبْلِيسُ الْعِرَاقَ فَقَضَى فِيهِ حَاجَتَهُ، ثُمَّ دَخَلَ الشَّامَ فَطَرَدُوهُ، ثُمَّ دَخَلَ مِصْرَ فَبَاضَ فِيهَا وَفَرَّخَ، وَبَسَطَ عَبْقَرِيَّهُ.»

"İblîs Irak'a girdi, orada isteğini yerine getirdi. Sonra Şam'a girdi ama onu kovdular, sonra Mısır'a girdi orada yumurtladı, yavruladı ve yaygısını döşedi." *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:13290, 12/340-341; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/528-529)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen diğer bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اَللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي شَامِنَا ويَمَنِنَا.» مَرَّتَيْنِ قَالُوا: وَفِي نَجْدِنَا؟ وَفِي لَفْظٍ: وَفِي مَشْرِقِنَا. يَا رَسُولَ اللهِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مِنْ هُنَالِكَ يَطْلُعُ قَرْنُ الشَّيْطَانِ وَلَهَا تِسْعَةُ أَعْشَارِ الشَّرِّ.»

"Ey Allâh! Bizim Şam'ımıza ve Yemen'imize bereket ver!" diye iki defâ duâ buyurdu. O zaman: "**Necd**'imize de!" –bir rivâyet- "Doğu tarafımıza da (bereket duâsı yap)!" dediklerinde: **"Şeytanın boynuzu oradan doğmaktadır ve şerrin onda dokuzu oraya âittir."** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:5642, 9/458-459; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/529-530)*

Hadîs-i şerîfte geçen **Necd**, şu anda **Suudî Arabistan**'ın başkenti olan **Riyad** tarafıdır ki, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in beyân ettiği gibi, sapık **Vehhâbîlik** mezhebini kuran **Muhammed ibni Abdilvehhâb** orada yetişmiş ve Osmanlı devletinin o bölgeden çekilmesiyle başlayacak büyük şerlere sebebiyet vermiştir.

Ahmed ibni Zeynî Dehlân *(Rahimehullâh)* gibi birçok Ehl-i Sünnet ulemâsı bu hadîs-i şerîfi Vehhâbîliğin o bölgeden çıkışına işâret saymıştır.

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَلْخَيْرُ عَشْرَةُ أَعْشَارٍ تِسْعَةٌ بِالشَّامِ وَوَاحِدٌ فِي سَائِرِ الْبُلْدَانِ، وَالشَّرُّ عَشْرَةُ أَعْشَارٍ وَاحِدٌ بِالشَّامِ وَتِسْعَةٌ فِي سَائِرِ الْبُلْدَانِ، وَإِذَا فَسَدَ أَهْلُ الشَّامِ فَلَا خَيْرَ فِيكُمْ.»

"Hayır, on kısımdır, dokuzu Şam'dadır, biri diğer şehirlerdedir. Şer de on kısımdır, biri Şam'dadır, dokuzu diğer beldelerdedir. Şam ahâlisi bozulduğu zaman artık sizde hiçbir hayır yoktur." *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:1/154; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/530)*

Abdullâh ibni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «سَتَخْرُجُ نَارٌ مِنْ حَضْرَمَوْتَ قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ تَحْشُرُ النَّاسَ.» قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ! فَمَا تَأْمُرُنَا؟ قَالَ: «عَلَيْكُمْ بِالشَّامِ.»

"Kıyâmet gününden önce Hadramevt'ten bir ateş çıkacak ve insanları (yerlerinden) **sürecektir."** buyurduğunda biz: "Yâ **Rasûlellâh**! Peki, bize ne emrediyorsun?" dedik, o da: **"Şam'dan ayrılmayın!"** buyurdu. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:1/83; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/531)*

Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Yakındır ki **Yemen**'den bir ateş çıkacak, insanları **Şam**'a doğru sevkedecektir. Sabahladıklarında onlarla birlikte sabahlayacak, kaylûle yaptıklarında onlarla birlikte öğle istirahati yapacak, onlar ikindiye vardıklarında o da onlarla birlikte ikindiye varacaktır. Siz onu işittiğiniz zaman **Şam**'a çıkın!" *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:1/90; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/532)*

Abdullâh ibni Amr *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, **Şam**'a iltihak etmeyen hiçbir mümin kalmayacaktır." *(Hâkim, el-Müstedrek, no: ; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/526)*

Mu'âviye ibni Ebî Süfyân *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: "Şüphesiz Rabbin, **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*a: **'Fırat**'tan (**Filistin** ile **Mısır** arasında bulunan) **Arîş**'e kadar olan mübârek arâziyi mâmur et!' buyurdu. İlk sünnet olan ve misâfir ağırlayan **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* oldu. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:1/141; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/522-523)*

Ebû Abdilmelik el-Cezerî *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: "Dünyâ belâ ve kıtlık içinde olduğu zaman **Şam** bolluk ve âfiyet içinde olur. **Şam** kıtlık ve belâ içinde olduğu zaman **Filistin** bolluk ve âfiyet içinde olur. **Filistin** belâ ve kıtlık içinde olduğu zaman **Beyt-i Makdis** bolluk ve âfiyet içinde olur. **Şam** mübârektir, **Filistin** mukaddestir, **Beyt-i Makdis** ise bin kere takdis edilmiştir." *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:1/145; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/523)*

Abdurrahmân ibni Yezîd ibni Câbir *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: **"Ebû Sellâm el-Esved**'e: 'Seni **Humus**'tan **Dımeşk**'e nakleden nedir?' diye sorduğumda o: 'Bana ulaşan habere göre orada bereket iki kat katlanıyor!' dedi." *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:1/251, 60/267; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/523)*

Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "**Allâh**'ın en sevdiği şehir **Şam**'dır. **Şam**'ın da en sevdiği yeri **Kudüs**'tür, **Kudüs**'ün de en sevdiği yeri **Nablus** dağıdır." *(İbni Ebî Şeybe; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/528)*

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Ben **Allâh-u Te'âlâ**'nın kitaplarında **Şam**'ın o kadar çok konu edildiğini görüyorum ki, sanarsın **Allâh**'ın **Şam**'dan başka bir yerde hâceti yok!" *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:1/123; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/528)*

Kâ'bü'l-ahbâr *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: **"Allâh-u Te'âlâ'nın** kitabında yeryüzünün sıfatını akbaba kuşunun sıfatı üzere bulmaktayız ki, buna göre baş **Şam**'dır, iki kanat doğu ve batıdır, kuyruksa **Yemen**'dir, baş durduğu sürece insanlar hayırda dâim olacaktır, baş sökülünce insanlar helâk olacaktır.

Canım kudret elinde olan Zât'a yemin ederim ki, insanlar üzerine elbette öyle bir zaman gelecektir ki, Arap yarım adasının şehirlerinden her birinde mutlaka **Şam**'dan çıkan otuz kırk arası bir atlı takımı bulunacak ve onların İslam'ı muhâfaza etmeleri için savaş vereceklerdir, onlar olmasaydı elbette Araplar kâfir olurlardı." *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:1/191; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/530-31)*

Becîr ibni Sa'd *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Yeryüzü harap olduktan sonra **Şam** kırk sene daha kalacaktır." *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:1/195; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/531)*

İşte bütün bu rivayetler, âyet-i kerîmede bahsi geçen "Toprak"tan **"Şam** arâzisi"nin kastedildiği görüşünü teyid etmektedir. Ayrıca **"Kendisini mûbârek kıldığımız"** kavl-i şerîfinde kastedilen; bolluk, rızık genişliği, ırmakların ve ağaçların çokluğu **Şam** arâzisine uygun düşmektedir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)* **Şam**'ın fazîleti hakkında yukarıda zikredilenlerin bir kısmını naklettikten sonra şöyle demiştir:

"**Şam**'ın fazîleti hakkında birçok hadîs-i şerîf vardır, ancak burada sâdece insanların şu anda **Şam** diye bildiği şehir kastedilmemektedir, tabî ki orası bu târife evleviyetle dâhildir, ancak bu bereket orayla sınırlı değildir."

Bu mefhum bir eyâlet gibi düşünülecek olursa, bu bereketin **Şam**'ın etrâfında bulunan **Ürdün, Filistin** hattâ **Türkiye** hudutlarında bulunan **Fırat**'a kadar sirâyet ettiği anlaşılır.

2) Leys ibni Sa'd *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın mübârek kıldığını beyân ettiği toprak **Mısır**'dır. Orası **Allâh**'ın kitabında mübârektir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/532)*

Abdullâh ibni Amr *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "**Mısır** yeryüzünün toprak bakımından en temizi, vîrân olmaktan da en uzağıdır, yeryüzünün katmanlarında bereket adına bir şey bulunduğu sürece, orada bereket dâim olacaktır." *(İbnü Abdi'l-Hakem, Târîh-u Mısr, sh:32; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/532)*

Abdullâh ibni Amr ve **Ka'bü'l-Ahbâr** *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle anlatmışlardır: "Her kim **Firdevs** cennetini düşünmek isterse, ya da dünyâda onun bir benzerine bakmak isterse, ekinleri yeşerdiğinde ve meyveleri çiçek verdiğinde **Mısır** toprağına baksın." *(İbnü Abdi'l-Hakem, Târîh'ü-Mısır, sh:5; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/532-33)*

İbni Lehî'a *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre **Amr ibni Âs** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle derdi: "**Mısır** vilâyeti, hılâfete denk bir vilâyettir." *(İbnü Abdi'l-Hakem, Târîh-u Mısr, sh:192; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/533)*

Abdullâh ibni Amr ibni Âs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "Dünyâ beş sûret üzere yaratıldı; kuşun başı, göğsü, kanatları ve kuyruğu sûreti üzere halkedildi ki, baş **Mekke, Medîne** ve **Yemen**'dir, göğüs **Şam** ve **Mısır**'dır, sağ kanat **Irak**, sol kanat ise **Sind** ve **Hind**'dir (**Pâkistan** ve **Hindistan**'dır), kuyruk ise (**İskenderiye** ile **Afrika** arasında, **Afrika**'ya daha yakın mıntıkada bulunan) **Zâtü'l Hammâm'dan**, güneşin batış noktasına kadar olan kısımdır. Kuşta bulunanların en şerlisi de kuyruktur." *(İbnü Abdi'l-Hakem, Târîh-u Mısr, sh:1; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/533)*

Nevf *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Dünyâ kuş şeklinde tasvir edilmiştir ki, kanatları kopunca düşer, yerin iki kanadı **Mısır** ve **Basra**'dır. Onlar harap olunca dünyâ gider." *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:6/50; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/533)*

3) İmâm-ı Zeccâc *(Rahimehullâh)*ın tercih ettiği görüşe göreyse; burada yeryüzünün tüm cihetleri kastedilmiştir. Zîrâ İsrâîloğullarından olan **Dâvûd** ve **Süleymân** *(Aleyhimüsselâm)* bütün dünyâya hâkim olmuşlardır.

Kâ'bü'l Ahbâr *(Radıyallâhu Anh)*: "**Allâh-u Te'âlâ Fırat**'tan (**Filistin** ile **Mısır** arasında bulunan) **Arîş**'e kadar olan bölgeyi mübârek kıldı." demiştir. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:1/143-144; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/522)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbına yetişmiş olan **Ebu'l A'yes** *(Radıyallâhu Anh)*a, **Şam**'da mübârek kılınan toprakların bereketinin sınırlarının nereye vardığı sorulduğunda: "İlk hudûdu **Mısır**'ın **Arîş**'idir, diğer sınırı Seniyye (**Şam**'dan **Humus**'a gidenin yolu üzerindeki Ğûta'ya bakan bir tepe) tarafıdır, bir diğer hudûdu **Fırat**'tır, diğer haddi de **Hûd** Nebînin bulunduğu (**Yemen**'deki) bir dağdır." *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:1/196; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/522)*

Âyet-i kerîmede geçen "Bereket"ten farklı birkaç mânâ kastedilmiştir; ekserî müfessirlere göre bu bereket rızık bolluğu mânâsında zâhirî bir berekettir. Nitekim **Ebû Eyyûb el-Ensârî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Elbette şimşek, gökgürültüsü ve bereketler **Şam**'a hicret edecektir" *(İbni Ebî Şeybe; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/528)*

Kasım ibni Abdirrahmân *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Abdullâh** *(Radıyallâhu Anh)* zamânında **Fırat** uzadı, insanlar bunu istemeyince o: "Ey insanlar! **Fırat**'ın uzamasını kerih görmeyin! Çünkü yakında onda bir tas su aranacak da bulunamayacak, işte o zaman her su kendi kaynağına dönecek, su da, arta kalan müminler de o gün **Şam**'da bulunacak." dedi. *(İbni Ebî Şeybe; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/528)*

Kimilerine göre bu bereket, o toprakların, peygamberlerin meskeni ve makberi olması hasebiyle mânevîdir.

Nitekim **Damra ibni Rabî'a** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "İşittiğime göre bütün peygamberler mutlaka **Şam**'dan gönderilmiştir, **Şam**'dan olmayan ise bir gece(liğine de olsa) oraya getirilmiştir." *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:1/164; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/527)*

Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «مَكْتُوبٌ فِي التَّوْرَاةِ: إِنَّ الشَّامَ كَنْزُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ أَرْضِهِ بِهَا كَنْزُ اللهِ مِنْ عِبَادِهِ.»

"Tevrat'ta yazıldığına göre şüphesiz **Şam, Allâh-ü Azze ve Celle**'nin, Kendi toprağındaki hazînesidir, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kulları içindeki hazînesi oradadır." Yâni; **İbrâhîm, İshâk** ve **Ya'kûb** *(Aleyhimüsselâm)*ın kabirleri oradadır. *(İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk:1/123; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/523)*

İmâm-ı Mücâhid *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا ... ﴾

"...İşte (zorluklara) **sabretmeleri sebebiyle İsrâîloğulları üzerine Rabbinin o en güzel** (yardım ve iktidar) **sözü tamamlanmış oldu..."** cümle-i celîlesindeki: "En güzel kelime", **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin **Firavun**'a gâlibiyeti, **Allâh-u Te'âlâ**'nın yeryüzünde onlara imkân ve iktidar vermesi ve onların yurtlarını onlara mîras kılmasıdır. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/406; İbni Ebî Hâtim, no:8898, 5/1551; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/534)*

Semerkandî, Kurtubî, Mazharî ve **Âlûsî** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen **"En güzel kelime"**den maksat:

﴿ وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ. وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ ﴾

"Ama Biz istiyorduk ki o toprakta zayıf duruma düşürülmüş olan o kimselere iyilikte bulunalım, onları (hayırda kendilerine uyulan) **pek değerli önderler yapalım ve** (**Firavun** hânedânını helâk etmemizin ardından, bırakacakları saltanata) **onları mirasçılar kılalım.**

Bir de onlara o yerde (diledikleri gibi tasarrufta bulunmalarını sağlayacak şekilde geniş saltanat ve) **iyice yerleşme imkânı verelim, Firavun'a, Hâmân'a ve ordularına da onlardan,** (o köleleri konumundaki İsrâîloğullarının eliyle devletlerini kaybedeceklerine dâir) **sakınmakta bulunmuş oldukları şeyi gösterelim** (istedik)**!** *(Kasas Sûresi:5-6)* âyet-i kerîmelerinde İsrâîloğulları hakkında murad edildiği açıklanan o gâlibiyet karârıdır.

Mûsâ ibni Ali *(Rahimehümellâh)*, babasının şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "İsrâîloğulları **Firavun** hânedânının yurdunda bulunuyordu, **Firavun** onlara dörtyüz kırk sene hükmetti. **Allâh-u Te'âlâ** da İsrâîloğullarına bunun iki mislini vererek onları sekizyüz seksen sene Kıptîlere hâkim etti. Evvelki asırlarda bir adam bin sene yaşıyordu ve yüzyirmi yaşına kadar bülûğa ermiyordu." *(İbni Ebî Hâtim, no:8899, 5/1552; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/534)*

Âyet-i kerîmede geçen (بِمَا صَبَرُوا) ifâde-i celîlesi; sabrın, nîmetin tamamlanmasına vesîle olduğunu beyân etmektedir ki, sabra teşvikçi olarak şu gerçek yeterli olur:

"Belâyı feryatla karşılayanı **Allâh-u Te'âlâ** kendi hâline bırakır, ama ona sabırla mukâbelede bulunana **Allâh-u Te'âlâ** rahatlık vereceğini söz vermiştir."

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Yönetim tarafından bir belâya uğratılan insanlar sabredip **Allâh-u Te'âlâ**'ya duâ etseler, çok geçmeden **Allâh-u Te'âlâ** o belâyı onlardan kaldırır. Ama onlar kılıca davranıyorlar (yönetime baş kaldırmaya yelteniyorlar) bu nedenle de sultanın eline bırakılıyorlar. Vallâhi böyle yapanlar aslâ hayırlı birgün görmezler. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا ... ﴾

"...İşte (zorluklara) **sabretmeleri sebebiyle İsrâîloğulları üzerine Rabbinin o en güzel** (yardım ve iktidar) **sözü tamamlanmış oldu..."** buyurmaktadır. *(İbni Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ:7/164-165; İbni Ebî Hâtim, no:8897, 5/1551; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/534)*

Yine **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "İsrâîloğullarına verilen bütün nîmetler ancak sabırlarından dolayı verilmiştir. Bu ümmet ise kılıca davranmakla hiçbir hayır görmemiştir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/534)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)* bu rivâyeti zikrettikten sonra şöyle demiştir: "Sene bin ikiyüz kırk sekizde biz, insanların kılıca sarıldığını bizzat müşâhede ettik, fakat bu, onların bir şeyine yaramadı, maksatları tamamlanmadı, hiçbir yaptıkları beğenilmedi, bila-

kis türlü türlü helâk çukurlarına düştüler ve belânın açılmasının ancak sabır ağıyla avlanabileceğini bilemediler."

Ebu'd-Derdâ *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Dayanma gücün olmayan bir şey başına geldiği zaman sabret ve **Allâh-u Te'âlâ**'dan o belâyı açmasını bekle!" *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, sh:139; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/535)*

Beyân ibni Hakîm şöyle demiştir: "Bir adam **Ebu'd-Derdâ** *(Radıyallâhu Anh)*a gelerek bir komşusundan şikâyetlenince o: 'Sabret! Şüphesiz **Allâh** yakında seni ondan kurtaracaktır!' dedi. O kişi çok geçmeden **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanına geldiğinde o ona hediyeler verdi.

Sonra bu kişi **Ebu'd-Derdâ** *(Radıyallâhu Anh)*a gelerek bu durumu anlattığında: 'İşte bu senin mükâfâtındır!' dedi." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/535)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bir belâya üzülmek sabra zıt düşmez. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin:

﴿ ... أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا... ﴾

"...Sen bize gelmeden önce de, sen bize geldikten sonra da eziyet olunduk!.." *(A'râf Sûresi:129)* sözlerini naklettiği halde bu âyet-i kerîmede onların sabırlı olmaları sebebiyle zafere eriştiklerini beyân etmiştir. Demek ki acziyet göstermek ve üzüntü belirtmek sabra münâfî (zıt) değildir.

Mevlâ Te'âlâ âyet-i celîlenin sonunda:

﴿ ... وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴾

"...Böylece Biz Firavun'un ve kavminin sanat eseri olarak yapmakta bulunmuş olduğu (köşk ve saray gibi) **şeyleri de,** (evlerinin tavanları ve bağlar-bahçeler gibi) **çardak yapmakta bulunmuş oldukları şeyleri de/*(Hâmân'ın yaptığı köşk gibi) yüksekçe inşâ ettikleri şeyleri de/* tamâmen harap ettik."** buyurmuştur.

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu cümle-i celîlede **Firavun** ve hânedânının **Mısır**'da yaptıkları köşk ve saray gibi yapılarını, meyveler ve üzümler yetiştirmek için kurdukları çardakları ve **Hâmân**'ın yüksekçe inşâ ettiği köşkü kırıp geçirdiğini açıklamıştır.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu cümle-i celîlenin tefsîrinde şöyle demiştir: "Şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ** kâfire uzun süre mühlet vermez, ancak az bir zaman süre tanır sonra onu ameliyle helâke sürükler." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/535)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Cüneyd** *(Rahmetullâhi Aleyh)* **"Merâtib-ü ehli's-sabr"** kitabında ve **Ebû Sa'îd** *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîmede geçen: **"Rabbinin kelimesi tamamlandı!"** cümle-i celîlesi hakkında şöyle demiştirler:

"Onlar (**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ümmeti) nîmetlere kavuşmak ve sabra devâm(a muvaffakıyet) husûsunda **Allâh-u Te'âlâ**'nın kararının tamamlanmasını talep ettiler ve böylece kendilerine belâlar veren Zât'ın huzûrunda vefâ iplerine sıkıca tutunabileceklerini, bu sebeple de sabrın şartlarını yerine getirdiklerinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın,

kendileri hakkındaki güzel karârının tamamlanacağını ve vaadinin yerini bulacağını, **Allâh-u Te'âlâ**'nın da onları sabırlarına karşılık güzel senâlarla öveceğini hissettiler."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; her kim **Allâh** yolunda alçaklığa katlanmaya sabrederse, **Allâh-u Te'âlâ** onun başına irfân (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme) takkesini koyar. Azîz (izzet sâhibi) ancak O'dur, düşmanlarını dostlarına güldürmez ve onlara verdiği güzel sözden dolayı mükâfatlarını zâyi etmez.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre;

مَنْ صَبَرَ عَلَى مُقَاسَاةِ الذُّلِّ فِى اللهِ وَضَعَ اللهُ عَلَى رَأْسِهِ قَلَنْسُوَةَ الْعِزِّ

"Her kim **Allâh** yolunda alçaklığa katlanmaya sabrederse, **Allâh-u Te'âlâ** onun başına izzet takkesini koyar."

Evet, her kim **Allâh** için bir gün başını mezellet toprağına sürerse, yakın zamanda onun başının üstüne kerâmet tâcını koyarlar. Her kim zahmet çekerse, günün birinde hazîneye kavuşur. Her kim mihnetin üzüntüsünü yutkunursa, muhabbet şarâbını tadar.

Zayıf düşürülmüş olan o Benîisrâîl toplumu, **Firavun**'un elinde eziyet ve helâk içindelerken, bak onların sonu nasıl oldu?! **Firavun**'a tâbî olanların memleket ve yörelerini ele geçirip istilâ ettiler. Onların ev ve vatanlarına yerleştiler. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا ... ﴾

"Biz o zayıf tutulan toplumu o toprağın doğularına ve batılarına vâris kıldık!.." buyruğu budur.

Bundan sonra **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... بِمَا صَبَرُوا ... ﴾

"...Biz bunu onlara o sabırları sebebiyle verdik..." buyurmuştur. Zîrâ onlar belâ ve musîbetlere uğradıklarında sabrettiler. Sabrın, aydınlığı açıp felâketlerden kurtaran bir anahtar, zorluk ve sıkıntıyı gideren bir sebep olduğunu bildiler. Sabır, belâ zehirinin panzehiridir. Hazînenin anahtarı, takvânın esâsı ve firâset nûrunun mahallidir. Sabır tümüyle hayırdır. **Allâh-u Azze ve Celle**:

﴿ .... وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ ... ﴾

"...Sabretmeniz sizin için daha iyidir..." *(Nisâ Sûresi:25)* buyurmaktadır.

Sabır Hakk'tandır ve Hakk iledir. **Allâh-u Teâlâ**:

﴿ وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللهِ ... ﴾

"(Habîbim! Müşriklerin eziyetlerine karşı) **sabırlı ol! Zâten senin sabrın ancak Allâh**(ın muvaffak kılması, yardım etmesi ve kolaylaştırması) **ile** (gerçekleşmekte)**dir."** *(Nahl Sûresi:127)* buyurmaktadır.

وَاصْبِرْ "Sabret" emri, ubûdiyete fermândır. وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللهِ "Senin sabrın ancak **Allâh** iledir!" kavl-i şerîfi ise, Hakk tarafından rubûbiyyeti haber vermektir. وَاصْبِرْ

"Sabret" emri, bir teklîf (vazîfe yükleme)dir. وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللهِ "Senin sabrın ancak **Allâh** iledir!" kavl-i şerîfi ise, (nîmeti) ta'rîftir. وَاصْبِرْ "Sabret" emri, ta'nîf (zorluk gösterme)dir.

وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللهِ "Senin sabrın ancak **Allâh** iledir!" kavl-i şerîfi ise, tahfîf (kolaylık vermek)tir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, yaratıkları hakkındaki âdeti şöylece süregelmiştir ki; O, kulları içerisinde havassı (özel kulları) açığa çıkardığında onlar ya inkâr edilirler veyâ horlanırlar. Nihâyet böylece onlar nefsânî kalıntılardan iyice arındırılıp **Hakk Te'âlâ**'yı müşâhede imkânı bulunca, **Allâh-u Te'âlâ** onlara izzet, nusret ve temkin (yardım ve iktidar) lutfeder.

Artık onlardan kimi, maddî ve mânevî her konuda tasarruf imkânına sâhip kılınır da, varlık âleminin tümü onu kabûl eder. Kimi de bu cihanda himmetiyle tasarruf imkânına nâil kılınır. Lâkin o, tevâzu örtülerinin altında gizli olduğundan, **Hakk Te'âlâ**'nın Kendi huzûru için seçtiklerinden başkası onu tanıyamaz.

İşte bu kul, melekûtu müşâhede eden zatlardan olduğu için, **Hakk Te'âlâ** onu tanıtmakta cömert davranmamış ve onu mahlûkatına izhâr etmemiştir. En iyi bilen ve en doğru hükmeden ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır.

وَجَاوَزْنَا بِبَنِيٓ اِسْرَآئِيلَ الْبَحْرَ فَاَتَوْا عَلٰى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ
عَلٰٓى اَصْنَامٍ لَّهُمْ ۚ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَّنَآ اِلٰهًا كَمَا لَهُمْ
اٰلِهَةٌ ۭ قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَآءِ مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ
فِيهِ وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾ قَالَ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَبْغِيكُمْ
اِلٰهًا وَّهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَاِذْ اَنْجَيْنَاكُمْ مِّنْ
اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِ ۚ يُقَتِّلُونَ اَبْنَآءَكُمْ
وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ ۭ وَفِي ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ۬
﴿١٤١﴾ وَوٰعَدْنَا مُوسٰى ثَلٰثِينَ لَيْلَةً وَّاَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ
فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهٖٓ اَرْبَعِينَ لَيْلَةً ۚ وَقَالَ مُوسٰى لِاَخِيهِ
هٰرُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَاَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ
الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَمَّا جَآءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهٗ رَبُّهٗ ۙ
قَالَ رَبِّ اَرِنِيٓ اَنْظُرْ اِلَيْكَ ۭ قَالَ لَنْ تَرٰىنِي وَلٰكِنِ انْظُرْ
اِلَى الْجَبَلِ فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهٗ فَسَوْفَ تَرٰىنِي ۚ فَلَمَّا تَجَلّٰى
رَبُّهٗ لِلْجَبَلِ جَعَلَهٗ دَكًّا وَّخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا ۚ فَلَمَّآ اَفَاقَ
قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَاَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾

﴿ وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (138)

(وَجَاوَزْنَا) **Böylece Biz geçirdik,** kimleri? (بِبَنِي إِسْرَائِيلَ) **İsrâîloğullarını,** nereden? (الْبَحْرَ) **o (Kızıl) denizden,** (فَأَتَوْا) **derken onlar rastladılar,** kime? (عَلَى قَوْمٍ) **bir topluma,** öyle toplum ki, (يَعْكُفُونَ) **tapmaya devâm etmekteydiler,** nelere? (عَلَى أَصْنَامٍ) **bir takım putlara,** öyle putlar ki, (لَهُمْ) **kendilerine âit,** yâni İsrâîloğulları puta tapan o toplumu görünce,) (قَالُوا **dediler,** ne dediler? (يَا مُوسَى)**ey Mûsâ!,** (اجْعَلْ) **yap,** kime? (لَنَا) **bize,** ne yap? (إِلَهًا) **bir ilâh,** ne gibi? (كَمَا لَهُمْ) **onlar için olduğu gibi,** neler? (آلِهَةٌ) **ilâhlar,** (قَالَ) **(Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*) **dedi,** ne dedi? (إِنَّكُمْ) **muhakkak siz,** kimsiniz? (قَوْمٌ) **bir toplumsunuz,** öyle bir toplum ki,) (تَجْهَلُونَ **câhillik etmektesiniz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Biz İsrâîloğullarını o (Kızıl)denizden geçirdik de böylece onlar, kendilerine mahsus (buzağı şeklindeki) **birtakım putlara tapmaya devâm eden bir kavme rastladılar ve** (ayakları ıslanmadan kendilerine denizi geçiren **Allâh-u Te'âlâ**'yı unutup)**:**

'Ey Mûsâ! Onların tanrıları olduğu gibi, bize de (önümüzde görerek tapacağımız) **bir ilâh yap!' dediler. O (Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*, gördükleri büyük mûcizeden sonra bu sözü nasıl diyebildiklerine şaşırarak onları kayıtsız şartsız tam bir cehâletle vasıflamak üzere)**: 'Gerçekten de siz** (hiçbir şey bilmeyen ve) **sürekli câhillik eden bir toplumsunuz!' dedi."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Firavun**'un kıssasını bitirdikten sonra İsrâîloğullarının kıssasına başlamış ve kendilerine gösterdiği bunca mûcize niteliğindeki nîmetlerden sonra onların ortaya çıkardıkları şirk ve isyanları açıklamıştır.

Allâh-u Te'âlâ İsrâîloğullarının düşmanlarını helâk ederek ve onları düşmanlarının arâzisine vâris kılarak kendilerine büyük nîmetler ikram ettiğini beyân ettikten sonra, onlara denizden selâmetle çıkma nîmetini hatırlattı. **Allâh-u Te'âlâ** diğer sûrelerde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın asâsıyla denize vurup onu yardığını ve denizi kupkuru kıldığını beyân etmişti.

"İbni Ebî Hâtim Tefsîri"nde bu hususta **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan şöyle rivâyet edilmiştir: "İki topluluk birbirini görüp birbirine yaklaşınca **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi: 'Şüphesiz bize yetiştiler. Rabbinin sana emrettiği şeyi hemen yap, çünkü sen yalan söylemedin, sana da yalan söylenmedi!' dediler. O da: 'Rabbim bana şöyle vaad etti; ben denize vardığım zaman deniz benim için ayrılacak da ben onu geçeceğim!' dedi.

Derken **Firavun**'un ordularının öncüleri **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ordusunun sonundakilerine yaklaşınca **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* asâ ile denize vurdu, deniz hemen **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrettiği ve **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a vaad ettiği üzere ikiye ayrıldı. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ashâbının tamâmı karşıya geçince **Firavun** ordusunun tümü denize girdi de emrolunduğu üzere denizin iki yakası onların üzerinde birleşti." *(İbni Ebî Hâtim, no:8902, 5/1552)*

İşte bu âyet-i kerîmede onların putlara tapan bir topluluk gördüklerinde: "Ey **Mûsâ**! Onların ilâhları olduğu gibi bizim için de bir ilâh tâyin et!" diyerek cehâletleri nedeniyle irtidât ettiklerini açıkladı.

Şu bir gerçektir ki; bu topluluk, **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Firavun**'un aleyhine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın elinde izhâr ettiği açık mûcizeleri gözleriyle gördükten sonra **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Firavun**'u ve ordularını helâk ettiğini ve İsrâîloğullarını türlü türlü selâmet ve kerâmetlerle seçkin kıldığını müşâhede ettiler. Ama bundan sonra kalkıp böyle fâsit ve bâtıl bir söz sarfederek son derece cehâlet ve muhâlefet içine düştüler.

Bu âyet-i celîle, **Medîne**'de Yahudilerden gördüğü eziyetlerden dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e büyük tesellî bahşetmektedir. Çünkü onlar seleflerinin, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kardeşi olan **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a karşı takındığı tutumun bir benzerini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e karşı uyguladılar.

Ayrıca bu âyet-i kerîme, nefis muhâsebesi yapmaktan gaflet etmemeleri ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kendi üzerlerinde bulunan nîmetlerini göz önünde bulundurmayı ihmal etmemeleri husûsunda müminlere bir îkaz içermektedir. Zîrâ İsrâîloğulları içine düştükleri bu belâya, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın nîmetlerinden gaflet ettikleri için düşmüşlerdir.

Taberî *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'nın şöyle buyurduğunu zikretmiştir: "Biz, İsrâîloğullarına **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ellerinde bunca mûcizeyi gösterdikten sonra, gözleriyle gördükleri nice ibretlik olayların ardından onları denizden geçirdik. Fakat ne o mûcizeler onları engelleyebildi, ne de o ibret ve beyyine (açık delil)ler onlara öğüt verebildi.

Nihâyet onlar hayvanları bile öğüt almaya sevk edecek açık delilleri görmelerine rağmen, kendilerine âit birtakım putlara tapmaya devâm eden bir kavmin yanına vardıklarında: 'Ey **Mûsâ**! Bu kavmin taptıkları bir put olduğu gibi bize de ilâh edineceğimiz bir put ve tapınacağımız bir heykel yap!' dediler.

Oysa **Vâhid** ve **Kahhar** (bir olan ve zorla da olsa her istediğini yaptıran) **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir şeye ibâdet câiz değildi.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* da onlara: 'Ey topluluk! Gerçekten siz **Allâh**'ın büyüklüğünü ve sizin üzerinizde olan sonsuz hakkının gerektirdiklerini bilmeyen bir güruhsunuz. Siz göklerin ve yerin melekûtu Kendisine âit olan **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir şeye ibâdet etmenin câiz olmadığını bilmemektesiniz!' dedi."

İbni Cüreyc *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre; "İsrâîloğullarının bir benzerini istedikleri putlar sığır heykelleriydi. Sâmirî buzağı yaparak onun o sığırlar cinsinden olduğunu onlara düşündürdü. İşte buzağı meselesinin başlangıcı, İsrâîloğullarının

denizi geçince gördükleri bu sığır heykellerinden kaynaklandı, böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlara karşı bir hucceti bulundu da bunun ardından kendilerinden intikam aldı." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/409; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/536)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Yâ Sübhânellâh! **Allâh** bir kavmi kölelikten kurtarsın, onlara denizi (selâmetle) geçirsin, düşmanlarını helâk etsin, onlara büyük mûcizeler göstersin, sonra da onlar (kalksın) açıkça şirk istesinler. (Bu olacak iş midir?)" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/536)*

"Nesefî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* bir Yahudiye: "Daha suyu kurumadan önce peygamberinizin ardından ihtilafa düştünüz. Nitekim siz(in atalarınız denizi geçtiklerinde) daha ayaklarınız kurumamışken (**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a): 'Bize de bir ilâh tâyin et!' demiştiniz." buyurdu. *(ilgili âyet-i kerîme)*

Ebû İmrân el-Cevnî *(Rahimehullâh)*dan nakledildiğine göre: "İsrâîloğullarının gördüğü, o puta tapan kavim, (**Yemen** kabîlelerinden olan) **Lahm** ve **Cüzâm** kabîleleridir." *(İbni Ebî Hâtim, no:8905, 5/1553; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/536)*

"Taberî Tefsîri"nde zikredilen bir diğer rivâyete göre ise bu kavim, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, kendileriyle savaşmakla emrolunduğu Ken'ânîlerden bir toplumdur. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/410)*

"Beğavî, Fahrurrâzî, Beyzâvî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; İsrâîloğullarının bu talebi **Allâh-u Te'âlâ**'nın birliği husûsunda bir şüpheden nâşî (kaynaklanmış) değildi.

Zîrâ bir akıllının **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: "Sen bize, yaratan ve yöneten bir ilâh tâyin et." demiş olması muhal kabîlindendir. Zâten **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın tâyin ve takdîriyle meydana gelen bir şeyin, âlemin yaratıcısı ve yöneticisi olması mümkün değildir, bu hususta şüphesi olanın da aklı olgun değildir.

O halde anlaşılması en yakın olan görüşe göre onlar **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan, kendileri için birtakım putlar ve heykeller tâyin etmesini istemişlerdir ki, böylece onlar o putlara ibâdet ederek **Allâh-u Te'âlâ**'ya yaklaşacaklarını, bunun da dindarlıklarına zarar vermeyeceğini sanmışlardır. İşte bu, onların son derece câhil olduklarını ortaya koymaktadır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın puta tapanlardan naklettiği:

﴿ ... مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى ... ﴾

"...Biz onlara ancak bizi Allâh'a tam bir yakınlıkla yaklaştırsınlar diye ibâdet etmekteyiz!.." *(Zümer Sûresi:3)* sözü de bu mânâdadır.

Bu durumda biri çıkıp: "Bu söz niye kâfirlik olsun?" diyebilir ki buna şöyle cevap verilir: "Bütün peygamberler *(Salevâtüllâhi Alâ Nebiyyinâ ve Aleyhim Ecma'în)* şu hususta söz birliği yapmışlardır ki, **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasına ibâdet etmek kâfirliktir. İbâdet edenin, ibâdet ettiği şeyin, bu âlemin ilâhı olduğuna inanmış olması, ya da ona tapınmasının, kendisini **Allâh-u Te'âlâ**'ya yaklaştıracağı i'tikadını taşıması bir şey değiştirmez.

Çünkü ibâdet tâzîmin son derecesidir, hürmet ve saygının son dereceye varan bir tatbîkinin ise, ancak Kendisinden son derece nîmet ve ikram sudûr eden Zât'a yapılması yakışır.

Şâyet: "Bu söz Benîîsrâîl'in hepsinden mi, yoksa bâzısından mı sudûr etmiştir?" denilecek olursa, cevâben denir ki: "Tabî ki bir kısmı tarafından söylenmiştir. Çünkü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile berâber seçkin yetmiş kişi de bulunduğuna göre, içlerinde bu türlü bâtıl isteklere başvurmayacak derecede yüksek seviyeli insanlar bulunduğunu kabullenmemiz gerekir."

Allâh-u Te'âlâ âyet-i kerîmenin sonunda **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın onlara:

﴿ ... إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴾

"...Gerçekten de siz (hiçbir şey bilmeyen ve) **sürekli câhillik eden bir toplumsunuz!"** diye cevap verdiğini nakletmiştir.

Bu cehâletin açıklaması şöyle yapılmıştır: "İbâdet, tâzimin son derecesi olduğuna göre, son derece nîmet verenden başkasına kulluk yapmak yakışmaz. İn'âmın nihâyeti ise, bir cismi yaratmak, ona hayat, istek, güç ve akıl vermek ve faydalanacağı sâir eşyâyı yaratmak sûretiyle hâsıl olur. Bu sayılanlara gücü yeten ise ancak **Allâh-u Te'âlâ** olduğundan O'ndan başkasına ibâdet yapmak yakışık almaz.

Bu yüzden bu cümle-i celîlede mef'ûl hazfedilerek tâmim kastedilmiştir, yâni onların neyin câhili oldukları konu edilmeyip, kendileri mutlak cehâletle nitelenerek hiçbir şeyi bilmedikleri vurgulanmak istenmiştir. Nitekim gördükleri büyük mûcizeler ve açık delillerden sonra böyle bir şirk talebinde bulunmaları, onların durumunun akılla anlaşılamayacak kadar teaccübe şâyân olduğunu göstermektedir."

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; Eğer burada: "Mâdem onların bu putlara tapmaktan maksatları, bu ibâdet vesîlesiyle kendilerinin **Allâh-u Te'âlâ**'nın tâzimine daha yakın olmalarıdır. O halde bu ibâdetin çirkin bir şey olmasının sebebi nedir?" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

"Onların bu istekleri nedeniyle kınanmamaları için, putları, ilâh edinmek üzere istememeleri, onları ancak bir kıble gibi kabûl ederek istemiş olmaları gerekirdi. Oysa onların: 'Bize bir ilâh yap!' sözleri, kendilerinin onları kıble gibi ibâdet vesîlesi değil de, vâsıtasız olarak ibâdet edecekleri bir ilâh kabûl ettiklerini göstermektedir."

Demek ki; bâzı kimselerin; kâfirlerin bu gibi âyetlerde geçen sözlerini "Tevessül" ve "Râbıta" aleyhine delil getirmeleri, anlayış kıtlığından nâşîdir. Zîrâ müşrikler bu sözlerinde, putlara tapmak istediklerini ve taptıklarını açıkça ifade etmiştirler.

Bir velî hürmetine Rabbinden bir şey isteyen yâhut **Allâh** için sevdiği mürşidini hayâlinde canlandıran kimseler ise, onlara tapmak şöyle dursun, onların da **Allâh**'ın kulları olduğunu kabûl etmektedirler. Ancak onların **Allâh-u Te'âlâ**'ya kendilerinden daha yakın olduğu husûsundaki hüsnü zanlarına ve onlara karşı **Allâh** için olan sevgilerine binâen, onlarla tevessül etmektedirler. Kendi kafalarından putları ilâh edinip onlara tapanların yaptığıyla, **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ ... وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ ... ﴾

"...Sizi O'na ulaştıracak vesîle arayın!.." *(Mâide Sûresi:35'den)* emri gereğince, **Allâh** dostlarını **Allâh**'a kavuşma yolunda aracı yapanların bu muâmelesi arasında uzaktan yakından hiçbir benzerlik bulunmamaktadır. Çünkü onların yaptığı, velîleri kıble edinmek kabîlinden olduğu için onlar mürşitleri vâsıtasıyla **Allâh-u Te'âlâ**'yı hatırlarlar, yoksa mürşitlerine tapmazlar! Nitekim **Kâ'be**'ye yönelenler de, o **Beyt**'e değil, o **Beyt**'e yönelerek **Beyt**'in Rabbine ibâdette bulunmaktadırlar.

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Vâkıd el-Leysî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte **Huneyn** tarafına yola çıkmıştık, yolda bir Arabistan kirazına rastladık. -(**Huneyn**'le **Tâif** arasında) kâfirlere âit bir Arabistan kirazı ağacı vardı ki, silahlarını ona takıyorlardı ve etrâfında tapınıyorladı. (**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* çok sıcak bir günde o büyük ağacı görünce ondan yüz çevirip gölgesi daha az olan bir ağacın yanına gitti.)-

Ben: 'Ey **Allâh**'ın peygamberi! Kâfirlerin, silahlarını taktıkları bir ağaç olduğu gibi bunu da bizim için silah takılacak bir ağaç yap!' dedim.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي وَاقِدٍ اللَّيْثِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِبَلَ حُنَيْنٍ فَمَرَرْنَا بِسِدْرَةٍ فَقُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللهِ! اِجْعَلْ لَنَا هٰذِهِ ذَاتَ أَنْوَاطٍ كَمَا لِلْكُفَّارِ ذَاتُ أَنْوَاطٍ وَكَانَ الْكُفَّارُ يَنُوطُونَ سِلَاحَهُمْ بِسِدْرَةٍ وَيَعْكُفُونَ حَوْلَهَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَللهُ أَكْبَرُ! هٰذَا كَمَا قَالَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ لِمُوسَى: ﴿ اِجْعَلْ لَنَا إِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ ﴾ إِنَّكُمْ تَرْكَبُونَ سَنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ.»

"Allâh-u Ekber! (Bu nasıl bir talep?) **İşte bu, İsrâîloğullarının, Mûsâ** *(Aleyhisselâm)***a: 'Onların ilâhları olduğu gibi bizim için de bir ilâh tâyin et!' dedikleri gibidir. Şüphesiz ki siz, sizden önce geçenlerin yoluna gireceksiniz!"** buyurdu." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:21900, 36/231; Tirmizî, Fiten:18, no:2180, 4/475; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/410-411; İbni Ebî Hâtim, no:8906, 5/1553; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/537)*

"Sa'lebî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَأْخُذَ أُمَّتِي بِأَخْذِ الْقُرُونِ قَبْلَهَا شِبْرًا بِشِبْرٍ وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ.» فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ! كَفَارِسَ وَالرُّومِ؟ فَقَالَ: «وَمَنِ النَّاسُ إِلَّا أُولٰئِكَ.»

"Benim ümmetim kendisinden önce geçen asırlar ahâlîsinin aldığını karış karış ve arşın arşın almadan (onların yaptığını yapmadan) **kıyâmet kopmayacaktır!"** buyurmuştur. O zaman: "**Fâris** ve **Rum** (Mecûsîler ve Hristiyanlar) gibi mi?" diye sorulunca:

"İnsanlar (denilince akla gelen) **onlardan başkaları mıdır?** (Tabî ki onlardır!)" buyurmuştur. *(Buhârî, İ'tisâm:14, no:6888, 6/2669; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/273)*

"Tuhfetü'l-Ahvezî" isimli eserde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kastettiği husus, bu ümmetin de, geçmiş ümmetler gibi peygamberlerinden

sonra dîni değiştirmeye ve kitâbı tahrîfe yeltenecekleridir. Nitekim (Ehl-i Sünnet dışı yetmiş iki fırkaya mensup) bid'at ehlinin yaptıkları budur.

İmâm-ı Nevevî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; bu hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in açık bir mûcizesi görülmektedir. Nitekim haber verdiği şey aynıyla vuku bulmuştur. *(Mübârekfôrî, Tuhfetü'l-Ahvezî:6/339-340)*

İşte bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde zikredilen bu hadîs-i şerîflerden anlaşılmalıdır ki, kâfirlerin isteklerine benzer şeyler istemekten sakınmak ve müşriklere hiçbir yönden benzememeye çalışmak gerekir.

Nitekim sahâbe-i kirâmın, silahlarını takacakları bir ağaç istemeleri görünüşte hiçbir sakınca barındırmazken, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sırf onların bu taleplerinin, müşriklerin tatbîkatından esinlenme yoluyla kendisine arzedilmesinden rahatsız olmuş ve kendilerini uyarmıştır.

Nitekim İsrâîloğulları da ilâh isteme taleplerini müşrik bir kabîlenin puta tapınmalarından esinlenerek **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a yöneltmişlerdi.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onların kalplerinde tevhîdin hakîkatleri hâlis kalmadığından nefisleri **Allâh**'tan başkasına ibâdet etmeye heves etti de, netîcede peygamberleri **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: "Onların ilâhları olduğu gibi bizim için de bir ilâh yap!" dediler.

İşte kimin kalbi, meşguliyetlerden, bahânelerden, gördüğü şekillere ve misallere meyletmekten hürriyete kavuşmamış ise, o tür kimselerin vasfı budur.

Denilmiştir ki: "Kendisine mâbud olarak put arayan kişinin, hâlis bir niyetle **Allâh**'a yönelme vasfına sâhip olması nasıl düşünülebilir?"

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; her kim tevhîd denizini geçer de onda boğulmayıp ondan ayrılırsa, açık ya da gizli bir şirk talebinden hâlî kalmaz. Çünkü nefis, vahdet denizinde boğulmayı sürdürmedikçe ve mânevî şeylerin güzelliği, kendisinden maddî şeylere meyli soyup almadıkça mutlaka hissî güzelliklerden bir şeye meyleder.

Çünkü ruh aslında çok âşık olan bir varlıktır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâline âşık olmazsa gördüğü bir güzelliğe âşık olur. Her kim **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri bir şeye meylederse, işte bu, muhakkık muvahhidler indinde şirk sayılır.

Bu âyet-i kerîmeden anlaşılan odur ki, nîmetlere şükür, tevhîdi **Allâh-u Te'âlâ**'ya tahsis etmek ve yönelişi **Allâh-u Te'âlâ**'ya ayırmaktır.

Allâh-u Te'âlâ İsrâîloğullarına kurtarma ve denizi yarma nîmetlerini ikram edince onlar buna şirk talebiyle mukabelede bulundular ve böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın nazarından düştüler, bu nedenle zilletleri kıyâmet gününe kadar dâim oldu.

﴿ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ مُتَبَّرٌ مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (139)

(إِنَّ هَٰؤُلَاءِ) **Şüphesiz işte şu** (puta tapan) **kişiler** (var ya), nedir? (مُتَبَّرٌ) **tamâmen helâk edilecektir,** ne? (مَا) **o şey ki,** (هُمْ) **onlar,** nerededirler? (فِيهِ) (din nâmına) **o şeyin içerisindedirler,** daha, (وَبَاطِلٌ) **boşa gidecektir,** ne? (مَا) **o şey ki,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (يَعْمَلُونَ) **yapmakta oldular.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Muhakkak ki işte şu (putlara tapa)**nlar** (var ya)**; kendilerinin** (din nâmına) **içinde bulundukları şey** (benim elimle) **tamâmen helâk edilecektir ve yapmakta bulunmuş oldukları** (putlara tapmak gibi aslı astarı olmayan) **şey**(ler, **Allâh**'a yaklaşma niyetiyle olsa bile, kendilerine hiç fayda vermeyip) **boşa gidecektir."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, kendilerine bir ilâh tâyin etmesini talep eden kavmine: "Gerçekten siz hiçbir şey bilmeyen bir toplumsunuz!" dediğini naklettikten sonra, bu âyet-i kerîmede geçen sözü söylediğini hikâye etmiştir.

Buna göre **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onlara: "Bunların içinde bulundukları din, helâke uğratılmıştır ve onların yapmakta oldukları şeyden bir kârları olmayacaktır, bununla bir zararı savuşturmaları da söz konusu değildir!" demiş olmaktadır.

Bu konunun incelenmesi şöyledir: "İbâdetten gâye, birtakım amellere devâm ederek **Allâh-u Te'âlâ**'nın zikrinin kalpte yerleşmesine sebebiyet vermek ve böylece kalpte hâsıl olan mârifet (**Allâh-u Te'âlâ**'yı tanıma) vesîlesiyle rûhun saâdete ermesidir.

Ama insan **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasına ibâdetle meşgul olursa, onun kalbi **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasına takılır ve bu alâka, kalbin **Allâh-u Te'âlâ**'dan yüz çevirmesine, dolayısıyla da **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilmenin kalpten uzaklaşmasına neden olur ki, ortaya çıkan bu durum, maksadın tersi ve istenenin zıttı olacağından, bütün gayret bâtıl ve zâyi olur."

"Nesefî ve Âlûsî" tefsîrlerinde zikredilen bir mânâya göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bu sözü: "**Allâh-u Te'âlâ** onların dînini benim ellerimle çökertecektir ve onların putlarını kırıp geçirerek darmadağın edecektir!" demektir.

"Taberî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, kavmine söylemiş olduğu sözü bildirmektedir. Buna göre **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onlara: "Onların bu putlara tapınmayı bırakmamaları öyle bir iştir ki, **Allâh-u Te'âlâ** onların içinde bulunduğu bu işi helâk edicidir, ifsâd edicidir ve buna karşılık onlara alçaltıcı bir azap tattırarak bu hususta onları zarara uğratıcıdır.

Ayrıca onların bu ibâdetleri, Allâh'ın emri başlarına geldiğinde kendilerine fayda vermeyeceği için onların bu tapınmaları boşa gidicidir. Çünkü kıyâmet günü kendilerini azaptan kurtarmayacak olan bir şey yok hükmündedir." demiş olmaktadır.

﴿ قَالَ أَغَيْرَ اللهِ أَبْغِيكُمْ إِلَهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (140)

(قَالَ) **(Mûsâ** *(Aleyhisselâm)***) dedi,** ne dedi? (أَغَيْرَ اللهِ) **Allâh'tan başkasını mı,** (أَبْغِي) **arayayım,** kime? (كُمْ) **size,** ne olarak? (إِلَهًا) **ilâh olarak,** (وَهُوَ) **hâlbuki O,** (فَضَّلَ) **çokça üstün kıldı,** kimi? (كُمْ) **sizi,** kimler üzerine? (عَلَى الْعَالَمِينَ) **o** (zamânınızda bulunan) **âlemler üzerine.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Mûsâ *(Aleyhisselâm)* Yahudilerin putlara tapma isteğinin, hiç uygun düşmeyecek bâtıl bir talep olduğunu beyandan sonra, ibâdetin sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'ya tahsîsini gerektiren İlâhî iyilikleri beyân sadedinde onlara:) **'O** (Rabbiniz) **sizi** (kimseye vermediği nîmetlere mazhar kılarak) **o** (zamânınızda bulunan) **âlemler üzerine çokça üstün kılmışken, ben size ilâh olarak Allâh'tan başkasını mı arayayım?' dedi."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan, kendilerine ilâh tâyin etmesini isteyen kavmine onun dört yönlü cevap verdiğini nakletmiştir.

İlk olarak; onların cehâletine hükmetmiştir, ikinci olarak; bu ilâhlara tapmalarının hüsran ve helâklerine sebep olacağını bildirmiştir. Üçüncü olarak; böyle bir meşakkatli işin kendilerine dünyâ ve din hususlarında hiçbir fayda vermeyeceğini açıklamıştır. Dördüncü olarak ise; bu âyet-i kerîmede zikredildiği üzere, inkâr ve tevbîh (red ve kınama) yönüyle onların hâline şaştığını beyân etmek için:

"Ben size Allâh'tan başka bir ilâh mı arayayım?" demiştir ki böylece **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: "İlâh, aranıp bulunan ve edinilen bir şey olamaz. Gerçek ilâh ancak, yoktan var ederek, hayat vererek ve bütün nîmetleri lütfederek in'âmda bulunmaya Kadir olan bir Zât olabilir ki O da **Allâh-u Te'âlâ**'dır." demek istemiştir

Zâten: **"Sizi âlemlere karşı üstün kılan ancak O'dur!"** kavl-i şerîfinden murat da budur. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün lütufların sâhibi olduğunun açıklanması: "İşte ancak böyle bir İlâh'a ibâdet gerekir, O'nun ibâdetini bırakıp da başkasına tapmaya yönelmek nasıl câiz olabilir?" hükmüne varmayı gerektirir.

Allâh-u Te'âlâ'nın, İsrâîloğullarını âlemlere karşı üstün kılmasının mânâsına gelince; bu hususta iki görüş vardır: Birinci görüş, **Allâh-u Te'âlâ**'nın onları kendi zamanlarında bulunan âlemlere karşı üstün kılmış olmasıdır.

İkinci görüşe göre ise, farklı hasletlerde onlardan daha üstün kılınan başka ümmetler mevcutsa da, bu tafdîl, onların âlemlerden hiçbirine verilmemiş olan kahir ve bâhir âyetler (güçlü ve açık mûcizeler) ile seçkin kılınmış olmaları yönüyledir.

Bu şuna benzer; bir adam bir ilim öğrenir, diğeri ise o ilmin dışında birçok ilim öğrenir. O bir ilmin sâhibi diğer birçok ilmi bilen kişiye o bildiği tek ilim sâyesinde üstün olabilir. Ancak birçok ilimlere sâhip olan o kişi, hakîkatte bir ilmin sâhibinden kat kat üstündür.

Ayet: 140

"Taberî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* bu sözüyle kavmine: "Yaratıcınız olan **Allâh**, sizi zamânınızda bulunan bütün âlemlere karşı üstün kılmışken, ben sizin için, faydası ve zararı olmayan bir ilâh mı arayıp bulayım da bu sebeple siz, diğer yaratıklara karşı sizi fazîletli kılan Zât'a ibâdeti bırakıp ona tapasınız! (Bu, olacak iş midir?) Şüphesiz ki bu, sizi alâkadar eden büyük bir cehâlet eseridir." demiş olmaktadır.

Âyet-i celîlede geçen **"Âlemler"** kelimesi hakkında: **Ebu'l-Âliye** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "İnsanlar bir âlemdir, cinler başka bir âlemdir, bunun dışında onsekizbin âlem vardır. Yeryüzünde meleklerden oluşan ondörtbin âlem vardır, yerin dört bir tarafı vardır, her köşesinde üçbin (melek) âlem(i) vardır. Beşyüz âlemi **Allâh-u Te'âlâ** sâdece Kendi ibâdeti için yaratmıştır." *(İbni Ebî Hâtim, no:8912, 5/1554)*

Tübey' *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmede geçen "Âlemler" kavl-i şerîfi hakkında şöyle demiştir: "Âlemler bin ümmettir; altıyüzü denizde, dörtyüzü karadadır." *(İbni Ebî Hâtim, no:8913, 5/1555)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* ise âlemleri cinler ve insanlar olarak tefsir etmiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8914, 5/1555)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme İsrâîloğullarının **Allâh-u Te'âlâ**'ya karşı kötü muâmelelerine dikkat çekmektedir, şöyle ki; **Allâh-u Te'âlâ** fazl-u kerem buyurarak onlara akranlarının arasından hak etmedikleri nîmetleri özellikle vermesine karşın onlar O'nun yaratıkları içerisinden (inek gibi) en hasis (değersiz) bir varlığa yönelip onu **Allâh-u Te'âlâ**'ya şerîk (ortak) kıldılar.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

هُمَایِی چُونْ تُو عَالِی قَدْرْ حِرْصِ اُسْتُخوَانْ حَیْفَسْتْ دَرِیغَا سَایَهٔ هِمَّتْ کِه بَرْ نَا اَهْلْ اَفْکَنْدِی

Ey Hümâ! Senin (gibi bir devlet kuşunun,) **kemik hırsında olman yazıktır,**
Ehil olmayanın üstüne saldığın himmet gölgesine yazıktır!

Hümâ; değerli bir kuştur. Yiyeceği sâdece kemiktir. Kudemâ (eski insanlar) bu kuşu saâdet habercisi bilirler ve onun gölgesi kimin üzerine düşerse ona tâlih getireceğini düşünürlerdi.

Ey sâdık âşık! Sen evc-i a'lâ'da (en yüksek zirvede) bulunan "Mak'ad-i sıdk" makamının (dosdoğru makam olan İlâhî huzûrun) "Hümâ"sısın. İşte senin gibi kadri yüce bir Hümâ:

«اَلدُّنْیَا جِیفَةٌ وَطُلَّابُهَا کِلَابٌ.»

"Dünyâ bir leştir, onun peşine düşenler de köpeklerdir." haberi sırrınca niye dünyâ ehli köpekleri gibi, kemik mesâbesinde olan dünyâ leşine hırs ve tamah eder?! Ehil olmayanların üzerine saldığın ve nefsin hevâsının yoluna sarfederek kıymetini bilmediğin sâye-i devlete (saâdet gölgesine) ve kıymetli ömrüne yazık! *(Hâfız Şerhi Konevî ve Sûdî Efendi:2/606)*

Artık kendi kadrini bilmeyen ve himmetini gereksiz şeylere takan kimselere yazıklar olsun.

(Farsça bir beyitte şöyle gelmiştir:)

خَلْقْ رَا نِیسْتْ سِیرَتِ پَدَرَانْ هَمِه بَرْ سِیرَتِ زَمَانَه رَوَنْدْ

"Halk kalmaz babalarının gidişi üzere,

Hepsi yeni bir tarz tutturur zamânede!"

Halkın, babalarının yolu üzere bir sîreti (gidişâtı) kalmamış bulunmaktadır. Hemen hepsi de asrın gidişâtı üzere hareket ederler. Gerek iyi, gerek kötü olsun eski gidişâtı nesyen mensiyyâ (tamâmıyla) unutmuşlardır. Hâlbuki yeni gidişâtı da (doğruya) muvâfık düşüremediler. Böylelikle ikisini de unutmuş oldular ve iki câmi arasında kalmış adama döndüler.

Şöyle bir hikâye vardır: Hristiyan birisi Müslüman olmuş ve kısa bir süre sonra da vefât etmiş. Akrabây-ı teallukatı başına toplanmışlar. Hem ağlıyor hem de:

"Ah! **Hazret-i İsâ**'yı darılttın, **Hazret-i Muhammed**'i tanıyacak kadar da yaşayamadın. Vah sana, yazık sana!" diyorlarmış.

İşte şimdikiler de, eski gidişi kaybettiler, yenisini de denk düşüremediler. Hâlbuki eski gidişatla cihangîr olmuştular, yeni gidişatla ise mat (mağlup) kişi oldular, azîzim. *(Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/665)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "Her kim kendisine takdir edilen kaderin, kendi başına getirdiklerine râzı gelmez, **Allâh**'ın nîmetini şükürle, belâsını da sabırla karşılamazsa, muhakkak ki o, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kendisinde bulunan nîmetlerine küfretmiş olur."

Ebû Osmân *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh** seni canlı cansız her şeyden üstün kılmışken, sen O'ndan başka bir Rab mi arıyorsun da, Rabbinden gayrine karşı alçalıp boyun eğiyorsun? Oysa Rabbin seni o kendisine karşı alçaldığın şeyden üstün kılmıştır. Sen Kendisine karşı alçalanı alçaltmayan Zât'a karşı zillet izhâr et ki, O'nun izzetinden çok büyük nasîbe nâil olasın!"

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** onlara, kendilerini yaratmakta ve îcad etmekte tek olduğunu hatırlattı ve onların dikkatini kendilerine lütfettiği büyük nîmete çekti. Oysa onlara nîmetini tamamlamasının hakkı, onların O'na, Kendisinden başkasına ibâdetle mukabelede bulunması değildi.

﴿ وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقَتِّلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (141)

(وَإِذْ أَنْجَيْنَا) (Ey İsrâiloğulları! Hâtırlayın) **o zamânı ki Biz kurtarmıştık,** kimi? (كُمْ) **sizi,** kimden? (مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ) **Firavun hânedânından,** onlar ne oldukları halde? (يَسُومُونَ) **aramakta oldukları halde,** kime? (كُمْ) **size,** neyi? (سُوءَ الْعَذَابِ) **en kötü azâbı,** ondan bedel, (يُقَتِّلُونَ) **çokça öldürüyorlardı,** kimleri? (أَبْنَاءَكُمْ) **oğullarınızı,** daha, (وَيَسْتَحْيُونَ) **sağ bırakıyorlardı,** kimleri (نِسَاءَكُمْ) **kadınlarınızı,** (وَفِي ذٰلِكُمْ) **işte size! Bunda vardı,** ne? (بَلَاءٌ) **bir belâ,** kimden? (مِنْ رَبِّكُمْ) **Rabbinizden,** öyle belâ ki, (عَظِيمٌ) **pek büyük.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Vaktâ ki; Biz sizi Firavun hânedânından kurtarmıştık, öyle ki onlar siz(in dedeleriniz)**e en kötü azâbı** (uygulama yolu) **arıyorlar** (da onları en zor işlerde çalıştırıyorlar)**dı, (Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın dünyâya gelmesine mâni olmak için, yeni doğan) **oğullarınızı çokça öldürüyorlar, kadınlarınızı ise** (hizmetçi yapmak üzere) **sağ bırakıyorlardı.**

İşte size! Bu (şekilde **Firavun**'u başınıza musallat kılıp, sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı göndererek sizi kurtarması)**nda Rabbinizden pek büyük bir belâ** (ve sıkıntının ardından nîmetle imtihan sırrı) **vardı."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; bu âyet-i kerîme Bakara Sûresinde tefsir edilmiştir. Burada tekrar konu edilmesinin faydası, İsrâîloğullarına lütfedilen büyük nîmetler hatırlatılarak: "Artık sizin, **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasına ibâdetle meşgul olmanız nasıl yakışık alır? Size bunca nîmetler ihsân edilmişken siz nasıl kalkıp: 'Onların ilâhları olduğu gibi bize de bir ilâh tâyin et!' diyebildiniz." buyrulmak istenmiştir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmenin sonunda geçen "Belâ"; nîmet ya da mihnet mânâsında kullanılmış olabilir. Çünkü "Belâ" lafzı her iki mânâda da kullanılmaktadır. Nitekim:

﴿ ... وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ ... ﴾

"...Biz onları güzel şeylerle de, kötü şeylerle de belâlandırdık (imtihan ettik)**!.."** *(A'râf Sûresi:168)* âyet-i kerîmesi buna delildir.

Ebu'l-Âliye *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "**Firavun** dörtyüz sene İsrâîloğullarına hükümdarlık yaptı. Bir kere kâhinler ona: '**Mısır**'da bu sene bir çocuk doğacak, senin ölümün onun elinden olacak!' dediler. Bunun üzerine o, **Mısır** halkı arasına ebe kadınlar saldı, bir kadın bir erkek çocuğu doğurduğu zaman o bebek **Firavun**'a getiriliyordu, o da hemen onu öldürüyordu, kızları ise diri bırakıyordu!" *(İbni Ebî Hâtim, no:8910, 5/1555)*

Süddî *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle anlatmıştır: "**Firavun**'un başına gelen önemli olaylardan biri şöyle olmuştur: O uykusunda bir rüyâ gördü, şöyle ki; **Beyt-i Makdis**'den yönelen bir ateş **Mısır**'ın evlerini kapladı ve Kıptîler yandı, İsrâîloğullarını ise bıraktı ve **Mısır**'ın evlerini yaktı. Bunun üzerine **Firavun**, sihirbazları, kâhinleri ve kuş kaçırtarak fal bakanları topladı da onlara rüyâsının tâbirini sordu.

Onlar ona: "Benîisrâîlin asıl vatanı olan o beldeden yâni **Beyt-i Makdis**'den bir adam çıkacak, **Mısır**'ın helâki onun yüzünden olacak." dediler. Bunu duyan **Firavun** İsrâîloğullarına erkek çocukları doğduğunda mutlaka onu kesmelerini, kız doğduğunda ise onu bırakmalarını emretti.

Kıptîlere de: "Dışarıda çalışan kölelerinize bakın, onları içeri alın, o pis işleri ise İsrâîloğullarına yaptırın!" dedi ve İsrâîloğullarını kölelerinin işlerinde çalıştırmaya

başladı. Onların bir çocuğu doğduğunda mutlaka onu kesiyordu. Artık hiçbir küçük çocuk büyümüyordu.

Allâh-u Te'âlâ İsrâîloğullarının yaşlılarını da kısa zaman içinde öldürmeye başladı. Bu durumu gören Kıptî liderler **Firavun**'un yanına girerek onunla konuştular ve : "Bu toplumda ölüm arttı, yakında iş bizim çocuklarımıza kalacak, biz onların çocuklarını da kestiğimiz için küçükler de büyümüyor ki büyüklere yardım etsinler! Sen onların çocuklarından bir kısmını bıraksan nasıl olur?" dediler.

Bunun üzerine **Firavun** bir sene kesip, bir sene bırakmalarını emretti. *(İbni Ebî Hâtim, no:8916, 5/1555-1556)*

İşte bu âyet-i kerîmede konu edilen sıkıntılı imtihan buydu!

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onlara karşı **Allâh-u Te'âlâ**'nın nîmetlerini sayarken ve onların dikkatini O'nun büyük nîmetine çekerken ne kadar ziyâde beyanda bulunduysa, onların da mutlaka inkârları artmış ve kalplerinin **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilmekten uzaklaşması ziyâde olmuştur. İşte bu, **Allâh-u Te'âlâ** tarafından, yolunun kesileceği ve huzurdan kovulacağına dâir ezelde karar alınan kimselerin emâresidir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde 138-141. âyet-i kerîmelerin işârî mânâları hakkında zikredildiğine göre; kalbin sıfatlarını temsil eden İsrâîloğulları, kalıbın ve sıfatlarının mümessili olan **Mısır**'da azâba uğratılmıştı. **Allâh-u Te'âlâ** onları dünyâ denizinden ve **Firavun** gibi olan nefsin elinden kurtarınca **onlar bir kavmin yanına geldiler** yâni rûhun sıfatlarına ulaştılar ki, o sıfatlar **kendilerine âit birtakım putlara yönelmiştiler,** yâni akılla anlaşılabilecek birtakım mânâları ve rûhânî mârifetleri beğenip güzel görerek ruhlar âleminin eşiğinde durup kalmak istediler.

Onlar kendilerine dünyâ denizini geçiren Rabbânî ilhâmın temsilcisi olan **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: **"Ey Mûsâ! Onların ilâhları olduğu gibi bizim için de bir ilâh yap!"** dediler. Demek ki bir kulun üzerinde, **Allâh**'ın fazl-u rahmeti olup da, o rahmet onu en üstün maksada ulaştırıncaya kadar ubûdiyyet kademi ve sâdıkane bir talep üzere sâbit kılmasa, elbette kul âhiretle ilgili nefis şeyler bir yana, dünyânın basit şeylerine bile meylederdi.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** beşerin **Efendisi** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e:

﴿ وَلَوْلَا أَنْ ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا ﴾

"Biz seni (koruyup) **sâbit kılmış olmasaydık, muhakkak sen** (onların îmân etmesine çok düşkün olduğun için, belki zamanla tamâmen yola gelirler diye birazcık tâviz vermeyi düşünerek) **yakın olmuştun ki onlara pek az bir şeyle elbette çok az da olsa meyledecektin."** *(İsrâ Sûresi:74)* buyurmuştur.

Onlar rûhâniyete meylettikleri zaman Rabbânî ilhâmın temsilcisi olan **Mûsâ** onlara: **"Şüphesiz ki siz Allâh'ın** kadrini ve size olan inâyetini **bilmeyen bir toplumsunuz! Gerçekten de işte şunlar** yâni rûhun sıfatları var ya, **onların, içerisinde bulunduğu o şeyler**, yâni; akılla idrâk edilecek mânâları ve ruhla ilgili mârifetleri elde

etme meyilleri **helâk edilmiştir ve onların** Hakk'ı arama ve Rabbânî mârifetlere ulaşma talebi dışında **yapmakta bulunmuş oldukları şeyler bâtıldır! dedi."**

Yine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: **"O** (Rabbiniz) cisimle ve ruhla ilgili konulardan geçip mânevî mârifetlere ve İlâhî hakîkatlere ulaşabilme üstünlükleriyle **sizi âlemler üzerine**; tüm canlılardan, cinlerden hattâ meleklerden **üstün kılmışken ben size Allâh'tan başka bir ilâh mı arayayım?!** Yâni sizi vusül ve visalden başka bir menzilde mi konaklatayım?!" **dedi.**

Hani Biz sizi nefis ve sıfatlarını temsil eden **Firavun hânedânından kurtarmıştık ki onlar size kötü azâbı** uzaklık azâbını **tattırıyorlardı, oğullarınızı öldürüyorlardı.** Yâni kalbin sıfatlarından doğmuş olan sâlih amellerinizi riyâ ve ucub-i nefsânî (gösteriş ve kendini beğenme) âfetleri ile iptal ediyorlardı. **Kadınlarınızı diri bırakıyorlardı,** yâni nefse ve sıfatlarına hizmetçi yapmak için kalbin sıfatlarını canlı tutuyorlardı.

İşte bunda size, Rabbiniz tarafından büyük bir belâ vardı, yani kalbin sıfatlarının nefis ve sıfatlarının hizmetine verilerek, nefsin hazları için dünyevî menfaatler celbedilsin diye riyâ ve süm'a (görsünler ve işitsinler) yoluyla sâlih ameller işlenmesinde büyük bir belâ vardı, ama Rabbiniz Kendisinden başkasını aramayasınız, O'ndan başkasına tapmayasınız, böylece ne ruhla ilgili konulara, ne de aklın tealluk ettiği mânâlara meyletmeyesiniz de, vusûl mertebelerine ve visâl derecelerine nâil olasınız diye sizi bundan kurtardı. **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**de böylece zikredilmiştir.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: "Kulun Hakk'a ulaşmasının başlangıç noktası, nefsini terk etmesidir. Hakk'ın kulu terk etmesinin başlangıcı ise kulun, nefsi ile irtibat kurmasıdır. Kurb (yakınlık) dercelerinin başı, nefsin belirtilerinin silinip Hakk'ın şâhitlerinin ispat edilmesidir. Her kim kendisini Hakk'a ulaştıracak bir delil ararsa, bu delillerin sonu yoktur. Ama her kim **Allâh-u Azze ve Celle**'yi talep ederse O'nun Zât'ını kastetme niyetiyle attığı ilk adımda O'nu bulur."

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

غَرَضْ زِ مَسْجِدُ و مَيْخَانَه اَمْ وِصَالِ شُمَاسْتْ جُزْاِينْ خِيَالْ نَدَارَمْ خُدَا گُوَاهِ مَنَسْتْ

Mescid ve meyhâneden gâyem size kavuşmadır,
Allâh benim şâhidim, yok başka bir hayâlim!

Ey sırları ve gizlileri bilen Rabbim! Bütün ibadet ve tâatlerimden ve aşk, muhabbet ve sıdk-i derûnîden (iç âlemimin sadâkatinden) maksadım ancak Senin vuslatın (Sana kavuşmak)dır. Nereye gidersem gideyim fikrimde ve hayâlimde ancak Sana vâsıl olmak vardır. Bundan başka düşüncem ve Sen'den gayri maksûdum olmadığına Sen zâten Âlim ve Şâhid'sin. *(Hâfız Şerhi Konevî ve Sûdî Efendi:1/135)*

Sâlihlerden biri şöyle demiştir: "Dünyâ bana bütün nîmetleriyle kendisini arzetti, ama ben ondan yüz çevirdim, sonra uhrâ bana bütün denizlerini, köşklerini ve süslerini arzetti, ben ondan da yüz çevirdim. O zaman bana:

«لَوْ اَقْبَلْتَ عَلَى الْاُولَى حَجَبْنَاكَ عَنِ الْاُخْرَى وَلَوْ اَقْبَلْتَ عَلَى الْاُخْرَى حَجَبْنَاكَ عَنَّا فَهَا نَحْنُ لَكَ وَقِسْمَتُكَ فِى الدَّارَيْنِ تَأْتِيكَ.»

'Dünyâya yönelseydin seni uhrâdan perdelerdik, uhrâya yönelseydin bu sefer de seni Bizden hicaplardık. İşte Biz şimdi sana âitiz, iki cihanda da nasîbin sana gelecektir.' buyruldu."

Ahmed ibni Hadraveyh *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Rabbü'l-İzzet'i rüyamda gördüm, bana:

«يَا اَحْمَدُ! كُلُّ النَّاسِ يَطْلُبُونَ مِنِّى اِلَّا اَبَا يَزِيدَ فَاِنَّهُ يَطْلُبُنِى.»

'Ey Ahmed! Bütün insanlar Benden istiyor, ancak Ebû Yezîd(-i Bestâmî)! Çünkü o Beni istiyor!' buyurdu."

İbrâhîm ibni Edhem *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*ı rüyamda gördüm, elinde bir kâğıt vardı. Ben: 'Bununla ne yapıyorsun?' dedim. O: 'Sevenlerin isimlerini yazıyorum!' dedi. Ben: 'Onların altına, sevenleri seven **İbrahim ibni Edhem** yazar mısın?' dedim. O anda:

«يَا جِبْرِيلُ! اُكْتُبْهُ فِى اَوَّلِهِمْ.»

'Ey Cibrîl! Onu onların başına yaz!' diye nidâ olundu."

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

﴿ وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴾

"(Hatırlayın!) **Bir zamanı da ki; Firavun hânedânından sizi tamâmen kurtarmıştık; öyle ki onlar siz**(in dedeleriniz)**e en kötü azâbı** (uygulama yolu) **arıyorlar** (da onları en zor işlerde çalıştırıyorlar)**dı, (Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın dünyâya gelmesine mâni olmak için, yeni doğan) **oğullarınızı çokça boğazlıyorlar, kadınlarınızı ise** (hizmetçi yapmak üzere) **sağ bırakıyorlardı. İşte size! Bu** (şekilde **Firavun**'u başınıza musallat kılıp, sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı göndererek sizi kurtarması)**nda Rabbinizden pek büyük bir belâ** (ve sıkıntının ardından nîmetle imtihan sırrı) **vardı."** *(Bakara Sûresi:49)*

﴿ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنْجَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴾

"Vaktâ ki Mûsâ kavmine: 'Allâh'ın, üzerinizde bulunan nîmetini hatırlayın! Hani O sizi Firavun hânedânından kurtarmıştı; öyle ki onlar siz(in dedeleriniz)**e en kötü azâbı** (uygulama yolu) **arıyorlar** (da onları en zor işlerde çalıştırıyorlar)**dı, (Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın dünyâya gelmesine mâni olmak için, yeni doğan) **oğullarınızı çokça boğazlıyorlar ve kadınlarınızı** (hizmetçi yapmak üzere) **sağ bırakıyorlardı.**

İşte size! Bu (şekilde **Firavun**'u başınıza musallat kılıp, sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı göndererek sizi kurtarması)**nda, Rabbinizden pek büyük bir belâ** (ve sıkıntının ardından nîmetle imtihan sırrı) **vardı.' demişti."** *(İbrâhîm Sûresi:6)*

﴿ وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (142)

(وَوَاعَدْنَا) **Biz sözleştik,** kiminle? (مُوسَى) **Mûsâ ile,** neyi? (ثَلَاثِينَ) **otuzu,** ne cihetinden? (لَيْلَةً) **gece cihetinden,** daha, (وَأَتْمَمْنَا) **tamamladık,** neyi? (هَا) **onları,** neyle? (بِعَشْرٍ) **on**(gece) **ile,**) (فَتَمَّ **böylece tamam oldu,** ne? (مِيقَاتُ رَبِّهِ) **Rabbinin tâyin buyurduğu vakit,** ne olarak?) (أَرْبَعِينَ **kırk olarak,** ne cihetinden? (لَيْلَةً) **gece cihetinden,** (وَقَالَ) **dedi,** kim? (مُوسَى) **Mûsâ,** kime? (لِأَخِيهِ) **kardeşine,** ondan bedel, (هَارُونَ) **Hârûn'a,** ne dedi? (اُخْلُفْ) **halîfe ol,** kime? (نِي) **bana,** nerede? (فِي قَوْمِي) **kavmim içerisinde,** daha, (وَأَصْلِحْ) **ıslâha çalış,** daha, (وَلَا تَتَّبِعْ) **aslâ uyma,** neye? (سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ) **bozguncuların yoluna.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Biz Mûsâ ile otuz geceyi (günleriyle birlikte ibâdetle geçirmesi netîcesinde, kendisiyle mükâlemede bulunacağımıza ve ona Tevrât'ı vereceğimize dâir) **sözleştik ve onları on** (gece) **ile** (kırka) **tamamladık da, böylece Rabbinin tâyin buyurduğu vakit kırk gece olarak tamâma erdi. Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* belirlenen vakti ibâdetle geçirmesinin ardından Tevrât'ı almak için **Tûr**'a giderken), **kardeşi Hârûn'a: 'Kavmim içerisinde bana halîfe ol,** (onların düzeltilmesi gereken işlerini) **ıslâha çalış ve aslâ bozguncuların** (seni dâvet ettikleri kötü) **yoluna uyma!' dedi."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî ve **Âlûsî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; rivâyete göre **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Mısır**'da bulundukları dönemde İsrâîloğullarına, düşmanlarını helâk etmesi durumunda onlara **Allâh** katından bir kitap getireceğini, yapacakları ve terk edecekleri her şeyin beyânının o kitapta bulunacağını vaad etmişti.

Firavun helâk olunca **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* Rabbinden o kitâbı istedi. İşte bu âyet-i kerîme Tevrât'ın inişinin keyfiyeti beyânındadır. **Allâh-u Te'âlâ** Bakara Sûresinde:

﴿ وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَى أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ... ﴾

"Hani Biz Mûsâ ile kırk geceyi sözleşmiştik!.." *(Bakara Sûresi:51)* buyurmuştu. İşte bu kırkın tafsîlâtı bu âyet-i kerîmededir.

Burada sâdece gecelerin zikredilmesi, ayların onlarla başlaması îtibârıyladır, tabî ki günleri de gecelere tâbîdir.

"Rûhu'l-beyân" sâhibi şöyle demiştir: "Eğer burada: **'Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile mükâlemeyi niçin dağda vaad etti? Oysa **Allâh-u Te'âlâ**'ya göre göğün üstü de, toprağın altı da birdir! Zâten Kendisi bütün cihet (yön)lerden münezzehtir.' denilecek olursa buna şöyle cevap verilir:

'Şüphesiz ki dağda sebat, ulüvv ve teferrüd (sâbitlik, yücelik ve yalnızlık) vasıfları vardır. Çünkü yeryüzü dağlar olmadan karar kılmamıştır. Sonunda **Hakk Te'âlâ**

hikmeti gereği, kürre-i arzı dağlarla sâbitleyip çivilemiştir. Emânetin dağlara arzedilmesi de, sâbitlik, yerleşme, tek kalma ve yüksek olma sıfatlarına sâhip olduğundandır.

Bundan dolayı mekânlar içerisinde dağlar üstün kılınmış, kelâm-ı İlâhîye mahal kılınmakla müşerref edilmiş, cemâl tecellîsi ve emânetin arzı dağlara tealluk etmiştir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sadr-ı şerîfinin şerhedilişi (peygamberliğe hazırlanışı) ve **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın münâcâtı hep dağlarda olmuştur.

İşte bütün bunlardan anlaşılmaktadır ki, makamlar ve mekânlar içerisinde fazîlet farkı vardır.'

Bursalı Üftâde Efendi diye meşhur olan **Hazret-i Şeyh** demiştir ki: 'Cemaatlerin en hayırlısı ruhlar cemaatidir, onların cemaati dağlarda ve tenhâ yerlerde bulunur, onların toplandıkları yerin alâmeti ise o mahallin yeşilliğinin ve güzelliğinin yazkış kaybolmamasıdır. İşte biz bu (**Ulu**)**dağ**'daki bu mekâna (şu anda kabr-i şerîfinin bulunduğu yere) buraya ervâh geldiği için geldik!'

Fakir der ki: Bu mekândan kastı, **Bursa** şehrinde (**Uludağ** diye) bilinen dağın eteğinde bulunan yüce tekkesidir. Ben o mekânı ziyâret ettim ve kalenin içindeki merkad-ı âlîsine de ziyârette bulundum. **Allâh-u Te'âlâ** sırrını takdîs etsin!"

Âyet-i kerîmede geçen otuz gecenin ve ilâve edilen on gecenin hangi geceler olduğuna gelince:

İbni Abbâs, Hadramî ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiğine göre; "**Allâh-u Te'âlâ**'nın **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile sözleştiği otuz gece zülka'de ayıdır, tamamladığı on gece de zülhiccenin onudur." *(İbni Ebî Hâtim, no:8920-21, 5/1556-57; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/538)*

Ebu'l-Âliye *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile zülka'de ayının tamâmını ve zülhicce ayının onunu sözleşti. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* arkadaşlarını geride bırakırken **Hârûn**'u onlara halîfe seçti. Böylece o, **Tûr** dağı üzerinde kırk gece bekledi, Tevrât ona levhalar içerisinde indirildi. Rabb onu (Kendisine münâcât eden) bir necî (sırdaş) olarak (mânen) yaklaştırdı. Onunla mükâlemede bulundu ve o, (**Allâh-u Te'âlâ**'nın) **Kalem**'in(in) gıcırtısını işitti.

Bize ulaşan rivâyete göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Tûr**'dan ininceye kadar kırk gece hiç abdest bozmadı." *(İbni Ebî Hâtim, no:8922, 5/1557; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/539)*

"Vâhidî ve Rûhu'l-beyân" tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Vehb** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Tûr-u Seynâ**'ya geldiğinde **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)* yanında bulunuyordu, güzelce abdest aldı, elbisesini de temizledi, o anda **Allâh-u Te'âlâ** yedi fersahlık alana bir karanlık indirdi, şeytanı ondan uzaklaştırdı, yeryüzünde bulunan haşerâtı ondan uzak etti, iki meleği de ondan uzaklaştırdı, göğü onun için sıyırıp açtı da o, havada ayakta duran melekleri gördü. **Arş**'ı açıkça gördü ve (**Allâh-u Te'âlâ'nın**) **Kalem**'in(in) gıcırtısını işitti." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/229-230; Vâhidî, el-Vesît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd:2/405)*

On günün ilâve edilmesinin hikmetine gelince:

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَمَّا أَتَى مُوسَى رَبَّهُ وَأَرَادَ أَنْ يُكَلِّمَهُ فِي الثَّلَاثِينَ يَوْماً وَقَدْ صَامَهُنَّ لَيْلَهُنَّ وَنَهَارَهُنَّ، فَكَرِهَ أَنْ يُكَلِّمَ رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَرِيحُ فِيهِ رِيحُ الصَّائِمِ، فَتَنَاوَلَ مِنْ نَبَاتِ الْأَرْضِ فَمَضَغَهُ، فَقَالَ لَهُ رَبُّهُ حِينَ أَتَى مُوسَى: لِمَ أَفْطَرْتَ؟ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالَّذِي كَانَ! قَالَ: إِنِّي يَارَبِّ كَرِهْتُ أَنْ أُكَلِّمَكَ إِلَّا فِي فَمِي طَيِّبُ رِيحٍ. قَالَ: أَمَا عَلِمْتَ يَا مُوسَى! أَنَّ فَمَ الصَّائِمِ عِنْدِي أَطْيَبُ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ، اِرْجِعْ فَصُمْ عَشَرَةَ أَيَّامٍ ثُمَّ ائْتِنِي. فَفَعَلَ مُوسَى بِالَّذِي أَمَرَهُ رَبُّهُ فَلَمَّا كَلَّمَ اللهُ مُوسَى قَالَ لَهُ مَا قَالَ.»

"Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **Rabbine geldiğinde, gecelerini ve gündüzlerini sıralı oruçla geçirdiği otuz günün ardından Rabbi onunla mükâleme dileyince ağzının kokusu oruçlunun ağız kokusu** (gibi nâhoş) **iken, Rabbiyle konuşmayı kerih gördü de yerin bitkilerinden birine uzanıp aldı ve onu çiğnedi. Rabbi ona: 'Niçin orucunu açtın?' diye sordu. Hâlbuki O, olanı en iyi bilendi!**

O: 'Ey Rabbim! Ben ağzımda güzel bir koku yokken Seninle konuşmak istemedim!' deyince Allâh-u Te'âlâ: 'Ey Mûsâ! Bilmedin mi ki, oruçlunun ağız kokusu Benim katımda misk kokusundan daha hoştur. Dön, on gün daha oruç tut da sonra Bana gel!' buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **da Rabbinin kendisine emrettiği şeyi yaptı. Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)***la konuşunca ona buyurduklarını buyurdu."** *(Deylemî, el-Firdevs, no:5309, 3/427; İbni Ebî Hâtim, no:8918, 5/1556; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/540-41)*

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre müfessirler, bu on gün hakkında ihtilâf etmiştir, ekserisi, otuz günün zilka'de, on günün ise zülhiccenin onu olduğu görüşünde birleşmiştir. **Mücâhid, Mesrûk** ve **İbni Cüreyc** *(Radıyallâhu Anhüm)* böyle demiştir. **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* ve diğerlerinden de böylece rivâyet edilmiştir.

Buna göre mîkat, nahr (kurban bayramı) günü tamamlanmıştır. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a mükâleme o gün hâsıl olmuştur. **Allâh-u Te'âlâ Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e de dîni o gün tamamlamıştır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا ... ﴾

"...İşte bu gün sizin için dîniniz(le alâkalı hükümleri bildirmey)**i kemâle erdirdim, (Mekke** fethini nasip edip, dîninizi bütün bâtıl dinlere üstün kılarak) **üzerinize nîmetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim!.."** *(Mâide Sûresi:3)* buyurmuştur (ki bu âyet, arefe günü nâzil olmuştur).

"Rûhu'l-beyân" sâhibi şöyle demiştir: "Bu vahiy ve mükâleme, nahr (kurban bayramı) gününde vukû bulduysa, o zaman oruç günlerinin tam kırk gün olması lâzım gelir ki bu, nassa muhâliftir. Ancak geceler îtibâra alınırsa kırk tamamlanmış olur, ama kurban bayramı gününün orucu **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın şerî'atında meşrû ise o başka! Bunu böyle anlıyorum!"

Zülhicce ayının fazîleti Ayet: 142

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllah** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu:

عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَامِنْ اَيَّامٍ اَحَبُّ اِلَى اللهِ اَنْ يُتَعَبَّدَ لَهُ فِيهَا مِنْ عَشْرِ ذِي الْحِجَّةِ يَعْدِلُ صِيَامُ كُلِّ يَوْمٍ مِنْهَا بِصِيَامِ سَنَةٍ وَقِيَامُ كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْهَا بِقِيَامِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ.»

"Zülhiccenin (ilk) **onundan ziyâde Allâh hiçbir günde Kendisine ibâdet olunmasını sevmez. Onlardan her bir günün orucu, bir senenin orucuna, her bir gecenin kıyâmı da, Kadir gecesinin kıyâmına denktir."** *(Tirmizî, Savm:52, No:758, 3/131)*

Vehb *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ وَهْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ الرَّبُّ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لِمُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: «مُرْ قَوْمَكَ أَنْ يُنِيبُوا إِلَيَّ وَيَدْعُونِي فِي الْعَشْرِ يَعْنِي عَشْرَ ذِي الْحِجَّةِ فَإِذَا كَانَ الْيَوْمُ الْعَاشِرُ فَلْيَخْرُجُوا إِلَيَّ أَغْفِرْ لَهُمْ.» قَالَ وَهْبٌ:وَهُوَ الْيَوْمُ الَّذِي طَلَبَتْهُ الْيَهُودُ فَأَخْطَأُوهُ، وَلَيْسَ عَدَدٌ أَصْوَبَ مِنْ عَدَدِ الْعَرَبِ.

"Rabb Tebârake ve Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a: **'Kavmine emret de on günlerde, yâni zülhiccenin onunda Bana yönelsinler ve Bana duâ etsinler, onuncu gün olduğu zaman Bana** (ibâdet edecekleri musallâya) **çıksınlar da onları affedeyim!'** buyurdu.

İşte Yahudilerin arayıp da şaşırdıkları gün o gündür. (Gökteki ay hesâbında) Arapların sayısından daha doğru bir âdet yoktur. (Yahudilerin hesâbı hilâle göreyse de onlar, güneş aylarına uysun diye her üç senede bir ay nesî' (geciktirme) yaptıklarından onların hesâbı isâbetli değildir." *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, no:351, sh:109; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/539)*

İmâm-ı Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Senenin günlerinde yapılan hiçbir amel zülhiccenin onunda yapılandan daha fazîletli olamaz. İşte onlar, **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* için tamamladığı on gündür." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/539)*

"Rûhu'l-beyân" tefsîrinde zikredildiğine göre; zülkade ve zülhicce ayları haram aylardandır. Şu özellikleri onlara şeref olarak yeter ki, **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a onları oruçlu geçirmesini emretmiş, o iki ayı hâcet ve dileklerin kabul mahalli kılmış ve münâcâtın mîkatı (kendisiyle sırdaş olmak için tâyin edilen zaman) yapmıştır. Hadîs-i şerîfte şöyle vârid olmuştur:

وَفِى الْحَدِيثِ: «صِيَامُ يَوْمٍ مِنَ الْاَشْهُرِ الْحُرُمِ يَعْدِلُ شَهْرًا، وَصِيَامُ يَوْمٍ مِنْ غَيْرِ الْاَشْهُرِ الْحُرُمِ يَعْدِلُ عَشْرًا.»

"Haram aylardan bir günün orucu bir aya denktir, haram ayların dışındaki bir günün orucu ise on güne denktir." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/229; Gazâlî, el-İhya, Kitab-u esrari's-savm, Fasıl:3, 1/281, Ebû Muhammed el-Hallâl, Fedâil-ü şehr-i receb, no:5, 15,sh.52,73)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadis-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَامَ ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ حَرَامٍ اَلْخَمِيسَ وَالْجُمُعَةَ وَالسَّبْتَ كُتِبَ لَهُ عِبَادَةُ سَنَتَيْنِ.» وَفِي رِوَايَةٍ: «سَبْعِ مِئَةِ سَنَةٍ.» وَفِي رِوَايَةٍ: «تِسْعِمِأَةِ سَنَةٍ.»

Ayet: 142

"Her kim, herhangi bir haram aydan perşembe, cumâ ve cumartesi olmak üzere üç günü oruçlu geçirirse, kendisine (tuttuğu her güne karşılık) **iki sene,** (başka bir rivâyette;) **yediyüz sene,** (diğer bir rivâyette ise;) **dokuzyüz sene ibâdet** (sevâbı) **yazılır."** *(Taberânî, el-Evsat, no:1810, 2/468; Ebû Muhammed el-Hallâl, Fedâil-ü şehr-i receb, no:14,sh:71; İbn-ü Asakir, Tarîh-u Dimeşk, 19/116; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:5696, 4/66; Abdülkadir-i Geylânî, el-Ğunye, 1/325; Suyûtî, ed-Dürru'l-mensûr 4/185, el-Hâvî, 1/545, 546; Gazâlî, el-İhyâ, Kitâb-u esrâri's-savm, Fasıl:3, 1/281; Zebîdî, el-İthâf, 4/256; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no: 24173, 8/561; Heysemî, Mecmau'z-zevâid, 3/191; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/229)*

Âişe *(Radıyallâhu Anha)*dan gelen bir rivâyete göre; **"Zülhiccenin her birgün orucuna karşı, yüz köle azadı, yüz deve kurbanı ve Allâh yolunda cihâda yüz at bağışı sevâbı vardır."** *(Abdülkadir-i Geylani, el-Ğunye 2/39)*

Hafsa *(Radıyallâhu Anha)* vâlidemizin şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **dört şeyi hiç terk etmezdi:**

a) Zülhiccenin ilk on gününün orucu,

b) Âşûrâ orucu,

c) Her aydan üç gün oruç,

d) Sabahın iki rekat sünneti." *(Abdülkadir-i Geylani, el-Ğunye 2/39)*

Câbir *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadis-i şerifte; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ جَابِرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«مَنْ صَامَ اَيَّامَ الْعَشْرِ كُتِبَ لَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ سَنَةٌ.»

"Zülhiccenin on gününü oruçla geçirene, her bir gün karşılığında bir sene (oruç sevâbı) **yazılır."** *(Ali el-Muttakî, Kenzü'l-ummal no:24265, 8/579; İbn-i Adiyy, el-Kamil, 6/472)*

Âişe *(Radıyallâhu Anha)*dan rivâyet edildiğine göre: **"Bu on günden bir gün dahî oruç tutan kişi, sanki geri kalan senenin tümünde Allâh-u Te'âlâ'ya ibâdet etmiş gibi olur."** *(Abdülkadir-i Geylânî, el-Ğunye 2/40)*

Terviye Günü Orucu: Terviye günü zülhiccenin sekizinci günüdür. Bu günde oruç müstehaptır. **İbn-i Abbas** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُماَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صَوْمُ يَوْمِ التَّرْوِيَةِ كَفَّارَةُ سَنَةٍ وَصَوْمُ يَوْمِ عَرَ فَةَ كَفَّارَةُ سَنَتَيْنِ.»

"Terviye (Zülhiccenin sekizinci) **gününün orucu, bir seneye, Arefe gününün orucu ise, iki seneye keffârettir."** *(Ebû'ş-Şeyh, İbn-i Neccar, Nebhanî, el-Fethu'l-Kebîr, No:7294, 2/24)*

Âişe *(Radıyallâhu Anha)*dan gelen bir rivâyete göre; **"Terviye günü orucuna karşı, bin köle âzâdı, bin deve kurbanı ve Allâh yolunda cihâda bin at bağışı sevâbı vardır."** *(Abdülkadir-i Geylânî, el-Ğunye 2/39)*

Arefe Günü Orucu: Arefe günü Zülhiccenin dokuzuncu günüdür. Bu günde oruç tutmak müstehaptır.

عَنْ اَبِى قَتَادَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: «سُئِلَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صَوْمِ يَوْمِ عَرَفَةَ فَقَالَ: «يُكَفِّرُ السَّنَةَ الْمَاضِيَةَ وَالْبَاقِيَةَ.»

Ebû Katâde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e arefe gününün orucundan sorulduğunda: **"Geçen seneyle, gelecek seneye keffâret olur."** buyurdu." *(Müslim, Sıyam:36, no:1162/197, 2/819)*

Arefe günü orucunun müstehap olduğunu beyân eden bu ve birçok hadîs-i şerîf varid olmuştur. Ayrıca bu günün diğer günlerden üstünlüğü vardır.

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*dan gelen bir rivâyete göre; **"Arefe gününün orucuna karşı, ikibin köle azadı, ikibin deve kurbanı ve Allâh yolunda cihâda ikibin at bağışı sevâbıyla, bir öncesi ve bir sonrası senenin ecri vardır."** *(Abdülkadir-i Geylânî, el-Ğunye 2/39)*

Bu anlatılanlar hac vazîfesinde olmayanlar içindir. Hac vazîfesini yapanlar, Arefe günü oruç tutmaları hâlinde, Arafat'ta vakfe ve duâ gibi işlerden zayıf düşeceklerse oruç tutmazlar, tutarlarsa mekruh olur.

Ancak zayıf düşmeyeceklerse iki ibâdet arasını cemetmek gibi bir fazîlete nâil olacakları için oruç tutabilirler.

Tefsîrinde bulunduğumuz âyet-i kerîmenin îzâhına dönecek olursak; Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın, kavminden ayrılırken onlar hakkında kardeşine neler dediğini beyân sadedinde:

﴿ ... وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴾

"...Mûsâ *(Aleyhisselâm)* belirlenen vakti ibâdetle geçirmesinin ardından Tevrât'ı almak için **Tûr**'a giderken) **kardeşi Hârûn'a: 'Kavmim içerisinde bana halîfe ol,** (onların düzeltilmesi gereken işlerini) **ıslâha çalış ve aslâ bozguncuların** (seni dâvet ettikleri kötü) **yoluna uyma!' dedi."** buyurmuştur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kavmine: 'Şüphesiz Rabbim bana otuz gece sonra O'na kavuşacağımı ve **Hârûn**'u sizin aranızda halîfe bırakmamı vaad etti.' dedi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onlardan ayrılıp Rabbine varınca **Allâh-u Te'âlâ** ona on gün ilâve etti. İşte onların fitnesi (ümmetinin yoldan çıkması) **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilâve ettiği bu on günde oldu.

Sâmirî evvelce **Cibrîl**'i görmüştü, onun atının izinden bir avuç toprak aldı. Otuz gece geçince: 'Ey İsrâîloğulları! Şüphesiz sizin yanınızda **Firavun** hânedânının birtakım süs eşyâları var, bunlar size haramdır, yanınızdakileri getirin de yakalım (eritelim)!' dedi.

Onlar da yanlarında bulunan bütün takıları getirdiler, Sâmirî bir ateş tutuşturarak ziynet eşyâlarını ateşe attı, takılar eriyince o toprak parçasını da ateşe attı, böylece o altınlar, böğürmesi olan bir buzağı kalıbına dönüşüverdi de bir bağırış bağırdı, bir daha da ikilemedi.

O zaman Sâmirî: '**Mûsâ** Rabbinizi aramaya gitti, oysa **Mûsâ**'nın ilâhı budur!' dedi. İşte onun (Tâhâ Sûresi:88. âyet-i kerîmesinde geçen):

﴿ ... هَٰذَا إِلَٰهُكُمْ وَإِلَٰهُ مُوسَى فَنَسِيَ ﴾

"...İşte sizin de ilâhınız budur, Mûsâ'nın da ilâhı budur ama o unuttu! Yâni; bu burada duruyorken bunu şaştı da gitti Rabbini arıyor!" sözü budur. Bunun üzerine **Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* O'na münâcât ederken:

﴿ ... فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ. فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا ﴾

"...Gerçekten de Biz senin (aralarından ayrılmanın) **ardından kavmini kesinlikle fitneye düşürdük ve Sâmirî** (denen adam bir buzağı yapıp) **onları**(ona tapmaya dâvet ederek) **saptırdı.** (Birkaç bin kişilik azınlık dışında bütün ümmetin buzağıya tapmaya başladı.)" dedi.

Mûsâ (vaad edilen kırk günlük süreyi doldurup Tevrât'ı alarak, ümmeti hakkında duyduğu haberden dolayı) **da çok kızgın ve üzüntülü olarak kavmine döndü..."** *(Tâhâ Sûresi:85-86) (İbni Ebî Hâtim, no:8987, 8994, 5/1568, 1569; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/539, 540)*

İbni Cüreyc *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "Bu sözleşme, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın **Firavun**'dan kurtulmasının ardından, **Tûr**'a çıkışı öncesinde vukû bulmuştur. **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı denizden kurtarıp **Firavun** hânedânını boğduktan sonra, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* mukaddes toprağa varınca **Allâh-u Te'âlâ** orada onlara kudret helvasıyla bıldırcın yağdırdı.

Rabbi ona Kendisine kavuşması (için oruç tutması)nı emretti. O, Rabbiyle görüşmek isteyince **Hârûn**'u kavmine halîfe seçti ve Rabbinin emri ve vaadi olmaksızın kendi görüşüne göre otuz gece sonra kavmine döneceğini onlarla sözleşip Rabbine kavuşma yoluna yöneldi. Otuz gece tamam olunca **Allâh**'ın düşmanı Sâmirî: '**Mûsâ** size gelecek değildir, sizi ancak kendisine tapacağınız bir ilâh düzeltebilir!' dedi.

Hârûn *(Aleyhisselâm)* onlara ant vererek: 'Yapmayın, bu gecenizi ve gününüzü bekleyin, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* gelirse ne âlâ, değilse aklınıza geleni yaparsınız.' dedi. Onlar da: 'Peki!' dediler. Ertesi gün sabaha çıktıklarında **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı göremeyince, **Sâmirî** bir önceki gün söylediği sözün bir benzerini söyledi.

Allâh-u Te'âlâ peygamberlerinin verdiği sürenin ardından on gün daha ilâve ederek yeni bir süre ihdâs etti, böylece Rabbinin mîkatı kırk gün olarak tamamlandı. Bu durum karşısında **Hârûn** *(Aleyhisselâm)* dönüp tekrar onlara ant vererek bir gün daha süre istedi, ertesi gün **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* yine gelmeyince bir gün daha süre istedi, her gün **Sâmirî** aynı sözü tekrarlıyordu."

Ebû Bekir ibni Abdillâh el-Hüzelî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Sonunda **Sâmirî Hârûn** *(Aleyhisselâm)*a gelerek: 'Ey **Allâh**'ın peygamberi! Biz, Kıptîlerden kaçıp çıktığımız gün (düğünümüz var bahânesiyle) onların süs eşyâlarından birçok takı emânet almıştık, seninle berâber olan ordu o takıları satmaya ve harcamaya başladılar.

Bu takılar **Firavun** hânedânından emânet, onlar diri değiller ki bunları onlara iâde edelim. Bilemeyiz, belki **Allâh**'ın nebîsi **Mûsâ** kardeşin geldiği zaman bu hususta bir şey beyân eder. Ya onları kurban olarak takdim eder de ateş onları yer, ya da onları zenginlere değil de sâdece fakirlere tahsis eder.' dedi.

Bunu duyan **Hârûn** *(Aleyhisselâm)* ona: 'Ne güzel düşündün, ne iyi söyledin!' dedi. Sonra bir münâdîye emrederek: 'Yanında **Firavun** hânedânının takılarından bir şey bulunan kimse onu bize getirsin!' dedi. **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*: 'Ey **Sâmirî**! Bu hazînenin, yanında bulunmasını en çok hak eden sensin!' dedi.

Derken millet takıları getirdiler, **Sâmirî** de onları aldı. **Allâh**'ın düşmanı olan o pis adam dökümcü idi, o takılarla bir buzağı heykeli döktü. Sonra kendisini denizde gördüğü **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın atının izinden aldığı bir avuç toprağı onun içerisine attı, o anda buzak bağırmaya başladı, fakat ancak bir kere bağırabildi.

İşte o zaman **Sâmirî**, İsrâîloğullarına: '**Mûsâ** otuz gece sonra bunu arayayım derken geri kaldı. İşte sizin de ilâhınız, **Mûsâ**'nın da ilâhı budur, ama o unuttu!' dedi." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/416-418)*

"Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde bir takım sual ve cevaplar vârid olmuştur, şöyle ki; burada bir kimse: "**Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي ﴾

"Onu benim işimde ortak et!" *(Tâhâ Sûresi:32)* dediğini haber vererek, **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ın nübüvvet (peygamberlik) konusunda **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın şerîki (ortağı) olduğunu beyân etmişken, nasıl onu kendisine halîfe yapmıştır, çünkü bir insanın şerîkinin durumu, halîfesinin hâlinden daha üstündür. Hal böyleyken insanın üst makamdan bir aşağı mertebeye döndürülmesi ona bir hakaret olur." diyecek olursa, buna şöyle cevap verilir:

"Durum sizin söylediğiniz gibidir, ancak nübüvvette riyâset **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a âit olduğundan o makamda asıl olan odur, **Hârûn** *(Aleyhisselâm)* ise onun yardımcısıdır. Onun için **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ ... فَأَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي ... ﴾

"...Şimdi berâberimde, (vecîz ve fesâhatli konuşmasıyla) **beni**(m) **doğrul**(uğumu açıkl)**amakta olan bir yardımcı olarak onu da gönderiver..."** *(Kasas Sûresi:34)* buyurmuştur.

Yine bundan dolayıdır ki, **Allâh-u Te'âlâ**'ya münâcatta bulunan ve levhalar kendisine verilen kişi özellikle **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* olmuştur. Zâten risâlet ve nübüvvetle birlikte riyâsetin de bulunması gerekli bir iş değildir, nitekim Benîisrâîl peygamberlerinin kıssaları bunu göstermektedir.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **Firavun**'a gitmekle emrolunduğunda, **Allâh-u Te'âlâ**'dan, **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ı kendisine ortak etmesini istemiştir. Münâcât için **Tûr** dağına gittiğinde ise onu, kavmi içerisine halîfe bırakmıştır. Buna zâhiren îtirâz edilebilirse de, aslında büyüklere îtirâz olmaz, çünkü onların zâhirî hareketleri, kalplerinde bulunan dâvetçi duygulardan meydana gelmektedir ki, o dâvetçi hisler de **Allâh-u Te'âlâ**'dan gelen ilhamlardır. Onların bu hususta faaliyeti yoktur.

Artık onların İlâhî emirle dönüp durduklarını bilen kişiye tatbik ve tevfîk (söylediklerini uygulamak ve yaptıklarının hikmete uygun olduğunu anlamak) kolay gelir ve o kişide hakîkat ashâbına îtirâz kalmaz.

Üstelik peygamberlerin dereceleri de farklıdır, nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ ... ﴾

"İşte sana! O rasüller (var ya), **Biz onların bir kısmını diğer bir kısma karşı üstün kıldık..."** *(Bakara Sûresi:253)* buyurmuştur.

İşte **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan ru'yeti (cemâlini görmesini) meneden **Allâh-u Te'âlâ Hârûn** *(Aleyhisselâm)*dan da münâcâtı (kelâmını duymasını) engellemiştir. **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ın, zâhirî işlerde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın şerîki (ortağı) olması, bâtın konusunda onun redîfi (tâkipçisi) olmasını gerektirmez, zîrâ her makamın kendine has adamları vardır.

(**Hâfız** *(Kuddise Sirruhû)* ne güzel söylemiştir:)

رُمُوزِ مَصْلَحَتِ مُلْکْ خُسْرَوَانْ دَانَنْدْ گَدَایِ گُوشَه نَشِینِی تُو حَافِظَا مَخُرُوشْ

"Saltanat işlerinin inceliklerini pâdişahlar bilir,
Ey Hâfız! Sen kıyı köşede oturan bir fakirsin, çığırma!"

Memleket idâresinin ve maslahatının remzlerini ve sırlarını pâdişahlar bilirler. Zîrâ halkın ve mülkün üzerine mevlâ (yönetici) olduklarından dolayı bunları bilmeleri lâzım ve vâcibdir. Ey Hâfız! Peki, sana ne oluyor? Sen kendi hâlinde bir köşede oturan fakirsin. Bu yüzden ızdırab göstermene ve feryâd-ü figân etmene gerek yok! Yâni memleket için huzursuz olup, söz söyleme. Çünkü bu iş, senin gibisinin vazîfesi değil.

*Ey Hâfız! Gerçi biavnillâh (**Allâh**'ın yardımı ile) bu kadar tarîkat esrârını beyân ettin, lâkin hakîkat mülkünün esrârının maslahatını, pâdişâh-ı hakîki olan ârif-i billâh'lar bilirler. Sen harâbâtî (yıkık, vîran görünen harâbât ehlinden), köşesine çekili, âşık bir dervişsin. Ey Hâfız! 'Şöyle gerek, böyle gerek' diyerek ızdırâba düşüp de izhâr-ı vücûd eyleme (varlık gösterme).* *(Hâfız Şerhi Konevî ve Sûdî Efendi:2/105-106)*

Bak gör ki, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ı halîfe seçmiş ve kavmini koruma husûsunda ona îtimat etmiştir, onlar da otuz güne ilâve edilen o on gün içerisinde buzağıya tapmışlardır. Bizim peygamberimiz ise:

«اَللّٰهُ خَلِيفَتِى عَلٰى اُمَّتِى.»

"Ümmetim üzerine benim halîfem Allâh'tır!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/229; Müslim, Fiten:20, no:2937, 4/2251; İbni Mâce, Fiten:33, no:4077, 2/1360)* buyurduğu için **Allâh-u Te'âlâ** onları hak üzere sâbit kılmıştır.

Şeyh-i Ekber *(Kuddise Sirruhû)* **"Fütûhât"**ında zikretmiştir ki; **Hârûn** *(Aleyhisselâm)* bi'l-asâle (asıl olarak) nebîdir, bi't-tebe'ıyye (tâbî olarak) rasûldür. İşte bu istihlâf (halîfe seçilmesi), bu tebe'ıyyetin eserlerinden olsa gerektir.

Şöyle de denilmiştir: "Hayırlı bir iş yapmakla emredilen iki kişiden biri, başka bir işe gitmek istediğinde diğerine: 'Benim halîfem ol!' dediği zaman, bunun mânâsı: 'Bu işi yerine getirmekte çok gayretli ol ve gücünü sonuna kadar kullan, o derece ki, faaliyetin iki şahsın faaliyeti kadar olsun!' demek olur.

Eğer burada: "**Hârûn** *(Aleyhisselâm)* bir nebî olduğuna göre, peygamber de ıslahtan başka bir şey yapmayacağına göre, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ona ıslahta bulunmasını emretmesinin hikmeti ve mânâsı nedir?" denilecek olursa, cevâben şöyle denilir:

"Bu emirden maksat te'kittir. Nitekim **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın ölüleri dirilteceğine yakînen inandığı halde yine kendisine ölüleri nasıl dirilteceğini göstermesini istemiş ve:

﴿ ... أَوَلَمْ تُؤْمِنْ ... ﴾

"...Sen inanmamış mıydın?!.." sorusuna:

﴿ ... بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ... ﴾

"...İnanmaz olur muyum, lâkin kalbim yatışsın için (bunu istedim)**!.."** *(Bakara Sûresi:260)* diye cevap vermiştir.

Yine böylece sen oturan bir adama: "Otur!" dersen, bunun mânâsı: "Sâhip olduğun oturma hâli üzere dâim ol!" demek olur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*a emredilen ıslah, ümmetine karşı yumuşak davranması ve iyilikte bulunmasıdır. Burada emredilen ıslâhın, ümmeti tâat ve salâha (ibâdete ve düzgün hâle) sevketme mânâsında olabileceği de söylenmiştir.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; mîkat tamamlanınca **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Tûr**(da **Mevlâ Te'âlâ** ile mükâleme makamın)a gitmeye azmetti. Nitekim **Mevlâ Te'âlâ**:

﴿ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ قَدْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ وَوَاعَدْنَاكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنَ ... ﴾

"(Biz **Firavun**'u helâk edip, İsrâîloğullarını selâmet sâhiline çıkardıktan sonra buyurduk ki:) **"Ey İsrâîloğulları! Gerçekten Biz sizi** (türlü türlü işkencelere mâruz bırakan **Firavun** gibi büyük bir) **düşmanınızdan kurtardık ve sizin** (peygamberiniz **Mûsâ**) **ile Tûr'un sağ tarafın**(a geldiğinde mükâlemede bulunacağımıza ve orada ona **Tevrât**)ı (vereceğimize dâir) **sözleştik."** *(Tâhâ Sûresi:80)* buyurmuştur.

İşte o zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* İsrâîloğullarına kardeşi **Hârûn**'u halîfe bıraktı ve ona, ifsat etmeyip ıslahta bulunmasını vasiyet etti ki bu bir tenbih ve tezkir (uyarı ve öğüt)den ibâretti. Yoksa **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*, (ıslâha gayret edip, ifsattan uzak duracağı sâbit olan) kıymetli, îtibarlı, **Allâh** katında değerli ve şerefli bir peygamberdir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın salâtları ve selâmı, onun ve diğer peygamberlerin üzerine olsun!

Bu âyet-i kerîmeden anlayacağımız şudur ki; bir Müslümanın ifsat ve bozgunculuk yoluna girenleri tâkip etmemesi, o yola çağırsın veyâ çağırmasın onların her birinden uzak durması gerekir, bu ifsat, inanç ve amel gibi dînî konularda olabileceği gibi, zâhirî konularda da olabilir.

Nitekim **İbnü'l-Eclah** *(Rahimehullâh)*, babasının şöyle anlattığını nakletmiştir: "Bir kere biz **Dahhâk** *(Rahimehullâh)* ile birlikte yürürken, bir topluluk, ekinlerin içinden yürümeye başlayınca **Dahhâk** *(Rahimehullâh)* bana: 'İfsatçıların yoluna girme!' diye seslendi." *(İbni Ebî Hâtim, no:8987, 8994, 5/1568, 1569)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Bekr ibni Tâhir** *(Rahimehullâh)*a: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* Rabbi ile konuşmak istediğinde kırk gün acıkmadı da, **Hızır** *(Aleyhisselâm)*la buluştuğunda neden yarım günde acıkıp:

﴿ ... اٰتِنَا غَدَاءَنَا ... ﴾

"...Yemeğimizi getir!.." *(Kehf Sûresi:62)* dedi." diye sorulduğunda o: "Birincisinde, beklediği şeyin heybeti ona yemeyi içmeyi unutturdu. İkincisi ise te'dîb (edeplendirme) yolculuğu olduğundan, belâ üzerine belâ geldi de yarım günden daha az bir zamanda açlık hissetti. Ama birincisi ikram zamanlarıydı."

Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** *(Kuddise sirruhû)* kendi Kur'ân-ı Kerîm'inde **"er-Rahîku'l-mahtûm"** (sh:234)den naklen bu âyet-i kerîmenin kenarına şöyle yazmıştır: "**İbni Atıyye** *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; **Ebu'l Fadl el-Cevherî** *(Kuddise Sirruhû)* vaazında geride zikredilen bu mânâyı naklederdi."

Ca'fer *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile otuz geceyi sözleşmişti. O da Rabbinin mîâdına sarıldı ve Rabbiyle buluşmak için belirlenen süre nihâyete erdiğinde Rabbi onu görüntüsünden ve târif edilen vasfından çıkararak ona kelâmını ikrâm etti.

Beşeriyet vasıflarından dışta kalarak bu şeref onda belirdi de, nefsi ve ilmi devreye girmeksizin, kavmi için belirlediği vakit de söz konusu olmaksızın duyduklarını bizzat Rabbinden işitti. İşte bu da, rubûbiyet nişânının beşeriyet vasıflarından hâriç olduğuna delil oldu."

Sonra gelen meşâyıhtan birinin bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle dediğini işittik: "Dostların sözleri bozulsa bile yine de insana ünsiyet verir. Nitekim (âşık mâşukuna):

أَمْطِلِينِي وَسَوِّفِي وَعِدِينِي وَلَاتَفِي

'Bana süre ver, gecikmeli de olsa,
Bana bir vaatte bulun, sözünde durmasan da!' demiştir."

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın, kardeşi **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*a: **"Bana kavmim içerisinde halîfe ol!"** sözü hakkında **Muhammed ibni Hâmid** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Peygamberlerin ve velîlerin ardından, ümmetleri ve sahâbîleri içerisinden mutlaka halîfeleri bulunmuştur ki onlar, halîfesi oldukları zâtın yolunu korumuşlar ve onun tespit ettiği sünnetlerini ümmetleri hakkında muhâfaza etmişlerdir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra bu makamda **Ebû Bekr-i Sıddîk** *(Radıyallâhu Anh)* bulunmuştur. Eğer o bu vazîfeyi îfâ etmeseydi birçok sünnet kaybolacaktı ki, bunlardan biri de mürtetlerle harptir."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hakk Sübhânehû, Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a bu vaadi yaparken ilk sefer ona bir vaadde bulunmadan sâdece kelâmını işittirdi, bu yüzden onda bir beklenti, bir arzu belirmedi.

Böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın hitâbını duymak **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kalbinin tümünü kapladı da kalbini, bilinen vakte bağladı ki böylece onun bu arzuya kapılması kendisine bir tesellî bahşetti. Zâten **Allâh-u Te'âlâ**'nın vaadi kesinlikle doğru olduğu için **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kalbi bu mî'âd ile mutmein oldu.

Sonra otuz gece geçince vaad yerini buldu, fakat **Allâh-u Te'âlâ** vaadin yerine gelmesi için on gün daha ilâve etti. Vaadi incâzda geciktirme yapmak iyi bir şey

değildir. Ancak dostların sünnetinde mahbubdur. Hattâ geciktirme, onların katında, yerine getirmeden daha lezzetlidir.

Bu mânâya yakın olarak şu beyti inşâd etmişlerdir:

أَقِيمِي لَعَمْرُكِ لَا تَهْجُرِينَا وَمَنِّينَا الْمُنَى ثُمَّ امْطِلِينَا
عِدِينَا مَوْعِداً مَا شِئْتِ إِنَّا نُحِبُّ وَإِنْ مَطَلْتِ تُوَاعِدِينَا
فَإِمَّا تُنْجِزِي وَعْدَكِ أَوْ فَإِنَّا نَعِيشُ نُؤَمِّلُ فِيكِ حِينَا

"Senin hayâtına yemin olsun; yanımızda dur bizi bırakma,
Bizi temmenîlerimiz hakkında ümitlendir, sonra bizi geciktir.
Bize istediğin sözü ver, çünkü biz böyle isteriz,
Sen sözünü geciktirecek olsan da yine bize vaatte bulun.
Ya sözünü tutarsın (ki bu bizi memnun eder), **ya da muhakkak biz,**
Bir süre senin hakkında beklentiye kapılıp yaşarız!"

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın, kardeşi **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ı yerine halîfe bırakmasına gelince; **Hârûn** *(Aleyhisselâm)* güzel ahlâk taşıyan tahammüllü bir zât idi. **Firavun**'a gideceği zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ı yanına arkadaş aldı. İlk önce:

﴿ وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا ... ﴾

"Bir de (dilim peltek olduğu için sözlerimi iyi anlayamayabilirler,) **kardeşim Hârûn, dil bakımından kendisi benden daha düzgündür..."** *(Kasas Sûresi:34)* dedikten sonra:

﴿ وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي ﴾

"(Nübüvvet ve risâlet) **işimde de onu ortak et!"** *(Tâhâ Sûresi:32)* dedi. Ama **Allâh-u Te'âlâ**'nın hitâbını işitmeye giderken onu kendinden ayırdı da:

﴿ ... اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي ... ﴾

"...Kavmim içerisinde bana halîfe ol!.." *(A'râf Sûresi:142)* dedi.

İşte bu, **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ın tahammülünün son noktası, sabır ve rızâsının da nihâyetidir. Çünkü o: "Ben senin kavminin içinde kalamam!" veyâ: "**Firavun**'a giderken beni yanına aldığın gibi, şimdi giderken niye almıyorsun?" dememiş, bilakis kendisine gereken hâle sabır ve rızâ göstermiştir ki bu da, dostların belâsının şiddetlilerindendir.

Buna yakın bir mânâda şu beyti inşâd etmişlerdir:

قَالَ لِي مَنْ أُحِبُّ وَالْبَيْنُ قَدْ حَلَّ وِفَاقاً لِزَفْرَتِي وَشَهِيقِي
مَا تُرَى فِي الطَّرِيقِ تَصْنَعُ بَعْدِي قُلْتُ: أَبْكِي عَلَيْكَ طُولَ الطَّرِيقِ

"Ağlayıp inlememe denk geldiği bir sırada,
Ayrılık araya girmişken sevdiğim bana dedi ki:
'Benden sonra gideceğin yolda ne yapmayı düşünüyorsun?'
Ben de dedim ki: 'Yol boyu senden ayrıldığıma ağlayacağım!'"

Sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın hitâbını dinlemekten döndüğünde kavminin buzağıya taptığını görünce, kardeşinin başını tutup kendisine doğru çekmeye başladı. Nihâyet **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ ... يَا ابْنَ أُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي ﴾

"...Ey anamın oğlu! Ne sakalımı, ne de başımı tutma!" *(Tâhâ Sûresi:94)* diyerek ondan lutf ile muâmele yapmasını istedi.

Bu makamda denilmiştir ki: "Eğer **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*: 'Kaçırdığım berâberlik nîmetinin yerine bana başka bir şey veremiyorsan, bâri bir dâne, hattâ zerre kadar suçum olmayan bir konuda bana sitem etme!' diyecek olsaydı elbette bu sözün bir yeri olurdu.

Demek ki suç İsrâîloğulları tarafından işlenmişken, sitem **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*a yöneldi. İşte durum böylecedir. İsyân edip suç işleyen herkes sitemi hak etmez, çünkü sitem yabancılara yönelmez."

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; sevgide, buluşma sözü verilmesi ne değerlidir! Sevgiliyle buluşma yerinde oturmak ne büyük bir şeydir! Sevgilinin yolunda, sözünde durmaması bile ne tatlı gelir!

Pîr-i Tarîkat Şeyhülislâm Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* bu âyet-i kerîmenin rumûzunda buyurmuştur ki:

مَوَاعِيدُ الْاَحِبَّةِ اِنِ اُخْلِفَتْ فَاِنَّهَا تُونِسُ

"Dostların vaatleri, tutulmasa da ünsiyet verir!"

Buluşmayı zamânında gerçekleştirmemek, geciktirmek ve tehir edilen buluşma için orada günlerce kalıp beklemek aslında hoşa gitmeyen bir şey olmakla berâber, sevgili uğrunda beklemek hiç sıkıntı vermez. Zîrâ muhabbette vefâsızlık bile, tıpkı vefâdır ve sevgilinin nazı kabul edilir.

İşte Rabbü'l- âlemîn de **Mûsâ Kelîm** *(Aleyhisselâm)*a bu muâmeleyi yapmıştı. Ona otuz gün mühlet verip, sözleşmişti. Otuz gün geçip, vâde tamamlandığında, on gün daha ilâve buyurdu. Yapılan bu tehir ve uzatmadan **Mûsâ Kelîm** *(Aleyhisselâm)* hoşlanarak, o otuz günü sermâye, on günü de kendine kâr saymış ve:

"Rabbim sözleşmeyi uzattığında peşin kazancım, bu sebeple bir kere daha Hakk'ın Kelâmını işitmemdir." demiştir.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* bu seferinde otuz gün beklemede kaldı da yemek içmek aklına hiç gelmedi. Aç kaldığından haberi bile olmadı. Zîrâ Hakk'ın mahmûlu (**Allâh-u Te'âlâ**'nın dâvetiyle yola çıkarıldığı için **Allâh-u Te'âlâ** tarafından yükü alınmış biri) idi ve kerâmet (ikrâm) seferinde, münâcât için beklemekteydi.

Hâlbuki daha önceki ilk seferinde, onu ilim tâlibi olarak **Hızır** *(Aleyhisselâm)*a göndermişlerinde yarım günlük açlığa dayanamamıştı. Bu yüzden:

﴿ ... اٰتِنَا غَدَاءَنَا ... ﴾

"...Yemeğimizi getir!.." *(Kehf Sûresi:62)* demişti. Zîrâ o, te'dîb (edep verme) ve meşakkat (zorluk) seferi idi ve gidişâtının başlangıcında idi. Henüz mütehammil (yük

taşıyıcı) idi, mahmûl (yükü taşınılan biri) değil idi. Ayrıca o zaman kendinde olduğundan, zahmet ve sıkıntılarından da haberi olmaktaydı. Bu yüzden açlığının farkına vardı. Çünkü gidişi **Hakk Te'âlâ**'ya değil, halk yolunda idi; mahlûkattan biri ile buluşmaya gidiyordu.

Hakk Teâlâ ile münâcâta giderken, **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ı kavmi içinde bırakmış ve yalnız gitmişti. Zîrâ sevgide paylaşma ve ortaklık olmaz. Sevenlerin sevgili yolundaki sıfatı ancak yalnızlık ve tekliktir.

گَرْ مَشْغَلَه اِی نَدَارِی و تَنْهَائِی بَا مَا بَوَفَا دَرْ آ کِه مَا رَا شَائِی

"Eğer meşgalen yoksa ve sen yalnızsan,
Vefâ ile gel bize, zîrâ bu takdirde lâyık olursun bize!"

Daha önce **Firavun**'a gittiğinde ise:

﴿ وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي ﴾

"(Nübüvvet ve risâlet) **işimde de onu ortak et!"** *(Tâhâ Sûresi:32)* diyerek **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ın berâberliğini istemişti.

Çünkü o zaman gidişi halk tarafına idi. Halkla bulunmakta ise vahşet ve nefretle karşılaşmak olduğundan, bu yükü çekmekte refîk ve arkadaşlığa ihtiyaç vardır.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* münâcâttan döndüğünde, Benîisrâil'i tâat çemberinden çıkmış vaziyette ve buzağıya tapar halde görünce, suçlu oldukları halde onlara değil de, **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*a çıkışmıştı.

Bu yüzden bilinmeli ki, her günah işleyen, 'ıtâbı (azarlanmayı) hak etmez. Zîrâ üzerinde muhabbetten bir eser olmayan kimseye sitem etmeye bile değmez. Ayrılık korkusuyla ancak, vuslatın izzetini bilen kimse yanar, tutuşur.

عَشْقِ جَانَانْ بَاخْتَنْ کَیْ دَرْ خُورْ هَرْ دُونْ بُوَدْ مِهْرِ لَیْلَیْ دَاشْتَنْ هَمْ بَابَتِ مَجْنُونْ بُوَدْ

"Cânâna âşık olmak, her aşağıya nasıl lâyık olur?
Leylâ'yı sevmek de ancak Mecnûn'a lâyık olur!"

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; her kim halktan uzlet edip bütünüyle **Allâh-u Te'âlâ**'ya yönelir de kalbini Hakk'ın gayrinden boşaltırsa onun için münâcât ve mükâleme (sırdaş olma ve konuşma) hâsıl olur.

Nitekim **Kelîm** *(Aleyhisselâm)*a böylece vukû bulmuştur. **Allâh-u Te'âlâ**'nın peygamberlere bahşettiği her nîmetten bu ümmetin velîlerinin de nasîbi vardır.

Bu âyet-i kerîmede kırk günden bahsedilmiştir. Hadîs-i şerîfte buyrulduğu üzere:

وَفِي الْحَدِيثِ: «مَنْ أَخْلَصَ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا ظَهَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ.»

"Her kim kırk sabah ihlâslı olursa, hikmet pınarları kalbinden diline zuhûr eder!" *(İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/390; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:5/189; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:2361, 2/224)*

Hikmet sâhibi bir zat şöyle demiştir: "Bunun sırrı şudur; **Allâh-u Te'âlâ** emir buyurmuş da, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın çamuru suda kırk gün yoğrulmuştur ki böylece o tıynette kırk perde yetişmiştir. Zâten o perdeler olmasa yeryüzünde durmaya gücü yetmezdi.

Allâh-u Te'âlâ her kimi, o perdeleri ortadan kaldırması için desteklediyse o kişi mele-i a'lâ'ya (en üstün melek cemaatine) benzer, kendisinden hârikulâdelikler zuhûr eder ve kalbinden nur parlar.

İşte bu mânâdan dolayıdır ki, **Dâvûd** *(Aleyhisselâm)* secdede kırk gün kaldı da tevbesi kabul edildi. **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* **Nemrûd**'un ateşinde kırk gün kaldı da **Allâh-u Te'âlâ** onu **Halîl** (dost) seçti. Ondan sonra kendisi: "Ben o günlerden daha tatlı zaman görmedim!" derdi.

Artık her kim ibâdetinde ihlâslı olur ve o perdeleri kalbinden giderirse işte o kişi Rabbânî olur. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ ... ﴾

"...Lâkin Rabbânî kimseler olun!.." *(Âl-i İmrân Sûresi:79)* buyurmuştur."

Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere; bir şeyh efendi zâviye (tekke)sinden ayrılmak istediği zaman o zâviyenin nizâmını düzene sokması için yerine bir halîfe bırakması gerekir. Zîrâ aralarında, **Allâh** uğrunda kendilerine vaaz eden bir kimse bulunmayan bir toplumda hiçbir hayır yoktur.

Tevfîk (**Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsına muvâfık amellere muvaffakıyet), ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın yardımıyladır!

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiği üzere; âyet-i kerîmedeki işârete göre; hakîkatte mî'ad kırk gece idi. Ama beşeriyet zayıf olduğundan ve nefsin, kırkı çok görüp de insana: "Sen buna dayanamazsın!" diye vesvese vermesi nedeniyle insana beşeriyet endişesi bulaşmasın diye **Allâh-u Te'âlâ** bu sözü evvelâ otuz olarak açıkladı, sonra onu onla tamamladı.

Bundan anlaşıldığına göre; peygamberlerin **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmını duymayı hak etmeleri husûsunda kırkın bir husûsiyeti vardır.

Nitekim evliyânın kalplerinden hikmet pınarlarının zuhûrunda da kırkın özel bir yeri vardır. Hadîs-i şerîfte buyrulduğu üzere:

وَفِي الْحَدِيثِ: «مَنْ أَخْلَصَ لِلّٰهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا ظَهَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ.»

"Her kim kırk sabah Allâh için ihlâslı olursa, hikmet pınarları kalbinden diline zuhûr eder!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/229; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:5/189; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:2361, 2/224)*

İrfan ehli şöyle demiştir: "Dörtle ilgili sır, küllî hakîkatlerde cârîdir. Nitekim Arş-ı A'zam dört köşedir, anâsır-ı erbaa (canlıların yaratılış unsurları dörttür), erkân-ı erbaa (Kâ'be'nin köşeleri dörttür), erba'în-i **Mûseviyye** (**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a vaad edilen kırk gece), **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın yaratılışıyla ona ruh üflenmesi arasında da âhiret cumâlarından dört cumâ vardır. O halde birler, onlar, yüzler ve binler arasında tesir bakımından şekillerin en mükemmeli dörtlü sûrettir.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خَيْرُ الْأَصْحَابِ أَرْبَعَةٌ، وَخَيْرُ السَّرَايَا أَرْبَعُ مِائَةٍ، وَخَيْرُ الْجُيُوشِ أَرْبَعَةُ آلَافٍ.»

"Arkadaşların en hayırlısı dörttür, seriyye (müfreze)**lerin en hayırlısı dörtyüzdür, orduların en hayırlısı ise dörtbindir."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:2718, 4/451)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âriflerden biri bu âyet-i kerîmeye şu işârî mânâyı vermiştir: "**Allâh-u Te'âlâ, Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ef'âl, sıfât ve Zât (**Allâh-u Te'âlâ**'nın fiilerine, sıfatlarına ve Zât'ına âit) perdelerinden kurtulsun diye onunla otuz geceyi sözleşti ki her bir on gece, bir hicaptan kurtulmak içindi. On sayısının tercih edilmesi, kâmil bir sayı olduğu içindir. Lâkin otuz gece geçtikten sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*da, kendisinden kurtulamadığı bir bakıyye kaldı.

Bâzı eserlerin söylediğine göre otuz günün bitiminde misvak kullanması buna işâret etmektedir. İşte o bakıyyeden de halâs olsun diye o otuza diğer bir on daha ilâve edildi.

Rivâyete göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a otuz gece zarfında **Allâh-u Te'âlâ**'ya kendisiyle tekarrubda bulunacağı (mânen yakınlaşacağı) birtakım ibâdetler emrolundu. Sayıyı kırka tamamlamak için ilâve edilen o son onda da kendisine Tevrât indirildi.

İşte bu, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın o otuz gün zarfında **Allâh-u Te'âlâ**'ya doğru sülûk ederek (seyr-i ilellâh makamında mânen ilerleyerek) tam bir Zât müşâhedesine ulaştığına ve kendisinden hiçbir eser kalmadığına bilakis bütünüyle eriyip gittiğine işâret etmektedir.

Dördüncü onda ise, onun sülûkü (mânevî yolculuğu), **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ında olmuştur (ki buna seyr-i fillâh denilir). Nihâyet o ayılarak "Fenâ"dan sonra "Beka" ile şereflendirilmiştir.

﴿ وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَلَكِنِ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (143)

(وَلَمَّا جَاءَ) **Ne zamanki geldi,** kim? (مُوسَى) **Mûsâ,** ne vakitte? (لِمِيقَاتِنَا) **tâyin ettiğimiz vakitte,** daha, (وَكَلَّمَ) **konuştu,** kiminle? (هُ) **onunla,** kim? (رَبُّهُ) **Rabbi,** (قَالَ) **dedi,** ne dedi?) (رَبِّey **Rabbim!,** (أَرِ) (Zât'ını) **göster,** kime? (نِي) **bana,** (أَنْظُرْ) **bakayım,** kime? (إِلَيْكَ) **sana,** (قَالَ) **dedi,** ne dedi? (لَنْ تَرَا) **sen aslâ göremezsin,** kimi? (نِي) **Beni,** (وَلَكِنِ انْظُرْ) **lâkin bak,** nereye? (إِلَى الْجَبَلِ) **şu dağa,** (فَإِنِ اسْتَقَرَّ) **eğer o durabilirse,** nerede? (مَكَانَهُ) **yerinde,**) (فَسَوْفَ تَرَا **yakında görebilirsin,** kimi?(نِي) **Beni,** (فَلَمَّا تَجَلَّى) **derken tecellî edince,** kim?) (رَبُّهُ **Rabbi,** neye? (لِلْجَبَلِ) **o dağa,** (جَعَلَ) **yaptı,** neyi? (هُ) **onu,** ne yaptı? (دَكًّا) **parça parça,**)

(وَخَرَّ **böylece düştü,** kim? (مُوسَى) **Mûsâ,** ne olduğu halde? (صَعِقًا) **nâra atıp bayılarak,** (فَلَمَّا) **ne zaman ki,** (أَفَاقَ) **ayıldı,** (قَالَ) **dedi,** ne dedi? (سُبْحَانَكَ) **tenzîh Sana!,** (تُبْتُ) **tevbe ettim,** kime? (إِلَيْكَ) **Sana,** (وَأَنَا) **zâten ben,** kimim? (أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ) **inananların ilkiyim.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Mûsâ tâyin ettiğimiz vakitte (Bizimle münâcât için **Tûr**'a) **gelince ve Rabbi onunla** (harf ve ses vâsıtası olmaksızın, yaratıkların konuşmasına benzemekten münezzeh olan bir kelâm ile) **konuşunca, o: 'Ey Rabbim! Göster bana** (yüce Zât'ını) **da bakayım sana!' dedi.**

O (**Allâh-u Te'âlâ** da)**: 'Sen** (bu fânî gözle) **aslâ Beni göremezsin! Velâkin şu** (**Tûr-u Sînâ**) **dağ**(ın)**a bak!**

Eğer o (Benim tecellîm karşısında parçalanmayıp da) **yerinde durabilirse yakında** (sana da tecellî ettiğim zaman) **sen de Beni görürsün!' buyurdu.**

Derken Rabbi o dağa (idrâk verip, yüce Zât'ına yakışan bir vech üzere ona) **tecellî ed**(erek bir insanın serçe parmağının ucunun yarısı kadar bir nur göster)**ince, onu parça parça etti** (ve küçük dağcıklar hâline getirdi). (Bu tecellîye şâhit olan) **Mûsâ da nâra atarak bayılıp düştü.**

Ayıldığı anda hemen (**Allâh-u Te'âlâ**'ya tâzimini bildirmek üzere)**:** '(Bütün noksan sıfatlardan ve herhangi bir hususta yaratıklarına benzemekten) **tenzih Sana!** (İzinsiz böyle bir isteğe cüret etmemden dolayı) **tevbe ettim Sana!**

Zâten ben (Senin azametine, celâline ve dünyâda görülemeyeceğine) **inananların ilkiyim!' dedi."**

Î Z Â H Â T

"Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Beyzâvî, Hâzin, Nesefî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın mîkata gelişini beyân ettikten sonra, bu gelişin sebebini bu âyet-i kerîmede açıklamış oldu ki o da, Kendisinin onunla konuşmasıydı.

Bu âyet-i kerîmede İlâhî ilimlerle alâkalı çok şerefli ve birtakım yüce konular vardır.

Birinci mesele: Bu âyet-i kerîme **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*la konuştuğuna delâlet etmektedir. Ulemânın, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmı hakkında iki mezhebi vardır ki bunların biri bâtıl, diğeri haktır.

Bâtıl olan görüş ikiye ayrılır, birincisine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ı, sonradan var olan harflerin ve seslerin mahalli kabul edilir. Bu, sapık Kerrâmiyye'nin görüşüdür.

İkincisine göreyse; o harflerin ve seslerin mahalli, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ından farklı olan ağaç ve diğer eşyâ gibi bir cisimdir. Bu da sapık Mûtezile'nin kavlidir.

Hak olan görüş de iki mezhep üzeredir; Eş'ariyye'ye göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın hakîkî ve ezelî kelâmını işitmiştir, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ı cisim ve araz olmadığı halde O'nu görmek imkânsız olmadığı gibi, harften ve sesten münezzeh olan kelâmını da işitebilmek imkânsız olmaz.

İkinci görüş **Ebû Mansûr-u Mâtürîdî** *(Rahimehullâh)*a âittir, ona göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın işittiği şey, kesik kesik sesler ve derlenmiş harflerdir. Buna göre **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmına delâlet eden bir ses işitmiştir.

Allâh-u Te'âlâ'nın kelâmının keyfiyetini ve mâhiyetini nitelememiz câiz olmadığı için burada inanmamız gereken şudur ki; **Allâh-u Te'âlâ** bir söz ve ses yaratmış, o yaratılan kelâmı ve mahlûk olan sesi de dilediği yolla dilediği şekilde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a işittirmiştir.

Ama **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* harf ve sesten münezzeh olan ezelî kelâm sıfatını aslâ işitmemiştir.

Peki, burada: "Herkesin duyabileceği böyle bir kelâmın **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a has kılınmasının îzâhı nedir?" denilecek olursa buna şöyle cevap verilir: "**Allâh-u Te'âlâ** araya hiçbir vâsıta koymaksızın, yaratmasını bi'z-Zât Kendisinin üstlendiği bir kelâmı ona işittirmiştir ki, mahlûkattan hiçbiri tarafından bu sesin ve sözün kesbedilmesi söz konusu değildir.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın dışındakiler ise, diğer kulların da kesbedebileceği (imkân bulabileceği) bir sesi duymaktadırlar ve **Allâh**'ın kelâmını o duydukları şeyden anlamaktadırlar."

Selef-i Sâlihin mezhebi ise, **Allâh-u Te'âlâ** harf ve ses gibi bir vâsıta bulunmaksızın **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*la konuşmuştur, O'nun bu kelâmı yaratıkların kelâmına benzememektedir. Her hâlükârda Ehl-i Sünnetten Selef ve Halef ulemâsının cumhûruna göre: "**Allâh-u Te'âlâ** kadîm olan (başlangıcı olmayan) bir kelâm ile mütekellimdir (konuşucudur), ancak bunun mâhiyetini ve hakîkatini araştırmak ve karıştırmak câiz değildir."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** meleklerle konuştuğu gibi vâsıtasız ve keyfiyetsiz olarak **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile konuşmuştur. **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* onun yanında olduğu halde Rabbinin ona söylediklerini işitmemiştir. Zâten beşer fertleri arasında bu sıfat sâdece kendisine mahsus olduğu için **"Kelîm"** ismi ona tahsis edilmiştir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** sâir nebîler *(Salevâtüllâhi Alâ Nebiyyinâ ve Aleyhim Ecma'în)* ile ancak kitap ve melek vâsıtasıyla konuşmuştur.

Eğer burada: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* duyduğu kelâmın, **Allâh** kelâmı olduğunu nasıl bildi?" denilecek olursa, cevâben denilir ki: "Onun **Hakk Te'âlâ** ile konuşurkenki kelâmı nefesle kesilmedi. Oysa yaratıklarla konuşurken ara bölünüyordu.

Bilakis o, **Allâh-u Te'âlâ** ile hiç aralık vermeyen vahdânî bir medetle (yardımla) konuştu ki, o makamda kendini, bir sanatkârın, dilediği şekilde harekete geçirdiği âleti gibi gördü. O durumda âletin hiçbir sanatı ve faaliyeti söz konusu olamazdı."

Şöyle de denilmiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* Hakk'ın kelâmını, altı taraftan işittiği için diğer sözlerden ayırt edebildi. O zaman bütün uzuvları kulağı gibi olduğu için tüm vücudu bir kulak hâline dönüşüverdi. Bu sâyede o, İlâhî kelâmı duymanın lezzetini kulağıyla fark ettiği gibi bütün vücûduyla da hissetti."

Ayet: 143

İbnü'ş-Şeyh (Şeyhzâde) *(Rahimehullâh)* hâşiyelerinde şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmı, Zât'ıyla kaim olan ezelî bir sıfattır ki, harfler ve sesler cinsinden değildir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ı cisim ve araz olmadığı halde, görülmesi uzak olmadığı gibi, kelâmının da harf ve ses cinsinden olmadığı halde, duyulması mümkündür."

"Hallü'r-rumûz" isimli eserde zikredildiği üzere; âhirette bir müminin tamâmı yüzdür, tamâmı gözdür, tamâmı kulaktır, her cihetten, her cihetle, her ciheti görür. Yine böylece özel bir yön mevzubahis olmaksızın her uzvuyla her cihetten duyar. Hakkı müşâhede ettiği zaman, hiçbir yönle kayıtlanmaksızın O'nu, tüm bedeniyle müşâhede eder. Farklı yönler nedeniyle kulağı ve gözü perdelenmez.

Nitekim **Allâh-u Sübhânehû** (hadîs-i kudsîde geçen):

«كُنْتُ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ.»

"Onun kulağı ve gözü Ben olurum!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/230; Buhârî, Rikak:38, no:6137, 5/2384-85)* kavliyle buna işâret etmiştir. **Allâh-u Te'âlâ**'ya ermiş olan kâmil ve vâsıl bir kimse için daha dünyâdayken bile âhiret hükmü vardır. Nitekim vâsılların **Efendisi** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مُوتُوا قَبْلَ اَنْ تَمُوتُوا وَحَاسِبُوا اَنْفُسَكُمْ قَبْلَ اَنْ تُحَاسَبُوا.»

"Ölmeden evvel ölün, hesâba çekilmeden evvel kendinizi hesâba çekin!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/230; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:2669, 2/291)* buyurmuştur.

Fakîr (**İsmâ'îl Hakkî**) der ki: "Bu konu cerh ve inkâr mahalli olamaz. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** sesleri idrâk etmesi için kulak duyusunu yaratmışsa da, diğer hâsse ile idrâk edilen bir şeyin başka bir duyu organıyla da idrak edilebilmesi câizdir.

Nitekim kelâm ulemâsı bu görüşe zâhib olmuştur. Çünkü bu idrâk, duyuların hiçbir tesiri olmaksızın sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratmasıyla olduğuna göre, gözü bir şeye doğru çevirmenin akabinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın, sesleri idrâk etme gücünü yaratması imkânsız olmaz.

O halde **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kulakta yarattığı, sesleri idrâk kabiliyetini, insan uzuvlarından her bir uzuvda yaratabilmesinin mümkün olduğu sâbit olmuştur.

Eğer burada: '**Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* dışında hiçbir peygamber ile şifâhen konuşmamıştır, bunun sebeb-i hikmeti nedir?' denilecek olursa buna şöyle cevap verilir:

'**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*'ın, **Firavun, Hâmân, Karun** ve Yahudiler gibi öyle şiddetli düşmanları vardı ki diğer peygamberlerin kavimleri, onun kavminden daha edepsiz ve daha katı kalpli değildi. Onun için **Allâh-u Te'âlâ** kelâmını duymakla onu seçkin kıldı.

Nitekim onun dâvetinin başlangıcında Kıptîlerin büyücüleri hemen îmân etmişken, Yahudilerden bir toplum birçok mûcizeleri gözleriyle görmelerine rağmen inkâr etmiştir. İşte bu nedenle **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*'ı kavmi arasında uğradığı belâ imtihanlarına tahammül edebilsin diye kelâmıyla teyid etmiştir.'

Fakîr (**İsmâ'îl Hakkî**) der ki: '**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın düşmanlarının daha kuvvetli ve güçlü olması, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dışındaki enbiyânın düşmanlarına nispetledir. Zîrâ **Firavun**'un boğulurken îmân ettiği, **Ebû Cehl**'in ise îmân etmeyip aksine can çekişirken düşmanlık ızhar ettiği sâbit olmuştur.

İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mîrac gecesindeki mükâleme ve ru'yet (konuşup görüşme) hâlinin gücü ve makamının yüksekliği buna kıyasla da anlaşılabilir.'"

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ نَاجَى مُوسَى بِمِائَةِ اَلْفِ وَاَرْبَعِينَ اَلْفَ كَلِمَةٍ فِى ثَلَاثَةِ اَيَّامٍ وَصَايَا كُلُّهَا.»

"Şüphesiz Allâh-u Azze ve Celle, üç gün zarfında Mûsâ ile yüzkırkbin kelimeyi gizlice söyleşmiştir ki, tümü vasiyetlerden ibârettir." *(Vâhidî, el-Vesît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd:2/406; Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, no:602, 1/163-164; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/230)*

Ulemâdan bâzısı şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*la kırk gün kırk gece konuşmuştur ki -**Allâh**-u a'lem- bu, vahiy ve tâlim öncesinde bulunan kırktan başkadır."

Fudayl ibni İyâd *(Radıyallâhu Anh)*ın bir üstâdından naklettiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* Rabbiyle münâcâtta bulunurken **İblîs, Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın yanına gelince melek ona: "Yazık sana! O bu hal üzere Rabbine münâcâtta bulunurken sen ondan ne umuyorsun ki?" dediğinde **İblîs**: "Babası **Âdem** cennetteyken ondan ne umdumsa bundan da onu umuyorum!" dedi.

Süddî *(Rahimehullâh)*dan rivâyete göre: "**Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*la konuşurken habîs **İblîs** yerin altına dalarak **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın önünden çıkıp ona: 'Seninle konuşan şeytandır!' diye vesvese verdi."

Fakîr (**İsmâ'îl Hakkî**) der ki: "Geride zikredilen: 'Şeytan o vakit **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın yanından uzaklaştırıldı' rivâyeti bu görüşü reddetmektedir ki sahih olan odur. Çünkü o makam şeytanın araya girmesine müsâit değildir.

Şeytanın saltanatı ancak mülk ehline geçer, melekût erbâbına sökmez. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın **Tûr**'da münâcâtta bulunma hâliyle, cennette yaşayan **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın durumu arasında fark vardır.

Eğer sen: '**Allâh-u Te'âlâ**'nın Hacc Sûresindeki:

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ ... ﴾

"(Rasûlüm!) Senden önce ne bir rasûl, ne de bir nebî göndermedik ki, o(, âyetlerden bir şey) **okuduğu zaman şeytan onun okuması içerisine** (bir şey) **atmış olmasın."** *(Hacc Sûresi:52)* beyânı, özellikle münâcât türlerinden biri olan tilâvet vaktinde her peygamberin, şeytanın müdâhalesine mübtelâ olduğuna delâlet etmektedir.' diyecek olursan, ben derim ki: 'Zâhirî tilâvetle bâtınî münâcât arasında fark vardır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«لِى مَعَ اللهِ وَقْتٌ لَايَسَعُنِى فِيهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ.»

Ayet: 143

"Benim, Allâh ile öyle bir vaktim vardır ki, o zaman diliminde bana ne en yakın kılınmış bir melek, ne de gönderilmiş bir peygamber iştirak edemez!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/230; Sehâvî, el-Mekasıdü'l-hasene, no:926, sh:420; el-Kuşeyrî, Letâifü'l-işârât:1/158)* hadîs-i şerîfini görmez misin?

Peki ya, uzaklık alçaklıklarının en uzağına reddedilmiş olan şeytan hakkındaki düşüncen nedir? (Böyle bir zamanda şeytan nasıl yaklaşabilsin?)

(Bu makamda) hâtırıma böyle geldi! En iyi bilen ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır!'

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* Rabbinin kelâmını işitince, cemâlini görme şevki kendisine gâlip geldi de: 'Bu, haberin lezzeti, ya nazarın (bakışın) lezzeti nasıl olur?' diyerek kendi tabîatına uygun bir talepte bulundu, zâten herkes kendisine münâsip olanı yapar. Beşerin üslûp ve fıtratı, dâimâ yücelik ve yükseklik talebi üzere kurulmuştur. Bir şeyi elde ettiği zaman ondan daha üstününü ister.

İşte **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da cemâl tecellisinden ve visâlin (**Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşmanın) feyzinden daha üstün bir şey olmadığı için ru'yet istedi."

Allâh-u Te'âlâ'nın Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **ile mükâlemesi hakkında bâzı tefsirlerde geçen hadîs-i şerîf ve rivâyetler:**

Câbir *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَمَّا كَلَّمَ اللهُ مُوسَى يَوْمَ الطُّورِ كَلَّمَهُ بِغَيْرِ الْكَلَامِ الَّذِي كَلَّمَهُ يَوْمَ نَادَاهُ، فَقَالَ لَهُ مُوسَى: يَا رَبِّ! أَهٰذَا كَلَامُكَ الَّذِي كَلَّمْتَنِي بِهِ؟ قَالَ: يَا مُوسَى إِنَّمَا كَلَّمْتُكَ بِقُوَّةِ عَشَرَةِ آلَافِ لِسَانٍ، وَلِيَ قُوَّةُ الْأَلْسُنِ كُلِّهَا وَأَقْوَى مِنْ ذٰلِكَ، فَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ قَالُوا: يَا مُوسَى صِفْ لَنَا كَلَامَ الرَّحْمٰنِ. فَقَالَ: لَا تَسْتَطِيعُونَهُ، أَلَمْ تَرَوْا إِلَى أَصْوَاتِ الصَّوَاعِقِ الَّذِي تُقْبِلُ فِي أَحْلَى حُلَاوَةٍ سَمِعْتُمُوهُ، فَذَاكَ قَرِيبٌ مِنْهُ وَلَيْسَ بِهِ.»

"Allâh-u Te'âlâ Tûr günü Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **ile konuştuğunda, kendisine nidâ ettiği günkü kelâmından başka bir kelâm ile onunla konuştu. Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **O'na: 'Yâ Rabbi! Senin benimle konuştuğun kelâmın bu muydu?' deyince Allâh-u Te'âlâ: 'Ben seninle ancak onbin lisan kuvvetiyle konuştum, oysa bütün lisanların kuvveti ve bundan daha da kuvvetlisi ancak Bana âittir!' buyurdu.**

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **İsrâîloğullarına dönünce: 'Ey Mûsâ! Rahmân'ın kelâmını bizim için vasfet!' dediler. O: 'Siz ona güç yetiremezsiniz! Kafanızın tam ortasına yöneldiğini duyduğunuz yıldırımların seslerini görmüyor musunuz? İşte bu ona yakındır ama o değildir!' dedi."** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/541; Beyhakî, el-esmâ ve's-Sıfât:1/414; İbni Ebî Hâtim, no:8925, 5/1557-58; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:6/210)*

Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا كَلَّمَ اللهُ مُوسَى كَلَّمَهُ بِالْأَلْسِنَةِ كُلِّهَا قَبْلَ كَلَامِهِ يَعْنِي كَلَامَ مُوسَى فَجَعَلَ يَقُولُ: «يَا رَبِّ! لَا أَفْهَمُ حَتَّى كَلَّمَهُ آخِرَ الْأَلْسِنَةِ بِلِسَانِهِ بِمِثْلِ صَوْتِهِ، فَقَالَ: يَا رَبِّ! هٰكَذَا كَلَامُكَ؟ قَالَ: لَا!

لَوْ سَمِعْتَ كَلَامِي ـأَيْ عَلَى وَجْهِهِـ لَمْ تَكُ شَيْئاً. قَالَ يَا رَبِّ! هَلْ فِي خَلْقِكَ شَيْءٌ يُشْبِهُ كَلَامَكَ؟ قَالَ: لَا! وَأَقْرَبُ خَلْقِي شِبْهاً بِكَلَامِي أَشَدُّ مَا سَمِعَ النَّاسُ مِنَ الصَّوَاعِقِ.»

"Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)*la mükâlemede bulununca, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* konuşmadan önce ona bütün lisanlarla konuştu. O zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Anlayamıyorum!' demeye başladı. Nihâyet **Allâh-u Te'âlâ** lisanların sonunda ona kendi lisanı üzere, kendi sesinin benzeriyle mükâleme buyurunca: 'Yâ Rabbi! Senin kelâmın böyle mi?' diye sordu.

O zaman **Allâh-u Te'âlâ**: **'Hayır! Benim hakîkî kelâmımı işitecek olsan mevcut olmazdın** (yok olurdun)!' buyurunca **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Senin yaratıklarında Senin kelâmına benzeyen bir şey var mı?' diye sordu.

Allâh-u Te'âlâ ise: **'Hayır! Yaratıklarım içinde Benim kelâmıma benzerliği en yakın olan şey, insanların yıldırımların sesinden işittikleri en kuvvetli sestir.'** buyurdu." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/542; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:7/690-692; İbni Ebî Hâtim, no:8927, 5/1558)*

Ebu'l-Huveyris Abdurrahmân ibni Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: **"Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile onun dayanabileceği kadar kelâm konuşmuştur. Eğer bütün kelâmıyla konuşacak olsaydı ona hiçbir şey tahammül edemezdi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* o kırk gecede o hâle geldi ki, onu kim görse mutlaka Rabbü'l-âlemîn'in nûrundan dolayı ölüyordu." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/542, 543-544; İbni Ebî Hâtim, no:8926, 5/1558; Hâkim, el-Müstedrek, no:4101, 2/629)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَمَّا خَرَجَ أَخِي مُوسَى إِلَى مُنَاجَاةِ رَبِّهِ ... قَالَ مُوسَى: يَا رَبِّ! أَعْطَيْتَ الدُّنْيَا لِأَعْدَائِكَ وَمَنَعْتَهَا أَوْلِيَاءَكَ فَمَا الْحِكْمَةُ فِي ذٰلِكَ؟ فَأَوْحَى اللهُ إِلَيْهِ: أَعْطَيْتُهَا أَعْدَائِي لِيَتَمَرَّغُوا، وَمَنَعْتُهَا أَوْلِيَائِي لِيَتَضَرَّعُوا.»

"Mûsâ kardeşim Rabbiyle münâcâta çıkınca... Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: **'Yâ Rabbi! Dünyâyı düşmanlarına verdin, dostlarına vermedin, bunun hikmeti nedir?' dedi. O zaman Allâh-u Te'âlâ ona: 'Onu düşmanlarıma verdim ki** (helâk çukuruna iyice) **yuvarlansınlar, dostlarıma ise vermedim ki** (Bana çok) **yalvarsınlar!' diye vahyetti."** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/543)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يَوْمَ كَلَّمَ اللهُ مُوسَى كَانَ عَلَيْهِ جُبَّةُ صُوفٍ، وَسَرَاوِيلُ صُوفٍ، وَكُمَّةُ صُوفٍ، وَكِسَاءُ صُوفٍ، وَنَعْلَانِ مِنْ جِلْدِ حِمَارٍ غَيْرِ ذَكِيٍّ.»

"Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **ile konuştuğu gün Mûsâ** *(Aleyhisselâm)***ın üzerinde yün bir cübbe, yün bir şalvar, yün bir takke, yün bir aba ve tabaklanmamış bir eşek derisinden iki ayakkabı vardı.** (Onun için ayakkabılarını çıkarmakla emrolundu.)" *(Hâkim, el-Müstedrek, no:76, 1/81; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/543)*

Urve ibni Ruveym el-Lahmî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* Rabbiyle konuştuğu andan îtibâren kadınlarla hiç cimâ etmemiştir. (O kırk gecede) kim ona baksaydı mutlaka ölürdü. Kendisi yüzünde bir peçe bulundururdu. (Çünkü kimsenin ona bakmaya tahammülü yoktu.)

Bir kere hanımı ona: 'Ben kırk senedir senden dulum, bâri bir bakışınla beni faydalandır!' deyince yüzündeki peçeyi kaldırdı, güneşin ışınları gibi nurlar onun yüzünü kaplayınca **Allâh**'a secde ederek yere kapandı.

O zaman: 'Bâri Allâh'a duâ et de beni cennette senin hanımın yapsın!' deyince **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Benden sonra evlenmemen şartıyla olur!' dedi." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/544)*

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile bin (mânevî) makamda konuşmuştur. Her ne zaman mükâlemede bulunsa **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın yüzünde üç gün nur görünürdü. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* Rabbiyle mükâlemede bulunduktan sonra hiçbir kadına yaklaşmadı." *(İbni Ebî Hâtim, no:8930, 5/1558; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:4/50; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/544)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın hanımı ona: "**Allâh**'a duâ et de beni cennette senin eşin yapsın!" deyince, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*:

«ذَاكِ إِنْ لَمْ تَتَزَوَّجِى بَعْدِى، فَإِنَّ الْمَرْأَةَ لِآخِرِ أَزْوَاجِهَا.»

"İşte o isediğin, benden sonra evlenmezsen olur! Çünkü kadın son eşine âit olacaktır." dedi.

Vefâtının ardından dul bıraktığı eşlerinin ebediyyen başkalarına haram olması, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in özelliklerindendir.

Bir görüşe göre de; kadın, eşleri içerisinden ahlâkı en güzel olana verilecektir. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/239)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın o mîkatta Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ile konuştuğu konular çoktur. Bu hususta birçok eser vâriddir, nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى نَاجَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ بِمِائَةِ أَلْفٍ وَأَرْبَعِينَ أَلْفَ كَلِمَةٍ فِي ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ»

"Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **ile üç gün zarfında yüzkırk bin kelime münâcât buyurmuştur."** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/545-46; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:10047, 13/118-119; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:12650, 12/120-121; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:8/203; Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, Bâb:206, sh:241; Vâhidî, el-Vesît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd:2/406; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/82)* hadîs-i şerîfi buna delâlet etmektedir.

Allâh-u Te'âlâ'nın Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **ile mükâlemesi sırasında konuşulanlarla alâkalı bâzı tefsirlerde geçen hadîs-i şerîf ve rivâyetler:**

İbni Abbâs ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle demiştir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ حِينَ كَلَّمَ رَبَّهُ: «أَيْ رَبِّ! أَيُّ عِبَادِكَ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: أَكْثَرُهُمْ لِي ذِكْراً. قَالَ: أَيُّ عِبَادِكَ أَحْكَمُ؟ قَالَ: اَلَّذِي يَقْضِي عَلَى نَفْسِهِ كَمَا يَقْضِي عَلَى النَّاسِ. قَالَ رَبِّ! أَيُّ عِبَادِكَ أَغْنَى؟ قَالَ: اَلرَّاضِي بِمَا أَعْطَيْتُهُ. قَالَ فَأَيُّ عِبَادِكَ أَعْلَمُ قَالَ أَخْشَاهُمْ»

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* Rabbiyle konuştuğunda: 'Kullarının hangisi Sana daha sevgilidir?' diye sordu. **Allâh-u Te'âlâ: 'Beni en çok zikreden!'** buyurdu. 'Kullarının hangisi daha adâletli hüküm vericidir?' diye sorduğunda: **'İnsanlar aleyhine hüküm verdiği gibi kendi aleyhine de hüküm verebilendir!'** buyurdu. Kullarının hangisi daha zengindir?' dediğinde: **'Kendisine verdiğime râzı olandır!'** buyurdu.

'Kullarının hangisi daha âlimdir?' dediğinde: **'**(Benden) **en çok korkanlarıdır!'** buyurdu." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/544-545, 548; Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:10348, 7/291; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:3/293)*

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* Rabbine en câmiiyyetli hayrı sorduğunda, Rabbi ona:

عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ سَأَلَ رَبَّهُ جِمَاعاً مِنَ الْخَيْرِ فَقَالَ: «اِصْحَبِ النَّاسَ بِمَا تُحِبُّ أَنْ تُصْحَبَ بِهِ.»

"Kendine nasıl davranılmasını istiyorsan sen de insanlara öyle davran!" buyurdu. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/545; Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:11135, 7/503)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى نَاجَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ بِمِائَةِ أَلْفٍ وَأَرْبَعِينَ أَلْفَ كَلِمَةٍ فِي ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ، فَلَمَّا سَمِعَ مُوسَى كَلَامَ الْآدَمِيِّينَ مَقَتَهُمْ لِمَا وَقَعَ فِي مَسَامِعِهِ مِنْ كَلَامِ الرَّبِّ عَزَّ وَجَلَّ، فَكَانَ فِيمَا نَاجَاهُ أَنْ قَالَ: يَا مُوسَى! إِنَّهُ لَمْ يَتَصَنَّعِ الْمُتَصَنِّعُونَ بِمِثْلِ الزُّهْدِ فِي الدُّنْيَا، وَلَمْ يَتَقَرَّبْ إِلَيَّ الْمُتَقَرِّبُونَ بِمِثْلِ الْوَرَعِ عَمَّا حَرَّمْتُ عَلَيْهِمْ، وَلَمْ يَتَعَبَّدِ الْمُتَعَبِّدُونَ بِمِثْلِ الْبُكَاءِ مِنْ خَشْيَتِي. فَقَالَ مُوسَى: يَا رَبِّ وَيَا إِلٰهَ الْبَرِيَّةِ كُلِّهَا، وَيَا مَالِكَ يَوْمِ الدِّينِ، وَيَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ، مَاذَا أَعْدَدْتَ لَهُمْ؟ وَمَاذَا جَزَيْتَهُمْ؟ قَالَ: أَمَّا الزَّاهِدُونَ فِي الدُّنْيَا فَإِنِّي أُبِيحُهُمْ جَنَّتِي حَتَّى يَتَبَوَّأُوا فِيهَا حَيْثُ شَاؤُوا، وَأَمَّا الْوَرِعُونَ عَمَّا حَرَّمْتُ عَلَيْهِمْ فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ لَمْ يَبْقَ عَبْدٌ إِلَّا نَاقَشْتُهُ الْحِسَابَ وَفَتَّشْتُ عَمَّا فِي يَدَيْهِ إِلَّا الْوَرِعُونَ فَإِنِّي أَسْتَحْيِيهِمْ، وَأُجِلُّهُمْ، وَأُكْرِمُهُمْ، وَأُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ، وَأَمَّا الْبَاكُونَ مِنْ خَشْيَتِي فَأُولٰئِكَ لَهُمُ الرَّفِيقُ الْأَعْلَى لَا يُشَارِكُهُمْ فِيهِ أَحَدٌ.»

"Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **ile üç gün zarfında yüzkırk bin kelime münâcât buyurmuştur. Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Rabb Azze ve Celle'nin kelâmından** (işittikleri nedeniyle) **kulaklarına yerleşen hazdan dolayı insanların sözlerini işitince onları kerih görmüştür. Allâh-u Te'âlâ'nın münâcât buyurduğu kelimeler arasında şu buyurdukları da vardır:**

'Ey Mûsâ! Süslenmeye çalışanlar, dünyâdan soğukluk gibi bir şeyle ziynetlenemez! Bana yaklaşmaya çalışanlar, kendilerine yasakladığım şeylerden sakınmanın bir benzeriyle yakınlaşamaz! İbâdette gayretli olanlar, Benim korkumdan ağlamanın bir misliyle ibâdette bulunamaz!'

Bunun üzerine Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: **'Ey Rabbim! Ey bütün yaratıkların İlâhı! Ey cezâ gününün sâhibi! Ey celâl ve ikrâm sâhibi! Sen onlar için ne hazırladın ve onları neyle mükâfatlandırdın?' deyince Allâh-u Te'âlâ:**

'Dünyâ husûsunda zâhid olanlara gelince; şüphesiz Ben onlara cennetimi mubah kıldım, onlar orada diledikleri yerde yerleşebilecekler, Benim kendilerine yasakladıklarımdan vera'lılar (sakınanlar)**a gelince, kıyâmet günü olduğu zaman, hesapta kendisiyle münâkaşaya tutuşmadığım ve ellerinde olanı iyice araştırmadığım hiçbir kul kalmayacak!**

Ancak vera' sâhipleri müstesnâ, çünkü gerçekten Ben onlardan hayâ ederim, onlara tâzim ederim, onlara ikrâm ederim ve onları hesapsız cennete girdiririm. Benden korktuğu için ağlayanlara gelince; işte onlar için Refîk-ı a'lâ (en yüce dost olan **Mevlâ**'nın özel rızâ makamı) **vardır ki, o makamda kimse onlara ortak olamaz!' buyurdu."** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/545-46; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:10047, 13/118-119; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:12650, 12/120-121; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:8/203; Hakîmı-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, Bâb:206, sh:241; Vâhidî, el-Vesît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd:2/406; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/82)*

Ebû Sa'îd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «قَالَ مُوسَى:يَا رَبِّ! عَلِّمْنِي شَيْئًا أَذْكُرُكَ وَأَدْعُوكَ بِهِ. قَالَ: قُلْ يَا مُوسَى: لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ. قَالَ: كُلُّ عِبَادِكَ يَقُولُ هٰذَا. قَالَ: قُلْ: لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ. قَالَ: لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ، إِنَّمَا أُرِيدُ شَيْئًا تَخُصُّنِي بِهِ. قَالَ: يَا مُوسَى! لَوْ أَنَّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعَ وَعَامِرَهُنَّ غَيْرِي وَالْأَرَضِينَ السَّبْعَ فِي كِفَّةٍ، وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ فِي كِفَّةٍ مَالَتْ بِهِنَّ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ.»

"Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: **'Yâ Rabbi! Bana bir şey öğret de Seni onunla zikredeyim ve Sana onunla duâ edeyim!' dediğinde Allâh-u Te'âlâ: 'Ey Mûsâ! Lâilâhe illallâh de!' buyurdu.**

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: **'Bunu bütün kulların söylüyor!' deyince Allâh-u Te'âlâ: 'Lâilâhe illallâh de!' buyurdu. O: 'Senden başka hiçbir ilâh yoktur, ama ben Senden beni kendisinle tahsis edeceğin bir şey istiyorum!' deyince Allâh-u Te'âlâ:**

'Ey Mûsâ! Yedi kat gökler ve onlarda bulunanlar ve yedi kat yerler, (yâni) **Benden başka her şey bir kefeye konsa, Lâilâhe illallâh da bir kefeye konsa, Lâilâhe illallâh hepsini bastırır!' buyurdu."** *(Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:1393, 2/528; Hâkim, el-Müstedrek:1/528; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/546)*

Atâ ibni Yesâr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: «يَا رَبِّ! مَنْ أَهْلُكَ الَّذِينَ هُمْ أَهْلُكَ تُظِلُّهُمْ فِي ظِلِّ عَرْشِكَ؟ قَالَ: هُمُ الْبَرِيئَةُ أَيْدِيهِمْ، اَلطَّاهِرَةُ قُلُوبُهُمْ، اَلَّذِينَ يَتَحَابُّونَ بِجَلَالِي، اَلَّذِينَ إِذَا ذُكِرْتُ ذُكِرُوا بِي، وَإِذَا ذُكِرُوا ذُكِرْتُ بِذِكْرِهِمْ، اَلَّذِينَ يُسْبِغُونَ الْوُضُوءَ فِي الْمَكَارِهِ، وَيُنِيبُونَ إِلَى ذِكْرِي كَمَا تُنِيبُ النُّسُورُ إِلَى وُكُورِهَا، وَيَكْلَفُونَ بِحُبِّي كَمَا يَكْلَفُ الصَّبِيُّ بِحُبِّ النَّاسِ، وَيَغْضَبُونَ لِمَحَارِمِي إِذَا اسْتُحِلَّتْ كَمَا يَغْضَبُ النَّمِرُ إِذَا حُرِّبَ.»

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Senin gerçek ehlin olup **Arş**'ının gölgesinde gölgelendireceğin husûsî kulların kimlerdir?' dediğinde, **Allâh-u Te'âlâ**:

'Onlar, elleri (haramlardan) **uzak olanlar, kalpleri** (kötü inançlardan ve düşüncelerden) **temiz olanlar, Benim büyüklüğüm anısına birbirini sevenler, Ben anıl-**

dığımda Benimle birlikte anılanlar, kendileri anıldığında, onların hatırlanmasıyla (râbıtasıyla) **Benim hatırlandığım, o zor zamanlarda abdesti tam alanlar, kartallar yuvalarına yöneldiği gibi Benim zikrime yönelenler, çocuk insanların sevgisine tutkun olduğu gibi Benim sevgime düşkün olanlar ve kızdırılan kaplanın gazabı gibi, haramlarım helâl sayıldığında gazaba gelenlerdir!'** buyurdu." *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, no:387, sh:119; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/546-47; İbni Ebi'd-Dünyâ, el-Mevsû'a, el-Evliyâ, no:37, 4/20)*

İmrân el-Kasîr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ عِمْرَانَ الْقَصِيرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ: «أَيْ رَبِّ! أَيْنَ أَبْغِيكَ؟ قَالَ: اِبْغِنِي عِنْدَ الْمُنْكَسِرَةِ قُلُوبُهُمْ، إِنِّي أَدْنُو مِنْهُمْ كُلَّ يَوْمٍ بَاعاً وَلَوْلَا ذٰلِكَ انْهَدَمُوا.»

"İmrân oğlu **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Seni nerede arayayım?' dediğinde, **Allâh-u Te'âlâ: 'Beni kalpleri kırık olanların yanında ara! Şüphesiz Ben her gün onlara** (mânen) **bir arşın yaklaşırım, zâten bu** (şekilde onlara mânevî yakınlığım) **olmasa yıkılırlardı.'** buyurdu." *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, no:389, sh:120; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/547)*

Ammâr ibni Yâsir *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir:

عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: «يَا رَبِّ! حَدِّثْنِي بِأَحَبِّ النَّاسِ إِلَيْكَ قَالَ: وَلِمَ ؟ قَالَ : لِأُحِبَّهُ لِحُبِّكَ إِيَّاهُ. فَقَالَ: عَبْدٌ فِي أَقْصَى الْأَرْضِ سَمِعَ بِهِ عَبْدٌ اٰخَرُ فِي أَقْصَى الْأَرْضِ لَا يَعْرِفُهُ، فَإِنْ أَصَابَتْهُ مُصِيبَةٌ فَكَأَنَّمَا أَصَابَتْهُ، وَإِنْ شَاكَتْهُ شَوْكَةٌ فَكَأَنَّمَا شَاكَتْهُ مَا ذَاكَ إِلَّا لِي، فَذٰلِكَ أَحَبُّ خَلْقِي إِلَيَّ. قَالَ: يَا رَبِّ! خَلَقْتَ خَلْقاً تُدْخِلُهُمُ النَّارَ أَوْ تُعَذِّبُهُمْ؟! فَأَوْحَى اللهُ إِلَيْهِ: كُلُّهُم خَلْقِي، ثُمَّ قَالَ: اِزْرَعْ زَرْعاً. فَزَرَعَهُ. فَقَالَ: اِسْقِهِ. فَسَقَاهُ، ثُمَّ قَالَ: قُمْ عَلَيْهِ فَقَامَ عَلَيْهِ فَحَصَدَهُ وَرَفَعَهُ، فَقَالَ: مَا فَعَلَ زَرْعُكَ يَا مُوسَى؟ قَالَ: فَرَغْتُ مِنْهُ وَرَفَعْتُهُ: قَالَ: مَا تَرَكْتَ مِنْهُ شَيْئاً؟ قَالَ: مَا لَا خَيْرَ فِيهِ. قَالَ: كَذٰلِكَ أَنَا لَا أُعَذِّبُ إِلَّا مَنْ لَا خَيْرَ فِيهِ.»

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Bana insanların Sana en sevgilisini bildir!' deyince, **Allâh-u Te'âlâ: 'Niçin?'** buyurdu. O: 'Sen kendisini sevdiğin için Ben de onu seveyim diye!' dedi.

O zaman **Allâh-u Te'âlâ: 'Yeryüzünün en uzak yerindeki tanımadığı bir kulu, dünyânın en ücrâ köşesindeki diğer bir kul duyar da, ona bir musîbet isâbet ettiğinde, sanki kendisine isâbet etmiş gibi** (dertlenmiş) **olur, ona bir diken battığında sanki kendisine bir diken batmış gibi olur, ama bu** (hissi)**, ancak Benim için** (onu sevdiğinden) **olur. İşte yaratıklarımın Bana en sevgilisi budur.'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Birtakım mahlûkat yarattın, sonra onları cehenneme girdireceksin yâhut onlara azap edeceksin (bunun hikmeti nedir?).' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ** ona: **'Hepsi Benim yaratıklarımdır!'** buyurduktan sonra: **'Bir ekin ek!'** buyurdu, o da ekti. Sonra: **'Onu sula!'** buyurdu, o da suladı. Sonra: **'Onun başında dur!'** buyurdu, o da ekininin başında durdu, onu topladı ve kaldırdı.

Allâh-u Te'âlâ: 'Mahsûlün ne yaptı, yâ Mûsâ!' buyurdu. O: 'Onunla ilgimi bitirdim ve onu kaldırdım!' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'Ondan hangi şeyi bıraktın?'** diye sordu. O: 'Kendisinde hiçbir hayır bulunmayanları!' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte böylece Ben de ancak kendisinde hiçbir hayır bulunmayanlara azap edeceğim!'** buyurdu." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/547; İbni Mubârek, ez-Zühd, no:351, sh:134)*

Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: يَا رَبِّ! أَخْبِرْنِي بِأَكْرَمِ خَلْقِكَ عَلَيْكَ، قَالَ: اَلَّذِي يُسْرِعُ إِلَى هَوَايَ إِسْرَاعَ النَّسْرِ إِلَى هَوَاهُ، وَالَّذِي يَكْلَفُ بِعِبَادِي الصَّالِحِينَ كَمَا يَكْلَفُ الصَّبِيُّ بِالنَّاسِ، وَالَّذِي يَغْضَبُ إِذَا انْتُهِكَتْ مَحَارِمِي غَضَبَ النَّمِرِ لِنَفْسِهِ، فَإِنَّ النَّمِرَ إِذَا غَضِبَ لَمْ يُبَالِ أَقَلَّ النَّاسُ أَمْ كَثُرُوا.»

"Şüphesiz **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim bana Senin katında kullarının en değerlisini haber ver!' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ**:

'Kartalın, arzuladığı şeye doğru hızlıca uçması gibi, Benim isteğim(i yerine getirmey)**e hızlıca koşan, çocuk insanlara düşkün olduğu gibi, Benim sâlih kullarıma düşkün olan, kaplanın kendisi için** (zararı dokunacak olan şeye) **kızması gibi, haramlarım irtikâb edildiğinde gazaba gelen**(, işte Benim katımda en kıymetli kul budur)**! Çünkü kaplan gazaba geldiği zaman insanların az ya da çok olduklarına aldırış etmez!** (İşte Benim kıymetli kullarım da kendilerine gelecek zararlara aldırış etmeksizin Benim dînimi savunurlar.)' buyurdu." *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:1/13; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/547-48)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ مُوسَى بْنَ عِمْرَانَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَمْشِي ذَاتَ يَوْمٍ فِي الطَّرِيقِ فَنَادَاهُ الْجَبَّارُ جَلَّ جَلَالُهُ: يَا مُوسَى! فَالْتَفَتَ يَمِيناً وَشِمَالاً فَلَمْ يَجِدْ أَحَداً، ثُمَّ نَادَاهُ الثَّانِيَةَ يَا مُوسَى بْنَ عِمْرَانَ! فَالْتَفَتَ يَمِيناً وَشِمَالاً فَلَمْ يَجِدْ أَحَداً، ثُمَّ ارْتَعَدَتْ فَرَائِصُهُ، ثُمَّ نُودِيَ الثَّالِثَةَ: يَا مُوسَى بْنَ عِمْرَانَ! أَنَا اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا، فَقَالَ: لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ فَخَرَّ لِلهِ سَاجِداً. فَقَالَ: اِرْفَعْ رَأْسَكَ يَا مُوسَى بْنَ عِمْرَانَ! فَرَفَعَ رَأْسَهُ، فَقَالَ: يَا مُوسَى! إِنْ أَحْبَبْتَ أَنْ تَسْكُنَ فِي ظِلِّ عَرْشِي يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلِّي، يَا مُوسَى كُنْ لِلْيَتِيمِ كَالْأَبِ الرَّحِيمِ، وَكُنْ لِلْأَرْمَلَةِ كَالزَّوْجِ الْعَطُوفِ، يَا مُوسَى بْنَ عِمْرَانَ! اِرْحَمْ تُرْحَمْ، يَا مُوسَى! كَمَا تَدِينُ تُدَانُ، يَا مُوسَى بْنَ عِمْرَانَ نَبِّئْ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ لَقِيَنِي وَهُوَ جَاحِدٌ لِمُحَمَّدٍ أَدْخَلْتُهُ النَّارَ وَلَوْ كَانَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِي وَمُوسَى كَلِيمِي، قَالَ: وَمَنْ مُحَمَّدٌ؟ قَالَ: يَا مُوسَى! وَعِزَّتِي وَجَلَالِي مَا خَلَقْتُ خَلْقاً أَكْرَمَ عَلَيَّ مِنْهُ، كَتَبْتُ اسْمَهُ مَعَ اسْمِي فِي الْعَرْشِ قَبْلَ أَنْ أَخْلُقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ بِأَلْفَيْ سَنَةٍ، وَعِزَّتِي وَجَلَالِي إِنَّ الْجَنَّةَ مُحَرَّمَةٌ عَلَى جَمِيعِ خَلْقِي حَتَّى يَدْخُلَهَا مُحَمَّدٌ وَأُمَّتُهُ، قَالَ مُوسَى: وَمَنْ أُمَّةُ مُحَمَّدٍ؟ قَالَ: أُمَّتُهُ الْحَمَّادُونَ يَحْمَدُونَ اللهَ صُعُوداً وَهُبُوطاً وَعَلَى كُلِّ حَالٍ، يَشُدُّونَ أَوْسَاطَهُمْ، وَيُطَهِّرُونَ أَطْرَافَهُمْ، صَائِمُونَ بِالنَّهَارِ، رُهْبَانٌ بِاللَّيْلِ، أَقْبَلُ مِنْهُمُ الْيَسِيرَ وَأُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ بِشَهَادَةِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ، قَالَ: فَاجْعَلْنِي نَبِيَّ تِلْكَ الْأُمَّةِ قَالَ: نَبِيُّهَا مِنْهَا، قَالَ: اِجْعَلْنِي مِنْ أُمَّةِ ذٰلِكَ النَّبِيِّ، قَالَ: اِسْتَقْدَمْتَ وَاسْتَأْخَرُوا يَا مُوسَى! وَلٰكِنْ سَأَجْمَعُ بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ فِي دَارِ الْجَلَالِ.»

"İmrân oğlu Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **bir gün yolda yürürken Cebbâr Celle Celâlühû ona: 'Ey Mûsâ!' diye nidâ etti. Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **sağına soluna baktığında kimseyi bulamadı.**

Sonra ikinci defâ: 'Ey İmrân oğlu Mûsâ!' diye nidâ etti, yine sağına soluna baktığında kimseyi bulamadı. Sonra üçüncü defâ: 'Ey İmrân oğlu Mûsâ! Ben Allâh'ım, Benden başka hiçbir ilâh yoktur!' diye nidâ etti.

O zaman Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: **'Buyur! Buyur! Emrine âmâdeyim.' diyerek Allâh için secdeye kapandı.**

Allâh-u Te'âlâ: 'Ey İmrân oğlu Mûsâ! Başını kaldır!' buyurdu, o da başını kaldırdı. Allâh-u Te'âlâ: 'Ey Mûsâ! Eğer sen Benim gölgemden başka hiçbir gölgenin bulunmayacağı gün Arş'ımın gölgesinde yerleşmek istiyorsan, ey Mûsâ! Yetime karşı merhametli baba gibi ol, dullara karşı taassuplu (karısıyla ilgilenme husûsunda ciddî olan) **koca gibi ol.**

Ey İmrân oğlu Mûsâ! Merhamet et ki merhamet olunasın. Ey Mûsâ! Ne amel edersen onun karşılığını görürsün. Ey İmrân oğlu Mûsâ! İsrâîloğullarına şunu haber ver ki, kim Muhammed'i inkâr edici olarak Bana kavuşursa onu cehenneme girdiririm, velev ki o, Halîlim İbrâhîm, Kelîmim Mûsâ olsun!' buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: **'Muhammed kimdir?' diye sorunca, Allâh-u Te'âlâ: 'İzzim, Celâlim** (yüceliğim ve büyüklüğüm) **hakkı için! Ben Benim katımda ondan daha değerli bir mahlûk yaratmadım. Gökleri, yeri, güneşi ve ayı yaratmamdan iki milyon sene önce onun ismini Kendi ismimle birlikte Arş'a yazdım. İzzetim ve Celâlim bahşı için Muhammed ve ümmeti girinceye kadar cennet bütün mahlûkatıma haram kılınmıştır.' buyurdu.**

O zaman Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: **'Ümmet-i Muhammed kimdir?' deyince, Allâh-u Te'âlâ: 'Onun ümmeti çok hamdedicidirler, çıkarken ve inerken her hal üzere Allâh'a hamdederler, ortalarını**(; giydikleri elbiselerin göbeklerine gelen kısmını kuşak ve lastik gibi şeylerle) **bağlarlar, etraflarını temizlerler, gündüzleri oruçludurlar, geceleri Allâh korkusundan uykusuzdurlar, Ben onlardan az bir ameli kabul ederim, Allâh'tan başka hiçbir ilâh olmadığına şâhitlik etmeleriyle onları cennete girdiririm!' buyurdu.**

O zaman Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: **'Beni o ümmetin peygamberi yap!' deyince Allâh-u Te'âlâ: 'Peygamberleri kendilerinden olacak!' buyurdu. Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: **'Beni o peygamberin ümmetinden kıl!' deyince: 'Ey Mûsâ! Sen önce geldin, onlar sona kaldılar. Lâkin celâl yurdunda seninle onun arasını birleştireceğim!' buyurdu."**

(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:3/375-76; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/548-49)

Vehb *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ وَهْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: «إِلٰهِي مَا جَزَاءُ مَنْ ذَكَرَكَ بِلِسَانِهِ وَقَلْبِهِ؟ قَالَ: يَا مُوسَى! أُظِلُّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِظِلِّ عَرْشِي، وَأَجْعَلُهُ فِي كَنَفِي. قَالَ: يَا رَبِّ! أَيُّ عِبَادِكَ أَشْقَى؟ قَالَ: مَنْ لَا تَنْفَعُهُ مَوْعِظَةٌ، وَلَا يَذْكُرُنِي إِذَا خَلَا.»

Ayet: 143

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'İlâhım! Seni diliyle ve kalbiyle zikredenin mükâfâtı nedir?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ**: **'Ey Mûsâ! Kıyâmet günü Ben onu Arş'ımın gölgesinde gölgelendireceğim ve onu Kendi himâyem içerisine yerleştireceğim!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Kullarının hangisi daha bedbahttır?' deyince **Allâh-u Te'âlâ**: **'Kendisine hiçbir vaaz fayda vermeyen ve yalnız kaldığında Beni zikretmeyen!'** buyurdu." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/549; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:4/45)*

Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: «يَا رَبِّ! مَا جَزَاءُ مَنْ اٰوَى يَتِيماً حَتَّى يَسْتَغْنِيَ أَوْ كَفَلَ أَرْمَلَةً؟ قَالَ: أُسْكِنُهُ جَنَّتِي وَأُظِلُّهُ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلِّي.»

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! İhtiyaçsız kalıncaya kadar yetimi barındıran yâhut bir dulun bakımını üstlenen kimsenin mükâfâtı nedir?' dedi. **Allâh-u Te'âlâ** da: **'Onu cennetime yerleştireceğim ve Benim gölgemden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı bir günde onu gölgelendireceğim!'** buyurdu." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/549; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:6/39)*

Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: «يَا رَبِّ! مَا لِمَنْ عَزَّى الثَّكْلَى؟ قَالَ: أُظِلُّهُ بِظِلِّي يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلِّي!»

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Çocuğu vefât edene başsağlığı dileyen kimse için ne vardır?' deyince **Allâh-u Te'âlâ**: **'Benim gölgemden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı günde onu Kendi gölgemle gölgelendireceğim!'** buyurdu." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/550)*

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «لَمَّا قُرِّبَ مُوسَى نَجِيًّا أَبْصَرَ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ رَجُلاً فَغَبَطَهُ بِمَكَانِهِ، فَسَأَلَ عَنْهُ فَلَمْ يُخْبَرْ بِاسْمِهِ وَأُخْبِرَ بِعَمَلِهِ، فَقَالَ لَهُ: هٰذَا رَجُلٌ كَانَ لَا يَحْسُدُ النَّاسَ عَلَى مَا اٰتَاهُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ، بَرٌّ بِالْوَالِدَيْنِ لَا يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ. فَقَالَ اللهُ: يَا مُوسَى مَا جِئْتَ تَطْلُبُ؟ قَالَ جِئْتُ أَطْلُبُ الْهُدَى يَا رَبِّ! قَالَ: قَدْ وَجَدْتَ يَا مُوسَى! قَالَ: رَبِّ اغْفِرْ لِي مَا مَضَى مِنْ ذُنُوبِي وَمَا غَبَرَ وَمَا بَيْنَ ذٰلِكَ وَمَا أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّي، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ وَسْوَسَةِ نَفْسِي وَسُوءِ عَمَلِي. فَقِيلَ لَهُ: قَدْ كُفِيتَ يَا مُوسَى! قَالَ: رَبِّ! أَيُّ الْعَمَلِ أَحَبُّ إِلَيْكَ أَنْ أَعْمَلَهُ؟ قَالَ: اُذْكُرْنِي يَا مُوسَى! قَالَ: رَبِّ! أَيُّ عِبَادِكَ أَتْقَى؟ قَالَ: اَلَّذِي يَذْكُرُنِي وَلَا يَنْسَانِي. قَالَ رَبِّ! أَيُّ عِبَادِكَ أَغْنَى؟ قَالَ: اَلَّذِي يَقْنَعُ بِمَا يُؤْتَى قَالَ: رَبِّ أَيُّ عِبَادِكَ أَفْضَلُ؟ قَالَ: اَلَّذِي يَقْضِي بِالْحَقِّ وَلَا يَتَّبِعُ الْهَوَى قَالَ: رَبِّ! أَيُّ عِبَادِكَ أَعْلَمُ؟ قَالَ: اَلَّذِي يَطْلُبُ عِلْمَ النَّاسِ إِلَى عِلْمِهِ لَعَلَّهُ يَسْمَعُ كَلِمَةً تَدُلُّهُ عَلَى هُدًى أَوْ تَرُدُّهُ عَنْ رَدًى. قَالَ: رَبِّ! أَيُّ عِبَادِكَ أَحَبُّ إِلَيْكَ عَمَلاً؟ قَالَ: اَلَّذِي لَا يَكْذِبُ لِسَانُهُ، وَلَا يَزْنِي فَرْجُهُ، وَلَا يَفْجُرُ قَلْبُهُ. قَالَ: رَبِّ! ثُمَّ أَيٌّ عَلَى أَثَرِ هٰذَا؟ قَالَ: قَلْبٌ مُؤْمِنٌ فِي خُلُقٍ حَسَنٍ قَالَ: رَبِّ! أَيُّ عِبَادِكَ أَبْغَضُ إِلَيْكَ؟ قَالَ: قَلْبٌ كَافِرٌ فِي خُلُقٍ سَيِّءٍ. قَالَ: رَبِّ! ثُمَّ أَيٌّ عَلَى أَثَرِ هٰذَا؟ قَالَ جِيفَةٌ بِاللَّيْلِ بَطَّالٌ بِالنَّهَارِ.»

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* Neciyy (**Allâh-u Te'âlâ** ile konuşan bir sırdaş) olarak (mânevî huzûra) yaklaştırılınca, **Arş**'ın gölgesinde bir adam gördü ve onun makamına gıpta etti. Onun kim olduğunu sorduğunda ismi bildirilmedi, ancak amelinden haber verildi. **Allâh-u Te'âlâ** ona: 'İşte bu, **Allâh**'ın, kendilerine fazlından verdiği şeyler husûsunda insanları kıskanmazdı, ana-babasına çok iyilikte bulunucuydu, söz gezdirmezdi!' buyurdu.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ**: **'Ey Mûsâ! Ne aramaya geldin?'** buyurdu. O: 'Yâ Rabbi! Hidâyet aramaya geldim!' dedi. **Mevlâ Te'âlâ**: **'Sen buldun, ey Mûsâ!'** buyurdu. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Benim için geçmiş günahlarımı da, gelecekleri de, aralarındakileri de ve Senin benden daha iyi bildiklerini de bağışla! Nefsimin vesvesinden ve kötü amelimden Sana sığınırım!' dedi. O zaman ona: **'Bu sığındıklarına karşı kifâyet olundun ey Mûsâ!'** buyruldu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Hangi ameli yapmam Sana daha sevgilidir?' dedi. **Allâh-u Te'âlâ**: **'Yâ Mûsâ! Beni zikret!'** buyurdu. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Kullarının hangisi daha takvâ sâhibidir?' dedi. **Allâh-u Te'âlâ**: **'Beni zikreden ve Beni hiç unutmayan!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Kullarının hangisi daha zengindir?' dedi. **Allâh-u Te'âlâ**: **'Kendisine verilenle kanaat edendir!'** buyurdu. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Kullarının hangisi daha fazîletlidir?' dedi. **Allâh-u Te'âlâ**: **'Nefsinin arzusuna uymayıp hak ile hükmedendir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Kullarının hangisi daha âlimdir!' dedi. **Allâh-u Te'âlâ**: **'Kendisini hidâyete delâlet edecek ya da helâkten geri döndürecek bir kelime duyarım diye insanların ilmini kendi ilmine katma peşinde olandır!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Kullarından hangisi amel bakımından Sana daha sevgilidir?' dedi. **Allâh-u Te'âlâ**: **'Lisânı yalan söylemeyen, tenâsül uzvu zinâ etmeyen ve kalbi kötü** (niyetli) **olmayandır!'** buyurdu."

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Rabbim! Sonra onun peşisıra kimdir?' dedi. **Allâh-u Te'âlâ**: **'Güzel ahlâklı mümin bir kalb**(in sâhibi)**dir!'** buyurdu. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Kullarının hangisi Sana daha sevimsizdir?' dedi. **Allâh-u Te'âlâ**: **'Kötü ahlâklı kâfir bir kalb**(in sâhibi)**dir.'** buyurdu."

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabb! Sonra bunun peşine hangisidir?' dedi. **Allâh-u Te'âlâ**: **'Geceleyin** (uyku uyumaktan) **leş, gündüzleyin ise çok tembel olandır!'** buyurdu." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/550-551)*

Ebu'l-Celd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ أَبِي الْجَلْدِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ أَوْحَى إِلَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: «إِذَا ذَكَرْتَنِي فَاذْكُرْنِي وَأَنْتَ تَنْتَفِضُ أَعْضَاؤُكَ، وَكُنْ عِنْدَ ذِكْرِي خَاشِعًا مُطْمَئِنًّا، فَإِذَا ذَكَرْتَنِي فَاجْعَلْ لِسَانَكَ مِنْ وَرَاءِ قَلْبِكَ، وَإِذَا قُمْتَ بَيْنَ يَدَيَّ فَقُمْ مَقَامَ الْعَبْدِ الْحَقِيرِ الذَّلِيلِ، وَذُمَّ نَفْسَكَ؛ فَهِيَ أَوْلَى بِالذَّمِّ، وَنَاجِنِي حِينَ تُنَاجِينِي بِقَلْبٍ وَجِلٍ، وَلِسَانٍ صَادِقٍ.»

"**Allâh-u Azze ve Celle Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: **'Beni zikrettiğin zaman uzuvların titrer olduğun halde** (etkilenerek) **Beni zikret! Beni zikrettiğin zaman huşû sâhibi ve sâkin biri ol! Beni zikrettiğinde dilini kalbinin arkasına koy! Huzûrumda dikildiğin zaman hakîr ve zillet içindeki bir kulun duruşu gibi dur, nefsini sürekli kına, zîrâ zemmolunmaya en lâyık olan odur. Bana gizlice yalvardığın zaman korkan bir kalp ve doğru bir dille münâcatta bulun!'** diye vahyetti." *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, no:348, sh:108-109; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/551)*

Ahmed ibni Hanbel *(Rahimehullâh)*ın nakline göre:

«إِنَّ اللهَ أَوْحَى إِلَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا مُوسَى إِنْ جَاءَكَ الْمَوْتُ وَأَنْتَ عَلَى غَيْرِ وُضُوءٍ فَلَا تَلُومَنَّ إِلَّا نَفْسَكَ. قَالَ: وَأَوْحَى إِلَيْهِ أَنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَدْفَعُ بِالصَّدَقَةِ سَبْعِينَ بَاباً مِنَ السُّوءِ، مِثْلَ الْغَرَقِ وَالْحَرَقِ وَالسَّرَقِ وَذَاتِ الْجَنْبِ. قَالَ: وَقَالَ لَهُ: وَالنَّارَ؟ قَالَ: وَالنَّارَ.»

"Şüphesiz **Allâh Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: **'Ey Mûsâ! Sen abdestsizken ölüm sana gelirse kendinden başkasını tenkit etme!'** diye vahyetti.

Yine ona: **'Muhakkak Allâh-u Tebârake ve Te'âlâ sadaka sebebiyle, boğulma, yangın, hırsızlık ve zâtü'l-cenb** (iltihap, yara, tümör, ur ve çıban) **gibi yetmiş tür kötülüğü savuşturur!'** diye vahyetti. O zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Ateşten de korur mu?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ**: **'Ateşi de def eder!'** buyurdu." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/551)*

Kâ'bu'l-Ahbâr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ كَعْبِ الْأَحْبَارِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «أَوْحَى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى مُوسَى أَنْ عَلِّمِ الْخَيْرَ وَتَعَلَّمْهُ؛ فَإِنِّي مُنَوِّرٌ لِمُعَلِّمِ الْخَيْرِ وَمُتَعَلِّمِهِ فِي قُبُورِهِمْ حَتَّى لَا يَسْتَوْحِشُوا لِمَكَانِهِمْ.»

"**Allâh-u Azze ve Celle Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: **'Hayrı öğret ve öğren! Zîrâ muhakkak Ben, hayır öğrenen ve öğreten kimseler için kabirlerinde nur peyda edeceğim, tâki mekânlarında yalnızlık hissine kapılmasınlar!'** diye vahyetti." *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, no:353, sh:109-110; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/551-552)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «لَمَّا ارْتَقَى مُوسَى طُورَ سَيْنَاءَ، رَأَى الْجَبَّارُ فِي إِصْبَعِهِ خَاتَماً. قَالَ: يَا مُوسَى مَا هٰذَا؟ وَهُوَ أَعْلَمُ بِهِ قَالَ: شَيْءٌ مِنْ حُلِيِّ الرِّجَالِ يَا رَبِّ! قَالَ فَهَلْ عَلَيْهِ شَيْءٌ مِنْ أَسْمَائِي مَكْتُوبٌ أَوْ كَلَامِي؟ قَالَ: لَا. قَالَ: فَاكْتُبْ عَلَيْهِ ﴿ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴾.»

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Tûr-u Sînâ**'ya yükselince **Cebbâr Te'âlâ** onun parmağında bir yüzük gördü ve Kendisi onu en iyi bilen olduğu halde: 'Yâ **Mûsâ**! Bu nedir?' diye sordu. O: 'Yâ Rabbi! Erkeklerin takılarından bir şey!' dedi. **Allâh-u Te'âlâ**: 'Onun üzerinde Benim isimlerimden yâhut kelâmımdan bir şey yazılı mı?' buyurdu. O: 'Hayır!' deyince **Allâh-u Te'âlâ**: **'Onun üzerine: 'Her süre için bir yazı vardır!' yaz!'** buyurdu." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/552)*

Atâ *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ عَطَاءٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: «يَا رَبِّ! أَيْتَمْتَ الصَّبِيَّ مِنْ أَبَوَيْهِ وَتَدَعُهُ هٰكَذَا؟ قَالَ: يَا مُوسَى! أَمَا تَرْضَى بِي كَافِلاً!»

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Çocuğu ana-babasından yetim bıraktın ve bu şekilde terk ettin (bunun hikmeti nedir?)!' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ**: **'Ey Mûsâ! Benim onu bakmayı üstlenen biri olmamdan râzı olmaz mısın?'** buyurdu." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/552; Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:1/145)*

Atâ *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ عَطَاءٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: «أَيْ رَبِّ! أَيُّ عِبَادِكَ أَخْشَى لَكَ؟ قَالَ: أَعْلَمُهُمْ بِي.»

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Kullarının hangisi Sana daha sevimlidir?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ**: 'Beni en çok bilen!' buyurdu." *(İbni Mubârek ez-Zühd, no:223, sh:102; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/552)*

Vehb *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ وَهْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: «يَا رَبِّ! إِنَّهُمْ يَسْأَلُونَنِي كَيْفَ كَانَ بَدْؤُكَ؟ قَالَ: فَأَخْبِرْهُمْ أَنِّي اَنَا الْكَائِنُ قَبْلَ كُلِّ شَيْءٍ، وَالْمُكَوِّنُ لِكُلِّ شَيْءٍ، وَالْكَائِنُ بَعْدَ كُلِّ شَيْءٍ.»

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Onlar bana Senin başlangıcının nasıl olduğunu soruyorlar!' deyince, **Allâh-u Te'âlâ**: **'Onlara şunu bildir ki; şüphesiz Ben, her şeyden önce var olan, her şeyi var eden ve her şeyden sonra varlığı devâm edecek olan ancak Benim!'** buyurdu." *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, no:345, sh:108; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/552)*

Ebu'l-Celd *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي الْجَلْدِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ مُوسَى سَأَلَ رَبَّهُ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ: «أَيْ رَبِّ! أَنْزِلْ عَلَيَّ اٰيَةً مُحْكَمَةً أَسِيرُ بِهَا فِي عِبَادِكَ. قَالَ: فَأَوْحَى اللهُ إِلَيْهِ أَنْ يَا مُوسَى أَنِ اذْهَبْ، فَمَا أَحْبَبْتَ أَنْ يَأْتِيَهُ عِبَادِي إِلَيْكَ فَأْتِهِ إِلَيْهِمْ.»

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* Azîz ve Celîl olan Rabbinden: 'Ey Rabbim! Bana çok sağlam bir mûcize indir de kullarının arasında o sîreti takınayım!' diye istekte bulununca **Allâh-u Te'âlâ** ona:

'Yâ Mûsâ! Sen git, kullarımın sana ne muâmele yapmasını istiyorsan sen onlara onu yap (ki senin istikametin onlar nezdinde böylece tescillensin ve bu da onların sana uymalarına vesîle olsun)!' diye vahyetti." *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, no:347, sh:108; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/552-53)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ نَبِيَّ اللهِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: «أَيْ رَبِّ! أَيُّ شَيْءٍ وَضَعْتَ فِي الْأَرْضِ أَقَلَّ؟ قَالَ: اَلْعَدْلُ أَقَلُّ مَا وَضَعْتُ فِي الْأَرْضِ.»

"**Allâh**'ın peygamberi **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Yeryüzünde yerleştirdiğin şeylerin en azı nedir?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ**: **'Yeryüzüne yerleştirdiğim şeylerin en azı adâlettir!'** buyurdu." *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, no:355, sh:110; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/553)*

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: «أَيْ رَبِّ! أَيُّ عِبَادِكَ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: مَنْ أُذْكَرُ بِرُؤْيَتِهِ قَالَ: رَبِّ! أَيُّ عِبَادِكَ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: اَلَّذِينَ يَعُودُونَ الْمَرْضَى، وَيُعَزُّونَ الثَّكْلَى، وَيُشَيِّعُونَ الْهَلْكَى.»

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Kullarının hangisi Sana daha sevimlidir?' dediğinde, **Allâh-u Te'âlâ**: **'Kim görüldüğü** (veyâ râbıtada düşünüldüğü) **zaman Ben hatırlanıyorsam o!'** buyurdu.

Ayet: 143

O yine: 'Kullarının hangisi Sana daha sevgilidir?' dediğinde, **Allâh-u Te'âlâ**: **'Hastaları ziyâret edenler, çocuğu** (ve yakınları) **ölenlere tâziyeye gidenler ve ölülerin ardından** (defninde hâzır bulunmak üzere) **uğurlamaya çıkanlar.'** buyurdu." *(Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, no:383, sh:118-119; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/553)*

Ebû Süleymân *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ أَبِي سُلَيْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «إِنَّ اللهَ تَعَالَى اطَّلَعَ عَلَى قُلُوبِ الْآدَمِيِّينَ، فَلَمْ يَجِدْ قَلْبًا أَشَدَّ تَوَاضُعًا مِنْ قَلْبِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَخَصَّهُ بِالْكَلَامِ لِتَوَاضُعِهِ.»

"Şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ** insanların kalplerine nazar etti, (**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra) **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kalbinden daha fazla tevâzûlu bir kalp bulamayınca, alçak gönüllülüğü nedeniyle kelâm şerefini ona tahsis etti." *(Beyhakî, Şu'abü'l-imân, no:8219, 6/295; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/553-554)*

Alâ ibni Kesîr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ كَثِيرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: إِنَّ اللهَ تَعَالَى قَالَ: «يَا مُوسَى أَتَدْرِي لِمَ كَلَّمْتُكَ؟ قَالَ: لَا يَا رَبِّ! قَالَ: لِأَنِّي لَمْ أَخْلُقْ خَلْقاً تَوَاضَعَ لِي تَوَاضُعَكَ.»

"Muhakkak **Allâh-u Te'âlâ**: **'Ey Mûsâ! Seninle niye konuştuğumu biliyor musun?'** buyurdu. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Hayır yâ Rabbi!' deyince, **Allâh-u Te'âlâ**: **'Çünkü Ben Bana karşı senin tevâzuun gibi tevâzu gösteren bir mahlûk** (bugüne kadar) **yaratmadım.'** buyurdu." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/554)*

Nevf el-Bikâlî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ نَوْفٍ الْبِكَالِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «أَوْحَى اللهُ إِلَى الْجِبَالِ إِنِّي نَازِلٌ عَلَى جَبَلٍ مِنْكُمْ، قَالَ: فَشَمَخَتِ الْجِبَالُ كُلُّهَا إِلَّا جَبَلَ الطُّورِ فَإِنَّهُ تَوَاضَعَ. قَالَ: أَرْضَى بِمَا قُسِمَ لِي، إِنْ قُدِّرَ لِي شَيْءٌ فَسَيَأْتِينِي، فَكَانَ الْأَمْرُ عَلَيْهِ. فَأَوْحَى اللهُ: إِنِّي سَأَنْزِلُ عَلَيْكَ بِتَوَاضُعِكَ لِي وَرِضَاكَ بِقُدْرَتِي.»

"**Allâh-u Te'âlâ** dağlara: **'Şüphesiz Ben sizden bir dağa tecellî edeceğim.'** diye vahyetti.' O zaman bütün dağlar (kedilerini arzetmek için) yukarı doğru yükseldi. Ancak **Tûr dağı** tevâzu göstererek: 'Bana taksim edilene râzı gelirim, benim için bir şey takdir edildiyse muhakkak o bana gelir.' dedi.

O zaman **Allâh-u Te'âlâ**: **'Sen Bana tevâzu gösterdiğin için ve** (kaderime ve) **kudretime râzı geldiğin için şüphesiz Ben sana tecellî edeceğim.'** buyurdu." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/554; Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, no:343, sh:107-108; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:6/49)*

Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın, **mîkata gelip Rabbiyle mükâlemede bulunduktan sonra:**

﴿ ... رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ ... ﴾

"...Ey Rabbim! Bana Zât'ını göster de Sana bakayım!.." diye bir talepte bulunduğunu, Kendisinin de ona cevâben:

﴿ ... لَنْ تَرَانِي وَلَكِنِ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي ... ﴾

"...Sen (bu fânî gözle) **aslâ Beni göremezsin! Velâkin şu** (Tûr-u Sînâ) **dağ**(ın)**a bak! Eğer o** (Benim tecellîm karşısında parçalanmayıp da) **yerinde durabilirse yakında** (sana da tecellî ettiğim zaman) **sen de Beni görürsün!.."** buyurduğunu nakletmiştir.

"Mâtürîdî, Fahrurrâzî, Beyzâvî, Hâzin, Nesefî, Rûhu'l-beyân, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; sapık Mûtezile fırkası bu âyet-i kerîmede geçen: (لَنْ تَرَانِي) **"Sen aslâ Beni göremezsin!"** ifâde-i celîlesine dayanarak, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ru'yetini (görülebilirliğini) inkâr etmişlerdir.

Oysa Ehl-i Sünnet mezhebi bu âyet-i kerîmenin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın görülmesinin câiz olduğuna birkaç yönden delâlet ettiğini, yine bu âyet-i kerîmenin cümle-i celîlelerinden istinbat etmişlerdir, şöyle ki:

1) Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ ... رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ ... ﴾

"...Ey Rabbim! Bana Zât'ını göster de Sana bakayım!.." şeklindeki dileği, **Allâh-u Te'âlâ**'nın görülmesinin câiz olduğu husûsunda Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaatin delîlidir. Çünkü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* bu istekte bulunurken bunun câiz (ve mümkün) olduğuna inanmıştı.

Allâh-u Te'âlâ hakkında câiz olmayan bir şeyin câiz olduğuna inanmak ise küfürdür. Böyle bir inancı **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a ya da peygamberlerden herhangi birine isnâd etmeyi câiz gören de kâfirdir.

Aksine bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'nın dünyâda bile görülebilmesinin mümkün olduğuna bir delil vardır, zîrâ peygamberlerin muhal bir şeyi istemeleri, özellikle de **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilmeme gibi büyük bir cehâlet iktizâ eden konularda bunu yapmaları muhaldir.

Allâh-u Te'âlâ'nın: **"Sen aslâ Beni göremezsin!"** kavl-i şerîfi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın dünyâda görülmesinin mümkün olmadığını ifâde etmez, ancak **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, dünyâda bulunduğu sürece bunu elde edemeyeceğine delâlet eder.

Zâhir olan şudur ki: **"Sen aslâ Beni göremezsin!"** cümle-i celîlesi nâzil olmadan önce **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın dünyâda görülmesinin vukû bulmayacağını bilmemekteydi, ama bu, **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilmeme anlamına gelmezdi, olsa olsa **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükümlerinin biri hakkında cehâlet kabul edilebilirdi.

Nitekim **Nûh** *(Aleyhisselâm)* Rabbinden oğlunu kurtarmasını istemişti, **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* babasını affetmesini dilemişti, **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

﴿ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَى ... ﴾

"O şirk koşan kimseler için bağışlanma talebinde bulunmak, o peygamber için de, inanmış olan kişiler için de (uygun ve yakışan bir şey) **olamaz! Velev ki o** (bağışlanması talep oluna)**nlar yakınlık sâhipleri olsunlar!.."** *(Tevbe Sûresi:113)* âyet-i kerîmesi ininceye kadar, **Ebû Tâlib**'in mağfiretini istemişti.

Yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

﴿ اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللهُ لَهُمْ ... ﴾

"Onlar için istiğfar et yâhut onlar için mağfiret talep etme, sen onlar için yetmiş kere af istesen de, Allâh onları aslâ affetmeyecektir..." *(Tevbe Sûresi:80)*,

﴿ وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ ... ﴾

"Onlardan ebediyyen ölmüş birinin namazını kılma, kabri üzerinde de durma!.." *(Tevbe Sûresi:84)* âyet-i kerîmeleri ininceye kadar bâzı münâfıkların bağışlanmasını talep ediyordu.

İşte bütün bunlar nedendi? Bu peygamberlerin, duâ ettikleri kimseler kâfirliklerini sürdürdükçe, onların bağışlanmasının gerçekleşmeyeceğini o an için bilmemelerindendi.

2) Eğer **Allâh-u Te'âlâ**'nın görülmesi imkânsız olsaydı, elbette: "Ben görülmem!" buyururdu. Nitekim bir adamın elinde bir taş olsa, bir insan da ona: "Ver şu taşı da yiyeyim!" dese, o ona: "Bu yenmez!" der, "Yiyemezsin!" demez, ama elinde taş yerine elma olsa, o zaman: "Yiyemezsin" der ki, bunun mânâsı: "Bu yenilebilir cinstendir, ama sen bunu yiyemezsin." demek olur.

Burada **Allâh-u Te'âlâ**: "Ben görülmem!" buyurmayıp da: "Sen aslâ göremezsin!" buyurunca, anladık ki haddi zâtında **Allâh-u Te'âlâ**'nın görülmesi mümkündür.

3) Âyet-i kerîmede geçen:

﴿ ... فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي ... ﴾

"...Dağ yerinde durabilirse sen de Beni görürsün!.." kavl-i şerîfi, biz Ehl-i Sünnet için **Allâh-u Te'âlâ**'nın görülebilirliğine delildir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** Zât'ının görülmesini, dağın yerinde durabilmesi şartına bağlamıştır. Bu da mümkün bir şeydir.

Bir şeyin varlığının, imkânsız bir şeyin varlığına bağlanması, o şeyin olmayacağına delâlet ettiği gibi, vukuu mümkün olan bir şeye tâlik edilmesi de o şeyin imkân dâhilinde olduğunu ifâde eder.

Nitekim kâfirlerin cennete girmesi imkânsız olduğundan **Allâh-u Te'âlâ** bunu bir muhâle bağlamak üzere:

﴿ ... وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ ... ﴾

"...Deve iğnenin deliği içerisine girinceye kadar onlar cennete giremezler!.." *(A'râf Sûresi:40)* buyurmuştur.

4) Bu âyet-i kerîmeden **Allâh-u Te'âlâ**'nın görülmesinin mümkün olduğunu ispat husûsunda istinbat edilen vecihlerden biri de:

﴿ ... فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ ... ﴾

"...Rabbi dağa tecellî edince..." cümle-i celîlesinden anlaşıldığı üzere **Allâh-u Te'âlâ**'nın dağa tecellî etmiş olmasıdır. Çünkü bu tecellî, ru'yetin ta kendisidir.

Çünkü tecellî, zuhûr ve görünme anlamına gelen "Celâ" kökünden alınmadır. Bir şeyi iyi bilmek, o şeyi zihinde parlatırsa da, görmek, bilmekten daha mükemmel bir belirme sağlayacağından, kayıtsız geçen bir lafzın en mükemmel bir mânâya yorulması daha uygundur.

Ayrıca bu cümle-i celîlenin zikredilmesinden maksat, azametine rağmen ulu bir dağın **Allâh-u Te'âlâ**'yı görmeye tahammül edemeyip paramparça olmasının delâletiyle, insanın **Allâh-u Te'âlâ**'yı görmeye tâkat yetiremeyeceğini îzah etmektir.

Tecellîden, görmek mânâsı kastedilmiş olmasa bu gâye ele geçmez. O halde **Allâh-u Te'âlâ**, şânına yakışır bir vech üzere Kendisini dağa gösterince o dağ paramparça olmuştur. Bu da göstermektedir ki; **Allâh-u Te'âlâ**'nın görülmesi mümkündür. Burada îtiraz olarak dense dense: "Dağ donuk bir varlıktır, onun bir şeyi görmesi düşünülemez!" denilebilir.

Oysa biz demekteyiz ki: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın o dağda hayat, akıl ve idrâk yarattıktan sonra o dağda Kendi Zât'ına müteallik bir görüş halketmiş olması imkânsız görülemez. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ ... ﴾

"...Ey dağlar ve kuşlar! Onunla birlikte tesbîh tekrarı yapın!.." *(Sebe' Sûresi:10)* kavl-i şerîfinde dağları muhatap almıştır ki, bir dağın bu emre muhâtap olması onda hayat ve aklın bulunması şartına bağlıdır.

Ayrıca:

﴿ ... وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ ... ﴾

"...O'nu hamdiyle tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur!.." *(İsrâ Sûresi:44)* kavl-i şerîfinden anlaşıldığı üzere; dağ da **Allâh-u Te'âlâ**'yı tesbîh eden varlıklardandır. İşte böylece o dağın da kendi âlemine ve yaratılışına yakışan bir hayat ve idrâk ile diri ve akıllı olduğu sâbit olmuştur.

5) Yine böylece **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı bu isteğinden dolayı ümitsizliğe sevketmemiş ve ona sitemde bulunmamıştır. Onun bu isteği muhal olsaydı, **Nûh** *(Aleyhisselâm)* oğlunu boğulmaktan kurtarmasını Rabbinden istediğinde **Allâh-u Te'âlâ** ona:

﴿ ... إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴾

"...Sen câhillerden olmayasın diye şüphesiz Ben sana vaaz ediyorum!" *(Hûd Sûresi:46)* buyurarak sitemde bulunduğu gibi, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a da itapta bulunurdu.

İşte yukarıda zikredilen bu deliller ve daha nice huccetler ile bu âyet-i kerîmenin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın görülmesinin imkân dâhilinde olduğuna delâlet ettiği gerçeği sâbit olmuştur.

Zâten **Allâh-u Te'âlâ**'nın âhirette görüleceğine dâir birçok sahih ve mânen mütevâtir hadîs-i şerîfler mevcuttur.

Nitekim **Cerîr** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ جَرِيرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَظَرَ إِلَى الْقَمَرِ لَيْلَةً يَعْنِي الْبَدْرَ فَقَالَ:

«إِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ هٰذَا الْقَمَرَ لَا تُضَامُونَ فِي رُؤْيَتِهِ.»

"Bir kere biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında bulunuyorken, dolunay gecesi aya baktı da: **'Muhakkakki siz işte bu ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi de göreceksiniz. O'nu görmekte size bir zahmet ulaşmayacaktır.'** buyurdu." *(Buhârî, Mevâkîtü's-salât:15, no:529, 1/203)*

İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

Ayet: 143

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ أَدْنَى أَهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً لَمَنْ يَنْظُرُ إِلَى جِنَانِهِ، وَأَزْوَاجِهِ، وَنَعِيمِهِ، وَخَدَمِهِ، وَسُرُرِهِ مَسِيرَةَ أَلْفِ سَنَةٍ. وَأَكْرَمُهُمْ عَلَى اللهِ مَنْ يَنْظُرُ إِلَى وَجْهِهِ غَدْوَةً وَعَشِيَّةً.» ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴾

"Cennet ehlinin mertebe bakımından en aşağı olanı, elbette bin senelik mesâfe kadar geniş olan cennetlerine, eşlerine, nîmetlerine, hizmetçilerine ve tahtlarına bakacak kimsedir. Onların Allâh katında en değerlisi ise sabah-akşam O'nun cemâline bakacaktır." buyurduktan sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"İşte o gün birtakım yüzler çok güzeldir, Rabbin(in cemâlin)**e bakıcıdır!"** âyet-i kerîmelerini okudu. *(Tirmizî, Sıfatü'l-cennet:17, no:2553, 4/688)*

Aklî ve naklî bunca kuvvetli delile rağmen yine de Mûtezile fırkası, **Allâh-u Te'âlâ**'nın (âhirette) görüleceğini inkâr ettiler, hattâ **Keşşâf sâhibi** (**Zemahşerî**), Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaati aşağılamak, onları tenkit etmek ve görüşlerini sapıklığa nispet etmek üzere:

"İslâm nişanıyla alâmetlenmiş, Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat diye isimlenmiş olan bir topluluğa şaşarım ki, onlar nasıl oldu da (**Allâh-u Te'âlâ**'nın âhirette görüleceğine inanmak gibi) böyle büyük bir yanlışı mezhep edindiler.

Sakın onların '**Allâh** görülecektir, ama şekil bilinmeyecektir!' şeklindeki sözleri seni aldatmasın. Çünkü bu, onların ileri gelenlerinin ortaya attığı fikirlerdendir." demiş, sonra Mûtezile'den birinin Ehl-i Sünnet'e hakaret eden çirkin bir şiirini nakletmiştir.

Ehl-i Sünnet'ten **Tâcüddîn es-Sübkî** *(Rahimehullâh)* da onlara cevap olmak üzere şöyle demiştir:

عَجَبًا لِقَوْمٍ ظَالِمِينَ تُلُقِّبُوا ... بِالْعَدْلِ مَا فِيهِمْ لَعَمْرِي مَعْرِفَهْ

قَدْ جَاءَهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَدْرُونَهُ ... تَعْطِيلُ ذَاتِ اللهِ مَعَ نَفْيِ الصِّفَهْ

وَتُلُقِّبُوا عَدْلِيَّةً قُلْنَا نَعَمْ ... عَدَلُوا بِرَبِّهِمْ فَحَسْبُهُمُ سَفَهْ

"O zâlim topluma şaşarım ki, adâletle lakaplandılar,
Oysa yemin olsun ki, onlarda hiçbir doğru bilgi yoktur,
Gerçekten onlara bilmedikleri taraftan şöyle bir inanç geldi ki,
Sıfatlarını nefyederek Allâh'ın Zât'ını boşa çıkardılar.

Onlar (güyâ dosdoğru bir inanç üzere olduklarına îmâ etmek için) **adliye diye lakaplandılar, biz de dedik ki,**

Evet, (bu isimleri yerindedir, ancak bu kelime adâletten değil de –denk mânâsına gelen-'İdl'den gelmektedir çünkü) **onlar Rablerine denk tutmuşlardır, bu da beyinsizlik olarak onlara yeter!"**

Mevlâ İbrâhîm el-Eruskî *(Rahimehullâh)* da bu konuda şöyle demiştir:

رَضِينَا كِتَابَ اللهِ لِلْفَصْلِ بَيْنَنَا ... وَقَوْلُ رَسُولِ اللهِ اَوْضَحُ فَاصِلِ

وَتَحْرِيفُ اٰيَاتِ الْكِتَابِ ضَلَالَةٌ ... وَلَيْسَ بِعَدْلٍ رَدُّ نَصِّ الدَّلَائِلِ

وَتَضْلِيلُ اَصْحَابِ الرَّسُولِ وَذَمُّهُمْ وَتَصْوِيبُ اٰرَاءِ النَظَّامِ وَوَاصِلِ
وَلَوْ كَانَ تَكْذِيبُ الرَّسولِ عَدَالَةً فَاَعْدَلُ خَلْقِ اللهِ عَاصُ بْنُ وَائِلِ
فَلَوْلَاكَ جَارَ اللهِ مِنْ فِرْقَةِ الْهَوَى لَكُنْتَ جَدِيرًا بِاجْتِمَاعِ الْفَضَائِلِ

"(Mu'tezile ile) **aramızda hükmetmesi için Allâh'ın kitâbına râzı olduk,**
Rasûlüllâh'ın sözü, en açık bir şekilde fasledicidir,
Kitabın âyetlerini değiştirmek büyük bir dalâlettir,
Adâlet değildir açık delilleri reddetmek,
Rasûlün ashâbını dalâlete nisbet edip onları zemmetmek,
Nazzâm ve Vâsıl (gibi Mûtezile imamların)**ın görüşlerini tasvib etmek,**
Rasûlü yalanlamak, adâlet bu olsaydı,
Allâh'ın yaratıklarının en adâletlisi Âs ibni Vâil (gâvuru) **olurdu,**
Ey Cârullâh (Zemahşerî)! Sen kötü arzuya uyan (Mûtezile) **fırka**(sın)**dan olmasaydın,**
Elbette sen bütün fazîletleri kendinde toplamaya lâyık olurdun."

*Mûtezilenin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın görülemeyeceğine dair delil diye öne sürdükleri çürük şüphelere karşı tafsîlatlı reddiyeler ve bu hususta Ehl-i Sünnet'in, Kitâb, Sünnet, İcmâ' ve Kıyas'tan çıkardıkları naklî ve aklî deliller, En'âm Sûresi:103. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde **(Rûhu'l-Furkan Tefsîri:11/37-66)** zikredilmiştir. Burayla birlikte mutlaka mütâleası gerekmektedir!*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ ... رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ ... ﴾

"...Ey Rabbim! Bana Zât'ını göster de Sana bakayım!.." deyince **Allâh-u Te'âlâ** peçeyi açıp dağı kendisine gösterdi ve: (اُنْظُرْ) **"Bak!"** buyurdu. Bir de ne görsün; ihramlı vaziyette telbiye getiren yüzyirmidörtbin peygamber onun önünde durmuş, hepsi de: (أَرِنِي! أَرِنِي!) **"Bana Zât'ını göster! Bana Zât'ını göster!"** diyordu. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/231)*

Şunu bil ki; cesetler azıkların artışıyla büyüdüğü gibi, haller de vakitlerin safâsı (arınmışlığı)yla sâfî olur. Senin cesedinin azığı, onu beslediğin temiz rızıklardır. Rûhunun azığı ise halvet vakitlerinde onu terbiye ettiğin taat azıklarıdır. Kaplar sâfî (şeffaf) oldukça içindeki mânâ cevherleri açık görünür.

Senin basîret gözün körelmişse, himmet atların da engellenmişse, senin ne işin var da kalp gözleri çokça açık olan, iç âlemleri de gayb âleminin meşalesinden iktibâs edilmiş mârifet nurlarıyla parlayan bir toplumun makamlarına göz uzatıyorsun?!

O halde kendinde olmayan bir hâli iddiaya kalkma! **Allâh-u Te'âlâ**'nın, senin hakkında bildikleri sana yeter de artar. Artık sana gereken odur ki; küçüklerin duruşuyla durasın, büyüklerin âdâbıyla edeplenesin!

Ayet: 143

İşte **Allâh**'ın **Kelîm**'i **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Hakk Sübhânehû**'nun terbiyesinin himâyesinde bulunan bir gençken haddini aşmadı da:

﴿ ... رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ﴾

"...Ey Rabbim! Ben Senin bana indireceğin bir hayra muhtâcım!" *(Kasas Sûresi:24)* dedi. Ama büyüklerin mertebesine ulaşınca çocukların yemeğine râzı olmayıp:

﴿ ... رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ ... ﴾

"...Ey Rabbim! Bana Zât'ını göster de Sana bakayım!.." dedi.

Hazret-i Şeyh Sadreddîn Konevî *(Kuddise Sirruhû)* (**Muhyiddîn ibni Arabî** *(Kuddise Sirruhû)*ya âit olan **"Fusûsu'l-hıkem"**e yaptığı **"el-Fükûk"** nâmındaki şerhinin) **"Fass-ı Dâvûdî"** bölümünde şöyle demiştir:

"Kâmil kimselerin iginç durumu şöyledir ki; mahlûkattan herhangi biri için elde edilmesi mümkün olmayan herhangi bir şey onlara göre ve onların kabiliyetlerinin kemâline nispetle imkânsız ve muhal bir şey değildir.

Ancak **Hakk Te'âlâ** onlara madde ve vâsıta özelliklerinden hâriç olan husûsî bir bildirimle o işin imkânsız olduğunu bildirirse o zaman Rablerini tasdik ederler ve o işin muhal olduğuna karar verirler.

İşte bu hâlin hâsıl olması, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlini görme istemesindeki hâline benzer. Ne zaman ki ona husûsî bir ihbar ile **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlini (dünyâda) görmesinin imkânsızlığı bildirildi, o da tevbe etti ve îman tazeledi."

Şeyh Ali Dede *(Rahimehullâh)* **"Es'iletü'l-hıkem"**de şöyle zikretmiştir: **"Allâh-u Te'âlâ**'nın dünyâ yurdunda görülmemesinin ilâhî hikmeti nedir?" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın görülmesi, dünyada yapılacak ikrâmın nihâî noktasıdır. Böyle bir ikrâm dünyâda ancak, yaratıkların en mükerremi olan ve Mi'rac gecesi mübârek başının iki gözüyle Rabbini görmüş bulunan **Makam-ı Mahmûd**'un sâhibi **Efendimiz Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e nasîb olmuştur."

Denilmiştir ki: "**Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a bu isteği doğrultusunda cemâlini görmeyi nasîb edecek olsaydı elbette bu, talebine bir karşılık olmuş olacaktı. Oysa ru'yet bir mükâfat (karşılık) olamaz. Ancak lütf-u kerem olabilir. Çünkü o, istemenin ve davranışın tesir etmeyeceği Rabbânî bir ihsandır ki, bu ancak **Allâh-u Te'âlâ** tarafından hâlis bir minnet ve iyiliktir."

İmâm-ı Vâhidî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**'Sen aslâ Beni göremezsin!'** kavl-i şerîfindeki (لَنْ) kelimesinin, bu olumsuzluğu ebedîleştirme anlamını ifâde etmiş olmasının doğruluğuna dâir muteber bir kitap ve sahih bir nakil bulunmadığı gibi bu iddia lügat ehlince de bâtıl bir dâvâdır. **Allâh-u Te'âlâ**'nın, Yahudiler hakkında ((لَنْ) kelimesini kullanarak):

﴿ ... وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا ... ﴾

"...Onlar ölümü ebediyyen aslâ temennî edemeyeceklerdir!.." *(Bakara Sûresi:95)* buyurmuş olması, bunun yanlışlığına delâlet etmektedir. Çünkü onlar (da, diğer kâfirler de) kıyâmet günü ölümü temennî edecekler ve orada:

﴿ وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ ... ﴾

"Ey Mâlik! Rabbin bizim hakkımızda (ölümle) **hükmetsin!.."** *(Zühruf Sûresi:77)*,

﴿ يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ﴾

"Ah keşke ne olaydı o (dünyâda tattığım ölüm, hayatımı bitirme husûsunda), **kesin karar veren bir şey olaydı** (da, tekrar diriltilmeyeydim)!" *(Hâkka Sûresi:27)* diyeceklerdir.

Demek ki **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın **Allâh-u Te'âlâ**'yı görmeyeceğinin bildirilmesi, Mûtezile'nin dediği gibi, **Allâh-u Te'âlâ**'yı ebediyyen göremeyeceğine delâlet etmez."

Üftâde Efendi nâmıyla meşhur **Hazret-i Şeyh** *(Kuddise Sirruhû)* demiştir ki: "**Allâh-u Te'âlâ**'yı görmek âhirette vaad edilmiştir. Dünyâda görülmesi mümkün ise de, vaad edilmiş bir şey değildir ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın böyle bir âdeti vukû bulmamıştır."

"Vâkı'ât-ı Mahmûdiyye" isimli eserde zikredildiğine göre; bâzı ileri gelen kimseler, âlimlere: "Zamansız ve mekânsız olan Zât hangi mekândadır?" diye sordu. Oysa burada edep: "Zât'ı zamandan ve mekândan münezzeh olan yüce varlık, hangi yönle aranır, hangi yolla bulunur ve Kendisine nasıl ulaşılır?" diye sorulmasıydı, cevâbın edebi ise: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlini görmek isteyen, velîlerinin kalbine nazar etsin. Çünkü onların kalpleri **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlinin tecelligâhları ve aynalarıdır!" denmesidir.

Allâh-u Te'âlâ, Mûsâ *(Aleyhisselâm)***ın ru'yet talebini, tecellî karşısında dağın yerinde durabilmesi şartına bağladığını beyân ettikten sonra, tecellî akabinde neler olduğunu açıklamak üzere şöyle buyuruyor:**

﴿ فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

"...Derken Rabbi o dağa (idrâk verip, yüce Zât'ına yakışan bir vech üzere ona) **tecellî ed**(erek bir insanın serçe parmağının ucunun yarısı kadar bir nur göster)**ince, onu parça parça etti** (ve küçük dağcıklar hâline getirdi). (Bu tecellîye şâhit olan) **Mûsâ da nâra atarak bayılıp düştü.**

Ayıldığı anda hemen (**Allâh-u Te'âlâ**'ya tâzimini bildirmek üzere): '(Bütün noksan sıfatlardan ve herhangi bir hususta yaratıklarına benzemekten) **tenzih Sana!** (İzinsiz böyle bir isteğe cüret etmemden dolayı) **tevbe ettim Sana! Zâten ben**(, Senin azametine, celâline ve dünyâda görülemeyeceğine) **inananların ilkiyim!' dedi."**

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; büyüklerden biri şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** dağı **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a fidye yaptı. Eğer o anda **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* dehşete kapılmış olmasaydı dağın erimesi gibi o da erirdi."

Ulemânın beyânına göre; dağa tecelli vâki olduğunda bütün sular tatlandı, bütün deliler akıllandı ve bütün hastalar iyileşti, ağaçlardaki dikenler kayboldu, yer yeşillendi ve çiçek açtı. Mecûsîlerin ateşleri söndü, putlar yüzleri üzere yere kapandı, me-

leklerin sesleri kesildi, dağ yıkılıp akmaya ve **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın altından doğru sallanmaya başladı. Nihâyet tümü parçalandı ve havadaki zerreciklere dönüşüverdi.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* gördüğü manzaranın dehşetine kapılarak arefe gününe rastlayan perşembenin ikindisinden, cuma gününün ikindisine kadar baygın vaziyette kaldı. Bu, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın sözüdür.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*ın kavline göre ise ölü vaziyette kaldı. Ancak **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın sözü daha açıktır. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* hakkında "Ayılma" mânâsına gelen "İfâkat" tâbirini kullanmıştır. Bir ölü hakkında ise bu tâbir kullanılmaz, ancak "Diriltme" anlamına gelen "Ba's" lafzı kullanılır.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlini görmek istedikleri için kendilerine yıldırım çarpan yetmiş kişi hakkında:

﴿ ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ ... ﴾

"Sonra sizi ölümünüzün ardından dirilttik!.." *(Bakara Sûresi:56)* buyrulmuştur.

MÛSÂ *(ALEYHİSSELÂM)*IN MEVLÂ TE'ÂLÂ'DAN RU'YET (CEMÂLİNİ GÖRME) TALEBİYLE İLGİLİ HADÎS-İ ŞERÎF VE RİVÂYETLER:

Ebû Hâlid el-Ahmer *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ أَبِي خَالِدٍ الْأَحْمَرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ «لَمَّا كَلَّمَ اللهُ تَعَالَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ عَرَضَ إِبْلِيسُ عَلَى الْجَبَلِ، فَإِذَا جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَدْ وَافَاهُ فَقَالَ: اِخْزَ يَا لَعِينُ! أَيْشِ تَعْمَلُ هَاهُنَا؟ قَالَ جِئْتُ أَتَوَقَّعُ مِنْ مُوسَى مَا تَوَقَّعْتُ مِنْ أَبِيهِ. فَقَالَ لَهُ جِبْرِيلُ: اِخْزَ يَا لَعِينُ! ثُمَّ قَعَدَ جِبْرِيلُ يَبْكِي حِيَالَ مُوسَى فَأَنْطَقَ اللهُ الْجُبَّةَ، فَقَالَتْ: يَا جِبْرِيلُ! أَيْشِ هٰذَا الْبُكَاءُ. قَالَ إِنِّي فِي الْقُرْبِ مِنَ اللهِ تَعَالَى وَإِنِّي لَأَشْتَهِي أَنْ أَسْمَعَ كَلَامَ اللهِ كَمَا يَسْمَعُهُ مُوسَى. قَالَتِ الْجُبَّةُ: يَا جِبْرِيلُ! أَنَا جُبَّةُ مُوسَى وَأَنَا عَلَى جِلْدِ مُوسَى أَنَا أَقْرَبُ إِلَى مُوسَى أَوْ أَنْتَ يَا جِبْرِيلُ! أَنَا لَا أَسْمَعُهُ، فَتَسْمَعُهُ أَنْتَ؟»

"Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ile mükâlemede bulununca **İblîs** dağın üzerinde arz-ı endam etti. Birdenbire **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* yanına geldi ve: 'Ey mel'ûn! Def ol! Burada ne yapıyorsun?' dedi. O: 'Babasından ne bekliyorduysam **Mûsâ**'dan da onu beklemeye geldim!' dedi. Cibrîl ona: 'Ey La'în! Rüsvay ol!' dedikten sonra **Cibrîl, Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın karşısında oturup ağlamaya başladı.

O zaman **Allâh-u Te'âlâ** cübbeyi dile getirdi de o: 'Ey **Cibrîl**! Bu ağlamak da neyin nesi?' dedi. O: 'Şüphesiz ben **Allâh-u Te'âlâ**'nın (mânen) yakınındayım, yine de ben **Mûsâ**'nın işittiği gibi **Allâh**'ın kelâmını duymak istiyorum!' deyince, cübbe: 'Ben **Mûsâ**'nın cübbesiyim ve ben **Mûsâ**'nın derisi üzerinde bulunuyorum. **Mûsâ**'ya ben mi daha yakınım yoksa sen mi ey **Cibrîl**? Ben **Allâh**'ın kelâmını işitemezken onu sen mi işiteceksin?' dedi." *(Hatîb, Târîh-u Bağdâd, no:503, 2/108;Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/554)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın: **'Yâ Rabbi! Bana Zât'ını göster Sana bakayım!'** sözü hakkında şöyle demiştir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ ﴾ «قَالَ تَعَالَى يَا مُوسَى! لَنْ تَرَانِي إِنَّهُ لَا يَرَانِي حَيٌّ إِلَّا مَاتَ وَ لَا يَابِسٌ إِلَّا تَدَهْدَهَ وَلَا رَطْبٌ إِلَّا تَفَرَّقَ إِنَّمَا يَرَانِي أَهْلُ الْجَنَّةِ الَّذِينَ لَا تَمُوتُ أَعْيُنُهُمْ وَ لَا تَبْلَى أَجْسَادُهُمْ.»

"Allâh-u Te'âlâ (bu isteğe cevâben)**: 'Ey Mûsâ! Sen Beni aslâ göremezsin, çünkü hangi diri Beni görse mutlaka ölür, hangi kuru** (ve cansız şey) **Beni görse mutlaka yuvarlanır, hangi yaş** (ve canlı) **Beni görse mutlaka dağılır. Beni ancak gözleri ölmeyecek ve cesetleri çürümeyecek cennet ehli görebilir!' buyurdu."** *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl, Bab:104, 1/142; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/556)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَمَّا أَوْحَى اللهُ إِلَى مُوسَى بْنِ عِمْرَانَ: إِنِّي مُكَلِّمُكَ عَلَى جَبَلِ طُورِ سَيْنَاءَ، صَارَ مِنْ مَقَامِ مُوسَى إِلَى جَبَلِ طُورِ سَيْنَاءَ أَرْبَعَ فَرَاسِخَ فِي أَرْبَعِ فَرَاسِخَ، رَعْدٌ وَبَرْقٌ وَصَوَاعِقُ فَكَانَتْ لَيْلَةَ قُرٍّ، فَجَاءَ مُوسَى حَتَّى وَقَفَ بَيْنَ يَدَيْ صَخْرَةِ جَبَلِ طُورِ سَيْنَاءَ، فَإِذَا هُوَ بِشَجَرَةٍ خَضْرَاءَ، اَلْمَاءُ يَقْطُرُ مِنْهَا وَتَكَادُ النَّارُ تَلْفَحُ مِنْ جَوْفِهَا، فَوَقَفَ مُوسَى مُتَعَجِّباً فَنُودِيَ مِنْ جَوْفِ الشَّجَرَةِ: يَا مِيشَا! فَوَقَفَ مُوسَى مُسْتَمِعاً لِلصَّوْتِ! فَقَالَ مُوسَى: مَنْ هٰذَا الصَّوْتُ الْعِبْرَانِيُّ يُكَلِّمُنِي؟! فَقَالَ اللهُ لَهُ: يَا مُوسَى! إِنِّي لَسْتُ بِعِبْرَانِيٍّ، إِنِّي أَنَا اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ. فَكَلَّمَ اللهُ مُوسَى فِي ذٰلِكَ الْمَقَامِ بِسَبْعِينَ لُغَةً، لَيْسَ مِنْهَا لُغَةٌ إِلَّا وَهِيَ مُخَالِفَةٌ لِلُّغَةِ الْأُخْرَى، وَكَتَبَ لَهُ التَّوْرَاةَ فِي ذٰلِكَ الْمَقَامِ، فَقَالَ مُوسَى: إِلٰهِي! أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ. قَالَ: يَا مُوسَى! إِنَّهُ لَا يَرَانِي أَحَدٌ إِلَّا مَاتَ. فَقَالَ مُوسَى: إِلٰهِي أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ وَأَمُوتَ. فَأَجَابَ مُوسَى جَبَلُ طُورِ سَيْنَاءَ: يَا مُوسَى بْنَ عِمْرَانَ لَقَدْ سَأَلْتَ أَمْراً عَظِيماً، لَقَدِ ارْتَعَدَتِ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَالْأَرَضُونَ السَّبْعُ وَمَنْ فِيهِنَّ، وَزَالَتِ الْجِبَالُ وَاضْطَرَبَتِ الْبِحَارُ لِعِظَمِ مَا سَأَلْتَ يَا ابْنَ عِمْرَانَ! فَقَالَ مُوسَى وَأَعَادَ الْكَلَامَ: رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ. فَقَالَ: يَا مُوسَى! أُنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَإِنَّكَ تَرَانِي ﴿ فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقاً ﴾ مِقْدَارَ جُمُعَةٍ، فَلَمَّا أَفَاقَ مُوسَى مَسَحَ التُّرَابَ عَنْ وَجْهِهِ وَهُوَ يَقُولُ: ﴿ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴾ فَكَانَ مُوسَى بَعْدَ مَقَامِهِ لَا يَرَاهُ أَحَدٌ إِلَّا مَاتَ، وَاتَّخَذَ مُوسَى عَلَى وَجْهِهِ الْبُرْقُعَ فَجَعَلَ يُكَلِّمُ النَّاسَ بِقَفَاهُ. فَبَيْنَا مُوسَى ذَاتَ يَوْمٍ فِي الصَّحْرَاءِ فَإِذَا هُوَ بِثَلَاثَةِ نَفَرٍ يَحْفِرُونَ قَبْراً حَتَّى انْتَهَوْا إِلَى الضَّرِيحِ، فَجَاءَ مُوسَى حَتَّى أَشْرَفَ عَلَيْهِمْ فَقَالَ لَهُمْ: لِمَنْ تَحْفِرُونَ هٰذَا الْقَبْرَ؟ قَالُوا: لِرَجُلٍ كَأَنَّهُ أَنْتَ أَوْ مِثْلُكَ أَوْ فِي طُولِكَ أَوْ نَحْوُكَ. فَلَوْ نَزَلْتَ فَقَدْ زَنَا عَلَيْكَ هٰذَا الضَّرِيحَ. فَنَزَلَ مُوسَى فَتَمَدَّدَ فِي الضَّرِيحِ، فَأَمَرَ اللهُ الْأَرْضَ فَانْطَبَقَتْ عَلَيْهِ.»

"Allâh-u Te'âlâ İmrân oğlu Mûsâ *(Aleyhisselâm)***a: 'Ben seninle Tûr-u Seynâ dağı üzerinde konuşacağım!' buyurduğunda Mûsâ** *(Aleyhisselâm)***ın durduğu yerden Tûr-u Seynâ dağına kadar olan dört fersaha dört fersah bir alanda gök gürültüsü, şimşek ve yıldırımlar başladı. O gece soğuk bir geceydi. Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **gelerek Tûr-u Seynâ dağının kayasının önünde durdu. Birden yemyeşil bir ağaçla karşılaştı ki, ondan su damlıyordu, içindeki ateş neredeyse yakacaktı.**

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **şaşkın vaziyette durdu, o anda ağacın içinden: 'Ey Mîşâ!' diye nidâ olununca Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **o sesi dinlemek üzere durdu ve: 'Benimle konuşan bu İbrânî ses de kim**(in sesi)**?' dedi. Allâh-u Te'âlâ ona: 'Ey Mûsâ! Ben İbrânî değilim! Şüphesiz Ben, âlemlerin Rabbi olan ancak Benim!' buyurdu.**

Allâh-u Te'âlâ o makamda Mûsâ *(Aleyhisselâm)***la yetmiş lügat ile konuştu ki, onlardan her bir lügat diğer lügata muhâlifti. Allâh-u Te'âlâ o makamda onun için Tevrât'ı**(n **Levh-i Mahfuz**'daki kaydını levhalara) **yazdı**(rıp kendisine teslim etti).

O zaman Mûsâ *(Aleyhisselâm)***: 'İlâhım! Bana Zât'ını göster de Sana bakayım!' dedi. Allâh-u Te'âlâ da: 'Ey Mûsâ! Beni kim görürse mutlaka ölür!' buyurdu. Mûsâ** *(Aleyhisselâm)***: 'İlâhım! Bana Zât'ını göster de Sana bakayım ve öleyim!' dedi.**

Bunun üzerine Tûr-u Seynâ dağı Mûsâ *(Aleyhisselâm)***a: 'Ey İmrân oğlu Mûsâ! Andolsun ki sen büyük bir iş istedin. Ey İmrân oğlu! Senin istediğin şeyin büyüklüğünden dolayı yedi kat gökler ve içerisindekiler, yedi kat yerler ve onlarda bulunanlar tiril tiril titredi. Dağlar yerinden oynadı ve denizler çalkalandı!' diye karşılık verdi.**

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **sözünü tekrar ederek: 'Ey Rabbim! Bana Zât'ını göster de Sana bakayım!' dedi. Allâh-u Te'âlâ da: 'Ey Mûsâ! Şu dağa bak, o yerinde durabilirse şüphesiz sen de Beni görürsün!' buyurdu. Rabbi o dağa tecellî edince onu paramparça yaptı. Böylece Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **bir cumâ miktârı** (bir hafta kadar) **baygın vaziyette düşüp kaldı.**

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **ayılınca yüzündeki toprağı sildi, bir yandan da o: 'Tenzih Sana! Ben Sana tevbe ettim ve Ben inananların ilkiyim!' diyordu.**

O makama erdikten sonra Mûsâ *(Aleyhisselâm)***ı kim görse mutlaka ölüyordu. Bu nedenle yüzüne peçe taktı. Artık o, insanlarla konuşurken** (yüzünü göstermemek için) kafasını çeviriyordu.

Bir gün Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **sahrâda bulunuyorken âniden karşısına mezar kazan** (insan sûretinde) **üç kişi çıktı, onlar mezarı tamamladıklarında Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **geldi ve başlarında dikildi, onlara: 'Bu kabri kim için açıyorsunuz?' dedi. Onlar: 'Bir adam için kazıyoruz ki sanki o sensin yâhut senin benzerin veya senin uzunluğunda ya da senin gibi biri! Sen bir insen de bu mezarı sana göre ölçsek!' dediler. Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **indi ve mezara uzandı, o anda Allâh-u Te'âlâ yere emretti de, toprak birden üzerine kapandı!"** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/556-557)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَمَّا تَجَلَّى اللهُ تَعَالَى لِمُوسَى كَانَ يُبْصِرُ دَبِيبَ النَّمْلَةِ عَلَى الصَّفَا فِي اللَّيْلَةِ الظَّلْمَاءِ مِنْ مَسِيرَةِ عَشَرَةِ فَرَاسِخَ.»

"Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)***a tecellî ettiği zaman o, on fersahlık mesâfeden karanlık gecede düz taşın üzerindeki karıncanın ayak hareketini görürdü."** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/559)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَمَّا تَجَلَّى اللهُ لِمُوسَى بْنِ عِمْرَانَ تَطَايَرَتْ سَبْعَةُ أَجْبَالٍ، فَفِي الْحِجَازِ مِنْهَا خَمْسَةٌ، وَفِي الْيَمَنِ اِثْنَانِ، فِي الْحِجَازِ أُحُدٌ، وَثَبِيرٌ، وَحِرَاءٌ، وَثَوْرٌ، وَوَرِقَانُ، وَفِي الْيَمَنِ حَضُورٌ، وَصَبِيرٌ.»

"Allâh-u Te'âlâ İmrân oğlu Mûsâ *(Aleyhisselâm)***a tecellî edince, yedi dağ uçuştu; onlardan beşi Hicaz'a, ikisi Yemen'e düştü. Hicaz'daki; Uhud, Sebîr, Hirâ, Sevr ve Verikan'dır. Yemen'deki ise Hazûr ve Sabîr'dir."** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:8259, 9/124; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:6/314-315; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/559)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)* **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ ﴿ فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ ﴾ قَالَ: «فَأَوْمَأَ بِخِنْصَرِهِ.» قَالَ: «فَسَاخَ.»

"Rabbi dağa tecellî edince" kavl-i şerîfi hakkında şöyle buyurduğunu nakletmiştir: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* en ufak parmağıyla işâret buyurduktan sonra: **"**(İşte bu kadar bir tecellîye dayanamayan) **o** (dağ yere) **battı."** buyurmuştur. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:13178, 20/411; Tirmizî, Tefsîr:8, no:3074, 5/265; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/429; İbni Ebî Hâtim, no:8940, 5/1560)*

Urve ibni Ruveym *(Radyallâhu Anh)* şöyle dediği rivâyet edilmiştir: **"Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a **Tûr** üzerinde tecellî etmeden önce dağlar sert ve kaygan idi. **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a **Tûr** üzerinde tecellî buyurunca, **Tûr dağı** parçalandı, dağlar yarıldı, böylece yarıklar ve mağaralar oluştu." *(İbni Ebî Hâtim, no:8943, 5/1560-1561)*

İbni İshâk *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: Ehl-i kitap rivâyetlerini bilen evvelki ilim ehlinden bâzısı, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın **Mevlâ**'nın ru'yetine tamahlanıp O'ndan bunu talep ettiği vakitte ne sözler söylediği, **Allâh-u Te'âlâ**'nın da ona ne şekilde cevaplar verdiği hakkında, kitaplarında şu konuları bulduklarını zikretmişlerdir:

قَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ عَنْ بَعْضِ أَهْلِ الْعِلْمِ الْأَوَّلِ بِأَحَادِيثِ أَهْلِ الْكِتَابِ: أَنَّهُمْ يَجِدُونَ فِي تَفْسِيرِ مَا عِنْدَهُمْ مِنْ خَبَرِ مُوسَى حِينَ طَلَبَ ذٰلِكَ إِلَى رَبِّهِ أَنَّهُ كَانَ مِنْ كَلَامِهِ إِيَّاهُ حِينَ طَمِعَ فِي رُؤْيَتِهِ، وَطَلَبَ ذٰلِكَ مِنْهُ، وَرَدَّ عَلَيْهِ رَبُّهُ مِنْهُ مَا رَدَّ: «أَنَّ مُوسَى كَانَ تَطَهَّرَ وَطَهَّرَ ثِيَابَهُ وَصَامَ لِلِقَاءِ رَبِّهِ؛ فَلَمَّا أَتَى طُورَ سَيْنَاءَ، وَدَنَا اللهُ لَهُ فِي الْغَمَامِ فَكَلَّمَهُ، سَبَّحَهُ وَحَمَّدَهُ وَكَبَّرَهُ وَقَدَّسَهُ، مَعَ تَضَرُّعٍ وَبُكَاءٍ حَزِينٍ، ثُمَّ أَخَذَ فِي مِدْحَتِهِ، فَقَالَ: رَبِّ! مَا أَعْظَمَكَ وَأَعْظَمَ شَأْنَكَ كُلَّهُ! مِنْ عَظَمَتِكَ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ شَيْءٌ قَبْلَكَ، فَأَنْتَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ، كَانَ عَرْشُكَ تَحْتَ عَظَمَتِكَ نَاراً تُوَقَّدُ لَكَ، وَجَعَلْتَ سُرَادِقًا مِنْ دُونِهِ سُرَادِقٌ مِنْ نُورٍ، فَمَا أَعْظَمَكَ رَبِّ! وَأَعْظَمَ مُلْكَكَ! جَعَلْتَ بَيْنَكَ وَبَيْنَ مَلَائِكَتِكَ مَسِيرَةَ خَمْسِمِائَةِ عَامٍ، فَمَا أَعْظَمَكَ رَبِّ! وَأَعْظَمَ مُلْكَكَ وَسُلْطَانَكَ! وَإِذَا أَرَدْتَ شَيْئًا تَقْضِيهِ فِي جُنُودِكَ الَّذِينَ فِي السَّمَاءِ، أَوِ الَّذِينَ فِي الْأَرْضِ، وَجُنُودِكَ الَّذِينَ فِي الْبَحْرِ، بَعَثْتَ الرِّيحَ مِنْ عِنْدِكَ لَا يَرَاهَا شَيْءٌ مِنْ خَلْقِكَ إِلَّا أَنْتَ إِنْ شِئْتَ، فَدَخَلَتْ فِي جَوْفِ مَنْ شِئْتَ مِنْ أَنْبِيَائِكَ،

فَبَلِّغُوا مَا أَرَدْتَ مِنْ عِبَادِكَ، وَلَيْسَ أَحَدٌ مِنْ مَلَائِكَتِكَ يَسْتَطِيعُ شَيْئًا مِنْ عَظَمَتِكَ، وَلَا مِنْ عَرْشِكَ، وَلَا يَسْمَعُ صَوْتَكَ، فَقَدْ أَنْعَمْتَ عَلَيَّ، وَأَعْظَمْتَ عَلَيَّ الْفَضْلَ، وَأَحْسَنْتَ إِلَيَّ كُلَّ الْإِحْسَانِ، عَظَّمْتَنِي فِي أُمَمِ الْأَرْضِ، وَعَظَّمْتَنِي عِنْدَ مَلَائِكَتِكَ، وَأَسْمَعْتَنِي صَوْتَكَ، وَبَذَلْتَ لِي كَلَامَكَ، وَآتَيْتَنِي حِكْمَتَكَ، فَإِنْ أَعُدَّ نُعْمَاكَ لَا أُحْصِهَا، وَإِنْ أُرِدْ شُكْرَكَ لَا أَسْتَطِعْهُ. دَعَوْتُكَ رَبِّ عَلَى فِرْعَوْنَ بِالْآيَاتِ الْعِظَامِ، وَالْعُقُوبَةِ الشَّدِيدَةِ، فَضَرَبْتُ بِعَصَايَ الَّتِي فِي يَدِي الْبَحْرَ، فَانْفَلَقَ لِي وَلِمَنْ مَعِيَ، وَدَعَوْتُكَ حِينَ أَجَزْتُ الْبَحْرَ، فَأَغْرَقْتَ عَدُوَّكَ وَعَدُوِّي، وَسَأَلْتُكَ الْمَاءَ لِي وَلِأُمَّتِي، فَضَرَبْتُ بِعَصَايَ الَّتِي فِي يَدِي الْحَجَرَ، فَمِنْهُ أَرْوَيْتَنِي وَأُمَّتِي، وَسَأَلْتُكَ لِأُمَّتِي طَعَامًا لَمْ يَأْكُلْهُ أَحَدٌ كَانَ قَبْلَهُمْ، فَأَمَرْتَنِي أَنْ أَدْعُوَكَ مِنْ قِبَلِ الْمَشْرِقِ، وَمِنْ قِبَلِ الْمَغْرِبِ. فَنَادَيْتُكَ مِنْ شَرْقِيِّ أُمَّتِي، فَأَعْطَيْتَنِي الْمَنَّ مِنْ مَشْرِقِي لِنَفْسِي، وَآتَيْتَهُمُ السَّلْوَى مِنْ غَرْبِيِّهِمْ مِنْ قِبَلِ الْبَحْرِ. وَاشْتَكَيْتُ الْحَرَّ فَنَادَيْتُكَ، فَظَلَّلْتَ عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ، فَمَا أُطِيقُ نُعْمَاكَ عَلَيَّ أَنْ أَعُدَّهَا وَلَا أُحْصِيَهَا، وَإِنْ أَرَدْتُ شُكْرَهَا لَا أَسْتَطِيعُهَا. فَجِئْتُكَ الْيَوْمَ رَاغِبًا طَالِبًا سَائِلًا مُتَضَرِّعًا، لِتُعْطِيَنِي مَا مَنَعْتَ غَيْرِي، أَطْلُبُ إِلَيْكَ وَأَسْأَلُكَ يَا ذَا الْعَظَمَةِ وَالْعِزَّةِ وَالسُّلْطَانِ أَنْ تُرِيَنِي أَنْظُرَ إِلَيْكَ، فَإِنِّي قَدْ أَحْبَبْتُ أَنْ أَرَى وَجْهَكَ الَّذِي لَمْ يَرَهُ شَيْءٌ مِنْ خَلْقِكَ.

قَالَ لَهُ رَبُّ الْعِزَّةِ: أَلَا تَرَى يَا ابْنَ عِمْرَانَ مَا تَقُولُ؟ تَكَلَّمْتَ بِكَلَامٍ هُوَ أَعْظَمُ مِنْ سَائِرِ الْخَلْقِ، لَا يَرَانِي أَحَدٌ فَيَحْيَا، أَلَيْسَ فِي السَّمٰوَاتِ مَعْمَرِي؟ فَإِنَّهُنَّ قَدْ ضَعُفْنَ أَنْ يَحْمِلْنَ عَظَمَتِي، أَوَلَيْسَ فِي الْأَرْضِ مَعْمَرِي، فَإِنَّهَا قَدْ ضَعُفَتْ أَنْ تَسَعَ لِجُنْدِي، فَلَسْتُ فِي مَكَانٍ وَاحِدٍ فَأَتَجَلَّى لِعَيْنٍ تَنْظُرُ إِلَيَّ. قَالَ مُوسَى: رَبِّ أَنِّي أَرَاكَ فَأَمُوتُ، أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ لَا أَرَاكَ فَأَحْيَا، قَالَ لَهُ رَبُّ الْعِزَّةِ: يَا ابْنَ عِمْرَانَ تَكَلَّمْتَ بِكَلَامٍ هُوَ أَعْظَمُ مِنْ سَائِرِ الْخَلْقِ، لَا يَرَانِي أَحَدٌ فَيَحْيَا. قَالَ: رَبِّ تَمِّمْ عَلَيَّ نُعْمَاكَ، وَتَمِّمْ عَلَيَّ فَضْلَكَ، وَتَمِّمْ عَلَيَّ إِحْسَانَكَ بِهٰذَا الَّذِي سَأَلْتُكَ! لَيْسَ لِي أَنْ أَرَاكَ فَأُقْبَضَ، وَلٰكِنْ أُحِبُّ أَنْ أَرَاكَ فَيَطْمَئِنَّ قَلْبِي. قَالَ لَهُ: يَا ابْنَ عِمْرَانَ لَنْ يَرَانِي أَحَدٌ فَيَحْيَا. قَالَ: مُوسَى رَبِّ! تَمِّمْ عَلَيَّ نُعْمَاكَ وَفَضْلَكَ، وَتَمِّمْ عَلَيَّ إِحْسَانَكَ بِهٰذَا الَّذِي سَأَلْتُكَ! لَيْسَ لِي أَنْ أَرَاكَ فَأَمُوتُ عَلَى إِثْرِ ذٰلِكَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ الْحَيَاةِ. فَقَالَ الرَّحْمٰنُ الْمُتَرَحِّمُ عَلَى خَلْقِهِ: قَدْ طَلَبْتَ يَا مُوسَى! وَجِئْتَ لِأُعْطِيَكَ سُؤْلَكَ، إِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَنْظُرَ إِلَيَّ، فَاذْهَبْ فَاتَّخِذْ لَوْحَيْنِ، ثُمَّ انْظُرْ إِلَى الْحَجَرِ الْأَكْبَرِ فِي رَأْسِ الْجَبَلِ، فَإِنَّ مَا وَرَاءَهُ وَمَا دُونَهُ مَضِيقٌ لَا يَسَعُ إِلَّا مَجْلِسَكَ يَا ابْنَ عِمْرَانَ! ثُمَّ انْظُرْ فَإِنِّي أَهْبِطُ إِلَيْكَ وَجُنُودِي مِنْ قَلِيلٍ وَكَثِيرٍ.

فَفَعَلَ مُوسَى كَمَا أَمَرَهُ رَبُّهُ، نَحَتَ لَوْحَيْنِ ثُمَّ صَعِدَ بِهِمَا إِلَى الْجَبَلِ، فَجَلَسَ عَلَى الْحَجَرِ: فَلَمَّا اسْتَوَى عَلَيْهِ، أَمَرَ اللّٰهُ جُنُودَهُ الَّذِينَ فِي السَّمَاءِ الدُّنْيَا، فَقَالَ: ضَعِي أَكْنَافَكِ حَوْلَ الْجَبَلِ، فَسَمِعَتِ السَّمَاءُ مَا قَالَ الرَّبُّ فَفَعَلَتْ أَمْرَهُ، ثُمَّ أَرْسَلَ اللّٰهُ الصَّوَاعِقَ وَالظُّلْمَةَ وَالضَّبَابَ عَلَى مَا كَانَ يَلِي الْجَبَلَ الَّذِي عَلَيْهِ مُوسَى أَرْبَعَةَ فَرَاسِخَ مِنْ كُلِّ نَاحِيَةٍ، ثُمَّ أَمَرَ اللّٰهُ مَلَائِكَةَ السَّمَاءِ الدُّنْيَا أَنْ يَمُرُّوا بِمُوسَى، فَاعْتَرَضُوا عَلَيْهِ، فَمَرُّوا بِهِ كَثِيرَانِ الْبَقَرِ تَنْبَعُ أَفْوَاهُهُمْ بِالتَّقْدِيسِ وَالتَّسْبِيحِ بِأَصْوَاتٍ عَظِيمَةٍ كَصَوْتِ الرَّعْدِ الشَّدِيدِ. فَقَالَ مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: رَبِّ! إِنِّي كُنْتُ عَنْ هٰذَا غَنِيًّا، مَا تَرَى عَيْنَايَ شَيْئًا قَدْ ذَهَبَ بَصَرُهُمَا مِنْ شُعَاعِ النُّورِ

الْمُتَضَعِّفِ عَلَى مَلَائِكَةِ رَبِّي. ثُمَّ أَمَرَ اللهُ مَلَائِكَةَ السَّمَاءِ الثَّانِيَةِ أَنِ اهْبِطُوا عَلَى مُوسَى، فَاعْتَرِضُوا عَلَيْهِ، فَهَبَطُوا أَمْثَالَ الْأُسْدِ، لَهُمْ لَجَبٌ بِالتَّسْبِيحِ وَالتَّقْدِيسِ، فَفَزِعَ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ ابْنُ عِمْرَانَ مِمَّا رَأَى وَمِمَّا سَمِعَ، فَاقْشَعَرَّتْ كُلُّ شَعْرَةٍ فِي رَأْسِهِ وَجِلْدِهِ، ثُمَّ قَالَ: نَدِمْتُ عَلَى مَسْئَلَتِي إِيَّاكَ، فَهَلْ يُنْجِينِي مِنْ مَكَانِي الَّذِي أَنَا فِيهِ شَيْءٌ؟ فَقَالَ لَهُ حَبْرُ الْمَلَائِكَةِ وَرَأْسُهُمْ: يَا مُوسَى! اِصْبِرْ لِمَا سَأَلْتَ، فَقَلِيلٌ مِنْ كَثِيرٍ مَا رَأَيْتَ! ثُمَّ أَمَرَ اللهُ مَلَائِكَةَ السَّمَاءِ الثَّالِثَةِ: أَنِ اهْبِطُوا عَلَى مُوسَى، فَاعْتَرِضُوا عَلَيْهِ، فَأَقْبَلُوا أَمْثَالَ النُّسُورِ لَهُمْ قَصْفٌ وَرَجْفٌ وَلَجَبٌ شَدِيدٌ، وَأَفْوَاهُهُمْ تَنْبُعُ بِالتَّسْبِيحِ وَالتَّقْدِيسِ كَجَلَبِ الْجَيْشِ الْعَظِيمِ أَلْوَانُهُمْ كَلَهَبِ النَّارِ، فَفَزِعَ مُوسَى، وَأَيِسَتْ نَفْسُهُ، وَسَاءَ ظَنُّهُ، وَأَيِسَ مِنَ الْحَيَاةِ، فَقَالَ لَهُ حَبْرُ الْمَلَائِكَةِ وَرَأْسُهُمْ: مَكَانَكَ يَا ابْنَ عِمْرَانَ! حَتَّى تَرَى مَا لَا تَصْبِرُ عَلَيْهِ. ثُمَّ أَمَرَ اللهُ مَلَائِكَةَ السَّمَاءِ الرَّابِعَةِ: أَنِ اهْبِطُوا فَاعْتَرِضُوا عَلَى مُوسَى بْنِ عِمْرَانَ. فَأَقْبَلُوا فَهَبَطُوا عَلَيْهِ لَا يُشْبِهُهُمْ شَيْءٌ مِنَ الَّذِينَ مَرُّوا بِهِ قَبْلَهُمْ، أَلْوَانُهُمْ كَلَهَبِ النَّارِ، وَسَائِرُ خَلْقِهِمْ كَالثَّلْجِ الْأَبْيَضِ، أَصْوَاتُهُمْ عَالِيَةٌ بِالتَّسْبِيحِ وَالتَّقْدِيسِ، لَا يُقَارِبُهُمْ شَيْءٌ مِنْ أَصْوَاتِ الَّذِينَ مَرُّوا بِهِ قَبْلَهُمْ.

فَاصْطَكَّتْ رُكْبَتَاهُ، وَأُرْعِدَ قَلْبُهُ، وَاشْتَدَّ بُكَاؤُهُ، فَقَالَ لَهُ حَبْرُ الْمَلَائِكَةِ وَرَأْسُهُمْ: يَا ابْنَ عِمْرَانَ! اِصْبِرْ لِمَا سَأَلْتَ، فَقَلِيلٌ مِنْ كَثِيرٍ مَا رَأَيْتَ! ثُمَّ أَمَرَ اللهُ مَلَائِكَةَ السَّمَاءِ الْخَامِسَةِ أَنِ اهْبِطُوا فَاعْتَرِضُوا عَلَى مُوسَى، فَهَبَطُوا عَلَيْهِ سَبْعَةَ أَلْوَانٍ، فَلَمْ يَسْتَطِعْ مُوسَى أَنْ يُتْبِعَهُمْ طَرْفَهُ، وَلَمْ يَرَ مِثْلَهُمْ وَلَمْ يَسْمَعْ مِثْلَ أَصْوَاتِهِمْ، وَامْتَلَأَ جَوْفُهُ خَوْفًا، وَاشْتَدَّ حُزْنُهُ، وَكَثُرَ بُكَاؤُهُ، فَقَالَ لَهُ حَبْرُ الْمَلَائِكَةِ وَرَأْسُهُمْ: يَا ابْنَ عِمْرَانَ! مَكَانَكَ حَتَّى تَرَى مَا لَا تَصْبِرُ عَلَيْهِ! ثُمَّ أَمَرَ اللهُ مَلَائِكَةَ السَّمَاءِ السَّادِسَةِ: أَنِ اهْبِطُوا عَلَى عَبْدِي الَّذِي طَلَبَ أَنْ يَرَانِي مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ فَاعْتَرِضُوا عَلَيْهِ. فَهَبَطُوا عَلَيْهِ فِي يَدِ كُلِّ مَلَكٍ مِثْلُ النَّخْلَةِ الطَّوِيلَةِ نَارٌ أَشَدُّ ضَوْءًا مِنَ الشَّمْسِ، وَلِبَاسُهُمْ كَلَهَبِ النَّارِ، إِذَا سَبَّحُوا وَقَدَّسُوا جَاوَبَهُمْ مَنْ كَانَ قَبْلَهُمْ مِنْ مَلَائِكَةِ السَّمٰوَاتِ كُلِّهِمْ، يَقُولُونَ بِشِدَّةِ أَصْوَاتِهِمْ: سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْعِزَّةِ أَبَدًا لَا يَمُوتُ، فِي رَأْسِ كُلِّ مَلَكٍ مِنْهُمْ أَرْبَعَةُ أَوْجُهٍ. فَلَمَّا رَاٰهُمْ مُوسَى رَفَعَ صَوْتَهُ يُسَبِّحُ مَعَهُمْ حِينَ سَبَّحُوا، وَهُوَ يَبْكِي وَيَقُولُ: رَبِّ! اُذْكُرْنِي، وَلَا تَنْسَ عَبْدَكَ! لَا أَدْرِي أَأَنْفَلِتُ مِمَّا أَنَا فِيهِ أَمْ لَا؟ إِنْ خَرَجْتُ احْتَرَقْتُ، وَإِنْ مَكَثْتُ مِتُّ. فَقَالَ لَهُ كَبِيرُ الْمَلَائِكَةِ وَرَئِيسُهُمْ: قَدْ أَوْشَكْتَ يَا ابْنَ عِمْرَانَ أَنْ يَمْتَلِئَ جَوْفُكَ، وَيَنْخَلِعَ قَلْبُكَ، وَيَشْتَدَّ بُكَاؤُكَ فَاصْبِرْ لِلَّذِي جَلَسْتَ لِتَنْظُرَ إِلَيْهِ يَا ابْنَ عِمْرَانَ! وَكَانَ جَبَلُ مُوسَى جَبَلًا عَظِيمًا، فَأَمَرَ اللهُ أَنْ يُحْمَلَ عَرْشُهُ، ثُمَّ قَالَ: مُرُّوا بِي عَلَى عَبْدِي لِيَرَانِي، فَقَلِيلٌ مِنْ كَثِيرٍ مَا رَأَى! فَانْفَرَجَ الْجَبَلُ مِنْ عَظَمَةِ الرَّبِّ، وَغَشِّي ضَوْءُ عَرْشِ الرَّحْمٰنِ جَبَلَ مُوسَى، وَرَفَعَتْ مَلَائِكَةُ السَّمٰوَاتِ أَصْوَاتَهُمْ جَمِيعًا، فَارْتَجَّ الْجَبَلُ فَانْدَكَّ، وَكُلُّ شَجَرَةٍ كَانَتْ فِيهِ، وَخَرَّ الْعَبْدُ الضَّعِيفُ مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ صَعِقًا عَلَى وَجْهِهِ لَيْسَ مَعَهُ رُوحُهُ، فَأَرْسَلَ اللهُ الْحَيَاةَ بِرَحْمَتِهِ، فَتَغَشَّاهُ الرُّوحُ بِرَحْمَتِهِ وَقَلَبَ الْحَجَرَ الَّذِي كَانَ عَلَيْهِ وَجَعَلَهُ كَالْمِعْدَةِ، كَهَيْئَةِ الْقُبَّةِ لِئَلَّا يَحْتَرِقَ مُوسَى، فَأَقَامَهُ الرُّوحُ مِثْلَ الْأُمِّ أَقَامَتْ جَنِينَهَا حِينَ يُصْرَعُ، قَالَ: فَقَامَ مُوسَى يُسَبِّحُ اللهَ وَيَقُولُ: اٰمَنْتُ أَنَّكَ رَبِّي، وَصَدَّقْتُ أَنَّهُ لَا يَرَاكَ أَحَدٌ فَيَحْيَا، وَمَنْ نَظَرَ إِلَى مَلَائِكَتِكَ انْخَلَعَ قَلْبُهُ، فَمَا أَعْظَمَكَ رَبِّ وَأَعْظَمَ مَلَائِكَتَكَ، أَنْتَ رَبُّ الْأَرْبَابِ وَإِلٰهُ الْاٰلِهَةِ وَمَلِكُ الْمُلُوكِ، تَأْمُرُ الْجُنُودَ الَّذِينَ هُمْ عَبِيدُكَ فَيُطِيعُونَكَ، وَتَأْمُرُ السَّمَاءَ وَمَا فِيهَا فَتُطِيعُكَ، لَا

تَسْتَنْكِفُ مِنْ ذٰلِكَ، وَلَا يَعْدِلُكَ شَيْءٌ وَلَا يَقُومُ لَكَ شَيْءٌ، رَبِّ تُبْتُ إِلَيْكَ، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي لَا شَرِيكَ لَهُ، مَا أَعْظَمَكَ وَأَجَلَّكَ رَبَّ الْعَالَمِينَ!»

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* güzelce abdest aldı, elbiselerini temizledi ve Rabbine kavuşacak diye oruca niyetlendi. **Tûr-u Seynâ**'ya vardığında **Allâh-u Te'âlâ**(nın tecellîsi) bulut içerisinde ona yaklaşınca ve **Allâh-u Te'âlâ** onunla konuşunca o, yalvarış, yakarış ve üzüntülü ağlayış içerisinde **Allâh-u Te'âlâ**'yı tesbîh etti, O'na hamdetti, O'nu tekbîr etti ve O'nu takdîs etti. Sonra O'nu methetmeye başlayarak:

'Ey Rabbim! Sen ne büyüksün! Tüm işlerin ne büyük! Azametinden dolayıdır ki Senden önce hiçbir şey yoktu, Sen (benzeri olmaktan ḍahî münezzeh olan yegâne vahdete sâhip ve zorla da olsa her şeye istediğini yaptıran) Vâhid ve Kahhâr'sın.

Senin **Arş**'ın, azametinin altında tutuşturulan bir ateşti, Sen onun önüne birtakım perdeler koydun ki onlar nurdan perdelerdi! Rabbim! Sen ne büyüksün, mülkün de ne büyük! Meleklerin ile Zât'ın arasına beşyüz senelik mesâfe koydun. Rabbim! Sen ne büyüksün, mülkün de, saltanatın da ne büyük!

Gökte bulunan ordularının içerisinde veyâ yerde olanlar ve denizde bulunan ordularının arasında bir şeyi hükmetmek istediğin zaman dilersen, Senden başka kimsenin, mahlûkatından hiçbir şeyin göremeyeceği bir rüzgârı katından gönderirsin de o, peygamberlerinden dilediğinin içine girer, onlar da kullarından dilediklerine tebliğde bulunurlar.

Meleklerinden hiçbiri ne Senin azametinden, ne de **Arş**'ından hiçbir şeye ulaşma imkânı bulamazlar, sesini de duyamazlar. Gerçekten Sen bana lütfettin, çok büyük iyilik ettin ve tüm ihsanlarınla keremde bulundun. Yeryüzünün ümmetleri içerisinde beni büyük kıldın. Beni meleklerinin katında da büyük tuttun.

Bana sesini işittirdin, bana kelâmını cömertçe lütfettin, bana hikmetini verdin, ben Senin nîmetlerini sayacak olursam onları sayıp bitiremem, şükrünü dilesem ona güç yetiremem.

Ey Rabbim! Ben Senden **Firavun**'a karşı büyük mûcizeler ve şiddetli azaplar istedim, (Senin lütfunla) elimdeki asâyı denize vurdum, o da hemen ben ve berâberimdekiler için yarılıverdi. Denizi geçtiğimde Sana duâ ettim, Sen de hemen düşmanını ve düşmanımı ğark ettin (boğarak helâk ettin).

Senden kendim ve ümmetim için su istedim, derken elimdeki asâmı taşa vurdum, Sen beni ve ümmetimi ondan çıkardığın suyla kandırdın. Ümmetim için Senden, kendilerinden önce kimsenin yemediği bir yiyecek istedim, Sen de bana, (istediklerini) doğu tarafından ve batı cihetinden (göndermem için) Sana duâ etmemi emrettin.

Bunun üzerine ben Sana, ümmetimin bulunduğu mekânın doğu cihetinden nidâ ettim Sen de bana benim (hatırım) için doğu cihetinden kudret helvası verdin. Onlara deniz cihetindeki batı taraflarından da bıldırcın kuşu verdin. Ben sıcaktan şikâyetlendim ve Sana nidâ ettim, Sen de onların üzerine bulutu gölge ettin. Artık ben Senin nîmetlerini ne saymaya, ne de zaptetmeye güç yetiremem. Onlara şükretmek istesem de tâkat getiremem!

İşte bugün ben Sana, rağbetli, istekli, duâ eden ve yalvaran biri olarak geldim ki başkasına vermediğin şeyi bana veresin! Ey azamet, izzet ve saltanat sâhibi! Ben Senden bana Zât'ını göstermeni talep ve niyâz ediyorum ki, Sana bakayım! Şüphesiz ki ben, mahlûkatından hiçbir şeyin görmediği cemâlini görmeyi gerçekten çok istedim!' dedi.

Rabbü'l-izzet ona: **'Ey İmrân oğlu! Ne dediğini görüyor musun? Bütün yaratıklardan daha büyük bir söz ettin, Beni gören hiçbir kimse yaşayamaz! Göklerde Benim** (yaratıklarımla) **mâmur ettiğim alan yok mu? Şüphesiz ki onlar Benim azametimi taşımaktan zayıflamışlardır.**

Yeryüzünde Benim (yaratıklarımla) **mâmur ettiğim alan yok mu? Şüphesiz ki o** (geniş topraklar bile), **Benim ordularımı kuşatmaktan zayıf düşmüştür. Ben bir mekânda değilim ki Bana bakacak bir göze tecellî edeyim!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Benim Seni görüp de ölmem, Seni görmeden yaşamamdan bana daha sevgilidir!' deyince, Rabbü'l-izzet: **'Ey İmrân oğlu! Bütün yaratıklardan daha büyük bir kelâm ettin, Beni gören hiçbir kimse yaşayamaz!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Bana nîmetlerini tamamla, lütfunu bana karşı itmâm eyle ve bu istediğim şey(i nasîb etmen) ile benim üzerime iyiliğini tamam eyle! Benim isteğim Seni görüp de rûhumun alınması değildir, lâkin ben Seni göreyim de kalbim mutmein olsun istedim!' deyince **Allâh-u Te'âlâ** ona:

'Ey İmrân oğlu! Beni gören hiçbir kimse yaşayamaz!' buyurdu. O zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Bana karşı nîmetlerini ve fazlını tamamla ve bu istediğim şey(i nasîb etmen) ile bana iyiliğini tamam et de ben de onun peşisıra öleyim, bu benim için hayattan daha sevgilidir!' deyince, yaratıklarına karşı merhamet sâhibi olan Rahmân:

'Ey Mûsâ! Gerçekten büyük bir talepte bulundun ve Benim sana isteğini vermem için geldin. Eğer Bana bakmaya güç yetirebileceksen git iki tahta edin, sonra dağın başındaki en büyük taşa bak, çünkü onun önünde ve arkasında daracık bir yer vardır ki, ey İmrân oğlu, oraya ancak senin oturacağın kadar bir yer sığar. Sonra bak, şüphesiz ki Ben az-çok bütün ordularımla birlikte oraya tecellî edeceğim!' buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* da Rabbinin kendisine emrettiği gibi yaptı ve iki tahta yontarak onları alıp dağa çıktı ve o taşın üzerine oturdu. O oraya oturunca **Allâh-u Te'âlâ** dünyâ semâsında bulunan ordularına: **'Omuzlarını dağın etrafına koy!'** buyurdu. Semâ (ehli), **Rabb Te'âlâ**'nın buyurduğunu işitti ve emrini yaptı. Sonra **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, üzerinde bulunduğu dağı takip eden dört fersahlık bölgenin her bir tarafına yıldırımlar, karanlıklar ve bulutlar salıverdi.

Daha sonra **Allâh-u Te'âlâ** dünyâ semâsının meleklerine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a uğramalarını emretti, böylece onlar kendilerini ona arzettiler ve boğa sürüleri gibi yanından geçtiler, o sırada ağızlarından, şiddetli gök gürültüsü sesine benzeyen büyük seslerle takdîs ve tesbîh fışkırıyordu.

O zaman İmrân oğlu **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Benim buna ihtiyâcım yoktu, gözlerim bir şey göremez oldu, Rabbimin meleklerinin üzerinde bulunan kat kat nûrun ışınlarından dolayı iki gözümün görüşü kayboldu!' dedi.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** ikinci kat semânın meleklerine: **'Mûsâ'nın yanına inin ve ona kendinizi arzedin!'** diye emretti, onlar da tesbîh ve takdîsle yüksek ve karışık sesler çıkaran aslanlar gibi indiler.

Böylece zayıf bir kul olan İmrân oğlu, gördüklerinden ve işittiklerinden dolayı şaşkına döndü, başındaki ve derisindeki bütün tüyler ürperdi de: 'Senden istediğime pişman oldum, bu bulunduğum durumumdan beni kurtaracak bir şey var mı?' dedi. Meleklerin âlimi ve reisi ona: 'Ey **Mûsâ**! İstediğin şey için sabırlı ol! Gördüklerin, pek çok şeyin birazıdır.' dedi.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** üçüncü kat semânın meleklerine: **'Mûsâ'nın yanına inin ve ona kendinizi arzedin!'** diye emretti, onlar da yüksek ve karışık, gürültülü ve sarsıntılı sesler çıkaran kartallar gibi yöneldiler. O sırada ağızlarından büyük bir ordunun yüksek ve karışık sesi gibi büyük seslerle takdîs ve tesbîh fışkırıyordu, renkleri ateş alevi gibiydi.

Bu durum karşısında **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* dehşete kapıldı, nefsi ümitsiz oldu, zannı bozuldu, hattâ yaşamaktan bile ümit kesti. O zaman meleklerin âlimi ve başı ona: 'Ey İmrân oğlu! Yerinde dur ki, dayanamayacağın şeyler göresin!' dedi.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** dördüncü kat semânın meleklerine: **'İnin ve İmrân oğlu Mûsâ'ya kendinizi arzedin!'** diye emretti, onlar da ona doğru yöneldiler ve yanına indiler, ama kendilerinden önce ona uğramış olanlardan hiçbir şey onlara benzemiyordu, renkleri ateş alevi gibiydi, ama diğer tabiatları beyaz kar gibiydi, sesleri tesbîh ve takdîsle gür çıkıyordu.

Onlardan önce ona uğramış olanların seslerinden hiçbir şey onlara yakın bile olamıyordu. Böylece **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın iki dizi titremeye başladı, kalbi korkuyla doldu ve ağlaması şiddetlendi. O zaman meleklerin âlimi ve başı ona: 'Ey İmrân oğlu! İstediğin şey için sabırlı ol! Gördüklerin, pek çok şeyin birazıdır.' dedi.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** beşinci kat semânın meleklerine: **'İnin ve Mûsâ'ya kendinizi arzedin!'** diye emretti, onlar da yedi değişik renk üzere onun yanına indiler. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onların peşine göz ucuyla bakmaya bile güç yetiremedi. Çünkü daha önce onların mislini görmemişti, onların seslerinin bir benzerini de işitmemişti. Bu nedenle içi korku doldu, üzüntüsü arttı, ağlaması çoğaldı. O zaman meleklerin âlimi ve başı ona: 'Ey İmrân oğlu! Yerinde dur, tâki sabredemeyeceğin şeyler göresin!' dedi.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** altıncı kat semânın meleklerine: **'Beni görmek isteyen o İmrân oğlu Mûsâ kulumun yanına inin ve kendinizi ona arzedin!'** diye emretti, onlar da onun yanına indiler. Her bir meleğin elinde uzun hurma ağacı gibi bir ateş vardı ki ışığı güneşten daha hızlıydı, elbiseleri ateş alevi gibiydi.

Tesbîh ve takdisde bulundukları zaman, kendilerinden önceki semâvâtın meleklerinin tamâmı en kuvvetli sesleriyle: '(Rabbimiz) çok münezzehtir, çok mukaddestir, izzet sâhibi ebediyyen ölmeyecektir!' diyerek onlara cevap veriyorlardı. Onlardan her bir meleğin başında dört tâne yüz bulunmaktaydı.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* onları görünce, onlar tesbîh ettikleri zaman o da onlarla birlikte tesbîh ederek sesini yükseltiyordu. Bir yandan da ağlayarak: 'Ey Rabbim! Beni an, kulunu unutma, bilemiyorum içinde bulunduğum bu halden çıkabilecek miyim, yoksa çıkamayacak mıyım? Çıkarsam yanarım, bu halde kalırsam da ölürüm!' dedi.

O zaman meleklerin büyüğü ve reisi: 'Ey İmrân oğlu! Gerçekten içinin korku dolması, kalbinin boşalması ve ağlamanın şiddetlenmesi çok yaklaştı. Ey İmrân oğlu! Zât'ına bakmak niyetiyle oturduğun O yüce şey için sabırlı ol!' dedi.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın dağı büyük bir dağ idi, derken **Allâh-u Te'âlâ Arş**'ının taşınmasını emretti, sonra: **'Beni**(m tecellîmi) **kuluma uğratın da beni görsün! Çünkü gördükleri, pek çok şeyin birazıdır!'** buyurdu.

O anda **Rabb Te'âlâ**'nın azametinden dağ çatladı ve **Arşu'r-Rahmân**'ın ziyâsı **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın dağını kapladı, semâvâtın melekleri hep birden seslerini yükseltti, o dağ da, üzerinde bulunan her ağaç da titreye titreye paramparça oldu. Nihâyet o zayıf kul olan İmrân oğlu **Mûsâ** ruhsuz bir halde yüzü üstü düştü.

Bir zaman sonra **Allâh-u Te'âlâ** ona rahmet nazarıyla hayat yolladı, rahmetiyle ruh onu kapladı, **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, üzerinde oturduğu taşı ters çevirdi ve **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* yanmasın diye onu kubbe şeklinde hörgüç gibi yaptı. Sonra (bedenine geri dönen) ruh onu, bayılan çocuğunu kaldıran bir anne gibi oturttu, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da **Allâh-u Te'âlâ**'yı tesbîh ederek ayağa dikildi ve:

'Ben îmân ettim ki şüphesiz Sen benim Rabbimsin, ben tasdik ettim ki Seni gören kimse yaşayamaz, meleklerine bakanın kalbi boşalır. Ey Rabbim! Sen ne büyüksün, meleklerin de ne büyük! Sen rablerin Rabbisin, ilâhların İlâhısın ve pâdişahların Pâdişâhısın!

Kulların olan ordulara emredersin Sana itaat ederler, semâya ve içindekilere emredersin Sana itaat ederler ve bundan çekinmezler. Hiçbir şey Sana denk olamaz, hiçbir şey Sana dayanamaz. Ey Rabbim! Ben Sana tevbe ettim! Bütün hamdler Kendisi için hiçbir ortak bulunmayan **Allâh**'a mahsustur. Ey âlemlerin Rabbi! Sen ne büyüksün ve ne yücesin!' dedi." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/420-427; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/276-277; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/196-197; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/404-405; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/235-236)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Teysîr Tefsîri"**nde şöyle denilmiştir: "Bu konuda bâzı rivâyetler vardır ki, onlarda meleklerin inerek **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a bu isteğinden dolayı sert tutum takındıkları konu edilmektedir. Ancak o rivâyetlerin vürûdu sahih vech üzere olmadığından kabul edilmesi câiz değildir. Çünkü bunlar(; bir peygamberin melek tarafından azarlanması gibi konular) peygamberlerin hâline uygun düşmez."

Bu rivâyetlerde görüldüğü üzere; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın **Mevlâ Te'âlâ**'yı görmek istediğinde başına gelenler ona çok büyük bir sıkıntı ve zorluk yaşatmıştır. Bu yüzden onun, mahşerde **Sûr**'a üfürüldüğü zaman insanların başına gelecek sıkıntılardan kurtulacağı rivâyet edilmiştir.

Nitekim **Ebû Sa'îd el-Hudrî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْيَهُودِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ لُطِمَ وَجْهُهُ وَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ! إِنَّ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِكَ مِنَ الْأَنْصَارِ لَطَمَ فِي وَجْهِي قَالَ: «اُدْعُوهُ.» فَدَعَوْهُ قَالَ: «لِمَ لَطَمْتَ وَجْهَهُ.» قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! إِنِّي مَرَرْتُ بِالْيَهُودِ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: وَالَّذِي اصْطَفَى مُوسَى عَلَى الْبَشَرِ فَقُلْتُ: وَعَلَى مُحَمَّدٍ؟ وَأَخَذَتْنِي غَضْبَةٌ فَلَطَمْتُهُ. قَالَ: «لَا تُخَيِّرُونِي مِنْ بَيْنِ الْأَنْبِيَاءِ، فَإِنَّ النَّاسَ يَصْعَقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يُفِيقُ فَإِذَا أَنَا بِمُوسَى اٰخِذٌ بِقَائِمَةٍ مِنْ قَوَائِمِ الْعَرْشِ فَلَا أَدْرِي أَفَاقَ قَبْلِي أَمْ جُزِيَ بِصَعْقَةِ الطُّورِ.»

"Yahudilerden biri, suratına tokat atılmış olduğu halde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e geldi ve: 'Senin ashâbından olan Ensar'dan biri suratıma tokat attı!' diye şikâyetlendi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Onu çağırın!'** buyurdu. Onu çağırdıklarında: **'Niye onun suratına vurdun?'** buyurdu.

O: 'Yâ **Rasûlellâh**! Ben Yahudilere uğramıştım, bu adamı: '**Mûsâ**'yı tüm beşer üzerine seçkin kılan **Allâh**'a yemin olsun!' derken işittim ve: '**Muhammed** üzerine de mi?! (**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* aramızda bulunuyorken sen bu lafı nasıl dersin?)' dedim ve beni bir sinir tuttu, bu yüzden onu tokatladım.' dedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

'Peygamberler arasından bana üstünlük vermeyin, çünkü kıyâmet günü bütün insanlar bayılacaktır, ilk ayılan ben olacağım, bir de bakacağım ki Mûsâ, Arş'ın direklerinden bir direğe tutunmuş, ama benden önce mi ayılmış yoksa Tûr'da geçirdiği baygınlık buna karşı mı gelmiş bilemiyorum?' buyurdu." *(Buhârî, Tefsîr:135, no:4362, 4/1700; Müslim, Fezâil:42, no:2373, 4/1843; Ebû Dâvûd, Sünnet:14, no:4671, 2/629; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:7586, 13/29; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/388-390)*

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu hadîs-i şerîfte: **"Peygamberler arasından bana üstünlük vermeyin!"** buyurması, **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen diğer hadîs-i şerîfte:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تُخَيِّرُونِي عَلَى مُوسَى.»

"Beni Mûsâ'ya karşı üstün tutmayın!" *(Buhârî, Husûmât:1, no:2280, 2/849; Müslim, Fezâil:42, no:2373/160, 4/1844)* buyurduğu gibi, yâhut yine **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «...وَلَا أَقُولُ إِنَّ أَحَدًا أَفْضَلُ مِنْ يُونُسَ بْنِ مَتَّى عَلَيْهِ السَّلَامِ.»

"Ben: 'Bir kişi Mettâ oğlu Yûnus *(Aleyhisselâm)***dan daha üstündür!' diyemem!"** *(Müslim, Fezâil:42, no:2373, 4/1844)* hadîs-i şerîfindeki kelâmı üzere, tevâzu kabîlindendir.

Yâhut kendi üstünlüğünü bilmeden önce söylenmiş olabilir. Veyâ burada yasaklanan tafdîl (üstün tutma), gazabiyet ve asabiyet (öfke ve körü körüne bağlılık) nedeniyle, (bir ilme dayanılmaksızın) sırf indî görüşler ve keyfî istekler doğrultusunda açıklanan üstünlüklerdir. (Yoksa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bütün peygamberlerden üstün olduğu, birçok âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerin sarîh beyanlarından anlaşılmaktadır.)

Hadîs-i şerîfte geçen: "İnsanlar kıyâmet günü bayılacaklar!" ifâde-i nebeviyyesindeki baygınlık, kıyâmet günü **Arasat**'ta olacaktır. **Allâh-u Te'âlâ** fasl-ı kazâ (ayırıcı hüküm vermek) için mahşer halkına tecellî ettiğinde de olabilir.

Kâdî Iyâz *(Rahimehullâh)* **"eş-Şifâ"** isimli eserinin başlarında **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَمَّا تَجَلَّى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ لِمُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يُبْصِرُ النَّمْلَةَ عَلَى الصَّفَا فِي اللَّيْلَةِ الظَّلْمَاءِ مَسِيرَةَ عَشَرَةِ فَرَاسِخَ.»

"Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)***a tecellî ettiği zaman, o on fersahlık** (takrîben yirmi kilometrelik) **mesâfeden karanlık gecede düz taşın üzerindeki karıncayı görürdü."** *(Kâdî Iyâz, eş-Şifâ:1/69; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/390; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/559)*

Sonra **Kâdî Iyâz** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* için (**Allâh-u Te'âlâ** ile konuştuktan sonra) hâsıl olan bu özelliğin, isrâ gecesi gördüğü en büyük âyetlerden nasiplendikten (ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlini gördükten) sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* için(, 'Önünü gördüğü gibi arkasını da görmesi, ışıkta gördüğü gibi karanlıkta da görmesi, melekleri ve şeytanları görmesi, **Habeşistan**'daki **Necâşî**'nin nâşı kendisine gösterilerek cenâze namazını kılması, **Kureyş**'e anlatırken **Mescid-i Aksâ**'nın kendisine gösterilmesi, **Medîne Mescidi**'ni binâ ederken Kâ'be'nin kendisine gösterilmesi, **Süreyyâ** <Ülker takım> yıldızında bulunan diğer onbir yıldızı görmesi' gibi) bu bapta zikrettiğimiz özelliklerin hâsıl olduğunu söylemek hiç de uzak görülemez!

Âlûsî *(Rahimehullâh)*, Mûtezilenin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın görülemeyeceği husûsunda bu âyet-i kerîmede tutunmaya çalıştıkları şüpheleri, bir kısmı geride zikredilmiş olan delillerle çürüttükten sonra şöyle demiştir:

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın dünyâda görülmesinin vâki olmayacağını bilmediğinden bu istekte bulunmuş sonra **Rabb-i Müte'âl**'den bu hakîkati duyunca bu isteğinden vaz geçmiştir. Onun bunu bilmemesi mertebesine bir noksanlık getirmez. Zîrâ bu, semâ'a mevkuf (özel duyuma bağlı) işlerdendir. (Hakkında duyuru yapılmayan) sem'î işleri bilmemek noksanlık sayılmaz.

Nitekim sahih rivâyetlerde geldiğine göre; ale'l-ıtlâk yaratıkların en bilgilisi olan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir şeyler sorulduğunda:

«سَأَسْأَلُ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ.»

"Cibrîl *(Aleyhisselâm)***a sorayım!"** demiş, **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*a sorulduğunda da o:

«سَأَسْأَلُ رَبَّ الْعِزَّةِ.»

"Rabbü'l-izzet'e sorayım!" demiştir.

Melekler de:

﴿ ... سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا ... ﴾

"...Seni tenzih ederiz, Senin bize öğrettiğinden başka bizim için hiçbir ilim yoktur!.." *(Bakara Sûresi:32)* demişlerdir.

Demek ki bu âyet-i kerîme, Mûtezilenin dediği gibi, **Allâh-u Te'âlâ**'nın görülmesinin mümkün olmadığına delil alınmaya elverişli değildir. Aksine ru'yetin mümkün olduğuna delâleti daha açıktır. Çünkü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın ona Kendisini açıkça göstermesini talep etmiştir.

Münâvî *(Rahimehullâh)*ın nakline göre; **Kemâl ibni Hümâm** *(Rahimehullâh)*a: **Dârekutnî** ve diğerlerinin **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet ettiği:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «رَأَيْتُ رَبِّي فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ.»

"Rabbimi en güzel bir sûret içerisinde gördüm!" *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/52)* hadîs-i şerîfindeki ru'yet, uyanıkken görme mânâsına hamledilmiş olarak sorulmuş, o da: "Bu, sûret hicâbıdır!" diye cevap vermiştir.

İşte sûfiyye nezdinde yaygın olan "Tecellîy-i sûrî (**Allâh-u Te'âlâ**'nın bir sûrete bürünerek görünmesi)" bundan ibârettir ki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a ağaçta tecellî etmesi de onlara göre bu kabildendir.

Allâh-u Te'âlâ'nın: "(İşin zorluğundan dolayı) **ayağın üstünden** (elbise) **açılacağı günde"** mahlûkata tecellîsi de bu türden olacaktır. **Allâh-u Te'âlâ** kullarına dilediği bir sûretle tecellî buyurabilir. Ancak Kendisi hiçbir sûretle kayıtlı değildir. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** her şeyi (önünden) ardından (her yönüyle) çepeçevre kuşatıcıdır.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın **Allâh-u Te'âlâ**'dan istemiş olduğu ru'yet, bu anlatılan görüşlerden farklı bir ru'yettir. İnsanlardan kimi de **Dârekutnî**'nin rivâyetinde geçen ru'yeti, rüyâda görme mânâsında yorumlamışlardır. **Süyûtî** *(Rahimehullâh)*ın kelâmının zâhirinden anlaşıldığı üzere, **Allâh-u Te'âlâ**'nın rüyâda bir keyfiyete sâhip olarak görülmesi (rüyânın sıhhatine) zarar vermez. Benim de meşâyıh *(Kaddesellâhu Sirrahum)*dan işittiğim budur.

Allâh-u Te'âlâ'ya hamdolsun ben de Rabbimi rüyâ âleminde üç defâ gördüm ki, bunların üçüncüsü binikiyüz kırkaltı senesinde olmuştur.

Bütün bunlardan sonra deriz ki; insanlar **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bu talebinden sonra Rabbini görüp görmediği husûsunda ihtilâf etmişlerdir. Ulemânın ekserisine göre **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* bayılmadan önce de sonra Rabbini görememiştir.

İbni Arabî ve **Kutb-u Râzî** gibi bâzı zevat, bayılmasını ölüm kabûl ederek, ayılmasının ardından gördüğünü söylemişler, **İbrâhîm-i Kûrânî** ise, bayılmadan önce gördüğü için bayıldığını söylemiş, her birerleri görüşlerini teyid edecek bâzı deliller serdetmişlerdir.

Ancak onların öne sürdükleri: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın tecellîsinin ardından **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın on fersahlık yoldan karıncanın yürüyüşünü görmesi" ve "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a o tecellîden sonra bakanların **Allâh-u Te'âlâ**'nın nûrundan dolayı mutlaka ölmesi" gibi bâzı rivâyetler, **Allâh-u Te'âlâ**'nın nûrunun **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın yüzünde parladığından öte bir mânâ ifâde etmeyeceğinden, bu rivâyetlerle **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın **Allâh-u Te'âlâ**'yı gördüğü isbât edilemez.

Zâten **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a ihsan edilen "Kelâm", "Istıfâ" ve "Kurb" (konuşma, seçilme ve yakın kılınma) tecellîleri, ru'yet olmadan da ona bu nûru bahşetmekte yeterlidir. Kendisinden kaçınılamayacak olan gerçek şudur ki, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* o mîkatta istediğini elde edememiştir.

Benim kesinlikle söyleyeceğim husus şudur ki; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* o mîkatta sûfiyye *(Kuddise Sirruhû)* hazarâtının anlattıkları mânâ üzere, kurb-u nevâfil ve ferâiz (farzları yerine getirdikten sonra nâfilelere devamla elde edilen: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın, böyle bir kulunun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olması") makamını kazanmıştır.

Ama ben böyle derken, dereceleri ne kadar yüksek olsa da bu ümmetin velîlerinden herhangi birini, ülü'l-azm olanlar bir yana, mutlak mânâda rasüller bir yana, İsrâîloğullarından herhangi birine karşı bile üstün tutmaktan hâşâ ve kellâ imtinâ ederim!

Ru'yet konusunda daha uzun sözler vardır ki, ilm-i kelâm en mükemmel şekilde bunların tahkîkini üstlenmiştir. Bize düşen ise, âyet-i kerîmeyle ilgili konuların yüzündeki peçeleri açmaktır. Zannettiğimize göre biz üzerimize düşeni yerine getirmişizdir. Zâten boynu kavrayacak kadar bir gerdanlık yeterlidir. Yolun doğrusuna hidâyet eden ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır!

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Sa'îd** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın gayreti (kıskançlığı) nedeniyledir ki, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*la gece yarısı konuşmuştur ve onunla kelâmına Kendisinden başka kimse muttali olmasın diye his sâhibi her şeyi **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan uzak tutmuştur. Peygamberlerle görüşmesi hep böyle olmuştur."

Kuraşî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile ona uygun şekilde mükâlemede bulunmuştur. Eğer onunla azamet vasfı üzere konuşacak olsaydı elbette o eriyip yok olurdu."

Vâsitî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kendi nefeslerinden ve hareketlerinden geçip **Allâh-u Te'âlâ** ile tek kalma makamında bulununca **Allâh-u Te'âlâ** ona:

﴿ ... إِنِّي أَنَا اللهُ ... ﴾

"...Şüphesiz ki Ben Allâh'ım!.." *(Kasas Sûresi:30)* diye nidâ da bulunmuştur."

Ca'fer *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kendi beşeriyetinden çıkarak **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmını işitti ve o kelâmı **Allâh-u Te'âlâ**'ya nispet etti. Böylece

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* kendi nefsinden geçti ve sıfatlarından fânî oldu. Rabbi de hakîki mânâlar ile onunla mükâlemede bulununca **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* Rabbinden dinlemiş oldu.

Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ise Rabbinden, Rabbinin sıfatını işitti de Rabbi katından mahmudların **Ahmed**'i (övülenlerin en fazla hamdedeni) oldu. Bu nedenle **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in makamı (Sidre-i) müntehâ olurken, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın makamı **Tûr** oldu.

Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ile **Tûr** üzerinde mükâleme buyurduğundan beri **Tûr**'un sıfatını da fânî kıldı. Artık onda hiçbir bitki zuhûr edemedi ve kimse onun üzerinde duramadı.

Hüseyn *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan tertip ve düzeni giderdi de o, **Allâh-u Te'âlâ**'ya Rabbinin dâveti, murâdı, sözü, îcâdı ve izhârı (kendi içinde açıkladıkları) üzere, son gücünü ve tâkatını harcayarak, zorluk ve meşakkatlere katlanarak geldi.

İşte ne zaman ki onun üzerinde, kendisiyle korunacağı bir eser kalmadı, müvâcehe ve muhâtabe (karşılıklı konuşma) makamına tâyin edildi ve dili mürâcaat ve mutâlebe (başvuru ve istek) ile salıverildi.

Daha önce ulûhiyet makamı kendisine keşfettirilip, rubûbiyet hâli ona gösterildiğinde, dilindeki düğümün çözülüp nutuk (konuşma) ve beyâna mâlik olmasını isterken bu sefer rahatça konuşmaya başladı."

Denilmiştir ki: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* evvelâ Rabbinden şerh-i sadr (göğüs genişliği) istedi, sonra hallerin en uygununa baktığında en münâsip olanın, işlerine kolaylık istemek olduğunu anlayınca, en yüksek makam olan "**Allâh** ile **Allâh**'a gelme" mertebesine yükselebilsin diye tam mânâsıyla bunu istedi!

Çünkü o, **Allâh**'a vâsıl olana hiçbir ârızanın ârız olmayacağını anladığında, işte o zaman şerîksiz ve nazîrsiz (ortaksız ve benzersiz) olan bir **Allâh**'a gelmeye elverişli hal aldı. Zâten o, mîkatların (belirlenen sözlerin) hakkını hakkıyla veren kimselerdendi.

Böylece haller ondan kayboldu da o onları göremedi. Bütün haller gözünden ve huzûrundan gitti. Ancak Hakk'tan olanlar ve Hakk ile berâber olanlar kalarak **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ ... قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى ... ﴾

"...Ey Mûsâ! Gerçekten sana istediğin verildi!.." *(Tâhâ Sûresi:36)* kavl-i şerîfiyle hakîkatlendi.

İşte "Gelme hâli"nin hakîkati budur ve bu âyet-i kerîmede geçen: **"Mûsâ Bizim mîkatımıza gelince ve Rabbi onunla konuşunca.."** kavl-i şerîfinin mânâsı da budur.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmını işitmekte teferrüd etti (tek kaldı). Çünkü o daha önce gizlice sefirlerle ve vâsıtalarla konuşuyordu. **Allâh-u Te'âlâ** onu bu makama yükseltince ve onu en yüce ve en üstün hâlin hakîkatine erdirince, onu, gören ve görülen her gözden, yaratılan ve îcad edilen her sûretten uzaklaştırdı.

Ancak Mükellim ile mükellem (Konuşanla konuşulan) kalınca **Allâh-u Te'âlâ** bu en büyük şerefi ona özel olarak ihsân etti de o, diğer hitaplara benzemeyen bir hitap işitti ve Rabbine münâcatta bulundu.

İşte o zaman diğer taleplere benzemeyen bir talepte bulunarak daha önce istemediği bir şeyi **Allâh-u Te'âlâ**'dan istemeye kalktı da kendi hakîkatine dönerek ve her baktığı şeyde ancak Rabbini görerek **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâline bakmak istedi.

Artık bütün bu haller kendisi hakkında tahakkuk edince:

﴿ ... رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ ... ﴾

"...Ey Rabbim! Göster bana (yüce Zât'ını) **da bakayım Sana!.."** *(A'râf Sûresi:143)* dedi ki böylece o: "Gerçekten ben bütün muratlarımda Sana rucû ediciyim, o halde Sen bana istediğini göster, zîrâ ben, Senin beni hakîkatine erdirmek istediğin şeyle tahakkuk ettim ki o da, Senin benden ayrılmamandır. O halde Sen bana ne göstersen de ben Senden başkasını görecek değilim!" demiş oldu.

Bu hâlin hakîkatine eren kimse, yaratıklardan hiç kimsenin kendisine ortak olamayacağı bir şey istemeyi elbette hak etmiştir.

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** ona şöyle buyurdu:

﴿ ... لَنْ تَرَانِي وَلَكِنِ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ ... ﴾

"...Sen (bu fânî gözle) **aslâ Beni göremezsin! Velâkin şu (Tûr-u Sînâ) dağ(ın)a bak!.."** Çünkü onun cismi senden daha güçlüdür, yaratılışı senden daha büyüktür, manzarası senden daha heybetlidir, eğer o beni görmeye dayanırsa sen de dayanabilirsin.

Ama Beni müşâhede etmeye hiçbir şey dayanamaz, ancak kendilerini mârifetimle tezyîn ettiğim, kerâmet nurlarımla teyid ettiğim, nazarımla takdîs ettiğim ve nûrumla tenvîr ettiğim o âriflerin kalpleri tahammül eder. Eğer Bana bir şey tahammül edecekse ve Beni müşâhedeye dayanabilecekse, işte onlar o kalplerden başkası değildir.

-Bundan dolayı (Habîbim) **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (Benim hakkımda):

«حِجَابُهُ النُّورُ لَوْ كَشَفَهُ لَأَحْرَقَتْ سُبُحَاتُ وَجْهِهِ كُلَّ شَيْءٍ أَدْرَكَهُ بَصَرُهُ.»

"O'nun perdesi nurdur, eğer O onu açacak olsa elbette cemâlinin nurları, görüşünün ulaştığı her şeyi yakardı." *(Muhammed ibni Hüseyn es-Sülemî, Hakaiku't-tefsîr:1/239-240; Müslim, Îmân:79, no:179, 1/162)* demiştir.-

Sonra o kalpler Bana tahammül edebiliyorsa ve Beni müşâhedeye sabredebiliyorsa, aslında Bana tahammül eden ancak Benim, başkası değil! Çünkü Bana tahammül eden ancak Benimle Bana tahammül etmiştir ve Beni müşâhedeye ancak Benimle sabredebilmiştir. O halde **Hakk**'ı müşâhede, **Hakk -Celle Rabbünâ ve Te'âlâ**-dan başkası için söz konusu olamaz!"

İbni Atâ *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı dağ ile meşgul etti de sonra tecellî etti. Eğer onu dağ ile meşgul etmemiş olsaydı elbette o, tecellî vaktinde ölürdü."

Hüseyn *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı hâli üzere bırakacak olsaydı elbette o, **Allâh-u Te'âlâ**'ya olan şevkinden dolayı parça parça olurdu velâkin **Allâh-u Te'âlâ**: **"Lâkin dağa bak!"** kavl-i şerîfiyle onu teskin etti."

Vâsıtî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: 'Sen aslâ Beni göremezsin ama bu bir zamâna kadardır, ebedî değildir.' buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* o anda beşeriyet tabiatından uzak olduğu için **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmı ve ânî tecellîsi vaktinde yerinde durma gücü bulabildi. Sonra kelâmının halâvetini (tadını) bulunca o halden de geçerek o anda **Allâh-u Te'âlâ**'dan keşif (Zât'ını açıp göstermesini) talep etti."

Yahyâ ibni Muaz *(Kuddise Sirruhû)* (**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* adına) şöyle demiştir: "Yâ Rabbi! Senin, nîmetlerini vaad etmen kereminin vefâlı olduğuna işâret etmektedir."

Ca'fer *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'yı görme mânâsında Rabbine karşı rahat davranmıştır. Çünkü o, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmının cemâlini (güzelliğini) kalbinin üzerinde görünce bu rahatlığı temin etmiştir. Ama **Allâh-u Te'âlâ** ona: 'Sen Beni görmeye kadir olamazsın, çünkü sen fânisîn, fânînin Bâki'ye nasıl yolu olabilir? Lâkin şu dağa bak!' buyurdu.

Allâh-u Te'âlâ o dağa, anlayış kabiliyeti vererek tecellî edince dağ paramparça oldu, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da dağın paramparça olduğunu görmesinden dolayı bayıldı düştü. Peki ya o, Rabbini ayânen nasıl görecekti?

Allâh, fânî olan kulunu açıkça görür, kul ise Rabbini ancak Rabbiyle bâki olunca görür. Kulların Rablerinden üç şey istemeleri muhaldir ki bunlar; tecellî, vuslat ve mârifettir.

Demek ki dünyâda hiçbir göz O'nu göremez, hiçbir kalp O'na ulaşamaz, hiçbir akıl da O'nu anlayamaz! Zîrâ muvâsale için mesâfe aranır, müşâhedenin aslı ise mübâyenettendir, mârifetin aslı da fıtrattandır (yâni; kavuşma tâbiri, kavuşanla kavuşulan arasında belli bir mesâfe bulunmasını gerektirir, müşâhede tâbirine göre de, müşâhede eden ve müşâhede edilenin birbirlerinden ayrı olmaları gerekir.

Allâh-u Te'âlâ'yı bilme kabiliyeti ise herkesin yaratılışına konmuştur, ama **Allâh-u Te'âlâ** kuluna can damarından daha yakın olduğu için, bu yakınlığından ve eserleriyle zâhir ve belirgin olduğundan dolayı O'nun görülmesi, bilinmesi ve ulaşımı düşünülemez, şâir ne güzel söylemiştir:

"Zuhûru perde olmuştur zuhûra,
Gören için delil lâzım mı nûra.").

Vâsıtî *(Rahimehullâh)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın tecellîsiyle dağın parçalanması hakkında şöyle demiştir: "Dağ hiç yokmuş gibi eriyip gitti, ama kendisine gelen tecellînin heybetinden dolayı bunda şaşılacak bir şey yoktur."

Ebû Sa'îd el-Kuraşî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Kerem ve cemâl yaşatırlar, iclâl ve heybet ise yok ederler. **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile heybet sıfatıyla mükâlemede bulunurken dağa tecellî edince, dağ paramparça oldu, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da

düşüp bayıldı ki, bu onun unutkanlıkla son buluşması oldu (bundan sonra hiçbir şeyi unutmaz oldu). Ondan sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın yüzüne kimse bakamaz oldu."

Yine **Vâsıtî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatlarından ve naatlarından yaratıklara ulaşan, onların ölçülerine göredir, yoksa sıfatların külliyeti onlara ulaşmamaktadır. Nitekim tecellî de Zât'ın külliyetiyle değil, yaratıkların dayanma gücüne göre olmuştur."

Meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatlarından ve naatlarından bu cihâna ancak kendi tahammül güçleri kadar tecellî ulaşmaktadır."

Vâsıtî *(Rahmetüllâhi Aleyh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**: 'Rabbi dağa tecellî edince' buyurduğuna göre, demek ki teccellî aslâ kaybolmayacaktır."

Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «...إِنَّ اللهَ إِذَا تَجَلَّى لِشَيْءٍ خَشَعَ لَهُ.»

"...Allâh-u Te'âlâ bir şeye tecellî ettiği zaman, o şey O'nun karşısında boyun eğer." buyurmuştur. *(Muhammed ibni Hüseyn es-Sülemî, Hakaiku't-tefsîr:1/241; Nesâî, Küsûf:16, no:1486, 3/160)*

Tabî ki bu tecellî o şeyin tâkat ölçüsüne göredir, nitekim: "Hava, bir zerreye tecellî etti." denmesi muhal değil midir?! Elbette **Allâh-u Te'âlâ**, gizlenip örtülemeyecek kadar yüce, görülemeyecek kadar da Azîz'dir.

Cüneyd *(Rahmetüllâhi Aleyh)*in huzûrunda bu tecellî âyeti konu edilince, bir nâra attı da: "**Allâh-u Te'âlâ** tecellî ile değil, ca'l (dağı paramparça yapma) sıfatıyla dağı parçalamıştır, yoksa değil tecellî, tecellînin eserleri bile dağın üzerine düşecek olsaydı elbette onu yok ederdi.

Meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* bayılıp düştüğünde ona has bir tecellî vâki olmuştur, sanki ru'yet istediğinde ona: "Sen beşeriyetinle Bizi göremezsin!" buyrulmuş, o da: "O zaman beni kendimden ve beşeriyetimden fânî kıl!" deyince, **Allâh-u Te'âlâ** da onu fânî kılmıştır. İşte o anda **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* bayılıp düşmüş, **Hakk Te'âlâ** da Zât'ı ile ona özel bir tecellîde bulunmuştur, çünkü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ** ile dâimâ muhabbet üzere bulunmuştur. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي ... ﴾

"...Ben senin üzerine Kendimden bir sevgi bıraktım..." *(Tâhâ Sûresi:39)* buyurmuştur. İşte **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı kendinden fânî kılınca, **Allâh-u Te'âlâ**'yı müşâhede etmiş, sonra **Allâh-u Te'âlâ** onu kendi sıfatlarına geri çevirmiştir.

Meşâyıhtan biri **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ ... سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ ... ﴾

"...Seni tenzîh ederim, Sana tevbe ettim..." sözünü: "Ben kendime âit bir murâdı Senden istemekten tevbe ettim, çünkü Seni kimse kavrayamaz ve Seni Senden başka kimse müşâhede edemez." diye mânâlandırmıştır.

İbnü Hafîf *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** : "Dağ yerinde durabilirse sen de Beni görürsün!" buyurunca, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: "Ben Senden gelen her şeyi tasdik etmemekten Sana tevbe ettim." demiştir ki, böylece o: "Yâ Rabbî! Sen bana:

'Aslâ beni göremezsin!' buyurdun, bu bana yetmedi mi ki, sonra tekrar: 'O zaman dağa bak! O dayanabilirse, sen de Beni görürsün.' buyurdun. İşte bundan dolayı tevbe Sana!" demek istemiştir.

Ca'fer *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* Rabbini tenzîh edip O'na acziyetini îtiraf etti ve aklından berî (mânevî işleri akılla anlamaya çalışmaktan uzak) olduğunu ifâde etti. Buna göre "Ben Sana tevbe ettim." sözünün mânâsı: "Ben nefsimden Sana döndüm, artık ilmime meyletmiyorum, ilim Senin bana öğrettiğindir, akıl Senin bana ikrâm ettiğindir." demektir.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* sözlerinin sonunda:

﴿ ... وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

"...Ben müminlerin ilkiyim yâni Senin dünyâda görülemeyeceğine inananların ilkiyim." demiştir.

Allâh-u Te'âlâ ile konuşmak câiz oldu ama ru'yet câiz olmadı, çünkü ru'yet Zât'a bakmaktır, kelâm ise sıfatlardan bir sıfattır. Sıfatlar kullara yönelen alâmetlerdir, bu yüzden onların buna yolu vardır. Ama yaratıklardan hiçbirinin Zât'a yolu yoktur.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ﴾

"...Onlar O'nu ilmen kuşatamazlar!" *(Tâhâ Sûresi:110)* buyurmuştur.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** âşıkların ve şaşkınların gelişiyle geldi, **Mûsâ**, **Mûsâ**'sız geldi, **Mûsâ** geldi ama **Mûsâ**'da **Mûsâ** için bir şey kalmamıştı. Binlerce adam uzun mesâfeleri katettiler, ama kimse onlardan bahsetmedi, işte bu **Mûsâ** ise birkaç adım attı, fakat kıyâmete kadar çocuklar bile: **"Mûsâ Bizim mîkatımıza gelince..."** âyetini okuyacaktırlar.

Mûsâ, Hakk Sübhânehû'nun "Best" mîkatına (kendisine feyizler açacağını söz verdiği yere) gelince, hitâbı duyar-duymaz kendine mâlik olamayarak yere düştü de: "Göster bana cemâlini de bakayım Sana!" deyiverdi. Çünkü üzerine çullanan vecd galebeleri (feyiz fazlalığı) onu dile getirerek vuslatın kemâli (buluşmanın en mükemmel hâli) olan müşâhedeyi (**Allâh-u Te'âlâ**'yı görmeyi) ona istetti.

İşte böylece demişlerdir ki:

وَأَبْرَحُ مَا يَكُونُ الشَّوْقُ يَوْماً ... إِذَا دَنَتِ الْخِيَامُ مِنَ الْخِيَامِ

"Şevk ve iştiyâkın en çok arttığı zaman,
Çadırlar çadırlara yanaştığı zamandır."

Denilmiştir ki: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın hitâbını duyduğu zaman sekir (mânevî sarhoşluk) hâline girdi de, söylediğini söyledi. Sekir hâlinde olan ise sözünden mesul olmaz. Baksana Kur'ân'ın nassında ona bir harf bile sitem yoktur."

Denilmiştir ki: "**Allâh-u Te'âlâ**'yı işitmenin izzeti onu yakalayınca, alıştığı rahatlık ve vuslatın verdiği ferahlık gereği lisânı bir an için taattan çıktı."

Yine denilmiştir ki: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* o an **Mevlâ** ile konuşacağı birçok kelimeyi önceden cem etmişti, nitekim kıssalarda zikredildiği üzere o, **Mevlâ** ile görüşme

vaadinin gerçekleşmesini beklediği günlerde Hakk'ın kelimelerini taşıyordu ve tanışlarına:

'Sizin **Allâh-u Te'âlâ**'dan istediğiniz bir hâcetiniz var mı? Sizin de O'nunla konuşmak istediğiniz bir şey varmı? Çünkü ben Rabbime münâcâta gitmek istiyorum!' diyordu.

Ama sonra mîkata gelip hitâbı işittiğinde kendi kendine düşündüklerinden, kavminden emânet aldıklarından ve kalbinde biriktirdiklerinden ne bir şey ne de bir harf hatırlayamadı, bilakis o vakit kalbine gâlip olan şeyi konuşarak: **"Ey Rabbim! Bana Kendini göster, Seni göreyim!"** deyiverdi."

İşte bu mânâda şu beyiti inşâd etmişlerdir:

فَيَا لَيْلَ! كَمْ مِنْ حَاجَةٍ لِي مُهِمَّةٍ ... إِذَا جِئْتُكُمْ لَيْلَى فَلَمْ أَدْرِ مَاهِيَا

"Ey Leylâ! Benim nice mühim ihtiyaçlarım vardır ki,
Size geldiğim gecemde onların ne olduğunu bilmez olurum."

Denilmiştir ki: "Mahlûkat içerisinde sevdiği birine en çok arzusu olan kişi, ona en yakın olan kişidir. İşte **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın vuslatında derinlik kazanmış, münâcât mahallinde bulunmuş, tevellî (dost edinme) perdeleri kendisini çevrelemiş ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığının ânîden yönelen tecellîleri kendisini mağlup etmiş biriyken tam o sırada, sanki bu hakîkatten uzak kalmış biri gibi:

"Ey Rabbim! Bana Kendini göster, Seni göreyim!" diyordu.

Lâkin bu dostların içmesi arttıkça susuzluğu artar, aşkları arttıkça şevkleri artar, çünkü vuslatın yolu ancak kemâle ermekledir. **Hakk Sübhânehû** esfıyâsının esrârını (seçkin kullarının iç âlemlerini) yorgunluk müdâhelesinden sıyânet buyurur (korur)."

Denilmiştir ki: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* iftikar lisânıyla (ihtiyâcını arzetme diliyle): **"Ey Rabbim! Bana Kendini göster, Seni göreyim!"** diyerek en az bir kere bakış istemişti. Fakat kendisine red ile mukabelede bulunularak: **"Sen aslâ Beni göremezsin!"** buyruldu. İşte dostların kahrı böylece (güzel)dir.

Bu nedenle onların sözcüsü şöyle demiştir:

جَوْرُ الْهَوَى أَحْسَنُ مِنْ عَدْلِهِ ... وَبُخْلُهُ أَظْرَفُ مِنْ بَذْلِهِ

"Aşkın zulmü adâletinden daha güzeldir,
Cimriliği de cömertliğinden daha zariftir!"

Yine şöyle denilmiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'yı görme isteğini sarâhaten isteyince, kendisi de sarîh bir beyanla reddedilerek: **"Sen aslâ Beni göremezsin!"** buyruldu. Ama bizim peygamberimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu bapta içinden dilekte bulunup **Allâh-u Te'âlâ**'dan remz yoluyla cevap beklerken göğe doğru işâret yapınca, **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا ... ﴾

"(Ey Rasûlüm!) **Biz** (kıblenin Kâ'be'ye döndürülmesi hakkında gelecek vahiy beklentisiyle) **yüzünün gökte** (aranarak) **dönüp durduğunu çokça görmekteyiz.**

Ayet: 143

İşte şimdi seni kendisinden râzı olacağın bir kıbleye kesinlikle döndürüyoruz..." *(Bakara Sûresi:144)* kavl-i şerîfi nâzil olarak, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i birtakım cihetleri ve dağları müşâhedeye havâle etti ki, böylece **Allâh-u Te'âlâ** o gün için Zât'ının (dünyâda) hiçbir gözün Kendisini görmeye tama edemeyeceği kadar Azîz olduğuna, bilakis o gün bütün bakışların, ağyâra (**Allâh-u Te'âlâ**'nın öz Zât'ından başka olan yabancılara) masrûf ve mevkûf (döndürülmüş ve bağlanmış) olduğuna işâret etmiş olmaktadır."

Şöyle de denilmiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın himmeti matleplerin en üstünü olan ru'yet (**Allâh-u Te'âlâ**'yı görme isteğin)e yükselince: **"Aslâ!"** diye mukabele gördü. Sonra mahlûkata işi düşünce **Hızır** *(Aleyhisselâm)*a:

﴿ قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا. قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴾

"Sana öğretilmiş olanlardan bana (dînim husûsunda hakka) **isâbetli bir ilim tâlim etmene karşılık sana uyabilir miyim?" dedi. "O da: 'Gerçekten de sen benimle birlikte** (gezdiğin sürece göreceklerini kabullenebilmen için) **sabretmeye aslâ güç yetiremezsin!' dedi."** *(Kehf Sûresi:66-67)*

İşte **Hızır** *(Aleyhisselâm)* da ona: "Aslâ!" diye cevap verdi. Böylece **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Hakk**'tan da, halktan da red cevâbı aldı ki **Mûsâ, Musâ**'sız kalsın ve **Mûsâ**'ya âit bütün nasiplerden arınsın!"

Denilmiştir ki: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın: **'Dağ yerinde durabilirse, sen de Beni görürsün** (buyurdu). **Ama Rabbi dağa tecellî edince onu paramparça yaptı.'** kavl-i şerîfiyle **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a ârız olan belâ, **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **'Aslâ Beni göremezsin.'** kavl-i şerîfiyle gelen belâdan daha büyüktür. Zîrâ bu, açık bir red ifâdesidir ki, ümit kesmekte rahatlık vardır. Ama ulaşılamayacak bir şeye heveslendirmekte sıkıntı vardır.

İşte **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın beklentisi şiddetlenince **Allâh-u Te'âlâ** dağı paramparça yapmıştır. Oysa dağı yerinde tutmaya kadir idi, lâkin dostların kahır uygulamaktaki sünnetleri böyle cereyân etmiştir."

Denildiğine göre: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın: **"Dağa bak!"** kavl-i şerîfinde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a şiddetli bir belâ vardır, çünkü o, maksadını görmekten uzaklaştırılmış ve dağı görmekle avutulmuştur. Eğer ona, **Allâh-u Te'âlâ**'yı görme isteğinden geri kaldıktan sonra göz kapağını yumup, hiçbir şeye bakmama izni verilecek olsaydı, elbette iş daha kolay olurdu, lâkin **Allâh-u Te'âlâ** ona: **"Sen aslâ Beni göremezsin, lâkin şu dağa bak!"** buyurdu.

Sonra bundan daha ağırı olanı dağın tecellîye mazhar olmasıydı. Şöyle ki; dağ tecellîyi gördü, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onu göremedi, vallâhi bu çok büyük bir işti, ama **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: "Ben Seni görmek istiyorum, Seni göremezsem Senden gayrine bakmam!" diye çekişmeye girmedi. Bilakis: "Senin bana bakmamı emrettiğin şeyden gözümü ayırmam." dedi.

İşte bu mânâda şu beyti inşâd etmişlerdir.

أُرِيدُ وِصَالَهُ وَيُرِيدُ هَجْرِي فَأَتْرُكُ مَا أُرِيدُ لِمَا يُرِيدُ

"Ben ona kavuşmak istiyorum, o ise benim uzaklaşmamı istiyor,
Ben de kendi istediğimi onun istediği şey için terk ediyorum."

Denildiğine göre; **Hakk Sübhânehû, Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın isteğini reddederek onu terk etmeyip bilakis kendisine rıfk (merhamat) ile tesellîde bulunmak üzere: **"Lâkin şu dağa bak!.."** buyurarak onun gönlünü almıştır."

Denilmiştir ki: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* sahv hâline döndürülüp ayılınca, işin başına dönerek: **"Ben Sana tevbe ettim..."** demiştir ki, böylece: "Seni görmek son mertebe değilse, o zaman en azından tevbeden geri kalmayayım." demek istemiştir. **Allâh-u Te'âlâ** da himmetinin yüksek rütbeye yönelişinden dolayı onu kabûl etmiştir.

İşte bu tevbe sözü, ubûdiyyet sahasında karar kılmaktır, insafın gerektirdiği odur ki, seninle sevgilinin yakınlığının arasına engel sokulsa da hizmet mahallini terk etmemendir. Çünkü kurbet (yakınlık) nefsinin hazzıdır, hizmet ise Rabbinin hakkıdır ki bu ancak, hizmete nefsinin hiçbir arzusu karışmamasıyla tamamlanır."

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın iki seferi olmuştu: Biri sefer-i taleb (istek yolculuğu), diğeri sefer-i tareb (zevk alma yolculuğu).

Taleb seferi, leyletü'n-nâr (ateş gördüğü gece) idi ki bu, Allâh-u Te'âlâ'nın:

﴿ ... آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا ... ﴾

"...Tûr tarafından pek açık şekilde bir ateş gördü..." *(Kasas Sûresi:29)* kavl-i şerîfinde zikredilmiştir. Tareb seferi de:

﴿ وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا ... ﴾

"Mûsâ tâyin ettiğimiz vakitte (Bizimle münâcât için **Tûr**'a) **gelince..."** *(A'râf Sûresi:143)* âyet-i kerîmesinde gelmiştir.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* kendinden geçerek, aklı başından gitti. Zîrâ muhabbet şarabının kudsî kadehinden içmiş ve mükâlemenin şevkinin derdi tâ içine oturarak, aşk denizinden: (أَرِنِي) "Bana göster" dalgası yükselmişti.

Henüz Benîisrâîlin arasında dolaşıyorken, **Cenâb-ı Hakk**'ın huzûruna çıktığında sözü uzun tutmak için haberler topluyor, konular buluyor ve kelimeler seçiyordu:

حَرَامْ دَارَمْ بَا دِيگَرَانْ سُخَنْ گُفْتَنْ كُجَا حَدِيثِ تُو گُويَمْ سُخَنْ دَرَازْ كُنَمْ

Haram sayarım kendime, konuşmayı diğerleriyle,
Ama uzatırım sözü, konuşurken Seninle!

Allâh-u Te'âlâ'nın münâcâtına erince şevk şarâbının sarhoşu oldu. **Hakk Te'âlâ**'nın kelâmını işitmenin yanığı hâline gelerek, her şeyi unuttu ve böylece:

﴿ ... أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ ... ﴾

"...Göster bana (yüce Zât'ını) **da bakayım sana!.."** *(A'râf Sûresi:143)* sözü, vaktinin peşin sermâyesi oldu.

Balçıktan yaratılan, Kıdem Sâhibi (Ezelî) Olan'la nasıl böyle konuşabilir?! Yokken sonradan var olan, Lem Yezel (Dâimî) ve Lâ Yezâl (aslâ zevâl bulmayacak olan bir Zât)ı nasıl talep edebilir?!

Ayet: 143

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ise baygın bir vaziyette ve kendinden geçmiş olduğu halde, tefrîd (**Mevlâ Te'âlâ**'yı birleme) diliyle cevap veriyordu:

"Mâzeretimi kabûl ediniz, zîrâ ben bu duruma kendiliğimden düşmedim. Birincisi, ben O'nu değil, O beni istedi de çağırdı. Sevgiliyi başucumda gördüm de, uykumdan kalktım. Ben ateş talebinde iken O'nun beni seçmesi vâki' oldu, zîrâ benim hakkımda:

﴿ ... وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ﴾

"...Ben seni Kendi (vahyime ve muhabbeti)**m**(e mazhariyet) **için seçtim!"** *(Tâhâ Sûresi:41)* (buyruldu.)

Habersiz olduğum bir sırada, üzerime takrîb (yaklaştırma) güneşi doğdu (ve hakkımda):

﴿ ... وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ﴾

"...Ve Biz onu bir sırdaş olarak (Zât'ımıza mânen) **yaklaştırdık."** *(Meryem Sûresi:52)* (buyruldu.)

زِ اَوَّلْ تُو حَدِيثِ عَشْقْ كَرْدِى آغَازْ اَنْدَرْ خُورِ خِويشْ كَارِ مَا رَا مِى سَازْ

Sen önceden aşktan bahsetmeye başlamıştın,
O halde Kendine lâyık şekilde işimizi yoluna koy!

O sırada meleklere de:

"**Mûsâ**'dan elinizi çekin. Zîrâ:

﴿ وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ﴾

"Ben seni Kendim için seçtim!" *(Tâhâ Sûresi:41)* şarâbını:

وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي

"Ben sana Kendimden bir sevgi bıraktım." *(Tâhâ Sûresi:39)* kadehinden içen kimse bundan az nâra atamaz." diye ferman geldi.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* hâkikatleri mükâşefe ettiğinde lütuf evinin küpünden muhabbet şarâbını tattı. Gönlü ferdâniyet semâsında (teklik fezâsında) uçtu. Vuslat ünsiyetinin nesîmi (**Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşma ülfetinin tatlı esintisi), kurbet (yakınlık) tarafından rûhuna esti. Muhabbet ateşi alevlendi. Gönlünden sabır kaçtı ve dayanamayarak:

﴿ ... أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ .... ﴾

"...Göster bana (yüce Zât'ını) **da bakayım Sana!.."** *(A'râf Sûresi:143)* "Hiç olmazsa bir bakışlık (lütfet)!" dedi.

گَرْ زِينْ دِلِ سُوخْتَه بَرْ آيَدْ شَرَرِى دَرْ دَائِرَهْ ثَرَى نَمَانَدْ اَثَرِى
گَرْ پِيشِ تُوَامْ هَسْتْ نِگَارَا خَطَرِى بَرْ دَارْ حِجَابِ هِجْرْ قَدْرِ نَظَرِى

Bir kıvılcım çıkacak olsa, eğer şu yanmış gönülden,
Aslâ eser kalmaz yerkürenin herhangi bir yerinden!
Ey sevgili! Huzûrunda olduğumda bir tehlike var,

Kaldır ayrılık perdesini, bâri bir görümlük kadar!

Pîr-i Tarîkat Şeyhülislâm Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Samedânî)* buyurmuştur ki:

Herkesin bir ümidi vardır. Ârifin ümidi ise sevgilinin cemâlidir. Ârifin, sevgilisiz ne karşılığa ihtiyâcı, ne de cennetle işi olmaz. Genelde herkes yaşamaya âşıktır ve ölüm onlara gâyet zordur. Hâlbuki sevgiliye kavuşma ümîdinden dolayı ârif ölüme muhtaçtır.

Böylelikle kulak işitmenin lezzetine varır, dudak sevginin hakkına borcunu öder, göz âşikâr olan cemâl ile süslenir ve can varlık şarâbıyla mahmursuz sarhoş olur:

دِلْ زَانْ خوَاهَمْ كِه بَرْ تُو نگُزِينَدْ كَسْ جَانْ زَانْكِه نَزَدْ بِ◌ِى غَمِ عَشْقِ تُو نَفَسْ

تَنْ زَانْكِه بَجُزْ مِهْرِ تُوأَشْ نِيسْتْ هَوَسْ چَشْمْ اَزْ پِى آنْكِه خُودْ تُرَا بِينَدْ و بَسْ

Öyle gönül isterim ki, seçmesin kimseyi Senin üzerine,
Öyle can isterim ki, Senin aşkının üzüntüsü olmadan almasın tek nefes bile!
Ten, Senin aşkından başka heves taşımasın,
Göz de, sâdece Seni görmenin peşinde olsun!

Demişlerdir ki; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ ... لَنْ تَرَانِي ... ﴾

"...Sen aslâ Beni göremezsin!.." kelâmını işittiği andaki makamı,

﴿ ... أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ ... ﴾

"...Göster bana (yüce Zât'ını) **da bakayım Sana!.."** dediği zamankinden daha üstün idi.

Zîrâ bu an Hakk'ın murâdı üzere idi; o zaman ise kendi murâdı üzere idi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın varlığı, **Cenâb-ı Hakk**'ın murâdı üzere olduğu anda, kendi murâdında olduğu zamanki varlığından daha tamam ve bütün idi. Zîrâ biri tefrika (dağınıklık), diğeri ise cem' (birlik)dir. Hiç şüphesiz cem' makamının kendisi daha tamam ve topludur.

Cenâb-ı Hakk'tan **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a:

﴿ ... لَنْ تَرَانِي ... ﴾

"...Sen aslâ Beni göremezsin!.." yarası geldi. Ama **Hakk Teâlâ** hemen merhem koydu ve:

﴿ ... وَلَكِنِ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي ... ﴾

"...Velâkin şu (Tûr-u Sînâ) dağ(ın)a bak! Eğer o (Benim tecellîm karşısında parçalanmayıp da) **yerinde durabilirse yakında** (sana da tecellî ettiğim zaman) **sen de Beni görürsün!.."** buyurdu.

Cenâb-ı Azze ve Celle: "Ey **Mûsâ**! Sana

﴿ ... لَنْ تَرَانِي ... ﴾

"...Sen aslâ Beni göremezsin!" yarasını vurdum. Ama derhal:

﴿ ... وَلَكِنِ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي ... ﴾

"...Velâkin şu (Tûr-u Sînâ) dağ(ın)**a bak! Eğer o** (Benim tecellîm karşısında parçalanmayıp da) **yerinde durabilirse yakında** (sana da tecellî ettiğim zaman) **sen de Beni görürsün!.."** merhemini sürdüm. Böylelikle bilesin ki o bir kahır değil, mâzerettir." buyurdu.

﴿ ... فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ ... ﴾

Derken Rabbi o dağa (idrâk verip, yüce Zât'ına yakışan bir vech üzere ona) **tecellî ed**(erek bir insanın serçe parmağının ucunun yarısı kadar bir nur göster)**ince,** celâl âyetlerinden ve ehadiyyet izzetinin eserlerinden bir kıymık miktârı o dağa eriştiğinde, yok hâle geldi ve ondan hiçbir nişân kalmadı da:

"Ey Pâdişah! Eğer kara taşın bu söze tâkati olsaydı, daha varlığın başlangıcında kendisine arz edilen emâneti kabul eder ve cân-ı gönülden onun satın alıcısı olurdu." dedi.

Bunda bir incelik vardır, şöyle ki; dağ olanca azametine ve büyüklüğüne rağmen dayanamamış, ama ümmet-i **Ahmed**'in zayıflarının ve yaşlı kadınlarının gönülleri bile buna tahammülde bulunmuştur.

Nitekim **Allah-u Teâlâ**:

﴿ ... وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ ... ﴾

"...Ve (gökler, yerler, dağlar) **on**(a hâinlik yapmak)**dan korktular. İnsan ise onu yüklendi**(, ama ekseriyeti ona hâinlik etti)**..."** *(oAhzâb Sûresi:72)* buyuruyor.

﴿ ... وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا ... ﴾

"...Mûsâ baygın vaziyette düştü." kavl-i şerîfinin işâreti vechile; o bayılma hâlinde **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın varlığı ortadan kalktı. Onun beşeriyetini ise dağa verdiler. Nokta-i hakîkıyyeye (gerçek noktaya) tecellî vâki olunca **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ortadan kalktı. **Allâh-u Te'âlâ** da "İşte tecellî eden Biziz. Mâdem ki sen ortadan kalktın artık Biz görülebiliriz." buyurdu.

Pîr-i Tarîkat Şeyhülislâm Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* münâcâtında buyurmuştur ki:

"İlâhî! Bulunanı arıyorum. Gören'e söylüyorum. Kimim var? Nasıl arayayım? Kime bakayım? Ne diyeyim? Bu arayışın meftûnuyum. Bu konuşmanın tutkunuyum.

İlâhî! Senin izzetinin parlaklığı işâret yeri bırakmadı. Senin vahdâniyyetin ilâve bir yoldan yürüdü de sâlik ne yapacağını şaşırdı ve düşündüğü her şey geçersiz oldu. Bu yüzden Senin yolunun belirsizliği arttı, yolcunun beklentisi eksildi. Nihâyet sonunda, yine evvelce olduğu hâl üzere kaldı."

گُفْتِی کَم و کَاسْتْ بَاشْ خُوبْ آمَد و رَاسْتْ تُو هَسْتْ بَسِی رَهِیَتْ شَایَدْ کَم و کَاسْتْ

"Yok olmalısın" demen iyi ve doğru oldu,
Zîrâ Senin varlığın yeter, senin kölene sâdece hiçlik yaraşır.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın aklı başına geldiğinde: "Ey **Allâh**'ım! Sen Münezzehsin! Zîrâ bir beşer Senin samediyyetine sâhip olmayı umut edebilir mi ki! Bir kimse kendi başına Seni bulabilir mi ki! Hâlihazırda bir gönül ve can Senin cemâlinin sözünü edebilir mi ki? Ey **Allâh**'ım! Ben tevbe ettim." dedi.

O zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: "Ey **Mûsâ**! Böyle bir kerede hemen pes edip, teslim mi olunur? Böyle hemen gidip gelinir mi? Bu kadar çabuk ve kolayca mı geri dönüyorsun?" dediler. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da hal diliyle:

أُرِيدُ وِصَالَهُ وَ يُرِيدُ هَجْرِى فَأَتْرُكُ مَا أُرِيدُ لِمَا يُرِيدُ

"Ben O'na kavuşmak istiyorum, O ise benim uzak kalmamı istiyor,
Ben de kendi istediğimi O'nun isteği için terk ediyorum!" dedi.

Böylece o: "Maksadım yerine gelmediğinde ne yapayım? Bârî hizmet mahalline ve kulluğun acziyet makamına geri döneyim de, fermânın başlangıcındaki hâlim üzere olayım!" demek istedi.

اُنْكَس كِه بَكَارِ خِويش سَرْ گَشْتَه شَوَدْ بِهْ زَانْ نَبْوَدْ كِه بَا سَرْ رِشْتَه شَوَدْ

"Başına gelen iş sebebiyle şaşkın olan kimsenin,
İşin başlangıcına dönmesinden daha iyisi olmaz!"

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hakk Te'âlâ**'yı görmek sûfiyye hazarâtına göre iki cihanda câiz ve (âhirette müminler için) vâkîdir. Lâkin havâssu'l-havâs (seçkin kullar içinden seçilmiş çok özel kullar) bu dünyâda şühûd ve ayân (alenen görür gibi olma) diye tâbir edilen bir makama ulaşabilirler ki bu da ancak, fenâ makamına ulaştıktan sonra, nefsin tamâmen ölümünün ardından gerçekleşecek olan fenâü'l-fenâ (her şeyden fâni olduğundan da fâni olma) hâline kavuştuktan sonra, böylece hissinden ve resminden (kendi duyularından ve görüntüsünden) geçmesinin ardından gerçekleşir.

Kâmil bir şeyhin elinde tehzîb, tedrîb ve terbiye (arındırılma, alıştırılma ve yetiştirilme)nin ardından hâsıl olacak bu hal tâkip edilirken mürşid dâima müride seyr-ü sülûk yaptırır ve makamları onunla birlikte kat eder de, nihâyet onu nefsinden ve varlığını görmekten geçkin kılarak: "İşte sen Rabbinle başbaşa kal!" diye onu bırakır.

Şöyle ki, **Hakk Celle Celâlühû** kullarına me'ânî esrârını (mânevî sırları) evânî ridâsının (kalıplar giysisinin) ardından parlatır ki bu giysi, bu cihanda görülen şeylerdir.

Demek ki birtakım kalıpların vâsıtası olmaksızın mânâların sırlarının görünmesi mümkün olmaz.

Ya da şöyle dersin; Zât'ın sırları ancak sıfatların nurlarında gözükür. Zâten Zât'ın sırları vâsıtasız görünecek olsa elbette varlıklar muzmahil (darmadağın) olur ve yanar gider. Nitekim hadîs-i şerîfte şöyle gelmiştir:

وَفِي الْحَدِيثِ: «حِجَابُهُ النُّورُ لَوْ كَشَفَهُ لَأَحْرَقَتْ سُبُحَاتُ وَجْهِهِ مَا انْتَهَى إِلَيْهِ بَصَرُهُ مِنْ خَلْقِهِ.»

"O'nun perdesi nurdur. Onu açacak olsa, elbette cemâlinin nurları görüşünün ulaştığı bütün yaratıkları yakardı." *(İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/392, Müslim, Îmân:79, no:179, 1/162)*

Buradaki nurdan maksat sıfatların nûrudur ki bu, mânâları taşıyan kalıplardır. O nûru açıp da Zât'ın sırları zuhûr edecek olsa elbette her şeyi yakar.

Muhakkık âlimlere göre vâsıta, mevsûtun zâtının aynıdır. Böylece mürid mevsûtu (mürşidi kendisine ulaşmaya vâsıta yaptığı **Allâh-u Te'âlâ**'yı) müşâhede ederken vâsıtanın varlığından fânî ola ola vâsıtadan tümüyle uzaklaşır.

Ya da şöyle diyebilirsin; mânâları göre göre kalıplardan uzaklaşmayı sürdürür de nihâyet mârifet güneşi parlar, böylece mânâlar görünürken kalıplar kaybolur. Bu sefer varlıkların kaybolduğu görülmeye başlanır.

(Nitekim **Hazreti Ali** *(Radıyallâhu Anh)* tarafından şöyle buyrulmuştur:)

كَانَ اللهُ وَلَا شَيْءَ مَعَهُ، وَهُوَ الْآنَ عَلَى مَا عَلَيْهِ كَانَ

"**Allâh-u Te'âlâ** varken O'nunla birlikte hiçbir şey yoktu, şu anda da O ezelde bulunduğu hal üzeredir!"

(**"Hıkem-i Atâiyye"**de buyrulduğu üzere:)

مَا حَجَبَكَ عَنِ الْحَقِّ وُجُودُ مَوْجُودٍ مَعَهُ، إِذْ لَا شَيْءَ مَعَهُ، وَإِنَّمَا حَجَبَكَ تَوَهُّمُ مَوْجُودٍ مَعَهُ

"Seni Hakk'tan perdeleyen şey, O'nunla birlikte bir mevcûdun varlığı değildir, çünkü O'nunla birlikte hiçbir şey yoktur. Seni perdeleyen ancak O'nunla berâber başka bir şeyin var olduğunu düşünmendir!"

Velhâsıl; **Hakk Te'âlâ**'yı görmek evvelâ basarla değil de basîretle (kafa gözüyle değil de kalp gözüyle) olur. Çünkü basîret, mânâları idrâk eder, basar ise maddî şeyleri fark eder. Basîret açılınca onun nûru gözün nûrunu istîlâ eder, artık o zaman basar, basîretin gördüklerinden başkasını göremez.

Âriflerden biri şöyle demiştir: "**Hakk Te'âlâ**'yı dünyâda bu şekilde müşâhede etmekten ibâret olan bu yüce meziyet, diğer ümmetlere değil de, peygamberlerine verâset tarîkıyle sâdece ümmet-i Muhammediyyenin havâssına hastır. Zîrâ ru'yet diğer peygamberler arasından sâdece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e mahsus kılınmıştır.

İşte **İbnü'l-Fârız**, hakikat-i Muhammediyye'nin lisânına tercüman olarak **"Tâiyye"**sinde söylediği şu beytlerde bu mânâya işâret etmiştir:

وَدُونَكَ بَحْرًا خُضْتُهُ وَقَفَ الْأُلَى بِسَاحِلِهِ صَوْنًا لِمَوْضِعِ حُرْمَتِي

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِشَارَةٌ لِكَفِّ يَدٍ صُدَّتْ لَهُ إِذْ تَصَدَّتِ

وَمَا نَالَ شَيْئًا مِنْهُ غَيْرِي سِوَى فَتًى عَلَى قَدَمِي فِي الْقَبْضِ وَالْبَسْطِ مَا فَتِى

"Benim daldığım bir denize gir ki onlar,
Benim hürmetimi korumak için onun sâhilinde durdular.
'Yetimin malına yaklaşmayın!' (âyet-i kerîmesi) **işârettir,**
(Benim makamıma girmeye) **yeltendiği zaman bir eli engellemeye!**
Benden başkası ondan hiçbir şeye erişememiştir,
Ancak kabz ve best hallerinde benim kademim üzere bulunmaktan ayrılmamış olan bir delikanlı müstesnâ!"

Şârih Kâşânî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Dîvân sâhibi, bu denizden, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın engellendiği ru'yeti murad etmiştir ki bu ru'yet, **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tahsis edilmiştir.

Nitekim haberde vârid olduğu üzere; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* baygınlığından ayılınca ona:

لَيْسَ ذٰلِكَ لَكَ ذٰلِكَ لِيَتِيمٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِكَ

"Bu senin hakkın değil, bu senden sonra gelecek bir yetimin hakkı!" buyruldu. O da: 'Yâ Rabbi! Seni tenzih ederim, ben hakkım olmayan bir şeyi istediğim için Sana tevbe ettim! Ben bu makamın **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tahsis edildiğine inananların ilkiyim!' dedi."

İsmâ'îl Ankaravî Hazretleri'nin "Tâiyye" üzerine yapmış olduğu "el-Makasıdü'l-aliyye fî şerhi't-Tâiyye" isimli eserde bu beyitlerin şerhinde şu ifâdeler yer almıştır:

*"**Hazreti Şeyh** bu beyitlerinde Tevhîd-i Zât ve mertebe-i vâhidiyyete ulaştığını, Hakîkat-i Muhammediyye'nin mazharı olduğunu bildirerek feyiz almaları için müritlere, **Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)den önce hiçbir peygamberin ve velînin dalamadığı tevhîd denizine dalmalarını emretmiştir ve **Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in ağzından şöyle demiştir:*

*'Benden başka hiçbir kimseye tevhîd denizinden ibâret olan bu eşsiz makamdan bir şey ulaşmamıştır. Ancak kabzda ve bestta (mânevî tutukluk ve açıklıkta), celâl ve cemâlde, zevk ve halde bana ittibâ yolu üzere kademini kademimden ayırmayan, kahır ya da lütuf kendisine eşit gelen, zâtını ve sıfatlarını **Hakk Te'âlâ**'nın Zât'ında ve sıfatlarında benim gibi yok eden, fütüvvet (erlik) sâhibi ve mürüvvet (üstün kişiliğin) mazharı bir delikanlı varsa bu takdirde ol kâmil zat da, benim vâsıl olduğum mertebe-i ehadiyyete vâsıl olur.'" (Süleymâniye Kütüphânesi, Pertev Paşa, kayıt no:276, varak:92-93)*

"**Allâh-u Te'âlâ**'nın dağa tecellîsi" ile ilgili kavl-i şerîf hakkında şöyle denilmiştir: "Onun Rabbi akıl dağına tecellî edip de irfan (Kendisinin bilinmesinin) güneşinin nûruyla onun nûrunu silik yapınca, **Mûsâ** bayıldı düştü, yâni onun varlığı sevgilisinin varlığında yok oldu. Böylece kendisi için fenâ ve sekir mekânında zevâl (geçkinlik) hâsıl oldu.

Ayılıp da beka makamına dönünce rubûbiyyete karşı ubûdiyyet ve edep makamına temessük ederek (sımsıkı sarılarak): 'Seni tenzih ederim, ben mânevî nuru müşâhede etmeden önce maddî dağı görmekten tevbe ettim, ben şuna inananların ilkiyim ki; mânâların nûru kalıpların giysisinin ardında gizlenmiştir ve bu hakîkat baygınlık geçirmeden idrâk edilecek bir şey değildir.' dedi."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; işâret ehli şöyle demiştir: **"Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* mîkata çıkmak istediğinde kavmi ile Rabbi arasında **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ı vâsıta yapmıştı, ru'yet istediğinde de **Allâh-u Te'âlâ** dağı onunla Kendisi arasında vâsıta yaparak: "Senin ardından kavmini muhâfazada kardeşinin yerine Ben uygun değilsem, Beni görmeye de dağın yerine sen uygun değilsin." buyurmak istedi.

İşârete göre; dağ, perde olan cismin sûretidir, cisim ise riyâzat ve fenâ ile parçalanıp çözülmedikçe tecellîye elverişli değildir. Tecellî ancak kalp makamındaki rûha nasîb olur.

Dağ, bu âlemde mekân tutmanın ve cismâniyette mahsur kalmanın sûretidir. Teccellîye tanıklık edecek varlık ise mekân sâhibi olamaz. İşte bu sırrı anla ve bu konuda araştırma yap! **"Es'iletü'l-hıkem"** isimli eserde böylece zikredilmiştir.

"Te'vîlât-ı Necmiyye"de şöyle zikredilmiştir: **"Mûsâ Bizim mîkatımıza geldiğinde Rabbi onunla konuşunca,** yâni; kurb bisâtına (yakınlık döşeğine) yerleşince, sâfî (arı-duru) sıfatlardan (aşk) şarab(ının) kâseleri ard arda gelince, mükâleme kadehleri ortada dolaşınca ve İlâhî kelimelerin lezzetleri ona tesir edince, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* vâridât (ve tecelliyât)ın şarâbından sarhoş olarak neşelenip sallanmaya başladı. İlâhî hitaplardaki latîfeleri duymaktan dolayı kendini kaybederek, şevk saltanatının istîlâsı ve bu zevkteki muhabbetin dâvetçilerinin galebesi ânında o döşeğe yerleşince, hissettiği rahatlığın dili: **'Ey Rabbim! Bana Zât'ını göster, Sana bakayım!'** dedi.

O zaman kendisine: 'Heyhat, sen ikilik uzaklığında tökezlenmişsin, enâniyet dağının perdeleriyle hicaplısın, sen Bana seninle bakmaya kalkarsan **aslâ Beni göremezsin,** çünkü Beni ancak Benim kendisine göz olduğum kimse görebilir. Zâten o, ancak Benimle görür.

Lâkin şu dağa yâni enâniyet (benlik) dağına **bak! Eğer** tecellî ânında **o yerinde durabilirse, sen de** enâniyet gözünle **Beni görürsün! Rabbi o dağa** enâniyet dağına **tecellî edince onu paramparça yaptı,** yâni onu hiç yokmuş gibi fâni hâle getirdi. **Mûsâ ise** enâniyetini kaybedip **bayıldı düştü.** Artık beliren belirdikten sonra olan oldu da, Rabbinin nûruyla yer aydınlandı, hak geldi, bâtıl zâil oldu. Bâtıl zâten mahvolmaya mahkûmdu.

قَدْ كَانَ مَا كَانَ سِرًّا لَا اَبُوحُ بِهِ فَظُنَّ خَيْرًا وَلَا تَسْأَلْ عَنِ الْخَبَرِ

"Gizlice olan oldu ki, artık onu açıklayamam,
O halde hayır düşün ve haber sorma!"

Ruh gibi olan **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile, Rabbin tecellîsi arasında nefsin enâniyetini temsil eden dağ bulunmasaydı, elbette **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* o anda helâk olurdu ve yaşamazdı. Tecellî ile fenâ bulduğunda kalp onun halîfesi olmasaydı onun ayılıp da varlığına dönmesi mümkün olmazdı. Burayı gerçekten iyi anla!

Eğer rûhun cesetle alâkası olmasaydı, beden ne tecellî (**Allâh-u Te'âlâ**'nın nûrunun parlaması), ne de tahallî (mânevî takılarla süslenme) ile mesut olamazdı. İnşâallâh doğru anlarsın!

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* Rubûbiyyet tecellîsinin hamlesiyle enâniyet baygınlığından **ayılınca** "**Mûsâ** olma hüviyeti"ni kaybederek **Seni** yaratıklarından ve mahlûkatının Seninle birleşmesinden **tenzih ederim! Ben** kendi enâniyetimden **Sana,** yâni Seninle Senin hüviyetine **döndüm. Ben** Senin enâniyetle görülemeyeceğine ve Senin ancak, Senin Seninle olan hüviyetinin nûruyla görülebileceğine **inananların ilkiyim!"**

Üftâde Efendi diye meşhur olan **Şeyh Efendi Hazretleri** şöyle demiştir: **"Allâh-u Te'âlâ**'yı görmek âhirette vaad edilmiştir. Dünyâda bu mümkün ise de, bu söz verilmemiştir ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın âdeti bu şekilde cereyân etmemiştir."

"Mesnevî"de şöyle gelmiştir:

جِسْمِ خَاکْ اَزْ عَشْقْ بَرْ اَفْلاکْ شُدْ کُوهْ دَرْ رَقْصْ اَمَدْ وْ چَالاکْ شُدْ

"Topraktan olan cisim aşk sebebiyle feleklerin üstüne çıktı,
Dağ da raksa geldi ve kıvraklaştı!" *(Mesnevî-i Ma'nevî:1/25)*

***Sarı Abdullah Efendi**'nin şerhinde zikredildiğine göre: "Hâkî (topraktan yaratılmış) cisim, aşktan dolayı eflâkî oldu. Yâni tecrîd halvethânesinin mu'tekifi (**Allâh-u Te'âlâ**'dan başka her şeyden soyutlanma çilehânesinin itikâfçısı) ve tefrîd zâviyesinin mücâviri (**Allâh-u Te'âlâ**'yı gerçek mânâda tek bilme tekkesinin dâimî adamı) olan **İsâ ibni Meryem** (Salevâtullâhi Aleyhi ve Alâ Nebiyyinâ) varlık elbisesini aşk ateşinde yakmakla, kurbet çehresini (**Allâh-u Te'âlâ**'ya mânevî yakınlık yüzünü):*

﴿ بَلْ رَفَعَهُ اللهُ اِلَيْهِ ... ﴾

***"Doğrusu Allâh onu Kendisine yükseltti!.."** âyet-i kerîmesinin nûruyla aydınlatarak dördüncü felekte oturur oldu. Aşktaki tecelliyât setavâtı (ezici tecellîler) şu derecedir ki; **Tûr Dağı** bile onun tesiriyle raksa gelerek kıvrak ve çevik oldu. Yâni tecellînin harâretinden coşarak altı parça hâline geldi, bunlardan üçü **Mekke-i Mükerreme**'ye, üç parçası da **Medîne-i Münevvere**'ye gidip oraları makam edindi."* (Sarı Abdullah Efendi, Şerh-i Mesnevî:1/130)

***"Ankaravî şerhi"**nde zikredildiğine göre: "Topraktan yaratılan insan cesedi aşkın tesiriyle göklere yükseldi. **Hazret-i Muhammed Mustafa** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in cism-i şerîfleri, **İdrîs** ve **İsâ** (Aleyhimesselâm)ın beden-i latîfleri buna örnektir.*

***Mu'tezile** tâifesi **Hazret-i Peygamber** (Aleyhisselâm)ın yakaza hâlinde (uyanık vaziyette) **Ümmü Hânî**'nin hücresinden çıkıp, gökyüzüne urûc ettiğini (yükseldiğini) inkâr ederler.*

*Ama cumhûr ulemâ, urefâ ve fukahâ (âlimler, ârifler ve fakîhler) tâifesi bunların hilâfınadır. Zîrâ hulm-u hâlimde ve nevm-i nâimde (uyuyanın rüyâsında) bir fazîlet ve meziyet yoktur. Zâten gökyüzüne vâkıa hâlinde (rüyada) ruhla yükselen çoktur. Özellikle **Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in cism-i şerîfi ile göklere urûc eylediğine (yükseldiğine) Kitâbullâh (Kur'ân-ı Kerîm) dahî nâtıktır. Nitekim:*

﴿ سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى ... ﴾

*"(Bir mekânda bulunmaktan ve yüce Zât'ına yakışmayacak her türlü acziyet vasfından takdîs, arılık ve) **tenzîh O Zât'a ki; bir gece**(nin az bir ânında, **Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan** (alıp), (**Mûsâ** (Aleyhisselâm)dan beri vahyin iniş merkezi ve tüm peygamberlerin mâbedi olması hasebiyle dînî açıdan, ırmaklar ve ağaçlarla çevrili olması îtibârıyla da dünyâlık bakımdan) **etrafını bereketli kıldığımız o Mescid-i Aksâ'ya götürmüştür."** (İsrâ Sûresi:1) âyet-i kerîmesinden bu anlaşılmaktadır.*

*Ayrıca bu hususta pekçok âsâr-i sarîha (açık rivâyetler) ve ahbâr-i sahîha (sahîh haberler) vardır. Nitekim **Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem):*

«بَيْنَا اَنَا فِى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ عِنْدَ الْبَيْتِ اِذْ اَتَانِى جِبْرِيلُ بِالْبُرَاقِ فَعَرَجْتُ بِهِ اِلَى السَّمَاءِ.»

***"Bir kere ben Mescid-i Harâm'da Kâbe'nin yanındayken birdenbire Cibrîl bana bir Burak getirdi de, ben onunla göğe yükseldim!"** (Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/4) buyurmuştur.*

Ayet: 143

İdrîs *ve* ***Îsâ*** *(Aleyhimesselâm) mele-i a'lâ cinsiyetine (yüksek melek cemaatinin evsâfına) sâhip olduklarından,* ***Allâh*** *aşkı onların cisimlerini kesâfet-i beşeriyetten (beşeriyetin getirdiği katılıktan) pâk ederek gökyüzüne yükseltmiştir. Böylece onlar:*

«رَاَيْتُ اِدْرِيسَ وَ عِيسَى فِى السَّمَاءِ الرَّابِعَةِ.»

"İdrîs'i ve Îsâ'yı dördüncü kat semâda gördüm!" *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/5) hadîs-i şerîfinin beyânı üzere orada sâkindirler.*

Donuk ve hareketsiz olan ***Tûr Dağı****'nın atik ve çevik olacak kadar hareketli hâle gelmesi ise şöyledir:* ***Cenâb-ı Hakk*** *ona tecellî ettiğinde* ***Tûr dağı*** *parça parça oldu ve raks edip hareketlenerek kimi* ***Mekke****, kimisi* ***Medine*** *tarafına yöneldi, kimi de yeraltına doğru gitti de böylece kıyâmete dek hareketi dâim oldu.*

Nitekim ***Enes ibni Mâlik*** *(Radıyallâhu anh)dan rivâyet edilen şu hadîs-i şerîfte bu husus açıklanmıştır:*

عَنْ اَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ: «فَسَاخَ الْجَبَلُ فِى الْاَرْضِ فَهُوَ يَهْوِي فِيهَا اِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.»

"Dağ yerin içerisine battı da, artık o, kıyâmet gününe kadar öylece batmaktadır." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/558; Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/4,5)*

"Mesnevî"*de geçen beytin devâmı şöyledir:*

عَشْقْ جَانِ طُورْ آمَدْ عَاشِقَا طُورْ مَسْت و خَرَّ مُوسَى صَاعِقَا

"Aşk Tûr'un cânı oldu ey âşık,
Tûr mest oldu, Mûsâ nâra atarak bayılıp düştü!" *(Mesnevî-i Ma'nevî:1/26)*

Sarı Abdullah Efendi*'nin şerhinde zikredildiğine göre:* ***"Mevlânâ Hüdâvendigâr*** *bu beyt-i şerîfte,* ***Hazret-i Musâ*** *(Aleyhi min salevâtillâhi'l-ezkâ)nın, müşâhedey-i tecelli-i Zât'ı yektâda (****Allâh-u Te'âlâ****'nın biricik olan Zât'ını görür gibi olma tecellîsinde) ifnâ-i vücûd (varlığını yok etmek sûreti) ile sermediyy-i bekâ (sonsuzluğa ulaşmış bir kul) olduğuna işâret etmiştir."* *(Sarı Abdullah Efendi, Şerh-i Mesnevî:1/130-131)*

"Ankaravî şerhi"*nde zikredildiğine göre;*

Bu beyt-i ma'rifet, A'raf Sûresi'ndeki (tefsîrinde bulunduğumuz) bu âyeti kerîmeden iktibâs olmuştur.

Ancak erbâb-ı şuhûd (müşâhede sâhipleri) arasında bir sır dahi vardır ki, o da şudur: Ne zaman nûr-u Hakk bu zâhir gözünü istilâ edip de, bu beşeriyet gözüne o kabiliyeti verirse, çeşm-i ser (baş gözü) aynı çeşm-i sır (sır gözü) olur. Zâhir bâtının, bâtın da zâhirin aynı olduğunda, artık bu gözle ve bütün uzuvlarıyla Hakk'ı müşâhedeye kâdir olur. Ama ehl-i zâhir bu mânâya râzı değillerdir.

Nitekim ***Abdullâh Bülyânî Hazretleri*** *bir rubâ'îsinde buyururlar ki:*

تَا حَقْ بَدُو چَشْمِ سَرْ نَه بِينَمْ هَرْ دَمْ اَزْ پَايْ طَلَبْ مِى نَنشِينَمْ هَرْ دَمْ
گُويَنْدْ خُدَا بَچَشْمِ سَرْ نَتوَانَدْ دِيدْ آنْ اِيشَانَنْدْ و مَنْ چُنِينَمْ هَرْ دَمْ

"Hakk'ı şu iki başgözümle görmedikçe her an,
Bırakmam O'nun talebini sürdürmeyi bir an!

'Allâh başgözüyle görülemez' diyorlar amma,
O onların görüşüdür, bense böyleyim her an!

Hazret-i Hakk Te'âlâ, "Sen Beni elbette göremezsin!" *buyurdular. Mu'tezile fırkası "لَنْ (len)" harfini te'bîd (ebedîlik) mânâsında kabul etmişlerdir. Ama bu fâhiş (çok çirkin) bir hatâdır.*

Ehl-i tahkîk ise: "Sen sen olduğun haysiyetten Beni göremezsin. Ancak eğer zâtını Zâtımda, sıfât ve ef'âlini (niteliklerini ve faaliyetlerini) de Benim sıfât ve ef'âlimde yok edersen, o zaman gören de, görülen de hakîkatte Ben olurum ki böylece gayriyyet (yabancılık) ve isneyniyyet (ikilik) aradan kalkar de Ben Zâtımı müşâhede etmiş olurum demektir." buyururlar.

Nitekim ***Seyyidü't-tâife Cüneyd-i Bağdâdî*** *(Kuddise Sirruhû) demişlerdir ki:*

رَأَيْتُ رَبِّي بِرَبِّي فَقَالَ مَنْ اَنْتَ فَقُلْتُ اَنْتَ

"Ben Rabbimi Rabbimle gördüm de O bana: ***'Sen kimsin?'*** *diye sordu, ben de: 'Sensin!' dedim!"*

"Tefsîr-i Kaşânî"*de bu mânâya işâret buyururlar ki; buna göre* ***Hazret-i Mûsâ*** *eyyâm-ı mev'ûdenin (vaad olunan günlerin) ilk onunda ifnây-ı ef'âl (kendi fiilerini kendi nazarından kaldırdı), ikinci onunda ifnây-ı sıfât (kendi vasıflarını görmez oldu) ve üçüncü onunda ifnây-ı zât eyledi (kendi varlığını da bilmez oldu).*

Ama zâtından bir parça arta kaldı da, bu kalan parçayla berâber müşâhedede bulunmak istediğinde, ***Cenâb-ı İzzet;***

«لَمْ تَجْتَمِعِ الْمُشَاهَدَةُ مَعَ تِلْكَ الْبَقِيَّةِ وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ؛ اُنْظُرْ اِلَى جَبَلِ وُجُودِكَ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَإِنِ اسْتَقَرَّ وُجُودُكَ فِي مَكَانِهِ اَمْكَنَتْ رُؤْيَتُكَ اِيَّاىَ.»

"Senin varlığından arta kalan bu bakıyye ile Beni görmen bir araya gelmez! Lâkin sen o dağa; o dağ gibi olan varlığına bir bak! Eğer o varlığın yerinde durabilirse senin Beni görmen mümkün olur!" *buyurdu.*

*Zîrâ vücûd (varlıktan eser) bâkî kaldıkça müşâhede-i Zât (****Allâh-u Te'âlâ****'nın Zât'ını görmek) müyesser olmaz.*

﴿ فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا ... ﴾

Vaktâ ki Rabb-i ***Mûsâ*** *(Mûsâ'nın Rabbi),* ***Cebel-i Tûr****'a (****Tûr dağı****'na) veyâ Cebel-i vücûd-i* ***Mûsâ*** *(****Mûsâ*** *(Aleyhisselâm)ın varlık dağına) tecellî eyledi, işte o zaman* ***Cenâb-ı İzzet, Hazret-i Mûsâ****'nın mevhûm olan vücûdunu (varmış gibi görülen fakat hakîkati olmayan varlığını) müzmahil ve mütelâşî (darmadağın) kıldı.*

Ey tâlibi esrâr! Bil ki; Hakk'ın tecellîsi, Zât, sıfât ve ef'âl-i İlâhiyye'nin zuhûrundan ibârettir. Bundan dolayı tecellîler üç çeşittir. Tecellîy-i Zât'tan murâd, kendi zâtını Zât-ı Hakk'da yok etmektir. Tecellîy-i sıfât ve ef'âl zuhûr etse, kendi sıfatların ve fiilerin, Hakk'ın sıfât ve ef'âlinde mahv-ü fenâ bulur (silinip yok olur). İşte ***Cenâb-ı İzzet****, tecellîy-i Zât eylediğinde zât-ı Mûsâ darmadağın oldu.*

﴿ ... وَخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا ... ﴾

Ayet: 143

"Böylece Mûsâ varlık mertebesinden ayrılıp düştü!"

Artık bu beyt-i şerîfin bu âyet-i kerîmeye tatbîk ve tevfîki şu vecihledir ki; aşk-ı Hakk bütün mevcûdât (varlıklar)ın, te'ayyunât (sonradan var olanlar)ın, mümkinât (varlığı-yokluğu mümkün olanlar)ın ve mülevvenât (farklı türlere mensup olanlar)ın rûhu ve canı gibidir. Nefsânî ve rûhânî hastalıkların dermânıdır. Aşk-ı İlâhî bir Rahmânî ışıktır ki, cansız katı varlıklara değse canlandırır; donuk ve soluk nebâtâta ulaşsa ferhunde (bahtiyâr) eyler.

Nitekim ***İbn-i Fâriz*** *(Kaddesallâhu Sirrahü'l-Azîz)in şu kelâmı, hüccet-i fâriz ve (kesin hüküm veren bir delil) ve burhân-ı lâmi' (parlayan bir delil)dir.*

وَلَوْ نَضَحُوا مِنْهَا ثَرَى قَبْرِ مَيِّتٍ لَعَادَتْ اِلَيْهِ الرُّوحُ وَانْتَعَشَ الْجِسْمُ

وَ اِنْ خَطَرَتْ يَوْمًا عَلَى خَاطِرِ امْرِءٍ اَقَامَتْ بِهِ الْاَفْرَاحُ وَ ارْتَحَلَ الْهَمُّ

"Eğer o aşktan bir parçayı bir ölünün mezar toprağına sürseler,
Elbette ruh ona geri döner ve cisim ayağa kalkar.
Bir gün o aşk, bir kişinin hâtırından geçecek olsa,
Elbette düğün-dernekler kurulur ve sıkıntı yolcu olur!"

İşte ***Tûr dağı*** *cansız ve katı bir halde iken İlâhî aşkın nûru ona ulaştı da onu harekete geçirdi;* ***Mûsâ****'nın vücûd-i mevhûmunu ıskât ederek (varmış gibi görülen hayâlî varlığını düşürerek), vücûd-i mevhûb-i Hakkânî (****Allâh-u Te'âlâ****'nın bahşettiği gerçek bir varlık) verdi ve ru'yet-i Rahmâniyye'ye (****Allâh-u Te'âlâ****'yı görmeye) lâyık kıldı.* *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/5)*

Şeyh Üftâde Efendi *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur: "Bahsi geçen dağın dışı yansa da onun mânevî bir varlığı vardır ki o da **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan yansıyan tecellî ile hâlis bir lâl (yâkuta benzeyen kırmızı bir taş) oluverdi. İşte bu dağ, dünyâdan olsa da, tecellîye mazhar olması sebebiyle cennete girecektir. Nitekim **Kâ'be, Ravza** ve **Mescid-i Aksâ** da cennete girecektir.

"Es'iletü'l-hıkem"de şöyle zikredilmiştir: "Dağ, mânevî âlemden perdeli olan cismi temsil etmektedir. Cisim ise, parçalanmadığı ve (açlık susuzluk gibi) riyâzatlarla ve fenâ (kendi varlığını **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığında yok etme) makamına erişmekle çözülmediği sürece tecellîye elverişli değildir. Tecellî ancak kalp makamındaki rûha mahsustur.

Dağ, bu âlemde boşluk doldurmanın ve cismâniyette kuşatılmışlığın bir sûretidir. Tecellîyi müşâhede edecek varlık ise mekândan uzaktır. İşte bu sırrı anla ve özellikle bunu araştır."

"Keşfü'l-esrâr" sâhibi şöyle demiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: **'Sen aslâ Beni göremezsin!'** hitâbını işittiği vakit: **'Bana Zât'ını göster!'** dileğinde bulunduğu zamandan daha yüksek mertebedeydi.

Çünkü bu istekte bulunurken, kendi murâdı üzereydi, ama bu cevâbı aldığında **Allâh-u Te'âlâ**'nın murâdı üzere oldu. **Allâh-u Te'âlâ**'nın murâdı üzere olan kişi hiç şüphesiz ki kendi isteği üzere kalandan daha yücedir.

لَنْ تَرَانِى مِيرَسَدْ اَزْ طُورِ مُوسَى رَا جَوَابْ هَرْچِه آنْ اَزْ دُوسْتْ اَيْدْ سَرْ بَنَهْ كَرْدَنْ مَتَابْ

**"Tûr Dağı'ndan 'Sen Beni göremezsin' cevâbı ulaşmıştı Mûsâ'ya,
Dosttan gelen herşeye baş koy, boyun çevirme!"**

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ***Cenâb-ı Hakk****'ın cemâlini görme talebini ve arzusunu arzedince* ***Tûr Dağı****'ndan yâni taraf-ı İlâhî'den, ona: "Sen Beni göremezsin" cevâbı geldi. İşte dosttan, cânândan gelen her şeye râzı ol, yüz döndürme. Rızâdan başka elden ne gelir? Sabredersen bir gün gelir arz-ı cemâl eder (cemâlini gösterir). Nitekim hadîs-i şerîfte:*

«اَلصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجِ.»

"Sabır belâdan kurtulmanın anahtarıdır!" *buyurulmuştur.*

Ancak "Sen Beni göremezsin" lafz-ı şerîfinde, "Görürsün" emr-ü fermânı gizlidir. Çünkü kâide-i külliye gereğince nefy (engelleme), mevcûddan olur. Yâni bir şey mevcûttur ki sen onu nefyediyorsun. Yâni "görmek" vardır ki "Göremezsin" buyurmuştur. Burası bahs-i tavîldir (uzun bir konudur) azîzim! *(Aşçı Dede –İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/666)*

Molla Câmî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

جِهَانْ مِرْآتِ حُسْنِ شَاهِدِ مَاسْتْ فَشَاهِدْ وَجْهَهُ فِی كُلِّ ذَرَّاتْ

**"Bizim güzel yüzlümüzün güzelliğinin aynasıdır bu âlem,
Seyret sen de onun vechini bütün zerrelerde mâdem!"**

(Nureddîn Abdurrahmân Câmî, Dîvân-ı Câmî, no:139, sh:160)

Cihân, bizim sevgilimizin güzelliğinin görüldüğü aynadır. Bu aynadan mahbûbumuzun güzelliği görünür. Şimdi artık onun vechinin, cemâl-i bâ kemâlinin güzelliğini her bir zerrede müşâhede et.

Yâni her bir zerrede ***Cenâb-ı Hakk****'ın kudreti ve kemâl-i azamet-i şânı müşâhede olunur. Bu da ehl-i basîrete (basîret ehline) mahsûstur. A'mâ (kör ise) bundan mahrûmdur. Ancak lütf-u İlâhî ve merhamet-i ilâhiyye kühlü (sürmesi) onun gözünü açarsa, o da bu seyir ve temâşâdan mütecellâ (tecellîden hissedâr) olabilir.* *(Aşçı Dede –İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/120)*

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

چُو مُسْتَعِدِّ نَظَرْ نِيسْتِی وِصَالْ مَجُوئْ كِه جَامِ جَمْ نَكُنَدْ سُودْ وَقْتِ بِی بَصَرِی

**"Görme kabiliyetin yoksa visâli aramaya kalkma,
Zîrâ görmemezlik varken câm-ı Cem bile fâyda vermez!"**

Sâhib-i nazar değilsen ve görme gücün yoksa visâl-i cânâna (sevgiliye kavuşmaya) tâlib olma! Zîrâ câm-ı Cem (Cemşid şâhın cihânı gösteren kadehi), basarsızlık (görmeme) vaktinde fayda etmez. Câm-ı Cem ayna gibi göz ister ki, gösterdiğini görebilsin. Şimdi ehl-i nazar olmayanın visâl-i cânâna tâlib olması, gözsüz kimsenin aynaya ve câm-ı Cem'e bakması gibidir. Faydası yoktur!

Ey sâlik! Tâat ve ma'rifetle tahsîl-i basîret edip, nazara müsteîd (bakışa elverişli) olmadıkça visâl isteme. Zîrâ manzar-ı Şâh-ı hakîkat (gerçek pâdişah olan ***Allâh-u Te'âlâ****'nın tecellîgâhı) olan âyine-i kalb, sa'y, riyâzât ve mücâhedât (sâlih amele ve zikre çok çalışmak) ile mücellâ (parlak) ve musaffâ (pampâk) olmadıkça basîret hâsıl olmaz.*

Ayet: 143

İşte bu görememezlik durumunda câm-ı Cem gibi sâfî (arı-duru) olan kalpteki olan letâifi müşâhede etmeğe (latîfeleri görmeye) kâdir olamaz ve aşk ve mârifetin netîcesinin ne olduğunu bilemez. (Hâfız Şerhi Konevî ve Sûdî Efendi:2/627-628)

"Mesnevî"de şöyle zikredilmiştir:

اَیْ خُنُکْ آنْرَا کِه ذَلَّتْ نَفْسُهُ وَایِ آنْکِ اَزْ سَرْکَشِی شُدْ چُونْ کُهْ اُو

"Kimin ki nefsi zelîl olmuştur ona ne mutlu!
Serkeşlikten dağ gibi olanın ise vay hâline!" (Mesnevî-i Ma'nevî, 4/2746)

Nefsi zelîl (alçalmış) ve mutî (itaatkâr) olan kimse saâdete ermiştir. Serkeşlikten dağ gibi olmuş âsî nefisli kimsenin ise vây hâline! İnsanın nefsini aşağılaması, mütekebbir olmayarak yeryüzünde ferah ve merahla (sevinçli ve şımarık vaziyette) yürümemesi gerekir. ***Mevlâ Te'âlâ*** *tarafından:*

﴿ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ﴾

"Yer*(yüzün)****de kibirlice yürüme! Şüphesiz ki sen*** *(ne kadar güçlü ve sağlam bir şekilde ayağını bassan da)* ***aslâ yerde bir yarık açamazsın,*** *(ne kadar kasılsan da)* ***uzunluk bakımından dağlara da kesinlikle erişemezsin!"*** (İsrâ Sûresi:37) *nehy-i ilâhîsi vârid olmuştur.*

Bilâkis insanın, Râhmân'ın kulları olan bendeler gibi zelîlü'n-nefs (alçak gönüllü), heyyin (yumuşak huylu) ve mütevâzî yürümesi lâzımdır. Zîrâ ***Hakk Te'âlâ:***

﴿ وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا ... ﴾

"Rahmân'ın *(özel rahmet ve nîmetine mazhar olan)* ***kulları ancak o kimselerdir ki, yer üzerinde*** *(şımarıkça ve kibirlice değil de,)* ***sükûnet, vakar ve tevâzuyla yürürler..."*** (Furkan Sûresi: 63) *buyurarak heyyin ve leyyin (yumuşak huylu) olan kullarını medhetmiştir.* (Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/313)

İşte ***Mûsâ*** (Aleyhisselâm) *dağın dayanamadığı bu tecellî karşısında* ***Allâh-u Te'âlâ****'yı tenzîh ederek: "Ben Senin azametine ve celâline inananların ilkiyim!" diyerek acziyetini îtirâf etti. Nitekim Farsça bir beytte şöyle gelmiştir:*

اَیْ کِه زِ یَکْ لَمْعَه اَتْ کُوهْ بَصَدْ پَارَه شُدْ چَه عَجَبْ اَزْ مُشْت گِلْ عَاجِز و بِیچَارَه شُدْ

"Ey O Zât ki, bir tek parıltından dağ yüzlerce parçaya ayrılmıştır,
Şimdi bir avuç çamurdan yaratılan beşerin âciz ve çâresiz kalmasına ne diye şaşılır!"

Ey Zât-ı ulûhiyet ve azamet-i ceberût sâhibi olan ***Allâh****! Senin tecelliyât-ı feyz-i Sübhânînin (feyzinin tecellîlerinin) nûru dağı yüz parça etmişken artık bir avuç çamurun âciz ve bîçâre olmasına taaccüb edilmez (şaşılmaz).*

Mûsâ (Aleyhisselâm)*ın o feyiz ve tecellî esrârından âciz ve dermansız olması hayret edilesi değildir. Çünkü kocaman bir dağ bile dayanamayıp parça parça oldu azîzim.* (Aşçı Dede -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/668) 335)

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** (Aleyhisselâm)ın **Allâh-u Te'âlâ**'dan ru'yet istemesi, kendi sıfatlarının fenâ bulması (yok olması) makamında, ama yine de kendisinde bir varlık kalıntısı varken, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ını müşâhedeye son derece iştiyâkından dolayı vuku bulmuştur.

İşte (لَنْ تَرَانِي) **"Sen aslâ Beni göremezsin!"** kavl-i şerîfi, müşâhede makamında isneyniyetin (ikiliğin) muhal olduğuna işâret etmektedir ki:

«رَأَيْتُ رَبِّي بِعَيْنِ رَبِّي.»

"Rabbimi Rabbimin gözüyle gördüm!" diyenin sözünün mânâsı da budur.

Allâh-u Te'âlâ'nın: (وَلَكِنِ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ) **"Velâkin şu dağa bak!"** kavl-i şerîfi, varlık dağına işârettir ki bu: "Dağ gibi duran varlığına bak!" demektir.

Buna göre: (فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي) **"Eğer o** (Benim tecellîm karşısında parçalanmayıp da) **yerinde durabilirse yakında** (sana da tecellî ettiğim zaman) **sen de Beni görürsün!"** kavl-i şerîfi, bu işin ona göre muhale bağlanması kabîlindendir.

Allâh-u Te'âlâ'nın: (فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا) **"Derken Rabbi o dağa tecellî edince, onu parça parça etti. Mûsâ da nâra atarak bayılıp düştü."** kavl-i şerîfi: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın tecellîsi, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı varlıksız bir halde darmadağın bıraktı. **Mûsâ** da varlığından fânî olarak vücut derecesinden düştü.

﴿ ... فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

"Mûsâ *(Aleyhisselâm)* Hakkâni bir vücûd-u mevhûb **Allâh-u Te'âlâ**'ya mensup olan bağışlanmış bir varlık ile **ayıldığı anda hemen:** 'Senden başkası tarafından görülmüş olmandan **Seni tenzih ederim!** Varlığımın kalıntısının günahından **Sana tevbe ettim!** İlim ve müşâhede hasebiyle de Sana döndüm (Senden başkasını bilmedim, görmedim) zîrâ varlık âleminde Senden başkası yoktur.

Zâten ben inananların ilkiyim! Vahdet ehlinin makamı olan ervah mertebesinin saflarında rütbe olarak ben ilk saftayım!" **dedi.**

Şöyle de denilmiştir: "**Mûsâ** rûha işârettir ki bu ruh, kendisinden hikmet pınarları zuhûr etsin diye kırk gece riyâzat yapmıştır, sonra kalp mesâbesinde olan **kardeşi Hârûn'a**: 'Beşeriyet vasıflarını temsil eden **kavmim içerisinde bana halîfe ol,** şerî'at hükümlerine ve tarîkat kanunlarına uygun olarak onların arasını **ıslah et,** tabiat kuvvetlerinden (nefsânî güçlerden) ibâret olan **ifsatçıların yoluna uyma!**' dedi.

Bunca riyâzattan sonra ruh yakınlık döşeğine yerleşince ve ünsiyet bahçelerinde muhabbet kâseleri art arda ona arzedilince, kafes gibi olan varlık ağzındaki dil bülbülü:

(رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ) "Yâ Rabbi! Bana Kendini göster de Sana bakayım!" diye ötmeye başladı. O zaman Rabbi ona:

«هَيْهَاتَ ذَاكَ وَأَيْنَ الثُّرَيَّا مِنْ يَدِ الْمُتَنَاوِلِ؟ أَنْتَ بَعْدُ فِي بُعْدِ الْإِثْنَيْنِيَّةِ وَحِجَابِ جَبَلِ الْأَنَانِيَّةِ فَإِنْ أَرَدْتَ ذٰلِكَ فَخَلِّ نَفْسَكَ وَائْتِنِي.»

"Heyhât! Bu çok uzak! Nerede Süreyyâ, nerede el uzatanın eli? Henüz sen ikilik uzaklığındasın ve enâniyet dağının perdesinin arkasındasın, eğer bunu istiyorsan nefsini bırak da Bana gel!" buyurdu.

(**İbni Fârız** *(Kuddise Sirruhû)* bu hususta şöyle demiştir:)

وَجَانِبْ جَنَابَ الْوَصْلِ هَيْهَاتِ لَمْ يَكُنْ وَهَا أَنْتَ حَيٌّ إِنْ تَكُنْ صَادِقاً مُتِ

هُوَ الْحُبُّ إِنْ لَمْ تَقْضِ لَمْ تَقْضِ مَأْرَبًا مِنَ الْحُبِّ فَاخْتَرْ ذَاكَ أَوْ خَلِّ خُلَّتِي

"Bize ulaşma tarafından uzak ol, heyhât bu olmaz,
İşte sen hâlâ hayattasın, eğer doğru biriysen hemen ölüver.
Bu öyle bir sevgidir ki, uğrunda ölmezsen, sevgiden istediğini elde edemezsin,
Artık ya bunu seç, ya da benim dostluğumu terk et!"

(İşte dostun bu nidâsı karşısında) sevgiliyi görme uğrunda yok olmak ona kolay gelmiş ve matlûbunun izzetini görünce hiçbir şey ona değerli gelmemiştir. Bu nedenle kendisi şöyle nidâ etmiştir.

فَقُلْتُ لَهَا: رُوحِي لَدَيْكِ وَقَبْضُهَا إِلَيْكِ وَمَنْ لِي أَنْ تَكُونَ بِقَبْضَتِي
وَمَا أَنَا بِالشَّانِي الْوَفَاةِ عَلَى الْهَوَى وَشَأْنِي الْوَفَا تَأْبَى سِوَاهُ سَجِيَّتِي

"Ben de ona dedim ki: Rûhum senin katındadır, onu almak da sana kalmıştır,
Benim neyim vardır ki o (rûhum) benim avucumda olsun.
Ama ben bu sevgiye karşı vefattan hoşlanmayan biri aslâ değilim,
Çünkü vefâ benim sâbit vasfımdır ki tabiatım ondan başkasından geri durur."

İşte böylece ru'yet tâlibi, vücûdunu (varlığını) cömertçe ortaya koydu ve mevcûdunu (varını yoğunu O'nu görme uğrunda) verdi. Bunun üzerine Rabbi onun enâniyet dağına tecellî etti, sonra da ona ru'yetini lütfetti ve böylece olan oldu, yeryüzü Rabbinin nûruyla aydınlandı, sabah doğunca misbah (kandil) söndü ve kutsal bahçelerde ünsiyet bübülleri şu nâmelerle ötmeye başladı:

وَلَقَدْ خَلَوْتُ مَعَ الْحَبِيبِ وَبَيْنَنَا سِرٌّ أَرَقُّ مِنَ النَّسِيمِ إِذَا سَرَى
وَأَبَاحَ طَرْفِي نَظْرَةً أَمَّلْتُهَا فَغَدَوْتُ مَعْرُوفاً وَكُنْتُ مُنَكَّراً
فَدُهِشْتُ بَيْنَ جَمَالِهِ وَجَلَالِهِ وَغَدَا لِسَانُ الْحَالِ عَنِّي مُخْبِرًا

"Andolsun ki ben gerçekten sevgiliyle baş başa kaldım,
Aramızda geceleyin hoşça esen bir rüzgârdan daha latîf bir sır vardı.
O, benim gözüme uzun süre beklediğim bir bakış bağışladı,
Böylece ben evvelce tanınmazken, şimdi tanınan biri oldum!
Birdenbire onun cemâliyle celâli arasında dehşete kapıldım (konuşamaz oldum),
Artık (ağız dilim değil de) **lisân-ı hâlim benim tarafımdan haber verir oldu."**

قَالَ يَا مُوسٰٓى اِنِّى اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِى
وَبِكَلَامِىْ فَخُذْ مَآ اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ وَكَتَبْنَا
لَهُ فِى الْاَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ
شَىْءٍ ۚ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَاْمُرْ قَوْمَكَ يَاْخُذُوا بِاَحْسَنِهَا ۚ
سَاُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ﴿١٤٥﴾ سَاَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِىَ الَّذِينَ
يَتَكَبَّرُونَ فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۗ وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا
يُؤْمِنُوا بِهَا ۚ وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ۚ
وَاِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَىِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ۗ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ
كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٤٦﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا
بِاٰيَاتِنَا وَلِقَآءِ الْاٰخِرَةِ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ ۗ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٧﴾ وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسٰى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ
حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ ۗ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ
وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا ۘ اِتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ ﴿١٤٨﴾ وَلَمَّا
سُقِطَ فِى اَيْدِيهِمْ وَرَاَوْا اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا ۙ قَالُوا لَئِنْ لَمْ
يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾

﴿ قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (144)

(قَالَ) **(Allâh-u Te'âlâ) buyurdu,** ne buyurdu? (يَا مُوسَى) **ey Mûsâ!,** (إِنِّي) **muhakkak Ben,** (اِصْطَفَيْتُ) **seçtim,** kimi? (كَ) **seni,** kimler üzerine? (عَلَى النَّاسِ) **insanlar üzerine,** neyle? (بِرِسَالَاتِي) **vahiylerimle,** daha, (وَبِكَلَامِي) **kelâmımla,** (فَخُذْ) **artık al,** neyi? (مَا) **o şeyi ki,** (أٰتَيْتُ) **verdim,** kime? (كَ) **sana,** daha, (وَكُنْ) **ol,** kimlerden? (مِنَ الشَّاكِرِينَ) **şükredicilerden.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Allâh-u Te'âlâ cemâlini dünyâda açıkça göstermediği **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a yapmış olduğu diğer nîmetlerini sayarak tesellîde bulunmak üzere)**:**

'Ey Mûsâ! Şüphesiz ki Ben seni (Tevrât levhalarında göndermiş olduğum) **vahiylerimle ve** (sana) **kelâmım**(ı vâsıtasız duyurmam)**la insanlar üzerine seçtim! Artık sana vermiş bulunduğum** (nübüvvet, hikmet ve kelâmıma mazhar olma imtiyazları gibi bunca) **şeyi al ve** (nîmetlerime) **şükredenlerden ol!' buyurdu."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Beğavî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'dan ru'yet isteyip **Allâh-u Te'âlâ** da onu bundan men edince, bu ve bir sonraki âyet-i kerîmelerde, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a lütfettiği büyük nîmetlerini sayarak, ona bunların şükrüyle meşgul olmasını emretmiştir ki burada sanki **Allâh-u Te'âlâ** ona:

"Ben sana ru'yeti lütfetmediysem de muhakkak ki Ben sana şöyle şöyle büyük nîmetler verdim. Artık Benim cemâlimi göremedin diye gönlünü daraltma ve sana tahsis ettiğim diğer nîmetlere bak da onların şükrüne çalış!" buyurmuş olmaktadır ki bundan maksat; ru'yet talebinin engellenmesi nedeniyle **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın tesellî edilmesidir.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın seçkin kılındığı özellikler ve onlara nasıl şükredeceğini öğrenmek istediği hakkında bâzı rivâyetler vardır.

Nitekim **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: «اِتَّخَذَ اللهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلاً، وَكَلَّمَ مُوسَى تَكْلِيمًا، وَجَعَلَ عِيسَى كَمَثَلِ اٰدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: كُنْ، فَيَكُونُ، وَهُوَ عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهُ مِنْ كَلِمَةِ اللهِ وَرُوحِهِ، وَاٰتَى سُلَيْمَانَ مُلْكًا لا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ، وَاٰتَى دَاوُدَ زَبُورًا، وَغَفَرَ لِمُحَمَّدٍ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَعَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ.»

"Allâh-u Te'âlâ İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ı dost edindi, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile özel bir kelâmla mükâlemede bulundu, **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ı(n yaratılışını) **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ın garip hâli gibi yaptı ki; O (**Allâh-u Te'âlâ**) onu(n bedenini, ana ve baba aracılığı olmaksızın, kuru, kara ve kokmuş) bir topraktan yaratmış, sonra kendisine: 'Var ol!' buyurmuştu, o da hemen (canlı ve mükemmel bir insan olarak) meydana gelivermişti.

O (Îsâ *(Aleyhisselâm)*), **Allâh**'ın kulu ve **Rasûlüdür, Allâh-u Te'âlâ**'nın (Kün) kelimesinden ve rûhundandır.

Süleymân *(Aleyhisselâm)*a da kendisinden sonra hiçbir kimseye nasip olmayacak büyük bir mülk verdi, **Dâvûd** *(Aleyhisselâm)*a Zebûr'u verdi. **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ise geçmiş olan günahını da, gelecek olanı da bağışladı. **Allâh-u Te'âlâ** ona da, onların hepsine de salât ve selâm eylesin!" *(İbni Ebî Hâtim, no:8954, 5/1562)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* günahsız bir insan olduğu için, bâzı âyet-i kerîmelerde ve burada kendisi hakkında kullanılan "Günahının bağışlanması" tâbiri, kendisine gereken tevazu, boyun kırıklığı ve kusur îtirafından kinâye olarak değerlendirilmiştir.

Ayrıca **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in her an, bulunduğu makamdan daha üst bir makama yükselişi söz konusu olduğundan, bir önceki makam, yükseldiği makama nispeten kendi nazarında günah sayılabilecek bir durum arz edebilir. Bir de evlâyı terk etmesi, yüce makamına nispetle günah sayılabilir. Bu yüzden kendisinin her gün yüz kere istiğfarda bulunduğu rivâyet edilmiştir.

İbni Şevzeb *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنِ ابْنِ شَوْذَبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَوْحَى اللهُ إِلَى مُوسَى: «أَتَدْرِي لِمَ اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي؟ قَالَ: لَا يَا رَبِّ! قَالَ: إِنَّهُ لَمْ يَتَوَاضَعْ لِي تَوَاضُعَكَ أَحَدٌ.»

"Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a: **'Risâletlerimle ve kelâmımla seni insanların üzerine niçin seçtiğimi bilir misin?'** diye vahyetti. O da: 'Hayır! Yâ Rabbi!' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'Gerçekten** (bu zamâna kadar) **kimse Bana senin tevâzuun gibi bir tevâzu göstermemiştir!'** buyurdu." *(Ebu'ş-Şeyh; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/564)*

"Fahrurrâzî, Beğavî, Hâzin, İbni Kesîr ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen "Istıfâ" kelimesinin mânâsı: "Bir şeyin özünü seçmek" demektir. **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı, biri "Risâletler", diğeri ise "Kelâm" olmak üzere iki şeyin mecmû'uyla üstün kıldığını açıklamıştır ki, bu iki vasfın toplamı ondan başkası için hâsıl olmamıştır.

Nitekim melekler ve bir rivâyete göre **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*la birlikte **Tûr**'a gelen yetmiş kişi **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmını işitmişlerse de, onların risâlet (peygamberlik)den nasipleri olmamıştır.

Ayrıca burada geçen "Kelâm", **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* muhâtap alınarak onunla vâsıtasız konuşulması anlamına geldiği için **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmını işiten diğer kimseler kelâm sıfatına mazhar olmuş sayılamazlar, bu nedenle de "Kelîm" diye adlandırılamazlar.

Ancak burada **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* hakkında geçen: "İnsanlara karşı seçkin kılınma" vasfı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sâhip olduğu "Risâlet", "Levh-i Mahfûz'un kalemlerinin sesini duyabileceği makama yükseltilme" ve "Mi'râc gecesi vâsıtasız kelâma ve ismen hitâba mazhar kılınma" gibi üstün vasıflarla çelişmez.

Zîrâ burada geçen "İnsanlar" tâbirinden maksat, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* döneminde bulunan tüm insanlardır. Yoksa kıyâmete kadar yaratılacak tüm insanlar değildir.

Ayet: 144

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in öncekilerden ve sonrakilerden oluşan Âdemoğullarının tümünün Efendisi olduğunda hiç şüphe yoktur. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** onu nebîlerin ve rasûllerin sonuncusu yapmış, şerî'atini kıyâmete kadar dâim kılmış, onun ümmetini de diğer tüm nebî ve rasûllerin etbâ'ından daha kalabalık yapmıştır.

Zâten **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kendisinden önceki tüm peygamberlerden de üstün değildir. Nitekim fazîlet ve şerefte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sonra **İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)* gelmektedir. **Kelîmü'r-Rahmân Mûsâ ibni İmrân** *(Aleyhisselâm)* ise üçüncü sıradadır.

Demek ki bu âyet-i kerîmede **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, kendi zamânında bulunan bütün insanlara karşı seçildiği beyân edilmiştir. Gerçekten de bu böyledir. Çünkü o zamanda ondan daha şerefli, fazîletli ve üstün makama sâhip bir peygamber yoktur. Kendisi şerî'at sâhibi bir peygamber olup Tevrât ona indirilmiştir. Nitekim:

﴿ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴾

"Ey İsrâîl (isimli **Ya'kûb** Nebî'nin) **oğulları! Üzerinize in'âm etmiş bulunduğum** (bunca) **nîmetimi ve Benim sizi**(n atalarınızı, dönemlerinde bulunan) **o âlemler üzerine gerçekten üstün kılmış olduğumu hatırlayın."** *(Bakara Sûresi:47)* âyet-i kerîmesi, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin de, kendi dönemlerinde bulunan âlemler üzerine seçildiğini bildirmektedir.

Ulemâ şöyle demişlerdir: Pâdişâhın, kendisine habîb (sevgili) edinerek zâtına tam mânâsıyla yakın kıldığı bir kul ile, pâdişâhın kendisiyle arasına perdeler çektiği ve kapıcılar, vekiller koyduğu kişi arasında ne kadar fark vardır! Gerçi dil ucuyla da olsa sevginin tadını tadan kimse, sevgiliyle vâsıtasız konuşmakta ne kadar büyük bir lütuf bulunduğunu iyi bilir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'ya:

﴿ ... تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

"...Ben Sana tevbe ettim ve ben müminlerin ilkiyim." *(A'râf Sûresi:143)* deyince, **Allâh-u Te'âlâ**: "Ey **Mûsâ**! Senin hâlin düzgün ama zâtında bir varlık kalıntısı bulunduğundan Ben senin, Cemâlimi görmene mâni oldum ama bundan dolayı tasalanma, **çünkü Ben seni** kendi zamânında bulunan **bütün insanlara karşı seçtim**" buyurdu.

Hârûn *(Aleyhisselâm)* da peygamberdi ve **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan daha yaşlı idi, ancak **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a ittibâ ile emrolunmuştu, çünkü kendisi **Allâh-u Te'âlâ** ile konuşan şerî'at sâhibi bir nebî değildi.

Âyet-i kerîmede **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bütün insanlara karşı seçkin kılındığı beyân edilirken: "Bütün mahlûkata karşı" ifâdesi yer almadı. Çünkü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Mevlâ Te'âlâ**'nın kelâmını işittiği gibi, melekler de **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmını duymuşlardı.

Allâh-u Te'âlâ her peygamberi yaratırken, onu bir nevî yâhut iki çeşit veyâ türlü türlü kemâlât (üstünlükler) ile diğer yaratıklarına karşı seçkin kılmış ve **Âdem**

*(Aleyhisselâm)*ın hamurunu kudret eliyle yoğururken, her bir peygamberin seçkin kılındığı kemâlâtın, kendisinde belirmesi için gereken isti'dâdı (kâbiliyeti) onun yaratılışında hammadde olacak zerresinin içerisine yerleştirmiştir.

Nitekim **Nûh** *(Aleyhisselâm)*ı değil de, risâlet ve mükâleme ile **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı seçmiştir. Makamların en mükemmeli olan ru'yet ise bizim peygamberimiz **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve ümmetine mahsustur. Hattâ **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ru'yet makamına nâil olmak istediği zaman bu hakîkati öğrenince:

«اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِى مِنْ أَصْحَابِهِ.»

"Ey Allâh! Beni onun ashâbından kıl!" diye duâ etmiştir. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/239; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/85)*

Rivâyet olunduğuna göre; Tûr günü **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile konuşurken ona:

-رُوِىَ- أَنَّهُ لَمَّا كَانَ كَلَّمَ اللهُ تَعَالَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ يَوْمَ الطُّورِ... فَقَالَ اللهُ: «يَا مُوسَى اِنِّى قَدْ أَقَمْتُكَ مَقَامًا لَمْ يَقُمْهُ أَحَدٌ قَبْلَكَ وَلَا يَقُومُهُ أَحَدٌ بَعْدَكَ وَقَرَّبْتُكَ نَجِيًّا. فَقَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا رَبِّ! فَلِمَ أَقَمْتَنِى هٰذَا الْمَقَامَ؟ قَالَ: لِتَوَاضُعِكَ يَا مُوسَى. فَلَمَّا سَمِعَ مُوسَى لَذَاذَةَ الْكَلَامِ مِنْ رَبِّهِ نَادَى: إِلٰهِى أَقَرِيبٌ فَأُنَاجِيكَ أَمْ بَعِيدٌ فَأُنَادِيكَ؟ قَالَ: يَا مُوسَى أَنَا جَلِيسُ مَنْ ذَكَرَنِى.»

"Ey Mûsâ! Şüphesiz Ben seni öyle bir makama çıkardım ki, senden önce kimse o makamda bulunmamıştı, senden sonra da kimse o makama gelemeyecektir! Ben seni bir necî (sırdaş) **olarak** (Kendime mânen) **yakınlaştırdım."** buyurdu. O zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: "Yâ Râbbi! Beni bu makama niye çıkardın?" diye sorunca **Allâh-u Te'âlâ**: **"Tevâzuundan dolayı ey Mûsâ!"** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* Rabbinin kelâmının lezzetini hissedince: "İlâhî! Sen yakın mısın ki Sana münâcât edeyim (sır olarak yalvarayım) yâhut uzaksan Sana nidâ edeyim (sesli çağırayım)?" dedi. **Allâh-u Te'âlâ** da: **"Ey Mûsâ! Ben Beni zikredenin** (mekândan münezzeh olarak) **meclis arkadaşıyım!"** buyurdu. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/239)*

Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a lütfettiği iki büyük nîmeti beyân ettikten sonra:

﴿ ... فَخُذْ مَا اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشّٰكِرِينَ ﴾

"...Artık sana vermiş bulunduğum (nübüvvet, hikmet ve kelâmıma mazhar olma imtiyazları gibi bunca) **şeyi al ve** (nîmetlerime) **şükredenlerden ol!"** buyurdu ki bunun mânâsı: "Benim sana lütfettiğim bu nîmetler iyiliklerin en büyüklerindendir. O halde sen şükür husûsunda tam bir hissesi olan şâkirler zümresinde sayılabilmen için son derece şükreden biri ol!" demektir.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* da bu emri yerine getirebilmek için harekete geçmiştir. Nitekim **Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığı bildirilmiştir:

عَنْ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: «يَا رَبِّ! دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ إِذَا عَمِلْتُهُ كَانَ شُكْراً لَكَ فِيمَا اصْطَنَعْتَ إِلَيَّ قَالَ: يَا مُوسَى! قُلْ: لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى

كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. قَالَ: فَكَأَنَّ مُوسَى أَرَادَ مِنَ الْعَمَلِ مَا هُوَ أَنْهَكُ لِجِسْمِهِ مِمَّا أُمِرَ بِهِ، فَقَالَ لَهُ: يَا مُوسَى! لَوْ أَنَّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعَ وَالْأَرَضِينَ السَّبْعَ وُضِعَتْ فِي كِفَّةٍ وَوُضِعَتْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ فِي كِفَّةٍ لَرَجَحَتْ بِهِنَّ.»

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: "Yâ Rabbi! Beni öyle bir amele delâlet et ki, onu yaptığım zaman Senin bana yaptığın iyiliğe dâir Sana bir şükür olsun!" deyince **Allâh-u Te'âlâ**: "Ey **Mûsâ**!

'لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ' de!" buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* sanki emrolunduğu şeyler arasından cismini daha çok yoracak bir amel istiyormuş gibi olunca **Allâh-u Te'âlâ** ona: "Ey **Mûsâ**! Eğer yedi kat gökler ve yedi kat yerler bir kefeye konacak olsa, 'لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ' da diğer bir kefeye konsa elbette o onlara ağır gelir!" buyurdu. *(İbni Ebî Şeybe; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/564; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/83-84)*

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَمَّا أَعْطَى اللهُ مُوسَى الْأَلْوَاحَ فَنَظَرَ فِيهِ، قَالَ: يَا رَبِّ! لَقَدْ أَكْرَمْتَنِي بِكَرَامَةٍ لَمْ تُكْرِمْ بِهَا أَحَدًا قَبْلِي. قَالَ: يَا مُوسَى! اِصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي فَخُذْ مَا اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ. أَيْ: بِجِدٍّ وَمُحَافَظَةٍ أَنْ تَمُوتَ عَلَى حُبِّ مُحَمَّدٍ. قَالَ مُوسَى: يَا رَبِّ! وَمَنْ مُحَمَّدٌ؟ قَالَ: أَحْمَدُ الَّذِي أَثْبَتُّ اسْمَهُ عَلَى عَرْشِي مِنْ قَبْلِ أَنْ أَخْلُقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ بِأَلْفَيْ عَامٍ، أَنَّهُ نَبِيِّي، وَحَبِيبِي، وَصَفِيِّي، وَخِيرَتِي مِنْ خَلْقِي، وَهُوَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ جَمِيعِ خَلْقِي، وَجَمِيعِ مَلَائِكَتِي. قَالَ مُوسَى: يَا رَبِّ! إِنْ كَانَ مُحَمَّدٌ أَحَبَّ إِلَيْكَ مِنْ جَمِيعِ خَلْقِكَ، فَهَلْ خَلَقْتَ أُمَّةً أَكْرَمَ عَلَيْكَ مِنْ أُمَّتِي؟ قَالَ اللهُ: يَا مُوسَى! إِنَّ فَضْلَ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ عَلَى سَائِرِ خَلْقِي كَفَضْلِي عَلَى جَمِيعِ خَلْقِي. قَالَ: يَا رَبِّ! لَيْتَنِي رَأَيْتُهُمْ! قَالَ: يَا مُوسَى! إِنَّكَ لَنْ تَرَاهُمْ! وَلَوْ أَرَدْتَ أَنْ تَسْمَعَ كَلَامَهُمْ لَسَمِعْتَ. قَالَ: يَا رَبِّ! فَإِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَسْمَعَ كَلَامَهُمْ. قَالَ اللهُ تَعَالَى: يَا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ! فَأَجَبْنَا كُلُّنَا مِنْ أَصْلَابِ اٰبَائِنَا وَأَرْحَامِ أُمَّهَاتِنَا: لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لَاشَرِيكَ لَكَ. قَالَ اللهُ تَعَالَى: يَا أُمَّةَ مُحَمَّدٍ! إِنَّ رَحْمَتِي سَبَقَتْ غَضَبِي وَعَفْوِي عِقَابِي، قَدْ أَعْطَيْتُكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَسْئَلُونِي وَقَدْ أَجَبْتُكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَدْعُونِي وَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَعْصُونِي، مَنْ جَائَنِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِشَهَادَةِ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدِي وَرَسُولِي دَخَلَ الْجَنَّةَ، وَإِنْ كَانَتْ ذُنُوبُهُ أَكْثَرَ مِنْ زَبَدِ الْبَحْرِ.»

"Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)***a levhaları verdiğinde o onlara bakınca: 'Yâ Rabbi! Gerçekten bana öyle bir mertebe ikrâm ettin ki onu benden önce kimseye ikrâm etmemiştin!' dedi. Allâh-u Te'âlâ da:**

"Ey Mûsâ! Şüphesiz ki Ben seni (Tevrât levhalarında göndermiş olduğum) **vahiylerimle ve** (sana) **kelâmım**(ı vâsıtasız duyurmam)**la insanlar üzerine seçtim! Artık sana vermiş bulunduğum** (nübüvvet, hikmet ve kelâmıma mazhar olma imtiyazları gibi bunca) **şeyi al ve Muhammed'in sevgisi üzere ölmeye gayret ederek** (nîmetlerime) **şükredenlerden ol!" buyurunca Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: **'Yâ Rabbi! Muhammed de kim?' dedi.**

O zaman Allâh-u Te'âlâ: 'O Ahmed'dir ki, gökleri ve yeri yaratmadan iki bin sene önce onun ismini Arş'ıma: 'O Benim peygamberim, sevgilim ve yaratıklarım içerisinden tercih ettiğim seçkin kulum! O Bana bütün yaratıklarımdan da, bütün sevdiklerimden de daha sevgilidir!' diye yazdım.' buyurunca Mûsâ *(Aleyhisselâm)*:

'Yâ Rabbi! Muhammed Sana bütün yaratıklarından daha sevgiliyse, peki Sen Kendi katında benim ümmetimden daha değerli bir ümmet yarattın mı?' dedi.

Bunun üzerine Allâh-u Te'âlâ: 'Ey Mûsâ! Şüphesiz ümmet-i Muhammed'in, diğer yaratıklarıma karşı üstünlüğü, Benim, yaratıklarıma karşı üstünlüğüm gibidir!' buyurunca Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: **'Yâ Rabbi! Keşke ben onları göreydim!' dedi.**

Allâh-u Te'âlâ: 'Ey Mûsâ! Sen aslâ onları göremeyeceksin, ama seslerini duymak istersen duyarsın!' buyurunca Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: **'Yâ Rabbi! Ben onların kelâmını duymak istiyorum!' dedi.**

Allâh-u Te'âlâ: 'Ey Muhammed'in ümmeti!' diye nidâ edince biz hepimiz babalarımızın sulplerinden ve annelerimizin rahimlerinden: 'Buyur ey Allâh, buyur! Emrine âmâdeyim, bütün hamdler ve nîmetler Sana âittir, mülk de Sana mahsustur, Senin hiçbir ortağın yoktur!' diye cevap verdik.

Sonra Allâh-u Te'âlâ: 'Ey ümmet-i Muhammed! Şüphesiz Benim rahmetim gazabımı, affım da azâbımı geçmiştir. Siz Benden istemeden önce Ben size verdim, siz Bana duâ etmeden önce Ben size icâbet ettim, siz Bana isyân etmeden önce Ben sizi affettim!

Kıyâmet günü kim Bana, Allâh'tan başka hiçbir ilâh olmadığına ve şüphesiz Muhammed'in Benim kulum ve rasûlüm olduğuna şâhitlik ederek gelirse, günahları denizlerin köpüklerinden çok da olsa cennete girer!' buyurdu." *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/739)*

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ıstıfâiyyet (ezelde seçilmişlik) tekellüm îrâs etmiştir (**Allâh-u Te'âlâ** ile konuşma şerefi kazandırmıştır). Tekellüm ve kelâm ise (diğer peygamberlere karşı) ıstıfâiyyet îrâs etmişlerdir (seçilmişlik kazandırmışlardır).

﴿ ... فَخُذْ مَا اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشّٰكِرِينَ ﴾

"...Sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol!" *(A'râf Sûresi:144)* kavl-i şerîfinin tefsîrinde şöyle buyrulmuştur: "Sana verdiğim bahşişlerimi al ve kendisi için seçim yapan iddiacılardan olma, çünkü senin hakkında Benden çıkan kararlar senin kendin için yaptığın seçimlerden daha fazladır."

Meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "**Mevlâ Te'âlâ**'nın: **'Ben seni seçtim!'** kavl-i şerîfi: 'Sen, senden Bana ulaşan bir fazîlet sebebiyle seçilmiş olmadın, bilakis senin hakkında Benden sebkat eden güzel bir sâbıka nedeniyle seçilmiş oldun!' demektir."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu hitap, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kalbini tam bir rıfk (yumuşaklık) ile tesellî etmek içindir ki, sanki **Allâh-u Te'âlâ** ona:

"Ey **Mûsâ**! Ben seni ru'yet (cemâlimi görmek)ten ibâret olan bir şeyden men etmişsem de, lâkin birçok fazîletlerle seçkin kıldım; seni risâlet makamına seçtim ve

sana şerefli bir mertebe ikram ettim. Artık sen onlara şükret ve bu nîmetlerin kadrini bil de şükredenlerden ol, şikâyet makamına çıkmaya yeltenme!" buyurmuş olmaktadır.

İşte bu mânâda şu şiiri inşâd etmişlerdir:

إِنْ أَعْرَضُوا فَهُمُ الَّذِينَ تَعَطَّفُوا وَإِنْ جَنَوْا فَاصْبِرْ لَهُمْ إِنْ أَخْلَفُوا

"Eğer yüz çevirdilerse, evvelce yönelmiş olanlar da ancak onlardı,
Eğer söz bozdular ve sıkıntı verdilerse, yine de sen onlara sabret!"

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** hangi kulunu makamlardan bir makamda yâhut hallerden bir halde bulundurursa (aynı **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a buyurulduğu gibi) ona da: "Sana verdiğimi al, sana lütfettiğime kanaat et ve buna şükredenlerden ol! Yoksa sana verdiğimizi soyup alırız." buyurulmuş olur.

Demek ki kısmete rızâ vâciptir. Fazl-u kerem kapısını aramak gereklidir, işin sonu gizli ve kapalıdır, çünkü kimsenin makamının son noktası ölümünden önce bilinemez.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a şöyle buyurmuştur: **"Sana verdiğim şeyi al!"** yâni terkibine koyduğum isti'dâdını (kâbiliyetini) ve seni kendisiyle seçkin kıldığım risâlet ve mükâleme (elçilik ve konuşma) şerefini al **ve şükredenlerden ol!** Çünkü şükür seni istediğin ru'yete (Beni görme makamına) ulaştırır." Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ... ﴾

"...Andolsun ki; eğer şükrederseniz, elbette mutlaka sizi (nîmet bakımından) **ziyâdeleştiririm!.."** *(İbrâhîm Sûresi:7)* buyurmuştur ki, (burada vaad edilen) ziyâde (fazlalık), ru'yettir, zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ ... ﴾

"(Emirleri tutup yasaklardan kaçarak) **güzel işler yapan o kimseler için, o en güzel şey** (ve en rahat olan cennet), **bir de ziyâdesi** (olarak **Allâh**'ın cemâlini görmek) **vardır..."** *(Yûnus Sûresi:26)* buyurmuştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «اَلزِّيَادَةُ هِيَ الرُّؤْيَةُ، وَالْحُسْنَى هِيَ الْجَنَّةُ.»

"Ziyâde, ru'yettir, hüsnâ ise cennettir." buyurmuştur. *(Rûhu'l-beyân:3/239)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a şöyle buyurmuş olmaktadır: "**Ey Mûsâ!** Ben sana ru'yetimi nasip etmedimse de, **seni risâletlerimle ve kelâmımla seçkin kıldım. O halde sana verdiğim şeyleri** ciddiyetle **al ve** ubûdiyyet hakkını îfâda istikâmet göstererek **şükredenlerden ol!** Çünkü ondan üstün bir makam olamaz."

(Nitekim aşkını îtirâf eden bir âşığın, kendisine ismiyle seslenenlere söylemiş olduğu şu sözü bunu anlatır:)

لَا تَدْعُنِي إِلَّا بِيَا عَبْدَهَا فَإِنَّهُ أَشْرَفُ أَسْمَائِي

"Beni ancak 'O'nun kulu' diye çağır,
Gerçekten de o, isimlerimin en şereflisidir!"
(Şükür, eldeki nîmetin artmasına sebep olur, nitekim şöyle buyrulmuştur:)

وَبِالشُّكْرِ تَزْدَادُ النِّعَمُ

"Nîmetler ancak şükürle artar!"
Nitekim Kitap bunu nâtıktır. (Kur'ân-ı Kerîm bu gerçeği söylemektedir.)

﴿ وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (145)

(وَكَتَبْنَا) **Böylece Biz yazdık,** kime? (لَهُ) **ona,** nerede? (فِي الْأَلْوَاحِ) **o levhalarda,** neden? (مِنْ كُلِّ شَيْءٍ) **her bir şeyden,** ne yazdık? (مَوْعِظَةً) **büyük bir öğüt,** daha, (وَتَفْصِيلًا) **ayrıntılı bir açıklama,** niçin? (لِكُلِّ شَيْءٍ) **her bir şey için,** sonra Biz ona buyurduk ki, (فَخُذْ) **hemen al,** neyi? (هَا) **bunları,** neyle? (بِقُوَّةٍ) **büyük bir kuvvet** (ve ciddiyet)**le,** daha, (وَأْمُرْ) **emret,** kime? (قَوْمَكَ) **kavmine,** (يَأْخُذُوا) **onlar da alsınlar,** neyi? (بِأَحْسَنِهَا) **o** (hüküm ve kanu)**nların en güzel olanını,** (سَأُرِي) **pek yakında göstereceğim,** kime? (كُمْ) **size,** neyi? (دَارَ الْفَاسِقِينَ) **o fâsıkların yurdunu.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Böylece Biz ona o levhalarda (helâl ve haramlarla alâkalı) **her şeyden bir öğüt ve** (din konusunda muhtaç olacakları) **her şey için ayrıntılı bir açıklama yazdık** (ve böylece ona buyurduk) **ki:**

Hemen bunları (ciddiyet, azim, dikkat ve) **kuvvetle tut, kavmine de o** (hüküm ve kanu)**nların** (içerisinden kısas ve intikam almak gibi güzel olanlara nazaran af-fedip görmezlikten gelmek gibi daha güzel olanını ve mubahlara nazaran müstehaplar gibi) **en güzel olanını/*o en güzel olan (İlâhî hükümlerin tamâm)ını*/ al**(ıp uygula)**malarını emret!**

O (Firavun hânedânı gibi) **fâsık** (toplum)**ların** (dünyâda vîrân olmuş) **yurdunu**(, âhirette ise azapla dolu cehennem yurtlarını) **pek yakında size göstereceğim!"**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı risâletiyle seçkin kıldığını beyân ettikten sonra bu âyet-i kerîmede bu risâlet hakkında tafsîlât vermek üzere:

﴿ وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ ... ﴾

"Böylece Biz ona o levhalarda her şeyden bir öğüt ve her şey için ayrıntılı bir açıklama yazdık..." buyurmuştur.

Tevrât levhalarının neden olduğu ve diğer keyfiyetleri hakkında tefsirlerde farklı rivâyetler mevcuttur, biz bunların bir kısmını nakledecek olursak: **Ca'fer ibni Muhammed**'in, babası vâsıtasıyla dedesinden *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: « اَلْأَلْوَاحُ الَّتِي أُنْزِلَتْ عَلَى مُوسَى كَانَتْ مِنْ سِدْرِ الْجَنَّةِ، كَانَ طُولُ اللَّوْحِ إِثْنَيْ عَشَرَ ذِرَاعاً.»

"Mûsâ'ya indirilen levhalar cennet sidrelerindendi. Bir levhanın uzunluğu oniki arşın idi!" *(İbni Ebî Hâtim, no:8958, 5/1563; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/565; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/85)*

İbni Cüreyc ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle söyledikleri rivâyet edilmiştir: "Tevrat levhaları zeberceddendir ve cennet zümrütündendir. **Rabb Te'âlâ Cibrîl**'e emretmiş, o onları **Adn** cennetinden getirmiş, **Allâh-u Te'âlâ** da **Levh-i Mahfûz**'u kendisiyle yazdığı kalemi kullanarak kudret eliyle yazmaya başlamıştır. Rabb, Nur ırmağından mürekkep çekmiş ve levhaları onunla yazmıştır." *(Ebu'ş-Şeyh; İbn-i Münzir; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/565-66)*

"Beyzâvî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Tevrât levhalarının sayısının on mu, yedi mi, onun zümrütten mi yâhut zebercedden mi veyâ kırmızı yâkuttan mı yâhut **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a yumuşatması sebebiyle eliyle parçalara bölebildiği yâhut parmaklarıyla şekillendirebildiği sert bir kayadan mı olduğu husûsunda farklı görüşler vardır.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)* bu ihtilâfı aksettiren görüşleri beyân ettikten sonra: "Bu âyet-i kerîmenin lafzında, levhaların keyfiyetine ve onlara nasıl yazıldığına delâlet eden bir beyan yoktur. Eğer bu tafsîlât ayrıca kuvvetli bir delille sâbit olursa ona kāil olmak şarttır, değilse bu konuda sessiz kalmak gerekir." demiştir.

Fakat bizim burada naklettiğimiz rivâyetler arasında bu konuda tafsîlât veren nakiller bulunmaktadır. Aynı konuda birkaç rivâyet varsa ve aralarında tercih sebebi yoksa isteyen istediği görüşü nakledebilir. Ancak bir konuda tek bir rivâyet varsa o konuda onu delil almak uygun düşer.

Âlûsî *(Rahimehullâh)* bu görüşleri naklettikten sonra şöyle demiştir: "Benim katımda seçkin görüş, Tevrat levhalarının **Sidr Ağacı**'ndan olduğudur, çünkü bu rivâyetin altın silsileye (Ehl-i Beyt zincirine) isnâdı sahihtir."

İbni Cüreyc *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen meşhur rivâyete göre; Tevrat'ı yazan **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*dır. O **Levh-i Mahfûz**'u yazdığı kalemle onu da yazmıştır.

Fakat **Ali, Mücâhid, Atâ, İkrime** ve birçok rivâyet sâhibinden *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyet olunduğuna göre; **Allâh-u Te'âlâ** Tevrât'ı (kudret) eliyle yazmış, o sırada **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kalemlerin sesini işitmiştir. Nitekim **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «كَتَبَ اللهُ الْأَلْوَاحَ لِمُوسَى وَهُوَ يَسْمَعُ صَرِيفَ الْأَقْلَامِ فِي الْأَلْوَاحِ.»

"Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)* için levhaları yazarken o, kalemlerin levhalarda çıkardığı sesi işitiyordu!" *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/455; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/565)*

Sa'îd ibni Cübeyr ve **İkrime** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyete göre: "Tevrat'ı yazan kalem altındır, **Allâh-u Te'âlâ** onu kudret eliyle yazmıştır, gök ehli de o kalemin sesini duymuştur." *(İbni Ebî Hâtim, no:8956, 8960, 5/1562, 1563; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/565)*

Taberânî *(Rahimehullâh)*ın **"es-Sünne"** isimli eserinde **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "**Allâh-u Te'âlâ Âdem**'i (kudret) eliyle yaratmıştır, **Adn Cenneti**'ni de (kudret) eliyle yaratmıştır, Tevrât'ı (kudret) eliyle yazmıştır. Sonra diğer eşyâya: 'Var ol!' buyurmuş, böylece her şey var olmuştur." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/567)*

İkrime, Hakîm ibni Câbir ve **Muğîs eş-Şâmî** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyete göre: "**Allâh-u Te'âlâ** üç şeyden başkasına (kudret) eliyle dokunmamıştır; cennet ağaçlarını (kudret) eliyle dikmiştir, onun toprağını Yemen safranı ve za'ferân, dağlarını da misk yapmıştır, **Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı da (kudret) eliyle yaratmıştır, Tevrât'ı da **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* için (kudret) eliyle yazmıştır." *(Abd ibni Humeyd; İbni Ebî Şeybe; Hennâd; İbni Münzir; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/566-67; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/408)*

Verdân Ebû Hâlid *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ Âdem** *(Aleyhisselâm)*ı (kudret) eliyle yaratmıştır, **Cibrîl**'i de (kudret) eliyle yaratmıştır, **Kalem**'i de (kudret) eliyle yaratmıştır, **Arş**'ını da (kudret) eliyle yaratmıştır, Kendi katındaki Kitab'ı da (kudret) eliyle yaratmıştır ki ona Kendisinden başkası muttali olamaz. Tevrât'ı da (kudret) eliyle yazmıştır." *(Abd ibni Humeyd; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/566-67)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir: "Tevrât **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a zebercedden olma yedi levha içerisinde verilmiştir ki onlarda her şey için bir beyan ve vaaz vardı. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onları getirdiğinde İsrâiloğullarını buzağıya ibâdete yönelmiş görünce Tevrât'ı elinden attı da onlar kırıldı. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** ondan yedide altısını kaldırdı, yedide biri kaldı." *(İbni Ebî Hâtim, no:8957,9016, 5/1562, 1563, 1572; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/567)*

Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا أَرَادَ اللهُ أَنْ يَكْتُبَ لِمُوسَى التَّوْرَاةَ قَالَ: «يَا جِبْرِيلُ! اُدْخُلِ الْجَنَّةَ فَائْتِنِي بِلَوْحَيْنِ مِنْ شَجَرَةِ الْجَنَّةِ. فَدَخَلَ جِبْرِيلُ فَاسْتَقْبَلَتْهُ شَجَرَةٌ مِنْ شَجَرِ الْجَنَّةِ مِنْ يَاقُوتٍ أَحْمَرَ، فَقَطَعَ مِنْهَا لَوْحَيْنِ فَتَابَعَتْهُ عَلَى مَا أَمَرَهُ الرَّحْمٰنُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى، فَأَتَى بِهِمَا الرَّحْمٰنَ فَأَخَذَهُمَا بِيَدِهِ، فَعَادَ اللَّوْحَانِ نُوراً لَمَّا مَسَّهُمَا الرَّحْمٰنُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى، وَتَحْتَ الْعَرْشِ نَهْرٌ يَجْرِي مِنْ نُورٍ لَا يَدْرِي حَمَلَةُ الْعَرْشِ أَيْنَ يَجِيءُ وَلَا أَيْنَ يَذْهَبُ مُنْذُ خَلَقَ اللهُ الْخَلْقَ، فَلَمَّا اسْتَمَدَّ مِنْهُ الرَّحْمٰنُ جَفَّ فَلَمْ يَجْرِ، فَلَمَّا كَتَبَ لِمُوسَى التَّوْرَاةَ بِيَدِهِ نَاوَلَ اللَّوْحَيْنِ مُوسَى، فَلَمَّا أَخَذَهُمَا مُوسَى عَادَ حِجَارَةً، فَلَمَّا رَجَعَ إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ وَإِلَى هٰرُونَ وَهُوَ مُغْضَبٌ أَخَذَ بِلِحْيَتِهِ وَرَأْسِهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ فَقَالَ لَهُ هٰرُونُ: يَا ابْنَ أُمَّ! إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي وَمَعَ ذٰلِكَ اَنِّي خِفْتُ أَنْ اٰتِيَكَ فَتَقُولَ: فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَنْتَظِرْ قَوْلِي، فَاسْتَغْفَرَ مُوسَى رَبَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى، وَاسْتَغْفَرَ لِأَخِيهِ وَقَدْ تَكَسَّرَتِ الْأَلْوَاحُ لَمَّا أَلْقَاهَا مِنْ يَدِهِ.»

"**Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a Tevrât'ı yazmayı murâd edince: **'Ey Cibrîl! Cennete gir, Bana cennet ağaçlarından iki levha getir!'** buyurdu. **Cibrîl** cennete girdi, karşısına kırmızı yâkuttan olan cennet ağaçlarından bir ağaç çıktı, o ondan iki

levha kesti, ağaç da **Rahmân Tebârake ve Te'âlâ**'nın ona emrettiği şey husûsunda Kendisine uydu.

Cibrîl o iki levhayı **Rahmân**'a getirdi, **Rahmân** o iki levhâyı (kudret) eliyle aldı. **Rahmân Tebârake ve Te'âlâ** o iki levhaya dokunduğu için onlar nûra döndü. **Arş**'ın altında sürekli akan nurdan bir ırmak vardı ki, **Hamele-i Arş** (**Arş**'ı taşıyan melekler) **Allâh-u Te'âlâ** mahlûkātı yarattığından beri onun nereden geldiğini ve nereye gittiğini bilmezlerdi. **Rahmân** o ırmaktan mürekkep alınca, o kurudu da bir daha akmadı.

Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)* için (kudret) eliyle Tevrât'ı yazınca iki levhayı **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a uzattı. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onları alınca onlar taşa dönüştü. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* İsrâîloğullarına ve **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*a kızgın vaziyette dönünce sakalını ve saçını tutup onu kendisine doğru çekmeye başladı. **Hârûn** *(Aleyhisselâm)* ona:

'Ey anam oğlu! Şüphesiz ki bu kavim(; yardımcılarımın azlığından dolayı) beni güçsüz bıraktılar ve (kendilerini bu şirkten nehyettiğimde) beni öldürmeye iyice yanaştılar. Bununla berâber yine de ben senin gelip de: 'İsrâîloğullarının arasını ayırdın, benim sözümü gözetmedin!' demenden korktum.' dedi.

O zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Rabb Tebârake ve Te'âlâ**'dan mağfiret talep etti, kardeşi için de istiğfar etti. Ama elinden bıraktığı zaman levhalar kırılmıştı." *(Taberânî, es-Sünne; Ebu'ş-Şeyh; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/588-89)*

Kâ'bü'l-Ahbâr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ كَعْبِ الْأَحْبَارِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَقُولُ فِي دُعَائِهِ: «اَللّٰهُمَّ لَيِّنْ قَلْبِي بِالتَّوْرَاةِ وَلَا تَجْعَلْ قَلْبِي قَاسِياً كَالْحَجَرِ.»

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* duâsında: 'Ey **Allâh**! Kalbimi Tevrât'a karşı yumuşat (ki onu rahat okuyayım), kalbimi taş gibi katı yapma!' demiştir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/588-89; Ahmed ibni Hanbel, ez-Zühd, no:350, sh:109)*

Tevrât levhalarının ne zaman verildiği; "Beğavî, Beyzâvî, Nesefî, Hâzin, Rûhu'l-beyân ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; ru'yet talebi perşembe gününe denk gelen arefe günü vukû bulmuş, Tevrât'ın verilişi ise cumâ gününe rastlayan nahr (kurban bayramı) gününde olmuştur.

Tevrât'ın hacmine gelince; yine aynı tefsirlerde zikredildiğine göre; **Rabî' ibni Enes** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Tevrât yetmiş deve yükü kadar ağır olarak indirilmiştir. Onun bir cüzü bir senede okunuyordu. Onu ancak dört kişi tam okuyabilmiştir, bunlar da; **Mûsâ, Yûşa' ibni Nûn, Uzeyr** ve **Îsâ** *(Aleyhimüsselâm)*dır."

Bu rivâyette geçen okuma, ezbere bilme anlamındadır ki, buna göre mânâ: "Bu dört zattan başkası Tevrât'ı ezbere okuyamamıştır." demektir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Tefsîrinde bulunduğumuz bu âyet-i kerîme, Tevrât'taki bin âyet(i cem etmiş)tir."

Mûsâ *(Aleyhisselâm)***ın levhalarından bâzısının Kur'ân-ı Kerîm sûreleri olarak Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***e verildiği:**

Ma'kil ibni Yesâr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اِعْمَلُوا بِالْقُرْاٰنِ، أَحِلُّوا حَلاَلَهُ، وَحَرِّمُوا حَرَامَهُ! وَاقْتَدُوا بِهِ، وَلاَ تَكْفُرُوا بِشَيْءٍ مِنْهُ، وَمَا تَشَابَهَ عَلَيْكُمْ مِنْهُ فَرُدُّوهُ إِلَى اللهِ، وَإِلَى أُولِى الْأَمْرِ مِنْ بَعْدِى كَيْمَا يُخْبِرُوكُمْ. وَاٰمِنُوا بِالتَّوْرَاةِ، وَالْإِنْجِيلِ، وَالزَّبُورِ وَمَا أُوتِىَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ! وَلْيَسَعْكُمُ الْقُرْاٰنُ وَمَا فِيهِ مِنَ الْبَيَانِ، فَإِنَّهُ شَافِعٌ مُشَفَّعٌ، وَمَاحِلٌ مُصَدَّقٌ. أَلاَ وَلِكُلِّ اٰيَةٍ نُورٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَإِنِّى أُعْطِيتُ سُورَةَ الْبَقَرَةِ مِنَ الذِّكْرِ الأَوَّلِ، وَأُعْطِيتُ طٰهٰ وَطَوَاسِينَ وَالْحَوَامِيمَ مِنْ أَلْوَاحِ مُوسَى وَأُعْطِيتُ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ.»

"Kur'ânla amel edin, helâlini helâl kabul edin, harâmını haram kabul edin! Ona uyun, ondan hiçbir şeyi inkâr etmeyin. Ondan hangi âyet size müteşâbih (mânâsı hakkında kesin karar verilemez) **geldiyse onu Allâh'a havâle edin, ya da benden sonraki ülü'l-emr** (ilim sâhibi kimseler)**e bırakın ki size** (doğruyu) **bildirsinler.**

Tevrât'a, İncîl'e, Zebûr'a ve Rableri tarafından peygamberlere verilenlerin tümüne îmân edin! Ama Kur'ân ve onda bulunan beyân size kâfî gelsin. Çünkü gerçekten de o, (inananları için) **şefaati makbul bir şefaatçi,** (inkârcıları için de) **tasdik edilen bir şikâyetçidir.**

Âgâh olun ki; kıyâmet günü her bir âyet için büyük bir nur vardır. Bakara Sûresi bana zikr-i evvelden (ilk kayıt olan **Levh-i Mahfûz**'dan) **verilmiştir. Tâhâ, Tâsîn'ler ve Hâmîm'ler ise bana Mûsâ** *(Aleyhisselâm)***ın levhalarından verilmiştir. Kitabın Fâtihası ise bana Arş'ın altından verilmiştir."** *(Hâkim, el-Müstedrek, no:2133, 2/278; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:525, 20/225; Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/738-739)*

Müteşâbih âyetlere bir misal verecek olursak: *"Rahmân Arş üzerine istivâ etti!"* *(Tâhâ Sûresi:5)* kavl-i şerîfini gösterebiliriz. Burada geçen "İstivâ" kelimesi, lügate göre; "Oturma, kudret, istîlâ ve hâkimiyet" gibi mânâlara müsâit bir lafızdır. Ancak "Oturma" manası, muhkem âyetlerden olan: *"O'nun misli hiçbir şey yoktur!"* *(Şûrâ Sûresi: 11'den)* kavl-i şerîfiyle tamâmen çeliştiğinden, lügatte bulunan bu mânânın verilmesi imkânsız hâle gelmiştir.

Bu durumda Ehl-i Sünnet ulemâsı; selef ve halef olmak üzere iki türlü îzâh şekli geliştirmişlerdir. Selef târifine dâhil olanlar, daha sâlim yolu tercih ederek, müteşâbih lafızları tefsir ve te'vîlden kaçınıp, âyet-i kerîmede geçen lafzın, meselâ "İstivâ" kelimesinin kendisini kullanmışlar, halef ise; yanlış yorumlara sebebiyet vermemek için daha sağlam yolu tercih ederek, "Kudret, hâkimiyet ve istîlâ" gibi müsâit mânâlarla te'vîl etmişlerdir. *"Muhkem ve müteşâbih" tâbirlerinin farklı târif ve misalleri için bakınız! Rûhu'l-Furkan: 3/330-341*

Bu îzahtan anlaşıldığı üzere; Kur'ân-ı Kerîm'in tefsîri, hele hele müteşâbihlerin tahlîli, her âlim geçinene ya da başkalarının âlim diye öne çıkardığı kimselere sorulacak bir şey değildir.

Burada kastedilen "Ülü'l-emr", tefsir ve kelâm ilimlerinde yetkili olup, **İmâm-ı A'zam** ve **İmâm-ı Mâlik** gibi müctehidlerin itikâdî görüşlerini mezhepleştiren **İmâm-ı Mâtürîdî** ve **İmâm-ı Eş'arî** gibi âlimlerdir ki, günümüzde bunlar gibi bir âlim bulunamayacağından dolayı bunların görüşlerini doğru anlayıp anlatabilen ya da yazıya dökebilen kimselerin aranıp bulunması ya da eserlerinin okunması gerekmektedir. İşte bu hadîs-i şerîf müteşâbih âyetleri anlamamız için böyle kaynaklara mürâcaat etmemizi bize emretmektedir.

Yine bu hadîs-i şerîften anlaşıldığı üzere; Kur'ân-ı Kerîm bütün kitapları câmi' olduğundan, onu okuyan, tüm kitapları okumuş gibi, onunla amel eden de hepsiyle amel etmiş gibi mükâfat alacaktır. Ama onunla birlikte diğer kitapları da karıştırmaya kalkışan kişi bu hadîs-i şerîfte geçen: **"Kur'ân size yeterli gelsin!"** emrini terk etmiş olacağı için sapıtacaktır.

Âyet-i celîlede geçen: (مِنْ كُلِّ شَيْءٍ) **"Her şeyden"** ifâde-i celîlesi, **Fahrurrâzî** *(Rahimehullâh)* ve diğer bâzı âlimlerin beyânına göre; genel kabul edilmeyip, helâl ve haramlarla alâkalı ve din mevzuunda muhtaç olacakları şeyler husûsunda, bir de güzel ve çirkin sayılabilecek şeyler konusunda özeldir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Muhammed ibni Yezîd es-Sekafî** *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen:

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَزِيدَ الثَّقَفِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: اِصْطَحَبَ قَيْسُ بْنُ خَرَشَةَ وَكَعْبُ الْأَحْبَارِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، حَتَّى إِذَا بَلَغَا صِفِّينَ وَقَفَ كَعْبٌ، ثُمَّ نَظَرَ سَاعَةً، ثُمَّ قَالَ: لَيُهَرَاقَنَّ بِهٰذِهِ الْبُقْعَةِ مِنْ دِمَاءِ الْمُسْلِمِينَ شَيْءٌ لَا يُهَرَاقُ بِبُقْعَةٍ مِنَ الْأَرْضِ مِثْلُهُ. فَقَالَ قَيْسٌ: مَا يُدْرِيكَ فَإِنَّ هٰذَا مِنَ الْغَيْبِ الَّذِي اسْتَأْثَرَ اللهُ بِهِ؟! فَقَالَ كَعْبٌ: مَا مِنَ الْأَرْضِ شِبْرٌ إِلَّا مَكْتُوبٌ فِي التَّوْرَاةِ الَّذِي أَنْزَلَ اللهُ عَلَى مُوسَى مَا يَكُونُ عَلَيْهِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.»

Kays ibni Hareşe ve **Kâ'bu'l-Ahbâr** *(Radıyallâhu Anhümâ)* birlikte yola çıktılar, (**Fırat**'ın batı tarafının sâhilinde **Rakka**'ya yakın bulunan ve **Ali** ile **Mu'âviye** *(Radıyallâhu Anhümâ)* arasındaki savaşa sahne olan) **Sıffîn**'e vardıklarında **Kâ'b** durdu, bir süre bakındıktan sonra: "Andolsun ki bu yer parçasında Müslümanların kanlarından öyle büyük bir miktar akıtılacaktır ki yeryüzünün hiçbir buk'asında onun benzeri akıtılmayacaktır!" deyince, **Kays** *(Radıyallâhu Anh)*: "Bunu sana ne bildirebilir? Çünkü bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kendisine ayırdığı gayb ilmindendir!" dedi.

O zaman **Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)*: "Kıyâmet gününe kadar yeryüzünde olacak her şey, onda olacakların ve ondan çıkacakların hepsi mutlaka **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a indirdiği Tevrât'ta yazılıdır!" dedi. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/584; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:878, 18/345-346; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:6/476; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/84)* rivâyeti ise, Tevrât hakkında geçen: "Her şey" ifâdesinin genel mânâda her şeyi içine aldığını ifâde etmektedir.

Her halde bu, bizim Kur'ân-ı Kerîm hakkındaki iddiamızda olduğu gibi, her şeyin açıkça zikredilmesi anlamına gelmeyip, (ehli için) her şeye dâir bir remz ve işâret barındırdığının söylenmesi kabîlindendir.

Hâlid er-Rab'î *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen:

عَنْ خَالِدٍ الرَّبْعِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَرَأْتُ فِي كِتَابِ اللهِ الْمُنَزَّلِ أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ رَافِعٌ يَدَيْهِ إِلَى اللهِ يَقُولُ: «يَا رَبِّ! قَتَلَنِي عِبَادُكَ الْمُؤْمِنُونَ.»

Allâh-u Te'âlâ'nın, indirilen kitabında (Tevrât'ta): **"Osmân ibni Affân** *(Radıyallâhu Anh)***ın, ellerini Allâh-u Te'âlâ'ya doğru kaldırarak: 'Yâ Rabbi! Beni mümin kulların öldürdü!'** de(mek sûretiyle kātillerini şikâyet et)diğini okudum!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/584; Abdullâh ibn Ahmed, Zevâidü'z-Zühd, sh:128)* rivâyeti de bu görüşe uygun düşmektedir.

Âyet-i celîlede geçen: (مَوْعِظَةً) **"Bir öğüt"** tâbirine, ibâdete rağbet ve mâsiyetten kaçışı gerektiren işler hakkında **Allâh-u Te'âlâ**'nın bahsettiklerinin tümü dâhil olur.

Mev'ıza; aslında cehâletten nehyetmek (bilgisizliği engellemek), öğüt vermek, sevap ve azaplar hakkında kalbi yumuşatacak nasîhatlerde bulunmak ve âkıbetinden korkulan şeyden sakındırmaktır.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; "Mev'ıza": "Kalpleri kabûle, uzuvları da amele sevkeden etkileyici öğütlerdir."

Bâzısı: "Mev'ıza, helâl olmayan şeylerden nehyeden nasîhatlerdir." demiştir.

Ebû Bekir *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Mev'ıza, katı kalpleri yumuşatan, donuk gözleri yaşartan ve bozuk amelleri düzelten nasîhatlerdir."

Bize göre ise mev'ıza: "İnsana âkıbetini hatırlatarak kendisini ona göre amel etmeye sevkeden vaazlardır."

Görüldüğü üzere **Allâh-u Te'âlâ** Tevrât âyetlerini iki kısma ayırmış; birinci kısmın vaaz-u nasîhat olduğunu beyân etmiş, ikinci kısmı ise hükümlerin tafsîli olarak bildirmiştir.

Âyet-i celîlede geçen: (وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ) **"Her şey için ayrıntılı bir açıklama"** ifâde-i celîlesi, geride geçen: (مِنْ كُلِّ شَيْءٍ) **"Her şeyden"** ifâdesinin tafsîlâtı gibidir.

Buna göre Tevrât'ta fıkhî hükümler şerhedilmiş, helâl-haram husûsunda ve emir, nehiy, hudûd (had cezâları) ve ahkâm gibi dînî konularda muhtaç olunan bütün meseleler hakkında ayrıntılı açıklama yapılmış, kendisine ihtiyaç hissedilen hiçbir konunun beyânı ihmâl edilmemiştir. Nitekim zikredilecek rivâyetler bunun böyle olduğunu ispat etmektedir.

TEVRÂT LEVHALARINDA YAZILANLARLA İLGİLİ HADÎS-İ ŞERÎF VE RİVÂYETLER:

Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i şöyle buyururken işittim:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «كَانَ فِيمَا أَعْطَى اللهُ مُوسَى فِي الْأَلْوَاحِ الْأُوَلِ فِي أَوَّلِ مَا كَتَبَ عَشَرَةُ أَبْوَابٍ: يَا مُوسَى! لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئاً! فَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي؛ لَتَلْفَحَنَّ وُجُوهَ الْمُشْرِكِينَ النَّارُ! وَاشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ أَقِكَ الْمَتَالِفَ، وَأَنْسَأْ فِي عُمْرِكَ، وَأُحْيِكَ حَيَاةً طَيِّبَةً وَأُقْلِبُكَ إِلَى خَيْرٍ مِنْهَا، وَلَا تَقْتُلِ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمْتُ إِلَّا بِالْحَقِّ، فَتَضِيقَ عَلَيْكَ الْأَرْضُ بِرُحْبِهَا

وَالسَّمَاءُ بِأَقْطَارِهَا وَتَبُوءَ بِسَخَطِي وَالنَّارِ، وَلَا تَحْلِفْ بِاسْمِي كَاذِباً وَلَا اٰثِماً فَإِنِّي لَا أُطَهِّرُ وَلَا أُزَكِّي مَنْ لَمْ يُنَزِّهْنِي وَيُعَظِّمْ أَسْمَائِي، وَلَا تَحْسُدِ النَّاسَ عَلَى مَا أَعْطَيْتُهُمْ مِنْ فَضْلِي، وَلَا تَنْفُسْ عَلَيْهِمْ نِعْمَتِي وَرِزْقِي فَإِنَّ الْحَاسِدَ عَدُوُّ نِعْمَتِي رَادٌّ لِقَضَائِي سَاخِطٌ لِقِسْمَتِيَ الَّتِي أَقْسِمُ بَيْنَ عِبَادِي، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ كَذٰلِكَ فَلَسْتُ مِنْهُ وَلَيْسَ مِنِّي، وَلَا تَشْهَدْ بِمَا لَمْ يَعِ سَمْعُكَ وَيَحْفَظْ عَقْلُكَ وَيَعْقِدْ عَلَيْهِ قَلْبُكَ، فَإِنِّي وَاقِفٌ أَهْلَ الشَّهَادَاتِ عَلَى شَهَادَتِهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ سَائِلُهُمْ عَنْهَا سُؤْلاً حَثِيثاً، وَلَا تَزْنِ، وَلَا تَسْرِقْ، وَلَا تَزْنِ بِحَلِيلَةِ جَارِكَ فَأَحْجُبَ عَنْكَ وَجْهِي، وَتُغْلَقَ عَنْكَ أَبْوَابُ السَّمَاءِ، وَأَحْبِبْ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ، وَلَا تَذْبَحَنَّ لِغَيْرِي فَإِنِّي لَا أَقْبَلُ مِنَ الْقُرْبَانِ إِلَّا مَا ذُكِرَ عَلَيْهِ اسْمِي وَكَانَ خَالِصاً لِوَجْهِي، وَتَفَرَّغْ لِي يَوْمَ السَّبْتِ وَفَرِّغْ لِي نَفْسَكَ وَجَمِيعَ أَهْلِ بَيْتِكَ.» فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ جَعَلَ السَّبْتَ لِمُوسَى عِيداً، وَاخْتَارَ لَنَا الْجُمُعَةَ فَجَعَلَهَا لَنَا عِيداً.»

"Allâh-u Te'âlâ'nın Mûsâ *(Aleyhisselâm)***a verdiği önceki levhalarda ilk yazdıkları arasında** (şu) **on bap vardı: 'Ey Mûsâ! Hiçbir şeyi Bana ortak koşma! Gerçekten Benim katımda şu söz kesinleşmiştir ki; 'Andolsun elbette müşriklerin suratlarını ateş yalayacaktır!' Bana ve anne-babana şükret ki seni telef olacağın yerlerden koruyayım, ömrünü uzatayım, seni tertemiz bir hayatla yaşatayım ve seni** (âhirette) **ondan daha iyisine döndüreyim.**

(Kısas gibi meşrû) **bir hak olmadıkça haram kıldığım bir canı öldürme, sonra genişliğine rağmen yeryüzü ve kenar bucaklarıyla tüm semâ sana dar gelir, sen de Benim gazabıma ve ateşe uğrarsın!**

Ne yalan yere, ne de günahkâr olarak Benim adıma yemin etme, şüphesiz ki Ben Beni tenzih etmeyeni ve isimlerime tâzim etmeyeni temize çıkarmam ve tezkiye etmem!

Lütfumdan kendilerine verdiğim şeylere karşı insanları kıskanma! Onların üzerindeki nîmetimde ve rızkımda gözün kalmasın! Çünkü hasetçi kişi nîmetimin düşmanıdır, kazâmı reddedicidir ve kullarım arasında taksim ettiğim kısmetime buğzedicidir. İşte kim böyle olmazsa o Benden değildir, Ben de ondan değilim!

Kulağının kavramadığı, aklının ezberlemediği ve kalbinin yatmadığı şeylere şâhitlik yapma! Şüphesiz ki Ben, şâhitlik yapanları kıyâmet günü yaptıkları şâhitliklere vâkıf edeceğim de sonra onları ısrarlı bir sualle bunlardan sorguya çekeceğim!

Zinâ yapma! Hırsızlık yapma! (Özellikle) **komşunun karısıyla zinâ etme ki cemâlimi senden engellemeyeyim, gök kapıları da sana kapatılmasın! Kendin için sevdiğini insanlar için de sev!**

Benden başkası için hayvan kesme, zîrâ şüphesiz ki Ben, üzerine Benim ismim anılmış olup, Benim rızâm için hâlis olan kurbanlardan başkasını kabûl etmem!

Cumartesi gününü Bana ibâdete ayır, kendini de, tüm âile efrâdını da Benim için tüm işlerden boşa çıkar!'

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **'Şüphesiz ki Allâh-u Te'âlâ cumartesiyi Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **için bayram** (günü) **yaptı, bizim için de cumayı seçti ve onu bize bayram** (günü) **yaptı.'** buyurdu." *(İbni Merdûyeh; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/570-71; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:3/265-66; Semerkandî, Bahru'l-u'lûm:1/569)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَنَّ مُوسَى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا كَرَبَهُ الْمَوْتُ قَالَ: «هٰذَا مِنْ أَجْلِ اٰدَمَ، قَدْ كَانَ اللهُ جَعَلَنَا فِي دَارِ مَثْوًى لَا نَمُوتُ، فَخَطَأُ اٰدَمَ أَنْزَلَنَا هٰهُنَا! فَقَالَ اللهُ لِمُوسَى: أَبْعَثُ إِلَيْكَ اٰدَمَ فَتُخَاصِمَهُ؟ قَالَ: نَعَمْ. فَلَمَّا بَعَثَ اللهُ اٰدَمَ، سَأَلَهُ مُوسَى، فَقَالَ: أَبُونَا اٰدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا مُوسَى سَأَلْتَ اللهَ أَنْ يَبْعَثَنِي لَكَ! قَالَ مُوسَى: لَوْلَا أَنْتَ لَمْ نَكُنْ هٰهُنَا. قَالَ لَهُ اٰدَمُ: أَلَيْسَ قَدْ أَتَاكَ اللهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا؟ أَفَلَسْتَ تَعْلَمُ أَنَّهُ ﴿مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا﴾ قَالَ مُوسَى: بَلَى. فَخَصَمَهُ اٰدَمُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِمَا.»

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı ölüm sıkıntısı sarınca: 'İşte bu, **Âdem**'den sebep oldu! Gerçekten **Allâh** bizi hiç ölmeyeceğimiz ikâmet yurduna yerleştirmişti ama **Âdem**'in hatâsı bizi buraya indirdi.' dedi. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: **'Sana Âdem'i göndereyim de onunla mücâdele edesin olur mu?'** buyurunca: 'Evet! (Gönder yâ Rabbi!)' dedi.

Allâh-u Te'âlâ Âdem *(Aleyhisselâm)*ı gönderince **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ona (bunu) sordu. O zaman babamız **Âdem** *(Aleyhisselâm)*: 'Ey **Mûsâ**! Sen **Allâh**'tan, beni sana göndermesini istedin ha!' deyince **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: '(Tabî isterim!) Sen olmasaydın şimdi biz burada olmayacaktık!' dedi.

Âdem *(Aleyhisselâm)* ona: '**Allâh-u Te'âlâ** sana gerçekten her şey hakkında vaaz ve tafsîlat (ihtivâ eden Tevrât'ı) vermedi mi? Sen:

'**Ne yer**(yüzün)**de** (kıtlık, pahalılık gibi bir felâket), **ne de nefislerinizde** (hastalık ve fakirlik gibi) **herhangi bir musîbet isâbet etmez ki, daha Biz o** (belâları da, dünyâyı da, ca)**nları**(nızı da) **yaratmadan önce** (bütün bunlar **Levh-i Mahfûz** gibi) **yüce bir kitapta** (kaydedilmiş) **bulunmasın!**' (diye Kitab'ta yazılıdır.)' (âyetini) bilmiyor musun?' deyince **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Tabî ki biliyorum!' dedi. İşte böylece **Âdem** onu mağlup etti. **Allâh-u Te'âlâ** ikisine de salât etsin!" *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/438; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/568)*

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir:

عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي قَوْلِهِ ﴿وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ﴾ قَالَ: كَتَبَ لَهُ: «اُعْبُدْنِي وَلَا تُشْرِكْ بِي شَيْئاً مِنْ أَهْلِ السَّمَاءِ وَلَا مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ فَإِنَّ كُلَّ ذٰلِكَ خَلْقِي، فَإِذَا أُشْرِكَ بِي غَضِبْتُ، وَإِذَا غَضِبْتُ لَعَنْتُ، وَإِنَّ لَعْنَتِي تُدْرِكُ الرَّابِعَ مِنَ الْوَلَدِ، وَإِنِّي إِذَا أُطِعْتُ رَضِيتُ، وَإِذَا رَضِيتُ بَارَكْتُ وَالْبَرَكَةُ مِنِّي تُدْرِكُ الْأُمَّةَ بَعْدَ الْأُمَّةِ، وَلَا تَحْلِفْ بِاسْمِي كَاذِباً فَإِنِّي لَا أُزَكِّي مَنْ حَلَفَ بِاسْمِي كَاذِباً، وَوَقِّرْ وَالِدَيْكَ فَإِنَّهُ مَنْ وَقَّرَ وَالِدَيْهِ مَدَدْتُ لَهُ فِي عُمْرِهِ وَوَهَبْتُ لَهُ وَلَداً يَبَرُّهُ، وَمَنْ عَقَّ وَالِدَيْهِ قَصَّرْتُ لَهُ مِنْ عُمْرِهِ وَوَهَبْتُ

لَهُ وَلَداً يَعُقُّهُ، وَاحْفَظِ السَّبْتَ فَإِنَّهُ اٰخِرُ يَوْمٍ فَرَغْتُ فِيهِ مِنْ خَلْقِي، وَلَا تَزْنِ، وَلَا تَسْرِقْ، وَلَا تُوَلِّ وَجْهَكَ عَنْ عَدُوِّي، وَلَا تَزْنِ بِامْرَأَةِ جَارِكَ الَّذِي يَأْمَنُكَ، وَلَا تَغْلِبْ جَارَكَ عَلَى مَالِهِ، وَلَا تَخْلُفْهُ عَلَى امْرَأَتِهِ.»

"Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a: **'Bana ibâdet et, ne gök ehlinden, ne yer ehlinden hiçbir şeyi Bana ortak koşma! Şüphesiz ki bütün bunlar Benim yaratıklarımdır. Ben Bana şirk koşulduğu zaman kızarım, kızdığım zaman lânet ederim! Şüphesiz ki Benim lânetim** (lânete uğrayanın) **dördüncü nesl**(in)**e kadar ulaşır.**

Muhakkak ki Ben itaat olunduğum zaman râzı olurum, râzı olunca da bereket veririm. Benden gelen bereket bir ümmetin ardından gelen diğer ümmete bile ulaşır. Benim adıma yalan yere yemin etme, şüphesiz ki Ben Benim adıma yalan yere yemin edeni temize çıkarmam!

Anne-babana değer ver, şüphesiz kim anne-babasına tâzim ederse onun ömrünü uzatırım ve kendisine iyi davranacak bir çocuk ona bağışlarım! Kim de anne-babasına isyân ederse onun için ömründen eksiltme yaparım ve kendisine ona isyân edecek bir çocuk hibe ederim!

Cumartesiyi koru (ve onu ibâdete ayır), **şüphesiz ki o, yaratma işini kendisinde bitirdiğim son gündür. Zinâ yapma, hırsızlık yapma ve yüzünü düşmanımdan tarafa çevirme! Sana güvenmekte olan komşunun karısıyla zinâ etme, komşunu alt ederek malını alma, komşunun hanımının ardına düşme!'** buyurdu." *(İbni Ebî Hâtim, no:8964-65, 5/1564; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/569)*

Ebû Hazre el-Kāss *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي حَزْرَةَ الْقَاصِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ الْعَشْرَ الْأٰيَاتِ الَّتِي كَتَبَ اللهُ تَعَالَى لِمُوسَى فِي الْأَلْوَاحِ: «أَنِ اعْبُدْنِي وَلَا تُشْرِكْ بِي شَيْئاً، وَلَا تَحْلِفْ بِاسْمِي كَاذِباً فَإِنِّي لَا أُزَكِّي وَلَا أُطَهِّرُ مَنْ حَلَفَ بِاسْمِي كَاذِباً، وَاشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ أُنْسَأْ لَكَ فِي أَجَلِكَ وَأُقِيكَ الْمَتَالِفَ، وَلَا تَسْرِقْ وَلَا تَزْنِ فَأَحْجُبَ عَنْكَ نُورَ وَجْهِي، وَتُغْلَقَ عَنْ دُعَائِكَ أَبْوَابُ سَمَاوَاتِي، وَلَا تَغْدِرْ بِحَلِيلِ جَارِكَ، وَأَحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ، وَلَا تَشْهَدْ بِمَا لَمْ يَعِهِ سَمْعُكَ وَيَفْقَهْ قَلْبُكَ، فَإِنِّي وَاقِفٌ أَهْلَ الشَّهَادَاتِ عَلَى شَهَادَتِهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ سَائِلُهُمْ عَنْهَا، وَلَا تَذْبَحْ لِغَيْرِي لَا يَصْعَدُ إِلَيَّ مِنْ قُرْبَانِ أَهْلِ الْأَرْضِ إِلَّا مَا ذُكِرَ عَلَيْهِ اسْمِي.» .

"Allâh-u Te'âlâ'nın Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a levhalarda yazdığı on âyet şunlardır: **'Bana ibâdet et, hiçbir şeyi Bana ortak koşma! Benim adıma yalan yere yemin etme, şüphesiz ki Ben Benim adıma yalan yere yemin edeni temize çıkarmam! Bana ve anne-babana şükret ki ecelinde senin için gecikme yapayım ve telef olacağın yerlerden seni koruyayım!**

Hırsızlık yapma! Zinâ da yapma ki cemâlimin nûrunu senden engellemeyeyim, semâlarımın kapıları da senin duâna kapatılmasın! Komşunun karısıyla (komşunu) **aldatma! Kendin için sevdiğini insanlar için de sev!**

Kulağının kavramadığı ve kalbinin anlamadığı şeylere şâhitlik yapma! Şüphesiz ki Ben kıyâmet günü şâhitlik yapanları yaptıkları şâhitliklere vâkıf edeceğim de sonra onlara bunları soracağım! Benden başkası için hayvan kesme, zîrâ yer

halkının kurbanlarından Benim ismim anılarak kesilenler ancak Bana yükselir!" *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4858, 4/222; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/569-70)*

Atâ *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bana ulaşan rivâyete göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a indirdikleri arasında şu da vardı:

عَنْ عَطَاءٍ رَحِمَهُ اللهُ قَالَ: بَلَغَنِي أَنَّ فِيمَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: «لَا تُجَالِسُوا أَهْلَ الْأَهْوَاءِ فَيُحْدِثُوا فِي قَلْبِكَ مَا لَمْ يَكُنْ.»

"Hevâ ehliyle (nefsânî arzularına göre âyet ve hadisleri tahrif eden yenilikçilerle) **oturmayın, sonra senin kalbinde evvelce bulunmayan bir şeyi** (kötü inancı) **ihdâs ederler** (meydana getirirler)." *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:4858, 4/222; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/569-70)*

Meymûn ibni Mihrân *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: **Allâh-u Te'âlâ**'nın, levhalarda **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a yazdıklarından biri de şuydu:

عَنْ مَيْمُونِ بْنِ مِهْرَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: مِمَّا كَتَبَ اللهُ لِمُوسَى فِي الْأَلْوَاحِ: «لَا تَتَمَنَّ مَالَ أَخِيكَ وَلَا امْرَأَةَ أَخِيكَ.»

"Kardeşinin malını(n sana âit olmasını) **arzulama, kardeşinin eşini de temennî etme!"** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/571)*

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyetine göre Tevrât'ta şöyle yazılıdır:

عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: مَكْتُوبٌ فِي التَّوْرَاةِ: «شَوَّقْنَاكُمْ فَلَمْ تَشْتَاقُوا، وَنُحْنَا لَكُمْ فَلَمْ تَبْكُوا، أَلَا وَإِنَّ لِلّٰهِ مَلَكاً يُنَادِي فِي السَّمَاءِ كُلَّ لَيْلَةٍ: بَشِّرِ الْقَتَّالِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عِنْدَ اللهِ سَيْفاً لَا يَنَامُ وَهُوَ نَارُ جَهَنَّمَ، أَبْنَاءَ الْأَرْبَعِينَ زَرْعٌ قَدْ دَنَا حَصَادُهُ، أَبْنَاءَ الْخَمْسِينَ هَلُمُّوا إِلَى الْحِسَابِ لَا عُذْرَ لَكُمْ، أَبْنَاءَ السِّتِّينَ مَاذَا قَدَّمْتُمْ وَمَاذَا أَخَّرْتُمْ؟ أَبْنَاءَ السَّبْعِينَ مَا تَنْتَظِرُونَ؟ أَلَا لَيْتَ الْخَلْقَ لَمْ يُخْلَقُوا فَإِذَا خُلِقُوا عَلِمُوا لِمَا خُلِقُوا، أَلَا أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ فَخُذُوا حِذْرَكُمْ.»

"Sizi (cennete) **heveslendirdik ama şevklenmediniz. Biz sizin** (kurtuluşunuz) **için feryâd-u figan ettik ama siz** (kendiniz adına) **ağlamadınız! Âgâh olun! Şüphesiz Allâh'ın bir meleği vardır ki gökte şöyle nidâ eder:**

'Çokça öldürenleri şununla müjdele ki; gerçekten onlar için Allâh katında hiç uyumayan bir kılıç vardır ki o da cehennem ateşidir.

Ey kırk yaşlarındakiler! Hasadı yanaşmış bir ekinsiniz!

Ey elli yaşlarındakiler! Haydi, hesâba gelin, artık sizin (İslâm'ı yaşamamakta hiçbir) **mâzeretiniz yoktur!**

Ey altmış yaşlarındakiler! Neleri yolladınız, neleri geri bıraktınız? (Hangi iyilikleri ve kötülükleri yaptınız, hangilerini yapmadınız, bunu iyi düşünün!)

Ey yetmiş yaşlarındakiler! (Düzelmek için) **daha ne bekliyorsunuz?'**

Âgâh olun! Keşke yaratıklar halk olunmasaydılar! O ki yaratıldılar, bâri niçin yaratıldıklarını bilseydiler! Âgâh olun ki o (kıyâmet) **ân**(ı) **size gelmiştir, artık** (İslâm'ı yaşayarak) **tedbirinizi alın!"** *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:2/157; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/572)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: «رَبِّ! إِنِّي أَجِدُ فِي الْأَلْوَاحِ أُمَّةً هُمُ الْآخِرُونَ السَّابِقُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، الْآخِرُونَ فِي الْخَلْقِ وَالسَّابِقُونَ فِي دُخُولِ الْجَنَّةِ فَاجْعَلْهُمْ أُمَّتِي: قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: رَبِّ! إِنِّي أَجِدُ فِي الْأَلْوَاحِ أُمَّةً خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُؤْمِنُونَ بِاللهِ فَاجْعَلْهُمْ أُمَّتِي. قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: رَبِّ! إِنِّي أَجِدُ فِي الْأَلْوَاحِ أُمَّةً يُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ الْأَوَّلِ وَالْكِتَابِ الْآخِرِ وَيُقَاتِلُونَ فُضُولَ الضَّلَالَةِ حَتَّى يُقَاتِلُوا الْأَعْوَرَ الْكَذَّابَ فَاجْعَلْهُمْ أُمَّتِي. قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: رَبِّ! إِنِّي أَجِدُ فِي الْأَلْوَاحِ أُمَّةً أَنَاجِيلُهُمْ فِي قُلُوبِهِمْ يَقْرَأُونَهَا. ـقَالَ قَتَادَةُ: وَكَانَ مَنْ قَبْلَكُمْ إِنَّمَا يَقْرَأُونَ كِتَابَهُمْ نَظَراً، فَإِذَا رَفَعُوهَا لَمْ يَحْفَظُوا مِنْهَا شَيْئاً وَلَمْ يَعُوهُ، وَإِنَّ اللهَ أَعْطَاكُمْ أَيَّتُهَا الْأُمَّةُ مِنَ الْحِفْظِ شَيْئاً لَمْ يُعْطِهِ أَحَداً مِنَ الْأُمَمِ قَبْلَكُمْ، خَاصَّةٌ خَصَّكُمْ بِهَا وَكَرَامَةٌ أَكْرَمَكُمْ بِهَا ـ قَالَ: فَاجْعَلْهُمْ أُمَّتِي. قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ.

قَالَ: رَبِّ! إِنِّي أَجِدُ فِي الْأَلْوَاحِ أُمَّةً صَدَقَاتُهُمْ يَأْكُلُونَهَا فِي بُطُونِهِمْ وَيُؤْجَرُونَ عَلَيْهَا. ـقَالَ قَتَادَةُ: وَكَانَ مَنْ قَبْلَكُمْ إِذَا تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَقُبِلَتْ مِنْهُ بَعَثَ اللهُ عَلَيْهَا نَاراً فَأَكَلَتْهَا وَإِنْ رُدَّتْ تُرِكَتْ فَأَكَلَتْهَا السِّبَاعُ وَالطَّيْرُ، وَإِنَّ اللهَ أَخَذَ صَدَقَاتِكُمْ مِنْ غَنِيِّكُمْ لِفَقِيرِكُمْ رَحْمَةً رَحِمَكُمْ بِهَا وَتَخْفِيفاً خَفَّفَ بِهِ عَنْكُمْ ـ فَاجْعَلْهُمْ أُمَّتِي. قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: رَبِّ! إِنِّي أَجِدُ فِي الْأَلْوَاحِ أُمَّةً إِذَا هَمَّ أَحَدُهُمْ بِحَسَنَةٍ ثُمَّ لَمْ يَعْمَلْهَا كُتِبَتْ لَهُ حَسَنَةً فَإِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ لَهُ عَشْرَ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ فَاجْعَلْهُمْ أُمَّتِي. قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ رَبِّ! إِنِّي أَجِدُ فِي الْأَلْوَاحِ أُمَّةً إِذَا هَمَّ أَحَدُهُمْ بِسَيِّئَةٍ لَمْ تُكْتَبْ عَلَيْهِ حَتَّى يَعْمَلَهَا فَإِنْ عَمِلَهَا كُتِبَتْ سَيِّئَةً وَاحِدَةً فَاجْعَلْهُمْ أُمَّتِي. قَالَ تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: رَبِّ! إِنِّي أَجِدُ فِي الْأَلْوَاحِ أُمَّةً هُمُ الْمُسْتَجِيبُونَ وَالْمُسْتَجَابُ لَهُمْ فَاجْعَلْهُمْ أُمَّتِي. قَالَ تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ قَتَادَةُ: فَذُكِرَ لَنَا أَنَّ نَبِيَّ اللهِ مُوسَى نَبَذَ الْأَلْوَاحَ وَقَالَ: اَللّٰهُمَّ إِذاً فَاجْعَلْنِي مِنْ أُمَّةِ أَحْمَدَ. قَالَ: فَأُعْطِيَ اثْنَتَيْنِ لَمْ يُعْطَهُمَا أَحَدٌ ﴿ قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي ﴾ قَالَ: فَرَضِيَ نَبِيُّ اللهِ، ثُمَّ أُعْطِيَ الثَّانِيَةَ ﴿ وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴾ قَالَ: فَرَضِيَ نَبِيُّ اللهِ مُوسَى كُلَّ الرِّضَا.»

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben (Tevrât) levhalar(ın)da bir ümmet buluyorum ki onlar sonuncular iken kıyâmet günü öne geçenlerdir; yaratılışta sonra gelmişlerken, cennete girmekte öne geçicidirler. Onları benim ümmetim yap!' dedi. **Allâh-u Te'âlâ**: **'Onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben (Tevrât) levhalar(ın)da bir ümmet buluyorum ki onlar, insanlar(ın menfaati) için çıkarılmış olan en hayırlı ümmettir; iyiliği emrederler, kötülükten nehyederler ve **Allâh**'a îmân ederler. Onları benim ümmetim yap!' deyince **Allâh-u Te'âlâ**: **'Onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben (Tevrât) levhalar(ın)da bir ümmet buluyorum ki onlar, önceki kitaba da îmân ederler, sonraki kitaba da îmân ederler ve o **Şaşı Sahtekâr (Deccal)** ile savaşıncaya kadar dalâlet önderleriyle savaşırlar. Onları benim ümmetim yap!' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ**: **'Onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben (Tevrât) levhalar(ın)da bir ümmet buluyorum ki, onların İncil'leri kalplerindedir onu (ezbere) okurlar. Onları benim ümmetim yap!' dedi. **Allâh-u Te'âlâ** da: **'Onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu."

*–**Katâde** (Radıyallâhu Anh) bu arada şu îzâhı yapmıştır: 'Sizden öncekiler kitaplarını bakarak okurlardı, ama onu (kapatıp) kaldırınca kendisinden hiçbir şey ezberlemezler ve bellemezlerdi. Ey (âhir zaman) ümmet(i)! Gerçekten **Allâh** size hıfz (ezberleme) husûsunda öyle bir şey verdi ki, sizden önceki ümmetlerden hiçbirine onu vermedi. Bu bir husûsiyettir ki **Allâh-u Te'âlâ** onu size tahsis etmiş ve bu kerâmeti sâdece size ikrâm etmiştir.'-*

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben (Tevrât) levhalar(ın)da bir ümmet buluyorum ki onlar sadakalarını kendi karınları içerisinde (tıka basa) yiyorlar, hem de ondan sevap alıyorlar. Onları benim ümmetim yap!' dedi. **Allâh-u Te'âlâ: 'Onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

*–**Katâde** (Radıyallâhu Anh) bu arada şu îzâhı yapmıştır: 'Sizden öncekiler bir sadaka tasadduk ettiğinde bu ondan kabul edilirse, **Allâh-u Te'âlâ** ona bir ateş gönderir de o ateş o sadakayı yerdi, ama reddedilirse sadaka ortada bırakılır, onu da yırtıcılar ve kuşlar yerdi. Şüphesiz ki **Allâh-u Te'âlâ** sadakalarınızı zenginlerinizden alıp fakirinize verdi. İşte bu, size acıdığı için lütfettiği bir rahmet ve size hafiflik olsun diye ikram ettiği bir tahfif olmuştur.-*

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben (Tevrât) levhalar(ın)da bir ümmet buluyorum ki onlardan biri güzel bir amel yapmak ister de, sonra onu yapmazsa ona bir hasene yazılır. Yaptığında ise on misli yazılır ve yediyüz kata kadar katlanır. Onları benim ümmetim yap!' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'Onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben (Tevrât) levhalar(ın)da bir ümmet buluyorum ki onlardan biri kötü bir şey yapmak istediğinde onu yapıncaya kadar kendisine bir şey yazılmaz. Yaptığında ise bir kötülük yazılır. Onları benim ümmetim yap!' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'Onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben (Tevrât) levhalar(ın)da bir ümmet buluyorum ki onlar (Hakk'ın dâvetine) icâbet edenler ve kendilerin(in isteklerin)e icâbet olunanlardır. Onları benim ümmetim yap!' dedi. **Allâh-u Te'âlâ: 'Onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu."

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bize nakledildiğine göre; **Allâh**'ın elçisi **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* (**Allâh-u Te'âlâ** ile arasında geçen bu muhâvereden sonra) levhaları bırakarak: "Ey **Allâh**! O zaman Sen beni **Ahmed**'in ümmetinden yap!" dedi.

Bunun üzerine kimseye verilmemiş olan iki haslet **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a verildi. **Allâh-u Te'âlâ: "Ey Mûsâ! Şüphesiz Ben risâletlerimle ve kelâmımla seni diğer insanlara karşı seçkin kıldım!"** buyurdu. **Allâh**'ın peygamberi de bundan râzı oldu!

Sonra ikinci olarak:

"Mûsâ'nın kavminden de bir topluluk vardı ki, hak üzere bulunarak (insanları) **hidâyete eriştirecekler ve ancak onunla** (hüküm verip, zulme sapmayarak) **adâletli davranacaklar."** müjdesi ona verilince **Allâh**'ın peygamberi **Mûsâ** tam bir memnûniyetle rızâ gösterdi." *(Abd ibni Humeyd; Ebu'ş-Şeyh; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/572-573; İbni Cerîr et-*

Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/452-454; İbni Ebî Hâtim, no:8967, 5/1564-1565; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/198-199; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/399-400; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/633; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/407-408)

Bu mânâdaki başka bir rivâyeti **Ebû Nu'aym "ed-Delâil"** isimli eserinde **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan hadîs-i şerîf olarak nakletmiştir. *(Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve, no:31, 1/68-69; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/580-581)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: فِيمَا نَاجَى مُوسَى رَبَّهُ فِيمَا وَهَبَ اللهُ لِمُحَمَّدٍ وَأُمَّتِهِ حَيْثُ قَرَأَ التَّوْرَاةَ وَأَصَابَ فِيهَا نَعْتَ النَّبِيِّ وَأُمَّتِهِ قَالَ: «يَا رَبِّ! مَنْ هٰذَا النَّبِيُّ الَّذِي جَعَلْتَهُ وَأُمَّتَهُ أَوَّلاً وَاٰخِراً؟ قَالَ: هٰذَا مُحَمَّدٌ النَّبِيُّ الْأُمِّيُّ الْعَرَبِيُّ الْحَرَمِيُّ التِّهَامِيُّ مِنْ وُلْدِ قَاذَرَ بْنِ إِسْمَاعِيلَ، جَعَلْتُهُ أَوَّلًا فِي الْمَحْشَرِ، وَجَعَلْتُهُ اٰخِراً خَتَمْتُ بِهِ الرُّسُلَ، يَا مُوسَى! خَتَمْتُ بِشَرِيعَتِهِ الشَّرَائِعَ، وَبِكِتَابِهِ الْكُتُبَ، وَبِسُنَّتِهِ السُّنَنَ، وَبِدِينِهِ الْأَدْيَانَ.

قَالَ: يَا رَبِّ! إِنَّكَ اصْطَفَيْتَنِي وَكَلَّمْتَنِي؟ قَالَ: يَا مُوسَى! إِنَّكَ صَفِيِّ وَهُوَ حَبِيبِي أَبْعَثُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى كَوْمٍ أَجْعَلُ حَوْضَهُ أَعْرَضَ الْحِيَاضِ وَأَكْثَرَهُمْ وَارِداً وَأَكْثَرَهُمْ تَبَعاً قَالَ: رَبِّ! لَقَدْ كَرَّمْتَهُ وَشَرَّفْتَهُ. قَالَ: يَا مُوسَى! حُقَّ لِي أَنْ أُكَرِّمَهُ وَأُفَضِّلَهُ وَأُفَضِّلَ أُمَّتَهُ، لِأَنَّهُمْ يُؤْمِنُونَ بِي وَبِرُسُلِي كُلِّهِمْ وَبِكُتُبِي كُلِّهَا وَبِغَيْبِي كُلِّهِ مَا كَانَ فِيهِمْ شَاهِداً ـيَعْنِي النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَـ وَمِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. قَالَ: يَا رَبِّ! هٰذَا نَعْتُهُمْ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: يَا رَبِّ! وَهَبْتَ لَهُمُ الْجُمُعَةَ أَوْ لِأُمَّتِي؟ قَالَ: بَلْ لَهُمُ الْجُمُعَةُ دُونَ أُمَّتِكَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي نَظَرْتُ فِي التَّوْرَاةِ إِلَى نَعْتِ قَوْمٍ غُرٍّ مُحَجَّلِينَ فَمَنْ هُمْ؟ أَمِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ هُمْ أَمْ مِنْ غَيْرِهِمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ، اَلْغُرُّ الْمُحَجَّلُونَ مِنْ اٰثَارِ الْوُضُوءِ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ قَوْماً يَمُرُّونَ عَلَى الصِّرَاطِ كَالْبَرْقِ وَالرِّيحِ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ قَوْماً يُصَلُّونَ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسَ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ قَوْمًا يَتَّزِرُونَ إِلَى أَنْصَافِهِمْ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ قَوْماً يُرَاعُونَ الشَّمْسَ مُنَادِيهِمْ فِي جَوِّ السَّمَاءِ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ قَوْماً يَذْكُرُونَكَ عَلَى كُلِّ شَرَفٍ وَوَادٍ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ قَوْماً اَلْحَسَنَةُ مِنْهُمْ بِعَشَرَةٍ وَالسَّيِّئَةُ بِوَاحِدَةٍ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ شَاهِرِينَ سُيُوفَهُمْ لَا تُرَدُّ لَهُمْ حَاجَةٌ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ قَوْماً إِذَا أَرَادُوا أَمْراً اسْتَخَارُوكَ ثُمَّ رَكِبُوهُ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي أَجِدُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ يُشَفَّعُ مُحْسِنُهُمْ فِي مُسِيئِهِمْ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ يَحُجُّونَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ لَا يَنْأَوْنَ عَنْهُ أَبَداً لَا يَقْضُونَ مِنْهُ وَطَراً أَبَداً فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ.

قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ قُرْبَانُهُمْ دِمَاؤُهُمْ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِكَ صُفُوفاً زُحُوفًا يُفْرَغُ عَلَيْهِمُ الصَّبْرُ إِفْرَاغًا فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ يُذْنِبُ أَحَدُهُمُ الذَّنْبَ فَيَتَوَضَّأُ فَيُغْفَرُ لَهُ، وَيُصَلِّي فَتُجْعَلُ الصَّلَاةُ لَهُ نَافِلَةً بِلَا ذَنْبٍ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ.

قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ يَشْهَدُونَ لِرُسُلِكَ بِمَا بَلَّغُوا فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ يَجْعَلُونَ الصَّدَقَةَ فِي بُطُونِهِمْ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ اَلْغَنَائِمُ لَهُمْ حَلَالٌ وَهِيَ مُحَرَّمَةٌ عَلَى الْأُمَمِ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ جُعِلَتِ الْأَرْضُ لَهُمْ طَهُورًا وَمَسْجِدًا فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ نَعْتَ قَوْمٍ اَلرَّجُلُ مِنْهُمْ خَيْرٌ مِنْ ثَلَاثِينَ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَهُمْ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. يَا مُوسَى! اَلرَّجُلُ مِنَ الْأُمَمِ السَّالِفَةِ أَعْبَدُ مِنَ الرَّجُلِ مِنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِثَلَاثِينَ ضِعْفًا، وَهُمْ خَيْرٌ مِنْهُ بِثَلَاثِينَ ضِعْفًا بِإِيمَانِهِ بِالْكُتُبِ كُلِّهَا.

قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ نَعْتَ قَوْمٍ يَأْوُونَ إِلَى ذِكْرِكَ وَيَتَحَابُّونَ عَلَيْهِ كَمَا تَأْوِي النُّسُورُ إِلَى وُكُورِهَا فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ إِذَا غَضِبُوا هَلَّلُوكَ، وَإِذَا تَنَازَعُوا سَبَّحُوكَ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ يَغْضَبُونَ لَكَ كَمَا يَغْضَبُ النَّمِرُ الْحَرِبُ لِنَفْسِهِ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ تُفَتَّحُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ لِأَعْمَالِهِمْ وَأَرْوَاحِهِمْ وَتَبَاشَرُ بِهِمُ الْمَلَائِكَةُ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ تَتَبَاشَرُ بِهِمُ الْأَشْجَارُ وَالْجِبَالُ بِمَمَرِّهِمْ عَلَيْهَا لِتَسْبِيحِهِمْ لَكَ وَتَقْدِيسِهِمْ لَكَ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ وَهَبْتَ لَهُمُ الْاِسْتِرْجَاعَ عِنْدَ الْمُصِيبَةِ، وَوَهَبْتَ لَهُمْ عِنْدَ الْمُصِيبَةِ الصَّلَاةَ وَالرَّحْمَةَ وَالْهُدَى فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ تُصَلِّي عَلَيْهِمْ أَنْتَ وَمَلَائِكَتُكَ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ يَدْخُلُ مُحْسِنُهُمُ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ، وَمُقْتَصِدُهُمْ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا، وَظَالِمُهُمْ يُغْفَرُ لَهُ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! فَاجْعَلْنِي مِنْهُمْ. قَالَ: يَا مُوسَى! أَنْتَ مِنْهُمْ وَهُمْ مِنْكَ لِأَنَّكَ عَلَى دِينِي وَهُمْ عَلَى دِينِي، وَلٰكِنْ قَدْ فَضَّلْتُكَ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي فَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ.

قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ يُبْعَثُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَدْ مَلَأَتْ صُفُوفُهُمْ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ صُفُوفاً يُهَوَّنُ عَلَيْهِمُ الْمَوْقِفُ لَا يُدْرِكُ فَضْلَهُمْ أَحَدٌ مِنَ الْأُمَمِ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ تَقْبِضُهُمْ عَلَى فُرُشِهِمْ وَهُمْ شُهَدَاءُ عِنْدَكَ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ لَا يَخَافُونَ فِيكَ لَوْمَةَ لَائِمٍ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ صِدِّيقُهُمْ أَفْضَلُ الصِّدِّيقِينَ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! لَقَدْ كَرَّمْتَهُ وَفَضَّلْتَهُ. قَالَ: يَا مُوسَى! هُوَ كَذٰلِكَ نَبِيِّي وَصَفِيِّي وَحَبِيبِي وَأُمَّتُهُ خَيْرُ أُمَّةٍ.

قَالَ: يَا رَبِّ إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ مُحَرَّمَةٌ عَلَى الْأُمَمِ الْجَنَّةُ أَنْ يَدْخُلُوهَا حَتَّى يَدْخُلَهَا نَبِيُّهُمْ وَأُمَّتُهُ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! لَبَنِي إِسْرَائِيلَ مَا بَالُهُمْ؟ قَالَ: يَا مُوسَى! إِنَّ قَوْمَكَ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ يُبَدِّلُونَ دِينَكَ مِنْ بَعْدِكَ، وَيُغَيِّرُونَ كِتَابَكَ الَّذِي أَنْزَلْتُ عَلَيْكَ، وَأَنَّ أُمَّةَ مُحَمَّدٍ لَا يُغَيِّرُونَ سُنَّتَهُ وَلَا يُبْطِلُونَ الْكِتَابَ الَّذِي أَنْزَلْتُ عَلَيْهِ إِلَى أَنْ تَقُومَ السَّاعَةُ، فَلِذَلِكَ بَلَّغْتُهُمْ سَنَامَ كَرَامَتِي، وَفَضَّلْتُهُمْ عَلَى الْأُمَمِ، وَجَعَلْتُ نَبِيَّهُمْ أَفْضَلَ الْأَنْبِيَاءِ. أَوَّلُهُمْ فِي الْحَشْرِ، وَأَوَّلُهُمْ فِي انْشِقَاقِ الْأَرْضِ، وَأَوَّلُهُمْ شَافِعاً، وَأَوَّلُهُمْ مُشَفَّعًا.

قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ حُلَمَاءَ عُلَمَاءَ كَادُوا أَنْ يَبْلُغُوا بِفِقْهِهِمْ حَتَّى يَكُونُوا أَنْبِيَاءَ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا مُوسَى! أُعْطُوا الْعِلْمَ الْأَوَّلَ وَالْأٰخِرَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ قَوْماً تُوضَعُ الْمَائِدَةُ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ فَمَا يَرْفَعُونَهَا حَتَّى يُغْفَرَ لَهُمْ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: أُولٰئِكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي وَجَدْتُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ يَلْبَسُ أَحَدُهُمُ الثَّوْبَ فَمَا يَنْفُضُهُ حَتَّى يُغْفَرَ لَهُ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي أَجِدُ فِي التَّوْرَاةِ نَعْتَ قَوْمٍ إِذَا اسْتَوَوْا عَلَى ظُهُورِ دَوَابِّهِمْ حَمِدُوكَ فَيُغْفَرُ لَهُمْ فَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ، أَوْلِيَائِي يَا مُوسَى! اَلَّذِي أَنْتَقِمُ بِهِمْ مِنْ عَبَدَةِ الْيَرَانِ وَالْأَوْثَانِ.»

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* Tevrât'ı okuduğunda onda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve ümmetinin vasıflarını görünce, **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve ümmetine bahşettikleri husûsunda Rabbine münâcatta bulunurken:

'Ey Rabbim! Kendisini ve ümmetini hem önce hem sonra yaptığın o peygamber kimdir?' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'O, Nebiyy-i Ümmiyy-i Arabî olan Tihâmeli ve Haremli Muhammed'dir ki; Kāzer ibni İsmâ'îl'in neslinden gelecektir. Ben onu mahşerde birinci yaptım,** (dünyâda) **sonuncu yaptım! Peygamberleri onunla sonlandırdım.**

Ey Mûsâ! Şerî'atleri onun şerî'atiyle, kitapları onun kitabıyla, sünnetleri onun sünnetiyle, dinleri de onun dîniyle sona erdirdim.' buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Ama Sen beni seçtin, benimle konuştun!' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'Ey Mûsâ! Gerçekten sen Benim Safiyy** (seçkin) **kulumsun, o ise benim Habîbim'dir. Kıyâmet günü onu yüksek bir yer üzerine yerleştireceğim, onun havuzunu havuzların en genişi ve ziyâretçisi en çok olanı yapacağım ve onu, tâbîleri en kalabalık olan biri kılacağım!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Demek kesinlikle Sen onu üstün kıldın ve şereflendirdin!' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'O Benim onu mükerrem kılmamı ve kendisini de, ümmetini de fazîletli kılmamı hak etti. Çünkü onlar Bana da, bütün peygamberlerime de, tüm kitaplarıma da, bütün gayplarıma da îmân edecekler. O peygamber onların arasında şâhit olduğu müddetçe, onun ölümünden sonra da kıyâmet gününe kadar** (bu böyle devâm edecek)**!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Rabbim! Onların vasıfları budur, öyle mi!' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'Evet!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Cumâyı onlara mı bağışladın, benim ümmetime mi?' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'Hayır! Cumâ onlara âittir, senin ümmetine değil!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben Tevrât'ta, elleri, yüzleri ve ayakları beyaz ve pırıl pırıl olan bir kavmin vasfına baktım, onlar İsrâîloğullarından mıdır, yoksa başkalarından mıdır?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar, Ahmed'in ümmetidir ki, kendileri abdest eser** (iz)**lerinden dolayı elleri, yüzleri ve ayakları beyaz ve pırıl pırıl olanlardır.'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Rabbim! Ben Tevrât'ta sıratı şimşek ve rüzgâr gibi geçecek bir kavmi buldum, peki ya onlar kimdir?' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben Tevrât'ta beş vakit namaz kılan bir kavim buldum, onlar da kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Ben Tevrât'ta yarı bellerine kadar peştemal giyen bir kavim buldum, onlar kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben Tevrât'ta (namaz vakitlerini tespit için) güneşi gözleyen bir kavim buldum, onların münâdîsi (müezzini) hava boşluğunda (yüksek bir yerde ezan okumakta)dır, onlar da kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Rabbim! Ben Tevrât'ta bir kavim buldum ki, onlar her yüksek yerde ve vâdîde Seni zikrediyorlar, onlar kim?' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Ben Tevrât'ta bir kavim buldumki, onların güzel bir ameli on sevapla karşılık bulur, kötü işleri ise bir yazılır, bunlar kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben Tevrât'ta (Senin yolunda cihat için) kılıçlarını sıvamış olan ve hiçbir dilekleri boş çevrilmeyen bir kavmin vasfını buldum, onlar da kim?' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Rabbim! Ben Tevrât'ta bir kavim buldum ki, onlar bir şey istedikleri zaman Sana (mürâcaat etmek üzere) istihâre yaparlar, sonra o işi yaparlar, onlar da kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Ben Tevrât'ta iyileri kötülerine şefaatçi kılınan bir kavmin vasfını buldum, onlar da kim?' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben Tevrât'ta Beyt-i Harâm'ı hacceden ve ondan hiçbir zaman uzak durmayan bir kavmin özelliğini buldum, onlar da kim?' dedi-

ğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir ki, hiçbir zaman Beyt-i Harâm'dan ihtiyaçlarını bitiremezler!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Rabbim! Ben Tevrât'ta bir kavmin na'tini buldum ki, kurbanları kanlarıdır (şehit olarak kendilerini Senin yoluna kurban ederler), onlar da kim?' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Ben Tevrât'ta bir kavmin vasfını buldum ki onlar, Senin yolunda çok kalabalık ordular hâlinde saf saf savaşırlar, onların üzerine sabır tam mânâsıyla boşaltılır, onlar da kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Rabbim! Ben Tevrât'ta bir kavmin sıfatını buldum ki, onlardan biri bir günah işler sonra hemen abdest alır da kendisi için o bağışlanır, bir de namaz kılar, bu sefer de günahsız kalarak namazı ona fazladan sevap yazılır, onlar da kim?' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Ben Tevrât'ta bir kavmin vasfını buldum ki, tebliğ ettiklerine dâir rasûllerine şâhitlik ediyorlar, onlar kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Rabbim! Ben Tevrât'ta bir kavmin vasfını buldum ki, sadakalarını karınlarının içlerine yerleştiriyorlar (zenginlerinin verdiğini fakirleri yiyebiliyor), onlar da kim?' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben Tevrât'ta bir kavmin na'tini buldum ki, eski ümmetlere haram olan ganîmetler onlar için helâldir, onlar da kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Ben Tevrât'ta bir kavmin özelliğini buldum ki, toprak onlar için temizleyici ve mescit kılınmıştır, onlar da kim?' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Rabbim! Ben Tevrât'ta bir kavmin sıfatını buldum ki, onlardan bir adam kendilerinden öncekilerin otuzundan hayırlıdır, onlar kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir! Ey Mûsâ! Geçmiş ümmetlerden bir adam Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in ümmetinin herhangi birinden otuz kat fazla ibâdet eder, ama onlar** (âhir zaman ümmeti) **bütün kitaplara inanmaları sebebiyle ondan** (eski ümmete mensup birinden) **otuz kat hayırlıdır.'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben Tevrât'ta bir kavmin na'tini buldum ki, kartallar yuvalarına sığındıkları gibi onlar da Senin zikrine sığınıyorlar ve o uğurda birbirlerini seviyorlar, onlar da kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Ben Tevrât'ta bir kavmin vasfını buldum ki, kızdıkları zaman Seni tevhîd ediyorlar, çekiştiklerinde Seni tesbîh ediyorlar, onlar kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Rabbim! Ben Tevrât'ta bir kavmin târifini buldum ki, savaşçı kaplan kendisi için kızdığı gibi onlar da Senin için gazaplanırlar, onlar da kim?' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben Tevrât'ta bir kavmin vasfını buldum ki, onların amellerine ve ruhlarına gök kapıları tamâmen açılır ve melekler onlarla müjdelenir, onlar kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Ben Tevrât'ta bir kavmin sıfatını buldum ki, (her yerde) Seni tesbîh ve takdîs ettikleri için onlar yanlarından geçerken ağaçlar ve dağlar birbirini müjdeler, onlar da kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Rabbim! Ben Tevrât'ta bir kavmin vasfını buldum ki, Sen onlara musîbet ânında istircâ' (innâlillâh... duâsını okumayı) bahşettin, böylece musîbet vaktinde onlara salât, rahmet ve hidâyet lütfettin, onlar kim?' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben Tevrât'ta bir kavmin sıfatını buldum ki, Sen meleklerinle birlikte onlara salât ediyorsun, onlar da kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Ben Tevrât'ta bir kavmin niteliğini buldum ki, güzel amel işleyenleri cennete hesapsız giriyor, orta yollu gideni kolay bir hesapla muhâsebe ediliyor, günah işleyenleri de bağışlanıyor, onlar kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

O zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Beni de onlardan kıl!' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'Sen onlardansın, onlar da sendendir, çünkü şüphesiz sen Benim dînim üzeresin, onlar da Benim dînim üzeredir, lâkin Ben seni risâletlerimle ve kelâmımla üstün kıldım, artık sen şükredenlerden ol!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben Tevrât'ta bir kavmin târifini buldum ki, kıyâmet günü diriltilecekler ve onların safları doğuyla batı arasını saf saf dolduracak, mahşerdeki durduruluş onlara hafifletilecek, ümmetlerden hiçbirinin fazîleti onlara erişemeyecek, onlar da kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Ben Tevrât'ta bir kavmin sıfatını buldum ki, Sen onların canlarını yatakları üzerinde alırsın, ama onlar Senin katında şehitlerdir, onlar kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Rabbim! Ben Tevrât'ta bir kavmin vasfını buldum ki onlar müminlere karşı zelildirler, kâfirlere karşı çok serttirler, onlar da kim?' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben Tevrât'ta bir kavmin târifini buldum ki, onların sıddıkları, sıddıkların en fazîletlisidir, onlar da kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Ayet: 145

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Rabbim! Ben Tevrât'ta bir kavmin sıfatını buldum ki, onlar Senin uğrunda hiçbir tenkitçinin kınamasından korkmazlar, onlar da kim?' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Bunun üzerine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Gerçekten Sen onu çok fazîletli ve şerefli kıldın!' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'Ey Mûsâ! İşte o öylece Benim Nebiyyim, Safiyyim ve Habîbim** (peygamberim, seçkin kulum ve sevgilim)**dir, ümmeti de en hayırlı ümmettir.'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Ben Tevrât'ta bir kavmin na'tini buldum ki, onların peygamberi ve ümmeti girinceye kadar cennete girmeleri bütün ümmetlere haram kılınmıştır, onlar da kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

O zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Rabbim! Peki ya İsrâîloğullarının durumu nedir?' deyince, **Allâh-u Te'âlâ**:

'Şüphesiz İsrâîloğullarından olan senin kavmin senin ardından dînini değiştirecekler, sana indirmiş olduğum kitabını tağyir edecekler. Muhammed'in ümmeti ise kıyâmet kopuncaya kadar onun sünnetini değiştirmeyecekler ve ona indirdiğim kitabı iptal etmeyecekler.

İşte onun için onları ikrâmımın zirvesine ulaştırdım, diğer ümmetlere karşı onları üstün kıldım, peygamberlerini enbiyânın efdali, haşrda onların evveli, (diriltilirken) **toprağın** (üzerinden) **yarıl**(ıp açıl)**masında onların birincisi, şefaat etmekte onların evveli ve şefaati kabul olunmakta onların ilki yaptım!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben Tevrât'ta öyle bir kavmin târifini buldum ki onlar ilim ve hilim (aceleci olmama vasfının) sâhibidirler, (dînin ahkâmına o derece vâkıftırlar ki) fıkıhlarıyla neredeyse peygamber olmaya yaklaşmışlardır, onlar da kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir! Onlara önceki ilim de sonraki ilim de verilmiştir.'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Ben Tevrât'ta bir kavim buldum ki, önlerine sofra konulur da bağışlanmadıkça onu kaldırmazlar (sofrayı kaldırmadan gerekli hamdleri yaparak mağfiret olurlar), onlar da kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Rabbim! Ben Tevrât'ta bir kavmin vasfını buldum ki, onlardan biri elbiseyi giyer ve bağışlanmadıkça onu çıkarmaz (elbisesini giyer giymez teşvik edilen hamdleri yaparak bağışlanır), onlar da kim?' deyince **Allâh-u Te'âlâ: 'İşte onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben Tevrât'ta bir kavmin sıfatını buldum ki, hayvanlarının sırtlarına yerleştikleri zaman Sana hamdederler ve bu sebeple bağışlanırlar, onlar da kim?' dediğinde **Allâh-u Te'âlâ: 'Ey Mûsâ! İşte onlar Ahmed'in ümmetidir! Onlar benim öyle dostlarımdır ki ateşlere ve putlara tapanlardan onlarla intikam alacağım!'** buyurdu." *(Ebu'ş-Şeyh; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/575-580)*

Abdurrahmân el-Me'âfirî'nin, babasından *(Radıyallâhu Anhümâ)* rivâyetine göre, **Kâ'bu'l-Ahbâr** *(Radıyallâhu Anh)* bir Yahudi âlimini ağlarken görünce ona: "Seni ağlatan nedir?" dedi. O: "Bâzı işler hatırladım!" deyince **Kâ'b** ona: "Seni **Allâh**'a salıyorum (O'nun adına yemine çağırıyorum)! Eğer seni ağlatan şeyi sana bildirirsem bana kesinlikle doğruyu söyleyecek misin?" dedi. O: "Evet!" deyince **Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)*:

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ الْمَعَافِرِي عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ كَعْبَ الْأَحْبَارِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ رَأَى حَبْرَ الْيَهُودِ يَبْكِي فَقَالَ لَهُ: «مَا يُبْكِيكَ؟ قَالَ: ذَكَرْتُ بَعْضَ الْأُمُورِ فَقَالَ لَهُ كَعْبٌ: أَنْشُدُكَ بِاللهِ لَئِنْ أَخْبَرْتُكَ مَا أَبْكَاكَ لَتَصْدُقَنِّي؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: أَنْشُدُكَ بِاللهِ هَلْ تَجِدُ فِي كِتَابِ اللهِ الْمُنْزَلِ أَنَّ مُوسَى نَظَرَ فِي التَّوْرَاةِ، فَقَالَ: رَبِّ! إِنِّي أَجِدُ أُمَّةً فِي التَّوْرَاةِ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ، وَيُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ الْأَوَّلِ وَالْكِتَابِ الْأٰخِرِ، وَيُقَاتِلُونَ أَهْلَ الضَّلَالَةِ حَتَّى يُقَاتِلُوا الْأَعْوَرَ الدَّجَّالَ، فَقَالَ: مُوسَى رَبِّ! اِجْعَلْهُمْ أُمَّتِي. قَالَ: هُمْ أُمَّةُ أَحْمَدَ؟ قَالَ الْحَبْرُ: نَعَمْ. قَالَ كَعْبٌ: فَأَنْشُدُكَ بِاللهِ هَلْ تَجِدُ فِي كِتَابِ اللهِ الْمُنْزَلِ أَنَّ مُوسَى نَظَرَ فِي التَّوْرَاةِ، فَقَالَ: رَبِّ! إِنِّي أَجِدُ أُمَّةً هُمُ الْحَمَّادُونَ رُعَاةُ الشَّمْسِ الْمُحَكِّمُونَ، إِذَا أَرَادُوا أَمْراً قَالَ: أَفْعَلُهُ إِنْ شَاءَ اللهُ فَاجْعَلْهُمْ أُمَّتِي. قَالَ: هُمْ أُمَّةُ أَحْمَدَ؟ قَالَ الْحَبْرُ: نَعَمْ. قَالَ كَعْبٌ: فَأَنْشُدُكَ بِاللهِ هَلْ تَجِدُ فِي كِتَابِ اللهِ الْمُنْزَلِ أَنَّ مُوسَى نَظَرَ فِي التَّوْرَاةِ، فَقَالَ: يَا رَبِّ! إِنِّي أَجِدُ أُمَّةً إِذَا أَشْرَفَ أَحَدُهُمْ عَلَى شَرَفٍ كَبَّرَ اللهَ، وَإِذَا هَبَطَ وَادِياً حَمِدَ اللهَ، اَلصَّعِيدُ لَهُمْ طَهُورٌ، وَالْأَرْضُ لَهُمْ مَسْجِدٌ حَيْثُمَا كَانُوا يَتَطَهَّرُونَ مِنَ الْجَنَابَةِ، طُهُورُهُمْ بِالصَّعِيدِ كَطُهُورِهِمْ بِالْمَاءِ حَيْثُ لَا يَجِدُونَ الْمَاءَ، غُرٌّ مُحَجَّلُونَ مِنْ اٰثَارِ الْوُضُوءِ فَاجْعَلْهُمْ أُمَّتِي. قَالَ: هُمْ أُمَّةُ أَحْمَدَ؟ قَالَ الْحَبْرُ: نَعَمْ.

قَالَ كَعْبٌ: أَنْشُدُكَ بِاللهِ هَلْ تَجِدُ فِي كِتَابِ اللهِ الْمُنْزَلِ أَنَّ مُوسَى نَظَرَ فِي التَّوْرَاةِ، فَقَالَ: رَبِّ! إِنِّي أَجِدُ أُمَّةً مَرْحُومَةً ضُعَفَاءَ يَرِثُونَ الْكِتَابَ، وَاصْطَفَيْتَهُمْ ﴿فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ﴾ وَلَا أَجِدُ أَحَداً مِنْهُمْ إِلَّا مَرْحُوماً فَاجْعَلْهُمْ أُمَّتِي. قَالَ: هُمْ أُمَّةُ أَحْمَدَ؟ قَالَ الْحَبْرُ: نَعَمْ. قَالَ كَعْبٌ: أَنْشُدُكَ بِاللهِ هَلْ تَجِدُ فِي كِتَابِ اللهِ الْمُنْزَلِ أَنَّ مُوسَى نَظَرَ فِي التَّوْرَاةِ، فَقَالَ: رَبِّ! إِنِّي أَجِدُ فِي التَّوْرَاةِ أُمَّةً مَصَاحِفُهُمْ فِي صُدُورِهِمْ يَلْبَسُونَ أَلْوَانَ ثِيَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ، يَصُفُّونَ فِي صَلَاتِهِمْ كَصُفُوفِ الْمَلَائِكَةِ أَصْوَاتُهُمْ فِي مَسَاجِدِهِمْ كَدَوِيِّ النَّحْلِ، لَا يَدْخُلُ النَّارَ مِنْهُمْ أَحَدٌ إِلَّا مَنْ بَرِئَ مِنَ الْحَسَنَاتِ مِثْلَ مَا بَرِئَ الْحَجَرُ مِنْ وَرَقِ الشَّجَرِ فَاجْعَلْهُمْ أُمَّتِي. قَالَ: هُمْ أُمَّةُ أَحْمَدَ؟ قَالَ الْحَبْرُ: نَعَمْ. فَلَمَّا عَجِبَ مُوسَى مِنَ الْخَيْرِ الَّذِي أَعْطَاهُ اللهُ مُحَمَّداً وَأُمَّتَهُ قَالَ: يَا لَيْتَنِي مِنْ أُمَّةِ أَحْمَدَ، فَأَوْحَى اللهُ إِلَيْهِ ثَلَاثَ اٰيَاتٍ يُرْضِيهِ بِهِنَّ ﴿يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي... وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ... وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ فَرَضِيَ مُوسَى كُلَّ الرِّضَا.»

"Seni **Allâh**'a salıyorum! **Allâh**'ın indirilmiş kitabında: 'Şüphesiz **Mûsâ** Tevrât'a baktı da: 'Ey Rabbim! Ben Tevrât'ta iyiliği emreden, kötülükten nehyeden, önceki kitaba da sonraki kitaba da îmân eden, Şaşı **Deccâl**'le savaşıncaya kadar dalâlet ehlinin tümüyle muhârebe eden ve insanlar(ın menfaati) için çıkarılmış olan ümmet-

lerin en hayırlısı olan çok değerli bir ümmet buluyorum, ey Rabbim! Onları benim ümmetim yap!' dedi.

Allâh-u Te'âlâ da: **'Onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.' diye (yazılı) buluyor musun?" deyince o Yahûdi âlimi: "Evet!" diye cevap verdi.

Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*: "Seni **Allâh**'a salıyorum, **Allâh**'ın indirilmiş kitabında: 'Şüphesiz **Mûsâ** Tevrât'a baktı da: 'Ey Rabbim! Ben Tevrât'ta bir ümmet buluyorum ki, onlar çok hamdedicidirler, (namaz vakitlerini tespit için) güneşi gözleyicidirler ve (müşriklerin ellerine düştüklerinde küfür kelimesini telaffuz etmek ile öldürülmek arasında) hakem tâyin edile(rek seçim yapmaya mecbur bırakıldıklarında ölümü tercih ede)n kimselerdir. Onlar bir iş yapmak istediklerinde de: 'İnşâallâh onu yapacağım!' derler. Onları benim ümmetim yap!' dedi.

Allâh-u Te'âlâ da: **'Onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.' diye (yazılı) buluyor musun?" deyince o Yahûdi âlimi: "Evet!" diye cevap verdi.

Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*: "Seni **Allâh**'a salıyorum! **Allâh**'ın indirilmiş kitabında: 'Şüphesiz **Mûsâ** Tevrât'a baktı da: 'Ey Rabbim! Ben Tevrât'ta bir ümmet buluyorum ki, onlardan biri bir tepeye yükselse **Allâh**'ı tekbîr eder, bir vâdiye indiğinde **Allâh**'a hamdeder, toprak onlar için temizleyicidir, yeryüzü onlar için mescittir, bulundukları her yerde cünüplükten temizlenirler, suyu bulamadıkları yerde toprakla temizlenmeleri suyla temizlenmeleri gibidir, abdest izlerinden dolayı elleri, yüzleri ve ayakları beyaz ve pırıl pırıl kılınmıştır! Onları benim ümmetim yap!' dedi.

Allâh-u Te'âlâ da: **'Onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.' diye (yazılı) buluyor musun?" deyince o Yahûdi âlimi: "Evet!" diye cevap verdi.

Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*: "Seni **Allâh**'a salıyorum! **Allâh**'ın indirilmiş kitabında: 'Şüphesiz **Mûsâ** Tevrât'a baktı da: 'Ey Rabbim! Ben Tevrât'ta bir ümmet buluyorum ki, onlar rahmete mazhar kılınmış ve zayıf tutulmuş kimselerdir, kitaba vâris (ve sâhip) olurlar, Sen onları seçmişsindir, onlardan kimi nefsine zulmedicidir, kimi orta yol tutucudur, kimi de hayırlarda ileri gidicidir. Ben onlardan rahmete nâil olmamış hiçbirini bulamıyorum! Onları benim ümmetim yap!' dedi.

Allâh-u Te'âlâ da: **'Onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.' diye (yazılı) buluyor musun?" deyince o Yahûdi âlimi: "Evet!" diye cevap verdi.

Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)*: "Seni **Allâh**'a salıyorum! **Allâh**'ın indirilmiş kitabında: 'Şüphesiz **Mûsâ** Tevrât'a baktı da: 'Ey Rabbim! Ben Tevrât'ta bir ümmet buluyorum ki, mushafları göğüslerindedir, cennet ehlinin rengârenk elbiselerini giyerler, namazlarında meleklerin safları gibi saf tutarlar, mescitlerindeki (tilâvet ve zikir) sesleri arı uğultusu gibidir, onlardan hiçbiri cehenneme girmeyecektir, ancak taş, ağaç yaprağından berî olduğu gibi, güzel amellerin tamâmından uzak olan müstesnâ (o, cehenneme girecektir)! Onları benim ümmetim yap!' dedi.

Allâh-u Te'âlâ da: **'Onlar Ahmed'in ümmetidir!'** buyurdu.' diye (yazılı) buluyor musun?" deyince o Yahûdi âlimi: "Evet!" diye cevap verdi.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ümmetine verdiği hayırlara şaşınca: "Keşke ben de **Ahmed**'in ümmetinden olaydım!" dedi. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ** ona kendisini râzı edeceği üç âyet vahyetti de:

"Ey Mûsâ! Şüphesiz Ben risâletlerimle ve kelâmımla seni insanlar üzerine seçtim!",

"Biz onun için levhalarda her şeyden bir vaaz ve tafsîlat yazdık!",

"Mûsâ'nın kavminden öyle bir ümmet vardır ki hak ile hidâyet ederler ve ancak ona göre adâletli olurlar!" *(A'râf Sûresi:144-145, 159)* buyurdu. İşte o zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* tam bir memnûniyetle râzı oldu. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/581-583; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:5/384-386; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/281-282)*

Sa'îd ibni Ebî Hilâl *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; **Abdullâh ibni Amr** *(Radıyallâhu Anhümâ)* **Kâ'b** *(Radıyallâhu Anh)*a: "Bana **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve ümmetinin sıfatını haber ver!" deyince o: "Ben **Allâh**'ın kitabında onları şöyle buluyorum:

عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِلَالٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ لِكَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَخْبِرْنِي عَنْ صِفَةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأُمَّتِهِ؟ قَالَ: «أَجِدُهُمْ فِي كِتَابِ اللهِ: أَنَّ أَحْمَدَ وَأُمَّتَهُ حَمَّادُونَ يَحْمَدُونَ اللهَ عَلَى كُلِّ خَيْرٍ وَشَرٍّ، يُكَبِّرُونَ اللهَ عَلَى كُلِّ شَرَفٍ يُسَبِّحُونَ اللهَ فِي كُلِّ مَنْزِلٍ، نِدَاؤُهُمْ فِي جَوِّ السَّمَاءِ، لَهُمْ دَوِيٌّ فِي صَلَاتِهِمْ كَدَوِيِّ النَّحْلِ عَلَى الصَّخْرِ، يَصُفُّونَ فِي الصَّلَاةِ كَصُفُوفِ الْمَلَائِكَةِ، وَيَصُفُّونَ فِي الْقِتَالِ كَصُفُوفِهِمْ فِي الصَّلَاةِ، وَإِذَا غَزَوْا فِي سَبِيلِ اللهِ كَانَتِ الْمَلَائِكَةُ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ بِرِمَاحٍ شِدَادٍ، إِذَا حَضَرُوا الصَّفَّ فِي سَبِيلِ اللهِ كَانَ اللهُ عَلَيْهِمْ مُظِلًّا كَمَا تُظِلُّ النُّسُورُ عَلَى وُكُورِهَا، لَا يَتَأَخَّرُونَ زَحْفاً أَبَداً حَتَّى يَحْضُرَهُمْ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ.»

"Şüphesiz ki Ahmed ve ümmeti çok hamdedicidirler, her hayırda da şerde de Allâh'a hamdederler, her yüksek tepe üzerinde Allâh'ı tekbîr ederler, konakladıkları her yerde Allâh'ı tesbîh ederler. Onların ezanı semânın boşluğunda (yankılanmakta)**dır. Onların namazdaki sesleri arıların kaya üzerindeki uğultusu gibidir. Meleklerin safları gibi namazda saf tutarlar, namazda saf tuttukları gibi de savaşta saf tutarlar.**

Allâh yolunda gazaya çıktıkları zaman önlerinde ve arkalarında (onları koruyan) **melekler şiddetli oklarla bulunur. Allâh yolunda safa girdikleri zaman kartallar yuvalarını gölgelediği gibi onların gölgeleyen Allâh olur. Hiçbir büyük ordudan** (korkup) **ebediyyen geri kalmazlar, nihâyet Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* **onların yanında bulunur** (da onları gâlip eder)**."** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/583; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:5/386)*

Hâlid er-Rab'î *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Tevrât'ta şöyle yazılı olduğunu okudum:

عَنْ خَالِدٍ الرَّبْعِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «قَرَأْتُ فِي التَّوْرَاةِ: اِتَّقِ اللهَ يَا ابْنَ اٰدَمَ! وَإِذَا شَبِعْتَ فَاذْكُرِ الْجَائِعَ.»

"Ey Âdemoğlu! Allâh'tan kork! Doyduğun zaman açı hatırla!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/584)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Bize ulaştığına göre Tevrât'ta şöyle yazılıdır:

عَنْ قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: بَلَغَنَا أَنَّهُ مَكْتُوبٌ فِي التَّوْرَاةِ: «اِبْنَ اٰدَمَ! اِرْحَمْ تُرْحَمْ إِنَّهُ مَنْ لَا يَرْحَمْ لَا يُرْحَمْ، كَيْفَ تَرْجُو أَنْ أَرْحَمَكَ وَأَنْتَ لَا تَرْحَمُ عِبَادِي؟!»

"Ey Âdemoğlu! Merhamet et ki merhamet olunasın, gerçek şu ki acımayana acınılmaz! Sen Benim kullarıma acımazken Benim sana rahmet etmemi nasıl umabilirsin?" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/584)*

Mâlik ibni Dînar *(Radıyallâhu Anh)* demiştir ki: Tevrat'ta şöyle okudum.

عَنْ مَالِكِ بْنِ دِينَارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَرَأْتُ فِي التَّوْرَاةِ «يَا ابْنَ اٰدَمَ! لَا تَعْجِزْ أَنْ تَقُومَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي صَلَاتِكَ بَاكِياً فَإِنِّي أَنَا اللهُ الَّذِي اقْتَرَبْتُ لِقَلْبِكَ وَبِالْغَيْبِ رَأَيْتَ نُورِي. قَالَ مَالِكٌ: يَعْنِي الْحَلَاوَةَ وَالسُّرُورَ الَّذِي يَجِدُ الْمُؤْمِنُ.»

"Ey Âdemoğlu! Namazında Benim huzûrumda ağlar vaziyette durmandan âciz olma! Şüphesiz ki Ben, ancak Ben O Allâh'ım ki, senin kalbine (mânen) **yakın oldum da Benim nûrumu gıyâben gördün."**

Mâlik *(Radıyallâhu Anh)* burada geçen gaybı; müminin hissettiği huzur ve sevinç ile tefsir etmiştir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/584-85; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:2/359)*

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Dört harf (hikmetli ilim) Tevrat'ta yazılıdır:

عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَرْبَعَةُ أَحْرُفٍ فِي التَّوْرَاةِ مَكْتُوبٌ: «مَنْ لَمْ يُشَاوِرْ يَنْدَمْ، وَمَنِ اسْتَغْنَى اسْتَأْثَرَ، وَالْفَقْرُ الْمَوْتُ الْأَحْمَرُ وَكَمَا تَدِينُ تُدَانُ.»

"İstişâre yapmayan pişman olur, kimseye ihtiyaç arzetmeyen seçkin olur, fakirlik, (kesmek ve boğmak gibi yollarla hunharca işlenen bir cinâyet netîcesinde vâki olan) **kırmızı ölümdür. Sen** (insanlara) **ne yaparsan, sana da öyle yapılacaktır."** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/585; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:4/48)*

Hayseme *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Tevrat'ta şöyle yazılıdır:

عَنْ خَيْثَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: مَكْتُوبٌ فِي التَّوْرَاةِ: «اِبْنَ اٰدَمَ! تَفَرَّغْ لِعِبَادَتِي أَمْلَأْ قَلْبَكَ غِنًى، وَأَسُدَّ فَقْرَكَ، وَإِنْ لَا تَفْعَلْ أَمْلَأْ قَلْبَكَ شُغْلاً وَلَا أَسُدَّ فَقْرَكَ.»

"Ey Âdemoğlu! Benim ibâdetim için boş kal ki, kalbini zenginlikle doldurayım ve fakirliğini gidereyim, eğer böyle yapmazsan, kalbini meşguliyetle doldururum, fakirliğini de gidermem." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/585; Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:4/116-117)*

Beyân *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Bana ulaştığına göre Tevrat'ta şöyle yazılıdır:

عَنْ بَيَانٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: بَلَغَنِي أَنَّ فِي التَّوْرَاةِ مَكْتُوبٌ: «اِبْنَ اٰدَمَ! كِسْرَةٌ تَكْفِيكَ، وَخِرْقَةٌ تُوَارِيكَ، وَجُحْرٌ يَأْوِيكَ.»

"Ey Âdemoğlu! Bir kırık lokma, seni örten bir hırka, bir de seni barındıran bir yuva sana yeter!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/585; Abdullâh ibni Ahmed, Zevâidü'z-Zühd, sh:12)*

Vüheyb el-Mekkî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Bana ulaştığına göre Tevrat'ta şöyle yazılıdır:

عَنْ وُهَيْبٍ الْمَكِّيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: بَلَغَنِي أَنَّهُ مَكْتُوبٌ فِي التَّوْرَاةِ: «يَا ابْنَ آدَمَ! اُذْكُرْنِي إِذَا غَضِبْتَ أَذْكُرْكَ إِذَا غَضِبْتُ، فَلَا أَمْحَقُكَ مَعَ مَنْ أَمْحَقُ، وَإِذَا ظُلِمْتَ فَارْضَ بِنُصْرَتِي لَكَ، فَإِنَّ نُصْرَتِي لَكَ خَيْرٌ مِنْ نُصْرَتِكَ لِنَفْسِكَ.»

"Ey Âdemoğlu! Kızdığın zaman Beni hatırla ki, Ben de gazaba geldiğim zaman seni hatırlayayım da, mahvettiklerimle birlikte seni de mahvetmeyeyim. Zulme uğratıldığın zaman Benim sana yardımıma râzı gel. Şüphesiz ki Benim sana yardımım senin kendine yardımından daha hayırlıdır." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/585; Abdullâh ibni Ahmed, Zevâidü'z-Zühd, sh:5)*

Hasen ibni Ebi'l-Hasen *(Radyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir:

عَنِ الْحَسَنِ بْنِ أَبِي الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: اِنْتَهَتْ بَنُو اِسْرَائِيلَ إِلَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالُوا: إِنَّ التَّوْرَاةَ تَكَبَّرَ عَلَيْنَا فَأَنْبِئْنَا بِجِمَاعٍ مِنَ الْأَمْرِ فِيهِ تَخْفِيفٌ. فَأَوْحَى اللهُ إِلَيْهِ: «مَا سَأَلَكَ قَوْمُكَ؟» قَالَ: يَا رَبِّ! أَنْتَ أَعْلَمُ. قَالَ: «إِنَّمَا بَعَثْتُكَ لِتُبَلِّغَنِي عَنْهُمْ وَتُبَلِّغَهُمْ عَنِّي.» قَالَ: فَإِنَّهُمْ سَأَلُونِي جِمَاعاً مِنَ الْأَمْرِ فِيهِ تَخْفِيفٌ، وَيَزْعُمُونَ أَنَّ التَّوْرَاةَ تَكَبَّرَ عَلَيْهِمْ. فَقَالَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: «قُلْ لَهُمْ لَا تَظَالَمُوا فِي الْمَوَارِيثِ، وَلَا يَدْخُلَنَّ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ بَيْتاً حَتَّى يَسْتَأْذِنَ، وَلْيَتَوَضَّأْ مِنَ الطَّعَامِ مَا يَتَوَضَّأُ لِلصَّلَاةِ.» فَاسْتَخَفُّوهَا يَسِيرًا ثُمَّ إِنَّهُمْ لَمْ يَقُومُوا بِهَا. قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ ذٰلِكَ: «تَقَبَّلُوا لِي بِسِتٍّ أَتَقَبَّلْ لَكُمْ بِالْجَنَّةِ، مَنْ حَدَّثَ فَلَا يَكْذِبُ، وَمَنْ وَعَدَ فَلَا يُخْلِفُ، وَمَنِ ائْتُمِنَ فَلَا يَخُونُ، اِحْفَظُوا أَيْدِيَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَفُرُوجَكُمْ.»

"İsrâîloğulları **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a vararak: 'Gerçekten Tevrât bize çok ağır geldi, seni bize câmiiyyetli birtakım işler bildir de onlarda hafiflik olsun!' dediler. **Allâh-u Te'âlâ** da ona: **'Kavmin senden ne istedi?'** diye vahyetti. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Sen daha iyi bilirsin!' dedi.

Allâh-u Te'âlâ: 'Ben seni ancak onların haberlerini Bana, Benim tebliğlerimi de onlara ulaştırasın diye gönderdim!' diye vahyedince Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: 'Onlar benden, kendisinde hafiflik olan câmiiyyetli birtakım işler istediler. Çünkü onlar Tevrât'ın kendilerine ağır geldiğini iddia ediyorlar!' dedi.

O zaman **Allâh-u Azze ve Celle: 'Sen onlara de ki; mîraslar husûsunda birbirinize zulüm yapmayın, izin istemedikçe hiçbir köle sakın bir evde sizin yanınıza girmesin, namaz için abdest alındığı gibi yemekten sonra da abdest alınsın** (abdest için el yıkandığı gibi yemekten sonra da bilekten aşağı el yıkansın)**!'** buyurdu.

İsrâîloğulları bu emirleri kısa bir süreliğine hafif görüp uyguladılar sonra onlarla amel etmediler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* işte bunu anlattıktan sonra:

'Siz de bana altı şeyi (yapacağınızı) **kabullenin, ben de sizin için cenneti kabulleneyim; konuşan yalan söylemeyecek, söz veren bozmayacak, kendisine güvenilen hâinlik yapmayacak. Bir de ellerinizi, gözlerinizi ve tenâsül uzuvlarınızı koruyun!'** buyurdu." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/586)*

Mâlik ibni Dînâr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Tevrât'ta şöyle okudum:

عَنْ مَالِكِ بْنِ دِينَارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَرَأْتُ فِي التَّوْرَاةِ: «مَنْ يَزْدَدْ عِلْماً يَزْدَدْ وَجْفاً.» وَقَالَ: مَكْتُوبٌ فِي التَّوْرَاةِ: «مَنْ كَانَ لَهُ جَارٌ يَعْمَلُ بِالْمَعَاصِي فَلَمْ يَنْهَهُ فَهُوَ شَرِيكُهُ.»

"İlmi artanın korkusu artar!"

Tevrât'ta şöyle yazılıdır: **"Kimin günahlar işleyen bir komşusu var da onu nehyetmediyse, o onun ortağıdır!"** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/586)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Muhakkak ki Tevrât'ta şöyle yazılıdır:

عَنْ قَتَادَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: إِنَّ فِي التَّوْرَاةِ مَكْتُوباً: «يَا ابْنَ اٰدَمَ تَذْكُرُنِي وَتَنْسَانِي، وَتَدْعُو إِلَيَّ وَتَفِرُّ مِنِّي، وَأَرْزُقُكَ وَتَعْبُدُ غَيْرِي.»

"Ey Âdemoğlu! Ben seni hatırlıyorum, sense Beni unutuyorsun, sen hem Bana dâvet ediyorsun hem de Benden kaçıyorsun, (insanları Benim emirlerimi tutmaya çağırıyorsun, ama sen onları yapmıyorsun,) **seni Ben rızıklandırıyorum, sense Benden gayrine tapıyorsun!"** *(İbni Cerîr et-Taberî, Câm''u'l-beyân:10/438; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/568)*

Velîd ibni Amr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Bana ulaşan rivâyete göre Tevrât'ta şöyle yazılmıştır:

عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: بَلَغَنِي أَنَّهُ مَكْتُوبٌ فِي التَّوْرَاةِ: «ابْنَ اٰدَمَ! حَرِّكْ يَدَيْكَ أَفْتَحْ لَكَ بَاباً مِنَ الرِّزْقِ، وَأَطِعْنِي فِيمَا أَمُرُكَ فَمَا أَعْلَمَنِي بِمَا يُصْلِحُكَ.»

"Ey Âdemoğlu! Ellerini (çalışmak için ve kazandığını **Allâh** yolunda infak etmek için) **hareket ettir ki sana rızıktan bir kapı açayım! Sana emrettiğim şeylerde Bana itaat et! Sana yararlı olacak şeyleri Ben ne kadar da iyi bilirim!"** *(Abdullâh ibn Ahmed, Zevâidü'z-Zühd, sh:85; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/587)*

Ukbe ibni Ebî Zeyneb *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Tevrât'ta şöyle yazılıdır:

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ أَبِي زَيْنَبَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: فِي التَّوْرَاةِ مَكْتُوبٌ «لَا تَتَوَكَّلْ عَلَى ابْنِ اٰدَمَ فَإِنَّ ابْنَ اٰدَمَ لَيْسَ، وَلٰكِنْ تَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ.» وَفِي التَّوْرَاةِ مَكْتُوبٌ: «مَاتَ مُوسَى كَلِيمُ اللهِ فَمَنْ ذَا الَّذِي لَا يَمُوتُ؟»

"Âdemoğluna güvenme! Çünkü Âdemoğlu gerçekten hiçbir şey değildir (fânî ve ölümlüdür)**! Lâkin hiç ölmeyecek olan O diri Zât'a tevekkül et!"**

Tevrat'ta şöyle yazılıdır:

"Allâh'ın Kelîm'i olan Mûsâ öldü, artık hiç ölmeyecek olan kimdir ki?" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/587)*

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a indirdikleri arasında şunları buldum:

عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: وَجَدْتُ فِيمَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَى مُوسَى: «أَنَّ مَنْ أَحَبَّ الدُّنْيَا أَبْغَضَهُ اللهُ، وَمَنْ أَبْغَضَ الدُّنْيَا أَحَبَّهُ اللهُ، وَمَنْ أَكْرَمَ الدُّنْيَا أَهَانَهُ اللهُ، وَمَنْ أَهَانَ الدُّنْيَا أَكْرَمَهُ اللهُ.»

"Kim dünyâyı severse Allâh ona buğzeder, kim dünyâya buğzederse Allâh onu sever, kim dünyâya değer verirse Allâh onu alçak eder, kim dünyâya değer vermezse Allâh ona değer verir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/587)*

Urve *(Radıyallâhu Anh)* ın nakline göre Tevrat'ta şöyle yazılıdır:

عَنْ عُرْوَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: مَكْتُوبٌ فِي التَّوْرَاةِ: «لِيَكُنْ وَجْهُكَ بَسِطًا وَكَلِمَتُكَ طَيِّبَةً تَكُنْ أَحَبَّ إِلَى النَّاسِ مِنَ الَّذِينَ يُعْطُونَهُمُ الْعَطَاءَ.»

"Yüzün güleç olsun, sözün hoş olsun, o zaman sen insanlara, kendilerine bahşiş verenlerden daha sevgili olursun!" *(İbni Ebî Şeybe; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/587)*

Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: İsrâîloğullarına denizi yaran **Allâh**'a yemin ederim ki Tevrat'ta şöyle yazılıdır:

عَنْ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: وَالَّذِي فَلَقَ الْبَحْرَ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ فِي التَّوْرَاةِ مَكْتُوبٌ: «يَا ابْنَ آدَمَ! اِتَّقِ رَبَّكَ، وَابْرَرْ وَالِدَيْكَ، وَصِلْ رَحِمَكَ أَمُدَّ لَكَ فِي عُمُرِكَ، وَأُيَسِّرْ لَكَ يُسْرَكَ، وَأَصْرِفْ عَنْكَ عُسْرَكَ.»

"Ey Âdemoğlu! Rabbinden sakın, ana-babana iyi davran, sıla-i rahim yap (akrabanı ziyâret et) **ki, senin için ömrünü uzatayım, kolayını daha kolay edeyim, zorluğu da senden çevireyim!"** *(İbni Ebî Şeybe; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/587)*

Kürdûs es-Sa'lebî *(Radıyallâhu Anh)*ın naklettiğine göre Tevrât'ta şöyle yazılıdır:

عَنْ كُرْدُوسٍ الثَّعْلَبِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: مَكْتُوبٌ فِي التَّوْرَاةِ: «اِتَّقِ تُوقَهُ، إِنَّمَا التَّوَقِّي فِي التَّقْوَى، اِرْحَمُوا تُرْحَمُوا تُوبُوا يُتَابُ عَلَيْكُمْ.»

"Sakın ki, korunasın! Sakınmak ise ancak takvâda (haramlardan sakınmada)**dır. Acıyın ki acınasınız, tevbe edin ki tevbeniz kabul olunsun!"** *(İbni Ebî Şeybe; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/588)*

Ebu'l-Cevzâ *(Radıyallâhu Anh)* demiştir ki: Tevrât'ta şöyle okudum:

عَنْ أَبِي الْجَوْزَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَرَأْتُ فِي التَّوْرَاةِ: «إِنْ سَرَّكَ أَنْ تَحْيَا وَتَبْلُغَ عِلْمَ الْيَقِينِ فَاحْتَمِلْ فِي كُلِّ حِينٍ أَنْ تَغْلِبَ شَهَوَاتِ الدُّنْيَا، فَإِنَّ مَنْ يَغْلِبُ شَهَوَاتِ الدُّنْيَا يَفْرَقُ الشَّيْطَانُ مِنْ ظِلِّهِ.»

"Eğer (istenen bir) **hayat bulman ve yakîn ilmine ulaşman seni sevindirecekse her zaman dünyâ şehvetlerine gâlip gelmene tahammül et. Zîrâ kim dünyâ şehvetlerine gâlip gelirse gerçekten şeytan onun gölgesinden kaçar!"** *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/588)*

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; eserlerde anlatıldığı üzere, **Rabbü'l-izzet**'in **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* için levhalara yazıp verdiği öğütler şuydu:

"Yâ Mûsâ! Eğer bizim dergâh-ı izzetimize yüzün olsun dilersen ve kurbet ve zülfetimize (mânevî yakınlığımıza) **mahsûs olmak** (seçilmek) **istersen, yetimleri hoş tut ve dervişleri aşağılama. Yâ Mûsâ! Ben yetimlere şefkatli ve hayırhâhım. Dervişlere** (fakirlere) **karşı da merhametli ve bağışlayıcıyım. Benim okşadığımı sen de okşa, Benim çağırdığım kimseyi de kovma!"**

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* dervişler hakkında:

«اَلْفُقَرَاءُ الصُّبَّرُ هُمْ جُلَسَاءُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»

"Sabırlı dervişler var ya, kıyâmet gününde Allâh-u Azze ve Celle'nin (mânevî) **meclis arkadaşları ancak onlardır!"** *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/748)* buyurmuştur.

Yetimler hakkında da şöyle buyurmuştur:

إِذَا بَكَى الْيَتِيمُ اهْتَزَّ عَرْشُ الرَّحْمٰنِ لِبُكَائِهِ. فَيَقُولُ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ: «مَنْ أَرْضَاهُ أَرْضَيْتُهُ.»

"Yetim ağlayınca, onun ağlamasından dolayı Arşu'r-Rahmân titrer. O zaman Allâh-u Azze ve Celle: 'Onu râzı edeni Ben de râzı edeceğim!' buyurur." *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/748)*

Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a şöyle buyurmuştur:

"Ey Mûsâ! Eğer Benim seni, meleklerime övmemi istiyorsan zararsız ol, incitme ve Müslümanların yolu üzerindeki taşı, dikeni kaldır, uzaklaştır."

(Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:)

«اَلْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً. اَعْلَاهَا شَهَادَةُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ. وَاَدْنَاهَا اِمَاطَةُ الْاَذَى عَنِ الطَّرِيقِ.»

"Îmân yetmiş küsur şûbedir. Onların en üstünü Allâh-u Te'âlâ'dan başka hiçbir ilâh olmadığına şâhitlik etmektir. En aşağısı ise eziyet verici şeyi yoldan uzaklaştırmaktır." *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/748)*

Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a şöyle buyurmuştur:

"Ey Mûsâ! Eğer duâlarına icâbet etmemi istiyorsan halkı hoş tut, ilim öğren ve başkalarına da öğret. Ben verdiğim ilim sebebiyle ulemâyı değerli kılmışımdır. Böylelikle yeryüzünü onlara güzel kılarım, kabirlerini geniş ve münevver yaparım ve yarın onları enbiyâ zümresinde haşrederim."

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* buyurmuştur ki:

«تَدْرُونَ مَا قَالَ لِي جِبْرِيلُ؟ قَالَ: يَا مُحَمَّدُ! لَا تَحْقِرَنَّ عَبْداً أَتَاهُ اللهُ عِلْمًا فَإِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يَحْقِرْهُ حِينَ عَلَّمَهُ. إِنَّ اللهَ جَامِعُ الْعُلَمَاءِ فِي بَقِيعٍ وَاحِدٍ فَيَقُولُ لَهُمْ: إِنِّي لَمْ اَسْتَوْدِعْكُمْ عِلْمِي اِلَّا لِخَيْرٍ اَرَدْتُهُ بِكُمْ. قَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ عَلَى مَا كَانَ مِنْكُمْ.»

"Cibrîl'in bana ne dediğini biliyor musunuz? Dedi ki: 'Ey Muhammed! Allâh-u Te'âlâ'nın kendisine ilim verdiği bir kulu hakîr görme! Çünkü Allâh-u Azze ve Celle ona ilim öğretirken onu hakîr görmemiştir. Şüphesiz Allâh, (kıyâmet günü) **âlimleri bir arsada toplayacak ve onlara: 'Şüphesiz ki Ben bu ilmi size, sizin hakkınızda ancak hayır dilediğim için emânet ettim. Gerçekten de sizi yapmış olduğunuz tüm yanlışlıklara rağmen affettim!' buyuracak."** *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/748; Molla Aliyyü'l-Kârî, Şerh-u Müsned-ü Ebî Hanîfe, sh:39)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu levhalarda yazılan âyetler, mev'ize (öğüt)lerden ve helâl-haram hükümlerinin tafsîlâtından ibârettir.

İmâm-ı Mukatil *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre levhalarda şöyle yazılmıştır:

قَالَ مُقَاتِلٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: كُتِبَ فِي الْأَلْوَاحِ: «إِنِّي أَنَا اللهُ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ، لَا تُشْرِكُوا بِي شَيْئاً، وَلَا تَقْطَعُوا السَّبِيلَ، وَلَا تَزْنُوا، وَلَا تَعُقُّوا الْوَالِدَيْنِ.»

"Rahmân ve Rahîm olan Allâh ancak Benim, Bana hiçbir şeyi ortak koşmayın, (eşkıyâlık yaparak) **yol kesmeyin, zinâ etmeyin ve anne-babaya isyân etmeyin!"** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/239)*

Âyet-i celîlede geçen: (فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ) **"Hemen bunları** (ciddiyet, azim, dikkat ve) **kuvvetle tut!"** emr-i celîli **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a yöneliktir. Burada geçen: "Kuvvet" kelimesi hakkında müfessirler bâzı mânâlar zikretmişlerdir:

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre; burada geçen "Kuvvet", ciddiyet mânâsındadır. Buna göre **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* Tevrât ahkâmını, kavmine emrettiklerinden daha kuvvetlice almakla emrolundu. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/439-440)*

Rabî' ibni Enes *(Radıyallâhu Anh)* âyet-i kerîmede geçen "Kuvvet"i, itaatla tefsir etmiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8978, 5/1565)*

Süfyân *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmede geçen "Kuvvet" ile:

﴿ يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ ﴾

"Ey Yahyâ! O (Tevrât) **Kitabı**(nı) **kuvvetle al!"** *(Meryem Sûresi:12)* âyet-i kerîmesinde zikredilen "Kuvvet"i, "Amel"le tefsir etmiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8973, 5/1565-66)*

"Beğavî, Hâzin ve **Mazharî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen "Kuvvet"; kalp kuvveti, irâde sağlamlığı ve doğru bir niyet ile tefsir edilmiştir. Çünkü bir şeyi zayıf bir niyetle (az istekle) tutan kişinin bu isteksizliği onu gevşekliğe sürükler.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen: "Kuvvet", ciddiyet ve gayret anlamındadır.

"İhyâ"da şöyle denilmiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın kitabını ciddiyetle almak, okuyanın, kıraat esnâsında kendisini her şeyden tecrid edip bütününü **Allâh-u Te'âlâ**'ya ayırması ve himmetini **Allâh-u Te'âlâ**'nın gayrinden çevirip sâdece O'na döndürmesidir ki bu makam, huzûra işâret etmektedir."

Âyet-i celîlede geçen: (وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا) **"Kavmine de o** (hüküm ve kānu)**nların en güzel olanını al**(ıp uygula)**malarını emret!"** kavl-i şerîfinden anlaşıldığına göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kendisine yöneltilen teklifle, kavmine emretmesi istenilen mükellefiyet arasında bir fark vardır ki bu tafsîlâtın faydası böylece ortaya çıkacaktır.

Bundan dolayı bâzı müfessirler: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın yükümlülükleri daha ağırdı, çünkü **Allâh-u Te'âlâ** başkasına verdiği ruhsatı ona vermemişti." derken, diğer bir kısmı ise: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* her konuda kavmiyle ortak idiyse de, ona has olan durum tebliğ ve dâvet mükellefiyetidir." demişlerdir.

Burada geçen: **"En güzel olanları"** kavl-i şerîfinin îzâhı hakkında birkaç görüş vardır:

"Taberî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; eğer birisi: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın: 'Kavmine emret de en güzel olanlarını alsınlar!' kavl-i şerîfinin mânâsı nedir? Buna göre onlar kitapta bulunan güzel şeyleri terk etme ruhsatı mı almıştılar?" diyecek olursa, buna cevâben denilir ki:

"Hayır! (Maksat bu değildir!) Lâkin kitapta emir ve nehiy bulunmaktadır. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** onlara yapmalarını emrettiği şeyle amel etmelerini ve kendilerini

nehyettiği şeyi terk etmelerini emretmiştir. Emrolunan şeyle amel etmek, elbetteki yasaklanan şeyi yapmaktan daha güzeldir."

Atâ *(Rahimehullâh)*ın **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan naklettiği: "Kavmine emret de Tevrât âyetlerinin helâlini helâl kabûl etsinler, haramını haram bilsinler, darb-ı mesellerini iyiden iyiye düşünsünler, muhkem âyetleriyle amel etsinler ve müteşâbihler hakkında (bir karar vermeyip) duraklasınlar (da ilmini **Allâh-u Te'âlâ**'ya havâle etsinler)!" *(Vâhidî, el-Vesît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd:2/409; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/200)* mânâsı da, burada efdaliyet mülâhaza edilmeyip tüm âyetlerin güzel kabul edildiğine işâret etmektedir.

Kutrub *(Rahimehullâh)*a göre de, burada efdaliyet mülâhaza edilmeyip, kastedilen mânâ: "Güzel olan amelleri işleyin, zâten **Allâh-u Te'âlâ**'nın emirlerinin hepsi güzeldir!" demektir.

Nitekim: "Yaz kıştan daha sıcaktır!" denildiğinde, yazın harâretinin, kışın harâretinden daha üstün olduğunun bildirilmesinin kastedilmediğinde şüphe yoktur. İşte burada da başka bir şeye nispetle daha güzel olan ameller değil de, genel anlamda güzellikte zirveye ulaşmış olan İlâhî emirlerin uygulanması emredilmiştir.

Beğavî, Beyzâvî ve **Nesefî** gibi bâzı müfessirlere göre ise burada efdaliyet melhuz olduğu için mânâ: "Kısas ve intikam almak gibi güzel olanlara nazaran, affedip görmezlikten gelmek gibi daha güzel olanları ve mubahlara nazaran, müstehaplar gibi fazla sevap kazandıracak olanları alsınlar!" şeklinde olur ki buna göre ameller içerisinde efdal olanların işlenmesi ve nefse daha ağır gelecek olanların uygulanması teşvik edilmiş olmaktadır.

Nitekim:

﴿ وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ ... ﴾

"Rabbinizden size indirilmiş olan (Kur'ân)**ın** (neshedilen âyetlerine ve ruhsatlar açıklayan bölümlerine değil de, nesheden ve azîmetleri bildiren o) **en güzel** (âyetler)**ine hakkıyla uyun!.."** *(Zümer Sûresi:55)* âyet-i kerîmesiyle,

﴿ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ ... ﴾

"O kimseler ki (din konusunda söylenen) **sözü iyice dinlerler de,** (rastgele hükümlere uymayıp, bu hususta ciddi davranarak, güzelle en güzelin, iyiyle daha iyinin arasında seçim yapar ve) **onun en güzeline uyarlar..."** *(Zümer Sûresi:18)* âyet-i kerîmesi bu mânâdadır, buna göre methedilen kulların, vâcip ve mendup olan iki işle karşılaştıklarında vâcibi seçtikleri, müstehapla mubah arasında kaldıklarında ise müstehabbı tercih ettikleri açıklanmıştır.

Bâzı ulemâ: "En güzel ameller farzlar ve nâfilelerdir, çünkü bunlar sevap kazandırır, bunlardan aşağı olanlar ise mubahlardır, çünkü onlar sevap kazandırmazlar." demiştir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen: **"Kavmine de onların ahsen olanını almalarını emret!"** ifâde-i celîlesi: **"Kavmine de o** (hüküm ve kanu)**nların o güzel olan** (İlâhî hükümlerin tamâm)**ını al**(ıp uygula)**malarını em-**

ret!" mânâsına gelebileceği gibi, buradaki hemze mübâleğa için kabul edilip: **"En güzel olanını"** mânâsına da gelebilir ki, o zaman kastedilen gâye, (zâhirî mânâ üzere yorumlamak mümkün iken) te'vile gidilmemesi ve (ruhsatlara meyledilmeyip, azîmetle amel edilerek) evlâ olana başvurulmasıdır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: **"Kavmine emret, onların en güzel olanlarını alsınlar!"** buyrularak, ümmetini, fazîletliye karşı efdal olanı tercih etmelerine teşvik etmesi emredilmiştir. "En güzel olanlar", azîmetlerdir, "Güzel olanlar" ise ruhsatlardır.

Böylece **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a, farzlarla nâfilelerin arasını birleştirmek ve intikam almaktansa sabretmek gibi azîmetle amelin sevâbının daha çok olduğunu ümmetine bildirmesi emredilmiştir.

Âyet-i celîlede geçen: (سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ) **"O (Firavun** hânedânı gibi) **fâsık** (toplum)**ların** (dünyâda vîrân olmuş) **yurdunu**(, âhirette ise azapla dolu cehennem yurtlarını) **pek yakında size göstereceğim!"** cümle-i celîlesinde geçen: **"Fâsıkların yurdu"** tâbiri hakkında birkaç rivâyet vardır:

İmâm-ı Mücâhid ve **Hasen** *(Rahimehümellâh)*a göre bu: "Âhirette varacakları yurt olan cehennemdir." *(İbni Ebî Hâtim, no:8978, 5/1566)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*ın kavline göre bundan maksat: "Dünyâdaki yurtları olan **Mısır**'dır!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/590-591; İbni Ebî Hâtim, no:8979, 5/1566; Abdürrezzâk, et-Tefsîr, no:936, 2/90)*

"Taberî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bâzı âlimler bu yurdu **Şam** arâzisiyle tefsir etmişlerdir ki buna göre mânâ: "Yakında sizi **Şam** topraklarına girdireceğim ve size evvelce oraların sâkinleri olan cebbarların ve **Amâlika**'nın yurtlarını göstereceğim!" şeklindedir.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen görüş de budur. Zîrâ **Şam** arâzisi İsrâîloğullarına ayrılan ve onlara serbest edilen topraklardandır. Nitekim:

﴿ يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللهُ لَكُمْ ... ﴾

"Ey kavmim! Allâh'ın (Levh-i Mahfûz'da) **sizin** (meskeniniz olması) **için** (ayırıp) **yazmış olduğu o mukaddes** (ve kutsal **Şam** arâzisinde bulunan **Kuds-ü Şerîf**) **toprağ**(ın)**a girin!"** *(Mâide Sûresi:21)* âyet-i kerîmesi bu hakîkati nâtıktır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Fâsıkların yurdu"**ndan maksat; **Mısır**'da vîrân kalan **Firavun** ve kavminin yurtlarıdır. Ayrıca ibret almalarına vesîle olacak **Âd** ve **Semûd** kavimlerinin helâke uğratılmış yurtlarıdır.

Buna göre âyet-i celîlede geçen **"İrâet** (gösterme)", tehdit mânâsındadır ki, böylece **Allâh-u Te'âlâ**, Kendi emirlerine muhâlefet edip Tevrât ahkâmıyla ameli terk etmeleri hâlinde İsrâîloğullarının yurtlarını da diğer fâsıkların yurtları gibi helâke mâruz bırakacağı tehdidinde bulunmuştur.

Ama burada **Mısır** toprakları ve **Şam**'da bulunan **Amâlika**'nın arâzisi kastedilmişse o zaman İsrâîloğullarına o topraklara vâris kılınacakları müjdesi verilmiş olur.

İbni Kesîr *(Rahimehullâh)* bu mânâlar arasından: "**Şam** toprakları" rivâyetini evlâ görmüş, buna delil olarak da: "Çünkü İsrâîloğullarına yönelik bu hitap, **Mûsâ**

*(Aleyhisselâm)*ın ve kavminin **Mısır** beldelerinden ayrılmalarının ardından **Tîh** çölüne girmeleri öncesinde vukû buldu!" demiştir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan biri şöyle demiştir: **"Allâh-u Te'âlâ**'nın, özel kulları katında bulunan sırrını ancak hem bedenen, hem de kalben kuvvetli olanlar taşıyabilir. Görmüyor musun ki **Allâh-u Azze ve Celle**, Kelîmi **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: **"Onu kuvvetle al!"** buyurdu. Kuvvet, **Allâh-u Te'âlâ**'ya güvenmek ve O'na îtimat etmek demektir.

Bundan dolayı meşâyıhtan biri:

لَا يَحْمِلُ عَطَايَا الْمَلِكِ إِلاَّ مَطَايَاهُ

'O'nun atıyyelerini (hediyelerini) ancak O'nun matıyyeleri (binekleri) taşıyabilir.' buyurmuştur."

﴿ ... فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ ... ﴾

"...Onu kuvvetle al!.." kavl-i şerîfinin tefsirinde şöyle buyrulmuştur: "Onu Benimle al, kendi nefsinle alma. Zîrâ kuvvetli kimse, havli ve kuvveti olmayıp, gücü ve kuvveti sâdece Kavî olan **Allâh** ile olandır."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; eserde vârid olduğuna göre, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* Kalem'in (kaderleri yazarken çıkardığı) sesini işitmekteydi. İşte bunda bir tür lütuf bulunmaktadır. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, Kendi cemâlini görmesine mâni olduysa da, yine de onu eserleriyle tesellî etmiştir.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a: **"Tevrât levhalarını kuvvetle al!"** buyurulması, onun **Allâh-u Te'âlâ**'ya son derece yakınlığına işâret etmektedir ki burada maksat; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın hâlinin sâfiyâne oluşudur. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** hakkında mekân yakınlığı düşünülemez.

Allâh-u Te'âlâ: "Kavmine de emret ki onların en güzel olanlarını alsınlar!" buyurmuştur ki, burada **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a emredilen ahz-ı kabûl ile kavmine emredilen alıp-kabul etme arasında fark gözetmiştir.

Çünkü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* bu teklifleri tahkîk-i zülfet ve te'kîd-i vuslet (yakınlığı gerçekleştirme ve kavuşmayı güçlendirme) vechi üzere **Hakk Te'âlâ**'nın Zât'ından almıştır. Ümmetinin kabûlü ise, kendilerine yöneltilen emre itaati borç bilme kabîlindendir. Bu ikisinin arası ne kadar da farklıdır!

﴿ ... سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ﴾

"...O fâsıkların yurdunu pek yakında size göstereceğim!" kavl-i şerîfi, düşmanların yurtlarına işâret etmektedir. Çünkü onların çatıları çökmüştür, tavanları düşmüştür, binâları yıkılmıştır, üzerlerini azap dumanı ve cezâ tozu bürümüştür.

"Fâsıkların yurdu"; şehvetlerine uyan nefislere, kuruntulara ve bozuk düşüncelerin mâdenleri olan kalplere işâret etmiştir. Çünkü fâsıklık, içerisinde cereyân ettiği mahallin harap olmasını mûciptir. Bu yüzden nefsinde fâsıklık geçerli olan bir kişinin nefsi harâb olmuş demektir.

Nefislerinin harâb olmasının nişânı, içerlerinde yerleşen ibâdet ve tâatlerin kaybolmasıdır. Yıkılmaya yüz tutan yurtlar sâkinlerinden boş kaldığı gibi, mâsiyetler işlemek yüzünden vîrân olan nefislerden de alışageldikleri zorunlu ibâdet ve tâatler kaybolur.

Bu nedenle evvelce tâat işlemek kendisine kolay gelen bir kul, sakıncalı şeylerden birini irtikâb ettiği zaman, artık ibâdet yapmak ona zor gelmeye başlar. Hattâ iki rekât namaz kılmakla çok ağır meşakkatlere katlanma arasında muhayyer bırakılsa, o zorluklara tahammül etmeyi ibâdete tercih eder.

Kalplerin zâlimliğinin ve bozukluğunun, kendi mıntıkalarını nasıl harâb edeceği de buna kıyas edilebilir.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı taltîf buyurduğu ihsânlardan biri de, onu münâcât makāmının sâhibi kılması ve Tevrât'ı onun için levhalar üzerine yazmasıdır. Kalem, levhanın üzerinde yazarken çıkardığı sesler **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kulağına gelmekteydi.

Böylece **Allâh-u Te'âlâ**: **"Ey Mûsâ! Bugün Bizim ismimizle kanâat et, yazımıza bak! Tâ ki sana tesellî olsun."** buyurmuş oldu. Nitekim:

مَنْ مُنِعَ مِنَ النَّظَرِ تَسَلَّى بِالْأَثَرِ

"(Bir şeyin kendisine) bakmaktan engellenen, onun eseri (onu ifâde eden ona âit bir şe)yle tesellî olur!" denilmiştir.

Yine **Allâh-u Te'âlâ** buyurmuş oldu ki: **"Ey Mûsâ! Ben kemâl-i hikmetimle şöyle hüküm vermişimdir ki; Muhammed Beni görmedikçe ve ümmet-i Muhammed Beni görmedikçe, Cemâlimi kimseye göstermeyeceğim. Ben hükmümden dönmem ve onu değiştirmem."**

﴿ مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ ... ﴾

"Benim katımda söz değiştirilmez!.." *(Kāf Sûresi:29)*

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a yöneltilen:

﴿ ... فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ ... ﴾

"...Hemen bunları (ciddiyet, azim, dikkat ve) **kuvvetle tut!.."** emr-i celîli büyük bir işârettir. Zîrâ tutmak, netîce olarak kurbetin (mânevî yakınlığın) delîlidir.

Allâh-u Te'âlâ bundan sonra:

﴿ ... وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا ... ﴾

"...Kavmine de onların en güzel olanını almalarını emret!.." buyurmuştur.

O "Tutma" ile bu "Tutma" arasında fark vardır. Şöyle ki, o tutma emri, Hakk'tan, bu tutma emri ise halktandır. Yâni **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a tevcîh olunan "Tutma" fermânı Mevlâ'dandır. Bu kavme yapılan "Alma" emri ise **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* tarafındandır. Bu yüzden **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın tutuşu zülfetin tahkîki (mânevî yakınlığın gerçekleştirilmesi) ve vuslatın te'kîdi (**Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşmanın kuvvetlendirilmesi)ndendir. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin, alıp tutması ise hizmetin kabûl edilmesi ve taâtin gerekliliğindendir.

Âyet-i celîlede geçen: ﴿ ... سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ ﴾

"...O fâsık (toplum)**ların yurdunu pek yakında size göstereceğim!"** kavl-i şerîfindeki **"Fâsıkların yurdu"**, mârifet ehlinin lisânına göre; nefsi emmâreyi ve harâb olmuş gönlü ifâde etmektedir. Nefs-i emmâre, şehvetlerin menba'ı, harâb gönül ise gafletin mâdenidir. Nasıl ki harâb bir evde kimse oturmaz, yerleşmez, işte harâb bir gönülde de tâat barınmaz, hayır tutunmaz ve böyle bir gönüle sâhip olan kişiden ibâdet ve kulluk gelmez.

«نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ دَرَكِ الشَّقَاءِ.»

"Bedbahtlığın bize kavuşmasından Allâh-u Te'âlâ'ya sığınırız!"

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Vertecebî** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın vahyine mazhar olanlar, gönderilen âyetlerin en açık olan kısmıyla amel ederler ki onlar ubûdiyyeti gerektiren muhkem âyetlerdir. İlâhî sıfatları vasıflayan müteşâbih âyetleri de güzelce îtikād ve teslimiyetle kabul ederler.

Çünkü müteşâbih âyetlerin ilimleri ve hakîkatleri ancak Rabbânî kimseler için inkişâf eder. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ ... ﴾

"...Hâlbuki onun (tefsirinin nereye varacağını ve gerçek) **te'vîlini Allâh'tan başkası bilemez** (ve kimse "Kesinlikle bunun bundan başka mânâsı yoktur!" diyemez)**! İlimde** (son derece derinleşerek) **râsih olanlar da** (bundan hissedârdırlar)**!.."** *(Âl-i İmrân Sûresi:7)* buyurmuştur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede şuna işâret etmektedir ki, âhireti talep etmek dünyâyı talep etmekten daha güzeldir. İşte böylece **Allâh-u Te'âlâ**'yı talep etmek de âhireti arzulamaktan daha güzeldir. O halde âşık olan kişiye düşen, bu âyet-i kerîmede buyrulduğu üzere en güzeli talep etmektir.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmede: **"Yakında size fâsıkların yurdunu göstereceğim!"** buyururken, âhiret arzusundan uzak olan kimselerin yurdunu kastetmiştir ki o da cennettir. Âhiret arzusundan sıyrılıp **Allâh-u Te'âlâ**'nın talebine yönelenler ise:

﴿ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ ﴾

"Hoşnut olunan bir makamda; pek büyük bir mülke ve eşsiz bir kudrete sahip olan O Melîk-i Muktedir'in katındadır!" *(Kamer Sûresi:55)*

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

سَایَهٔ طُوبَی و دِلْجُویِ حُور و لَبِ حَوْض بَهَوَایِ سَرِ کُوِی تُو بَرَفْتْ اَزْ یَادَمْ

"Tûbâ ağacının gölgesi de, hûrilerin çekiciliği de, (cennet) **Havz'ın**(ın) **kenarı da, Senin semtinin muhabbetiyle hâtırımdan çıktı."**

Yâni Sana âşık olalı beri bunları unuttum.

*Ey **Mahbûb-i Hakîkî**! Yine senin kerem ve ihsânınla aşk ve mârifetine nâil olunca, bihamdillâh (**Allâh**'a hamdolsun ki) Senin aşkının ateşi mâ sivâyı (Senden başkasını) kalpten yaktı da, Senin **Zât-ı Pâk-i Sübhânî**'nin muhabbetiyle, **Tûba Ağacı**'nın gölgesi de,*

hûrilerin letâfeti de, ***Kevser Havuzu****'nun kenarı da, nefislerin iştahının çektiği her şey de hâtırımdan gitti.* *(Hâfız Şerhi Konevî ve Sûdî Efendi:2/314-315)*

نِيسْتْ دَرْ لَوْحِ دِلَمْ جُزْ اَلِفِ قَامَتِ دُوسْتْ چِه كُنَمْ حَرْفِ دِگَرْ يَادْ نَدَادْ اُسْتَادَمْ

"Gönül levhamda sevgilinin elif gibi boyundan başka bir şey (yazılı) **olmadı, Ne yapayım, hocam bana başka harf öğretmedi ki!"**

Gönlümün levhi üzerinde dostun elif boyundan başka bir nesne yoktur. Yâni gönlüm bu elifden başkasından sâdedir. Neyleyeyim, Üstâd bana başka ilim ve harf ezberletmedi (elifden gayri harf bilmem).

Hâsılı; Cânânın elif boyundan başka ders görmedim. Bihamdillâh gönlümün levhinde ***Mahbûb-i Hakîkî****'nin Zât-i bîçûn'unun (eşsiz, benzersiz Zât'ının) ve râh-i müstakîm (dosdoğru yol) olan vahdet-i zâtiyyesinden başka bir şey mestûr (yazılı) ve mevcûd değildir.*

*Neyleyeyim, mürşid-i kâmil bana esrâr-ı tevhîdin (tevhîd sırlarının) dışında ilim ta'lîm edip, ezberletmedi ve hâtırımda esrâr-i tevhîdin gayrisi karar etmedi. Mâşâellâhu kâne (**Allâh** ne dilerse o olur), azîzim!* *(Hâfız Şerh-i Konevî ve Sûdî Efendi:2/316; Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/669)*

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a şöyle buyurmuş olmaktadır: **"Biz onun için levhalarda yazdık,** yâni; onun isti'dâdının nakışlarını, varlığının tafsîli olan ruh, kalp, akıl, fikir ve hayal levhalarında ızhâr ettik, onlar da oralarda **her şey hakkında vaaz ve her şeyin tafsîlâtı olarak** zuhûr etti.

Artık onu kuvvetle ve azimle **al** ki onun ehlinden olasın! **Kavmine de emret ki onun en güzellerini** ve en çok faydalıları olan azîmetleri **alsınlar! Yakında size o fâsıkların yurdunu**; bununla amel etmeyenlerin âkıbetini **göstereceğim!"**

﴿ سَأَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (146)

(سَأَصْرِفُ) **Muhakkak Ben çevireceğim,** neden? (عَنْ اٰيَاتِيَ) **âyetlerimden,** kimleri? (اَلَّذِينَ) **o kimseleri ki,** (يَتَكَبَّرُونَ) **büyüklük taslamayı sürdürmektedirler,** nerede? (فِي الْأَرْضِ) **yerde,** ne sebebiyle? (بِغَيْرِ الْحَقِّ) **hak olmayan şeyler sebebiyle,** (وَإِنْ يَرَوْا) **onlar görecek olsalar,** neyi? (كُلَّ اٰيَةٍ) **her bir âyet** (ve mûcizey)**i,** (لَا يُؤْمِنُوا) **inanmazlar,** neye? (بِهَا) **ona,** (وَإِنْ يَرَوْا) **görecek olsalar,** neyi? (سَبِيلَ الرُّشْدِ) **hidâyet yolunu,** (لَا يَتَّخِذُو) **edinmezler,** neyi? (هُ) **onu,** ne edinmezler? (سَبِيلًا) (izlenecek) **bir yol,** (وَإِنْ يَرَوْا) **ama görecek olsalar,** neyi? (سَبِيلَ الْغَيِّ) **sapıklık yolunu,** (يَتَّخِذُو) **edinirler,** neyi? (هُ) **onu,** ne edinirler? (سَبِيلًا) **bir yol,** (ذٰلِكَ) **işte sana! bu,** ne sebepledir? (بِأَنَّهُمْ) **şu sebepledir ki gerçekten onlar,** (كَذَّبُوا) **yalanladılar,** neyi? (بِاٰيَاتِنَا)

Bizim âyetlerimizi, daha,(وَكَانُوا) **oldular,** neden? (عَنْهَا) **onlardan,** kimler? (غَافِلِينَ) **gaflet edici kimseler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a bu emirleri vahyettikten sonra, Kendi irâdesinin ne yönde tecellî edeceğini beyân etmek üzere şöyle buyurdu:) **Muhakkak ki Ben,** (bâtıl dinler ve aşırı zulümler gibi) **hak olmayan şeyler nedeniyle yer**(yüzün)**de büyüklük taslamayı sürdüren o kimseleri** (kitaplarımda ve cihanda açıkladığım) **âyetlerim**(i iyice düşünmek)**den çevireceğim.**

Bu yüzden onlar her bir âyet (ve mûcizey)**i görseler de** (körü körüne taklide daldırdıkları için) **ona inanmazlar. Hidâyet yolunu görseler onu** (bir kereliğine bile denemek için tâkip edecekleri) **bir yol edinmezler. Ama sapıklık yolunu görecek olsalar onu** (sürekli tercih edip izleyecekleri) **bir yol edinirler.**

İşte sana! Bu (şekilde doğru yoldan tamâmen yüz çevirip, kötü yola tümüyle yönelmeleri), **şu sebepledir ki onlar gerçekten Bizim âyetlerimizi yalanlamıştılar ve** (yanılma yüzünden değil de, inadına yüz çevirme gafletine düştükleri için) **onlar**(ı iyice düşünüp nazarı îtibâra almak)**dan gâfil kimseler olmuştular."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a bu emirleri vahyettikten sonra, Kendi irâdesinin ne yönde tecellî edeceğini beyân etmek üzere şöyle buyurdu:

Âyet-i kerîmede geçen:

﴿ سَأَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ... ﴾

"Muhakkak ki Ben, (bâtıl dinler ve aşırı zulümler gibi) **hak olmayan şeyler nedeniyle yer**(yüzün)**de büyüklük taslamayı sürdüren o kimseleri**(, kitaplarımda ve) **âyetlerim**(i iyice düşünmek)**den çevireceğim..."** cümle-i celîlesine müfessirler farklı mânâlar vermişlerdir ki, bunların hulâsası âyetlerin, tekvînî (cihanda açıklanan âyetler) ve tenzîlî (kitaplarda vahyedilen âyetler) olmasına yöneliktir.

Süddî *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen: "Ben onları âyetlerim hakkında tefekkür etmekten döndüreceğim!" *(İbni Ebî Hâtim, no:8982, 5/1567)* şeklindeki mânâ her türlü âyete şâmildir.

İbni Cüreyc *(Radıyallâhu Anh)*ın beyân ettiği: "Ben onları göklerin ve yerin yaratılışından ve onlarda bulunan âyetlerden men edeceğim; muhakkak Ben onları bunları düşünmekten ve ibret almaktan engelleyeceğim!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/591)* mânâsı, cihan âyetlerine râcîdir.

Süfyân ibni Uyeyne *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen: "Ben onlardan Kur'ân anlayışını söküp alacağım!" *(İbni Ebî Hâtim, no:8983, 5/1567; İbni Cerîr et-Taberî, Câm'u'l-beyân:10/443)* sözü ile, **Zünnûn-u Mısrî** *(Radıyallâhu Anh)*ın: "**Allâh-u Te'âlâ** zâlimlerin kalplerine Kur'ân hikmetini ikrâm etmekten imtinâ etmiştir!" *(Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/284)* sözü vahiy âyetlerine tealluk etmektedir.

"Taberî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İbni Uyeyne**'nin bu mânâsı, **Allâh**'ı inkâr edenlere yöneltilen bu tehdîdin, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kendi kavmi hakkında değil de, **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendilerine gönderildiği âhir zaman ümmeti hakkında olduğunun **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a bildirildiğini ifâde etmektedir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyetlerden maksat, Tevrât levhalarında yazılan vaazlar ve hükümler olduğu gibi, aynı zamanda fâsıkların yurdunun gösterilmesi gibi vaad edilen tekvînî (yaratıklarla alâkalı) âyetlerdir.

"Onların o âyetlerden döndürülmesi"; kibir ve zorbalıkta ısrarcı oldukları için kalpleri mühürlenerek, âyetleri hiç düşünemez ve onlardan ibret alamaz hâle getirilmeleridir ki buna göre mânâ:

"Kendilerini büyük gören ve diğer kullara karşı meziyet ve fazîletleri bulunduğunu iddiâ eden kimselerin kalplerini öyle bir mühürleyeceğim ki, artık onlar, ne indirmiş olduğum âyât-ı tenzîliyyem ile, ne de enfüs ve âfâkta (insanın içinde ve dışında) yaratmış olduğum âyât-ı tekvîniyyem ile faydalanamayacaklar ve onların bıraktığı tesirlerin ganîmetlerinden istifâde edemeyeceklerdir. Ey Benîisrâîl! Siz de onların yoluna girmeyin, yoksa onlar gibi olursunuz!" demektir.

İbnü'ş-Şeyh *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Tekebbür (büyüklük taslamak), bahsi geçen âyetlerden istifâdeden mahrum olmaya ve onları zâyi etmeye sebep olduğu için, bu âyet-i kerîmenin maksadı; İsrâîloğullarını kibirden sakındırmaya yönelik olmuştur ki, böylece kendilerini **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerini tefekkür etmekten engelleyecek olan hallerden uzak durmaları, onların Tevrât'ın hükümlerini ciddiyet ve rağbetle kavramalarına vesîle olacaktır.

Ayrıca bu âyet-i kerîme **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmeti içerisindeki kibirlilerin, Kur'ân-ı Kerîm'in mânâlarını anlamaktan ve onları inceden inceye düşünmekten mahrum edileceğini ihbar etmektedir. Nitekim şöyle buyrulmuştur:

اَبَى اللهُ تَعَالَى اَنْ يُكْرِمَ قُلُوبَ الظَّالِمِينَ بِتَمْكِينِهِمْ مِنْ فَهْمِ حِكْمَةِ الْقُرْاٰنِ وَالْاِطِّلَاعِ عَلَى عَجَائِبِهِ

"**Allâh-u Te'âlâ**, Kur'an hikmetini anlama ve onun acâyipliklerine vâkıf olma imkânını zâlimlerin kalplerine ikrâm etmekten ısrarla çekinmiştir!"

(Farsça bir mısrâda şöyle gelmiştir:)

حَيْفَسْتْ چُنِينْ گَنْجْ دَرْ آنْ وِيرَانَه

"Böyle bir hazînenin bir vîrânede olması ne yazık!"

"Fahrurrâzî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen "Tekebbür", hak olmayan bir şeyle gurur duymak ve onu izzet-şeref sebebi saymaktır ki burada hak olmayan şeyden maksat, kâfirlerin bâtıl dinleri ve haddi aşan zulümleridir.

Zâten onların kibretmeleri her hâlükârda haksız yeredir, çünkü haklı yere kibretmek sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'ya âittir. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i kudsîde **Allâh-u Te'âlâ**:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ: «اَلْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي، وَالْعَظَمَةُ إِزَارِي. فَمَنْ نَازَعَنِي فِي وَاحِدٍ مِنْهُمَا قَذَفْتُهُ فِي النَّارِ!»

"Büyüklük Benim ridâm (kaftanım), **ululuk da Benim izârım** (peştemalım mesâbesinde)**dir.** (Kaftan ve peştemal gibi kıyâfetler insanların ayrı duramadıkları elbiseler olduğu gibi, bu vasıflar da Benden ayrılmaz.) **Kim bunlardan biri hakkında Benimle çekişirse onu ateşe atarım!"** *(Ebû Dâvûd, Libâs:29, no:4090, 2/456; İbni Mâce, Zühd:16, no:4174, 2/1397; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:7386, 3/48; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/91)* buyurmuştur.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** hakkında tekebbür medih sıfatıdır, yaratıklar hakkında ise bu sıfat zem (kötüleme) sıfatıdır. Çünkü kibreden kişi, hak etmediği bir sıfata sâhip olduğunu açıklamaktadır.

Bir görüşe göre onlar, peygamberler gibi kibir sâhibi olmayan kimselere karşı kibretmekteydiler ki, bunun haksız bir tekebbür olduğu kesindir. Ama kibre karşı yapılan kibir haklıdır. Nitekim eserde:

وَفِي الْأَثَرِ: «اَلتَّكَبُّرُ عَلَى الْمُتَكَبِّرِ صَدَقَةٌ.»

"Kibredene karşı kibretmek sadakadır." *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:15/4; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/91)* buyrulmuştur ki, bundan anlaşıldığı üzere; haklının haksıza karşı kibretme hakkı vardır. Ama burada konu edilen kibrin, sûretâ bir kibir olduğu, hakîkatte bir kibir olmadığı âşikârdır.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde bu âyet-i kerîme hakkında açıklanan: "Muhakkak ki Ben Kendi büyüklüğüme, şerî'atime ve hükümlerime delâlet eden huccet ve delilleri anlama kabiliyetini, Bana itaatten kibredenlerin ve haksız yere insanlara büyüklük taslayanların kalplerine nasip etmeyeceğim!" mânâsı:

"Onlar haksız yere büyüklendikleri için **Allâh** da onları cehâletle zelil kılmıştır!" netîcesini verir. Nitekim:

﴿ وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ ... ﴾

"Onlar (istedikleri her mûcizeyi görseler bile), **on**(lar)**a ilk defâsında inanmadıkları gibi,** (hidâyete erişmeyi arzulamadıkları için,) **Biz onların gönüllerini ve gözlerini** (her seferinde) **çevireceğiz..."** *(En'âm Sûresi:110)*,

﴿ ... فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللهُ قُلُوبَهُمْ ... ﴾

"...Ama onlar (haktan) **kayınca Allâh da onların kalplerini kaydırdı..."** *(Saff Sûresi:5)* âyet-i kerîmeleri bu hakîkati ifâde ederken, öte yandan da "Döndürme", "Çevirme" ve "Kaydırma" fiillerinin **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit olduğunu ama yine burada öne geçenin ve sebep olanın kul olduğunu açıklamaktadır.

Evet! **Allâh**'ın bir şeyi yaratması, irâdesi doğrultusundadır, irâdesi ise ilmine göredir, ilmi de, olayların gerçek yüzleriyle alâkalıdır. Dolayısıyla **Allâh-u Te'âlâ** her kimi âyetlerini anlamaktan engellemişse elbette ki bu, O'nun irâdesi doğrultusunda olmaktaysa da, rızâsına uygun değildir.

Çünkü O, bu kullarının, kendilerine verilen seçim haklarını sapıklık ve körlük yönünde kullandıklarını ezelî ve hatâsız ilmiyle bilmiş ve bu ilmine binâen onlara hakkı kabûlü nasip etmemiştir.

Seleften biri: "Utangaç ve kibirli insanlar ilme kavuşamaz!" demiştir.

Bir diğeri ise: "Bir saat öğrenme zilletine katlanmayan kimse ebediyyen cehâlet zilleti içerisinde kalır!" demiştir.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kulunu faydalı ilimden mahrum etme yönünde irâde kullanması, yine o kulun kendisine verilen cüz'î irâdesini, çekingenlik, hevessizlik ve büyüklük taslama gibi yanlış yerlerde kullanması sebebiyledir.

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın kibirlileri âyetlerinden çevirmesi, onları Kur'ânı anlamaktan ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e uymaktan mahrum bırakmasıdır (ki bunlar en büyük mahrûmiyetlerdendir).

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şöyle buyurduğu rivâyet olunmuştur:

رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ أُعْطِيَ فَهْمَ الْقُرْاٰنِ فَقَدْ أُعْطِيَ الْخَيْرَ الْكَثِيرَ، وَمَنْ فَاتَهُ فَهْمُ الْقُرْاٰنِ فَقَدْ فَاتَهُ عِلْمٌ عَظِيمٌ.»

"Her kime Kur'ân anlayışı verildiyse, muhakkak ona çok büyük hayır verilmiş olur, kim de Kur'ân'ı anlamayı kaçırırsa, şüphesiz ki o pek büyük bir ilmi kaçırmış olur." *(Sehl ibni Abdillâh et-Tüsterî, Tefsîru's-Sülemî, sh:67)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «مِنْ تَعْظِيمِ اللهِ إِكْرَامُ ذِي الشَّيْبَةِ فِي الْإِسْلَامِ، وَإِكْرَامُ الْإِمَامِ الْعَادِلِ، وَإِكْرَامُ حَامِلِ الْقُرْاٰنِ غَيْرِ الْغَالِي فِيهِ.»

"İslâm (yolun)**da** (saçı-sakalı ağartarak) **yaşlanan kişiye değer vermek, adâletli devlet reisine hürmet etmek ve Kur'ân**(ın ahkâmın)**da aşırı gitmeyen** (İslâm'ın hükümlerini meşrû edildiği şekilde muhâfaza edip, zorluk çıkarmak istemeyen) **hâmil-i Kur'ân** (hâfız ve âlim) **bir zâta ikramda bulunmak Allâh-u Te'âlâ'ya tâzimden sayılır."** *(Sehl ibni Abdillâh et-Tüsterî, Tefsîru's-Sülemî, sh:67; Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:10988, 7/460)*

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; müşrikler, peygamberleri kendilerine denk görmedikleri için onlara karşı büyüklük taslarlardı. İşte böylece, bir başkasına karşı kibir yapan her kişi, onu kendisine denk görmediği için büyüklük taslar. Yâhut kendisini ayıplardan arınmış görüp, başkasında ayıplar gördüğü için tekebbür eder. Veyâ bir diğerinin üzerinde kendisine âit bâzı haklar görür de bu nedenle ona karşı büyüklenir.

Demek ki kibrin nedenleri bu sayılanlardan biridir. Ama kulların tamâmı birbirine benzeyen ayıplı ve ihtiyaçlı yaratıklar olmaları hasebiyle birbirlerine denk olduğuna göre, kimsenin kimseye karşı kibirlenme hakkı yoktur.

O halde kibirlenmek, ancak eşi ve benzeri bulunmayan, bütün ayıplardan ve ihtiyaçlardan münezzeh olan **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsustur. Zâten onun içindir ki kibriyâ ve azametle sâdece Kendisi mevsuftur.

Ayet: 146

Bu mânâya göre âyet-i kerîmede geçen **"Haksız yere kibredenler"** tâbiri, "Kibretmenin de haklı bir nedeni olabilir" anlamında değil de, "Onlar kibretmeye ehil değilken ve büyüklüğü hak etmemişken böyle yapıyorlar" şeklinde anlaşılmalıdır.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Kâfirliğin bir hudûdu vardır ki inkârcı o raddeye vardığı zaman artık kalbine mühür vurulur da **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerini kabullenemez hâle gelir.

İşte o zaman **Allâh-u Te'âlâ**, Kendi âyetlerini kabullenmemek için inat edenleri ve onların **Allâh-u Te'âlâ**'dan gelen kat'î deliller olduklarını bile bile onları reddetmek için delilsiz dâvâlara girenleri o âyetleri tasdik etmekten engeller.

Nitekim:

﴿ ... ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللهُ قُلُوبَهُمْ ... ﴾

"...Sonra (o münâfıklar indirilen sûreyi dinlemeye tahammül edemedikleri için vahiy meclisinden) **dönüp gittiler. Allâh** (da) **onların kalplerini** (îmandan) **döndürdü."** *(Tevbe Sûresi:127)* âyet-i kerîmesi bu mânâyı ifâde etmektedir.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ**'ya düşmanlığı tercih eden bir kimse hakkında **Allâh-u Te'âlâ** dostluk seçimi yapmaz. Lâkin kul kendisi için neyi seçtiyse **Allâh-u Te'âlâ** da onun için o şeyi ihtiyâr eder.

Bu âyet-i kerîmenin bir mânâsı da: "Ben haksız yere kibredenleri âyetlerimi tenkitten ve onlarda tenkit edilecek hususlar bulmaktan engelleyeceğim!" şeklinde olabilir ki, böylece **Allâh-u Te'âlâ** Kendi âyetlerinde kimsenin tenkidine bir mahal bırakmayacağı sözünü vermiş olmaktadır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede kibir zemmedilmiştir. Gerçekten de o, enâniyeti artırdığı için beşeriyet vasıfları içerisinde **Allâh-u Te'âlâ** ile kul arasına en fazla perde sokan kötü bir huydur. **İblîs**'in lânetlenip kovulmasının sebebi de ancak bu tekebbürüdür.

Belâğatlı kimselerden biri, bir kibirliyi vasıflarken:

«كَأَنَّ كِسْرَى حَامِلُ غَاشِيَتِهِ وَقَارُونَ وَكِيلُ نَفَقَتِهِ وَبَلْقِيسَ اَحَدُ دَايَاتِهِ وَكَأَنَّ يُوسُفَ لَمْ يَنْظُرْ اِلَّا بِمُقْلَتِهِ وَلُقْمَانَ لَمْ يَنْطِقْ اِلَّا بِحِكْمَتِهِ كَأَنَّ الْخَضْرَاءَ لَهُ عُرِشَتْ وَالْغَبْرَاءَ بِاسْمِهِ فُرِشَتْ.»

"Sanki Kisrâ onun kaftanını taşımaktadır, Kārûn onun harcamalarının memurudur, Belkıs onun hizmetçilerinden biridir, sanki Yûsuf ancak onun gözbebeğiyle bakmıştı, Lokmân da ancak onun hikmetiyle konuşmuştu. Gökyüzü sanki sâdece onun için tavan yapılmıştı, yeryüzü de sırf onun adına döşek gibi yayılmıştı!" demiştir.

"Mesnevî"de şöyle zikredilmiştir:

اِینْ تَکَبُّرْ زَهْرِ قَاتِلْ دَانْکِه هَسْتْ اَزْ مَیِ پُرْ زَهْرْ شُدْ آنْ گِیجِ مَسْتْ

"Bil ki bu kibirlenmek, öldürücü bir zehirdir.
Zehirle dolu o şaraptan, ancak ahmak kişi sarhoş olmuştur."

Mütekebbirin (kibirli kimsenin) vücûdunda olan tekebbürü, öldürücü zehir bil. Eğer sen, "O mütekebbir sarhoştur." dersen, evet o ahmak ve câhil kişi zehirli şaraptan sarhoş olmuş-

tur ki, o zehirli şarap, kibirle berâber olan dünyâ devletidir. Her kim sâhip olduğu dünyâ devletiyle sarhoş olup mütekebbir olsa, işte o, zehirli şarap içmiş gibi olur.

چُونْ مَی ِ پُرْ زَهْر نُوشَدْ مُدْبِرِی اَزْ طَرَبْ يَكْ دَمْ بَجُنْبَانَدْ سَرِی

"Tâlihsiz kişi zehirli şarâbı içtiğinde,
Bir müddet başını sallar neşeyle."

Meselâ bir bedbaht kişi zehirli şarabı içse, onun verdiği şevk ve coşkuyla bir süre başını titretip oynar, hareketlerde bulunur. Zîrâ evvelâ o şarâbın neşesi zuhûr eder. Sonra onun zehiri ciğerini doğrar.

بَعْدِ يَكْ دَمْ، زَهْرْ بَرْ جَانَشْ فُتَدْ زَهْرْ دَرْ جَانَشْ كُنَدْ دَادُ و سِتَدْ

"Bir müddet sonra zehir onun canı üstüne düşer (ona tesîr eder),
Artık o zehir onun canında alışveriş eder."

Devlet-i dünyâ (dünyâ devleti) ile sarhoş olan kimsenin neşe ve coşkusunun mevsimi geçip de, onun zehirinin belirme zamânı gelince, ecel vaktinde onun zehiri o mütekebbirin canını alır verir ve onu fecî şekilde helâk eder.

گَرْ نَدَارِی زَهْرِيَشْ رَا اِعْتِقَادْ كُو چَه زَهْرْ آمَدْ، نِگَرْ دَرْ قَوْمِ عَادْ

"Eğer o kibrin zehir olduğuna inanmazsan,
Âd kavmine bak da, o (kibir onlara) **ne zehir oldu** (gör)**!"**

*Ey mütekebbir kişi! Eğer kibir ve büyüklük taslamanın ne kadar büyük bir öldürücü zehir olduğuna inanmıyorsan, **Âd** kavmine bak ki, o kibirden onlara ne zehir geldi! **Âd** kavmi cebbâr (zorba) ve mütekebbir (kibirli) idiler. Peygamberleri olan **Hazret-i Hûd** (Aleyhisselâm)a boyun eğip mütevâzi olmadılar ve itâat etmediler. Bunun üzerine **Hakk Te'âlâ** onların üzerine "Bâd-i sarsar"ı (şiddetli fırtınayı) gönderdi. Onları o rüzgâr ile parça parça, lîme lîme yapıp helâk etti.*

İşte böylece kahr-ı İlâhînin, fakîr ve dervîş olanlar için değil de, mütekebbir ve serkeş (dikbaşlı âsî)ler için olduğu bilindi.

Nitekim **Mevlânâ Hüdâvendigâr Hazretleri** misal verip buyururlar ki:

چُونْ كِه شَاهِی دَسْتْ يَابَدْ بَرْ شَهِی بُكْشَدَشْ، يَا بَازْ دَارَدْ دَرْ چَهِی

"Bir pâdişâh diğer bir pâdişâha gâlib geldiğinde,
Onu ya katleder, ya da bir kuyuda hapseder."

Bir pâdişâh fırsat bulup da başka bir pâdişâhı ele geçirirse, onu ya öldürür yâhut bir zindanda hapseder.

وَرْ بَيَابَدْ خَسْتَهٔ اُفْتَادَه رَا مَرْهَمَشْ سَازَدْ شَه ُو، بَدْهَدْ عَطَا

"Fakat zavallı bir yaralıyla karşılaşırsa,
Şâh hem derdine merhem olur, hem de ona ihsanda bulunur."

*Pâdişâhların âdetleri şudur ki; kibir ve azamet ehlini ezerler, fakr ve çile ehlini ise gözetirler. Nitekim **İbn-i Fârız** (Kaddesallâhu Sirrahü'l-Azîz) **Hazretleri** bu mânâya işâret edip buyururlar ki:*

مَتَى عَصَفَتْ رِيحُ الْوَلَا قَصَفَتْ اَخَا غَناءٍ وَلَوْ بِالْفَقْرِ هَبَّتْ لَرَبَّتِ

"Dostluk rüzgârı şiddetle estiği zaman zenginlik sâhibini kırar geçirir,

Ama fakire esecek olsa elbette onu büyütür ve geliştirir." *(İsmâ'il Ankaravî, el-Makasıdü'l-aliyye fi Şerhi't-Tâiyye, Süleymâniye Kütüphanesi, Pertev Paşa:276, varak:68)*

گَرْ نَه زَهْرَسْتْ اِينْ تَكَبُّرْ، پَسْ چَرَا كُشْتْ شَهْ رَا بِى گُنَاه و بِى خَطَا ؟

"Eğer bu kibir zehir değilse, o halde niçin (o pâdişâh),
(Diğer) **pâdişâhı suçsuz ve hatâsız yere öldürdü?"**

Yâni o tekebbürle karşı çıkış olmasa, gâlib pâdişâh mağlub pâdişâhı eziyetle öldürmezdi. Bundan malûm oldu ki, kibir helâk sebebidir.

وِينْ دِگَرْ رَا، بِى خِدْمَتْ چُونْ نَوَاخْتْ ؟ زِينْ دُو جُنْبِشْ، زَهْرْ رَا بَايَدْ شِنَاخْتْ

"Hizmeti olmayan öteki düşküne ise, niye tesellî ve iltifatta bulunuyor?
İşte bu iki hareketten bu zehiri anlamak mümkündür." *(Mesnevî-i Ma'nevî, 4/2747-2754)*

İşte pâdişâhın bu iki davranışına bakarak, kibrin nasıl bir zehir olduğunu anlamak gerekir. (Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/313)

نَرْدْبَانِ خَلْقْ، اِينْ مَا وَ مَنِيسْتْ عَاقِبَتْ زِينْ نَرْدْبَانْ اُفْتَادَنِيسْتْ

"Bu 'Biz' ve 'Ben'lik halkın merdivenidir,
Âkibet ise, bu merdivenden düşmektir."

O halde bu merdivene çıkmamak gerekir. Bu beyitte geçen "Mâ" (biz) ve "Men" (ben), benlik ve senlikten yâni kibirlilikten kinâyedir. Bu benlik, senlik ve kibirlilik bir merdiven gibi olmuştur ki halk bununla fânî izzet damının üstüne doğru kademe kademe yükselirler. Ama nihâyetinde, bu merdivenin hangi kademesine çıkılmışsa, oradan aşağı fenâ (yokluk) zeminine düşmeklik mukarrer ve mukadderdir (kesin kaderdir).

هَرْ كِه بَالاتَرْ رَوَدْ، اَبْلَهْ تَرْسْتْ كَاسْتُخوَانِ اُو بَتَرْ خوَاهَدْ شِكَسْتْ

"Kim daha yükseğe tırmanırsa, o daha ahmaktır,
Çünkü (düştüğünde) **kemikleri daha kötü kırılacaktır."**

Bir kimse bir merdivene çıksa ve o merdivenin hangi basamağında olursa olsun, mutlaka ondan düşmesi kesinse, o kimse de bunu bilse, ama yine de çıkmaya devâm etse ve hattâ en yüksek basamağına yükselmeye bezl-i himmet ile çok gayret etse, işte bu kimse ziyâde aptal ve ahmaktır.

Zîrâ ne kadar yukarıda olsa, oradan aşağı düştüğünde kemikleri daha fecî kırılacaktır. İşte sûrî (maddî) mertebeleri ve dünyevî makamları buna göre kıyas et de, aşağı pâye (mevkî)de bulun. Çünkü mâdem ki düşmek kesinleşmiştir, o halde daha yüksekte bulunmak daha tehlikelidir.

اِينْ فُرُوعَسْتْ و اُصُولَشْ آنْ بُوَدْ كِه تَرَفُّعْ شِرْكَتِ يَزْدَانْ بُوَدْ

"Bunlar (merdivenden yuvarlanıp kemikleri kırılmak) **fer'dir, asılları ise, işte odur** (kibirdir),
Zîrâ kibirlenme, Allâh'a şirk koşmaktır."

چُونْ نَمُرْدِى و نَگَشْتِى زِنْدَه زُو بَاغِئِى بَاشِى، بَه شِرْكَتْ، مُلْكْ جُو

"(Ölmeden evvel) **ölüp de, O'nunla** (yeniden) **dirilmedikçe,**
Ortaklık dâvâsıyla mülk talebinde bulunan bir bâğî (azgın) **olursun!"**

Kibir ve rif'at (yücelik), ***Hakk Te'âlâ Hazretleri****'ne mahsûs sıfatlardır. O halde bir kimse mütekebbir olsa ve büyüklük taslasa, kendini* ***Hakk Te'âlâ****'ya şerîk (ortak) kılmış olur.* ***Enbiyâ*** *(Aleyhimüsselâm) ve evliyây-i kirâm tereffu'a (yükseklik taslamaya) benzeyen sıfatlardan bile kaçınmışlardır.* ***Hakk Te'âlâ****'yı tekbîr edip (büyük tutup), tevâzu' yoluna gitmişlerdir. Nerde kaldı ki, mütekebbir olalar da büyüklüğe ve üste çıkmaya rızâ vereler!*

Nitekim şu hadîs-i şerîften bunu anlarsın. ***Ebû Hureyre*** *(Radıyallâhu Anh)dan rivâyet edildiğine göre:*

عَنْ اَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: «كَانَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجُيُوشُهُ اِذَا عَلَوُا الثَّنَايَا كَبَّرُوا وَاِذَا هَبَطُوا سَبَّحُوا فَوُضِعَتِ الصَّلٰوةُ عَلَى ذٰلِكَ.»

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ***ve orduları yükseklere çıktıkları zaman tekbîr getirirler, aşağı indikleri zamanda ise tesbîhte bulunurlardı, işte namaz bu minval üzere tâyin edildi."*** *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/315)*

Hâsılı, bi'l-külliyye (tamâmen) kendinden geçip ölmezsen ve ***Hazret-i Hakk****'la zinde (diri) ve ferhunde (mutlu) olmazsan, o takdirde ortaklığa kalkışarak* ***Allâh****'ın mülkünü isteyici ve O'nunla münâze'a edici (çekişen) bir bâğî ve tâğî (azgın, âsî) olmuş olursun. Bu yüzden de, Hakk'ın gazabına kendini müstahak kılarsın.*

Nitekim ***Allâh-u Te'âlâ*** *hadîs-i kudsîsinde:*

قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى فِى حَدِيثِهِ الْقُدْسِىِّ: «اَلْكِبْرِيَاءُ رِدَائِى وَالْعَظَمَةُ اِزَارِى وَمَنْ نَازَعَنِى فِيهِمَا اَدْخَلْتُهُ نَارِى.»

"Büyüklük Benim kaftanımdır, yücelik Benim peştemalımdır *(her insanın kaftanı ve peştemalı kendine mahsus olduğu gibi bu ululuk sıfatları da Bana özeldir).* ***Kim bu ikisi hakkında benimle çekişirse onu cehennemime sokarım!"*** *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/315; İbni Mâce, Zühd:16, no:4174, 2/1397)* *buyurmuştur.*

چُونْ بَدُو زِنْدَه شُدِى، آنْ خُودْ وَيَسْتْ وَحْدَتِ مَحْضَسْتْ، آنْ شِرْكَتْ كِيَسْتْ ؟

"Kul O'nunla dirilirse sırf O kalır,
Tam vahdet vardır, şirk nerde kalır?"

(Mesnevî-i Ma'nevî, 4/2763-2767)

Nefsânî garazlarını ve hayvânî ihtiyâçlarını bütünüyle fânî kılıp (tüketip), ölmeden evvel ölmek mertebesini bulduğunda ve O Dâim-ü Bâkî olan Pâdişâh-ı Lem Yezel ile zinde ve kāim (diri ve ayakta) olduğunda, O'nun evsâf-ı aliyyesiyle muttasıf (yüce sıfatlarıyla sıfatlanmış) ve ahlâk-ı cemîlesi ile mütehallık (güzel ahlâkıyla ahlâklanmış) olduğunda ve senin cisminde aslâ vücûd şâibesi (varlık karışımı) kalmadığında ve enâniyet (benlik), kibir ve gurûr sıfatları olmadığında, işte bu mertebede ancak ve sâdece O kalır. Kulun vücûdu (varlığı) ise O'na bir âlet mesâbesinde olur.

اَلْعَبْدُ وَ مَا يَمْلِكُهُ كَانَ لِمَوْلاَهُ

"Bir köle ve sâhip olduğu her şey efendisine âit olur!" mûcebince kul ve kulun mâlik (sâhip) olduğu şeyler her ne ise, Mevlâsı'nın (Efendisi'nin) olur. Bu mertebede isneyniyyet (ikilik) ve mugâyeret (yabancılık) kalmaz. Kulun vücûdu, ölü hükmünde olur ve vahdet-i mahza (hâlis birlik) zuhûra gelir. O şirket (ortaklık) bu mertebede nasıl mümkün olur? Bu

mertebede aslâ şirket ve isneyniyyet kābil olmaz. Doğrusu kulun vücûdundan her ne iş zuhûra gelirse onu ***Fâ'il-i Hakîkî*** *(gerçek yaratıcı olan* ***Allâh-u Te'âlâ****) işlemiş demektir.*

Abd (kul), sözde, fiilde ve her durumda muhakkak bir âlet olarak mülâhaza edilir (düşünülür) ve böylece o, emr-i i'tibârî (gerçekte var olmayıp, var kabul edilen bir şey mesâbesinde) olur. Pes (artık), bu esrârın fehmi, kāl ile (sırların anlaşılması lafla) olmaz, hâl ile olur. Sırf kîl-ü kāl ile (sâdece bir dedikoduyla bunları) bilmene i'tibâr yoktur. Hakîkatte lâzım olan, bunu amellerin aynasında görmen ve kendine hâl edinmendir. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/314-315)*

Âyet-i kerîmede geçen: (وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا) **"Bu yüzden onlar her bir âyet** (ve mûcizey)**i görseler de** (körü körüne taklide daldırdıkları için) **ona inanmazlar."** cümle-i celîlesinin îzâhına gelince; **"Taberî Tefsîri"**nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** haksız yere kibirlenenleri, âyetlerini anlamaktan döndüreceğini beyân ettikten sonra bunun netîcesini açıklamak üzere:

﴿ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ اٰيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴾

"Bu yüzden onlar her bir âyet (ve mûcizey)**i görseler de** (körü körüne taklide daldırdıkları için) **ona inanmazlar. Hidâyet yolunu görseler onu** (bir kereliğine bile denemek için tâkip edecekleri) **bir yol edinmezler. Ama sapıklık yolunu görecek olsalar onu** (sürekli tercih edip izleyecekleri) **bir yol edinirler.**

İşte sana! Bu (şekilde doğru yoldan tamâmen yüz çevirip, kötü yola tümüyle yönelmeleri)**, şu sebepledir ki onlar gerçekten Bizim âyetlerimizi yalanlamıştılar ve** (yanılma yüzünden değil de, inadına yüz çevirme gafletine düştükleri için) **onlar**(ı iyice düşünüp nazarı îtibâra almak)**dan gâfil kimseler olmuştular."** buyurmuştur.

Allâh-u Te'âlâ böylece şöyle buyurmak istemiştir: "Yeryüzünde büyüklük taslayan bu kişiler Benim nîmetlerimle gıdalandırdığım ve sabah-akşam rızıklarını gönderdiğim kullarım iken, Benim birliğime ve Benden başkasına ibâdet yapılamayacağına delâlet eden hangi âyeti görseler de onun bu hakîkate delâlet ettiğini tasdik etmezler, lâkin: 'Bu bir büyüdür ve yalandır!' derler.

Bu kimseler kendilerini helâkten kurtarıp ebedî nîmetlere kavuşturacak hidâyet yolunu görseler, şaşkınlıklarından ve cehâletlerinden dolayı o yola girmezler, ama kendisini izlediklerinde sapıtıp helâk olacakları kötü bir yolu görseler onu kendileri için yol edinirler. Çünkü Ben onları âyetlerimi anlamaktan çevirip kalplerine mühür vurmuşumdur, bu yüzden onlar iflah olmazlar.

Bizim, Kendi âyetlerimizi anlayıp ibret almaktan onları çevirmemiz şu sebeple olmuştur ki; onlar Bizim emir ve yasaklarımızın doğruluğuna delâlet eden âyetleri hiç düşünmeyerek ve onlardan hiçbir ibret almayarak delillerimizi yalan saydılar, bunun üzerine Bizim onların îmân etmeyeceğine dâir kararımız kendileri üzerine hak oldu da, böylece onlar helâke uğradılar."

İşte bu mânâ:

﴿ إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ اٰيَةٍ حَتَّى يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴾

"O kimseler ki Rabbinin(, kâfir olarak ölüp, cehennemde ebedî kalacaklarına dâir karârını ifâde eden) **sözü onlar aleyhinde hak olmuştur, şüphesiz ki onlar inanmayacaklardır. Velev ki onlara her bir âyet** (ve mûcize) **gelmiş olsun**(, yine de îmân edemeyeceklerdir)**! Tâ ki onlar o çok acı verici azâbı görünceye kadar!"** *(Yûnus Sûresi:96-97)* âyet-i kerîmesiyle de desteklenmiştir.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen ru'yet, ilim mânâsındaysa o zaman bu hüküm, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ebediyyen inanmayacaklarını bildiği bir kavim hakkında geçerli olur ki buna göre mânâ: "Onlar bir şeyin **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyeti olduğunu bilseler dahi ona ebediyyen inanmazlar, bir yolun doğru olduğunu bilseler bile riyâsetleri ellerinden gider endişesiyle ona uymazlar, bir yolun yanlış olduğunu bilseler dahî yine de onu izleyecekleri bir yol edinirler." şeklindedir.

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme: "**Allâh-u Te'âlâ** dilediğini hidâyet eder, dilediğini saptırır, dilediğini âyetlerini anlamaktan ve hakkı kabul etmekten döndürür, dilediğini de, âyetlerini düşünmeye ve hakkı kabul etmeye muvaffak kılar. Zîrâ dilediğini yapmaya kādir olan ancak O'dur, O, yaptığından sorulmaz, kullar ise sorulacaklardır." görüşünün doğruluğuna dâir Ehl-i Sünnet mezhebinin lehine bir delildir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîlede geçen "Âyet" tâbiri hakkında iki görüş vardır; ya indirilen âyetlerdir ki, onları görmekten maksat, onları(n yazılı olduğu sayfaları) müşâhede etmek ve (okuyanlardan) duyarak etkilenmektir. Yâhut hem indirilen âyetlere, hem de diğer mûcizelere şâmildir ki, bu durumda "Görmek" mefhumu, duymayı ve görmeyi içine alan mutlak müşâhede anlamına gelir.

Bâzı ulemâ ise, önce geçen "Âyetler"i âfâk ve enfüste (insan bünyesinin dışında ve içinde) bulunan âyetlerle, burada konu edilen "Âyet" lafzını ise, indirilen âyetle veyâ mûcizeyle tefsir etmişlerdir ki, buna göre âyette tekrar vâki olmamıştır.

Âyet-i kerîmenin sonunda geçen: (ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ) **"İşte sana! Bu şu sebepledir ki onlar gerçekten Bizim âyetlerimizi yalanlamıştılar ve onlar**(ı iyice düşünüp nazarı îtibâra almak)**dan gâfil kimseler olmuştular."** cümle-i celîlesinde, geride zikredilen hususlara işâret vardır ki onlar da, haksız yere kibretmek, âyetlerden hiçbirine inanmamak, hidâyet yolundan yüz çevirmek ve dalâlet yoluna tümüyle meyletmektir.

"Fahrurrâzî tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu cümle-i celîlede kibirlileri âyetlerini anlamaktan döndürmesinin iki sebebi olduğunu açıklamıştır ki bunların birincisi, onların **Allâh**'ın âyetlerini yalanlamış olmalarıdır. İkincisi ise, onların âyetlerden gâfil bulunmalarıdır ki bundan maksat, onların **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerinden yüz çevirmeye devâm ederek âyetleri bilmez mesâbesinde bulunmalarıdır.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; burada geçen "Gaflet", cehâlet ve yanılgı gafleti olmayıp, i'râz ve inat gafletidir. Yâni onlar yanılma yüzünden değil de, inadına yüz çevirme gafletine düştükleri için doğru yolu bırakıp azgınlık yoluna uymuşlardır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** kullarını, kendileri hakkındaki ezelî ilmine geri döndürmüştür, zîrâ **Allâh-u Te'âlâ** onların nefislerinin, tabiatları gereği, yasaklarda harekete geçip, emirlerde sâkinleşeceğini ve kendi güçlerine, kuvvetlerine aldanarak, kendi işlerini kendi kendilerine yapabilecekleri iddiâsına kapılacaklarını bildiği için onları yardımsız bırakmıştır.

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kibir iki kısımdır:

Bir; haklı yere tekebbür, bir de haksız yere tekebbür vardır. Haklı olarak kibretmek, fakirlerin zenginlere karşı kibretmeleridir ki böylece onlar karşı tarafa: "Biz **Allâh** ile yetindiğimiz için sizin elinizdekilere muhtaç değiliz!" demiş olurlar.

Haksız tekebbür ise; zenginlerin, fakirleri hakir görerek onlara karşı büyüklük taslamalarıdır.

Vâsıtî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Haklı olarak yapılan tekebbür, zenginlere, fâsıklara, kâfirlere ve bid'at ehline (Ehl-i Sünnet dışı fırkalara) karşı kibirli olmaktır.

Nitekim **İbni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «تَقَرَّبُوا إِلَى اللهِ بِبُغْضِ أَهْلِ الْمَعَاصِي، وَالْقَوْهُمْ بِوُجُوهٍ مُكْفَهِرَّةٍ وَالْتَمِسُوا رِضَا اللهِ بِسَخَطِهِمْ، وَتَقَرَّبُوا إِلَى اللهِ بِالتَّبَاعُدِ مِنْهُمْ.»

"Mâsiyet ehline buğzederek Allâh'a yaklaşmaya çalışın, onların karşısına (nefret ifâde eden) **bozuk suratlarla çıkın, Allâh'ın rızâsını onların buğzunda arayın ve onlardan uzaklaşarak Allâh'a yaklaşın!"** *(Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no:5518, 3/65; Muhammed ibni Hüseyn es-Sülemî, Hakâiku't-tefsîr:1/243)*

Velîlerden biri şöyle demiştir: "Kebâir erbâbı kerâimden masruftur (**Allâh**'ın ikramları büyük günâh işleyenlerden çevrilmiştir). Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ سَأَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ... ﴾

"Yeryüzünde haksız yere büyüklenenleri âyetlerimden çevireceğim..." buyurmuştur.

İbni Atâ *(Rahimehullâh)* buraya şöyle mânâ vermiştir: "Ben onların kalplerini, sır latîfelerini ve ruhlarını mukaddes melekûtta cevelândan men edeceğim (kutsal mânevî âlemde dolaşmaktan engelleyeceğim)."

Cerîrî *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmeye şöyle mânâ vermiştir: "Ben kibirlileri âyetlerimden çevireceğim de onlar âyetlerimi anlayamayacaklar, lezzetini bulamayacaklar, çünkü onlar mahlûkat ve dünyâ ile mağrur olarak nefsânî hallerinde kibirlendiler, **Allâh-u Te'âlâ** da onların kalplerini âyetlerini anlamaktan çevirdi, zîrâ âyetleri tefekkürden yüz çevirenler ilk başta kendileri oldu.

Nefsin istîlâ ettiği bir kişi, şehvetlerin boyunduruğu altında esir olur ve hevâ (nefsânî arzu) hapishânesinde mahsur kalır ki, böyle bir kişi âyetleri diliyle çokça tekrar etse de, **Allâh-u Te'âlâ** onun kalbini âyetlerinin ve kitabının faydalarından mahrum eder."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurmuş olmaktadır: "Büyüklük taslayan kimseleri hakka uymanın bereketlerinden kesinlikle mahrum bırakacağım da netîcede onlar kendilerine açıkça gösterilen âyetleri kabulle karşılamayacaklar, muhâtap oldukları gerçekleri de îman kulağıyla duymayacaklardır."

İlim dilinde tekebbür, hakkı bile bile inkâr etmektir. Artık her kim **Hakk**'ın hakîkatlerini bile bile inkâr ederse, işte onun bu inkârı, kalbinde gerçeklik kazanmış olan bu inkârcılık nedeniyle büyüklük taslayarak İlâhî takdire îtiraz etmesi anlamına gelir.

Denilmiştir ki: "Tekebbür; kendinin bir hak istihkak ettiğini düşünmendir."

Yine denilmiştir ki: "Kendisinin dünyâda ve âhirette bir kıymeti olduğunu düşünen kimse mütekebbirdir."

Şöyle de denilmiştir: "Olumsuz ya da olumlu herhangi bir şeyin kendisinden olduğunu yâhut kendisine âit olduğunu veyâ kendisine râci olduğunu düşünen kimse mütekebbirdir! Ancak bunları **Allâh-u Te'âlâ**'nın yarattığı imkânlardan kesbettiğine inanması müstesnâ!"

Âyet-i kerîmede geçen:

﴿ وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴾

"...Hidâyet yolunu görseler onu (bir kereliğine bile denemek için tâkip edecekleri) **bir yol edinmezler. Ama sapıklık yolunu görecek olsalar onu** (sürekli tercih edip izleyecekleri) **bir yol edinirler.**

İşte sana! Bu (şekilde doğru yoldan tamâmen yüz çevirip, kötü yola tümüyle yönelmeleri,) **şu sebepledir ki onlar gerçekten Bizim âyetlerimizi yalanlamıştılar ve** (yanılma yüzünden değil de, inadına yüz çevirme gafletine düştükleri için) **onlar**(ı iyice düşünüp nazarı îtibâra almak)**dan gâfil kimseler olmuştular."** kavl-i şerîfinden açıkça anlaşılmaktadır ki, hakkı hak olarak müşâhede etmek, bâtılı da bâtıl olarak görmek yeterli olmaz.

Doğrusu, hakkı görürken, o hakkı bulduranın **Allâh-u Te'âlâ**'nın tevfîki olduğunu bilmek, bâtılı doğru görmezken de, o bâtıla uymaktan engelleyenin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ismeti (koruması) olduğunu müşâhede etmek gerekir.

Denilmiştir ki: "Hakkın doğruluğunu bildiği halde, hakkı bile bile inkâr eden kişinin durumu, hakkı tanıyıp tanıtmak husûsunda âciz kalan bir câhilin vaziyetinden daha çirkindir."

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede geçen "Tekebbür (kibirlenme)", biri haklı, diğeri haksız olmak üzere iki kısımdır.

Haklı olanı; fakirlerin zenginlere olan tekebbürüdür ki, onların himmetleri âlî (hedefleri yüce) ve gönülleri **Hakk** ile zengindir. Zîrâ onlar **Arş**'a da, ondan aşağısına da ilgi ve himmet göstermeyi bırakmışlar, gönüllerini halktan kesmişler ve **Hakk**'ın aşkına i'tinâ etmiş (önem vermiş)lerdir. Böyle zâtlar dünyâdan büyük bir himmet, ukbâdan (âhiretten) ise güzel bir murâd sâhibi olarak, **Mevlâ Te'âlâ**'nın cemâline iştiyâk üzeredirler.

Vâsıtî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir:

اَلتَّكَبُّرُ بِالْحَقِّ هُوَ التَّكَبُّرُ عَلَى الْاَغْنِيَاءِ وَالْفَسَقَةِ وَعَلَى الْكُفَّارِ وَاَهْلِ الْبِدَعِ. فَقَدْ رُوِىَ فِى الْاَثَرِ: «اِلْقَوُا الْفُسَّاقَ بِوُجُوهٍ مُكْفَهِرَّةٍ.»

"Hak ile olan tekebbür, zenginlere, fâsıklara, kâfirlere ve bid'at ehline karşı kibir takınmaktır. Nitekim eserde:

'Fâsıkları bozuk ve siyah suratlarla karşılayın!' buyrulmuştur."

Haksız olan tekebbür ise; zenginlerin ve dünyâ sâhiplerinin, fakirlere karşı büyüklük taslamasıdır ki bu mânâ **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ ... يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ... ﴾

"...Hak olmayan şeyler nedeniyle yer(yüzün)**de büyüklük taslamayı sürdüren o kimseler..."** kavlindeki murâdıdır.

İbni Atâ *(Kuddise Sirruhû)* bu âyet-i kerîmeye:

سَأَمْنَعُ قُلُوبَهُمْ وَاَسْرَارَهُمْ وَاَرْوَاحَهُمْ عَنِ الْجَوَلَانِ فِى مَلَكُوتِ الْقُدْسِ

"Ben onların kalplerini, sırlarını ve ruhlarını mukaddes melekût âleminde dolaşmaktan engelleyeceğim!" diye mânâ vermiştir ki bu: "Kudsî âlemde ve melekût-i a'lâda (en yüce mânevî âlemdeki) sırlar içinde hiç dolaşamasınlar diye, onların kalp ve sırlarını seyr-i sülükden men edeceğim, varlıklarını kendilerine hicâb (perde) hâline getireceğim ve Kendi yolumu onlara kapatacağım.

Böylelikle onlar melekûtun acâyibini (mânevî âlemin ilginç hallerini) görmekten geri kalacaklar, nefisleriyle ve dünyâ halkıyla ünsiyet kurarak, hakîkî varlığın tadının zevkini bulamayacaklardır. İşte böyle olan kimseler ehl-i husûsun (özel kulların) kerâmetli hallerinden habersiz kalmışlardır. Aslâ kendilerine bir devlet günü görünmemiş, vuslat gülü açılmamıştır.

Allâh-u Te'âlâ:

﴿ ... وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ... ﴾

"...Hidâyet yolunu görseler onu (bir kereliğine bile denemek için tâkip edecekleri) **bir yol edinmezler."** kavl-i şerîfiyle şuna işâret buyuruyor ki, her yolu gören yola gidemez, her bilen de amele muvaffak kılınmaz.

Nitekim **Rabbü'l-izzet**, bîgânelerden (**Hakk**'a âşinâ olmayanlardan) haber verirken:

﴿ وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا ... ﴾

"Nefisleri(; kalpleri ve vicdanları) **onlar**(a gösterilen mucizelerin, **Allâh** tarafından olduğun)**a kesinlikle iyice inandığı halde,** (sırf âyetlere karşı) **bir haksızlık**

yapmak ve üstünlük tasla(yarak îmandan kaçın)**mak için onları inkâr ettiler."** *(Neml Sûresi:14)* buyurmaktadır.

O halde bir kimse hakkın hak olduğunu bilse de, tevfîk bulmadıkça onunla amel edemez, amel olmayınca da bu bilgi işe yaramaz olur. Bir kimse de bâtılın bâtıl olduğunu bilse, ama onda ismet (bâtıla uymaktan korunma) yoksa o bilgi de fayda etmez.

اَللّٰهُمَّ! اَرِنَا الْحَقَّ حَقًّا وَارْزُقْنَا اتِّبَاعَهُ، وَاَرِنَا الْبَاطِلَ بَاطِلًا، وَارْزُقْنَا اجْتِنَابَهُ

"Ey **Allâh**! Bize hakkı hak olarak göster ona uymayı nasip et, bâtılı da bâtıl olarak göster, ondan da sakınmayı nasip et!"

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** haksız yere yeryüzünde kibredenleri âyetlerinden çevireceğini beyân etmiştir ki, bu kimseler nefis makamında oldukları için onların kibretmesi (**Hakk**'a karşı olduğundan, bu kibirleri) kendilerini **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerini anlamaktan engelleyen bir perde olmuştur.

Hak ile kibredenler ise, onların sıfatları eriyip gitmiş ve üzerlerinde **Mevlâ**'larının sıfatları belirmiştir. Bu nedenle onlar mahcûb (perdeli) değillerdir, onların kibri de mezmûm (kınanmış) sayılmaz. Çünkü onların kibri hakîkat değildir, onların bundan nasîbi ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın kibir (büyüklük) sıfatının mazharı olmalarıdır.

﴿ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْاٰخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

Ayet: 146 **ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (147)**

(وَالَّذِينَ) **O kimseler ki,** (كَذَّبُوا) **yalanladılar,** neyi? (بِاٰيَاتِنَا) **Bizim âyetlerimizi,** daha,) (وَلِقَاءِ الْأٰخِرَةِ **âhirete kavuşmayı,** (حَبِطَتْ) **boşa gitmiştir,** ne? (أَعْمَالُهُمْ) **onların amelleri,**) (هَلْ يُجْزَوْنَ **onlar cezâlandırılmayacaklardır,** (إِلَّا مَا) **ancak o şeylerle** (cezâlandırılacaklardır) **ki,** (كَانُوا) **oldular,** nedir oldular? (يَعْمَلُونَ) **yapmakta oldular.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O kimseler ki Bizim âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalanlamışlardır; onların(, düşkünlere yardım ve sıla-i rahim gibi iyilik nâmına yaptıkları) **amelleri boşa gitmiştir ve** (kıyâmet günü) **onlar** (dünyâdayken) **yapmakta bulunmuş oldukları** (kâfirlik ve günahlar gibi kötü) **şeyler**(in kazandıracağı azap ve işkence)**den başkasıyla cezâlandırılmayacaklardır."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**, kibirlileri âyetlerini anlamaktan çevirmesinin sebebinin onların, âyetleri inkâr etmeleri olduğunu beyân ettikten sonra bu inkârcıların hâlini bu âyet-i kerîmesiyle açıklamıştır.

Çünkü bâzıları, inkârcılardan kiminin iyi işler yaptığını göz önünde bulundurarak, onların azâbının diğerlerinden farklı olabileceğini sanmasın diye **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesi ile kibirli veyâ mütevâzi yâhut iyiliği az ya da çok hiçbir inkârcının yaptığı iyilikten fayda göremeyeceğini böylece açıklamıştır.

"Taberî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde şöyle buyurmak istemiştir: "Yeryüzünde haksız yere kibirlenen bu kimseler, Bizim huccetlerimizi, rasûllerimizi ve âyetlerimizi inkâr edenler ve ölümünden sonra kıyâmet günü diriltilip âhirette Bize kavuşacağını kabullenmeyenlerin amelleri boşa gidip bâtıl olmuş, vebâlleri ise ele girip sâbit olmuştur.

Çünkü onlar amellerini **Allâh**'tan gayrisi için yapmışlar ve kendilerini **Allâh-u Te'âlâ**'yı râzı etmeyen işlerde yormuşlardır, bu nedenle de amelleri kendilerine vebâl olmuştur. Ama onlar yapmış oldukları şeylerin karşılığından başkasıyla cezâlandırılmayacaklardır.

Fakat amelleri **Rahmân**'a itaat yolunda değil de, şeytanın tâati uğrunda olduğundan onların amellerinin karşılığı, dumanlarının kendilerini çepeçevre kuşattığı bir ateş içerisinde ebedî kalmak olmuştur."

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; "Âhiret buluşması"ndan maksat, öldükten sonra dirilmektir.

"Onların amellerinin haptolması" iki mânâda değerlendirilebilir:

Birinci ihtimâle göre; bunlar daha önce mümin iken sonradan âyetleri yalanlayıp onları inkâr edince, îmanlıyken yaptıkları iyi ameller boşa gitmiştir.

İkinci mânâya göreyse; onların sıla-i rahim, sadaka vesâir hayırlar gibi kâfirken yaptıkları amelleri sevapsız kalmıştır. Çünkü onlar bu amelleri îmâna mukārin olarak işlememişlerdir.

Allâh-u Te'âlâ âyet-i kerîmenin sonunda: (هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) **"Onlar** (dünyâdayken) **yapmakta bulunmuş oldukları şeylerden başkasıyla cezâlandırılmayacaklardır."** buyururken, **"Onların yaptıkları"** ile, âyetlerle alay etmelerini ve onları hafife almalarını kastetmiştir.

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onlar dünyâda sırf günah yaptıkları için karşılıkları da azap ve işkence olacaktır. Çünkü **Allâh**'tan başkası için yapılan bir ibâdet, sıla-i rahim ve sadaka gibi hayırlar sûretinde görünse de, aslında kâfirlerin küfür üzere yaşamalarına yardım sayılacağından, hakîkatte seyyie hükmündedir.

Zâten ihlâslı bir şekilde yapılmadığından **Allâh** indinde hiç mûteber değildir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**de bu âyet-i kerîmeye şöyle mânâ verilmiştir: "Bizim, peygamberler gönderme, kitaplar indirme ve mûcizeler açıklama gibi amel (fiil)lerimiz, kibirlerinden dolayı onlar nezdinde boşa gidince, Biz de şirk ehlinden ve şirklerinden ihtiyaçsızlığımız ve kibriyâmız nedeniyle onları, amellerinin Bizim katımızda haptol(up sevapsız kal)ması ile cezâlandırdık!"

Artık akıllı kişi nefsini kibirden arındırmalı, hak yolunda tevâzu takınmalı ve **Allâh-u Te'âlâ** için amellerini hâlis kılmalıdır, çünkü bir insan niyet etmese de, amelinde ihlâslı olursa o amelinin bereketinin eserleri, kendi üzerinde de, kıyâmete kadar gelecek zürriyetinde de açığa çıkar.

Nitekim şöyle rivâyet olunmuştur: "**Âdem** *(Aleyhisselâm)* dünyâya indirildiği zaman, sahralarda bulunan vahşî hayvanlar ziyâretine gelip ona selam verdiler. O da her bir cinse kendisine münâsip olan bir duâ ile duâda bulundu. O sırada bir kısım ceylanlar gelmişti ki onlara da duâda bulundu ve sırtlarını sıvazladı.

Bu sebeple de onlarda misk (kokusuna kılıf olacak) keseleri belirdi. Diğer ceylanlar bu durumu görünce: 'Bu koku size nereden geldi?' dediler. Onlar da: 'Biz **Allâh**'ın Safîsi (seçkin kulu) **Âdem**'i ziyâret ettik, o da bize duâ etti ve sırtlarımızı sıvazladı!' dediler. Bunu duyan diğer ceylanlar da ona gittiler, onlara da duâ edip sırtlarını sıvazladıysa da onlarda bu miskten bir şey zuhûr etmedi.

Bunun üzerine onlar: 'Biz de sizin yaptığınızı yaptık ama sizde hâsıl olandan hiçbir şeyi göremedik!' deyince onlara: 'Sizin ameliniz, kardeşlerinizin kavuştuğu şeyi elde etmek içindi, onların ameli ise hiçbir karışıklık olmaksızın **Allâh** içindi!' dediler."

İşte o ceylanların neslinde ve kıyâmete kadar gelecek zürriyetlerinde bu misk zuhûr etti.

Demek ki yaratıklar ancak yaptıklarının karşılığını bulacaklardır ve bu karşılık ancak amel cinsinden (yapılan iş türünden) olacaktır. **Allâh-u Te'âlâ**'dan tembelliğin def'ini ve ayak kayıntısının ref'ini dileriz.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurmuştur: **"Bizim âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı inkâr edenler** kendi sıfatları ve fiilleri(ni görmek) ile perdelendikleri için **onların amelleri haptolmuştur** dolayısıyla onları Bize azıcık dahî yaklaştıramaz."

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Âhirete kavuşmayı ummayanların kötü halleri:

﴿ إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ. أُولَئِكَ مَأْوَاهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴾

"Muhakkak o kimseler ki; (ölümlerinin ardından diriltilip huzûrumuza çıkarak) **Bize kavuşacaklarını ummamaktadırlar, bir de onlar o en alçak** (olan âdî ve fânî) **yaşantıy**(ı, âlî ve bâkî âhiret hayâtına tercih ederek on)**a râzı olmuşlardır ve onunla tatmin olmuşlar**(, bu nedenle de âhirette başlarına gelecek kötü azapları bir kere olsun hatırlarından geçirmemiş ve dünyâdan hiç ayrılmayacaklarını sanmışlar)**dır, yine o kimseler ki onlar Bizim** (kâinat safhalarında ve Kur'ân-ı Kerîm sayfalarında açıkladığımız) **âyetlerimizden gâfil** (ve habersiz)**lerdir!**

İşte sana! Onlar ki, (bu kötü düşüncelerinin bir neticesi olarak) **kazanmakta bulunmuş oldukları** (kötü) **şeyler yüzünden, onların barınakları ancak o** (cehennem) **ateş**(i)**dir.** *(Yunus Sûresi:7-8)*

﴿ وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (148)

(وَاتَّخَذَ) **Edindi,** kim? (قَوْمُ مُوسَى) **Mûsâ'nın kavmi,** yâni İsrâîloğulları tapınılacak bir ilâh edindiler, kimden sonra? (مِنْ بَعْدِهِ) **on**(un **Tur** dağına çıkmasın)**dan sonra,** nelerden edindiler? (مِنْ حُلِيِّهِمْ) **süs eşyâlarının bir kısmından,** neyi edindiler? (عِجْلًا) **bir buzağıyı,** ondan bedel, (جَسَدًا) **bir cesed**(e dönüşmüş buzağı heykelin)**i,** öyle buzağı ki, (لَهُ) **onun için vardır,** ne vardır? (خُوَارٌ) **bir böğürme,** (أَلَمْ يَرَوْا) **onlar görmediler mi ki,** (أَنَّهُ) **gerçekten o** (buzağı), (لَا يُكَلِّمُ) **konuşamamaktadır,** kimle? (هُمْ) **onlarla,** daha, (وَلَا يَهْدِي) **iletememektedir,** kimi? (هِمْ) **onları,** neye? (سَبِيلًا) **hiç bir yola,** (إِتَّخَذُو) **onlar** (ilâh) **edindiler,** neyi? (هُ) **onu,** (وَكَانُوا) **böylece oldular,** kimler? (ظَالِمِينَ) **zulmedici kimseler.** Ayet: 148

MEÂL-İ ŞERÎF

"Mûsâ'nın kavmi onun (Rabbine münâcât için **Tûr** dağına gidişinin) **ardından,** (**Sâmirî** tarafından) **süs eşyâlarının bir kısmından** (eritilip şekillendirilerek îmâl edilmiş) **olan bir buzağıyı, kendisine mahsus böğürmesi bulunan bir cesed**(e dönüşmüş o heykel)**i** (tapınılacak bir ilâh) **edindi. Onlar görmediler mi ki o onlarla aslâ konuşamamaktadır, kendilerini hiçbir** (doğru) **yola da iletememektedir?**

Böylece onlar onu (böyle âciz bir yaratığı, bütün cisimleri, kuvvet ve kudretleri yaratan **Allâh-u Te'âlâ**'ya ortak) **edindiler ve** (ancak kendilerine zarar veren) **zâlim kimseler oldular/*zâten onlar (dâimâ yersiz işler yapan) zâlim kimselerdiler*/!"**

Î Z Â H Â T

"Vâhidî, Beğavî, Nesefî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen: (مِنْ بَعْدِهِ) **"Onun ardından"** kavl-i şerîfi: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın Rabbiyle münâcât için **Tûr** dağına gidişinden sonra" demektir.

Âyet-i kerîmede geçen: (مِنْ حُلِيِّهِمْ) **"Süs eşyâlarının bir kısmından"** cümle-i celîlesinde geçen: **"Takılar"**ı, İsrâîloğullarının nereden bulduğu hakkında müfessirler birkaç görüş beyân etmişlerdir, bir görüşe göre; İsrâîloğullarının bir bayramı vardı, bayramlarında süslenmeleri için Kıptîlerden emânet takılar aldılar, böylece o takılar **Allâh-u Te'âlâ Firavun**'u ve kavmini helâk edinceye kadar Benîisrâîl'de kaldı, onların helâkinden sonra da İsrâîloğullarının mülkü oldu.

Bir rivâyete göre; bu takılar, Kıptîlerin boğulmasından sonra denizin sâhile attığı ziynetlerdir.

Bir kavle göre de; **Allâh-u Te'âlâ Firavun**'un kavminden kimsenin îmân etmeyeceğini bildiği için onları topluca boğmak dileyince, İsrâîloğullarının kaçışının ardından Kıptîlerin onları tâkip edecekleri yoksa bile, ellerinde kalan mallarını almak için peşlerine düşsünler diye Kıptîlerin takılarını emânet almalarını onlara emretti.

Bu takılar İsrâîloğullarının kendi malları değilse de **Allâh-u Te'âlâ** onların elinde bulunması hasebiyle malları onlara nispet etti.

Âyet-i kerîmede geçen:

﴿ ... عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ ... ﴾

"...(Mûsâ'nın kavmi) bir buzağıyı, kendisine mahsus böğürmesi bulunan bir cesed(e dönüşmüş o heykel)**i** (tapınılacak bir ilâh) **edindi..."** kavl-i şerîfinin tefsîrinde **Katâde** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

"Onlar **Firavun** hanedânından birtakım takıları emânet almıştılar, **Sâmirî** de onları toplayıp, ondan bir buzağı heykeli döktü, **Allâh-u Te'âlâ** da (imtihan için) onu ses çıkaran, etli ve kanlı bir cesede dönüştürdü." *(İbni Ebî Hâtim, no:8988, 5/1568; Abdürrezzâk, et-Tefsîr, no:937, 2/90)*

Burada buzağı edinme fiili, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ümmetinin tümüne nispet edilmiştir. Oysa bu buzağıyı yapma işi onlardan biri olan **Sâmirî**'ye âittir. Bunun sebebi ya herkesin bu işe rızâ göstermesidir, ya da birleştikleri nokta buzağıyı ilâh edinmeleridir.

"Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; (اَلْعِجْلُ), sığırın yavrusudur, öküze (اَبُو الْعِجْلِ) derler ki cem'i (اَلْعَجَاجِيلُ) gelir. Dişisi de (عِجْلَةٌ)dir.

İsrâîloğulları sığırın yavrusuna tapmakta acele ettikleri için ona (اَلْعَجَلَةُ) kökünden alınma (عِجْلَ) denmiştir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre: "Cisimle ceset arasında bir ayırım yoktur. Mâbûdun, cisim olması müsâit olmadığı gibi, cisim mânâsındaki bir vasıfla sıfatlanmış olan da tapınılmaya elverişli olmaz. İbâdete lâyık olan bir Zât'ın, bildiğimiz mânâda sesi de olamaz. Çünkü bu seslerin hakîkati, sert cisimlerin birbirine çarpmasıdır ki ezelî tevhîd bu kabil şeylere ters düşer."

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Sâmirî** onlara bir buzağı yapmıştır, zâten kendisi buzağıya tapan bir millettendir, ya da onları gördüğünde, kötü isti'dâdından dolayı kalbine buzağı sevgisi düşmüş ve ona ibâdeti içinde gizlemiştir. Onların takılarından bir kısmını alıp buzağı heykeli dökmeyi tercih etmesi, onların ona meylini artırmak içindir.

Çünkü insanın kalbi altın ve gümüş gibi, sîmâsı (görüntüsü) olan şeylere meyleder. Bugün de insanların çoğu dirhem ve dînarların (gümüş ve altın paraların) kulcağızıdır. Onlar ona secde etmeseler de bu ikisi onlar için mânevî bir buzağıdır.

Ekserî görüşe göre bu buzağı kanlı ve etli bir hâle gelmiştir. Âyet-i kerîmedeki "Ceset" tâbiri de buna işâret etmektedir.

Şeyh-i Ekber *(Kuddise Sirruhû)*nun kelâmında zikredildiğine göre ise; **Rûh-u Emîn**'in bastığı toprak vâsıtasıyla ruh sâhibi olmuştur. Ama o, kanlı ve etli olduğunu açıklamamıştır.

"Sa'lebî, Beğavî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; cümle-i celîlede geçen: (خُوَارٌ), sığır böğürmesidir. **İbni Abbâs, Hasen, Katâde** ve tefsîr ehli-

rin cumhûrunun sözlerinin mânâsı budur, yâni buzağı canlanıp gerçek sığır sesi çıkarmıştır.

Bâzıları, bu buzağının ruhsuz bir ceset olduğunu ve içi boş olduğu için rüzgârın sesini yansıttığını söylemişlerse de, geride geçen görüş daha sıhhatlidir.

Buzağının kaç kere bağırdığı hakkında farklı rivâyetler vardır; **Dahhâk ibni Müzâhim** *(Radıyallâhu Anh)*: "Buzağı tek bir kere bağırdı, ikinciye bağıramadı. Görmez misin ki **Allâh-u Te'âlâ**:

"Onlar görmediler mi ki o onlarla aslâ konuşamıyor!" buyurdu." demiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:8992, 5/1569)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen: "Buzağı bağırdığında secdeye yatıyorlardı, sustuğunda ise kafalarını kaldırıyorlardı." *(İbni Ebî Hâtim, no:8991, 5/1568)* rivâyeti ise, buzağının defaatle bağırdığına işâret etmektedir.

Vehb *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledildiğine göre; "Buzağıdan ses işitilirdi, fakat hareket edemezdi."

Süddî *(Radıyallâhu Anh)*a göre ise; "Hem bağırır, hem yürürdü." Fakat âyet-i kerîmede ve mûtemed haberlerde bu konu belirtilmediği için yürümesi konusunda konuşmamak daha uygundur.

"Semerkandî, Kurtubî, Rûhu'l-beyân ve **Sâvî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; İsrâîloğullarının buzağıya tapma süresi kırk gün olduğu için, her güne mukâbil bir sene olmak üzere **Tîh Çölü**'nde kırk sene şaşkın vaziyette dolaşmakla cezâlandırılmışlardır.

İsrâîloğullarının buzağıyı ilâh edinmesi şöyle gerçekleşmiştir; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kavmine, otuz günlüğüne **Tûr** dağına gidip geleceğini vaad etmişti. Dönüşü gecikince, **Sâmira** karyesinden olduğu için kendisine **Sâmirî** denilen ve kavmi içerisinde itaat olunan bir adam İsrâîloğullarına: "Siz **Firavun** hânedânından takılar almıştınız, **Allâh** da sizi bu suç sebebiyle cezâlandırdı da **Mûsâ**'yı size göndermedi. O halde takıları toplayın da ben onları yakayım, ola ki **Allâh** bize **Mûsâ**'yı geri gönderir." dedi.

Bâzı rivâyetlere göre ise; onlar, denizi geçtikten sonra sığır heykellerine tapan **Amâlika** kavmini görünce, ineğe tapmaya meyillenmişlerdi. Fırsat bulduklarında da **Sâmirî**'den kendisine tapacakları bir ilâh yapmasını istediler. **Sâmirî** kendisine gelen takıları bir araya topladıktan sonra ateşe attı ve kendisi dökümcü olduğu için onlara o altınlardan bir buzağı yaptı. **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın atının izinden aldığı bir toprağı da o buzağının ağzına koydu.

Bu at, hayat atıydı ki (üzerinde **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ı taşıdığı için) nereye adım atsa mutlaka orası yeşillenirdi. **Sâmirî** o toprağı, deniz yarıldığında ya da **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın **Tûr**'a yöneldiği sırada almıştı. İşte o toprağın, kendisinin içine konulması sebebiyle buzağı heykeli ete ve kana dönüştü ve onda bir bağırma, bir hareket ve yürüme belirdi.

Bunun üzerine **Sâmirî**: "İşte sizin ilâhınız da, **Mûsâ**'nın ilâhı da budur!" deyince, altıyüzbin kişiden onikibini hâriç hepsi ona ibâdet etmeye ve etrâfında raks etmeye başladılar.

Bu hususdaki diğer rivâyetler A'râf Sûresi:142. âyet-i kerîmenin tefsîrinde zikredilmiştir.

Sâmirî'nin adı **Mûsâ ibni Muzaffer** idi, **Firavun**'un, erkek çocukları öldürttüğü sene doğmuştu. Onu zînâdan peydahlayan annesi onu bir mağarada doğurup gizlemişti. **Allâh-u Te'âlâ Cibrîl**'i ona göndererek **Cibrîl**'in parmağından onu emzirtmişti. Bu yüzden **Cibrîl** yeryüzüne indiği zaman o onu tanırdı.

Firavun boğulduğu gün **Cibrîl** (Aleyhisselâm) bir ata binmiş olarak indiğinde, bu **Mûsâ** adındaki **Sâmirî**, **Cibrîl**'in atının, tırnağıyla çiğnediği heryerin yeşillenip ürün verdiğini görünce, bu toprağın bir tesiri olduğunu anladı. Sonra **Cibrîl**, tırnaklarıyla yeri kazarak eş istediğini ifâde eden bir at üzerinde **Firavun**'un önünde durup, onun atını denizin içine çekmek için denize girerken **Sâmirî** onun atının izinden bir avuç toprak aldı ve o toprağı sakladı.

Nihâyet **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* münâcâta yönelince geride zikredildiği üzere bir buzağı yapıp ağzına toprağı yerleştirerek insanların kâfir olmasına sebep oldu.

Nitekim bu hususdaki âyet-i kerîmeler, bu âyet-i kerîmenin sonunda gelecek münâsip âyetler bölümünde zikredilmiştir.

Sâmirî lakaplı bu **Mûsâ** münâfık biri idi, onun için o güne kadar kâfirliği anlaşılmamıştı. İşte **Cibrîl**'in yetiştirdiği **Mûsâ**'nın münâfık olup, **Firavun**'un yetiştirdiği **Mûsâ**'nın mürsel (peygamber) olması, saâdet ve şekâvetin ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudret elinde olduğunun en açık delîlidir. Nitekim büyüklerden biri bu hususta şöyle demiştir:

إِذَا الْمَرْءُ لَمْ يُخْلَقْ سَعِيدًا مِنَ الْأَزَلِ فَقَدْ خَابَ مَنْ رَبَّى وَ خَابَ الْمُؤَمِّلُ

فَمُوسَى الَّذِى رَبَّاهُ جِبْرِيلُ كَافِرٌ وَ مُوسَى الَّذِى رَبَّاهُ فِرْعَوْنُ مُرْسَلُ

"Bir kişi tâ ezelden sa'îd olarak yaratılmadıysa,
Onu büyüten de hüsrâna uğramıştır, ondan beklentisi olan da!
İşte Cibrîl'in büyüttüğü Mûsâ kâfirken,
Firavun'un yetiştirdiği Mûsâ mürseldir!" *(Hâşiyetü's-Sâvî:2/711)*

"Tefsîr-i Kebîr"de zikredildiğine göre; ulemâ, **Sâmirî**'nin bu buzağıyı nasıl canlı hâle getirdiği hakkında birkaç görüş açıklamışlardır; bir kısımlarına göre, **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*ın atının ayağının toprağından bir avuç alıp o buzağının içine atınca o buzağı, kanı ve eti olan bir cesede dönüşmüştür ve kendisinden ses çıkmıştır.

Diğer bir kısma göre ise; buzağı canlanmamış, ancak içi boş olduğu için rüzgârın etkisiyle içinden sığır sesine benzer bir ses duyulmuştur. Fakat bu görüş genel olarak Mûtezile müfessirlerine âittir.

Ulemâdan bâzısı âyet-i kerîmede geçen genel ifâdeden dolayı, bir de **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ ... رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي ... ﴾

"...Ey Rabbim! Beni ve kardeşimi affet!.." *(A'râf Sûresi:151)* duâsını kendisine ve **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*a tahsis etmesinden yola çıkarak **Hârûn** *(Aleyhisselâm)* dışında herkesin buzağıya taptığını söylemişlerse de, diğerleri:

﴿ وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴾

"Mûsâ'nın kavminden hak ile hidâyet eden ve ancak onunla adâletli olan bir kavim vardır." *(A'râf Sûresi:159)* âyet-i kerîmesini delil göstererek, ümmet içerisinde îmânında sâbit kalanlar olduğunu, fakat ekseriyetin kâfirliğe düştüğünü söylemişlerdir. Doğru görüş de budur!

Allâh-u Te'âlâ buzağıyı ilâh edinenlerin yanlışlığını naklettikten sonra, bu fiilin fesâdına delil olarak:

(أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا) **"Onlar görmediler mi ki o onlarla aslâ konuşamamaktadır, kendilerini hiçbir** (doğru) **yola da iletememektedir?"** buyurmuştur ki, bu delîlin takrîri (beyânı) şöyledir:

"Bu buzağının onlarla konuşması da, onları doğruya eriştirmesi de mümkün değildir. Böyle olan biri de ya donuk bir varlık, ya da âciz bir hayvan olacağına göre, her hâlükârda ilâhlığa elverişli olamaz. Çünkü kullar hidâyet yaratmaya kâdir olamazlarsa da, en azından hidâyeti vasfetme (tanıtma) imkânına sahiptirler. Bu buzağı ise doğru yolu göstermekten bile âcizdir."

Mevlâ Te'âlâ bu âyet-i kerîmeyi:

(اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ) **"Böylece onlar onu**(; böyle âciz bir yaratığı, bütün cisimleri, kuvvet ve kudretleri yaratan **Allâh-u Te'âlâ**'ya ortak) **edindiler ve böylece** (ancak kendilerine zarar veren) **zâlim kimseler oldular."** kavl-i şerîfiyle bitirmiştir ki, burada iki mânâ vardır; birinci mânâya göre: "Onlar buzağıyı ilâh edinerek ibâdeti, hak ettiği mahallinin gayrine tahsis ettikleri için zâlim oldular." şeklindedir.

İkinci mânâya göreyse: "**Zâten onlar** (dâimâ yersiz işler yapan) **zâlim kimselerdiler!** Bu yüzden onların buzağıyı ilâh edinmeleri de şaşılacak bir şey olmamıştır." demek olur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Kurtubî** *(Rahimehullâh)* şöyle naklet-miştir: **Tarşûşî** *(Rahimehullâh)*a: "Bir yerde toplanıp Kur'ân-ı Kerîm'den bir miktar okuduktan sonra içlerinden bir münşid kendilerine şiir inşâd ettiğinde ayağa kalkıp neşeyle raks etmeye, def ve zurna çalmaya başlayan kimselerin durumu nedir, onlarla birlikte bulunmak helâl midir, değil midir?" diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir:

"Bu tip sûfîlerin mezhebi, betâlet, cehâlet ve dalâlettir (tembellik, bilgisizlik ve doğru yoldan ayrılmaktır). İslâm ise ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın kitabı ve **Rasûlü**'nün *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sünnetinden ibârettir. Raks ve tevâcüd (vecde kapılma hâlin)e gelince; bunu evvelâ **Sâmirî**'nin adamları ortaya atmıştır. Onlar ses çıkaran bir buzağıyı ilâh edindiklerinde vecde gelip ayağa kalkmışlar ve onun etrafında dönmeye başlamışlardır ki bu, kâfirlerin ve buzağıya tapanların dînidir.

Oysa **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ashâbıyla birlikte otururken, ashâb başlarında kuş varmış gibi vakarlı vaziyette otururlardı. Artık sultana ve vekillerine gereken şey, onların mescitlerde ve diğer yerlerde bulunmalarına engel olmalarıdır. **Allâh**'a ve âhiret gününe inanan bir kişi için onlarla birlikte bulunması ve bu bâtıllarında onlara yardımcı olması helâl olmaz.

İşte bu görüş, **Mâlik, Şâfi'î, Ebû Hanîfe, Ahmed** ve Müslümanların diğer imamlarının mezhebidir. **"Hayâtü'l-hayevân"** isimli eserde de böylece zikredilmiştir."

"Nisâbu'l-ihtisâb" isimli eserde şöyle zikredilmiştir: "İlâhî dinlerken raks yapmak câiz değildir, **"ez-Zehîra"** isimli eserde, böyle yapmanın, kebîre (büyük günah) olduğu zikredilmiştir. Meşâyıhtan kim buna mubah demişse, bu serbestlik, kendi ihtiyârı dışında elleri titreyenin hareketleri gibi hareket eden kimseler içindir. (Çünkü onlar mâzurdur.)

Semâ'a gelince; eğer bu, Kur'ân veyâ vaaz dinlemek ise câizdir, yok eğer çalgı dinlemek ise haramdır. Zîrâ çalgı dinlemek de söylemek de haramdır.

Sûfiyye meşâyıhından kim buna mubah demişse, bu izin, nefsin kötü arzusundan arınıp takvâ ile donanmış bulunan ve hastanın ilaca ihtiyâcı gibi buna muhtaç olan kimseler içindir ki bunun birtakım şartları vardır.

Birincisi; aralarında emred (tüysüz genç) bulunmamalıdır.

İkincisi; cemiyetleri ancak kendi cinslerinden olmalı, aralarında ne kadın, ne fâsık, ne de dünyâ ehli biri bulunmamalıdır.

Üçüncüsü; kavvâl (kaval ve ney gibi âletleri çalan)ın niyeti, ücret ve yemek almak olmayıp, ihlâs olmalıdır.

Dördüncüsü; toplanmaları yemek için, ya da hediye-bahşiş gibi bağışlar almak için olmamalıdır.

Beşincisi; mânevî hâle yenik düşmedikçe ayağa kalkmazlar.

Altıncısı; vecd hâlini gösterirken (yalandan yapmayıp) ancak sâdık olacaklardır.

Şeyh Ömer ibni'l Fârız *(Kuddise Sirruhû)* **"Nazmü'd-dürr"** isimli kasîdesinde şöyle demiştir:

اِذْ هَامَ شَوْقًا بِالْمَنَاغِى وَهَمَّ اَنْ ... يَطِيرَ اِلَى اَوْطَانِهِ الْاَوَّلِيَّةِ

يَسْكُنُ بِالتَّحْرِيكِ وَهُوَ بِمَهْدِهِ ... اِذَا نَالَهُ اَيْدِى الْمُرَبِّى بِهَزَّةِ

"Hoşa giden seslerle aşka gelerek şaşkına döner de,
O, önceki vatanlarına doğru uçmaya azmederse,
O beşiğindeyken sallanmakla sâkinleşir,
Terbiye edenin elleri onu salladığı zaman."

İmâm-ı Kâşânî *(Rahimehullâh)* bu beytin şerhinde şöyle demiştir: "Bir velî, güzel sesler duyması sebebiyle aslî merkezine ve önceki vatanına dönme arzusuna kapılıp şaşkına döner de sallanmaya başlarsa, rûhunun kuşu da ilk baştaki yuvasına uçmaya kalkarsa, işte o zaman beşikte kendini terbiye edenin elleri onu sallarsa, o bu sallama sebebiyle çalkantılı hâlinden ve uçmaya kalkışmasından vazgeçip sâkinleşir.

Bu mânânın îrâd edilmesinden maksat, semâ' ânındaki raks ve hareketin faydasına işârettir. Şöyle ki; semâ' ânında dinleyenin rûhu, nefsinden ve kalıbından ayrılıp ülfet ettiği asıl vatanına dönmeye niyetlenir, işte o zaman mânevî hal eli onu sallayarak sâkinleştirir de, mâlum ecelinin zamânı gelinceye kadar bu isteğinden vazgeçirir. İşte bu, Azîz ve Alîm olan **Allâh**'ın takdîridir.

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

مَکُنْ عَیْبِ دَرْوِیشِ مَدْهُوشِ مَسْتْ کِه غَرْقَسْتْ اَزْ آنْ مِی زَنَدْ پَا وُ دَسْتْ

"Kendinden geçmiş sarhoş dervîşi kınama,
Zâten o boğulmayayım diye el ayak çırpmaktadır!"

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû) hitâbı âm yoluyla bu sözünü umûma yöneltiyor ve: "Dervîşin, aşk şarâbıyla sarhoş ve aklı başından gitmiş bir halde, kendinde olmayarak dönüp raksetmesini ayıplama! Zîrâ o, aşk okyanusunda batmış olduğundan boğulmak üzere gibidir, zâten onun için el ayak çırpmaktadır. Aşk okyanusuna dalmış olan kişinin ne raksdan haberi vardır, ne de kendinden. Hâsılı, vahşet ve hayret (yalnızlık hissi ve şaşkınlık) onu kuşatmıştır da, bu yüzden ne yaptığından haberi yoktur." diyor.*

نَگُویَمْ سَمَاعْ اَیْ بَرَادَرْ کِه چِیسْتْ مَگَرْ مُسْتَمِعْ رَا بَدَانَمْ کِه کِیسْتْ

"Ey birâder! Semâ'ın hakîkati nedir söylemem,
Dinleyenin kim olduğunu bilmediğim müddetçe!"

Eğer dinleyenin semâ'a isti'dât ve kābiliyeti olduğunu bilirsem, o zaman beyân ederim, aksi takdirde hiç bahsetmem. Yânî, meşâyıhın gönüllerinde semâ' nedir, bunu ancak ehline söylerim, ehil olmayana söylemem.

گَرْ اَزْ بُرْجِ مَعْنَی پَرَّدْ طَیْرِ اُو فِرِشْتَه فُرُو مَانَدْ اَزْ سَیْرِ اُو

"Eğer onun kuşu mânâ burcunda uçarsa,
Melekler onun seyri karşısında âciz kalır."

Eğer semâ'ın sâhibi ve ehli, mânâ âleminden haberdâr olursa, hâsılı, esrâra vâkıf evliyâdan olursa, melekler o kuş gibi semâ' edenin seyrinden âciz kalır. Yâni, onun vâsıl olduğu makama vâsıl olamaz. Maksûd budur ki, istimâ'i semâ' eden (semâ' dinleyen), mânâ ehli ise yâni, enbiyâ ve evliyânın esrârına vâkıf ise, duyduğu sesler onun şevkini tahrîk eder de, vecd ve hâlete gelip cûş-u hurûş eyler (coşar, taşar).

اَگَرْ مَرْدِ لَهْوَسْتْ وُ بَازِی وُ لاَغْ قَوِی تَرْ شَوَدْ دِیوَشْ اَنْدَرْ دِمَاغْ

"Fakat o, eğlence, alay ve oyun adamı ise,
Kafasındaki şeytan daha da kuvvetli olur."

Ama eğer semâ' dinleyen kimse avâm-ı nâsdan (sıradan insanlardan) olup, hevây-i nefse tâbi', haşera ve muzip (yaramaz ve maskara) ise semâ'ı dinleme sebebiyle kafasında şeytan kıvrak olur ve dinledikleri onun nefsânî arzusunu azdırır da, böylece onun feryâd-ü figân'ı ve hây-ı hûy-u şeytânî olur, Rahmânî olmaz!

چِه مَرْدِ سَمَاعَسْتْ شَهْوَتْ پَرَسْتْ ؟ بَه آوَازِ خُوشْ خُفْتَه خِیزَدْ نَه مَسْتْ

"Şehvetperest nasıl semâ' eri olabilir ki?!
Hoş sesle uykuda olan uyanır, sarhoş olan değil!" *(Sa'dî Şîrâzî, Bûstân, bab:3, beyit:1912-1916, sh:112)*

Şehvetine tapan nefis ve hevâ sâhibi, şeytân ve dalâlete uyan bir kişi, semâ' eri değildir, semâ' dinlemeye de lâyık değildir. Zîrâ güzel sesle, ancak uyumuş olan kimse kalkar ve mütenebbih (uyanık) olur, sarhoş ve aklı yerinde olmayan ise kalkamaz ve mütenebbih olamaz. Hâsılı; semâ'ı duymaya ancak vâsıl olanlar vâsıldır, gâfiller değil! (Sûdî Efendi, Bûstân Şerhi:1/586)

Sürûrî (Kuddise Sirruhû) şöyle der: Hoş ve güzel sesin işitilmesi, harekete sebebiyet veriyorsa, o harekete semâ' derler. Bu, müsebbebe sebebin isminin verilmesi kabîlindendir. Eğer bir kimse, hoş ve güzel bir ses işittiğinde, onda bir hâl ortaya çıkarsa, bu hâle de "Vecd" derler.

"Mesnevî"de şöyle vârid olmuştur:

پَس غِذَایِ عَاشِقَانْ آمَدْ سَمَاعْ کِه دَرُو بَاشَدْ خِیَالِ اِجْتِمَاعْ

"İşte âşıkların gıdâsıdır semâ',
Zîrâ buluşmanın hayâli var onda!" (Mesnevî-i Ma'nevî, 4/742)

Bu dünyâda olan güzel seslerin aslı cennet-i a'lâ'da olan nefis sesler ve hoş nağmeler olduğundan âşıkların ruhları bu güzel sesleri duyduğunda o aslî olan lezzetlerden bir çeşit tat ve koku bulur. İşte bu durumda semâ', âşıkların gıdâsı ve onların ruhlarına kuvvet ve azık olmuştur. Çünkü semâ'da hayâl-i ictimâ (birleşme hayâli) vardır.

Semâ'da birkaç çeşit ictimâ (buluşma) hayâli vardır: Evvelâ, cân-u gönülden semâ' eden kimsenin dağınık düşünceleri toplanır, hayâli böylelikle tek bir tarafa yönelerek meşgûl olur. Ehlullâh katında cem'iyyet-i havâtır (düşüncelerin birleşmesi) kalbin hayâtı, tefrika-i havâtır (düşüncelerin dağınıklığı) ise kalbin ölmesidir. Semâ'da kalbe canlılığın gelmesi, gönül ve rûhun dağınık düşüncelerden kurtulup dirilmesi, semâ'a ehil olanların mâlum ve meşhûdudur (bizzat görerek yaşadıkları bir şeydir).

İkinci olarak semâ'da; fer'î lezzetin aslî lezzet ile bir araya gelmesi hayâli vardır. Fer'î lezzetten murâd, burada olan nağmelerdir. Asliyyeden murâd ise, cennette olan nağmelerin lezzetidir. Bu ikisinin semâ'da bir araya gelmesinin hayâli, semâ' ehlinin semâ'ları sırasında, dünyâdaki lezzetten âhiretteki aslî lezzetin tadını ve çeşnisini bir nebze tatmalarıdır.

Bunun tadından onun tadını tahayyül ederler (düşünürler). Semâ', bulaşık toprak hâlinde olan bir rûha bu kadar fazla vecd ve hâlet (mânevî buluş ve hal) verirse, ya pâk ve sâfi olanda yâni âhirette ne kadar zevk ve râhat vardır! Artık âhiret lezzetini bu tattığı lezzete kıyâs eden bir kula kemâl-i mârifet ve yakîn hâsıl olur. İşte rûh, semâ' ile geçici ve mecâzî lezzetin aslına ve mâdenine meyil ve rağbet eder.

Üçüncü olarak; semâ'da hitâb-ı İlâhî'de olan lezzetin, hoş seslerde olan lezzetle buluşmasının hayâli vardır. Zîrâ semâ' ehlinin rûhu, her şeyde Hakîkî Müessir'in (gerçek tesir sâhibinin) ***Allâh-u Te'âlâ*** *olduğunu bilir.*

O Latîf ve Cemîl olan Pâdişâh, zelîl bir mahlûkun nefesinde ve sesinde bu derece tatlılık ve te'sîr yaratırsa, mahlûkun varlık perdesi kalkıp da, bir rûh o lezzet ve tatlılığı, onun müessirinden ve yaratıcısından vâsıtasız olarak bulduğunda, ne kadar çok vecd ve neşe meydana geleceğini ve ne kadar fazla zevk ve sevinç hâsıl olacağını bilir.

İşte o vakitte rûh, o Latîf ve Cemîl Pâdişâhın hitâb ve kelâmını gönül kulağıyla dinlemeye rağbet eder ve O'ndan her ne çeşit kelâm gelirse dinlemeyi canına minnet bilir.

Nitekim ***İbn-i Fârız*** *(Kaddesallâhu Sirrahü'l-Azîz)in* ***(Mûsâ*** *(Aleyhisselâm)a yöneltilen):*

﴿ ... لَنْ تَرَانِى ... ﴾

"...Sen aslâ Beni göremezsin!.." *hitâbını duymaya rağbet edip, onu* ***Hazret-i Hakk****'dan temennî etmesi bu mânâya şâhitlik eder. O bu konuda şöyle demiştir:*

وَمُنِّى عَلَى سَمْعِى بِلَنْ اِنْ مَنَعْتِ اَنْ اَرَاكِ فَمِنْ قَبْلِى لِغَيْرِى لَذَّتِ

"Eğer seni görmeme mâni oluyorsan, bâri '(Beni) aslâ (göremeyeceksin)!',
(Sözün) ile kulağıma iyilikte bulun! Nitekim benden evvel bu söz başkasına lezzet vermişti."

Hakk Sübhânehû ve Te'âlâ Hazretleri*'nin kelâm-ı şerîfinin ve hitâb-ı latîfinin lezzet ve tatlılığı o kadar fazladır ki, nefiy ve tard (olumsuz bir cevap) ile olsa bile, ondan insanın canına lezzet ve tatlılık gelmesi muhakkaktır. O halde* ***Mevlâ Te'âlâ****'nın hele lütûf ve keremle, kelâm ve hitâb eylemesinde, ne kadar çok letâfet ve lezzet olması gerektiğini buna kıyâs eyle!*

Nitekim ***"Kitâb-i Taarruf'un şerhi"****nde şöyle yazılıdır ki; cehennem ehli cehenneme girdiklerinde bin sene miktârı:*

﴿ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ ﴾

"Ey Rabbimiz! Bizi buradan çıkar, eğer *(inkâra)* ***dönecek olursak gerçekten biz*** *(nefislerine)* ***zulmeden*** *(ve cezâyı hak eden)* ***kimseleriz."*** *(el-Mü'minûn Sûresi:107) diye duâ ve tazarrû ederler. Ama aslâ bunlara* ***Hazret-i Hakk****'dan bir hitâb ve bir cevap gelmez. Bin yıldan sonra bunlara* ***Hazret-i Hakk Sübhânehû*** *tarafından:*

﴿ ... اِخْسَئُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴾

"(Kovulmuş köpek gibi) ***orada*** *(rahmetimden)* ***uzak olun ve Benimle konuşmayın!"*** *(Mü'minûn Sûresi:108) hitâbı gelir.*

Rivâyet olunur ki; cehennem ehli bu hitâbın lezzetinin hazzından uzun müddet cehennem azâbını unuturlar ve onun lezzetiyle tesellî bulup, nice zaman kendilerinden geçerler. ***İşte Allâh-u Te'âlâ****'nın:*

﴿ ... اِخْسَئُوا ... ﴾

"Uzak olun" *hitâbında bu kadar tatlılık ve hâl olunca, ya O'nun hitâbı cennet ehline geldiğinde, ne kadar fazla hâl ve tatlılık olması lâzım gelir, anla! (Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/76)*

قُوَّتِى گِيرَدْ خَيَالاَتِ ضَمِيرْ بَلْكِه صُورَتْ گَرْدَدْ اَزْ بَانْگِ صَفِيرْ

"İçteki hayâller kuvvetlenir,
Hattâ ses ve çığırtıdan şekle girer." *(Mesnevî-i Ma'nevî, 4/٧٤r)*

Semâ' içteki hayâllere güçlü bir kuvvet tutar, o kadar ki, içteki o hayâller ses ve nağme vâsıtasıyla sûret bulur. Yâni, semâ'da olan ses ve nağme vâsıtasıyla, kalpte olan her çeşit hayâl güç kazanır, hattâ sûret bağlayıp, zuhûra gelir (bir şekle bürünmüş olarak görülür).

Semâ', içteki hayâllerin heyecanlandırıcısı ve harekete geçiricisidir. Dinleyenin kalbinde ister dünyâ hayâli olsun, ister âhiret hayâli olsun, ister mecâzî sevgilinin hayâli olsun, isterse hakîkî sevgilinin hayâli olsun, hepsini ziyâde eder, artırır. İşte, beşeriyetin hakîkati

*gereği, cisme ve sûrete lâzım olan şeylerle meşgûl olmaları yüzünden, tarîkat sâliklerinin ve Sevgili'ye âşıkların, **Hakîkî Sevgili** tarafına meyilli olan ve ruhlar âlemine te'alluk eden hayâllerine bir zayıflık gelse, semâ'a rağbet ederler.*

Zîrâ semâ' esnâsında, o zayıflamış hayâllere kuvvet gelir ve rûh, kendi âlemine rağbet ve iştiyâk eder. Böylelikle bu tabîat âleminin hapis ve sıkıştırmasından o lezzet vâsıtasıyla kurtuluş bulur. Hattâ bir zaman olur ki, içindeki o haller ve hayâller sûret bağlar, şekil alır ve zuhûr eder (görünür).

Sûret bağlamasından ve zuhûr etmesinden murâd; o rûhânî hayâllerin ve Rabbânî hallerin, kendi içinden kaybolmayıp yerleşmesi ve semâ' ehlinin rûhunun o şerefli halden ayrılmayıp, zamânının çoğunda onunla kalmasıdır. (Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/76-77)

Şunu bil ki; Raks ve semâ' mütemekkinin (bir makamda yerleşenin) hâli değil, mütelevvinin (renkten renge girenin) hâlidir. Bundan dolayı **Seyyidü't-tâife Cüneyd-i Bağdâdî** (Kuddise Sirruhû) hayâtındayken semâ'dan tevbe etmiştir.

İnsanlardan kimi, kendisinde bir vecd hâli yokken varmış gibi gösteren bir mütevâciddir, kimi ise gerçekten ehli vecddir, kimi de ehli vücuddur (varlığını kaybetmemiş benlik sâhibi bir kimsedir).

Birincisi; zayıf bir cezbesi olan mübtedî (henüz başlangıçta olan) kimsedir, ikincisi; kuvvetli cezbesi olan mütavassıt (orta dereceye ulaşmış) biridir, üçüncüsü ise; kuvvetli cezbeye sâhip olan müntehî (sona eren) kişidir ki, böyle biri ne sûrette, ne de mânâda dönüp durmaya muhtaç değildir. Ama ilk önceki iki kimsenin buna ihtiyâcı olabilir.

Kalpte mutlaka hakîkî aşk, harekette de sadâkat bulunması gerekir ki, bu deverân (semâ'daki dönme) sıhhatli bir şey olabilsin. Ulemâ bu hususta ihtilaf etmiş; kimi bunu isbât (kabul) etmiş, kimi de nefyetmiş ise de, insanlar bu hususta farklı görüşler içindedirler. Cevaz (müsâade) ancak (geride zikredilen) şartları kendinde toplayanlara âittir, başkaları için değildir.

Hazreti Şeyh Üftâde Efendi (Kuddise Sirruhû) şöyle demiştir: "Bizim tarîkatımızda raks yoktur, **Şeyh Hacı Bayrâm-ı Velî**'nin tarîkatında da böyledir, çünkü raks ve nâme sesleri hâtıra gelen şeyleri kovmak için tâyin edilmiştir. Oysa vesveselerin definde tevhîdden daha tesirli hiçbir şey olamaz. **Peygamberimiz** (Aleyhissalâtü vesselâm) tevhîdden başka bir şey telkin etmemiştir.

Nakledildiğine göre; bir gün **Ali** (Radıyallâhu Anh): "Yâ **Rasûlellâh**! Ben ibâdetin lezzetini bulamıyorum." dediğinde, **Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) ona tevhîd telkin etmiş ve o tevhîdin eserlerinden kendisinde zâhir olan şeyleri kimseye anlatmamasını ona tenbih etmiştir.

Ali (Radıyallâhu Anh)ın bâtını (iç âlemi) tevhîd nurlarıyla dolup taşınca ve kendisini konuşmaya zorunlu hissedince, bir kuyunun yanına gelip söyleyeceklerini ona söylemiş, nihâyet ondan bir kamış bitmiş, bir çoban da onu alarak ondan ney yapmıştır. İşte mûsıkî ilminin başlangıcı bu hâdise olmuştur.

Ayet: 148

Bir görüşe göre de kendisine **Abdülmümin** denilen bir adam feleklerin, dönmeleri esnâsında çıkarttıkları sesleri duymuş ve mûsikî ilmini ondan almıştır. Bu nedenle o ilimin aslı burçların sayısı üzere on iki olmuştur. Lâkin hepsinin sadâsı bir tarz üzeredir. Ama insan kâbiliyetli olduğu için buna bir takım fazlalıklar katmıştır." **"el-Vâkı'âtü'l-Mahmûdiyye"** isimli eserde böylece zikredilmiştir.

Bu beyandan da anlaşıldığı üzere **Celvetiyye** tarîkatında devr ve raks yoktur, ancak bir takım şartlar ve edepler dâhilinde ayakta ve oturarak icrâ edilen tevhîd ve zikir vardır.

Raksı ancak **Halvetiyye** tarîkatı icrâ eder ki, onlar da bunu ehlullâhın büyüklerinden tevârüs (mîras gibi birbirine nakl)etmişlerdir. Lâkin geride de zikredildiği gibi onların bu işinin kabul edilmesi ve beğenilmesi, şartlarına ve edeplerine mukârin (yakın) olması hâlindedir. Değilse reddedilir ve zemmedilir.

Gerçekten de biz kendi zamânımızda bu deverân (dönerek zikretme) meclislerinin ekserîsinin meşrû edildiği tarzın hılâfına işlediğini müşâhede etmişizdir. Artık akıllı kişi en selâmetli yolu seçmeli, kîl-u kâlden (hakkında laf-söz olan şeylerden) sakınmalı ve büyüklerin:

لِكُلِّ زَمَانٍ رِجَالٌ وَلِكُلِّ رِجَالٌ مَقَامٌ وَحَالٌ

"Her zamâna âit (kendine göre) bir takım adamlar vardır, her kısım adamlar için de özel bir makam ve hâl vardır." sözlerini nazarı îtibâra almalıdır.

Şeyh Ebu'l Abbâs *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Bu zamânın dervişlerinden her kim zâlimlerin mallarını yer ve semâ'ı tercih ederse onda Yahudi dürtüsü vardır, çünkü **Allâh-u Te'âlâ** (onlar hakkında):

﴿ سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ ... ﴾

"Yalanı çokça dinleyenler ve haramı çokça yiyenler..." *(Mâide Sûresi:42)* buyurmuştur.

Hâtimî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Bu zamanda hiçbir Müslüman semâ'ın cevâzına kâil olamaz, semâ' yapan bir şeyhe de uyulamaz. Benim bu zamanda görüp bildiğim kadarıyla yakışıklı tüysüz delikanlılar ve kadınlar da semâ' meclislerine katılmaktadır. Onların bulunması büyük bir âfettir, çünkü onlarla karışıp görüşmek öldürücü zehir gibidir.

Kişinin dînini helâk edebilmesi için en hızlı tesir gösterecek şey onlarla birliktelik-tir, çünkü onlar şeytanın ipleridir."

Keremden sonra mekrden (**Allâh-u Te'âlâ**'nın lütfuna mazhar olduktan sonra istidrâcına çarpılmaktan), kevrden sonra havrden (fazlalıktan sonra noksanlaşmaktan) **Allâh**'a sığınırız!

Şüphesiz ki Kendi visâlinin yoluna hidâyet buyuracak olan da, Zât'ından ve cemâlinden peçeyi açacak olan da, cemâl ve celâl tecellîlerinden sonra kemâline ulaştıracak olan da ancak O'dur! Her yolda Sâhip ve Refîk (arkadaş ve yoldaş) olan da sâdece O'dur!

"Tefsîr-i Fârisî"de zikredildiğine göre; **"Letâif-i Kuşeyrî"**de şöyle buyrulmuştur: "Kendi yaptığına tapan bir ümmetle, kendisini yaratan bir Zât'a ibâdet eden ümmet arasında ne kadar fark vardır?"

(Farsça bir beytte şöyle gelmiştir:)

آنْرَاكِه تُوسَاخْتِى نَسَازَدْ كَارَتْ سَازَنْدَهٔ تُوسْتْ دَرْ دُو عَالَمْ يَارَتْ

"Senin yap(ıp tap)**tığın o şey, senin işini yapamaz,**
O seni yaratan ise, her iki âlemde senin yârindir."

Kendi elinle yaptığın putlar, senin hiçbir işini yapamaz ve sana hiçbir işte yardım edemez. Kendi elinle ağaçtan ve taştan put yapıp, ilâh edinip ondan yardım talep ediyorsun. Bu ise hamâkatin (ahmaklığın) fevkında büyük bir hamâkattir. Artık bundan büyük ahmaklık olamaz!

Ancak senin işini yapan kimdir biliyor musun? Seni yaratmış, îcâd etmiş olan ***Cenâb-ı Hakk****'tır. İşte O'dur dünyâ ve âhirette senin Yârin ve Cânânın ve sana meded ve imdâd edici. Senin işini yapacak olan ancak seni yaratan* ***Cenâb-ı Hakk****'dır, azîzim!* *(Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/674-675)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Tüsterî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; her insanın buzağısı, kendisine yöneldiği ve kendisi sebebiyle **Allâh-u Te'âlâ**'dan yüz çevirdiği kadın ve çocuk gibi şeylerdir. Buzağıya tapanlar kendilerini öldürmeden onun ibâdetinden kurtaramadıkları gibi, insan da sebeplerde bulunan bütün hazlarını yok etmedikçe, nefis buzağısından kurtulamaz!

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**, hâllerinin bidâyetinde onların kalplerini zan ve kuruntu vehminden arındırmamıştır. Böylece onlar ezeliyyetin husûsiyetleriyle de, sonradan yaratılmanın şartlarıyla da tahakkuk edememişlerdir. Bu yüzden mânevî yola girdiklerinde düşünce ayakları yanlışlık vâdilerinde kayıp gitmiştir.

Denilmiştir ki: "Birtakım toplumlar buzağının, mâbudları olmasına rızâ göstermişlerdir. Bunların sırları tevhîd rüzgârını ne zaman koklayacaktır? Böyle insanlar gerçek tevhîdi anlamaktan uzaktırlar, **Cibrîl** ve **Mîkâil**'i, **Arş**'ı ya da ferşi, cinleri ya da sâir mahlûkatı görenler de bu hakîkati anlayamaz."

Denilmiştir ki: "İki ümmet arasında ne kadar fark vardır; bir tarafta bir ümmet ki, peygamberlerinin, aralarından kırk gün ayrılmasıyla buzağıya tapmaya başlamıştır, diğer tarafta öyle bir ümmet ki, peygamberlerinin aralarından ayrılışından dörtyüz küsur sene geçtiği halde, kim çıkıp onların önünde, güneşlerin, ayların yâhut görünen birtakım kalıntıların ilâhlığa müstehak olduğundan bahsetse, onu himmetleriyle yakmışlardır."

Kuşeyrî *(Rahimehullâh) bunu kendi dönemi îtibârıyla söylemiştir, bugün bin dört yüz küsûr sene geçmesine rağmen aynı yüce himmete sâhip olan zâtlar mevcuttur!*

Denilmiştir ki: "Kendi elleriyle yaptıkları şeyin, ilâhları olduğuna inanan bir toplum ne kadar da câhildir! Rubûbiyyetin kahrı (**Allâh-u Te'âlâ**'nın, istediği şeyi zor-

la da olsa yaptırma gücü) bulunmasaydı ve **Allâh-u Te'âlâ** dilediğini yapan bir Zât olmasaydı, böyle bir karıştırmanın olabileceğini hangi akıl kabullenebilirdi."

Allâh-u Te'âlâ bir varlığın hitap edebilmesini ve hidâyet edebilmesini, onun ulûhiyet vasıflarını hak etmesi için şart koştu. Bu da göstermektedir ki, **Allâh-u Te'âlâ** ezelî hakîkatler husûsunda sürekli mütekellim olma vasfına sâhip olması münâsebetiyle ulûhiyeti (ilâh olmayı) hak etmiştir. Zâten kulu hidâyet edebilmek sâdece O'na âittir, O'ndan başka hiçbir hidâyet edici yoktur.

Bu âyet-i kerîmede **Hakk Sübhânehû**'nun, kuluna hitâb ettiğine ve onunla kelâm ettiğine işâret vardır. Oysa pâdişahların rütbesi yükseldiği zaman, kendi dilleriyle birine hitap etmekten âr ederler. Nitekim onların sözcüsü şöyle demiştir:

وَمَا عَجَبٌ تَنَاسِي ذِكْرِ عَبْدٍ عَلَى الْمَوْلَى إِذَا كَثُرَ الْعَبِيدُ

"Bir efendinin köleleri çoğaldığı zaman,
Bir kölesini hatırlayamaması şaşılacak şey değildir!"

Ama **Hakk Te'âlâ** mümin kullarına karşı sünnetini bunun hilâfına icrâ etmiştir.

Düşmanlara gelince; onlara ise:

﴿ ... اِخْسَئُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴾

"...(Kovulmuş köpek gibi) **orada** (rahmetimden) **uzak olun ve Benimle konuşmayın!"** *(Mü'minûn Sûresi:108)* buyurmuştur.

Adiyy ibni Hâtim *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte müminler hakkında ise:

عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا سَيُكَلِّمُهُ اللهُ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ تُرْجُمَانٌ.»

"Sizden hiçbiriniz yoktur ki, Allâh onunla, Kendisiyle onun arasında hiçbir tercüman bulunmaksızın konuşmasın!" *(Müslim, Zekât:20, no:1016, 2/703; Buhârî, Tevhîd:24, no:7005, 6/2709; Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/751; el-Kuşeyrî, Letâifü'l-işârât:1/357)* buyrulmuştur.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın, sevdiklerine (söylediği ve söyleyeceği) çok kelimeleri vardır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴾

"(Habîbim!) **De ki: "Eğer denizler Rabbimin** (sonsuz ilmini ifâde eden) **kelimeleri**(ni yazmak) **için birer mürekkep olsa, bir mislini de ilâve yardım olarak getirecek olsak, elbette Rabbimin** (ilmi de, sınırsız ve sonsuz olan) **kelimeleri** (de) **tükenmeksizin, o bütün denizler** (bitip) **tükenirdi."** *(Kehf Sûresi:109)* buyurmuştur.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Sehl ibn-i Abdillâh** *(Kuddise Sirruhû)* demiştir ki: "Dünyâda kulu **Allâh**'dan çeviren ve ona itâatten alıkoyan her şey onun buzağısıdır, o da onun kulu ve tapıcısıdır."

Benîisrâîlde buzağıya tapanlar, ona tapınmaktan kurtuldukları zaman, gelen fermân üzerine kendilerini öldürdüler. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** onlara:

﴿ ... فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ... ﴾

"...Nefislerinizi öldürün!.." *(Bakara Sûresi:54)* buyurdu. İşte aynı şekilde, hakîkat yolundaki bir kulun kurtuluşu hâsıl olduğunda, hazlardan ve sebeplerden pâk olur, arınır ve **Hakk**'tan başka her şeyden berî olur. Şöyle demişlerdir:

بِيزَارْ شُوْ اَزْ هَرْ چِه بَكَوْنْ اَنْدَرْ تَا بَاشِى يَارِ غَارِ آنْ دِلْبَرْ

"Kâinâtta olan her şeyden uzaklaş,
Tâ ki o dilberin (güzel sevgilinin) **yâr-i gâri olasın!"**

*Yâni; **Ebû Bekr-i Sıddîk** (Radıyallâhu Anh) **Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in mağarada en yakın arkadaşı olduğu gibi sen de Sevgilinin mahrem dostu olasın!*

Âyet-i kerîmede geçen: **"Onlar görmediler mi ki o** (taptıkları) **onlarla aslâ konuşamamaktadır."** kavl-i şerîfinden anlaşıldığı üzere; ibâdeti hak edenin bu istihkâkının delillerinden biri de mütekellim (konuşucu) olmasıdır. İşte **Allâh-u Te'âlâ** yarattıklarına hitâb etmektedir ve kullarıyla konuşmaktadır.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kim bir şeye meylederse ve **Allâh-u Te'âlâ**'yı bırakıp onun sevgisine yönelirse, o şey onun hakkında, **Allâh-u Te'âlâ**'yı bırakıp da kendisine tapınmış olduğu bir buzağıdır.

Nitekim **"Hıkem-i Atâiyye"**de:

مَا أَحْبَبْتَ شَيْئًا إِلَّا وَكُنْتَ عَبْدًا لَهُ، وَهُوَ لَا يُحِبُّ أَنْ تَكُونَ لِغَيْرِهِ عَبْدًا

"Sen bir şeyi sevdinse mutlaka ona kul olmuşsundur, oysa O (Rabbin) **senin O'ndan başkasına kul olmanı sevmez!"** buyrulmuştur. **Allâh-u Te'âlâ** bizi bu hâle düşmekten muhâfaza buyursun!

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Buzağının ses çıkartan bir cesede dönüşmesinin sebebi:

﴿ قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ. قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذٰلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي ﴾

O (zaman Mûsâ *(Aleyhisselâm)* İsrâîloğullarının buzağıya tapmasına sebebiyet veren Sâmirî'ye dönerek): **"Ey Sâmirî! Peki ya senin** (böyle yaparak) **arayışın neydi?" dedi.**

O (Sâmirî): **"Ben onların bilmedikleri bir şeyi bildim** (ki, sana gelen meleğin dokunduğu her şey canlanıyordu)**! Bu yüzden o elçinin** (atının) **izinden bir avuç** (toprak) **alıp onu** (takılardan eritip yaptığım buzağının içine) **attım.**

İşte sana! Nefsim böylece (yapmamı) **süslü gösterdi bana!" dedi.** *(Tâhâ Sûresi:95-96)*

﴿ وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (149)

(وَلَمَّا) **Ne zaman ki,** (سُقِطَ) (ağızları) **düşürüldü,** ne üzerine? (فِي أَيْدِيهِمْ) **elleri üzerine,** yâni ne zamanki buzağıya tapan Yahudiler bu yaptıklarına son derece pişman olup gayr-i ihtiyârî bir şekilde başları eğilerek ağızları ellerini ısırsın diye onlar üzerine düşürüldü, daha, (وَرَأَوْا) **onlar gördüler ki,** (أَنَّهُمْ) **şüphesiz kendileri,** (قَدْ ضَلُّوا) **muhakkak sapıtmışlar,** (قَالُوا) **dediler,** ne dediler? (لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْ) **andolsun ki eğer acımazsa,** kime? (نَا) **bize,** kim? (رَبُّنَا) **Rabbimiz,** daha, (وَيَغْفِرْ) **bağışlamada bulunmazsa,** kim için? (لَنَا) **bizim için,** (لَنَكُونَنَّ) **elbette biz mutlaka oluruz,** kimlerden? (مِنَ الْخَاسِرِينَ) **hüsrâna uğrayanlardan.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ne zaman ki (buzağıya tapan Yahudiler bu yaptıklarına son derece pişman oldular ve gayr-i ihtiyârî bir şekilde başları eğildi de ağızları) **elleri**(ni ısırsın diye onlar) **üzere düşürüldü**/*(pişmanlık) içlerine düşürüldü/* **ve onlar gerçekten kendilerinin sapıtmış olduklarını muhakkak bildiler**(, işte o anda): **'Andolsun ki; eğer Rabbimiz bize acı**(yıp, suçumuza keffâret olacak tevbeye bizi muvaffak kıl)**mazsa ve bizim için** (bu suçumuzu) **bağışlamada bulunmazsa, elbette biz** (iki cihanda da) **mutlaka** (zarar ve) **hüsrâna uğrayanlardan olacağız.' dediler."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; âyet-i kerîmenin başında zikredilen: **"Ne zaman ki elleri üzere düşürüldü"** cümle-i celîlesi, buzağıya tapanların son derece pişman olduğu mânâsına gelmektedir ki, bu durumda mânâ: "Buzağıya tapan Yahudiler bu yaptıklarına son derece pişman oldular ve gayr-i ihtiyârî bir şekilde başları eğildi de ağızları ellerini ısırsın diye onlar üzere düşürüldü." şeklinde anlaşılır.

Cümle-i celîlede geçen: (سُقُوطْ), bir şeyin üstten aşağı inmesinden ibârettir. Pişmanlığı artan kişinin, kederinden elini ısırması âdettir. Bu durumda ise ağzı elinin üzerine düşecektir.

İşte âyet-i kerîmede "Düşme" tâbiri bu mânâda kullanılmıştır. Bu konuda birçok vecih zikredilmişse de, hepsi aynı mânâya vardığından onların ayrıca zikredilmesinde farklı bir fayda mülâhaza edilmemiştir.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; pişmanlık kaplte olsa da, burada el zikredilmiştir. Çünkü ekserî işler elle yapılır. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدَاكَ ... ﴾

"İşte bu (cezâ)**, iki elinin sunduğu şeyler nedeniyledir!.."** *(Hacc Sûresi:10)* buyurmuştur.

Yine böylece nedâmet kalbe yerleşse de eseri bedende zuhûr eder. Nitekim pişman olan kişi elini ısırmaya kalkar ve iki elinin birini diğerine vurur. **Allâh-u Te'âlâ** bu hususta:

﴿ ... فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَى مَا أَنْفَقَ فِيهَا ... ﴾

"...On(un bakımın)**a harcadığına karşı** (pişmanlığından dolayı) **avuçlarını** (alt üst) **çevirir hâle geldi..."** *(Kehf Sûresi:42)* buyurmuştur.

Diğer bir âyet-i kerîmede:

﴿ وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ ... ﴾

"O zâlimin (pişmanlığından) **iki elini ısıracağı gün..!"** *(Furkân Sûresi:27)* buyrulmuştur.

Buzağıya tapanların dalâleti (yoldan sapmaları) gözle görülecek bir şey olmadığı halde, onlar bu yanlışlarını çok iyi fark ettikleri için sanki gözleriyle görmüşler gibi:

﴿ ... وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا ... ﴾

"...Onlar gerçekten kendilerinin sapıtmış olduklarını muhakkak gördüler..." buyrulmuştur ki burada ru'yet (görmek), ilim (bilmek) mânâsındadır.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** buzağıya tapanların, yanlışlarını anlayarak Kendisine iltică ızhâr etmek üzere:

﴿ ... لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴾

"...Andolsun ki; eğer Rabbimiz bize acı(yıp, suçumuza keffâret olacak tevbeye bizi muvaffak kıl)**mazsa ve bizim için** (bu suçumuzu) **bağışlamada bulunmazsa, elbette biz** (iki cihanda da) **mutlaka** (zarar ve) **hüsrâna uğrayanlardan olacağız."** dediklerini beyân etmiştir ki bu, büyük bir îtiraf ve istiğfardır. İşte bu pişmanlık ve bağışlanma talebi, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kendilerine döndükten sonradır.

Buzağıya tapanların bu pişmanlığının ardından **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onlara **Allâh-u Te'âlâ**'nın cezâ olarak kendilerini öldürmelerini onlara emrettiğini bildirdi. Nitekim:

﴿ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴾

"(Hatırlayın!) **O zamanı ki; Mûsâ kavmine: 'Ey kavmim! Şüphesiz ki siz o buzağıyı** (tanrı) **edinmeniz sebebiyle nefislerinize zulmetmiş** (ve ancak kendinize yazık etmiş) **oldunuz.**

O halde hemen(, kusursuz yaratıcınız olan) **Bâri'inize tevbe edin de,** (dinden dönmenin cezâsı olarak) **nefislerinizi öldürün! İşte size! Bu** (zorluğa tahammül ederek ölüme teslim olmanız, şirkten temizlik ve ebedî hayâta vuslat olması açısından), **Bâri'iniz katında sizin için** (şirkte ısrarcı olmanızdan) **daha iyidir!' demişti de,** (bu emri yerine getirmeniz üzere) **O** (Rabbiniz) **sizin tevbenizi kabûl etmişti. Çünkü muhakkak** (günahları ne kadar çok olsa da, kullarının tevbelerini çokça kabul buyuran) **Tevvâb da,** (suçları ne kadar büyük olsa da, kullarına çok acıdığı için onları bağışlayan) **Rahîm de O'dur; ancak O!"** *(Bakara Sûresi:54)* âyet-i kerîmesi bunu anlatmaktadır.

"Beğavî, Beyzâvî, Sirâcü'l-münîr, Nesefî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; İsrâîloğulları **"Nefislerinizi öldürün"** emrini, ya birbirini öldürerek veyâ suçsuzlar mürtetleri öldürerek ya da intihar ederek yerine getirmişlerdir.

Rivâyete göre onlara: "Kātiline bakan veyâ eliyle korunmaya çalışan kişi mel'ûndur!" buyrulmuştu. Bunun üzerine her kim bu suçu işlemiş olan oğlunu, babasını veyâ kardeşini gördüğünde merhametinden dolayı emri yerine getiremeyecek duruma gelince, **Allâh-u Te'âlâ** onların üzerine kara bir bulut yolladı da böylece kimse kimseyi göremez oldu.

Öldürülenlerin sayısı yetmiş bine ulaşınca, **Mûsâ** ve **Hârûn** *(Aleyhimesselâm)*ın duâlarıyla **Allâh-u Te'âlâ** o bulutu kaldırarak ölenlerin de kalanların da tevbesini kabul buyurdu!

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onlar yaptıkları işin çirkinliğini gerçekten anlayınca pişman olarak esef kâselerini yudumlamaya başladılar ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın lütfunun güzelliği kendilerine ulaşmazsa büyük bir hüsrâna uğramış olacaklarını îtirâf ettiler.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; rûhu temsil eden **Mûsâ** (Aleyhisselâm) geri döndüğünde onlar pişmân olunca: "Rabbimiz inâyet cezbeleriyle bize acımazsa ve bizim sıfatlarımızı Kendi yüce sıfatlarıyla örterek bizi mağfiret buyurmazsa, elbette biz bu cihanın sermâyesi olan doğru isti'dâdı (kābiliyeti) kaybedenlerden oluruz." dediler.

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسٰٓى اِلٰى قَوْمِهٖ غَضْبَانَ اَسِفًاۙ قَالَ بِئْسَمَا
خَلَفْتُمُونِىْ مِنْۢ بَعْدِىْۚ اَعَجِلْتُمْ اَمْرَ رَبِّكُمْۚ وَاَلْقَى الْاَلْوَاحَ وَاَخَذَ
بِرَاْسِ اَخِيْهِ يَجُرُّهٗٓ اِلَيْهِ ؕ قَالَ ابْنَ اُمَّ اِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُوْنِىْ
وَكَادُوْا يَقْتُلُوْنَنِىْۖ فَلَا تُشْمِتْ بِىَ الْاَعْدَآءَ وَلَا تَجْعَلْنِىْ مَعَ
الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٥٠﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِىْ وَلِاَخِىْ وَاَدْخِلْنَا فِىْ
رَحْمَتِكَۖ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿١٥١﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ
سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّنْ رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاؕ وَكَذٰلِكَ
نَجْزِى الْمُفْتَرِيْنَ ﴿١٥٢﴾ وَالَّذِيْنَ عَمِلُوا السَّيِّاٰتِ ثُمَّ تَابُوْا مِنْۢ
بَعْدِهَا وَاٰمَنُوْٓا اِنَّ رَبَّكَ مِنْۢ بَعْدِهَا لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٥٣﴾ وَلَمَّا
سَكَتَ عَنْ مُّوْسَى الْغَضَبُ اَخَذَ الْاَلْوَاحَۚ وَفِىْ نُسْخَتِهَا هُدًى
وَّرَحْمَةٌ لِّلَّذِيْنَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُوْنَ ﴿١٥٤﴾ وَاخْتَارَ مُوْسٰى قَوْمَهٗ
سَبْعِيْنَ رَجُلًا لِّمِيْقَاتِنَاۚ فَلَمَّآ اَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ
شِئْتَ اَهْلَكْتَهُمْ مِّنْ قَبْلُ وَاِيَّاىَۚ اَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَآءُ
مِنَّاۚ اِنْ هِىَ اِلَّا فِتْنَتُكَۖ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَآءُ وَتَهْدِىْ مَنْ تَشَآءُ
اَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَاَنْتَ خَيْرُ الْغٰفِرِيْنَ ﴿١٥٥﴾

﴿ وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (150)

(وَلَمَّا) Ne zaman ki, (رَجَعَ) döndü, kim? **(مُوسَى) Mûsâ,** kime? **(إِلَى قَوْمِهِ) kavmine,** ne olduğu halde? **(غَضْبَانَ) kızgın olduğu halde,** daha, **(أَسِفًا) üzgün olduğu halde, (قَالَ) (Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*) **dedi,** ne dedi? **(بِئْسَ) pek kötü oldu,** ne cihetinden? **(مَا) şey cihetinden,** ne? (halîfe olmanız) **öyle halîfe olmanız ki, (خَلَفْتُمُو) (onunla) halîfe oldunuz,** kime? **) (بِنِي bana,** kimden sonra **(مِنْ بَعْدِي) benden sonra,** yâni ardımdan yerimi ne kötü doldurdunuz, **(أَعَجِلْتُمْ) (çiğneyip) geçtiniz mi?** neyi? **(أَمْرَ رَبِّكُمْ) Rabbinizin emrini,) (وَأَلْقَى böylece (Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*) **bıraktı,** neyi? **(اَلْأَلْوَاحَ) o** (Tevrât) **levhaları**(nı), daha, **) (وَأَخَذَ tuttu,** neyi? **(بِرَأْسِ أَخِيهِ) kardeşinin başını,** ne olduğu halde? **(يَجُرُّ) çekmekte olduğu halde,** kimi? **(هُ) onu,** kime? **(إِلَيْهِ) kendine, (قَالَ)** (kardeşi olan **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*) **dedi,** ne dedi? **(اِبْنَ أُمَّ) ey anam oğlu!, (إِنَّ الْقَوْمَ) şüphesiz bu toplum, (اِسْتَضْعَفُو) güçsüz bıraktılar,** kimi? **(نِي) beni, (وَكَادُوا) iyice yanaştılar,** nedir olmaya? **(يَقْتُلُونَ) öldürür olmaya,** kimi? **(نِي) beni, (فَلَا تُشْمِتْ) artık sen sevindirme,** kime? **(بِيَ) bana** (yaptığına) kimleri? **(اَلْأَعْدَاءَ) o düşmanları,** daha, **(وَلَا تَجْعَلْ) sayma,** kimi? **(نِي) beni,** kimlerle birlikte? **(مَعَ الْقَوْمِ) o toplumla,** öyle toplum ki, **(اَلظَّالِمِينَ) zâlimler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Mûsâ (**Tûr** dağında bulunuyorken **Sâmirî**'nin, ümmetini buzağıya taptırarak saptırdığını **Allâh-u Te'âlâ**'dan öğrenip,) **kızgın ve son derece hiddetli/*üzgün*/ bir şekilde kavmine döndüğünde** (yerine bıraktığı ağabeyi **Hârûn** *(Aleyhisselâm)* ve berâberindeki müminlere): **"Ardımdan bana ne kötü halef oldunuz** (da, bunların **Allâh-u Te'âlâ**'yı bırakıp buzağıya tapmalarına engel olamadınız)**! Rabbinizin** (kırk gece bitiminde size **Tevrât** getireceğime dâir) **emr** (ve vaad)**ini** (buzağıya ibâdetle) **mi** (çiğneyip) **geçtiniz** */Rabbinizin (benim vasiyetimi tutmanızla ilgili) emrini eksik mi bıraktınız/*?" **dedi.**

Böylece (**Allâh** için öfkesi çok şiddetli olan **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* dînî gayret ve hamiyetinden dolayı) **o** (**Tevrât**) **levhalar**(ın)ı (gayr-i ihtiyârî olarak aceleyle yere) **bıraktı ve kardeşinin** (bu hususta gevşeklik yaptığı zannıyla) **başını tutup onu kendine**

doğru çekmeye başladı. O (Hârûn *(Aleyhisselâm)* onun bu düşüncesini gidermek için) **dedi ki: "Ey anam oğlu! Şüphesiz ki bu toplum** (yardımcılarımın azlığından dolayı) **beni güçsüz bıraktılar ve** (kendilerini bu şirkten nehyettiğimde) **beni öldürmeye iyice yanaştılar. Sen de** (onların gözü önünde bana böyle davranarak) **o düşmanları bana** (yaptığına) **sevindirme ve beni o zâlimler toplumuyla birlikte sayma!"**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* Rabbine münâcâttan kavminin yanına dönünce, gazaplı ve esefli olarak döndü. Çünkü daha önce **Allâh-u Te'âlâ** ona kavmini fitneye düşürdüğünü ve **Sâmirî**'nin onları saptırdığını bildirmişti.

Ebu'd-Derdâ *(Radıyallâhu Anh)*ın kavline göre "Esef", şiddetli öfke mânâsındadır.

İbni Abbâs ve **Süddî** *(Radıyallâhu Anhüm)*a göreyse "Esef", hüzün mânâsındadır. Bu yüzden üzüntülü kişiye "Esîf" derler.

Vâhidî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bu iki söz birbirine yakındır. Çünkü gazap hüzünden, hüzün de gazaptandır. (Öfke üzüntüden, üzüntü de öfkedendir.) Çünkü istemediğin bir şey senden aşağıda olan bir kişi tarafından başına gelirse kızarsın. Ama istemediğin bir şey senin fevkında olan birinden gelirse üzülürsün. İşte bu iki durumun birine hüzün, diğerine gazap adı verilir.

Buna göre **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* buzağıya taptıkları için kavmine karşı öfkeliydi, Zâten **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ ... فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ ﴾

"...Gerçekten de Biz senin (aralarından ayrılmanın) **ardından kavmini kesinlikle fitneye düşürdük ve Sâmirî** (denen adam bir buzağı yapıp) **onları** (ona tapmaya dâvet ederek) **saptırdı.** (Birkaç bin kişilik azınlık dışında bütün ümmetin buzağıya tapmaya başladı.)" *(Tâhâ Sûresi:85)* buyurarak önceden bildirmesiyle de esefi ve hüznü başlamıştı."

"Kurtubi ve **Süyûtî"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* gazap bakımından insanların en şiddetlilerindendi, lâkin öfkesinin geçmesi çabuk olurdu, bu da öfkesine denk olurdu.

Zeyd ibni Eslem *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* gazaplandığı zaman takkesi yanıp tutuşurdu." *(Ebu'ş-Şeyh; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/594)*

İbnü'l-Kāsım *(Radıyallâhu Anh)* **Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle dediğini nakletmiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kızdığı zaman takkesinden duman çıkardı, bedeninin tüyleri cübbesini kaldırırdı."

Gazap, kalpte tutuşan bir ateş parçası olduğu için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* sinirlenen kişinin yatmasını emretti, (yattığı halde yine) gazabı geçmezse gusleder. Böylece yatması onu sakinleştirir, yıkanması da onun ateşini söndürür.

Nitekim **Ebû Zerr** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَنَا: « إِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ قَائِمٌ فَلْيَجْلِسْ فَإِنْ ذَهَبَ عَنْهُ الْغَضَبُ وَإِلَّا فَلْيَضْطَجِعْ.»

"Sizin biriniz ayaktayken gazaplandığı zaman hemen otursun, gazabı geçerse ne a'lâ, yoksa uzansın!" *(Ebû Dâvûd, Edep:4, no:4782, 2/664; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/274)*

Ebû Vâil el-Kāss *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Bir kere biz **Urve ibni Muhammed es-Sa'dî** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanına girmiştik, o sırada bir adam onunla konuşarak kendisini kızdırdı, o da hemen kalktı sonra abdest almış olarak döndü ve şöyle dedi:

عَنْ أَبِي وَائِلٍ الْقَاصِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: دَخَلْنَا عَلَى عُرْوَةَ بْنِ مُحَمَّدٍ السَّعْدِيِّ، فَكَلَّمَهُ رَجُلٌ فَأَغْضَبَهُ، فَقَامَ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ رَجَعَ وَقَدْ تَوَضَّأَ فَقَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ جَدِّي عَطِيَّةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ الْغَضَبَ مِنَ الشَّيْطَانِ، وَإِنَّ الشَّيْطَانَ خُلِقَ مِنَ النَّارِ، وَإِنَّمَا تُطْفَأُ النَّارُ بِالْمَاءِ فَإِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَوَضَّأْ.»

Babamın, dedem **Atıyye**'den naklettiğine göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Öfke şeytandandır, şeytan da ateşten yaratılmıştır, ateş ise ancak su ile söndürülür. Artık sizin biriniz gazaplandığı zaman hemen abdest alsın!"** buyurdu." *(Ebû Dâvûd, Edeb:4, no:4784, 2/664; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/274)*

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın çabuk kızması, ölüm meleğine tokat atıp gözünü çıkarmasına sebep olmuştur. *(Bu hadîs-i şerîfin kaynağı için Rûhu'l-Furkān:10/254'e bakılabilir!)*

Hakîm-i Tirmizî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kelîm'i olduğu için ölüm meleğine bunu yapabilmiştir. Sanki o, kendisine karşı cüretkâr davranan yâhut ona eziyet etmek için el uzatan kimsenin büyük bir yanlış yaptığını zannetmiştir. Nitekim **Azrâîl** *(Aleyhisselâm)*a karşı huccet getirirken:

«مِنْ أَيْنَ تَنْزِعُ رُوحِي؟ أَمِنْ فَمِي وَقَدْ نَاجَيْتُ بِهِ رَبِّي! أَمْ مِنْ سَمْعِي وَقَدْ سَمِعْتُ بِهِ كَلَامَ رَبِّي! أَمْ مِنْ يَدِي وَقَدْ قَبَضْتُ مِنْهُ الْأَلْوَاحَ! أَمْ مِنْ قَدَمِي وَقَدْ قُمْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ أُكَلِّمُهُ بِالطُّورِ! أَمْ مِنْ عَيْنِي وَقَدْ أَشْرَقَ وَجْهِي لِنُورِهِ.»

"Sen benin nûrumu neremden çekip alacaksın; benim kendisiyle Rabbime münâcât ettiğim ağzımdan mı, yoksa kendisiyle Rabbimin kelâmını duyduğum kulağımdan mı yâhut levhaları aldığım elimden mi veyâ **Tûr**'da O'nunla konuşmak üzere (kendileri üzerinde dikilip) huzûrunda durduğum ayağımdan mı, yoksa nûruyla yüzümün aydınlandığı gözümden mi?" demiştir ve böylece **Azrâîl** *(Aleyhisselâm)* bir cevap veremeden dönmüştür. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/264)*

"Fahrurrâzî, Beyzâvî, Hâzin, Nesefî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ ... بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي ... ﴾

"...Ardımdan bana ne kötü halef oldunuz!.." sözündeki hitap, buzağıya tapan **Sâmirî** ve adamlarına da yönelik olabilir, **Hârûn** *(Aleyhisselâm)* ve müminlere de âit olabilir.

Birinci ihtimâle göre mânâ: "Siz **Allâh**'a ibâdeti bırakıp buzağıya taparak benden sonra ne kötü bir iş yapmış oldunuz!" şeklindedir.

İkinci ihtimâle göre ise mânâ: "Siz benim tevhîdi emrettiğimi, **Allâh-u Te'âlâ**'dan ortakları nefyedip ibâdetin sâdece O'na hâlis kılınmasını tembih ettiğimi ve İsrâîloğullarını buna teşvik ettiğimi görmüşken, ardımdan bana ne kötü halîfe oldunuz ki, buzağıya tapanları **Allâh-u Te'âlâ**'dan gayrine ibâdetten engellemediniz. Oysa halîfe bırakılanlara gereken, kendilerini halîfe seçenin sîretini tatbik etmeleriydi." demek olur.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ ... أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ ... ﴾

"...Rabbinizin emrini mi (çiğneyip) **geçtiniz?.."** sözünde geçen "Acele", bir şeyi vakti gelmeden önce yapmaktır, onun için kınanmıştır. Ama sürat öyle değildir, çünkü o, vakti gelen bir şeyi ilk vaktinde yapmaktan ibâret olduğu için zemmedilmemiştir. **Vâhidî** *(Rahimehullâh)* böyle beyân etmiştir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre bunun mânâsı: "Rabbinizin verdiği sözü beklemediniz!" demektir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan nakledilen: "Rabbinizin size vaad ettiği kırk günlük süreyi beklemediniz!" sözü bunu şerh etmektedir. Çünkü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* otuz gece üzerine dönmeyince onlar **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın öldüğünü farz ederek şirke düşmüşlerdir. **Sâmirî** de onlara buzağıyı çıkardığı zaman: "İşte sizin ilâhınız da, **Mûsâ**'nın ilâhı da budur. **Mûsâ** artık dönmeyecektir, çünkü o kesinlikle ölmüştür." dediğinde onlar ona inanmışlardır.

Bir rivâyete göre onlar, gecelerle günleri ayrı sayarak yirmi gün olduğunda kırk gün hesap etmişler ve sonra ortaya çıkardıkları şirki ihdâs etmişlerdir.

Atâ *(Rahimehullâh)*dan nakledilen bir mânâya göre bu cümle-i celîle: "Siz Rabbinizin gazabını üzerinize çekmekte aceleci mi davrandınız?" demektir.

Diğer bir mânâ ise: "Rabbinizin (benim vasiyetimi tutmanızla ilgili) emrini eksik mi bıraktınız?" şeklindedir.

Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın kızgın ve üzüntülü olarak döndüğünü beyân ettikten sonra bu gazabın mûcib olduğu iki şeyi beyân etti ki, bunların birincisi:

﴿ ... وَأَلْقَى الْأَلْوَاحَ ... ﴾

"...Böylece o levhaları bıraktı..." kavl-i şerîfiyle açıklanmış, ikincisi ise:

﴿ ... وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ ... ﴾

"...Kardeşinin başını tutup onu kendine doğru çekmeye başladı..." cümle-i celîlesiyle beyân edilmiştir.

Siyer ashâbı olan râvîlerin beyânı vechile; Tevrât yedi bölüm idi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* levhaları bıraktığında bir kısmı kırılınca yedide altısı kaldırıldı, yedide biri kaldı. Gayb haberlerir e dâhil olanlar kaldırıldı, vaazlar, hükümler, helâl ve haram konuları onda kaldı.

Rivâyete göre; **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a kavminin bu fitneye düştüğünü bildirince, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın bildirdiği her şeyin gerçek ve doğru olduğunu anladı, fakat Tevrât'ı elinden bırakmadı. Ama kavmine dönüp hâdiseyi gözüyle görünce Tevrât'ı elinden ilkā etti. Demek ki duymak, görmek gibi olmadı.

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَيْسَ الْخَبَرُ كَالْمُعَايَنَةِ إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ أَخْبَرَ مُوسَى بِمَا صَنَعَ قَوْمُهُ فِي الْعِجْلِ، فَلَمْ يُلْقِ الْأَلْوَاحَ، فَلَمَّا عَايَنَ مَا صَنَعُوا أَلْقَى الْأَلْوَاحَ فَانْكَسَرَتْ.»

"Duymak, görmek gibi değildir, şüphesiz Allâh-u Azze ve Celle Mûsâ'ya kavminin buzağı hakkında yaptığı şeyi (ona taparak müşrik olmalarını) **haber vermişti, fakat o, levhaları bırakmamıştı. Ama onların yaptığını gözüyle görünce levhaları bıraktı, onlar**(ın bir kısmı) **da kırıldı."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:2447, 4/260-261; Hâkim, el-Müstedrek:2/321; İbni Hibbân, no:6213, 6214; İbni Ebî Hâtim, no:8998, 5/1570; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:12451, 12/54; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/593-594; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/397)*

*Üstâdımız **Hacı Ali Haydar Efendi** (Kuddise Sirruhû) kendi Kur'ân-ı Kerîminde bu hadîs-i şerîfi **"el-Câmi'u's-sağîr"** Sh:112'den naklettikten sonra bu âyet-i kerîmenin kenarına şöyle yazmıştır: "Bu hadîs-i şerîfi **İmâm-ı Ahmed "el-Müsned"**inde, **Taberânî "el-Evsat"**ta, **Hâkim** de **"el-Müstedrek"**te **İbni Abbâs** (Radıyallâhu Anhümâ)dan rivâyet etmiştir."*

Kāzî Nâsıruddîn *(Rahimehullâh)*: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* dînî hamiyyet (gayret ve hassâsiyyet)inden kaynaklanan şiddetli gazabından ve aşırı davranmasından dolayı levhaları attı ve bir kısmı kırıldı." dedi.

Müteahhir âlimlerin en fazîletlisi olan **Sıbğatullâh Efendî el-Hayderî** *(Rahimehullâh)* buna îtirâz ederek: "Din adına hassâsiyet, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kitabına hürmet etmeyi ve kırılma netîcesinde levhalara bir noksanlık ya da bir kenara bırakma sebebiyle bir hürmetsizlik ulaşmasın diye onları korumayı gerektirir.

Dolayısıyla **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın levhaları attığı görüşü kabullenilemez, ancak doğrusu şudur ki; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ** için gazaplanınca kendine mâlik olamayıp irâdesi dışında levhalar elinden düşüverdi. Buna göre sıkıca tutmamak, 'Bırakma' tâbiriyle ifâde edildi." demiştir.

Âlûsî *(Rahimehullâh)* bu konuyu özetlerken şöyle demiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kavminin yaptığı şirki görünce gazaba gelerek levhaları bir kenara koymakta acele davranmış, ama bunu eli boşalsın da kardeşinin başını bir an evvel çekebilsin diye yapmıştır.

Burada vâkî olan "Vaz' (koymak)" fiilinin, "Bırakma" anlamına gelen "İlkā" lafzıyla tâbir edilmesi, onun bunu yapmasına sebep olan şirkin fezâat ve fecâatine dikkat çekmekle birlikte, aynı zamanda **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın dînî hassâsiyetine işâret etmektedir. Ama burada, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kitabına herhangi bir şekilde hakāret akla getirecek bir konu yoktur.

Bâzıları, Kur'ân-ı Kerîm'de geçmediği için levhaların kırıldığını kabûl etmemişlerse de, geride zikredilen hadîs-i şerîf ve (şimdi zikredilecek) rivâyetler, levhaların bir kısmının kırıldığı husûsunda delil olabilecek niteliktedirler. Gerçi kırılan levhaların miktârı husûsunda birkaç görüş üzere ihtilâf edilmiştir."

Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyete göre: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* levhaları bırakınca onlar kırıldı ve kaldırıldı, ancak altıda biri kaldı." *(İbni Ebî Hâtim, no:8999, 5/1570; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/594)*

Rabî' *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "Bize nakledildiğine göre; levhaların beş bölümü kaldırıldı, çünkü onlar Lokman Sûresinin son âyetinde zikredilen gayb ilimlerine dâir olup, insanların bilmesi gerekmeyen şeylerdi." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/594)*

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "O levhalar zümrüttendi, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onları bırakınca tafsîlât gitti, hidâyet kaldı." *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:9/49; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/594)*

Bâzı levhaların kırılmış olması, **Allâh-u Te'âlâ**'nın izin verdiği bir iştir, ama **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın yaptığı hareketten kastı bu değildir. Böyle bir iş olacağı aklından bile geçmemiştir. Burada olsa olsa **Allâh-u Te'âlâ** için gazaba gelmekten nâşî bir acelecilik söz konusudur ki bu da **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ ... وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَى ﴾

"...Ey Rabbim! (Benden daha fazla) **râzı olasın diye ben Sana** (mânen yaklaşmak için emir buyurduğun yere gelmekte) **acele ettim!"** *(Tâhâ Sûresi:84)* sözü kabîlinden olduğu için sitemi mûcip olmamıştır.

"Kurtubî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; tasavvufçuların câhillerinden bâzıları, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın levhaları yere bırakmasından yola çıkarak, cezbe ânında zevkler şiddetlendiği zaman üzerindeki elbiseyi çıkarıp atmanın cevâzına hükmettiler.

Onlardan kimi sağlam elbiseyi çıkarıp atıyor, kimi de önce yırtıp sonra atıyor, fakat geçkinlik hâlinde oldukları için tenkit edilemiyorlar. Buna delil olarak da: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kavminin buzağıya tapmasından dolayı çok kederlenince elindeki levhaları attı kırdı, ne yaptığını da bilemedi." diyorlar.

Ebu'l-Ferec el-Cevzî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın levhaları kırma niyetiyle attığını kim söylemiştir? Kur'ân-ı Kerîm'de konu edilen sâdece onları yere bıraktığıdır. Ayrıca onun o hâli gerçekten kendini kaybettiği bir anda vukû bulmuştur ki, o durumda önünde ateş denizi olsa, içerisine dalacak derecede hiddetlenmiştir.

Peki, bu câhil sûfîlerin kendilerinden geçtiği sâbit midir? Oysa onlar kimin kasîde söylediğini bilmektedirler, yanlarında kuyu olsa ondan sakınmaktadırlar. Sonra, peygamberlerin halleri bu sefihlerin hallerine nasıl kıyas edilebilir?

İbni Akîl *(Rahimehullâh)*a bâzı kimselerin vecde gelip elbiselerini parçaladıkları sorulduğunda: 'Hatâdır ve haramdır! Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* mal zâyi et-

meyi nehyetmiştir!' diye cevap vermiştir. O zaman kendisine: 'Ama onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar!' denilince o:

'Mâdem ki onlar böyle yerlerde bulundukları zaman kendilerine vecd hâli gâlip gelerek akıllarını gidereceğini ve böyle günahlara düşmelerine sebep olacağını bilmektedirler, o zaman, oralarda bulunmadan önce bu gibi sakıncalı şeylere müncer olacak yerlere gitmekten sakınmakla muhâtap oldukları için şerî'atin hitâbı onlardan sâkıt olmaz. O halde şüpheli yerlerden sakınmak vâciptir!' demiştir."

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* âbisinin, buzağıya tapanları engellemekte yetersiz kaldığını düşünerek onu başından ve sakalından tutup kendine doğru çekmeye başlamıştır. Bu âyet-i kerîmede sâdece başından çektiği zikredilmekteyse de, diğer âyet-i kerîmede **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ ... لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي ... ﴾

"...Ne sakalımı, ne de başımı tutma!.." *(Tâhâ Sûresi:94)* demesinden anlaşılan odur ki, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* âbisinin sakalını da tutmuştur.

Hârûn *(Aleyhisselâm)* **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan üç yaş büyükse de **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* müstakil olarak risâlet ve riyâset sâhibi olduğu için mertebe yönünden ondan üstündür. **Hârûn** *(Aleyhisselâm)* ise onun vezîri konumundadır. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ona yaptığı bu hareketle kendisine hakâret etmeyi kastetmemiştir, ancak halîfelik vazîfesinde bir kusur işlediğini zannederek, aşırı hassâsiyetinden ve reisliğini icrâ etme kabîlinden olmak üzere fiilî bir kınama göstermiştir.

Hârûn *(Aleyhisselâm)* cidden çok tahammüllü ve yumuşak huylu biriydi. Kendisinde cemâl ve rahmet eserleri zâhir idi. Nitekim:

﴿ وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا ﴾

"Rahmetimizden dolayı da kardeşi Hârûn'u kendisine (destekçi) **bir peygamber olarak bağışladık!"** *(Meryem Sûresi:53)* âyet-i kerîmesi bunu bildirmektedir.

Hârûn *(Aleyhisselâm)*ın peygamber kılınma sebebi rahmet sıfatı olduğu için o, sürekli rahmete delâlet eden isimleri ve sıfatları zikretmiştir. Görüldüğü üzere o, buzağıya taparak en büyük suçu işlemiş olan kavmine:

﴿ ... يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَٰنُ ... ﴾

"...Ey kavmim! Siz onun sebebiyle (doğruya eriştirilmediniz,) **ancak bir fitneye düşürüldünüz! Şüphesiz sizin Rabbiniz sâdece O Rahmân (Te'âlâ)dır** (ki O size herkesten çok acımaktadır)**..."** *(Tâhâ Sûresi:90)* derken ne kadar lütufkâr davranmıştır.

Yine kendisine gâlip gelen bu merhamet sıfatından dolayı, ana-baba bir kardeşi olan **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı annesine nispet ederek merhamete dâvet etmiştir. Çünkü annedeki merhamet daha mükemmeldir. Annenin çocuk yetiştirme uğrunda katlandığı meşakkatler olmasa, bir çocuğun büyütülme imkânı yoktur.

Mûsâ ve **Hârûn** *(Aleyhimesselâm)*ın annelerinin ismi hakkında ihtilâf edilmiştir; kimi **Yasl ür ibni Lâvî** kızı **Mihyâne** demiş, kimi **Yûhânez**, kimi de **Yârihâ** demiştir.

Hârûn *(Aleyhisselâm)*:

﴿ ... إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي ... ﴾

"...Şüphesiz ki bu toplum beni güçsüz bıraktılar ve (kendilerini bu şirkten nehyettiğimde) **beni öldürmeye iyice yanaştılar..."** derken: "Yardımcılarımın azlığından dolayı İsrâîloğulları bana değer vermediler ve beni öldürmeye kalkıştılar, ben ise onları şirkten engellemek için olanca gücümü sarfettim ve onları men etme husûsunda elimden geleni ardıma koymadım, benim yanımda onları vaz geçirecek kadar caydırıcı bir topluluk da bulunmamaktaydı!" demek istemiştir.

Hârûn *(Aleyhisselâm)*ın bu cevâbından anlaşıldığı üzere; kendisi öldürülmekten korktuğu için İsrâîloğullarına mâni olamamıştır. Demek ki bir münkeri değiştirmeye kalktığı zaman öldürüleceğinden korkan kişinin sessiz kalma hakkı vardır.

Hârûn *(Aleyhisselâm)* sonunda:

﴿ ... فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴾

"...Sen de (onların gözü önünde bana böyle davranarak) **o düşmanları bana** (yaptığına) **sevindirme ve beni o zâlimler toplumuyla birlikte sayma!"** derken: "Onları bana güldürecek bir iş yapma, çünkü onlar senin yaptığın işin sırrını bilemezler. Zâten onların arzuları senin bana kötü davranman ve hakâret etmendir. Sen de böyle yapmakla onların isteklerini gerçekleştirme." demiş olmaktadır ki böylece kardeşinden, düşmanlarını kendisine güldürmemesini istemiştir.

Gerçekten de düşmanın sevinmesi her belâdan daha zor gelir. Bundan dolayı:

«وَالْمَوْتُ دُونَ شَمَاتَةِ الْاَعْدَاءِ.»

"Ölüm bile, düşmanların sevinmesinden aşağıdır!" denilmiştir.

"Şemâtet" diye tâbir edilen ve: "Din veyâ dünyâ husûsunda bir Müslümana isâbet eden musîbetlere sevinmek" anlamına gelen bu fiil, yasaklanmış bir haramdır.

Nitekim **Vâsile ibni'l-Eska'** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الْأَسْقَعِ رَضِيَ اللهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تُظْهِرِ الشَّمَاتَةَ لِأَخِيكَ فَيَرْحَمُهُ اللهُ وَيَبْتَلِيكَ.»

"Kardeşinin başına gelen (musîbet)**e sevinç gösterme, sonra Allâh ona acır da sana belâ verir!"** *(Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme:54, no:2506, 4/662; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/277)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* düşmanların sevinmesinden **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırdı. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَعَوَّذُ مِنْ جَهْدِ الْبَلَاءِ، وَدَرَكِ الشَّقَاءِ، وَسُوءِ الْقَضَاءِ، وَشَمَاتَةِ الْأَعْدَاءِ.»

"Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **zorlayıcı belâdan, bedbahtlığa kavuşmaktan, kötü kazâ** (ve kaderin kendisine ulaşmasın)**dan ve düşmanların sevinmesinden Allâh-u Te'âlâ'ya sığınırdı!"** *(Buhârî, De'avât:27, no:5987, 5/2336; Müslim, Zikr:16, no:2707, 4/2080; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/277)*

Ayet: 150

Şâir şöyle demiştir:

إِذَا مَا الدَّهْرُ جَرَّ عَلَى أُنَاسٍ كَلَاكِلَهُ أَنَاخَ بِآخَرِينَا

فَقُلْ لِلشَّامِتِينَ بِنَا: أَفِيقُوا! سَيَلْقَى الشَّامِتُونَ كَمَا لَقِينَا

"Zaman, topluluklarını birtakım insanların başına çektiği zaman,
Diğerlerini çökertir (itibarsız hâle getirir).
Bizim başımıza gelenlere sevinenlere de ki: Ayılın!
Bize sevinenler, yakında bizim karşılaştığımızın bir benzerine kavuşur!"

Hârûn *(Aleyhisselâm)* istirhâmının sonunda:

﴿ ... وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴾

"...Beni o zâlimler toplumuyla birlikte kılma!" demiştir ki, bu iki türlü anlaşılabilir. Birinci mânâya göre: "Bana onlardan biri gibi davranma ve onlara yapılacak sitemi bana revâ görerek beni onlarla bir tutma!" demektir.

İkinci mânâya göreyse: "Ben onlardan ve bu zulümlerinden berî (uzak) olduğum halde, benim o zâlimlerden biri olduğuma itikat etme!" demektir.

İŞÂRÎ MÂNÂLAR

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kavmine döndüğünde, **Hakk**'ın muhâtaplığını kaçırıp, dengesiz adamların muhâtaplığına döndüğü için çok üzgündü. Böylece **Allâh-u Te'âlâ** onu şevk hâlinden ayırmak için gözüyle gördüklerine döndürdü. O da (kavminin buzağıya taptığını) müşâhede edince kardeşinin başını tutup kendine doğru çekmeye başladı.

İbni Atâ *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kavmini bıraktığında, sapıttılar diye kendine kızgın olarak, Rabbinin münâcâtından mahrum olduğuna da üzgün olarak geri döndü."

Meşâyıhtan biri şöyle demiştir: "Onu kızdıran şey, kavminin **Allâh-u Te'âlâ**'ya muhâlefet irtikâb etmelerini görmesi oldu."

Kuraşî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Her kim **Hakk** için gayrete gelerek harekete geçerse, **Hakk** da o hareketi onu kötü bir şeye sürüklemesin diye onun hudutlarını muhâfaza eder.

Nitekim **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kavminin buzağıya taptığını görünce Tevrât levhalarını bırakıp kardeşinin başından tutarak kendisine doğru çekmeye başladı, fakat **Allâh-u Te'âlâ** onu bu hareketinden dolayı azarlamadı.

Eğer **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın yaptığı kırıp dökmeyi başka biri yapsaydı elbette bundan dolayı kınanırdı. Lâkin **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bu hareketinde nefsânî bir hazzı bulunmadığından, bilakis **Allâh-u Te'âlâ** için gayrete gelip, **Allâh-u Te'âlâ** nezdindeki makamları talep ettiğinden dolayı bu davranışıyla **Hakk**'ın yanında ancak yakınlığı artmıştır."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kavmini, sözünü değil bir kere, milyon kere tutan bir halde bulsaydı, **Allâh-u Te'âlâ**'nın hitâbını duymakla bulduğu tesellîden mahrum kaldığı için ve mâsivâyı müşâhedeye havâle edildiği

için yine de yaşantısı kederli olacaktı. Ya bir de kavmini sapıtmış ve buzağıya tapınmış bir halde bulunca hâl nice oldu!

İşte o zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a mihnetlerin hangisinin daha ağır geldiği bilinemez oldu, hitâbı duymayı yitirmesi mi yâhut ru'yet isteğinden geri kalması mı, ya da buzağıya tapma isteğinin İsrâîloğullarının kalplerini istîlâsı netîcesinde onların fitnelendiğini görmesi mi?

Sübhânellâh! **Allâh**'ın, dostları üzerindeki belâsı ne kadar da şiddetli olmuştur!

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* kavminin fitnelendiğini daha önce **Allâh-u Te'âlâ**'dan haber aldıysa da, onların o hâlini görünce o müşâhede ona öyle bir etki yapmıştır ki, duyması o etkiyi yapmamıştır. Gerçi duymakla da tesirlendiği kesin bilinmekteyse de, yine de gözle görmenin farklı bir tesiri vardır.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* bu durum karşısında kardeşinin başını tutup çekince **Hârûn** *(Aleyhisselâm)* ona: "Ey anam oğlu!" diye hitap ederek kendisinden merhamet istirhâm etmiş, daha sonra da: "Zâten belâlar benim üzerime peşpeşe geldi, artık sen beni olduğum hâl üzere bırak, bâri sen de belâmı artırma, beni onlara halîfe bıraktın fakat onlar nasîhatimi tutmadılar, bu bana çok ağır geldi.

Senin ardından onlardan beni üzecek şeylerle karşılaştım, sen bunların bana çok zor geldiğini bildiğin halde döner dönmez bana sitem etmeye ve başımı çekmeye başladın, bir de beni dövmeye kalkıştın. Oysa ben senden beni tesellî etmeni bekliyordum, artık bana yumuşak davran, düşmanları bana güldürme, belâmı da kat kat artırma!" dedi.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh** için **Allâh** ile gazaba gelmek ve **Allâh**'ın dînine karşı (o tam tatbik edilmiyor diye) üzülmek, **Allâh**'ın dînini kıskanmanın (ona sâhip çıkmanın) nişanlarındandır. Lâkin bu makāmın sâhibi nefsine mâlik biri olduğu için, bir taraftan sertlik gösterirken diğer taraftan içinde merhamet gizleyerek hikmeti de, kudreti de müşâhede etmesinin hakkını verir.

Ama **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan sudûr eden bu gazap, münkerleri değiştirme husûsunda gevşeklik etmesinler diye teşrî' ehli için (şerî'ati tatbik etme makāmında olanlara) yapılan bir teşrî'dir.

İmâm-ı Herevî *(Kuddise Sirruhû)*, **"Menâzilü's-sâirîn"** isimli eserinde 'Murâd' bâbında bu âyet-i kerîmeyi sevkettikten sonra şöyle demiştir:

"Murâd kimse, kendisinin istemediği, aklından dahî geçirmediği şeylerle Rabbi tarafından seçkin kılınandır ki **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «إِنَّ لِلّٰهِ عَزَّ وَ جَلَّ ضَنَائِنَ مِنْ عِبَادِهِ يُغَذِّيهِمْ فِي رَحْمَتِهِ، وَيُحْيِيهِمْ فِي عَافِيَتِهِ إِذَا تَوَفَّاهُمْ إِلَى جَنَّتِهِ، أُولٰئِكَ الَّذِينَ تَمُرُّ عَلَيْهِمُ الْفِتَنُ كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ وَهُمْ مِنْهَا فِي عَافِيَةٍ.»

"Şüphesiz Allâh-u Azze ve Celle'nin, kulları içerisinde birtakım esirgedikleri vardır ki, onları rahmeti içerisinde besler ve kendilerini cennetine aldığında da âfiyeti içerisinde yaşatır. İşte onlar o kimselerdir ki, karanlık gece parçaları gibi

Ayet: 150

fitneler onlara uğrar geçerken onlar o fitnelerden âfiyet içerisinde olurlar." *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ:1/6; İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/397)* hadîs-i şerîfinde onlara işâret edilmiştir.

Bunun özeti şudur; murâd kimseler özel seçilmiş bir topluluktur, onlara lütufla muâmele edilmiştir ve yükleri taşınılmıştır. Nitekim:

﴿ وَمَا كُنْتَ تَرْجُو أَنْ يُلْقَى إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ ... ﴾

"Sen bu kitabın sana vahyedileceğini de ummakta değildin. Lâkin Rabbinden büyük bir rahmet olarak!.." *(Kasas Sûresi:86)* âyet-i kerîmesinden anlaşıldığı üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* nübüvvetten önce aklından bile geçmemiş olan bir makamla seçkin kılınmıştır.

Murâd makamı üç derecedir; birinci derecedeki kul, ezâ ve cefâya mâruz olmaya namzet biriyken, kendisine bir ikrâm olmak üzere istekleri noksan edilerek, lezzetleri engellenerek ve helâk olacağı yollar kapatılarak korunur.

İkinci derecedeki kuldan, kendisine noksanlık getirecek haller kaldırılır, **Allâh-u Te'âlâ** ona tenkit getirecek nişanlardan âfiyet verir ve onu zellelerin güzel âkıbetlerine mâlik kılar. Nitekim **Süleymân** *(Aleyhisselâm)*ın atları öldürme hâdisesinde ona böyle yapmış, onu rüzgâra taşıtarak atlara muhtaç bırakmamıştır. İşte **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da levhaları bırakıp kardeşinin başını tuttuğunda **Allâh-u Te'âlâ**, **Âdem**, **Nûh**, **Dâvûd** ve **Yûnus** *(Aleyhimüsselâm)*a yaptığı sitemi ona yapmamıştır."

Bu eserin şârihi **Abdü'l-Mu'tî el-İskenderî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bu ikinci derece, sâlih ameller işlemeye, sıkıntılara katlanmaya ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya yönelmeyi öğretme husûsunda lütufkâr davranmaya teşvik bakımından bir öncesinden daha tamdır.

Zîrâ birinci derecedeki koruma, cebr ve kahr yoluyla şehvetler engellenerek ve âfetler uzaklaştırılarak yapılmaktadır. Bu derecede ise, yumuşaklık, ikrâm, lütuf ve görmezden gelme muâmelesi açıklanarak hıfz ve vikâye yapıldığı için kalpte sevgi kuvvet bulmakta, bu da onu süratlice uyum sağlamaya sevketmektedir.

Bir kul **Mevlâsı** hakkında ne kadar kusurları olduğunu bildiği halde yine de O'nun kendisine cezâ vermekten vazgeçtiğini, bununla da kalmayıp kendisine lütufta bulunduğunu görürse, onun kalbinde Mevlâsının sevgisi kök salar, bununla neşâtı (mânevî hareketliliği) güçlenir, ameller ona hafif gelir ve mânevî halleri kuvvetlenir.

Bu iki mertebede bulunanların her ikisi de korunmuştur, ancak birincisi kalbinin **Allâh-u Te'âlâ**'dan başkasıyla alâka kurmasıyla birlikte hemen zoraki durdurulur, ikincisi ise hatâsı vâki olduktan sonra bile ikrâma ve lütfa mazhar olur."

Sonra üçüncü derece de kitapta zikredilmiştir, oraya bakılabilir!

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kavmine: "Ey Rûhun sıfatları! Siz vakti gelmeden önce, Rabbiniz de size bu hususta bir şey emretmemişken dünyâya ve onun ziynetine dönme husûsunda ve onunla alâka kurma konusunda acele davrandınız!" diye hitap etmiştir ki bundan anlaşıldığına göre **Allâh-u Te'âlâ**'yı aramakta olan ve O'na varma

yolunu izleyen erbâb-ı talep ve ashâb-ı sülûk için dünyâlık herhangi bir şeye iltifat etmek, talep ve sülûk esnasında dünyâ ile ilgilenmek uygun düşmez.

Böyle yapanlar **Hakk**'tan koparlar. Ancak nefis ve hevâ sahrâlarını katedip Mevlâ'ya ulaşma kabûl edilen **Kâ'be**'ye varanlar müstesnâ! Çünkü onların, kulları **Mevlâ**ya dâvet ve onları dünyâ ve âhiret yolunda yürütmek için dünyâya dönme hakları vardır."

Bu âyet-i kerîmede geçen **"Hârûn"** tâbiri kalbi, **"Mûsâ"** rûhu, **"Düşmanlar"** nefis, şeytan ve hevâyı (kötü arzuyu), buzağı gibi olan dünyâya tapmış **"Zâlim kavim"** ise kalbin sıfatlarını temsil etmektedir ki böylece şuna işâret edilmektedir:

"Kalbin sıfatları, nefsin sıfatlarının rengiyle renklenebilir ve o sıfatların netîcesi olan düşüncesiz hareketlerle değişebilir. Tarîkat erbâbı olup da, tek başına hızlı hareket edenlerin uygunsuz âdetleri, münâsebetsizlikleri ve ayak kayıntıları işte bundan kaynaklanmaktadır.

Lâkin kalp, kalp olması hasebiyle, **Allâh-u Te'âlâ**'yı sevme ve O'nu arama gibi, fıtratında bulunan tabiatını değiştirmez, onun ancak sıfatları değişir. Nitekim nefis de nefis olduğu cihetle cibilliyetinde bulunan dünyâyı sevme ve onu arama tabiatını değiştirmez, onun da ancak sıfatları değişir de, emmâre iken levvâmeliğe, oradan mülhemeliğe, mutmeinneliğe ve **Hakk Te'âlâ**'ya dönüşe geçer.

Ama nefis göz açıp kapayacak kadar az bir zaman bile kendisine bırakılacak olsa o uğursuz yine hemen kendi tabiatına ve cibilliyetine avdet eder. İşte bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın daha önce geçmiş olan bir kânunudur ki, sen **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu sünneti için hiçbir değişiklik bulamazsın!

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*, kalbin sıfatları buzağının temsil ettiği dünyâya taptığı için ve böylece **Hakk**'a ibâdeti kaçırdığı için **kızgın ve üzgün vaziyette kavmine** yâni insânî vasıflara **dönünce: "Benim ardımdan bana ne kötü halîfe oldunuz** da benim yaptığım seyr gibi seyr-u sülûk yapmadınız. **Allâh-u Te'âlâ**'nın emri olmadan fânî şeylere mürâcaat ederek **Rabbinizin emri husûsunda aceleci mi davrandınız?" dedi.**

İnsan tabiatında bulunan gazap onu istîlâ edince, **levhaları ilkā etti** Rabbânî tulûattan kendisine zâhir olan şeyleri (gayr-i ihtiyârî olarak bir kenara) bırakıverdi de, **kardeşinin başını tuttu**, yâni kalbi zorla **kendisine doğru çekiverdi.**

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* şiddetli öfkesinden dolayı Tevrât levhalarında bulunan ahkâmı, özellikle içinde bir gazaplanma bulan insanın o ân için aceleci olmamasının çok güzel olduğu hükmünü unuttu da, kardeşinin, buzağıya tapan kavmini engellemekte gevşeklik yaptığını sanarak onun başını kendine doğru çekmeye başladı.

Bâzı te'vîl erbâbının beyânına göre; rûhu temsil eden **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın **Hakk** ile mükâleme mîkātına yönelmesinin ardından, nefsin hevâsını temsil eden **Sâmirî**(ye uyanlar), kalbin sıfatlarını temsil eden İsrâîloğullarının, nefsin sıfatlarını temsil eden Kıptîlerden emânet aldığı dünyâ ziynetinin takılarından ve beşeriyetin getir-

diği sertliklerden bir mâbud edindiler ki, başları sıkışınca ona koşar oldular, onun bir sesi vardı ki onunla yaratıkları kendine çağırmaktaydı.

Hârûn *(Aleyhisselâm)* **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın hem babası sayılan âlem-i emrden hem de annesi sayılan âlem-i halktan kardeşi olduğu halde burada sâdece: **"Ey annemin oğlu!" dedi.** Çünkü o an için onlar âlem-i halkta idiler.

Hârûn *(Aleyhisselâm)* dedi ki: "Sen kaybolunca **şüphesiz bu kavim,** yâni beşeriyet vasıfları **beni zayıf tuttular ve neredeyse beni öldürecektiler,** benim isti'dât (kâbiliyet) hayâtımı tümüyle giderecektiler. Mâdem onlar böyle yaptılar, **sen de o düşmanları bana sevindirme!"**

İşte (**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın) bu (mürâcaatı), fark makāmının (kâinatı görüp bilmenin ve onlarla ilgili hükümleri ve edepleri yerine getirmenin) muktezâsıdır.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Mûsâ (Aleyhisselâm)a dokuz levha verildiği:

﴿ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَاسْأَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مُوسَى مَسْحُورًا ﴾

"Andolsun ki; elbette muhakkak Biz Mûsâ'ya pek açık dokuz mûcize vermiştik. İşte İsrâîloğullarına sor ki; hani o (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*) **onlara geldiği zaman Firavun ona: 'Ey Mûsâ! Gerçekten elbette ben, senin büyülenmiş /büyücü/ bir kimse olduğunu** (ve bu yüzden aklın karışarak peygamberlik iddiâsına kalkıştığını) **sanıyorum!' demişti."** *(İsrâ Sûresi:101)*

Hârûn (Aleyhisselâm)ın Mûsâ (Aleyhisselâm)dan kendisine yumuşak davranmasını istemesi:

﴿قَالَ يَا ابْنَ أُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي﴾

"(Hârûn *(Aleyhisselâm)*, ona özür beyân etmek ve kendisine yumuşak davranmasını talep etmek üzere:) **'Ey anamın oğlu! Ne sakalımı, ne de başımı tutma! Gerçekten ben** (onlara karşı sert davranmam hâlinde, aralarında bir savaş çıkmasına sebebiyet vereceğimden, bu yüzden) **senin** (bana kızarak): '(Ne yaptın?) **İsrâîloğullarının arasında ayrılık çıkardın ve benim** (seni onların başına bırakırken söylemiş olduğum: 'Yerime geç ve insanlar arasında barışı sağla!') **sözümü gözetmedin!' diyeceğinden korktum!' dedi."** *(Tâhâ Sûresi:94)*

﴿ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (151)

(قَالَ) **(Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*) **dedi,** ne dedi? (رَبِّ) **ey Rabbim!,** (اغْفِرْ) **bağışla,** kimi? (لِي) **beni,** daha, (وَلِأَخِي) **kardeşimi,** daha, (وَأَدْخِلْ) **girdir,** kimi? (نَا) **bizi,** nereye? (فِي رَحْمَتِكَ) **rahmetinin içerisine,** (وَأَنْتَ) **zâten ancak Sensin,** kim?(أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ) **acıyanların en merhametlisi.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O (kardeşinin bu özrünü işitince): **'Ey Rabbim! Beni**(m anlayıp dinlemeden kardeşime böyle davranmamı) **ve** (eğer vazîfesinde bir gevşeklik yaptıysa) **kardeşimi bağışla ve bizi** (hep birlikte) **rahmetinin içerisine girdir. Acıyanların en merhametlisi ancak Sensin!' dedi."**

Î Z Â H Â T

"Hâzin ve **Rûhu'l-beyân"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kardeşi **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ın mâzeretini anlayınca hem kendisi, hem de kardeşi için istiğfarda bulunmak üzere:

"Ey Rabbim! Kesinleşmiş bir günâhı olmaksızın kardeşime yaptığım bu sert davranışımı affet, onlarla savaşması gerekirken, eğer o onları engellemede bir noksanlık yaptıysa onu da affet ve geçmiş hatâlarımızı bağışladıktan sonra daha fazla lütuflarda bulunarak bizi rahmetine girdir. Zâten Sen bize bizden de, annebabalarımızdan da daha çok acıyansın!" demiştir.

Bu âyet-i kerîmede **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kendisi için mağfiret talep etmesi:

«حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ.»

"İyi kulların sevap diye yaptığı bâzı şeyler, mukarreb (**Allâh-u Te'âlâ**'ya yakın kılınan) kullarca kötü ameller sayılır!" kabîlindendir. Yâni bu davranışı herhangi bir âlim yapsa, dînî gayretinden dolayı sevap sayılabilecekken, peygamberler arasındaki makāmı çok yüksek olan **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bu davranışı istiğfar edilecek şeylerden sayılmıştır.

Aynı zamanda **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kardeşini bağrına basıp bu duâyı yaparak hem onu sevindirmiş, hem de düşmanlarının sevincini kursağında bırakmıştır.

Bu âyet-i kerîmenin sonunda geçen: **"Sen acıyanların en merhametlisisin!"** cümle-i celîlesinde duâya teşvik bâbında bir delil bulunmaktadır, çünkü tüm acıyanların en merhametlisi olan bir Zât'tan kesinlikle merhamet beklenir. Aynı zamanda bu ifâde-i celîle, isteğinin yerine gelmesi husûsunda duâ edenin beklentisini güçlendirmektedir.

Naklolunduğuna göre; ölüm ânında bir delikanlının dili kelime-i şehâdet söylemekten tutuldu. Bunu **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e haber verdiklerinde onun yanına girdi ve ona şehâdeti arz etti. O delikanlı ne kadar gayret ettiyse de dili çözülmedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«اَمَا كَانَ يُصَلِّى اَمَا كَانَ يُزَكِّى اَمَا كَانَ يَصُومُ؟»

"Bu namaz kılmaz mıydı, zekât vermez miydi, oruç tutmaz mıydı?" diye sorunca: "Tabî bunları yapardı!" dediler. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«فَهَلْ عَقَّ وَالِدَيْهِ؟»

"Peki, hiç anne-babasına isyân etmiş miydi?" diye sordu. Onlar: "Evet!" deyince:

«هَاتُوا بِأُمِّهِ!»

"Annesini getirin!" buyurdu. Derken şaşı bir kocakarı olan annesi geldi. **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«هَلاَّ عَفَوْتِ عَنْهُ!»

"Sen onu affetseydin ya!" buyurunca, o: "Affetmem, çünkü o bana bir tokat attı ve gözümü kör etti!" dedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«هَاتُوا بِالْحَطَبِ وَالنَّارِ!»

"Bana odun ve ateş getirin!" buyurdu. Kadın: "Onları ne yapacaksın?" deyince, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«أُحَرِّقُهُ بِالنَّارِ بَيْنَ يَدَيْكَ جَزَاءً لِمَا عَمِلَ!»

"Yaptığına karşılık onu senin gözlerinin önünde ateşle yakacağım!" buyurdu. Bu durum karşısında annesi: "Affettim, affettim! Ben onu dokuz ay ateş için mi taşıdım, iki sene ateş için mi emzirdim? O zaman anne merhameti nerede kaldı?" deyince çocuğun dili kelime-i şehâdeti söylemeye başladı. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/246; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:1/191; Zehebî, el-Kebâir, sh:16???)*

Burada nükte şudur ki; o kadın rahîme idi, rahmâne değildi, azıcık bir merhametiyle bile çocuğunun ateşte yakılmasına müsaade etmedi. Ya peki kulların suçlarıyla zarar görmeyen ve acıyanların en merhametlisi olan **Allâh-u Te'âlâ** yetmiş sene şehâdet kelimesine devâm eden bir mümini yakmayı nasıl câiz görsün?

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

لُطْفِ خُدَا بِيشْتَرْ اَزْ جُرْمِ مَاسْتْ نُكْتَهٔ سَرْ بَسْتَه چَه دَانِى خَمُوشْ

Allâh'ın lütfu bizim suçumuzdan daha çoktur,
Gizli nükteyi sen ne bilirsin, sus!

***Hazret-i Allâh**'ın rahmet deryâsının ve lütuf okyanusunun enginliğine nisbetle bizim hepimizin günâhı, nice bin kere zerrenin zerresi miktârı kadar bile değildir. Este'îzü billâh:*

﴿ ... إِنَّ اللهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴾

***"Zîrâ şüphesiz ki Allâh** (şirk dışında) **günahları topluca bağışlar! Gerçekten O,** (en büyük günahları dahî çokça bağışlayan) **Gafûr da,** (kullarına çok acıdığı için sıkıntılarını gideren) **Rahîm de ancak O'dur!"** (Zümer Sûresi:53) sırrınca ve yine:*

«سَبَقَتْ رَحْمَتِى غَضَبِى.»

***"Rahmetim gazabımı geçmiştir!"** kavl-i şerîfiyle:*

«اَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِى بِى.»

"Ben kulumun Bana karşı olan zannının yanındayım *(Benim ona nasıl muâmele edeceğimi düşünürse ona öyle muâmelede bulunurum)!" kavl-i celîlinin beyanları vechile, O'nun afv-u keremi, bağışlaması, bizim günahlarımızdan kat kat çoktur.* *(Hâfiz Şerhi Konevî ve Sûdî Efendi:2/117)*

Yine şöyle demiştir:

دِلاَ طَمَعْ مَبُرْ اَزْ لُطْفِ بِى نِهَايَتِ دُوسْتْ كِه مِيرَسَدْ هَمِه رَا لُطْفِ بِى نِهَايَتِ اُو

Ey gönül! Dostun nihâyetsiz lütfundan umudunu yitirme,
Erişir onun sınırsız lütfu şüphesiz halkın cümlesine!

Ey gönül!

﴿ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ... ﴾

"O kimseler ki *(hem nefis ve şeytan gibi görünmeyen, hem de kâfirler gibi görünen düşmanlarla)* ***Bizim uğrumuzda****(, sırf Bizim rızâmız için ihlâs ile)* ***cihâd etmişlerdir, andolsun ki; elbette Biz onları*** *(cennet ve cemâlimize kavuşturacak)* ***yollarımıza mutlakā hidâyet edeceğiz!.."*** *(Ankebût Sûresi:69) âyet-i kerîmesince beşerî kayıtlardan kurtulmaya hayli gayret et ve bu yolda, kullarına Latîf olan* ***Allâh****'ın nihâyetsiz lütuf ve ihsânından ümit kesme.*

Zîrâ o Latîf ve Rahîm olan Mahbûb-i Hakîkî (Gerçek Sevgili)nin sınırsız, sonsuz olan lütuf ve rahmeti, bütün âciz ve muhtaç kullarının hepsine kayıtsız şartsız erişicidir.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu anh)dan rivâyet edilen bir hadîs-i kudsîde gelmiştir ki:*

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَقُولُ اللهُ تَعَالَى: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي وَأَنَا مَعَهُ إِذَا ذَكَرَنِي.»

"Ben kulumun Bana karşı olan zannının yanındayım ve Beni zikrettiği zaman Ben onunla berâber bulunmaktayım!" *(Buhârî, Tevhîd:15, no:6970, 6/2694; diğer kaynaklar için bakınız: Rûhu'l-Furkān, no:401, 5/345; Konevî; Hâfız Şerhi:2/448; 1/78)*

Tefsîr ehlinden bâzısı şöyle anlatmıştır: **Kābîl**, kardeşi **Hâbîl**'i öldürünce bu durum **Âdem** *(Aleyhisselâm)*a çok zor geldi. O zaman **Allâh-u Te'âlâ**:

«يَا اٰدَمُ! جَعَلْتُ الْاَرْضَ فِى اَمْرِكَ، مُرْهَا، فَلْتَفْعَلْ مَا تَهْوَى بِمَكَانِ ابْنِكَ قَابِيلَ.»

"Ey Âdem! Toprağı emrine verdim, ona emret, oğlun Kābîl'in durduğu yere ne yapmasını istiyorsan yapsın!" buyurdu. **Âdem** *(Aleyhisselâm)* da: "Ey toprak! Onu yut!" dedi. Toprak **Kābîl**'i yutmaya başlayınca **Kābîl**: "Ey toprak! **Allâh** hakkı için bana mühlet ver ki sözümü söyleyeyim!" dedi, o da müsaade verince **Kābîl**: "Babam sana isyân etti, onu yere batırmadın!" dedi. **Allâh-u Te'âlâ**:

«نَعَمْ! وَلٰكِنَّهُ تَرَكَ اَمْرًا وَاحِدًا، وَاَنْتَ تَرَكْتَ اَمْرِى، وَاَمْرَ اَبِيكَ، وَقَتَلْتَ اَخَاكَ.»

"Evet! Lâkin o bir emri terk etti, sen ise hem Benim emrimi, hem babanın emrini terk ettin, üstelik kardeşini öldürdün!" buyurunca **Âdem** *(Aleyhisselâm)* ikinci kere: "Ey toprak onu yut!" dedi. O zaman **Kābîl**: "**Muhammed** *(Aleyhisselâm)*ın hürmetine bana mühlet ver de söyleyeceğimi söyleyeyim!" dedi, toprak da bunu yapınca o:

Ayet: 151

"Yâ Rabbi! **İblîs** Senin emrini terk etti ve Sana düşmanlıkta bulundu, onu yere batırmadın, benim durumum ne ki beni yere batıracaksın?" dedi.

Allâh-u Te'âlâ da birinci cevâbın bir misliyle icâbet buyurunca o: "İlâhî! Senin doksan dokuz ismin yok mu?" dedi. **Allâh-u Te'âlâ**: «بَلَى!» **"Tabî ki var!"** buyurdu. Bunun üzerine o: "Rahmân ve Rahîm isimleri onlardan değil mi?" deyince **Allâh-u Te'âlâ**: «بَلَى!» **"Tabî ki onlardan!"** buyurdu. O: "Sen çok rahmetin olduğu için Kendine Rahmân ve Rahîm isimlerini takmadın mı?" deyince **Allâh-u Te'âlâ**:

«بَلَى!»

"Evet! Öyledir!" buyurdu. Bunun üzerine o: "Yâ Rabbi! Beni helâk etmek istiyorsan isimlerinin arasından bu iki ismi çıkar da sonra beni helâk et. Zîrâ kulu bir suçu sebebiyle cezâlandırmak rahmet olmaz!" deyince **Allâh-u Te'âlâ** yere emretti, o da onu helâk etmeyip serbest bıraktı. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/246-247)*

Ey insan! Bundan ibret al, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kâfire merhameti bile bu dereceyse ya mümin hakkında ne düşünürsün? Artık kusûru olan kimseye düşen, dileğini **Mevlâ**'ya arz etmesi, en gizli ve en açık günahından da istiğfâr etmesidir ki, **Firdevs-i e'lâ**'dan ibâret olan rahmete dâhil olabilsin!

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

سِیَاهْ نَامَه تَرْ اَزْ خُودْ کَسِی نَمِی بِینَمْ چِگُونَه چُونْ قَلَمَمْ دُودِ دِلْ بَسَرْ نَرَوَدْ

Amel defteri benimkinden daha siyah olan bir kimseyi göremiyorum,

(İşte bu hâl içinde) **gönlümün dumanı kalem gibi nasıl** (olur da) **başımdan tütmez?**

Yâni; vücûdum kendi günâhının kayd ve hicâbından (bağ ve perdesinden) ve nefs-i bedhâhemin (kötü niyetli nefsimin) şehvet ve denâetinden (kötü isteğinden ve alçaklığından) tamâmıyla kurtulamadığından, gece-gündüz dil-i sûzân (yanık gönül) ile âh-u figân etmesi gereken, kendimden ziyâde günâhkâr bir kimse görmemekteyim.

*Hazret-i **Allâh**'a vuslat ve kurbiyyet (ulaşmak ve mânen yakınlaşmak) için verilen azîz ömür sermâyesi, sebatsız nefs-i bedkârın (kötü işli nefsin) hevâsına hebâya (kötü arzusu uğrunda boşa) gitti.*

Artık dûd-i dilem (gönlümün dumanı) siyâh kalem gibi ne vecihle başa gitmesin? Yâni mürekkeb, kalemin ucuna vardığı gibi, benim gönlümden çıkan âhdan ibâret dumân da başıma çıkar ve tepeme doğru akar. İşte rûz-u şeb (gündüz ve gece) âhımın dumanı nasıl âlemi kaplamasın? (Hâfız Şerhi Konevî ve Sûdî Efendi:1/508-509)

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ın, hâline acındırıcı konuşmaları üzerine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ona karşı yumuşayarak hem kendisi için, hem de onun için **Allâh-u Te'âlâ**'dan mağfiret talep etti.

İşte bu şuna işâret etmektedir ki; bir kula düşen, her hâlükârda istiğfâra devâm etmesi ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın suçsuza da azâb etme hakkına sâhip olduğu hakîkatini göz önünde bulundurmasıdır. Çünkü bütün yaratıklar **Allâh-u Te'âlâ**'nın mülküdür, bir mâlikin mülkündeki tüm tasarrufları da geçerlidir.

Nitekim günahı irtikâb eden Benîisrâîl iken, özür dilemek **Mûsâ** ve **Hârûn** *(Aleyhimesselâm)*a kalmıştır.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ ... رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي ... ﴾

"...Ey Rabbim! Beni(m anlayıp dinlemeden kardeşime böyle davranmamı) **ve** (eğer vazîfesinde bir gevşeklik yaptıysa) **kardeşimi bağışla!.."** diye duâ etmesinden anlaşılan işârete göre bir kulun her hâlükârda istiğfâr etmesi gerekir. Bütün yaratıklar **Allâh-u Te'âlâ**'nın mülkü olup, mâlikin kendi mülkünde tasarrufu da geçerli olduğuna göre, **Allâh-u Te'âlâ**'nın suçsuz kuluna da azâb etme hakkı vardır.

Günah işleyenler Benîisrâîl idi, istiğfarda bulunanlar ise **Mûsâ** ve **Hârûn** *(Aleyhimesselâm)* oldu. İşte civanmertlerin ve sûfîlerin yolu da böyledir. Onlar dâimâ günâhı kendi taraflarına koyarlar (suçu üstlenirler) ve işlemedikleri halde günâhlardan özür dileyip istiğfarda bulunurlar.

Nitekim onların sözü şöyledir:

إِذَا مَرِضْنَا أَتَيْنَاكُمْ نَعُودُكُمْ وَتُذْنِبُونَ فَنَأْتِيكُمْ فَنَعْتَذِرُ

"Biz hastalandığımız zaman size gelir hasta ziyâreti yaparız,
Siz günah işlersiniz, ama biz size gelir özür dileriz!"

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın: **"Ey Rabbim! Beni affet!"** demesinde, "Seyr fi's-sıfât (**Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatlarında mânen yolculuk)" makāmına işâret vardır, çünkü mağfiret ve rahmet İlâhî sıfatlardandır.

Demek ki rûhu temsil eden **Mûsâ** ile kalbi temsil eden kardeşi **Hârûn**'da, kendilerini sıfatlar âlemine girdirecek olan İlâhî cezbeyi kabûl etme kābiliyeti vardır. Bu nedenle: **"Sen bizi rahmetine girdir, çünkü Sen acıyanların en merhametlisisin!** Çünkü Senden başka ne kadar acıyan varsa onlar başkalarını kendi sıfatlarına girdirmekten âcizdirler, Sense dilediğin kimse hakkında bunu yapmaya Kādir'sin!" dediler.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ ... ﴾

"O, dilediğini rahmetine girdirir!.." *(İnsan Sûresi:31)* kavl-i şerîfi buna delâlet etmektedir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* bu duâsıyla: "Bizim sıfatlarımızı ört ve hak olan sıfatları üzerimize akıtarak bizi rahmetine girdir, çünkü her rahmet Senin rahmetinin nûrunun parıltısıdır." demek istemiştir.

﴿ إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (152)

(إِنَّ الَّذِينَ) **Muhakkak o kimseler ki,** (اتَّخَذُوا) (ilâh) **edindiler,** neyi? (الْعِجْلَ) **o buzağıyı,** (سَيَنَالُ) **muhakkak ulaşacaktır,** kime? (هُمْ) **onlara,** ne? (غَضَبٌ) **büyük bir gazap,** kimden? (مِنْ رَبِّهِمْ) **Rablerinden,** daha ne ulaşacaktır, (وَذِلَّةٌ) **fecî bir alçaklık,** nerede? (فِي الْحَيَاةِ) **o hayatta,** öyle hayat ki, (الدُّنْيَا) **en alçak,** yâni dünyâda onlara büyük bir azap ve alçaklık,) (وَكَذَٰلِكَ **işte sana! Böylece** (نَجْزِي)**cezâlandırırız,** kimleri? (الْمُفْتَرِينَ) **bu iftirâcıları.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Şüphesiz o (Sâmirî gibi sapık) **kimseler ki o buzağıyı** (tanrı) **edinmişlerdir; gerçekten onlara Rablerinden** (türlü türlü azapları mûcip) **pek büyük bir gazap ve o en alçak** (dünyâ) **hayat**(ın)**da fecî bir alçaklık ulaşacaktır. İşte sana! Biz** ('**Mûsâ**'nın da, sizin de ilâhınız bu buzağıdır!' diyerek **Allâh**'a karşı en büyük iftirâyı uyduran) **bu iftirâcıları böyle** (dehşetli azaplarla) **cezâlandırırız!"**

Î Z Â H Â T

"Sa'lebî, Beğavî, Fahrurrâzî, Hâzin, Kurtubî, İbni Kesîr, Sâvî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin maksadı buzağıya tapanların durumunu îzâh etmektir.

Müfessirlerin bu âyet-i kerîmenin tefsîri hakkında iki görüşü vardır:

Birinci kavle göre; "Buzağıya tapanlar"dan maksat; bizzat ona ibâdet edenlerdir. Bunların sayısı altı yüz sekiz bindir, on iki bin kişi buzağıya tapmamıştır. Nitekim **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*la birlikte denizi geçenlerin sayısı altı yüz yirmi bindir.

Birinci görüşe göre; âyet-i kerîmede bir sual vâriddir ki o da şudur; buzağıya tapmış olan bu topluluklar, **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrine binâen kendilerini öldürmek sûretiyle tevbe etmişken, **Allâh-u Te'âlâ** da onların tevbesini kabul buyurmuşken onlara gazap ve zilletin kavuşması nasıl anlaşılacaktır?!

Bunun cevâbı şudur: Bu gazap onlara dünyâda ulaşmıştır ki o da kendilerini öldürmelerinden başka bir şey değildir. Zilletten maksat ise; kendilerini ölüme teslim etmeleri ve dalâletlerini îtiraf etmeleridir.

Eğer burada: "Sin harfi, istikbal mânâsını ifâde etmek için olduğuna göre, mâzî için nasıl kullanılır?" denilecek olursa, o zaman şöyle cevap verilir:

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* bu âyet-i kerîmede geçen sözünü onların kendilerini öldürerek tevbe etmelerinden önce söylemiştir. Nitekim:

﴿ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴾

"(Hatırlayın!) **O zamanı ki; Mûsâ kavmine: "Ey kavmim! Şüphesiz ki siz o buzağıyı** (tanrı) **edinmeniz sebebiyle nefislerinize zulmetmiş** (ve ancak kendinize yazık etmiş) **oldunuz.**

O halde hemen(, kusursuz yaratıcınız olan) **Bâri'inize tevbe edin de,** (dinden dönmenin cezâsı olarak) **nefislerinizi öldürün! İşte size! Bu** (zorluğa tahammül ederek ölüme teslim olmanız, şirkten temizlik ve ebedî hayâta vuslat olması açısından), **Bâri'iniz katında sizin için** (şirkte ısrarcı olmanızdan) **daha iyidir!" demişti de,** (bu emri yerine getirmeniz üzere) **O** (Rabbiniz) **sizin tevbenizi kabûl etmişti."** *(Bakara Sûresi:54)* âyet-i kerîmesinden anlaşıldığı üzere, İlâhî gazabın netîcesi olarak onların başına gelen bu musîbetin ardından onların tevbeleri kabûl edilmiş, sonunda **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onlara, öldürülenlerin şehit, sağ kalanların da mağfirete mazhar olduklarını açıklamıştır.

Demek ki bu âyet-i kerîmede geçen kelâm, **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrettiği katliâmın vukûundan önce söylenmiştir.

Gerçi **İbni Cüreyc** *(Rahimehullâh)* gibilerine göre; bu âyet-i kerîmede bahsedilen tâife, buzağının sevgisi kalplerine içirilmiş olup tevbe etmeyen kimseler olarak yâhut **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* mîkattan dönmeden önce ölenler olarak veyâ ölümden firâr edenler olarak tefsir edilirse, bu gazap ve zillet tehdidi onlar hakkında geçerli olduğu için geride konu edilen suâl aslından sâkıt olur (soru temelli düşer).

İkinci kavle göre; "Buzağıyı ilâh edinenler"den maksat; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamânına yetişmiş olan Yahudilerdir. Bu durumda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamânındaki Yahudiler buzağıyı ilâh edinme vasfıyla ayıplanmışlardır ki bu mânâ, Araplara âit olan, babalarının çirkin işleriyle çocukları ayıplama âdeti üzere cereyân etmiştir.

Çünkü onlar da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i inkâr ederek, farklı bir nevî şirk işlemekte babalarına uymuşlardır. Onlara ulaşacağı bildirilen gazap ve zillet ise, katl, sürgün ve cizye gibi hükümlerdir.

Nitekim **Atıyye el-Avfî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde, buzağıya taptıktan sonra tevbe etmiş olanlardan türeyecek olan Yahudi nesillerin başına gelecekleri kastetmiştir ki, (**Medîne** civârında bulunan) **Kureyza** ve **Nadîr** kabîlelerinin başına gelen katl ve sürgün bunun tahakkukunun örneklerindendir."

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göre ise: "Bu zillet, Ehl-i Kitâba vurulan cizyedir."

Bilindiği üzere; Ehl-i Kitâbın dünyâda rahat yaşayabilmesi için ya Müslüman olmaları veyâ Müslümanlara cizye ödemeleri gerekmektedir, nitekim:

﴿ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴾

"Allâh'a ve o son güne inanmayan, Allâh'ın ve Rasûlünün haram ettiği şeyleri yasak görmeyen, hak (olan İslâm) **dîni**(ni) **de din olarak kabûl etmeyen o kendilerine kitap verilmiş olan kimselerle, onlar zelil** (ve hakir) **kişiler hâlinde cizyeyi** (bizzat kendileri) **elden verinceye kadar savaşın!"** *(Tevbe Sûresi:29)* âyet-i kerîmesinin sarîh beyânından anlaşıldığı üzere, bu şartı yerine getirmemeleri hâlinde onlarla savaş kıyâmete kadar devâm edecektir ki, dünyâ zilleti olarak bu onlara yeterlidir.

Zâten Yahudiler hakkında darb-ı mesellere konu olan iğtirâb (bir yerde ikâmet edemeyip sürekli göçe zorlanmaları) ve ne kadar zengin de olsalar kendilerini ve tüm çocuklarını içine alan meskenet (yoksulluk) damgası hâlâ onlarda müşâhede edilmektedir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ ... ﴾

"...Böylece onlar üzerine alçaklık ve yoksulluk (damgası) **vuruldu!.."** *(Bakara Sûresi:61)* âyet-i kerîmesinde bu hakîkati açıklamıştır.

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i kerîmenin sonunda:

﴿ ... وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴾

"...İşte iftirâcıları böyle cezâlandırırız!" buyurarak, en başta **Allâh**'a karşı iftirâ eden müşrikleri kastetmiştir. Çünkü **Sâmirî**'nin, kendi döktüğü buzağı hakkında:

﴿ ... هٰذَا إِلٰهُكُمْ وَإِلٰهُ مُوسٰى ... ﴾

"...İşte bu! Sizin de ilâhınızdır, Mûsâ'nın da ilâhıdır!.." *(Tâhâ Sûresi:88)* demesinden daha büyük iftirâ olamaz.

Müfessirlerin bir kısmı bu cümle-i celîlede geçen "İftirâcılar"ı, bid'atçiler olarak tefsîr etmişlerdir ki, buna göre onlara dünyâ hayâtında ulaşacak olan zillet, **Allâh-u Te'âlâ**'nın onları yersiz ve îtibarsız kılmasıdır. Çünkü bid'atin (dinde yeni îcat çıkarmanın) ve risâlete muhâlefet etmenin getirdiği alçaklık, sâhibinin kalbinden başlayıp omuzlarına eklenir.

Nitekim **Hasen-i Basrî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنِ الْحَسَنِ الْبَصْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «إِنَّ ذُلَّ الْبِدْعَةِ عَلَى أَكْتَافِهِمْ. وَإِنْ هَمْلَجَتْ بِهِمُ الْبَغْلَاتُ، وَطَقْطَقَتْ بِهِمُ الْبَرَاذِينُ.»

"Bid'atin alçaklığı gerçekten onların omuzları üzerindedir. Değerli katırlar onları süratli ve güzel bir şekilde götürse de, cins atlar onları koştursa da (bu böyledir)!" *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/397-398)*

Demek ki burada kastedilen zillet, mânevî îtibarsızlık anlamına geldiği için zâhirî îtibarlarıyla çelişmez.

Mâlik ibni Enes *(Rahimehullâh)*: "Hangi bir bid'atçi varsa mutlakā onun başının üstünde bir zillet bulursun!" demiş, sonra bu âyet-i kerîmeyi okumuş, nihâyet:

﴿ ... وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴾

"...İşte iftirâcıları böyle cezâlandırırız!" kavl-i şerîfine gelince, "İftirâcılar"ı, "Bid'atçiler" olarak tefsir etmiştir.

Eyyûb es-Sahtiyânî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: **Ebû Kılâbe** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmeyi okuyarak: "Kıyâmet gününe kadar gelecek her iftirâcının cezâsı böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın onu zelil kılmasıdır." dedi. *(İbni Ebî Hâtim, no:9004, 5/1571; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/595; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/398)*

Süfyân *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde: "Bid'at sâhibi olan herkes zelildir ve bu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın Kitâbında mevcuttur!" deyince ona bu mânâyı nerede bulacaklarını soranlara bu âyet-i kerîmeyi okumuş, o zaman kendisine: "Bu sâdece buzağıya tapanlara âit değil midir?" diyenlere: "Hâyır! İlerisini okuyun, **Allâh-u Te'âlâ**: **"İşte iftirâcıları böyle cezâlandırırız!"** buyurmuştur. Demek ki bu zillet kıyâmet gününe kadar gelecek her iftirâcıyı ve bid'atçiyi kaplayacaktır." diye cevap vermiştir. *(İbni Ebî Hâtim, no:9008, 5/1571; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/596; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/202)*

Burada zikredilen bid'atçilerden maksat; âyet-i kerîmeleri, seleften nakledilmeyen indî yorumlarla te'vîle kalkışmak, hadîs-i şerîflerin dinde delil sayıldığını inkâr etmek ve dört mezhepten birini taklit etmenin şart olması gibi, hakkında icmâ'ı ümmet bulunan konuları kabullenmemek şeklinde sıralayabileceğimiz yeni fikirleri dîne sokan yenilikçi kimselerdir ki, bugün de bunlar çok miktarda bulunmaktadırlar.

Gerçekten de bu bid'atçileri destekleyen ne kadar zengin ve yetkili kimseler bulunsa da bunların zilleti omuzlarını aşağı düşürmektedir. Böylece Kur'ân-ı Kerîm'in bu haberi geçerliliğini göstermektedir.

Fudayl ibni 'Iyâz *(Rahimehullâh)*ın: "Her şey Kur'ân-ı Kerîm'dedir!" dedikten sonra: **"İşte iftirâcıları böyle cezâlandırırız!"** kavl-i şerîfini okuması çok dikkat çekici ve evvelki müfterîler helâk edildiği gibi, kıyâmete kadar din adına yalan uyduranların da helâk edileceğini bildirmektedir. *(İbni Ebî Hâtim, no:9009, 5/1571-1572)*

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hüseyn ibni Fazl** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Zelil olmayan bir mübtedi' göremezsin (Ehl-i Sünnet dışı bir inanca sâhip olan herkes mutlaka zelil durumdadır). Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴾

"Şüphesiz o (**Sâmirî** gibi sapık) **kimseler ki o buzağıyı** (tanrı) **edinmişlerdir; gerçekten onlara Rablerinden** (türlü türlü azapları mûcip) **pek büyük bir gazap ve o en alçak** (dünyâ) **hayât**(ın)**da fecî bir alçaklık ulaşacaktır. İşte sana! Biz iftirâcıları böyle** (bir zilletle) **cezâlandırırız!"** buyurmaktadır."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede buzağıyı ilâh edinenlere müstakbel zamanda amellerinin cezâsının erişeceği bildirilmiştir. Âsîlerin isyânının Kendisine zarar vermeyeceği bir Zât, mâsiyet ânında cezâ vermeyip, ukubeti geciktirmesine ehemmiyet vermez.

İmhâl (mühlet vermek) ile ihmâl (başıboş bırakmak) arasında fark vardır; **Hakk Sübhânehû** imhâl eder ama ihmâl etmez. Demek ki günah işleyip de, sonra ânında cezâlandırılmayan kişi kendisine verilen mühlete aldanmamalıdır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Sâmirî** hakkında vaad edilen zillet, insanlardan ayrı kalması ve kimseye dokunamamak, kimseyi de kendisine dokundurmamakla ibtilâ olunmasıdır.

Rivâyete göre **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Sâmirî**'yi öldürmek isteyince **Allâh-u Te'âlâ** ona:

«لاَ تَقْتُلِ السَّامِرِيَّ! فَإِنَّهُ سَخِيٌّ، وَلٰكِنْ اَخْرِجْهُ مِنْ عِنْدِكَ!»

"Sâmirî'yi öldürme! Çünkü o cömerttir, lâkin onu yanından çıkar!" diye vahyetti. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da ona:

«فَاذْهَبْ مِنْ بَيْنِنَا مَطْرُودًا! فَإِنَّ لَكَ فِى الْحَيَاةِ اَنْ تَقُولَ لِمَنْ اَرَادَ مُخَالَطَتَكَ جَاهِلاً بِحَالِكَ: لاَ مِسَاسَ.»

"Bizim aramızdan kovulmuş olarak çık git! Şüphesiz ki senin hakkın, ömür boyu senin durumunu bilmeyerek seninle düşüp kalkmak isteyene: 'Sakın bana dokunma, ben de kimseye dokunamam!' demendir." dedi.

Böylece **Allâh-u Te'âlâ Sâmirî**'ye öyle bir illet verdi ki, o birine dokunacak olsa yâhut birisi ona dokunacak olsa ikisi birden ânında sıtmaya tutuluyorlardı. Rivâyete göre bu illet şu âna kadar onun çocuklarında devâm etmektedir.

Tabî ki bu rivâyet geçmiş zamâna âit olduğu için, bugün neslinin devâm edip etmediği hakkında bir bilgimiz yoktur!

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Osmân** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Allâh**'a yönelen kişi, rahatlık, yakınlık ve kabûle şâyân olarak sıkıntılardan kurtuluş beklesin. **Allâh-u Te'âlâ**'dan yüz çeviren ise, **Allâh-u Te'âlâ**'nın âhiretteki gazabının yanı sıra bir de dünyâda zillet, azap ve buğuz beklesin!"

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede geçen: **"Buzağı ittihaz edenler"** kavl-i şerîfi: "Buzağı gibi olan nefsin kötü arzusunu ilâh edinenler" demektir.

Allâh-u Te'âlâ'nın:

﴿ أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلٰهَهُ هَوَاهُ ... ﴾

"Nefsinin hevâsını ilâhı edinen kimseyi gördün mü?.." *(Câsiye Sûresi:23)* kavl-i şerîfi buna delâlet etmektedir.

Rablerinden onlara bir gazap erişecektir kavl-i şerîfinden anlaşıldığı üzere; nefsin hevâsına tapmak **Allâh-u Te'âlâ**'nın gazabını îcap eder. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«مَا عُبِدَ فِى الْاَرْضِ اِلٰهٌ اَبْغَضَ عَلَى اللهِ مِنَ الْهَوَى.»

"Yeryüzünde tapınılan ilâhlar içinde Allâh katında nefsin hevâsından daha fazla buğz edilen hiçbir şey yoktur!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/248; Irâkî, el-Muğnî, no:88, 1/27; Zebîdî, el-İthâf:9/18, 586)* hadîs-i şerîfi buna delâlet etmiştir.

Gerçekten de nefsinin hevâsına tapan kişi, dünyâ hayâtına meyletmeye devâm ettiği sürece nefsinin şehvetlerinin zelîli (alçak ettiği kimse) ve onun kötü sıfatları olan hayvânî, sebu'î (vahşî) ve şeytânî vasıflarının esiri olur.

Biz o iftirâcıları böyle cezâlandırırız kavl-i şerîfinin mânâsı: "Nefislerinin kötü arzularına taptıkları halde: '**Allâh** bize öyle bir kuvvet vermiştir ki hevâya ve dünyâya tapmak, nefse ve şehvetlerine uymak bize zarar veremez!' diyen o iddiâcıları Biz işte böylece gazapla (kızgınlıkla), kovulmakla, uzaklaştırılmakla ve zillet ile cezâlandıracağız!" demektir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; buranın işârî mânâsı şöyledir: **Buzağı** gibi olan dünyayı ilâh **edinenler** var ya; işte **Rablerinden bir gazap** eseri olan **Allâh-u Te'âlâ**'dan perdelenme azâbı **ve** fânî hayâtın kendilerini köle gibi kullanmasıyla, **dünyâ hayâtında** kendilerine isâbet edecek olan **büyük bir alçaklık mutlaka onlara erişecektir.**

İşte Biz Allâh-u Te'âlâ'ya karşı iftirâda bulunup da, O'ndan gayrisi için bir varlık tanıyan bu **müfterîleri böyle cezâlandırırız.**

﴿ وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (153)

(وَالَّذِينَ) **Ama o kimseler ki,** (عَمِلُوا) **işlediler,** neyi? (اَلسَّيِّئَاتِ) **kötü işleri,** (ثُمَّ تَابُوا) **sonra tevbe ettiler,** neden sonra? (مِنْ بَعْدِهَا) **onlardan sonra,** daha, (وَآمَنُوا) **îmân ettiler** (ve onun gereğince hareket ettiler), (إِنَّ رَبَّكَ) **şüphesiz senin Rabbin,** neden sonra? (مِنْ بَعْدِهَا) **ondan** (o tevbeden) **sonra,** kimdir? (لَغَفُورٌ) **elbette Ğafûr'dur,** daha kimdir? (رَحِيمٌ) **Rahîm'dir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Ama o kimseler ki, kötü şeyler yapmışlar da sonra onların ardından tevbekâr olmuşlar ve îmân etmişlerdir(, ayrıca o îman gereği sâlih ameller işlemişlerdir); **şüphesiz ki senin Rabbin onlar**(ın bu kötü işlerinden pişman olmaların)**dan sonra elbette** (evvelce vukû bulan küçük-büyük tüm günahlarını tamâmen silip örten bir) **Ğafûr'dur,** (tevbe edenlere çokça acıyıp cennetini ikrâm eden bir) **Rahîm'dir."**

Î Z Â H Â T

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** buzağıya tapanların kıssasının akabinde bu âyet-i kerîmeyi getirerek, küfür, şirk, nifak ve şikak gibi hangi tür günah olursa olsun, Kendisinin kulların tevbesini kabûl ettiğine dikkat çekmiştir. Çünkü buzağıya tapanlar şirke düşmüşlerdir, ama yine de tevbeleri kabûl edilmiştir.

"Fahrurrâzî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîlede tevbeden sonra îmânın zikredilmesinden anlaşılan odur ki, buradaki tevbe, kâfirlikten tevbe etme anlamına geldiği için îmânın ta kendisidir. Peşisıra zikredilen îman ise, özel bir tasdiktir ki o da, **Allâh-u Te'âlâ**'nın tevbe edenleri affedeceğine inanmaktır.

Âyet-i celîlede geçen **"Seyyiât"** tâbiri, kötü amellerin tümüne şâmil olduğundan, küçük-büyük tüm günahlar, hattâ kâfirlik bile buna dâhildir. Çünkü buzağıya tapmanın şirk olduğu âşikârdır. Ama îman tazelenip tevbe edildiği takdirde **Allâh-u Te'âlâ** bunu yapanlar hakkında:

﴿ ... إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

"...Şüphesiz ki senin Rabbin onlar(ın bu kötü işlerinden pişman olmaların)**dan sonra elbette Ğafûr'dur, Rahîm'dir."** buyurmuştur ki burada geçen mağfiret; evvelce vukû bulan küçük-büyük tüm günahları tamâmen silip örtmesine, rahmet ise; tevbe edenlere çokça acıyıp cennetini ikrâm edeceğine delâlet etmektedir.

Yine bu âyet-i kerîmenin delâleti vechile, tevbenin mağfiret îcâb etmesi husûsunda bütün günahlar müşterektir. Buna göre bütün günahları işlese bile sonunda ihlâsla tevbe edeni **Allâh-u Te'âlâ** bağışlar. Çünkü günahlar ne kadar çok ve büyük olsa da **Allâh-u Te'âlâ**'nın afv-u keremi daha çok ve daha büyüktür. İşte bu, tevbe eden günahkârlar için büyük bir müjde ve sevinç vesîlesidir.

Alkame *(Radıyallâhu Anh)*ın nakline göre: "Bir kere **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)*a bir kadınla zinâ edip sonra onunla evlenen adamın hükmü sorulduğunda bu âyet-i kerîmeyi okumuş, sonra on kere tekrar etmiş fakat bu hususta ne bir emir, ne de bir nehiy açıklamamıştır." *(İbni Ebî Hâtim, no:9010, 5/1572; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/398)*

Bundan anlaşıldığına göre; zinâ büyük bir günahsa da, ardından şartlarına uygun olarak yapılan bir tevbe o günahın mağfiretine sebep olabilir. Ayrıca bir insanın zinâ ettiği kadınla evlenmesi de câizdir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Mûtezile'ye göre tevbe, mağfireti kesinkes gerektiren bir illetken, biz Ehl-i Sünnet'e göre mağfiret için sâdece bir sebeptir. Tevbe rücû (dönüş) demektir, bununla kul vasıflandığı zaman mânâsı: "Günahtan dönüş" demek olur. Ama bununla **Bârî Te'âlâ** mevsuf kılınırsa, o zaman mânâ: "Mağfiret sebebiyle azap etmekten dönüş" demektir.

Tevbe; biri zâhir, diğeri bâtın olmak üzere iki kısımdır. Zâhir olan, şerî'atin zâhirî emir ve yasaklarına muhâlefetlerden ibâret olan görünen günahlardan tevbe etmektir ki, bunun tevbesi, muhâlefetleri bırakıp uzuvları tâatlerle meşgul etmek sûretiyle olur.

Bâtın olan tevbe ise, kalbin gizli günahlardan tevbe etmesidir ki o gizli günahlar da zikirden gaflet etmekten ibârettir. İşte insan, dili sussa, kalbi susmayacak derecede zikirle vasıflandığı zaman bu tevbe tamam olur.

Nefsin tevbesi, dünyâ ilişkilerini kesip aza kanaat etmek ve dilenmekten sakınmak ile olur.

Aklın tevbesi, âyetlerin bâtınî mânâlarını ve yaratıklarda bulunan kudret eserlerini tefekkür etmekledir.

Rûhun tevbesi, İlâhî mârifetlerle donanmaktır.

Sırrın tevbesi ise, dünyâ ve ukbâdan yüz çevirdikten sonra **Hazret-i Ulyâ**'ya (yüce huzûra) yöneliştir.

Hazret-i Celâleddîn er-Rûmî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

گَرْ سِيَهْ كَرْدِى تُو نَامَهٔ عُمْرِ خِويْش تَوْبَه كُنْ زآنْهَا كِه كَرْدَسْتِى تُو پِيْش

عُمْرْ اَگَرْ بُگْذَشْتْ بِيخَشْ اِينْ دَمَسْتْ آبِ تَوْبَه شْ دَهْ اَگَرْ اُو بِى نَمَسْتْ

"Eğer ömür defterini kararttınsa,
Tövbe et o önceden yaptıklarına.
Onun kökü bu demdir, eğer ömür geçtiyse,
Ona tevbe suyu ver hemen eğer nemsizse!" *(Mesnevî-i Ma'nevî: 5/2221-2222)*

Eğer cehâlet ve gafletle, kendi ömür defterini hatâ ve mâsiyetle (günahla) siyahlaştırdınsa, o önceden yaptığın çirkin ve kötü amellerden, salâh ve tâat tarafına dönüş yap ki, ***Hakk Te'âlâ*** *ömür defterini münevver etsin (nurlandırsın) ve seyyiâtını hasenâta tebdîl etsin (günahlarını sevaplarla değiştirsin). Ömründen geçen zamanların kökü ve aslı, bu nefes ve bu vakittir. Eğer salâh ve tâat eksikliğinden dolayı o geçmiş hayâtın yaşsız (kuru) kalmış ise, sen o ömrün köküne tevbe ve inâbe (**Allâh-u Te'âlâ**'ya yöneliş) suyunu ver de tâib (tevbe eden)lerden olasın. Böylelikle sen:*

«اَلتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لاَ ذَنْبَ لَهُ.»

"Günahından tövbe eden kişi hiçbir günâhı bulunmayan kimse gibidir." *hadîs-i şerîfi mûcebince, tıpkı günâh işlemeyen kimse mertebesinde olursun.* *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:5/255)*

Yine şöyle buyurmuştur:

چُونْ بَرْ آرَنْدْ اَزْ پَشِيمَانِى اَنِينْ عَرْشْ لَرْزَدْ اَزْ اَنِينِ الْمُذْنِبِينْ

"Pişmanlık duyup da inlediklerinde,
Günahkârların inlemelerinden titrer Arş bile!" *(Mesnevî-i Ma'nevî, 6/3625)*

Tevbekâr olarak pişmanlıkla inleyip üzülen günahkârların inilti ve ağlayışından dolayı ***Arş-ı e'lâ*** *lerzân olur (titrer). Hem de bir annenin, oğlu üzerine titrediği gibi titrer ve müşfik olur.* *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:6/440)*

Kul kötü işinden vazgeçip amelini düzeltirse, **Allâh-u Te'âlâ** da onun hâlini düzeltir ve elinden çıkan nîmetini ona iâde eder.

İbrâhîm ibni Edhem *(Kuddise Sirruhû)* şöyle anlatmıştır: "Bana ulaşan rivâyete göre; İsrâîloğullarından bir adam, bir ineğin gözü önünde buzağısını kesti de hemen eli kurudu. Sonra bir kere oturuyorken bir kuş yavrusu yuvasından düştü ve gözlerini açarak yürümeye çabaladı, o da onu alıp yuvasına iâde edince **Allâh-u Te'âlâ** bundan sebep ona rahmet etti de yaptığı o iyilik sebebiyle elini ona geri verdi."

O halde mümine gereken şey, tevbeye ve sâlih amele koşmasıdır. Çünkü güzel ameller kötü amelleri giderir.

Ebû Zerr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: Bir kere ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: "Ey **Allâh**'ın **Rasûlü**! Bana bir amel öğret ki, beni cennete yaklaştırsın ve beni cehennemden uzaklaştırsın!" dediğimde o:

عَنْ أَبِى ذَرٍّ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قُلْتُ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا رَسُولَ اللهِ! عَلِّمْنِى عَمَلًا يُقَرِّبُنِى اِلَى الْجَنَّةِ وَيُبَاعِدُنِى عَنِ النَّارِ. قَالَ: «اِذَا عَمِلْتَ سَيِّئَةً فَاعْمَلْ بِجَنْبِهَا حَسَنَةً فَإِنَّهَا عَشْرُ أَمْثَالِهَا. قَالَ اللهُ

تَعَالَى: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا.» فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ! لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ مِنَ الْحَسَنَاتِ؟ قَالَ: «هِيَ أَحْسَنُ الْحَسَنَاتِ!»

"Bir kötülük yaptığın zaman hemen onun yanında güzel bir amel yap, çünkü o, onun on katıdır. Allâh-u Te'âlâ: 'Güzel bir amel meydana getirene onun on misli vardır!' buyurmuştur." dedi.

O zaman ben: "Yâ Rasûlellâh! Lâilâhe illallâh hasenâttan mıdır?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"O, güzel amellerin en güzelidir!"** buyurdu. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/248; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:21354, 35/284; Beyhakî, el-Esmâ ve's-sıfât, sh:202; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:8/159)*

(Farsça bir mısrâda şöyle gelmiştir:)

كَارِ نِيكُوتَرْ بَدَانْ جُزْ ذِكْرْ نِيسْتْ

"Şunu bil ki; zikirden daha iyi hiçbir iş yoktur."

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Nevvâs**'ın şu sözü ne kadar latîftir:

يَا رَبِّ! إِنْ عَظُمَتْ ذُنُوبِي كَثْرَةً فَلَقَدْ عَلِمْتُ بِأَنَّ عَفْوَكَ أَعْظَمُ

إِنْ كَانَ لَا يَرْجُوكَ إِلَّا مُحْسِنٌ فَبِمَنْ يَلُوذُ وَيَسْتَجِيرُ الْمُجْرِمُ

"Yâ Rabbi! Benim günahlarım çok ve büyük olduysa,
Muhakkak şunu bildim ki, Senin affın daha büyüktür.
Eğer ancak güzel amel işleyen Senden ümitli olacaksa,
Peki ya suçlu kime sığınıp yardım isteyecektir?"

Allâh-u Te'âlâ kendisini (bu şiiri sebebiyle) affeylesin!

İmâm-ı Şâfi'î *(Radıyallâhu Anh)*a nispet edilen şiirlerden biri de şudur:

وَلَمَّا قَسَا قَلْبِي وَضَاقَتْ مَذَاهِبِي جَعَلْتُ الرَّجَا رَبِّي! لِعَفْوِكَ سُلَّمَا

تَعَاظَمَنِي ذَنْبِي فَلَمَّا قَرَنْتُهُ بِعَفْوِكَ رَبِّي! كَانَ عَفْوُكَ أَعْظَمَا

"Ne zaman ki kalbim katılaştı ve yollarım daraldı,
Ey Rabbim! Senin affın için ümidi merdiven yaptım.
Günahım bana büyük geldi, ama ne zaman ki onu,
Senin affına yaklaştırdım, affın daha büyük oldu!"

Âlûsî *(Rahimehullâh)* sonunda şöyle demiştir: Bir şâirin şu sözü benim çok hoşuma gitmiştir, bu günahkâra da bu söz ne kadar uygun düşmektedir:

أَنَا مُذْنِبٌ أَنَا مُخْطِىءٌ أَنَا عَاصِي هُوَ غَافِرٌ هُوَ رَاحِمٌ هُوَ عَافِي

قَابَلْتُهُنَّ ثَلَاثَةً بِثَلَاثَةٍ وَسَتَغْلِبَنَّ أَوْصَافَهُ أَوْصَافِي

"Ben günahkârım, ben hatâkârım, ben isyankârım,
O bağışlayıcıdır, O acıyıcıdır, O affedicidir!
Ben onların üçünü diğer üçüne karşı getirdim,
Muhakkak ki O'nun vasıfları benim sıfatlarıma gâlip gelecektir!"

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu kullarını kötülükler işledikten sonra tevbe etmekle, onun ardından da îmân etmekle vasıfladı.

Tevbeden sonra îman; **Allâh-u Te'âlâ**'nın tevbeyi kabûl ettiğine inanmaktır yâhut **Hakk Sübhânehû**'ya hiçbir şeyin zarar veremeyeceğine îmân etmektir veyâ onlar **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremi olmaksızın tevbeyle kurtulamayacaklarına inandılar. Ya da evvelce işledikleri söz bozma işini şirk sayarak îmân ettiler.

Yâhut bunun mânâsı; îman üzere devâm etmeleridir ya da onlar söz bozmaya ve emir zâyi etmeye avdet edecek olsalar, **Allâh-u Te'âlâ**'nın gözünden düşeceklerine îmân ettiler. Çünkü testi her seferinde kurtulacak değil ya!

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; nefsin hevâsına ve dünyâya tapmak, üstelik **Allâh-u Te'âlâ**'ya iftirâ yapmak gibi **kötü işler yapanlar, sonra da onun ardından Hakk**'a kulluk ederek ve O'nu sadâkatle arayarak **tevbe ve îmân edenler var ya, şüphesiz senin Rabbin onların** hevâya ibâdeti bırakmalarının ve **Hakk**'ı aramaya dönmelerinin **ardından elbette çok mağfiret edicidir, ziyâde acıyıcıdır** yâni onların kötü işlerini affeder, bununla da kalmaz, onları mânevî yakınlıklara ve ikramlara nâil kılmak sûretiyle kendilerine ikrâm eder.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsında şöyle denilmiştir: "**O kimseler ki kötü işler yaptılar sonra** nefisleriyle cihat ederek ve onları benliklerinden fânî kılarak **Allâh-u Te'âlâ**'ya dönüp **tevbe ettiler; Şüphesiz senin Rabbin onların yaptıklarının ardından elbette çok mağfiret edicidir,** bu nedenle onların kötü sıfatlarını örter, **ziyâde acıyıcıdır,** bu vesîleyle onlara Kendi sıfatlarından akıtır.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Kötü işlerinin ardından tevbe edenlerin mağfirete nâil olacakları:

﴿ إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولٰئِكَ يَتُوبُ اللهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴾

"Allâh'ın (kabûlünü) **üstlendiği tevbe, ancak o kişiler için** (geçerli)**dir ki; kötü bir şeyi bilgisizce işlerler de, sonra** (ölüm öncesine kadar) **yakın** (sayılacak olan geniş) **zamandan birinde tevbe ederler. İşte sana! Onlar ki, Allâh onların tevbelerini kabûl etmektedir. Allâh dâimâ** (kullarının pişmanlıklarını çok iyi bilen bir) **Alîm ve** (tevbekârlara azap etmeyen bir) **Hakîm olmuştur."** *(Nisâ Sûresi:17)*

﴿ فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

"Fakat (hırsızlardan) **her kim** (insanlara yaptığı bu) **zulmünün ardından tevbe eder ve** (kul haklarını ödeyerek işini) **düzeltirse, şüphesiz ki Allâh onun tevbesini kabûl eder. Çünkü gerçekten Allâh** (tevbe edenleri çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur;** (bozuk hallerini düzeltenlere ziyâde acıyan bir) **Rahîm'dir."** *(Mâide Sûresi:39)*

﴿ ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

"Sonra şüphesiz senin Rabbin, (câhiliyet devrindeki tarafgirlikler gibi, cinâyetlere sevk eden düşüncesizlikler ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın azâbına dâir) **bir bilgisizlik yüzünden** (kâfirlik ve günahlar gibi) **kötü şeyleri işlemiş olanlara; işte sana!**

Sonra da bun(ca suç)**un ardından tevbe etmiş olanlara ve** (tevbelerinde sebat ederek, amellerini) **düzeltmiş bulunanlara/düzgün hâle girmiş olanlara/, gerçekten de senin Rabbin, on**(ların yapmış olduğu tevbe-i nasûh)**dan sonra elbette** (tevbe edip îmân edenleri çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur;** (kullarına son derece acıdığı için, amellerine mükâfat verecek olan bir) **Rahîm'dir."** *(Nahl Sûresi:119)*

﴿ وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (154)

(وَلَمَّا) **Ne zaman ki,** (سَكَتَ) **sâkinleşti,** kimden? (عَنْ مُوسَى) **Mûsâ'dan,** ne? (اَلْغَضَبُ) **kızgınlık,** yâni **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın öfkesi yatışınca, (أَخَذَ) **aldı,** neyi? (اَلْأَلْوَاحَ) **o** (yere bıraktığı) **levhaları,** (وَفِي نُسْخَتِهَا) **hâlbuki onda yazılanlarda vardı,** ne vardı? (هُدًى) **büyük bir hidâyet,** daha, (وَرَحْمَةٌ) **yüce bir rahmet,** kim için? (لِلَّذِينَ) **o kimseler için ki,** (هُمْ) **onlar,** kimden? (لِرَبِّهِمْ) **sâdece Rablerinden,** (يَرْهَبُونَ) **çokça korkmaktaydılar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Kardeşinin özür beyânı ve kavminin tevbesi sonucu) **Mûsâ'dan kızgınlık sâkinleşince, o** (yere bıraktığı) **levhaları** (geri) **aldı ki, onda yazılanlarda/***o (Levh-i Mahfûz'dan) aktarılan (levha)larda/***, kendileri sâdece Rablerinden çokça korkan/***(görsünler beğensinler için değil de,) ancak Rableri için (günahlardan) çekinmekte olan/* **o kimseler için**(, doğruları açıklama mânâsında) **büyük bir hidâyet ve** (iyiliğe irşâd anlamında) **yüce bir rahmet vardı."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî, Kurtubî, Hâzin, Süyûtî ve **İbni Kesîr"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın gazaplanınca ne yaptığını beyân ettikten sonra, gazabı geçtiğinde ne yaptığını bu âyet-i kerîmesiyle açıklamıştır.

Âyet-i kerîmenin zâhirî ifâdesinden anlaşıldığı üzere; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*, kardeşi **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ın bir kusûru olmadığını ve mâzeretinin geçerli olduğunu anlayınca sâkinleşmiş ve geride zikredilen:

"Ey Rabbim! Beni de, kardeşimi de affet!" duâsını yapmıştır ki, kardeşinin başının sakalını tutup çekmesi gazaplanmasının alâmeti olduğu gibi, duâ etmesi de sâkinleşmesinin emâresi olmuştur.

Müfessirlerin ekserîsinin görüşüne bakılacak olursa, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* levhaları bıraktığı zaman o levhalar kırılmış, sonra o onları birleştirmiştir.

Bundan dolayı selefin bir kısmı, Tevrât'taki tafsîlâtın kaybolduğunu ancak onda hidâyet ve rahmet kaldığını beyân etmişler, hattâ İslâm devleti kuruluncaya kadar

İsrâîloğullarının krallarının hazînelerinde levhaların kırık parçalarının bulunduğunu söylemişlerdir.

Nitekim **İmâm-ı Mücâhid** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Tevrât levhaları zümrüttendi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onları elinden bırakınca tafsîlât gitti, hidâyet ve rahmet kaldı, şöyle ki, **Allâh-u Te'âlâ** ilk önce:

﴿ وَكَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ ... ﴾

"Böylece Biz ona o levhalarda (helâl ve haramlarla âlâkalı) **her şeyden bir öğüt ve** (din konusunda muhtaç olacakları) **her şey için ayrıntılı bir açıklama yazdık..."** buyurmuş, ama sonra:

﴿ وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ ... ﴾

"Mûsâ'dan kızgınlık sâkinleşince, o (yere bıraktığı) **levhaları** (geri) **aldı ki, onda yazılanlarda hidâyet ve rahmet vardı..."** buyururken, levhalarda tafsîlât kaldığını zikretmemiştir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/597)*

Atâ *(Rahimehullâh)* âyet-i celîlede geçen **"Nüsha"** kelimesine: "Kalan nüshasında" diye mânâ vermiştir. Çünkü levhaların yedide biri kalmış, yedide altısı kaybolmuştur. Lâkin hudûd (had cezâları) ve ahkâma dâir hiçbir şey kaybolmamıştır.

Bu âyet-i kerîmede geçen: **"Gazabı dinince levhaları aldı!"** cümle-i celîlesinin zâhirinden anlaşılan ise, aynı levhaları geri aldığıdır.

Nitekim **İbni Abbâs** ve **Amr ibni Dînâr** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın levhaları bırakması üzerine onlardan bir kısmı kırılınca, kırk gün oruç tutarak duâ etmiş, bunun üzerine kırılanların tümü iki levhâ hâlinde kendisine geri verilmiştir.

Buna göre âyet-i celîlede geçen ve bir kitabı diğer kitaptan harfi harfine nakletmek demek olan: **"Nüsha"** tâbiri üç türlü anlaşılabilir:

1) Eğer "Levhaların kırılmadığı ve **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın onları bıraktıktan sonra aynen geri aldığı" kabûl edilirse o zaman buradaki istinsâh; âyetlerin **Levh-i mahfûz**'dan alınarak levhalara nakledilmesi anlamına gelir.

2) Ama "Kırılan levhaların geri verildiği" kabûl edilecek olursa, o zaman istinsâh, âyetlerin kırılan levhalardan yeni iki levhaya nakledilmesi demek olur.

3) Fakat "Kırılan levhaların kaybolup gittiği" görüşü tercih edilirse o zaman kalan levhaların istinsâhı, ilk başta **Levh-i Mahfûz**'dan alınmış olduğu anlamındadır.

"Sâvî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın gazabı, kötü ahlâktan ve hilimsizlikten neşet etmiş bir şey değildir. Onun kızması ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın haramları çiğnendiği için olduğundan hilim sıfatına ters düşmez.

Nitekim şâir ne güzel söylemiştir:

إِذَا قِيلَ احْلُمْ قُلْ فَلِلْحِلْمِ مَوْضِعٌ وَحِلْمُ الْفَتَى فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ جَهْلُ

"(Sana:) 'Halîm ol!' denilince, de ki: 'Hilmin de yeri var!'
Bir delikanlının gerekmediği yerde sâkin davranması cehâlettir!"

Ayet: 154

Bâzıları tarafından söylenen: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın hilmi az olduğu için **Allâh-u Te'âlâ, Firavun**'a giderken yumuşak konuşmasını emretti. **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ise hilimde kâmil olduğu için **Allâh-u Te'âlâ** ona:

﴿ ... وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ... ﴾

"...Onlara karşı sert ol!.." *(Tevbe Sûresi:73)* buyurarak kâfirlere karşı sert davranmasını emretti." sözü asılsızdır. Söylenilmesi gereken ancak şudur:

"Peygamberlerin hepsi halîm, selîm olma husûsunda mükemmeldirler. Ancak hepsi de ilk başta yumuşak davranışla emrolunmuş, sonra din yerleşip cihatla emrolunduklarında sert davranışla memur kılınmışlardır. İşte doğrusu budur! Onların herhangi birinden hilim (ağırbaşlılık) sıfatını nefyeden ise muhakkak kâfir olmuştur!"

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede ehl-i rahbet (**Allâh-u Te'âlâ**'dan korkanlar) özellikle anılmıştır, çünkü Kitab'ın âyetleriyle faydalananlar ancak onlardır.

Bir kul sadâkatli bir taleple **Allâh-u Te'âlâ**'ya, güzel amelle de cennete rağbetli olup, **Allâh-u Te'âlâ**'dan ayrılmanın ve O'ndan kopmanın acıklı azâbından, bir de cehenneme girmekten korkuya kapılırsa gerçekten de o kişi havf-u racâ (korku ve ümit) iplerine tutunmuş olur ki, böylece onlar sâyesinde isteğine ulaşır.

Şunu bil ki; haşyet (**Allâh** korkusu) ancak **Hakk Sübhânehû**'nun sıfatlarını bilmekten kaynaklanır.

Allâh-u Te'âlâ'dan korkmanın alâmeti ise, dünyâyı ve mahlûkātı terk edip nefis ve şeytanla harbetmektir. Bundan dolayı:

«رَهْبُوتٌ خَيْرٌ مِنْ رَحَمُوتٍ.»

"Korkutulman, acınıl(ıp da korkutulma)mandan daha hayırlıdır!" buyrulmuştur. Çünkü tahliye (boşaltmak), tahliyeden (donatmaktan) öncedir. Terhîbattan (korkutucu kıssalardan) biri de; **Yahyâ ibni Zekeriyyâ** *(Aleyhimesselâm)*dan nakledilen şu hâdisedir. O bir kere arpa ekmeğinden çok yiyerek doyduğunda o gece uyuya kalıp virdini okuyamayınca **Allâh-u Te'âlâ** ona:

«يَا يَحْيَى! هَلْ وَجَدْتَ دَارًا خَيْرًا لَكَ مِنْ دَارِى، اَوْ جِوَارًا خَيْرًا لَكَ مِنْ جِوَارِى؟ وَعِزَّتِى وَجَلَالِى لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَى الْفِرْدَوْسِ اطِّلَاعَةً لَذَابَ جِسْمُكَ وَلَزَهَقَتْ نَفْسُكَ اشْتِيَاقًا اِلَى الْفِرْدَوْسِ الْاَعْلَى وَلَوِ اطَّلَعْتَ عَلَى نَارِ جَهَنَّمَ اطِّلَاعَةً لَبَكَيْتَ الصَّدِيدَ بَعْدَ الدُّمُوعِ وَلَلَبِسْتَ الْحَدِيدَ بَعْدَ الْمَنْسُوجِ.»

"Ey Yahyâ! Kendin için Benim evimden daha hayırlı bir ev mi buldun, yoksa Benim civârımdan kendin için daha hayırlı bir komşuluk mu buldun? İzzim Celâlim hakkı (ululuğum ve yüceliğim bahşı) **için Firdevs'i bir kerecik görecek olsaydın elbette cismin erirdi ve Firdevs-i e'lâya iştiyâkından dolayı rûhun çıkardı, cehennem ateşini de tek bir kere görecek olsaydın elbette gözyaşlarının ardından kan ve irin ağlardın ve elbette dokuma** (kumaş)**lardan sonra demir giyerdin!"** diye vahyetti. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/249)*

Hasen-i Basrî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Köpek dövülüp kovulsa ve kendisine kötü davranılsa da sonra önüne bir kırık kemik atılsa, geçmişte yapılandan dolayı kin tutmayıp hemen icâbet eder. İşte bu, (bu âyet-i kerîmede **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerinden istifâde edeceği bildirilen) huşû edenlerin alâmetlerindendir. İşte her müminde bu sıfatın bulunması gerekir.

Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir:

وَفَا كُنِيم و مَلاَمَتْ كَشِيم وخُوشْ بَاشِيمْ كِه دَرْ طَرِيقَتِ مَا كَافِرِيسْتْ رَنْجِيدَنْ

"Vefâ ederiz, azarlanmaya katlanırız ve iyi geçiniriz,
Zîrâ bizim şerî'atımızda incinmek kâfirliktir."

Günlerimizi ve vakitlerimizi hoşlukla geçiririz. Zîrâ bizim yolumuzda halkı incitmek ve halkdan incinmek kâfirlik sayılır. Yâni tarîkimizde (yolumuzda) yasaktır. Çünkü âşığa gereken, cefâya tahammül etmesidir.

***Hazret-i Allâh**'ın ahdine vefâ gösteririz, din işinde hiçbir kınayıcının kınamasından çekinmeyiz ve bütün belâlara tahammül ederek hoş gönüllü oluruz. Zîrâ aşk yolunda belâ ve mihnete (sıkıntıya) tahammül etmemek ve incinmek, bizim mezhebimizde kâfirliktir.* *(Hâfız Şerhi Konevî ve Sûdî Efendi:2/426)*

Hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur:

«مَنْ لَمْ يَخَفِ اللهَ خَفْ مِنْهُ.»

"Kim Allâh'tan korkmazsa sen ondan kork!" *(Sehâvî, el-Mekasıdü'l-hasene, no:1176, sh:500; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:2600, 2/276; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/249)*

İmâm-ı Sehâvî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bunun mânâsı sahihtir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'dan korkmamak, sâhibini her türlü istenmedik sakıncalı işe düşürür.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

لاَ تَخَافُوا هَسْتْ نُزْلِ خَايِفَانْ هَسْتْ دَرْ خَورْ اَزْ بَرَايِ خَايِفْ آنْ

"Korkanlara ikrâm olunan yemek 'Korkmayın' (hitâbı)**dır,**
Zîrâ bu, (Allâh) korkusu olanlara (mahsûs ve) **lâyıktır."**

***Allâh**'dan korkmak bir fazîlettir. **Allâh** korkusu duyanlara, **Hakk Te'âlâ Hazretleri** gönül huzûru verir ve onları "Korkmayın, mahzûn olmayın" müjdesi ile emîn kılarak rahatlatır. Bu da onlar için İlâhî bir ziyâfet ve ihsân-i ma'nevîdir (görünmeyen bir iyiliktir).*

***Allâh-u Te'âlâ Hazretleri**'nden havf edenler (korkanlar) iki vecihle bahtiyârdırlar:*

*Birincisi; Hâlık'larından (Yaratıcı'larından) havfları (korkuları) hasebiyle, merhamet-i Rabbâniyye'yi (**Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetini) üzerlerine dâvet ederler.*

İkincisi; ibâdetleri vesâir insânî vazîfelerini yerine getirmekle ve tehzîb-i ahlâk (huylarını kötülüklerden arındırmak) ile kendilerini saâdete nâil ederler (bahtiyarlığa kavuştururlar).

***Hazret-i Mûsâ** (Aleyhisselâm) **Firavun**'un yanına gideceği zaman **Hâlık**'ına (Yaratıcısı olan **Allâh-u Te'âlâ**'ya): "Korkuyorum" deyince: "Korkma, ey **Mûsâ**!" emriyle müjdelendi.*

*Her kim **Hakk Te'âlâ**'nın rubûbiyyetini ikrâr edip (Rabliğini dillendirip), sıdk ve îmânında sâbit kadem (doğruluğunda ve inancında ayağı sâbit) ve istikāmet üzere râsih dem (her an **Allâh-u Te'âlâ**'nın rızâsı üzere) olarak **Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd**'dan korkar ise, ölüm ânında ve mahşerde melekler ona **Mevlây-i Müte'âl** tarafından:*

﴿ ... لاَ تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا ... ﴾

*"...**Korkmayın ve üzülmeyin...**" kelâmıyla gelirler ve onu emîn kılarlar.*

*Nitekim **Allâh-u Te'âlâ** bu hususta şöyle buyurmuştur:*

﴿ إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴾

"O kimseler ki: 'Rabbimiz ancak Allâh'tır!' de**(mek sûretiyle tüm îman şartlarına şüphesiz inançlarını ifâde et)**mişlerdir, sonra da** (şirke dönmeyip bu ikrarda sebat etmişler ve farzları ihlâs üzere edâ ederek) **istikāmet göstermişlerdir; şüphesiz melekler** (dünyâda ve âhirette karşılaşacakları tüm tehlikeli geçitlerde, özellikle korku ve üzüntüye kapıldıklarında, ölüm ânında, kabirde ve dirilme sırasında) **sürekli onlar üzerine inmektedir ki:

*'(Geleceğinizle alâkalı herhangi bir şeyden) **korkmayın ve** (geride bıraktıklarınıza da hiç) **üzülmeyin, bir de siz,** (peygamberler vâsıtasıyla dünyâda) **vaad olunmakta bulunmuş olduğunuz o cennetle müjdeleni**(p sevini)**n!'** (derler.)"* (Fussilet Sûresi:30) (Seyyid Hâfız Muhammed Murâd Nakşibendî, Hülâsatü'ş-Şurûh Şerh-i Mesnevî, Süleymâniye Kütüphânesi, Dârü'l-Mesnevî-208, varak:94; Sarı Abdullah Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî:2/260; Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/131; Âbidîn Pâşâ, Terceme ve Şerh-i Mesnevîy-i Şerîf:3/28-29)

هَرْ كِه تَرْسَدْ مَرْ وَرَا اِيمَنْ كُنَنْد مَرْ دِلِ تَرْسَنْدَه رَا سَاكِنْ كُنَنْدْ

"Korkmuş olan kişiyi emîn kılarlar,
Korkmuş olan kalbi yatıştırırlar.

*Havf (korku)dan maksat, Havf-ı Rabbânî'dir (**Allâh** korkusudur). Yoksa bir hırsız hırsızlığa yeltendiği sırada, zâbıtadan (polisten) hissettiği korku üzerine, ona: "Korkma!" denmesi müjde olmaz. Bilakis, gerek **Cenâb-ı Allâh**'a âit olan, gerek insanlarla alâkalı, gerekse de kānun ve nizamlara tealluk eden "Kork!" sadâları mânen ve maddeten dehşet-endâz olur (dehşet salar).*

*İşte ancak **Hakk Te'âlâ**'dan hakkıyla korkanları rahatlatırlar ve onların gönüllerini teskîn (sâkinleştirerek) ve tesellî ederek, mutmain kılarlar (yatıştırırlar) da böylece onlar ebedî bir emniyete (sonsuz güvenliğe) kavuşurlar.* (Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/131; Âbidîn Pâşâ, Terceme ve Şerh-i Mesnevîy-i Şerîf:3/29)

آنْ كِه خَوْفَشْ نِيسْتْ چُونْ گُويِى مَتَرْسْ دَرْسْ چَه دْهِى نِيسْتْ اُو مُحْتَاجِ دَرْسْ

"Korkusu olmayana nasıl olur da 'Korkma!' dersin,
Derse ihtiyacı olmayana nasıl ders verirsin?" (Mesnevî-i Ma'nevî, 1/14291431)

Âbidîn Pâşâ (Rahimehullâh)ın şerhinde zikredildiği üzere; bir kimseyi te'mîn edebilmek (ona güvence vermek) ve kendisine "Korkma" demek için, o kişinin korkmuş olması ve emniyet arzusu içinde bulunması gerekir. Yoksa zayıf aklına göre buna ihtiyâç göstermeyen küstah biri: "Ben kimseden korkmam" derse, ona "Korkma" demek, zâid (fuzûli) ve faydasız olur.

Aynı şekilde, sırf câhil olan bir mütekebbir (kibirli kişi): "Ben her şeyi bilirim" iddiâsında ısrarcı iken, ona ders vermek, muhâl (imkânsız) ve (kendisine ders verene karşı) göstereceği hakāret (aşağılama) hasebiyle de zararlı ve netîcesiz olur. (Âbidîn Pâşâ, Terceme ve Şerh-i Mesnevîy-i Şerîf:3/30)

"Ankaravî Şerhi"nde zikredildiğine göre; hikmet-i bâliğa-i İlâhiyye (**Allâh-u Te'âlâ**'nın, kulların menfaatini gözetme husûsunda zirveye varan hikmeti), emîn olanı korkutma, korkmuş olanı ise emîn etme şeklinde cârîdir (süregelmektedir). Böylelikle **Allâh-u Te'âlâ** herkes neye muhtaç ise, onun hâcetini ona sevk eder (gönderir). İhtiyaç arzetmeyen kimseye bir şey vermek ise, hikmete münâsip değildir. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:1/131)*

Sarı Abdullâh Efendi *(Kuddise sirruhû)*nun **"Mesnevî Şerhi"**nde zikredildiğine göre; havf etmeyenler (korkusuzlar) hakkında:

﴿ ... سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾

"...Sen onları uyarmış mısın yâhut kendilerini uyarmamış mısın, (bir şey değişmez. Zîrâ her iki durum da) **onlara göre eşittir;** (ne yaparsan yap) **îmân etmezler.** (Bu yüzden üzülmene değmez!)" *(Bakara Sûresi:6)* buyrulmuştur.

Enbiyâ ve evliyânın vaaz-u nasîhatte bulunarak tahvîf ve tahzîr etmeleri (korkutup, sakındırmaları), **Hakk**'tan korkanlaradır. **Hakk Te'âlâ**'nın vahdâniyetine (birliğine) îman ve Kur'ân-ı Azîm'e ittibâ edip (vahye uyup) haşr ve ba'se (öldükten sonra diriltilip mahşere çıkartılmaya), cennet ve cehenneme, sevab ve 'ıkāba, suâl ve hesâba i'tikād edenleredir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ إِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ﴾

"Sen ancak o kimseyi uyara(rak etkileye) **bilirsin ki o, zik**(i)**r** (ve öğütlerle dolu Kur'ân-ı Kerîm)**e** (inanıp, hükümleriyle amel ederek ona) **hakkıyla uymuştur ve Rahmân**(ın rahmetine aldanmayıp, azâbını görmediği halde, insanların görmedikleri yerlerde dahî O'n)**dan gıyâben korkmuştur. İşte onu**(n gibi, gerçeğe uyan kulları, yaptıkları günahlar için) **büyük bir mağfiret ve** (sâlih amellerine karşılık) **pek değerli bir mükâfatla müjdele!"** *(Yâsin Sûresi:11)* buyurmuştur.

Diğer bir âyet-i kerîmesinde de:

﴿ وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَى رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴾

"Kendileri için O'ndan başka ne bir dost, ne de (O'ndan izinsiz) **bir şefaatçi bulunmadığı halde Rablerin**(in huzûr-u mânevîsin)**e** (toplanıp) **haşr olunacaklarından korkmakta olanları onunla**(; o Kur'ân'ın beyanlarıyla) **uyar! Tâ ki onlar** (kâfirlik ve günahlardan) **iyice sakınsınlar!** (Zîrâ uyarılar, dirilmenin tamâmen imkânsız olduğunu savunanlara değil, ancak onu mümkün sayanlara tesir eder.)" *(En'âm Sûresi:51)* buyurmuştur. İşte in'âm ve ihsân (iyilik), ancak tâliplere ve muhtaçlaradır.

Şimdi benim canım, mâdem ki mürşid-i kâmil ve ârif-i vâsılın (**Allâh-u Te'âlâ**'ya mânen ulaşmış olan kâmil bir mürşidin) huzûr-u saâdet-i mevfûrlarında (bol nasipli olan ve saâdet bahşeden meclislerinde) ra'nâlık (münâsebetsizlik) satarsın ve tevâzu', meskenet, tezellül ve mes'elet (alçak gönüllülük, muhtaçlık, zillet ve dilencilik) ile kemâl-i ihtiyâcın olduğunu arz etmezsin, hem de allâme-i asır (dönemin en büyük âlimi gibi kibirli) olursun, mâdem ki "Ben bilmem!" deyip, yokluk ve iftikâr

menzilinde (fakirlik konağında) bulunmazsın, sana onlardan aslâ nasip yoktur. Bütün âlemdekiler müstağrak-ı ihsânları olsa (onların iyiliklerine boğulsa) yine de sana hisse yoktur. *(Sarı Abdullah Efendi, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî :2/261)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme temyiz haddinden (iyiyi-kötüyü seçme sınırından) uzaklaşan ve gaybdan kendisine zuhûr eden tecellîler netîcesinde geri çevirme tâkatı bulamadığı haller kendisine gâlip gelen bir kula **Allâh-u Te'âlâ**'nın güzelce mühlet verdiğine işâret etmektedir.

Peygamberlerin durumu böyle olup, kendilerini ihtiyâr (seçebilme) hâlinden muattal bırakacak haller onlara bile gâlip gelebiliyorsa, ya onlardan aşağı olanlar hakkında ne düşünülür?

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; ebûcehil karpuzu balı bozduğu gibi nefis için kızmak da îmânı bozar. Bunun için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisinden vasiyet isteyen kişiye: (لَاتَغْضَبْ) **"Gazaplanma!"** buyurdu. Sonra tekrar tekrar nasîhat istediğinde üç defâsında da: (لَاتَغْضَبْ) **"Gazaplanma!"** buyurdu.

Zîrâ aşırı kızgınlık aklın nûrunu kapatacağı için, gazaplanan kişiden, reddedilecek işler sâdır olur, hattâ tamâmen îmandan bile çıkabilir. Bâzı kere insanın kendisini öldürmesine de sebebiyet verebilir. Bunlardan **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız!

Gazap, tasavvuf ehlinin bir insanın ayarını tespit için kullandıkları bir ölçüdür. Nitekim meşâyıhtan biri: "Bir adamı tanımak istiyorsan onu kızdır sonra ondan çıkana bak!" buyurmuştur.

Demek ki kızgınlığı **Allâh** için ve **Allâh** ile olanın aleyhine söz yoktur. Çünkü bu tür kızgınlıklar enbiyânın ve ekâbir-i evliyânın (büyük velîlerin) hâlidir.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işâreti şöyledir: **Mûsâ'dan gazap geçince** Rabbânî **levhaları aldı, onda yazılanlarda bir hidâyet** ve Hakk'a irşâd **vardı. Bir de** kābiliyetlerinin güzelliğinden dolayı **Rablerinden korkmakta olan kimseler için bir rahmet bulunmaktaydı.**

﴿ وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (155)

(وَاخْتَارَ) **Böylece seçti,** kim? (مُوسَى) **Mûsâ,** **kimden?** (قَوْمَهُ) **kavminden,** neyi? (سَبْعِينَ) **yetmişi,** ne cihetinden? (رَجُلًا) **adam cihetinden,** yânî yetmiş kişiyi seçti, niçin? (لِمِيقَاتِنَا) **tâyin ettiğimiz vakit**(te tevbe etmeleri) **için,** (فَلَمَّا) **ne zaman ki,** (أَخَذَتْ) **yakaladı,** kimi? (هُمُ) **onları,** ne? (اَلرَّجْفَةُ) **o şiddetli zelzele,** (قَالَ) **(Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*) **dedi,** ne dedi?)

(رَبِّ ey Rabbim!, (لَوْ شِئْتَ) eğer Sen dileseydin, (أَهْلَكْتَ) helâk ederdin, kimi? (هُمْ) onları, neden önce? (مِنْ قَبْلُ) (buzağıya tapmalarından) daha önce, daha kimi helâk ederdin? (وَإِيَّايَ) beni de, (أَتُهْلِكُ) helâk mı edeceksin, kimi? (نَا) bizi, ne sebebiyle? (بِمَا) o şey sebebiyle ki, (فَعَلَ) yaptı, kimler? (ٱلسُّفَهَاءُ) beyinsizler, kimden? (مِنَّا) bizim içimizden, (إِنْ هِيَ) bu değildir, (إِلَّا فِتْنَتُكَ) ancak Senin imtihanındır, (تُضِلُّ) saptırırsın, neyle? (بِهَا) onunla, kimi? (مَنْ) o kimseyi ki, (تَشَاءُ) diliyorsun, daha, (وَتَهْدِي) hidâyete erdirirsin, kimi? (مَنْ) o kimseyi ki, (تَشَاءُ) diliyorsun, (أَنْتَ) ancak Sensin, kim? (وَلِيُّنَا) bizim Velîmiz (ve Sâhibimiz), (فَاغْفِرْ) o halde mağfiret buyur, kim için? (لَنَا) bizim için, daha, (وَارْحَمْ) acı, kime? (نَا) bize,(وَأَنْتَ) zâten ancak Sensin, kim? (خَيْرُ الْغَافِرِينَ) bağışlayanların hayırlısı.

MEÂL-İ ŞERÎF

"Böylece Mûsâ tâyin ettiğimiz vakit(te **Tûr-u Sînâ**'ya gelip, buzağıya tapma günahından tevbe etmeleri) **için kavminden yetmiş adam seç**(ip onlarla birlikte belirlenen mekâna eriş)**ti.** (Bu kişiler **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a emir ve nehiyler buyuran **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmını işitmeye mazhar oldukları halde, dönüp **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: "Açıkça **Allâh**'ı görmedikçe sana aslâ inanmayacağız!" dediler. Bunun üzerine) **o şiddetli zelzele kendilerini yakalayınca** (**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*)**:**

'Ey Rabbim! Sen isteseydin (buzağıya tapmalarından) **daha önce bunları da,** (seni görmek istediğim zaman) **beni de helâk ederdin! İçimizden o** (buzağıya tapan müşriklerin ve evvelce şirkten sakındıkları halde şimdi sapıtan bu) **beyinsizlerin yapmış olduğu bir şey yüzünden bizi helâk mi edeceksin? Bu ancak Senin bir imtihanındır ki,** (ezelde sapıklığı tercih edeceğini bilerek, sapıtmasını) **dilediğini onunla dalâlete düşürürsün,** (ezelî ilminde hidâyeti seçeceğini bildiğinden, doğru yola iletmeyi) **istediğini de hidâyete erdirirsin.**

Bizim (bütün işlerimizi yöneten) **Velî'miz ancak Sensin! O halde** (yaptığımız günahları) **bizim için mağfiret buyur ve** (her şeyi kaplayan rahmetinle) **bize acı! Zâten bağışlayanların hayırlısı ancak Sensin!' dedi."**

Î Z Â H Â T

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** İsrâîloğullarının hallerini şerh etmeyi tamamlamak üzere bu âyet-i kerîmeyi zikretmiştir. Bâzılarına göreyse bu âyet-i kerîme tevbe istemenin nasıl vâki olduğunu beyân için getirilmiştir.

"Fahrurrâzî, Kurtubî, Hâzin, Celâleyn ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede seçildikleri bildirilen yetmiş kişinin kim olduğu hakkında ve nereye götürülmek üzere seçildikleri husûsunda farklı görüşler vardır.

Birinci görüşe göre bunlar, buzağıya tapan arkadaşlarının şirkinden özür dilemek için seçilen kimselerdir. Şiddetli zelzelenin onları yakalamasının sebebi ise iki türlü açıklanmıştır. Bâzılarına göre onlar buzağıya tapanları o hal üzere gördükleri halde onlardan ayrılmadıkları ve onları nehyetmedikleri için öldürülmüşlerdir.

Ayet: 155

Nitekim **İbni Abbâs** ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiğine göre: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi içinden seçtiği o yetmiş kişi, buzağıya tapınma işine râzı olmasalar da bunu yapanları nehyetmedikleri için zelzeleye yakalanmışlardır." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/472)*

Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Bu yetmiş kişi buzağıya tapanları münkerden nehyetmedikleri için ve onlara iyiliği emretmedikleri için **Allâh-u Te'âlâ** duâlarını kabûl etmemiştir. Böylece onları zelzele yakalamış ve hep birlikte ölmüşlerdir. Sonra yine **Allâh-u Te'âlâ** onları diriltmiştir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/598; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/203; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/643)*

Diğer birtakımlarına göreyse; onların öldürülmelerinin sebebi: "Biz **Allâh**'ı görmedikçe sana aslâ inanmayacağız!" demeleridir.

Nitekim **Muhammed ibni İshâk ve Süddî** *(Rahimehümellâh)* şöyle anlatmışlardır:

Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a, İsrâîloğullarından birtakım insanlarla birlikte buzağıya tapınma suçundan Kendisine özür dilemeleri için huzûruna gelmelerini emretti ve onlara bir vakit tâyin etti. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da İsrâîloğullarından hayırlılık sırasına göre yetmiş kişiyi seçti ve **Allâh-u Te'âlâ**'ya özür dilemeleri için onları götürürken:

«اِنْطَلِقُوا إِلَى اللهِ فَتُوبُوا إِلَيْهِ مِمَّا صَنَعْتُمْ وَسَلُوهُ التَّوْبَةَ عَلَى مَنْ تَرَكْتُمْ وَرَاءَكُمْ مِنْ قَوْمِكُمْ صُومُوا وَتَطَهَّرُوا وَطَهِّرُوا ثِيَابَكُمْ.»

"Allâh(ın emrettiği mekân)**a doğru gidin ve yaptıklarınızdan dolayı O'na hemen tevbe edin! Kavminizden arkanızda bıraktıklarınız adına da O'ndan tevbe isteyin, oruç tutun,** (guslederek veyâ abdest alarak) **iyice temizlenin ve elbiselerinizi temizleyin!"** buyurdu.

Böylece onları Rabbinin tâyin ettiği bir mîkât için **Tûr-u Sînâ**'ya çıkarttı. Çünkü o, **Tûr-u Sînâ**'ya **Allâh-u Te'âlâ**'nın ilmi ve izni olmaksızın gidemiyordu. O yetmiş kişi onun kendilerine emrettiği şeyi yaptıklarında ve **Rabbine** mülâkî olması için berâberinde çıktıklarında ona: "Ey **Mûsâ**! Bizim için talep et de **Rabbinin** kelâmını duyalım!" deyince o:

«أَفْعَلُ!»

"Tamam, bunu yapayım!" dedi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* dağa yaklaşınca sütun gibi bir bulut dağın üzerine düşerek dağın tamâmını kapladı, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da ona yaklaşarak içine girdi, kavmine de:

«اُدْنُوا!»

"Yaklaşın!" buyurdu. **Allâh-u Te'âlâ** kendisiyle konuşurken **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın alnına öyle büyük bir nur vuruyordu ki Âdemoğullarından hiçbiri ona bakma gücünü kendinde bulamıyordu. Bu yüzden **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın önüne bir perde çekilmişti. O kavim yaklaşarak bulutun içine girdiklerinde secdeye kapandılar ve **Allâh-u Te'âlâ** bâzı şeyleri emretmek ve nehyetmek üzere **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile konuşurken ona:

«اِفْعَلْ وَلَا تَفْعَلْ!»

"Şöyle yap, şöyle yapma!" buyurduğunu işittiler. **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a emirlerini bitirince o bulut **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın etrâfından açıldı. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kavmine doğru yönelince onlar:

﴿ ... لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللهَ جَهْرَةً ... ﴾

"...Biz Allâh'ı âşikâre görmedikçe sana aslâ inanmayacağız!.. *(Bakara Sûresi:55)* Çünkü sen O'nunla konuştun, haydi O'nu bize göster!" dediler. Bunun üzerine yıldırımlarla birlikte gelen kuvvetli zelzele onları yakalayınca bir anda ruhları çıkıverdi ve hep birlikte öldüler. O zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kalkıp **Rabbine** and vererek, O'na rağbetli bir şekilde duâ etmeye başladı ve:

«رَبِّ! مَاذَا أَقُولُ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ إِذَا أَتَيْتُهُمْ؟ وَقَدْ أَهْلَكْتَ خِيَارَهُمْ! رَبِّ! لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ!
قَدْ سَفِهُوا، أَفَتُهْلِكُ مَنْ وَرَائِي مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ.»

"Ey Rabbim! Ben yanlarına gittiğim zaman İsrâîloğullarına ne diyeceğim? Oysa Sen onların en hayırlılarını helâk ettin! Ey Rabbim! Sen isteseydin (buzağıya tapmalarından) **daha önce bunları da,** (seni görmek istediğim zaman) **beni de helâk ederdin! Gerçekten bunlar câhillik yaptılar. İsrâîloğullarından ardımda bıraktıklarımı da mı helâk edeceksin?"** dedi. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/468-469; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/401; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/288-289; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/642-643)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle anlattığı nakledilmiştir: **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* dağa giderken, kavmi içerisinden yetmiş erkek seçmekle emrolundu. O her kabîleden altı kişi seçince yetmiş iki sayısına ulaştılar. O zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*:

«إِنِّي أُمِرْتُ بِسَبْعِينَ، فَلْيَرْجِعِ اثْنَانِ، وَلَهُمَا أَجْرُ مَنْ حَضَرَ!»

"Ben yetmiş kişi seçmekle emrolundum, iki kişi geri dönsün ama yanımda olanların sevâbı onlara da verilecektir!" dedi. Bunun üzerine aralarında ihtilâf çıkınca **Yûşa' ibni Nûn** ve **Kâlib ibni Yûkannâ** *(Aleyhimesselâm)* döndüler.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* da kalan yetmiş kişiyle birlikte dağa gitti. Münâcâttan dönünce onlar: "Sen Rabbine kavuştun, öyleyse bize **Allâh**'ı âşikâre göster ki sen O'nu gördüğün gibi biz de O'nu görelim!" dediler. O anda bir ateş gelerek onları yaktı ve hepsi öldüler.

Allâh-u Te'âlâ onları öldürünce **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ ... رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا ... ﴾

"...Ey Rabbim! Sen isteseydin daha önce bunları da, beni de helâk ederdin! İçimizden o beyinsizlerin yapmış olduğu bir şey yüzünden bizi helâk mi edeceksin?.." deyince **Allâh-u Te'âlâ** onları diriltti. *(Semerkandî, Bahru'l-'ulûm:1/573; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/288; Beyzâvî, Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/642-43; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/414)*

Fazl ibni Îsâ *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: İsrâîloğulları bir gün **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: "Sen bizim amcaoğlumuz değil misin ve bizden değil misin? Sen **Rabbü'l-izzet**'le konuştuğunu iddiâ etmektesin, ama biz **Allâh**'ı açıkça görmedikçe sana aslâ inanmayacağız!" dediler. Onlar bunda ısrar edince **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a:

«اَنِ اخْتَرْ مِنْ قَوْمِكَ سَبْعِينَ رَجُلاً.»

"Kavminden yetmiş adam seç!" diye vahyetti. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da kavminden hayırlı yetmiş kişi seçti ki bunlar yirmi yaşını geçmişler fakat kırk yaşına ulaşmamışlardı. Çünkü yirmi yaşını geçenin cehâleti ve çocukluğu kaybolur. Kırk yaşına ulaşan da henüz aklından bir şey kaybetmemiş olur. Sonra onlara:

«اُخْرُجوا!»

"Çıkın!" dedi. Onlar da sahraya çıkınca dayanamayacakları şey başlarına geldi ve şiddetli zelzele onları yakalayıverdi. O zaman: "Ey **Mûsâ**! Bizi geri çevir!" dedilerse de **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*:

«لَيْسَ لِي مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ سَأَلْتُمْ شَيْئًا فَجَاءَكُمْ!»

"Benim bu işle alâkalı hiçbir tesirim olamaz, siz bir şey istediniz, o da size geldi!" dedi. Böylece onlar hep birlikte öldüler. O zaman:

«يَا مُوسٰى! اِرْجِعْ!»

"Ey Mûsâ! Dön!" buyrulunca o:

«رَبِّ! إِلَى أَيْنَ الرِّجْعَةُ؟ ﴿رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا﴾»

"Ey Rabbim! Nereye döneyim? Rabbim! Sen isteseydin daha önce bunları da, beni de helâk ederdin! İçimizden o beyinsizlerin yapmış olduğu bir şey yüzünden bizi helâk mi edeceksin?" dedi. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/598; İbni Ebî Hâtim, no:9022, 5/1574)*

"Sâvî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; yetmiş kişinin, **Allâh-u Te'âlâ**'yı görmeyi istedikleri için öldürülmüş olduğu görüşü **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* dışındakilerin kavlidir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*ya göreyse **Allâh-u Te'âlâ**'yı görmek isteyen yetmiş kişiyle, buzağıya tapanlara şefaat için giden yetmiş kişi farklıdır. Onların öldürülmesinin sebebi ise buzağıya tapanlarla sıkı-fıkı olmaları ve onların yaptıklarına sessiz kalmalarıdır.

İkinci görüşe göre bu yetmiş kişi, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı, **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ı öldürmekle suçlayanlar ortaya çıktığında bunun tespiti için seçilip **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ın kabrine götürülen kimselerdir. Nitekim **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «اِنْطَلَقَ مُوسٰى وَهَارُونُ وَشَبَّرٌ وَشَبِيرٌ، فَانْطَلَقُوا إِلَى سَفْحِ جَبَلٍ، فَنَامَ هَارُونُ عَلَى سَرِيرٍ، فَتَوَفَّاهُ اللهُ. فَلَمَّا رَجَعَ مُوسٰى إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ قَالُوا لَهُ: أَيْنَ هَارُونُ؟ قَالَ: تَوَفَّاهُ اللهُ. قَالُوا: أَنْتَ قَتَلْتَهُ، حَسَدْتَنَا عَلَى خُلُقِهِ وَلِينِهِ قَالَ: فَاخْتَارُوا مَنْ شِئْتُمْ! قَالَ: فَاخْتَارُوا سَبْعِينَ رَجُلًا. قَالَ: فَذٰلِكَ قَوْلُهُ: ﴿وَاخْتَارَ مُوسٰى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا﴾ قَالَ: فَلَمَّا انْتَهَوْا إِلَيْهِ قَالُوا: يَا هَارُونُ! مَنْ قَتَلَكَ؟ قَالَ: مَا قَتَلَنِي أَحَدٌ، وَلٰكِنَّنِي تَوَفَّانِيَ اللهُ. قَالُوا: يَا مُوسٰى! لَنْ نَعْصِيَ بَعْدَ الْيَوْمِ! قَالَ: فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ. قَالَ: فَجَعَلَ مُوسٰى يَرْجِعُ يَمِينًا وَشِمَالًا، وَقَالَ: يَا ﴿رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ﴾ قَالَ: فَأَحْيَاهُمُ اللهُ وَجَعَلَهُمْ أَنْبِيَاءَ كُلَّهُمْ.»

"(**Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ın eceli yaklaşınca **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: **'Sen, Hârûn ve Hârûn'un oğlu dağda bir mağaraya gidin, Ben orada onun rûhunu alacağım!'** diye vahyetti. Bunun üzerine) **Mûsâ, Hârun,** (**Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ın iki oğlu) **Şebber** ve **Şebîr** *(Aleyhimüsselâm)* birlikte yolculuğa çıkıp bir dağın eteğine gittiler. (Orada bir mağaraya girer girmez **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* orada gördüğü bir döşeğe uzandı. Sonra kalkınca **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*a: **'Ey Hârûn! Burası ne güzel!'** diye onu çağırdı.) **Hârûn** *(Aleyhisselâm)* bu seririn üzerinde uyurken **Allâh-u Te'âlâ** rûhunu aldı.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* (da onu vefât ettiği yere defnetti, sonra) İsrâîloğullarına dönünce ona: "**Hârûn** nerede?" dediler. O: **"Allâh onu vefât ettirdi!"** deyince onlar: "Güzel ahlâkından ve yumuşaklığından dolayı (biz onu senden fazla sevdiğimiz için) bizi kıskandın da onu öldürdün!" dediler.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* da: **"**(Yazıklar olsun size! Ben kardeşimi öldüreceğim ha! Oysa onu kendime vezir olarak **Allâh**'tan ben istemiştim. Ben onu öldürmek isteseydim oğlu beni bırakır mıydı?) **O zaman istediklerinizi seçin** (onları onun mezarına götüreyim de ona bunu sorsunlar, böylece sizin ne büyük iftirâcı olduğunuzu ispat edeyim)**!"** dedi. Onlar da yetmiş kişiyi seçtiler. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

"Böylece Mûsâ tâyin ettiğimiz vakit için kavminden yetmiş adam seçti." kavl-i şerîfi budur.

Onlar o(nun mezarı)na vardıklarında: "Ey **Hârûn**! Seni kim öldürdü?" dediler. O: "Beni kimse öldürmedi, lâkin **Allâh** beni vefât ettirdi!" deyince onlar: "Ey **Mûsâ**! Bugünden sonra aslâ sana isyân etmeyeceğiz!" dediler. İşte o zaman onları şiddetli zelzele yakalayınca (ve onları öldürünce) **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* sağa sola koşarak:

"Ey Rabbim! Sen isteseydin daha önce bunları da, beni de helâk ederdin! İçimizden o beyinsizlerin yapmış olduğu bir şey yüzünden bizi helâk mi edeceksin? Bu ancak Senin bir imtihanındır ki, dilediğini onunla dalâlete düşürürsün, istediğini de hidâyete erdirirsin." demeye başlayınca **Allâh-u Te'âlâ** onları diriltti ve (**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın duâsıyla) hepsini peygamber yaptı." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/470-471; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:31832, 6/337; İbni Ebî Hâtim, no:9018, 5/1573; Semerkandî, Bahru'l-'ulûm:1/572; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/289; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/643; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/401-402; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/599; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/281)*

Bütün bu rivâyetlerden anlaşıldığına göre; ehli tefsir bu mîkātın, evvelce **Allâh-u Te'âlâ** ile konuşmak için tâyin edilen mîkatla aynı olup olmadığı husûsunda ihtilâfa düşmüştür.

Bâzıları bu mîkātın **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın **Allâh-u Te'âlâ** ile konuştuğu ve Kendisini görmek istediği mîkat olduğunu söylemişler ve yukarıda zikredilen delillerden buna uygun olanları görüşlerinin doğruluğuna delil getirmişlerdir.

Müfessirlerin ekserîsi ise, iki mîkātın birbirinden farklı olduğu görüşündedir. Çünkü birinci mîkatta **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bayılıp düştüğü, ikinci mîkatta ise kendilerine zelzele çarpan yetmiş kişiye duâ ettiği bahsedilmiştir.

Zâten iki mîkātı aynı kabûl etmemiz durumunda, evvelâ **Allâh-u Te'âlâ** ile mükâleme mîkātı konu edilip, sonra buzağı kıssasının mevzu edilmesi, sonra tekrar

kelâm mîkâtına dönülmesi gibi çalkantılı bir tertip gözetilmiş olur ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmını mümkün olduğu nispette bu gibi ıztıraplardan uzak tutmak gerektiği için, fesâhat bakımından evlâ olan, burada yeni bir kıssa başladığını kabûl etmektir.

Nitekim bunu destekleyen rivâyetlerin bir kısmı da yukarıda zikredilmiştir. **Tıybî** *(Rahimehullâh)* da bu görüşü tercih edenler arasındadır.

Âyet-i kerîmede geçen: "Yetmiş kişi"nin fazîletine dâir bâzı rivâyetler vardır. Geride zikredilen bâzı rivâyetlerde onların methedilmediği, diğer bir kısmında ise methedildikleri görülmektedir. Tabî bu, yetmiş kişinin hangi mîkat için seçilip götürüldüğüne göre farklılık arzetmektedir.

1) Bu yetmiş kişinin ilk mîkatta **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*la birlikte **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmını duymak üzere **Tûr**'a götürülmeleri rivâyetine göre bunlar, seçkin ve fazîletli kimselerdir.

Fakat **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmını işittiklerinde yanlış bir kıyâs yaparak görülebileceğini de sanmışlar ve ru'yet beklentisine girmişler ama bu istekte edep sınırını aşarak: "Biz **Allâh**'ı görmeden sana inanmayız!" demeye cesâret edebilmişlerdir. Sonra **Allâh-u Te'âlâ** onları öldürerek cezâlandırmış, dirilterek de mükâfatlandırmıştır.

2) Buzağıya tapan kavimleri adına özür dilemek üzere farklı bir mîkatta **Tûr**'a götürüldükleri rivâyetine göre onlar, buzağıya tapan kavimleriyle ilişkiyi kesmediklerinden ve onlara iyiliği emredip kötülükten nehyetmediklerinden dolayı terbiye edilmek üzere zelzeleye uğratılarak öldürülmüş, sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın duâsıyla yine bir ikrama mazhariyet kazanarak diriltilmişlerdir.

3) İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen farklı bir rivâyete göre: "**Allâh-u Te'âlâ** ümmetleri adına duâcı olmak için yetmiş kişi seçmesini **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a emretmiş, o da onları bir sahrâya çıkarmış, onlar duâ ederken: "Ey **Allâh**! Bize öyle dereceler ver ki, onu bizden önce de kimseye vermiş olmayasın, bizden sonra da kimseye verecek olmayasın!" demişler. **Allâh-u Te'âlâ** onların bu duâsını beğenmeyince zelzele onları yakalayıvermiş.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* da: **'Yâ Rabbi! Dilesen onları daha önce de helâk ederdin! Bu ancak Senin azâbındır ki, onu dilediğine vurdurursun, dilediğinden döndürürsün!'** diye duâda bulunmuş." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/469; İbni Ebî Hâtim, no:9023, 5/1574; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/597)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre: "Bu yetmiş kişi çok temiz elbiseler giyermiş, özellikle (henüz üzerlerine koca hakkı gibi haklar ve mesûliyetler terettüp etmemiş olan) bâkirelerin eğirip dokuduğu elbiseler giyerlermiş. Sonra yağmur yağdığı bir gecenin sabahında sahrâya çıkarlar orada **Allâh-u Te'âlâ**'ya duâ ederlermiş.

İşte **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kendilerini seçip çıkardığı o gün **Allâh-u Te'âlâ**'dan ne istemişlerse mutlaka **Allâh-u Te'âlâ** istediklerini onlara değil de bizim ümmete vermiştir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/602-603)*

Bu üç görüşe göre yetmiş kişi **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin fazîletli ve seçkin kişileri olmakla birlikte daha sonra peygamber olduklarına dâir bir rivâyet mevcut değildir.

4) Geride **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan naklen zikredilen ve birçok kaynağı belirtilen rivâyete göreyse bu kişiler **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı kendisine atılan iftirâdan temize çıkarmak için seçilen ve **Hârûn** *(Aleyhisselâm)*ın kabrine götürülen kimselerdir ki, iftirâcılara karışmaları nedeniyle zelzeleye tutulmuşlar, sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın duâsıyla diriltilerek peygamber olmuşlardır.

Geride zikredilen rivâyet dışında bunu destekleyen diğer bâzı hadîs-i şerîfler mevcuttur.

Nitekim **Ali** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ نَزَلَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ، فَرَكَزَ لِوَاءَهُ بِالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَغَدَا بِسَائِرِ الْمَلَائِكَةِ إِلَى المساجِدِ الَّتِي يُجَمَّعُ فِيهَا يَوْمُ الْجُمُعَةِ ، فَرَكَزُوا أَلْوِيَتَهُمْ وَرَايَاتِهِمْ بِأَبْوَابِ الْمَسَاجِدِ ، ثُمَّ نَشَرُوا قَرَاطِيسَ مِنْ فِضَّةٍ وَأَقْلَامًا مِنْ ذَهَبٍ، ثُمَّ كَتَبُوا الْأَوَّلَ فَالْأَوَّلَ مَنْ بَكَّرَ إِلَى الْجُمُعَةِ، فَإِذَا بَلَغَ مَنْ فِي الْمَسْجِدِ سَبْعِينَ رَجُلًا قَدْ بَكَّرُوا طَوَوُا الْقَرَاطِيسَ، فَكَانَ أُولَئِكَ السَّبْعُونَ كَالَّذِينَ اخْتَارَهُمْ مُوسَى مِنْ قَوْمِهِ، وَالَّذِينَ اخْتَارَهُمْ مُوسَى مِنْ قَوْمِهِ كَانُوا أَنْبِيَاءَ.»

"Cumâ günü olduğu zaman Cibrîl *(Aleyhisselâm)* **Mescid-i Harâm'a iner ve sancağını Mescid-i Harâm'a diker. Sonra diğer melekler sabah sabah insanların cumâ günü cumâ namazı kılacağı mescitlere giderler ve sancaklarını ve bayraklarını mescitleri apılarına dikerler.**

Sonra gümüşten kâğıtlarla altından kalemleri açarlar, daha sonra cumâya erken gelenlerden en önce geleni, daha sonra geleni yazarlar. Mescide erken gelenlerin sayısı yetmiş kişiye ulaşınca kâğıtları dürerler.

İşte o yetmiş kişi, Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın, **kavminden seçmiş olduğu kimseler gibidir. Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın **kavmi içerisinden seçmiş olduğu kimseler peygamber idiler."** *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/755-756; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/609)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurdu:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا رَاحَ مِنَّا إِلَى الْجُمُعَةِ سَبْعُونَ رَجُلًا كَانُوا كَسَبْعِينَ مُوسَى الَّذِينَ وَفَدُوا إِلَى رَبِّهِمْ أَوْ أَفْضَلَ.»

"Bizim içimizden yetmiş kişi cumâya erken gittiği zaman, işte onlar Rablerine cemaat hâlinde giden Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın **yetmiş kişisi gibi olurlar, ya da daha üstün olurlar!"** *(Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî, Keşfü'l-esrâr ve uddetü'l-ebrâr:3/756; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/609-610)*

Âyet-i kerîmede geçen:

﴿ ... فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ ... ﴾

"...Racfe onları yakalayınca..." kavl-i şerîfinden yola çıkan ve geride zikredilen rivâyetleri göz önünde bulunduran müfessirlerin ekserisi, yetmiş kişinin zelzele ile öldürülüp sonra **Allâh-u Te'âlâ**'nın onları dirilttiği görüşündedir. Bâzı rivâyetlere göreyse onların baygınlık geçirip sonra ayıldıkları zikredilmiştir.

Her hâlükârda onların başına bu musîbetin gelmesi, bâzı rivâyetlere göre: "**Allâh**'ı görmeden sana inanmayacağız!" dedikleri için, bâzı rivâyetlerde **Allâh-u Te'âlâ**'nın ne kadar büyük olduğu husûsunda hakîkî bir îmâna sâhip olsunlar için, diğer bir kısım rivâyetlere göreyse sâdece te'dîb (edep vermek) içindir ki bunların her birine uygun düşen rivâyetler geride zikredilmiştir.

Yetmiş kişinin zelzele ile öldürülmesinin ardından **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ ... رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ ... ﴾

"...Ey Rabbim! Sen isteseydin daha önce bunları da, beni de helâk ederdin!.." diye duâ etmek sûretiyle, önceki affı arzederek, gelecek affı celbetmeye çalışmıştır ki, böylece o: "Yâ Rabbi! Sen daha önceki günahları sebebiyle **Firavun**'u bunların üzerine musallat edip onları helâk edebilirdin, onları denizden geçerken boğmaya da **Kādir**'din. Fakat onlara acıdın da helâk etmedin, o halde keremin muktezâsınca daha önce kendilerine merhamet buyurduğun gibi şimdi de onlara rahmetinle muâmele et!" demiş olmaktadır.

Fakat bu arada kendisinden de bahsetmesi, başına gelecek her kadere teslimiyet ızhârı ve tevâzu beyânı kabîlindendir. Yoksa kendisinden helâk edilmeye sebebiyet verecek bir suç sâdır olmamıştır. Gerçi onun Kıptî'yi öldürdüğünde, **Firavun** tarafından helâk edilme tehlikesi geçirdiği düşünülecek olursa, orada **Allâh-u Te'âlâ**'nın kendisini kurtardığı görülmektedir.

Sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*:

﴿ ... أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا ... ﴾

"...İçimizden o beyinsizlerin yapmış olduğu bir şey yüzünden bizi helâk mi edeceksin?.." derken, bir bunalım ızhâr etmemiştir. Çünkü böyle bir hal nübüvvet makāmına yakışan bir şey olmaz. Bu ancak **Allâh-u Te'âlâ**'yı görmeden inanmayacağını söyleyen edepsizlerin ve inatçıların yaptığı işten dolayı bir darlanma netîcesinde söylenmiştir ki böylece **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın lütfuna çok güvendiği için onları helâk etmesinin söz konusu olmayacağını beyân etmiş olmaktadır.

Nitekim **İbnü'l-Enbârî** *(Rahimehullâh)* bunu böyle anlamıştır ki, bu mânâ uygun bir mânâdır, çünkü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* gibi bir peygamberin, başkalarının günahı yüzünden **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir kavmi helâk edeceğini düşündüğünü kabûl etmek câiz olmaz!

Müberrid *(Rahimehullâh)*a göre ise bu söz, isti'tâf (acınma talebi) için olduğundan: "Ne olur bizi helâk etme!" anlamına gelmektedir.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **Allâh-u Te'âlâ**'ya münâcâtını:

﴿ ... إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ ... ﴾

"...Bu ancak Senin bir imtihanındır ki, dilediğini onunla dalâlete düşürürsün, istediğini de hidâyete erdirirsin..." diyerek sürdürmüştür ki, bu fitne **Allâh-u Te'âlâ**'nın imtihanından ibâret olup, iki türlü anlaşılabilir; ya **Allâh-u Te'âlâ**'nın

onlara kelâmını işittirip, yanlış bir kıyas yapmalarına sebebiyet vererek, kendilerini ru'yet (Zât'ını görme) beklentisine sokmasıdır.

Ya da buzağıda ses çıkarma kâbiliyeti yaratarak onların ona meyletmesine sebebiyet vermesidir. Nitekim **Râşid ibni Sa'd** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre:

عَنْ رَاشِدِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ اللهَ تَعَالَى لَمَّا قَالَ لِمُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: «إِنَّ قَوْمَكَ اتَّخَذُوا عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ. قَالَ: يَا رَبِّ! فَمَنْ جَعَلَ فِيهِ الرُّوحَ؟ قَالَ: أَنَا قَالَ: فَأَنْتَ أَضْلَلْتَهُمْ يَا رَبِّ! قَالَ: يَا رَأْسَ النَّبِيِّينَ! يَا أَبَا الْحُكَمَاءِ! إِنِّي رَأَيْتُ ذٰلِكَ فِي قُلُوبِهِمْ فَيَسَّرْتُهُ لَهُمْ.»

"Allâh-u Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a: **'Senin kavmin ses çıkaran bir buzağı cesedini ilâh edindiler.'** diye bildirince **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: **'Yâ Rabbi! Ona kim ruh verdi?'** diye sormuş, **Allâh-u Te'âlâ: 'Ben'** buyurunca o: **'Yâ Rabbi! Demek onları dalâlete düşüren Sensin.'** demiş, o zaman **Allâh-u Te'âlâ**: **'Ey peygamberlerin reisi! Ey hikmetli kimselerin babası! Ben onların kalplerinde buzağıya tapma meyli gördüm de** (imtihan hikmetine binâen) **bunu**(n sebeplerini) **onlara hazırladım.' buyurmuştur."** *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/110; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/602; İbni Ebî Hâtim, no:8989, 5/1568)*

İşte bu cümle-i celîlede geçen: **"Sen dilediğini onunla dalâlete düşürürsün, istediğini de hidâyete erdirirsin."** ifâde-i celîlesinden ve bu rivâyetten anlaşıldığına göre; Ehl-i Sünnet'in: "Dalâleti de hidâyeti de yaratan ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır." görüşü ne kadar isâbetlidir.

Vâhidî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme: "Kul kendi hidâyet ve dalâletini kendi kendine yaratır." diyen Mu'tezile aleyhindeki en güçlü delillerinden biri olup, onlara bu hususta hiçbir mâzeret bırakmamaktadır.

Geride zikredilen rivâyetten anlaşıldığı üzere **Allâh-u Te'âlâ** kulunun kalbinde ne tarafa meyil görürse, imtihan olsun diye ona o yola gitme sebeplerini yaratır, yoksa kimseyi bir yöne gitmeye mecbur etmez.

İşte İsrâîloğullarının başına gelen bu kıssada da **Allâh-u Te'âlâ**'nın, onlara kelâmını işittirmesi yâhut buzağı heykelinde ses çıkarma gibi bir hârikulâdelik meydana getirmesi, hidâyet bulanın hidâyetine, dalâlete düşenin de sapıtmasına sebep olduğundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** bu imtihan sebebiyle kimini saptırmış, kimini de hidâyette sâbit bırakmıştır.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* münâcâtının sonunda:

﴿ ... أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴾

"...Bizim (bütün işlerimizi yöneten) **Velî'miz ancak Sensin! O halde** (yaptığımız günahları) **bizim için mağfiret buyur ve** (her şeyi kaplayan rahmetinle) **bize acı! Zâten bağışlayanların hayırlısı ancak Sensin!"** diye duâ etmiştir ki burada hasr söz konusu olduğu için mânâ: "Senden başka hiçbir sâhip, hiçbir hidâyetçi ve hiçbir yardımcı yoktur! Bizim dünyevî ve uhrevî işlerimizi yönetmeyi üstlenen ancak Sensin!" demek olur.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın bu makamda mağfiret talebini rahmet isteğinden önce zikretmesi, tahliye (arındırmak), tahliye (süslemek)den daha önemli olduğu içindir.

"Allâh-u Te'âlâ'nın mağfiret edenlerin en hayırlısı oluşu"na mânâ verenler burayı: "Yâ Rabbi! Senden başka bağışlayan kim varsa, o bu işi ya bir güzel övgü talebiyle veyâ bol sevap kazanmak için yâhut intikamcılık gibi hasis duygulara köle olma vasfından kendini kurtarıp, kalbini tatmin etmek için yapar.

Ama Sen kullarının günahlarını bir ivaz ve garaz (karşılık beklentisiyle ya da bir hedefe ulaşma) talebiyle değil, sâdece hâlis fazl-u kereminle mağfiret edersin. Bu nedenle bağışlayanların en hayırlısı vasfını hak eden ancak Sensin!" şeklinde tefsir etmişlerdir.

İsmâ'îl Hakkî *(Kuddise Sirruhû)* **"Rûhu'l-beyân Tefsîri"**nde şöyle zikretmiştir: Bu âyet-i kerîmede geçen: "Bu ancak Senin fitnendir!" sözü: "Sen onlara kelâmını işittirdin, bu da onların fitnelenmeleri netîcesinde sebât edemeyip Seni görme beklentisine girmelerine sebep oldu." mânâsına geldiği için, seçilen yetmiş kişinin **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmını duyduklarına delâlet etmektedir, ama bu ikram yollu değil de imtihan vechi üzere olmuştur.

Fakat bu, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın risâletle ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmını duymakla seçkin kılınmış olmasına zarar vermez. Çünkü onların duymasıyla **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın işitmesi arasında çok büyük farklar vardır.

(**Şâh-ı Nakşibend Hazretleri**'nin en büyük halîfelerinden olan **Hâce Muhammed Pârisâ**'ya âit) **"Faslü'l-hitâb"** isimli eserde zikredildiğine göre; **Hakk Te'âlâ, Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kemâl mertebesine ulaşması için onu bast (mânevî genişlik) makāmında tuttu. O da ulaşmış olduğu bu naz makāmı sebebiyle **Allâh-u Te'âlâ**'ya bu şekilde hitap etme cüretini gösterdi. Çünkü naz makāmı mahbûbiyyet mertebesindedir. *(Hâce Muhammed Pârisâ, Faslü'l-hitâb, sh:59-60)*

*Yâni; **Musâ** (Aleyhisselâm) ünsiyyet hâlinin kemâline (yalnızlık hissini sâdece O'nunla giderme makāmının zirvesine) ulaşsın ve vahşet zâil olsun (yabancılık kaybolsun) diye **Hakk Te'âlâ** onu "Bast" (mânevî genişlik) makāmında tuttu.*

*İşte **bundan sonra naz, işve ve cilve sebebiyle bu cür'ete (Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlini görmeyi isteme cesâretine) teşebbüs etti. Yânî **Musâ** (Aleyhisselâm) kendisinde hâsıl olan kemâl-i ünsiyet, naz ve işve sebebiyle, sanki bir samîmiyet zuhur etmişçesine: "Ya Rabb! Cemâlini bana göster!" diye istirhâma cür'et gösterdi. İşte naz, işve ve cilve gibi haller ancak mahbûbiyet (sevilme) mertebesinde olur.* *(Aşçı Dede Efendi-İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/676)*

Hazret-i Mevlevî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Âşıkın küstahlığı (aşırı sevgiden meydana geldiği için) edebi terk sayılmaz, bilakis edebin ta kendisidir."

(**"Reşâhât"** sâhibi **Mevlânâ Safiyyüddîn**'in babası **Hüseyin Vâ'iz el-Kâşifî** *(Kuddise Sirruhumâ)* demiştir ki:)

گُفْت وگُوی عَاشِقَانْ دَرْکَارِ رَبْ جُوشِش عَشْقَسْتْ نَه تَرْكِ اَدَبْ

هَرْ كِه كَرْدْ اَزْ جَامِ حَقْ يَكْ جُرْعَه نُوشْ نَه اَدَبْ مَانَدْ دَرُو نَه عَقْلْ وَ هُوشْ

"Âşıkların, Rabb'in fiili hakkında konuşmaları, aşkın verdiği samimiyet ve coşkudandır.

Yoksa edebi terketmekten değildir.
Zîrâ Hakk'ın kadehinden bir yudum içen kimsede,
Ne edeb, ne akıl, ne de düşünce kalmaktadır."

*Âşıkların, **Cenâb-ı Hakk**'ın fiilleri hakkında konuşmaları ve heyecânla haddi aşma ve tecâvüzâne hareketleri edepsizlik sayılmaz. Yânî onların **Cenâb-ı Hakk**'ın esmâ (isimleri) ve sıfatları hakkında senin anlayamayacağın sözler söylemeleri, şerî'ate ve hakîkate muğâyir (ters) değildir. Bilakis mahzâ (hâlis bir) hakîkat ve ilm-i ledünnîdir. Onların **Cenâb-ı Hakk**'ı zikrederken sâhip oldukları cûş-u hurûşları (taşkınlıkları), sıçramaları, sayha ve feryâd etmeleri de terk-i edeb değildir, ancak aşktandır.*

*Zîrâ **Cenâb-ı Hakk**'ın feyz ve tecellî kadehinin dibinde kalmış bir yudumu bile içen kimsede ne edeb, ne de akıl kalır, hepsi gider. Artık bundan sonra onda zâhirî edebi ve aklı aramayın. Çünkü artık onda edeb ve akıl bâtın (gizli) olmuştur. Yâni harekât ve sekenâtı (bütün işleri) ayn-ı edeb (edebin ta kendisi) ve ayn-ı akıl (aklın ta kendisi) olmuştur.*

Lâkin senin bu aşk edebinden ve aşk aklından haberin yoktur, bunları bilemezsin! Git, ta'lîm eyle (çalışarak öğren), asıl ta'lîm olunacak (titizlikle öğrenilecek) şey budur! (*Aşçı Dede Efendi-İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/306*)

İbnü'ş-şeyh (Şeyhzâde) (*Rahimehullâh*) şöyle demiştir: "Mağfiret, azâbı iskât etmek (düşürmek), rahmet ise hayır îsâl etmek (iyilik ulaştırmak) anlamındandır. Def'i mazarrat, tahsîli menfaatten mukaddem (zararı savuşturmak fayda kazanmaktan önce) olduğu için, birincisi ikincisine takdim edilmiştir." Yâni bu âyet-i kerîmede merhametten önce mağfiret istenmiştir.

Mûsâ (*Aleyhisselâm*) **Allâh-u Te'âlâ**'ya:

وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ

"Sen bağışlayanların en hayırlısısın!" diye duâ ederken: "Yâ Rabbi! Sen günahı bağışlamakla kalmazsın üstelik onu sevâba çevirirsin, Senden başka her kim bir suçu cezâsız bırakırsa o mutlaka güzel bir övgü ya da bol sevap beklentisiyle veyâ kalp katılığını savuşturmak gibi bir niyetle bunu yapar.

Sen ise hiçbir garaz ve ivaz (gâye ve karşılık) bulunmaksızın, sırf fazl-u kerem ile kullarının günahlarını örtersin. Artık şu kesinleşmiştir ki Sen bağışlayanların en hayırlısısın ve acıyanların en merhametlisisin!" demek istemiştir.

Bu cümle-i celîlede hem mağfiret hem de rahmet istenmişken, sonunda özellikle mağfiretin konu edilmesi, bu makâma göre mağfiret daha ehemmiyetli olduğundandır.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** (*Aleyhisselâm*) **kavmin**in eşrâfından ve isti'dât, safâ, irâde, talep ve sülûk ehli olan seçkinlerin**den yetmiş kişi seçti. Onları** beden **sarsıntı**sı **tutunca** ki bu sarsıntı, parlayan nurlar ârız olduğunda ve sıfat tecellîlerinin tulû'âtı zâhir olduğunda, insanın kendisinden geçme feryadının başlangıçlarından olup beden tüylerinin diken diken olması ve sallanması gibi alâmetler barındırır.

Çoğu kere zikir esnâsında yâhut Kur'ân dinlerken bu gibi hareketler yâhut tesirlenecekleri farklı haller sâliklere ârız olur. Hattâ uzuvları parçalanacak hâle gelir. Biz bunu **Tarîkat-ı Nakşibendiyye** ehlinden olan **Hâlidîler**de müşâhede etmişizdir, hattâ onlara namazlarında gayr-i ihtiyâri nâra atma hâli de ârız olmaktadır, bu yüzden kimisi namazına yeniden başlamakta, kimi de devâm etmektedir.

Bundan dolayı kendilerine îtirazlar çoğalmıştır, hattâ bâzı münkirlerin: "Akıl başta yken böyle hallerin vukû bulması edebe muhâliftir ve namazı iptal edicidir, ama eğer akıl tamâmen gitmişse o zaman da bu durum abdesti bozar, ama biz onların abdest almadıklarını görüyoruz!" dediklerini duydum.

Buna cevâben derim ki: "Onların bu hareketleri gayr-i ihtiyâri olmakla berâber akılları ve şuurları yerindedir. Bu hareketler tıpkı engellenemeyen hapşırma ve öksürme gibidir, bundan dolayı abdest de bozulmaz, namaz da bâtıl olmaz! Bir işin gayr-i ihtiyâri olması, o şeyin şuursuz olarak meydana gelmesini gerektirmez. Zîrâ eli titreyenin hareketi, elinde olmamakla berâber kendisi bunun farkındadır. Bu husus o kadar açıktır ki inkâr edilmesinde bir mânâ yoktur.

Evet! **Mevlânâ Şeyh Hâlid** *(Kuddise Sirruhû)* **Hazretleri**, müridlerinden her kime böyle bir hâl ârız olduysa, inkâr kapısını tümüyle kapatmak için ona hem abdesti, hem de namazı iâde etmesini emrederdi. Aslında doğru olan, akıl kaybolmadığı için bu cezbe hallerinin abdesti bozmamasıdır. Lâkin iki harf belirecek kadar bir nâra bulunması durumunda namaz bozulur ve bu hâle tutulan mâzur sayılmaz.

Ancak bu hareketi yapmadan namaz kılacak kadar bir vakit bulamamaya mübtelâ olan kişi o hal üzere kılar, bu hal geçtiğinde kazâ etmesi de gerekmez!"

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* mîkāta vardıktan sonra kendisine şiddetli şevk gâlip geldiği için: **"Ey Rabbim! Keşke bundan önce onları da beni de helâk etseydin! İçimizdeki beyinsizlerin yaptığı şey nedeniyle bizi** hicap ve hirman (perdelenme ve mahrûmiyet) **azâbıyla helâk mi edeceksin? Bu ancak Senin bir imtihanındır ki** bunda Senden başkasının bir etkisi yoktur!

O halde Sen bizim ef'âlimizin günahlarını (fiiliyâtımızla bulaştığımız günahları) **bağışla**dığın gibi, sıfatlarımızın ve zatlarımızın günahlarını (sıfatlarımızla ve kendi öz benliğimizle işlediğimiz günahları) da affet ve Kendi varlığınla, bizim enâniyet perdemizi kaldırarak ve Seni müşâhede etmenin getireceği nurları bize akıtarak **bize rahmet eyle!" demiştir** ki işte bu, ef'âl tecellîsi makāmının muktezâsıdır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; meşâyıhtan birinin beyânına göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* geçmiş ümmetlerde ve kendi ümmetinde bulunan evliyânın adedince kavminden adam seçmiştir ki onlar bütün halkın tazarrugâhı olan yetmiş kişidir. İnsanlar onlar sâyesinde korunurlar.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; kendilerini peygamberlerinin seçtiği bir ümmetle, **Hakk**'ın kendilerini seçtiği bir ümmet arasında ne kadar da fark vardır! **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın seçtiği kimseler:

﴿ ...فَقَالُوا أَرِنَا اللهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ ... ﴾

"Onlar: 'Allâh'ı bize açıkça göster!' dediler de, hemen yıldırım onları yakalayıverdi!" *(Nisâ Sûresi:153)*,

Hakk Sübhânehû Kendi seçtiği kimseler hakkında ise:

﴿ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴾

"Birtakım yüzler o gün aydın olacak, Rabbine bakacak!" *(Kıyâme Sûresi:22-23)* buyurmuştur.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* **Hakk Sübhânehû**'ya karşı sakınma makāmından ayrılarak ve hakîkat sıfatına bürünerek açık bir ifâdeyle: "Bu ancak Senin fitnendir!" demiş, sonra hükmü O'na havâle ederek:

"Bununla dilediğini saptırırsın, dilediğini de hidâyete eriştirirsin!" demiş, daha sonra duâdan önce methü senâda bulunarak: "Bizim sâhibimiz ancak Sensin!" demiş, bunun akabinde de: "Bizi affet ve bize merhamet et!" diyerek tazarrûda bulunmuştur.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* münâcât makāmında kurbet (mânevî yakınlık) yaygısı üzerinde tahkîk (hakîkati arama) vasfıyla pervâsızlıkta bulunarak inkisâr (boyun kırıklığı) ve iftikār (ihtiyaç) hâlindeki ızdırab ve hayret (mânevî çalkantı ve şaşkınlık) sebebiyle cüret gösterdi de:

﴿ ... إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ ... ﴾

"...Bu ancak Senin fitnendir..." *(A'râf Sûresi:155)* deyiverdi.

Daha sonra kendine geldi de acziyet ve kırıklık hâline geçerek pişman oldu. Böylece heybet ve celâl kapısından girdi ve hükmü külliyyen (karar vermeyi tümüyle) **Hakk**'a bırakmak üzere:

﴿ ... تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ ... ﴾

"...(Ezelde sapıklığı tercih edeceğini bilerek, sapıtmasını) **dilediğini onunla dalâlete düşürürsün,** (ezelî ilminde hidâyeti seçeceğini bildiğinden, doğru yola iletmeyi) **istediğini de hidâyete erdirirsin..."** *(A'râf Sûresi:155)* dedi.

Bununla da yetinmeyerek senâ lisânını (övgü dilini) açtı. Tazarrû ve yakarışı da peşine ilâve ederek:

﴿ ... أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا ... ﴾

"...Bizim (bütün işlerimizi yöneten) **Velî'miz ancak Sensin! O halde** (yaptığımız günahları) **bizim için mağfiret buyur ve** (her şeyi kaplayan rahmetinle) **bize acı!.."** *(A'râf Sûresi:155)* dedi.

Böylece o, niyâz ve muhtaçlığını **Allâh-u Te'âlâ**'ya arz ederek, rahmet ve mağfiret istedikten sonra:

﴿ ... وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴾

"...Zâten bağışlayanların hayırlısı ancak Sensin!" *(A'râf Sûresi:155)* dedi.

Eserde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* münâcât günü **Tûr-u Sînâ** kenarına

vardığında, attığı her adımda **Allâh-u Te'âlâ**'ya senâda bulunuyor, duâ ediyor ve muhtaçlık arz ediyordu.

Pîr-i Tarîkat Şeyhülislâm Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* buyurmuştur ki:

Niyâzmendler (ihtiyaç sâhipleri) reddedilmez. Niyâz (yalvarma, istek) duvarının arkasında istisnâ bulunmaz. Sevgiliden istediğini koparmak için, niyâz (sevgi gösterme) gibi bir vesîle yoktur.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* münâcât makāmına vardığında ümit ağacı yükseldi, ayrılık gecesi bitti, vuslat günü doğdu. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın gönlüne şevk, diline zikir, rûhuna muhabbet, eline de asâ geldi. Bir de kâinâtın **Cebbâr**'ından ona:

"Ey **Mûsâ**! Sır vaktidir, naz zamânıdır, yük günüdür! Ne hâcetin var? Hangi atiyyeyi (bahşişi) istersin? Ey **Mûsâ**! İste, tâ ki bahşedeyim. Söyle, tâ ki dinleyeyim!" diye nidâ geldi.

Pîr-i Tarîkat Şeyhülislâm Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* buyurdu ki:

Hakk'ın murâdı olan ve sevgiye lâyık olan bir kulu inâyetle süslerler, fazîletle yüklerler, muhabbet elbisesiyle örterler, keremle taltîf ederler, nihâyet o pervâsız olur (rahat hareket eder).

Daha sonra onu gayret (her şeyden kıskanılma nedeniyle **Allâh-u Te'âlâ**'dan, Kendi Zât'ından başka bir şey istetmeme hâli) ile muhabbet (sevmek) arasında döndürürler. **Allâh-u Te'âlâ** bâzen gayreti bağlar (kıskanılma hâlini kaldırır), o zaman kulun dili istemeye başlar. Bâzen sevgiyi açar da, bu sefer kula ayânen (istemesine lüzum kalmadan) lütfeder.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; helâk olmaktan kurtuluş ancak heybet (korkarak saymak) ve edep makāmına riâyette mevcuttur. Bundan dolayı:

«قِفْ بِالْبِسَاطِ وَإِيَّاكَ وَالْاِنْبِسَاطَ.»

"Bisatta dur, inbisattan sakın! (Edep halısının üzerinde dur ama yayılmaktan sakın!)" buyrulmuştur.

İdlâl (naz) makāmı ise ancak enbiyânın büyüklerinde ve kendilerine son derece husûsiyet bahşedilerek mahbûbiyet (sevilme) makāmının hakîkatine ermiş olan velîlerde bulunur ki, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın:

﴿ ... أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا ... ﴾

"...İçimizdeki beyinsizlerin yaptığı yüzünden bizi de mi helâk edeceksin?.." sözü bu kabildendir. Nitekim **"el-İhyâ"**da böylece zikredilmiştir.

İdlâl; özel sevginin hakîkatine ermekten ve ünsiyet makāmına kavuşmaktan dolayı galeyân eden bir rahatlıktır ki bu ancak nefsi adına bir isteği bulunmayan, varlığını ve enâniyetini bile hissetmeyen sözü makbul bir mahbûba denk gelir. Yoksa (nefsâniyet içerikli bir naz yapmaya kalkarsa) bu onun yüzüne çarpılır ve helâkine sebep olur.

Ebu'l-Hasen eş-Şâzelî *(Radıyallâhu Anh)*ın **"Hızb-i Kebîr"**inde geçen:

«وَلَيْسَ مِنَ الْكَرَمِ أَنْ لَاتُحْسِنَ إِلَّا لِمَنْ أَحْسَنَ إِلَيْكَ.»

"Senin, Sana karşı güzel amelde bulunandan başkasına güzel davranmaman keremden değildir." sözü de bu naz makāmından nâşîdir. Bu tür naz ve niyazlar ondan başka mahbûblar için de vâki olmuştur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*'ı, kavminden bâzılarını seçerek imtihan etti. Böylece o bildi ki kullar içerisinde seçilmiş olan ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın seçtiğidir, kulların seçtiği değildir. Gerçek mânâda ihtiyâr (seçme hakkı) ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya âittir. Çünkü O:

﴿ وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ ... ﴾

"Senin Rabbin dilediğini yaratır ve seçer!.." *(Kasas Sûresi:68)* buyurmuştur.

Yaratıklar için gerçek mânâda bir seçim hakkı yoktur. Zîrâ **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ ... ﴾

"...Onlar için seçim yoktur!.." *(Kasas Sûresi:68)* buyurdu.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** o seçilen kavmin arasından, sarsıntıyı, bayıltılmayı ve helâk edilmeyi gerektirici vasıf olan şeyi onlardan çekip çıkardı ki o da onların **Allâh-u Te'âlâ**'yı açıkça görmek istemeleri yüzünden edepsizlik yapmış olmalarıydı. O seçilen kişilerin cibilliyetinde yerleşmiş olan sû-i edep **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*'ın gözünden gizliydi.

Çünkü bütün gizlileri bilmeyi üstlenen ancak **Allâh-u Te'âlâ** idi. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* onların zâhiren düzgün görünmelerine göre hüküm verdi, **Allâh-u Te'âlâ** da ona Kendisinin seçtiğinin, onun gibi olduğunu, onun seçtiğinin ise onlar gibi olduğunu gösterdi. Yâni: "Ben birini seçersem o senin gibi olur, nitekim seni Ben seçmiştim ve:

﴿ وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى ﴾

"Seni Ben seçtim, artık vahyolunacakları dinle!" *(Tâhâ Sûresi:13)* buyurmuştum. Ama senin seçtiklerin, bu adamlar gibi edepsiz olur." buyurmuş oldu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* nezdinde, seçilenin, ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın seçtiği kimse olduğu hakîkati tahakkuk edince, kendi seçtiği toplumun beyinsiz olduğuna hüküm verdi de, o zaman boyun bükme, yalvarma, özür dileme, tevbe istiğfarda bulunma ve merhamet talep etme hallerini ızhar etti.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا ... ﴾

"...O şiddetli zelzele kendilerini yakalayınca (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*): **'Ey Rabbim! Sen isteseydin** (buzağıya tapmalarından) **daha önce bunları da,** (seni görmek istediğim zaman) **beni de helâk ederdin! İçimizden o** (buzağıya tapan müşriklerin ve evvelce şirkten sakındıkları halde şimdi sapıtan bu) **beyinsizlerin yapmış olduğu bir şey yüzünden bizi helâk mi edeceksin?' dedi."** buyurmuştur.

Burada bulunan diğer bir işâret de şuna dâirdir ki; **Allâh-u Te'âlâ**'yı görme isteğinin ateşi **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kalbinde bilkuvve yerleşmişti. Ama **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmını işittikten sonra bu ateş bilfiil zuhûra geldi. Çünkü kelam çakmağının kalp taşına çarpması sonucunda şevk ateşinin kıvılcımları belirmiş, onuna da sadâkatli lisan kibriti tutuşmuş ve böylece istek şûlesi tutuşmuş da o:

﴿ ... رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ ... ﴾

"...Ey Rabbim! Zâtını bana göster de Sana bakayım!.." *(A'râf Sûresi:143)* deyivermişti.

İşte böylece o kavmin kalp taşlarında da şevk ateşi yerleşmişken, İlâhî kelâmı duyma çakmağının çakmasıyla iştiyâk kıvılcımları belirmiş, onunla da dil kibriti tutuşmuştur. Ama lisan, nübüvvet dili olmayınca ondan ancak sarsıntıyla bayılmayı îcab eden duman gibi bir istek yükselmiştir. Bunun sırrı şudur:

Böylece **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ve diğerleri; muhabbet ateşinin kendisine emânet edilme ikrâmının, kulların kalplerine mahsus olduğunu bilecek de, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* bunun sâdece kendisine mahsus olduğunu ve böyle bir istekte başkasının mâzur sayılacağını zannetmeyecektir.

Zîrâ böyle bir istek, sevgilinin kelâmı duyulduğu anda ârız olan şevk galebâtı (arzu ve isteğin ağır basması)ndandır. Bundan dolayı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«مَا خَلَقَ اللهُ مِنْ بَنِى اٰدَمَ مِنْ بَشَرٍ اِلَّا وَقَلْبُهُ بَيْنَ اِصْبَعَيْنِ مِنْ اَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ اِنْ شَاءَ أَقَامَهُ وَاِنْ شَاءَ أَزَاغَهُ.»

"Allâh-u Te'âlâ Âdemoğullarından hangi beşeri yarattıysa mutlaka onun kalbi Rahmân'ın (kudret) **parmaklarından iki parmak arasındadır. Dilerse onu sâbit tutar, isterse de kaydırır."** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/254; Müslim, Kader:3, no:2654, 4/2045; İbni Mâce, Mukaddime:13, no:199, 1/72; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:6557, 7/117)* buyurmuştur.

Bu hadîs-i şerîfte geçen "İki parmak", cemâl ve celâl sıfatlarına işâret etmektedir. Bu ikram kendisine mahsus olan bir kalp insandan başkasında yoktur.

Kalbin sâbit kılınması, **Allâh-u Te'âlâ**'nın o kalbi cemâl sıfatlarının aynası yapmasına bağlıdır ki böyle bir kalpte bir lütuf ve rahmet eseri olarak şevk ve muhabbet (arzu ve sevgi) ağır basar. Bir kalbin kaydırılması ise, **Allâh-u Te'âlâ**'nın onu celâl sıfatlarının aynası yapmasındadır ki bu türlü kalbe de bir kahır ve izzet nişânesi olarak dünyâ hırsı ve şehvet gâlip gelir.

Şimdi buradaki nükteye gelince; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kalbi risâlet ve kelam mertebelerine seçilme şerefiyle seçkin kılınmış olup, kendi seçtiği kavimde bu husûsiyet bulunmayınca, kendisinin, muhabbet ateşinin şûlesini görme isteği mânevî yakınlık döşeği üzerinde edebi muhâfaza sûretiyle gerçekleştiği için o:

﴿ ... رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ ... ﴾

"...Ey Rabbim! Zâtını bana göster de Sana bakayım!.." *(A'râf Sûresi:143)* derken, rubûbiyyetin izzetini takdim etmiş (önce zikretmiş), daha sonra ubûdiyyetin zilletini ızhâr etmiştir. O toplulukta bulunan şevk ateşi edebe muhâlefetle yükseldiği

için onların isteği oyun ve eğlece içerisinde olan gâfil kalplerden neşet etmiş, bu yüzden onlar:

﴿ ... لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللهَ جَهْرَةً ... ﴾

"...Biz Allâh'ı âşikâre görmedikçe sana aslâ inanmayacağız!" *(Bakara Sûresi:55)* deme cesâretini gösterirken red ve inkârı öne almışlar, ardından açık bir görme isteğini getirmişlerdir, bu zulümleri sebebiyle de yıldırım onları yakalayıvermiştir.

İşte **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bayılıp düşmesiyle, kavminin yıldırıma çarpılması arasında çok büyük fark bulunmaktadır. Çünkü onun bayılması rubûbiyyet sıfatının tecellîsi ile birlikte gelen lütuf sa'kası (yıldırımı andıran lütuf tecellîsi), onların bayılmaları ise izzet ve azamet sıfatı açığa çıkarıldığı anda zuhûr eden kahır tecellîsinin sa'kasıdır.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* tevhîd makāmında sâbit olduğu için vahdet nûruyla bakmış ve bütün varlıkların **Allâh-u Te'âlâ** katından yönetilmekte olduğunu görmüştür. Bu arada o topluluğun sefâhetini (beyinsizliğini) ve kendilerine uygulanan fitne ve imtihan netîcesinde zuhûr eden kahır sıfatının eserlerinden kendilerinde beliren acınacak halleri de müşâhede etmiştir.

Mükâleme şarâbının kâseleri ortada deverân edip **Mûsâ** münâcât kadehleriyle mânevî sarhoşluğa kapılınca, bisât-ı inbisât (rahatça yayılma yaygısı) üzerinde bulunan ayağı kaymış, böylece o:

﴿ ... إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴾

"...Bu, ancak Senin bir fitnendir ki Sen dilediğini bununla saptırırsın, yâni kahır sıfatını temsil eden kudret parmağınla dilediğin kulun kalbini (haktan) kaydırırsın, **dilediğini de hidâyete erdirirsin** yâni lütuf sıfatının mümessili olan kudret parmağınla dilediğin kimsenin kalbini hak üzere sâbit kılarsın.

Bizim Velîmiz ancak Sensin, yâni işlerimizin mütevellîsi ve hidâyet bulmamız için yardımcımız sâdece Sensin, **artık** bizden sudûr eden zelleleri **bizim için mağfiret eyle ve** Senden istemiş olduğumuz ru'yet nîmetini lütfederek **bize rahmet eyle!**

Zâten mağfiret edenlerin hayırlısı ancak Sensin! Yâni günahkârların suçlarını örtenlerin hayırlısı sâdece Sensin. Çünkü başkaları suçu örtseler bile suçluya istediğini vermezler. Sen ise hem günahı örtersin, üstelik onu sevaplara tebdîl edersin, üstüne üstlük zelleler işleyenlerin muratlarını da verirsin!" demiştir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'nın saptırmayı hak edeni bildiği için, dilediğini saptırdığı:

﴿ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴾

"Şüphesiz senin Rabbin, Kendi yolundan saptırmakta olanı en iyi bilen ancak O'dur!" *(En'am Sûresi:117)*

Allâh-u Te'âlâ'nın saptırmak istediği kimseye nasîhat kâr etmeyeceği:

﴿ وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِنْ كَانَ اللهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾

"Allâh (sizin hür irâdenizle kötü yolu tercih ettiğinizi bildiği için) **sizi saptırmayı dilemekte bulunmuşsa, ben size** (ne kadar) **iyilikte bulunmamı arzulasam da, bu iyilikseverliğim size fayda vermez!** (Sizi yaratan ve bütün işlerinizi yöneten) **Rabbiniz ancak O'dur! Ve** (sonunda) **ancak O'na döndürüleceksiniz**(, O da yaptıklarınızın karşılığını tastamam verecektir)**!"** *(Hûd Sûresi:34)*

Allâh-u Te'âlâ'nın, dilediğini saptırıp, dilediğini hidâyet edeceği:

﴿ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَأِ اللهُ يُضْلِلْهُ وَمَنْ يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾

"Bizim âyetlerimizi yalanlamış olan o kimseler, (cehâlet, şaşkınlık ve kâfirlik) **karanlıklar**(ı) **içerisinde** (bocalayıp kalmış) **olan**(, bu nedenle de uyarıcıların nasîhatlerinden etkilenmeyen) **bir takım sağırlar ve** (hakkı söylemeyen) **dilsizlerdir. Allâh kimi**(n sapıklığı seçeceğini bildiği için, onu saptırmayı) **dilerse, onu saptırır.**

Kimi(n) **de** (hidâyeti seçeceğini bilerek onu hidâyete erdirmeyi) **dilerse, onu dosdoğru bir yol** (olan İslâm'a hidâyet buyurup, o yol) **üzere** (sâbit) **kılar."** *(En'am Sûresi:39)*

Allâh-u Te'âlâ'nın dostlarının, kendileri veyâ ümmetleri haddi aştığında Mûsâ (Aleyhisselâm) gibi sürekli mağfiret talep ettikleri:

﴿ وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴾

"(Başlarına gelen bu musîbetlere karşı) **onların sözü: 'Ey Rabbimiz! Bizim için günahlarımızı ve** (kulluk) **işimizdeki** (haddi aşmamızı ve) **israfımızı bağışla,** (er meydanında) **ayaklarımızı iyice sâbit kıl ve o kâfirler toplumuna karşı bize yardım et!' demelerinden başka bir şey olmamıştı.** (Böylece onlar suçsuz olmalarına rağmen nefislerini kırmak için kendilerine günah ve hatâ isnâdında bulunmuşlardı.)" *(Âli 'Imran Sûresi:147)*

وَاكْتُبْ لَنَا فِى هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّفِى الْاٰخِرَةِ اِنَّا
هُدْنَآ اِلَيْكَ ۭ قَالَ عَذَابِىٓ اُصِيْبُ بِهٖ مَنْ اَشَاۗءُ ۚ وَرَحْمَتِىْ
وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ۭ فَسَاَكْتُبُهَا لِلَّذِيْنَ يَتَّقُوْنَ وَيُؤْتُوْنَ
الزَّكٰوةَ وَالَّذِيْنَ هُمْ بِاٰيٰتِنَا يُؤْمِنُوْنَ ۚ ﴿١٥٦﴾ اَلَّذِيْنَ يَتَّبِعُوْنَ
الرَّسُوْلَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذِيْ يَجِدُوْنَهٗ مَكْتُوْبًا عِنْدَهُمْ
فِى التَّوْرٰىةِ وَالْاِنْجِيْلِ ۡ يَاْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهٰىهُمْ
عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ
الْخَبٰۗىِٕثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلٰلَ الَّتِىْ كَانَتْ
عَلَيْهِمْ ۭ فَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِهٖ وَعَزَّرُوْهُ وَنَصَرُوْهُ وَاتَّبَعُوا
النُّوْرَ الَّذِيْٓ اُنْزِلَ مَعَهٗٓ ۙ اُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ۚ ﴿١٥٧﴾ قُلْ
يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنِّىْ رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَمِيْعَۨا ِ الَّذِيْ
لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيٖ
وَيُمِيْتُ ۠ فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ الَّذِيْ
يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَكَلِمٰتِهٖ وَاتَّبِعُوْهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ﴿١٥٨﴾
وَمِنْ قَوْمِ مُوْسٰٓى اُمَّةٌ يَّهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُوْنَ ﴿١٥٩﴾

﴿ وَاكْتُبْ لَنَا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِاٰيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (156)

(وَاكْتُبْ) **Yaz,** kim için? (لَنَا) **bizim için,** nerede? (فِي هٰذِهِ) **işte bunda,** ondan bedel, (اَلدُّنْيَا) **en yakın olan** (dünyâ hayâtın)**da,** ne yaz? (حَسَنَةً) **güzel bir şey,** daha nerede? (وَفِي الْأَخِرَةِ) **âhirette de,** (إِنَّا) **muhakkak biz,** (هُدْنَا) **döndük,** kime? (إِلَيْكَ) **Sana,** (قَالَ) **(Allâh-u Te'âlâ) buyurdu,** ne buyurdu? (عَذَابِي) **Benim azâbım** (var ya), (أُصِيبُ) **ancak Ben isâbet ettiririm,** neyi? (بِهِ) **onu,** kime? (مَنْ) **o kimseye ki,** (أَشَاءُ) **dilerim,** (وَرَحْمَتِي) **rahmetim ise,** (وَسِعَتْ) **kaplamıştır,** neyi? (كُلَّ شَيْءٍ) **her şeyi,** (فَسَأَكْتُبُ) **yakında Ben yazacağım,** neyi? (هَا) **onu** (rahmetimi), kim için? (لِلَّذِينَ) **o kimseler için ki,** (يَتَّقُونَ) (günahlardan) **hakkıyla sakınmaktadırlar,** daha, (وَيُؤْتُونَ) **vermektedirler,** neyi? (اَلزَّكَاةَ) **zekâtı,** daha kimler için yazacağım, (وَالَّذِينَ) **o kimseler için ki,** (هُمْ) **onlar,** neye? (بِاٰيَاتِنَا) **Bizim âyetlerimize,** nedirler? (يُؤْمِنُونَ) **inanmaktadırlar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Mûsâ *(Aleyhisselâm)* duâsına şöyle devam etti:) **'Bizim için işte bu dünyâda da, âhirette de** (rahat hayat, ibâdete muvaffakiyet, sevaplar ve cennetler gibi) **güzel bir şey yaz! Şüphesiz ki biz** (tevbe edip) **Sana döndük!'** (**Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a icâbeten:) **'Benim azâbım var ya;** (cezâlandırmak) **istediğime onu** (kimsenin etkisi olmaksızın) **sâdece Ben isâbet ettiririm.**

Rahmetim ise (dünyâda mümin-kâfir dâhil) **her şeyi kaplamıştır. Yakında** (âhirette) **Ben onu özellikle o kimseler için yaz**(ıp ayır)**acağım ki onlar** (kâfirlik ve günahlardan) **hakkıyla sakınmaktadırlar, zekâtı vermektedirler ve yine o kimseler ki kendileri** (indirdiğimiz kitaplardaki tüm) **âyetlerimize inanmaktadırlar!' buyurdu."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; bu âyet-i kerîme **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın zelzeleyi müşâhede ettiği anda yaptığı duânın bakıyyesindendir ki, bu duânın bir önceki âyet-i kerîmeyle irtibâtı şu vechile açıklanmıştır: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* evvelâ: (أَنْتَ وَلِيُّنَا) **'Bizim Velîmiz ancak Sensin!'** diyerek **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka hiçbir yardımcı bulunmadığını açıklamıştır.

Peki, yardımcıdan beklenen nedir? İki işin biridir; birincisi zararın savuşturulmasıdır, ikincisi ise menfaat elde etmektir. Zararın def'i, menfaatin celbinden mukaddem (önce) olduğundan **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ilk önce zararın ortadan kaldırılmasına dâir isteğini öne alarak: (فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا) **'Bizi bağışla ve bize acı!'** diye duâda bulunmuş, peşi sıra menfaat elde etme talebini getirerek:

﴿ وَاكْتُبْ لَنَا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ ... ﴾

"Bizim için işte bu dünyâda da, âhirette de güzel bir şey yaz!.." diye duâ etmiştir.

Âyet-i celîlede geçen "Kitâbet", "Îcab" mânâsında olduğuna göre, 'Yaz!' tâbiri, 'Vâcip kıl!' diye tefsir edilmiştir.

"Beğavî, Beyzâvî, Hâzin, Nesefî, Mazharî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın dünyâda ve âhirette hasene istemesi, bu ümmetin müminlerinin:

﴿ ... رَبَّنَا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً ... ﴾

"...Ey Rabbimiz! Bize dünyâda da güzel şeyler ver, âhirette de güzel şeyler ver..." *(Bakara Sûresi:201)* âyet-i kerîmesinde geçen duâlarındaki istekleri gibidir.

Dünyâdaki hasene; nîmet, âfiyet, yeterli ve helâl rızık, sâliha bir eş, hayırlı evlat, sağlıklı yaşam, düşmanlara karşı zafer, vahiy anlayışı, iyilerle berâberlik, insanlar tarafından güzel övgülere mazhar olmak, ilim ve ibâdete muvaffakıyet gibi iyiliklerdir.

Âhiretin hasenesi ise; kabirden müjdeyle kalkmak, kötü muhasebeden kurtuluş, mahşerin şiddetlerinden selâmet, cennete azapsız giriş ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlini görme lezzeti gibi iyi şeylerdir.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın duâsında geçen: (إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ) **"Şüphesiz ki biz** (tevbe edip) **Sana döndük!"** kavl-i şerîfinin geçen cümlelerle irtibat vechine gelince; geride **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullarının velîsi olduğu zikredilmişti. Bir kulun, **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u kereminin eserleri ve ilâhlığının belirtileri açığa çıksın diye O'ndan kendi başındaki zararları def etmesini ve kârlarını kendisine temin etmesini istemesi, geride zikredilen velâyetine uygun düşmektedir.

Yine böylece kulun, tevbe, huzû' (tevâzû) ve huşû' ile meşgul olması bu şeyleri istemeye münâsip düşer, bu yüzden **Allâh-u Te'âlâ** ilk önce birinci sebep olarak Kendisinin, kulunun Velîsi olduğunu zikretmiş, bunun tefrî'inde de bu sayılanlar hakkındaki talebi açıklamıştır.

Daha sonra ikinci sebep olarak, kulun tevbe ve huzû' ile meşgul olmasını ifâde eden: (إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ) **"Şüphesiz ki biz** (tevbe edip) **Sana döndük!"** sözünü zikretmiştir.

Müfessirlerin cumhûrunun beyânına göre; (هُدْنَا) fiilinin masdarı olan (هَوْدٌ) yumuşaklıkla dönmek mânâsındadır.

Bâzı ulemânın beyânına göre; Yahudilerin şerî'atı nesh edilmeden önce bu isim onlar hakkında bir medih ifâdesiydi. Şerî'atleri nesh edilince onları zemmeden bir isim oldu ve onlara yapıştı kaldı.

Bâzıları şöyle demiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* bu duâsında mağfiret, rahmet ve iki cihanda hasene talebini kendisine ve ümmetine tahsis ettiği için **Allâh-u Te'âlâ** ona: 'Benim kayıtsız olan rahmetimi kendine ve ümmetine tahsis etmen hikmete uygun değildir. Çünkü Benim azâbım, irâdeme tâbîdir, senin ümmetin kendilerini azâbıma mâruz bırakırlarsa, hikmetim gereği onlara azâb ederim. Bu takdirde senin duân onlara yaramaz.

Dünyâdaki rahmetim ise mümin-kâfir, iyi-kötü herkesi kaplamıştır, bu da senin ümmetine has olamaz. Bunu tahsis etmek geniş olan bir şeyi dar kabul etmek olur. Âhiretteki hasene ise, şu şu sıfatlarla mevsuf olanlara âittir.' buyurarak hikmetli bir üslûpla ona cevap vermiştir."

Ama **Âlûsî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bu duâsında bu durumun söz konusu olmadığı daha açıktır. **Allâh**'ın geniş olan rahmetini bu mânâda dar düşünmek ancak **Cündüb** *(Radıyallâhu Anh)*ın rivâyet ettiği şu hâdisede görülmektedir:

عَنْ جُنْدُبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ فَأَنَاخَ رَاحِلَتَهُ ثُمَّ عَقَلَهَا ثُمَّ صَلَّى خَلْفَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا صَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَتَى رَاحِلَتَهُ، فَأَطْلَقَ عِقَالَهَا ثُمَّ رَكِبَهَا ثُمَّ نَادَى: اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنِي وَمُحَمَّدًا وَلَا تُشْرِكْ فِي رَحْمَتِنَا أَحَدًا. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَتَقُولُونَ هٰذَا أَضَلُّ أَمْ بَعِيرُهُ أَلَمْ تَسْمَعُوا مَا قَالَ؟» قَالُوا: بَلَى! قَالَ: «لَقَدْ حَظَرْتَ رَحْمَةُ اللهِ وَاسِعَةٌ إِنَّ اللهَ خَلَقَ مِائَةَ رَحْمَةٍ فَأَنْزَلَ اللهُ رَحْمَةً وَاحِدَةً يَتَعَاطَفُ بِهَا الْخَلَائِقُ جِنُّهَا وَإِنْسُهَا وَبَهَائِمُهَا وَعِنْدَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ أَتَقُولُونَ هُوَ أَضَلُّ أَمْ بَعِيرُهُ.»

"Bir bedevî gelip bineğini çökerttikten sonra onu bağlayıp **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in arkasında namaz kıldı. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* namazını kılınca o adam bineğine geldi, bağlarını çözdü, sonra ona binerek: 'Ey **Allâh**! Bana ve **Muhammed**'e rahmet et, bize yaptığın rahmete de kimseyi ortak etme!' diye seslenince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

'Ne dersiniz, bu mu daha şaşkın yoksa devesi mi? Siz bunun ne dediğini duymuyor musunuz?' diye sordu. Sahâbe-i kirâm: 'Evet!' dediler. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (o adama hitâben):

'Muhakkak ki sen bir kısıtlama yaptın! Allâh'ın rahmeti çok geniştir. Şüphesiz ki Allâh yüz rahmet yaratmıştır ve Allâh (onlardan) **bir rahmet indirmiştir ki bütün yaratıklar; cinler, insanlar ve hayvanlar o bir rahmetle birbirine acırlar. Doksan dokuz rahmet ise Kendi katındadır. Peki, ne dersiniz, bu adam mı daha şaşkındır yoksa devesi mi?'** buyurdu." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:18799, 31/99; Ebû Dâvûd, Edeb:42, no:4885, 2/687; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:1667, 2/161-162; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/403-404; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/114)*

Ben derim ki; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* mağfireti ve dünyevî-uhrevî rahmetleri hem kendisi için hem de kavmi için en mübâleğalı bir şekilde istemiştir. Ama onun bu kelâmından: 'Benim kavmim nasıl olurlarsa olsunlar ve hangi yola giderlerse gitsinler onları affet!' gibi bir mânâ anlaşılamaz. Çünkü böyle bir istek, değil **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a, Rabbi hakkında en az bir mâlûmâtı olana bile yakışmaz!

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* bu isteğini, buzağıya tapma suçundan tevbe ederek **Allâh-u Te'âlâ**'ya rucû' eden kavmi hakkında kullanmıştır ki, bu duânın kabul olunduğunu söylemek uzak bir görüş olmaz. Hattâ **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* gibi bir zâta nispetle bu duânın kabul olunduğu kesindir. **Allâh-u Te'âlâ**'nın onu affedip kendisine rahmet ettiği ve ona iki cihan saadeti lutfettiği husûsunda kim şüphe edebilir?

Kavmine gelince; içlerinden tevbe etmiş olanlara âhiret hayrı verilmiştir. Çünkü bu tevbe, canların fedâ edilmesiyle gerçekleşen makbul bir tevbe olmuştur. Nitekim **Zührî** *(Radıyallâhu Anh)*dan gelen rivâyete göre; olan olduktan sonra (buzağıdan tevbe etmek için yetmişbin kişi öldükten sonra) **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a:

«مَا يَحْزُنُكَ؟ أَمَّا مَنْ قُتِلَ مِنْكُمْ فَحَيٌّ يُرْزَقُ عِنْدِي وَأَمَّا مَنْ بَقِيَ فَقَدْ قَبِلْتُ تَوْبَتَهُ.»

"Seni üzen nedir? İçinizden öldürülen (şehit olduğu için) **diridir, Benim yanımda rızıklandırılmaktadır, kalanların ise muhakkak tevbesini kabul ettim!"** diye vahyetmiştir." *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/114)*

Bunun üzerine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ve Benîisrâîl sevinmiştir. Ama tevbe etmeyenlerin bu duâdan mahrum oldukları kesindir. Bununla birlikte dünyâ hayrı husûsunda Yahudilerin nîmetlere boğulduklarına dâir âyet-i kerîmeler mevcuttur ki bu babta:

﴿ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴾

"Ey İsrâîl (isimli **Ya'kûb Nebî**'nin) **oğulları! Üzerinize in'âm etmiş bulunduğum** (bunca) **nîmetimi ve Benim sizi**(n atalarınızı, dönemlerinde bulunan) **o âlemler üzerine gerçekten üstün kılmış olduğumu hatırlayın** (ve gafleti bırakıp, İslâm'ı kabullenin de bu şerefi kaybetmeyin)**!"** *(Bakara Sûresi:47)* kavl-i şerîfi yeterlidir.

Konuyu özetleyecek olursak; **Allâh-u Sübhânehû Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın şiddetli şaşkınlığını, bu yüzden buzağıya tapanlara karşı gazabının uzamasından korkarak duâda ısrarcı olduğunu görünce, onun bu korkusunu teskin etmek ve isteğine acâyip bir üslûpla icâbet etmek üzere:

"Ey **Mûsâ**! Benim celâlimle tecellî ederek irâde sadağımdan atacağımdan korktuğun o azap okum varya, Ben onu dilediğime isâbet ettiririm. Dolayısıyla kendileri hakkında endişe ettiğin o kavmin, günahlarından tevbe ettikten sonra artık Benim azap okuma hedef olmazlar. Rahmetim ise o kadar geniştir ki, insan olsun olmasın, itaatkâr olsun olmasın her şey Benim rahmetimin denizinde yüzmektedir ve rahmetimin sahrâlarında gezmektedir.

Hattâ azapta olan kim varsa onun üzerine bile rahmetimden serpiştirilmektedir. Benim gücüm olduğu halde, bir kimseyi başına gelenden daha beteriyle cezâlandırmamam bile rahmet olarak ona yeter. Artık senin canın hoş olsun ve gözün aydın olsun. Çünkü her şeyi kaplamış olan ve hiçbir şeyden dar kalmayan bir rahmetin içerisine senin kavminin de girmesi şüphe kaldırmaz.

Nasıl böyle olmasın ki; onlar Bana döndüler ve cemaat hâlinde Bana geldiler. Artık sen Benim onlara geniş rahmetimi daraltacağımı ve onlara hüsran oklarımı yönelteceğimi ve kendilerini gizli iniltilerle geri çevireceğimi, böylece onlardan her birinin eli-cebi boş olarak döneceğini düşünebilir misin? Aslâ! Ben böyle bir şey yapmayı uygun görmüyorum!

Bilakis onlara rahmet edeceğim ve kederlerini gidereceğim, hele de âhir zamanda gelecek olan zürriyetleri içerisinden her kim Beni râzı edecek sıfatları takınır ve kendisinden istenen meşakkatli vazîfeleri yerine getirirse rahmetimden en büyük hisseyi ona yazacağım!" buyurmuştur.

Ayet: 156

Mevlâ Te'âlâ Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın duâsını naklettikten sonra ona verdiği cevâbı zikretmek üzere:

﴿ ... عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ ... ﴾

"...Benim azâbım var ya; (cezâlandırmak) **istediğime onu** (kimsenin etkisi olmaksızın) **sâdece Ben isâbet ettiririm..."** buyurmuştur ki bunun mânâsı: "Ben dilediğimi affetmem, ona azâb ederim, kimsenin buna îtiraz etme hakkı yoktur. Çünkü bütün yaratıklar Benim mülkümdür ve kullarımdır. Sırf kendi hakkı olan bir şeyde tasarrufta bulunana kimse îtiraz edemez." demektir.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **"Azâbımı dilediğime isâbet ettiririm, rahmetim ise her şeyi kaplamıştır."** kavl-i şerîfinde şöyle bir incelik vardır; **Allâh-u Te'âlâ**'nın: "Ben kimseyi azâbımdan vâreste tutmam!" buyurmayıp, azâbı meşîetine (dilemesine) bağlamış olması büyük bir müjdedir.

Yine böylece bu cümle-i celîle **Allâh-u Te'âlâ**'nın fiillerinin, kulların kesbleriyle muallel olmadığına (kulların yaptıkları şeylerin **Allâh-u Te'âlâ**'nın fiillerine neden olmadığına) işâret etmektedir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**: "Azâbımı âsîlere isâbet ettiririm!" buyurmamış, bilakis: **"Dilediğime isâbet ettiririm!"** buyurmuştur.

Ayrıca bu cümle-i celîlede **Allâh-u Te'âlâ**'nın, dilediğini affetmesinin imkânına işâret vardır. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**: **"Dilediğime isâbet ettiririm!"** buyurmuştur. Bu delâlet etmektedir ki, bir kimseye azap isâbet ettirmemek isterse Kendisi bu hakka da sâhiptir. Aksi takdirde Muhtâr (istediğini yapabilen biri) olamaz.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** sözü rahmet faslına getirince: **"Rahmetim her şeyi kaplamıştır!"** buyururken onu meşîete bağlamamıştır. Çünkü rahmet (acıma sıfatı), meşîet (irâde ve dileme) sıfatından başka bir şey değildir. Zîrâ ikisi de evveli olmayan kadîm sıfatlardır. Kadîm olan bir şeye ise irâde tealluk etmez. (Varlığının başlangıcı olmayan bir şey hakkında: "Var olsun mu olmasın mı?" diye bir tercih söz konusu olamaz.)

Azap, fiil sıfatlarından olduğu için onu meşîete ta'lîk etmiştir (irâdeye bağlamıştır). Ama rahmet buna benzemez, çünkü o, Zât sıfatlarındandır. İşte bu nedenle: **"Rahmetim her şeyi kaplamıştır!"** kavl-i şerîfi, günahkârların ümitlerine geniş bir saha açmaktadır. Çünkü onlar her ne kadar itaatkâr, âbid ve ârif kimseler olmasalar da eşyâdan bir şey olmaktan hâriç değildirler.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** Kendisini inkâr eden ve peygamberlerini yalancı sayan kimselere azâbını ulaştırmayı dilemiştir, Kendisine itaat eden ve rasûllerini tasdik eden kişiye de rahmetini eriştirmek dilemiştir.

Allâh-u Te'âlâ'nın: **"Ben azâbımı dilediğime isâbet ettiririm!"** kavl-i şerîfi şuna delâlet etmektedir ki; **Allâh-u Te'âlâ** kime azap isâbet ettirmeyi dilemişse onun hakkında o azâba sebep olacak kötü işleri yapmasını da dilemiştir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir kul hakkında önce îmân etmesini dileyip de sonra ona azap dokundurmayı dilemesi düşünülemez.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ** kimlerin îmân etmeyeceklerini ve kimlerin kötü işler yapmayı iyi işlere karşı tercih edeceklerini bildiyse, **Allâh-u Te'âlâ** onlar hakkında kendi seçtikleri şeyi yaratmayı dilemiştir.

Âyet-i celîlede geçen: (وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ) cümle-i celîlesinde geçen: **"Her şey"** tâbiri, mümin-kâfir, hattâ mükellef olan olmayan her şeyi içine almıştır. Âhirette ise bu rahmet, kâfirlerden uzak olacaktır. Çünkü onlar **Allâh-u Te'âlâ**'ya ortak koşarak O'nun rahmetinden geri durmuşlardır.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «كُلُّ أُمَّتِي يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ أَبَى!» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! وَمَنْ يَأْبَى؟ قَالَ: «مَنْ أَطَاعَنِي دَخَلَ الْجَنَّةَ، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ أَبَى.»

"Direnenler dışında bütün ümmetim cennete girecektir!" buyurunca: "Yâ **Rasûlellâh**! Direnmekte olan kimdir?" dediklerinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bana itaat eden cennete girer, bana isyân eden ise muhakkak** (cennete girmemekte) **direnmiş** (demek)**tir."** *(Buhârî, İ'tisâm:2, no:6851, 6/2655; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/415)* buyurmuştur.

Atıyye el-Avfî *(Radıyallâhu Anh)*ın beyânına göre: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmeti her şeyi kaplamıştır. Lâkin ancak takvâ sâhipleri için vâcip olmuştur. **Allâh-u Te'âlâ**'nın müminlere karşı geniş rahmeti bulunduğundan, kâfirler de onların hürmetine rızıklandırılmakta ve başlarından belâlar savuşturulmaktadır.

Böylece onlar müminlere ihsân edilen rahmet içerisinde yaşayabilmektedirler, ama âhirete vardıklarında rahmet sâdece müminler için vâcip olacağından, başkasının ışığıyla aydınlanan kişi, kandil sâhibinin gitmesiyle karanlıkta kalacağı gibi, kâfirler de rahmetten mahrum kalacaklardır." *(Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/415)*

Atıyye *(Radıyallâhu Anh)*ın bu rivâyeti, bu cümle-i celîlenin tefsîri hakkında vârid olan: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmeti dünyâda da âhirette de müminlere âittir, lâkin kâfirler dünyâda onların hürmetine bu nîmetlerden istifâde edebilmektedir." görüşünü teyid eder mâhiyettedir.

Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetinin büyüklüğüne dâir bâzı hadîs-i şerîf ve rivâyetler vardır. Nitekim **Selmân** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ سَلْمَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ خَلَقَ مِائَةَ رَحْمَةٍ يَوْمَ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ، كُلُّ رَحْمَةٍ مِنْهَا طِبَاقَ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، فَأَهْبَطَ مِنْهَا رَحْمَةً إِلَى الْأَرْضِ، فَبِهَا تَرَاحَمُ الْخَلَائِقُ، وَبِهَا تَعْطِفُ الْوَالِدَةُ عَلَى وَلَدِهَا، وَبِهَا يَشْرَبُ الطَّيْرُ وَالْوُحُوشُ مِنَ الْمَاءِ، وَبِهَا تَعِيشُ الْخَلَائِقُ، فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ انْتَزَعَهَا مِنْ خَلْقِهِ ثُمَّ أَفَاضَهَا عَلَى الْمُتَّقِينَ، وَزَادَ تِسْعًا وَتِسْعِينَ رَحْمَةً، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ﴾

"Şüphesiz Allâh gökleri ve yeri yarattığı gün yüz rahmet yaratmıştır ki, onlardan her bir rahmet gökle yer arasına denk gelir. Onlardan bir rahmeti yere indirmiştir ki, yaratıklar onunla birbirlerine acırlar, anne, yavrusuna o sâyede şefkat gösterir, kuşlar ve vahşî hayvanlar sudan ancak onun bereketiyle içerler ve bütün mahlûkāt ancak onunla yaşar. Kıyâmet günü olduğu zaman Allâh-u Te'âlâ o merhameti yaratıklarından söker alır, sonra onu takvâ sâhiplerine akıtır. Bir de doksan dokuz rahmet ilâve eder." buyurmuş, sonra: **"Rahmetim** (dünyâda mümin-kâfir dâhil) **her şeyi kaplamıştır. Yakında** (âhirette) **Ben onu özellikle o takvâ sâhibi kimseler için yaz**(ıp ayır)**acağım..."** âyet-i kerîmesini okumuştur. *(Süyûtî ed-Dürrü'l-mensûr, 6/605; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, 13/182; el-Hatîb, el-Müttefik ve'l-müfterik, no:224)*

Huzeyfe ibnü'l Yemân *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيَدْخُلَنَّ الْجَنَّةَ الْفَاجِرُ فِي دِينِهِ، الْأَحْمَقُ فِي مَعِيشَتِهِ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيَدْخُلَنَّ الْجَنَّةَ الَّذِي قَدْ مَحَشَتْهُ النَّارُ بِذَنْبِهِ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيَغْفِرَنَّ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَغْفِرَةً يَتَطَاوَلُ لَهَا إِبْلِيسُ رَجَاءَ أَنْ تُصِيبَهُ.»

"Canım (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki, elbette dîni husûsunda fâcir** (ve fâsık)**, yaşantısında da ahmak** (ve haddi aşmış) **olan bile cennete mutlaka girecektir. Canım** (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki, elbette günahı sebebiyle ateşin kendisini yaktığı bir kimse de muhakkak cennete girecektir. Canım** (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki, elbette Allâh-u Te'âlâ kıyâmet günü** (kimsenin hâtırından geçiremeyeceği kadar) **öyle büyük bir mağfiretle bağışlama yapacaktır ki, İblîs bile belki bana da isâbet eder diye ona uzanacaktır."** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:3022, 3/168; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:5223, 6/109: Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, 10/216; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/406; Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, 6/605-606)*

Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: « اِفْتَخَرَتِ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ، فَقَالَتِ النَّارُ: يَا رَبِّ! يَدْخُلُنِي الْجَبَابِرَةُ وَالْمُلُوكُ وَالْأَشْرَافُ. وَقَالَتِ الْجَنَّةُ: يَا رَبِّ! يَدْخُلُنِي الْفُقَرَاءُ وَالضُّعَفَاءُ وَالْمَسَاكِينُ. فَقَالَ اللهُ لِلنَّارِ: أَنْتِ عَذَابِي أُصِيبُ بِكِ مَنْ أَشَاءُ. وَقَالَ لِلْجَنَّةِ: أَنْتِ رَحْمَتِي وَسِعْتِ كُلَّ شَيْءٍ، وَلِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْكُمَا مِلْؤُهَا.»

"Cennet ve cehennem birbirine karşı üstünlük tasladı da, cehennem: 'Yâ Rabbi! Bana cebbar (zorba)**lar, krallar ve soylular girecek.' dedi. Cennet de: 'Yâ Rabbi! Bana da fakirler, zayıflar ve yoksullar girecek.' dedi. O zaman Allâh-u Te'âlâ cehenneme: 'Sen Benim azâbımsın, seni dilediğime isâbet ettiririm.' buyurdu. Cennete de: 'Sen Benim rahmetimsin, her şeyi kaplamışsın, ama ikinizden her birine onu dolduracak kadar** (girecek) **vardır.' buyurdu."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:11099, 11754, 17/163, 18/267; Ebû Ya'lâ, el-Müsned, no:1172, 2/397; İbni Huzeyme, et-Tevhîd, Sh:98; İbni Hibbân, no:7454)*

Amr ibni Abdirrahmân *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: **"Simâk ibni Fazl** *(Radıyallâhu Anh)*ın yanında: 'Hangi şey daha büyük?' diye konu açıldığı zaman, insanlar gökleri

ve yerleri öne sürdüler, bu sırada sessiz duran **Simâk** *(Radıyallâhu Anh)*a: 'Yâ **Ebe'l Fazl** sen ne dersin?' dediklerinde o: '**Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetinden daha büyük hiçbir şey yoktur!' dedikten sonra bu âyet-i kerîmeyi okudu." *(İbni Ebî Hâtim, no:9049, 5/1578-1579; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/604)*

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Müslüman veyâ kâfir herkesin üzerinde mutlaka dünyâda **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmet eserlerinden biri bulunmaktadır ki insanlar onunla yaşarlar, onunla kardeş olurlar, onunla birbirini severler ve o rahmet içerisinde dönüp dolaşırlar. Lâkin bu rahmet âhirette özellikle müminlere âit olacaktır, kâfirlerin bunda hiçbir nasîbi olmayacaktır. Nitekim:

﴿ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ ... ﴾

"(Habîbim! Çırılçıplak tavaf eden müşriklere) **de ki: 'Allâh'ın, kulları için** (ortaya) **çıkarmış olduğu o ziynetini**(; süslü elbiseleri, mubah olan güzellik malzemelerini) **ve lezzetli rızıkları kim haram kılmıştır** (ki onları giyinmekten imtinâ ediyorsunuz)?'

(Rasûlüm!) **De ki: "O en alçak** (dünyâ) **hayat**(ın)**da onlar**(dan kâfirler yararlansa bile, aslında o güzel yiyecek ve içecekler), **îmân etmiş olan kimseler içindir, kıyâmet gününde ise** (kâfirler mahrum olacağı için sâdece onlara) **hâlis kalarak!.."** *(A'râf Sûresi:32)* âyet-i kerîmesinde **Allâh-u Te'âlâ** dünyâ nîmetlerinin Müslümanla kâfir arasında ortak olduğunu, kâfirin bunda hiçbir hissesi bulunmadığını açıklamıştır.

Buna göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmeti dünyâda herkese ulaşmıştır, lâkin âhirette özellikle îmân edip şirkten sakınanlara has kalacaktır.

Bu hadîs-i şerîflerden **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetinin ne kadar geniş olduğu anlaşılmaktadır, ama peygamberlerden başka kimse âkıbetinden emin olamayacağı için yine de korkuyu elden bırakmamak lâzımdır. Nitekim muhaddisler korkuyla ümit dengesinin korunması için, yüz rahmetle ilgili hadîs-i şerîfleri serdettikleri bablarında **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen şu hadîs-i şerîfi de naklet-mişlerdir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّ اللهَ خَلَقَ الرَّحْمَةَ يَوْمَ خَلَقَهَا مِائَةَ رَحْمَةٍ فَأَمْسَكَ عِنْدَهُ تِسْعًا وَتِسْعِينَ رَحْمَةً، وَأَرْسَلَ فِي خَلْقِهِ كُلِّهِمْ رَحْمَةً وَاحِدَةً، فَلَوْ يَعْلَمُ الْكَافِرُ بِكُلِّ الَّذِي عِنْدَ اللهِ مِنَ الرَّحْمَةِ لَمْ يَيْئَسْ مِنَ الْجَنَّةِ وَلَوْ يَعْلَمُ الْمُؤْمِنُ بِكُلِّ الَّذِي عِنْدَ اللهِ مِنَ الْعَذَابِ لَمْ يَأْمَنْ مِنَ النَّارِ.»

"Şüphesiz Allâh, rahmeti yarattığı gün onu yüz rahmet olarak halketmiştir, böylece O, doksan dokuz rahmeti Kendi katında saklamış, bir rahmeti ise bütün yaratıklarının arasına salmıştır. Artık kâfir kimse Allâh katında bulunan rahmetin tamâmını bilecek olsa, cennetten ümit kesmez, ama mümin de Allâh katında bulunan azâbın tümünü bilecek olsa, cehennemden emin olmaz." *(Buhârî, Rikāk:19, no:6104, 5/2374; Tirmizî, De'avât:100, no:3542, 5/549; el-İhsân, İbni Hibbân, no:345, 2/56)*

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın, Fâtiha Sûresi'nin 3. âyet-i kerîmesinin tefsirindeki beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Rahmân** ve **Rahîm** isimleri, O'nun rahmetinin her şeyi kaplamış olduğuna delâlet etmektedir. **Rahmân**; kullar tarafından sâdır olması düşünülemeyecek olan nîmetleri ihsân eden, **Rahîm** ise kulların da yapması tasavvur edilebilecek nîmetleri lutfeden Zât demektir.

İbrâhîm ibni Edhem *(Kuddise Sirruhû)*nun şöyle anlattığı nakledilmiştir: "Bir seferinde bir topluluğun misâfiri olmuştum, önüme bir sofra getirildiğinde bir karga inerek bir pideyi kaptı. Ben de şaşkınlıkla onu tâkip edince, onun bir tepeye konduğunu gördüm, oraya çıktığımda bir de ne göreyim; orada iki eli bağlı bir adam vardı, (tam açlıktan ölecekken) karga o pideyi (parçalayarak) adamın yüzünün üzerine bırakıyordu."

Zünnûn *(Kuddise Sirruhû)*nun şöyle anlattığı rivâyet edilmiştir: "Ben evde duruyorken kalbimde bir velvele koptu, kendime mâlik olamayarak evden çıkıp **Nîl**'in kenarına vardım. O anda kuvvetli bir akrebin süratlice gittiğini gördüm. Onun peşine düştüm, o, **Nîl**'in bir ucuna ulaşınca vâdinin kenarında duran bir kurbağa gördüm. Akrep kurbağanın sırtına sıçradı, kurbağa da yüzüp gitmeye başladı. Ben hemen bir gemiye binerek onu tâkip ettim.

Derken kurbağa **Nîl**'in öbür ucuna vardı, akrep de onun sırtından inerek süratle yürümeye başladı. Ben yine tâkip ettim, o sırada bir ağacın altında uyumakta olan bir delikanlı gördüm ki bir engerek yılanı onu sokmak kastındaydı. Engerek yılanı o gence tam yanaşmışken akrep engerek yılanının yanına vardı ve üstüne sıçrayarak onu soktu. Engerek yılanı da akrebi zehirledi. İkisi birden ölünce uyuyan delikanlı ikisinden de kurtuldu."

Naklolunduğuna göre; karganın yavrusu yumurtanın kabuğundan çıktığı anda tüysüz olarak sanki kırmızı bir et parçasıymış gibi çıktığı için annesi onu büyütmeyi üstlenmeyip ondan kaçar. Sonra ölü bir et parçasına benzediği için sivrisinekler başına üşüşür. O da kendisine ulaşan sivrisinekleri yutarak gıdalanır.

O bu hal üzere kuvvetlenip tüyü bitinceye ve eti tüyünün altında gizleninceye kadar devam eder. İşte o zaman annesi ona avdet eder. Bundan dolayı Arap duâlarında:

«يَا رَزَّاقَ الْغُرَابِ فِى عُشِّهِ!»

"Ey karga yavrusunu yuvasında rızıklandıran **Allâh**!" diye vârid olmuştur.

İşte bu misallerden anlaşıldığı üzere; **Allâh-u Te'âlâ**'nın fazl-u keremi umûmîdir, ihsânı şümullüdür ve rahmeti çok geniştir.

Şunu bil ki; hâdiseler iki kısım üzeredir, bir kısmı rahmet sanılır oysa öyle değildir. Bilakis gerçekte azap ve belâdır. Bir kısmı da zâhirde azap ve nıkmet görünür, oysa hakîkatte fazl-u ihsân ve rahmettir.

Birinci kısma misal verecek olursak; bir insan çocuğunu başıboş bıraksa, ona terbiye vermese ve onu ilim tahsiline sevk etmese, böylece o çocuk da her istediğini

yapabilse, bu, zâhirde rahmet gibi görünse de bâtında nikmettir (işin iç yüzüne bakılırsa azaptır).

İkinci kısmın misâli; çocuğunu medresede hapsedip onu öğrenmeye sevk eden bir babadır ki, onun bu yaptığı zâhirde azap gibi görünse de, hakîkatte rahmettir.

Yine böylece eli kangren olan bir insanın elinin kesilmesi görünüşte azap, gerçekte ise rahatlık ve rahmettir. İşte ahmak olan kişi görünüşe aldanır, akıllı ise işlerin görünmeyen taraflarına bakar.

İşte bu gerçek anlaşılınca şu hakîkat anlaşılmış olur ki; bu âlemde bulunan mihnet, meşakkat, elem ve keder zâhirde azap olsa da hakîkatte hikmet ve rahmettir. Hikmetli sözlerden olan: "Az bir şer için çok büyük hayırları terk etmek çok büyük bir şerdir!" sözü bu hakîkati tahkik etmektedir.

İslâmın insana zor gelen ibâdet yükümlülüklerinden maksat; ruhları cismânî alâkalarından arındırmaktır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ ... ﴾

"İyi amel işlerseniz, kendi nefisleriniz için iyilik etmiş olursunuz. (Zîrâ kazanacağınız sevapların menfaati sâdece size âit olacaktır.)..." *(İsrâ Sûresi:7)* buyurmuştur.

Cehennemin yaratılmasından maksat; kötülerin, iyilerin amellerine yöneltilmesi ve firar yurdu olan dünyâdan karar yurdu olan âhirete çekilmesidir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ فَفِرُّوا إِلَى اللهِ ... ﴾

"Allâha doğru kaçın!.." *(Zâriyât Sûresi:50)* buyurmuştur.

Bu babta en yakın gelecek misal, **Mûsâ** ve **Hızır** *(Aleyhimesselâm)*ın kıssasıdır. Çünkü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* hükmünü işlerin zâhirine göre binâ ettiği için **Hızır** *(Aleyhisselâm)*ın gemiyi yarmasını, çocuğu öldürmesini ve yıkılmaya meyilli duvarı düzeltmesini kabullenemedi. **Hızır** *(Aleyhisselâm)* ise kararlarını hakîkatlere ve sırlara binâ etmekteydi. Bundan dolayı **Hızır** *(Aleyhisselâm)* **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın akıl erdiremediği işlerin hikmetini ona anlatırken:

﴿ أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ ... ﴾

"O gemiye gelince; o, (hiçbir geçim kaynakları olmayan) **birtakım yoksul kimselere âitti ki**(, o beş kişi bakmakla yükümlü oldukları beş kötürüm kardeşlerine yardım edebilmek için) **denizde çalışıyorlardı. Bu sebeple ben onu ayıplı** (bir mal) **yapmak istedim.**

(Çünkü) **önlerinde** (kâfir ve zorba) **bir hükümdâr vardı ki, her** (sağlam) **gemiyi gasp ederek alıyordu.** (Nitekim o hükümdar bizim arkamızdan onların gemisini kızağa çektirip teftiş etti, ama ayıbını görünce bıraktı, onlar da ilerleyince gemiyi

tâmir edip faydalanmaya devâm ettiler. Bizi ücretsiz taşıyan bu kişilere böyle bir iyilikte bulunmamız gerekmez miydi?)

Şimdi o (öldürdüğüm) **erkek çocuk**(la ilgili gerçeği sana açıklayayım)**; onun ana-babası îmanlı iki kişiydiler. Ama biz onun,** (büyüdüğünde kâfir olacağını, ayrıca kendi kâfirliğiyle yetinmeyip) **o ikisini de azgınlık ve kâfirlikle bürüyeceğinden**(, onların da onun sevgisinden etkilenip bâtıl dine yöneleceklerinden) **endişelendik!**

Artık biz diledik ki, Rableri (günahlardan ve kötü ahlâktan) **temizlik bakımından ondan daha iyisini ve** (ana-babasına karşı) **merhamet bakımından daha yakın olanını onun yerine o ikisine versin!**

Duvar ise; o şehirde bulunan iki yetim çocuğun idi, altında da kendilerine âit bir hazîne bulunmaktaydı. Onların babası da sâlih bir kimse idi.

İşte senin Rabbin, o ikisinin de güçlü çağlarına ulaşmalarını ve Rabbinden bir rahmet olarak hazînelerini kendilerinin çıkarmalarını diledi..." *(Kehf Sûresi:79-82)* dedi.

İşte bu kıssadan anlaşıldığı üzere; gerçek mânâda hikmet sâhibi olan kişi işini zâhire değil de, hakîkatlere binâ eder. Artık sen tabiatının istemediği ve aklının nefret ettiği bir şeyle karşılaştığında şunu iyi bil ki; o işin altında çok gizli sırlar ve zirveye ulaşan hikmetler yatmaktadır ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın hikmeti ve rahmeti böyle gerektirmiştir.

Meşhur rivâyete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ön dişleri ile azı dişleri arasında bulunan mübârek dişi kırıldığı zaman:

«اَللّٰهُمَّ اهْدِ قَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ.»

"Ey Allâh! Kavmimi hidâyet et, çünkü onlar bilmiyorlar!" *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:1/191)* diye duâ etmişti, kıyâmet günü de onun:

«أُمَّتِي! أُمَّتِي!»

"Ümmetimi isterim, ümmetimi!" *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:1/191)* diye duâ edeceği sâbit olmuştur.

İşte bu, dünyâda ve âhirette **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ne kadar büyük kereme sâhip olduğunu göstermektedir. Onda bulunan bu kerem ve ihsân ise:

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ ﴾

"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik!" *(Enbiyâ Sûresi:107)* kavl-i şerîfinde buyrulduğu üzere kendisinin rahmet olmasından kaynaklanmaktadır. Bir rahmetin eseri bu derece olursa, ya **Rahman** ve **Rahîm** olanın keremi nasıl olur?

Ama diğer yandan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ حِسَابَ أُمَّتِي عَلَى يَدِي.»

"Yâ Rabbi! Ümmetimin hesâbını benim elime bırak!" *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:1/191)* diye duâ ettiği vârid olmuştur. Ama sonra iki dirhem borçlu diye bir ölünün cenâzesini kıldırmaktan geri durmuştur.

İfk hâdisesinde de **Âişe** *(Radıyallâhu Anhâ)*yı evden çıkarmıştır. Bunları birlikte düşünecek olursak, sanki **Allâh-u Te'âlâ** ona: "Senin bir rahmetin vardır ki o da:

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ ﴾

'Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik!' *(Enbiyâ Sûresi:107)* kavl-i şerîfinde zikrolunandır. Ama bir rahmet bütün mahlûkātın işini yoluna koymakta yeterli olmaz.

O halde Beni kullarımla baş başa bırak, ümmetini de Bana ısmarla, çünkü **Rahmân** ve **Rahîm** ancak Benim, Benim rahmetimin nihâyeti yoktur, onların günahları ise sınırlıdır. Sonu olan bir şey, nihâyeti olmayan bir şeyin yanında yok olur gider.

Demek ki bütün yaratıklarımın mâsiyetleri Benim rahmet denizlerimde zevâl bulacaktır." buyurmuş olmaktadır. *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:1/189-191)*

Âyet-i celîlede geçen: (فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ) **"Yakında Ben onu özellikle o kimseler için yazacağım ki onlar hakkıyla sakınmaktadırlar, zekâtı vermektedirler ve yine o kimseler ki kendileri âyetlerimize inanmaktadırlar!"** kavl-i şerîfinde geçen "Yakında" tâbiri âhirete mahmuldür. Buna göre **Allâh-u Te'âlâ** rahmetini dünyâda bütün yaratıklarına teşmil etmiş, âhirette ise sâdece müminlere tahsis etmiştir.

"Fahrurrâzî ve **Hâzin"** tefsirlerinde zikredildiği üzere; bu cümle-i celîlede geçen evsâfın tefsirine gelince: **"Sakınanlar"** cümle-i celîlesi: "Şirkten ve diğer yasaklardan sakınanlar" demektir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın kullarına yüklediği mükellefiyetlerin tümü iki sınıftan hâriç değildir.

Birincisi; bırakılması gereken şeyleri terk etmek, onlara yaklaşmamak ve onlardan sakınmaktır. İşte bu cümle-i celîle bu birinci sınıfa işâret etmektedir.

İkinci sınıf ise; yapılması gereken şeyleri yapmaktır ki bu tür teklifler insanın ya malına ya da canına müteveccih (yönelik) olur. İşte cümle-i celîlede geçen: **"Zekâtlarını verirler"** kavl-i şerîfi, malla ilgili vazîfelere işâret etmektedir.

Bu ikinci sınıfın ikinci kısmı olan nefisle ilgili mükellefiyetler arasına insanın bilmesi ve yapması gereken ilim ve amelle alâkalı bütün ahkâm dâhildir ki, ilim, mârifet (îman ve İslâm şartlarını doğru bilip öylece inanmak), amel ise dille ikrar ve rükünlerle amel etmektir. Tabî ki buna en başta namaz dâhildir.

İşte: **"O kimseler ki Bizim âyetlerimize inanmaktadırlar."** kavl-i şerîfiyle geride zikredilen mecmûuna işâret edilmiştir. Bu âyetlerin bir nazîri de Bakara Sûresinin başında geçen:

﴿ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴾

"(Kur'ân-ı Kerîm) **müttakîler için büyük bir hidâyetin ta kendisidir. O** (takvâ sâhibi) **kimseler ki; gayb**(î îman esasların)**a îmân etmektedirler, o** (farz) **namaz**(lar)**ı hakkıyla kılmaktadırlar ve kendilerine rızık olarak vermiş olduğumuz** (mal ve yiyecek gibi) **şeylerden** (zekât ve fitre gibi malda bulunan hakları yerine getirmek için) **infakta bulunmaktadırlar."** *(Bakara Sûresi:2-3)* âyet-i kerîmeleridir.

Bu âyet-i celîlede geçen âhiret rahmetinin sâdece âhir zaman ümmetine mahsus olduğu görüşü de birçok müfessir tarafından nakledilmiştir. Nitekim **Nevf el-Bikâlî el-Hımyerî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

قَالَ نَوْفُ الْبِكَالِيُّ الْحِمْيَرِيُّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: «لَمَّا اخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا قَالَ اللهُ تَعَالَى لِمُوسَى: أَجْعَلُ لَكُمُ الْأَرْضَ مَسْجِدًا وَطَهُورًا، تُصَلُّونَ حَيْثُ أَدْرَكَتْكُمُ الصَّلَاةُ إِلَّا عِنْدَ مِرْحَاضٍ أَوْ حَمَّامٍ أَوْ قَبْرٍ، وَأَجْعَلُ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِكُمْ، وَأَجْعَلُكُمْ تَقْرَأُونَ التَّوْرَاةَ عَنْ ظَهْرِ قُلُوبِكُمْ، يَقْرَؤُهَا الرَّجُلُ وَالْمَرْأَةُ، وَالْحُرُّ وَالْعَبْدُ، وَالصَّغِيرُ وَالْكَبِيرُ. فَقَالَ ذٰلِكَ مُوسَى لِقَوْمِهِ، فَقَالُوا: لَا نُرِيدُ أَنْ نُصَلِّيَ إِلَّا فِي الْكَنَائِسِ، وَلَا نَسْتَطِيعُ حَمْلَ السَّكِينَةِ فِي قُلُوبِنَا، وَلَا نَسْتَطِيعُ أَنْ نَقْرَأَ التَّوْرَاةَ عَنْ ظُهُورِ قُلُوبِنَا، وَلَا نُرِيدُ أَنْ نَقْرَأَهَا إِلَّا نَظَرًا، فَقَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾ إِلَى قَوْلِهِ: ﴿أُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ فَجَعَلَهَا اللهُ لِهٰذِهِ الْأُمَّةِ. فَقَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا رَبِّ! اِجْعَلْنِي نَبِيَّهُمْ، فَقَالَ: نَبِيُّهُمْ مِنْهُمْ. قَالَ: رَبِّ! اِجْعَلْنِي مِنْهُمْ. فَقَالَ: إِنَّكَ لَنْ تُدْرِكَهُمْ. فَقَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا رَبِّ! إِنِّي أَتَيْتُكَ بِوَفْدِ بَنِي إِسْرَائِيلَ فَجَعَلْتَ وِفَادَتَنَا لِغَيْرِنَا، فَأَنْزَلَ اللهُ تَعَالَى: ﴿وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ فَرَضِيَ مُوسَى.»

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* kavminden yetmiş kişiyi seçince **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: 'Sizin için yeryüzünü (her yerde namaz kılacağınız ve su bulamadığınızda kendisiyle teyemmüm yapacağınız) bir mescit ve temizleyici yapayım da helâ, hamam ve mezar dışında namaz (vakti) size ulaştığı her yerde kılabilesiniz! Ayrıca (sizi yatıştıracak feyiz ve) sekîneti kalplerinize yerleştireyim, bir de sizi Tevrât'ı ezberden okuyabilecek kullar yapayım da erkek-kadın, hür-köle ve küçük-büyük (herkes) onu okuyabilsin!' buyurdu.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)* bu teklifi kavmine söyleyince onlar: 'Biz havralardan başka yerlerde namaz kılmak istemiyoruz, sekîneti de kalplerimizde taşımaya güç yetiremeyiz, Tevrât'ı da ezberden okuma imkânı bulamayız. Zâten biz onu ancak bakarak okumak istiyoruz!' dediler.

Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ**: '**Yakında** (âhirette) **Ben onu özellikle o kimseler için yaz**(ıp ayır)**acağım ki onlar** (kâfirlik ve günahlardan) **hakkıyla sakınmaktadırlar, zekâtı vermektedirler ve yine o kimseler ki kendileri** (indirdiğimiz kitaplardaki tüm) **âyetlerimize inanmaktadırlar!**

O kimseler ki, yanlarındaki Tevrât ve İncîl'de kendisini(n açık târifini) **yazılı olarak buldukları o Rasûl'e, o Ümmî Nebî'ye hakkıyla uymaktadırlar. O onlara,** (îman ve ibâdetler gibi) **iyi bilinen şeyleri emretmektedir,** (kâfirlik ve günahlar gibi) **iyi tanınmayan şeylerden onları engellemektedir, tertemiz şeyleri kendileri için helâl etmektedir, pis olan şeyleri ise onlar üzerine haram kılmaktadır, ağır yüklerini de, evvelce üzerlerinde bulunan o** (boyunlarına geçirilmiş) **bukağılar** (gibi ağır sorumluluklar)**ı da kendilerinden indirmektedir!**

Artık o kimseler ki ona inanmışlardır, ona (saygı ve) **tâzimde bulunmuşlardır, kendisine yardım etmişlerdir ve indirilmiş olan o (Kur'ân) nûr**(un)**a onunla bir-**

likte hakkıyla uymuşlardır; işte sana! Felâh bulanların ta kendileri ancak onlardır!' buyurarak bu fazîletleri bu ümmete tahsis etti.

O zaman **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Yâ Rabbi! Beni onların peygamberi yap!' deyince, **Allâh-u Te'âlâ**: 'Peygamberleri onlardan olacaktır!' buyurdu. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Rabbim! O zaman beni onlardan biri yap!' deyince **Allâh-u Te'âlâ**: 'Sen aslâ onlar(ın zamânın)a yetişemeyeceksin!' buyurdu. Bunun üzerine **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: 'Ey Rabbim! Ben Sana Benîisrâîl heyetini getirdim, Sen ise bizim heyete vereceklerini bizden başkasına verdin!' deyince **Allâh-u Te'âlâ**:

'Mûsâ'nın kavminden de bir topluluk olacak ki, hak üzere bulunarak (insanları) **hidâyete eriştirecekler ve ancak onunla** (hüküm verip, zulme sapmayarak) **adâletli davranacaklar.'** âyet-i kerîmesini indirdi, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da râzı geldi."

Nevf *(Radıyallâhu Anh)* bu nakilden sonra: "Sizin bulunmadığınız yerde hakkınızı koruyan, sizin adınıza dinleyip davranan ve başkasının arz-u hâlini sizin lehinize kabûl eden bir Rabbe hamdetmeyecek misiniz?" demiştir ve bu sözü vaazlarının ilk sözü yapmıştır. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/489-490; Abdürrezzâk, et-Tefsîr, no:941, 2/92; İbni Ebî Hâtim, no:9053, 5/1579; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/204-205; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/645-646; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/283-284; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/600)*

Ebû Bekr-i Hüzelî, İbni Cüreyc, Katâde ve Süfyân ibni Uyeyne *(Radıyallâhu Anhüm)*den nakledildiğine göre:

"Allâh-u Te'âlâ'nın: **'Rahmetim her şeyi kaplamıştır!'** âyet-i kerîmesi inince İblîs (heveslenerek) boynunu uzattı ve: 'Ben de eşyâdan bir şeyim (o halde her şeyi kaplayan rahmet beni de kaplamıştır)!' dedi. Bunun üzerine:

"Yakında (âhirette) **Ben onu özellikle o kimseler için yazacağım ki onlar hakkıyla sakınmaktadırlar, zekâtı vermektedirler ve yine o kimseler ki kendileri âyetlerimize inanmaktadırlar!"** cümle-i celîlesi nâzil oldu (da İblîs'i bu dâireden çıkardı).

O zaman Yahudiler ve Hristiyanlar boyunlarını uzatarak: 'Biz Tevrât'a ve İncîl'e inanıyoruz, zekât da veriyoruz!' dediler. İşte o zaman **Allâh-u Te'âlâ** rahmetini İblîs'ten, Yahudilerden ve Hristiyanlardan çekip alarak onu bu ümmete tahsis etmek üzere:

﴿ اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ ... ﴾

"O kimseler ki, yanlarındaki Tevrât ve İncîl'de kendisini(n açık târifini) **yazılı olarak buldukları o Rasûl'e, o**(, okuma-yazma bilmeyen, ancak İlâhî tâlimle eğitilmiş olan **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* nâmındaki) **Ümmî Nebî'ye hakkıyla uymaktadırlar..."** buyurdu." *(Beyhakî, Şu'abü'l-îmân, no:379, 1/343; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/483-484; İbni Ebî Hâtim, no:9050, 5/1579; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/645; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/282; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/607; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/251)*

Hammâd ibni Seleme'nin **Atâ ibni's-Sâib**'den, onun da **Sa'îd ibni Cübeyr**'den nakline göre **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhüm)*: **"Allâh-u Te'âlâ (Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in devrine yetişenler hakkında) âhiret rahmetini bu ümmet için tahsis etti." demiştir. *(Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/283)*

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ebû Osmân** *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "İnsanlar en ümit verici âyet olarak: **'Rahmetim her şeyi kaplamıştır!'** âyetini görmekteyseler de, ben Kur'ân-ı Kerîm'de bu âyetten daha ümit kesici bir âyet bilmiyorum. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**: **'Ben o rahmeti takvâ sâhipleri için... yazacağım!'** buyuruyor."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ ... فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴾

"...Yakında (âhirette) **Ben onu özellikle o kimseler için yazacağım ki onlar hakkıyla sakınmaktadırlar, zekâtı vermektedirler ve yine o kimseler ki kendileri âyetlerimize inanmaktadırlar!"** kavl-i şerîfi: "Ben rahmetimi onlara vâcip kılacağım!" demektir ki, bundan anlaşıldığı üzere müminlere **Allâh** tarafından sevap vâciptir. Ama hiçbir kimse için **Allâh** üzerinde bir hak vâcip olamaz. Çünkü Zâtî izzetinden dolayı O hiçbir şeye mecbur edilemez!

Cümle-i celîlede geçen: **"Sakınan kimseler"**den maksat; "Kendilerinin rahmeti hak ettiğini düşünmekten sakınanlar" demektir. İşte bu gibi zanlardan sakınıp, kendilerinin yaptıklarının, **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükümlerine sebep olmadığına yakînen inananlar rahmeti hak ederler ve böylece onlar hakkında rahmetle hüküm verilir.

"Bizim âyetlerimize inananlar" kavl-i şerîfindeki **"Âyetler"**, kendi istidlâl (delil arayıp bulma) usûlleriyle âfâkta (kendi bünyelerinin hâricindeki varlıklarda) keşfettikleri tevhîd delilleri olduğu gibi, aynı zamanda **Allâh-u Te'âlâ**'nın, onların sır latîfelerini taltîf buyurduğu mârifetler (ince ilimler) sâyesinde enfüsde (kendi içlerinde) buldukları türlü türlü hallerdir.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerine inanıp onları tasdik edenler, **Allâh**'a ve rasüllerine îmân etmiş olurlar. **Allâh-u Te'âlâ**'nın âyetlerini yalanlayanlar ise, **Allâh**'ı yalanlamış ve rasüllerine muhâlefet etmiş olurlar. Çünkü **Allâh**'ı ve rasüllerini bilmenin yolu, âyetlere ve huccetlere inanmaktan geçer. Yoksa elle tutulup gözle görülen şeylerle **Allâh** ve rasülleri bilinemez. Onun için âyetlere îman, **Allâh**'a ve rasüllerine îman olmuştur, onları yalanlamak ise **Allâh**'ı ve rasüllerini inkâr sayılmıştır.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Vâsıtî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bu âyette geçen azap, mârifetler hakkındadır. Çünkü kim **Allâh-u Te'âlâ**'yı bilirse mutlaka yaşantısı bulanır. Hakîkat erbâbının dünyâdaki azâbı ancak nîmetlerin art arda gelmesiyle ve yakınlığın artmasıyla gerçekleşir.

Nihâyet kişi kendi sıfatlarını ve niteliklerini kaybedecek vâridâta mazhar olur, ama mânevî yolculukta edebe riâyetsizlik olduğu anda bu hal kalkar."

Kettânî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmeti her şeyi kaplamıştır, lâkin bu rahmet özel olarak peygamberlere mahsustur. Zîrâ rahmet için şart koşulan takvâyı hakkıyla elde etmek onlardan başkası için mümkün olmaz."

Evliyâullâhtan biri şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** azâbı, husûsî olarak ve Kendi dilemesine bağlı kalarak konu etmiş, rahmeti ise her şeyi kaplamakla vasıflayarak genellemiştir."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* yalvarış ve yakarış diliyle konuşarak dileğini **Allâh-u Te'âlâ**'ya tahsis etmiş ve isteme husûsunda ihlâslı davranmıştır. **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın bu duâsından anlaşıldığına göre, kendi güç ve kuvvetini görmekten berî olma ve **Hakk Te'âlâ**'ya başvurma husûsunda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* seçkin kılınmıştır, çünkü **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: **"Sen bize bu dünyâda da âhirette de güzel şeyler yaz."** diye duâ edereken, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ وَلَا أَقَلَّ مِنْ ذٰلِكَ، وَاكْفُلْنِي كَفَالَةَ الْوَلِيدِ.»

"Beni göz açıp kapayıncaya kadar hattâ ondan daha az bir zaman için bile nefsimin eline bırakma, yeni doğan çocuğu baktıkları gibi benim bakımımı üstlen." diye duâ etmiş, sonra buna da ilâvede bulunarak:

«لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ.»

"Ben Sana karşı övgüyü sayıp bitiremem." buyurmuştur. *(el-Kuşeyrî, Letâifü'l-işârât:1/360)*

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın: "Biz sana meylettik." sözü: "Biz nefsimizde bir varlık kalıntısı bırakmama husûsunda Senin dînine meylettik ve böylece bütünümüzle Sana âit olduk." demektir.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; (إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ) **"Biz Sana döndük!"** kavl-i şerîfinin mânâsı: "Biz Senin dînine meylettik ve bütünümüzle Sana âit olduk! Artık nefislerimize bir kalıntı bırakmadık!" demektir.

Bunun mânâsı: "Ey **Allâh**'ım! Tümüyle Sana döndük. Kendi kuvvet ve gücümüzden uzaklaştık. Kendimizi Sana bıraktık. Her ne şekilde hüküm verdiysen râzı olduk. Bizi bize bırakma! Bizim bizliğimizi bizim önümüzden kaldır." Demektir.

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* buyurmuştur ki:

«لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ وَلَا اَقَلَّ مِنْ ذٰلِكَ.»

"Beni nefsimin eline göz açıp kapayacak kadar bir zaman bırakma, ondan az zaman bile!" Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

وَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَاقِيَةً كَوَاقِيَةِ الْوَلِيدِ.»

"(Yâ Rabbi!) **Yeni doğan çocuğun korunması gibi koruma** (isterim)**!"** buyurmuştur.

Dâvûd *(Aleyhisselâm)*a: "Ey **Dâvûd**! Benim dostlarımın dünyâ endişesiyle ne işi olur ki! Çünkü dünyâ endişesi, münâcâtın tatlarını gönülden çıkarır. Ey **Dâvûd**! Ben Kendi dostlarımın rûhânî olmalarını, gönüllerini dünyâya bağlamamalarını ve dünyâ için gam çekmemelerini, tüm iş ve uğraşlarını Bana yöneltmelerini ve Benim kazâma râzı olmalarını severim." diye vahyedildi.

Allâh Rasûlü buyurmuştur ki:

Ayet: 156 «اَلرِّضَا بِالْقَضَاءِ بَابُ اللّٰهِ الْأَعْظَمُ.»

"Kazâya rızâ, Allâh-u Te'âlâ'nın (rızâsına ulaştıran) **en büyük kapısıdır!"**

Benîisrâîl içinde âbid (ibâdet etmekte dâim) biri var idi. Uzun zaman ibâdette bulunmuştu. Bir keresinde ona rüyâda arkadaşının cennette olduğu gösterildi.

Bunun üzerine arkadaşıyla görüşmek ve ona cenneti kazandıran ibâdetinin ne olduğunu sormak arzusunda bulundu. Zîrâ o, arkadaşından farzlar dışında ne gece namaz, ne de gündüz oruç görmüş idi. Arkadaşına: "Bana senin işini haber ver!" diye sorunca o:

"Ben gördüğünden fazla ibâdet yapmadım. Ama bende bir haslet vardı ki, o da şuydu; bir belâ ve hastalıkla karşı karşıya kaldığımda, âfiyet istemezdim; güneşte kalsam gölgeyi aramazdım; Allâh ne hükmederse ona rızâ gösterirdim ve **Allâh**'ın murâdı üzerine kendi murâdımı katmazdım." dedi. Âbid de: "İşte seni bu mertebeye ulaştıran budur!" dedi.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmede **"Rahmetim her şeyi kaplamıştır!"** şeklinde umûmî bir ifâde kullanıldığından İblîs, **Sehl** *(Kuddise Sirruhû)* ile arasında geçen bir kıssada bu âyet-i kerîmeye tutunmuştur, şöyle ki; bir kere İblîs, **Sehl** *(Kuddise Sirruhû)*ya güler vaziyette görününce o ona: "Sen **Allâh**'ın rahmetinden ümit kesmişken nasıl gülebiliyorsun?" dedi.

O zaman İblîs: "**Allâh-u Te'âlâ**: **'Rahmetim her şeyi kaplamıştır!'** buyurdu. Ben de bir şeyim!" deyince **Sehl** *(Kuddise Sirruhû)* bir zaman suskun kaldıktan sonra âyet-i kerîmenin tamamını okuyarak: "Ama **Allâh-u Te'âlâ**: **'Ben onu takvâ sâhipleri için yazacağım!'** buyurdu. Demek ki o rahmet mutlak değildir, kayıtlıdır!" dedi.

Bunun üzerine İblîs: "Takvâ, kulun işidir, rahmet ise Rabbin sıfatıdır. Kulun fiiliyle **Hakk**'ın vasfı değişmez!" deyince **Sehl** *(Kuddise Sirruhû)* âciz kaldı.

Ben derim ki; bunun cevâbı şu olabilir: "İblîs fark (sebebiyetin kula isnâdı îtibârıyla kul ile Rabb arasındaki fark) cihetinden konuya yaklaştı. Oysa cem' tarafına (yaratılmak bakımından her şeyin **Allâh-u Te'âlâ**'da birleştiği noktasına) bakacak olsaydı elbette rahmeti **Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatı, takvâyı da **Allâh-u Te'âlâ**'nın yaratmış olduğu bir fiil olarak görecek ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın fiilinin, **Allâh-u Te'âlâ**'nın vasfını değiştireceğini anlayacaktı. Demek ki her şey **Allâh-u Te'âlâ**'dan başlar ve yine O'na döner. Her şeyi en iyi bilen ancak O'dur!"

Vertecebî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "Bütün yaratıklar rahmet denizinde boğulup kalmışlardır. Çünkü hangi vasıf üzere olurlarsa olsunlar, **Hakk**'ın onları var etmesi rahmetin ta kendisidir. Zîrâ böylece onlar Rablerinin nazarı, saltanatı, rubûbiyyeti ve kudretini bilfiil onlarda işletmesi gibi İlâhî sıfatların gözetimi altında olmuşlardır.

Ayrıca yaratıklar rahmet husûsunda farklı mevkidedirler, cansız varlıklar **Allâh-u Te'âlâ**'nın (yaratma) fiilinin nûru içinde boğulup kalmışlardır ki bu, rahmet-i fi'liyyedir. Canlı varlıklar **Allâh-u Te'âlâ**'nın (var etme ve hayat verme) sıfatlarının nûru içerisinde müstağraktırlar ki bu da rahmet-i sıfâtiyyedir.

Cinlerden, insanlardan ve meleklerden oluşan akıllılar ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ının nûrunda boğulup kalmışlardır ki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın onlara Kendi Rabli-

ğini ve birliğini bildirmesi hasebiyle akıllıların içinde bulunduğu rahmet, rahmet-i kadîme-i Zâtiyye (**Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ına âit evveli olmayan ezelî merhamet)dir.

Akıllı varlıklar cisim olmaları ve cisimlerle alâkalı hükümlere tâbi olmaları cihetinden umûmî rahmet içerisindedirler, ruh sâhibi olmaları ve ruhlarla alâkalı özelliklere muhâtap olmaları yönünden de husûsî rahmet içindedirler. Bir yandan da onlar bu özel rahmet içerisinde farklı özel mertebelere sâhiptirler.

Nitekim kimi **Allâh-u Te'âlâ**'nın azametini (büyüklüğünü) görme mertebesinde eriyip gitmiştir, bir kısmı kıdem ve bekâ (başı sonu olmama) sıfatlarını müşâhededе şaşkın vaziyette kalmışlardır.

Onlardan bâzısı celâl ve cemâl (heybet ve merhamet) sıfatlarının müşâhedesinde aşka düşüp coşmuşlardır. Kimi rahmet makamından çıkıp sıfatın aslına ulaşmış, sıfatta da kalmayıp sıfattan Zât'ın aslına geçerek **Râhim** olan **Allâh-u Te'âlâ**'da müstağrak olmuş, rahmeti de düşünmeyerek rahmeten li'l-âlemîn (âlemlere rahmet) oluvermiştir.

İşte bu makam **Peygamberimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vasfıdır. Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* küll ile **Küll**'e vâsıl olmuştur (bütün sıfatlarıyla birlikte, **Allâh-u Te'âlâ**'nın isim ve sıfatlarının bütününü cem etmiş olan öz Zât'a ulaşmıştır). Onun için **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ ﴾

"(Habîbim!) **Biz seni** (cinler, melekler, kâfir ve Müslüman tüm insanlar dâhil) **bütün âlemler için ancak büyük bir rahmet olarak gönderdik.**" *(Enbiyâ Sûresi:107)* kavl-i şerîfiyle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i bütün varlıklara rahmet olmakla vasıflamıştır.

Allâh-u Te'âlâ umûmî rahmetini bütün varlıklara teşmîl buyurduktan sonra: **'Ben onu takvâ sâhipleri için yazacağım!'** kavl-i şerîfiyle açıkladığı, sıfatlarına âit husûsî rahmetini, **Allâh**'ın gayri her şeyden ayrılıp, sâdece **Allâh** ile münferid olanlara (yalnız kalanlara) ve **Hakk Te'âlâ**'nın kendileri üzerinde bulunan rubûbiyyet hakkını îfâ yolunda yüzlerini bezleden (tüm varlıklarını cömertçe harcayan) yüce kullarla birlikte **Allâh-u Te'âlâ**'nın azameti(ni tefekkür) ile kunût edenlere tahsis etmiştir."

Âyet-i kerîmede geçen: "Her şeyi kaplamış rahmet", umûmî rahmettir. Çünkü dünyâda ve âhirette hiçbir mahlûk **Allâh**'ın rahmetinde hâlî kalamaz. Dünyâya gelince; yaratıkların hepsi îcâd ve imdâd (var edilme ve yaşatılma) bakımından rahmete mazhardırlar.

Âhirette ise; hangi azap olursa olsun, **Allâh-u Te'âlâ**'nın ondan daha fazla azap yapma kudreti olduğuna göre, azâba uğratılan kişiye yine acınmış da daha fazla azâba uğratılmamış demektir.

Takvâ sâhipleri için yazıldığı açıklanan rahmet ise, husûsî bir rahmettir, yâni rahmetin tümü değildir.

İşte **"Kûtü'l-kulûb"**de bu âyet üzerine geçen şu beyan buna delâlet etmektedir: "Takvâ sâhiplerine vaad edilen rahmet, husûsî ve sâfî (şâibelerden arınmış) bir rahmettir. Yoksa rahmetin tümü değildir. Zîrâ rahmet, Kendisi için hiçbir hudut olmayan **Râhim Te'âlâ**'nın sıfatı olduğu içindir ki, rahmetin nihâyeti yoktur. **Allâh-u Te'âlâ**'nın hikmetinden ve kudretinden hiçbir şey hâriç olamayacağı gibi, rahmetinden de hiçbir şey hâriç kalamaz."

Süyûtî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bu âyet-i kerîmede rahmetin âhirette müminlere tahsis edilmesinin mânâsı, rahmetin zıttı olan herhangi bir şeyin müdâhalesi olmaksızın âhirette rahmetin müminlere sırf ve hâlis olarak ulaşmasıdır. Dünyâda rahmet gâlipse de mutlaka bir zıttı müdâhil olabilir. Yâni kulun işlediği bir günah sebebiyle, **Allâh-u Te'âlâ**'nın gazabının bir netîcesi olan istenmedik bir şey insanın başına gelebilir.

İlâhî rahmet, görünürde genel mânâsıyla dünyâda kâfirleri kaplamıştır. Ama âhirette zâhiren bu rahmet onlardan soyulup alınmış olacaksa da, yine de az da olsa rahmetten hâlî kalamayacaklardır. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmeti mânî olmasa gazabı için bir hudut yoktur."

Bunun hâsılı şudur: Cehennem **Allâh-u Te'âlâ**'nın gazabını tam mânâsıyla karşılayamaz. Çünkü (cehennem sonsuz olsa da azap çeşitleri) mütenâhî (sınırlı) olan bir azap, gayr-i mütenâhîyi (**Allâh-u Te'âlâ**'nın sınırlanamayan gazap sıfatını) karşılayamaz.

Allâh-u Te'âlâ'nın rahmeti dünyâda kâfire şâmil olmuştur. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ** kâfire nîmetlerini döşemiş ve ona mühlet tanımıştır ki bu imhâlde hâl-i hazır için bir genişlik bulunduğu gibi, gelecek için de bir tevbe ümîdi mevcuttur. Çoğu kere de bu mühletten istifâde eden bir kişiye tevbe ve îman denk gelebileceği için **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir kâfire mühlet vermesi illâ da istidrac (onu helâke yaklaştırmak için mühlet verme) olarak belirlenemez.

Zâten **Allâh-u Te'âlâ** ilk olarak mutlak mânâda tafsîlâtsız bir rahmet ile Zâtî bir tecellîde bulunmuştur. **Allâh-u Te'âlâ**'nın Zât'ında (toplamış olduğu sıfatlarının hiçbirinde, o sıfatların Zât'a tealluk etmesi îtibârıyla) teaddüt (sayı) düşünülemeyeceğinden, rahmetin tafsîlâtı sıfatlarla ortaya çıkar.

Bu durumda rahmet evvelâ Zât'tan zuhûr eder, bunda sıfatlar düşünülemez. Nikmet (azap) ise sâdece sıfatlardan zuhûr eder, ama o da Zât'ın mutlak (umûmî) tecellîsinde (gazap sıfatı olarak) gizlice bulunur. Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ**: **"Rahmetim her şeyi kaplamıştır!"** buyurmuş, ama azâbı dilemesine bağlamıştır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* bu âyet-i kerîmede: **"Sen Muhammed** *(Aleyhisselâm)*a ve seçkin ümmetlerine dünyâda ve âhirette ru'yet hasenesi (cemâlini görme derecesi) yazdığın gibi **bize** de **bu dünyâda ve âhirette hasene yaz;** bu fazîletle seçkin kıl! **Şüphesiz biz Sana döndük** yâni bu fazîleti açıkça değil de gizlice talep etme husûsunda Sana

mürâcaat ettik. Sen sırrı da ahfâyı da (gizliyi de daha gizliyi de) bilirsin!" diye duâ etmiş, **Allâh-u Te'âlâ** da gizli isteğe gizli cevap vermek üzere:

"Ben azâbımı dilediğime isâbet ettiririm yâni "Ben kahır sıfatımla dilediğimi cezâlandırırım" buyurmuştur. Burayı (مَنْ أَسَاءَ) şeklinde okuyanın kıraatine göreyse mânâ: "Ru'yet isterken: 'Biz **Allâh**'ı açıkça görmedikçe sana aslâ inanmayacağız!' diyerek edep husûsunda kötü muâmelede bulunanları edebe riâyet etmedikleri için yakalayacağım ve firkat (ayrılık) azâbının te'dîbiyle edeplendireceğim." şeklindedir. Her iki mânâ üzere bundan sonra **Mevlâ Te'âlâ**:

"Rahmetim ise, nîmet, îcâd ve terbiye bakımından **herşeyi kaplamıştır, fakat onu** yâni sizin istemiş olduğunuz ru'yet hasenesini de, rahmeti de, **Allâh** ile berâber olup diğerlerinden (mâsivâdan) **sakınanlar ve** bu makamın nisâbından, tâliplerine **zekât verenler, bir de âyetlerimiz**in nurlu delillerine taklit yoluyla değil de, tahkik (hakîki îmâna ermek sûreti) ile **îmân edenler için yazacağım!"** buyurmuştur ki, bu kişiler bu ümmetin havâssı (seçkin kulları)dır. Nitekim bir sonraki âyet-i kerîme ile bunların halleri tanıtılmış ve amelleri açıklanmıştır.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* bu duâsında dünyâ hasenesi istemiştir ki bu hasene, fenâdan sonra bekâ (**Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığında kendi varlığını kaybettikten sonra **Allâh-u Te'âlâ**'nın varlığıyla tekrar kalıcı olmak sûreti) ile istikâmet hasenesidir. Âhiretteki hasene ise müşâhede (**Allâh-u Te'âlâ**'yı görme) hasenesidir.

Bu konudaki diğer kelamların mânâsı en ufak bir zevki olana gizli değildir, ne var ki bâzıları **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ**'nın: "Azâbımı dilediğime isâbet ettiririm!" kavl-i şerîfindeki azâbı, inâyet ehli (**Allâh-u Te'âlâ**'nın özel ilgisine mazhar) olan havâss (seçkin kullar)a isâbet eden husûsî şevk (**Allâh-u Te'âlâ**'ya özel mânâda âşık olma) azâbı ile te'vîl etmişlerdir ki bu azap aslında künhüne (mâhiyetinin özüne) vâkıf olunamayacak ve kadri takdir edilemeyecek bir rahmettir.

Aynı zamanda o, (bulunmayan kıymetli bir şey hakkında kinâye olarak kullanılan) kibrît-i ahmerden daha değerlidir. Zâhir ehli bu mânâyı uzak görüyorlarsa da **Allâh** dostları: "Biz bunu yakın görüyoruz!" demektedir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Allâh-u Te'âlâ'nın, dünyâda ve âhirette hasene isteyenleri beğendiği:

﴿ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴾

"Onlardan kimi de: 'Ey Rabbimiz! Bize dünyâda da (nîmet, âfiyet, yeterli ve helâl rızık, sâliha bir eş, hayırlı evlat, sağlıklı yaşam, düşmanlara karşı zafer, Kur'ân anlayışı, iyilerle berâberlik, insanlar tarafından güzel övgülere mazhar olmak, ilim ve ibâdet gibi) **güzel şeyler ver, âhirette de** (kabirden müjdeyle kalkmak, kötü muhâsebeden kurtuluş, mahşerin şiddetlerinden selâmet, cennete azapsız giriş ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın cemâlini görme lezzeti gibi) **güzel şeyler ver ve bizi** (afv-u mağ-

firet buyurarak) **o** (cehennem) **ateşin**(in) **azâbından** (ve o azâba götürecek günahlardan) **koru!' der."** *(Bakara Sûresi:201)*

Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetinin geniş olduğu ve Zât'ı hakkında rahmet kararı aldığı:

﴿ اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ أَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَى ﴾

"(O hidâyet bulanlar; şirk koşmak, adam öldürmek, büyü yapmak, harpten kaçmak, fâiz yemek, yetim malı yemek ve nâmuslu kadınlara iftirâ gibi) **günahın büyüklerinden, özellikle de**(, zinâ, livata ve lezbiyenlik gibi) **çok çirkin olan şeylerden sürekli sakınmakta olan kimselerdir. Ancak** (kalpten geçen kötü şeyler gibi, beşeriyet gereği kaçınamadıkları) **küçük günahlar müstesnâ! Şüphesiz ki senin Rabbin, mağfireti pek geniş olandır! Sizi**(n babanız **Âdem**'i) **topraktan**(, sizi de toprakta yetişen gıdâlardan oluşan meniden) **yaratmış olduğu zaman, bir de sizler annelerinizin karınlarında ceninler hâlinde bulunuyorken sizi en iyi bilen O'dur!**

Öyleyse(: "Büyük günahlardan sakınıyoruz, küçük günahlar da zâten bağışlanır!" diye, kendinizi hepten günahsız sayarak) **nefislerinizi temize çıkarmayın!** (Bütün günahlardan) **hakkıyla sakınmış olan kimseyi en iyi bilen ancak O'dur!"** *(Necm Sûresi:32)*

﴿ اَلَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴾

"(Gökleri ve yeri kaplayan **Kürsî**'nin, kendisine nispetle sahradaki bir halka kadar küçük kaldığı) **o Arş'ı taşımakta olanlar ve onun etrâfındaki** (sayısız melek)**ler; Rablerinin hamdiyle birlikte** (farklı farklı) **tesbîh**(ler) **de bulunmaktadırlar, O'na** (hakîkî ve kâmil mânâda) **îmân etmektedirler ve o îmân etmiş kimseler**(in günahları) **için bağışlanma talep etmek** (üzere demek)**tedirler ki:**

'Ey Rabbimiz! Rahmet ve ilim bakımından Sen her şeyi kuşatmışsındır; öyleyse o (günahlarından) **tevbe etmiş olanları ve Senin yoluna tamâmen uymuş buluna**(cağını bildiği)**n kimseleri mağfiret et ve onları şiddetle tutuşmuş o ateşin azâbından koru!'"** *(Mü'min Sûresi:7)*

﴿ قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلّٰهِ كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ اَلَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾

"(Habîbim! O inkârcılara) **de ki: 'Göklerde ve yerde bulunanlar** (yaratılmak ve mülkiyet bakımından) **kime âittir?'** (Kimse yaratıklardan hiçbir zerreyi **Allâh**'tan başkasına nispet etme imkânı bulamayacağından dolayı cevâbın ittifakla belli olduğuna dikkat çekmek için) **de ki: 'Allâh'a âittir!' O,** (kullarına acımayı ve) **rahmeti** (fazl-u keremiyle kesin bir söz olarak) **Zât'ına** (vâcip kılmış ve bu hükmü **Arş**'ın üstünde bulunan bir kitapta) **yazmıştır.** (Bu yüzden inkârcıların cezâsını acele vermez, tevbe etmeleri durumunda ise kendilerini bağışlar.)

Andolsun ki; elbette O, kendisi(nin geleceği)**nde hiçbir şüphe bulunmayan kıyâmet gününde sizi toplayacaktır. O kimseler ki,** (aslî fıtratları olan İslâm kābiliyetlerini ve akl-ı selimlerini iptâl edip sermâyelerini zâyi ederek) **kendilerini zarara uğratmışlardır; işte onlar bu sebeple îmân etmezler.** (Çünkü îmandan kaçınıp kâfirlikte ısrarcı olmanın en büyük nedenlerinden biri, duyulara ve evhâma uyarak taklitçiliğe daldırmak sûretiyle aklı iptal edip, fikri iğfal etmektir.)" *(En'âm Sûresi:12)*

﴿ وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

"(Habîbim!) **Bizim âyetlerimize inanmakta olan o** (hakir görülen fakir) **kimseler sana geldiği zaman,** (onlara) **de ki: 'Selâm olsun size! Rabbiniz** (kullarına acımayı ve) **rahmeti** (kesin bir vaad olarak fazl-u keremiyle) **Kendi** (mukaddes) **Zât'ına** (vâcip kılmış ve bu hükmü **Arş**'ın üstünde bulunan bir kitapta) **yazmıştır. Şu bir gerçek ki; içinizden her kim** (getireceği zarar hakkında) **bilgisizce** (veyâ bilse de, günahı ibâdete tercih ettiği için câhillik ederek) **bir kötülük yapar da sonra onun ardından tevbe eder ve** (yaptığına pişmanlık çekerek, bir daha yapmamaya da karar vererek, tevbesini ve amelini) **ıslahta bulunursa, şüphesiz ki O (Allâh-u Te'âlâ),** (günahlarından tevbe edenleri çokça bağışlayan bir) **Ğafûr'dur,** (kullarına çokça acıyan bir) **Rahîm'dir.'"** *(En'âm Sûresi:54)*

﴿ اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (157)

Onlardan bedel, (اَلَّذِينَ) **o kimseler ki,** (يَتَّبِعُونَ) **hakkıyla uymaktadırlar,** kime? (اَلرَّسُولَ) **o Rasûle,** ondan bedel, (اَلنَّبِيَّ) **o Peygambere,** öyle peygamber ki, (اَلْأُمِّيَّ) **Ümmî olan,** daha öyle Peygamber ki, (اَلَّذِي) **o kimse ki,** (يَجِدُونَ) **bulmaktadırlar,** kimi? (هُ) **onu,** ne olduğu halde? (مَكْتُوبًا) **yazılı olduğu halde,** nerede bulmaktadırlar? (عِنْدَهُمْ) **kendi yanlarında,** nerede yazılı?, (فِي التَّوْرَاةِ) **Tevrat'ta,** daha, (وَالْإِنْجِيلِ) **İncil'de,** o Rasûl ne olduğu halde? (يَأْمُرُ) **emreder olduğu halde,** kime? (هُمْ) **onlara,** neyle? (بِالْمَعْرُوفِ) **ma'rûf** (iyi bilinen şeyler) **ile,** daha ne olduğu halde? (وَيَنْهَا) **nehyeder,** kimi? (هُمْ) **onları,** neden? (عَنِ الْمُنْكَرِ) **münker** (kötü bilinen şeyler)**den,** daha ne olduğu halde, (وَيُحِلُّ) **helâl eder olduğu halde,** kim için? (لَهُمْ) **onlar için,** neyi? (اَلطَّيِّبَاتِ) **tertemiz şeyleri,** daha ne olduğu halde, (وَيُحَرِّمُ) **haram eder olduğu halde,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** neyi? (اَلْخَبَائِثَ) **pis şeyleri,** daha ne olduğu halde? (وَيَضَعُ) **indirmekte olduğu**

halde, kimden? (عَنْهُمْ) **onlardan,** neyi? (إِصْرَهُمْ) **ağır yüklerini,** daha neyi? (وَالْأَغْلَالَ) **o bukağıları,** (الَّتِي) **öyle bukağılar ki,** (كَانَتْ) **bulunmaktaydı,** kimler üzerinde? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerinde,** (فَالَّذِينَ) **artık o kimseler ki,** (آمَنُوا) **îmân ettiler,** kime? (بِهِ) **ona** (o Peygamber-e), daha, (وَعَزَّرُوهُ) **tâzim ettiler,** kime? (هُ) **ona,** daha, (وَنَصَرُوهُ) **yardım ettiler,** kime? (هُ) **ona,** daha, (وَاتَّبَعُوا) **hakkıyla uydular,** neye? (النُّورَ) **nûra,** (الَّذِي) **öyle nur ki,** (أُنْزِلَ) **indirildi,** kimle berâber? (مَعَهُ) **onunla berâber,** (أُولَئِكَ) **işte sana! Onlar,** (هُمُ) **ancak onlar,** kimlerdir?) (الْمُفْلِحُونَ) **felaha erenlerin ta kendileridir.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"O kimseler ki, yanlarındaki Tevrât ve İncîl'de kendisini(n açık târifini) **yazılı olarak buldukları o Rasûl'e, o**(, okuma-yazma bilmeyen, ancak İlâhî tâlimle eğitilmiş olan **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* nâmındaki) **Ümmî Nebî'ye hakkıyla uymaktadırlar. O onlara,** (îman ve ibâdetler gibi) **iyi bilinen şeyleri emretmektedir,** (kâfirlik ve günahlar gibi) **iyi tanınmayan şeylerden onları engellemektedir, tertemiz şeyleri**(; o **Allâh**'ın adı anılarak kesilen hayvanları ve pis olmayan tüm rızıkları) **kendileri için helâl etmektedir,** (kan, leş ve fâiz gibi madden veyâ mânen) **pis olan şeyleri ise onlar üzerine haram kılmaktadır, ağır yüklerini de, evvelce üzerlerinde bulunan o** (boyunlarına geçirilmiş) **bukağılar** (gibi ağır sorumluluklar)**ı da kendilerinden indirmektedir!**

Artık o kimseler ki ona inanmışlardır, ona (saygı ve) **tâzimde bulunmuşlardır/***(düşmanlarına karşı) onu korumuşlardır*/, (dâvetini ulaştırma yolunda) **kendisine yardım etmişlerdir ve indirilmiş olan o** (**Kur'ân**) **nûr**(un)**a onunla birlikte hakkıyla uymuşlardır; işte sana!** (Dünyâda ve âhirette umduklarına kavuşup, korktuklarından kurtularak) **felâh bulanların ta kendileri ancak onlardır!"**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî ve **Hâzin** *(Rahimehümellâh)*ın beyânları vechile; **Allâh-u Te'âlâ** dünyâda ve âhirette kendilerine rahmet yazılacak olan kimselerin öncelikli sıfatları olarak, takvâyı, zekât vermeyi ve âyetlere inanmayı açıkladıktan sonra bu âyet-i kerîmesinde bu sıfatlara bir vasıf daha katmıştır ki o da:

"Kendi yanlarında bulunan Tevrât ve İncîl'de vasıflarını yazılı buldukları **Ümmî Nebî**'ye uyma" sıfatıdır.

Ulemâ bu ittibâın keyfiyeti hakkında ihtilaf etmiştirler, ama bu görüş ayrılığı, âyet-i celîlede bahsi geçen kimselerden kimlerin kastedildiği husûsundaki ihtilaftan nâşîdir. Bu kimselerin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den önce yaşamış olan Ehl-i Kitap olduğunu kabûl edenlere göre buradaki ittibâ, Tevrât'ta vasıflarını buldukları cihetle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nübüvvetine îtikad ederek (peygamberliğine inanarak) ona uymaları anlamına gelmektedir.

Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* peygamber olarak gönderilmeden önce bulunanların onun şerî'atini bilmeleri ve ona uymaları düşünülemez. Ancak bu mânâya

göre şöyle bir işkâl vârid olur (zorluk karşımıza çıkar) ki, İncîl indirilmeden önce Tevrât ehlinin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vasıflarını İncîl'de bulmaları düşünülemez.

Onun için burada: "Kendi kitaplarında buldukları **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e inanmış olan Tevrât ehliyle, İncîl geldiğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in evsâfını onda da bularak inanacak olanlar"ın kastedilmiş olduğu kabûl edilirse bir sıkıntı kalmaz.

Bâzı ulemâya göreyse; bu âyet-i kerîmede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dönemine yetişen Ehl-i Kitap'tan ona inanıp uyan ve kendi dinlerini bırakan **Abdullâh ibni Selâm** *(Radıyallâhu Anh)* gibi kimseler kastedilmiştir ki, bu durumda **Allâh-u Te'âlâ, Nebiyy-i Ümmî** olan **Rasûlün** zamânında bulunan Ehl-i Kitab'ın kendi dinlerini bırakıp ona uymadıkça âhiret rahmetine kavuşamayacaklarını açıklamış bulunmaktadır.

Müfessirler tarafından bu ikinci mânâ tercih edilmiştir, çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gönderilmeden önce ona ittibâ mümkün olamayacağından dolayı bu âyet-i kerîmede ona kavuşup ittibâ edenlerin kastedilmiş olması uygun düşer. Ancak burada özellikle Ehl-i Kitâb'ın müminlerinden bahsedilmekteyse de, müfessirlerin cumhûruna göre, Benîisrâîl'den olsun olmasın, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e inanıp ittibâ eden herkes bu müjdeye dâhildir.

Tefsîr ehli bu âyet-i celîlede geçen **"Rasûl"**den **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kastedildiği husûsunda icma' (görüş birliği) üzeredirler. **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i celîlede **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i dokuz sıfatla vasıflamıştır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Birinci ve İkinci Sıfatları

Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **"Rasûl"** ve **"Nebî"** oluşudur. Örfe göre **"Rasûl"** lafzı; **Allâh-u Te'âlâ**'nın, tekliflerini tebliğ için mahlûkāta elçi olarak gönderdiği kimselere mahsustur. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh** ile mahlûkātı arasında yegâne vâsıta olduğundan, O'nun risâletini, emirlerini, nehiylerini ve şerî'atlerini kullarına ulaştırdığından bu vasıfla mevsuf bulunmuştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Nebî** oluşu da, mertebelerin en üstünlerinden ve en şereflilerindendir, aynı zamanda bu vasıf onun **Allâh-u Te'âlâ** katında kadr-u kıymeti yüksek biri olduğuna ve O'nun tarafından kullarına haberler ulaştırdığına delâlet etmektedir.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i hem **Rasûl**, hem de **Nebî** olarak vasıflamıştır.

Rasûl, her hâlükârda elçilik vazîfesini tebliğ etmekle memur kılınıp bu gâyeyle gönderilen zât demektir.

Nebî ise, kendisinden bir şey sorup öğrenmek isteyene gerekli bilgileri haber verendir.

Ayet: 157

Rasûl, insanlar istesin istemesin, beğensin beğenmesin, her hâlükârda onlara gerçekleri tebliğ etmesi emrolunan kişidir. İşte **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*de hem inbâ (haber verme), hem tebliğ görevi bulunmaktadır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ... ﴾

"Ey Rasûl(-ü zî şân)**! Rabbinden sana indirilmiş olan** (hükümlerin tamamın)ı (kimseden çekinmeden) **tebliğ et!.."** *(Mâide Sûresi:67)*,

﴿ ... إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ ... ﴾

"...Senin üzerine düşen, (sana vahyedilmiş olan hükümleri açıklayıp) **tebliğ** (etmen)**den başkası değildir!.."** *(Şûra Sûresi:48)* âyet-i kerîmelerinde bu gerçeği beyân etmiştir.

"Beyzâvî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Rasûl** oluşu **Allâh-u Te'âlâ**'ya nispetledir, yâni **Allâh-u Te'âlâ**'nın gönderdiği bir elçi olması açısındandır, **Nebî** olması ise kullara izâfetledir, yâni **Allâh-u Te'âlâ**'nın bildirdiklerini kullara haber vermesi münâsebetiyledir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Üçüncü Sıfatı

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ümmî** oluşudur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ümmî** oluşunun ne anlama geldiği husûsunda birkaç görüş vardır:

Birinci görüşe göre; Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ümmî** olması okuma-yazma ve hesap yapma bilmemesidir. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*: **"Nebiyy-i Ümmî** diye bahsedilen **Zât** sizin Peygamberiniz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*dir ki, O **Ümmî** idi, yazamazdı, okuyamazdı ve hesap yapamazdı." demiştir. *(Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/647)*

Bu mânâya göre **"Ümmî"** kelimesinin aslı ya **"Anne"** mânâsına gelen **"Ümm"** kelimesi olur ki, bununla "Annesinin doğurduğu halden çıkamamış olan kimse" anlamı kastedilir veyâ bu kelime **"Ümmet"** kelimesine mensup kabûl edilir. Nitekim **Zeccâc** *(Rahimehullâh)*: "Ümmî; Arap ümmetinin sıfatı üzere bulunan kimsedir." derken, bundan kastı o gün için Arapların ekseriyetinin vasfı olan okuma-yazma bilmeme sıfatıdır ki, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in böyle olduğu bellidir. Zâten bunu kendisi de beyân etmiştir. Nitekim **İbni Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «إِنَّا أُمَّةٌ أُمِّيَّةٌ، لَا نَكْتُبُ وَلَا نَحْسُبُ، اَلشَّهْرُ هٰكَذَا وَهٰكَذَا.»

"Biz (Arap cemaatinin ekserîsi) **ümmî bir ümmetiz** (annemizin bizi doğurduğu hal üzereyiz)**. Yazamayız ve hesap yapamayız! Ay şöyle şöyledir** (bâzen yirmi dokuz çeker, bâzen otuz çeker diye ezberden hesap ederiz, yâni gök bilimcilerinin hesaplarına göre ayların günlerini önceden belirlemeyiz, göz görüşüne göre ayları tâyin ederiz)**."** *(Buhârî, Savm:13, no:1814, 2/675-676; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/205; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/284; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/117)*

Müfessirler, ehl-i tahkîkın: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ümmî** oluşu onun mûcizelerinden biridir." dediklerini nakletmiştir ki bunun îzâhı birkaç türlüdür:

1) Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın, fasâhatı ve belâğatıyla mahlûkātı âciz bırakan yüce kitabını manzûm bir halde gece-gündüz defaatle okuyor, fakat hiçbir seferinde ne lafızlarında bir değiştirme, ne de kelimelerinin yerlerinde bir tebdil yapmıyordu. Oysa Araplarda en iyi okuma-yazma bilen bir hatip bile irticâlen (bir şeye bakmadan) bir konuşma yapacak olsa, sonra o konuşmayı tekrar yapmaya kalksa, az ya da çok mutlaka onda bir ilâve ya da eksiltme yapması kaçınılmaz olur. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* okuma-yazma bilmediği halde ne bir ilâve ve eksiltme, ne de bir değiştirme yapmaksızın binlerce âyeti tekrar tekrar aynı şekilde okuyunca elbetteki bu onun mûcizelerinden biri oldu. İşte:

﴿ سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰى ﴾

"Muhakkak Biz seni okutacağız, artık unutmayacaksın." *('Elâ:6)* âyet-i kerîmesi buna işâret etmektedir."

2) Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hattı ve kırâatı (yazmayı ve okumayı) güzelce becerebilseydi, elbette acabâ öncekilerin kitaplarını mutâle'a etti de bu ilimleri onlardan mı elde etti diye töhmet altında kalacaktı. Ama hiçbir öğrenme ve mutâle'a söz konusu olmaksızın bu kadar fazla ilme şâmil olan yüce Kur'ân'ı getirince, işte bu mûcizelerden olur. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

﴿ وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ ... ﴾

"(Habîbim!) **Sen bu** (Kur'â)**ndan önce hiçbir kitabı okumakta değildin, onu sağ elinle de yazamıyordun!.."** *(Ankebût Sûresi:48)* kavl-i şerîfinde kastettiği konu budur.

3) Hat öğrenmek çok kolay bir şeydir. Zekâ ve fetânet seviyesi en düşük olan bir insan bile en ufak bir gayretle yazmayı öğrenir. Demek ki bir insanın okuma-yazma öğrenememesi anlayışında çok büyük bir noksanlık olduğuna delâlet eder.

Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e öncekilerin-sonrakilerin ilimlerini ve kimsenin bilemeyeceği gaybî bilgileri vermişken, beşerden kimsenin kendisine ulaşamayacağı derecede ince ilimleri-hakîkatleri ve misli görülmemiş güzel edepleri ona bahşetmişken, ayrıca kendisine kimseye vermediği kadar akıl ve anlayış gücü lutfetmişken, en anlayışsız adamın bile kolayca öğrenebileceği yazmayı ona öğretmediyse, demek ki birbirine zıt olan bu iki durumun arasını cem etmiş olması, zıtların arasını birleştirme kabîlinden olur ki bu da mûcizeler sınıfından olan hârikulâde işlerdendir.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmede zikredilen ümmîlik:

﴿ وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ ... ﴾

"(Habîbim!) Sen bu (Kur'â)**ndan önce hiçbir kitabı okumakta değildin, onu sağ elinle de yazamıyordun!.."** *(Ankebût Sûresi:48)* kavl-i şerîfinde konu edilen hususdur.

Buna göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ne okuyabiliyordu, ne de eliyle yazabiliyordu. Ama yine de Ehl-i Kitabın kitaplarında bulunan şeyleri bilmeksizin ve onla-

ra bakmaksızın, hattâ onların lisânını bile anlamaksızın, kitaplarındaki en gizli meseleleri kendilerine haber vermesi, onun bunları ancak **Allâh-u Te'âlâ**'nın bildirmesi ile bildiğine delâlet etmektedir ki bu da **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in risâletinin isbâtı husûsundaki en büyük delillerdendir.

"Fahrurrâzî, Hâzin ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; ümmî, yazamayan ve okuyamayan kimsedir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmî olması mûcizelerinden biridir. Çünkü o, yazmayı ve okumayı güzelce becerebilen biri olsaydı "Belki de öncekilerin ve sonrakilerin kitaplarını gözden geçirdi de böyle bir Kur'ân'ı yazabildi" diye itham edilebilecekti.

Fakat hiç kimseden öğrenmeksizin ve hiçbir kitabı mütâlea etmeksizin, öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini ihtivâ eden bu yüce Kur'ân'ı getirince, işte bu onun açık mûcizelerinden biri oldu.

نِگَارِ مَنْ كِه بَمَكْتَبْ نَرَفْت وُخَطْ نَنُوْشْت بَغَمْزَهْ مَسْأَلَه آمُوزِ صَدْ مُدَرِّسْ شُدْ

"Benim sevgilim mektebe gitmedi, yazı yazmadı ama,
Bir gözucuyla mesele öğretici oldu yüz hocaya!"

Sallâllâhu Te'âlâ Aleyhi ve Sellem ***Efendimiz Hazretleri*** *benim mahbûbumdur (sevgilimdir), bütün âlemin ve cihânın tüm zerrelerine varıncaya kadar hepsinin de mahbûbudur. Mektebe teşrîf buyurmadılar ve yazı yazmadılar, yânî ümmîdir. Lâkin öyle bir* ***Hâce-i ma'nevî****'den okumuşlardır ki yüzlerce müderrise ders öğretir. Hangi yüz, hangi milyonlar, cümle zerrât (bütün zerreler) ondan ta'lîm eder (okur öğrenir). Cümle uşşâk (âşıklar) aşkı ondan öğrenmiştir, cümle mahlûk onun şâkirdi (talebesi)dir. O, cümlenin Hâcesi ve Seyyididir (herkesin hocasıdır ve efendisidir)* *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*! *(Aşçı Dede Efendi –İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/677)*

Kalem-i a'lâ kendisine hizmet eden, baktığı Mushaf da Levh-i Mahfûz olan bir zât yazıp çizmeye elbette muhtaç olmaz. **Allâh-u Te'âlâ** İncîl'de bu ümmeti:

«اُمَّةُ مُحَمَّدٍ اَنَاجِيلُهُمْ فِى صُدُورِهِمْ.»

"**Muhammed** ümmetinin İncîl'leri göğüslerindedir." diye vasıflamıştır. Demek ki yazı olmasaydı bile bu ümmet, kuvvetlerinin mükemmelliği ve isti'dâtlarının belirginliği sebebiyle elbette **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şerî'atlerini kalpleriyle muhâfaza edebilirlerdi.

İkinci görüşe göre; "Ümmîliği" ümmetinin çokluğu münâsebetiyledir ki, bu durum **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetinin çokluğuna da münâsip düşmektedir, bu îtibarla da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* en büyük ümmete mensuptur, nitekim **Enes ibni Mâlik** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنَا أَكْثَرُ الْأَنْبِيَاءِ تَبَعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ! وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ يَقْرَعُ بَابَ الْجَنَّةِ.»

"Peygamberler içinde kıyâmet günü tâbîleri en fazla olacak benim! Cennetin kapısını ilk çalacak olan da benim!" *(Müslim, Îmân:85, no:196/331, 1/188; Kâzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/416)* buyurarak ümmetinin çokluğuyla övünmüştür.

Üçüncü görüşe göre; "Ümmîliği", "Ümmü'l-Kurâ" olan **Mekke**'ye mensup olması haysiyetiyledir. Yeryüzü **Mekke** toprağından döşendiği için **Allâh-u Te'âlâ** oraya "Bütün karyelerin anası" anlamına gelen "Ümmü'l Kurâ" adını vermiştir. Bu îtibarla da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ümmîdir. Her hâlükârda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ümmî** oluşu onun fazîletli vasıflarından biridir, kendisi de bu vasıfla kendisini tavsîf etmiştir.

Nitekim **Abdullâh ibni Amr ibni'l Âs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir gün, vedâ eden bir kimse gibi bizim yanımıza gelerek:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا كَالْمُوَدِّعِ فَقَالَ: «أَنَا مُحَمَّدٌ النَّبِيُّ الْأُمِّيُّ، أَنَا مُحَمَّدٌ النَّبِيُّ الْأُمِّيُّ، أَنَا مُحَمَّدٌ النَّبِيُّ الْأُمِّيُّ، وَلَا نَبِيَّ بَعْدِي، أُوتِيتُ فَوَاتِحَ الْكَلِمِ وَخَوَاتِمَهُ وَجَوَامِعَهُ، وَعَلِمْتُ كَمْ خَزَنَةُ النَّارِ وَحَمَلَةُ الْعَرْشِ، وَتُجُوِّزَ بِي وَعُوفِيتُ وَعُوفِيَتْ أُمَّتِي فَاسْمَعُوا وَأَطِيعُوا مَا دُمْتُ فِيكُمْ، فَإِذَا ذُهِبَ بِي فَعَلَيْكُمْ كِتَابَ اللهِ! أَحِلُّوا حَلَالَهُ وَحَرِّمُوا حَرَامَهُ!»

"Ben Nebiyy-i Ümmî olan Muhammed'im! Ben Nebiyy-i Ümmî olan Muhammed'im! Ben Nebiyy-i Ümmî olan Muhammed'im! Benden sonra hiçbir peygamber yoktur! Bana konuşmaların başlangıçları ve sonlandırılmaları(nın kendileriyle yapılması münâsip) **olan** (hamd-ü senâ gibi) **lafızlar, bir de** (kısa olup çok mânâ ifâde eden) **câmi'iyyetli kelimeler verildi. Ben cehennemin bekçilerinin ve Arş'ı taşıyan meleklerin kaç tâne olduğunu bildim.**

Ben (Mîrac gecesi Rabbimle görüşmeye) **götürüldüm** /(ümmetimin muhâsebesi husûsunda) **bana müsâmaha gösterildi/, bana** (sûikastla öldürülmekten) **âfiyet verildi, ümmetime de** (kökleri kazınacak toplu azap gönderilmekten ve âhiretin zorluklarından) **âfiyet verildi. Ben sizin aranızda olduğum müddetçe dinleyin ve itaat edin! Ben** (âhirete) **götürüldüğüm zaman Allâh'ın Kitâbına sarılın; helâlini helâl kabul edin, harâmını da haram sayın!"** buyurdu. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:6606, 11/179; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/610)*

Amr ibni Cebele *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ عَمْرِو بْنِ جَبَلَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنَا النَّبِيُّ الْأُمِّيُّ الصَّادِقُ الزَّكِيُّ! وَالْوَيْلُ كُلُّ الْوَيْلِ لِمَنْ كَذَّبَنِي، وَتَوَلَّى عَنِّي وَقَاتَلَنِي، وَالْخَيْرُ كُلُّ الْخَيْرِ لِمَنْ اٰوَانِي، وَنَصَرَنِي، وَاٰمَنَ بِي، وَصَدَّقَ قَوْلِي، وَجَاهَدَ مَعِيَ.»

"Ben doğru ve tertemiz olan Nebiyy-i Ümmîyim! Bütün azaplar, beni yalanlayana, benden yüz çevirene ve benimle savaşana âittir. Bütün hayırlar da, beni barındırana, bana yardım edene, bana îmân edene, sözümü tasdik edene ve benimle birlikte cihâd edene mahsustur!" *(İbni Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:1/334; Mîrğanî, Tâcü't-tefâsîr:1/344)*

Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْبَرًا مِنْ نُورٍ، وَإِنِّي لَعَلَى أَطْوَلِهَا وَأَنْوَرِهَا، فَيَجِيءُ مُنَادٍ، فَيُنَادِي: أَيْنَ النَّبِيُّ الْأُمِّيُّ؟ قَالَ: فَيَقُولُ الْأَنْبِيَاءُ: كُلُّنَا نَبِيٌّ أُمِّيٌّ، فَإِلَى أَيِّنَا أُرْسِلَ؟ فَيَرْجِعُ الثَّانِيَةَ، فَيَقُولُ: أَيْنَ النَّبِيُّ الْأُمِّيُّ الْعَرَبِيُّ؟ قَالَ: فَيَنْزِلُ مُحَمَّدٌ حَتَّى يَأْتِيَ بَابَ الْجَنَّةِ فَيَقْرَعَهُ، فَيَقُولُ: مَنْ؟ فَيَقُولُ: مُحَمَّدٌ! ـأَوْـ أَحْمَدُ! فَيُقَالُ: أَوَقَدْ أُرْسِلَ إِلَيْهِ؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ! فَيُفْتَحُ لَهُ فَيَدْخُلُ. فَيَتَجَلَّى لَهُ الرَّبُّ، وَلَا يَتَجَلَّى لِنَبِيٍّ قَبْلَهُ، فَيَخِرُّ لِلهِ سَاجِدًا، وَيَحْمَدُهُ بِمَحَامِدَ لَمْ يَحْمَدْهُ أَحَدٌ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَهُ وَلَنْ يَحْمَدَهُ أَحَدٌ بِهَا مِمَّنْ كَانَ بَعْدَهُ، فَيُقَالُ لَهُ: مُحَمَّدٌ، اِرْفَعْ رَأْسَكَ، تَكَلَّمْ تُسْمَعْ، وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ، وَسَلْ تُعْطَهُ.»

"Şüphesiz kıyâmet günü her bir peygamber için nurdan bir minber kurulacaktır. Muhakkak ki ben elbette onların en uzununun ve en nurlusunun üzerinde olacağım. O sırada bir münâdî gelerek: 'Nebiyy-i Ümmî nerede?' diye nidâ eder. Peygamberler: 'Hepimiz Nebiyy-i Ümmîyiz, hangimize dâvet gönderildi?' der. O zaman münâdî ikinci kez geri dönerek: 'Arap olan Nebiyy-i Ümmî nerede?' diye seslenir.

Bunun üzerine Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* (minberinden) **inerek cennetin kapısına gelir ve kapıya vurur. Bekçi: 'Kim o?' der, o da: 'Muhammed!' der, ya da 'Ahmed!' der. O vakit: 'Ona dâvet gönderildi mi?' denilir, o da: 'Evet!' der. Böylece kapı açılır, o da girer. Derken Rabb ona öyle bir tecellî eder ki ondan önce hiçbir peygambere öyle tecellî etmemiştir.**

Bunun üzerine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh için secdeye kapanır ve O'nu öyle yüce hamdlerle över ki, kendisinden önce bulunanlardan hiçbiri O'na o hamdlerle hamdedememiştir. Kendisinden sonra gelecek olanlardan hiçbiri de o övgülerle O'na hamdedemeyecektir.**

O zaman kendisine: 'Ey Muhammed! Başını kaldır, konuş, dinleneceksin, şefaat et, şefaatçi kılınacaksın, iste, verileceksin!'... buyrulur." *(el-İhsân, İbni Hibbân, no:6446, 8/137-138; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/416)*

"Se'âlibî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; bu âyet-i kerîme, bu ümmetin genel mânâda şerefini, yânî **Allâh-u Te'âlâ**'ya îmân edip **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in risâletini ikrar eden her müminin, diğer ümmetlere karşı üstünlüğünü açıkça bildirmektedir. Sonra onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ittibâ edebilmenin hakîkatine ulaşma husûsundaki farklılıkları nispetinde şeref bakımından da farklı mertebelere sâhip olurlar.

İmâm-ı Ğazâlî *(Rahimehullâh)* **"el-İhyâ"** isimli eserinde şöyle demiştir: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmeti ona ittibâ edenlerdir, dünyâdan yüz çevirip âhirete yönelmeyenler ise ona ittibâ edemez. Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ancak **Allâh**'a ve âhiret gününe dâvet etmiştir ve sâdece dünyâdan ve peşin hazlardan engellemiştir.

İşte sen dünyadan yüz çevirip âhirete yöneldiğin kadar onun sülûk ettiği yola girebilirsin, onun yoluna girdiğin ölçüde de ona ittibâ etmiş olursun, ona ittibâ ettiğin nispette de onun ümmetinden olursun. Ama dünyâya yöneldiğin nispette onun yolundan ayrılmış olursun ve ona ittibâdan uzaklaşarak **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kendileri hakkında:

﴿ فَأَمَّا مَنْ طَغَى وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى ﴾

"İşte kim haddi aşmışsa, bir de (şehvetlerine uyarak) **o en alçak** (dünyâ) **hayatı**(nı, âhirete karşı) **tercih etmişse, Artık gerçekten o şiddetle tutuşturulmuş ateş, sığınağın ta kendisi ancak odur!"** *(Nâzi'ât Sûresi:37-39)* buyurduğu kimselere iltihak edersin."

Eğer sen gerçek mânâda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ittibâyı ve onun izlerine uymayı dilersen, hadîs ve tefsîr kitaplarında onun sîretini ve ahlâkını araştır.

İbnü'l-Kattân *(Rahimehullâh)* âyetler ve mûcizeler hakkında tasnîf ettiği eserinde şöyle demiştir: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zühdü, ibâdeti, tevâzuu vesâir üstün vasıfları hakkında kavl-i vecîz (kısa ve öz söylenecek olan söz) şöyledir:

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Yemen**'in en ücrâ köşesinden **Uman** sahrâsına, bir tarafdan da **Hicaz**'ın en uzak bölgesine kadar mâlik olmuşken, vefât ettiğinde borçlu ölmüş ve âilesine yemek almak için zırhını rehin bırakmıştı. Ardına hiçbir dînar-dirhem (para-pul) bırakmamış, hiçbir sağlam köşk yapmamış, hiçbir hurma ağacı dikmemiş ve hiçbir su arkı akıtmamıştır.

Kendisi toprak üzerinde yer ve toprak üzerinde otururdu, aba giyerdi, yoksullarla otururdu, çarşılarda (tek başına alışveriş için) dolaşırdı, elini yastık yapardı, (yemekten sonra) parmaklarını yalardı, elbisesini yamalardı, na'l-i şerîfini dikerdi, evini düzeltirdi, ev işlerinde âilesine yardım ederdi, yaslanarak yemezdi ve:

«فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدٌ، آكُلُ كَمَا يَأْكُلُ الْعَبْدُ، وَأَشْرَبُ كَمَا يَشْرَبُ الْعَبْدُ.»

"Ben ancak bir kulum, bir kulun yediği gibi yerim, içtiği gibi içerim!" *(İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, no:34313, 7/99; İbni Hacer el-Askalânî, el-Metâlibü'l-Âliye, no:3855, 4/23; Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:2/55)* derdi.

(Yanlışlıkla birine bir eziyet verecek olsa) kendisinden kısas aldırırdı. Hiçbir zaman ağız dolusu gülerken görülmezdi. Bir kol etine dâvet edilse elbette icâbet ederdi, kendisine bir paça dahi hediye edilecek olsa elbette kabul ederdi.

Tek başına yemezdi, kölesini dövmezdi, hediyesini kimseden esirgemezdi, **Allâh** yolunda olmadıktan sonra eliyle hiçbir şeye vurmazdı. Ayakları şişinceye kadar **Allâh** için kıyamda durur, kendisine: '**Allâh-u Te'âlâ** senin için geçmişini ve geleceğini bağışlamışken hâlâ niye böyle yapıyorsun?' denildiğinde ise:

«أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا.»

"Ben hakkıyla şükreden bir kul olmayayım mı?" derdi. *(Buhârî, Tefsîr:324, no:4556, 4/1830; Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:2/55)*

Gece namaza kalktığı zaman ağlamaktan dolayı, kendisinden tencere kaynaması gibi ses işitilirdi. **Allâh-u Te'âlâ** ona ve âl-i etbâ'ına kıyâmet gününe kadar devâm edecek kadar salât-ü selâm eylesin!" *(Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:2/55)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in Dördüncü Sıfatı**

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in burada geçen dördüncü vasfı:

﴿ ... اَلَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ ... ﴾

"...O peygamber ki, yanlarındaki Tevrât ve İncîl'de kendisini(n açık târifini) **yazılı olarak bulmaktadırlar..."** cümle-i celîlesinde zikredildiği üzere, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in evsâfının ve peygamberliğinin sahih oluşunun Tevrât ve İncîl'de yazılmış olmasıdır.

Çünkü bu durum onların kitaplarında yazılı olmasaydı, Kur'ân-ı Kerîmde böyle buyrulmuş olması, elbette Yahudi ve Hristiyanları **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu sözünü kabul etmekten son derece nefret ettirici bir durum olurdu, zîrâ yalan ve iftirâda ısrarcı olmak nefret ettirici şeylerin en büyüklerindendir.

Ayrıca onların bu duruma karşı sessiz kalmaları da düşünülemezdi, zâten onlar kendi kitaplarında böyle bir şey bulunmadığını ispat için ortalığı ayağa kaldırırlardı.

Demek ki Ehl-i Kitap, özellikle hahamları ve rahipleri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in geleceğini çok iyi biliyorlardı. Lâkin kıskançlıklarından ve reislikleri ellerinden gider diye korktuklarından bu hakîkati gizleme yolunu seçtiler, fakat korktukları başlarına geldi, riyâsetleri zeval buldu ve kendileri zillet ve alçaklık içerisine düştüler.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîle **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in risâletinin isbâtının delillerindendir. Çünkü Yahudi ve Hristiyan ulemâsı Tevrât ve İncîl'i getirerek: "Biz senin anlattıklarını Tevrât ve İncîl'de bulamıyoruz!" diyemediler. Bu da onların kendi kitaplarında bu hakîkati bulduklarına fakat bunu gizlediklerine açıkça delâlet etmektedir.

"Celâleyn Tefsîri"nde Ehl-i Kitâbın, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i ismiyle ve sıfatıyla tanıdıkları beyân edilmiş, hâşiyesi olan **"Sâvî Tefsîri"**nde de şunlar zikredilmiştir: **"Târîhu'l-hamîs"** isimli eserde anlatıldığına göre; **"Muhammed"** ismi Tevrât'ta **Süryânî** lügatiyle **"Münhaminnâ"** lafzı üzere zikredilmiştir ki bunun mânâsı **"Muhammed"** demektir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)* **Kâ'bu'l-Ahbâr** *(Radıyallâhu Anh)*ın şöyle anlattığını nakletmiştir: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cennet ehli katındaki ismi **"Abdülkerîm"**dir. Cehennem ehli nezdinde **"Abdülcebbâr"dır. Arş** ehline göre **"Abdülmecîd"**dir, sâir melekler katında **"Abdülhamîd"**dir.

Enbiyâ nezdinde **"Abdülvehhâb"**dır, şeytanlar katında **"Abdülkāhir"**dir, cinlere göre **"Abdürrahîm"**dir, dağlarda **"Abdülhālik"**tır, karada **"Abdülkādir"**dir, denizde **"Abdülmüheymin"**dir, haşerât nezdinde **"Abdülğıyâs"**dır, vahşî hayvanlar katında **"Abdürrezzâk"**tır, Tevrât'ta (kendine ümit bağlanılan anlamında) **"Mâzmâz"**, İncîl'de (tertemiz mânâsında) **"Tâbtâb"**dır, suhuf (diğer peygamberlere verilen sayfalar)da (kendisinden sonra peygamber olmayan mânâsında) **"Âkıb"**dir, Zebûr'da **"Fâruk"**tur, indellâhda ise **"Tâhâ"** ve **"Muhammed"**dir.

Geçmiş ümmetlerin, **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ismini ve vasfını Tevrât'ta bulduklarına dâir **"Mesnevî"**de şöyle buyrulmuştur:

پیش از آن کہ نقش احمد فر نمود نعت او ہر گبر را تعویذ بود

"Hazret-i Ahmed'in nakşı, (daha) **parlaklığını göstermeden evvel, O'nun na't-ı şerîfi, her kâfir için bir muska olmuş idi.** *(Mesnevî-i Ma'nevî, 4/3836)*

"Zuhûr edecek böyle bir azîmü'ş-şân (şânı büyük) zât vardır" diye, canları ***Hazret-I Muhammed*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in yüzünün hayâlini arzulamakta idi.*

Yânî ***Muhammed Mustafâ*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ***Hazretleri****'nin nakş-i şerîfi ve şekl-i latîfi (şerefli sûreti) henüz bu dünyâya gelmezden ve bu âleme yüz göstermezden evvel, O'nun Tevrât ve İncîl'de olan na't-i şerîfi, her kâfir için taşınan bir muska olmuş ve her kâfir o na'ti kendine bir himâye ve sığınma vesîlesi edinmişti. "Böyle bir kimse ortaya çıkacaktır" diye, O* ***Hazret****'in rûy-i şerîfinin (şerefli yüzünün) hayâliyle gönülleri dolar ve onun varlığına ve dünyâya gelmesine müştâk (hevesli) olurlardı.* *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/456)*

سجده می کردند کای رب بشر در عیان آریش، هر چه زود تر

"Ey beşerin Rabbi" diyerek ediyorlardı secde,
"Çabuk ortaya çıkar O'nu, her ne kadar erkense!"

(Mesnevî-i Ma'nevî:4 /3838)

O tâife, O Peygamberin vücûdundan (var olmasından) evvel ***Hakk Te'âlâ Hazretleri****'ne: "Ey beşerin mâliki ve hallerinin ıslâh edicisi! Artık tez vakitte* ***O Hazreti*** *meydana çıkar!" diyerek secde ederlerdi.* *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/456)*

نقش او می گشت اندر راهشان در دل و در گوش و در افواهشان

"Yollarında, gönüllerinde, kulaklarında ve ağızlarında O'nun nakşı bulunmaktaydı." *(Mesnevî-i Ma'nevî:4 /3842)*

Onların yollarında ***O Hazretin*** *sûreti ve nakşı vardı. Gönüllerinin içinden, kulaklarından, ağızlarından eksik olmamaktaydı. Yâni* ***Peygamber*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Selem)in zuhûrundan önce, Yahûdi ve Hristiyanların* ***O Hazretin*** *nakşına ve nâmına (ism-i şerîfine) o derece rağbetleri ve riâyetleri var idi ki,* ***O Hazretin*** *sûret-i şerîfesini, Tevrât'ta ve İncîl'de yazılı olduğu hilye (şemâil) üzere kendi yollarına koymuşlardı.*

O Hazretin *nakşı onların yolunda durur ve gelen giden o nakşı gördüğünde, ona tâzîm ve tekrîm ederlerdi (değer verirlerdi) ve ondan murâdları üzere istimdâd ve istişfâ'da (medet ve şefa'at isteğinde) bulunurlardı.* ***O Hazretin*** *nâmı ve muhabbeti onların kalbinde, nâ't ve zikri kulaklarında, nâm-ı şerîfi ve zikr-i latîfi de ağızlarında idi. Çoğunlukla Ondan bahsederler ve Onun haberini dinlerlerdi.* *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/457)*

این همه تعظیم و تفخیم و وداد چون بدیدنش به صورت بُرد باد

"(Ama şemâil-i şerîfesine yaptıkları) **bütün bu tâzîmi, yüceltmeyi ve sevgiyi, Sûret-i şerîfesi ile Onu** (dünyâ gözüyle) **gördüklerinde, rüzgâr** (aldı) **götürdü."**

(Mesnevî-i Ma'nevî:4 /384)

Yâni, ***O Hazret*** *ortaya çıkıp da, Onu sûreten gördüklerinde ise, o kadar tâzîm, tefhîm (yüceltme) ve muhabbetlerini âdetâ yel aldı götürdü. Yâni, Yahûdi ve Hristiyanların,* ***O***

***Hazret** vücûda gelmezden (dünyâya teşrîf etmezden) evvel, onun na't-ı şerîfine ve nakş-i latîfine pek büyük muhabbetleri ve riâyetleri var iken, **O Hazretin** sûret-i şerîfesini gördüklerinde, bunların tâzîmi ihânete (hürmetleri alçaltmaya), muhabbetleri de adâvete (sevgileri de düşmanlığa) tebdîl oldu (dönüştü).* (Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/457)

قَلْبْ آتَشْ دِيد و دَرْ دَمْ شُدْ سِيَاهْ قَلْبْ رَا دَرْ قَلْبْ كَىْ بُودَه سْتْ رَاهْ ؟

"Kalp (sahte) **akçe, ateşi görünce derhal karardı,**
Kalbın (sahtenin) **kalbe** (gönüle) **nasıl yolu olabilir?"** (Mesnevî-i Ma'nevî:4/384)

Meselâ kalp (sahte) para ateş gördüğünde hemen siyahlaşır. Sahte altın para gibi olan bir kimse de, ateş imtihânı görse hemen siyah olur ve onun rezîl-rüsvâylığı ve kabâhat-i bâtıniyyesi (içinin kötülüğü) ortaya çıkar.

*Kalp olan ehl-i tezvîrin (sahtekâr olan düzenbazların), kalb ve rûha nasıl yolu olabilir?! Yâni kalp olan uydurma süslerin, can ve gönül tarafına aslâ yolu olmamıştır ve kalp olan ehl-i tezvîr (sahte olan gözbağcılar), mazhar-ı **Hakk (Allâh-u Te'âlâ**'nın tecelligâhı) olan kalbe aslâ yol bulamamış ve girememiştir.* (Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/458)

EHL-İ KİTÂB'IN RASÛLÜLLÂH (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)İN EVSÂFINI KENDİ KİTAPLARINDA BULDUKLARINA DÂİR ŞÂHİTLİKLERİ

Ebû Sahr el-Ukaylî (Radıyallâhu Anh)ın rivâyetine göre bedevîlerden bir adam ona şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي صَخْرٍ اَلْعُقَيْلِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حَدَّثَنِي رَجُلٌ مِنَ الْأَعْرَابِ قَالَ: جَلَبْتُ جَلُوبَةً إِلَى الْمَدِينَةِ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا فَرَغْتُ مِنْ بَيْعَتِي قُلْتُ: لَأُلْقَيَنَّ هٰذَا الرَّجُلَ فَلَأَسْمَعَنَّ مِنْهُ قَالَ فَتَلَقَّانِي بَيْنَ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ يَمْشُونَ، فَتَبِعْتُهُمْ فِي أَقْفَائِهِمْ حَتَّى أَتَوْا عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْيَهُودِ نَاشِرًا التَّوْرَاةَ يَقْرَؤُهَا يُعَزِّي بِهَا نَفْسَهُ عَلَى ابْنٍ لَهُ فِي الْمَوْتِ كَأَحْسَنِ الْفِتْيَانِ وَأَجْمَلِهِ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنْشُدُكَ بِالَّذِي أَنْزَلَ التَّوْرَاةَ هَلْ تَجِدُ فِي كِتَابِكَ ذَا صِفَتِي وَمَخْرَجِي؟» فَقَالَ بِرَأْسِهِ: هٰكَذَا. أَيْ: لَا! فَقَالَ ابْنُهُ: إِنِّي وَالَّذِي أَنْزَلَ التَّوْرَاةَ إِنَّا لَنَجِدُ فِي كِتَابِنَا صِفَتَكَ وَمَخْرَجَكَ وَأَشْهَدُ أَنَّ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّكَ رَسُولُ اللهِ فَقَالَ: «أَقِيمُوا الْيَهُودَ عَنْ أَخِيكُمْ!» ثُمَّ وَلِيَ كَفْنَهُ وَجَنَنَهُ وَالصَّلَاةَ عَلَيْهِ.

Rasûlüllâh (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in hayâtı döneminde **Medîne**'ye satılık mal götürdüm, satışımı bitirince: "Mutlaka şu adamla karşılaşacağım ve ondan bir şeyler dinleyeceğim!' dedim. Birden o, **Ebû Bekir**'le **Ömer**'in arasında yürürlerken karşıma çıktı, onları arkalarından tâkip ettim. Derken onlar Yahudilerden bir adamın yanına uğradılar, o adam çok güzel olan bir oğlunu kaybedeceği için kendisini tesellî etmek üzere açmış Tevrât'ı okuyordu. **Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem):

"Seni Tevrât'ı indiren Zât'a salıyorum; sen kitabında benim sıfatımı ve hicret yerimi(n neresi olduğunu) **buluyor musun?"** diye sorunca o adam kafasıyla: 'Yok!' diye işâret etti. O zaman (ölüm döşeğinde olan) oğlu: "Muhakkak ben Tevrât'ı indiren Zât'a yemin ederim ki, biz kitabımızda senin sıfatını ve çıkış yerini buluyoruz ve yine ben şehâdet ederim ki **Allâh**'tan başka hiçbir ilâh yoktur ve gerçekten sen **Allâh**'ın **Rasûlüsün**!' dedi (ve öldü).

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Yahudileri kardeşinizin başından kaldırın!"** buyurduktan sonra techîz-ü tekfînini (kefenlenmesini) ve cenâze namazını bizzat kendisi üstlendi. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:23492, 38/476-477; İbni Sa'd, et-Tabakât, 1/185; Vâhidî, el-Vesît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd:2/417; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, 8/234; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/407-408; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/611-612; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/416-417)*

Muhammed ibni Ali, babası vâsıtasıyla dedesi **Hüseyn**'den, o da babası **Ali ibni Ebî Tâlib**'den *(Radıyallâhu Anhüm)* şöyle nakletmiştir:

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ الْحُسَيْنِ، عَنْ أَبِيهِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ، أَنَّ يَهُودِيًّا، كَانَ يُقَالُ لَهُ جُرَيْجَرَةُ كَانَ لَهُ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَنَانِيرُ فَتَقَاضَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ: «يَا يَهُودِيُّ! مَا عِنْدِي مَا أُعْطِيكَ!» قَالَ: فَإِنِّي لَا أُفَارِقُكَ يَا مُحَمَّدُ! حَتَّى تُعْطِيَنِي. فَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَنْ أَجْلِسَ مَعَكَ.» فَجَلَسَ مَعَهُ فَصَلَّى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذَلِكَ الْمَوْضِعِ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ الْآخِرَةَ وَالْغَدَاةَ. وَكَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَهَدَّدُونَهُ، وَيَتَوَعَّدُونَهُ فَفَطِنَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «مَا الَّذِي تَصْنَعُونَ بِهِ؟» فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! يَهُودِيٌّ يَحْبِسُكَ! فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنَعَنِي رَبِّي أَنْ أَظْلِمَ مُعَاهِدًا وَلَا غَيْرَهُ!» فَلَمَّا تَرَحَّلَ النَّهَارُ قَالَ الْيَهُودِيُّ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَقَالَ: شَطْرُ مَالِي فِي سَبِيلِ اللهِ أَمَا وَاللهِ مَا فَعَلْتُ الَّذِي فَعَلْتُ بِكَ إِلَّا لِأَنْظُرَ إِلَى نَعْتِكَ فِي التَّوْرَاةِ: مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ مَوْلِدُهُ بِمَكَّةَ، وَمُهَاجَرُهُ بِطَيْبَةَ وَمُلْكُهُ بِالشَّامِ لَيْسَ بِفَظٍّ وَلَا غَلِيظٍ وَلَا سَخَّابٍ فِي الْأَسْوَاقِ وَلَا مُتَزَيٍّ بِالْفُحْشِ، وَلَا قَوْلِ الْخَنَا، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّكَ رَسُولُ اللهِ، هٰذَا مَالِي فَاحْكُمْ فِيهِ بِمَا أَرَاكَ اللهُ. وَكَانَ الْيَهُودِيُّ كَثِيرَ الْمَالِ.

Kendisine **Cüreycere** denilen bir Yahûdînin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den alacağı dînarları vardı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den alacağını istediğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona:

"Ey Yahûdî! Yanımda sana vereceğim bir şey yok!" buyurunca o: "Yâ **Muhammed**! Sen bana borcunu verinceye kadar senden ayrılmam!" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de: **"O zaman ben de seninle birlikte otururum!"** buyurdu ve onunla berâber oturdu. Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* orada öğleni, ikindiyi, akşamı, yatsıyı ve sabahı kıldı.

Bu sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbı adamı tehdit ediyor ve korkutuyordu. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bunu anlayınca: **"Ona ne yapıyorsunuz?"** diye sordu. Onlar: "Yâ **Rasûlellâh**! Bir Yahûdî seni engelliyor (bu nasıl olur)!" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Rabbim benim bir zimmîye ya da başkasına zulmetmemi yasakladı!" buyurdu. Gün ilerleyince Yahûdî: "Ben şehâdet ederim ki **Allâh**'tan başka hiçbir ilâh yoktur ve gerçekten **Muhammed Allâh**'ın kulu ve **Rasûlüdür**!" dedikten sonra:

"Malımın yarısı **Allâh** yolunda sadakadır. Ben sana bu yaptığımı ancak senin Tevrât'ta geçen: '**Abdullâh** oğlu **Muhammed**'in doğum yeri **Mekke**'dir, hicret yeri **Medîne**'dir, saltanatı **Şam**'dadır. O, katı ve kaba biri değildir, çarşılarda bağırıp

çağıran biri değildir, müstehcen ve çirkin fiillerle ve kötü sözlerle vasıflanan biri değildir!' vasıflarını bizzat göreyim diye yaptım.

Ben şehâdet ederim ki **Allâh**'tan başka hiçbir ilâh yoktur ve gerçekten sen **Allâh**'ın **Rasûlüsün**! İşte bu benim malımdır, artık sen **Allâh**'ın sana gösterdiği şekilde bu malım hakkında tasarrufta bulun." dedi. Bu Yahûdî çok mal sâhibi biri idi. *(Hâkim, el-Müstedrek, no:4242, 2/678; Beyhakî, Delâilü'n-Nübüvve; 6/280-281; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/615-616; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/417)*

Zührî *(Radıyallâhu Anh)* bir Yahûdînin şöyle dediğini anlatmıştır:

عَنِ الزُّهْرِي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ يَهُودِيًّا قَالَ: مَا كَانَ بَقِيَ شَيْءٌ مِنْ نَعْتِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي التَّوْرَاةِ إِلَّا رَأَيْتُهُ إِلَّا الْحِلْمُ، وَإِنِّي أَسْلَفْتُهُ ثَلَاثِينَ دِينَارًا فِي تَمْرٍ إِلَى أَجَلٍ مَعْلُومٍ، فَتَرَكْتُهُ حَتَّى إِذَا بَقِيَ مِنَ الْأَجَلِ يَوْمٌ أَتَيْتُهُ فَقُلْتُ: يَا مُحَمَّدُ! اِقْضِنِي حَقِّي فَإِنَّكُمْ مَعَاشِرَ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ مُطْلٌ. فَقَالَ عُمَرُ: يَا يَهُودِيُّ الْخَبِيثُ! أَمَا وَاللهِ لَوْلَا مَكَانُهُ لَضَرَبْتُ الَّذِي فِيهِ عَيْنَاكَ! فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «غَفَرَ اللهُ لَكَ يَا أَبَا حَفْصٍ! نَحْنُ كُنَّا إِلَى غَيْرِ هٰذَا مِنْكَ أَحْوَجَ إِلَى أَنْ تَكُونَ أَمَرْتَنِي بِقَضَاءِ مَا عَلَيَّ، وَهُوَ إِلَى أَنْ تَكُونَ أَعَنْتَهُ عَلَى قَضَاءِ حَقِّهِ أَحْوَجُ.» قَالَ: فَلَمْ يَزِدْهُ جَهْلِي عَلَيْهِ إِلَّا حِلْمًا. قَالَ: «يَا يَهُودِيُّ! إِنَّمَا يَحِلُّ حَقُّكَ غدًا.» ثُمَّ قَالَ: «يَا أَبَا حَفْصٍ! إِذْهَبْ بِهِ إِلَى الْحَائِطِ الَّذِي كَانَ سَأَلَ أَوَّلَ يَوْمٍ، فَإِنْ رَضِيَهُ فَأَعْطِهِ كَذَا وَكَذَا صَاعًا وَزِدْهُ لِمَا قُلْتَ لَهُ كَذَا وَكَذَا صَاعًا، فَإِنْ لَمْ يَرْضَ فَأَعْطِهِ ذٰلِكَ مِنْ حَائِطِ كَذَا وَكَذَا.» فَأَتَى بِهِ الْحَائِطَ فَرَضِيَ تَمْرَهُ، فَأَعْطَاهُ مَا قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا أَمَرَهُ مِنَ الزِّيَادَةِ، فَلَمَّا قَبَضَ الْيَهُودِيُّ تَمْرَهُ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّهُ رَسُولُ اللهِ، وَإِنَّهُ وَاللهِ مَا حَمَلَنِي عَلَى مَا رَأَيْتَنِي صَنَعْتُ يَا عُمَرُ إِلَّا أَنِّي قَدْ كُنْتُ رَأَيْتُ فِي رَسُولِ اللهِ صِفَتَهُ فِي التَّوْرَاةِ كُلَّهَا إِلَّا الْحِلْمَ، فَاخْتَبَرْتُ حِلْمَهُ الْيَوْمَ فَوَجَدْتُهُ عَلَى مَا وُصِفَ فِي التَّوْرَاةِ، وَإِنِّي أُشْهِدُكَ أَنَّ هٰذَا التَّمْرَ وَشَطْرَ مَالِي فِي فُقَرَاءِ الْمُسْلِمِينَ. فَقَالَ عُمَرُ: فَقُلْتُ: أَوْ بَعْضِهِمْ؟ فَقَالَ: أَوْ بَعْضِهِمْ. قَالَ: وَأَسْلَمَ أَهْلُ بَيْتِ الْيَهُودِيِّ كُلُّهِمْ إِلَّا شَيْخًا كَانَ ابْنَ مِائَةِ سَنَةٍ فَعَسَا عَلَى الْكُفْرِ.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Tevrât'taki vasıflarından görmediğim hiçbiri kalmamıştı. Ancak ağır başlılığını görmemiştim. Bir kere ben ona belli bir süreye kadar vâdeli otuz dînarlık hurma sattım ve öylece alacağımı bıraktım.

Nihâyet sürenin dolmasına bir gün kala kendisine geldim ve: "Ey **Muhammed**! Bana hakkımı ver, zîrâ siz **Abdülmuttalib** oğulları sülâlesi eli ağır kimselersiniz!" dedim. O zaman **Ömer**: "Ey pis Yahûdî! Vallâhi onun şerefli mevkii olmasaydı elbette o gözlerini barındıran boynunu vururdum!" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Ey Ebû Hafs! Allâh seni bağışlasın! Biz senin böyle yapmandansa, başka bir davranışa; bana üzerimde olan borcu ödememi emretmene daha muhtaçtık, o da senin ona hakkını alması için yardımcı olmana daha ziyâde ihtiyaç sâhibiydi!" buyurdu ki böylece benim ona karşı yaptığım câhilâne tavır onun ancak ağır başlılığını artırmış oldu.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Ey Yahûdî! Senin hakkının vakti ancak yarın girecek!"** buyurduktan sonra (**Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*a dönerek): **"Yâ Ebâ Hafs!**

Sen onu ilk gün istediği bostana götür, eğer râzı gelirse ona şu kadar ölçek (hurma) **ver ve kendisine şöyle şöyle** (kötü sözler) **söylediğin için de ona bir ölçek fazladan ver! Eğer râzı olmazsa ona şu şu bostandan ver!"** buyurdu.

Böylece **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* onu o bostana götürdü ve o, hurmayı beğenince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dediği miktârı ve emrettiği fazlalığı ona verdi. Yahûdî hurmasını alınca: "Ben şehâdet ederim ki **Allâh**'tan başka hiçbir ilâh yoktur ve gerçekten o, **Allâh**'ın **Rasûlüdür**! Ey **Ömer**! Benim yaptığımı gördüğün bu işe beni sevkeden şey vallâhi şundan başkası değildi; ben Tevrât'ta (geçen) **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sıfatlarının tamâmını (kendisinde) görmüştüm ancak ağır başlılığını görmemiştim, işte bu gün de onun aceleci olmama vasfını denedim, gerçekten de onu Tevrât'ta vasfedildiği sıfatlar üzere buldum. Şimdi seni de şâhit tutuyorum ki bu hurmanın tamâmı ve malımın yarısı Müslümanların fakirlerine âittir!" dedi.

O zaman **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: "Müslümanların bâzısına da (versek) olur mu?" deyince o: "Bâzısına da olur!" dedi. Böylece o Yahûdînin hâne halkının tamâmı Müslüman oldu, ancak yüz yaşlarında olan bir ihtiyar kâfirlik üzere öldü. *(İbni Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ:1/361; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/616-617)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Yahûdîlerin dershânesine gelerek:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَتَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْتَ الْمِدْرَاسِ فَقَالَ: «أَخْرِجُوا إِلَيَّ أَعْلَمَكُمْ!» فَقَالُوا: عَبْدُ اللهِ بْنُ صُورِيَا. فَخَلَا بِهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَنَاشَدَهُ بِدِينِهِ وَبِمَا أَنْعَمَ اللهُ بِهِ عَلَيْهِمْ، وَأَطْعَمَهُمْ مِنَ الْمَنِّ وَالسَّلْوَى، وَظَلَّلَهُمْ بِهِ مِنَ الْغَمَامِ: «أَتَعْلَمُ أَنِّي رَسُولُ اللهِ؟» قَالَ: اَللّٰهُمَّ نَعَمْ، وَإِنَّ الْقَوْمَ لَيَعْرِفُونَ مَا أَعْرِفُ، وَإِنَّ صِفَتَكَ وَنَعْتَكَ لَمُبَيَّنٌ فِي التَّوْرَاةِ وَلٰكِنَّهُمْ حَسَدُوكَ. قَالَ: «فَمَا يَمْنَعُكَ أَنْتَ؟» قَالَ: أَكْرَهُ خِلَافَ قَوْمِي، وَعَسَى أَنْ يَتَّبِعُوكَ وَيُسْلِمُوا فَأُسْلِمَ.

"En bilgilinizi karşıma çıkarın!" buyurdu. Onlar: "**Abdullâh ibni Sûriyâ**!" dediler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onunla başbaşa kalınca, dîni adına, **Allâh**'ın onlara in'âm ettiği nîmetler adına, onlara yedirdiği kudret helvasıyla bıldırcın adına ve onlara gölge yaptığı bulut adına ona and verdirerek:

"Gerçekten benim Allâh'ın Rasûlü olduğumu biliyorsun değil mi?" diye sordu. O: "**Allâh** adına evet! Bu toplum da benim bildiklerimi elbette bilmektedirler. Şüphesiz senin sıfatların ve târifin gerçekten Tevrât'ta tafsîlatlı bir şekilde açıklanmıştır, lâkin onlar seni kıskandılar." dedi. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Peki seni (bana uymaktan) **engelleyen nedir?"** diye sorunca o: "Kavmime muhâlefet etmek istemiyorum, ama onların sana uyarak İslâm'a girmelerini, böylece benim de Müslüman olacağımı umuyorum!" dedi. *(İbni Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ:1/164; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/617-618)*

Feltân ibni Âsım *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: Biz **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte mescitte otururken birden gözü mescitte yürüyen bir adama takıldı ve:

عَنِ الفَلْتَانِ بن عَاصِمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كُنَّا قُعُودًا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمَسْجِدِ، فَشَخَصَ بَصَرُهُ إِلَى رَجُلٍ يَمْشِي فِي الْمَسْجِدِ، فَقَالَ: «يَا فُلانُ!» قَالَ: لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: وَلا يُنَازِعُهُ الْكَلَامَ إِلَّا، قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:«أَتَشْهَدُ أَنِّي رَسُولُ اللهِ؟» قَالَ: لا، قَالَ: «أَتَقْرَأُ التَّوْرَاةَ؟» قَالَ: نَعَمْ، وَالإِنْجِيلَ! قَالَ:«وَالْقُرْآنَ؟» قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَشَاءُ لَقَرَأْتُهُ. قَالَ: ثُمَّ نَاشَدَهُ قَالَ:«تَجِدُنِي فِي التَّوْرَاةِ وَالإِنْجِيلِ؟» قَالَ: أَجِدُكَ مِثْلَكَ وَمِثْلَ هَيْأَتِكَ وَمِثْلَ مَخْرَجِكَ، وَكُنَّا نَرْجُو أَنْ يَكُونَ مِنَّا، فَلَمَّا خَرَجْتَ تَحَيَّرْنَا أَنْ تَكُونَ أَنْتَ هُوَ فَنَظَرْنَا وَإِذَا لَيْسَ أَنْتَ هُوَ، قَالَ:«وَلِمَ ذٰلِكَ؟» قَالَ: إِنَّ مَعَهُ مِنْ أُمَّتِهِ سَبْعُونَ أَلْفًا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ بِغَيْرِ حِسَابٍ وَلا عَذَابٍ، وَمَعَكَ نَفَرٌ يَسِيرٌ، قَالَ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَأَنَا هُوَ وَإِنَّهُمْ لَأُمَّتِي لَأَكْثَرُ مِنْ سَبْعِينَ أَلْفًا وَسَبْعِينَ أَلْفًا.»

"Ey filân!" diye seslendi. O: "Buyur yâ **Rasûlellâh**!" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onunla ne kadar söz atışması yaptıysa o kişi mutlaka her seferinde: "Yâ **Rasûlellâh**!" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona: **"Sen benim gerçekten Allâh'ın elçisi olduğuma şâhitlik ediyor musun?"** diye sorunca o: "Hâyır!" dedi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Peki Tevrât okuyor musun?"** deyince o: "Evet, İncîl'i de!" dedi.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Peki ya Kur'ân'ı?"** diye sorunca o: "Canım elinde olan Zât'a yemin olsun ki istesem elbette onu da okurdum." dedi. Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ona and vererek: **"Sen Tevrât'ta ve İncîl'de beni**(m vasıflarımı) **buluyor musun?"** diye sorunca o: "Seni olduğun gibi aynı bu şeklin üzere ve çıktığın yer (olan **Mekke**'y)i aynı böylece buluyorum! Biz (âhir zaman peygamberinin) bizden olacağını ummaktaydık, ama sen çıkınca, o sen misin diye şaşıp kaldık! Bir de baktık ki sen o değilmişsin!" dedi.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Niçin böyle?"** diye sorunca o: "Onunla birlikte ümmetinden yetmiş bin kişi hesapsız ve azapsız olarak cennete girecek (diye bize bildirildi)! Ama seninle birlikte çok az insan var!" diye cevap verdi.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Canım** (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki; elbette ben oyum, şüphesiz ki onlar da elbette benim ümmetim olarak, yetmiş bin kere yetmiş binden de daha fazladır."** buyurdu. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l- Kebîr, no:854-855, 18/332-334; Beyhakî, Delâilü'n-Nübüvve, 6/273; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, 7/242; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/618)*

Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «إِنَّ أَبِي كَانَ مِنْ أَعْلَمِ النَّاسِ بِمَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَى مُوسَى، وَكَانَ لَمْ يَدَّخِرْ عَنِّي شَيْئًا مِمَّا كَانَ يَعْلَمُ، فَلَمَّا حَضَرَهُ الْمَوْتُ دَعَانِي فَقَالَ لِي: يَا بُنَيَّ! إِنَّكَ قَدْ عَلِمْتَ أَنِّي لَمْ أَدَّخِرْ عَنْكَ شَيْئًا مِمَّا كُنْتُ أَعْلَمُهُ، إِلَّا أَنِّي قَدْ حَبَسْتُ عَنْكَ وَرَقَتَيْنِ فِيهِمَا نَبِيٌّ يُبْعَثُ قَدْ أَظَلَّ زَمَانُهُ فَكَرِهْتُ أَنْ أُخْبِرَكَ بِذٰلِكَ، فَلَا أَمْنُ عَلَيْكَ أَنْ يَخْرُجَ بَعْضُ هٰؤُلَاءِ الْكَذَّابِينَ فَتُطِيعَهُ، وَقَدْ جَعَلْتُهُمَا فِي هٰذِهِ الْكُوَّةِ الَّتِي تَرَى وَطَيَّنْتُ عَلَيْهِمَا، فَلَا تَعْرِضَنَّ لَهُمَا وَلَا تَنْظُرَنَّ فِيهِمَا حِينَكَ هٰذَا، فَإِنَّ اللهَ إِنْ يُرِدْ بِكَ خَيْرًا وَيَخْرُجْ ذٰلِكَ النَّبِيُّ

تَتَّبِعْهُ، ثُمَّ إِنَّهُ مَاتَ فَدَفَنَّاهُ فَلَمْ يَكُنْ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَنْظُرَ فِي الْوَرَقَتَيْنِ، فَفَتَحْتُ الْكَوَّةَ ثُمَّ اسْتَخْرَجْتُ الْوَرَقَتَيْنِ، فَإِذَا فِيهِمَا: مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ خَاتَمُ النَّبِيِّينَ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ، مَوْلِدُهُ بِمَكَّةَ وَمُهَاجَرُهُ بِطَيْبَةَ، لَا فَظٌّ وَلَا غَلِيظٌ وَلَا سَخَّابٌ فِي الْأَسْوَاقِ، وَيَجْزِي بِالسَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ وَيَعْفُو وَيَصْفَحُ، أُمَّتُهُ الْحَمَّادُونَ الَّذِينَ يَحْمَدُونَ اللهَ عَلَى كُلِّ حَالٍ، تُذَلَّلُ أَلْسِنَتُهُمْ بِالتَّكْبِيرِ وَيُنْصَرُ نَبِيُّهُمْ عَلَى كُلِّ مَنْ نَاوَأَهُ، يَغْسِلُونَ فُرُوجَهُمْ وَيَأْتَزِرُونَ عَلَى أَوْسَاطِهِمْ، أَنَاجِيلُهُمْ فِي صُدُورِهِمْ وَتَرَاحُمُهُمْ بَيْنَهُمْ تَرَاحُمُ بَنِي الْأُمِّ، وَهُمْ أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنَ الْأُمَمِ. فَمَكَثْتُ مَا شَاءَ اللهُ ثُمَّ بَلَغَنِي أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ خَرَجَ بِمَكَّةَ، فَأَخَّرْتُ حَتَّى اسْتَثْبَتَ، ثُمَّ بَلَغَنِي أَنَّهُ تُوُفِّيَ وَأَنَّ خَلِيفَتَهُ قَدْ قَامَ مَقَامَهُ، وَجَاءَتْنَا جُنُودُهُ فَقُلْتُ: لَا أَدْخُلُ فِي هٰذَا الدِّينِ حَتَّى أَنْظُرَ سِيرَتَهُمْ وَأَعْمَالَهُمْ، فَلَمْ أَزَلْ أُدَافِعُ ذٰلِكَ وَأُؤَخِّرُهُ لِأَسْتَثْبِتَ حَتَّى قَدِمَتْ عَلَيْنَا عُمَّالُ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فَلَمَّا رَأَيْتُ وَفَاءَهُمْ بِالْعَهْدِ وَمَا صَنَعَ اللهُ لَهُمْ عَلَى الْأَعْدَاءِ عَلِمْتُ أَنَّهُمْ هُمُ الَّذِينَ كُنْتُ أَنْتَظِرُ، فَوَاللهِ إِنِّي لَذَاتَ لَيْلَةٍ فَوْقَ سَطْحِي، فَإِذَا رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَتْلُو قَوْلَ اللهِ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ اٰمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا﴾ اَلْاٰيَةَ. فَلَمَّا سَمِعْتُ هٰذِهِ الْاٰيَةَ خَشِيتُ أَنْ لَا أُصْبِحَ حَتَّى يُحَوَّلَ وَجْهِي فِي قَفَايَ، فَمَا كَانَ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنَ الصَّبَاحِ فَغَدَوْتُ عَلَى الْمُسْلِمِينَ.»

"Benim babam, insanlar içerisinde **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a indirdiklerini en iyi bilenlerden biriydi, bildiklerinden hiçbir şeyi de benden gizlemezdi. Kendisine ölüm gelip çattığında beni çağırdı ve: 'Ey oğulcağızım! Sen gerçekten şunu bilmektesin ki ben bildiklerimden hiçbir şeyi senden gizlemedim.

Ancak senden iki yaprak sakladım ki onlarda, gönderilecek bir peygamber(in vasfı) bulunmaktadır. İşte onun zamânının gölgesi basmıştır. Ben buna sana haber vermeyi istemedim, çünkü şu yalancılardan biri ('Ben peygamberim!' diye) çıkarsa senin ona itaat etmeyeceğinden emin olamazdım. Ben o iki sahîfeyi şu gördüğün baca deliğine yerleştirdim ve üzerlerini çamurla sıvadım. Şu an için sakın sen onlara heveslenme ve onlara bakma! Şüphesiz ki **Allâh** senin hakkında bir hayır dilediyse, (sen yaşarken) o peygamber de çıkacak olursa sen ona uyarsın!' dedi, sonra vefât etti, biz de onu defnettik.

O günden sonra benim için o iki kâğıda bakmaktan daha sevimli bir şey olmamıştı. Bunun üzerine ben o baca deliğini açtım, sonra iki varakayı çıkardım, bir de baktım ki onlarda şöyle yazılıydı:

'Muhammed Allâh'ın Rasûlüdür, peygamberlerin sonuncusudur, ondan sonra peygamber yoktur! Doğumu Mekke'dedir, hicret yeri Taybe'dir, katı biri değildir, kaba biri değildir, sokaklarda bağırıp çağıran biri değildir. Kötülüğe iyilikle karşılık verir, bağışlar, görmezden gelir.

Onun ümmeti çok hamdeden kimselerdir ki her hâlükârda Allâh'a hamdederler. Tekbîr getirmek dillerine kolaylaştırılır, peygamberleri kendisine düşmanlık eden herkese karşı yardım olunur, onlar tenâsül uzuvlarını yıkarlar, bellerine peştamal bağlarlar, İncilleri göğüslerindedir (Kur'ân-ı Kerîm'i ezbere okurlar), **aralarında birbirine merhametleri aynı annenin çocuklarının birbirine**

acıması gibidir. Kıyâmet günü ümmetler arasında cennete ilk girecek olanlar onlardır.'

Ben bunları okuduktan sonra **Allâh**'ın dilediği süre kadar bekledim, sonra bana **Peygamber** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Mekke**'de çıktığı haberi ulaştı. Fakat iyi anlayıp dinleyeyim diye ona gitmeyi geciktirdim. Sonra bana onun vefât ettiği ve yerine halîfesinin geçtiği haberi ulaştı. O sıralarda onun orduları bizim tarafa geldi. Ben yine: 'Bu kişilerin gidişâtına ve yaptıklarına bakmadan bu dîne girmeyeceğim!' dedim.

Böylece sürekli ben iyi anlayıp dinleyeyim diye bu dîne girme isteğimi savuşturuyordum ve geciktiriyordum. Nihâyet **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*ın tahsildarları bize geldi. Ben onların ahde vefâlarını ve **Allâh**'ın onların lehine, düşmanlarının aleyhine neler yaptığını görünce beklediğim kişilerin kesinlikle onlar olduğunu anladım. Vallâhi bir gece tavanımın üstünde duruyorken, birdenbire Müslümanlardan bir adam, **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

'Ey o kendilerine kitap verilmiş olan kimseler! Bizim (içinizdeki) **birtakım yüzleri**(n hatlarını) **silip onları arkalarına**(; yüzlerini enselerine) **çevirmemizden önce, berâberinizde bulunan** (İlâhî kitap)**ları tasdik edici olarak indirmiş bulunduğumuz** (Kur'ân-ı Kerîm gibi değerli bir) **şeye îmân edin!'** kavl-i şerîfini okuyordu.

Ben bu âyeti işitince sabah olmadan yüzümün enseme döndürülmesinden korktum. Artık hiçbir şey bana sabah(a sağlam kavuşmak)tan daha sevimli olamazdı. Sabah olur olmaz Müslümanların yanına gittim (ve Müslüman oldum)!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/614-615)*

Hayseme *(Radıyallâhu Anh)*ın âzatlısı **Sehl** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ سَهْلٍ مَوْلَى خَيْثَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَرَأْتُ فِي الْإِنْجِيلِ نَعْتَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنَّهُ لَا قَصِيرٌ وَلَا طَوِيلٌ أَبْيَضُ ذُو طِمْرَيْنِ، بَيْنَ كَتِفَيْهِ خَاتَمٌ، يُكْثِرُ الْاِحْتِبَاءَ وَلَا يَقْبَلُ الصَّدَقَةَ، وَيَرْكَبُ الْحِمَارَ وَالْبَعِيرَ، وَيَحْتَلِبُ الشَّاةَ وَيَلْبَسُ قَمِيصًا مَرْقُوعًا، وَمَنْ فَعَلَ ذٰلِكَ فَقَدْ بَرِئَ مِنَ الْكِبْرِ، وَهُوَ يَفْعَلُ ذٰلِكَ وَهُوَ مِنْ ذُرِّيَّةِ إِسْمَاعِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، اِسْمُهُ أَحْمَدُ.»

"İncîl'de **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in evsâfını: **'O, kısa da değildir, uzun da değildir, bembeyazdır. Dokunmamış yünden iki aba sâhibidir, iki omuzu arasında mühür vardır. O çoğu kere sırtını ve baldırlarını bir şeyle bağlayarak oturur. Sadakayı kabul etmez, merkebe ve katıra biner, koyun sağar ve yamalı entâri giyer. İşte her kim bunları yaparsa muhakkak ki o kibirden uzak olmuştur. O da bunları yapar! O İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın **zürriyetindendir, ismi Ahmed'dir!'** diye okudum." *(İbni Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:1/363; İbni Asâkir, Târîh-u Medînet-i Dımeşk, 3/389-390; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/620)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «بَعَثَتْ قُرَيْشٌ النَّضْرَ بْنَ الْحَارِثِ، وَعُقْبَةَ بْنَ أَبِي مُعَيْطٍ، وَغَيْرَهُمَا إِلَى يَهُودِ يَثْرِبَ وَقَالُوا لَهُمْ: سَلُوهُمْ عَنْ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَدِمُوا الْمَدِينَةَ فَقَالُوا: أَتَيْنَاكُمْ لِأَمْرٍ حَدَثَ فِينَا؛ مِنَّا غُلَامٌ يَتِيمٌ حَقِيرٌ يَقُولُ قَوْلًا عَظِيمًا، يَزْعُمُ أَنَّهُ رَسُولُ الرَّحْمٰنِ وَلَانَعْرِفُ الرَّحْمٰنَ اِلَّارَحْمٰنَ

الْيَمَامَةِ قَالُوا: صِفُوا لَنَا نَعْتَهُ. فَوَصَفُوا لَهُمْ قَالُوا: فَمَنْ تَبِعَهُ مِنْكُمْ؟ قَالُوا: سَفِلَتُنَا. فَضَحِكَ حَبْرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ: هٰذَا النَّبِيُّ الَّذِي نَجِدُ نَعْتَهُ وَنَجِدُ قَوْمَهُ أَشَدَّ النَّاسِ لَهُ عَدَاوَةً.»

"Kureyşliler, **Nadr ibni Hâris, Ukbe ibni Ebî Mu'ayt** ve diğer bâzı kimseleri **Medîne** Yahûdilerine gönerdiler ve: 'Onlara **Muhammed**'den sorun!' dediler. Onlar **Medîne**'ye geldiklerinde: 'Biz size aramızda yeni çıkan önemli bir meseleden sebep geldik; içimizdeki îtibarsız, yetim bir çocuk büyük bir söz söylemeye başladı, kendisinin **Rahmân**'ın elçisi olduğunu iddiâ etmeye kalktı. Hâlbuki biz **Yemâme**'nin **Rahmân**'ından (**Müseyleme**'den) başka bir **Rahmân** tanımıyoruz!' deyince Yahûdiler:

'Bize onun sıfatlarını beyân edin!' dediler. Onlar da anlattılar. Yahûdiler: 'Sizden ona uyanlar kim?' diye sorunca onlar: 'Düşüklerimiz!' dediler. O zaman içlerinden bir âlim gülmeye başlayarak: 'İşte bu o peygamberdir ki sıfatlarını (kendi kitabımızda) bulmaktayız, insanlar içinde ona en kuvvetli düşmanlık yapacak kimseler olarak da kendi kavmini bulmaktayız!' dedi." *(İbni Sa'd, et-Tabakātü'l-kübrâ:1/165; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/618-619)*

RASÛLÜLLÂH *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*İN EVSÂFININ TEVRÂT'TA, İNCÎL'DE VE ZEBÛR'DA MEVCUT OLDUĞUNA DÂİR HADÎS-İ ŞERÎF VE RİVÂYETLER

Atâ ibni Yesâr *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَقِيتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قُلْتُ: أَخْبِرْنِي عَنْ صِفَةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي التَّوْرَاةِ؟ قَالَ: «أَجَلْ! وَاللهِ إِنَّهُ لَمَوْصُوفٌ فِي التَّوْرَاةِ بِبَعْضِ صِفَتِهِ فِي الْقُرْآنِ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا﴾ وَحِرْزًا لِلْأُمِّيِّينَ أَنْتَ عَبْدِي وَرَسُولِي، سَمَّيْتُكَ الْمُتَوَكِّلَ لَيْسَ بِفَظٍّ، وَلَا غَلِيظٍ، وَلَا سَخَّابٍ فِي الْأَسْوَاقِ، وَلَا يَدْفَعُ بِالسَّيِّئَةِ السَّيِّئَةَ، وَلٰكِنْ يَعْفُو، وَيَغْفِرُ، وَلَنْ يَقْبِضَهُ اللهُ حَتَّى يُقِيمَ بِهِ الْمِلَّةَ الْعَوْجَاءَ بِأَنْ يَقُولُوا لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَيَفْتَحُ بِهَا أَعْيُنًا عُمْيًا وَآذَانًا صُمًّا وَقُلُوبًا غُلْفًا.»

"**Amr ibni Âs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* ile karşılaştığımda ona: 'Bana **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Tevrât'taki sıfatını haber ver!' dedim. O da: 'Evet! Vallâhi o, Kur'ândaki bâzı vasıflarıyla Tevrât'ta da mevsuftur, şöyle ki; **"Ey Nebî! Biz seni** (ümmetinin yaptıklarına) **şâhit, müjdeleyici ve korkutucu, bir de ümmîler için bir koruma olarak gönderdik. Sen Benim kulumsun ve Rasûlümsün, Ben sana şu isimleri verdim; o mütevekkil** (her işte ancak Bana güvenen biri)**dir, sert ve katı biri değildir, sokaklarda bağırıp çağıran biri değildir, kötülüğe kötülükle karşılık vermez, lâkin affeder ve bağışlar, Allâh-u Te'âlâ o Peygamber sâyesinde** (bâtıla meyletmiş bir inancın mensuplarına:) **'Allâh'tan başka hiçbir ilâh yoktur.' demelerini nasîb ederek, yamulmuş olan bir milleti düzeltmedikçe ve kör olan gözleri, sağır olan kulakları ve kılıflı kalpleri o kelimeyle açmadıkça onun rûhunu aslâ almayacaktır."** dedi." *(Buhârî, Büyû':50, no:2018, 2/747-748; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/491-492; Beğavî,*

Me'âlimü't-Tenzîl:2/205; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/647; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/285; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/412; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/612; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/417)

Vehb *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "İsrâîloğullarında **Allâh-u Te'âlâ**'ya ikiyüz sene isyân edip sonra ölen bir adam vardı. (Cenâzesini kimse kaldırmak istemediği için) ayağından tutup onu bir çöplüğe attılar. Bunun üzerine **Allâh-u Te'âlâ Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a:

عَنْ وَهْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ رَجُلٌ عَصَى اللهَ تَعَالَى مِائَتَيْ سَنَةٍ، ثُمَّ مَاتَ فَأَخَذُوا بِرِجْلِهِ فَأَلْقَوْهُ عَلَى مَزْبَلَةٍ، فَأَوْحَى اللهُ إِلَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ: «أَنِ اخْرُجْ فَصَلِّ عَلَيْهِ قَالَ: يَا رَبِّ! بَنُو إِسْرَائِيلَ شَهِدُوا أَنَّهُ عَصَاكَ مِائَتَيْ سَنَةٍ، فَأَوْحَى اللهُ إِلَيْهِ: هٰكَذَا كَانَ إِلَّا أَنَّهُ كَانَ كُلَّمَا نَشَرَ التَّوْرَاةَ، وَنَظَرَ إِلَى اسْمِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبَّلَهُ وَوَضَعَهُ عَلَى عَيْنَيْهِ وَصَلَّى عَلَيْهِ، فَشَكَرْتُ لَهُ ذٰلِكَ وَغَفَرْتُ ذُنُوبَهُ وَزَوَّجْتُهُ سَبْعِينَ حَوْرَاءَ.»

"Haydi sen çık, cenâzesini kıl!" diye vahyedince o: 'Yâ Rabbi! İsrâîloğulları onun ikiyüz sene Sana isyân ettiğine şâhitlik yaptılar!' dedi. O zaman **Allâh-u Te'âlâ** ona: **"Evet, öyle ama o her ne zaman Tevrât'ı açıp Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in ismine baksa onu öpüp iki gözünün arasına koyar ve ona salât okurdu. Ben de bu yaptığına karşılık ona teşekkür ettim, günahlarını bağışladım ve onu yetmiş hûriyle evlendirdim!"** diye vahyetti." *(Ebû Nu'aym, Hılyetü'l-evliyâ, 4/42; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/619)*

Tevrât'ta şöyle zikredilmiştir:

وَ فِي التَّوْرَاةِ: «أَنَّ الْمَلَكَ قَدْ نَزَلَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ فَقَالَ لَهُ: فِي هٰذَا الْعَامِ يُولَدُ لَكَ غُلَامٌ اسْمُهُ إِسْحَاقُ. فَقَالَ إِبْرَاهِيمُ: يَا رَبِّ! لَيْتَ إِسْمَاعِيلَ يَعِيشُ يَخْدُمُكَ، فَقَالَ اللهُ لِإِبْرَاهِيمَ: ذٰلِكَ لَكَ، قَدِ اسْتُجِيبَ لَكَ فِي إِسْمَاعِيلَ، وَأَنَا أُبَارِكُهُ، وَأُنْمِيهِ، وَأُكَثِّرُهُ، وَأُعَظِّمُهُ بِمَاذْمَاذْ.»

"Melek İbrâhîm *(Aleyhisselâm)***ın yanına inerek ona: 'Bu sene senin bir oğlan çocuğun doğacak ki onun adı İshâk'tır!' deyince İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)***: 'Yâ Rabbi! Keşke İsmâ'îl de yaşasa da Sana ibâdet etse!' dedi. O zaman Allâh-u Te'âlâ İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)***a: 'Bu isteğin senin hakkındır, İsmâ'îl hakkında senin bu duân mutlaka kabûl edilmiştir. Ben onu mübârek kılacağım, onu büyüteceğim, çoğaltacağım ve Mâzmâz ile onun büyüklüğünü ortaya koyacağım!' buyurdu."** *(İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/401)*

Bu rivâyette geçen **"Mâzmâz"**ın tefsîri **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*dir.

Tevrât'ta şöyle zikredilmiştir:

وَ فِي التَّوْرَاةِ: «أَنَّ الرَّبَّ تَعَالَى جَاءَ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ، وَطَلَعَ عَلَى سَاعِيرَ، وَظَهَرَ مِنْ جَبَلِ فَارَانَ.»

"Rabb Te'âlâ(nın tecellîsi) **Tûr-u Sînâ'dan (Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a) **gelmiştir, (Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kendisinde peygamber kılındığı **Kudüs** dağı olan) **Sâ'îr'e parlamıştır ve (Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğduğu) **Fârân** (**Mekke**'de bulunan **Hirâ**) **dağından zuhûr etmiştir."** *(İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/401; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/28/86)*

Tevrât'ta şöyle buyrulmuştur:

وَفِي التَّوْرَاةِ: «أَنَّ هَاجَرَ أُمَّ إِسْمَاعِيلَ لَمَّا غَضِبَتْ عَلَيْهَا سَارَةُ، تَرَاءَى لَهَا مَلَكٌ، فَقَالَ لَهَا: يَا هَاجَرُ! أَيْنَ تُرِيدِينَ، وَمِنْ أَيْنَ أَقْبَلْتِ؟ فَقَالَتْ: أَهْرُبُ مِنْ سَيِّدَتِي سَارَةَ! فَقَالَ لَهَا: يَا هَاجَرُ! اِرْجِعِي إِلَى سَارَةَ، وَسَتَحْمِلِينَ وَتَلِدِينَ وَلَدًا اسْمُهُ إِسْمَاعِيلُ، وَهُوَ يَكُونُ عَيْنَ النَّاسِ، وَتَكُونُ يَدُهُ فَوْقَ الْجَمِيعِ، وَتَكُونُ يَدُ الْجَمِيعِ مَبْسُوطَةً إِلَيْهِ بِالْخُضُوعِ.»

"Sâre İsmâ'îl'in annesi Hâcer'e kızınca onun karşısına bir melek çıktı da: 'Ey Hâcer! Nereye gitmek istiyorsun ve nereden yola çıktın?' dedi. O: 'Hanımefendim olan Sâre'den kaçıyorum!' deyince melek ona: 'Dön Sâre'ye, yakında hâmile kalacaksın ve adı İsmâ'îl olan bir çocuk doğuracaksın. O, insanların gözdesi olacak, onun eli herkesin üstünde olacak ve herkesin eli ona doğru itaatle uzatılacak!' dedi." *(İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/401)*

İşte meleğin bu vaadi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gönderilip dîninin parlamasıyla gerçekleşmiştir. Zîrâ böyle üstün bir parlayış ne **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın kendisine, ne de çocuklarından herhangi birine nasip olmamıştır. Ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şerefi elbetteki **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*a da büyük pay vermiştir. Çünkü fer'inin şerefiyle asıl da şeref kazanır.

Tevrât'ta zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ İbrâhîm** *(Aleyhisselâm)*a şöyle vahyetmiştir:

وَفِي التَّوْرَاةِ: «أَنَّ اللهَ أَوْحَى إِلَى إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: قَدْ أَجَبْتُ دُعَاءَكَ فِي إِسْمَاعِيلَ، وَبَارَكْتُ عَلَيْهِ، وَسَيَلِدُ اثْنَيْ عَشَرَ عَظِيمًا، وَأَجْعَلُهُ لِأُمَّةً عَظِيمَةً.»

"Senin İsmâ'îl hakkındaki duânı muhakkak kabul ettim, onu bereketli kıldım. Muhakkak ki o oniki büyük zât doğuracaktır (ki onlar da Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kıymetli ecdadıdır). **Elbette ben onu çok büyük bir ümmet kılacağım!"** *(İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/401)*

Vehb İbni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)*ın buyurduğuna göre; **Allâh-u Te'âlâ** Zebûr kitabında **Dâvûd** *(Aleyhisselâm)*a şöyle vahyetmiştir:

اِنَّ اللهَ اَوْحىٰ فِى الزَّبُورِ: «يَا دَاوُدُ اِنَّهُ سَيَأْتِى مِنْ بَعْدِكَ نَبِيٌّ اِسْمُهُ اَحْمَدُ وَمُحَمَّدٌ صَادِقاً نَبِيّاً، لَا اَغْضَبُ عَلَيْهِ اَبَداً، وَلاَ يَعْصِينِى اَبَداً، وَقَدْ غَفَرْتُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ.»

"Ey Dâvûd! Şüphesiz ki senden sonra, sâdık bir Nebî olan bir Peygamber gelecek ki onun ismi 'Ahmed' ve 'Muhammed'dir. Ben ona ebediyyen kızmayacağım. O da bana ebediyyen isyân etmeyecektir. Gerçekten Ben onun için geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamışımdır." *(Beyhakî, Delâilü'n-Nübüvve, 1/380-381; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/622-623, el-Hâvî: 2/28)*

İbni Mes'ûd *(Radıyallahu Anh)* dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صِفَتِى فِى الْاِنْجِيلِ اَحْمَدُ الْمُتَوَكِّلُ، مَوْلِدُهُ مَكَّةُ، وَمُهَاجَرُهُ اِلَى طَيْبَةَ، لَيْسَ بِفَظٍّ وَلاَ غَلِيظٍ يَجْزِى بِالْحَسَنَةِ الْحَسَنَةَ، وَلاَ يُكَافِئُ بِالسَّيِّئَةِ،

أُمَّتُهُ الْحَمَّادُونَ، يَأْتَزِرُونَ عَلَى اَنْصافِهِمْ وَيُوَضِّؤُنَ اَطْرافَهُمْ، اَناجِيلُهُمْ فِى صُدُورِهِمْ، يَصُفُّونَ لِلصَّلاَةِ كَمَا يَصُفُّونَ لِلْقِتالِ، قُرْبانُهُمُ الَّذِي يَتَقَرَّبُونَ اِلَىَّ دِمائُهُمْ، رُهْبانٌ بِاللَّيْلِ لُيُوثٌ بِالنَّهارِ.»

"Benim İncildeki sıfatım şöyledir: (O), **Tevekkül sâhibi Ahmed'dir. Doğum yeri Mekke'dir. Hicreti Taybe** (Medine)**yedir. O, sert ve kaba değildir. İyiliğe iyilik ile karşılık verir.**

Kötülüğe kötülükle mukābelede bulunmaz. Onun ümmeti çok hamdedicilerdir. Bellerine izar (peştamal) **giyerler, abdestte ellerini ve ayaklarını yıkarlar. İncilleri** (kitapları) **göğüslerindedir. Harp için saf tuttukları gibi namaz için de saf olurlar.**

Kendisiyle bana yaklaşmaya çalıştıkları kurbanları kanlarıdır. (Benim yolumda canlarını kurban ederler.) **Geceleri ruhban** (ibâdet edici)**, gündüzleri ise** (**Allâh** yolunda savaşan) **aslanlardır."** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:10046, 10/89; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid; Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve; Süyûtî, el-Hâvî:2/282; ed-Dürru'l-mensûr:6/614)*

Buna benzer bir rivâyet de **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* tarafından nakledilmiştir. Şöyle ki o, **Kâ'bü'l-Ahbâr**'a: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sıfatını Tevrât'ta nasıl buluyorsun." diye sorduğunda **Kâ'b**:

"Biz onu Abdullah oğlu Muhammed olarak buluyoruz." dedikten sonra geride zikredilen rivâyete şu ilâveleri yapmıştır:

«وَيَكُونُ مُلْكُهُ بِالشّامِ، وَلَيْسَ بِفَحّاشٍ، وَلاَ بِصَخّابٍ فِى الْاَسْواقِ، وَدَوِيُّهُمْ فِى مَساجِدِهِمْ كَدَوِيِّ النَّحْلِ، يُسْمَعُ مُنادِيهِمْ فِى جَوِّ السَّماءِ.»

"Onun mülkü (dîninin saltanatı) **Şam'da olacaktır. O, çirkin huylu ve sokaklarda bağırıp çağıran ve çığırtkan bir kimse değildir. Onun ümmetinin mescitlerdeki sesleri arı uğultusu gibidir. Münâdî** (müezzin)**leri**(nin ezanı) **gökyüzünde işitilir."** *(Dârimî, Mukaddime:2, No:8, 1/10; Süyûtî, el-Hâvî:2/282)*

"Âlûsî Tefsiri"nde zikredildiğine göre; İncîl'de **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ın şu sözü nakledilmiştir:

«إِنَّ خَيْرًا لَكُمْ أَنْ أَنْطَلِقَ لِأَبِي، إِنْ لَمْ أَذْهَبْ لَمْ يَأْتِكُمُ الْفَارَقْلِيطُ فَإِذَا انْطَلَقْتُ أَرْسَلْتُهُ إِلَيْكُمْ. فَإِذَا جَاءَ فَهُوَ يُوبِخُ الْعَالِمَ عَلَى الْخَطِيئَةِ، وَإِنَّ لِي كَلَامًا كَثِيراً أُرِيدُ قَوْلَهُ وَلٰكِنَّكُمْ لَا تَسْتَطِيعُونَ حَمْلَهُ لٰكِنْ إِذَا جَاءَ رُوحُ الْحَقِّ ذَاكَ الَّذِي يُرْشِدُكُمْ إِلَى جَمِيعِ الْحَقِّ لِأَنَّهُ لَيْسَ يَنْطِقُ مِنْ عِنْدِهِ بَلْ يَتَكَلَّمُ بِمَا يَسْمَعُ وَيُخْبِرُكُمْ بِكُلِّ مَا يَأْتِي وَيُعَرِّفُكُمْ جَمِيعَ مَا لِلْأَبِ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونِي فَاحْفَظُوا وَصَايَايَ وَلَسْتُ أَدَعُكُمْ أَيْتَامًا لِأَنِّي سَآتِيكُمْ مِنْ قَرِيبٍ.»

"Benim Rabbim'e gitmem sizin için çok hayırlı olacaktır, çünkü ben gitmezsem Fâraklît size gelemez! Ben gittiğim zaman onu size göndereceğim. O geldiği zaman bilerek yanlış yapanı hatâsından sebep kınayacaktır. Benim çok söyleyeceklerim var ama siz onları kaldıramazsınız. Lâkin Rûhu'l-Hakk size gelince bütün hakîkatlere sizi o irşad edecektir.

Çünkü o kendi katından konuşmayacaktır, bilakis vahiy olarak işittiklerini anlatacaktır, tüm gelecekleri size bildirecektir ve Rabbime âit olan tüm vasıfları size anlatacaktır.

Eğer beni seviyorsanız bu vasiyetlerimi iyi tutun. Gerçi ben de sizi yetimler olarak bırakacak değilim, zîrâ pek yakında tekrar size geleceğim!" *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:28/87)*

Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın bu sözlerinde geçen **"Fâraklît"**, ilim ve ihtisas sâhibi olan bazı Hristiyanlar tarafından: **"Hamdedici"** mânâsıyla tefsir edilmiştir ki bu, **"Ahmed"** isminin karşılığıdır. Artık **Allâh** her kimin gözlerinden taassup perdesini açarsa, bu **"Fâraklît"** tâbirinden **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kastedilmiş olduğunu kolayca anlar.

Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın, **"Kendisinin yakında gelecek olduğu"**nu müjdelemesi ise, **Deccal**'ı öldürmek ve İslâm dînini dünyâya hâkim kılmak üzere, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmeti olarak âhir zamanda gökten ineceğinin bir ifâdesidir! *(Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:28/87)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «قَدِمَ الْجَارُودُ بْنُ عَبْدِ اللهِ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَسْلَمَ وَقَالَ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَقَدْ وَجَدْتُ وَصْفَكَ فِي الإِنْجِيلِ وَلَقَدْ بَشَّرَ بِكَ ابْنُ الْبَتُولِ.»

"**Cârûd ibni Abdillâh, Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına geldi ve Müslüman olduktan sonra: 'Seni hak ile gönderen Zât'a yemin olsun ki, ben senin vasfını kesinlikle İncîl'de buldum! Andolsun ki **Betûl'ün oğlu** (**Îsâ**) seni müjdeledi!' dedi." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/619)*

Geçmiş kitapların birinde **Allâh-u Te'âlâ** şöyle buyurmuştur:

وَفِي بَعْضِ كُتُبِهِمْ: «لَقَدْ تَقَطَّعَتِ السَّمَاءُ مِنْ بَهَاءِ مُحَمَّدٍ الْمَحْمُودِ، وَامْتَلَأَتِ الْأَرْضُ مِنْ حَمْدِهِ، لِأَنَّهُ ظَهَرَ بِخَلَاصِ أُمَّتِهِ.»

"Övgülere lâyık olan Muhammed'in azamet (ve değer)**inden dolayı andolsun ki gök parça parça olmuştur. Onun hamdiyle de yeryüzü dolmuştur. Çünkü o, ümmetini kurtarmak için ortaya çıkmıştır!"** *(İbni Acîbe, el-Bahru'l-medîd:2/401)*

EHL-İ KİTÂB'IN, RASÛLÜLLÂH *(Sallâllâhu Aleyhi Ve Sellem)*İN VE ÜMMETİNİN EVSÂFINI KENDİ KİTAPLARINDA BULDUKLARINA DÂİR HADÎS-İ ŞERÎF VE RİVÂYETLER

Ebû Sa'lebe Ebû Mâlik *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)* Yahûdî âlimlerinden olan **Ebû Mâlik**'e **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Tevrât'taki sıfatını sorunca o şöyle dedi: İsrâîloğullarının değiştirilmemiş ve tahrîfe uğratılmamış kitaplarında onun sıfatı şöyledir:

عَنْ أَبِي ثَعْلَبَةَ وَهُوَ أَبُو مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، وَكَانَ مِنْ أَحْبَارِ الْيَهُودِ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ لَهُ: يَا أَبَا مَالِكٍ! أَخْبِرْنِي بِصِفَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي التَّوْرَاةِ، فَقَالَ:إِنَّ صِفَتَهُ فِي تَوْرَاةِ بَنِي إِسْرَائِيلَ الَّتِي لَمْ تُبَدَّلْ وَلَمْ تُغَيَّرْ: أَحْمَدُ، مِنْ وُلْدِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، وَهُوَ اٰخِرُ الْأَنْبِيَاءِ؛ وَهُوَ النَّبِيُّ الْعَرَبِيُّ، يَأْتِي بِدِينِ إِبْرَاهِيمَ الْحَنِيفِ، يَأْتَزِرُ عَلَى وَسَطِهِ، وَيَغْسِلُ أَطْرَافَهُ، فِي عَيْنَيْهِ حُمْرَةٌ، وَبَيْنَ كَتِفَيْهِ خَاتَمُ النُّبُوَّةِ، لَيْسَ بِالْقَصِيرِ وَلَا بِالطَّوِيلِ، يَلْبَسُ الشَّمْلَةَ، وَيَجْتَزِئُ بِالْبُلْغَةِ وَيَرْكَبُ الْحِمَارَ، وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ،

سَيْفُهُ عَلَى عَاتِقِهِ، وَلَا يُبَالِي مَنْ لَقِيَ مِنَ النَّاسِ، مَعَهُ صَلَاةٌ لَوْ كَانَتْ فِي قَوْمِ نُوحٍ مَا أُهْلِكُوا بِالطُّوفَانِ، وَلَوْ كَانَتْ فِي قَوْمِ عَادٍ مَا أُهْلِكُوا بِالرِّيحِ، وَلَوْ كَانَتْ فِي ثَمُودَ مَا أُهْلِكُوا بِالصَّيْحَةِ، مَوْلِدُهُ مَكَّةُ، وَمَنْشَؤُهُ وَبَدْءُ نُبُوَّتِهِ بِهَا وَدَارُ هِجْرَتِهِ يَثْرِبُ بَيْنَ لَابَتَيْ حَرَّةٍ وَنَخْلٍ وَسَبْخَةٍ، وَهُوَ أُمِّيٌّ لَا يَكْتُبُ وَلَا يَقْرَأُ الْمَكْتُوبَ، وَهُوَ الْحَمَّادُ يَحْمَدُ اللهَ عَلَى كُلِّ شِدَّةٍ وَرَخَاءٍ، سُلْطَانُهُ بِالشَّامِ، وَصَاحِبُهُ مِنَ الْمَلَائِكَةِ جِبْرِيلُ، يَلْقَى مِنْ قَوْمِهِ أَذًى شَدِيدًا ثُمَّ يُدَالُ عَلَيْهِمْ فَيَحْصُدُهُمْ حَصْدًا تَكُونُ لَهُ وَقْعَاتٌ بِيَثْرِبَ، مِنْهَا لَهُ وَمِنْهَا عَلَيْهِ، ثُمَّ لَهُ الْعَاقِبَةُ، مَعَهُ قَوْمٌ هُمْ إِلَى الْمَوْتِ أَسْرَعُ مِنَ الْمَاءِ مِنْ رَأْسِ الْجَبَلِ إِلَى أَسْفَلِهِ، صُدُورُهُمْ اَنَاجِيلُهُمْ، وَقُرْبَانُهُمْ دِمَاؤُهُمْ، لُيُوثُ النَّهَارِ رُهْبَانُ اللَّيْلِ، يُرْعَبُ عَدُوُّهُ مِنْهُ مَسِيرَةَ شَهْرٍ، يُبَاشِرُ الْقِتَالَ بِنَفْسِهِ حَتَّى يُجْرَحَ وَيُكْلَمَ، لَا شُرْطَةَ مَعَهُ وَلَا حَرَسَ، اَللهُ يَحْرُسُهُ.»

"O, İbrâhîm oğlu İsmâ'îl'in neslinden biridir, peygamberlerin sonuncusudur, o, İbrâhîm'in hanîf olan dînini getirecek olan peygamberdir. Beline peştamal bağlar ve (abdest alırken) **elini ayağını yıkar. Gözlerinde kırmızılık bulunmaktadır. İki omuzu arasında nübüvvet mührü bulunmaktadır, çok kısa değildir, çok uzun da değildir.**

İnce kadifeden şal giyer, (kanaatinden dolayı, geçimi için) **yetecek miktarla iktifâ eder, merkebe biner,** (ihtiyaçları için) **sokaklarda dolaşır, kılıcı boynundadır,** (cesâretinden dolayı) **insanlardan karşısına çıkanın kim olduğuna ehemmiyet vermez, onun**(la birlikte farz kılınan) **bir namazı vardır ki o namaz Nûh kavminde olsaydı tûfanla helâk olmazlardı, Âd kavminde olsaydı rüzgârla helâk edilmezlerdi, Semûd'da olsaydı sayha ile helâk olmazlardı.**

Onun doğum yeri Mekke'dir, yetişmesi ve peygamberliğinin başlaması da oradadır. Hicret yurdu ise, siyah taşlıklı iki tepenin arasında bulunan, bir kısmı hurmalık, bir kısmı çorak olan Yesrib (Medîne)dir.

O ümmîdir; yazamaz, yazılanı da okuyamaz. O çok hamdedicidir, şiddette de, rahatlıkta da her hal üzere Allâh-u Te'âlâ'ya hamdeder. Saltanatı Şam'dadır, meleklerden arkadaşı Cibrîl'dir. Kavminden çok kuvvetli eziyet çekecektir sonra zafer onların aleyhine döndürülecek de, o onları tam anlamıyla biçecektir.

Medîne'de birtakım harpler meydana gelecek; kimi onun lehine, kimi de aleyhine olacaktır, ama netîcede güzel son ona âit olacaktır.

Onun kavmi, dağın başındaki suyun aşağıya doğru çabucak inişinden daha süratlice ölüme koşacaklardır. Göğüsleri İncilleridir (Kur'ân-ı Kerîm'i ezbere okuyacaklardır), **kurbanları kanlarıdır, onlar gündüzün aslanları, gecenin âbidleridir.**

Bir aylık yoldan (adını duyan) **düşmanın içine korkusu atılır. Kendisi yara-bere alıncaya kadar harbe bizzat iştirak eder. Yanında koruma-bekçi bulunmaz, onu koruyan ancak Allâh'tır."** *(Şihâbüddîn en-Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb fî fünûni'l-edeb:16/87-88; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/292-293)*

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)* dan rivâyete göre; **Allâh-u Te'âlâ Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*a şöyle vahyetmiştir:

عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: أَوْحَى اللهُ تَعَالَى إِلَى شُعَيْبٍ: «إِنِّي بَاعِثٌ نَبِيًّا أُمِّيًّا أَفْتَحُ بِهِ اٰذَانًا صُمًّا، وَقُلُوبًا غُلْفًا، وَأَعْيُنًا عُمْيًا، مَوْلِدُهُ بِمَكَّةَ وَمُهَاجَرُهُ بِطَيْبَةَ وَمُلْكُهُ بِالشَّامِ، عَبْدِيَ الْمُتَوَكِّلُ الْمُصْطَفَى الْمَرْفُوعُ الْحَبِيبُ الْمُتَحَبِّبُ الْمُخْتَارُ، لَا يَجْزِي بِالسَّيِّئَةِ السَّيِّئَةَ وَلٰكِنْ يَعْفُو وَيَصْفَحُ وَيَغْفِرُ رَحِيمًا بِالْمُؤْمِنِينَ، يَبْكِي لِلْبَهِيمَةِ الْمُثْقَلَةِ وَيَبْكِي لِلْيَتِيمِ فِي حِجْرِ الْأَرْمَلَةِ، لَيْسَ بِفَظٍّ وَلَا غَلِيظٍ، وَلَا صَخَّابٍ فِي الْأَسْوَاقِ، وَلَا مُتَزَيِّنٍ بِالْفُحْشِ، وَلَا قَوَّالٍ لِلْخَنَا، لَوْ يَمُرُّ إِلَى جَنْبِ السِّرَاجِ لَمْ يُطْفِئْهُ مِنْ سَكِينَتِهِ، وَلَوْ يَمْشِي عَلَى الْقَصَبِ الرَّعْرَاعِ يَعْنِي الْيَابِسَ لَمْ يُسْمَعْ مِنْ تَحْتِ قَدَمَيْهِ، أَبْعَثُهُ مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا، أُسَدِّدُهُ لِكُلِّ جَمِيلٍ وَأَهَبُ لَهُ كُلَّ خُلُقٍ كَرِيمٍ، أَجْعَلُ السَّكِينَةَ لِبَاسَهُ، وَالْبِرَّ شِعَارَهُ، وَالتَّقْوَى ضَمِيرَهُ وَالْحِكْمَةَ مَعْقُولَهُ وَالصِّدْقَ وَالْوَفَاءَ طَبِيعَتَهُ وَالْعَفْوَ وَالْمَغْفِرَةَ وَالْمَعْرُوفَ حِلْيَتَهُ، وَالْعَدْلَ سِيرَتَهُ، وَالْحَقَّ شَرِيعَتَهُ، وَالْهُدَى إِمَامَهُ، وَالْإِسْلَامَ مِلَّتَهُ، وَأَحْمَدَ اسْمَهُ، أَهْدِي بِهِ مِنْ بَعْدِ الضَّلَالَةِ، وَأُعَلِّمُ بِهِ بَعْدَ الْجَهَالَةِ، وَأَرْفَعُ بِهِ بَعْدَ الْخُمَالَةِ، وَأُسَمِّي بِهِ بَعْدَ النَّكَرَةِ، وَأُكَثِّرُ بِهِ بَعْدَ الْقِلَّةِ، وَأُغْنِي بِهِ بَعْدَ الْعَيْلَةِ، وَأَجْمَعُ بِهِ بَعْدَ الْفُرْقَةِ، وَأُؤَلِّفُ بِهِ بَيْنَ قُلُوبٍ وَأَهْوَاءٍ مُتَشَتِّتَةٍ وَأُمَمٍ مُخْتَلِفَةٍ، وَأَجْعَلُ أُمَّتَهُ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ، اٰمِراً بِالْمَعْرُوفِ وَنَهْيًا عَنِ الْمُنْكَرِ وَتَوْحِيدًا لِي وَإِيمَانًا بِي وَإِخْلَاصًا لِي وَتَصْدِيقًا لِمَا جَاءَتْ بِهِ رُسُلِي، وَهُمْ رُعَاةُ الشَّمْسِ.

طُوبَى لِتِلْكَ الْقُلُوبِ وَالْوُجُوهِ وَالْأَرْوَاحِ الَّتِي أَخْلَصَتْ لِي، أَلْهَمْتُهُمُ التَّسْبِيحَ وَالتَّكْبِيرَ وَالتَّحْمِيدَ وَالتَّوْحِيدَ فِي مَسَاجِدِهِمْ وَمَجَالِسِهِمْ وَمَضَاجِعِهِمْ وَمُنْقَلَبِهِمْ وَمَثْوَاهُمْ، وَيَصُفُّونَ فِي مَسَاجِدِهِمْ كَمَا تَصُفُّ الْمَلَائِكَةُ حَوْلَ عَرْشِي، هُمْ أَوْلِيَائِي وَأَنْصَارِي، أَنْتَقِمُ بِهِمْ مِنْ أَعْدَائِي عَبَدَةِ الْأَوْثَانِ، يُصَلُّونَ لِي قِيَامًا وَقُعُودًا وَرُكَّعًا وَسُجُودًا، وَيَخْرُجُونَ مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي أُلُوفًا، وَيُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِي صُفُوفًا وَزُحُوفًا، أَخْتِمُ بِكِتَابِهِمُ الْكُتُبَ، وَبِشَرِيعَتِهِمُ الشَّرَائِعَ، وَبِدِينِهِمُ الْأَدْيَانَ، فَمَنْ أَدْرَكَهُمْ فَلَمْ يُؤْمِنْ بِكِتَابِهِمْ وَيَدْخُلْ فِي دِينِهِمْ وَشَرِيعَتِهِمْ فَلَيْسَ مِنِّي وَهُوَ مِنِّي بَرِيءٌ، وَأَجْعَلُهُمْ أَفْضَلَ الْأُمَمِ، وَأَجْعَلُهُمْ أُمَّةً وَسَطًا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ، إِذَا غَضِبُوا هَلَّلُونِي، وَإِذَا قُبِضُوا كَبَّرُونِي، وَإِذَا تَنَازَعُوا سَبَّحُونِي، يُطَهِّرُونَ الْوُجُوهَ وَالْأَطْرَافَ، وَيَشُدُّونَ الثِّيَابَ إِلَى الْأَنْصَافِ، وَيُهَلِّلُونَ عَلَى التِّلَالِ وَالْأَشْرَافِ، قُرْبَانُهُمْ دِمَاؤُهُمْ وَأَنَاجِيلُهُمْ صُدُورُهُمْ، رُهْبَانٌ بِاللَّيْلِ لُيُوثٌ بِالنَّهَارِ، يُنَادِي مُنَادِيهِمْ فِي جَوِّ السَّمَاءِ، لَهُمْ دَوِيٌّ كَدَوِيِّ النَّحْلِ، طُوبَى لِمَنْ كَانَ مَعَهُمْ وَعَلَى دِينِهِمْ وَمَنَاهِجِهِمْ وَشَرِيعَتِهِمْ، ذٰلِكَ فَضْلِي أُوتِيهِ مَنْ أَشَاءُ وَأَنَا ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ.»

"Muhakkak ki Ben, Ümmî bir Peygamber göndereceğim de onunla sağır kulakları, kılıflı kalpleri ve kör gözleri açacağım. Doğumu Mekke'dedir, hicret yeri Taybe (Medîne)dir. Mülkü Şam'dadır. O Benim, Mütevekkil (tevekkül sâhibi), **Mustafâ** (seçilmiş), **Merfû'** (şânı yüceltilmiş), **Habîb ve Mütehabbib** (çok seven ve çok sevilen), **Muhtâr** (tercih edilmiş) **bir kulumdur. Kötülüğe kötülükle karşılık vermez, lâkin affeder, görmezden gelir ve bağışlar.**

Müminlere çok acıyıcıdır, hâmile bir hayvan(a acıdığı) **için gözyaşı döker, dulların kucağındaki yetim için ağlar. O aslâ katı ve kaba biri değildir, çarşılarda bağırıp çağıran biri değildir, çirkin fiillerle vasıflanan biri değildir! Kötü söz söyleyen biri aslâ değildir.**

Yanan kandilin yanından geçecek olsa, sâkinliğinden dolayı onu söndürmez. Kuru tahtanın üzerinde gezecek olsa ayaklarının altından ses işitilmez. Ben onu müjdeleyici ve uyarıcı olarak göndereceğim, Ben onu her güzele doğru yönlendireceğim, her iyi huyu Ben ona bahşedeceğim.

Ben onun elbisesini sekînet (ve vakar), **şi'ârını birr** (iyilikseverlik), **kalbini takvâ sâhibi, anlayışını hikmet** (isâbetli ve yerli yerince hüküm verme kâbiliyetine sâhip), **tabiatını sıdk ve vefâ** (doğruluk ve vefâkârlık), **hilyesini** (kendisini süsleyen meziyetini) **affetmek, bağışlamak ve iyilik yapmak, şerî'atini hak, önderini hidâyet, dînini İslâm, ismini de Ahmed yaptım!**

Dalâletin ardından hidâyet yolunu onunla göstereceğim, cehâletten sonra (insanlara) **onunla öğreteceğim,** (fetret devrindeki) **düşüklüğün peşine** (ümmetini) **onunla yükselteceğim, tanınmazlıktan sonra onunla isimlendireceğim** (hak dînin ne olduğunun adı konulamazken onu göndererek hakkın adını koyacağım), **azlığın** (ve bereketsizliğin) **ardından onunla çoğaltacağım, fakirlikten sonra onunla zenginleştireceğim, ayrılığın peşisıra onunla birleştirme yapacağım ve böylece dağınık kalplerin, farklı isteklerin ve değişik ümmetlerin arasını birleştireceğim.**

Ben onun ümmetini, iyiliği emretmek, kötülükten nehyetmek, Benim birliğimi ikrar etmek, Bana îmân etmek, Bana karşı ihlâslı olmak ve rasûllerimin getirdiğini tasdik etmek bakımından insanlar için çıkarılmış olan en hayırlı ümmet yapacağım. Onlar (namaz vakitlerini tâkip için) **güneşi gözleyenlerdir.**

Bana karşı ihlâslı olan o kalplere, o yüzlere ve o ruhlara müjdeler olsun! Ben onlara mescitlerinde, meclislerinde, yataklarında, gidiş-gelişlerinde ve ikâmetgâhlarında tesbîhi, tekbîri, tahmîdi ve tevhîdi ilhâm ettim. Melekler Arş'ımın etrâfında saf tuttuğu gibi onlar da mescitlerinde saf tutarlar.

Onlar Benim dostlarımdır ve yardımcılarımdır. Ben puta tapan düşmanlarımdan onlarla intikam alacağım. Onlar ayakta ve otururak, rukû' ve secde yaparak Benim için namaz kılarlar. Benim rızâmı kazanmak için binlerce kişi hâlinde yurtlarından ve mallarından çıkarlar. Saf olarak ve topluca Benim yolumda savaşırlar. Ben kitapları onların kitabıyla, şerî'atleri onların şerî'atiyle, dinleri de onların dîniyle sona erdireceğim!

Artık her kim onlara ulaşır da kitaplarına inanmazsa, dinlerine ve şerî'atlerine girmezse, o Benden değildir ve o Benden berîdir (uzaktır). **Ben onları ümmetlerin en fazîletlisi yapacağım, onları insanlara şâhit olan adâletli bir ümmet kılacağım! Onlar kızdıkları zaman Beni tehlîl ederler** (Kelime-i Tevhîd okurlar), **cenâzeleri olduğu zaman Beni tekbîr ederler, çekiştikleri zaman Beni tesbîh ederler.**

(Abdest alırlarken) **yüzlerini, ellerini ve ayaklarını iyice temizlerler, elbiselerini bellerine bağlarlar** (peştamal giyerler), **küçük tepeler üzerinde ve yüksek yerlerde tehlîl ederler, kurbanları kanlarıdır, göğüsleri İncilleridir** (Kur'ân-ı Kerîm'i ezbere okuyacaklardır), **gece âbiddirler, gündüz aslandırlar, müezzinleri gök boşluğunda** (namaza dâvet için) **nidâ eder, onların** (mescitlerinde) **arı uğultusu gibi**

uğultuları vardır, onlarla berâber olana da, onların dîni, şerî'ati ve mezhebi üzere bulunanlara da müjdeler olsun!

İşte bu Benim fazl-u keremimdir ki onu dilediğime veririm. Ben çok büyük fazl-u kerem sâhibiyim!" *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/620-622; Ebû Nu'aym, Delâilü'n-Nübüvve, no:33, 1/72-74)*

Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre; muhakkak ki **Allâh-u Te'âlâ** Zebûr'da şöyle vahyetmiştir:

عَنْ وَهْبِ بْنِ مُنَبِّهٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: إِنَّ اللهَ أَوْحَى فِي الزَّبُورِ: «يَا دَاوُدُ! إِنَّهُ سَيَأْتِي مِنْ بَعْدِكَ نَبِيٌّ اِسْمُهُ أَحْمَدُ وَمُحَمَّدٌ صَادِقًا نَبِيًّا لَا أَغْضَبُ عَلَيْهِ أَبَدًا وَلَا يَعْصِينِي أَبَدًا، وَقَدْ غَفَرْتُ لَهُ قَبْلَ أَنْ يَعْصِيَنِي مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ، وَأُمَّتُهُ مَرْحُومَةٌ أَعْطَيْتُهُمْ مِنَ النَّوَافِلِ مِثْلَ مَا أَعْطَيْتُ الْأَنْبِيَاءَ، وَافْتَرَضْتُ عَلَيْهِمُ الْفَرَائِضَ الَّتِي افْتَرَضْتُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ وَالرُّسُلِ، حَتَّى يَأْتُونِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَنُورُهُمْ مِثْلُ نُورِ الْأَنْبِيَاءِ، وَذٰلِكَ أَنِّي افْتَرَضْتُ عَلَيْهِمْ أَنْ يَتَطَهَّرُوا لِي لِكُلِّ صَلَاةٍ كَمَا افْتَرَضْتُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ قَبْلَهُمْ، وَأَمَرْتُهُمْ بِالْغُسْلِ مِنَ الْجَنَابَةِ كَمَا أَمَرْتُ الْأَنْبِيَاءَ قَبْلَهُمْ، وَأَمَرْتُهُمْ بِالْحَجِّ كَمَا أَمَرْتُ الْأَنْبِيَاءَ قَبْلَهُمْ، وَأَمَرْتُهُمْ بِالْجِهَادِ كَمَا أَمَرْتُ الرُّسُلَ قَبْلَهُمْ، يَا دَاوُدُ! إِنِّي فَضَّلْتُ مُحَمَّدًا وَأُمَّتَهُ عَلَى الْأُمَمِ كُلِّهَا، أَعْطَيْتُهُمْ سِتَّ خِصَالٍ لَمْ أُعْطِهَا غَيْرَهُمْ مِنَ الْأُمَمِ، لَا أُؤَاخِذُهُمْ بِالْخَطَأِ وَالنِّسْيَانِ، وَكُلُّ ذَنْبٍ رَكِبُوهُ عَلَى غَيْرِ عَمْدٍ إِذَا اسْتَغْفَرُونِي مِنْهُ غَفَرْتُهُ، وَمَا قَدَّمُوا لِأُخْرَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ طَيِّبَةً بِهِ أَنْفُسُهُمْ عَجَّلْتُهُ لَهُمْ أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً، وَلَهُمْ عِنْدِي أَضْعَافٌ مُضَاعَفَةٌ وَأَفْضَلُ مِنْ ذٰلِكَ، وَأَعْطَيْتُهُمْ عَلَى الْمَصَائِبِ فِي الْبَلَايَا إِذَا صَبَرُوا وَقَالُوا: إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ، اَلصَّلَاةَ وَالرَّحْمَةَ وَالْهُدٰى إِلٰى جَنَّاتِ النَّعِيمِ، فَإِنْ دَعَوْنِي اسْتَجَبْتُ لَهُمْ، فَإِمَّا أَنْ يَرَوْهُ عَاجِلًا وَإِمَّا أَنْ أَصْرِفَ عَنْهُمْ سُوءًا وَإِمَّا أَنْ أُؤَخِّرَهُ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ، يَا دَاوُدُ! مَنْ لَقِيَنِي مِنْ أُمَّةِ مُحَمَّدٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنَا وَحْدِي لَا شَرِيكَ لِي صَادِقًا بِهَا فَهُوَ مَعِيَ فِي جَنَّتِي وَكَرَامَتِي، وَمَنْ لَقِيَنِي وَقَدْ كَذَّبَ مُحَمَّدًا وَكَذَّبَ بِمَا جَاءَ بِهِ وَاسْتَهْزَأَ بِكِتَابِي صَبَبْتُ عَلَيْهِ فِي قَبْرِهِ الْعَذَابَ صَبًّا، وَضَرَبَتِ الْمَلَائِكَةُ وَجْهَهُ وَدُبُرَهُ عِنْدَ مَنْشَرِهِ مِنْ قَبْرِهِ، ثُمَّ أُدْخِلُهُ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ.»

"Ey Dâvûd! Gerçekten senden sonra bir peygamber gelecek ki ismi Ahmed ve Muhammed olacak! O çok doğru bir Nebî olacak! Ben ona ebediyyen gazap etmeyeceğim, o da Bana ebediyyen isyân etmeyecek. (Farz-ı muhâl Bana isyân edecek olsaydı bile) **daha o Bana isyân etmeden önce Ben kendisi için geçmiş ve gelecek günahlarını bağışladım.**

Onun ümmeti rahmete mazhar kılınmış bir ümmettir. Ben peygamberlere verdiğim kadar onlara da nâfileler verdim. Nebîlere ve rasûllere farz kıldığım farzları onlara da farz kıldım. Nihâyet onlar kıyâmet günü Bana geldiklerinde nurları peygamberlerin nûru gibi olacak. Ben kendilerinden önce geçen peygamberlere farz kıldığım gibi onlara da her namaz vakti (abdestsizseler) Benim için abdest almalarını farz kıldım.

Ben onlardan önceki enbiyâya emrettiğim gibi onlara da guslü emrettim. Ben onlardan önceki nebîlere emrettiğim gibi onlara da hacca emrettim. Ben onlardan önceki rasûllere emrettiğim gibi onlara da cihâdı emrettim.

Ey Dâvûd! Ben Muhammed'i ve ümmetini gerçekten diğer bütün ümmetlere karşı çok fazîletli kıldım. Ben onlara kendileri dışındaki ümmetlere vermediğim altı haslet verdim:

Ben onları yanılma ve unutma sebebiyle sorumlu tutmayacağım.

Kasıtsız olarak yaptıkları hangi günah olursa olsun ondan dolayı Benden af istedikleri zaman onu bağışlayacağım.

Gönülleri hoş olarak âhiretleri için önceden ne gönderirlerse Ben onu kat katıyla onlara peşin olarak ödeyeceğim, bununla birlikte onlar için Benim katımda onun kat katı, daha da fazlası vardır.

Belâ ve musîbetlere karşı sabrederler de: 'Biz Allâh'a âidiz ve biz ancak O'na dönücüleriz!' derlerse onlara feyiz, rahmet ve Na'îm cennetlerine hidâyet (ulaşma imkânı) **vereceğim.**

Bana duâ ederlerse onlara icâbet edeceğim, ama ya onlar bunu çarçabuk görecekler veyâ (duâlarının karşılayacağı kadar) **bir kötülüğü kendilerinden çevireceğim ya da onu** (o duâlarının karşılığını) **kendileri için âhirete geciktireceğim!**

Ey Dâvûd! Muhammed'in ümmetinden her kim Benden başka hiçbir ilâh bulunmadığına ve Benim hiçbir ortağı bulunmayan tek bir İlâh olduğuma doğru dürüst bir şekilde şâhitlikte bulunarak Bana kavuşursa, işte o, cennetimde ve ikramlarım içerisinde Benimle berâberdir. Ama kim de Muhammed'i yalanlamış, onun getirdiklerini yalan saymış ve Benim kitabımla alay etmiş olarak Bana kavuşursa, kabrinde azâbı onun üzerine boşaltırcasına dökerim. Kabrinden mahşere kalkarken melekler yüzüne ve makadına vururlar, sonra onu cehennemin en alt tabakasına girdiririm!" *(Beyhakî, Delâilü'n-Nübüvve, 1/380-381; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/622-623)*

Ömer ibni Hattâb *(Radıyallâhu Anh)*ın müezzini **Ekra'** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* beni baş râhibe gönderdi, ben de onu çağırdım. **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* ona:

عَنِ الْأَقْرَعِ مُؤَذِّنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: بَعَثَنِي عُمَرُ إِلَى الْأُسْقُفِّ فَدَعَوْتُهُ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: «وَهَلْ تَجِدُنِي فِي الْكِتَابِ؟ قَالَ: نَعَمْ! قَالَ: كَيْفَ تَجِدُنِي؟ قَالَ: أَجِدُكَ قَرْنًا فَرَفَعَ عَلَيْهِ الدِّرَّةَ. فَقَالَ: قَرْنٌ مَهْ فَقَالَ: قَرْنٌ، حَدِيدٌ، أَمِينٌ شَدِيدٌ. قَالَ: كَيْفَ تَجِدُ الَّذِي يَجِيءُ مِنْ بَعْدِي؟ فَقَالَ: أَجِدُهُ خَلِيفَةً صَالِحًا غَيْرَ أَنَّهُ يُؤْثِرُ قَرَابَتَهُ. قَالَ عُمَرُ: يَرْحَمُ اللهُ عُثْمَانَ ثَلَاثًا فَقَالَ: كَيْفَ تَجِدُ الَّذِي بَعْدَهُ؟ قَالَ: أَجِدُهُ صَدَأَ حَدِيدٍ. فَوَضَعَ عُمَرُ يَدَهُ عَلَى رَأْسِهِ فَقَالَ: يَا دَفْرَاهُ! يَا دَفْرَاهُ! فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّهُ خَلِيفَةٌ صَالِحٌ وَلٰكِنَّهُ يُسْتَخْلَفُ حِينَ يُسْتَخْلَفُ، وَالسَّيْفُ مَسْلُولٌ وَالدَّمُ مُهْرَاقٌ.»

"Sen beni kitapta buluyor musun?" dedi. O: "Evet!" deyince: **"Nasıl buluyorsun?"** dedi. O: "Bir karn olarak!" buluyorum diye cevap verince **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* kırbacı onun üzerine kaldırdı ve: **"Karn ha! Senin maksadın ne?"** dedi. O zaman o: "Çok sert, güvenilir ve güçlü bir kale!" dedi.

"Peki, benden sonra gelecek olanı nasıl buluyorsun?" deyince o: "Onu sâlih bir halîfe olarak buluyorum, ancak akrabâlarını tercih eden biri!" dedi. O zaman **Ömer**

(Radıyallâhu Anh) üç defâ: **"Allâh Osmân'a rahmet etsin!"** dedi. Daha sonra **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*: **"Peki ya ondan sonra gelecek olanı nasıl buluyorsun?"** deyince o: "(Çok harplere katılıp çok kılıç kullanacağı için, eli ve bedeni sürekli) demir pası(na bulaşık) olarak buluyorum!" dedi.

Bunun üzerine **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)* elini başının üzerine koyarak: **"Hey gidi fitneler!** (Ardımdan ne karışıklıklar olacak!) **Hey gidi karışıklıklar!"** deyince o: "Ey müminlerim emîri! O da gerçekten sâlih bir halîfedir. Lâkin o halîfe seçildiği zaman artık kılıç kınından çıkmıştır, kan da alabildiğine dökülmüştür!" dedi. *(Ebû Dâvûd, Sünnet:9 no:4656, 2/625; Azîmâbâdî, Avnü'l-Ma'bûd, Sünnet:8, no:4631, 12/408-409; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/413-414)*

Cübeyr ibni Mut'im *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: خَرَجْتُ تَاجِرًا إِلَى الشَّامِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَلَمَّا كُنْتُ بِأَدْنَى الشَّامِ لَقِيَنِي رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ فَقَالَ: هَلْ عِنْدَكُمْ رَجُلٌ تَنَبَّأَ ؟ قُلْتُ نَعَمْ. قَالَ: هَلْ تَعْرِفُ صُورَتَهُ إِذَا رَأَيْتَهَا؟ قُلْتُ نَعَمْ! فَأَدْخَلَنِي بَيْتًا فِيهِ صُوَرٌ فَلَمْ أَرَ صُورَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَبَيْنَا أَنَا كَذٰلِكَ إِذْ دَخَلَ رَجُلٌ مِنْهُمْ عَلَيْنَا فَقَالَ: فِيمَ أَنْتُمْ؟ فَأَخْبَرْنَاهُ فَذَهَبَ بِنَا إِلَى مَنْزِلِهِ فَسَاعَةَ مَا دَخَلْتُ نَظَرْتُ إِلَى صُورَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِذَا رَجُلٌ آخِذٌ بِعَقِبِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ: مَنْ هٰذَا الرَّجُلُ الْقَائِمُ عَلَى عَقِبِهِ؟ قَالَ إِنَّهُ لَمْ يَكُنْ نَبِيٌّ إِلَّا كَانَ بَعْدَهُ نَبِيٌّ إِلَّا هٰذَا فَإِنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ وَهٰذَا الْخَلِيفَةُ بَعْدَهُ وَإِذَا صِفَةُ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ.»

"Câhiliyet döneminde ticâret maksadıyla **Şam**'a doğru çıkmıştım. **Şam**'a çok yakın bir yerde bulunduğum sırada Ehl-i Kitaptan bir adam karşıma çıkarak: 'Sizin yanınızda peygamber olduğunu söyleyen bir adam var mı?' diye sorunca ben: "Evet!" dedim. O: "Peki sûretini görsen tanır mısın?" deyince ben: "Evet!" dedim.

O zaman beni içinde sûretler bulunan bir eve soktu, fakat ben orada **Peygamber** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sûretini göremedim! Tam biz o haldeyken onlardan bir adam yanımıza girerek: "Siz hangi konudasınız?" dedi. Biz ona durumu anlatınca bizi evine götürdü. İçeri girdiğim anda **Peygamber** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sûretini gördüm, bir de **Peygamber** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ökçesinden yakalamış olan bir adamın sûretini gördüm.

Bunun üzerine: "Bu zâtın ökçesi ardında bulunan bu adam da kim?" deyince o: "Her peygamberin ardından mutlaka bir peygamber bulunmuştur, ancak bu peygamber müstesnâ! Çünkü ondan sonra hiçbir peygamber olmayacaktır, işte bu ondan sonraki halîfesidir!" dedi. O zaman anladım ki o **Ebû Bekir** *(Radıyallâhu Anh)*ın vasıflarını içermektedir. *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:1537, 2/125; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:1/384-385; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, 8/234; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/412-413)*

"İbni Kesîr Tefsîri"nde peygamberlerin hılye-i şerîfeleri hakkında çok uzun bir rivâyet zikredilmiştir ki, ilim ehlinden dileyenler, bu âyet-i kerîmenin tefsirinde o rivâyeti mutâle'a edebilirler. *(6/408-412)*

Abdullâh ibni Amr *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

Ayet: 157

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: «أَجِدُ فِي الْكُتُبِ أَنَّ هٰذِهِ الْأُمَّةَ تُحِبُّ ذِكْرَ اللهِ كَمَا تُحِبُّ الْحَمَامَةُ وَكْرَهَا، وَهُمْ أَسْرَعُ إِلَى ذِكْرِ اللهِ مِنَ الْإِبِلِ إِلَى وِرْدِهَا يَوْمَ ظِمْئِهَا.»

"Ben geçmiş kitaplarda: 'İşte bu ümmet var ya, güvercin, yuvasını sevdiği gibi onlar da **Allâh**'ın zikrini sevecek ve develerin susuz kaldıkları gün, su içecekleri yere koşmalarından daha süratlice onlar **Allâh**'ın zikrine doğru koşacak!' diye buluyorum." *(Hakîm-i Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl:1/154; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/623)*

YAHUDİ VE HRİSTİYANLARIN KENDİ KİTAPLARINA DA İNANMADIKLARI

Yahudi ve Hristiyanların **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve Kur'ân'a inanmamaları, onların kendi kitaplarına olan îmanlarını da yok etmiştir. Zîrâ:

﴿ اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ ... ﴾

"O kimseler ki, yanlarındaki Tevrât ve İncîl'de kendisini(n açık târifini) **yazılı olarak buldukları o Rasûl'e, o**(, okuma-yazma bilmeyen, ancak İlâhî tâlimle eğitilmiş olan **Muhammed** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* nâmındaki) **Ümmî Nebî'ye hakkıyla uymaktadırlar..."** *(A'râf Sûresi:56-57)* âyet-i kerîmesinde görüldüğü üzere Tevrat ve İncil **Rasûlullâh** *(Sallalllâhu Aleyhi ve Sellem)*in isim ve sıfatları ile dolu olup, o peygamber geldiğinde ona inanmalarını emretmiş, , inanmamaları hâlinde ise cehennemin dibini boylayacaklarını bildirmiştir.

Nitekim geride zikredilen hadîs-i şerîf ve rivâyetler bu konuda yeterli derecede delil ihtivâ etmektedir. Dolayısıyla bu emri tutmayanların kendi kitaplarına da îmanları olmadığından her hâlükârda cennete girmeleri düşünülemez. Ayrıca:

﴿ وَاِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي اِسْرَاءِيلَ اِنِّي رَسُولُ اللهِ اِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰيةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ اَحْمَدُ ... ﴾

"Hani Meryem oğlu Îsâ (peygamber olarak gönderildiği Yahudi milletine hitaben)**: 'Ey İsrâîloğulları! Gerçekten de ben, kendimden önceki Tevrât'ı doğrulayan ve ismi Ahmed olup benden sonra gelecek olan pek kıymetli bir Rasûlü müjdeleyen biri olarak Allâh'ın size elçisiyim!' demişti..."** *(Saff Sûresi:6)* âyet-i kerîmesi de **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ın İncil'de **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*i müjdelediğini açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ın İncîl'de geçen sözleri **"Âlûsî Tefsîri"**nden naklen geride zikredilmiştir. *(Âlûsî, Rûhu'l-Me'ânî: 28/87)*

İşte **Allâh-u Te'âlâ Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ın İncil'de **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in geleceğini müjdelediğini beyân ettikten sonra:

﴿ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعٰى اِلَى الْاِسْلَامِ وَاللهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِينَ ﴾

"Kendisi sürekli İslâm'a dâvet edilmekte olduğu halde (**Allâh**'ın gönderdiği peygambere: "Yalancı", âyetlerine de: "Büyü" diyerek) **Allâh'a karşı yalan uydurmuş bulunan kimseden daha zâlim kim olabilir?**

Allâh (kurtuluşa yönelmeyerek kendilerine yazık etmiş olan) **o zâlimler toplumunu** (felaha erdirecek yollara) **hidâyet etmez!"** *(Saff Sûresi:7)* buyurarak, **Rasûlüllâh**

*(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*e inanıp tâbi olmayan Yahudi ve Hristiyanlardan daha zâlim kimse bulunmadığını ve onların kurtuluşa eriştirilmeyeceğini açıkça beyân etmiştir.

Artık **Allâh-u Te'âlâ**'nın bu beyanlarına rağmen biri çıkıp da Müslüman olmayan Yahudi ve Hristiyanların cennete girebileceğini söylüyorsa, o da **Allâh** adına yalan uydurmuş olan zâlimlerden biri olacağı için **Allâh-u Te'âlâ** onu da kurtuluşa erdirmez.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Beşinci ve Altıncı Sıfatları

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu âyet-i kerîmede konu edilen beşinci ve altıncı vasıfları ise:

﴿ ... يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ ... ﴾

"...O onlara, (îman ve ibâdetler gibi) **iyi bilinen şeyleri emretmektedir,** (kâfirlik ve günahlar gibi) **iyi tanınmayan şeylerden onları engellemektedir..."** cümle-i celîlesinde zikredildiği üzere "İyiliği emredip, kötülükten nehyetmesidir."

İyiliği emretme vasfı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«اَلتَّعْظِيمُ لِأَمْرِ اللهِ وَالشَّفْقَةُ عَلَى خَلْقِ اللهِ.»

"Allâh'ın emrine tâzim ve Allâh'ın yarattıklarına şefkat" *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:15/21)* kavl-i şerîfinde özetlenmiştir. Çünkü varlık âlemi ikiye ayrılır:

Birincisi; Lizâtihî Vâcibü'l-Vücûd yâni varlığı kendinden olduğu için var olması zorunlu olan ve yokluğu düşünülemeyen Zât'tır ki, O da ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır. O'na karşı yapılacak mâruf tavır (iyi bilinen davranış), Kendisini yüce tutmak, huzûrunda kulluk açıklamak, izzet kapısında huşû ve boyun kırıklığı izhâr etmek, O'nun kemâl sıfatlarla muttasıf, noksan sıfatlardan ve bütün ayıplardan berî (uzak) olduğunu kabullenip, eşlerden ve zıtlardan münezzeh bulunduğunu îtirâf etmektir.

İkincisi ise; varlığı kendinden olmadığı için varlığı mümkün olan, yâni varlığı da yokluğu da düşünülebilen varlıklardır ki, **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka her varlık bu sınıftandır.

Mevcûdâta karşı mâruf tutum, onların canlı olmasıyla ilgilidir, çünkü hayatta olmayana hayır ulaştırmak mümkün olmaz, ama yine de '**Allâh**'ın mahlûkudur' düşüncesiyle hepsine yüceltici bir gözle bakmak gerekir. Ayrıca yaratıkların her bir zerresi **Allâh-u Te'âlâ**'nın tevhîd ve tenzîhinin (bir ve münezzeh oluşunun) kâhir bir delîli ve parlak bir hucceti oldukları için de, onlara hürmet nazarıyla bakmak îcâb eder.

Zâten **Allâh-u Te'âlâ**'nın her bir zerrede bulunan ilginç sırları ve gizli hikmetleri göz önünde bulundurulacak olursa, bu da farklı bir yönden her varlığa hürmeti mûciptir. Ama yaratıklar canlılar sınıfından olursa, o zaman insanın, olanca gücüyle onlara karşı şefkat açıklaması gerekir ki, ana-babaya iyilik, sıla-i rahim ve iyilikleri yaygınlaştırmak hep buna dâhildir. İşte bu îzahtan anlaşılmıştır ki, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

"Allâh'ın emrine tâzim ve Allâh'ın yarattıklarına şefkat" sözü, emr-i bi'l mârufun bütün yönlerini içine alan câmiiyyetli bir kelamdır.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in münkerden nehyetmesi ise, putlara tapmak, **Allâh**'ın sıfatları hakkında bilgisizce hüküm vermek, **Allâh**'ın, peygamberlerine indirdiği şeyleri inkâr etmek, sıla-i rahimi kesmek ve ana-babaya isyân etmek gibi anlatılan bu konuların zıttı olan tüm günahlardan insanları engellemesidir.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîlede **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrettiklerini emrettiği ve nehyettiklerinden nehyettiği bildirilmiştir.

İnsanın hilkati tevhîd fıtratı olduğuna göre, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Allâh-u Te'âlâ**'nın emriyle emrettiği tevhîdin iyi oluşu aklen de bilinmektedir. Kâfirlik ve isyanlar ise hem aklen hem de fıtraten münker kabul edildiğinden, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlardan nehyetmektedir.

Aslında insanın sâfî aklı ve fıtrî tabiatı kendi hâli üzere bırakılacak olsa, bir rasûlün bildirmesine bile lüzum kalmadan iyiyi, kötüyü, pisi, temizi seçebilir. Lâkin akıllara ârız olan bâzı şüpheler, bu gerçekleri kendi başına anlayabilmekten onları engellediği için, akıllar(ın sâhipleri) kendilerini gerçeklerden haberdâr edecek olan bir **Allâh Rasûlüne** muhtaç olmuştur.

"Sa'lebî, Beğavî ve **İbni Kesîr"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; "Mârûf", îmandır, "Münker" ise şirktir. Nitekim **Abdullâh ibni Mes'ûd** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إِذَا سَمِعْتَ اللهَ يَقُولُ: «﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ فَأَرْعِهَا سَمْعَكَ فَإِنَّهُ خَيْرٌ تُؤْمَرُ بِهِ أَوْ شَرٌّ تُنْهَى عَنْهُ، وَمِنْ أَهَمِّ ذٰلِكَ وَأَعْظَمِهِ مَا بَعَثَهُ اللهُ بِهِ مِنَ الْأَمْرِ بِعِبَادَتِهِ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَالنَّهْيِ عَنْ عِبَادَةِ مَنْ سِوَاهُ كَمَا أُرْسِلَ بِهِ جَمِيعُ الرُّسُلِ قَبْلَهُ كَمَا قَالَ تَعَالَى: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾.»

"**Allâh-u Te'âlâ**'nın: **'Ey îmân edenler!'** buyurduğunu duyduğun zaman ona iyice kulak ver, zîrâ muhakkak ki o(nun peşi) ya emrolunacağın bir hayırdır, ya da kendisinden nehyolunduğun bir şerdir. Bunların en büyüğü ve en mühimi ise, **Allâh**'ın, Kendisine ortak koşulmaksızın sâdece Zât'ına ibâdet edilmesini emredip, Kendisinden başkasına ibâdeti nehyetmesidir.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den önceki tüm peygamberler de bu vazîfeyle gönderilmişlerdir. **Allâh-u Te'âlâ** bu hususta:

"Muhakkak Biz: 'Allâh'a ibâdet edin, putlardan sakının.' (desin) **diye her ümmet içerisinde bir rasûl göndermişizdir"** buyurmuştur." *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/414)*

Bâzıları da: "Mârûf, şerî'at ve sünnettir, münker ise şerî'atte ve sünnette iyi bilinmeyen işlerdir." demişlerdir.

"Kurtubî Tefsîri"nde **Atâ** *(Rahimehullâh)*dan, **"Ebû Hayyân Tefsîri"**nde ise **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; bu cümle-i celîlede geçen "Mârûf", putları terketmek, güzel ahlâka riâyet etmek ve sıla-i rahim yapmak gibi aklen ve

dînen iyi bilinen şeylerdir, münker ise putlara tapmak ve akraba ilişkisini kesmek gibi aklen ve dînen kötü bilinen şeylerdir ki, böylece örfen (İslâm geleneğince) makbul sayılan ve (İslâm şuuruna sâhip olan bir) kalbe yatan şeylerin de mâruf sınıfından sayıldığı anlaşılmaktadır.

Nitekim **Ebû Humeyd** ve **Ebû Üseyd** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ وَعَنْ أَبِي أُسَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا سَمِعْتُمُ الْحَدِيثَ عَنِّي تَعْرِفُهُ قُلُوبُكُمْ وَتَلِينُ لَهُ أَشْعَارُكُمْ وَأَبْشَارُكُمْ وَتَرَوْنَ أَنَّهُ مِنْكُمْ قَرِيبٌ فَأَنَا أَوْلَاكُمْ بِهِ، وَإِذَا سَمِعْتُمُ الْحَدِيثَ عَنِّي تُنْكِرُهُ قُلُوبُكُمْ وَتَنْفِرُ أَشْعَارُكُمْ وَأَبْشَارُكُمْ وَتَرَوْنَ أَنَّهُ مِنْكُمْ بَعِيدٌ فَأَنَا أَبْعَدُكُمْ مِنْهُ.»

"Benden bir hadis duyduğunuz da, kalpleriniz onu güzel görürse, tüyleriniz ve derileriniz ona karşı yumuşak olursa ve onun size çok yakın geldiğini görürseniz, sizin içinizde o sözü söylemeye en lâyık olan benim (içiniz rahat ederek onunla amel edebilirsiniz). **Ama benden bir hadis duyarsınız da kalpleriniz onu reddederse, tüyleriniz ve derileriniz ona karşı soğukluk hissederse ve siz onun sizden çok uzak olduğunu düşünürseniz, sizin içinizde o sözden en uzak olan benim!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:16058, 25/456; el-Bezzâr, el-Bahru'z-zehhâr, no:3718, 9/168; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/414)*

Bu hadîs-i şerîften yola çıkan biri: "Sahih kaynaklarda zikredilen hadislerden içinizin almadığını reddedebilirsiniz" gibi bir mânâ aslâ çıkartamaz. Çünkü bu hitap, İslâm'ı çok iyi bilen ve tatbik eden sahâbe toplumuna yönelik olduğu için, onların da bugün bizim sâhip olduğumuz tedvîn edilmiş hadîs külliyâtına mâlik olmaları düşünülemeyeceğinden dolayı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kendilerine böyle bir terâzi tâyin etmiştir.

Zâten sahâbenin her biri, kendisine uyana doğru yolu gösterecek bir yıldız gibi olduğu için, rastgele bir münâfığın uyduracağı bir haberi reddetme melekesine sâhiptir. Ama bugün bizlerin örf ve âdeti İslâm'dan son derece uzak bir haldeyken, hiç kimse sahih kaynaklarda zikredilen bir hadîs hakkında:

"Benim içim bunu kabul etmiyor, bu kalbime de yatmıyor." deme hakkına sâhip değildir. Çünkü mîzanların bozulduğu bu âhir zaman insanının, duyduğu bir hadîs-i şerîf hakkında kalbine danışma payı kalmamıştır, ancak kaynaklara bakarak araştırma yapabilir.

Yoksa "**Deccâl**'ın bir adada bağlı olduğu", "**Ye'cûc-Me'cûc**'un seddin arkasından çıkartılıp dünyâyı ifsat edecekleri" ve "**Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ın gökten indirileceği" gibi en mûteber kaynaklarda zikredilen sahih hadîs-i şerîfler bile bugünün sıradan insanı bir yana, hoca geçinen birçoklarının aklına dahi yatmamaktayken, Ehl-i Sünnet îtikâdından olan böyle önemli konulara inanıp inanmamak günümüz milletinin karışık aklına nasıl bırakılabilir?

Oysa **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* bu hadîs-i şerîfin şerhi mâhiyetinde:

عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «إِذَا حُدِّثْتُمْ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدِيثًا فَظُنُّوا بِهِ الَّذِي هُوَ أَهْدَى وَالَّذِي هُوَ أَهْيَا وَالَّذِي هُوَ أَتْقَى.»

"Size Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***den bir hadîs nakledildiği zaman onun hakkında en doğru, en güzel ve takvâya en uygun olan bir zanda bulunun!"** buyurmuştur. *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:1039, 2/305; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/415)*

İmâm-ı Sindî *(Rahimehullâh)* ise bunu îzah ederken: "Bir hadîs hakkında en doğru, en uygun ve takvâya en yakın olan düşünce, onun doğru ve gerçek olduğunu kabul etmektir." demiştir.

"Se'âlibî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; örfe göre mürûet ve iyilik cinsinden sayılan herşey şerî'ate göre de mârûf sayılır. Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ صَالِحَ الْأَخْلَاقِ.»

"Ben ancak iyi ahlâkı tamamlamak için gönderildim!" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:8952, 14/512-513; Hâkim, el-Müstedrek, no:4221, 2/670; Se'âlibî, el-Cevâhiru'l-hisân:2/56)* buyurmuştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Yedinci ve Sekizinci Sıfatları

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sırayla beyân edilen yedinci ve sekizinci vasıfları:

﴿ ... وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ ... ﴾

"...Tertemiz şeyleri kendileri için helâl etmektedir, pis olan şeyleri ise onlar üzerine haram kılmaktadır..." cümle-i celîlesinde zikredildiği üzere, "Temiz şeyleri helâl etmesi, pis şeyleri de haram etmesidir."

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîleden anlaşıldığı üzere; Ehl-i Kitap **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında Tevrât'ta: "Âhir zaman peygamberi **Allâh**'tan kendisine bir emir olmaksızın hiçbir şeyi emretmeyecek, hiçbir şeyi yasak etmeyecek, hiçbir şeyi helâl etmeyecek, hiçbir şeyi de haram etmeyecek" diye yazılı olduğunu bilmekteydiler, lâkin onu inadına inkâr etmekteydiler.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾

"Kendilerine kitap vermiş olduğumuz o (Abdullah ibni Selâm *(Radıyallâhu Anh)* gibi mümin) **kimseler (Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in açık târifini Tevrât'ta buldukları için,) **kendi oğullarını** (şeksiz şüphesiz) **tanıdıkları gibi onu tanımaktadırlar.**

Şüphesiz ki onlardan (inat edip Müslüman olmayan) **bir fırka elbette** (kıskançlık yüzünden) **hakkı gizlemektedirler. Oysa kendileri** (kitaplarında bildirilen zâtın, **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* olduğunu) **bilmektedirler."** *(Bakara Sûresi:146)* kavl-i şerîfinde bunu beyân etmektedir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hem aklın, hem de insan tabiatının hoş gördüğü şeyleri helâl etmekte, aklın ve tabiatın pis gördüğü şeyleri de yasaklamaktadır. Çünkü yaratılan eşyâ içerisinde tabiatın pis kabul ettiği bâzı şeyler vardır ki, beşerin gıdâsı

onlara konmamıştır. Onların gıdâsı ancak kendi tabiatlarına son derece hoş gelen yiyecek ve içeceklere yerleştirilmiştir ama hayvanların gıdâsı böyle değildir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onlara haram ettiği pis şeyler, domuz eti ve fâiz gibi haramlar, bir de **Allâh-u Te'âlâ**'nın yasak ettiği haramlar içerisinden helâl kabul ettikleri yiyeceklerdir." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/493; İbni Ebî Hâtim, 5/1583; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/624-625)*

"Kurtubî, Beğavî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; **"Tayyibât"**, müşriklerin, câhiliyet döneminde haram saydıkları bahîra, sâibe, vasîle ve hâm gibi develerdir ki, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bu develerin yenmesinin helâl olduğu hükmünü getirmiştir.

"Habâis" ise, lâşe, atılan kan, domuz eti, fâiz ve zinâ gibi pis sayılan şeylerdir ki, şerî'atte haram edilen herşey bu tâbire dâhildir. Demek ki **"Tayyibât"** tâbiri; **Allâh**'ın adı anılarak kesilen hayvanlar başta olmak üzere, pis olmayan ve lezzetli gelen tüm rızıklara ve kazançlara şâmil olduğu gibi, **"Habâis"** tâbiri de kan, leş ve fâiz gibi madden veyâ mânen pis olan ve hoş karşılanmayan tüm yiyecekleri ve kazançları içine almaktadır.

Böylece bu âyet-i kerîme insanın nefsinin temiz gördüğü ve canının çektiği herşeyde aslolanın hill (helâllik), insan nefsinin pis saydığı ve tabiatının çirkin ve zararlı gördüğü şeylerde aslolanın da hurmet (haramlık) olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü her zararlı şey ağır bir yük mesâbesindedir. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in:

«لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ فِي الْإِسْلَامِ.»

"İslâm'da zarar vermek de yoktur, zarar görmek de yoktur." *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:15/22; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:5189, 6/91)* hadîs-i şerîfi de bu mânânın bir nazîridir. Hâsılı, bu kâide şerî'atte büyük bir esas teşkil etmektedir."

Ancak insanın canının çektiği bir şeyin haram olduğuna, nefret ettiği bir şeyin de helâl olduğuna dâir ayrıca (âyet ve hadîsden) özel bir delil bulunması hâlinde bu kâide işlemez!

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Dokuzuncu Sıfatı

﴿ ... وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ... ﴾

"...Ağır yüklerini de, evvelce üzerlerinde bulunan o (boyunlarına geçirilmiş) **bukağılar** (gibi ağır sorumluluklar)**ı da kendilerinden indirmektedir!.."** cümle-i celîlesinin beyânı vechile: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, eski ümmetlerin ağır vazîfelerini kaldırmasıdır."

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîlede geçen 'Eğlâl' tâbiri, kasten adam öldürenin affedilememesi, kātilden diyet de alınamaması ve necâset bulaşan yerlerinin yıkanmakla temiz olmayıp ancak kesilmekle temiz olması gibi eski ümmetlere helâl edilmeyip bu ümmete helâl kılınan ağır yükümlülüklerden ibârettir.

Bu ağır yüklerden, zulümleri ve günahları sebebiyle kendilerine yasak edilmiş olan bâzı lezzetli şeyler de kastedilmiş olabilir. Nitekim:

﴿ فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللهِ كَثِيرًا وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴾

"O Yahudi olmuş kimselerin (buzağıyı ilâh edinme ve inanmaları için **Allâh**'ı görme şartı koşmaları gibi) **büyük bir zulmü nedeniyle ve Allâh'ın yolundan birçoklarını engellemeleri sebebiyle,** (evvelce) **kendileri için helâl edilmiş olan birçok lezzetli şeyleri onlara haram ettik.**

Kendisinden kesinlikle nehyolunmuşlarken fâiz almaları ve (rüşvet gibi haksız ve) **bâtıl** (yollar)**la insanların mallarını yemeleri nedeniyle de** (cezâ olarak birçok lezzetli şeyden kendilerini mahrum bıraktık)**! Böylece içlerinden** (tevbe edip îmân edenlere değil de,) **kâfir**(likte ısrar eden)**lere** (âhirette) **çok acı verici pek büyük bir azap hazırladık."** *(Nisâ Sûresi:160-161),*

﴿ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ ... ﴾

"O Yahudi olmuş kimselere ise bütün tırnaklı (hayvan)**ları** (yemeyi) **yasaklamıştık. Sığırdan ve koyundan da, sırtlarının yâhut bağırsaklarının taşıdıkları ya da bir kemikle karışmış olan**(yağ)**lar dışındaki iç yağlarını kendilerine haram kılmıştık. İşte sana!** (Peygamberleri öldürmek ve fâiz yemek gibi) **zulümleri sebebiyle bunu onlara cezâ yaptık..."** *(En'âm Sûresi:146)* âyet-i kerîmelerinde bu durum açıklanmıştır.

İşte bu cümle-i celîlenin beyânı vechile **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gönderildiği zaman, Ehl-i Kitaba, bu temiz şeylerin atalarına günahları sebebiyle haram kılındığını ama kendisine îmân ederek Müslüman olmaları hâlinde bu haramların onlardan kaldırılacağını açıklamıştır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onlardan kaldırdığı ağır yükler, **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kendilerine yasakladığı şeylerden sakınacaklarına dâir onlardan aldığı kuvvetli sözdür." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/493; İbni Ebî Hâtim, 5/1583; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/624-625)*

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)* bu cümle-i celîlenin tefsîrinde şöyle demiştir: "Burada geçen ağır yük, ibâdetlerdeki zorluklardır. Nitekim onlardan biri bir günah işlediği zaman evinin kapısına (kudret kalemiyle):

«إِنَّ تَوْبَتَكَ، أَنْ تَخْرُجَ أَنْتَ وَأَهْلُكَ وَمَالُكَ إِلَى الْعَدُوِّ، فَلَا تَرْجِعَ حَتَّى يَأْتِيَ الْمَوْتُ عَلَى اٰخِرِكُمْ.»

'Senin tevben, senin, âilen ve malınla birlikte düşmana karşı çıkman, sonra son ferdinize kadar ölüm gelmedikçe dönmemendir.' diye yazılırdı." *(İbni Ebî Hâtim, 5/1583; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/625)*

Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyete göre: "İsrâîloğullarına ağır gelen hüküm, üzerlerine isâbet eden idrardan dolayı pislenen deriyi kesmeleri, etin içinde bulunan damarları arayıp çıkarmaları gibi zor tekliflerdir." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/495; İbni Ebî Hâtim, 5/1583; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/625-626)*

"Fahrurrâzî, Kurtubî, Beğavî ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; **"Isr"** kelimesi, aslında insana ağır gelen her türlü söz ve fiile denir.

İbni Abbâs, Hasen, Dahhâk, Süddî ve **Mücâhid** *(Radıyallâhu Anhüm)*ün beyanlarına göre bundan murâd; İsrâîloğullarından Tevrât'ta bulunanlarla amel edeceklerine dâir alınan kuvvetli sözdür. Tabi ki Tevrât'ta onlara çok ağır teklifler yüklenmişti.

Nitekim buzağıya tapma suçunun keffâreti olan intihar cezâsı, günah yapan uzuvların kesilmesi, necâset bulaşan elbisenin pis kısmının makasla kesilmesi, adam öldüren hakkında af ve diyet söz konusu olmayıp kısasın kesinleşmesi, diyet almanın haramlığı, cumartesi günü hiçbir iş yapılmaması, namazlarının ancak havralarda câiz olması, ganîmet mallarını topladıklarında gökten bir ateş inip onları yakması (bu nedenle onlardan istifâdelerinin haram olması) ve hayızlı kadınla birlikte oturup kalkmamaları, yiyip içmemeleri ve bir yatakta yatmamaları gibi sahîh hadîs-i şerîflerde beyân edilen birtakım zor işleri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gelerek kaldırmış, böylece idrar ve necâsetlerin yıkanmakla temizlenmesi, ganîmetlerin helâl edilmesi, hayızlı kadından cimâ dışında her sûretle istifâde edilebilmesi gibi kolay hükümler getirmiştir.

İşte haramlara adım atmaya engel olan şerî'at hükümleri ve hadleri, boyunların sağa sola dönmesine engel olan bukağılara benzetilerek, burada isti'âre tarîkıyle "Eğlâl" tâbiri getirilmiştir.

Bütün bu mânâlara göre cümle-i celîlede geçen "Bukağılar" tâbiri, zor işlerden kinâye olarak zikredilmiştir. Gerçi bâzı ulemâ burada bir temsil bulunabileceğini, yâni gerçek bukağıların söz konusu olabileceğini de kabullenmişlerdir. Nitekim **Atâ** *(Radıyallâhu Anh)*ın:

"İsrâîloğulları namaz kılmaya kalktıkları zaman, **Allâh-u Te'âlâ'ya** tevâzu için çullar giyerler ve ellerini boyunlarına bukağı ile bağlarlardı, kimi de göğsünde delik açıp zincirin ucunu oraya takar, böylece kendini direğe bağlayarak ibâdete hapsederdi." rivâyeti de, cümle-i celîlede geçen "Bukağılar"dan, hakîki zincirlerin kastedilmiş olmasını mümkün kılmaktadır.

"Se'âlibî Tefsîri"nde zikredildiği üzere; **İbni Zeyd** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Buradaki bukağılardan maksat; **Allâh-u Te'âlâ**'nın Yahûdiler hakkında buyurduğu:

﴿ ... غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ ... ﴾

"...Elleri bukağıyla bağlansın!.." *(Mâide Sûresi:64)* bedduâsıdır ki, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e inanandan bu bedduâ ve bu bukağının kaldırılacağı böylece bildirilmiş olmaktadır.

"İbni Kesîr Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığı üzere, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kolaylık ve müsâmaha getirmiştir. Bu hususta birçok hadîs-i şerîf vârid olmuştur.

Nitekim **Ebû Ümâme** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «بُعِثْتُ بِالْحَنِيفِيَّةِ السَّمْحَةِ.»

Ayet: 157

"Ben bâtılı bırakıp hakka yönelici müsâmahakâr bir dinle gönderildim." *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:22291, 36/623-624; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:7868, 8/216; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/415-416)* buyurmuştur.

Yine böylece **Ebû Bürde** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mu'âz** ile **Ebû Mûsâ** *(Radıyallâhu Anhümâ)*yı **Yemen**'e gönderirken onlara:

عَنْ أَبِي بُرْدَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ مُعَاذًا وَأَبَا مُوسَى إِلَى الْيَمَنِ قَالَ: «يَسِّرَا وَلَا تُعَسِّرَا وَبَشِّرَا وَلَا تُنَفِّرَا وَتَطَاوَعَا وَلَا تَخْتَلِفَا.»

"Kolaylaştırın, güçleştirmeyin, müjdeleyin, nefret ettirmeyin, birbirinizle anlaşın, ihtilafa düşmeyin." *(Buhârî, Cihâd:161, no:2873, 3/1104-1105; Müslim, Cihâd:3, no:1733, 3/1359; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/416)* buyurmuştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tatbîkātına şâhit olmuş olan **Ebû Berze el-Eslemî** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir: "Ben **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile birlikte bulundum ve onun (**Allâh-u Te'âlâ**'nın müsaade ettiği kadar) kolaylık gösterdiğine bizzat şâhit oldum." *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/416)*

Bizden önce geçen ümmetlerin şerî'atlerinde çok zor ameller bulunmaktaydı. Ama **Allâh-u Te'âlâ** bu ümmete işlerinde genişlik yaptı ve onlara ahkâmı kolaylaştırdı.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ لِي عَنْ أُمَّتِي مَا وَسْوَسَتْ بِهِ صُدُورُهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ أَوْ تَكَلَّمْ.»

"(Akıllarına gelen şeyleri) **yapmadıkları yâhut konuşmadıkları sürece, kalplerinin kendilerine verdiği vesveseleri Allâh benim hâtırım için ümmetimden bağışlamıştır."** *(Buhârî, Itk: 6, no: 2391, 2/894; Müslim, Îman: 58, no: 127, 1/116; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/416) Diğer kaynaklar için bakınız: Rûhu'l-Furkan Tefsîri:3/262*

Ebû Zerr el-Ğıfârî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ الْغِفَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ.»

"Şüphesiz Allâh, yanılma, unutma ve zorla yaptırıldıkları şeyleri(n mesuliyetini) **benim ümmetimden kaldırmıştır."** *(İbni Mâce, Talak:16, no:2043, 1/659; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/416) Diğer kaynaklar için bakınız: Rûhu'l-Furkan Tefsîri:11/298, hadis no:108*

Bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** bu ümmeti:

﴿ ... رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴾

"...Ey Rabbimiz! Unutursak yâhut yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Kendisini bizden önce (geçmiş) **olan** (Yahudi ve Hristiyan)**lara yüklemiş olduğun o** (zor) **şeyin bir benzeri olarak, bizim üzerimize de ağırbir yük yükleme!**

Ey Rabbimiz! Kendisine karşı bizim için tâkat bulunmayan (ağır) **şeyleri**(; musîbet ve belâları) **bize taşıtma! Bizden** (günahlarımızı) **affet! Bizim için** (ayıplarımızı) **bağışlamada bulun ve bize rahmet buyur!** (Gerçek dostumuz ve) **Mevlâ'mız ancak Sensin!** (Bir efendiye yakışan; düşmanlarına karşı kölelerine yardım etmektir.) **O halde o kâfirler toplumuna karşı Sen** (de) **bize yardım et!"** *(Bakara Sûresi:286)* diye duâ etmelerine irşâd etmiştir.

"Sahîh-i Müslim"de sâbit olduğu üzere; **Allâh-u Te'âlâ** bu isteklerin her birinin ardından:

«قَدْ فَعَلْتُ قَدْ فَعَلْتُ!»

"Muhakkak Ben bunu yaptım! Gerçekten bu isteğinizi yerine getirdim!" *(Müslim, Îmân:57, no:126, 1/116; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/416)* buyurmuştur.

Mevlâ Te'âlâ âyet-i kerîmenin sonunda:

﴿ ... فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾

"...Artık o kimseler ki ona inanmışlardır, ona (saygı ve) **tâzimde bulunmuşlardır**/*(düşmanlarına karşı)* ***onu korumuşlardır***/, (dâvetini ulaştırma yolunda) **kendisine yardım etmişlerdir ve indirilmiş olan o (Kur'ân) nûr**(un)**a onunla birlikte hakkıyla uymuşlardır; işte sana!** (Dünyâda ve âhirette umduklarına kavuşup, korktuklarından kurtularak) **felâh bulanların ta kendileri ancak onlardır!"** buyurmuştur.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* cümle-i celîlede geçen **"Ta'zîr"** tâbirini, tâzim ve tevkîr (büyük tutmak ve vakarını muhâfaza etmek) ile tefsir etmiştir. *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/497; İbni Ebî Hâtim, 5/1585; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/626)*

Süddî *(Radıyallâhu Anh)* âyet-i celîlede geçen nusreti, kılıçla yardım olarak tefsîr etmiştir ki bu, cihada çağırdığında geri durmayıp canını ortaya koyabilme anlamına gelmektedir. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/626)*

Katâde *(Radıyallâhu Anh)* bu cümle-i celîlenin tefsîrinde: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bizzat yardım ve tâzim etmek sizden geçti. Yâni bu, sahabe-i kirâma nasip oldu. Lâkin şimdi sizin en hayırlınız, ona inanıp, onunla birlikte indirilmiş olan nûra uyanınızdır." buyururdu. *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/626)*

Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Râğıb** *(Rahimehullâh)*: "Ta'zîr, tâzimle birlikte yardım etmek demektir." demiştir.

Had cezâsından aşağı olan tâzir cezâsının mânâsı da buna rucû eder. Çünkü o, te'dîb (edep vermek)dir, edep vermek de bir nevî yardımdır, zîra kötü ahlâk düşman mesâbesindedir. Nitekim **Enes** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ:قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «انْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا!» قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ! هٰذَا نَنْصُرُهُ مَظْلُومًا فَكَيْفَ نَنْصُرُهُ ظَالِمًا؟! قَالَ: «تَأْخُذُ فَوْقَ يَدَيْهِ.»

"Zâlim olsun, mazlum olsun kardeşine yardım et!" buyurmuştur. Bunun üzerine ashâb-ı kirâm: "Yâ **Rasûlellâh**! Biz mazluma yardım ederiz, fakat zâlime nasıl yardım edeceğiz?" diye sorduklarında, **Rasûlüllah** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*: **"Onun elle-**

rinin üstünden tutarsın (ve onu yaptığı zulümden engelleyerek böylece ona da yardım etmiş olursun)." buyurmuştur. *(Buhârî, Mezâlim:5, no:2311-2312, 2/863; Tirmizî, Fiten:68, no:2255, 4/523; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:13077, 4/400; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Âdâbü'l-Kāzî:3, no:20177, 10/153; Râğıb, el-Müfredât, sh:373; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/120)*

Bu cümle-i celîlenin sonunda geçen:

﴿ ... وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾

"...İndirilmiş olan o (Kur'ân) nûr(un)a onunla birlikte hakkıyla uyanlar var ya; işte (dünyâda ve âhirette umduklarına kavuşup, korktuklarından kurtularak) **felâh bulanların ta kendileri ancak onlardır!"** kavl-i şerîfi hakkında da bâzı îzahlar vardır:

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîleden geçen 'Nûr'dan maksat, Kur'ân-ı Kerîm'dir. Nûr, varlıkların görünmemesini sağlayan karanlık örtülerini açıp eşyâyı görünür hâle getirdiği gibi, Kur'ân-ı Kerîm de kalplerde bulunan şüpheleri kaldırıp, gaflet örtülerini açtığı için ona da 'Nûr' denilmiştir.

Bâzılarının beyânına göreyse; Kur'ân-ı Kerîm eşyâyı parlattığından ve görünen görünmeyen her şey onunla tanınarak, gayblar ayân hâline onunla dönüştüğünden 'Nûr' diye isimlendirilmiştir.

Fahrurrâzî, Hâzin ve **Âlûsî** *(Rahimehümullâh)*ın beyanları vechile; burada geçen **"Nûr"** tâbiri, Kur'ân'dan ibârettir, Kur'ân âciz bırakıcı fesâhatıyla kendi zâhir (parlak) olup, **Allâh-u Te'âlâ**'nın hükümlerini açıklaması vâsıtasıyla da başkalarına hakîkatleri muzhir (açığa çıkarıcı) olması hasebiyle, kendi aydın olup, başkasını da aydınlatan nûra en çok benzeyen şeydir. Doğrusu o, nûrun alâ nûr (nûr üstüne nûr)dur.

Cümle-i celîlede geçen "Ma'iyyet (berâberlik)" ya "İnzâl" fiiline ya da "İttibâ" fiiline müteallıktır. "İnzâl"e tealluk etmesi durumunda bir takdire ihtiyaç vardır ki buna göre mânâ: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nübüvvetiyle birlikte ortaya çıkan Kur'ân'a uyanlar" şeklinde olur. Kur'ân, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ma'iyyetinde değil de **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)* ile birlikte indirildiği için bu takdire ihtiyaç duyulmuştur, çünkü Kur'ân'ın zuhûru da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nübüvvetinin açığa çıkmasıyla birlikte olmuşur.

"İttibâ" fiiline tealluk etmesi hâlinde herhangi bir takdire ihtiyaç kalmaz ki buna göre mânâ: "İndirilen nûra onunla birlikte uyanlar" demek olur.

"Se'âlibî Tefsîri"nde şöyle denilmiştir: "Ey kardeş! Sen kurtuluş istiyorsan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e uyman, şerî'atine tâzim etmen ve onu andıran bütün vesîlelere değer vermen gereklidir."

Kādî Iyâz *(Rahimehullâh)* **"Şifâ-i Şerîf"** isimli eserinde şöyle demiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i büyük tutmak ve ona tâzim etmek, ancak ona ulaştıran bütün sebeplere tâzim etmekle, bulunduğu yerlere, uğradığı yerlere, dokunduğu şeylere ve kendisine mâl olan herşeye değer vermekle ele geçer. Bu yüzden evliyâullâh **Medîne-i Münevvere**'ye çok değer verirlerdi.

Nitekim **Ebu'l-Fazl el-Cevherî** *(Rahimehullâh)* **Medîne-i Münevvere**'ye girerken, oranın evlerine yaklaşınca bineğinden inmiş, ayakkabılarını çıkarmış ve ağlayarak yürümeye başlamıştır.

Hâlis müritlerden biri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Medîne**'sine yaklaşınca şu şiiri söylemeye başlamıştır:

رُفِعَ الْحِجَابُ لَنَا فَلَاحَ لِنَاظِرِي قَمَرٌ تَقَطَّعُ دُونَهُ الْأَوْهَامُ

وَإِذَا الْمَطِيُّ بِنَا بَلَغْنَ مُحَمَّدًا فَظُهُورُهُنَّ عَلَى الرِّجَالِ حَرَامُ

قَرَّبْنَنَا مِنْ خَيْرِ مَنْ وَطِئَ الْحَصَا فَلَهَا عَلَيْنَا حُرْمَةٌ وَذِمَامُ

'Bizim için perde kaldırıldı da, artık gözüme parladı,
Bir ay ki, onun önünde vehimlerin tamâmı parçalandı.
Binekler bizi Muhammed'e ulaştırdıkları zaman,
Artık erkeklere bile onların sırtları harâm olsun!
Çünkü onlar bizi çakıl taşlarına basanların en hayırlısına yaklaştırdı,
Artık onlar için bizim üzerimizde bir hürmet ve güvence vardır!'

Naklolunduğuna göre; meşâyıhtan biri yürüyerek hacca gitti, ona bunun sebebi sorulunca: 'Kaçak köle efendisine atla mı gider? Ben başımın üzerinde yürüme imkânı bulsaydım ayağımın üzerinde yürümezdim!' diye cevap verdi.

Evet! O topraklar elbette tâzim olunmaya, esintileri koklanmaya ve hâneleri de, duvarları da öpülmeye hakkıyla lâyıktır ki, oralar vahiy ve tenzille mâmur olmuştur, **Cibrîl** ve **Mikâil** devamlı oralara gelip gitmiştir, melekler ve **Rûh** oradan mîrâca çıkmıştır, takdîs ve tesbîhle toprakları inim inim inlemiştir, mübârek türâbı Beşerin Efendisinin cesed-i şerîfini ihtivâ etmiştir, **Allâh**'ın dîni ve **Rasûlünün** sünneti oralarda intişâr etmiştir ve oralar âyetlerin dershâneleridir, mescitlerdir, fazîlet ve hayır mekânlarıdır, burhanların ve mûcizelerin mahalleridir.

يَا دَارَ خَيْرِ الْمُرْسَلِينَ وَمَنْ بِهِ هُدِيَ الْأَنَامُ وَخُصَّ بِالْآيَاتِ

عِنْدِي لِأَجْلِكَ لَوْعَةٌ وَصَبَابَةٌ وَتَشَوُّقٌ مُتَوَقِّدُ الْجَمَرَاتِ

'Ey gönderilenlerin en hayırlısının yurdu ve ey o zât ki,
Ümmetler onunla hidâyete erdirilmiş ve kendisi âyetlerle seçkin kılınmıştır!
Senin için benim nezdimde tahammül edilemeyecek bir istek ve yangın vardır,
Bir de öyle şevk vardır ki, közleri tutuşmuş bulunmaktadır!'"

RASÛLÜLLÂH *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*E İNANMANIN CENNETE GİRMEK İÇİN YETERLİ OLMADIĞI, BUNUNLA BİRLİKTE ONA VE KUR'ÂN'A İTTİBÂ'IN DA ŞART OLDUĞU

Bakara Sûresi'nin 62. âyet-i kerîmesini tahrif ederek, Yahudi ve Hristiyanların sâdece **Allâh**'a ve âhirete inanmakla cennete gireceklerini, dolayısıyla **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e inanmanın şart olmadığını savunanlar büyük tenkitlere mâruz kalınca, çağdaş diye vasıfladıkları tefsirlerinde bir te'vîl değişikliği yaparak:

Ayet: 157

"Biz: 'Bütün peygamberlere inanmak şart değildir' demek istemedik, inanmak şartsa da uymak şart değildir. Dolayısıyla **Muhammed** *(Aleyhisselâm)*ın peygamber olduğuna inanmayan bir Yahudi ve Hristiyan cennete giremeyecekse de, onun hak peygamber olduğuna inanmakla berâber ona uymayıp kendi dîninde kalanlar cennete girebilir." demişler ve böylece bir bataklıktan kurtulalım derken daha büyük bir uçuruma düşmüşlerdir.

Çünkü **Mevlâ Te'âlâ** tefsirinde bulunduğumuz âyet-i kerîmelerinde:

﴿ ... وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِاٰيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰيةِ وَالْاِنْجِيلِ ... ﴾

"...Rahmetim (dünyâda mümin-kâfir dâhil) **her şeyi kaplamıştır. Yakında** (âhirette) **Ben onu özellikle o kimseler için yaz**(ıp ayır)**acağım ki onlar** (kâfirlik ve günahlardan) **hakkıyla sakınmaktadırlar, zekâtı vermektedirler ve yine o kimseler ki kendileri** (indirdiğimiz kitaplardaki tüm) **âyetlerimize inanmaktadırlar!**

O kimseler ki, yanlarındaki Tevrât ve İncîl'de kendisini(n açık târifini) **yazılı olarak buldukları o Rasûl'e, o** (okuma-yazma bilmeyen, ancak İlâhî tâlimle eğitilmiş olan **Muhammed** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* nâmındaki) **Ümmî Nebî'ye hakkıyla uymaktadırlar..."** *(Araf Sûresi:56-57)* buyurmaktadır.

Görüldüğü gibi; bu âyet-i kerîmelerinde **Mevlâ Te'âlâ** rahmetini ve cennetini, âyetlerine inanan ve âhir zaman Peygamberine uyanlara tahsis etmiştir ve sâdece inanmak şartıyla yetinmeyip uymayı da şart koşmuştur.

Nitekim âyet-i kerîmenin sonunda:

﴿ ... فَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِهٖ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي اُنْزِلَ مَعَهُ اُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾

"...Artık o kimseler ki ona inanmışlardır, ona (saygı ve) **tâzimde bulunmuşlardır,** (dâvetini ulaştırma yolunda) **kendisine yardım etmişlerdir ve indirilmiş olan o** (Kur'ân) **nûr**(un)**a onunla birlikte hakkıyla uymuşlardır; işte sana!** (Dünyâda ve âhirette umduklarına kavuşup, korktuklarından kurtularak) **felâh bulanların ta kendileri ancak onlardır!"** *(A'râf Sûresi:57)* buyurarak, kurtuluş için Peygambere inanmakla yetinmeyip, ona uymayı da şart koşmuş, bununla da iktifâ etmeyip Kur'ân'a uymayı da şart koşmuştur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîleden anlaşılmıştır ki, Kur'ân-ı Kerîm'e tâbi olmak ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâzim etmek, **Allâh-u Te'âlâ**'ya îmandan sonra **Rahmân Te'âlâ** katında fevz-ü felâhın en büyük sebebidir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yardım etmek, umûmî ve husûsî olmak üzere iki kısımdır. Umûmî yardım, şerî'at ehli olan avam kimseler tarafından yapılır. Husûsî yardım ise tarîkat erbâbı ve hakîkat ashâbı olan husûsî kimseler tarafından sağlanır ki onlar, ihlâs ve ihtisas (ibâdetleri **Allâh-u Te'âlâ**'ya hâlis kılmaları ve **Allâh-u Te'âlâ** tarafından seçkin kılınmaları) sâyesinde tevhîd sırlarına ve îman nurlarının kemâline ulaşan kimselerdir.

Şunu bil ki; Enbiyâ *(Aleyhimüsselâm)* silsilesinin tertibindeki İlâhî maksat, **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in var olmasıdır. Buna göre ondan önceki peygamberlerin varlığı, onun vücûd-u şerîfinin öncüsü gibidir. Demek ki o, nebîlerin ve rasûllerin en şereflisi olan bir hulâsa, bir öz ve bir netîcedir.

Nitekim **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «فُضِّلْتُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ بِسِتٍّ؛ أُعْطِيتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ، وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ، وَأُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ، وَجُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ طَهُورًا وَمَسْجِدًا، وَأُرْسِلْتُ إِلَى الْخَلْقِ كَافَّةً، وَخُتِمَ بِيَ النَّبِيُّونَ.»

"Ben diğer peygamberler üzerine altı şeyle üstün kılındım; bana cevâmi'u'l-kelim (az sözle çok mânâlar ifâde eden kelâmlar) **verildi.** (Düşmanların kalplerine) **korku** (sindirilmek) **ile mansûr kılındım** (yardım olundum)**. Bana ganîmetler helâl kılındı. Yeryüzü bana tahûr** (temiz ve temizleyici) **ve secde edilecek yer kılındı. Ben bütün insanlara peygamber olarak gönderildim ve benimle peygamberler sona erdirildi."** *(Müslim, Mesâcid, no:523, 1/371; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/253)*

Yine böylece önceki İlâhî kitaplardan gâye de, **Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e indirilmiş olan Kur'ân'dır. Çünkü Kur'ân, İlâhî kitapların özüdür, en büyüğüdür ve kendisinden önce geçenlerin tasdikçisidir. O, lafzı(ndaki belâğat) ile en belâğatli kimseleri bile kendisine benzer bir sûre yapabilmelerinden âciz bıraktığı gibi, mânâsıyla da geçmiş kitaplarda bulunan hükümleri, edepleri ve fazîletleri cem etmiş, huccetleri, burhanları ve delilleri de zımnında bulundurmuştur.

Geçmiş ümmetlerin yaratılışından maksat da bu ümmeti merhûmedir. Yâni **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, **Allâh-u Te'âlâ**'nın rahmetine mazhar olmuş ümmetidir. Dolayısıyla bu ümmet geçmiş ümmetlerin netîcesi gibidir. Bu ümmet adâletli bir ümmettir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا ... ﴾

"İşte sana! Böylece sizi adâletli bir ümmet yaptık..." *(Bakara Sûresi:143)* buyurmuştur.

Mâzîdeki hükümdarlardan ve geçmişteki sultanlardan gâye de **Osmanlı** hükümdarlarıdır. Onlar bütün meliklerin zübdesi oldukları gibi, devletleri de bütün devletlerin özüdür. Çünkü onların ardından **Mehdî** ve **Îsâ** *(Aleyhimesselâm)*ın zuhûruna kadar başkalarına (İslâmî bir) devlet nasip olmayacaktır.

Deccal'ın mukaddimeleri olan **Frenklerle**, **Macarlarla** ve diğer kefere-i fecere ile onlar savaşacaklardır. Mağribden meşrıka kadar köşe bucak tüm beldelerde ve yedi iklimde en büyük ordu, en uzun el ve en büyük devlet onlara mahsustur ki, onların devletinden önce kimseye böyle bir üstünlük verilmemiştir.

Büyük dedelerinin adının **Osmân** olması da, onların bu üstünlükleri cem ettiğine delâlet etmektedir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'i cem eden de **Osmân** *(Radıyallâhu Anh)*dır. **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*da bulunduğu gibi onlar da **Hakk** ismi şerîfinin mazharlarıdır. Nitekim o Müslüman olduğunda (sahâbenin gizli ibâdet ettiğini gördüğünde):

«يَا رَسُولَ اللهِ! أَلَسْنَا عَلَى الْحَقِّ؟»

"Yâ Râsûlellâh! Biz hak üzere değil miyiz?" deyince **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«وَالَّذِى بَعَثَنِى بِالْحَقِّ نَبِيًّا كُلُّنَا عَلَى الْحَقِّ!»

"Beni hak Peygamber olarak gönderen Zât'a yemin ederim ki hepimiz hak üzereyiz!" buyurmuş, o zaman **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*:

«وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ نَبِيًّا لَا نَعْبُدُ اللهَ بَعْدَ الْيَوْمِ سِرًّا!»

"Seni hak peygamber olarak gönderen Zât'a yemin ederim ki, bugünden sonra Allâh'a gizli olarak ibâdet etmeyeceğiz!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/253)* dedi.

İşte **Allâh-u Te'âlâ** onun îmân etmesiyle bu dîni ızhâr etti. Demek ki dînin parlaması onun îmânına bağlıydı. İşte **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ın îmânı, zuhûrun başlangıcı oldu. Sonra bu parlama devâm ede ede **Osmanlı Devleti**'nin zamânına kadar sürdü. Bundan dolayı **Osmanlılar** hak yolunda savaşmaktadırlar. Onların elindeki kılıç var ya, işte onu bir büyükten diğer büyüğe ve bir mücâhidden diğer bir mücâhide intikal sûretiyle tevârüs etmişlerdir.

Nakledildiğine göre; **Osmanlı** sultanlarının dedesi olan **Osman Gazi, Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmına hürmeti sâyesinde ulaştığına ulaştı. Kendisi zamânının en cömert kimselerindendi, ziyâretine gelip gidenlere çok nîmetler ikrâm ederdi. Kendi memleketinin ahâlîsine bu durum ağır gelip, bu ağırlanma ona aksedince, karyesinin halkından şikâyetçi olmak üzere ya **Hacı Bektaş**'a ya da diğer velîlerden bir başkasına gitmek üzere yola koyuldu.

Bir adamın evinde konakladı, o evde duvara asılı bir Mushaf bulunmaktaydı. Asılı olan şeyin ne olduğunu sorunca: "O, **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmıdır!" cevâbını aldığında: "**Allâh**'ın kelâmının yanında oturmamız edepten değildir!" diyerek ayağa kalkıp ona doğru el bağlayarak sabaha kadar bu hal üzere kaldı. Sabah olunca yoluna devâm etti.

O sırada karşısına bir adam çıktı ve:

«اَنَا مُطَّلِبُكَ اِنَّ اللهَ تَعَالٰى عَظَّمَكَ وَاَعْطَاكَ وَذُرِّيَّتَكَ السَّلْطَنَةَ بِسَبَبِ تَعْظِيمِكَ لِكَلَامِهِ!»

"Ben de seni arıyordum, şüphesiz **Allâh-u Te'âlâ** sana değer verdi, bir de kelâmına tâzimin sebebiyle sana ve zürriyetine saltanat verdi." dedi, sonra bir ağaç koparmasını emretti, o ağacın başına bir mendil bağlayarak:

«لِيَكُنْ ذٰلِكَ لِوَاءً!»

"Bu da senin sancağın olsun!" dedi. İşte o günden sonra onun yanında bir cemaat toplandı, ilk gazâsı **Bilecik** tarafına oldu, **Allâh-u Te'âlâ**'nın inâyetiyle orası fetholundu. Sonra zâhirde de **Sultan Alâuddîn**'in izniyle **Osman Gazi** sultan oldu. Onun irtihâlinden sonra oğlu **Orhan** sultan oldu ve **Bursa**'yı mahrûseyi İlâhî yardımla o fethettî. İşte o zamandan bu vakte kadar **Osmanlı Devleti Allâh-u Te'âlâ**'nın Kelâm-ı Kadîmine tâzim sebebiyle ilerleme kaydetmektedir.

Allâh-u Te'âlâ öncekilere lütfunu ızhâr ettiği gibi sonrakilere de açıklamaktadır. Gerçi bâzı vakitlerde te'dîb ve tenbîh (edeplendirmek ve uyarmak) için kahr ve celâl zuhûr etmekteyse de yine onun altında da lütuf ve cemâl bulunmaktadır.

Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmaktadır:

زِظُلْمَتْ مَتَرْس اَیْ پَسَنْدِیدَه دُوسْتْ كِه مُمْكِنْ بُوَدْ كآبِ حَیْوَانْ دَرُوسْتْ

دِلْ اَزْ بِی مُرَادِی بَفِكْرَتْ مَسُوزْ شَبْ آبَسْتَنَسْتْ اَیْ بَرَادَرْ بَرُوزْ

"Ey kıymetli dostum, korkma sen karanlıktan,
Zîrâ mümkündür onda olması âb-ı hayâtın!
Murâdına ermedin diye kalbini yakma düşüne düşüne,
Ey kardeşim, çünkü hâmiledir gece gündüze." *(Sa'dî Şîrâzî, Bûstân; bâb:6, beyit:2871-2872)*

Yâni, âb-ı hayât (hayat iksiri) bu kadar makbûlken, bulunduğu yer karanlıktır. Şimdi sen de karanlıktan korkup kaçma. Belki âb-ı hayat dedikleri onda olabilir. Hâsılı; zamânın elem ve zorluklarından huzursuz olma. Zîrâ maksada ulaşmaya sebep olabilir. Her zorlukla berâber kolaylık vardır.

Gönlünü muradsızlıktan dolayı, uzak fikirlerle ve gamla yakma, yâni, murâdın bilfiil gerçekleşmediği için muzdarib ve huzursuz olma. Çünkü gece, gündüzle yüklüdür. Yâni, gece sırf siyâh ve karanlık iken, içinde peşine doğacak olan beyaz ve aydınlık gün vardır. İşte o yüklü olan gece, gündüze kadar hamlini vaz' eder (yükünü doğurur), elbette bir şey doğurur, azîzim! Nitekim şâir der ki:

"Dünyâ ki hâdisâtla her gece yüklüdür,
***Gün doğmadan neler doğa kim bile nâgehân** (ansızın)!*

Diğer bir beyitte de şöyle gelir:

"Aceb mi doğsa zülfünden fitneler,
Meseldir bu denir, el-leylü hublâ!"

(Sûdî Efendi, Bûstân Şerhi;2/237; Aşçı Dede Efendi-İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/679)

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **İbni Atâ** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Ümmî, acemî demektir. **Allâh-u Te'âlâ**: 'Peygamberim, Bizim dışımızdakilerden acemîdir, ama Bizi ve kendisine indirilen kelâmımızın hakîkatlerini bilmektedir!' buyuruyor.

Nebiyy-i ümmî demek, mahlûkattan hiçbir şeyin kendisini bulandıramayacağı zat demektir. Ümmî o kimsedir ki, Rabbinin öğrettikleri dışında dünyâdan ve âhiretten hiçbir şey bilmez ve onun **Allâh** ile olan hâli tek bir haldir. O da **Allâh**'tan başka her şeyden ihtiyaçsız kalıp, sâdece O'na ihtiyaç arzederek tahâret (mânevî temizlik) hâlini muhâfaza etmektir."

Ca'fer *(Kuddise Sirruhû)* şöyle demiştir: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetinden kaldırdığı ağırlıklar, şirk ağırlıkları, muhâlefet zilletleri ve ihmal bukağılarıdır."

Meşâyıhtan birinin beyânına göre; **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***e îmân edenler"**, onun getirdiklerini tasdik edenler ve onun huzûrunda imkânlarını seferber edenlerdir.

"Onunla birlikte indirilen nûra uyanlar", onun sünnetine hakkıyla tâbi olanlardır ki, sünnetlere ittibâ onları yüce hallerin meydanlarına ulaştıracaktır.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında **"Nebiyy-i Ümmî"** buyurarak **Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şerefini açıklamak istemiştir ki, böylece **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in fazîletlerinden, ilminin mükemmelliğinden ve şerî'atinin tafsîlâtını, önceden hazırlıklıymış gibi icrâ etmesinden hiçbirinin kendi tarafından yâhut çabalayıp öğrenmesinden veyâ kendi gayret ve tasarrufundan olmadığını, bilakis onda zuhûr eden her hârikulâdeliğin Kendisi cânibinden açıklandığını beyân etmiştir. Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kitapları okuyamayan ve siyer tâkip etmeyen ümmî bir zattı.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vasıflarında zikredilen: **"Onlara iyiliği emreder, onları kötülükten nehyeder"** kavl-i şerîfinde geçen **"Mâruf"**, **Allâh-u Te'âlâ**'nın haklarını yerine getirmektir. **"Münker"** ise; nefsânî hazlarla ve hevânın (kötü arzunun) kararlarıyla kalmak, kuruntu vatanlarında konaklamak, iddiacılığın yaldızlamalarının kula düşündürdükleridir.

Bu iki tür arasındaki fâsıl ve iki kısım arasındaki mümeyyiz (ikisini birbirinden ayırıcı) husus şerî'attir. Buna göre kulların fiillerinden hasen (güzel) olan; bütün varlıkların **Mâliki**'nden izinli olma vasfına sâhip olanlardır ki bunları işlemek mübahtır. Kabîh (çirkin) ise; zecre ve nehye muvâfık (yasaklanıp, engellenmeye uygun) olan şeylerdir ki insanların bunları yapma hakkı yoktur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in evsâfında geçen: **"Ağır yüklerini de, evvelce üzerlerinde bulunan o** (boyunlarına geçirilmiş) **bukağılar** (gibi ağır sorumluluklar)**ı da kendilerinden indirmektedir!"** kavl-i şerîfinde geçen: **"Isr"** kelimesi ağır yük demektir.

Tedbir (kendi işini kendi yönetiyormuş gibi vehme kapılarak başına gelecek şeyler gelmeden önce önlem almak) sıkıntısından daha ağır bir şey olamaz. Artık kim tedbir sıkıntısını bırakır da İlâhî takdiri görme rahatlığına erişirse, muhakkak ki onun her ağır yükü kaldırılır, her mesuliyetli işine de kâfî gelinir.

Onların üzerinde bulunan bukağılar, kendilerine farz kılınmayan ibâdetlerden kendi seçimleriyle kendi kendilerine mecbur ettikleri birtakım ibâdetlerdir ki böylece onlar kendi güçleri ve imkânlarıyla başbaşa bırakıldılar da sözlerini bozarak bu vazîfelerini ihmâl ettiler.

Herkim **Allâh-u Te'âlâ**'nın işleyen kaderlerini özel rızâ ve hoşnutluklarla karşılar da meydana gelen her türlü olayda hakkı müşâhede ederse, gerçekten o, bütün nîmet ve fazîletlerle seçkin kılınmış olur.

Allâh-u Te'âlâ: "Artık o kimseler ki ona inanmışlardır, ona tâzimde bulunmuşlardır, kendisine yardım etmişlerdir ve indirilmiş olan o nûra onunla birlikte hakkıyla uymuşlardır; işte felâh bulanların ta kendileri ancak onlardır!" kavl-i şerîfinde mümin kulların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yardım ettiğini îtiraf etmiştir.

(Ama bu onların kazanması içindir.) Yoksa **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e her bakımdan kâfî gelendir. **Hakk** ile istiklâle (bağımsızlığa) kavuşan kimsenin kalkınması elbetteki halkın yardımına bağımlı olmaz.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme ve devâmı **Muhammed Mustafâ** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şerefini izhâr ve onun fazîlet ve husûsiyetlerini beyân etmektedir. **Rabbü'l-izzet** onu övmüş ve onu tüm âlemdekiler üzerine seçkin kılmıştır. Onun nübüvvet ve risâletini beğenip kabul etmiş, onu gönderdiği peygamberlerin hâtemi (sonuncusu) ve âlemin muktedâsı (önderi) yapmıştır.

O her ne kadar **Ümmî** olup, kitaplar okumamış ve yazı yazmamışsa da, evvelkilerin ve sonrakilerin ilmini biliyordu. Şerî'atleri, din hükümlerini ve mekârim-i ahlâkı (iyi huyları) beyân etti. Öncekilerin haberlerini, geçmiştekilerin dinlerini, âdetlerini ve kıssalarını bildirdi, gelmiş-geçmiş ve kıyâmete kadar gelecek olan hükümdârları haber verdi.

Şirin (tatlı) bir lafız ve çok güzel bir beyanla herşeye işârette bulundu. Ölen yüzyirmi bin peygamber, âlemin o en büyük peygamberinin fıtratının (yaratılışının) sâhip olduğu esrâra vâkıf olmayı istemekteydiler. Ama onlar bunu elde edemediler ve bilemediler.

İzzet-i Kur'ân (Kur'ân-ı Kerîm'in azîz beyânı) haber veriyor ki:

﴿ فَأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ مَا أَوْحَى ﴾

"Bunun üzerine o (Cibrîl) O (Allâh-u Sübhânehû)nun (şerefli) **kulu** (olan **Muhammed Mustafâ**'sı)**na, vahyetmiş olduğu** (pek önemli) **şeyleri vahyetti!"** *(Necm Sûresi:10)*

İşte böylece: "O **Muhammed-i Mürsel**'in yaratılışının hâiz bulunduğu esrâr hazînesinin üzerine mühür bastık ve tama'ları onu elde etmekten kestik." buyrulmuş oldu. (Çünkü **Allâh** katında çok gizli hazîneler vardır, nitekim:)

﴿ وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ ... ﴾

"(Kullardan gizlenen azap, sevap, rızık ve ecelle ilgili) **gayb hazîneleri ancak O'nun nezdindedir..."** *(En'âm Sûresi:59)* (buyrulmaktadır.)

زَانْ گُونَه شَرَابْهَا كِه اُو پِنْهَانْ دَادْ يَكْ ذَرَّه بَصَدْ هَزَارْ جَانْ نَتْوَانْ دَادْ

"Gizlediği o çeşit çeşit şaraplardan bir zerresi bile,
Yüzbinlerce can karşılığına dahî verilemez!"

Tarîkat yiğitlerinden biri onun vasfı hakkında:

"O bir kandildir ki, gayıp nûrundan belirmiştir. Onun ismi mahlûkāt yaratılmadan önce anılagelmiştir. Onun şânı, önce mefhumundan önce de, sonra mefhumundan sonra da, tüm cevherlerden ve arazlardan sonra da meşhur olmuştur.

Hiçbir şey **Muhammed**'in "Mîm"inden dışarı çıkamadı, hiçbir şey de onun "Hâ"sına giremedi (hiçbir kemâlât onun dışında gelişmedi, fakat hiçbir makam sâhibi de onun hakîkatine erişemedi)."

Tüm yaratılmışlar **Muhammed**'in mîminden dağıldılar.

Âlemde her nerede bir dert ve yanma olsa, onun yanışı karşısında önemsiz hâle gelmiştir. Enbiyâ, evliyâ ve sıddıklar bineklerini güçleri yettiğince ne kadar koşturdularsa da, sonuçta ancak onun ilk adımına ulaşabildiler. Mahlûkātın üstündeki makam, onun ayağının altında makbul bir şey olmadı. Sıddîkların en üst mertebesi olan Tûbâ ve Zülfâ'ya (başkaları için en yüksek sayılan makamlara) bakmadı bile. Nitekim onun hakkında:

﴿ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى ﴾

"O (Rasûlün) göz(ü, bakmakla emr olunduğu şeyleri görmekten başka bir tarafa doğru) **kaymadı ve** (onların dışına) **taşmadı."** *(Necm Sûresi:17)* buyrulmuştur. Yine Onun vasfı hakkında demişlerdir ki:

«قَمَرٌ تَجَلَّى مِنْ بَيْنِ الْأَقْمَارِ كَوْكَبٌ بُرْجُهُ فِي فَلَكِ الْأَسْرَارِ طَلَعَ بَدْرُهُ مِنْ غَمَامِ الْيَمَامَةِ وَأَشْرَقَتْ شَمْسُهُ مِنْ نَاحِيَةِ التِّهَامَةِ وَأَضَاءَ سِرَاجُهُ مِنْ مَعْدِنِ الْكَرَامَةِ، اَلْعُلُومُ كُلُّهَا قَطْرَةٌ مِنْ بَحْرِهِ وَالْحِكَمُ كُلُّهَا غَرْفَةٌ مِنْ نَهْرِهِ، وَالْأَزْمَانُ كُلُّهَا سَاعَةٌ مِنْ دَهْرِهِ هُوَ الْأَوَّلُ فِي الْوَصْلَةِ وَالْآخِرُ فِي النُّبُوَّةِ وَالظَّاهِرُ بِالْمَعْرِفَةِ وَالْبَاطِنُ فِي الْحَقِيقَةِ.»

"O, kamerler arasından tecellî etmiş olan bir aydır. O, burcu, sırlar feleğinde olan bir yıldızdır, onun dolunayı Yemâme bulutundan tulû' etmiştir. Onun güneşi Tihâme (Mekke) nâhiyesinden parlamıştır. Onun kandili kerâmet mâdeninden aydınlanmıştır.

Bütün ilimler onun denizinden bir damladır, bütün hikmetler onun ırmağından bir avuçtur, bütün zamanlar onun uzun zamânından bir saattir. O, vuslatta evveldir (**Allâh-u Te'âlâ**'ya kavuşmakta birincidir), **nübüvvette âhirdir** (peygamber olmakta sonuncudur), **mârifetle zâhirdir** (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilmekle belirgindir), **hakîkatle bâtındır** (mânevî tarafının hakîkati ise gizlidir)."

Mekke'den hicret edip **Medîne**'ye doğru yol alırken **Ümmü Ma'bed**'in çadırına uğramıştı. **Ümmü Ma'bed** onun mübârek yüzünü görünce hayran kalarak:

"Ey yiğit! Kimsin sen? Buralarda işin ne? Cennetten çıkagelen hûri misin? Gökyüzünden yeryüzüne inen ay mısın? **Firdevs**'den gelen **Rıdvân** mısın? Dünyâyı aydınlatmış **Arş**'ın kandili misin? **Levh-i** (**Mahfûz**'u)n ayân olan mührü müsün? (Güzelleriyle meşhur olan) **Taraz**'ın yola düşmüş meşhûr güzeli misin? Peçesini kaldırmış bahtın yüzü müsün? Dünyâdan elini ayağını çekmiş gönüllerin kemendi misin? Cemâl topunu kapmış canların bağı mısın? Dünyâyı yaldızlaştıran bir güzellik iksiri misin? Ortaya çıkmış ay ve güneş misin?" dedi.

اِمْرُوزْ گُذَشْتْ بَرْ مَنْ آنْ سَرْوِ رَوَانْ پُوشِيدَه زِ مَنْ رَوِىْ فُرُو بَسْتَه لَبَانْ

اَبْرْ اَرْ چِه رُخِ مِهْرْ پُوشِيدَه زِ جِهَانْ كَىْ گَرْدَدْ نُورِ رُوزْ بَرْخَلْق نِهَانْ

"Selvi boylu sevgilim bugün yanımdan geçti,
Başı aşağıda, dudakları kapalı benden gizlenerek.
Bulut güneşi dünyadan örtse bile,
Gündüzün aydınlığı halktan nasıl gizli kalır?!"

O tevâzulu bir Efendi idi. Tevâzu'u şu derecede idi ki; fakirden tek bir çöreği bile kabul ederdi, dünyânın tamâmını bir fakîre verirdi, üzerine de minnet koymazdı (başa kakmazdı). Bir yetimle sırlaşırdı, ama öte yandan **Cibrîl**'e naz yapardı. Bir gariple otururdu ama cennete bile bakmazdı. Bir yaşlıya misafirliğe giderdi, ama **Arş**'dan ve onun altındakilere himmet etmekten (onlara ulaşmayı dert etmekten) geçerdi. Dul bir kadına ridâ atardı (kaftanını sererdi) ama **Sidre-i Müntehâ**'da yaygı atmazdı (durup kalmazdı, ancak Rabbine yürürdü). Bir miskinle diz dize otururdu. Kendisi merhametli, gönlü şefkat dolu, tatlı sözlü, iyi insanlıklı, iyi ahidli ve ahde vefâlı idi. Hastalara bakardı. Yüce kadirli, **Muhammed** isimli, **Ebu'l Kāsım** künyeli ve **Mustafâ** lakaplı idi. **Allah**'ın milyonlarca salevât ve selâmı onun pâk rûhuna ve mukaddes cânı üstüne olsun! (**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in amcası **Abbâs** onun methiyesi hakkında şöyle demiştir:

وَاَنْتَ لَمَّا وُلِدْتَ اَشْرَقَتِ الْ اَرْضُ وَضَائَتْ بِنُورِكَ الْاُفُقُ
فَنَحْنُ فِى ذٰلِكَ الضِّيَاءِ وَ فِى الْ نُّورِ وَ سُبْلِ الرَّشَادِ نَخْتَرِقُ

"Sen doğduğun zaman yeryüzü aydınlandı,
Senin nûrunla ufuklar parladı.
Artık biz o zıyâ ve nur içerisinde,
Bir de hidâyet yollarında yara yara gidiyoruz."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen: "O **Rasûl-i Nebiyy-i Ümmî**'ye uyanlar" kavl-i şerîfinden anlaşılan işârete göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetinde üç makamda da ona ittibâ etmeye kābiliyetli insanlar vardır. Bu makamlar kendisiyle diğer rasüller ve nebîler arasında müşterek olan risâlet ve nübüvvet makamlarından ibâret olduğu gibi aynı zamanda diğer nebîler ve rasüller arasından sâdece kendisine mahsus olan ümmîlik makamıdır.

Bu ümmîliğin mânâsı ise, bütün mevcûdâtın anası ve mükevvenâtın esası olmasıdır. Nitekim kendisi:

«اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللهُ رُوحِى!»

"Allâh-u Te'âlâ'nın ilk yarattığı şey benim rûhumdur!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/254; Abdürrezzâk, el-Cüz'ü'l-mefkûd mine'l-Musannef, Muhammed (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in nûrunun yaratılışı bâbı, no:1, sh:51, Şeyh Doktor Îsâ ibni Abdillâh ibni Muhammed ibni Mâni' el-Hımyerî tahkikiyle, ilk baskı, 1425/2005;Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:827, 1/265; Ahmed es-Sâvî el-Mâlikî, el-Esrârü'r-Rabbâniyye ve'l-füyûzâtü'r-Rahmâniyye alâ's-salevâti'd-Derdîriyye, sh:29-30)* buyurmuştur.

Yine kendisi **Allâh-u Te'âlâ**'dan naklen:

«لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْكَوْنَ!»

"Sen olmasaydın elbette bu cihânı yaratmazdım!" *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/254; Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, no:2123, 2/164; Hâkim, el-Müstedrek, no:4228, 2/6752; Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve:5/489; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:1/142; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:26/129)* buyurmuştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* mecvûdâtın evveli ve aslı olduğu için **"Ümmî"** olarak adlandırılmıştır. Nitekim bütün karyelerin mebdei ve temeli olduğu için **Mekke**'ye **"Ümm'ül-Kurâ"** adı verilmiştir. **Levh-i Mahfûz** da bütün kitapların kaynağı ve esâsı olması îtibârıyla **"Ümmü'l-Kitâb"** diye isimlendirilmiştir.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e risâlet ve nübüvvet makamında tâbi olmak, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in verdiklerini almak, yasakladıklarından da vazgeçmek sûretiyle olur. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... وَمَا اٰتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا ... ﴾

"...Artık o Rasûl size ne verirse onu hemen alın(, kabûl edin)**, sizi neden engellerse hemen** (ondan) **vazgeçin!.."** *(Haşr Sûresi:7)* buyurmuştur. Çünkü risâlet zâhirle ilgili hükümlerle alâkalı olur, nübüvvet ise bâtın hallerine tealluk eder. Risâletten faydalanma husûsunda avâmın da havasla ortaklığı vardır. Nübüvvetten faydalanma husûsiyeti ise havasa âittir.

Artık kim zâhirde risâlet hükümlerinin haklarını yerine getirirse bu sâyede kendisinin bâtınına **Hakk Te'âlâ**'nın tenbie (haber verme) makamından nübüvvet halleri açılır da bu sebeple o kişi sâdık işâretlerin ve ilhamların, sâlih rüyâların ve melekî hâtiflerin sâhibi olur. Çoğu kere onun bu hâli kendisini mükâleme, müşâhede ve mükâşefe sâhibi olmaya doğru götürür. Bâzen de o, müstakil olarak değil de mütâbe'at vâsıtasıyla halkı **Hakk**'a dâvetle memur kılınabilir.

Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

«عُلَمَاءُ اُمَّتِى كَاَنْبِيَاءِ بَنِى اِسْرَائِيلَ!»

"Ümmetimin âlimleri Benîisrâîl'in peygamberleri gibidir!" *(Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:17/93; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/256; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, no.1744, 2/64)* sözüyle bu topluluğa işâret etmektedir. Şöyle ki geçmiş peygamberler döneminde İsrâîloğullarının (hayırda) ileri gelenleri enbiyânın makamına ulaşınca kendilerine nübüvvet verilirdi ve onlar kendi rasüllerinin dînini takrir edici ve rasüllerine indirilen kitaplarla hüküm verici olurlardı. İşte bizim ümmetteki bu kavim de böylecedir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا ... ﴾

"Onlar arasından birtakım önderler(; peygamberler, velîler ve âlimler) **tâyin ettik ki, onlar Bizim** (kendilerine iletmiş olduğumuz 'İyiliği emredin ve kötülükten nehyedin') **emrimizle** (insanları, **Allâh-u Te'âlâ**'nın dîninin hükümlerine) **hidâyet ediyorlardı..."** *(Secde Sûresi:24)* buyurmuştur.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ümmiyyet makamında ittibâ etmek ise, onun tâbilerinden ehassu'l-havâs olanlara mahsustur. Şöyle ki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* beşeriyet makamından ilk önce rûhaniyet makamına döndü. Sonra vahiy cezbeleriyle tevhid makamına indirildi. Daha sonra (**Allâh-u Te'âlâ**'ya âit) hüvviyet nurla-

rı onu kapıp enâniyetinden alarak vahdet makamına ulaştırdı. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ ... ﴾

"(Habîbim!) **De ki: 'Ben ancak sizin gibi bir beşerim! Bana; İlâhınızın ancak bir tek İlâh olduğu vahyedilmektedir...'"** *(Kehf Sûresi:110)* buyurmuştur. Yine **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى ﴾

"Sonra (Allâh-u Te'âlâ mekândan münezzeh olarak mânen) **yanaştı da, sarkıp yanına indi. Artık** (mânevî yakınlık mesâfesi) **iki yay kadar yâhut daha yakın oluverdi."** *(Necm Sûresi:8-9)* buyurmuştur. İşte "Kâbe kavseyn" tevhîd makamından ibârettir, "Ev ednâ" ise vahdet makamından ibârettir. İnşâallâh anlarsın!

Her kim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ittibâ yolunda seyr-ü sülûk yaparken beşeriyet makamından dönüp rûhâniyet makamına ulaşırsa, sonra nübüvvet cezbeleriyle tevhîd makamına indirilirse, daha sonra da mütâbe'at nurları kendisini kapıp enâniyetinden koparark vahdet makamına ulaştırırsa, gerçekten de o, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmiyyet makamından nasîbini almış olur.

Allâh-u Te'âlâ Raşûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vasıflarını sayarken, insanlara "İyiliği emretmesi"nden bahsetmektedir ki burada geçen "Mâruf", **Hakk Te'âlâ**'yı arzulamak ve O'na kavuşma talebinde bulunmaktır. Onları "Nehyettiği münker" ise, **Allâh-u Te'âlâ**'dan kopup başkasını aramaktır. "Onlara helâl ettiği temiz şeyler", kendilerini **Allâh-u Te'âlâ**'ya yaklaştıran iyi ameller, "Onlara haram ettiği pis şeyler" de dünyâ ve onları **Allâh-u Te'âlâ**'dan uzaklaştıran şeylerdir.

"Onlardan kaldırdığı ağır yükler ve bukağılar" ise, **Allâh-u Te'âlâ** ile **Habîbi** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* arasında geçen: "Sana teba'iyyet vâsıtasıyla senin ümmetinden ve şefaatine ehil olanlardan başka hiçbir kimse sana âit ümmiyyet ve habîbiyyet makamına ulaşamaz." sözleşmesidir. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللهَ فَاتَّبِعُونِي ... ﴾

"De ki; eğer siz Allâh'ı seviyorsanız bana uyun!.." *(Âl-i İmrân Sûresi:31)* buyurmuştur. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

«اَلنَّاسُ يَحْتَاجُونَ اِلَى شَفَاعَتِى حَتَّى اِبْرَاهِيمُ!»

"İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* **dâhil bütün insanlar benim şefaatime muhtaç olurlar!"** *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/256)* buyurmuştur. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bildirdiği bu ahdinde kulları bu makama ulaşmaktan engelleyen bir zorluk ve bukağılar bulunmaktayken, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* insanları kendine uymaya dâvet ederek bu ağır yükü ve bukağıları onlardan kaldırmış oldu ki, **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

"Ona îmân edenler, ona tâzim edenler ve ona yardım edenler" kavl-i şerîfi: "Sâir enbiyâ ve rusül arasından bu makamın sâdece ona mahsus olduğunu îtirâf ederek ona tâzim edenler ve kendisine ittibâ ederek ona yardım edenler" mânâsına

işâret ettiğinden, **"Onunla birlikte indirilmiş olan nûra ittibâ edenler"** kavl-i kerîmi de: "Öz Zât'ın hüvviyet nurları bir kişiyi kapıp enâniyetinden ayırır da, o kişi vahdet nûru kazanır ve bu sâyede enâniyetinin karanlığından hiçbir şey kalmayıp bu sûretle kendisi hâlis bir nur oluverirse, sonra mahlûkāta (tebliğ için) gönderilince vahdet nûru da onunla birlikte indirilir." mânâsına geldiğinden, geride zikrettiğimiz mânâyı teyid eder mâhiyettedir.

Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ ﴾

"...Gerçekten size Allâh'tan büyük bir nur ve Kitâb-ı Mübîn geldi." *(Mâide Sûresi:15)* kavl-i şerîfinde geçen **"Kitab"** ile Kur'ân-ı Kerîm'i, **"Nur"** ile de **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kastetmiştir. İşte kullar vahdet nûrunu iktibâs etsinler de en büyük saâdeti ve en büyük nîmeti kazansınlar diye bu nûra uymakla emrolunmuşlardır.

İşte felâha erenler de ancak onlardır çünkü onlar enâniyet perdelerinde hicaplıyken vahdet nûruyla fevz-ü necât bulmuşlardır.

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e **"Ümmî"** denmesi, bütün mevcûdâtın esâsı ve mükevvenâtın aslı olması îtibârıyladır. Bu mânâyı beyan husûsunda bu lafzın ihtiyârı (seçilmesi) rahmeten li'l-âlemîn (âlemlere rahmet) olarak gelen **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*de bulunan rahmet ve şefkate işâret etmektedir.

Gerçekten de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bir annenin yavrusuna acıdığından daha ziyâde mahlûkāta şefkatlidir. Çünkü **Erhamü'r-râhimîn** (acıyanların en merhametlisi) olan **Allâh-u Sübhânehû ve Te'âlâ**'nın ahlâkıyla tehalluk (ahlâklanma) noktasında hazz-ı evfer (en bol nasip) sâdece ona âittir.

Büyüklerin beyânına göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nübüvvet (peygamberlik) haysiyetiyle etbâ'ı (tâbileri) havâs (seçkin) kullardır, ümmiyyet (ümmîlik) cihetinden tâbîleri ise havâssu'l-havâstır (yâni seçkin kulların en seçkin olanlarıdır). Sayılanların tamâmı, risâlet yönüyle ona tâbi olanlara dâhil olduğu gibi, avam (sıradan insanlar) da bu noktada ona ittibâ edici sayılır. **Allâh-u Te'âlâ**'dan dileriz ki, bizi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e her türlü fiilinde ittibâ'a muvaffak eylesin!

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Allâh-u Te'âla'nın, ümmîlere Ümmî bir Peygamber göndermesi:

﴿ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴾

"O'dur ancak O Zât ki; (melek ve cin türünden değil de, anlaşmaları kolay olsun için) **kendileri** (gibi **Âdem** nesli)**nden olan değerli bir Rasûlü** (okuma-yazma bilmeyen) **ümmîler arasında göndermiştir ki, o onlar üzerine O (Allâh-u Sübhânehû)nun âyetlerini peş peşe okumaktadır, onları** (maddî ve mânevî pisliklerden) **iyice arındırmaktadır, bir de kendilerine o** (yüce) **Kitab** (olan Kur'ân)**ı ve**

hikmeti(; sünnet ve fıkhı) **öğretmektedir. Oysa şüphesiz onlar daha önce elbette apaçık bir dalâlet** (ve sapıklık) **içinde bulunmuşlardı."** *(Cumâ Sûresi:2)*

İsâ** (Aleyhisselâm)**ın Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)**in gönderileceğini müjdelemesi:

﴿ وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴾

"Hani Meryem oğlu Îsâ (peygamber olarak gönderildiği Yahudi milletine hitâben)**: 'Ey İsrâîloğulları! Gerçekten de ben, kendimden önceki Tevrât'ı doğrulayan ve ismi Ahmed olup benden sonra gelecek olan pek kıymetli bir Rasûlü müjdeleyen biri olarak Allâh'ın size elçisiyim!' demişti. Fakat o onlara**(, ölüleri diriltmek, körleri ve alaca hastalarını iyi etmek gibi) **çok açık mûcizeler getirdiğinde**(, inanacakları yerde)**: 'İşte bu pek açık bir büyüdür!' demişlerdi.** (Artık **Îsâ** (Aleyhisselâm)a inanmayan Yahudilerin, onun müjdelediği âhir zaman peygamberine inanmaları nasıl beklenebilir?)" *(Saff Sûresi:6)*

Lezzetli şeylerin haram edilmediği:

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴾

"Ey îmân etmiş olan kimseler! (Rahipliğe özenip de, uyuma, âilenize yanaşma, et yeme ve koku sürme gibi) **Allâh'ın sizin için helâl kılmış olduğu o temiz ve lezzetli şeyleri** (kendinize) **haram kılmayın ve** (helâl-haramın tespiti husûsunda yâhut helâlleri fazla tüketme noktasında) **haddi aşmayın! Şüphesiz ki Allâh** (koyduğu) **sınırı aşanları sevmez**(, bu yaptıklarına rızâ göstermez ve cezâlarını verir)." *(Mâide Sûresi:87)*

﴿ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴾

"(Habîbim! Çırılçıplak tavaf eden müşriklere) **de ki: 'Allâh'ın, kulları için** (ortaya) **çıkarmış olduğu o ziynetini**(; süslü elbiseleri, mubah olan güzellik malzemelerini) **ve lezzetli rızıkları kim haram kılmıştır** (ki onları giyinmekten imtinâ ediyorsunuz)?' **(Rasûlüm!) De ki: 'O en alçak** (dünyâ) **hayât**(ın)**da onlar**(dan kâfirler yararlansa bile, aslında o güzel yiyecek ve içecekler)**, îmân etmiş olan kimseler içindir, kıyâmet gününde ise** (kâfirler mahrum olacağı için sâdece onlara) **hâlis kalarak!' İşte sana!** (Kur'ân'ın hak olduğunu) **bilmekte olan bir toplum için** (bu hükmü beyân ettiğimiz gibi, diğer hükümleri ihtivâ eden) **âyetleri** (de) **böylece ayrıntılı olarak açıklıyoruz."** *(A'raf Sûresi:32)*

﴿ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللهَ إِنَّ اللهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴾

"(Habîbim!) **Sana kendileri için nelerin helâl kılınmış olduğunu soruyorlar! Sen: '**(Selîm tabiatların kendisinden iğrenmediği) **bütün temiz şeyler size helâl kılınmıştır. O avcı hayvanlar ki; Allâhın size** (avcılıkla ilgili) **bildirmiş olduğu şeylerden bir kısmıyla eğitici kimseler olarak onları** (avlanma usûlüne dâir) **öğretmiş ve yetiştirmiş bulunuyorsunuz, işte onların** (avladıkları içerisinden ancak

kendileri yemeyip) **size diye tutmuş oldukları şeylerden yiyin ve** (hayvanı salarken) **onun üzerine Allâh'ın ismini anın/**(ava ölmeden yetişirseniz) **onun üzerine Allâh'ın ismini anın/!** (Haramlarına düşmemek için) **Allâh'tan hakkıyla sakının! Şüphesiz ki Allâh, hesâbı çok çabuk gören bir Zât'tır** (ve ufak büyük her şeyden dolayı sizi hesâba çekecektir)!' **de."** *(Mâide Sûresi:4)*

***Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in ümmetinden ağır yükleri kaldırmak için Rabbine yalvarması:*

﴿ لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴾

"Allâh hiçbir nefse güç yetireceğinden başkasını yüklemez! (Herkesin, hayır nâmına) **kazanmış olduğu şey kendi lehinedir.** (Kötülüklerden canı çeke çeke) **gayretle kazanmış olduğu şey de yine kendi aleyhinedir.** (O müminler şöyle duâ ederler:)

'Ey Rabbimiz! Unutursak yâhut yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Kendisini bizden önce (geçmiş) **olan** (Yahudi ve Hristiyan)**lara yüklemiş olduğun o** (zor) **şeyin bir benzeri olarak, bizim üzerimize de ağır bir yük yükleme! Ey Rabbimiz! Kendisine karşı bizim için tâkat bulunmayan** (ağır) **şeyleri**(; musîbet ve belâları) **bize taşıtma! Bizden** (günahlarımızı) **affet! Bizim için** (ayıplarımızı) **bağışlamada bulun ve bize rahmet buyur!** (Gerçek dostumuz ve) **Mevlâ'mız ancak Sensin!** (Bir efendiye yakışan; düşmanlarına karşı kölelerine yardım etmektir.) **O halde o kâfirler toplumuna karşı Sen** (de) **bize yardım et!'"** *(Bakara Sûresi:286)*

Rasûlüllâh (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)den önce Îsâ (Aleyhisselâm)ın da İsrâîloğullarına bâzı haramları helâl ettiği:

﴿ وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَلِأُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللهَ وَأَطِيعُونِ ﴾

"Bir de (Allâh-u Te'âlâ beni) **önümde bulunan Tevrât'ı doğrulayıcı ve (Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın şerî'âtından) **üzerinize haram kılınmış olan şeylerin bir kısmını sizin** (faydalanmanız) **için helâl kılayım diye** (gönderdi)! **Ayrıca ben size** (risâletimin doğruluğuna dâir) **Rabbinizden birçok âyet de getirdim. O halde Allâh'tan hakkıyla sakının ve bana itaat edin."** *(Âli îmran Sûresi:50)*

﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَاٰمِنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (158)

(قُلْ) **(Habîbim!) Söyle,** ne söyle? (يَا أَيُّهَا النَّاسُ) **ey insanlar!,** (إِنِّي) **muhakkak ben,** kimim? (رَسُولُ اللهِ) **Allâh'ın elçisiyim,** kime? (إِلَيْكُمْ) **size,** siz ne olduğunuz halde? (جَمِيعًا) **topluca olduğunuz halde, (O Allâh)** kimdir? (اَلَّذِي) **öyle bir Zât'tır ki,** (لَهُ) **ancak O'na âittir,** ne? (مُلْكُ السَّمٰوَاتِ) **göklerin mülkü,** daha, (وَالْأَرْضِ) **yerin** (mülkü), (لَا إِلٰهَ) **hiçbir ilâh yoktur,** (إِلَّا هُوَ) **ancak O vardır,** (يُحْيِي) **diriltir,** daha, (وَيُمِيتُ) **öldürür,** eğer kurtulmak istiyorsanız? (فَاٰمِنُوا) **o halde îmân edin,** kime? (بِاللهِ) **Allâh'a,** daha, (وَرَسُولِهِ) **Rasûlü'ne,** ondan bedel; (اَلنَّبِيِّ **o Peygambere,** öyle Peygamber ki, (اَلْأُمِّيِّ) **Ümmî olan,** daha, (اَلَّذِي) **o kimse ki,** (يُؤْمِنُ) **îmân etmektedir,** kime? (بِاللهِ) **Allâh'a,** daha, (وَكَلِمَاتِهِ) **kelimelerine,** daha ne yapın? (وَاتَّبِعُو) **hakkıyla uyun,** kime? (هُ) **ona,** niçin? (لَعَلَّكُمْ) **tâ ki siz,** (تَهْتَدُونَ) **hidâyet bulabilesiniz.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim! Seninle diğer peygamberler arasında bulunan farkı açıklamak üzere tüm kullara) **de ki: 'Ey insanlar! Şüphesiz ki ben, O Allâh'ın sizin hepinize** (göndermiş olduğu) **elçisiyim ki, göklerin ve yerin** (saltanat ve) **mülkü sâdece Kendisine âittir, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur, O diriltir ve öldürür! O halde Allâh'a da, o Nebiyy-i Ümmî olan Rasûlüne de îmân edin ki, o da Allâh'a ve** (hem kendisine, hem de diğer peygamberlere indirmiş olduğu) **kelimelerin**(in tümün)**e inanmaktadır. Bir de** (kuru bir tasdikle yetinmeyip, dînini yaşamakla yükümlü olduğunuzu kabullenerek) **ona hakkıyla tâbi olun, tâ ki siz** (hakka ve hakîkate) **hidâyet bulabilesiniz!'"**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî, Hâzin ve **Âlûsî** *(Rahimehümellâh)*ın beyanları vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in iki kitapta bulunan sıfatları ve ona uyanların şerefi nakledildikten sonra bu âyet-i kerîme ile **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, ona ittibâdan mahrum olan Yahudileri azarlaması ve onun sâdece Araplara gönderildiğini iddiâ edenlerin iftirâcı oldukları husûsunda diğer insanlara tenbihte bulunması emrolunmuştur.

Ayrıca önceki âyet-i kerîmede **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ittibâ eden Ehl-i Kitâbın kurtulacağı beyân edilince, bu âyet-i celîle ile bu kurtuluşun sâdece **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e uyan Ehl-i Kitâba mahsus olmayıp, kim olursa olsun ona uyan herkese şâmil olduğu açıklanmıştır.

Bütün müfessirlerin ittifâkıyla bu âyet-i kerîme, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in risâletinin umûmî oluşuna delâlet etmektedir. Çünkü cümle-i celîlede geçen: **"Ey insanlar!"** hitâbı, umûmî bir hitap olduğu için bütün insanlar buna dâhildir. Ancak

dünyânın bir tarafında kendi başına yaşayan, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in varlığından ve mûcizelerinden hiç haber almamış olan bir kavmin varlığı farzedilecek olursa tabî ki onlar **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nübüvvetini ikrar ile mükellef olmazlar.

Dolayısıyla **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ins-ü cinnin tamâmına peygamber olarak gönderilmiştir. Bu hususta daha birçok nass (âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf) mevcuttur, o derece ki ulemâ, bu gerçeği inkâr edenin kâfir olacağını sarâhaten beyân etmişlerdir.

Eğer burada: "Bu âyet-i kerîme **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tüm mahlûkāta peygamber olarak gönderildiğine delâlet etmekteyse de, diğer peygamberler arasında bu vasıfta kimsenin bulunmadığına delâlet etmez!" denilecek olursa buna şöyle cevap verilir:

"Evet, bu doğrudur, ancak peygamberler arasında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den başka bütün mahlûkāta gönderilen biri olup olmadığı konusunda diğer delillere müracaat etmek lâzımdır. Bunları araştırdığımızda ise karşımıza **Câbir ibni Abdillâh** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أُعْطِيتُ خَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِي؛.. وَكَانَ النَّبِيُّ يُبْعَثُ إِلَى قَوْمِهِ خَاصَّةً وَبُعِثْتُ إِلَى النَّاسِ عَامَّةً.»

"Benden evvel kimseye verilmeyen beş şey bana verilmiştir... Benden evvel her peygamber özellikle kendi toplumuna gönderilmişken, ben tüm insanlığa gönderildim..." *(Buhârî, Teyemmüm:1, no:328, 427; Müslim, Kitâbu'l-Mesâcid no:521, 1/370; Dârimî, Siyer:29, no:2375, 2/672; Nesâî, Gusl:26, no:430, 1/229; Fahruddîn er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr:15/24)* hadîs-i şerîfi çıkmaktadır. Böylece biz, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den başka bir peygamberin risâletinin umûmî olmadığını anlamış olmaktayız.

Ayrıca burada "İnsanlar" tâbirine cinler de dâhildir. Çünkü bu hususta birçok nass vâriddir. Burada sâdece insanların zikredilmesi buna mâni değildir. Nitekim **Ebû Mûsâ** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أُعْطِيتُ خَمْسًا؛ بُعِثْتُ إِلَى الْأَحْمَرِ وَالْأَسْوَدِ.»

"Bana beş şey verildi; ben kırmızı-siyah herkese peygamber olarak gönderildim!" *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:19735, 32/512; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/420; Hâzin, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/649)* hadîs-i şerîfinde geçen "Kırmızı"dan maksat "İnsanlar", "Siyah"dan maksat ise "Cinler"dir. Buna göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in risâleti, insanlar ve cinlerden oluşan mükelleflerin kâffesine umûmî olmuş olur.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen hitap umûmî olduğu için **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ins-ü cinnin kâffesine, kendi asrında bulunanlara ve kıyâmet gününe kadar ardından gelecek olanlara gönderilmiştir. Diğer rasüller ise böyle değildir, çünkü onlar kendi asırlarında bulunan kavimlerine gönderilmişlerdir ve şerî'atleri kıyâmet gününe kadar devâm etmemiştir.

"Âkâmü'l-mercân" isimli eserde zikredildiğine göre; Müslüman cemaatlerden hiçbiri **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i cinlere ve insanlara, Araplara ve Acemlere göndermiş olduğu husûsunda görüş ayrılığına düşmemiştir.

Eğer burada: **"Süleymân** *(Aleyhisselâm)*ın bi'setinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bir nevî ortaklık vardır, çünkü o da ins-ü cinne gönderilmişti ve onların hâkimiydi, hattâ bütün hayvanlara da hükmetmekteydi." diyecek olursan cevâben şöyle derim:

"Süleymân *(Aleyhisselâm)* cinlere risâletle (peygamber olarak) gönderilmedi, ancak mülk, zabt, siyâset ve saltanat (hâkimiyet ve yönetim) ile gönderildi. Çünkü **Süleymân** *(Aleyhisselâm)* onları hizmetçi olarak kullandı, aralarında hak ile hüküm verdi, ama onları dînine dâvet etmedi. Çünkü şeytanlar ve ifritler, kâfir ve azgın olmalarına rağmen onun hizmetinde bulunuyorlar ve kendisine itaat ediyorlardı." **Vâlihî el-Üskûbî** *(Rahimehullâh)* bu meseleyi böyle tahkik etmiştir.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i celîle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bütün insanlara peygamber olarak gönderildiğine açıkça delâlet etmektedir. Nitekim kendisinin:

«بُعِثْتُ إِلَى الْأَحْمَرِ وَالْأَسْوَدِ!»

"Ben kırmızı-siyah herkese peygamber olarak gönderildim!" *(Mâtürîdî, Te'vîlât-ü Ehli's-Sünne:5/62; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:19735, 32/512)* buyurduğu rivâyet edilmiştir. Diğer peygamberler ise özel birtakım toplumlara ve hudutları bilinen şehirlere ve kasabalara gönderilmişlerdir.

"İbni Kesîr Tefsîr"inde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîme **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, dinli, dinsiz, kitaplı, kitapsız, Arap, Acem, siyah, beyaz bütün insanlara peygamber olarak gönderildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Zâten buna delâlet eden daha başka birçok âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf mevcuttur. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... قُلِ اللهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هٰذَا الْقُرْاٰنُ لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ ... ﴾

"...(Sen onların cevap vermesini beklemeden) **de ki:** '(Hak peygamber olduğuma dâir) **benimle sizin aranızda Allâh** (hakkıyla şâhit olan) **Şehîd'dir. İşte bu Kur'ân bana, sizi ve** (kıyâmete kadar) **ulaştığı herkesi kendisiyle uyarayım diye vahyedilmiştir...**" *(En'âm Sûresi:19)* buyurmuştur. Diğer bir âyet-i kerîmesinde de **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ ... ﴾

"Hıziplerden her kim onu inkâr ederse ona vaad edilen yer ancak cehennemdir." *(Hûd Sûresi:17)* buyurarak, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i inkâr edenleri cehennemle tehdit etmiştir. Eğer onun risâleti herkese şâmil olmasaydı, inkâr eden herkes cehennemlik olmazdı. Yine böylece **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ ... وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ أَأَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ.. ﴾

"Kendilerine kitap verilmiş olanlara ve ümmîlere: 'İslâm'a girdiniz mi?' de! Eğer Müslüman olurlarsa gerçekten hidâyete ermişlerdir, eğer yüz çevirirlerse sana düşen ancak duyurmaktır!" *(Âl-i İmrân Sûresi:20)* buyurarak, Ehl-i Kitap olsun, müşrik olsun herkesi İslâm'a dâvet etmesini **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e emretmiş, bu dâvete uyarak Müslüman olanların hidâyet üzere olduklarını, yüz çevirenlerden ise **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mesul olmadığını beyân etmiştir. Bu hususta daha birçok âyet-i kerîme vardır.

Hadîs-i şerîflere gelince, onlar sayılamayacak kadar çoktur. Zâten **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bütün insanlara peygamber olarak gönderilmiş olduğuna ve ona inanıp İslâm'a girmeyenin cennete giremeyeceğine inanmak İslâm dîninin inanılması zarûrî olan îtikatlarındandır.

Bu hususdaki bâzı hadîs-i şerîf ve rivâyetleri zikredecek olursak; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle demiştir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: بَعَثَ اللهُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْأَحْمَرِ وَالْأَسْوَدِ فَقَالَ ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾.»

"Allâh-u Te'âlâ Muhammed *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i kırmızı siyah herkese peygamber olarak göndermiştir. İşte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

'Ey insanlar! Şüphesiz ki ben, Allâh'ın sizin hepinize (göndermiş olduğu) **elçisiyim...'** diye îlân etmiştir." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/627)*

Ebudderdâ *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: كَانَتْ بَيْنَ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ مُحَاوَرَةٌ فَأَغْضَبَ أَبُو بَكْرٍ عُمَرَ فَانْصَرَفَ عَنْهُ عُمَرُ مُغْضَبًا فَاتَّبَعَهُ أَبُو بَكْرٍ يَسْأَلُهُ أَنْ يَسْتَغْفِرَ لَهُ فَلَمْ يَفْعَلْ حَتَّى أَغْلَقَ بَابَهُ فِي وَجْهِهِ فَأَقْبَلَ أَبُو بَكْرٍ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ: وَنَحْنُ عِنْدَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمَّا صَاحِبُكُمْ هٰذَا فَقَدْ غَامَرَ.» قَالَ: وَنَدِمَ عُمَرُ عَلَى مَا كَانَ مِنْهُ فَأَقْبَلَ حَتَّى سَلَّمَ وَجَلَسَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَصَّ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْخَبَرَ. قَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ: وَغَضِبَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَعَلَ أَبُو بَكْرٍ يَقُولُ: وَاللهِ يَا رَسُولَ اللهِ! لَأَنَا كُنْتُ أَظْلَمَ! فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هَلْ أَنْتُمْ تَارِكُونَ لِي صَاحِبِي هَلْ أَنْتُمْ تَارِكُونَ لِي صَاحِبِي إِنِّي قُلْتُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا فَقُلْتُمْ كَذَبْتَ. وَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: صَدَقْتَ.»

Ebû Bekir ile **Ömer** *(Radıyallâhu Anhümâ)* arasında bir konuşma oldu, **Ebû Bekir** *(Radıyallâhu Anh)* **Ömer** *(Radıyallâhu Anh)*ı kızdırdı, **Ömer** de kızgın vaziyette ondan ayrıldı. Sonra **Ebû Bekir** peşine düşerek ondan kendisi için istiğfar etmesini istedi, ama **Ömer** bunu yapmadı, nihâyet kapısını yüzüne kapattı.

Ebû Bekir de **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yöneldi, biz o sırada **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanında bulunuyorduk. O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Şimdi bu arkadaşınıza gelince; gerçekten bu münâkaşa etmiştir!"** buyurdu. O sırada **Ömer** yaptığına pişman oldu, dönüp gelerek selam verdi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanına oturdu ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e haberi anlattı.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gazaplanınca **Ebû Bekir: "Yâ Rasûlellâh! Vallâhi en fazla haksızlık yapan bendim!"** demeye başladı.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Siz arkadaşımı bana bırakmayacak mısınız? Siz arkadaşımı bana bırakmayacak mısınız? Ben: 'Ey insanlar! Şüphesiz ki ben, Allâh'ın sizin hepinize** (göndermiş olduğu) **elçisiyim!' dediğim zaman siz: 'Yalan söyledin!' demiştiniz, Ebû Bekir ise: 'Doğru söyledin!' demişti."** buyurdu. *(Buhârî, Tefsîr:137, no:4364, 4/1701; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/417-418; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/627)*

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «فُضِّلْتُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ بِسِتٍّ؛ وَأُرْسِلْتُ إِلَى الْخَلْقِ كَافَّةً.»

"Ben diğer peygamberler üzerine altı şeyle üstün kılındım... Ben bütün insanlara peygamber olarak gönderildim." *(Müslim, Mesâcid, no:523, 1/371; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/419)*

Amr ibni Şu'ayb'ın, babası vâsıtasıyla dedesinden (**Abdullâh ibni Amr ibni Âs**'dan) *(Radıyallâhu Anhüm)* rivâyetine göre; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Tebûk** gazvesi senesinde gecenin bir vakti kalkıp namaz kıldı. O sırada ashâbından bâzı erler onu korumak üzere arkasında toplandı, namazı bitirip kendilerine döndüğü zaman onlara:

عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ غَزْوَةِ تَبُوكَ، قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يُصَلِّي فَاجْتَمَعَ وَرَاءَهُ رِجَالٌ مِنْ أَصْحَابِهِ يَحْرُسُونَهُ حَتَّى إِذَا صَلَّى وَانْصَرَفَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ لَهُمْ: «لَقَدْ أُعْطِيتُ اللَّيْلَةَ خَمْسًا مَا أُعْطِيَهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِي؛ أَمَّا أَنَا فَأُرْسِلْتُ إِلَى النَّاسِ كُلِّهِمْ عَامَّةً وَكَانَ مَنْ قَبْلِي إِنَّمَا يُرْسَلُ إِلَى قَوْمِهِ، وَنُصِرْتُ عَلَى الْعَدُوِّ بِالرُّعْبِ وَلَوْ كَانَ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ مَسِيرَةُ شَهْرٍ لَمُلِئَ مِنْهُ رُعْبًا، وَأُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ، اكُلُهَا وَكَانَ مَنْ قَبْلِي يُعَظِّمُونَ أَكْلَهَا كَانُوا يُحْرِقُونَهَا وَجُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ مَسَاجِدَ وَطَهُورًا أَيْنَمَا أَدْرَكَتْنِي الصَّلَاةُ تَمَسَّحْتُ وَصَلَّيْتُ وَكَانَ مَنْ قَبْلِي يُعَظِّمُونَ ذٰلِكَ إِنَّمَا كَانُوا يُصَلُّونَ فِي كَنَائِسِهِمْ وَبِيَعِهِمْ، وَالْخَامِسَةُ هِيَ مَا هِيَ قِيلَ لِي سَلْ فَإِنَّ كُلَّ نَبِيٍّ قَدْ سَأَلَ فَأَخَّرْتُ مَسْأَلَتِي إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَهِيَ لَكُمْ وَلِمَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ.»

"Andolsun ki elbette bu gece bana beş şey verildi ki, benden önce kimseye onlar verilmemişti. İşte ben insanların tamâmına umûmî olarak gönderildim, benden önceyse ancak kendi kavmine peygamber gönderilirdi. Ben düşmana karşı korkuyla yardım olundum, benimle onlar arasında bir aylık mesâfe olsa da benden sebep kalplerine korku dolar. Ganîmetler bana helâl edildi, ben onları yiyebilirim, benden önce ise onları yemeyi büyük günah sayarlardı ve onlar ganîmetleri yakarlardı.

Yeryüzü benim için mescitler ve temizleyici kılındı, namaz bana nerede yetişse (su bulamasam) **teyemmüm ederim ve namazımı kılarım. Benden önce bunu da**

çok büyük bir suç sayarlardı, onlar ancak kiliselerinde ve manastırlarında kılarlardı.

Beşincisi ise; o ne büyük şeydir o! Bana: 'İste (ne istersen)**! Çünkü her peygamber muhakkak bir dilekte bulundu!' buyruldu. Ben de isteğimi kıyâmet gününe geciktirdim, artık o** (duâm) **hem sizin** (cehennemden kurtulmanız) **içindir, hem de Allâh'tan başka hiçbir ilâh bulunmadığına şâhitlik eden herkes içindir!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:7068, 11/639; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/419)* buyurdu.

Ebû Mûsâ *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أُعْطِيتُ خَمْسًا؛ بُعِثْتُ إِلَى الْأَحْمَرِ وَالْأَسْوَدِ، وَجُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ طَهُورًا وَمَسْجِدًا، وَأُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ وَلَمْ تُحَلَّ لِمَنْ كَانَ قَبْلِي، وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ شَهْرًا، وَأُعْطِيتُ الشَّفَاعَةَ وَلَيْسَ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا وَقَدْ سَأَلَ شَفَاعَةً، وَإِنِّي أَخْبَأْتُ شَفَاعَتِي ثُمَّ جَعَلْتُهَا لِمَنْ مَاتَ مِنْ أُمَّتِي لَمْ يُشْرِكْ بِاللهِ شَيْئًا.»

"Bana beş şey verildi; ben kırmızı-siyah herkese peygamber olarak gönderildim, yeryüzü bana temizleyici ve mescit kılındı, ganîmetler bana helâl kılındı, benden önce kimseye helâl kılınmamıştı, ben bir aylık mesâfeden (düşmanımın kalbine salınan) **korkuyla yardım olundum ve bana şefaat verildi. Her peygamber mutlaka şefaat hakkı istemiştir, ben ise şefaatimi gizledim sonra onu ümmetimden Allâh'a hiçbir şeyi ortak koşmadan ölenlere ayırdım!"** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:19735, 32/512; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/420)*

Sâib ibni Yezîd *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنِ السَّائِبِ بنِ يَزِيدَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فُضِّلْتُ عَلَى الأَنْبِيَاءِ بِخَمْسٍ: بُعِثْتُ إِلَى النَّاسِ كَافَّةً، وَادَّخَرْتُ شَفَاعَتِي لأُمَّتِي، وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ شَهْرًا أَمَامِي، وَشَهْرًا خَلْفِي، وَجُعِلَتْ لِيَ الأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا، وَأُحِلَّتْ لِيَ الْغَنَائِمُ وَلَمْ تَحِلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِي.»

"Peygamberlere karşı beş şeyle üstün kılındım; ben bütün insanlara gönderildim, şefaatimi ümmetim için (âhirete) **sakladım, bir aylık mesâfe önümden, bir aylık mesâfe de ardımdan** (düşmanımın kalbine) **korku** (salınmak) **ile yardım olundum, yeryüzü bana mescit ve** (su bulunmadığı zaman) **temizleyici kılındı, ganîmetler de bana helâl edildi, oysa benden evvel hiçbir kimseye helâl edilmemişti."** *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, no:6674, 7/154-155; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid, 8/259; Kāzî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/419)* buyurmuştur.

Bütün bu hadîs-i şerîflerden anlaşıldığı üzere; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bütün insanlığa peygamber olarak gönderilmiştir, Ehl-i Kitap olan Yahudi ve Hristiyanlar da insan sınıfına dâhil olduklarına göre **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara da peygamber olarak gönderilmiştir.

Kendisine gönderilen peygamberi inkâr eden yâhut onun doğruluğunu kabul etse de, eski dînini bırakıp onun dînine girmeyen hiç kimse cennete giremez. Böyle

bir kimsenin cennete girebileceğini iddiâ eden kimseler bunca âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri inkâr etmiş olacaklarından kâfir olurlar.

YAHUDİ VE HRİSTİYANLARIN CENNETE GİREMEYECEĞİNİ BEYÂN EDEN HADÎS-İ ŞERÎFLER

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ: عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَا يَسْمَعُ بِي أَحَدٌ مِنْ هٰذِهِ الْأُمَّةِ يَهُودِيٌّ وَلَا نَصْرَانِيٌّ ثُمَّ يَمُوتُ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَّا كَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ.»

"Muhammedin canı (kudret) **elinde olan Zât'a yemin ederim ki; Yahudi veyâ Hristiyan kim olursa olsun bu ümmetten her kim beni duyar da sonra benim kendisiyle gönderilmiş bulunduğum İslâm'a inanmadan ölürse mutlaka cehennem ashâbından olur."** *(Müslim, Îman:70, no:153, 1/134; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/420)*

Ebû Mûsâ el-Eş'arî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ سَمِعَ بِي مِنْ أُمَّتِي أَوْ يَهُودِيٍّ أَوْ نَصْرَانِيٍّ ثُمَّ لَمْ يُؤْمِنْ بِي دَخَلَ النَّارَ.»

"Benim (müşrik olan dâvet) **ümmetimden yâhut Yahudilerden veyâ Hristiyanlardan herkim beni duyar da sonra bana inanmazsa cehenneme girer."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:19562, 32/332; İbni Ebî Şeybe, el-Musannef, 10/25; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/419)*

Ebû Mûsâ el-Eş'arî *(Radıyallâhu Anh)* dan rivâyet edilen diğer bir hadîs-i şerîfte de **Rasûlüllâh** *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*:

عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنْ سَمِعَ بِي مِنْ أُمَّتِي أَوْ يَهُودِيٍّ أَوْ نَصْرَانِيٍّ فَلَمْ يُؤْمِنْ بِي لَمْ يَدْخُلِ الْجَنَّةَ.»

"Benim (müşrik olan dâvet) **ümmetimden yâhut Yahudilerden veyâ Hristiyanlardan herkim beni duyar da sonra bana inanmazsa cennete giremez."** *(Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:19536, 32/305, Ebû Dâvûd, et-Tayâlesi, no:509, Bezzâr, Müsned, no:19062, Nesâî, es-Sünenü'l-kübrâ, no:11241, Tefsir, no:261, İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/; no:18079, Ebu Nu'aym, 4/308, İbni Hibban, no:4880, Sa'îd ibni Mansur, es-Sünen, Tefsir, no:1084, Abdurrezzak, Tefsir, 2/303, Heysemî, Mecma'u'z-zevâid: 8/261, Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, no: no:1349, İbni Kesir, 6/419)* buyurarak, İslâm'a girmeyenlerin cennete giremeyeceğini açıklamıştır. İşte bu hadîs-i şerîflerin sarîh beyanlarından anlaşıldığı üzere Müslüman olmayan bir kimse cennete giremez. Böylelerinin cennete girebileceğini söyleyenler de cennete giremez.

Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... اَلَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ... ﴾

"...O Zât ki, göklerin ve yerin (saltanat ve) **mülkü sâdece Kendisine âittir..."** cümle-i celîlesi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in peygamberlik iddiasının doğruluğuna delil mâhiyetinde zikredildi.

Nitekim **"Hâzin Tefsîri"**nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Rasûlü Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e: **"Ey insanlar! Şüphesiz ki ben, Allâh'ın sizin hepinize** (göndermiş olduğu) **elçisiyim!"** diye îlân etmesini emredince peşisıra onun dâvâsının doğruluğuna delâlet eden bu sıfatı getirdi.

Böylece **Allâh-u Te'âlâ Habîbine** şöyle demesini emir buyurmuş oldu: "Göklerin ve yerin mülkü Kendisine âit olan, onları yöneten ve onların bütün işlerinin yegâne **Mâliki** olan **Allâh** beni size gönderdi ve size: 'Ben **Allâh**'ın hepinize gönderdiği elçisiyim!' dememi emretti."

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; herşeyin mülkü **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit olduğu halde burada özellikle göklerin ve yerin tahsis edilmesi, beşer nezdinde beşerin mülkü olarak görülebilen son nokta oldukları içindir. Ya da **Allâh-u Te'âlâ** böylece göklerde ve yerlerde bulunan herşeyin Kendisine âit olduğunu bildirerek, gökler ve yerler arasında bulunan insanların da Kendisinin kulları ve köleleri olduğuna dikkat çekmek sûretiyle onları îmâna dâvet etmiştir.

Ayrıca burada, göklerle yerler arasındaki uzaklığa rağmen onların menfaatlerini birbirine ekleyen bu hikmetli yönetimin ancak bir olan **Allâh** tarafından tedbîr edildiğine dikkat çekilmiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüne,** bütün insanlara hitâben: **"Ben Allâh'ın size gönderdiği elçisiyim!"** demesini emredince, bunun peşisıra bu dâvanın doğruluğunun delillerini sıralamaya başladı.

Şu bilinmelidir ki bu iddia, bâzı temel meseleler açıklanmadan tam mânâsıyla anlaşılamaz ki bu esasların birincisi, bu âlemin **Hayy, Âlim** ve **Kādir** (hayâtı kendinden olan bir diri, herşeyi bilen ve herşeye gücü yeten) bir İlâhının olduğunu ispat etmektir.

İşte: **"O Zât ki, göklerin ve yerin** (saltanat ve) **mülkü sâdece Kendisine âittir"** cümle-i celîlesi buna delâlet etmektedir. Çünkü göklerin ve yerlerin cisim oluşları, onların hayat, ilim ve kudret sâhibi bir yaratıcıya muhtaç olduklarını birçok yönden ifâde eder ki, bunlar müteaddit vesîlelerle açıklanmıştır.

Peygamberlerin gönderilmesinin izâhının bu esâsa bağlı olmasını şöyle açıklayabiliriz: Bu âlemin var olmasında bir yaratıcının varlığı ispat edilmeden, ayrıca O yaratıcının mecbûren iş yapan biri değil de, kendi irâdesine göre fâil olan bir Zât olduğunu açıklamadan, nebîlerin ve rasûllerin bi'seti hakkında konuşmak mümkün olmaz.

İkinci esas, âlemin ilâhının ortaktan, eşten ve düşmandan münezzeh olduğunun isbâtıdır ki, bir sonra gelecek olan: **"O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur!"** cümle-i celîlesi de buna işâret etmektedir.

Allâh-u Te'âlâ'nın, kullarını mükellef tutmasının hikmeti ve rasüller göndermesinin mümkün oluşu husûsunda bu temel konuyu isbâta muhtaç olmamızın sebebi de şudur:

Âlemin ilâhı olduğu ispat edilse, fakat onun tek olduğu ispat edilemese bu durumda iki ilâhın olabileceği farzedilecek olursa, hangi ilâhın kimi yarattığı, kimin kime hangi peygamberi gönderdiği gibi karışıklıklar ortaya çıkabilir. İlâhın tek olduğu sâbit olduğunda ise bütün yaratıkların bir yaratıcının mahlûku olduğu ve onun elçisine itaat mecburiyetinde oldukları gerçeği ortaya çıkmış olur.

Demek ki **Allâh-u Te'âlâ**'nın bir olduğu ispat edilmedikçe, rasüller gönderilmesi ve mükellefiyetleri ihtivâ eden kitapların gönderilmesi doğru anlaşılamaz.

Allâh-u Te'âlâ'nın peygamber göndermesinin ve peygamberin O'nun elçisi olduğu iddiasındaki sıhhatinin dayanacağı üçüncü temel ise, daha sonraki cümle-i celîlede: **"Diriltir ve öldürür"** buyrulduğu üzere, ilâhın öldürmeye, diriltmeye, haşra ve neşre kādir olduğunu ispat etmektir. Zîrâ dirilme gerçeği sâbit olmadıkça ibâdetle uğraşmak ve günahlardan sakınmak, insanlara faydasız ve abes bir şey gibi gelir.

Ama **Allâh-u Te'âlâ**'nın yoktan yarattığı ve dirilttiği sâbit olunca ikinci defâ ihyâya Kādir olduğu da sâbit olmuş olur. Bu da O'nun, kulları kabirlerinden kaldırıp huzûrunda hesâba çekmeye Kādir olduğunu gösterir.

Allâh-u Te'âlâ'nın, büyük bir nîmet eseri olarak yokluktan varlığa çıkardığı ve hayat verdiği bir kulundan, bu nîmetine şükür makamına kāim olmak üzere bâzı kulluk vazîfelerini yerine getirmesini talep etmesi elbetteki hakkıdır. Zâten o mükellefiyetler yine kulun iki cihan saadetine yarayacaktır.

İşte böylece **Allâh-u Te'âlâ**'nın, kullarına karşılıklarını ulaştırma gücüne sâhip olduğu neticesi sâbit olmuştur. Bu üç asıl sâbit olunca da, **Allâh-u Te'âlâ**'nın rasüller göndererek bâzı vazîfeler istemesinin sıhhati sâbit olmuş olur. Çünkü bu üç aslın sübûtuyla, bütün yaratıkların **Allâh-u Te'âlâ**'nın kulları olup, onların **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka **Mevlâsı** olmadığı, bir de **Allâh-u Te'âlâ**'nın, bütün yaratıklarına en büyük nîmetleri ihsân eden ve ölümlerinin ardından da karşılıklarını verecek olan bir Zât olduğu sâbit olduğuna göre, böyle bir **Mevlâ**'nın yine kulunun faydasına olmak üzere kulundan ibâdet ve taat istemesinin, bunun için de ona peygamber göndermesinin elbette yerinde ve güzel olduğu anlaşılmış olur.

Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ...لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ... ﴾

"...O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur..." cümle-i celîlesiyle **Allâh-u Te'âlâ** Zât'ını İlâh olmakla ve ilâhlıkta Kendisinin hiçbir ortağı bulunmamakla, ayrıca mahlûkātını diriltmeye ve öldürmeye sâdece Kendisinin Kādir olmasıyla vasıflamıştır ki, bundan maksadı, bu vasıflara sâhip olan Zât'ının, kullarına peygamberler gönderme kudretine mâlik olduğunu açıklamaktır.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Araplar tapınılan herşeye 'İlâh' adını takarlardı. Onlardan kimi **Allâh-u Te'âlâ** dışında putlara da taptıkları için onlara 'İlâhlar' derlerdi. İşte bu cümle-i celîlesiyle **Allâh-u Te'âlâ** Kendisinden başka tapınılan herşeyden ilâhlık vasfını nefyederek o sıfatı sâdece Kendisine tanıdı ve ulûhiyyet adına ibâdet olunmaya müstehak olanın sâdece Kendisi olduğunu haber verdi.

Bunun isbâtı olarak da: (يُحْيِي وَيُمِيتُ) **"Diriltir ve öldürür"** kavl-i şerîfini zikretti ki böylece: "Diriltmeye ve öldürmeye gücü yetmeyen ilâh olamaz, Benden başka tapılanlar ise ne ihyâya ne de imâteye mâlik değildirler. O halde Benden başka hiçbir ilâh yoktur!" buyurmuş oldu.

Düşünülecek olursa; **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudretini gösteren bunca sıfat arasında özellikle bu iki vasfının zikredilmesi, hayat ve ölümün önemine binâendir. Çünkü görünüşte, yaşamaktan daha lezzetli bir şey olamaz. Ölümden de daha acı bir şey bulunmaz. İşte bu iki sıfatı yaratmanın **Allâh-u Te'âlâ**'ya âit olması, kulları sâdece O'nun yanında bulunan lezzetli şeylere rağbet etmeye ve ölüm gibi ağır gelen şeylerden Kendisine sığınmaya teşvik içindir.

Haddâdî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... يُحْيِي وَيُمِيتُ ... ﴾

"...Diriltir ve öldürür..." kavl-i şerîfinin mânâsı: "Yaratıkları bir damla sudan diriltir, sonra ecelleri bitince onları öldürür, O'ndan başka kimsenin buna gücü yetmez." demektir. Ayrıca buraya: "Ölüleri mahşere çıkartmak için diriltir, dirileri de dünyâda öldürür." diye de mânâ verilmiştir.

Âyet-i celîlenin sonunda geçen:

﴿ ... فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴾

"...O halde Allâh'a da, o Nebiyy-i Ümmî olan Rasûlüne de îmân edin ki, o da Allâh'a ve kelimelerin(in tümün)**e inanmaktadır. Bir de ona hakkıyla tâbi olun, tâ ki siz** (hakka ve hakîkate) **hidâyet bulabilesiniz!"** cümle-i celîlesinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **"Nebiyy-i Ümmî"** olarak anılması kendisi hakkında bir medih ifâdesidir. Çünkü "Ümmî", okuma yazma bilmeyen anlamına geldiği için, böyle bir zâtın başka kitaplar okuyup önce geçenlerin haberlerini insanlara nakletmeyeceğinden emin olunur, böylece de onun kendisine vahyedilene tâbi olduğu gerçeği ortaya çıkmış olur.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmede zikredilen delillerle **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Kendisinin **Rasûlü** olduğunu ispat ettikten sonra, bu cümle-i celîleyi getirerek **Allâh**'a ve **Rasûlü**'ne îmânı emretmiştir ki, bu tertip çok yerinde ve güzel olmuştur.

Şöyle ki; ilk olarak peygamberleri göndermesinin yadırganacak bir şey olmadığını açıkladıktan sonra, **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Kendi katından gönderilen hak bir **Rasûl** olduğunu beyân etmiş, daha sonra da ilk esas olan **Allâh**'a îmânı,

peşi sıra da onun fer'i olan peygambere inanmayı emretmiştir. Fakat peygambere îmânı emrederken onun iki vasfını öne çıkarmıştır.

Şu bilinmelidir ki; bu iki vasıf **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hak peygamber olduğuna delâlet eden mûcizelere işâret etmektedir, çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mûcizeleri iki türlüdür, birinci kısmı; kıymetli zâtında zuhûr eden mûcizelerdir ki, bunların en büyüğü ve en şereflisi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Ümmî** oluşudur. Bundan dolayı:

Birinci vasıf olarak **Nebiyy-i Ümmî** olduğu zikredilmiştir. Bunun îzâhı şöyle yapılmıştır; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* hiçbir hocadan ilim tahsil etmemiş, hiçbir kitap mutâle'a etmemiş ve âlimlerden hiçbiriyle görüşmesi rast gelmemiştir. Çünkü **Mekke**, ulemâ beldesi değildi. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de bunca ilmi öğrenecek kadar uzun bir zaman **Mekke**'den uzakta kalmadı. Bununla birlikte **Allâh-u Te'âlâ** ona ilim ve hakîkat kapısını açtı da, öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini ihtivâ eden bu yüce Kur'ân'ı ona vahyetti.

İşte hiçbir üstadla görüşmemiş ve hiçbir kitap mutâle'a etmemiş ümmî bir zâtta bunca büyük ilimlerin zuhûr etmesi hiç şüphesiz ki mûcizelerin en büyüklerinden biri olmuştur ve bu cümle-i celîlede geçen: **"O Ümmî Nebî"** kavl-i şerîfiyle buna işâret olunmuştur.

İkinci vasıf ise;

﴿ ... اَلَّذِي يُؤْمِنُ بِاللهِ وَكَلِمَاتِهِ ... ﴾

"...O zât ki Allâh'a ve kelimelerine inanmaktadır..." cümle-i celîlesinde zikredildiği üzere: **"Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Allâh**'a ve O'nun kelimelerine inanmış olması"dır ki böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ikinci tür mûcizesi olan, "Ayın yarılması" ve "Mübârek parmaklarının arasından bir orduya yetecek kadar su fışkırması" gibi kendi zât-i şerîfinin hâricinde zuhûr eden mûcizelere işâret edilmiştir. İşte **"Allâh'ın kelimeleri"** diye adlandırılan şeyler bu tür mûcizelerdir.

Nitekim **Îsâ** *(Aleyhisselâm)*ın var oluşu âdete muhâlif garip bir iş olduğundan **Allâh-u Te'âlâ** ona **"Kelime"** adını takmıştır. Konumuzda da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu tür mûcizeleri hârikulâde garip işler olduğundan **"Allâh'ın kelimeleri"** diye zikredilmiş ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, hem **Allâh**'a, hem de O'nun, kendisinde açıkladığı bütün mûcizelere inandığı bildirilmiştir.

"Beyzâvî ve **Hâzin"** tefsîrlerinde zikredildiği üzere; burada geçen **"Allâh'ın kelimeleri"**nden maksat, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e indirilen Kur'ân âyetlerine şâmil olduğu gibi, diğer peygamberlere indirilen tüm kitaplara ve vahiylere de şâmildir.

Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, diğer peygamberlerin kıssalarından ve kitaplarından kendisine indirilmiş olanlara îmân ettiği açıklandığı için, bir yandan Ehl-i Kitâb **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e uyma emrine imtisâle teşvik edilmiş, diğer yandan da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Allâh**'a inandığı tasrîh edilerek

(açıklanarak), **Allâh**'a îman ile O'nun kelimelerine îmânın birbirinden ayrılamayacağı ve biri olmadan diğerinin gerçekleşemeyeceği hakîkatine dikkat çekilmiştir.

Mücâhid ve **Süddî** *(Rahimehümellâh)*a göre ise; burada zikredilen **"Kelimeler"** tâbirinden **Meryem oğlu Îsâ** *(Aleyhimesselâm)* kastedilmiştir. Çünkü o, bilinen sebepler bulunmaksızın sâdece **Allâh-u Te'âlâ**'nın **"Kün"** kelimesi ile yaratılmıştır. Gerçi bu tâbir umûmî kabul edilerek, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Allâh-u Te'âlâ**'nın bütün kelimelerine inanmış olduğunun beyân edildiği kabul edilirse bu daha şumullü ve gerçekçi olur.

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; burada geçen **"Kelimeler"**den ne kastedildiği hakkında ihtilaf edilmiştir. Tevîl ehlinin geneli bununla Kur'ân-ı Kerîm'in kastedildiği görüşündedirler. Ama bundan **Allâh-u Te'âlâ**'nın, **Rasûlüne** meşrû ettiği helâl-haram, emir-nehiy, hikmet ve ahkâmın kastedilmiş olması da ihtimal dâhilindedir. Nitekim:

﴿ وَإِذِ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ... ﴾

"Rabbi İbrâhîm'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti de, o onları tamamlamıştı..." *(Bakara Sûresi 124)* âyet-i kerîmesinde geçen **"Kelimeler"** bu mânâ ile tefsir edilmiştir.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nübüvvetini kahir delillerle isbat ettikten sonra, onun sözlerine ve fiilerine uymadan onun şerî'atinin tafsîlâtına ulaşılamayacağına işâret etmek üzere âyet-i celîlenin sonunda:

﴿ ... وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴾

"...Ona hakkıyla tâbi olun, tâ ki siz hidâyet bulabilesiniz!" buyurmuştur.

"Beyzâvî, Rûhu'l-beyân ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîlede hidâyetin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îman ve ittibâ'a bağlanması şunu açıkça bildirmektedir ki; bir insan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e inansa fakat onun şerî'atinin hükümlerine riâyeti kendine borç bilerek ona uymasa, bu kişi hidâyetten uzaktır, azgınlık ve dalâlet yollarında yürümeye devâm etmektedir. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَاٰمِنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴾

"(Habîbim! Seninle diğer peygamberler arasında bulunan farkı açıklamak üzere tüm kullara) **de ki: 'Ey insanlar! Şüphesiz ki ben, O Allâh'ın sizin hepinize** (göndermiş olduğu) **elçisiyim ki, göklerin ve yerin** (saltanat ve) **mülkü sâdece Kendisine âittir, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur, O diriltir ve öldürür!**

O halde Allâh'a da, o Nebiyy-i Ümmî olan Rasûlüne de îmân edin ki, o da Allâh'a ve (hem kendisine, hem de diğer peygamberlere indirmiş olduğu) **kelimelerin**(in tümün)**e inanmaktadır.**

Bir de (kuru bir tasdikle yetinmeyip, dînini yaşamakla yükümlü olduğunuzu kabullenerek) **ona hakkıyla tâbi olun, tâ ki siz** (hakka ve hakîkate) **hidâyet bulabilesiniz!"** *(A'râf Sûresi:158)* buyurmaktadır.

Bu ve bir önceki âyet-i kerîmelerden açıkça anlaşıldığı üzere; hidâyet ve felâha erişebilmek ve netîcesinde cennete girmek için, sâdece **Allâh**'a ve âhirete inanmak gibi şartlar yeterli olmadığı gibi, **Rasûlullâh** *(Sallalllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve dîninin doğruluğuna inanmak da yeterli değildir.

Bununla birlikte **Rasûlullâh** *(Sallalllâhu Aleyhi ve Sellem)*e inanmak, ona saygı göstermek, destek çıkmak, getirdiği dîne ve kitaba hakkıyla uymak gibi şartlar da öne sürülmüştür.

Demek oluyor ki; **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in dînini inkâr eden Yahudi ve Hristiyanlar cennete giremeyecektir. Nitekim İslâm dışındaki tüm dinlerden ve inançlardan uzaklaşılıp, Kur'ân-ı Kerîm'e tâbi olunmadan mücerred bir îman yani sâdece: "**Muhammed Allâh**'ın elçisidir, doğru bir insandır, dînî de doğrudur" demek kurtuluş için yeterli olsaydı, o zaman **Ebû Tâlib**'in kurtulmuş olması lazım gelirdi. Çünkü o ölümünden önce:

وَلَقَدْ عَلِمْتُ بِأَنَّ دِينَ مُحَمَّدٍ مِنْ خَيْرِ اَدْيَانِ الْبَرِيَّةِ دِينًا

"Gerçekten ben şunu iyice bildim ki Muhammed'in dîni,
Din olma açısından yaratıkların sâhip olduğu tüm dinlerin en hayırlısıdır" *(İbni Hacer, el-İsâbe, 7/236)* demişti.

Fakat tenkit olunmaktan ve "Ölüm korkusuyla din değiştirdi" denilerek aleyhine konuşulmasından çekindiği için İslâm'a girmeyi kabullenemedi. Bu yüzden de cennete giremedi. Ancak cehennemde ehven bir azap ile cezâlandırılacağı beyân edildi. Nitekim **Abbâs ibni Abdilmuttalib** *(Radıyallâhu Anh)*:

عَنْ عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «يَا رَسُولَ اللهِ! هَلْ نَفَعْتَ أَبَا طَالِبٍ بِشَيْءٍ فَإِنَّهُ كَانَ يَحُوطُكَ وَيَغْضَبُ لَكَ؟» قَالَ: «نَعَمْ هُوَ فِي ضَحْضَاحٍ مِنْ نَارٍ لَوْلاَ أَنَا لَكَانَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ.»

"Yâ **Rasûlellâh**! **Ebû Tâlib**'e hiçbir fayda sağlayabildin mi? Çünkü o seni himâye ediyordu ve senin için (düşmanlarına) kızıyordu" diye sorduğunda **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*:

"Evet! O, cehennemin azâbı en hafif olan yerindedir, eğer ben olmasaydım (benim için yaptığı bu gayret olmasaydı), **elbette o, cehennemin en aşağı tabakasında olurdu."** buyurdu. *(Buhârî, Edeb:115, no:5855, 5/2293)*

Bu sahih rivâyetten de açıkça anlaşıldığı üzere; peygamberin doğruluğuna ve İslâm'ın hayırlı oluşuna inanmak, hattâ peygamberin dönemine kavuşup ona fiilî destekte bulunmak bile insanın cennete girmesini temin etmez.

Hal böyle iken **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* hakkında sâdece: "**Hazret-i Muhammed** de peygamberdir!" demekle bir Hristiyanın cennete girebileceği nasıl iddiâ edilebilir?

Bâzı sapık görüşlü kimseler: "Peygamberimiz 'Yahudi mutlaka Müslüman olsun!' demiyor, 'Hristiyan mutlaka Müslüman olsun!' demiyor, diyor ki: 'Yahudiler ve Hristiyanlar tek **Allâh**'a inansınlar, âhirete inansınlar ve kendi kitaplarında da bulunan iyiliklere göre yaşasınlar (yâni bizim amel-i sâlih dediğimiz şeyler); beni de sahtekârlıkla, yalancılıkla itham etmesinler. Getirdiğim kitabı da şuradan buradan çalıntı olduğunu söylemesinler.' Dolayısıyla 'Bu takdirde onlar da cennete giderler' demiş oluyor." gibi hezeyanlar savuruyorlar. Bu sözü söyleyen kim olursa olsun, îtikādî bir hatâdadır.

Ama birileri çıkıp da: "Bu sözün sâhibi meşhur bir hocadır, elbet bir bildiği vardır" diyecekseler, elbette **Allâh-u Te'âlâ**'nın da onlara bir buyuracağı vardır. Nitekim **Allâh-u Te'âlâ**:

﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَاٰمِنُوا بِاللهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴾

"(Habîbim! Seninle diğer peygamberler arasında bulunan farkı açıklamak üzere tüm kullara) **de ki: "Ey insanlar! Şüphesiz ki ben, O Allâh'ın sizin hepinize** (göndermiş olduğu) **elçisiyim ki, göklerin ve yerin** (saltanat ve) **mülkü sâdece Kendisine âittir, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur, O diriltir ve öldürür!**

O halde Allâh'a da, o Nebiyy-i Ümmî olan Rasûlüne de îmân edin ki, o da Allâh'a ve (hem kendisine, hem de diğer peygamberlere indirmiş olduğu) **kelimelerin**(in tümün)**e inanmaktadır.**

Bir de (kuru bir tasdikle yetinmeyip, dînini yaşamakla yükümlü olduğunuzu kabullenerek) **ona hakkıyla tâbi olun, tâ ki siz hidâyet bulabilesiniz!"** buyurmuştur.

Bu görüşün sâhibi Yahudi ve Hristiyanları insan sınıfından kabul etmeyip bu âyete muhatap saymıyorsa, buna bir diyeceğimiz yoktur. Ama onları insan kabul ettiği halde ve bu âyet-i kerîmenin **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmı olduğuna inandığı halde, hâlâ **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*in onlara da peygamber olarak gönderildiğini, fakat Ehli Kitab'ın ona inanıp tâbi olmadan da hidâyete erebileceğini ve cennete girebileceğini söyleyebiliyorsa, bizim diyeceğimiz ancak:

"Ey Rabbimiz! Bizi hidâyete eriştirdikten sonra kalplerimizi kaydırma!" duâsı olur.

Ayrıca **Allâh-u Te'âlâ** Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyet-i kerîmesinde Ehli Kitab'ın âhirette bir bahâne ortaya koyamaması için kendilerine âhir zaman Peygamberi **Muhammed Mustafâ** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*i gönderdiğini beyân etmiştir. Nitekim onlara hitâben:

﴿ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلٰى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ وَاللهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾

"Ey Ehli Kitap! Gerçekten (insanlar kendilerine) **peygamberler** (göndermemiz)**den bir** (kesinti ve) **fetret üzere** (bulunuyorlar) **iken size Rasûlümüz gelmiştir.**

O size (dînin hükümleri hakkında) **tam mânâsıyla açıklama yapmaktadır, tâ ki siz: 'Bize ne bir müjdeleyici, ne de bir uyarıcı gelmemiştir!' diyemeyesiniz!**

İşte muhakkak size büyük bir müjdeleyici ve tam bir uyarıcı (olan **Muhammed** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*) **gelmiştir. Allâh** (peygamberlerini peş peşe ve ara ara göndermek dâhil) **her şeye** (gücü yeten bir) **Kadîr'dir."** *(Mâide Sûresi:19)* buyurarak, **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*i Ehli Kitab'a niçin gönderdiğini açıklamıştır. Diğer bir âyet-i kerîmesinde de:

﴿ يَا اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ يَهْدِي بِهِ اللهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ اِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾

"Ey kitap ehli (olan Yahudi ve Hristiyanlar)**! Gerçekten de size Rasûlümüz gelmiştir ki; o size kitap**(larınızın beyân etmiş olduğu; **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in evsâfından ve recm âyeti gibi konular)**dan gizlemekte bulunmuş olduğunuz şeylerin birçoğunu iyice açıklamaktadır.** (Açıklanması gerekmeyen suçlarınızdan) **birçoklarını da affetmektedir.**

Muhakkak ki Allâh'tan size (karanlıkları aydınlatan) **büyük bir nur** (sâhibi **Muhammed** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*) **ve** (gizli gerçekleri) **açıklayıcı pek yüce bir kitap** (olan Kur'ân-ı Kerîm) **gelmiştir.**

Rızâsına hakkıyla uymuş bulunanları Allâh onun (okuduğu Kur'ân)**la kurtuluş yollarına eriştirir ve Kendi izniyle**(; dileyip muvaffak kılmasıyla) **onları** (kâfirliğin) **karanlıklar**(ın)**dan** (İslâm'ın) **nûr**(un)**a çıkarır, ayrıca kendilerini** (Zât'ının rızâsına kavuşturacak olan) **dosdoğru bir yola eriştirir."** *(Mâide Sûresi:15-16)* buyurarak, **Rasûlüllâh** *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*e uymayanların kurtuluş yollarına kavuşamayacağını, gâvurluk karanlıklarından kurtulamayacağını ve cennete kavuşturan dosdoğru yola erişemeyeceğini sarâhaten beyân etmiştir.

Demek ki yanlış fikirli bazı ilâhiyatçıların iddiâ ettiği gibi; Bakara Sûresi:62 ve Mâide Sûresi:69. âyet-i kerîmelerinde: "Sâdece **Allâh**'a ve âhiret gününe îmân şartıyla cennete girecekleri" beyân edilen Yahudi ve Hristiyanlardan maksat; İslâm'ı kabullenmeyen günümüzdeki Ehl-i Kitap olmayıp, kendi peygamberleri döneminde hak olan dinlerine tâbi olan Ehl-i Kitap'tır.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ittibâ emri, hem söz, hem de fiil bakımından ona uymayı içine almaktadır. Söz bakımından ittibâ; emir, nehiy, terğîb ve terhîb (teşvik ve tehdit) konularının tümünde mükellefin, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sözünü dinlemesidir.

Fiilî mütâbe'at ise; fiil ya da terk (yapıp yapmama) hususlarında **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gibi davranmaktır ki bu cümle-i celîlede geçen ittibâ emri her iki kısmı da ihtivâ etmektedir. Bu emrin zâhiri vücup ifâde ettiği için **"Ona uyun"** emri, her emrinde ve nehyinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e boyun eğmenin vâcip (zorunlu) olduğuna delil olmuştur.

Yine böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in her yaptığı şeyde kendisine iktidâ (uymak) gerekir. Ancak (uykusunun abdesti bozmaması gibi ve dörtten fazla kadınla evlenebilmesi gibi) bâzı hususlar vardır ki, onların **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in havâssından (özelliklerinden) olduğuna dâir munfasıl (müstakil) bir delil bulunmaktadır. İşte o konularda **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e uymak câiz olmaz.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiği üzere; bu cümle-i celîleden anlaşıldığına göre dînî konularda yapılacak ve terk edilecek her işte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e uymak gereklidir.

Seyyidü't-tâife Cüneyd *(Kuddise Sirruhû)* şöyle buyurmuştur:

«اَلطُّرُقُ كُلُّهَا مَسْدُودَةٌ عَلَى الْخَلْقِ اِلاَّ عَلَى مَنِ اقْتَفَى اَثَرَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاتَّبَعَ سُنَّتَهُ وَلَزِمَ طَرِيقَتَهُ لِاَنَّ طُرُقَ الْخَيْرَاتِ كُلَّهَا مَفْتُوحَةٌ عَلَيْهِ وَعَلَى الْمُقْتَفِينَ أَثَرَهُ وَالْمُتَابِعِينَ سُنَّتَهُ.»

"(**Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaştıracak) bütün yollar kullara kapalıdır, ancak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in izine uyanlar, sünnetine tâbi olanlar ve yoluna yapışanlar müstesnâ! Zîrâ hayır yollarının tamâmı **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, bir de onun izini izleyenlere ve sünnetine tâbi olanlara açıktır."

Ârif-i Vâsıl, Vâris-i Kâmil Şeyh Muhyiddîn ibni Arabî *(Kuddise Sirruhû)* sünnet ve sünnînin beyânı hakkında şöyle demiştir: "İnsan şerî'at nazarında üç kimseden biri olmaktan boş kalamaz; ya hâlis muhlis bâtınî (âyet ve hadislerin zâhirî ifâdelerini nazar-ı itibâra almayan biri) olur ki bizce o kişi, hal ve fiil bakımından mücerred tevhîde kāil olan (**Allâh-u Te'âlâ**'nın birliğini kabul etmekle her şeyin bittiğini savunan)dır.

Bu görüş, şerî'at hükümlerini boşa çıkarmaya ve onların müşahhas varlıklarını gerçeğinden döndürmeye sebebiyet verir. Din kāidelerinden herhangi bir kāideyi ya da yemek, içmek ve cimâ gibi âdetler kabîlinden de olsa sünnetlerden bir sünneti yıkmaya sebebiyet verecek olan her şey kayıtsız şartsız zemmolunmuştur (kötülenmiştir). **Allâh-u Te'âlâ** bizi de sizi de bundan korusun!

Yâhut kişi hâlis muhlis zâhirî (âyet ve hadislerin sâdece dış mânâlarını nazar-ı îtibâra alan) çelişkili biri olur, o derece ki bu tutumu kendisini tecsîm ve teşbîhe (**Allâh-u Te'âlâ**'ya cismiyet vasıfları yakıştırmaya ve O'nu yaratıklarına benzetmeye) sürükler. Îtikatlar bâbında bu iki hâle düşmekten **Allâh**'a sığınırız!

Ya da (bu bapta değerlendirebileceğimiz bir) insan şerî'atin zâhirî hükümleriyle alâkalı ilimlere sâhip olan fakat (**Allâh-u Te'âlâ**'ya ulaşma yolu olan tarîkat vazîfeleriyle meşgul olmaya nispetle mâsivâ ve) dünyâ sevgisi (sayılabilecek olan zâhirî ilimlerle iştigalleri) sebebiyle kalpleri melekût âlemini gözle görür hâle gelmekten perdelenmiş olan fıkıh âlimlerinden bir fakîhin yolunda güvenilen bir kimse hâline gelir. Bu nedenle sen onu kendi bildiğinin dışına çıkmaktan çekingen görürsün.

İşte böyle bir kimse **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sünnetlerinden bir sünneti duyduğu zaman onu diğer fakîhin görüşüne havâle eder de onunla amel etmez. Sen o sünnetin fazîletleri hakkında bin tane me'sûr hadîs getirecek olsan da onları

duymazdan gelir, hattâ kendi uyduğu fıkıhçı, o hadîsi kitabında almadığı için bu kişi tâbi'în ve selefin öncüleri olan büyüklerin rivâyeti hakkında bile sû-i zanda (kötü düşüncede) bulunur.

İşte bu gibiler de şerî'ate göre tenkit edilen sınıfa ilhak edilmiştir. Bizi ve sizi bu gibilerden kılmasından ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya sığınırız ve ilticâ ederiz!

Bir de öyle kul vardır ki; dilbilgisi anlayışı üzere şerî'atle birlikte hareket eder, fazîletli ibâdetler ve âdetlerle ilgili en ufak bir şeyde bile adım adım Şerî'at Sâhibinin yürüdüğü yerde yürür, durduğu yerde durur ve mûteber hadîs kitaplarını mütâle'aları sırasında kendisine görünenler nispetinde yâhut mütâle'a ehlinden değilse îtimad edilen üstâdından ve şeyhinden kulağına gelen bilgiler müvâcehesinde (doğrultusunda) tüm ilgisini ve bütün gayretini, ibâdetler olsun, âdetler olsun her işinde ef'âl-i **Muhammediyye**'den (**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yaptıklarından) hiçbirini kaçırmamaya sarf eder.

İşte bu davranış, sünnetten ibâret olan orta bir yoldur, böyle davranan da sünnî (sünnete bağlı bir kimse)dir. İşte bu yolu tutmak sâyesinde **Allâh**'ın, kuluna muhabbeti sahih olur (gerçekleşir)."

Nakledildiğine göre **Şeyh-i Ekber** Kuddise Sirruhü'l-ethar şöyle demiştir:

«رَاعَيْتُ جَمِيعَ مَا صَدَرَ عَنِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلاَمُ سِوَى وَاحِدٍ وَهُوَ اَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ زَوَّجَ بِنْتَهُ عَلِيًّا رَضِىَ اللهُ عَنْهُ وَكَانَ يَبِيتُ فِى بَيْتِهَا بِلاَ تَكَلُّفٍ وَلَمْ يَكُنْ لِى بِنْتٌ حَتَّى اَفْعَلَ كَذَلِكَ.»

"**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*den sudûr etmiş olan fiillerin hepsini gözettim (onun bütün yaptıklarını yaptım), ancak biri müstesnâ ki o da, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* kızını **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* ile evlendirmişti, bu nedenle hiç çekinmeden onun evinde geceleyebiliyordu, ama benim kızım olmadığından bunu yapamadım."

Sultânü'l Ârifîn Ebû Yezîd el-Bestâmî *(Kuddise Sirruhû)*nun ihvânından biri şöyle anlatmıştır: "Kendisi bir gün arkadaşlarına: 'Kalkın, kendini velîlikle teşhîr eden şu adama bir bakalım!' dedi. Biz de yola koyulduk, birden bire o adamla karşılaştık! O kişi mescide gitmeye niyetlenmişken kıble tarafına doğru tükürdü, bunu gören **Ebû Yezîd** *(Kuddise Sirruhû)* ona selâm bile vermeden geri döndü ve:

«هٰذَا لَيْسَ بِمَأْمُونٍ عَلَى اَدَبٍ مِنْ اٰدَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَيْفَ يَكُونُ مَأْمُونًا عَلَى مَا يَدَّعِيهِ مِنْ مَقَامَاتِ الْاَوْلِيَاءِ وَالصِّدِّيقِينَ.»

'Bu kişi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in edeplerinden bir edep husûsunda bile güvenilir değilken, velîlerin ve sıddîkların makamlarıyla ilgili olarak yaptığı iddialarında kendisine nasıl güvenilecek?!' dedi.

Rivâyete göre **Ahmed ibni Hanbel** *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: "Bir gün ben soyunarak suya giren bir toplulukla birlikteydim. Ben:

«مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَلَا يَدْخُلِ الْحَمَّامَ بِغَيْرِ إِزَارٍ.»

"Allâh'a ve âhiret gününe îmân eden kimse peştamalsız hamama girmesin!" *(Tirmizî, Edeb:43, no:2801, 5/113; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:14657, 5/101; Nesâî, Gusül:2, no:399, 1/216; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/258)* hadîs-i şerîfiyle amel ettim de soyunmadım ve o gece:

«يَا اَحْمَدُ! اَبْشِرْ فَاِنَّ اللهَ قَدْ غَفَرَ لَكَ بِاسْتِعْمَالِكَ السُّنَّةَ وَجَعَلَكَ اِمَامًا يُقْتَدَى بِكَ.»

"Ey **Ahmed**! Sana müjde olsun, şüphesiz ki **Allâh** sünneti tatbik etmen sebebiyle seni affetti ve seni kendisine uyulan bir imam yaptı." diyen birini gördüm, o zaman ben: "Sen kimsin?" deyince o: "**Cibrîl**'im!" dedi."

Âbis ibni Rabî'a *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "Ben **Ömer ibni Hattâb** *(Radıyallâhu Anh)*ı **Hacer-i Esved**'i öperken gördüğümde o:

«اِنِّى لَأَعْلَمُ اَنَّكَ حَجَرٌ لاَ تَنْفَعُ وَلاَ تَضُرُّ وَلَوْلاَ اَنِّى رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ يُقَبِّلُكَ مَا قَبَّلْتُكَ.»

'Şüphesiz ki ben senin fayda ve zarar veremeyecek bir taş olduğunu elbette bilmekteyim. Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in seni öptüğünü görmeseydim seni öpmezdim!'** derdi." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/258; Ahmed ibni Hanbel, el-Müsned, no:229, 1/354)*

Meşâyıh şu konuda ittifak etmişlerdir ki; riyâzatı kabullenme hususunda, yularını bir köpeğin eline sarkıtıp da kendi tabii karârıyla hareket edemeyen kişinin nefsi, yularını kendi nefsinin hükmüne verip hayvanlar gibi onu istediği tarafa salıverenden daha fazla dayanıklıdır. O halde senin yapman gereken, kendini koyvereceğine bir şeye tâbi olmandır.

(**Sa'dî Şîrâzî** *(Kuddise sirruhû)* şöyle demiştir:)

سَگِ اَصْحَابِ كَهْف رُوزِى چَنْد پَى نِيكَانْ گِرِفْت و مَرْدُمْ شُدْ

"Ashâb-ı Kehf'in köpeği birkaç gün,
İyi adamların izini tuttu da insan oldu."

(Sa'dî Şîrâzî, Gülistân; bab:1, hikâye:4)

Ashâb-ı Kehf'in peşine takılıp onların ardı sıra giden köpek insân mertebesine vâsıl oldu (ulaştı). Ayrıca âyet-i kerîmelerde insânlar gibi zikrolunmaktan öte, müminlerle berâber cennete girecektir. İşte insan olması budur. Bunların kıssası meşhûrdur.

"Mişkatü'l-Envâr"*da buyurur ki: "Icl-i* ***İbrâhîm (İbrâhîm*** *(Aleyhisselâm)ın buzağısı), Kebş-i* ***İsmâ'îl (İsmâ'îl*** *(Aleyhisselâm)ın koçu), Nâka-i* ***Sâlih (Sâlih*** *(Aleyhisselâm)ın devesi), Bakara-i* ***Mûsâ (Mûsâ*** *(Aleyhisselâm)ın sığırı), Hût-i* ***Yûnus (Yûnus*** *(Aleyhisselâm)ın balığı), Hımâr-i* ***Uzeyr (Uzeyr*** *(Aleyhisselâm)ın merkebi), Nemle-i* ***Süleymân (Süleymân*** *(Aleyhisselâm)ın karıncası), Hüdhüd-ü* ***Belkıs (Belkıs****'tan haber getiren* ***Hüdhüd),*** *Kelb-i* ***Ashâb-i Kehf (Ashâb-i Kehf****'in köpeği) ve Nâka-i* ***Muhammed (Muhammed*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in devesi), işte bunların hepsi cennete girerler."* *(Sûdî Efendi, Şem'î Efendi,Gülistân Şerhi: sh.88; Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/50-51)*

Mâdem bir şeye uyacaksın, o halde gönderilenlerin Efendisi olan **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e uy ki, **Âdem** *(Aleyhisselâm)* ve onun dışındaki tüm nebîler ve velîler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sancağı altındadır. (**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dönemine yetişemediğine göre) onun ümmetinden birine uyacaksan, sakın sen sâdece "Bu kişi, insanlar arasında meşhur, emirler ve sultanlar arasında makbul bir

adamdır" diye ona uyma! Doğrusu sana düşen, evvelâ hakkı tanıman sonra o hak(kın terâzisi) ile insanları tartmandır.

Rabbânî ilmin kapısı olan **Ali** *(Radıyallâhu Anh)* işte bu konuda:

«مَنْ عَرَفَ الْحَقَّ بِالرِّجَالِ حَارَ فِى مَتَاهَاتِ الضَّلاَلِ بَلِ اعْرِفِ الْحَقَّ تَعْرِفْ اَهْلَهُ.»

"Hakkı adamlarla tanımaya kalkan kişi sapıklık çöllerinde şaşıp kalır. Doğrusu sen önce hakkı tanı ki, hak ehlini (hakkın tartısıyla) **tanıyasın!"** buyurmuştur. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/258)*

Sen **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ne kadar fazla ittibâ edersen onunla münâsebetin o kadar kuvvetlenir ve seninle onun arasındaki sevgi alâkası o nispette güç kazanır. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e salât okumak yâhut kabrini ziyâret etmek ya da müezzinin söylediklerini tekrarlayıp akabinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e duâ etmek gibi, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*le ilgili olarak işlediklerin sebebiyle onun şefaatine müstehak olursun.

Ulemânın beyânına göre, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şa'r-i şerîfi (mübârek saçından veyâ sakalından bir kıl) yâhut asâsı veyâ kamçısı bir günahkârın kabrinin üzerine konsa, o kıymetli hazînenin bereketleriyle elbette o günahkâr azaptan kurtulur.

Bir insanın evinde yâhut beldesinde böyle bir mukaddes emânet bulunsa onun bereketleriyle o mekânın sâkinlerine bir belâ isâbet etmez. Kendileri fark etmeseler de bu böyle olur. Zemzem suyu ve onunla ıslatılmış kefen, Kâ'be örtüsünün iç kısmı ve onunla kefenlenmek de bu kabildendir.

İmâm-ı Ğazalî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bu meseleye dışardan bir örnek istersen şunu bil ki; herkim bir sultana itaat eder ve ona tâzimde bulunursa, bir şehre girdiğinde orada onun sadağından bir ok veyâ ona âit bir kamçı görse, o şehre ve halkına da tâzim etmeye başlar.

İşte melekler **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâzim etmektedirler, bir evde veyâ şehirde yâhut kabirde onun kıymetli emânetlerini gördükleri zaman sâhibine de tâzim ederler ve onun azâbını dindirirler.

Bu sebepten dolayıdır ki ölülerin kabirleri üzerine Mushafların konması, mezarlarının başlarında Kur'ân-ı Kerîm okunması, kâğıtlar üzerine Kur'ân yazılıp ölülerin ellerine konması mevtâya fayda verir." **"el-Esrârü'l-Muhammediyye"** isimli eserde böylecedir!

Ey **Allâh! Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sevgisini bizim dâimî sanatımız yap ve şefaatini bize nasip et!

"Mesnevî"nin üçüncü cildinde (**Mevlânâ** *(Kuddise Sirruhû)*) şöyle buyurmuştur:

اَزْ اَنَسْ فَرْزَنْدِ مَالِكْ آمَدَه سْتْ كِه بَمِهْمَانِيِّ اُو شَخْصِى شُدَه سْتْ

"Enes ibn-i Mâlik'den rivâyettir (şöyle),
Birisi gitmişti ona misâfirliğe." *(Mesnevî-i Ma'nevî, 3 /3110)*

Nitekim **"Sünen-i Ebû Dâvûd"**da bu hadîs-i şerîfi **Kâ'b ibn-i Mâlik** *(Radıyallâhu anh)* şöyle rivâyet eder:

Hazret-i Fahr-i âlem (Sallâllâhu Aleyhi ve Selem) üç parmağıyla yerlerdi ve mübârek ellerini bulaşık etmeyinceye kadar (yalamadıkça) mendile silmezlerdi.

Katâde ibni Nu'mân *(Radıyallâhu anh)*dan da şöyle rivâyet olunur ki;

كَانَ عِنْدَ اَنَسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ مِنْدِيلٌ اِذَا اتَّسَخَ اَلْقَاهُ فِى النَّارِ فَيَنْظَفُ يَقُولُ: «اَلنَّبِىُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَسَحَ بِهِ وَجْهَهُ وَالنَّارُ لَا تَأْكُلُ شَيْئًا مَرَّ عَلٰى وُجُوهِ الْأَنْبِيَاءِ اَوْ غُطِّيَتْ بِهِ.»

"**Hazret-i Enes**'in yanında bir mendil vardı, kirlenince onu ateşe atar, o da temizlenirdi. Kendisi bu hususta: **'Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **bunu yüzüne sürdü, ateş peygamberlerin yüzlerine değen ya da yüzlerine örtülen şeyleri yiyemez!'** derdi." **"Nüzhetü'n-nâzirîn"**de böylecedir.

Bir gün **Hazret-i Rasûl-i Mükerrem** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Selem)* mübârek elleriyle yemek yedi ve bir mendile silip onu **Enes ibn-i Mâlik** *(Radıyallâhu anh)* **Hazretleri**'ne verdi. O da onu teberrüken ve teyemmünen (bereketlenmek için) muhâfaza etti.

اُو حِكَايَتْ كَرْدْ كَزْ بَعْدِ طَعَامْ دِيدْ اَنَسْ دَسْتَارْ خوَانْ رَا زُرْدْ فَامْ

"O (misâfir olan zât) **anlattı ki; yemekten sonra,**
Enes Hazretleri peşkiri (sofra havlusunu) **sararmış gördü."** *(Mesnevî-i Ma'nevî, 3 /3111)*

Misâfirden kastedilen kişinin, hadîs-i şerîfi rivâyet eden **Katâde ibn-i Nu'mân** *(Radıyallâhu anh)* olması muhtemeldir.

چِرْكِين و آلُودَه گُفْتْ اَىْ خَادِمَه اَنْدَرْ اَفْگَنْ دَرْ تَنُورَشْ يَكْ دَمَه

"(Peşkiri) kirlenmiş ve bulanmış (görünce, câriyesine) **dedi ki:**
"Ey hizmette bulunan! Şunu bir süre fırının içine at!"

دَرْ تَنُورِ پُرْ زَآتَشْ دَرْ فِگَنْدْ آنْ زَمَانْ دَسْتَارْ خوَانْ رَا هُوشْمَنْدْ

"O akıllı (hizmetçi kadın)**, peşkiri derhâl,**
Ateşle dolu (yanmakta olan) **fırına attı."**

جُمْلَه مِهْمَانَانْ دَرْ آنْ حَيْرَانْ شُدَنْدْ اِنْتِظَارِ دُودِ كَنْدُورِى بُدَنْدْ

"(Oradaki) **tüm misâfirler bu duruma hayrette kaldılar,**
Peşkirin dumanını(n çıkmasını) **beklemeye başladılar."**
(Mesnevî-i Ma'nevî, 3 /3112-3114)

O peşkirin yanacağını zannediyorlardı.

بَعْدِ يَكْ سَاعَتْ بَرْ آوَرْدْ اَزْ تَنُورْ پَاكْ و اِسْپِيدْ و اَزْآنْ اَوْسَاخْ دُورْ

"Bir müddet sonra (hizmetçi onu) **fırından çıkarttı,**
(Peşkir) **temiz, beyaz ve kirlerinden arınmıştı.** *(Mesnevî-i Ma'nevî, 3 /3115)*

Peşkir fırından, bilakis beyazlaşmış ve pâklaşmış olarak çıktı.

قَوْمْ گُفْتَنْدْ اَىْ صَحَابِىِ عَزِيزْ چُونْ نَسُوزِيدْ و مُنَقّى گَشْتْ نِيزْ ؟

"(Misâfir) **topluluk** (Hazret-i Enes'e) **dediler ki: 'Ey azîz sahâbî!**
(Bu peşkir böyle) **nasıl yanmadı, hem de** (üstelik) **tertemiz oldu?"**

گُفْتْ زَآنْكِه مُصْطَفٰى دَسْتْ و دَهَانْ بَسْ بَمَالِيدْ اَنْدَرِينْ دَسْتَارْ خوَانْ

"O dedi ki: Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Selem)* (mübârek) **elini ve ağzını,**

Birçok defâ bu peşkirle sildi de ondan."

(Mesnevî-i Ma'nevî, 3 /3116-3117)

اَیْ دِلِ تَرْسَنْدَه اَزْ نَار و عَذَابْ بَا چُنَانْ دَسْت و لَبِی کُنْ اِقْتِرَابْ

"Ey ateşten ve azaptan korkan gönül!
(İşte) böylesi bir el ve dudağa yakın ol(maya bak)**!"**

(Mesnevî-i Ma'nevî, 3 /3118)

*Kıssadan hisse budur ki: Eğer, "Böyle bir el nerede olur ki, ben ona yakın olayım" dersen, cevap odur ki: "Bu elin sâhipleri kâmil olan zâtlar ve ilmiyle amel eden âlimlerdir. Zîrâ bunlar hulefâullâh (**Allâh**'ın halîfeleri), ümenây-i rusül (peygamberlerin eminleri) ve verese-i **Nebiyy-i Muhtâr**'dır (seçkin peygamberin vârisleridir). **Ali** (Radıyallâhu Anh)dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem) şöyle buyurmuştur:*

عَنْ عَلِيٍّ رَضِىَ اللهُ قَالَ: قَالَ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ: «اَلْعُلَمَاءُ خُلَفَاءُ اللهِ، وَاُمَنَاءُ الرُّسُلِ، وَوَرَثَةُ الْاَنْبِيَاءِ، وَوَرَثَتِى.»

"Âlimler Allâh'ın halîfeleridir, peygamberlerin güvendiği kimselerdir, enbiyânın vârisleridir, benim de vârislerimdir!" *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:3/272; Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:5703, 4/504)*

Şimdi halîfe, müstahlefin (yerine geçtiği kimsenin) aynıdır.

«اَلنَّائِبُ كَالْقَاضِى!»

"Vekîl, kadı gibidir!" *kavli bu husûsun bir şâhidi ve açıklayıcısıdır. Bu zâtlar **Rasûl**'ün **Rasûlü**'dür. O halde **Rasûl**'ün **Rasûlü** kendi asrında **Rasûl** gibidir. İşte bunların eli ve ağızları da, **Hazret-i Nebî** (Sallâllâhu Aleyhi ve Selem)in mübârek el ve ağızları gibidir. Öyle olunca, bunların el ve dudağına yaklaşmak, böyle bir el ve dudağa yaklaşmak olur. Bunların el ve dudağına yakın olanlar, âhiret azâbından kurtulurlar. El ve dudağa yakın olmaktan murâd, bi'ât etmek, ağız ve dudaklarından dökülen latîf (hoş) kelimelerini dinleyip kabul etmektir.*

چُونْ جَمَادِی رَا چُنِینْ تَشْرِیفْ دَادْ جَانِ عَاشِقْ رَا چِهَا خوَاهَدْ گُشَادْ ؟

"(Rasûl-i Ekrem, peşkir gibi**) cansız bir şeye böyle şeref verirse,**
Ya âşığı olan bir kimsenin rûhuna neler açar? (Düşünsene!) *(Mesnevî-i Ma'nevî, 3 /3119)*

Yâni O Hazret'in el ve ağzı, bir cansız mendile bile böyle bir şeref verir ve onu ateşten kurtulmak ve yanmamak mertebesine erdirirse, âşığın rûhuna neler açar, sen düşün! O Hazrete ve O'nun sünnetine mütâbe'at edersen (uyarsan) ve muhabbet kılarsan, saâdet-i dâreyne (iki cihan mutluluğuna) kavuşursun ve ilminden de, zevkinden de haz alırsın ve civârına yol bulursun. *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:3/272)*

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Hüseyn** (Kuddise Sirruhû) şöyle demiştir: "Şüphesiz **Hakk**, birtakım vâsıtalarla bâzı mükellefiyetler getirmiştir. Bir de hakîkatlerle alâkalı tekliflerde bulunmuştur. Hakîkat âleminin tekliflerinin mârifetleri **Hakk**'tan zuhûr edip tekrar **Hakk**'a dönmüştür. Vâsıtaların ortaya koyduğu tekliflerin mârifetleri ise **Allâh-u Te'âlâ**'nın gayrinden sudûr ettiği için O'na ulaşmaz.

İşte bütün bunlar **Hakk**'ın halka acımasıdır ki, O bunu, Kendisinden sudûr edenden başkasıyla Kendisine ulaşılamayacağını bildiği için yapmıştır."

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmesinde **Habîbine**: "Seni yükselttiğimiz makamı açıkça beyân et! Sana yaptığımız ikramları fasih bir dille anlat ve: 'Ben sizin hepinize peygamber olarak gönderilmiş biriyim, tümünüzden üstün kılınmışım, bakıp ibret alan ve düşünüp derinlemesine araştıran kimseler için benim dînim tafsîl edilmiştir.

Benim İlâhım, Kendisiyle çekişecek bir ortağı bulunmayan, Kendisine müşâbih bir benzeri olmayan ve mülkünde dilediği hükmü verme tasarrufu ancak Kendisine âit olan bir Zât'tır. O'nun hükme bağladığı ve yürürlüğe koyduğu hükümlerinden biri de, size emrettiği şeyler husûsunda O'na itaat edesiniz ve sizi engellediği şeyleri işlemekten sakınasınız diye beni size peygamber olarak göndermesi olmuştur.

İşte O'nun size emrettiği şeylerden biri de: '**Nebiyy-i Ümmî**'ye îmân edin, dünyâ ve ukbâda felâha erebilmeniz için ona ittibâ edin, tâ ki bu sâyede zülfâyı (mânevî yakınlığı) ve hüsnâyı (cenneti) hak edesiniz ve belvâ (belâ)dan da, hevâ (kötü arzu)dan da halâs olabilesiniz!' de! diye hitap etmiş olmaktadır."

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bir mürid en yüksek mertebeye ulaşsa da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ittibâsız yapamaz. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**: **"Ona uyun ki hidâyet bulasınız!"** buyurmuştur. Hidâyetin nihâyeti yoktur, çünkü ubûdiyyet edepleri rubûbiyyete tâzim ile birlikte olmalıdır.

Rubûbiyet müşâhedesinde (**Allâh-u Te'âlâ**'nın büyüklüğünü takdir husûsunda) terakkînin nihâyeti (ilerlemenin sonu) olmadığı gibi, kulluk edeplerini takınmanın da sonu yoktur. Ama **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in öğretmesi aracılık yapmadan nasıl kulluk yapılacağı anlaşılamaz.

Demek ki bir kul hangi makama ulaşsa da ve ne kadar mârifet (**Allâh-u Te'âlâ**'yı tanıma mertebesi) kazansa da **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vâsıtalığı bir kuldan ayrılamaz.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen (لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ) cümlesindeki (هُوَ) zamiri, gâip zamîridir ki bu lafız **Allâh-u Te'âlâ**'nın en husûsî isimlerindendir. Çünkü gaybet-i hakîkiyye (gerçek mânâda ulaşılmazlık) ancak **Allâh-u Te'âlâ**'ya mahsustur. Çünkü akıllar O'nu tasavvur edemez, vehimler de O'nu tahdit edemez (sınırlayamaz).

Bu ism-i şerîf, gaybın ikinci mertebesinin adıdır ki o mertebe, Zât taayyünlerinin (**Allâh-u Te'âlâ**'nın var edip açığa çıkardığı mertebelerin) ilki olur, aynı zamanda o, **el-Bâtın** ism-i şerîfiyle **ez-Zâhir** ism-i şerîfinin hükümleri arasında birleştiricilik yapan bir berzah konumundadır. (Bu mertebe, gayb makamından ayrılıp açığa çıktığı için "Görünmeyen" mânâsındaki ism-i şerîf ile "Görünen" mânâsındaki ism-i şerîfin aralarında köprü vazîfesi görür.)

(هُوَ) ism-i şerîfinin sonundaki vav da gizlenirse işte o zaman **Hazarât-ı Zât** (Zât'a âit makamlar)ın Hazret-i Ûlâsı (ilk mertebesi) olan Ğaybu'l-ğayb Hazretinin (gizlinin de gizlisi olan öz Zât mertebesinin) adı olur ki, aynı zamanda bu bütün isimlerin fâtihasıdır ve kitapların anasıdır. Bu îtibarla da harfler içerisinde elif menzilesindedir.

Abdurrahmân el-Bestâmî *(Kuddise Sirruhû)*ya âit **"Tervîhu'l-kulûb"** nâmındaki eserde böylecedir.

Şunu bil ki; mukarreb kullar **Allâh-u Te'âlâ**'dan başka bir varlık görmedikleri için "Hû" dedikleri zaman **Allâh-u Sübhânehû**'ya işâret etmiş olurlar, öncesinde merciinin geçmiş olup olmaması fark etmez Bu konunun tahkîki, **İbnü'ş-Şeyh**'in hâşiyelerinde (**"Beyzâvî Tefsîri"**nin **"Şeyhzâde Hâşiyesin"**de) İhlâs Sûresinde yapılmıştır.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

***Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in bütün insanlara hattâ bütün âlemlere peygamber ve rahmet olarak gönderildiği:*

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

"(Rasûlüm!) **Biz seni** (Arap-Acem, siyah-beyaz ayrımı olmaksızın) **topluca bütün insanlara, ancak** (inananlar için) **gerçek bir müjdeleyici ve** (inkâr edenler için) **tam bir uyarıcı olarak gönderdik. Lâkin insanların pek çoğu** (bu gerçeği) **bilmez** (olduklarından, bu cehâletleri onları sana karşı gelmeye sürük)**ler** (durur)." *(Sebe Sûresi:28)*

﴿ تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا ﴾

"**O Zât'ın** (hayrı ve) **bereketi dâimâ pek çok olmuştur ki O,** (hakkı bâtıldan ve helâli haramdan ayırıcı vasfıyla) **Furkān** (ismine sâhip olan Kur'ân)**ı** (en büyük) **kulu** (**Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*) **üzerine** (hâdiseler gerektirdikçe, zaman zaman) **peyderpey indirmiştir, tâ ki o** (peygamber ve Kur'ân), (insan ve cin toplumları dâhil) **bütün âlemler için bir uyarıcı olsun!"** *(Furkān Sûresi:1)*

﴿ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ ﴾

"(Habîbim!) **Biz seni** (cinler, melekler, kâfir ve Müslüman tüm insanlar dâhil) **bütün âlemler için ancak büyük bir rahmet olarak gönderdik.** (Nitekim kâfirler bile maymuna, domuza dönmekten ve topluca helâk olmaktan senin hürmetine korunmuşlardır!)" *(Enbiyâ Sûresi:107)*

***Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)in "Ümmî" olmasının ve ümmîlere gönderilmesinin hikmetleri:*

﴿ وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ ﴾

"(Habîbim!) **Sen bu** (Kur'â)**ndan önce hiçbir kitabı okumakta değildin, onu sağ elinle de yazamıyordun! Öyle olsaydı, bâtılda ısrarcı olanlar elbette** ('Acaba bunu başkalarından mı öğrendin?' diye) **şüpheye düşerdi."** *(Ankebût Sûresi:48)*

﴿ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ اٰيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴾

"O'dur ancak O Zât ki; (melek ve cin türünden değil de, anlaşmaları kolay olsun için) **kendileri** (gibi **Âdem** nesli)**nden olan değerli bir Rasûlü** (okuma-yazma bilmeyen) **ümmîler arasında göndermiştir ki, o onlar üzerine O (Allâh-u Sübhânehû)nun âyetlerini peş peşe okumaktadır, onları** (maddî ve mânevî pisliklerden) **iyice arındırmaktadır, bir de kendilerine o** (yüce) **Kitab** (olan Kur'ân)**ı ve hikmeti**(; sünnet ve fıkhı) **öğretmektedir. Oysa şüphesiz onlar daha önce elbette apaçık bir dalâlet** (ve sapıklık) **içinde bulunmuşlardı."** *(Cumâ Sûresi:2)*

Rasûlüllâh** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)**e ittibâ'ın, Kur'ân-ı Kerîm'e uymadan mümkün olmayacağı:

﴿ اِتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ ﴾

"O, göklerde de yerde de (ibâdet olunmaya lâyık olan) **Allâh'tır. Gizlinizi de, açığınızı da bilmektedir,** (hayırdan ve şerden) **kazanmakta olduğunuz şeyleri de bilmektedir**(, bu yanılmaz ilmine göre de herkese karşılığını verecektir)." *(A'raf Sûresi:3)*

﴿ وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (159)

(وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى) **Mûsâ'nın kavminden vardır,** ne? (أُمَّةٌ) **bir topluluk,** öyle topluluk ki,) (يَهْدُونَ **hidâyete eriştirmekteydiler,** neyle? (بِالْحَقِّ) **hak ile,** daha, (وَبِهِ) **ancak onunla,**) (يَعْدِلُونَ **adâletli davranmaktaydılar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Mûsâ'nın kavminden de bir topluluk vardı ki, hak üzere bulunarak */hak (olan nasîhatler) ile/* (insanları) **hidâyete eriştirmekteydiler ve ancak onunla** (hüküm verip, zulme sapmayarak) **adâletli davranmaktaydılar."**

Î Z Â H Â T

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in evsâfını beyân edip, herkesin ona uyması gerektiğini açıkladıktan sonra **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kavminden de hakka uyan ve ona hidâyet olunan bir cemaat bulunduğunu beyân etti ki, "Ümmet" lafzı, kesret (çokluk) ifâde ettiği için bunların birkaç kişiden ibâret olmadığı anlaşılmaktadır.

"Beyzâvî, Hâzin ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; âyet-i celîlede geçen: (يَهْدُونَ) cümlesinin mef'ûlü mahzuf olup mânâ: "İnsanları hak söz ile doğru yola eriştirmektedirler!" şeklindedir. Gerçi bunu lâzım fiil kabûl ederek: "Hak ile hidâyet bulurlar, doğru yolda istikamet gösterirler ve onunla amel ederler, dolayısıyla ona irşâd ederler!" şeklinde mânâ verenler de olmuştur.

(وَبِهِ يَعْدِلُونَ) **"Ancak onunla adâletli olurlar"** cümle-i celîlesinin mânâsı ise: "Aralarında verdikleri hükümlerde zulme meyletmezler ve alırken de verirken de her konuda adâletle vasıflanırlar!" şeklindedir.

"Fahrurrâzî, Beğavî, Hâzin ve **Âlûsî"** gibi birçok tefsirde bu âyet-i kerîmede geçen **"Ümmet"**in kimler olduğu hakkında ihtilâf edilmiştir.

Birinci görüşe göre; bunlar, tahrif edilmeden önce **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın dînine uyanlardır. Nitekim **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* şöyle anlatmıştır:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ مُوسٰى: «يَا رَبِّ! أَجِدُ أُمَّةً اَنَاجِيلُهُمْ فِي قُلُوبِهِمْ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةٌ تَكُونُ بَعْدَكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! أَجِدُ أُمَّةً يُصَلُّونَ الْخَمْسَ تَكُونُ كَفَّارَةً لِمَا بَيْنَهُنَّ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةٌ تَكُونُ بَعْدَكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! أَجِدُ أُمَّةً يُعْطُونَ صَدَقَاتِ أَمْوَالِهِمْ ثُمَّ تَرْجِعُ فِيهِمْ فَيَأْكُلُونَ؟ قَالَ: تِلْكَ أُمَّةٌ تَكُونُ بَعْدَكَ أُمَّةُ أَحْمَدَ. قَالَ: يَا رَبِّ! اِجْعَلْنِي مِنْ أُمَّةِ أَحْمَدَ. فَأَنْزَلَ اللهُ كَهَيْئَةِ الْمُرْضِيَةِ لِمُوسٰى: ﴿وَمِنْ قَوْمِ مُوسٰى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾.»

"Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: **'Yâ Rabbi! Bir ümmet buluyorum ki İncilleri kalplerinde olacak!** (Onlar kim?)**' deyince Allâh-u Te'âlâ: 'Onlar senden sonra olacak bir ümmettir, Ahmed'in ümmetidir!' buyurdu. Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*: **'Yâ Rabbi! Bir ümmet buluyorum ki beş vakit namazı kılacaklar ve o namazlar, aralarındakilere** (yâni beş vakit namaz, aralarında işlenen günahlara) **keffâret olacaklar!' dedi.**

Allâh-u Te'âlâ: 'Onlar senden sonra olacak bir ümmettir, Ahmed'in ümmetidir!' buyurdu. O zaman Mûsâ *(Aleyhisselâm)*: **'Yâ Rabbi! Beni Ahmed'in ümmetinden yap!' diye duâ edince Allâh-u Te'âlâ sanki Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı **râzı etsin diye: 'Mûsâ'nın kavminden de bir topluluk vardı ki, hak üzere bulunarak** (insanları) **hidâyete eriştirmekteydiler ve ancak onunla** (hüküm verip, zulme sapmayarak) **adâletli davranmaktaydılar.'** âyet-i kerîmesini indirdi." *(İbni Ebî Hâtim, no:8369, 5/1587; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/628)*

Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «اِفْتَرَقَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ بَعْدَ مُوسٰى إِحْدٰى وَسَبْعِينَ فِرْقَةً كُلُّهَا فِي النَّارِ إِلَّا فِرْقَةً، وَافْتَرَقَتِ النَّصَارٰى بَعْدَ عِيسٰى عَلَى اثْنَتَيْنِ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً كُلُّهَا فِي النَّارِ إِلَّا فِرْقَةً، وَتَفْتَرِقُ هٰذِهِ الْأُمَّةُ عَلٰى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ فِرْقَةً كُلُّهَا فِي النَّارِ إِلَّا فِرْقَةً، فَأَمَّا الْيَهُودُ فَإِنَّ اللهَ يَقُولُ: ﴿وَمِنْ قَوْمِ مُوسٰى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ وَأَمَّا النَّصَارٰى فَإِنَّ اللهَ يَقُولُ: ﴿مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ﴾ فَهٰذِهِ الَّتِي تَنْجُو، وَأَمَّا نَحْنُ فَيَقُولُ: ﴿وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ﴾ فَهٰذِهِ الَّتِي تَنْجُو مِنْ هٰذِهِ الْأُمَّةِ.»

"Mûsâ *(Aleyhisselâm)***dan sonra İsrâîloğulları yetmiş bir fırkaya ayrıldı ki, hepsi cehennemdedir, ancak bir fırka müstesnâ! Îsâ** *(Aleyhisselâm)***dan sonra İsrâîloğulları yetmiş iki fırkaya ayrıldı ki, hepsi cehennemdedir, ancak bir fırka müstesnâ! Bu ümmet de yetmiş üç fırkaya ayrıldı ki, hepsi cehennemdedir, ancak bir fırka müstesnâ!**

Yahudilere gelince; şüphesiz Allâh-u Te'âlâ onlar hakkında: 'Mûsâ'nın kavminden de bir topluluk vardı ki, hak üzere bulunarak (insanları) **hidâyete eriş-**

tirmekteydiler ve ancak onunla (hüküm verip, zulme sapmayarak) **adâletli davranmaktaydılar.' buyuruyor.**

Hristiyanlar hakkında da Allâh-u Te'âlâ: 'Onların bir kısmı (ileri geri yapmayıp) **doğru ve orta yolu bulmuş çok iyi bir ümmettir.' buyurmuştur. İşte bunlar kurtulacaktır.**

Bize gelince Allâh-u Te'âlâ: '(Cehennem için yaratılan birtakım sapık tâifeler mevcutsa da,) **Bizim yarattıklarımızdan öyle bir topluluk da vardır ki onlar hak üzere bulunarak** (insanları) **hidâyete eriştirirler ve** (hiçbir kararlarında zulme sapmayıp) **sâdece onunla** (hüküm vererek) **âdil davranırlar.' buyurmuştur. İşte bu ümmetten de kurtulacak olanlar ancak onlardır."** *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/629; İbni Ebî Hâtim, no:8370, 5/1587)*

İşte bu rivâyetler, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın methedilen kavminin umûmî mânâda kendisine îmân eden ümmetinin tümü olabileceğine işâret etmektedir ki, önceki âyet-i celîlede, rahmetin ancak **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ittibâ edenlere tahsis edileceği bildirilince, burada biri yanlış anlayarak, **Efendimiz** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ittibâ eden Benîisrâîlin **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* zamânındaki eslâfının bütün hayırlardan mahrum olduğunu zannetmesin diye **Allâh-u Te'âlâ** bu âyet-i kerîmeyi getirerek: "İsrâîloğullarının hepsi bozuk değildi, içlerinden **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a ittibâ ederek hak üzere istikâmet gösteren ve hükümlerinde adâleti gözeten kimseler de vardı." buyurmuş ve böylece yanlış vehimleri ortadan kaldırmıştır.

İkinci görüşe göre; bu ümmet, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in zamânına yetişip ona îmân ederek Müslüman olanlardır ki, Kur'ân-ı Kerîm'de onları metheden başka âyet-i kerîmeler de mevcuttur. Nitekim:

﴿ ... مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ اٰيَاتِ اللهِ اٰنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴾

"Ehl-i Kitaptan (Abdullah ibni Selâm ve **Necâşî** gibi) **öyle istikâmetli bir cemaat vardır ki; gece saatlerinde** (kılmış oldukları yatsı ve teheccüd namazlarında) **Allâh'ın** (Kur'ân'ının) **âyetlerini devamlı okumaktadırlar ve onlar secde yapmaktadırlar."** *(Âl-i İmrân Sûresi:113)*,

﴿ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلهِ لَا يَشْتَرُونَ بِاٰيَاتِ اللهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴾

"Şüphesiz Ehl-i Kitaptan öylesi vardırki; (sizden korkarak değil de,) **Allâh'a karşı** (derin saygı duyan) **huşû' sâhibi kimseler olarak Allâh'a da, size indirilmiş olan** (Kur'ân)**a da, kendilerine indirilmiş bulunan** (İncîl ve Tevrât)**ada elbette inanmaktadır. Onlar Allâh'ın âyetlerin**(i gizlemey)**e karşı az bir paha satın almaz** (ve diğerleri gibi rüşvet ve menfaat karşılığı **Allâh**'ın kitabını değiştirmeye kalkışmaz)**lar!**

İşte sana! Onlar ki, Rableri katında (özellikle vaad olundukları iki kat) **ecirleri onlara âittir. Muhakkak ki Allâh, hesâbı çok çabuk gören bir Zât'tır!"** *(Âl-i İmrân Sûresi:199)*,

﴿ اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ وَإِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ قَالُوا اٰمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ أُولٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا ... ﴾

"O (Kur'â)**ndan önce kendilerine kitap vermiş olduğumuz o kimseler;** (kitap ehli geçinen diğerleri değil de,) **ancak onlar o** (Kur'â)**na îmân etmektedirler. İşte sana! Onlar ki, mükâfatları kendilerine iki kere verilecektir. Şu sebeple ki onlar** (Kur'ân'a inanmalarından dolayı karşılaştıkları sürgün ve benzeri eziyetlere) **sabretmişlerdir ve** (şirk ve günahlar gibi) **kötü şeyleri**(, îman ve taat gibi) **güzel şeylerle savuşturmaktadırlar, bir de kendilerine rızık olarak vermiş olduğumuz şeylerden** (hayır yollarına) **harcamaktadırlar.**

O (Kur'ân) **onlara art arda okunduğu zaman: "Biz on**(un **Allâh-u Te'âlâ**'nın kelâmı olduğun)**a îmân ettik. Şüphesiz ki o, ancak Rabbimizden** (gelen) **bir haktır. Muhakkak ki biz ondan önce de** (kendi kitaplarımızda o son kitabın bahsini görerek ona îmân etmiş) **Müslüman kimselerdik!" derler.** *(Kasas Sûresi:52-54),*

﴿ اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ... ﴾

"O kimseler ki; kendilerine (Tevrât ve İncîl) **kitap**(larını) **vermişizdir**(, onlar da ona gerçek mânâda inanmışlardır)**; onlar onu hak ettiği tilâvet** (şekl)**iyle devamlı okurlar**(; lafzını değiştirmezler, mânâsını düşünürler ve gereğiyle amel ederler)**. İşte sana! Onlar o** (kendilerine verilen kitapları)**na** (gerçekten) **inanmaktadırlar**(, bu yüzden kitaplarında konu edilen âhir zaman peygamberine îmân etmekte hiç zorluk çekmemiştirler). *(Bakara Sûresi:121),*

﴿ إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴾

"(Habîbim! Kur'ân'ı reddedenlere) **de ki: "Siz ona inanın ya da inanmayın**(, bir şey değişmez. Zîrâ sizin Kur'ân'a inanmanız ona bir üstünlük kazandırmayacağı gibi, onu inkârınız da kendisine bir noksanlık getirmez)**!** (Siz ona inanmıyorsanız da, sizden çok daha hayırlıları ona inanmıştır. Nitekim) **o kimseler ki ondan önce kendilerine** (Tevrât'la ilgili büyük) **ilim**(ler) **verilmiştir** (ve böylece onlar geçmiş kitapları okuyup, vahyin hakîkatini ve peygamberlik emârelerini iyice bilerek haklıyı haksızdan seçebilmişlerdir,) **şüphesiz o** (Kur'ân) **onlara peş peşe okunduğu zaman secde edenler hâlinde çeneleri üstüne** (yüzükoyun) **düşerler.**

Böylece (**Allâh** korkusundan) **ağlar oldukları halde çeneleri üstüne** (secdeye) **kapanırlar ve bu** (Kur'ân'ı dinlemek onların ilmini artırdığı gibi, aynı zamanda) **onları huşû'** (ve Rablerine karşı derin saygı) **bakımından artırır. Onlar: "**(Sözünde durmamaktan) **Rabbimizi tenzîh ederiz! Gerçekten Rabbimizin vaadi**(, ezelde takdir edilmesi hasebiyle vukûu kesin olduğundan)**, elbette yapılmış** (bitmiş olarak kabul edilmesi gereken) **bir şey olmuştur.** (Nitekim O bize indirdiği kitaplarda, âhir zamanda **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i göndereceğini ve ona bir kitap indireceğini vaad etmişti, işte bu sözünü tuttu.)**" derler.** *(İsrâ Sûresi:107-109)* âyet-i kerîmeleri bunlardan bir kısmıdır.

İşte bütün bu âyet-i kerîmelerde methedilen Ehl-i Kitâb, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yetişmiş olup ona îmân ederek İslâm'a giren **Abdullâh ibni Selâm** ve **Necâşî** gibi Müslümanlardır. Yoksa dinlerini, îmanlarını yağmalatmış olan bâzı ilâhiyatçıların dediği gibi, Kur'ân genel mânâda Ehl-i Kitâbı methetmemektedir. Aksine onların cehennemde ebedî kalacak kâfirler olduğunu birçok âyet-i kerîmede beyân etmektedir.

Bu konuda Mâide Sûresi:69. âyet-i kerîmenin tefsîrinde geniş mâlûmât bulunmaktadır. *(Bakınız: Rûhu'l-Furkan Tefsîri:7/345-359)*

Üçüncü görüşe göre; bu kavim **Çin**'in ötesinde veyâ **Endülüs**'ün arkasında bulunup **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mi'râc gecesi kendilerine yaptığı dâvet netîcesinde Müslüman olmuşlardır ve bu zamâna kadar hak üzere devâm etmişlerdir. Fakat insanlığın bunlarla irtibatı yoktur.

Bu görüşü destekleyen birçok rivâyet mevcuttur ki, bunlar **İbni Cerîr-i Taberî, İbni Münzir, Ebuşşeyh, İbni Ebî Hâtim, Ebulleys es-Semerkandî** ve **Vâhidî** *(Rahimehümüllâh)* gibi güvenilir tefsir sâhipleri tarafından, **İbni Abbâs, Süddî, Mukātil, Dahhâk, Kelbî, Rabî'** ve **Şa'bî** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi büyük müfessirlere nispet edilmiştir.

Beğâvî *(Rahimehullâh)* da bu görüş için "En sahîh görüş" demiştir. **İsmâ'îl Hakkî** *(Rahimehullâh)* ise bu görüş için "En meşhur görüş" tâbirini kullanmıştır ve bu görüş **"Semerkandî, Sa'lebî, Beğavî, Beyzâvî, Nesefî, Kurtubî, Süyûtî, Mazharî** ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde yer almıştır.

Bu tefsirlerde bu görüşü destekler mâhiyette bulunan rivâyetlerden bir kısmını burada zikredecek olursak:

İbni Cüreyc *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde şöyle demiştir:

عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي قَوْلِهِ ﴿وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ﴾ الْآيَةَ. قَالَ: «بَلَغَنِي أَنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَمَّا قَتَلُوا أَنْبِيَاءَهُمْ وَكَفَرُوا وَكَانُوا اِثْنَي عَشَرَ سِبْطًا، تَبَرَّأَ سِبْطٌ مِنْهُمْ مِمَّا صَنَعُوا وَاعْتَذَرُوا وَسَأَلُوا اللهَ أَنْ يُفَرِّقَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَهُمْ، فَفَتَحَ اللهُ لَهُ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ فَسَارُوا فِيهِ حَتَّى خَرَجُوا مِنْ وَرَاءِ الصِّينِ، فَهُمْ هُنَالِكَ حُنَفَاءُ مُسْلِمُونَ يَسْتَقْبِلُونَ قِبْلَتَنَا. قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَذٰلِكَ قَوْلُهُ: ﴿وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا﴾ وَوَعْدُ الْآخِرَةِ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَخْرُجُونَ مَعَهُ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: سَارُوا فِي السَّرَبِ سَنَةً وَنِصْفًا.»

"Bana ulaşan nakle göre; İsrâîloğulları peygamberlerini öldürüp kâfir oldukları zaman oniki boy idiler. İçlerinden bir boy onların yaptıklarından uzak durarak **Allâh-u Te'âlâ**'dan özür dilediler ve **Allâh-u Te'âlâ**'dan onlarla aralarını açmasını istediler. **Allâh-u Te'âlâ** da onlara toprakta bir tünel açtı da onun içinde yürüyerek nihâyet **Çin**'in ardından çıktılar.

İşte onlar orada bâtılı bırakıp hakka meyletmiş Müslümanlardır ve bizim kıblemize yönel(erek namazlarını edâ et)mektedirler.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın beyânına göre; **Allâh-u Te'âlâ**'nın:

"On(ların boğulmasın)**dan sonra İsrâiloğullarına: '**(Sürgün edilmek istendiğiniz) **bu (Mısır** ve **Şam) toprağ**(ın)**a yerleşin! Artık** (ölümünüzün ardından) **âhiret vaadi geldiği zaman sizi karışık bir halde topluca** (mahşere) **getireceğiz!' buyurduk."** kavl-i şerîfi bunu anlatmaktadır.

Burada geçen âhiret vaadi, **Meryem oğlu Îsâ** *(Aleyhisselâm)*dır ki (o gökten indiği zaman) onlar da onunla birlikte çıkacaklardır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın beyânına göre; onlar bir buçuk sene o tünelde yürümüşlerdir." *(İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/501-502; İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/421; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/629)*

Ebu'ş-Şeyh *(Rahimehullâh)* **İmâm-ı Mukātil** *(Rahimehullâh)*ın şöyle anlattığını rivâyet etmiştir:

عَنْ مُقَاتِلٍ رَحِمَهُ اللهُ قَالَ: «إِنَّ مِمَّا فَضَّلَ اللهُ بِهِ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ عَايَنَ لَيْلَةَ الْمِعْرَاجِ قَوْمَ مُوسَى الَّذِينَ مِنْ وَرَاءِ الصِّينِ، وَذَلِكَ أَنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ حِينَ عَمِلُوا بِالْمَعَاصِي وَقَتَلُوا الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ، دَعَوْا رَبَّهُمْ وَهُمْ بِالْأَرْضِ الْمُقَدَّسَةِ فَقَالُوا: اَللّٰهُمَّ أَخْرِجْنَا مِنْ بَيْنِ أَظْهُرِهِمْ، فَاسْتَجَابَ لَهُمْ فَجَعَلَ لَهُمْ سَرَباً فِي الْأَرْضِ فَدَخَلُوا فِيهِ، وَجَعَلَ مَعَهُمْ نَهْرًا يَجْرِي وَجَعَلَ لَهُمْ مِصْبَاحًا مِنْ نُورٍ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ، فَسَارُوا فِيهِ سَنَةً وَنِصْفًا وَذَلِكَ مِنْ بَيْتِ الْمَقْدِسِ إِلَى مَجْلِسِهِمُ الَّذِي هُمْ فِيهِ، فَأَخْرَجَهُمُ اللهُ إِلَى أَرْضٍ تَجْتَمِعُ فِيهَا الْهَوَامُّ وَالْبَهَائِمُ وَالسِّبَاعُ مُخْتَلِطِينَ بِهَا، لَيْسَ فِيهَا ذُنُوبٌ وَلَا مَعَاصٍ، فَأَتَاهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تِلْكَ اللَّيْلَةَ وَمَعَهُ جِبْرِيلُ، فَآمَنُوا بِهِ وَصَدَّقُوهُ وَعَلَّمَهُمُ الصَّلَاةَ وَقَالُوا: إِنَّ مُوسَى قَدْ بَشَّرَهُمْ بِهِ.»

"Şüphesiz **Allâh**'ın **Muhammed** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i üstün kıldığı husûsiyetlerden biri de şudur; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Mi'râc gecesi **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın **Çin**'in ötesinde olan kavmini gördü, şöyle ki İsrâîloğulları günahlar işlediklerinde ve insanlar içerisinden adâletle emredenleri öldürdüklerinde bu kavim **Arz-ı Mukaddese**'de bulunuyorlarken: 'Ey **Allâh**! Bizi onların arasından çıkar!' diye Rablerine duâ ettiler.

O da onların duâlarını kabûl ederek kendilerine toprakta bir tünel açtı, bir de onlarla birlikte akan bir su arkı açtı. Ayrıca onlar için önlerinde ışık saçan bir kandil yarattı. Böylece onlar birbuçuk sene o tünelde yürüdüler ki o mesâfe **Beyt-i Makdis**'den şu anda oturdukları yer arası kadardı.

Sonra **Allâh-u Te'âlâ** onları haşarâtın, hayvanların ve yırtıcıların bir arada karışık vaziyette toplandıkları bir toprağa çıkarttı ki orada hiçbir günah ve isyan işlenmemişti. İşte o gece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yanında **Cibrîl** bulunduğu halde onlara geldi, onlar da kendisine îmân ettiler ve onu tasdik ettiler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* de onlara namazı emretti. Onlar da **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın, kendilerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i müjdelediğini söylediler." *(Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/630)*

Şa'bî *(Radıyallâhu Anh)* şöyle demiştir:

عَنِ الشَّعْبِي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: «إِنَّ للهِ عِبَادًا مِنْ وَرَاءِ الْأَنْدُلُسِ كَمَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْأَنْدُلُسِ لَا يَرَوْنَ أَنَّ اللهَ عَصَاهُ مَخْلُوقٌ، رَضْرَاضُهُمُ الدُّرُّ وَالْيَاقُوتُ وَجِبَالُهُمُ الذَّهَبُ وَالْفِضَّةُ، لَا يَزْرَعُونَ وَلَا يَحْصُدُونَ وَلَا يَعْمَلُونَ عَمَلًا، لَهُمْ شَجَرٌ عَلَى أَبْوَابِهِمْ لَهَا أَوْرَاقٌ عِرَاضٌ هِيَ لُبُوسُهُمْ، وَلَهُمْ شَجَرٌ عَلَى أَبْوَابِهِمْ لَهَا ثَمَرٌ، فَمِنْهَا يَأْكُلُونَ.»

"**Endülüs**'ün ötesinde, **Endülüs**'le bizim aramızdaki mesâfe kadar uzakta **Allâh**'ın birtakım kulları vardır ki, onlar hiçbir mahlûkun **Allâh**'a isyan edebileceğini zannetmezler. Onların toprağının küçük taşları inci ve yâkut (gibi değerli), dağları da altın ve gümüş (gibi kıymetli ve üstün)dür. Onlar ekip biçmezler, hiçbir iş de yapmazlar, kapılarındaki ağaçlarının enli yaprakları onların elbisesidir, o ağaçların meyvelerinden de ye(mek ihtiyacını gideri)rler." *(İbni Ebî Hâtim, no:8374, 5/1588; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/631)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiği üzere; en meşhur olan görüşe göre bu ümmetten maksat; **Çin**'in ötesinde doğunun en ücrâ köşesinde bulunan bir kavimdir ki, bunların oraya gidişleri şöyle olmuştur:

"İsrâîloğulları **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ve halifesi **Yûşa'** *(Aleyhisselâm)*ın vefâtından sonra azgınlıkta ve isyanda aşırı giderek peygamberlerini öldürmeye bile cüret gösterdiklerinde herc-ü merc (kargaşa) vukû bulunca içlerinden bir boy onların yaptıklarından uzak durarak **Allâh-u Te'âlâ**'dan özür dilediler ve kendileriyle o azgınların aralarını açmasını **Allâh-u Te'âlâ**'dan istediler.

Allâh-u Te'âlâ da o zaman **Beyt-i Makdis**'de bulunan o kişilere toprakta bir tünel açtı, önlerinde kandiller yaratarak gündüz yollarını aydınlattı, akşamladıklarında tünel kararıyor onlar da konaklıyorlardı. Sabah olunca kandiller onlar için ışık yapıyorlardı.

Böylece onlar yol alırlarken yanlarında bir su ırmağı da akıyordu. **Allâh-u Te'âlâ** da rızıklarını kendilerine gönderiyordu. Onlar bu hal üzere birbuçuk sene yürüyerek nihâyet **Çin**'in ötesinden, doğunun en ücrâ köşesinde bulunan temiz ve hoş bir toprağa çıktılar ve orada yırtıcı hayvanlarla, vahşi hayvanlarla ve haşaratla birlikte birbirine zarar vermeden yaşamaya başladılar.

Onlar Tevrât'la sağlam bir şekilde amel ediyorlar, bir taraftan da İslâm'ı bekliyorlardı. Göz açıp kapayacak kadar bile **Allâh**'a isyan etmiyorlardı, melekler onlarla musâfaha ediyordu. Onlar dünya kıtalarından kopuk bir yerde bulunuyor, ne bizden biri onlara, ne de onlardan biri bize ulaşabiliyordu. Çünkü **Çin**'le onların arasında kumdan oluşan seyyâl bir vâdi vardı ki, insanları onlara varmaktan engelliyordu. Onlar bir babanın çocukları gibiydiler. Hiçbirinin kendine âit malı yoktu, gece yağdırılıp, gündüz güneş çaldırılıyorlardı, hep birlikte ekip biçiyorlar, ürünleri karyenin belli mekânlarına yerleştiriyorlar böylece her biri ihtiyacı kadar alıyor, geri kalanı bırakıyordu." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/259-260)*

Rivâyete göre: "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Mi'râc gecesi **Cebrâîl** *(Aleyhisselâm)*a:

- رُوِيَ - اَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِجَبْرَائِيلَ لَيْلَةَ الْمِعْرَاجِ: «اِنِّي اُحِبُّ اَنْ اَرَى الْقَوْمَ الَّذِينَ اَثْنَى اللهُ عَلَيْهِمْ بِقَوْلِهِ ﴿وَمِنْ قَوْمِ مُوسٰى اُمَّةٌ﴾ اَلْاٰيَةَ... فَقَالَ اِنَّ بَيْنَكَ وَبَيْنَهُمْ مَسِيرَةَ سِتِّ سِنِينَ ذَهَابًا وَسِتِّ سِنِينَ اِيَابًا وَلٰكِنِ سَلْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْذَنَ لَكَ! فَدَعَا النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَاَمَّنَ جِبْرِيلُ فَاَوْحَى اللهُ تَعَالٰى اِلٰى جِبْرِيلَ اَنَّهُ اُجِيبَ اِلٰى مَا سَأَلَ فَرَكِبَ الْبُرَاقَ فَخَطَا خَطْوَاتٍ فَاِذَا هُوَ بَيْنَ اَظْهُرِ الْقَوْمِ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ وَرَدُّوا عَلَيْهِ سَلَامَهُ.»

"Ben Allâh-u Te'âlâ'nın: 'Mûsâ'nın kavminden hak ile hidâyet eden... bir kavim vardır!' kavl-i şerîfiyle methettiği kavmi görmek istiyorum!" deyince **Cibrîl** *(Aleyhisselâm)*: "Şüphesiz ki seninle onların arasında gidişi altı sene, dönüşü de altı sene olan bir mesâfe vardır. Lâkin Rabbinden iste de sana izin versin!" dedi.

Bunun üzerine **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* duâ edip **Cibrîl** de "Âmîn!" deyince **Allâh-u Te'âlâ Cibrîl'e Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in istediğine icâbet olunduğunu vahyetti. Böylece **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Burak**'a bindi ve birkaç adım atar atmaz birden bire kendisi o kavmin arasındaydı. Onlara selâm verdi, onlar da selâmına cevap verdiler." *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/260)*

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile o kavim arasında geçen konuşmalar bundan sonra zikredilecek rivâyette toplanmıştır. Buna göre **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın şöyle anlattığı rivâyet edilmiştir:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِهِ إِلَى الْبَيْتِ الْمَقْدِسِ وَمَعَهُ جِبْرِيلُ فَرَفَعَهُ إِلَيْهِمْ وَكَلَّمَهُمْ وَكَلَّمُوهُ. فَقَالَ لَهُمْ جِبْرِيلُ: هَلْ تَعْرِفُونَ مَنْ تُكَلِّمُونَ؟ قَالُوا: لَا. قَالَ: فَإِنَّ هٰذَا مُحَمَّدٌ النَّبِيُّ الْأُمِّيُّ. قَالُوا: يَا جِبْرِيلُ وَقَدْ بَعَثَهُ اللهُ تَعَالَى؟ قَالَ نَعَمْ فَآمَنُوا بِهِ وَصَدَّقُوهُ. وَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ مُوسَى بْنَ عِمْرَانَ أَوْصَى إِلَيْنَا أَنَّ مَنْ أَدْرَكَ ذٰلِكَ النَّبِيَّ مِنْكُمْ فَلْيَقْرَأْ عَلَيْهِ السَّلَامَ مِنِّي وَمِنْكُمْ وَرَدَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى مُوسَى وَرَدَّ عَلَيْهِمُ السَّلَامَ ثُمَّ قَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا لِي أَرَى بُيُوتَكُمْ مُسْتَوِيَةً؟» قَالُوا : لِأَنَّا قَوْمٌ لَا يَبْغِي بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ وَلِئَلَّا يَسُدَّ اَحَدٌ عَلَى اَحَدٍ الرِّيحَ وَالْهَوَاءَ قَالَ: «فَمَا لِي لَا أَرَى عَلَيْهَا أَبْوَاباً؟» قَالُوا: إِنَّا لَا يَضُرُّ بَعْضُنَا بَعْضاً. «فَمَالِي لَا اَرَى لَكُمْ قَاضِيًا وَلَا سُلْطَانًا؟» قَالُوا اَنْصَفَ بَعْضُنَا بَعْضًا وَاَعْطَيْنَا الْحَقَّ فَلَمْ نَحْتَجْ اِلَى قَاضٍ يُنْصِفُ بَيْنَنَا. قَالَ «فَمَالِي اَرَى اَسْوَاقَكُمْ خَالِيَةً؟» قَالُوا نَزْرَعُ جَمِيعًا وَنَحْصُدُ جَمِيعًا فَيَأْخُذُ كُلُّ اَحَدٍ مِنَّا مَا يَكْفِيهِ وَيَدَعُ الْبَاقِيَ لِاَخِيهِ فَلَا نَحْتَاجُ اِلَى مُرَاجَعَةِ الْاَسْوَاقِ قَالَ: «فَمَا لِي لَا أَرَاكُمْ تَضْحَكُونَ؟» قَالُوا: مَا ضَحِكْنَا قَطُّ لِأَنَّ اللهَ تَعَالَى أَخْبَرَنَا فِي كِتَابِهِ أَنَّ جَهَنَّمَ عَرْضُهَا مَا بَيْنَ الْخَافِقَيْنِ وَقَعْرُهَا الْأَرْضُ السُّفْلَى، وَقَدْ أَقْسَمَ اللهُ تَعَالَى لَيَمْلَأَنَّهَا مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ.

قَالَ: «فَهَلْ تَبْكُونَ عَلَى الْمَيِّتِ؟» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ كَيْفَ نَبْكِي عَلَى الْمَيِّتِ وَكُلُّنَا مَيِّتُونَ. وَهُوَ سَبِيلٌ لَا بُدَّ مِنْهُ. وَاللهُ أَعْطَانَا وَاللهُ أَخَذَ مِنَّا. قَالَ «فَمَالِي اَرَى هٰؤُلَاءِ الْقَوْمَ يَضْحَكُونَ؟» قَالُوا مَاتَ لَهُمْ مَيِّتٌ فَيَضْحَكُونَ سُرُورًا بِمَا قَبَضَهُ اللهُ عَلَى التَّوْحِيدِ قَالَ: «فَمَا لِهٰؤُلَاءِ الْقَوْمِ يَبْكُونَ؟» قَالُوا: وُلِدَ لَهُمْ مَوْلُودٌ فَهُمْ لَا يُدْرِكُونَ عَلَى أَيِّ دِينٍ يُقْبَضُ فَيَغْتَمُّونَ لِذٰلِكَ قَالَ: «فَهَلْ تَمْرَضُونَ؟» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّمَا يَمْرَضُ أَهْلُ الذُّنُوبِ وَالْخَطَايَا لِيَكُونَ ذٰلِكَ كَفَّارَةً لِذُنُوبِهِمْ. فَأَمَّا نَحْنُ فَمَعْصُومُونَ بِدُعَاءِ نَبِيِّ اللهِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: «فَكَيْفَ تَمُوتُونَ إِذَا لَمْ تَمْرَضُوا؟» قَالُوا: إِذَا اسْتَوْفَى أَحَدُنَا رِزْقَهُ جَاءَهُ مَلَكُ الْمَوْتِ فَقَبَضَ رُوحَهُ فَنَدْفِنُهُ حَيْثُ يَمُوتُ. قَالَ: «فَهَلْ تَحْزَنُونَ إِذَا وُلِدَ لِأَحَدِكُمْ جَارِيَةٌ؟» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! لَا! وَلٰكِنَّا نَصُومُ لِلّٰهِ تَعَالَى شَهْراً شُكْراً، فَإِذَا وُلِدَ لِأَحَدِنَا غُلَامٌ نَصُومُ لِلّٰهِ شَهْرَيْنِ شُكْراً لِلّٰهِ تَعَالَى. قَالَ: « فَهَلْ فِيكُمْ حَيَّاتٌ

وَعَقَارِبُ »؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: «كَيْفَ تَصْنَعُونَ بِهِنَّ؟» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ نَمْشِي عَلَيْهِنَّ وَيَمْشِينَ عَلَيْنَا، وَلَا نُؤْذِيهِنَّ وَلَا تُؤْذِينَا، آمِنَاتٌ مِنَّا وَنَحْنُ آمِنُونَ مِنْهُنَّ.

قَالَ: «فَهَلْ لَكُمْ مَاشِيَةٌ؟» قَالُوا: نَعَمْ، نَجُزُّ أَصْوَافَهَا فَنَتَّخِذُ مِنْهُ الْأَفْنِيَةَ وَالْأَكْسِيَةَ، وَنَأْكُلُ مِنْ لُحُومِهِنَّ الْكِفَافَ، وَكُلُّ أَهْلِ الْقَرْيَةِ فِيهَا شَرَعٌ أَيْ سَوَاءٌ لَيْسَ أَحَدٌ أَحَقَّ بِهِ مِنَّا. قَالَ: «فَهَلْ تُجَامِعُونَ النِّسَاءَ؟» قَالُوا: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللهِ! لَنَا بُيُوتٌ مُظْلِمَةٌ وَثِيَابٌ مَعْلُومَةٌ فَإِذَا أَرَدْنَا الْمُجَامَعَةَ لَبِسْنَا ثِيَابَنَا تِلْكَ وَدَخَلْنَا تِلْكَ الْبُيُوتَ، لَا يَرَى الرَّجُلُ عَوْرَةَ امْرَأَتِهِ وَلَا الْمَرْأَةُ عَوْرَةَ زَوْجِهَا. قَالَ: «فَهَلْ فِيكُمْ زِنًى؟» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ! لَا فَإِنْ فَعَلَ ذَلِكَ أَحَدٌ مِنَّا لَظَنَنَّا أَنَّ اللهَ تَعَالَى يَبْعَثُ عَلَيْهِ نَاراً فَيُحَرِّقُهُ أَوْ يَخْسِفُ بِهِ الْأَرْضَ، وَلَكِنْ إِذَا كَانَ لِلرَّجُلِ مِنَّا ابْنَةٌ طَلَبَهَا مِنْهُ رَجُلٌ فَيُزَوِّجُهُ إِيَّاهَا إِرَادَةَ الْأَجْرِ وَالْعِفَّةِ. قَالَ: «أَفَتُرَابُونَ؟» قَالُوا: إِنَّمَا يُرَابِي مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِرِزْقِ اللهِ قَالَ: «فَيَكْذِبُ أَحَدُكُمْ فِي حَدِيثِهِ؟ » قَالُوا: لَوْ فَعَلَ ذَلِكَ أَحَدُنَا أَخَذَتْهُ لَظَى، إِنَّ النَّارَ تَنْزِلُ فَتُحَرِّقُهُ؟ قَالَ: «فَهَلْ تَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالفِضَّةَ؟» قَالُوا: لَا يَا رَسُولَ اللهِ. إِنَّمَا يَكْنِزُ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ مَنْ لَا يَثِقُ بِاللهِ، وَمَنْ يَرَى أَنَّ اللهَ تَعَالَى لَمْ يَتَكَفَّلْ لَهُ بِرِزْقِهِ. فَأَمَّا نَحْنُ فَلَا نَكْنِزُ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ. قَالَ: «فَمَا بَالُ قُبُورِكُمْ عَلَى أَبْوَابِكُمْ؟» قَالُوا: لِئَلَّا نَغْفُلَ عَنْ ذِكْرِ الْمَوْتِ. اَجْدَرُ اَنْ نَذْكُرَ الْمَوْتَ صَبَاحًا وَمَسَاءً فَأَقْرَأَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرَ سُوَرٍ مِنَ الْقُرْآنِ أُنْزِلَتْ بِمَكَّةَ، وَأَمَرَهُمْ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَلَمْ تَكُنْ نَزَلَتْ فَرِيضَةٌ غَيْرَ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَأَمَرَهُمْ أَنْ يُقِيمُوا مَكَانَهُمْ، وَكَانُوا يَسْبِتُونَ، فَأَمَرَهُمْ أَنْ يُجَمِّعُوا وَيَتْرُكُوا السَّبْتَ وَرَجَعَ مِنْ لَيْلَتِهِ.»

"**Nebî** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* yanında **Cibrîl** bulunduğu halde **Beyt-i Makdis**'e götürüldüğü gece **Cibrîl** onu **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın methedilen kavmine götürdü, o onlarla konuştu, onlar da onunla konuştular. **Cibrîl** onlara: "Konuştuğunuz zâtı tanıyor musunuz?" deyince onlar: "Hayır!" dediler. O: "İşte bu zat, **Nebiyy-i Ümmî** olan **Muhammed**'dir." deyince onlar: "Ey **Cibril**! **Allâh-u Te'âlâ** onu gönderdi mi?" diye sordular.

O da: "Evet!" deyince hep birden ona îmân ettiler, onu tasdik ettiler ve: 'Yâ **Rasûlellâh**! **İmrân oğlu Mûsâ**: 'İçinizden o **Nebîye** ulaşan, ona benden ve sizden selam söylesin.' diye bize vasiyette bulunmuştu.' dediler. Bunu duyan **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Mûsâ**'ya da onlara da selamlarını iâde ettikten sonra onlara:

"Bana ne oldu ki evlerinizi yerle bir (alçak) **görüyorum."** diye sordu. Onlar: "Biz birbirine karşı azgınlık etmeyen bir toplumuz, bir de kimse kimsenin rüzgârını ve havasını kapamasın diye böyle yapıyoruz." dediler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Niye evleriniz üzerinde kapılar görmüyorum."** diye sorunca onlar: "Biz birbirimize zarar vermeyiz." dediler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Niye sizin için bir kadı ve sultan bulunduğunu görmüyorum?"** deyince onlar: "Biz birbirine insaflı davrandık ve birbirimizin hakkını verdik, onun için aramızda hakem olacak bir kadıya muhtaç olmadık." dediler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Niye sizin sokaklarınızı boş görüyorum?"** diye sorunca onlar: "Biz birlikte ekeriz, birlikte biçeriz, içimizden her biri kendisine ye-

tecek kadarını alır, diğerini kardeşine bırakır, bu yüzden çarşı-pazara gidip gelmeye ihtiyaç duymayız." diye cevap verdiler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Bana ne oldu ki sizi gülerken görmüyorum?"** diye sorunca onlar: "Biz aslâ gülmedik, çünkü **Allâh-u Te'âlâ** kitabında bize: 'Cehennemin eni doğuyla batı arası kadardır, derinliği de yedinci kat yere kadardır ve **Allâh-u Te'âlâ** cinlerin ve insanların tümüyle onu dolduracaktır.' diye kesin kasem buyurmuştur." dediler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Siz ölünüze ağlar mısınız?"** diye sorunca onlar: "Yâ **Rasûlellâh**! Biz nasıl ölüye ağlayalım ki, zâten hepimiz öleceğiz, bu, mutlaka gidilecek bir yoldur, bize veren de **Allâh**'tır, bizden alan da **Allâh**'tır." dediler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Peki şu gördüğüm toplumu niçin gülerlerken görüyorum?"** deyince onlar: "Onların bir cenâzesi oldu da **Allâh-u Te'âlâ** onun canını tevhîd üzere kabzettiği için sevinçten gülüyorlar." dediler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Peki, bu** (diğer) **topluluk niye ağlıyorlar?"** deyince onlar: "Bunların yeni bir çocuğu oldu da hangi din üzere can vereceğini bilmedikleri için kederleniyorlar." dediler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Siz hiç hasta oluyor musunuz?"** diye sorduğunda onlar: "Ancak günahkârlar ve hatâ sâhipleri hasta olur, bu da onların günahları için bir keffâret olur, ama biz **Allâh**'ın **Nebîsi Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın duâsı bereketiyle korunmuş kimseleriz." dediler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Hasta olmuyorsanız peki ya nasıl ölüyorsunuz?"** diye sorunca onlar: "Bizden biri rızkını yiyip bitirince ölüm meleği ona gelip rûhunu kabzeder, biz de hemen onu öldüğü yerde gömeriz." dediler.

Sonra **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sizin birinizin kızı olduğu zaman üzülür müsünüz?"** diye sorduğunda onlar: "Yâ **Rasûlellâh**! Hâyır! Aksine şükretmek üzere bir ay **Allâh-u Te'âlâ** için oruç tutarız. Ama birimizin oğlu olduğu zaman şükretmek üzere iki ay **Allâh-u Te'âlâ** için oruç tutarız." dediler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sizin aranızda yılanlar ve akrepler bulunur mu?"** diye sorunca: "Evet!" dediler. **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Peki onlarla ne yapıyorsunuz?"** buyurunca: "Yâ **Rasûlellâh**! Biz onların yanında geziyoruz, onlar bizim yanımızda geziyor, biz onlara eziyet etmiyoruz, onlar da bize eziyet etmiyorlar. Onlar bizden emin, biz de onlardan eminiz!" dediler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Peki sizin hayvanlarınız var mı?"** buyurunca: "Evet! Yünlerini kırkarız, onlardan kıl çadırlar ve elbiseler yaparız, etlerinden de yetecek kadar yeriz. Karye halkının tümü bunda eşittir, bu hususta biri diğerinden daha fazla hakka lâyık değildir." dediler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Peki kadınlarla cimâ ediyor musunuz?"** dediğinde onlar: "Yâ **Rasûlellâh**! Bizim karanlık evlerimiz ve belirli elbiselerimiz var, biz cimâ etmek istediğimiz zaman o elbiseleri giyer ve o evlere gireriz. Adam eşinin avretini görmez, eşi de kocasının avret yerini görmez." dediler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sizde zinâ** (yapanlar) **var mıdır?"** dediğinde onlar: "Yâ **Rasûlellâh** yoktur! İçimizden biri bunu yapacak olsa elbette biz **Allâh-u Te'âlâ**'nın onun üzerine bir ateş göndererek onu yakacağını ya da yerin dibine batıracağını düşünürüz. Lâkin içimizden birinin bir kızı olup da bir adam o kızı ondan isterse sevap ve iffet talebiyle onu onunla evlendirir." dediler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Siz fâizle muâmele yapar mısınız?"** dediğinde onlar: "Ancak **Allâh**'ın rızkına inanmayan fâizle muâmele yapar!" dediler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Sizin biriniz konuşurken yalan söyler mi?"** dediğinde onlar: "Birimiz bunu yapacak olsa elbette onu alevli ateş yakalar ve gerçekten bir ateş inip onu yakar." dediler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Siz altın ve gümüşü biriktirir misiniz?"** dediğinde onlar: "Hâyır yâ **Rasûlellâh**! Altını ve gümüşü ancak **Allâh**'a güvenmeyen ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın, rızkını üstlendiğini düşünmeyen kimse biriktirir. Biz ise altın-gümüş biriktirmeyiz." dediler.

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*: **"Niçin kabirleriniz kapılarınızın önünde duruyor?"** dediğinde onlar: "Ölümü hatırlamaktan gaflet etmeyelim diye! Çünkü bize en çok yakışan sabah-akşam ölümü hatırlamaktır." dediler.

O zaman **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara Kur'ân'dan **Mekke**'de indirilmiş olan on sûre okuttu, onlara namazı ve zekâtı emretti. O zaman namaz ve zekât dışında bir farz inmemişti. Bir de onlara yerlerinde durmalarını emretti. Onlar cumartesiye tâzim ediyorlardı, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara cumartesiye tâzimi bırakıp cumâya tâzim etmelerini emretti ve o gece (Mekke'ye geri) döndü." *(Semerkandî, Bahru'l-ulûm:1/575-576; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/293-294; Beğavî, Me'âlimü't-Tenzîl:2/206; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/287-288; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/630; Kazî Senâullâh, et-Tefsîru'l-Mazharî:3/420; Beyzâvî, Nesefî, Mecmû'atü't-tefâsîr:2/650-651; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/260)*

Rûhu'l-beyân sâhibi şöyle demiştir: "Cumâ namazı hicretten sonra meşrû edildiğine göre, kıble işi de hicretten sonra değiştiğine göre, bu rivâyette sözün başıyla sonu çelişmiş gibi gözükmekteyse de, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* onlara evvelâ **Mekke**'de inen şerî'atleri ve hükümleri öğretmiş, daha sonra başka bir yolla dâvetini onlara tamamlamış olabilir.

Zîrâ **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hem rûhuyla hem cesediyle mi'râca çıkışı **Mekke**'de bir defâlığına vukû bulmuş ve herkesin ittifaklı görüşüne göre namaz o gece farz kılnmış ise de, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cesedi şerîfi bir anda gözünün vardığı yere varabilmekteydi ve ona göre yakın-uzak müsâviydi. Yine de herşeyi bilen ve herşeyden heberdâr olan ancak **Allâh-u Te'âlâ**'dır!"

Ancak bu tekellüflere lüzum yoktur. Çünkü **Allâh-u Te'âlâ**'nın geçmiş kitaplarda bu ümmete neler farzedeceğini beyân ettiği kesin olduğuna göre, **Allâh-u Te'âlâ**'nın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bu hükümleri önceden bildirmiş olması ve **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in **Medîne**'de farz edilecek cumâ namazını onlara mi'râc gecesi tâlim etmesi de imkân dışı değildir. Dolayısıyla mi'râc gecesi dışında tekrar görüşmeler ispat etmektense böyle düşünmek daha kolay olur.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi içerisinde bir ümmet vardı ki, halkı **Hakk**'ın yoluna delâlet ediyorlar, kendileri de ancak ona sülûk ediyorlardı.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu kavim öyle bir topluluktur ki; kendileri hakkında ezelde inâyet sebkat etmiş (koruma kararı geçmiş)tir, onlar hakkında velâyet (dostluk hükmü) doğru olmuştur, bu nedenle kendileri tahrifsiz ve tahvilsiz bir şekilde (doğru yolu değişikliğe uğratmaksızın) hak üzere sâbit kalabilmiştir. Ezelî rahmet onlara ulaşmıştır da bu sebeple âni değiştirmeler ve gizlice yapılan tebdiller onlara yol bulamamıştır.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; dostların kıssası, yiğitlerin durumunun vasfı ve sâliklerin sîretidir. **Rabbü'l-âlemîn** onlara saâdet yolunu gösterdi. Kurbet ve zülfet (mânevî yakınlık) husûsiyetleriyle özel, kerâmet cezbesiyle de değerli kıldı. Takvâ nisbeti onlarla canlı, doğruluk yolu onların ayaklarının sebâtıyla ma'mûr, din devletinin nizâmı onların nefeslerinin bereketiyle dâim oldu. **Allâh**'ın **Rasûlü** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* buyuruyor ki:

«لَوْ قُسِمَ نُورُ اَحَدِهِمْ عَلٰى اَهْلِ الْأَرْضِ لَوَسِعَهُمْ.»

"Onlardan birinin nûru bütün dünyâ halkına dağıtılacak olsa elbette onları kaplar!"

Eğer onların gönüllerindeki nûra çıkış izni verilse de, onun ziyâsının parlaması âlemin ve âlemdekilerin üzerine düşse, mütemerridlerin (inatçı âsilerin) hepsi muvahhid (mümin) olurlardı ve zünnârlarını din aşkının kemerleriyle değiştirirlerdi. Lâkin o dostlar azîz ve değerlidirler, **Mevlâ Te'âlâ** onları kimseye göstermez ve kendilerini dünyâya da ukbâya da vermez. Gözlerden saklayarak onları kendi hıfzında (korumasında) tutar. Muhabbet sıfatıyla gayret (sevginin getirdiği kıskançlık) kubbesinde yetiştirir.

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a vahiy geldi ki; "Ey Kelîm-i memleket (ey bizim mânevî yurdumuzun konuşmacısı)! Dikkat et, tâ ki kendi dert incinin sadefi her gözsüzün önünde açılmasın. Celâlimizin aşkının sûretinin (görünmesinin) âyeti hiçbir nâmahrem üzerine okunmasın. Zîrâ onlar kulağın ve işitmenin hakîkatinden azlolunmuşturlar.

Ey **Mûsâ**! Eğer bizim sırrımızı âşikâr etmek istiyorsan, bâri bizim sırlarımızı taşımaya ehil bulunan, gece-gündüz Bizim dergâhımızın hizmetiyle ilgili olan ve Bizim Celâlimizin müşâhedesinde aşk çadırını kurmuş olan kimselere aç! Rubûbiyet dergâhının kapısının üstünde:

﴿ ... أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴾

"...Bir topluluk vardı ki, hak üzere bulunarak (insanları) **hidâyete eriştirmekteydiler ve ancak onunla** (hüküm verip, zulme sapmayarak) **adâletli davranmaktaydılar."** *(A'râf Sûresi:159)* kavl-i şerîfinde geçen ehakkiyet (hakka son derece riâyet etme) damgası bulunmaktadır.

Ehakkiyet damgası esrâr-ı ilâhiyyeden bir sırdır ve Rabbânî latîfelerden bir latîfedir ki, gayb âleminden akıp gelmektedir ve dervişlerin tînet etvârının (yaratılış tavırlarının) perdesinden başka bir yerde yerleşmemektedir. Ondan bir nebze koku bulmak istiyorsan, önce nefsin perdelerinde yürü. Oradan gönle varırsın ve ondan sonra gönül perdelerinde yürümeye başlarsın, tâ ki cana ulaşasın. Ondan sonra da can perdelerinde yürü, tâ ki cânâna kavuşasın. İşte bu düzeni dostların canı arasından başka bir yerde göremezsin.

گُفْتَم کُجَاتْ جُویَم اَیْ مَاهِ دِلْسِتَانْ گُفْتَا قَرَارْگَاهِ مَنَسْتْ جَانِ دُوسْتَانْ

گُفْتَم قَرَارْگَاهَتْ دَرْ جَانْ چَرَا کُنِی گُفْتَا کِه تَا نَیَابَدْ اَزْ مَنْ کَسِی نِشَانْ

گُفْتَم کِه رَهْنُمُونْ رَهِی بَاشْ پِیشِ خِویشْ گُفْتَا زِ چَپْ وُ رَاسْتْ تُو بِنْگَرْ بَکُشْتَگَانْ

"Dedim ki: 'Ey güzel sevgili! Seni nerede arayayım?'
Dedi ki: 'Benim karargâhım (yerim) **dostların cânıdır.'**
Dedim ki: 'Karargâhını niçin canda kuruyorsun?'
Dedi ki: 'Kimse Benden bir nişân (belirti) **bulamasın diye!'**
Dedim ki: 'Huzûruna giden bir yol göster.'
Dedi ki: 'Sağda solda (her yerde) **ölmüşlere bak sen!'"**

Dâvûd peygamber ne zaman bir fakîr görse, bu harmanı yanmış ve aşkı yağmalanmışı, ezelî esrârın ahdinin mahalli (ezeldeki sırların emânet yeri) bilirdi ve onunla oturup tesellî olurdu da: **"Maksûdum ve gönlümün huzûru olan şey işte bunda doludur."** derdi.

Hüzünler evinde oturan **Ya'kûb** peygamber, **Yûsuf**'un ayrılığının derdiyle o kadar ağladı ki, onun uğrunda gözleri görmez oldu. Şimdi sen zannedersin ki, bunun böyle oluşu **Yûsuf**'un sûreti (dış görünüm güzelliği) kaydında idi. Ama hakîkat cihetinden o, dostluğun safvetinin seçkinliğinin bakıyyesi (gerçek dost olan **Allâh-u Te'âlâ**'nın sevgisinin bir kalıntısı) idi ki, **Yûsuf**'un alnında parlamaktaydı ve **Ya'kûb** *(Aleyhisselâm)*ı altüst etmekteydi.

Ruveym-i Bağdâdi *(Kuddise sirruhû)* der ki:

«اَلْعَارِفُ مِرْأَةٌ مَنْ نَظَرَ فِيهَا تَجَلّٰى لَهُ مَوْلَاهُ.»

"Ârif (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilen kimse) bir aynadır ki ona bakana **Mevlâsı** tecelli eder!" İşte:

﴿ سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ... ﴾

"Yakında onlara (kendilerinin dışında olan yerlerin ve göklerin) **ufuklar**(ın)**da**(; doğu-batı, kuzey-güney tüm köşe bucaklarında) **ve kendi nefislerin**(i taşıyan bedenlerin)**de âyetlerimizi göstereceğiz de, netîcede onlara gerçekten O'nun** (o âyetlerin sâhibinin) **Hakk'ın ta kendisi olduğu iyice belirecektir..."** *(Fussilet Sûresi:53)* kavl-i şerîfiyle buna işâret edilmiştir.

"İbni Acîbe Tefsîri"nde zikredildiğine göre; her ümmette ve her asırda sâlih bir ümmet bulunur ki, onlar insanlara hakkı gösterirler ve **Allâh**'a dâvet ederler. Onlardan kimi, şerî'atle zâhiri tezyin etmeye hidâyet ederler ki onlar takvâ sâhibi

âlimlerdir. Kimi de iç âlemi hakîkatlerle nurlandırmaya hidâyet ederler ki onlar da mârifetullâhın hakîkatine ermiş olan sûfî velîlerdir.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde **"Te'vîlât-ı Necmiyye"**den naklen zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kavminin havâssı hak ile hidâyet etmekte, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a hak olarak indirilen kitap ile halkı irşâd etmekte ve avâm arasında ancak onunla hükmetmekteydiler.

Nebiyy-i Ümmî'ye ittibâ yolunda seyr-ü sülûk ederek rûhâniyet mertebelerinin en a'lâsına ulaşmış olan, sonra da bu ittibâ'ın nûrlarının cezbeleriyle rûhâniyetlerinin enâniyetinden kapılıp götürülen ve vahdetin bekâsı husûsunda varlıklarının kaynağı olan vahdet makamına kavuşturulan bir ümmî ümmet ki **Allâh-u Te'âlâ** (hadîs-i kudsîde onlar hakkında):

«كُنْتُ لَهُ سَمْعًا، وَبَصَرًا وَلِسَانًا، فَبِى يَسْمَعُ، وَبِى يُبْصِرُ وَبِى يَنْطِقُ!»

"Ben onun için kulak, göz ve lisan olurum, artık o, ancak Benimle işitir, ancak Benimle görür ve ancak Benimle konuşur!" buyurmuştur. *(İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/261; Buhârî, Rikāk:38, no:6137, 5/2385)*

İşte onlar da bu makama döndükleri için ümmî diye adlandırılmışlardır. Çünkü onlar ilk yaratılışlarında kendisinden sudûr ettikleri asıllarına tekrar dönmüşlerdir, işte böyle bir ümmî ümmet ile **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın ümmeti arasında ne kadar fark vardır ki, onların peygamberi:

﴿ ... اَرِنِى اَنْظُرْ اِلَيْكَ... ﴾

"...Zât'ını bana göster de Sana bakayım!.." diyerek ru'yet isterken, enâniyyet hicâbıyla perdelenmiş, sonra kendisine:

﴿ ... لَنْ تَرٰينِي ... ﴾

"...Sen aslâ Beni göremezsin!.. Çünkü sen kendinleydin, Benimle değildin, Beni kendisiyle olan değil de, ancak Benimle olan görebilir. Çünkü Ben ancak öyle bir kimsenin gören gözü olurum!" diye cevap verilmiştir. İşte ümmet-i ümmiyyenin makamı budur. Bundan dolayıdır ki **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* Rabbine kavuşma şevkiyle:

«اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِى مِنْ اُمَّةِ اَحْمَدَ.»

"Ey Allâh! Beni Ahmed'in ümmetinden kıl!" diye duâ etmiştir. İşte bu gerçeği çok iyi anla!

(Farsça beyitlerde şöyle buyrulmuştur:)

مُصْطَفٰى رَا اَنْبِيَا اُمَّتْ شُدَنْدْ جُمْلَه دَرْ زِيرِ لِوَاءِ اُو بُدَنْدْ

پَايَهٔ اِينْ اُمَّتِ مَرْحُومَه بِينْ كَىْ يُقَالُوا بِينْ اَرْبَابِ الْيَقِينْ

رِفْعَتَشْ بَيْنَ الْاُمَمْ چُونْ آفِتَابْ دَرْمِيَانِ اَنْجُمْ اَىْ عَالِى جَنَابْ

پِيشَه كُنْ اَىْ حَقِّى شَرْعِ اِينْ نَبِى تَا نَبَاشَدْ فَوْتْ اَزْ تُو مَطْلَبِى

Mustafâ *(Sallâllâhu Aleyhi ve Selem)*e **enbiyây-i ızâm Hazerâtı ümmet oldular,**
Hepsi O'nun sancağı şerîf-i altında oldular.
Bu ümmet-i merhûmenin (acınmış ümmetin) **mertebesini gör,**

Nasıl dediler erbâb-i yakîn, gör,
Ey âlî Cenâb! O ümmetin yüksekliği tüm ümmetler arasında (sanki) **yıldızlar ortasındaki güneş gibidir,**
Ey (İsmâ'îl) Hakkî! Sen bu Nebî *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in şer'-i şerîfini** (kendine) **meslek edin!**
Tâ ki aradığın bir şeyi elinden kaçırmayasın! *(Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/681-682)*

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

Mûsâ** (Aleyhisselâm)**ın ümmetinin hepsinin bâtıl üzere olmadığı, içlerinden hak üzere olanlar da bulunduğu:

﴿ وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴾

"(Cehennem için yaratılan birtakım sapık tâifeler mevcutsa da,) **Bizim yarattıklarımızdan öyle bir topluluk da vardır ki onlar hak üzere bulunarak** (insanları) **hidâyete eriştirirler ve** (hiçbir kararlarında zulme sapmayıp) **sâdece onunla** (hüküm vererek) **âdil davranırlar."** *(A'raf Sûresi:181)*

﴿ وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ ﴾

"Eğer onlar Tevrât ve İncîl(deki **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)***in sıfatlarıyla ilgili âyetler)i, bir de Rablerinden kendilerine indirilmiş olan** (Kur'ân-ı Kerîm'in ahkâmın)**ı** (gerektiği şekilde uygulayarak) **gerçekten ayakta tutsalardı, elbette üstlerinden** (aşağı boşaltılacak yağmur) **ve ayaklarının altından** (bitecek türlü türlü meyve ve sebzeleri) **yerlerdi. Onların bir kısmı** (ileri geri yapmayıp) **doğru ve orta yolu bulmuş çok iyi bir ümmettir.**

(Nitekim **Abdullah ibni Selâm** ve arkadaşları gibi bâzı Yahudi âlimleri, **Necâşî** ve ashâbı gibi kimi Hristiyan önderleri **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îmân ederek hidâyet bulmuşlardır.) **Onlardan birçoğu ise, yapmakta oldukları** (hakkı tahrif, inatçılık ve aşırı düşmanlık gibi) **şeyler ne kötü olmuştur!"** *(Mâide Sûresi:66)*

وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَىْ عَشْرَةَ اَسْبَاطًا اُمَمًا ؕ وَاَوْحَيْنَآ
اِلٰى مُوسٰٓى اِذِ اسْتَسْقٰيهُ قَوْمُهٗٓ اَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ
الْحَجَرَ ۚ فَانْۢبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ؕ قَدْ عَلِمَ
كُلُّ اُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ؕ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا
عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ؕ كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا
رَزَقْنٰكُمْ ؕ وَمَا ظَلَمُوْنَا وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ
﴿١٦٠﴾ وَاِذْ قِيْلَ لَهُمُ اسْكُنُوْا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوْا مِنْهَا
حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُوْلُوْا حِطَّةٌ وَّادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا
نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيٰٓـئٰتِكُمْ ؕ سَنَزِيْدُ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١٦١﴾
فَبَدَّلَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِىْ قِيْلَ
لَهُمْ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوْا
يَظْلِمُوْنَ ۚ ﴿١٦٢﴾ وَسْـَٔلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِىْ كَانَتْ
حَاضِرَةَ الْبَحْرِ ۘ اِذْ يَعْدُوْنَ فِى السَّبْتِ اِذْ تَاْتِيْهِمْ
حِيْتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَّيَوْمَ لَا يَسْبِتُوْنَ ۙ
لَا تَاْتِيْهِمْ ۚ كَذٰلِكَ نَبْلُوْهُمْ بِمَا كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ ﴿١٦٣﴾

Ayet: 160

﴿ وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (160)

(وَقَطَّعْنَا) **Biz ayırdık,** kimi? (هُمْ) **onları,** yâni **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kavmini, neye ayırdık?) (اِثْنَتَيْ عَشْرَةَ)**on ikiye,** ne cihetinden? (أَسْبَاطًا) **kabîleler cihetinden,** öyle kabîleler ki, (أُمَمًا) **ümmetler olan,** (وَأَوْحَيْنَا) **Biz vahyettik,** kime? (إِلَى مُوسَى) **Mûsâ'ya,** ne zaman? (إِذِ اسْتَسْقَا) **su istediği zaman,** kimden? (هُ) **ondan,** kim? (قَوْمُهُ) **kavmi,** ne diye vahyettik? (أَنِ اضْرِبْ) **vur diye,** neyle? (بِعَصَاكَ) **asân ile,** neye? (اَلْحَجَرَ) **şu taşa,** (فَانْبَجَسَتْ) **böylece hemen fışkırdı,** neden?) (مِنْهُ)**ondan,** yâni taştan, ne? (اِثْنَتَا عَشْرَةَ) **on iki,** ne cihetinden? (عَيْنًا) **göze cihetinden,** (قَدْ عَلِمَ) **muhakkak bilmiş oldu,** kim? (كُلُّ أُنَاسٍ) **her kısım insan,** neyi? (مَشْرَبَهُمْ) **içecekleri yeri,**) (وَظَلَّلْنَا)**Biz gölge yaptık,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** neyi? (اَلْغَمَامَ) **o bulutu,** daha,) (وَأَنْزَلْنَا)**Biz indirdik,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** neyi? (اَلْمَنَّ) **kudret helvasını,** daha neyi? (وَالسَّلْوَى) **bıldırcını,** böylece Biz size buyurduk ki, (كُلُوا) **yiyin,** neden? (مِنْ طَيِّبَاتِ مَا) **o şeylerin lezzetlilerinden ki,** (رَزَقْنَا) **rızıklandırdık,** kimi? (كُمْ) **sizi,** (وَمَا ظَلَمُو) **onlar** (bu nîmetlere nankörlük ederek) **zulmetmediler,** kime? (نَا) **Bize,** (وَلَكِنْ كَانُوا) **lâkin oldular,** kime? (أَنْفُسَهُمْ) **ancak kendi nefislerine,** nedir oldular?(يَظْلِمُونَ) **zulmederler.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Biz onları kabîleler hâlinde birbirinden ayrı oniki topluluğa ayırdık. (Sahrada susuz kalan) **kavmi kendisinden su istediğinde Biz Mûsâ'ya: 'Asân ile şu taşa vur!' diye vahyettik. Böylece** (o bu emri yerine getirince) **hemen ondan** (İsrâîloğullarının kabîleleri sayısınca) **oniki göze fışkırdı ki her kısım insan, içecekleri kaynağı kesinlikle bilmiş oldu.**

Biz (sahrada güneşin harâretinden koruması için) **o bulutu üzerlerine bir gölge yaptık ve onlar üzerine kudret helvasıyla bıldırcın indirdik** (de onlara buyurduk) **ki: 'Sizi rızıklandırmış olduğumuz lezzetli şeylerden yiyin!' Böylece onlar** (bu büyük nîmetlere nankörlük ederek) **Bize zulmetmiş olmadılar velâkin onlar** (vebâli kendilerine dönecek işler yaparak) **ancak kendilerine zulmeder olmuştular."**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeden maksat, İsrâîloğullarının iki türlü hâlini şerhetmektir ki bunların birincisi; **Allâh-u Te'âlâ**'nın onları on iki boy kılmış olmasıdır. Nitekim onlar **Ya'kûb** *(Aleyhisselâm)*ın ev-

lâdı olan on iki kardeşten türemişlerdir. İşte böylece **Allâh-u Te'âlâ** onlar birbirini kıskanıp da aralarında herc-ü merc (kargaşa) vukû bulmasın diye onları birbirinden ayırmıştır. Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... وَقَطَّعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا ... ﴾

"Biz onları kabîleler hâlinde birbirinden ayrı oniki topluluğa ayırdık..." kavl-i şerîfi de bunu anlatmaktadır.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin mânâsı şöyledir: "Biz onları sınıflara ayırdık, hızıpleşme husûsunda farklı insanlar yaptık, sonra kendilerine sıkıntı veren şeyler husûsunda onlara kâfî geldik, başlarına gelen zorluklarda kendilerine gerekli olan şeyleri onlara lutfettik.

Böylece onların üzerine kendilerini sıcak ve soğuğun eziyetinden koruyan bulutu gölge yaptık, açlığın, gayretin, çalışmanın ve meşakkatin yorgunluğunu giderecek kudret helvasıyla bıldırcın kuşunu üzerlerine indirdik. Konakladıkları yerde açıkça görebilecekleri şekilde gözeleri onlar için fışkırttık.

Onların kalplerine kuvvetli yakîn kazandıracak burhanlar ilkā ettik. Lâkin îtibar, kulların yaptığı işlere ve amellere göre değildir. Medâr ancak **Hakk Te'âlâ**'nın meşîetine bağlıdır. Onlar hakkında geçerli kıldığı türlü türlü hallerinde **Allâh-u Te'âlâ** ne kadar yücedir!

"Mâtürîdî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; "Esbât" kelimesi "Sıbt" kelimesinin cemîsidir. Bu kelime aslında torun mânâsına gelmektedir. Nitekim **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in torunları olan **Hasen** ve **Hüseyn** *(Radıyallâhu Anhümâ)* hakkında "**Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sıbtleri" denilmektedir.

İshâk *(Aleyhisselâm)*ın zürriyeti hakkında "Boy" anlamında kullanılan bu kelimenin, **İsmâ'îl** *(Aleyhisselâm)*ın neslindeki karşılığı "Kabîle" ve "Fahz"dir ki cemîleri "Kabâil" ve "Efhâz" gelir.

İsrâîloğullarının şerhedilen ikinci hâline gelince; âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ... ﴾

"...(Sahrada susuz kalan) **kavmi kendisinden su istediğinde Biz Mûsâ'ya: 'Asân ile şu taşa vur!' diye vahyettik. Böylece** (o bu emri yerine getirince) **hemen ondan** (İsrâîloğullarının kabîleleri sayısınca) **oniki göze fışkırdı"** kavl-i şerîfi bu kıssaya işâret etmektedir ki bu husus Bakara Sûresinde zikredilmiştir.

İbni Abbâs, Atıyye el-Avfî, Atâ ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhüm)* gibi zevattan nakledildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ** İsrâîloğullarına **Tûr** dağında bulunan öküz başı kadar bir taş tâyin etmişti ki onu yanlarında bir öküzün üzerinde taşıyorlardı, bir yerde konakladıkları zaman **Hârûn** *(Aleyhisselâm)* onu yere indiriyor, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da ona asâsıyla vuruyordu.

Her tarafında üç göze bulunuyor ve **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ona vurunca kendisinden oniki göze fışkırıyordu. Yola çıktıkları zaman onu öküzün üzerine koyuyorlar, o da suyunu tutuyordu. *(İbni Ebî Hâtim, 5/1589)*

Ayet: 160

"Fahrurrâzî ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın asâsı cennet değneklerinden idi, **Âdem** *(Aleyhisselâm)* onu yanına alarak dünyâya inmişti, böylece bir sonraki bir öncekinden ona vâris olarak o asâ enbiyâdan **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)*a intikāl etti. **Şu'ayb** *(Aleyhisselâm)* da onu **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a verdi.

Haddâdî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; âyet-i celîlede geçen "İnbicâs", suyun az çıkmasıdır. Bakara Sûresinin 60. âyet-i kerîmesinde yine bu konuda geçen "İnficâr" tâbiri ise, suyun bolca çıkmasıdır. Su taştan ilk başta azar azar çıkmaya başlayıp sonra bollaştığından dolayı kendisinde hem "İnbicâs", hem de "İnficâr" sıfatları birleşmiş oldu.

"Sâvî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* cebbarlarla muhârebe etmekle emrolununca ümmetinin arasından on iki nakîb seçti ve onları o zorba toplumun haberlerini araştırsınlar diye onlara gönderdi. Onlar cebbar kavmin korkunç vasıflarını görünce dönüp durumu **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a haber verdiler. O da onlara bu gördüklerini kavimlerinden gizlemelerini emretti.

Fakat içlerinden **Yûşa'** ve **Kâleb** *(Aleyhimesselâm)* dışındaki on kişi korkarak hâinlik ettiler de durumu kavimlerine bildirdiler. **Allâh-u Te'âlâ** da onlara kırk sene o karyeye girmeyi haram etti, böylece onlar **Tîh**'de dolanmaya başladılar. **Tîh**'deki müddet uzayınca susadılar ve ondan su istediler, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* da **Allâh-u Te'âlâ**'ya duâ edince Rabbi ona asâsıyla taşa vurmasını emretti. İşte İsrâîloğulları **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ı erkekliği olmamakla suçladıklarında elbiselerini alıp kaçan da o taştı. O taş dörtgen ve hafif bir taş olup büyüklüğü insan kafası kadardı.

Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ ... ﴾

"...Her kısım insan, içecekleri kaynağı kesinlikle bilmiş oldu..." kavl-i şerîfinin tefsîrine gelince; **"Rûhu'l-beyân Tefsîri"**nde zikredildiğine göre; İsrâîloğulları arasında asabiyet (boy taassubu) bulunduğu için birbirlerinin içtiği gözeden içmiyorlardı.

İbnüşşeyh *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; o taşta oniki çukurcuk vardı. Onlar bir yere kondukları zaman taşı ortaya koyarlar, böylece her boy kendine mahsus oyuğa gelir, oradan kendi kabîlelerine harklar açarlardı. İşte **Allâh-u Te'âlâ**'nın: **"Her kısım insan, içecekleri kaynağı kesinlikle bilmiş oldu."** kavl-i şerîfi budur.

Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın beyânı vechile; **Allâh-u Te'âlâ** İsrâîloğullarını **Tîh**'de nasıl suvardığını beyân ettikten sonra âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ ... ﴾

"Biz (sahrada güneşin harâretinden koruması için) **o bulutu üzerlerine bir gölge yaptık ve onlar üzerine kudret helvasıyla bıldırcın indirdik** (ve onlara)**: 'Sizi rızıklandırmış olduğumuz lezzetli şeylerden yiyin!'** (buyurduk.)" kavl-i şerîfiyle onları sıcaktan nasıl koruduğunu ve onların açlığını nasıl giderdiğini beyân etmiştir ki, bu nîmetlerin ne kadar büyük olduğunda hiç şüphe yoktur. Çünkü **Allâh-u**

Te'âlâ onları en güzel bir şekilde yedirip içirmiş ve güneşin zararlarını onlardan def etmiştir.

Katâde *(Radıyallâhu Anh)*ın bu cümle-i celîlenin tefsirinde şöyle anlattığı nakledilmiştir: "İsrâîloğulları nerede konaklarlarsa, sütten daha beyaz ve baldan daha tatlı olan kudret helvası gün doğumuyla güneş doğumu arasında onların üzerine kar gibi yağardı. Herkes kendisine bir gün yetecek kadar alırdı, fazlasını alacak olursa artanı bozulurdu.

Ancak altıncı gün olan cumâ günü olduğu zaman hem altıncı gününe, hem de yedinci gününe yetecek kadar alırdı. Çünkü o gün bayram günü olduğu için maîşet peşinde dolaşılmazdı. İşte bütün bunlar o **Tîh**'de vukû bulmuştu." *(İbni Ebî Hâtim, 5/1591)*

İbni Münebbih *(Rahimehullâh)* şöyle anlatmıştır: "İsrâîloğulları **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*dan et isteyince **Allâh-u Azze ve Celle**: **'Elbette Ben onlara yeryüzünde en az bilinen bir etten yedireceğim!'** buyurdu. Böylece onlara bir rüzgâr gönderdi ki o rüzgâr onların kaldıkları yerlere, bir mile bir mil eninde ve yukarı doğru bir mızrak boyundaki bir alan dolusu bıldırcın kuşu sevketti. Fakat yine de onlar ertesi gün için stok yapınca etler bozuldu." *(İbni Ebî Hâtim, 5/1592)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Allâh-u Te'âlâ Tîh**'de dolaşan İsrâîloğulları üzerine bir bulut peydâ etmişti ki, onların yürümesiyle o bulut da yürüyor, onların durmasıyla o da duruyordu. Böylece onları gündüzleyin güneşin sıcağından koruyordu. Gece de onlara ateşten bir sütun iniyor, onlar da onun ışığıyla yürüyorlardı.

"Kāmûs"ta zikredildiğine göre; **"Menn"**, gökten ağaçların veyâ taşların üzerine inen her çisedir ki, bal gibi tatlılaşıp, sakız gibi kuru olur. Burada kastedilen, **"Kudret helvası"** türünden olan **"Türuncubîn"** ve **"Şîrhuşt"** gibi şeylerdir.

Kazvînî ve **İbnü'l-Beytar**'ın beyanlarına göre; **"Selvâ"**, bıldırcın kuşudur. Diğerlerine göre ise bıldırcın kuşuna yakın farklı bir kuştur. İnsan onunla diğer katıklardan tesellî olduğu için **"Selvâ"** diye isimlendirilmiştir.

Rivâyete göre, imsakla güneş doğması arasında onlar üzerine her insan için bir ölçek olmak üzere kar gibi kudret helvası yağdırılırdı. Cenûb (güney) rüzgârı da onlara bıldırcınlar getirirdi, böylece her insan kendine yetecek kadar alıp keserdi.

Hadîs-i şerîfte:

وَفِى الْحَدِيثِ: «اَطْيَبُ اللَّحْمِ لَحْمُ الطَّيْرِ.»

"En hoş et kuş etidir!" *(İbni Abdi'l-Berr, el-İstizkâr, no:39905, 26/346; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/262)* buyrulmuştur.

Büreyde *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «سَيِّدُ الْإِدَامِ فِي الدُّنْيَا وَالْأٰخِرَةِ اللَّحْمُ، وَسَيِّدُ الشَّرَابِ فِي الدُّنْيَا وَالْأٰخِرَةِ الْمَاءُ، وَسَيِّدُ الرَّيَاحِينِ فِي الدُّنْيَا وَالْأٰخِرَةِ الْفَاغِيَةُ»

Ayet: 160

"Dünyâda ve âhirette katıkların efendisi ettir, dünyâda ve âhirette içeceklerin efendisi sudur, dünyâda ve âhirette çiçeklerin efendisi kına çiçeğidir!" *(Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat, no:7473, 8/232; Münâvî, Feyzu'l-Kadîr, no:4741, 4/156; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/262)*

Enes *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَضْلُ عَائِشَةَ عَلَى النِّسَاءِ كَفَضْلِ الثَّرِيدِ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ...»

"Âişe'nin diğer kadınlara karşı üstünlüğü, (etsuyuyla ıslanmış kızarmış kırıntı ekmek yemeği olan) **tirit yemeğinin diğer yemeklere karşı üstünlüğü gibidir..."** *(Buhârî, Et'ıme:29, no:5112, 5/2070; İsmâ'îl Hakkî, Rûhu'l-beyân:3/262)* hadîs-i şerîfi de yiyeceklerin en kıymetlisinin et olduğuna delâlet etmektedir.

Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴾

"...Böylece onlar (bu büyük nîmetlere nankörlük ederek) **Bize zulmetmiş olmadılar velâkin onlar** (vebâli kendilerine dönecek işler yaparak) **ancak kendilerine zulmeder olmuştular."** kavl-i şerîfine gelince; **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu cümle-i celîleye: "Onlar Bize zulmedemediler!" kavl-i şerîfine: "Biz zulme uğratılamayacak kadar güçlüyüz!" diye mânâ vermiştir. *(İbni Ebî Hâtim, 5/1593)*

"Hâzin Tefsîri"nde zikredildiğine göre; burada bir takdîr vardır ki bu, diğer âyet-i kerîme *(Bakara Sûresi:61)*den anlaşılmaktadır. Buna göre mânâ: "Biz onlara 'Sizi rızıklandırdığımız temiz şeylerden yiyin!' buyurduk. Onlar bir süre böyle yaptılar fakat sonra bundan usanıp: 'Biz tek bir çeşit yemeğe aslâ dayanamayız!' diyerek başka yemekler istediler. **Böylece onlar Bize zulmetmiş olmadılar velâkin onlar ancak kendilerine zulmeder olmuştular."** şeklindedir.

Onların burada bahsedilen zulümlerinden maksat; **Allâh-u Te'âlâ** tarafından yemeleri emredilen şeylerle yetinmeyip, başka şeyler istemeleridir. Çünkü bir mükellefe bir şey emredildiği halde o onu bırakıp da başkasına meylederse, bu fiiliyle **Allâh-u Te'âlâ**'ya isyân etmiş olur.

İşte bundan dolayı **Allâh-u Te'âlâ** bu cümle-i celîlesiyle: "Onlar bu istekleriyle Bizim mülk ve saltanatımıza bir eksiklik getirmiş olmadılar, lâkin emrolundukları şeye muhâlefet ederek ancak kendi nefislerine zulmeder oldular." buyurmak istemiştir.

Hasen *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنِ الْحَسَنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا أَحَدٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ الْمَدْحُ مِنَ اللهِ، وَلَا أَكْثَرَ مَعَاذِيرَ مِنَ اللهِ، عَذَّبَ قَوْمًا بِذُنُوبِهِمْ اِعْتَذَرَ إِلَى الْمُؤْمِنِينَ قَالَ: ﴿وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾»

"Metholunmayı Allâh-u Te'âlâ'dan daha çok seven kimse yoktur. Allâh-u Te'âlâ'dan daha çok mâzeret açıklayan kimse de yoktur. Bir kavme günahları

sebebiyle azap etmiş, sonra da müminlere özür beyân etmek için: 'Böylece onlar Bize zulmetmiş olmadılar velâkin onlar ancak kendilerine zulmeder olmuştular.' buyurmuştur." *(İbni Ebî Hâtim, 5/1593)*

"Mâtürîdî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmeden anlaşılan, dünyâ azaplarına bâzen lezzet ve nîmet karışmakta, dünyâ lezzetlerine de kimi zaman şiddetler ve sıkıntılar bulaşmaktadır. Çünkü nîmetler ancak âhirette hâlis ve sâfî olacaktır, azaplar da ancak âhirette lezzetlerden tamâmen ayrılacaktır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu cümle-i celîlenin mânâsı: "Onlar bunca değerli nîmete küfrederek zâlim oldular ama bununla Bize zulmetmiş olmadılar. Lâkin azâbımı celbederek ve dünyâda külfetsiz, âhirette mesûliyetsiz olan rızkımdan kendilerini mahrum ederek nefislerine zarar verir oldular." demektir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Sülemî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Mansûr ibni Abdillâh, Ebu'l-Kāsım el-İskenderânî**'den o, **Ebû Ca'fer el-Felestînî**'den o, **İmâm Rızâ**'dan o, babasından o da **Ca'fer ibni Muhammed** *(Rıdvânüllâhi Aleyhim Ecma'în)*den bu âyetin tefsirinde şöyle işittiğini nakletmiştir:

"Mârifet-i İlâhiyyeden oniki göze fışkırmıştır ki, her mertebenin ehli bu gözelerden birinin makamında bulunup onun miktârınca içebilir.

İlk göze tevhîd gözesidir.

İkincisi ubûdiyyet (kulluk) ve onunla sevinme gözesidir.

Üçüncüsü ihlâs gözesidir.

Dördüncüsü sıdk (doğruluk) gözesidir.

Beşincisi tevâzu gözesidir.

Altıncısı rızâ (**Allâh-u Te'âlâ**'nın yaptıklarından hoşnutluk) ve tefvîz (işleri **Allâh-u Te'âlâ**'ya ısmarlama) gözesidir.

Yedincisi sekînet ve vakar gözesidir.

Sekizincisi cömertlik ve **Allâh**'a güvenme gözesidir.

Dokuzuncusu yakîn (şüphesiz inanç) gözesidir.

Onuncusu akıl gözesidir.

On birincisi muhabbet gözesidir.

On ikincisi üns ve halvet (**Allâh-u Te'âlâ** ile ünsiyet peydâ edip O'nunla tenhâda kalmak) gözesidir ki işte bu, mârifet gözesinin ta kendisidir, bütün bu gözeler ondan kaynamaktadır. Bu gözelerin birinden içen onun halâvetini bulur ve ondan daha üstün olan gözeye tama' eder. Böylece bir gözeden diğer gözeye yükselerek asla kavuşur, asla vâsıl olunca **Hakk** ile tahakkuk eder (**Allâh-u Te'âlâ**'nın hakîkatiyle hakîkatlenir).

"Her insan meşrebini bilmiştir." kavl-i şerîfi hakkında meşâyıhtan biri: "Her sâlik (**Allâh** yolcusu) için, sülûkü (mânevî güzergâhı), burhanlarının (delillerinin) eserleri, sa'yinin (çalışmasının) bereketleri ve hakîkatlerinin nurları zuhûr etti." demiştir.

"Herevî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **Ca'fer ibni Muhammed (Ca'fer-i Sâdık)** *(Kuddise sirruhû)* bu âyet-i kerîmenin hakîkatleri hakkında buyuruyor ki: "Ma'rifet çeşmesinden (gözesinden) oniki ırmak aktı. Her biri bir fırkanın içeceği oldu. Din devletinden ibâret olan içecek her biri için o pınardan ortaya çıktı. Aynı şekilde diğer bir yerde icmâl vechi üzere remz ve işâretle:

﴿ وَأَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَاهُمْ مَاءً غَدَقًا ﴾

"Gerçek şu ki; eğer o (cinler ve insa)**nlar o yüce** (İslâm) **yol**(u) **üzere istikāmet edebilselerdi, elbette Biz onları pek bol bir suyla suvarır** (ve rızıklarını bollaştırır)**dık!"** *(Cin Sûresi:16)* buyurmuştur ki bu: "Biz onların içeceğini sürekli kılardık!" demektir.

O gözeler oniki nehirdir ki, ilki âşinâlık (tanışıklık), sonuncusu da dostluktur. Bunların arasında kalan diğer on tânesi ise şunlardır: Sıdk-ı i'tikād (doğru inanç), amelde ihlâs, **Allâh**'ın hükmüne rızâ göstermek, ayne'l-yakîn (gözle görür gibi yakînî îman), vecdin neşesi (iç âlemine ârız olan mânevî hallerden gelen sevinç), keşfin berkı (şimşek gibi çakıp kapanan tecellî), şühûdun hayreti (mânevî âlemi müşâhedenin verdiği hayranlık), istihlâk-i şevâhid (duyuların hissiz hâle gelmesi), cem'in mütâlaası (**Hakk**'ı halksız görmek), ifrâdın hakîkati (**Hakk**'ı ve halkı ayrı ayrı görmek)dir.

Bu içmelerin zevki kulun rûhuna ulaştığında ve onların tadını bulduğunda, İlâhî cezbe onda kök salar ve aynü'l-hayat (gerçek hayâtı) bulur. Her kim O'nun elinden bir yudum içerse mukbil-i ebed (sonsuzluğa yönelen biri) olur.

Pîr-i Tarîkat Şeyhülislâm Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî *(Kaddesellâhu Sirrahü's-Sâmî)* demiştir ki:

"İlâhî! Su içme yerini biliyorum ama içmeye gücüm yetmiyor. Gönlüm susuz kalmış ve ben bir damla su arzusunda inliyorum. Sikāye (bu şekilde suvarmak) beni doyurmuyor. Ben denizin talebindeyim. Denizi bulayım diye yüzlerce çeşme ve nehirden geçtim. Aşk ateşinde boğulmuş birini gördün mü? İşte ben öyleyim! Denizde suya hasret kalmış birini gördün mü? İşte ben oyum! Tıpkı çölde şaşkın kalmış gibiyim. Feryâdıma yetiş ki gönülsüzlük elinden figandayım!"

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

İsrâîloğullarına Tîh'de lutfedilen nîmetler:

﴿ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴾

"(Kırk sene dönüp dolaştığınız **Tîh** çölünde) **o** (ince) **bulutu da üstünüzde** (sürekli tâkipçiniz olan bir) **gölge yapmıştık ve** (açlıktan şikâyetiniz netîcesinde) **üzerinize kudret helvası ile bıldırcın indirmiştik.**

(Böylece size:) **'Sizi rızıklandırmış bulunduğumuz lezzetli ve helâl şeylerden yiyin** (fakat stok etmeyin)!' (buyurmuştuk). **Ama onlar** (stok yasağını çiğneyip bu nîmetlere nankörlükte bulunmakla, mülkümüzden bir şey eksiltemedikleri için) **Bize zulmetmiş olmadılar velâkin onlar** (haddi aşıp azâbı hak ederek) **ancak kendilerine zulmeder olmuştular."** *(Bakara Sûresi:57)*

﴿ وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (161)

(وَإِذْ قِيلَ) (Hatırla) **o zamânı ki denilmişti,** kime? (لَهُمْ) **onlara,** ne denilmişti? (اُسْكُنُوا) **yerleşin,** nereye? (هٰذِهِ) **işte şuraya,** ondan bedel, (اَلْقَرْيَةَ) **karyeye,** daha, (وَكُلُوا) **yiyin,** neden?) (مِنْهَا **ondan,** nerede? (حَيْثُ شِئْتُمْ) **dilediğiniz yerde,** daha, (وَقُولُوا) **deyin,** ne deyin? (حِطَّةٌ) ("Yâ Rabbi! Senden dileğimiz, nedir?) **hıtta**(; bizi bağışlamandır" deyin), daha, وَادْخُلُوا) **(girin,** nereden? (اَلْبَابَ) **o kapıdan,** kimler olarak? (سُجَّدًا) **secde ediciler olarak,** böyle yapın ki,) (نَغْفِرْ **bağışlayalım,** kim için? (لَكُمْ) **sizin için,** neleri? (خَطِيئَاتِكُمْ) **hatâlarınızı,** (سَنَزِيدُ) **muhakkak fazlasıyla vereceğiz,** kimlere? (اَلْمُحْسِنِينَ) **muhsinlere.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Hani (**Tîh** sahrasından çıkışlarının ardından) **onlara buyrulmuştu ki: 'İşte şu karyeye**(; o mukaddes **Kudüs** toprağına) **yerleşin de on**(da bulunan rızıklar)**dan dilediğiniz yerde yiyin ve: '**(Yâ Rabbi! Senden dileğimiz, 'Bizi bağışlamandır!' anlamına gelen) **hıtta!'** (sözünü) **deyin.**

(Sizi **Tîh**'den kurtarmasına karşılık **Allâh**'a şükür için, tevâzulu bir şekilde yere kapanıp) **o kapıdan da secde ediciler olarak girin ki, sizin için hatâlarınızı örtelim.** (İyi amel işleyen) **muhsinlere ise muhakkak fazlasıyla** (sevap) **vereceğiz!"**

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)* bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde şöyle demiştir: "Bu kıssa Bakara Sûresinde (58. âyet-i kerîmede) zikredilmiştir. Ancak Bakara Sûresindeki iki âyet-i kerîmeyle, tefsirinde bulunduğumuz bu ve bir sonraki âyet-i kerîmeler arasında sekiz yönden farklı lafızlar bulunmaktadır ki, bunları sırayla sayacak olursak:

1) Bakara Sûresinde: (وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ) **"Hani Biz: 'Şu karyeye girin!' buyurmuştuk"** kavl-i şerîfi zikredilmişken burada: (وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ) **"Hani onlara: 'Şu karyede yerleşin" buyrulmuştu."** kavl-i şerîfi getirilmiştir.

2) Bakara Sûresinde, "Fâ" harfiyle: (فَكُلُوا) buyrulmuşken, burada "Vav" harfiyle: (وَكُلُوا) buyrulmuştur.

3) Bakara Sûresinde: (رَغَدًا) lafzı zikredilmiş, fakat bu sûrede bu lafız mezkûr değildir.

4) Bakara Sûresinde: (وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ) buyrulmuşken, burada takdim ve tehir yapılarak: (وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا) buyrulmuştur.

5) Bakara Sûresinde: (نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ) buyrulmuşken, burada: (نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ) buyrulmuştur.

6) Bakara Sûresinde: (وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ) buyrulmuşken, burada: (سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ) buyrulmuştur.

7) Bakara Sûresinde: (فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا) buyrulmuşken, burada: (فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ) buyrulmuştur.

8) Bakara Sûresinde (بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ) buyrulmuşken, burada (بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ) buyrulmuştur.

Şu bilinmelidir ki, bu lafızların her biri, aralarında hiçbir çelişki bulunmayan ve birbirine yakın mânâda kullanılabilen lafızlardır. Ama bu farklı lafızların bir takım farklı faydalarından bahsetmek de mümkündür.

Birincisi; Bakara Sûresinde: **"Girin!"** buyrulup, burada: **"Yerleşin!"** buyrulması girme fiili önce olduğundan dolayıdır, zîrâ evvelâ karyeye girmek lâzımdır, orada yerleşmek ise ikinci olarak düşünülecek şeydir.

İkincisi; Allâh-u Te'âlâ Bakara Sûresinde: **"Şu karyeye girin ve hemen yiyin!"** buyurmuş, burada ise: **"Şu karyede yerleşin ve yiyin!"** buyurmuştur. Çünkü **"Girmek"** bir anda olup biten ve devâm etmeyen bir şeydir. **"Yerleşmek"** ise sürekli olan bir haldir. Bu yüzden uzun gayretlerden ve yolculuklardan sonra şehre girmenin hemen peşi sıra yemek yeme düşünülür fakat şehre yerleşildikten sonra istenildiği zaman yemek yenilebilir, ama yerleşme durumu bir anlık bir şey olmadığından onun hemen peşine yemek yemek düşünülemez, işte böylece fark zuhûr etmiştir.

Üçüncüsü; Bakara Sûresinde: **"Bolca yiyin!"** buyrulup, burada buyrulmamış olması, o şehre girmenin akabinde yemek ihtiyâcı daha fazla olacağından hemen girer girmez yemek yemek daha lezzetli olur, böyle olunca da insan daha fazla yer. Ama karyede ikâmet hâlinde her zaman yemeğe ihtiyaç olmadığından bu durumda lezzet mütekâmil olmayacağı için **"Bolca yiyin!"** kaydına hâcet olmaz.

Dördüncüsü; Bakara Sûresinde: **"Kapıdan secde ederek girin ve 'Hıtta' deyin!"** buyrulurken, burada tam tersinin zikredilmiş olması, bu fiillerden birini diğerinden önce yapmakta bir sakınca bulunmadığını, her birinin de güzel olacağını, çünkü her iki durumda da maksadın **Allâh-u Te'âlâ**'ya tâzim ve O'na karşı huşû ızhârı (saygı göstermek) olduğunu ifâde etmiştir.

Beşincisi; Bakara Sûresinde: (خَطَايَاكُمْ) buyrulmuşken, burada (خَطِيئَاتِكُمْ) buyrulmuş olması, bu duâ yapıldığında az ya da çok bütün günahların affedileceğine işâret etmektedir.

Altıncısı; Bakara Sûresinde vav harfiyle: (وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ) buyrulurken, burada vavsız olarak (سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ) buyrulması, buradaki cümlenin istînâf (yeni başlayan bir söz) kabul edilmesine mebnîdir ki sanki burada biri: "Onlar bağışlandıktan sonra ne kazanacaklar?" diye sormuş, buna cevâben de: **"Biz iyi amel işleyenlerin mükâfatını artıracağız!"** buyrulmuştur.

Yedincisi; Bakara Sûresindeki (فَأَنْزَلْنَا) **"İndirdik"** kavliyle, burada geçen (فَأَرْسَلْنَا) **"Salıverdik"** kavl-i şerîfi arasındaki farka gelince; 'İnzâl', çokluk mânâsı taşımaz, 'İrsâl' ise kesreti müş'irdir. Sanki böylece **Allâh-u Te'âlâ** önce az bir azap indirdiğini daha sonra bunu çoğalttığını beyân etmiş olmaktadır ki, bir önceki âyet-i kerîmenin tefsîrinde 'İnbicâs' ile 'İnficâr' arasında zikredilen fark da bunun bir nazîridir.

Sekizincisi; Bakara Sûresinde onlara 'Fısk' isnâd edilirken, burada onlara 'Zulüm' nispet edilmesinin farkı ise, onlar (**Allâh-u Te'âlâ**'nın emrettiği sözü başkasıyla değiştirerek) **Allâh-u Te'âlâ**'ya itaatten çıktıkları için fâsık olmuşlar, bu sebeple kendilerine yazık ettikleri için de zâlim olmuşlardır. İşte bu iki vasfın farklı olarak zikredilmesinin faydası, bu iki suçun da o kişilerde hâsıl olduğuna dikkat çekmektir. Bu muhtelif lafızların faydalarını konu ederken aklıma bunlar gelmiştir, ama ilmin tamâmı ancak **Allâh-u Te'âlâ** katındadır."

Bu îzahtan sonra âyet-i kerîmenin cümlelerinin tahliline geçelim:

Âyet-i celîlede geçen:

﴿ وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ ... ﴾

"Hani (**Tîh** sahrasından çıkışlarının ardından) **onlara buyrulmuştu ki: 'İşte şu karyeye** (o mukaddes **Kudüs** toprağına) **yerleşin de on**(da bulunan rızıklar)**dan dilediğiniz yerde yiyin..."** kavl-i şerîfindeki "Karye"den nerenin kastedildiği hakkında müfessirlerin bâzı beyanları olmuştur.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Tefsîr ehlinin geneline göre bu âyet-i celîlede yerleşilmesi emredilen karye **Beyt-i Makdis**'dir. Ama Mâide Sûresinin 21. âyet-i kerîmesinin:

﴿ ... ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَى أَدْبَارِكُمْ ... ﴾

"...Allâh'ın (**Levh-i Mahfûz**'da) **sizin** (meskeniniz olması) **için** (ayırıp) **yazmış olduğu o mukaddes toprağa girin!"** cümle-i celîlesinde geçen (Erîha) karye(si) olması da mümkündür.

Böylece **Allâh-u Te'âlâ** onlara buraya girmelerini emretmiş ve gerisin geri dönüp kaçmaktan kendilerini nehyetmiştir. Ayrıca orada onlara diledikleri şeylerden istifâde etmeyi serbest etmiştir."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; İsrâîloğullarına yerleşmeleri emredilen bu karye **Beyt-i Makdis**'dir, ya da **Erîhâ**'dır ki, orası **Beyt-i Makdis**'e yakın bir yer olan cebbarların karyesidir. O zaman orada **Âd** kavminin bakıyyesi olan bir topluluk bulunmaktaydı ki kendilerine Amâlika deniliyordu.

Ayet: 161

Eğer bu karyeden maksat **Kudüs** ise, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın hayâtında oraya girememişlerdir. Ama **Erîhâ** ise, **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın **Tîh**'de kendisiyle birlikte bulunan Benîisrâîl'den kalanlarla ya da zürriyetleriyle orayı fethettiği nakledilmiştir. (**Ebussu'ûd Efendi** *(Rahimehullâh)*a âit) **"el-İrşâd"** isimli tefsirde böylece zikredilmiştir.

Görüldüğü üzere **"Arz-ı Mukaddese"**nin neresi olduğu hakkında tefsirlerde birkaç görüş varsa da, **Katâde** *(Radıyallâhu anh)*dan rivâyet edilen "**Şam** toprakları" görüşü, bütün mânâları içine almaktadır. Zîrâ **Şam** denince, sâdece şu anda bilinen **Şam** vilâyeti kastedilmeyip, **Erîha, Şam, Filistin** ve **Ürdün** dâhil, **Tûr** dağı ve civârına uzanan bölgenin tamâmı konu edilmektedir.

"Sâvî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu söz İsrâîloğullarına **Tîh**'den çıkmalarının ardından söylenmiştir. Bu şehirden maksat ya **Beyt-i Makdîs**'dir, ya da **Erîha**'dır. Birinci kavle göre **Allâh-u Te'âlâ** bu emri onlara **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın lisânıyla **Tîh**'de bulundukları sırada yöneltmiştir. İkinci kavle göre ise **Yûşa'** *(Aleyhisselâm)*ın lisânı üzere bu emir kendilerine tevcih edilmiştir ki, mûtemed olan görüş budur!

Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... وَقُولُوا حِطَّةٌ ... ﴾

"...Ve: '(Yâ Rabbi! Senden dileğimiz 'Bizi bağışlamandır!' anlamına gelen) **Hıtta!'** (sözünü) **deyin."** kavl-i şerîfinde geçen **"Hıtta"** kelimesinin mânâsı hakkında birkaç görüş vardır:

İkrime *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; bunun mânâsı: "Kelime-i tevhîd söyleyin!" demektir. *(İbni Ebî Hâtim, 5/1594)*

Hasen ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre bunun mânâsı: "Hatâlarımızı bizden düşür!" demektir. *(İbni Ebî Hâtim, 5/1594)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; **"Hıtta"** kelimesi, **"Red"** masdarından gelen **"Ridde"** gibi, **"Hatt"** masdarından gelen "fi'le" veznidir.

"Hatt" kelimesi, bir şeyi yukarıdan aşağı indirmek mânâsında olup burada maksat; günahların düşürülmesidir ki, başında bir mübtedâ mahzuf olduğundan mânâ: "Senden dileğimiz bizi bağışlamandır!" demektir.

Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ ... ﴾

"...(Sizi **Tîh**'den kurtarmasına karşılık **Allâh**'a şükür için, tevâzulu bir şekilde yere kapanıp) **o kapıdan da secde ediciler olarak girin ki, sizin için hatâlarınızı örtelim..."** kavl-i şerîfindeki: **"O kapı", İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan rivâyet edildiğine göre: "Kıbleye doğru olan küçük bir kapı idi." *(İbni Ebî Hâtim, 5/1594-95)*

Mücâhid *(Radıyallâhu Anh)*: "Hıtta kapısı, **Beyt-i Makdis**'in kapılarındandır!" demiştir. *(İbni Ebî Hâtim, 5/1595)*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; girmeleri emredilen bu kapıdan maksat; ya o şehrin kapısıdır veyâ namaz kıldıkları kubbeli yerin kapısıdır.

Burada geçen secdeden ne kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır. **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قَالَ اللهُ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ: ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا، فَدَخَلُوا الْبَابَ يَزْحَفُونَ عَلَى أَسْتَاهِهِمْ.»

"Allâh-u Te'âlâ İsrâîloğullarına: 'O kapıdan secde ederek girin!' buyurdu, onlar ise makatları üzerine sürüne sürüne o kapıdan girdiler." *(İbni Ebî Hâtim, 5/1595; Buhârî, Enbiyâ:29, no:3222, 3/1248-1249)* hadîs-i şerîfi bu secdenin bildiğimiz mânâda secde olduğuna işâret etmektedir.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu cümle-i celîlenin tefsirinde: "Onlar küçük bir kapıdan girmekle emrolundular fakat ters dönüp arka arka girdiler." *(İbni Ebî Hâtim, 5/1595)*

Rabî' ibni Enes *(Radıyallâhu Anh)*: "Onların secdesi yanakları üzere idi!" demiştir. *(İbni Ebî Hâtim, 5/1595)*

Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)*: "Onlar kapıdan başlarını eğerek girmişlerdir!" dedi.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; secdeden murâd; ya tevâzulu şekilde eğilmek veyâ **Tîh**'den kurtarılma nîmetine karşı şükür secdesidir.

Âyet-i celîlenin sonunda gelen:

﴿ ... سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴾

"...(İyi amel işleyen) **muhsinlere ise muhakkak fazlasıyla** (sevap) **vereceğiz!"** kavl-i şerîfinin îzâhı sadedinde **"Rûhu'l-beyân Tefsîri"**nde zikredildiğine göre; onların günahları bağışlanmakla kalmayıp ayrıca fazladan sevap alacaklarını açıklamaktadır ki, mağfiret, emir tutmaları sebebiyle olacak, fazla sevap ise hâlis bir fazl-u kerem netîcesinde kendilerine ihsân edilecektir.

"Mazharî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; tevbe edip güzel amel işleyenlere vaad edilen ziyâde sevaplar, emrolundukları şeyleri yapmalarına mukābil olmayıp, hâlis bir fazl-u kerem olduğunu ifâde etmek için bu cümle-i celîle istînâf mahallinde (atıf ifâde eden "Vav" harfi ile değil de, söz başı olacak şekilde "Vav"sız) zikredilmiştir.

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

İsrâîloğullarına Mukaddes Karye'ye girmelerini emreden diğer bir âyet-i kerîme:

﴿ وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴾

"Bir zamânı (da yâd edin) **ki** (**Tîh** sahrasından çıkışınızın ardından size)**: 'İşte şu** (**Erîha** ve **Kudüs** nâmındaki mukaddes) **karyeye girin ve on**(da bulunan rızıklar)**dan dilediğiniz yerde bolca yiyin!**

Bir de (sizi **Tîh**'den kurtarmasına karşılık **Allâh**'a şükür için, tevâzulu bir şekilde yere kapanıp) **secde ediciler olarak o** (şehrin) **kapı**(sın)**dan girin ve:** ('Ya Rabbi! Senden dileğimiz, bizi bağışlamandır!' anlamına gelen) **'Hıtta!'** (sözünü) **deyin ki, sizin için hatâlarınızı örtelim.** (İyi amel işleyen) **o muhsinlere ise, şüphesiz** (sevap bakımından) **sürekli artırmada bulunacağız!' buyurmuştuk."** *(Bakara Sûresi:58)*

﴿ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴾

ÂYET-İ KERÎMENİN KELİME MÂNÂSI: (162)

(فَبَدَّلَ) **Fakat çevirdi,** kim? (اَلَّذِينَ) **o kimseler ki,** (ظَلَمُوا) **zulüm işlediler,** kimden? (مِنْهُمْ) **onlardan,** yâni zâlimler söylemeleri emredilen hıtta sözünü çevirdiler, neye? (قَوْلًا) **bir söze,** (غَيْرَ الَّذِي) **o sözden başkasına ki,** (قِيلَ) **denilmişti,** kime? (لَهُمْ) **onlara,** (فَأَرْسَلْنَا) **Biz de salıverdik,** kim üzerine? (عَلَيْهِمْ) **onlar üzerine,** neyi? (رِجْزًا) **murdar bir azâbı,** nereden? (مِنَ السَّمَاءِ) **gökten,** ne sebebiyle? (بِمَا كَانُوا) **olmaları sebebiyle,** nedir olmaları sebebiyle? (يَظْلِمُونَ) **zulmetmekte olmaları sebebiyle.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"Fakat onların içerisinden o (emir tutmayarak nefislerine karşı) **zulüm işlemiş olan kimseler,** (tevbe mânâsına gelen "Hıtta" kelimesini alaya alıp, yerine; buğday mânâsına gelen "Hınta" kelimesini söyleyerek emrolunan sözü) **kendilerine söylenmiş olandan başka bir söze çevirdi. Bu sebeple hemen Biz de,** (emre isyan ve nefislerine karşı) **zulüm işlemekte bulunmuş olmalarına karşılık onlar üzerine gökten** (yağarcasına başlarına çöken) **murdar bir azap**(; bir vebâ salgını) **salıverdik."**

Î Z Â H Â T

Âyet-i celîlenin bidâyetinde zikredilen:

﴿ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ﴾

"Fakat onların içerisinden o zulüm işlemiş olan kimseler, kendilerine söylenmiş olandan başka bir söze çevirdi..." kavl-i şerîfinde geçen **"Tebdîl"** hakkında birkaç görüş vardır ki, birazdan zikredeceğimiz rivâyetler bunlara işâret edecektir.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «قِيلَ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ﴿اُدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ﴾ فَبَدَّلُوا فَدَخَلُوا يَزْحَفُونَ عَلَى أَسْتَاهِهِمْ وَقَالُوا: حَبَّةٌ فِي شَعْرَةٍ.»

"İsrâîloğullarına: 'O kapıdan secde edenler hâlinde girin ve 'Hıtta' deyin!' buyruldu. Onlarsa bunu değiştirdiler de makatları üzerine sürüne sürüne girdiler ve (alay ve muhâlefet için) **'Kıl içinde tâne'** (gibi mânâsız bir söz) **dediler."** *(Buhârî, Enbiyâ:29, no:3222, 3/1248-1249; İbni Ebî Hâtim, 5/1596)*

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; onlar kendilerine söylenilen kelimeye bir harf ilâve ederek **"Hıtta"** yerine **"Hınta"** dediler de bu sebeple öyle belâlara düştüler ki, dine ilâve yapmanın ve şerî'atte bir şey uydurmanın ne kadar tehlikeli ve haddi aşmanın ne kadar zararlı olduğunu anladılar.

Tevbeden ibâret olan bir kelimeyi değiştirmek bunca azâbı mûcip olursa, ya **Allâh-u Te'âlâ**'nın sıfatlarından haber veren âyetleri değiştirmenin cezâsının ne olacağı tahmin edilir.

Ayrıca söz her yönüyle fiilden daha noksandır, peki sözü değiştirmek bu kadar vebâli gerektirdiğine göre, ya fiilî tebdil ve tağyirlerin azâbı nice olur!

Allâh-u Te'âlâ bu âyet-i celîlede onlara gerekli kıldığı ilâhî hududa riâyet gerektiğini açıklamış, fakat onların ahidleri bozduğunu bildirmiştir. **Allâh-u Te'âlâ** onlara Kendini tanıtacak çeşit çeşit ilimler bahşetmiş, kullarından dilediklerine muvaffakıyet ve îman ikram etmiş, dilediklerini de yardımsız bırakıp hakîkate ulaşmaktan mahrum ederek zelil kılmıştır.

Sonra onlara türlü türlü cezâlar vermiş ama onlar hiçbir târifle hidâyete kavuşamayınca bu sefer onlara kesin hükmü ve kat'î kazâsıyla sû-i cezâyı tattırmıştır.

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; zâlimler kendilerine emredilen tevbe ve istiğfardan yüz çevirip, kendisinde hiçbir hayır bulunmayan bir sözü onun yerine koydular.

Rivâyet olunduğuna göre onlar kapıdan secde ederek girecekleri yerde, makatları üzerine sürüne sürüne girdiler ve **Allâh-u Te'âlâ**'nın emrini hafife alıp **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* ile alay etmek, bir de **Allâh-u Te'âlâ**'nın afv-ü mağfiretini istemekten vazgeçip fânî dünyâ metâ'ını talebe yöneldiklerini açıklamak için, tevbe mânâsına gelen **"Hıtta"** kelimesinin yerine; buğday mânâsına gelen **"Hınta"** kelimesini söylediler.

Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴾

"...Bu sebeple hemen Biz de, (emre isyan ve nefislerine karşı) **zulüm işlemekte bulunmuş olmalarına karşılık onlar üzerine gökten** (yağarcasına başlarına çöken) **murdar bir azap salıverdik."** cümle-i celîlesindeki azap hakkında birkaç rivâyet vardır:

Sa'd ibni Mâlik, Üsâme ibni Zeyd ve **Huzeyme ibni Sâbit** *(Radıyallâhu Anhüm)*den rivâyet edilen:

عَنْ سَعْدِ بْنِ مَالِكٍ، وَأُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، وَخُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ، قَالُوا: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الطَّاعُونُ رِجْزٌ عَذَابٌ، عُذِّبَ بِهِ قَوْمٌ قَبْلَكُمْ.»

"Tâ'un öyle bir murdar azaptır ki sizden önceki bir kavme onunla azap edilmiştir." *(İbni Ebî Hâtim, 5/1596-97; Buhârî, Enbiyâ:52, no:3286, 3/1281)* hadîs-i şerîfine göre bu azaptan maksat vebâ salgınıdır.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)* bu âyet-i kerîmenin tefsirinde: "**Allâh-u Te'âlâ**'nın kitabında **'Ricz'** diye geçen herşeyden azap kastedilmektedir!" demiştir. **Hasen, Ebû Mâlik, Mücâhid, Süddî** ve **Katâde** *(Radıyallâhu Anhüm)*den de buna benzer nakiller gelmiştir. *(İbni Ebî Hâtim, 5/1597)*

Ebu'l-Âliye *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre **"Ricz"**, gazap demektir. *(İbni Ebî Hâtim, 5/1597)*

Şa'bî *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edildiğine göre; **"Ricz"**, tâ'ûn veyâ doludur. *(İbni Ebî Hâtim, 5/1597)*

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** Bakara Sûresinde bu kavme gönderilen azap hakkında **"İnzâl"** tâbirini, burada ise **"İrsâl"** tâbirini kullanmıştır, oysa kıssa aynıdır. Demek ki lafızların ihtilâfı, mânâların ve hükümlerin değişikliğini gerektirmemektedir.

Allâh-u Te'âlâ orada: (بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ) **"Fâsıklık yapmaları sebebiyle"** buyurmuş, burada ise: (بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ) **"Zâlimlik yapmaları sebebiyle"** buyurmuştur. Fısk, emirden çıkmaktır, zulüm ise bir şeyi mahallinin gayrine koymaktır. Bu karye ahâlîsi iki cürmü de işlemişlerdir. Görüldüğü üzere **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*ın kavmi ve diğer ümmetler peygamberlerine birçok konuda muhâlefet etmişlerdir.

Allâh-u Te'âlâ peygambere itaat, ona boyun eğmek ve kendisine inanıp uyduktan sonra ona muhâlefeti akıllarından bile geçiremeyecek derecede kendisine tâzimde bulunmak gibi üstünlükleri ise bu ümmete ikram etmiştir. Ayrıca **Allâh-u Te'âlâ** bu ümmete o kadar anlayış, hikmet ve fıkıh ikram etmiştir ki, bu ümmetin fukahâsının neredeyse peygamberler gibi oldukları rivâyet edilmiştir."

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; cümle-i celîlenin başında "Fâ" harfinin getirilmesi, onların bu zulmü yapmalarının hemen peşine başlarına belâ gönderildiğini ifâde etmektedir ki burada geçen **"Ricz"**den maksat tâundur, yâni vebâ salgınıdır. Rivâyete göre; bir saat içerisinde onlardan yirmi dört bin kişi ölmüştür.

Allâh-u Te'âlâ âyet-i kerîmenin sonunda: **"Zulüm işlemekte bulunmuş olmalarına karşılık"** buyurarak, başlarına gelen belânın sâdece bir sözü değiştirmeleri sebebiyle değil, evvelden beri süregelen zâlimlikleri sebebiyle olduğunu beyân etmiştir. İşte böylece her kim nîmetlerin kadrini bilmezse, kazâ ve kaderin ahkâmı kendisi hakkında işlesin diye belâ kapısını çalmış olur ki, bu sebeple türlü türlü mihnet ve vebâlarla imtihana tâbi tutulur.

Şunu bil ki; İsrâîloğullarından bu zulmü işlemiş olanlar kendileri hakkında iki nîmeti ifsâd etmiş oldular ki, birisi, kudret helvasıyla bıldırcından ibâret olan dünyâ nîmetleri, diğeri mağfiret ve sevaptan ibâret olan ukbâ nîmetleridir. Telâfi zamânı kaçtıktan sonra kimseye ne îmânı yarar, ne de pişmanlığı fayda verir.

"Hayâtü'l-hayevân"isimli eserde nakledildiğine göre; câhiliyet döneminde iki kardeş yolculuğa çıktılar, düz bir taşın altındaki ağacın gölgesinde konakladılar. Oradan ayrılma zamânı yaklaşınca kayanın altından çıkan bir yılan taşıdığı bir dînarı onlara attı. Bu sefer onlar: "Herhalde bu kayanın altında bir hazîne var ki bu da ondan geliyor!" dediler ve orada üç gün durdular. O yılan kendilerine her gün bir dînar çıkarıyordu.

Nihâyet biri diğerine: "Ne zamâna kadar bu yılanı öldürmeyip bekleyeceğiz? Biz onu öldürsek de bu hazîneyi kazıp alsak?!" deyince kardeşi: "Ne biliyorsun, belki de mala kavuşamadan helâk olursun!" diyerek onu bu fikrinden vazgeçirmeye çalıştı. Fakat o inat edip yanına bir balta alarak yılanı gözlemeye başladı.

Bir ara yılan çıkınca ona bir darbe indirerek başını yaraladı fakat öldüremedi, bu sefer yılan sıçrayarak onu öldürdü ve yuvasına döndü. Kardeşi onu gömdükten sonra orada bekledi. Ertesi gün olunca yılan, başı sargılı vaziyette çıktı fakat yanında bir şey yoktu.

O kişi: "Ey yılan! Vallâhi ben senin başına gelene râzı değildim, kardeşimi bundan engellemeye çalıştım. Şimdi var mısın, sen bana zarar vermeyeceğine, ben de sana zarar vermeyeceğime dâir **Allâh**'ı aramıza şâhit tâyin edelim de sen eski hâline geri dönesin!" deyince yılan: "Olmaz!" dedi. Adam: "Niye?" diye sorunca yılan: "Çünkü ben iyi biliyorum ki, kardeşinin kabrini gördükçe senin içinin benim hakkımda rahat etmeyecek, ben de bu yarığı hatırladıkça benim içim senin hakkında rahat etmeyecek!" dedi.

"Mesnevî"de şöyle demiştir:

بَزْگُذَشْتَه حَسْرَتْ آوَرْدَنْ خَطَاسْتْ بَازْ نَآيَدْ رَفْتَه يَادِ آنْ هَبَاسْتْ

"Geçmiş olana üzülmek hatâdır.

Giden geri gelmez, onu anmak boşunadır!" *(Mesnevî-i Ma'nevî:4 /2244)*

Elden çıkmış ve geri dönmeyecek şeyi yâd ederek âh vâh demek abes ve beyhûdedir.

«اَلْمَاضِى لاَ يُذْكَرُ!»

"Geçmişte kalan anlatılmaz!" fehvâsınca şimdi mevcûda ve hâl-i hâzıra nazar et, azîzim!
(Aşçı Dede Efendi–İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/682)

***"Ankaravî Şerhi"**nde zikredildiğine göre; zîrâ geçmişten konuşup durursan kalan ömrünü de o kaçan fırsatın ve geçen nîmetin perîşanlığında hebâ edersin! Ömrü boş yere harcamaktan ise, kaçan şeyi telâfî etmek için, insanın emniyet ve selâmet yoluna giderek, kendini kurtarmaya gayret etmesi lâzımdır. Geçmişe eseflenen ve pişmân olan ise, akılsız ve ileri görüşsüz kişidir.* *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:4/255)*

Ey **Allâh**! Sen bizi âhiret sabahı doğmadan evvel uyananlardan eyle, bâtınî ve zâhirî işler arasında bizi ilgilendiren hususlardan bizi gâfil eyleme! Sen bizi muvaffak eyle ki Seni çokça tesbîh edelim ve Seni çokça zikredelim! Şüphesiz ki Sen bizi hakkıyla görensin ve iç âlemimizden ziyâdesiyle haberdârsın!

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER

İsrâîloğullarının kendilerine emredilen sözü değiştirmeleri sebebiyle azâba uğratıldıkları:

﴿ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ﴾

"Fakat (emrimizi tutmayarak nefislerine karşı) **zulüm işlemiş olan o kişiler,** ("Tevbe" mânâsına gelen "Hıtta" kelimesini alaya alıp, yerine; "Buğday" mânâsına gelen "Hınta" kelimesini söyleyerek emrolunan sözü,) **kendilerine söylenmiş olandan başka bir söze çevirmişti de, böylece Biz,** (itaatimizden çıkıp) **fâsıklıkta bulunmuş olmalarına karşılık,** (isyan ve) **zulümde bulunmuş o kimseler üzerine gökten** (yağarcasına üzerlerine çöken) **murdar bir azap**(; bir vebâ salgını) **indirmiştik."** *(Bakara Sûresi:59)*

﴿ وَاسْأَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَٰلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴾

ÂYET-İ KERîMENİN KELİME MÂNÂSI: (163)

(وَاسْأَلْ) **Sor,** kime? (هُمْ) **onlara** (Yahudilere), neden? (عَنِ الْقَرْيَةِ) **o kasabadan,** (الَّتِي) **öyle kasaba ki,** (كَانَتْ) **idi,** nedir idi? (حَاضِرَةَ الْبَحْرِ) **denizin yakınında,** onlara ne zamânı sor? (إِذْ يَعْدُونَ) **haddi aştıkları zamânı,** nerede? (فِي السَّبْتِ) **cumarteside,** ne zaman haddi aşıyorlardı? (إِذْ تَأْتِي) **gelirken,** kime? (هِمْ) **onlara,** ne? (حِيتَانُهُمْ) **balıkları,** ne zaman? (يَوْمَ سَبْتِهِمْ) **cumartesi günlerinde,** ne oldukları halde? (شُرَّعًا) (su üzerinde) **belirgin oldukları halde,** (وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ) **cumartesi** (yasağını) **gözetmedikleri günde ise,** (لَا تَأْتِي) (balıklar) **gelmiyordu,** kime? (هِمْ) **onlara,** (كَذَٰلِكَ) **işte sana! Böylece,** (نَبْلُو) **imtihan ediyorduk,** kimi? (هُمْ) **onları,** ne sebebiyle? (بِمَا كَانُوا) **olmaları sebebiyle,** nedir olmaları?(يَفْسُقُونَ) **fâsıklık yapmaktalar.**

MEÂL-İ ŞERÎF

"(Habîbim!) **Bir de o (Yahudi** ola)**nlara denize çok yakın bulunan o (Eyle) kasaba**(sının sâkinlerinin başına gelen azap)**dan sor! Vaktâ ki onlar cumartesi** (günün)**de** (yasaklanan balık avlama günahını işleyerek, **Allâh-u Te'âlâ** tarafından konmuş) **haddi aşıyorlardı. Hani cumartesi günlerinde balıkları** (akın akın ve su üzerinde) **belirgin olarak onlara geliyor,** (başka günlere kavuşup) **cumartesi** (yasağını) **gözet**(me gereği hisset)**mediklerinde ise** (balıklar) **onlara gelmiyordu.**

İşte sana! (Emirlerimizi kırarak) **fâsıklık yapmakta bulunmuş olmaları nedeniyle onları böyle** (şiddetli bir sınamayla) **imtihan ediyorduk** (tâ ki, ezelde olacağını bildiğimizi, olmuş hâliyle de bilelim ve herkese gösterelim)!"

Î Z Â H Â T

"Fahrurrâzî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu kıssa da Bakara Sûresin(in 65. âyet-i kerîmesin)de zikredilmiştir.

Âyet-i celîlenin başında zikredilen:

﴿ وَاسْأَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ ... ﴾

"(Habîbim!) **Bir de o (Yahudi** ola)**nlara denize çok yakın bulunan o (Eyle) kasaba**(sının sâkinlerinin başına gelen azap)**dan sor!..**" kavl-i şerîfi hakkında tefsirlerde şu mâlumat beyân edilmiştir.

"Sâvî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; âyet-i kerîmenin iniş sebebi şudur: **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* Yahudileri kâfirliklerinden sebep tevbîh ederken (azarlarken) onlara: "Siz peygamberlere küfretme husûsunda ecdâdınıza uydunuz!" buyurunca onlar: "Bizim ecdâdımızdan ne Rablerine karşı bir muhâlefet, ne de nebîlerine karşı bir inkâr vukû bulmamıştır." dediler. Oysa onlar **Eyle** kasabası-

nın başına gelenleri bildikleri halde onu gizliyorlar ve bunu kimsenin bilmediğine inanıyorlardı. İşte bu âyet-i kerîmeler indiğinde **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* bunu onlara anlatınca tutulup şaşakaldılar.

Eğer burada: "Bu sûre **Mekkî**'dir, buradaki hitap ise **Medîne** ehline âittir!" denilecek olursa, buna cevap olarak: "Bu sûrede bu âyet-i kerîmeyle başlayan sekiz âyet dışında kalanlar **Mekkî**'dir!" denilir.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Bu âyet-i celîlede zikredilen sorma emri hakîki olmayıp, temsil üzeredir. Yâni:

﴿ سَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمْ آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ ... ﴾

"İsrâîloğullarına sor ki; Biz onlara nice açık âyetler vermişiz!.." *(Bakara Sûresi:211)* âyet-i kerîmesi gibi buranın da mânâsı: 'Sen onlara bunu sorsan bunu sana söylerler!' demektir."

"Taberî, Fahrurrâzî, Hâzin ve **Rûhu'l-beyân"** tefsirlerinde zikredildiğine göre; burada geçen sorma, soranın bilmediği bir şeyi öğrenmesi için değildir. Çünkü **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* **Allâh-u Te'âlâ**'nın vahyi ile bu kıssayı önceden bilmekteydi. Bilakis burada gâye; **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, onları, eskiden de kâfir olduklarını, **Allâh-u Te'âlâ**'nın sınırlarını aştıklarını ve atalarından gelen bir gelenek olarak peygamberlere karşı gelmeyi âdet hâline getirdiklerini ikrâra mecbur etmesi, böylece onları rezil etmesi, bir yandan da hak peygamber olduğuna delâlet eden bir mûcize açıklamış olmasıdır.

Çünkü bu kıssayı bilmek ya birinden öğrenmekle veyâ vahiyle mümkün iken, **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* gibi ümmî olan ve Ehl-i Kitapla hiç görüşmesi olmayan bir zât bu hâdiseyi fazlasız ve noksansız bir şekilde beyân edince, onun bunu ancak vahiyle bilmiş olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır ki bu da onun mûcizelerinden biri olmuştur.

Âyet-i celîlede geçen "Karye"nin neresi olduğu hakkında ihtilâf vardır, **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledildiğine göre; **Medyen** ile **Tûr** arasında bulunan **Eyle** kasabasıdır ki burası deniz kenarında bulunuyordu.

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın âzatlısı **İkrime** *(Radıyallâhu Anh)* şöyle anlatmıştır: "**İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhümâ)* gözünü kaybetmeden evvel yanına girdiğimde önünde Mushaf bulunuyordu, bir yandan okuyor bir yandan ağlıyordu. O anda bana: '**Eyle**'yi bilir misin?' dedi. Ben: 'Evet!' deyince o: 'Orada Yahudilerden bir kabîle vardı, (**Allâh-u Te'âlâ** onlara cumâ ibâdetini farz ettiği halde) onlar cumartesiyi uydurdular, bu sefer de imtihana tâbî tutularak balık avlamak onlara haram edildi.

Fakat cumartesi günü olduğunda balıklar onların karşısına çıkıyor sonra öyle bir derine dalıyorlardı ki artık onlar bir dahaki cumartesiye kadar balıkları ancak zorla, peşlerine düşerek yakalayabiliyorlardı. Ama cumartesi günü geldiğinde, hâmile develer gibi büyük, etli ve beyaz balıklar ters dönmüş vaziyette sokaklarının ve kapılarının yakınına kadar geliyorlardı. Sonra şeytan onlara: 'Siz bu balıkları cumartesi günü yemekten nehyedildiniz, o halde cumartesi günü yakalayın başka bir

gün yiyin!' diye vesvese verdi.' dedi." *(İbni Ebî Hâtim, 5/1598-99; İbni Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-beyân:10/515-516; Sa'lebî, el-Keşfü ve'l-beyân:4/296; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/634-635)*

İbni Abbâs *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan gelen başka bir rivâyete göre bu karye: "**Eyle** ile **Tûr** arasında olan **Medyen**'dir."

Vehb *(Radıyallâhu Anh)*a göre ise: "**Medyen** ile **Aynûnâ** arasındaki **Maknâ**'dır."

Taberî *(Rahimehullâh)*ın beyânına göre; mühim olan, deniz kenarında olduğunu kabul etmektir, bu sayılanların hepsi de deniz kenarında olduğu için herhangi biri olabilir.

Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ ... ﴾

"...Vaktâ ki onlar cumartesi (günün)**de** (yasaklanan balık avlama günahını işleyerek, **Allâh-u Te'âlâ** tarafından konmuş) **haddi aşıyorlardı. Hani cumartesi günlerinde balıkları** (akın akın ve su üzerinde) **belirgin olarak onlara geliyor,** (başka günlere kavuşup) **cumartesi** (yasağını) **gözet**(me gereği hisset)**mediklerinde ise** (balıklar) **onlara gelmiyordu."** kavl-i şerîfi hakkında **Mâtürîdî** *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "Cümle-i celîlede geçen: (شُرَّعًا) 'Suyun derin yerinden dışarı çıkanlar' mânâsındadır.

Ebû Avsece *(Rahimehullâh)* ise bu kelimenin 'Şâri'' kelimesinin cemîsi olup: 'Kıyıya yanaşanlar' mânâsında olduğunu söylemiştir."

"Taberî, Beğavî, Fahrurrâzî, Hâzin, Şeyhzâde ve **Âlûsî"** tefsirlerinde **İkrime** ve **İbni Abbâs** *(Radıyallâhu Anhüm)*den naklen zikredildiği üzere bu hâdise şöyle cereyân etmiştir:

"**Mûsâ** *(Aleyhisselâm)* cumâ gününü ibâdete ayırmak istediyse de, İsrâiloğulları **Allâh-u Te'âlâ**'nın cumartesi günü hiçbir şey yaratmadığını öne sürerek cumartesiyi tercih ettiler, **Allâh-u Te'âlâ** da **Mûsâ** *(Aleyhisselâm)*a: **'Onları istedikleriyle baş başa bırak sonra ben onları bu hususta imtihan edeceğim!'** diye vahyetti. Böylece onlara cumartesi günü çalışmayı bırakmalarını emretti ve o günde balık avlamalarını haram etti.

Dâvûd *(Aleyhisselâm)*ın zamânına kadar bu emre riâyet ettiler, onun zamânında ise **Medyen** ile **Tûr** arasındaki sâhil üzerinde bulunan **Eyle** kasabasının sâkinleri bu yasağı aştılar, şöyle ki; cumartesi günü olduğunda denizdeki tüm balıklar tavlı beyaz koçlar gibi onların sâhiline akın eder ve su üstüne çıkarak kendilerini gösterirlerdi, hattâ onların çokluğundan su görünmez olurdu. Cumartesi geçtiğinde ise balıklar dağılır, bir tâne bile görünmezdi. Şeytan geçimleri balık avına bağlı olan bu topluma: 'Siz ancak cumartesi günü balıkları denizden almaktan nehyolundunuz, yoksa avlanmak size yasaklanmadı!' diye vesvese verdi.

Bunun üzerine bir kısım ahâli sâhilde havuzlar kazıp onlarla deniz arasında kanallar açtılar, cumâ günü yatsı vaktinde kanalları açtıkları zaman balıklar dalgalarla birlikte o havuzlara sürükleniyordu. Pazar günü olunca da havuzdaki balıkları çıkarıp yiyorlar, fazlasını da tuzlayıp satıyorlardı. Böylece başlarına bir belâ gelmeden yetmiş sene kadar süre geçti.

Sonra evlatları da babalarının yolundan giderek bu günahı işlemeye daha çok cesâret buldular. O sırada adamın biri bir balık yakalayıp onu bir ipe bağlayarak sâhildeki bir kazığa rabtedip suda bıraktı, ertesi gün geldi ve onu alıp yedi, insanlar bu hususta onu kınadılar, fakat ona bir azap gelmeyince bir dahaki cumartesi iki balık alarak aynı şeyi yaptı. Yine onun başına bir azap gelmeyince: 'Herhalde cumartesi günü balık avlamak bize helâl edildi (ki bunu yapana bir cezâ gelmiyor)!' dediler.

Hâl böyle devâm ederken, nüfusu yetmişbine varan karye halkı üç sınıfa ayrıldı; bir kısmı emirleri tuttu ve tutmayanları engellemeye çalıştı, bunların sayısı oniki bin kadardı. Diğer bir kısım ise emirleri tuttu fakat nemelâzımcılık yaparak kimseyi engellemedi. Üçüncü bir kesim ise, bu işin helâl olduğuna îtikat ederek günah işlemeye devâm etti. Mücrimler nasîhat kabul etmeyince vaaz edenler: 'Artık biz sizinle aynı şehirde yaşayamayız!' diyerek şehri duvarla ikiye böldüler, **Dâvûd** *(Aleyhisselâm)* da günahkârlara lânet edince **Allâh-u Te'âlâ** bir gece içerisinde onları maymunlara çevirdi.

Sabah olunca vaaz edenler duvarın yanına geldiklerinde kapının kapalı olduğunu ve hiçbir ses gelmediğini, bir duman da yükselmediğini görünce: 'Herhalde bunların başına bir iş geldi, belki de şarap onları mağlup etmiş olabilir!' diyerek duvarın üzerinden tırmanıp yanlarına indikleri zaman, gençlerini maymuna, yaşlılarını da domuza dönüşmüş vaziyette buldular.

Maymuna dönüşenler, insanlardan olan akrabâlarını gözlerinden tanıyorlar fakat insanlar onları ayırt edemiyorlardı. Maymunlar yakınlarının yanına gelip elbiselerini koklayarak ağlıyor, insanlar onlara: 'Biz sizi bu işten nehyetmemiş miydik?' dediklerinde ise ağlayarak başlarını sallıyorlardı. Böylece münkerden nehyedenler kurtuldu, diğerleri ise helâk oldu." *Bu konuda daha ziyâde mâlûmât için bakınız: Rûhu'l-Furkan, Bakara Sûresi:65, 1/380-381*

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; o denizde bulunan balıklar o nâhiyenin balıkları olduğu için kendilerine izâfe edilerek: **"Hani balıkları onlara geliyordu!"** buyrulmuştur.

Ali ibni Ebî Tâlib *(Radıyallâhu Anh)*:

«سُبْحَانَ مَنْ يَعْلَمُ اخْتِلَافَ النِّيْنَانِ فِى الْبِحَارِ الْغَامِرَاتِ.»

"Derin denizlerde balıkların sağa sola gidip gelmelerini bilen Zât'ı tesbîh ederim!" diye tesbîh ederdi.

Bu cümle-i celîleden anlaşıldığına göre; **Allâh-u Te'âlâ** o zamânın peygamberine bir mûcize, ümmetine de bir imtihan olmak üzere cumartesi günü balık avlamalarını yasak etmiş, fakat cumartesi günü olduğunda, diğer günlerde olmadığı kadar fazla balığın su üzerine çıkmasının sebeplerini yaratmıştır.

"Kuşeyrî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; Yahudilerin dîni, te'vîle kaçmak idi. Bu ise hakîkate göre hîlekârlık idi, hakîkatler ise ancak sadâkatten başka herşeyden geri durmakta bulunabilirdi. Nefsânî hazların mekânlarında yamulmak ve ruhsatlar taşıyan taraflara meyletmek, hakîkatin en te'kitli mîsaklarını feshetmek demek olur.

Kim karışık iş yaparsa ona da karışık iş yaparlar, kim sâfî iş yaparsa ona da sâfiyâne davranırlar.

"İbni Kesîr ve **Âlûsî"** tefsîrlerinde zikredildiğine göre; bu kıssadan yola çıkan bâzı âlimler, dindeki bâzı yasakların kaldırılması için hîle-i şer'iyye adı altında birtakım bahâneler ihdâs etmenin haram olduğuna hüküm vermişler ve **İbni Batta** *(Rahimehullâh)*ın **Ebû Hureyre** *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet ettiği:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تَرْتَكِبُوا مَا ارْتَكَبَتِ الْيَهُودُ، فَتَسْتَحِلُّوا مَحَارِمَ اللهِ بِأَدْنَى الْحِيَلِ.»

"Yahudilerin irtikâb ettiği şeyleri siz de irtikâb etmeyin ki böylece en zayıf bir hîleyle Allâh-u Te'âlâ'nın haramlarını helâl kabul etmiş olmayasınız!" *(İbni Kesîr, et-Tefsîr:6/424; Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr:6/640; Âlûsî, Rûhu'l-me'ânî:6/138)* hadîs-i şerîfini de bu hükmün doğruluğuna delil getirmişlerdir.

"Kurtubî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; 'Sebt' kelimesi, 'Sâkinleşip hareket etmemek' mânâsına gelmektedir ki sonradan, bilinen günün adı olmuştur.

Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*dan rivâyet edilen:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَنِ احْتَجَمَ يَوْمَ الْأَرْبِعَاءِ وَيَوْمَ السَّبْتِ فَرَأَى وَضَحًا فَلَا يَلُومَنَّ إِلَّا نَفْسَهُ.»

"Çarşamba günü ve cumartesi günü kan aldıran kimse (kan aldırdığı yerde, alaca hastalığından nâşî) **bir beyazlık bulursa sakın kendisinden başka kimseyi kınamasın!"** *(Hâkim, el-Müstedrek, no:8306, 5/585; Heysemî, Mecma'u'z-zevâid:5/92; Kurtubî, el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân:7/290; Süyûtî, el-Câmi'u's-sağîr:2/167)* hadîs-i şerîfi de bu mânâ ile irtibatlandırılmıştır. Çünkü ulemâmızın beyânına göre cumartesi günü kan donmaktadır, insan da onu çıkarmaya uğraştığı zaman iyice akmayacağı için içeride kalan kan alaca hastalığına dönüşür.

Âyet-i celîlede geçen:

﴿ ... كَذٰلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴾

"...İşte sana! (Emirlerimizi kırarak) **fâsıklık yapmakta bulunmuş olmaları nedeniyle onları böyle** (şiddetli bir sınamayla) **imtihan ediyorduk!"** kavl-i şerîfinde geçen **"Belâ"**, imtihan etmek mânâsındadır. Ama bu imtihan bilinmedik bir şeyin açığa çıkması için olmadığından burada mânâ: "Ezelde olacağını bildiğimiz bir şeyi, olmuş hâliyle de bilelim ve herkese gösterelim diye onları böyle imtihan ettik!" demek olur.

Mâtürîdî *(Rahimehullâh)* şöyle demiştir: "**Allâh-u Te'âlâ** itaat edenle isyân edeni herkes görsün diye cumartesi günü balık avlamayı haram ederek onları imtihan etmiştir.

Bâzıları ise bu imtihanın sırrını açıklarken: 'Onlar gizlice fâsıklık yaptıkları için **Allâh-u Te'âlâ** onların Kendi katındaki fâsıklığı herkes nezdinde de ortaya çıksın da sonra azâba uğratıldıkları zaman kimse: 'Bunlar haksız yere azâba uğratıldılar!' demesin diye onları bu imtihanla rüsvây etti.' demiştir." Ayet: 163

Âyet-i celîlenin sonunda geçen **"Fısk"** tâbirinden ne kastedildiği hakkında birkaç görüş vardır, ekserî müfessirlere göre bu, onların balık avlama yasağını çiğneyerek **Allâh**'ın tâatından çıkmalarıdır.

Nitekim **Hasen** *(Radıyallâhu Anh)* bu âyet-i kerîmeyi okuyarak şöyle demiştir: "Bu kavim takdim ettikleri kötü amel yüzünden onlara büyük bir belâ musallat edilerek helâk edildiler. Cumartesi günü hâmile develer gibi büyük ve etli balıklar onlara suyun üzerinde geliyordu, o günün güneşi battığında ise yedi gün balık görünmüyordu.

Netîcede bu uzun zaman böyle devâm edince: 'En iyisi biz bu balıkları cumartesi günü avlayalım ki kaçmasınlar, sonra pazar günü yeriz. Çünkü biz cumartesi günü ancak bunları (avlamaktan değil) yemekten nehyedildik!' dediler. Vallâhi (dünyâ kuruldu kurulalı) bir kavmin yemiş olduğu en vahim yemeği yediler, böylece onlar dünyada azâbı en peşin verilen, âhirette de rüsvaylığı en sürekli kalan bir yemeği yediler." *(İbni Ebî Hâtim, 5/1599)*

İşte bu rivâyet, bir de **İmâm-ı Mücâhid**'in: "Onlar cumartesi gününün hürmetini çiğneyerek onu helâl saydılar ve isyan vakti yaptılar!" *(İbni Ebî Hâtim, 5/1599)* sözü, burada geçen **"Fısk"** tâbirinden cumartesi gününde işledikleri balık avlama yasağının kastedildiğini ifâde etmektedir.

Ancak **Katâde** ve **Hasen** *(Radıyallâhu Anhümâ)*dan nakledilen: "Evvelki isyanları sebebiyle Biz onları imtihan ediyorduk." *(İbni Ebî Hâtim, 5/1600)* mânâsı, bu fısklarından, önceden beri işledikleri tüm isyanlarının kastedildiğini beyân etmektedir.

Bundan anlaşıldığına göre; **Allâh-u Te'âlâ** kuluna evvelce işlediği günahlar sebebiyle şeytanı musallat ederek onu imtihan edebilir ve böylece şeytanın onu kaydırmasına izin verebilir. Nitekim:

﴿ إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا ... ﴾

"İçinizden o kimseler ki, (kâfir ve mümin olan) **o iki topluluk** (**Uhud**'da) **karşılaştığı gün geri dönmüştürler; gerçekten şeytan onları, ancak** (evvelce) **kazanmış oldukları bâzı** (kötü) **şeyler sebebiyle kaydırmak istemiştir."** *(Âl-i İmrân Sûresi:155)* âyet-i kerîmesi buna işâret etmektedir.

İ Ş Â R Î M Â N Â L A R

"Rûhu'l-beyân Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmedeki işârî mânâya göre bu karye, hayvânî ceset karyesi olup, beşeriyet denizinin sâhilinde bulunmaktadır. Duyular karyesinin ahâlisi ise insânî sıfatlardır ki onlar üç sınıf üzeredirler.

Rûhânî sınıf rûhun sıfatlarından ibârettir, kalbî sınıf kalbin sıfatlarından ibârettir, nefsânî sınıf ise kötülüğü emreden nefs-i emmârenin sıfatlarından ibârettir. Hepsi de **Allâh**'ın haramlarını temsil eden cumartesi gününde beşeriyetin isteklerinden ibâret olan balıkları avlamaktan nehyolunmuşlardır.

Bir sınıf, bu yasağa riâyet ederek avlanmayı durdurmuş ve başkalarını da bundan nehyetmiştir ki bunlar rûhânî sıfatlardır.

Bir sınıf, yasağı bırakmış fakat başkasını engellememiştir, o da kalbin sıfatlarıdır. Bir sınıf da yasağı çiğnemiştir, o da nefsânî sıfatlardır.

Şeytanın kışkırtması ve tezyînâtı sebebiyle **Allâh**'ın yasaklarına karşı beşerî istekler artar. Çünkü insan yasaklandığı şeye düşkün olur, **Allâh**'ın haram etmediği şey-

lere ise pek rağbeti olmaz. Herkim ki ona rûhun sıfatları, nefsi kahretmek ve tezkiye, tahliye (kalbi arındırmak ve donatmak) sûretiyle nefsin kötü sıfatlarını değiştirmek gâlip gelirse işte o kurtuluş ehlindendir, dereceler erbâbındandır ve mânevî yakınlık ashâbındandır.

Her kime ise nefis ve sıfatları galebe çalarsa işte o da helâk ehlindendir, derekeler erbâbındandır ve uzaklık ashâbındandır.

"Mesnevî"de şöyle buyrulmuştur:

نَفْسِ تُو تَا مَسْتِ نُقْلَسْت و نَبِيذْ دَانْ كِه رُوحَتْ خُوشَهٔ غَيْبِى نَدِيذْ

كِه عَلاَمَاتَسْتْ زَان دِيدَارِ نُورْ : اَلتَّجَافِى مِنْكَ عَنْ دَارِ الْغُرُورْ

"Senin nefsin mâdem ki (meze ve çerez gibi) **lezîz dâneler ve nebîz** (hurma şarâbı) **ile sarhoş haldedir,**

Bil ki rûhun, ğayb (âleminin hoş) **salkımını görmemiş** (demek)**tir!**

Zîrâ o nûru görmenin alâmeti vardır ki o da:

Dâru'l-ğurûrun (dünyânın) **senden, senin de ondan uzaklaşmandır!"** *(Mesnevî-i Ma'nevî:5 /2446-2447)*

Bu beyitteki "Nukl (eğlencelik yenen şeyler)", "Nebîz" ise, dünyâ menfaatleri ve lezzetleridir. "Hûşe-i gaybî (ğayba âit başak tanesi)" de, ma'rifet-i esrâr-i ğayb (gayb sırlarını bilmek)dir.

*Yâni mâsivânın (**Allâh-u Te'âlâ**'dan gayri şeylerin) sevgisiyle sarhoş ve o yolda keyiflenen kimsenin canı, ğayb âleminin hoşluğundan bir şey hissetmez ve görmez. Zîrâ bu nûr olan müşâhedenin ve ma'rifetin alâmeti ve nişânı, dâru'l-ğurûr (aldatıcı yurt) olan dünyânın senden (vaz)geçmesi ve senin (gönlünün) de ondan (vaz)geçmekliğidir. (Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/683-684)*

***"Ankaravî Şerhi"**nde zikredildiğine göre; ey ehl-i taklîd ve ashâb-ı tezvîrden (yalandolan ehli) olan kimse! Mâdem ki senin nefsin meze ve nebîzin sarhoşu ve lezîz gıdâların âşığı olmuştur, o halde muhakkak şunu bil ki, senin rûhun âlem-i gayba mensûb olan nurların salkımlarını, zevk ve sırların azıklarını görmemiştir.*

*Zîrâ o İlâhî nûrun müşâhedesinin alâmeti, senin 'Dâr-ı ğurûr'dan ayrılıp uzaklaşmandır. Eğer sen irfân ve îkan (**Allâh-u Te'âlâ**'yı bilme ve O'na yakînen inanma) dâvâsında bulunur ve "Ben mü'min ve müslimim" diye söyleyip de, bu dâr-ı gurûrdan ayrılarak, 'Dâr-ı sürûr'a (sevinç yurduna) yönelmezsen, sözlerin dâvâ (boş iddia) olur. Bu dâr-ı gurûra olan meyil ve muhabbetin, senin kizb ve tezvîrini şehâdet kılar (yalancılığına ve düzmeciliğine şâhitlik eder). Zîrâ **Hazret-i Nebîyy-i Mükerrem** (Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem):*

﴿ أَفَمَنْ شَرَحَ اللهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ ... ﴾

***"O** (yanlış seçimler yaparak Allâh'ın fıtratını bozduğu için göğsü daralan ve kalbi katılaşan) **kimse** (o kimseyle bir) **mi**(dir) **ki; Allâh onun**(, irâdesini iyi yolda kullandığını ve hidâyet aradığını bildiğinden ötürü) **göğsünü İslâm**(ı kabullenip kolayca tatbik edebilmesi) **için genişletmiştir de bu nedenle o, Rabbinden büyük bir nur** (ve İlâhî bir lütuf) **üzeredir!"** (Zümer Sûresi:22) âyeti kerîmesini kırâat buyurduklarından sonra:*

«إِذَا دَخَلَ النُّورُ فِى الْقَلْبِ انْشَرَحَ وَ انْفَسَحَ.»

"Nûr kalbe girince o kalp açılır ve genişler." *dediler. Bunun üzerine Ashâb-ı kirâm (Rıdvânullâhi Aleyhim Ecma'în):*

«وَ مَا عَلَامَةُ ذٰلِكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ؟»

"Bunun alâmeti nedir, yâ ***Rasûlellâh****?" diye sorunca,* ***Rasûlüllâh*** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Selem):*

«اَلتَّجَافِي عَنْ دَارِ الْغُرُورِ وَ الْإِنَابَةُ اِلَى دَارِ السُّرُورِ وَ التَّأَهُّبُ لِلْمَوْتِ قَبْلَ نُزُولِهِ!»

"Aldatıcı yurttan uzaklaşıp sevinç yurduna yönelmek ve gelmeden önce ölüm için hazırlanmak!" *diye cevap buyurdular.*

Çünkü bir kimse ehl-i İslâm ve ehl-i îkan (yakîn ehlinden olan Müslümanların) libâsını (elbisesini) giyip de, "Ben ehl-i âhiretim" dese, ama harâm yiyip, dâr-ı dünyâya meyil ve muhabbette bulunsa, onun sözü hep yalan olur ve hâli kālini tekzib eder (yaptıkları sözlerini yalanlar). *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:5/273)*

وَایْ آنْکِه عَقْلِ اُو مَادَه بُوَدْ نَفْسِ زِشْتَشْ نَرّ وُ آمَادَه بُوَدْ

لاَ جَرَمْ مَغْلُوبْ بَاشَدْ عَقْلِ اُو جُزْ سُوِی خُسْرَانْ نَبَاشَدْ نَقْلِ اُو

"Yazıklar olsun, aklı dişi (kadın)**, fakat kötü nefsi erkek olup,** (günâha atılmaya) **hâzır olan kişinin hâline!**

Hiç şüphesiz böyle kimsenin aklı mağluptur ve (âkibet olarak) **hüsrân tarafından başka bir yere gitmez."** *(Mesnevî-i Ma'nevî:5 /2461-2462)*

Dişi olan akıl ğayb âlemini hissetmez, çünkü onu idrâkten âcizdir. Böyle kadın akıllı olanın, kabîh ve kötü nefsi, erkek (kötü işleri işlemeye) hâzır (kābiliyetli) ve müheyyâ (hazırlanmış) olur. Yâni, o kimsenin nefs-i emmâresi (kötülüğü çokça emreden çirkin nefsi), her ma'siyet üzerine (günaha karşı) erkek gibi şecî' (cesâretli) ve âmâde olur. Ancak o erkek olan nefsin, karı gibi mağlûb olup rûhun ona gâlib olması gerekmektedir.

Aksi takdirde senin aklın o nefse mağlûb olarak, nefs-i emmâren kuvvetli olur ve tedbîrin (nefsi yönetmen) zayıflar. Yâni, aklın nefsine kumanda edecek iken, nefsin aklına kumanda eder ve iklîm-i vücûdunda (vücut ikliminde) hükümdâr olur. Ne'ûzü billâh! İş böyle olunca, o kimsenin nakli (göçmesi) hüsrân ve ziyân tarafından başka bir yere olmaz. Yâni, gideceği yer hüsrân ve küfrün karanlıklarıdır. *(Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/684)*

"Ankaravî Şerhi"*nde zikredildiğine göre; yâni müennes sîret (dişi gidişatlı) ve muhannes tabîat (kadın tabiatlı) olan kimsenin aklı, kadın gibi zaîfü'l-fehm (zayıf anlayışlı) ve kāsıru'l-idrâk (noksan görüşlü) olur ve onun kötü işli ve iğrenç olan nefsi de güçlü ve gâlib olur. Bu yüzden müştehâsı (arzuladığı şey) tarafına hâzır ve müteheyyi olur. Şüphesiz bu durumda onun aklı, mağlûb ve zebûndur (yenik ve zavallıdır). Âkıbetü'l-emr (işin sonunda) onun nakli ve dönüşü zarar ve ziyankârlık tarafına olur.* *(Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:5/275)*

وَصْفِ حَیْوَانِی بُوَدْ بَرْ زَنْ فُزُونْ زَانْکِه سُوِی رَنْگ و بُو دَارَدْ رُکُونْ

"Kadın üzerinde hayvâniyet vasfı fazladır,

Zîrâ onun meyli renk ve koku tarafınadır." *(Mesnevî-i Ma'nevî:5 /2466)*

Hayvâniyete mensûb olan vasıf, kadın üzerinde fazlaca olur. O sebepten renk ve koku tarafına eğilimleri vardır. Yâni, o ciheti isterler ve zâhirî cilvelere meyil, muhabbet ve arzuları olur, azîzim! (Aşçı Dede Efendi -İbrâhîm Halîl ibni Muhammed-, et-Tercemetü'l-Fârisiyye fi't Tefsîri'l-Hakkıyye, 1/684)

***"Ankaravî Şerhi"**nde zikredildiğine göre; kadınların renk ve koku tarafına meyil ve muhabbet tutmaları, hayvâniyet sıfatlarının onların üzerlerine gâlib olduğuna şehâdet eder. İşte, sûretâ erkek şeklinde olan kimseler de, renk ve koku tarafına meyil ve muhabbet ederlerse, hayvâniyet sıfatı onların da üzerine gâlib olur ve akılları nâkıs olur. Bu gibi erkekler kadın hükmündedir, hattâ kadından da beterdir.* (Ankaravî, Şerh-i Mesnevî:5/275-276)

"Âlûsî Tefsîri"nde zikredildiğine göre; bu âyet-i kerîmenin işârî mânâsı şöyledir: "Sen onlara beşeriyet denizinin sâhiline bakan yerde hâzır bulunan o ceset karyesinin ehlinden yâni ruh, kalp, nefs-i emmâre ve tâbîlerinden sor!

Hani onlar nefsânî lezzetlerin bir kısmından istifâde kendilerine haram kılındığı cumartesi günü **Allâh**'ın sınırlarını aşıyorlardı!"

Burada geçen cumartesi gününün işâreti, ramazan ayı gibi ibâdet mevsimleri ve şehvetlerden vazgeçme zamanlarıdır ki ceset karyesinin letâifi arasında haddi aşan nefs-i emmâre, yasaklandığı şeylere uzanmaya çok harîstir. Zâten kişi yasağa düşkün olur.

Bu âyette geçen balıklardan maksat; istifâdesi yasaklanılan işlerdir. Bâzı büyüklerin beyânına göre **Allâh-u Te'âlâ**'nın anlattığı bu kıssa, zamânımızın Müslümanlarının yemek, içmek, eğlenmek ve evlenmek gibi nefsânî hazları uğrunda sokaklarda, çarşılarda ve kutlama yerlerinde özellikle bayram günlerinde ve insanlar arasında meşhur olan sâlihlerin makamlarını ziyâret zamanlarında toplanmalarına benzemektedir. (Çünkü bu gibi yerlerde kadın-erkek karışık oturma, çalgı âletleri kullanma gibi bâzı menhiyyât işlendiği için haddi zâtında meşrû olan işler, haramlara bulaştığında yasaklar arasına girerler.)

MÜNÂSİP ÂYET-İ KERÎMELER:

Cumartesi günü haddi aşanlar:

﴿ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴾

"Andolsun; muhakkak siz içinizden o kimseleri elbette bilmişsinizdir ki; (kendilerine haram olduğu halde) **cumartesi** (günün)**de** (balık avlayarak, Bizim koyduğumuz) **haddi aşmıştılar da bu yüzden Biz kendilerine: 'Maymunlar**(a döndürülmüş kimseler) **ve alçaklar olun!' buyurmuştuk."** (Bakara Sûresi:65)

﴿ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴾

"(Allâh'ın göndereceği kitaptaki hükümlerle amel edeceklerine dâir vermiş oldukları) **kesin sözleri**(ne uymamaları) **sebebiyle üzerlerine Tûr dağını kaldırmış ve onlara: '**(Eğilerek) **secde edenler hâlinde o kapıdan** (Kudüs'e) **girin!' buyurmuştuk.**

Ayrıca (**Dâvûd** (Aleyhisselâm) vâsıtasıyla) **onlara: 'Cumartesi** (günün)**de** (balık avlayarak) **haddi aşmayın!' buyurmuştuk ve onlardan** (bu hükümlere riâyet edeceklerine dâir) **pek ağır ve sağlam bir söz almıştık."** (Nisâ Sûresi:154)

F İ H R İ S T L E R

Âyet-i Kerîmeler:
(568-573)

Hadîs-i Şerîfler:
(574-577)

Eserler:
(578-581)

Arapça Beyitler:
(582)

Farsça Beyitler:
(583-584)

Alfabetik Konu Fihristi
(585-616)

AYET-İ KERÎMELER

اِتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ ٥٢٦
اٰتِنَا غَدَاءَنَا ٢٣٠, ٢٣٢
أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسَى ١٠٥
اِخْسَئُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ٦٣٤, ٣٦٨
اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي ٢٣١
اُدْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللهُ ٥٥١
اُدْعُ لَنَا رَبَّكَ ١٩٢
اذْهَبْ إِلَى فِرْعَوْنَ ٧٦
اَرِنِى اَنْظُرْ اِلَيْكَ ٥٣٩, ٢٨١, ٢٨٢
اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ ٢٥٣
اِضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ ٧٦
أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلٰهَهُ هَوَاهُ ٣٩٦
أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ ٥٨
أَفَمَنْ شَرَحَ اللهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ ٥٦٤
أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ٥٥
أَلَا لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ٢٦
اٰلْاٰنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ ١٤٠
اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ ٥٢٩
اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ ٥٢٩
اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ ٤٨٢
اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ ٤٧٨
اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ ٤٤١
اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ ٤٤٨
اَلَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ ٤٤٨
اَلَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ ١٥
اَلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ ٣٣٤
أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا ٩٣
أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ ٥٩
اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي ... ٢٢٢
أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ ٤٣٧
أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ٥٣٧
اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ١١٢
إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ ٤٣٧
إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ ٥٢٩
إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ ٥٦٣
إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَةُ رَبِّكَ ٣٤٨
إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ٣٥٥
إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ٥٤
إِنَّ اللهَ اصْطَفَى اٰدَمَ ٣٢
إِنَّ اللهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ ١٣٦
إِنَّ اللهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ ٣٠
إِنَّ اللهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا ٣٨٨
إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ ٤٢٥
إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ ٤٥٢
إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللهِ خَالِصَةً ٩٨
إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ ٤٢١
أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ ٦
أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى ٨٣
أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى ١٢٦
أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى ١٣٨
أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا ٤٢١
اٰنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا ٢٨١
إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ ٤٠١
إِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ ... ٤٠٧
إِنَّمَا يَخْشَى اللهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ٥٣
إِنَّهُ لَا يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ٥٠
إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ ١٢٥
إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ ١٣٨

إِنِّي أُشْهِدُ اللهَ وَاشْهَدُوا ٩
إِنِّي أَعِظُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ٢٥٥
إِنِي أَنَا اللهُ ٢٧٣
اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ١٣
أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا ٢٠٢
أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ ٥٨
أَوَلَمْ تُؤْمِنْ ٢٢٩
أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ ٥٨
أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ ٣٨
أُولٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ ٥٥
أُولَئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ١٣٧
بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ٣١
بَلْ رَفَعَهُ اللهُ إِلَيْهِ ٢٨٩
بَلَى وَلٰكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ٢٢٩
تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ ٥٢٥
تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ٣٠٠
تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا ٥٢
تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ ٩٦
تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ ٤٢١
تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ ٢٢٧
تَوَفَّنِي مُسْلِمًا ١١
تَوَفَّنِي مُسْلِمًا ١٣٥
ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ٤٠١
ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللهُ قُلُوبَهُمْ ٣٤٤
ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ ٢٦٠
ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰى ٤٩٩
ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنْظِرُونِ ١٠
ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ ١٠٣
ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدَاكَ ٣٧٠
ذٰلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْقُرَى نَقُصُّهُ عَلَيْكَ ٦٣
الَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ ٥٢
رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ ٢٧٥
رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ ٤٢٤
رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ. ٤٢٤
رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي ٣٥٩
رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ٢٥٨
رَبَّنَا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً ٤٢٩
رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا ٦٣٤
رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ١٢٧
رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ٤٨٦
رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ ٣١
سَأَصْرِفُ عَنْ اٰيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ ٣٤٦
سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا ٢٨٩
سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا ٢٧٢
سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ ٨١
سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ ١٠١
سَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمْ اٰتَيْنَاهُمْ ٥٥٩
سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ ٣٦٦
سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِي الْاٰفَاقِ ٥٣٨
سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ ١٤١
سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسٰى ٤٥٣
سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ٤٠٧
شَدِيدِ الْعِقَابِ ١٤٣
ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ ٣٢
عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ ١٩٤
غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ ٤٨٥
فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ٧٩
فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ٢٦
فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ ٢٠
فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ٣٥
فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ ١١٣
فَأَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي ٢٢٧
فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ ١٢٦
فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَى مَا أَنْفَقَ فِيهَا ٣٧١

فَأَصْبَحُوا لَا يُرَى إِلَّا مَسَاكِنُهُمْ ٥٩
فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ٣٦٨
فَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ ٤٩٠
فَأَمَّا مَنْ طَغَى وَاٰثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ٤٥٧
فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ ٣٧٥
فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ ٢٢٦
فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ ١٤١
فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى ١١٦
فَأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ مَا أَوْحَى ٤٩٥
فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا ٥٥٧
فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ ٤٨٤
فَحَقَّ عِقَابِ ١٤٣
فَخُذْ مَا اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ٣٠١
فَفِرُّوا إِلَى اللهِ ٤٣٧
فَقَالُوا أَرِنَا اللهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ ٤٢١
فَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا ٦٠
فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ ٢٠
فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا ٤٦
فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا ١٠٩
فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللهُ قُلُوبَهُمْ ٣٤٢
فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ ٤١
فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً ١٢٨
فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ ٤٨
فَمَنْ تَابَ مِنْ بَعْدِ ظُلْمِهِ ٤٠١
فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ١٤٢
فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ ٢٣٨
قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللهِ ٣٩٣
قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ اٰذَنَ لَكُمْ ١٣٠
قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ ٣٦٩
قَالَ كَلَّا فَاذْهَبَا بِاٰيَاتِنَا إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ ٧٨
قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ ٢٨٠
قَالَ يَا ابْنَ أُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي ٣٨٦
قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ ١٥٩
قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ ١٢٨
قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ ١١١, ١١٢
قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ ١٥٢
قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ ٥
قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى ٢٧٤
قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللهِ نُورٌ ٥٠٠
قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ ٢٧٩
قُلِ اللهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ٥٠٥
قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللهَ ٤٩٩
قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ ٤٩٩
قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ ٥٣
قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ ٤٤٨
قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي ٣٦٨
قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِي أَخْرَجَ ٥٠١
قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ ٤٣٥
قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ ٦٩
قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنْقِمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِاللهِ ١٣٤
قُلْ يَا اَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللهِ ٥١٤
كَأَنَّهَا جَانٌّ ٨٥
كَذَّبَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ ١٨
كَذٰلِكَ مَا أَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ ٦٥
لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي ٣٨٠
لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ ٢٥
لَا يُكَلِّفُ اللهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ٥٠٢
لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا ٦٨
لِكَيْ لَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا اٰتَاكُمْ ٢٧
لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ ٣٠٤
لَنْ تَرِيَنِي ٥٣٩
لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَى مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ ١٣٥
لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللهَ جَهْرَةً ٤١١
لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللهَ جَهْرَةً ٤٢٥

لِنُرِيَكَ مِنْ اٰيَاتِنَا الْكُبْرَى ٧٨
لَهُمُ الْبُشْرَى فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ٥٥
لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ ٢٢
لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ ٣٠٤
لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ ٦
لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ٧
مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى ٤٩٦
مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا ٢٥٣
مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ ٤٢٣
مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللهِ زُلْفَى ١٣٨
مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللهِ زُلْفَى ٢٠٨
مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى ٣٢
مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ ٣٣٧
مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ ٥٢٨
هُدًى لِلْمُتَّقِينَ اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ ٤٣٩
هٰذَا إِلٰهُكُمْ وَإِلٰهُ مُوسٰى ٣٩٤
هٰذَا إِلٰهُكُمْ وَإِلٰهُ مُوسَى فَنَسِيَ ٢٢٥
هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ ٥٢٦
هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا ٥٠٠
هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا ٧٥
وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ ٢٠٩
وَاتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ ٣٣٤
وَاتَّخَذَ اللهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ٣٢
وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ ١١
وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا ٢٣١
وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ ٧٨
وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ ٩٦
وَإِذِ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ٥١٤
وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ٦٤
وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَاءِيلَ ٤٧٨
وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ ٥٠١
وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ ٢١٩
وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ ٣٩٣
وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ ٣٧١
وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ ٥٥٣
وَإِذْ نَادَى رَبُّكَ مُوسَى أَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ٧٩
وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ ٢١٩
وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَى أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ٢٢٠
وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا ٧
وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا ٧
وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِنَا ٤٤٩
وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ ١٦٠
وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ١٥٤
وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ ١٥٤
وَاسْأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا ٦٧
وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي ٢٢٧
وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي ٢٣١
وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي ٢٣٣
وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ ٢٨٤
وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللهِ ٢٠٣
وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ٢٨٢
وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ ٩٦
وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ٤٠٤
وَاكْتُبْ لَنَا فِي هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ ١٦
وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ٣٨٩
وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ ٤٢٦
وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي ٢٧٧
وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي ٢٨٢
وَاللهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ٥٥
وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ ٢٠٣
وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هٰذِهِ مِنْ عِنْدِ اللهِ ١٥٩
وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ ١٤٣
وَأَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ ٥٤٨
وَأَنْ لَوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَاهُمْ مَاءً غَدَقًا ... ٤٤

وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللهِ ٥٢٨
وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ ٢٥٥
وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى ٤٢٣
وَإِنَّا لَنَرَاكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَوْلَا رَهْطُكَ ٦
وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ٤٢١
وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا ٤٠٧
وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ ١٤٧
وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ ١٥٥
وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللهِ فَضْلًا كَبِيرًا ٣١
وَبَلَوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ ٢١٦
وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدْتَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ٨٢
وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ٣٥٢
وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا ٧٦
وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا ٤٨
وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا ٤٩٨
وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ٤٢١
وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِّي فِي اللهِ وَقَدْ هَدَانِ ١٥
وَخَيْرٌ عُقْبًا ١٤٣
وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ ٤٢٣
وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا ٤٩٠
وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ ٥٦٦
وَرُوحٌ مِنْهُ ٣٢
وَضَرَبَ اللهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً ٤١
وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ ٣٩٤
وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ ٥٤٨
وَظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ ٦٩
وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا ٢٩٤
وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَى ٣٧٩
وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ ٤٨٤
وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ ٤٩٥
وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ أَرْضِنَا ٧
وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ٢٨٢
وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ ٥٠٥
وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ ١٤٥
وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَغُوا ٦٠
وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا ٤٩١
وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ ١٦٠
وَكَلَّمَ اللهُ مُوسَى تَكْلِيمًا ٣٢
وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ ٥٨
وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي ١١
وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللهِ ٢٧
وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا ٢٥٣
وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا ٢٩٤
وَلَا تَيْئَسُوا مِنْ رَوْحِ اللهِ ٥٦
وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ٢٧٨
وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ ٢٥٤
وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ أَرَدْتُ ٤٢٥
وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ٧٥
وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ١٨٩
وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ٣٨٦
وَلَقَدْ أَخَذَ اللهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ٦٩
وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ ٣٠
وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَى أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ ٣٨
وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ ٦٠
وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا ٦٧
وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ ٦٣
وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا ٥٦٦
وَلَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ٦٠
وَلٰكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ ٢٣٤
وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ ٢٠
وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا ٢٨١
وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا ٢٥٨
وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ ٥٤٠
وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ ٤٥

وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ ٦٥

وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ٦٤

وَلَوْلَا أَنْ ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا ... ٢١٧

وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً ٤٢

وَمَا اٰتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ ٤٩٨

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ ٦٧

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى ... ٢٣٩

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ ٤٣٨

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ ٤٣٩

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ ٤٤٥

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ ٥٢٥

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ ٥٢٥

وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ ٣٣

وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَى حَتَّى يَبْعَثَ فِي أُمِّهَا رَسُولًا ٢٩

وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا ٤٢٦

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا ٣٠

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا ٦٣

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا ٦٤

وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَى إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ ٣٠

وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ ٤٥٣

وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ ٥٢٥

وَمَا كُنْتَ تَرْجُو أَنْ يُلْقَى إِلَيْكَ الْكِتَابُ ٣٨٤

وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ ١٨٧

وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللهِ ١٣٣

وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ٦٦

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللهُ ٣٣٨

وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ ٥٠٢

وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللهُ وَاللهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ٥٠

وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ ٥٤٠

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللهِ الْكَذِبَ ٤٧٨

وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ ٣٦٠

وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ٥٦

وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ ٥٠٥

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ٤٤٧

وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ ٢٥٩

وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا ١٢٨

وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا ١٠٢

وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا ١٤٨

وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا ٢٠١

وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ ٣٤٢

وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا ٣٨٠

وَيَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ٩

وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ ٢٦

وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ ٣٧١

يَا ابْنَ أُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي ٢٣٢

يَا اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا ٥١٦

يَا اَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ ٥١٧

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ ٥٠١

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ ٤٥٢

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ.... ٣٠٠

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ ... ٤٣١

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ قَدْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ عَدُوِّكُمْ ٢٢٩

يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ ٢٥٥

يَا صَالِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هٰذَا ٦

يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ ٣٣٥

يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمٰنُ ٣٨٠

يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ ١٣٢

يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ ٢٥٩

يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ ٦٤

يَا يَحْيَى خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ ٣٣٣

يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلِيمٍ ١٠٤

يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ ٣٩١

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ ٥٠١

HADÎS-İ ŞERÎFLER

أَبْسُطْ رِدَاءَكَ ١٦٧

أَتَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْتَ الْمِدْرَاسِ ٤٦٣

أَتَخَوَّفُ أَنْ يَكُونَ مَسْخًا ١٨٢

أُحَرِّقُهُ بِالنَّارِ بَيْنَ يَدَيْكَ جَزَاءً لِمَا عَمِلَ ٣٨٨

أُحِلَّتْ لَكُمْ مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ ١٨٢

إِذَا بَكَى الْيَتِيمُ اهْتَزَّ عَرْشُ الرَّحْمٰنِ ٣٣٢

إِذَا رَاحَ مِنَّا إِلَى الْجُمُعَةِ سَبْعُونَ رَجُلًا ٤١٥

إِذَا سَمِعْتُمُ الْحَدِيثَ عَنِّي تَعْرِفُهُ قُلُوبُكُمْ ٤٨١

إِذَا عَلَوْا الثَّنَايَا كَبَّرُوا ٣٤٧

إِذَا عَمِلْتَ سَيِّئَةً فَاعْمَلْ بِجَنْبِهَا حَسَنَةً ٣٩٩

إِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ قَائِمٌ ٣٧٦

إِذَا فَسَدَ أَهْلُ الشَّامِ فَلَا خَيْرَ ١٩٦

إِذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ نَزَلَ جِبْرِيلُ ٤١٥

اَطْيَبُ اللَّحْمِ لَحْمُ الطَّيْرِ ٥٤٥

اَعْدَى عَدُوِّكَ نَفْسُكَ الَّتِى بَيْنَ جَنْبَيْكَ ١٥٠

أُعْطِيتُ خَمْسًا لَمْ يُعْطَهُنَّ أَحَدٌ قَبْلِي ٥٠٤

أُعْطِيتُ خَمْسًا؛ بُعِثْتُ إِلَى الْأَحْمَرِ ٥٠٤

أُعْطِيتُ خَمْسًا؛ بُعِثْتُ إِلَى الْأَحْمَرِ وَالْأَسْوَدِ ٥٠٨

اِعْمَلُوا بِالْقُرْاٰنِ، أَحِلُّوا حَلَالَهُ ٣٠٩

اِفْتَخَرَتِ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ ٤٣٤

أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا ٤٥٧

أَقِرُّوا الطَّيْرَ عَلَى مَكِنَاتِهَا ١٦٢

أَكْرِمُوا الْخُبْزَ، فَإِنَّ اللهَ أَنْزَلَهُ مِنْ بَرَكَاتِ السَّمَاءِ ٤١

اَكْلُ الْحَامِضِ وَسُؤْرِ الْفَأْرِ وَنَبْذُ الْقُمَّلِ ١٨٤

أَلَا تُبَايِعُونَ رَسُولَ اللهِ ٧٢

اَلْأَلْوَاحُ الَّتِي أُنْزِلَتْ عَلَى مُوسَى ٣٠٦

اَلْاِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً ٣٣٢

اَلتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لاَ ذَنْبَ لَهُ ٣٩٩

اَلتَّعْظِيمُ لِأَمْرِ اللهِ وَالشَّفَقَةُ عَلَى خَلْقِ اللهِ ٤٧٩

اَلْخَيْرُ عَشْرَةُ أَعْشَارٍ تِسْعَةٌ بِالشَّامِ ١٩٧

اَلرِّضَا بِالْقَضَاءِ بَابُ اللهِ الْأَعْظَمُ ٤٤٣

اَلزِّيَادَةُ هِيَ الرُّؤْيَةُ ٣٠٤

اَلشَّامُ أَرْضُ الْمَحْشَرِ وَالْمَنْشَرِ ١٩٦

اَلشِّرْكُ بِاللهِ، وَالإِيَاسُ مِنْ رَوْحِ اللهِ ٥١

اَلصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجِ ٢٩٢

اَلطَّاعُونُ رِجْسٌ أُرْسِلَ عَلَى طَائِفَةٍ ١٨٨

اَلطِّيَرَةُ شِرْكٌ ١٦٤

اَلطِّيَرَةُ شِرْكٌ، اَلطِّيَرَةُ شِرْكٌ ١٦٢

اَلْعُلَمَاءُ خُلَفَاءُ اللهِ، وَاُمَنَاءُ الرُّسُلِ ٥٢٣

اَلْعِيَافَةُ وَالطِّيَرَةُ وَالطَّرْقُ مِنَ الْجِبْتِ ١٦١

اَلْفُقَرَاءُ الصُّبَّرُ هُمْ جُلَسَاءُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ ٣٣١

اَلْكِبْرِيَاءُ رِدَائِى وَالْعَظَمَةُ إِزَارِى ٣٤٧

اَلْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي، وَالْعَظَمَةُ إِزَارِي ٣٤٢

اَللهُ أَكْبَرُ! هٰذَا كَمَا قَالَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ لِمُوسَى ٢١٠

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ حِسَابَ أُمَّتِي عَلَى يَدِي ٤٣٨

اَللّٰهُمَّ اهْدِ قَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ٤٣٨

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهَا سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ ١٥٣

اَللّٰهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي شَامِنَا ويَمَنِنَا ١٩٧

اَللهُ خَلِيفَتِى عَلَى أُمَّتِى ٢٢٨

اَلنَّاسُ يَحْتَاجُونَ اِلَى شَفَاعَتِى ٤٩٩

اَمَا كَانَ يُصَلِّى اَمَا كَانَ يُزَكِّى ٣٨٨

أَمَّا صَاحِبُكُمْ هٰذَا فَقَدْ غَامَرَ ٥٠٦

أُمَّتِي! أُمَّتِي ٤٣٨

أَنَا أَكْثَرُ الْأَنْبِيَاءِ تَبَعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ٤٥٤

أَنَا النَّبِيُّ الْأُمِّيُّ الصَّادِقُ الزَّكِيّ ٤٥٥

اَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدى بى ٣٨٨

أَنَا مُحَمَّدٌ النَّبِيُّ الْأُمِّيُّ ٤٥٥

أَنْشُدُكَ بِالَّذِي أَنْزَلَ التَّوْرَاة ٤٦٠

أُنْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا ٤٨٧
إِنَّ أَدْنَى أَهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً ٢٥٦
إِنَّ الدُّنْيَا حُلْوَةٌ خَضِرَةٌ ١٤٩
إِنَّ الْغَضَبَ مِنَ الشَّيْطَانِ ٣٧٦
إِنَّ اللهَ إِذَا تَجَلَّى لِشَيْءٍ خَشَعَ لَهُ ٢٧٧
إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ ٤٨٦
إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ لِي عَنْ أُمَّتِي ٤٨٦
إِنَّ اللهَ خَلَقَ الرَّحْمَةَ يَوْمَ خَلَقَهَا ٤٣٥
إِنَّ اللهَ خَلَقَ مِائَةَ رَحْمَةٍ ٤٣٣
إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ نَاجَى مُوسَى ٢٣٩
إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى نَاجَى مُوسَى ٢٤٢
إِنَّ اللهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى نَاجَى مُوسَى ٢٤٣
أَنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ أَدَمَ ١٧٩
إِنَّ خَلْقَ أَحَدِكُمْ يُجْمَعُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ ١٢
إِنَّ قُلُوبَ بَنِي اٰدَمَ كُلَّهَا بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ ١١
إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْبَرًا مِنْ نُورٍ ٤٥٦
إِنَّ لِلّٰهِ عَزَّ وَ جَلَّ ضَنَائِنَ مِنْ عِبَادِهِ ٣٨٢
إِنَّ مَرْيَمَ ابْنَةَ عِمْرَانَ سَأَلَتْ رَبَّهَا أَنْ يُطْعِمَهَا ١٨٣
إِنَّ مُوسَى بْنَ عِمْرَانَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَمْشِي ٢٤٦
إِنَّ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: يَا رَبِّ! أَخْبِرْنِي بِأَكْرَمِ ..٢٤٦
أَنَّ يَهُودِيًّا، كَانَ يُقَالُ لَهُ جُرَيْجَرَةُ ٤٦١
إِنَّا أُمَّةٌ أُمِّيَّةٌ، لَا نَكْتُبُ وَلَا نَحْسُبُ ٤٥٢
إِنَّكُمْ سَتُجَنِّدُونَ أَجْنَاداً ١٩٥
إِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ هٰذَا الْقَمَرَ ٢٥٥
إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ صَالِحَ الْأَخْلَاقِ ٤٨٢
إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ عَبْدٍ إِلَّا سَتَدْخُلُ قَلْبَهُ طِيرَةٌ ١٦٥
اَوَّلُ مَا خَلَقَ اللهُ رُوحِي ٤٩٧
بُعِثْتُ إِلَى الْأَحْمَرِ وَالْأَسْوَدِ ٥٠٥
بُعِثْتُ بِالْحَنِيفِيَّةِ السَّمْحَةِ ٤٨٥
بِي يَسْمَعُ وَ بِي يُبْصِرُ ١٣٠
بَيْنَا اَنَا فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ عِنْدَ الْبَيْتِ ٢٨٩
بَيْنَا أَنَا نَائِمٌ إِذْ رَأَيْتُ عَمُودَ الْكِتَابِ ١٩٦
تَدْرُونَ مَا قَالَ لِي جِبْرِيلُ؟ ٣٣٢
تَقَرَّبُوا إِلَى اللهِ بِبُغْضِ أَهْلِ الْمَعَاصِي ٣٥٠
جَاءَ أَعْرَابِيٌّ فَأَنَاخَ رَاحِلَتَهُ ثُمَّ عَقَلَهَا ٤٣٠
حِجَابُهُ النُّورُ لَوْ كَشَفَهُ ٢٧٥
حِجَابُهُ النُّورُ لَوْ كَشَفَهُ ٢٨٥
خَيْرُ الْأَصْحَابِ أَرْبَعَةٌ ٢٣٥
دَخَلَ إِبْلِيسُ الْعِرَاقَ فَقَضَى فِيهِ حَاجَتَهُ ١٩٧
رَاحَةٌ لِلْمُؤْمِنِ وَأَخْذَةُ أَسَفٍ لِلْفَاجِرِ ٣٧
رَاَيْتُ اِدْرِيسَ وَ عِيسَى فِي السَّمَاءِ الرَّابِعَةِ ٢٩٥
رَأَيْتُ رَبِّي فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ ٢٧٢
سَأَسْأَلُ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ٢٧١
سَتَخْرُجُ نَارٌ مِنْ حَضْرَمَوْتَ قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ١٩٧
سَيَصِيرُ الْأَمْرُ إِلَى أَنْ تَكُونُوا جُنُوداً ١٩٥
سَيِّدُ الْإِدَامِ فِي الدُّنْيَا وَالْأٰخِرَةِ اللَّحْمُ ٥٤٥
صِفَتِي فِي الْاِنْجِيلِ اَحْمَدُ الْمُتَوَكِّلُ ٤٦٩
صَوْمُ يَوْمِ التَّرْوِيَةِ كَفَّارَةُ سَنَةٍ ٢٢٤
صِيَامُ يَوْمٍ مِنَ الْاَشْهُرِ الْحُرُمِ يَعْدِلُ شَهْرًا ٢٢٣
الطَّاعُونُ رِجْزٌ عَذَابٌ ٥٥٥
طُوبَى لِلشَّامِ! ١٩٥
عَجَبًا لِأَمْرِ الْمُؤْمِنِ! إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ خَيْرٌ ٣٥
عُلَمَاءُ أُمَّتِي كَاَنْبِيَاءِ بَنِي اِسْرَائِيلَ ٤٩٨
فَإِنَّ الْأَرْضَ لِلّٰهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ ١٤٣
فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدٌ، اٰكُلُ كَمَا يَأْكُلُ الْعَبْدُ ٤٥٧
فَسَاخَ الْجَبَلُ فِي الْاَرْضِ فَهُوَ يَهْوِي فِيهَا ٢٩٠
فُضِّلْتُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ بِخَمْسٍ ٥٠٨
فُضِّلْتُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ بِسِتٍّ ٤٩١
فُضِّلْتُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ بِسِتٍّ ٥٠٧
فَضْلُ عَائِشَةَ عَلَى النِّسَاءِ ٥٤٦
فَهَلْ عَقَّ وَالِدَيْهِ ٣٨٨
قَالَ اللهُ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ: اُدْخُلُوا ٥٥٣
قَالَ تَعَالَى يَا مُوسَى! لَنْ تَرَانِي ٢٦١
قَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ حِينَ كَلَّمَ رَبُّهُ ٢٤٢

قَالَ مُوسَى:يَا رَبِّ! عَلِّمْنِي شَيْئًا أَذْكُرُكَ ٢٤٤
قَالَ: فَأَوْمَأَ بِخِنْصَرِهِ قَالَ: فَسَاخَ ٢٦٣
قَدْ فَعَلْتُ قَدْ فَعَلْتُ ٤٨٧
قِيلَ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اُدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا ٥٥٤
كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَعَوَّذُ ٣٨١
كَانَ فِيمَا أَعْطَى اللهُ مُوسَى فِي الْأَلْوَاحِ الْأُوَلِ ٣١١
كُلُّ أُمَّتِي يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ أَبَى ٤٣٣
كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ ٦٨
كُنْتُ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ ٢٣٨
كُنْتُ لَهُ سَمْعًا ٥٣٩
كُنْتُ لَهُ سَمْعاً يَسْمَعُ بِى ١٣٠
كُنَّا قُعُودًا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٤٦٤
لَا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ ٤٤٣
لَا تُخَيِّرُونِي عَلَى مُوسَى ٢٧٠
لَا تُخَيِّرُونِي مِنْ بَيْنِ الْأَنْبِيَاءِ ٢٧٠
لَا تَرْتَكِبُوا مَا ارْتَكَبَتِ الْيَهُودُ ٥٦٢
لَا تُظْهِرِ الشَّمَاتَةَ لِأَخِيكَ ٣٨١
لَا تَقْتُلُوا الْجَرَادَ فَإِنَّهُ جُنْدُ اللهِ الْأَعْظَمُ ١٨٠
لَا تَقْتُلُوا الضَّفَادِعَ، فَإِنَّهَا مَرَّتْ بِنَارِ إِبْرَاهِيمَ ١٨٦
لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَأْخُذَ أُمَّتِي بِأَخْذِ الْقُرُونِ ٢١٠
لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ ٤٤٣
لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ ٤٤٣
لَا تَمَارَضُوا فَتَمْرَضُوا ١٦٨
لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ فِي الْإِسْلَامِ ٤٨٣
لَا طِيَرَةَ وَخَيْرُهَا الْفَأْلُ ١٦٣
لاَ عَيْنٌ رَأَتْ وَ لاَ أُذُنٌ سَمِعَتْ ٣٦
لَا وَبَاءَ مَعَ السَّيْفِ ١٨٢
لَا يَزَالُ الْبَلَاءُ بِالْمُؤْمِنِ حَتَّى يَخْرُجَ نَقِياً مِنْ ذُنُوبِهِ ٣٥
لَقَدْ أُعْطِيتُ اللَّيْلَةَ خَمْسًا ٥٠٧
لَمَّا أَتَى مُوسَى رَبُّهُ وَأَرَادَ أَنْ يُكَلِّمَهُ ٢٢٢
لَمَّا أَعْطَى اللهُ مُوسَى الْأَلْوَاحَ ٣٠٢
لَمَّا أَوْحَى اللهُ إِلَى مُوسَى بْنِ عِمْرَانَ ٢٦١
لَمَّا تَجَلَّى اللهُ تَعَالَى لِمُوسَى ٢٦٢
لَمَّا تَجَلَّى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ لِمُوسَى ٢٧١
لَمَّا تَجَلَّى اللهُ لِمُوسَى بْنِ عِمْرَانَ ٢٦٣
لَمَّا خَرَجَ أَخِي مُوسَى إِلَى مُنَاجَاةِ رَبِّهِ ٢٤١
لَمَّا كَلَّمَ اللهُ مُوسَى يَوْمَ الطُّورِ ٢٤٠
لَوْ خِفْتُمُ اللهَ تَعَالَى حَقَّ خِيفَتِهِ ٤٣
لَوْ قُسِمَ نُورُ اَحَدِهِمْ عَلَى اَهْلِ الْأَرْضِ لَوَسِعَهُمْ ٥٣٧
لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْكَوْنَ ٤٩٧
لِى مَعَ اللهِ وَقْتٌ لَايَسَعُنِى فِيهِ مَلَكٌ ٢٣٩
لَيْسَ الْخَبَرُ كَالْمُعَايَنَةِ ٣٧٨
لَيْسَ مِنَّا مَنْ تَحَلَّمَ أَوْ تَكَهَّنَ ١٦٢
مَا أَحَدٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ الْمَدْحُ مِنَ اللهِ ٥٤٦
مَا خَلَقَ اللهُ مِنْ بَنِى اٰدَمَ مِنْ بَشَرٍ ٤٢٤
مَا عُبِدَ فِى الْأَرْضِ اِلٰهٌ اَبْغَضَ عَلَى اللهِ مِنَ الْهَوَى ... ٣٩٦
مَا كَانَ بَقِيَ شَيْءٌ مِنْ نَعْتِ رَسُولِ اللهِ ٤٦٢
مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا سَيُكَلِّمُهُ اللهُ ٣٦٨
مَا هٰذَا الْخَوْفُ ٥١
مَامِنْ اَيَّامٍ اَحَبُّ اِلَى اللهِ اَنْ يُتَعَبَّدَ لَهُ فِيهَا ٢٢٣
مَنِ احْتَجَمَ يَوْمَ الْأَرْبِعَاءِ وَيَوْمَ السَّبْتِ ٦٥٢
مَنْ أَخْلَصَ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا ٢٣٤,٢٣٣
مَنْ أُعْطِيَ فَهْمَ الْقُرْاٰنِ فَقَدْ أُعْطِيَ الْخَيْرَ ٣٤٣
مِنْ تَعْظِيمِ اللهِ إِكْرَامُ ذِي الشَّيْبَةِ ٣٤٣
مَنْ رَدَّتْهُ الطِّيَرَةُ مِنْ حَاجَةٍ ١٦٢
مَنْ سَمِعَ بِي مِنْ أُمَّتِي أَوْ يَهُودِيٍّ ٥٠٩
مَنْ سَمِعَ بِي مِنْ أُمَّتِي أَوْ يَهُودِيٍّ أَوْ نَصْرَانِيٍّ ٥٠٩
مَنْ صَامَ اَيَّامَ الْعَشْرِ كُتِبَ لَهُ بِكُلِّ يَوْمٍ سَنَةٌ ٢٢٤
مَنْ صَامَ ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ حَرَامٍ ٢٢٣
مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ٥١٩
مَنْ لَمْ يَخَفِ اللهَ خَفْ مِنْهُ ٤٠٥
مُوتُوا قَبْلَ اَنْ تَمُوتُوا ٢٣٨
نَعَمْ هُوَ فِي ضَحْضَاحٍ مِنْ نَارٍ ٥١٥
هَاتُوا بِالْحَطَبِ وَالنَّارِ ٣٨٨

هَلاً عَفَوْتِ عَنْهُ ٣٨٨
وَاقِيَةً كَوَاقِيَةِ الْوَلِيدِ ٤٤٣
وَالشُّؤْمُ فِي ثَلَاثٍ فِي الْفَرَسِ وَالْمَرْأَةِ وَالدَّار ١٦٥
وَالَّذِى بَعَثَنِى بِالْحَقِّ نَبِيًّا كُلُّنَا عَلَى الْحَقِّ ٤٩٢
وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ ٥٠٩
وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَيَدْخُلَنَّ الْجَنَّةَ الْفَاجِرُ فِي دِينِهِ ... ٤٣٤
وَأَمَّا مُوسَى فَآدَمُ جَسِيمٌ ٩٧
وَإِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالْخَوَاتِيمِ ٥٢
وَإِنِّي خَلَقْتُ عِبَادِي حُنَفَاءَ كُلَّهُمْ ٦٨
وَعِزَّتِي لَا أَجْمَعُ عَلَى عَبْدِي خَوْفَيْنِ ٥٣
وَقَعَتْ جَرَادَةٌ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ ١٨٠
وَلَا أَقُولُ إِنَّ أَحَدًا أَفْضَلُ مِنْ يُونُسَ ٢٧٠
يَا رَسُولَ اللهِ! أَلَسْنَا عَلَى الْحَقِّ ٤٩٢
يَتَفَاءَلُ وَلَا يَتَطَيَّرُ وَيُعْجِبُهُ الْاِسْمُ الْحَسَنُ ١٦٣
يُحِبُّ الْفَأْلَ الْحَسَنَ وَيَكْرَهُ الطِّيَرَةَ ١٦٦
يَسِّرَا وَلَا تُعَسِّرَا وَبَشِّرَا وَلَا تُنَفِّرَا ٤٨٦
يَقُولُ اللهُ تَعَالَى: أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي ٣٨٩
يُكَفِّرُ السَّنَةَ الْمَاضِيَةَ وَالْبَاقِيَةَ ٢٢٤
يَوْمَ كَلَّمَ اللهُ مُوسَى كَانَ عَلَيْهِ جُبَّةُ صُوفٍ ٢٤١

ESERLER

اِبْنَ اٰدَمَ! حَرِّكْ يَدَيْكَ أَفْتَحْ لَكَ بَاباً ٣٣٠
اِبْنِ يَا إِبْرَاهِيمُ عَلَى ظِلِّي ١٨٦
اَبَى اللهُ تَعَالَى اَنْ يُكْرِمَ قُلُوبَ الظَّالِمِينَ ٣٤١
اِتَّخَذَ اللهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلاً، وَكَلَّمَ مُوسَى تَكْلِيمًا ٢٩٨
أَتَدْرِي لِمَ اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي ٢٩٩
اِتَّقِ تُوقَهُ، إِنَّمَا التَّوَقِّي فِي التَّقْوَى ٣٣١
أَجِدُ فِي الْكُتُبِ أَنَ هٰذِهِ الْأُمَّةَ تُحِبُّ ذِكْرَ اللهِ ٤٧٨
أَخْبِرْنِي عَنْ صِفَةِ رَسُولِ اللهِ ٤٦٧
أَخْبِرْنِي عَنْ صِفَةِ مُحَمَّدٍ ٣٢٧
اَدْرِكْ اَهْلَكَ فَمَا أَرَاكَ تُدْرِكُهُمْ إِلَّا وَقَدِ احْتَرَقُوا ١٦٨
اُدْعُ لَنَا رَبَّنَا ١٩٢
إِذَا حُدِّثْتُمْ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٤٨٢
اِذَا دَخَلَ النُّورُ فِي الْقَلْبِ انْشَرَحَ وَ انْفَسَحَ ٥٦٤
إِذَا ذَكَرْتَنِي فَاذْكُرْنِي وَأَنْتَ تَنْتَفِضُ أَعْضَاؤُكَ ٢٤٩
إِذَا سَمِعْتَ اللهَ يَقُولُ ٤٨٠
أَرْبَعَةُ أَحْرُفٍ فِي التَّوْرَاةِ مَكْتُوبٌ ٣٢٨
اِصْحَبِ النَّاسَ بِمَا تُحِبُّ أَنْ تُصْحَبَ بِهِ ٢٤٣
اِصْطَحَبَ قَيْسُ بْنُ خَرَشَةَ وَكَعْبُ الْأَحْبَارِ ٣١٠
اعْبُدْنِي وَلَا تُشْرِكْ بِي شَيْئاً ٣١٣
اِفْتَرَقَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ بَعْدَ مُوسَى ٥٢٧
اَلتَّجَافِي عَنْ دَارِ الْغُرُورِ ٥٦٥
اَلتَّكَبُّرُ بِالْحَقِّ هُوَ التَّكَبُّرُ عَلَى الْأَغْنِيَاءِ ٣٥٢
اَلتَّكَبُّرُ عَلَى الْمُتَكَبِّرِ صَدَقَةٌ ٣٤٢
اَلدُّنْيَا جِيفَةٌ وَطُلَّابُهَا كِلَابٌ ٢١٤
اَلشَّامُ كِنَانَتِي، فَإِذَا غَضِبْتُ عَلَى قَوْمٍ رَمَيْتُهُمْ ١٩٦
اَلطُّرُقُ كُلُّهَا مَسْدُودَةٌ عَلَى الْخَلْقِ ٥١٨
اَلْعَارِفُ مِرْآةٌ مَنْ نَظَرَ ٥٣٨
اَلْعَبْدُ وَ مَا يَمْلِكُهُ كَانَ لِمَوْلَاهُ ٣٤٧
أَلْقِهَا يَا مُوسَى ٨٨
اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِي مِنْ أَصْحَابِهِ ٣٠١
اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِي مِنْ اُمَّةِ اَحْمَدَ ٥٣٩
اَللّٰهُمَّ لَيِّنْ قَلْبِي بِالتَّوْرَاةِ ٣٠٨
اَللّٰهُمَّ! اَرِنَا الْحَقَّ حَقًّا وَارْزُقْنَا اتِّبَاعَهُ ٣٥٣
اَلْمَاضِي لاَ يُذْكَرُ ٥٥٧
اَلْمَرَضُ وَالْحَاجَةُ خَطْبَانِ أَمَرُّ مِنْ نَقِيعِ الْخُطْبَانِ ٢٩
اَلنَّائِبُ كَالْقَاضِي ٥٢٣
إِلٰهِي مَا جَزَاءُ مَنْ ذَكَرَكَ ٢٤٧
إِلَيَّ! مَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَى ٨٨
اُمَّةُ مُحَمَّدٍ اَنَاجِيلُهُمْ فِي صُدُورِهِمْ ٤٥٤
إِنَّ أَبِي كَانَ مِنْ أَعْلَمِ النَّاسِ بِمَا أَنْزَلَ اللهُ ٤٦٤
اَنِ اخْتَرْ مِنْ قَوْمِكَ سَبْعِينَ رَجُلاً ٤١٢
أَنَّ الرَّبَّ تَعَالَى جَاءَ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ ٤٦٨
أَنَّ الْعَشْرَ الْأٰيَاتِ الَّتِي كَتَبَ اللهُ تَعَالَى لِمُوسَى ٣١٤
أَنَّ اللهَ أَوْحَى إِلَى إِبْرَاهِيمَ ٤٦٩
إِنَّ اللهَ تَعَالَى اطَّلَعَ عَلَى قُلُوبِ الْاٰدَمِيِّينَ ٢٥٢
إِنَّ اللهَ تَعَالَى فَتَحَ عَلَيْهِمْ بَاباً مِنْ جَهَنَّمَ ١٩
أَنَّ الْمَلَكَ قَدْ نَزَلَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ ٤٦٨
أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ أُسْرِيَ ٥٣٣
إِنَّ تَوْبَتَكَ، أَنْ تَخْرُجَ أَنْتَ وَأَهْلُكَ وَمَالُكَ ٤٨٤
إِنَّ خَيْرًا لَكُمْ أَنْ أَنْطَلِقَ لِأَبِي ٤٧٠
إِنَّ ذُلَّ الْبِدْعَةِ عَلَى أَكْتَافِهِمْ ٣٩٤
إِنْ سَرَّكَ أَنْ تَحْيَا وَتَبْلُغَ عِلْمَ الْيَقِينِ ٣٣١
إِنَّ قَوْمَكَ اتَّخَذُوا عِجْلًا ٤١٧
أَنَّ كَعْبَ الْأَحْبَارِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ رَأَى ٣٢٥
إِنَّ للهِ عِبَادًا مِنْ وَرَاءِ الْأَنْدَلُسِ ٥٣١
إِنَّ مِمَّا فَضَّلَ اللهُ بِهِ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٥٣٠
أَنَّ مَنْ أَحَبَّ الدُّنْيَا أَبْغَضَهُ اللهُ ٣٣٠
إِنَّ نَبِيًّا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ سَأَلَ اللهَ لَحْمَ طَيْرٍ ١٨٣

أَنَّ هَاجَرَ أُمَّ إِسْمَاعِيلَ لَمَّا غَضِبَتْ عَلَيْهَا سَارَةُ ٤٦٩
أَنَا فَوْقَكَ وَمَعَكَ ٨٨
اَنَا مُطَّلِبُكَ اِنَّ اللهَ تَعَالٰى عَظَّمَكَ وَاَعْطَاكَ ٤٩٢
أَنَا وَأَنْتَ وَفِرْعَوْنُ عَبِيدٌ ٩٣
اِنْتَهَتْ بَنُو اِسْرَائِيلَ إِلَى مُوسَى ٣٢٩
اِنْطَلَقَ مُوسٰى وَهَارُونُ وَشَبَّرٌ وَشَبِيرٌ ٤١٢
اِنْطَلِقُوا إِلَى اللهِ فَتُوبُوا إِلَيْهِ مِمَّا صَنَعْتُمْ ٤١٠
أَنَّهُمْ يَجِدُونَ فِي تَفْسِيرِ مَا عِنْدَهُمْ مِنْ خَبَرِ مُوسَى ..٢٦٣
انِّى اُحِبُّ اَنْ اَرَى الْقَوْمَ الَّذِينَ اَثْنَى اللهُ ٥٣٢
إِنِّي أَنَا اللهُ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ ٣٣٢
اِنِّى لَأَعْلَمُ اَنَّكَ حَجَرٌ ٥٢٠
إِنِّي أُمِرْتُ بِسَبْعِينَ ٤١١
إِنِّي قَدْ أَقَمْتُكَ الْيَوْمَ مَقَامًا لَا يَنْبَغِي لِبَشَرٍ بَعْدَكَ ٨٩
أَوْحَى اللهُ إِلَى الْجِبَالِ إِنِّي نَازِلٌ عَلَى جَبَلٍ ٢٥٢
أَوْحَى اللهُ تَعَالٰى إِلٰى شُعَيْبٍ ٤٧٣
أَوْحَى اللهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى مُوسَى أَنْ عَلِّمِ الْخَيْرَ ٢٥٠
أَوْحٰى فِي الزَّبُورِ: يَا دَاوُدُ ٤٧٥
أَيْ رَبِّ! أَنْزِلْ عَلَيَّ اٰيَةً مُحْكَمَةً أَسِيرُ بِهَا ٢٥١
أَيْ رَبِّ! أَيُّ شَيْءٍ وَضَعْتَ فِي الْأَرْضِ أَقَلّ ٢٥١
أَيْ رَبِّ! أَيُّ عِبَادِكَ أَحَبُّ إِلَيْكَ ٢٥١
أَيْ رَبِّ! أَيُّ عِبَادِكَ أَخْشَى لَكَ ٢٥١
أَيْ رَبِّ! أَيْنَ أَبْغِيكَ ٢٤٥
بَعَثَ اللهُ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْأَحْمَر ..٥٠٦
بَعَثَتْ قُرَيْشٌ النَّضْرَ بْنَ الْحَارِثِ ٤٦٦
بَعَثَنِي عُمَرُ إِلَى الْأُسْقُفِ فَدَعَوْتُهُ ٤٧٦
بَلْ أَنَا الَّذِي أُكَلِّمُكَ، فَاذْنُ مِنِّي ٨٨
بَلَغَنَا أَنَّهُ مَكْتُوبٌ فِي التَّوْرَاةِ: «اِبْنَ اٰدَمَ ٣٢٨
بَلَغَنِي أَنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَمَّا قَتَلُوا ٢٣٠
بَلَغَنِي أَنَّ فِي التَّوْرَاةِ مَكْتُوبٌ ٣٢٨
بَلَغَنِي أَنَّهُ مَكْتُوبٌ فِي التَّوْرَاةِ: يَا ابْنَ أٰدَمَ ٣٢٩
تَظْلِمُ اَنْتَ وَيَسْرِقُ اَبُوكَ ١٦٨
تَعَالَ حَتَّى أُفَاتِحَكَ إِلَى فُلَانٍ ١٣
حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُقَرَّبِينَ ٣٨٧
خَرَجْتُ تَاجِرًا إِلَى الشَّامِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ ٤٧٧
ذَاكِ إِنْ لَمْ تَتَزَوَّجِي بَعْدِي ٢٤٢
رَاعَيْتُ جَمِيعَ مَا صَدَرَ عَنِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ ٥١٩
رَأَيْتُ رَبِّي بِرَبِّي فَقَالَ مَنْ اَنْتَ فَقُلْتُ اَنْتَ ٢٩٥
رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ ٤١١
رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ ٤١٦
رَبِّ! إِلَى أَيْنَ الرَّجْعَةُ ٤١٢
رَبِّ! إِنِّي أَجِدُ فِي الْأَلْوَاحِ أُمَّةً هُمُ الْأٰخِرُونَ ٣١٦
رَبِّ! مَاذَا أَقُولُ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ إِذَا أَتَيْتُهُمْ ٤١١
رَهَبُوتٌ خَيْرٌ مِنْ رَحَمُوتٍ ٤٠٤
سَأَمْنَعُ قُلُوبَهُمْ وَاَسْرَارَهُمْ وَاَرْوَاحَهُمْ ٣٥٢
سُبْحَانَ الْمَذْكُورِ بِكُلِّ مَكَانٍ الْمَعْبُودِ ١٨٤
سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ ١٨٤
سُبْحَانَ مَنْ يَعْلَمُ اخْتِلَافَ النِّيَانِ ٥٦١
سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي ٢٨٨
سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ ٥٨
شَوَّقْنَاكُمْ فَلَمْ تَشْتَاقُوا، وَنُحْنَا لَكُمْ فَلَمْ تَبْكُوا ٣١٥
الصبر مفتاح الفرج ١٤٤
فَاذْهَبْ مِنْ بَيْنِنَا مَطْرُودًا ٣٩٦
فَأَوْحَى اللهُ، عَزَّ وَجَلَّ إِلَى مُوسَى ٩٣
فَقَالَ فِرْعَوْنُ لِمُوسَى: مَا تُرِيدُ؟ ٨٤
فِيمَا نَاجَى مُوسَى رَبَّهُ ٣١٨
قَالَ الرَّبُّ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لِمُوسَى ٢٢٣
قَالَ مُوسٰى: يَا رَبِّ! أَجِدُ أُمَّةً ٥٢٧
قَدِمَ الْجَارُودُ بْنُ عَبْدِ اللهِ عَلَى النَّبِيِّ ٤٧١
قَرَأْتُ فِي الْإِنْجِيلِ نَعْتَ مُحَمَّدٍ ٤٦٦
قَرَأْتُ فِي التَّوْرَاةِ: اِتَّقِ اللهَ يَا ابْنَ اٰدَمَ ٣٢٧
قَرَأْتُ فِي كِتَابِ اللهِ الْمُنَزَّلِ ٣١٠
قِفْ بِالْبِسَاطِ وَإِيَّاكَ وَالْاِنْبِسَاطَ ٤٢٢
قَمَرٌ تَجَلّٰى مِنْ بَيْنِ الْأَقْمَارِ كَوْكَبٌ ٤٩٦
كَانَ اللهُ وَلَا شَيْءَ مَعَهُ ٢٨٦

كَانَ عِنْدَ اَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مِنْدِيلٌ ٥٢٢
كَانَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ رَجُلٌ عَصَى اللهَ ٤٦٨
كَأَنَّ كِسْرَى حَامِلُ غَاشِيَتِهِ ٣٤٤
كَتَبَ اللهُ الْأَلْوَاحَ لِمُوسَى ٣٠٦
كَذٰلِكَ أَنْتَ يَا إِلٰهِي، ٨٨
كُنَّا عَلَى مَائِدَةٍ أَنَا وَأَخِي مُحَمَّدَ بْنَ الْحَنَفِيَّةِ ١٨١
كَيْفَ مَعْرِفَتُكَ بِشُكْرِ مَا انعم عَلَيْكَ ١٥١
لَا تَتَمَنَّ مَالَ أَخِيكَ وَلَا امْرَأَةَ أَخِيكَ ٣١٥
لَا تَتَوَكَّلْ عَلَى ابْنِ أَدَمَ فَإِنَّ ابْنَ أَدَمَ لَيْسَ ٣٣٠
لَا تُجَالِسُوا أَهْلَ الْأَهْوَاءِ ٣١٥
لَا تَضُرُّ الطِّيَرَةُ إِلَّا مَنْ تَطَيَّرَ ١٦٥
لاَ تَقْتُلِ السَّامِرِيَّ! فَإِنَّهُ سَخِيٌّ ٣٩٦
لا تَقْتُلُوا الضَّفَادِعَ، فَإِنَّهَا لَمَّا أُرْسِلَتْ عَلَى اٰلِ فِرْعَوْنَ ١٨٦
لَأُ سَبِّحَنَّ اللهَ اللَّيْلَةَ تَسْبِيحًا مَا سَبَّحَهُ اَحَدٌ ١٨٥
لَا! وَلٰكِنِّي ضَعِيفٌ، وَمِنْ ضُعْفٍ خُلِقْتُ ٨٩
لَبَّيْكَ! إِنِّي أَسْمَعُ صَوْتَكَ ٨٨
لَقَدْ تَقَطَّعَتِ السَّمَاءُ مِنْ بَهَاءِ مُحَمَّدٍ الْمَحْمُودِ ٤٧١
لِكُلِّ زَمَانٍ رِجَالٌ وَلِكُلِّ رِجَالٌ مَقَامٌ وَحَالٌ ٣٦٦
لَمْ أُومَرْ بِذٰلِكَ ٩٣
لَمْ تَجْتَمِعِ الْمُشَاهَدَةُ مَعَ تِلْكَ الْبَقِيَّةِ ٢٩١
لَمْ يَكُنْ شَيْءٌ أَشَدَّ عَلَى اٰلِ فِرْعَوْنَ مِنَ الضَّفَادِعِ ١٨٦
لَمَّا اخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا ٤٤٠
لَمَّا أَرَادَ اللهُ أَنْ يَكْتُبَ لِمُوسَى ٣٠٧
لَمَّا ارْتَقَى مُوسَى طُورَ سَيْنَاءَ ٢٥٠
لَمَّا قُرِّبَ مُوسَى نَجِيًّا أَبْصَرَ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ ٢٤٨
لَمَّا كَلَّمَ اللهُ تَعَالَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ ٢٦٠
لَمَّا كَلَّمَ اللهُ مُوسَى كَلَّمَهُ بِالْأَلْسِنَةِ ٢٤٠
لَوْ اَقْبَلْتَ عَلَى الْأُولَى حَجَبْنَاكَ عَنِ الْأُخْرَى ٢١٩
لِيَذْبَحْ كُلُّ رَجُلٍ مِنْكُمْ كَبْشاً ١٨٨
لَيْسَ ذٰلِكَ لَكَ ذٰلِكَ لِيَتِيمٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِكَ ٢٨٧
لَيْسَ لِي مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ سَأَلْتُمْ شَيْئًا فَجَاءَكُمْ ٤١٢
لِيَكُنْ ذٰلِكَ لِوَاءً ٤٩٢
لِيَكُنْ وَجْهُكَ بَسِطًا وَكَلِمَتُكَ طَيِّبَةً ٣٣١
مَا اسْمُكَ ١٦٨
مَا حَجَبَكَ عَنِ الْحَقِّ وُجُودُ مَوْجُودٍ مَعَهُ ٢٨٦
مَا هٰذَا الْخَوْفُ الَّذِي قَدْ بَلَغَكُمْ ٥١
مَا يَحْزُنُكَ؟ أَمَّا مَنْ قُتِلَ مِنْكُمْ ٤٣١
المجاهدة تورث المشاهدة ١٤٤
مَكْتُوبٌ عَلَى الْجَرَادَةِ بِالسُّرْيَانِيَّةِ ١٨١
مَكْتُوبٌ فِي التَّوْرَاةِ: ابْنَ اٰدَمَ! تَفَرَّغْ لِعِبَادَتِي ٣٢٨
مَكْتُوبٌ فِي التَّوْرَاةِ: اِنَّ الشَّامَ كَنْزُ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ ٢٠٠
مِنْ أَيْنَ تَنْزِعُ رُوحِي ٣٧٦
مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ ثُمَّ رَجَعَ لَمْ يُرْجِعْهُ إِلَّا الطِّيَرَةُ ١٦٤
مَنْ صَبَرَ عَلَى مُقَاسَاةِ الذُّلِّ فِي اللهِ ٢٠٣
مَنْ عَرَفَ الْحَقَّ بِالرِّجَالِ حَارَ ٥٢١
مَنْ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَعْرِفْ ١٣٢
مَنْ مُنِعَ مِنَ النَّظَرِ تَسَلَّى بِالْأَثَرِ ٣٣٧
مَنْ يَزْدَدْ عِلْماً يَزْدَدْ وَجْفاً ٣٣٠
مَوَاعِيدُ الْاَحِبَّةِ اِنِ اُخْلِفَتْ فَاِنَّهَا تُونِسُ ٢٣٢
نَعَمْ! وَلٰكِنَّهُ تَرَكَ اَمْرًا وَاحِدًا ٣٨٩
نَعُوذُ بِاللهِ مِنْ دَرَكِ الشَّقَاءِ ٢٣٨
هٰذَا لَيْسَ بِمَأْمُونٍ عَلَى اَدَبٍ مِنْ اٰدَابِ رَسُولِ اللهِ ٥١٩
هٰذَا مِنْ أَجْلِ اٰدَمَ ٣١٣
هَيْهَاتَ ذَاكَ وَأَيْنَ الثُّرَيَّا مِنْ يَدِ الْمُتَنَاوِلِ ٢٩٥
وَ مَا عَلَامَةُ ذٰلِكَ يَا رَسُولَ اللهِ ٥٦٥
وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ نَبِيًّا لَا نَعْبُدُ اللهَ بَعْدَ الْيَوْمِ سِرًّا ٤٩٢
وَالْمَوْتُ دُونَ شَمَاتَةِ الْاَعْدَاءِ ٣٨١
وَبِالشُّكْرِ تَزْدَادُ النِّعَمُ ٣٠٥
وَلَيْسَ مِنَ الْكَرَمِ أَنْ لَاتُحْسِنَ إِلَّا لِمَنْ أَحْسَنَ ٤٢٣
وَمَا تَصْنَعُ بِهَا ٨٨
وَيَكُونُ مُلْكُهُ بِالشَّامِ، وَلَيْسَ بِفَحَّاشٍ ٤٧٠
يَا أَبَا مَالِكٍ! أَخْبِرْنِي بِصِفَةِ النَّبِيِّ ٤٧١
يَا ابْنَ اٰدَمَ تَذْكُرُنِي وَتَنْسَانِي ٣٣٠
يَا ابْنَ أَدَمَ! اِتَّقِ رَبَّكَ، وَابْرُرْ وَالِدَيْكَ ٣٣١

يَا ابْنَ اٰدَمَ! لَا تَعْجِزْ ٣٢٨
يَا اَحْمَدُ! اَبْشِرْ فَاِنَّ اللهَ قَدْ غَفَرَ لَكَ ٥٢٠
يَا اَحْمَدُ! كُلُّ النَّاسِ يَطْلُبُونَ مِنِّى ٢١٩
يَا اٰدَمُ! جَعَلْتُ الْاَرْضَ فِى اَمْرِكَ ٣٨٩
يَا جِبْرِيلُ! اُكْتُبْهُ فِى اَوَّلِهِمْ ٢١٩
يَا دَاوُدُ اِنَّهُ سَيَأْتِى مِنْ بَعْدِكَ نَبِىٌّ اِسْمُهُ اَحْمَدُ ٤٦٩
يَا رَبِّ إِنَّ عَبْدَكَ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ ١٧٤
يَا رَبِّ! إِنَّهُمْ يَسْأَلُونَنِي كَيْفَ كَانَ بَدْؤُكَ ٢٥١
يَا رَبِّ! أَيْتَمْتَ الصَّبِيَّ مِنْ أَبَوَيْهِ ٢٥٠
يَا رَبِّ! حَدِّثْنِي بِأَحَبِّ النَّاسِ إِلَيْكَ ٢٤٥
يَا رَبِّ! دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ إِذَا عَمِلْتُهُ كَانَ شُكْراً لَكَ ... ٣٠١
يَا رَبِّ! مَا جَزَاءُ مَنْ اٰوَى يَتِيماً ٢٤٨
يَا رَبِّ! مَا لِمَنْ عَزَّى الثَّكْلَى ٢٤٨
يَا رَبِّ! مَنْ أَهْلُكَ ٢٤٤
يَا رَزَّاقَ النُّعَابِ فِى عُشِّهِ ٤٣٦
يَا عَبْدِي! لاَ تَأْمَنْ مَكْرِي ١٥
يَا مُوسَى أَتَدْرِي لِمَ كَلَّمْتُكَ ٢٥٢
يَا مُوسَى إِنْ جَاءَكَ الْمَوْتُ وَأَنْتَ عَلَى غَيْرِ وُضُوءٍ... ٢٥٠
يَا مُوسَى اِنِّى قَدْ أَقَمْتُكَ مَقَامًا ٣٠١
يَا مُوسٰى! اِرْجِعْ ٤١٢
يَا مُوسَى، إِلَيَّ اِرْجِعْ ٨٩
يَا يَحْيَى! هَلْ وَجَدْتَ دَارًا خَيْرًا لَكَ مِنْ دَارِى ٤٠٤

ARAPÇA BEYİTLER

إِذْ هَامَ شَوْقًا بِالْمَنَاغِى وَهَمَّ اَن ٣٦١

إِذَا ارْعَوَى عَادَ إِلَى جَهْلِهِ ١٩١

اِذَا الْمَرْءُ لَمْ يُخْلَقْ سَعِيدًا مِنَ الْاَزَلِ ٣٥٩

إِذَا قِيلَ احْلُمْ قُلْ فَلِلْحِلْمِ مَوْضِعٌ ٤٠٣

إِذَا مَا الدَّهْرُ جَرَّ عَلَى أُنَاسٍ ٣٨٢

إِذَا مَرِضْنَا اَتَيْنَاكُمْ نَعُودُكُمْ ٣٩١

أُرِيدُ وِصَالَهُ وَيُرِيدُ هَجْرِي ٢٨٥,٢٨٠

إِسْتَقْبَلَنِي وَسَيْفُهُ مَسْلُولُ ٢٢

أَقِيمِي لَعَمْرُكِ لَا تَهْجُرِينَا ٢٣١

إِلَى دَيَّانِ يَوْمِ الدِّينِ نَمْضِي ١٣١

أَمْطِلِينِي وَسَوِّفِي ٢٣٠

إِنْ أَعْرَضُوا فَهُمُ الَّذِينَ تَعَطَّفُوا ٢٩٩

أَنَا مُذْنِبٌ أَنَا مُخْطِىءٌ أَنَا عَاصِي ٤٠٠

اَيَا سَامِعًا لَيْسَ السَّمَاعُ بِنَافِعٍ ٧١

ثَمَانِيَةٌ عَمَّتْ بِأَسْبَابِهَا الْوَرَى ٣٤

جَوْرُ الْهَوَى أَحْسَنُ مِنْ عَدْلِهِ ٢٧٩

دَعَوْتُ اللهَ حَتَّى خِفْتُ اَنْ لاَ ٥٨

رَضِينَا كِتَابَ اللهِ لِلْفَصْلِ بَيْنَنَا ٢٥٦

رُفِعَ الْحِجَابُ لَنَا فَلَاحَ لِنَاظِرِي ٤٨٩

عَجَبًا لِقَوْمٍ ظَالِمِينَ تُلُقِّبُوا ٢٥٦

فَدَيْتُكَ قَدْ جُبِلْتُ عَلَى هَوَاكَا ٤٩

فَقُلْتُ لَهَا: رُوحِي لَدَيْكِ وَقَبْضُهَا ٢٩٦

فَيَا لَيْلَ! كَمْ مِنْ حَاجَةٍ لِي مُهِمَّةٍ ٢٧٩

قَالَ لِي مَنْ أُحِبُّ وَالْبَيْنُ قَدْ ٢٣١

قَالَتِ الضِّفْدَعُ قَوْلًا ١٨٥

قَدْ كَانَ مَا كَانَ سِرًّا لَا اَبُوحُ بِهِ ٢٨٨

لَا تَدْعُنِي إِلَّا بِيَا عَبْدَهَا ٣٠٤

مَا أَحْبَبْتَ شَيْئًا إِلَّا وَكُنْتَ عَبْدًا لَهُ ٣٦٩

مَتَى عَصَفَتْ رِيحُ الْوَلَا قَصَفَتْ اَخَا ٣٤٥

هٰذِى النُّجُومُ تَسَاقَطَتْ ١٦٦

وَأَبْرَحُ مَا يَكُونُ الشَّوْقُ يَوْماً ٢٧٨

وَاَنْتَ لَمَّا وُلِدْتَ اَشْرَقَتِ الْ ٤٩٧

وَجَانِبْ جَنَابَ الْوَصْلِ ٢٩٥

وَدُونَكَ بَحْرًا خُضْتُهُ وَقَفَ الْأُلَى ٢٨٦

وَكَذَا الْمَلُولُ إِذَا أَرَادَ قَطِيعَةً ١٦٩

وَكُلُّ قَبِيحٍ إِنْ نَسَبْتَ لِحُسْنِهِ ٤٩

وَلَقَدْ خَلَوْتُ مَعَ الْحَبِيبِ وَبَيْنَنَا ٢٩٦

وَلَقَدْ عَلِمْتُ بِأَنَّ دِينَ مُحَمَّدٍ ٥١٥

وَلَمَّا قَسَا قَلْبِي وَضَاقَتْ مَذَاهِبِي ٤٠٠

وَلَوْ نَضَحُوا مِنْهَا ثَرَى قَبْرِ مَيِّتٍ ٢٩٢

وَلِوَجْهِهَا مِنْ وَجْهِهَا قَمَرُ ٣٢

وَمَا عَجَبٌ تَنَاسِي ذِكْرِ عَبْدٍ ٣٦٨

وَمَنْ لَمْ يَمُتْ بِالسَّيْفِ مَاتَ بِغَيْرِهِ ١٣١

وَمُنِّي عَلَى سَمْعِي بِلَنْ إِنْ مَنَعْتِ اَنْ ٣٦٤

يَا دَارَ خَيْرِ الْمُرْسَلِينَ وَمَنْ بِهِ ٤٨٩

يَا رَبِّ! إِنْ عَظُمَتْ ذُنُوبِي كَثْرَةً ٤٠٠

FARSÇA BEYİTLER

اَز اَنَس فَرزَنْدِ مَالِكْ آمَدَه سْت ٥٢١
اَگَر مَرْدِ لَهْوَسْت و بَازِی و لاَغْ ٣٦٢
اِمْرُوزْ گُذَشْتْ بَرْ مَنْ آنْ سَرْوِ رَوَانْ ٤٩٦
اَنْدَرْ هَمِه عُمْرِ مَنْ شَبِی وَقْتْ بَنَازْ ١٥٦
اُنْكَس كِه بَكَارِ خِويشْ سَرْ گَشْتَه شَوَدْ ٢٨٥
اُو حِكَايَتْ كَرْدْ كَزْ بَعْدِ طَعَامْ ٥٢٢
اَیْ خُنُكْ آنرَا كِه ذَلَّتْ نَفْسُهُ ٢٩٤
اَیْ كِه زِ يَكْ لَمْعَه اَتْ كُوهْ بَصَدْ پَارَه شُدْ ٢٩٤
اِينْ تَكَبُّرْ زَهْرِ قَاتِلْ دَانْكِه هَسْتْ ٣٤٤
اِينْ سُخَنْ اَزْ گُوشِ دِلْ بَايَدْ شُنُودْ ٦١
اِينْ كِه پِيرَانَه سَرَمْ صُحْبَتِ يُوسُفْ ١٤٤
اَیْ دِلِ تَرْسَنْدَه اَزْ نَار و عَذَابْ ٥٢٣
اِيمَنْ مَشُو زِ عِشْوَهٔ دُنْيَا كِه اِينْ عَجُوز ٨
اِينْ هَمِه تَعْظِيم و تَفْخِيم و وَدَادْ ٤٥٩
آمَدْ بَرْ مَنْ كَارْدْ كَشِيدَه بَرْ مَنْ ١٥١
آنْ كِه خَوْفَشْ نِيسْتْ چُونْ گُوِيی مَتَرْس ٤٥٦
آنْرَاكِه تُوسَاخْتِی نَسَازَدْ كَارَتْ ٣٦٧
بَرْگُذَشْتَه حَسْرَتْ آوَرْدَنْ خَطَاسْتْ ٥٥٧
بَعْدِ يَكْ دَمْ، زَهْرْ بَرْ جَانَشْ فُتَدْ ٣٤٥
بَعْدِ يَكْ سَاعَتْ بَرْ آوَرْدْ اَزْ تَنُور ٥٢٢
بَكُوشِشْ نَرُوِيَدْ گُلْ اَزْ شَاخِ بِيدْ ١٥٥
بِيزَارْ شُو اَزْ هَرْ چه بَكَوْنْ اَنْدَرْ ٣٦٩
پَسْ غِذَايِ عَاشِقَانْ آمَدْ سَمَاعْ ٣٦٣
پِيشْ اَزْ آنْ كِه نَقْشِ اَحْمَدْ فَرْ نُمُودْ ٤٥٩
تَا حَقْ بَدُو چَشْمِ سَرْ نَه بِينَمْ هَرْ دَمْ ٢٩٠
جَانْهَايِ بَسْتَه اَنْدَرْ آب و گِلْ ٣٢
جِسْمِ خَاكْ اَزْ عَشْقْ بَرْ اَفْلاَكْ شُدْ ٢٨٩
جُمْلَه مِهْمَانَانْ دَرْ آنْ حَيْرَانْ شُدَنْدْ ٥٢٢
جِهَانْ مِرْآتِ حُسْنِ شَاهِدِ مَاسْتْ ٢٩٣
چِرْكِينْ و آلُودَه گُفْتْ اَیْ خَادِمَه ٥٢٢
چُو مُسْتَعِدِّ نَظَرْ نِيسْتِی وِصَالْ مَجُوی ٢٩٣
چُونْ بَدُو زِنْدَه شُدِی، آنْ خُودْ وَيسْتْ ٣٤٧
چُونْ بَرْ آرَنْدْ اَزْ پَشِيمَانِی اَنِينْ ٣٩٩
چُونْ جَمَادِی رَا چُنِينْ تَشْرِيفْ دَادْ ٥٢٣
چُونْ شَوَمْ غَمْگِينْ كِه غَمْ شُدْ سَرْ نِگُونْ ٢٥
چُونْ كِه شَاهِی دَسْتْ يَابَدْ بَرْ شَهِی ٣٤٥
چُونْ مَی پُرْ زَهْر نُوشَدْ مُدْبِرِی ٣٤٥
چُونْ نِقَابِ تَنْ بَرَفْتْ اَزْ رُوِی رُوحْ ١٣٢
چُونْ نَمُرْدِی و نَگَشْتِی زِنْدَه زُو ٣٤٦
چَه مَرْدِ سَمَاعَسْتْ شَهْوَتْ پَرَسْتْ ٣٦٢
حَرَامْ دَارَمْ بَا دِيگَرَانْ سُخَنْ گُفْتَنْ ٢٨١
حَيْفَسْتْ چُنِينْ گَنْجْ دَرْ آنْ وِيرَانَه ٣٤١
خَلْقْ رَا نِيسْتْ سِيرَتِ پَدَرَانْ ٢١٤
دَرْ تَنُورِ پُرْ زَآتَشْ دَرْ فِگَنْدْ ٥٢٢
دَرْ زَمِين و آسْمَانْ دَرْهَايِ جُودْ ٤٤
دِلْ زَانْ خوَاهَمْ كِه بَرْ تُو نَگُزِينَدْ كَسْ ٢٨٣
دِلاَ طَمَعْ مَبُرْ اَزْ لُطْفِ بِی نِهَايَتِ دُوسْتْ ٣٨٩
رُمُوزِ مَصْلَحَتِ مُلْكْ خُسْرَوَانْ دَانَنْدْ ٢٢٨
زِ اَوَّلْ تُو حَدِيثِ عَشْقْ كَرْدِی آغَازْ ٢٨٢
زَانْ گُونَه شَرَابْهَا كِه اُو پِنْهَانْ دَادْ ٤٩٥
زِظُلْمَتْ مَتَرْس اَیْ پَسَنْدِيدَه دُوسْتْ ٤٩٣
زِيبَقَمْ دَرْ گُوشْ كُنْ نَشْنَوَمْ ١٦٦
سَاحِرَانْ چُونْ حَقِّ اُو بَشْنَاخْتَنْدْ ١٢٨
سَايَهٔ طُوبَی و دِلْجُوِيِ حُور و لَبِ حَوْض ٢٣٨
سَجْدَه مِی كَرْدَنْدْ كَایْ رَبِّ بَشَرْ ٤٥٩
سَگِ اَصْحَابِ كَهْف رُوزِی چَنْدْ ٥٢٠
سِيَاهْ نَامَه تَرْ اَزْ خُودْ كَسِی نَمِی بِينَمْ ٣٩٠
عَشْقْ جَانِ طُورْ آمَدْ عَاشِقَا ٢٩٠
عَشْقِ جَانَانْ بَاخْتَنْ كَی دَرْ خُورْ هَرْ دُونْ بُوَدْ ٢٣٣
غَرَضْ زِ مَسْجِد و مَيْخَانَه اَمْ وِصَالِ ٢١٨

قَلْبْ آتَشْ دِيدُ و دَرْ دَمْ شُدْ سِيَاهْ ٤٦٠
قُوَّتِى گِيرَدْ خَيَالاَتِ ضَمِير ٣٦٤
قَوْمْ گُفْتَنْدْ اَىْ صَحَابِىِ عَزِيزْ ٥٢٢
قَوْمِ مُوسَى شَوْ بَخُورْ اِينْ اٰبْ رَا ١٧٨
كِرَا شَرْعْ فَتْوَى دَهَدْ بَرْ هَلاَكْ ٢٧
كَزْ مَخوَانْ اَىْ رَاسْتْ خوَانَنْدَهْ مُبِينْ ٢٥
كَارِ نِيكُوتَرْ بَدَانْ جُزْ ذِكْرْ نِيسْتْ ٤٠٠
گَزْ اَزْ بُرْجِ مَعْنَى پَرَّدْ طَيْرِ اُو ٣٦٢
گَزْ زِينْ دِلِ سُوخْتَه بَرْ آيَدْ شَرَرِى ٢٨٢
گَزْ سِيَهْ كَرْدِى تُو نَامَهْ عُمْرِ خِويْشْ ٣٩٩
گَزْ مَشْغَلَه اِى نَدَارِى ُو تَنْهَائِى ٢٣٣
گَزْ نَدَارِى زَهْرِيَشْ رَا اِعْتِقَادْ ٣٤٥
گَزْ نَه زَهْرَ سْتْ اِينْ تَكَبُّرْ، پَسْ چَرَا ٣٤٦
گُفْتْ پَيْغَمْبَرْ كِه رَنْجُورِى بَلاَغْ ١٦٨
گُفْتْ زَآنْكِه مُصْطَفَى دَسْتْ ُو دَهَانْ ٥٢٢
گُفْتْ ُوگُوىِ عَاشِقَانْ دَرْكَارِ رَبْ ٤١٨
گُفْتَمْ كُجَاتْ جُويَمْ اَىْ مَاهِ دِلْسِتَانْ ٥٣٨
گُفْتِى كَمْ ُو كَاسْتْ بَاشْ خُوبْ آمَدْ ُو رَاسْتْ ٢٨٤
گُوشِ سَرْ بَا جُمْلَه حَيْوَانْ هَمْدَمَسْتْ ٦١
گُوشِ سِرْ چُونْ جَانِبِ گُويَنْدَه اَسْتْ ٦١
لاَ تَخَافُوا هَسْتْ نُزْلِ خَايِفَانْ ٤٠٥
لُطْفِ خُدَا بِيشْتَرْ اَزْ جُرْمِ مَاسْتْ ٣٨٨
لَنْ تَرَانِى مِيرَسَدْ اَزْ طُورِ مُوسَى رَا جَوَابْ ٢٩٢
مُصْطَفَى رَا اَنْبِيَا اُمَّتْ شُدَنْدْ ٥٣٩
مَكُنْ عَيْبِ دَرْوِيشِ مَدْهُوشِ مَسْتْ ٣٦٢
مَنْسُوخْ شُدْ مُرُوَّتْ ُو مَعْدُومْ شُدْ وَفَا ٧٢
مِيزَنَدْ جَانْ دَرْ جِهَانِ آبْگُونْ ١٣٢
نَرْدْبَانِ خَلْقْ، اِينْ مَا وَ مَنِيسْتْ ٣٤٦
نَرَوَدْ مُرْغْ سُوىِ دَانَه فَرَازْ ١٤٩
نَفْسِ تُو تَا مَسْتِ نُقْلَسْتْ ُو نَبِيدْ ٥٦٤
نَقْشِ اُو مِى گَشْتْ اَنْدَرْ رَاهِشَانْ ٤٥٩
نِگَارِ مَنْ كِه بَمَكْتَبْ نَرَفْتْ ُوخَطْ نَنُوشْتْ ٤٥٤
نَگُويَمْ سَمَاعْ اَىْ بَرَادَرْ كِه چِيسْتْ ٣٦٢
نِيسْتْ دَرْ لَوْحِ دِلَمْ جُزْ اَلِفِ قَامَتِ دُوسْتْ ٢٣٩
وَاىْ آنْكِه عَقْلِ اُو مَادَه بُوَدْ ٥٦٥
وَجَانِبْ جَنَابَ الْوَصْلِ هَيْهَاتِ لَمْ يَكُنْ ٢٩٢
وَرْ بَيَابَدْ خَسْتَهْ اُفْتَادَه رَا ٣٤٥
وَصْفِ حَيْوَانِى بُوَدْ بَرْ زَنْ فُزُونْ ٥٦٥
وَفَا كُنِيمْ ُو مَلاَمَتْ كَشِيمْ ُوخُوشْ بَاشِيمْ ٤٠٥
وَفَا مَجُو زِ كَسْ وَرْ سُخَنْ نَمِى شِنَوى ٧١
وِينْ دِگَرْ رَا، بِى خِدْمَتْ چُونْ نَوَاخْتْ ٣٤٦
هَرْ كِه بَالاَتَرْ رَوَدْ، اَبْلَهْ تَرَسْتْ ٣٤٦
هَرْ كِه بَالاَتَرْ رَوَدْ، اَبْلَهْ تَرَسْتْ ٣٤٦
هَرْ كِه تَرْسَدْ مَرْ وَرَا اِيمَنْ كُنَنْد ٤٠٦
هُمَايِى چُونْ تُو عَالِى قَدْرْ حِرْصِ ٢١٤
هَمِه مُرْغَانْ كُنَدْ بَا جِنْس پَرْوَازْ ٧
يَكْ مِنَارَه دَرْ ثَنَاى مُنْكِرَانْ ٢٢

ALFABETİK KONU FİHRİSTİ

Abbâs *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğuşu hakkındaki beyitleri 497
Abdest izlerinden dolayı bu ümmetin mahşere parlayarak çıkacağı 321
Abdesti zor zamanlarda tam alanlar 245
Abdullah Bülyânî Hazretleri 290
Abdullah ibni Amr *(Radıyallâhu anhüma)* 327
Abdullâh ibni Amr ibni'l Âs *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerif 11
Abdullâh ibni Ebî Evfâ *(Radıyallâhu Anh)* ... 182
Abdullâh ibni Mes'ûd *(Radıyallâhu Anh)* 480
Abdullâh ibni Selâm *(Radıyallâhu Anh)* 451
Abdullâh ibni Selâm *(Radıyallâhu Anh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i Tevrât'tan tanıdığı 482
Abdullah ibni Şevzeb *(Rahimehullâh)* 193
Abdullah ibni Ümmi Harâm *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ile iki kıbleye namaz kıldığı 40
Abdurrahmân el-Me'âfirî *(Radıyallâhu Anh)* ... 325
Abdurrahmân ibni Sâbıt *(Radıyallâhu Anh)*ın uğursuzlanmayı giderecek duayı rivâyeti 165
Abdü'l-Mu'tî el-İskenderî *(Rahimehullâh)* 384
Âbidîn Paşa *(Rahimehullâh)* 406
Acele etmemenin yerine göre iyi bir vasıf olduğu 404
Aceleci olmama vasfının bu ümmetin faziletlerinden olduğu 324
Âd kavminin yurtları 335
Adâletin, yeryüzünde en az bulunabilecek şey olduğu 251
Adâletli devlet reisine değer vermenin Allâh'a tâzimden sayıldığı 343
Âdem *(Aleyhisselâm)*a âit olan asânın sonradan Şu'ayb *(Aleyhisselâm)* vâsıtasıyla Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a intikal ettiği 85
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın çamurunun kırk gün yoğrulması 233
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın Kâbîl'i yutması için toprağa emretmesi 389
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın kudret eliyle yara-
Âdem *(Aleyhisselâm)*ın Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ı kaderle yenmesi 313
Âdem *(Aleyhisselâm)*ile Mûsâ *(Aleyhisselâm)* arasındaki münâzara 313
Âdemoğluna bir kırık lokmayla, bir hırka ve bir yuvanın yeterli olacağı 328
Adiyy ibni Hâtim *(Radıyallâhu Anh)* 368
Ağacın içinden Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a nidâ gelmesi 262
Ağaçların ve dağların tesbih edenler yanlarından geçerken birbirlerini müjdelemeleri..... 323
Ahd-i İlâhî'nin ne anlama geldiği 67
Âhir zamanda Şam'a iltihak etmeyen hiçbir Müslüman kalmayacağı 198
Âhiret hasenesinin nelerden ibâret olduğu 429
Âhirete inanmayanların iyi amellerinin boşa gideceği 353
Âhirete kavuşacaklarını ummayanların kötü halleri 355
Âhirete yönelenin Mevlâ'dan perdeleneceği ... 219
Âhireti talep etmek 338
Ahlâk fenalığının kadının uğursuzluğu sayıldığı 165
Ahmed *(Aleyhisselâm)*ın ümmetinin Tevrât'ta anlatılan faziletleri 316
Ahmed ibni Hadreveyh *(Kuddise sirruhû)*nun Allâh-u Te'âlâ'yı rüyâda görmesi 219
Ahmed ism-i şerifinin Arş üzerine ne zaman yazıldığı 303
Âişe *(Radıyallâhu Anhâ)*nın ifk hâdisesindeki durumu 438
Âkâmü'l-Mercan" 505
Aklın tevbesi 398
Akrebin öldürülmesinin fukahânın ittifakıyla câiz olduğu 180
Alâ ibni Kesîr *(Rahimehullâh)* 252
Alaca hastalığına sebep olan haller 562
Âlemler hakkındaki beyanlar 214
Âlemlerin en fazîletlisinin insan olduğu 214
Ali *(Radıyallâhu Anh)* 286
Ali *(Radıyallâhu Anh)*a Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tevhid zikri telkin etmesi ... 365
Ali Haydar Efendi *(Kuddise Sirruhû)* 230,378
Ali Haydar Efendi *(Kuddise sirruhû)*nun uyarısı .. 37
Ali ibni Ebî Halîme *(Rahimehullâh)*ın mekr-i İlâhîden emin olmamak hakkındaki rivâyeti ... 51
Âlimlere ikram etmek 343
Âlimleri hakir görmemek gerektiği 332
Âlimlerin Allâh'ın halîfesi ve peygamberlerin vârisleri olduğu 523
Âlimlerin dünyânın ziyneti olduğu 332
Âlimlerin en büyüğü olma makamının ne ile kazanılacağı 249

Âlimlerin kabirlerinin geniş ve nurlu kılınacağı ... 332
Âlimlerin yaptıkları tüm yanlışlara rağmen affolunacakları ... 332
Âlimlerin, Benîisrâîlin peygamberleri gibi oluşu ... 498
Alkame *(Radıyallâhu Anh)* ... 398
Allah aşkının candan kıymetli olduğu ... 131-132
Allâh dostlarının tarifi ... 244
Allâh düşmanlarına yönelmemek ... 314
Allâh için birbirini görmeden sevenler ... 245
Allâh için birbirini sevenlerin fazileti ... 244
Allâh korkusundan ağlamanın fazileti ... 243
Allâh yolunda alçaklığa katlanmak ... 202
Allâh'a kavuşacaklarını ummayanların kötü halleri ... 355
Allâh'a kavuşma gâyesi ... 218
Allâh'a tevekkül gerektiği ... 330
Allâh'a yaklaştıracak diye kimseye tapılamayacağı ... 208
Allâh'ı hatırlatanlar ... 245
Allâh'ın en sevmediği kulların ahlâkı ... 249
Allâh'ın görülmesi ile alâkalı Üftâde Hazretlerinin kelâmı ... 288
Allâh'ın kelâmına en çok benzeyen şeyin yıldırımlardan çıkan en kuvvetli ses olduğu ... 240
Allâh'tan korkanın en büyük ilme ulaşacağı ... 43
Allah'tan korkmanın fazîleti ... 405
Allah'tan korkmayandan korkmak lâzım geldiği ... 405
Allâh'tan korkmayanın kötü hallerini beyân eden kelamlar ... 407
Allâh'tan yardım istemek ... 142
Allâh-u Te'âlâ katında en sevgili amelin zikir olduğu ... 249
Allâh-u Te'âlâ'dan ancak âlimlerin korktuğu ... 53
Allâh-u Te'âlâ'dan gayrine meylin esâret olduğu ... 95
Allâh-u Te'âlâ'nın ancak hayırsızlara azap edeceği ... 246
Allâh-u Te'âlâ'nın çekirge hakkındaki Süryânîce kelâmı ... 181
Allâh-u Te'âlâ'nın dağa tecellîsini anlatan âyetler ... 259
Allâh-u Te'âlâ'nın dostlarının hatâdan sonra hemen af talep ettikleri ... 426
Allâh-u Te'âlâ'nın dünyada görülememesinin hikmeti ... 258
Allâh-u Te'âlâ'nın Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i dokuz sıfatla vasıfladığı âyet-i celîle ... 451
Allâh-u Te'âlâ'nın emrine tâzim ve yarattıklarına şefkat ... 479
Allâh-u Te'âlâ'nın en sevdiği insanların târifi ... 251
Allâh-u Te'âlâ'nın en sevdiği şehir ... 198
Allâh-u Te'âlâ'nın esirgediği özel kulların fitnelerden âzad olduğu ... 383
Allâh-u Te'âlâ'nın Firavun ve kavmine gönderdiği ayetler ... 173
Allâh-u Te'âlâ'nın Firavun'u ve kavmini kıtlıkla cezâlandırması ... 153
Allâh-u Te'âlâ'nın gazaptansa affa daha yakın olduğu ... 91
Allâh-u Te'âlâ'nın görüleceğinin delilleri ... 254-255
Allâh-u Te'âlâ'nın helâk etmesine kimsenin engel olamayacağı ... 53
Allâh-u Te'âlâ'nın hicâbının nur olduğu ... 275
Allâh-u Te'âlâ'nın ilminin ve rahmetinin her şeyi kapladığı ... 15-16
Allâh-u Te'âlâ'nın irâdesiyle rızasının farklı şeyler olduğu ... 342
Allâh-u Te'âlâ'nın kâfirleri ansızın yakalaması ... 36
Allâh-u Te'âlâ'nın kelimelerini yazmak için denizlerin yetmeyeceği ... 368
Allâh-u Te'âlâ'nın Kendisi hakkında buyurmuş olduğu "Öldürür ve diriltir" kavl-i şerîfinin izâhı ... 512
Allâh-u Te'âlâ'nın Kendisini unutan kuluna sitemi ... 330
Allâh-u Te'âlâ'nın kudretinin muhallere tealluk etmeyeceği ... 94
Allâh-u Te'âlâ'nın kulunu kıskanması ... 28
Allâh-u Te'âlâ'nın lütfu olmasa insanın dünyâya meyledeceği ... 217
Allâh-u Te'âlâ'nın mağfiret edenlerin en hayırlısı oluşu ... 418
Allâh-u Te'âlâ'nın mağfiretinin kulun günahlarından çok olduğu ... 400
Allâh-u Te'âlâ'nın mekrinden korkmak gerektiği ... 54
Allâh-u Te'âlâ'nın mekrinin îzâhı ... 48-49
Allâh-u Te'âlâ'nın meleklerle birlikte bu ümmete salât ettiği ... 323
Allâh-u Te'âlâ'nın merhametinin büyüklüğü ... 388
Allâh-u Te'âlâ'nın Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ile mükâlemesi hakkındaki hadisler ... 240
Allâh-u Te'âlâ'nın Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ile üç günde yüzkırkbin kelâm ettiği ... 242
Allâh-u Te'âlâ'nın Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ile yetmiş lügat üzere konuşması ... 262
Allâh-u Te'âlâ'nın Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a bildirdikleri ... 250
Allâh-u Te'âlâ'nın Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a elindeki asâyı sorması ... 88
Allâh-u Te'âlâ'nın Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a nidâsı ... 89
Allâh-u Te'âlâ'nın Mûsâ *(Aleyhisselâm)*dan daha tevâzûlu kimse yaratmadığı ... 252

Allâh-u Te'âlâ'nın Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın görme talebini reddetmesi 283
Allâh-u Te'âlâ'nın Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın kavmine yaptığı iyilikleri beyân eden âyeti kerîme 542
Allâh-u Te'âlâ'nın Mûsâ *(Aleyhisselâm)*la mükâlemesi 252-253
Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetinin büyüklüğünü anlatan kıssalar 436
Allâh-u Te'âlâ'nın -râzı olmaksızın- bâzen kulunun kâfirliğini dilediği 11
Allâh-u Te'âlâ'nın rızasının itaate, gazabının ise isyanda olduğu 314
Allâh-u Te'âlâ'nın rüyâda görülmesi 272
Allâh-u Te'âlâ'nın saptırdığı kişiye nasîhatin kâr etmeyeceği 425
Allâh-u Te'âlâ'nın saptırmasının îzâhı 425
Allâh-u Te'âlâ'nın tecellîsinden sonra Mûsâ*(Aleyhisselâm)*a verilen görme mûcizesi .. 271
Allâh-u Te'âlâ'nın Tûr dağına tecellîsi 236
Allâh-u Te'âlâ'nın ümmet-i Muhammed'e lütufları 303
Allâh-u Te'âlâ'nın yaptığı her şeyin güzel olduğu 49
Allâh-u Te'âlâ'nın yüz rahmet yarattığı 433
Allâh-u Te'âlâ'nın zâhir olmasının görünmesine mâni olduğu 276
Allâh-u Te'âlâ'nın, dostlarına yardımı üstlendiği 93
Allâh-u Te'âlâ'nın, dostlarını dünyâ zinetinden mahrum bıraktığı 92
Allâh-u Te'âlâ'nın, dostlarının gözü kulağı olacağı 130
Allâh-u Te'âlâ'nın, Kendi varlığının başı ve sonu hakkındaki sözü 251
Allâh-u Te'âlâ'nın, Kendi Zâtı hakkında rahmet karârı aldığı 448
Allâh-u Te'âlâ'nın, kullarını nîmetlerle imtihan edeceği 148
Allâh-u Te'âlâ'nın, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vasıflarını Şuayb *(Aleyhisselâm)*a bildirmesi 473
Allâh-u Te'âlâ'ya en sevimli olanların O'nu en iyi bilenler olduğu 251
Allâh-u Te'âlâ'ya ulaşma yollarının Efendimizin izinden gidenlere açık olduğu 518
Allâh-u Te'âlâ'yı görenin mutlaka öleceği ... 261
Allâh-u Te'âlâ'yı sevenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâbî olması gerektiği 499
Allâh-u Te'âlâ'yı zikredenin Allâh ile berâber olduğu 389
Altmış yaşındakilere ihtarlar 315
Âlûsî *(Rahimehullâh)* 487
Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın silaha davranmanın yanlışlığı hakkındaki beyânı 201
Âlûsî *(Rahimehullâh)*ın ümitvâr olma hakkındaki beyitleri 400
Âlûsî Tefsîri" 356
Amâlika kabîlesinin yurtları 335
Amâlika kavmi 358
Amel defterinin her doğanın boynuna takıldığı ..160
Amel-i sâlihin sevabının katlanması 317
Amelin îmandan cüz olmadığı 125
Amellerin anne rahminde yazılması 12
Amellerin en sevgili olanları 249
Ammâr ibni Yâsir *(Radıyallâhu Anh)* 246
Amr ibni Abdirrahmân *(Rahimehullâh)* 434
Amr ibni Âs *(Radıyallâhu Anh)* 467
Amr ibni Âs *(Radıyallâhu Anh)*ın Mısır hakkındaki övücü sözü 199
Amr ibni Cebele *(Radıyallâhu Anh)* 455
Amr ibni Dînar *(Radıyallâhu Anh)* 403
Amr ibni Şu'ayb *(Radıyallâhu anh)* 507
Amr ibni Ubeyd'in halîfe Mansûr'a nasîhati ... 149
Ana babaya âsî olanın son nefeste dilinin tutulacağı 388
Ana babaya iyilik yapmanın ömrü uzatacağı 331
Ana şefkatinin örneği 388
Ana-babasına iyilik yapanın mükâfâtı 249
Ana-babaya isyan edenin ömrünün eksil-
Ana-babaya iyiliğin ömrü uzatacağı 312
Anâsır-ı erba'a (dört temel madde) 132
Anne rahmindeki ceninin yaratılış safhaları .. 12
Annesinin gözü önünde yavrusunu kesen adamın elinin kuruması 399
Arapların ay hesabı takvimlerinin doğruluğu ... 223
Arapların kâfir olmaması için mutlaka Şam'dan çıkan otuz-kırk atlının İslâm'ı muhafaza edecekleri 198
Arapların kuşların gidiş yönlerini uğurlu veya uğursuz saydıkları 161-165
Arapların ümmî oluşu 452
Arasat meydanı 270
Arefe günü inen âyet-i kerîme 222
Arefe günü orucu 224
Âriflerin, Mevlâ'nın göründüğü aynalar oluşu 538
Arîş (Filistin'le Mısır arasında kalan) bölgesinin mâmur edilmesinin İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*a emredilmesi 198
Arîş (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı çıkartılan büyücülerin eyaleti) 106
Arîş bölgesinin mübârek kılınması 200
Arslanların Mûsâ *(Aleyhisselâm)*dan korkması .. 93

Arş üzerine Allâh ismiyle beraber Rasûlüllâh isminin ne zaman yazıldığı 247
Arş'a istivânın müteşâbih âyetlerden olduğu..... 309
Arş'ın dört köşe olduğu 235
Arş'ın kudret eliyle yaratıldığı 307
Arş'ın yetimin ağlamasından dolayı titrediği ... 332
Arş'ın ziyâsının Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın bulunduğu dağı kaplaması 269
Arşın altında gölgelenecek kimselerin vasıfları..... 244-245
Arz-ı Mukaddese'nin nere olduğu 551
Asâ" (عسي) lafzının mânâları 147
Asânın ejderhâya dönüşmesi 85
Asânın ejderhaya dönüşmesiyle yirmibeşbin kişinin birbirini öldürmesi 86
Asânın şehir kadar büyük bir ejderhaya dönüştüğü 86
Asâsının Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ı uyurken onu koruması 100
Ashab-ı Eyke'nin zâlimliği 26
Ashâb-ı kehf'in köpeği onlarla berâber olduğu için cennete gireceği 520
Ashâb-ı Sebt hakkındaki âyet ve îzâhı 558
Ashâb-ı uhdûd hakkında inen âyet-i kerîme ... 133
Aşağı inerken hamdetmek 247
Aşûre günü orucu 224
Atâ *(Rahimehullâh)* 315,334,377
Atâ ibni Yesâr *(Radıyallâhu Anh)* 244
Atâ ibni Yesâr *(Radıyallâhu Anh)*ın Amr ibni Âs *(Radıyallâhu Anh)*a **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Tevrât'taki sıfatlarını sorması 467
Atâ ibni's-Sâib *(Radıyallâhu Anh)* 441
Atın uğursuz gelebileceği 165
Atıyye *(Radıyallâhu Anh)* 376
Atıyye el-Avfî *(Radıyallâhu Anh)* 393
Atıyye el-Avfî *(Radıyallâhu Anh)* 433
Avf ibni Mâlik el-Eşcâ'î *(Radıyallâhu Anh)* 72
Avn ibni Abdillâh ibni Utbe *(Radıyallâhu Anh)*ın Şam'ın fazileti hakkındaki rivâyeti 196
Avsec ağacının Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın asâsının ağacı olduğu 85
Ayakta zikrin ancak mânevî hâle yenik düşüldüğünde câiz olacağı 361
Âyetlerden her birinin kıyâmet günü özel bir nuru olacağı 309
Âyetlerden istifadeyi ancak büyüklük taslamanın engelleyeceği 341
Âyetlere zulmetmenin ne anlama geldiği ... 76
Âyetleri görseler de inanmayanların kötü hâli .. 348
Âyetlerin inişinin münâfıkların nifaklarını arttırması 160
Ayniye sâhibinin şiiri 49-50
Aynüşşems (Mısır'da bir yer adı) 175
Azâbın hak edeni, rahmetin ise herkesi kapladığını beyân eden âyet-i kerîme 429
Azabın uykuda gelmesinden emin olunmaması 46-47
Azap geldiğinde îmânın fayda vermeyeceği ... 46
Azîmetlerle amel etmek 335
Azrâîl *(Aleyhisselâm)* ile Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın münâzarası 376
Âzûr (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı çıkartılan sihirbazların reisi) 106
Bâdem ağacının Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın asâsının ağacı olduğu 85
Bahşiş alma niyetiyle zikir meclislerine gidilemeyeceği 361
Bakara Sûresinin Levh-i Mahfûz'dan veril-
Bakırın gerçekten altına dönüşebileceği 94
Balık yemenin helâl olduğu 182
Basîretli kişinin geçmişten ibret alacağı 70
Basra'nın dünyâ üzerindeki önemi 199
Bâtılın tüm vasıflarıyla birlikte zâil olacağı 22
Bâyezîd-i Bestâmî *(Kuddise Sirruhû)* hakkında Allâh-u Te'âlâ'nın buyurduğu 219
Bâyezîd-i Bestâmî *(Kuddise sirruhû)*nun sünnet hususundaki hassâsiyeti 519
Be'sâ' kelimesinin tahlili 29
Becîr ibni Sa'd *(Radıyallâhu Anh)* 199
Bedbahtlığa kavuşmaktan sığınmak 381
Beğavî Tefsîri" 356
Belâlardan sığınmak 381
Belâya tutulan herkesin rahmete mahal olmayacağı 27
Belâya uğrayanların yalvarıp yakarmaları gerektiği 38
Belâyı sabırla karşılayana Allâh-u Te'âlâ'nın rahatlık vaad ettiği 201
Benîisrâîl'in Mısır'a hâkim olacağı 147
Benîisrâîl'in Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a kendisinden rahatsızlıklarını bildirmeleri 146-147
Bereketin Allâh'ın rızasında olduğu 314
Bereketin mânâları 200
Bereketin nimet çokluğuyla olmayacağı 43
Bereketlere îman ve takvânın sebep olduğu .. 40
Besmelesiz kesilen hayvanın kurban olarak kabul edilmeyeceği 312
Best makamı 278
Beş vakit namaz 72
Beş vakit namazın aralarındaki günahları affettireceği 527
Beş vakit namazın bu ümmete tahsis edildiği ... 321
Beyân *(Radıyallâhu Anh)* 328
Beyt-i Makdis'in bin kat mukaddes oluşu ... 198

Bıldırcın kuşunun özellikleri 545
Bid'at ehline karşı kibirli olmak gerektiği 350
Bid'at ehlinin yâri olmamak 23
Bid'at ehliyle (dinde yenilik çıkaranlarla) oturanın kalbinin bozulacağı 315
Bidatçilerin zillet içinde olduğunu bildiren kelâmlar 394
Bileciğin Osman Gazi'nin ilk gazasında kazanıldığı 492
Bilmemediğini itiraf etmenin kişiye eksiklik vermeyeceği 272
Bineğe yerleştiğinde hamdedenlerin bağışlanacağı 324
Bit hakkındaki rivâyetler 183
Biti def etmek için erkeğin ipek giymesinin câiz olduğu 184
Biti ezmeyip atmanın unutkanlık vereceği .. 184
Bitin ne sebeple peydahlandığı 184
Bitin soğuktan olacağı 184
Bitin ve sineğin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e dokunamadığı 184
Bitlerin Firavun ve hânedanına zarar vermesi ... 173
Bolluk ve nimetin vaazlardan yüz çevirenlere gönderilmesinin hikmeti 38
Borca sadık olmak 461
Böbreği Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yemediği 182
Buğday güvesinin Firavun hânedanına musallat edilmesi 172-175
Burak'ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e getirilmesi 289
Bursa'da Üftâde Efendi tekkesi 221
Bursa'nın Orhan gazî tarafından fethedildiği ... 492
Burun kanamasının Firavun hânedanına musallat edilmesi 178
Buzağı heykelinin canlanıp gerçek sığır sesi çıkarması 357
Buzağının ses çıkartan cesede dönüşmesinin sebebi 369
Buzağıya İsrâîloğullarının nasıl taptıkları ... 358
Büyücülerin Firavun'un tehditlerine aldırmaması 128-131
Büyücülerin Firavundan ücret talep etmeleri .. 108-110
Büyücülerin hakkı anlayıp Firavun'a karşı gelmesi 135
Büyücülerin îmandan sonra Allâh-u Te'âlâ'dan sabır istemeleri 133-134
Büyücülerin Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a îmân ederek ârifi billâh oldukları 120-123
Büyücülerin Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a öncelik vermesi 111-112
Büyücülerin Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın sihirbaz olmadığını anlaması 100
Büyüklüğün Allâh'ın kaftanı mesâbesinde olduğu 342
Büyünün imtihan için gökten gelen bir ilim olduğu 100
Büyünün insanların gözlerini büyülemesi 114
Büyünün özelliği ve kısımları 114
Ca'fer *(Kuddise sirruhû)* 493
Câbir *(Radıyallâhu Anh)*ın dâvetinde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gösterdiğ mûcize ... 44
Câbir ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)* 311
Câfer *(Kuddise sirruhû)* 276-278
Cârûd ibni Abdillâh *(Radıyallâhu Anh)* 471
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın bilmediği meseleleri Allâh-u Te'âlâ'ya sorduğu 272
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın bu ümmetin harplerine katıldığı 327
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın cuma günü Kâ'be'ye indiği 415
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın Firavun'a kendi ölüm fetvâsını imzâlatması 142
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Burak getirmesi 289
Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın Sâmirî'yi emzirip büyüttüğü 359
Cebrâîl *(Rahimehullâh)*ın kudret eliyle yaratıldığı 307
Cehennem ehline azap edilmesinin hikmeti 245
Cehennem gidenlerin dünyâya geri döndürülmeleri hâlinde yine inkâr edecekleri 64
Cehennemden uzaklaştıran amel 399
Cehennemi bir kere bile görecek kişinin kan ve irin ağlayacağı 404
Cehennemin yaratılmasından maksat 437
Cehennemin, zorbaları, kralları ve soyluları yakmak isteyeceği 434
Celâleyn Tefsîri" 409
Celvetiyye tarîkatında devr ve raks bulunmadığı 366
Cemâl ve celâl sıfatlarına "İki kudret parmağı" tâbiriyle işâret edildiği 424
Cenâzeye katılanın Allâh'ın en sevimli kulu olduğu 252
Cennet ehlinin en alt mertebesinde olanına verilecek yerin büyüklüğü 256
Cennete girecek hayvanlar 520
Cennete girmek için Efendimize ittibâ'ın şart olduğu 489
Cennete girmek için Kurân'a uymanın şart olduğu 490

Cennete girmenin Efendimize inanıp tâbi olmaya bağlı olduğu 515
Cennete her türlü insanın girebileceği 434
Cennete Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ümmeti girmeden kimsenin giremeyeceği ... 247
Cennete yaklaştıran amel 399
Cenneti bilenin ona kavuşmak için eriyip gideceği 404
Cennetin fakirleri, zayıfları ve yoksulları mükâfatlandırmak isteyeceği 434
Cennetin kapısını ilk olarak, Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çalacağı 455
Cerîr *(Radıyallâhu Anh)* 255
Cerîrî *(Rahimehullâh)* 350
Cevâmi'ul-kelim'in Efendimize verilmesi ... 491
Ceylanlardaki misk kokusunun sebebi 355
Cezbenin kişilere göre farklı tesirleri olacağı 365
Cezbeye gelip üst baş yırtmanın haram olduğu görüşü 379
Cibrîl'in yetiştirdiği Mûsâ'nın kâfir olduğu 359
Ciğer yemenin helâl olduğu 182
Cihada çıkarılmayan atın uğursuz sayıldığı .. 165
Cihadın bu ümmetin faziletinden olduğu ... 321
Cinler hakkında "Siyah" tâbirinin kullanılması ... 504
Cisimle alâkalı vasıfların gerçek ilâhta bulunamayacağı 357
Cömertliğin rızık kapılarını açacağı 330
Cuma gününün bizim için bayram yapılması ... 313
Cumâ namazına erken gitmenin fazîletini beyân eden rivâyetler 415
Cumartesi ashâbının kıssası 560
Cumartesi avlanıp emre muhâlefet edenler hakkındaki âyet ve îzâhı 558
Cumartesi günü haddi aşanlar hakkındaki âyetler 566
Cumartesi gününün Mûsâ *(Aleyhisselâm)* için bayram yapılması 313
Cumartesi ve çarşamba günü kan aldırmamak .. 562
Cübbe-i Mûsâ'nın dile gelmesi 260
Cübbenin peygamberlerin libâsı olduğu 93
Cübeyr ibni Mut'im *(Radıyallâhu Anh)* 477
Cümeyl (meşhur şâir) 166
Cündüb *(Radıyallâhu Anh)* 430
Cüneyd *(Kuddise sirruhû)*nun Allâh korkusundan titremesi 54
Cüneyd *(Kuddise Sirruhû)*ya Allâh-u Te'âlâ'nın mekrinden sorulması 49
Cüneyd *(Rahimehullâh)*ın tecellî hakkındaki sözü 276
Cüneyd Seyyidü't-tâife *(Kuddise sirruhû)* 518
Cüneyd-i Bağdâdî *(Kuddise Sirruhû)*nun "Rabbimi Rabbimle gördüm" sözü 291
Cüneyd-i Bağdâdî *(Kuddise sirruhû)*nun hayattayken rakstan tevbe ettiği 365
Cüreycere isimli yahudinin îmânı 461
Cüzâm hastalığına fayda veren bir terkip ... 183
Cüzâm kabîlesi (Yemen'den bir kabîle) 208
Çalgı dinlemenin ve söylemenin haram olduğu 361
Çekirge hakkındaki rivâyet ve hükümler ... 179
Çekirge yemenin dört mezhebe göre hükmü ... 182
Çekirgede yedi azgın hayvanın hilkati bulunduğu 183
Çekirgelerin helâk olacak ilk ümmet olduğu ... 179
Çekirgelerin öldürülmesi hakkında fukahânın ihtilâfı 180
Çekirgelerin, Firavun ve kavmine zarar vermesi 172
Çekirgenin Âdem *(Aleyhisselâm)*ın kalan toprağından yaratıldığı 179
Çekirgenin kanadındaki İbrânîce yazı 180-181
Çekirgeye "Cerâd" isminin verilmesinin hikmet... 182
Çekirgeyi Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yemediği 182
Çekişme ânında tesbîh okumanın bu ümmetin husûsiyetlerinden olduğu 322
Çevreyi temzi tutmak 247
Çıplak tavaf eden müşriklerin yanlışlarını beyân eden bir âyet-i kerîme 435
Çiçek hastalığının ilk olarak Firavun hânedanına isâbet ettiği 174
Çin'in ötesinde insanlardan kopuk vaziyette hak üzere yaşayan ümmetin beyânı 530-531
Çocuğu vefât edene başsağlığı dileyenin mükâfâtı 248
Dağlarda yarıklar ve mağaralar bulunmasının sebebi 263
Dağların Mevlânın tecellîsine mazhar oluşunun sebebi 220
Dahhâk *(Rahimehullâh)*ın ekinleri çiğnememek hakkındaki sözü 229
Dahhâk ibni Müzâhim *(Rahimehullâh)* 358
Dalak yemenin helâl olduğu 182
Dalâlet ve hidâyetin Allâh-u Te'âlâ'nın elinde olduğu 425
Damra ibni Rabî'a *(Radıyallâhu Anh)* 200
Darb-ı meselleri iyice düşünmek gerektiği .. 334
Dârekutnî *(Rahimehullâh)* 272
Darrâ' kelimesinin tahlili 29
Dâvûd *(Aleyhisselâm)* 469
Dâvûd *(Aleyhisselâm)*a Allâh-u Te'âlâ'nın Zebûr'u vermesi 299
Dâvûd *(Aleyhisselâm)*a Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vasıflarının bildirildiği 475

Dâvûd *(Aleyhisselâm)*ı, Allâh-u Te'âlâ'nın dünyâ telâşından sakındırması 443
Dâvûd *(Aleyhisselâm)*ın bütün dünyâya hâkim olması 200
Dâvûd *(Aleyhisselâm)*ın kurbağanın tesbihini geçememesi 185
Dâvûd *(Aleyhisselâm)*ın tevbesinin kırk günlük secdeden sonra kabûlü 234
Deccal'ı, Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın öldüreceği 471
Deniz çekirgesinin Fas civarında bulunduğu ... 183
Denizde altıyüz âlem bulunduğu 214
Dervişleri aşağılamamak gerektiği 331
Dervişlerin peygamberler gibi imtihanı 151
dığı... 166
Dımeşk lafzının İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın kölesinin adı olduğu 195
Dımeşk'ı İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın Habeşli kölesinin bina ettiği 195
Dilenciyi uzaklaştıran bir kavmin helâki 77, 78
Dimyâtî Tefsiri" 106
Dinde yenilik çıkaranların zillet içinde olduğunu bildiren kelâmlar 395
Dinde yenilik çıkaranlarla sohbet edenlerin kalplerinin bozulacağı 315
Dişilerde hangi vasfın fazla olduğu 565
Doğan her çocuğun İslâm fıtratı üzere doğduğu .. 68
Doğru yolu görseler de inanmayanların kötü hâli 348
Doğuramamanın kadının uğursuzluğu sayıldığı 165
Doksan dokuz rahmetin âhirete saklandığı ... 433
Dokuzyüz sene ibadet sevabı kazandıracak oruç 224
Dostların sözlerinin gerçekleşmese de ünsiyet vereceği 231
Dört, dörtyüz ve dörtbin sayılarının sırrı 236
Duâyı korkan kalp ve doğru konuşan dille yapmak gerektiği 250
duğu 199
Dul ve yetime bakanın mükâfatı 248
Dünyâ hasenesinin nelerden ibâret olduğu ... 429
Dünyâ hayatını tercih edenin cehennem ehli olacağı 457
Dünyâ ile Allâh-u Te'âlâ'nın kullarını imtihan ettiği 149
Dünyâ ile tatmin olanların kötü halleri 355
Dünyâ kuş şeklinde tasvir edildiğinde hangi bölgenin hangi vasıfta değerlendirileceği 199
Dünyâ sevgisinin bütün hatâların başı olduğu 7
Dünyâcıların, memleketlerin helâkine sebep olduğu 7
Dünyâda korkanın kıyâmet günü emin olacağı, dünyâda emin olanın kıyâmet günü korkacağı 53
Dünyâda ve âhirette hasene isteyenleri Allâh-u Te'âlâ'nın sevdiği 446
Dünyâdan soğukuluğun en üstün ziynet olduğu 243
Dünyânın başının Şam, kanatlarının doğuyla batı, kuyruğunun ise Yemen sayıldığı 198
Dünyânın leş olduğu 214
Dünyânın sıfatının İlâhî kitaplarda akbaba sûretinde tasvir edildiği 198
Dünyânın tatlı ve yeşil olduğu 149
Dünyâya değer vereni Allâh'ın alçak edeceği..... 330
Dünyâya yönelenin ahiretten perdeleneceği ... 219
Dünyâyı talep etmemek 338
Dünyâyı, Allâh-u Te'âlâ'nın kâfirlere vermesinin hikmeti 241
Düşmanın en büyüğünün nefis olduğu 150
Düşmanların sevinmesinden Allâh-u Te'âlâ'ya sığınmak gerektiği 381
Düşmanların sevinmesindense ölümün tercih edileceği 381
Ebrârın hasenelerinin mukarreblerin seyyieleri olduğu 387
Ebû Abdilmelik el-Cezerî *(Rahimehullâh)* 198
Ebû Avsece *(Rahimehullâh)* 560
Ebû Bekir *(Radıyallâhu anh)*ın fazîletine dâir bir hadîs-i şerîf 507
Ebû Bekr ibni Tâhir *(Rahimehullâh)* 229
Ebû Bekr-i Hüzelî *(Radıyallâhu Anh)* 441
Ebû Bekr-i Sıddîk *(Radıyallâhu Anh)*ın sünneti muhâfazası 230
Ebû Berze el-Eslemî *(Radıyallâhu Anh)* 486
Ebû Bürde *(Radıyallâhu Anh)* 485
Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin Şam'ın fazileti hakkındaki rivâyeti 200
Ebû Hafs *(Radıyallâhu Anh)* 462
Ebû Hayyân tefsiri" 480
Ebû Hazre el-Kāss *(Radıyallâhu Anh)* 314
Ebû Humeyd *(Radıyallâhu Anh)* 481
Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)* 261
Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)* 318
Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)* 341
Ebû Hureyre *(Radıyallâhu Anh)*ın hadisleri unutmamasının sebebi 167
Ebû Kılâbe *(Radıyallâhu Anh)* 395
Ebû Mûsâ *(Radıyallâhu Anh)* 486
Ebû Mûsâ *(Radıyallâhu anh)* 504
Ebû Mûsâ el-Eş'arî *(Radıyallâhu Anh)* 509
Ebû Nadra *(Radıyallâhu Anh)*a göre sesli okunması müstehap olan bir âyet 46
Ebû Nevvas 400

Ebû Nu'aym *(Rahimehullâh)* 317
Ebû Osman *(Kuddise sirruhû)* 396
Ebû Osman *(Kuddise sirruhû)*nun tavsiyesi .. 144
Ebû Sâ'id *(Radıyallâhu Anh)* 244
Ebû Sa'îd el-Hudrî *(Radıyallâhu Anh)* 270
Ebû Sa'îd el-Kuraşî *(Kuddise sirruhû)* 276
Ebû Sa'lebe Ebû Mâlik *(Radıyallâhu Anh)* ... 471
Ebû Sahr el-Ukaylî *(Radıyallâhu Anh)* 460
Ebû Süleymân *(Radıyallâhu Anh)* 252
Ebû Sümâme (r.a)ın sâhirlerin sayısı hakkındaki rivâyeti 106
Ebû Tâlib'in İslâm'a girmediği için cehennemde olduğu 515
Ebû Umâme *(Rahimehullâh)* 485
Ebû Ümâme el-Bâhilî *(Radıyallâhu Anh)* 182
Ebû Üseyd *(Radıyallâhu Anh)* 481
Ebû Vâil el-Kāss *(Radıyallâhu Anh)* 376
Ebu Vâkıd el-Leysî *(Radıyallâhu Anh)* 210
Ebû Ya'fûr *(Radıyallâhu Anh)* 182
Ebû Zerr *(Radıyallâhu Anh)* 375
Ebû Zerr *(Radıyallâhu Anh)* 399
Ebû Zerr el-Ğıfârî *(Radıyallâhu Anh)* 486
Ebu'd-Derdâ *(Radıyallâhu Anh)* 375
Ebû'l Abbâs *(Kuddise sirruhû)*nun semâ' hakkındaki görüşü 366
Ebu'l-A'yeş *(Radıyallâhu Anh)* 200
Ebu'l-Âliye *(Rahimehullâh)*ın ahd-i ezelî hakkındaki görüşü 67
Ebu'l-Celd *(Radıyallâhu Anh)* 251
Ebu'l-Cevzâ *(Radıyallâhu Anh)* 331
Ebu'l-Eşras *(Rahimehullâh)*ın Firavun'un yaşı hakkındaki rivâyeti 74
Ebu'l-Fadl el-Cevherî *(Kuddise sirruhû)* 230
Ebu'l-Fazl el-Cevherî 489
Ebu'l-Ferec el-Cevzî *(Rahimehullâh)* 379
Ebu'l-Hasen eş-Şâzelî *(Kuddise sirruhû)* 422
Ebu'l-Hayr ed-Deylemî *(Kuddise Sirruhû)*nun Cüneyd *(Kuddise Sirruhû)*nun korkusu hakkındaki bir rivâyeti 54
Ebu'l-Huveyris Abdurrahman ibni Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)* 241
Ebudderdâ *(Radıyallâhu anh)* 506
Ebudderdâ *(Radıyallâhu Anh)*ın sabır hakkındaki tavsiyeleri 202
Ecellerin anne rahminde yazılması 12
Edebe riâyetin önemi 423
Edeplere riâyet hakkındaki hadîs-i şerifler 520-522
Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e, müşriklerin tuzak kurmaları 7
Ehl-i Kitâba, Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in isim ve vasıflarının bildirildiği 459
Ehli kitâbın Allah-u Te'âlâ ile Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın konuşması hakkındaki rivâyetleri 263-264
Ehli kitâbın Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâbi olması hâlinde rahmete nâil olacağı 450
Ehl-i Kitâbın günümüzdekileriyle asr-ı saâdettekiler arasında fark olmadığı 517
Ehli Kitâbın kitaplarında Efendimizin ve ümmetinin vasıfları bulunduğuna dâir hadisler ... 467
Ehl-i Kitabın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e inanmalarının kurtuluşları için yeterli olmayacağı, bununla birlikte kendi dinlerini bırakıp onun dinine girmelerinin de şart olduğu 515
Ehl-i Kitâbın yoldan çıkmış kimseler olduğu ... 134
Ehli Kitâbın, Efendimizin vasıflarını kendi çocuklarını bildikleri gibi bilmeleri 482
Ehli kitap'la cizye verinceye kadar savaşı emreden âyeti kerîmeler 393
Ehl-i Kitaptan ancak Efendimize uyanların kurtulacağı 503
Ehli kitâptan Efendimize tâbi olanları meth eden âyeti kerîmeler 528-529
Ehl-i Sünnet dışı fırkalara karşı kibirli olmak gerektiği 350
Ehl-i Sünnet dışı fırkaların dini tahrife yeltendikleri 210
Ehl-i Sünnet dışı fırkaların zillet içinde olduğunu bildiren kelâmlar 395
Ehl-i Sünnet'e göre kalplerin çevrilmesi 11
Ehl-i Sünnet'in Allâh-u Te'âlâ'nın görülebileceğine dâir delilleri 253
Ehl-i Sünnet'in kelâm sıfatı hakkındaki görüşü ... 237
Ehl-i Sünnet'in mîrâcın bedenen olduğunu kabul etmesi 289-290
Ehl-i Sünnet'in müteşâbih âyetler hakkındaki görüşü 309
Ehl-i Sünnet'in tevbe hakkındaki görüşleri 398
Ehl-i Sünnet'in, fiilleri ancak Allâh-u Te'âlâ'nın yarattığının delîli 134
Ehl-i Sünnet'in: "Allâh-u Te'âlâ'nın dilediğini hidâyet edip dilediğini saptıracağı" görüşünün delili 349
Ehl-i Sünnete göre hikmeti bilinmeyen şeylerin Allâh-u Te'âlâ'nın irâdesine bağlanması gerektiği ... 178
Ehl-i Sünnete göre sihrin hayali bir şey olmadığı 100
Ehl-i Sünnetin taraftarı olmak 23
Ehl-i Sünnetin: "Hidâyeti de, dalâleti de **Allâh-u Te'âlâ**'nın yarattığı" görüşü 417
Ehlullâhın Efendimize tâzimi 489
Ehlüllâh'ın bidatçiler hakkındaki kıymetli sözleri 395
Ejderhanın asâya dönüşmesi 89

Ekmeğin fazileti 41
Ekmek kırıklarını yiyenin mağfiret olacağı ... 41
Ekmekle tahâret yapanların âkıbeti 42
Ekra' *(Radıyallâhu Anh)* 476
Ekşi yemenin unutkanlık vereceği 184
Elbisenin orta kısmını bağlamak 247
Elbiseyi çıkarmadan hamdedenin bağışlanacağı 324
Elbiseyi yamalı giyenin kibirden uzak olacağı .. 466
Elleri haramdan korumanın cenneti kazandıracak altı amelden biri olduğu 329
Elleri üzere düşürüldüler" tâbirinin tahlili .. 370
Elleri ve ayakları çapraz olarak ilk kesenin Firavun olduğu 127-131
Elli yaşındakilerin dini yaşamamakta bir mazereti kalmadığı 315
el-Minhâcü'l-vâzıh 52
Emin olmaktan (azap gelmeyeceğine güvenmekten) sakınmak 46-47
Enes *(Radıyallâhu Anh)* 487
Enes *(Radıyallâhu Anh)* 272
Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)* 263
Enes ibni Mâlik *(Radıyallâhu Anh)* 456
Ensardan birinin bir Yahudiyi tokatlaması ...270
Es'iletü'l-hıkem" 292
Eserlerle tesellî olanlar 337
Eş'ârî *(Rahimehullâh)*ın Hanefî mezhebi dışındaki mezhep imamlarının itikādî görüşlerini mezhepleştirdiği 310
Eş'ariyye mezhebinin kelâm sıfatı hakkındaki görüşü 236
Eşkiyâlık yapmamak 322
Eşyânın hakiki mâhiyetlerinden başka mâhiyete dönüşünün mümkün olduğu 94
Etin, yiyeceklerin efendisi olduğu 545
Eve taşındığında can ve mal kaybına uğrayanların o evi terk etmesi gerektiği 166
Evin dar olmasının uğursuzluğundan sayıldığı .. 166
Evin uğursuz gelebileceği 165
Evliyânın tarifi 244
Evliyâullâha karşı tevazulu olmak 92
Evliyâullâhın dünyâ zinetinden mahrum bırakılmasının hikmetleri 92
Evliyâullâhın kendi sonlarını bilseler de gizlemekle emrolundukları 55
Eyke ashabının kıssası ve helâki 18-19
Eymen vâdisine Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın varması .. 78
Eyyûb es-Sahtiyânî *(Radıyallâhu Anh)* 395
Ezanın semâ boşluğunda yankılanmasının bu ümmetin faziletlerinden olduğu 327
Ezelde geçen kararın mutlaka gerçekleşeceği .. 121
Fâcirlerin kendini güvende hissetmesi 52
Fahrurrâzî *(Rahimehullâh)*ın **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, Allâh'ın elçisi olduğunu tebliği hakkındaki beyanları 510
Fahrurrâzî Tefsîri" 375
Fakiri kovan bir kavmin helâki 77, 78
Fakirlerin zenginlere karşı kibretmelerinin doğru olacağı 350
Fakirliğin zorluğu 328
Fal bakmak için kuşları uçurtmanın yasak olduğu 162
Falın ne anlamda meşrû sayılacağı 167
Fârân'daki Hirâ dağından Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e Allâh'ın tecelli etmesi 468
Fare artığı yemenin unutkanlık vereceği 184
Farzlara devamın kazandıracağı mânevî yakınlık 273
Farzlarla nâfilelerin arasını cemetmek 335
Fâsıklara karşı kibirli olmak gerektiği 350
Fâsıkların yurdundan ne kastedildiği ... 335-336
Fâsıkların zikir meclislerine alınmaması 361
Faslü'l-hitâb" 418
Fâtihâ'nın Arş'ın altından verildiği 309
Fazl *(Radıyallâhu Anh)*ın çekirgenin kanadında ne yazdığı hakkındaki rivâyeti 181
Fazl ibni Îsâ *(Radıyallâhu Anh)* 411
Fe'l-i hasenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hoşuna gittiği 164
Felak-Nâs sûrelerinin sihrin iptali için indirildiği 144
Felsefecilerin ve Dehriyye tâifesinin risâlet ve mûcizeleri inkârı 23
Feltân ibni Âsım *(Radıyallâhu Anh)* 463
Fenâ-i küllî makāmı 27
Feth" kelimesinin mânâları 13
Feyyûm (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı çıkartılan büyücülerin eyaleti) 106
Fıkıh ilmindeki üstünlüğün bu ümmetin faziletlerinden olduğu 324
Fırat bölgesinin mübârek kılınması 200
Fırat'ın kuruyacağı günler geleceği 200
Filistin'e Şam'ın bereketinin sirâyet ettiği ... 199
Filistin'in fazileti hakkındaki rivâyetler 198
Filistin'in mukaddes oluşu 198
Filistin'in ne zaman rahatlayacağı 198
Filistinle Mısır arasındaki toprağın mübârek kılınması 200
Firavun hakkında boğulma kararının ne zaman alındığı 140
Firavun hânedanına art arda mûcize gösterilmesinin hikmeti 178
Firavun hânedanına en zor azabın kurbağalarla yapıldığı 186

Firavun hânedanından veba salgını sebebiyle bir günde yetmiş bin kişinin öldüğü 188
Firavun hanedanının Firavun'a verdiği istişâre 102
Firavun hânedanının Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ile uğursuzlanması 159
Firavun hânedânının Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ı engel-
Firavun ve adamlarının ağır belâlarla imtihan olunmaları 171
Firavun ve hânedanının mûcize ve nübüvvet konusunda câhil olmadıkları 171
Firavun ve kavminin boğulmaları 192
Firavun'a Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın mûcizelerle gönderilmesi 78
Firavun'u zelil duruma düşüren hâdise 118-119
Firavun'u, kavminin Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı kışkırtması 138
Firavun'un bâzı farklı özellikleri 74
Firavun'un Benîisrâîlin erkek çocuklarını öldürmesi 215
Firavun'un bozguna uğrayarak özel odasına kaçması 93
Firavun'un büyücülerinin secdeye kapanarak îmân etmelerinin ne sebeple olduğu 117
Firavun'un en zayıf mahluk olduğu 91
Firavun'un günde kırk kere helâya çıkmasının sebebi 94
Firavun'un hangi ilahlara ibâdet ettiği 139
Firavun'un îmân eden büyücülere yaptığı tehdit 130
Firavun'un îmân eden sihirbazları îdamla tehdit etmesi 127
Firavun'un korkarak eşek gibi işemesi 137
Firavun'un mûcize istemesi 84
Firavun'un Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı büyücüler toplatması 102-103
Firavun'un Mûsâ *(Aleyhisselâm)*dan korkması .. 137
Firavun'un Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ı büyücülükle ithâm etmesi 125-170
Firavun'un Nil nehrinin akması için Allâh-u Te'âlâ'ya yalvarması 153-154
Firavun'un özel ismi 75
Firavun'un rablik iddiasına sebep olan hârikulâde halleri 154
Firavun'un rüyâsı 216
Firavun'un sihirbazlarının hakîkati anlaması 101
Firavun'un sihirbazlarının sayısı ve reisleri ... 106
Firavun'un veledi zinâ olduğu 74
Firavun'un yetiştirdiği Mûsâ'nın peygamber olması 359
Firavun'un, erkek çocukları öldürtmesinin sebebi 139-140
Firavun'un, kavmi için putlar yaptığı 138
Firavun'un, kavmini kandırması 125
Firavun'un, kendisinin ilah olmadığını anlaması 84
Firavun'un, saçını siyaha boyamasının sebebi .. 74
Firdevs cennetini bilenin ona kavuşmak için eriyip gideceği 404
Fitneler baş gösterdiği zaman imanın Şam'da bulunacağı 196
Frenklerle Osmanlıların savaşı 491
Fudayl ibni Iyâz *(Rahimehullâh)* 395
Fudayl ibni İyâd *(Radıyallâhu Anh)*ın bir üstâdından nakli 239
Gâfillerin âyetleri anlamaktan engel-
Ganîmetlerin Efendimize helâl kılınması 491
Ganîmetlerin sadece bu ümmete helâl edildiği ... 507
Ganîmetlerin sırf bu ümmete helâl edilişi ... 317
Gazaba gelenin ayakta ise oturması gerektiği ... 376
Gazaplanmanın zararları 408
Geçmiş ümmetlerin helâki 56-57
Göçeğen kuşunu öldürmenin yasaklığı 185
Göçeğen kuşunun ilk oruç tutan kuş olduğu 186
Gök kapılarının bu ümmetin amelleri için açıldığı 312
Göklerin ve yerin mülkünün Allâh-u Te'âlâ'ya âit olduğu 53
Gönle yatan sözlerin Efendimizin kelâmından olduğu 481
Gönle yatmayan sözlerin Efendimizden uzak olduğu 481
Gönlün âlem-i ulvîden olduğu 43
Gönül kulağının hak sözü işitmekten faydalanacağı 61
Görmekle, duymanın eşit olmadığı 378
Gözbağcılık 114
Gözleri haramdan korumanın cenneti kazandıracak altı amelden biri olduğu 329
Günahın ardından abdest alıp namaz kılmanın fazîleti 322
Günahkârlara buğz ile Allâh-u Te'âlâ'ya yanaşılacağı 350
Günahlara niyet edilmekle bir ceza yazılmayacağı 317
Günahlardan dolayı îman nîmetinden mahrum olunacağından korkmak 136
Günahlardan sonra tevbe edenin mağfirete nâil olacağı 401
Günahları sebebiyle helâk olan kavimler 58
Günahların çokluğunun tevbenin kabûlüne mâni olmayacağı 398
Günahta ısrar ederken mağfiret beklemenin yanlışlığı 52

Güvercinin bağırmasının hastanın ölümüne delâlet etmediği 164
Güvercinin Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın omzuna konması 71
Güzel ahlâkın en sevgili amel olduğu 249
Güzel faldan uğur almakta bir sakınca olma-
Güzel sesin kimlerin aşkını artıracağı 363
Güzel sözlerin Efendimizin kelâmından olduğu 481
Gâdûr (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı çıkartılan sihirbazların reisi) 112
Gûta'nın (Şam'dan Humus'a gidenin yolune düşen tepenin) mübârek kılınması 200
Hac yapanın arefe günü oruç tutmasının hükmü 225
Hâce Abdullâh el-Ensârî el-Herevî *(Kuddise sirruhû)* 422
Hâce Abdullâh el-Ensarî el-Herevî *(Kuddise sirruhû)*nun münâcâtı 283-284
Hâce Muhammed Pârisâ *(Kuddise sirruhû)*nun Mûsâ *(Aleyhisselâm)* hakkındaki beyânı 418
Hâcer vâlidemizin Sâre annemizden kaçması ... 469
Hacı Bayrâm-ı Velî'nin tarîkatında raks ve nâme bulunmadığı 365
Hacı Bektaş Hazretlerine Osman Gazi'nin gidişi 492
Haddâdî *(Rahimehullâh)* 512
Haddi aşanın cehennem ehli olacağı 457
Hadisler için "Bu benim aklıma yatmıyor" demenin câiz olmadığı 481
Hadramevt'ten kıyâmeye yakın ateş çıktığında Şam'a sığınılması gerektiği 198
Hâfız *(Kuddise Sirruhû)* nun vefasızlıktan şikâyet bâbında bir beyti 71
Hâfız *(Kuddise Sirruhû)*nun Allâh'ın lütfu ile ilgili beyitleri 388
Hâfız *(Kuddise Sirruhû)*nun ehil olmayanlara himmet etmemekle alâkalı beyti 214
Hâfız *(Kuddise Sirruhû)*nun incinmemekle ilgili beyti 405
Hâfız *(Kuddise Sirruhû)*nun, Allâh'ı talep husûsundaki beyti 338
Hâfız'ın rütbe ve riyâset talep etmemek hakkındaki beyti 228
Hâfızlara ikram etmek 343
Hâfızlığın bu ümmete mahsus olduğu 440
Hâfızlığın bu ümmete mahsus oluşu 317
Hâinlik yapmamanın cenneti kazandıracak altı amelden biri olduğu 329
Hak ehlini tutmak hakkında Mesnevî'den beytler 22-23
Hak ehlini tutmak hakkında Mesnevî'den beytler 23
Hak ehlinin ekseriyetle hak ile beraber olacağı ... 22
Hak ile hükmetmek 243
Hakem ibni Uteybe *(Rahimehullâh)* 74
Hâkim ibni Câbir *(Radıyallâhu Anh)* 307
Hakîm-i Tirmizî *(Kuddise sirruhû)* 376
Hâlid er-Rab'î *(Radıyallâhu Anh)* 311
Hâlid-i Bağdâdî *(Kuddise sirruhû)* 420
Hâlidîlerde müşâhede edilen bâzı hallerin izahı 420
Hallü'r-rumûz" 238
Halvetiyye tarîkatında raksın birtakım şartlarla câiz olduğu 366
Halvette yapılan zikirlerin ruhun azığı olduğu 256
Hamama peştamalsiz girilmeyeceğini beyân eden hadîs-i şerifler 520
Hâmân'ın köşklerini Allâh-u Te'âlâ'nın
Hâman'ın Firavun'u kandırması 74
Hamdi çok yapmak 247
Hamdleri yemeği bitirmeden yaparak mağfiret olunmanın bu ümmete nasip olacağı 324
Hâmile kadının karnındaki çocuğu tespit için uygulayacağı bir muâmele 184
Hâmile kalmamak için yapılacak bir muâmele 187
Hâmîm'lerin Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın levhalarından verildiği 309
Hammâd ibni Seleme *(Radıyallâhu Anh)* 441
Haram ay orucunun hangi günlerde tutu-
Haram ayların fazîleti 223
Haramlar helâl sayıldığında gazaba gelenler 245-246
Haramlardan sakınmanın, kulu Rabbine en ziyâde yaklaştıran şey olduğu 243
Harrâz *(Kuddise Sirruhû)*nun vâsıl olanların yolunu beyanı 83
Hârûn *(Aleyhisselâm)*ın başını tutup çeken Mûsâ *(Aleyhisselâm)*dan merhamet istemesi 375
Hârun *(Aleyhisselâm)*ın çok sabırlı ve güzel huylu oluşu 231
Hârûn *(Aleyhisselâm)*ın duasıyla İsrâîloğullarından kendilerini öldürme emrinin kaldırılması 374
Hârûn *(Aleyhisselâm)*ın Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a halîfe olması 220
Hârûn *(Aleyhisselâm)*ın sakalını ve saçını Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın tutup çekmesi 308
Hârûn *(Aleyhisselâm)*ın Sâmirî ile mücâdelesi ... 226
Hârûn *(Aleyhisselâm)*ın vefât şekli 413
Hârûn *(Aleyhisselâm)*ın yumuşak huylu olduğu .. 380
Hârût (büyü ilmini öğretmek için indirilen melek) ...144
Hasen *(Radıyallâhu Anh)* 344

Hasen *(Rahimehullâh)* 335
Hasen ibni Ebi'l-Hasen *(Radıyallâhu Anh)* ... 329
Hasene isteyenleri Allâh-u Te'âlâ'nın sevdiği ... 446
Hasene tâbirinin dünyâ ve âhiretle alâkalı kısımları 429
Hasen-i Basrî *(Rahimehullâh)*ın müminlerin korkusu hakkındaki kelâmı 52
Hasta ziyaret edenin Allâh katında en sevimli kul olduğu 252
Hastalığın Ebû Cehil karpuzundan daha acı olduğu 29
Hastalık numarası yapanın hasta olacağı ... 168
Haşerelerin toplandıkları tepeden dağılarak Firavun hânedanına saldırması 175
Hathat (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı çıkartılan sihirbazların reisi) 106
Hâtimî *(Kuddise sirruhû)*nun semâ' hakkındaki görüşü 366
Havz-ı kevserin bütün peygamberlerin havzından geniş olacağı 320
Hayâtü'l-Hayevân" 179, 361,556
Hayber Yahudilerinin İbni Ömer'e büyü yapması 144
Hayırda ve şerde dâima hamdetmek 326
Hayrın onda dokuzunun Şam'da olduğu ... 197
Hayseme *(Radıyallâhu Anh)* 328,466
Hayvanların birbirine Allâh'ın yarattığı rahmetle acıdıkları 434
Hâzin Tefsîri" 356
Hazûr dağının (Yemen'de) Allâh-u Te'âlâ'nın tecellî ettiği dağlardan olduğu 263
Hediye alma niyetiyle zikir meclislerine gidilemeyeceği 361
Helâk edilen memleketlerin halkının haberleri ... 62
Hendek günü Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mûcizesi 44
Her ay üç gün oruç 224
Herem ibni Hayyân *(Radıyallâhu Anh)*ın gece dışarı çıkıp okuduğu âyet-i kerime 46
Herevî Tefsîri" 281
Herevî Tefsîri" 351
Hevây-ı nefsten daha mebğûz bir put bulunmadığı 396
*Hıkem-i Atâiyye"*de Allâh-u Te'âlâ ile birlikte başka varlık olmadığının beyânı 286
Hırâ dağının Allâh-u Te'âlâ'nın tecellî ettiği dağlardan olduğu 263
Hırsızlık yapana gök kapılarının kapatı-
Hırsızlıktan sadaka ile kurtulunabileceği ... 250
Hıtta" kelimesinin beyânı 552
Hızır *(Aleyhisselâm)* ile Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın kıssası 437
Hızır *(Aleyhisselâm)*ın Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın kendisiyle beraber olmasına izin vermemesi ... 280
Hicaz topraklarına ehlullâhın hürmeti 490
Hidâyetin Efendimize uymaya bağlı olduğu ... 503
*Hikem-i Atâiyye"*den "Bir şeyi sevenin onun kulu olacağı"na dâir hikmet 369
hikmeti 221
Hîlelere karşılık verenlerin en hayırlısının Allâh-u Te'âlâ olduğu 55
Hindistan'ın dünyânın sol kanadı kabul edilmesi 199
Hişam ibni Urve *(Rahimehullâh)*ın mekr-i ilâhî hakkında bir rivâyeti 51
Hristiyan ve Yahûdilerin Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâbi olmalarının gerekliliği ... 450
Hristiyanlardan Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i duyup inanmayanın cennete gireme-yeceği 509
Hûd *(Aleyhisselâm)*ın kâfirlere meydan okuması .. 9-10
Hûd peygamberin bulunduğu Yemen'deki dağın mübârek kılınması 200
Huneyn tarafındaki bir sidre ağacına sahâbenin silahlarını takmak istemeleri 210
Huraka (Uman nâhiyelerinden biri) 168
Hüdhüd kuşunu öldürmenin yasaklığı 185
Hümâ kuşu 214
Hüseyn *(Radıyallâhu Anh)*ın gizli ilimlere vâkıf olduğu 181
Hüseyn Efendimizin çekirgenin kanadında ne yazdığı hakkındaki rivâyeti 181
Hüseyn ibni Fazl *(Kuddise sirruhû)* 395
Hüseyn Vâiz el-Kâşifî *(Rahimehullâh)* (Reşahât sahibi) 418
Icl kelimesinin tahlili 357
Irak'ın dünyânın sağ kanadı kabul edilmesi 199
Irak'ta bir İslâm ordusu hazırlanacağını Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in önceden haber vermesi 195
Irak'ta İblîs'in murâdına erdiği 197
Istıfâ kelimesinin tahlili 299
İbâdet için vakfolmanın zenginlik sebebi olduğu 328
İbâdet için vakit ayırmamanın fakirlik sebebi olduğu..... 328
İbâdetin en üstününün Allâh korkusundan ağlamak olduğu 243
İblîs'in Allâh-u Te'âlâ'nın rahmeti ile ilgili münâzarası 444
İblis'in Allah-u Teâla ile Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın konuşmasına karışmak istemesi 260
İblîs'in bile kıyâmet günü Allâh'ın rahmetinden ümitleneceği 434

İblîs'in Irak'ta aradığını bulduğu fakat Şam'dan kovulduğu ve Mısır'da yavruladığı 197
İblîs'in Tûr dağında Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a yanaşma çabası 239
İbni Abbas *(Radıyallâhu anhuma)* 318,506
İbni Acîbe Tefsîri" 383
İbni Akîl *(Rahimehullâh)* 379
İbni Arabî *(Rahimehullâh)* 272
İbni Atâ *(Rahimehullâh)* 275,352,382
İbni Cüreyc *(Rahimehullâh)* 306,340,441
İbni Cüreyc *(Rahimehullâh)*ın İsrâîloğullarının buzağısı hakkındaki rivâyeti 207
İbni Fârız *(Kuddise Sirruhû)* 345
İbni Fârız *(Kuddise sirruhû)*nun Allâh-u Te'âlâ'ya münâcâtı 364
İbni Fârız *(Kuddise Sirruhû)*nun Allâh-u Te'âlâya yakınlığın ölüm gerektirdiği hakkındaki beyitleri 292-296
İbni Fârız *(Kuddise Sirruhû)*nun aşk-ı İlâhî hakkındaki beyitleri 292
İbn-i Fârız 361
İbni Fârız'ın Hakikat-i Muhammediyye hakkındaki şiirleri 286
İbni Havâle *(Radıyallâhu Anh)*ın Şam'ın fazileti hakkındaki rivâyeti 195
İbni İshâk *(Rahimehullâh)* 263
İbni Kesîr *(Rahimehullâh)* 335
İbni Kesîr Tefsîri" 397
İbni Lehî'a *(Rahimehullâh)*nın Firavun hakkındaki görüşü 74
İbni Lehî'a *(Radıyallâhu Anh)* 199
İbni Müseyyeb *(Radıyallâhu Anh)*ın Ömer *(Radıyallâhu Anh)*dan bir rivâyeti 167-168
İbni Ömer *(Radıyallâhu Anhümâ)* 255-256
İbni Sînâ 183
İbni Şevzeb *(Radıyallâhu Anh)* 299
İbni Zeyd *(Rahimehullâh)* 485
İbnü Hafif *(Kuddise sirruhû)*nun Tûr dağındaki tecellî hakkındaki sözü 277
İbnü'l-Eclah *(Rahimehullâh)*ın İmâm-ı Dahhâk *(Rahimehullâh)*dan rivâyeti 229
İbnü'l-Enbârî *(Rahimehullâh)* 416
İbnü'l-Kâsım *(Radıyallâhu Anh)* 375
İbnü'l-Kattân *(Rahimehullâh)* 457
İbnüşşeyh *(Rahimehullâh)* 341
İbnüşşeyh *(Rahimehullâh)* 419
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* 253
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* ateşten çıktığında Nemrûd'un ona Dımeşk adında bir köle hediye ettiği 195
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* dâhil bütün insanların Efendimizin şefâatine muhtaç olduğu 499
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* Kâ'be'yi binâ ederken göçeğen kuşunun ona yer gösterdiği 186
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*a Fırat'tan Arîş'e kadar olan araziyi mâmur etmesinin emredilişi 198
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ı Allâh-u Te'âlâ'nın Halîl ittihaz etmesi 298
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ'dan ölüleri nasıl dirilteceğini göstermesini istemesi ... 229
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın kendisine ve çocuklarına duası 10-11
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın misafir ağırlayan ve sünnet olan ilk kişi olduğu 198
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın Nemrud'un ateşinde kırk gün kaldığı 234
İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın, oğullarına vasiyeti 136
İbrâhîm el-Eruskî *(Rahimehullâh)*ın Mûtezileyi rezil eden beytleri 256
İbrâhîm ibni Edhem *(Kuddise Sirruhû)* 399
İbrâhîm ibni Edhem *(Kuddise sirruhû)*nun Allâh-u Te'âlâ'dan gayrine rağbet etmeme hususunda nasîhati 28
İbrâhim ibni Edhem *(Kuddise sirruhû)*nun rahmetle ilgili kıssası 436
İbrâhîm ibni Edhem *(Kuddise sirruhû)*nun rüyâsında Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ı görmesi 219
İbrâhîm ibni Mıksem el-Hüzelî *(Rahimehullâh)*ın Firavun'un yaşı hakkındaki rivâyeti 74
İbrâhîm-i Kûrânî *(Rahimehullâh)* 272
İdam sehpasını ilk kuranın Firavun olduğu .. 127
İdrar yapma zorluğuna fayda verecek tedavi şekilleri 183
İhyâ" 333
İlâhi dinlerken raks etmenin günah olduğu görüşü 361
İlim öğretmenin fazileti 332
İlim üstünlüğünün bu ümmetin faziletlerinden olduğu 324
İlimde kemâlât sâhibi olmanın önemi 121
İlk yaratılanın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in rûhu olduğu 497
İlme'l-yakîne ulaşmanın ancak şehvetlere gâlip gelmekle ele geçeceği 331
İlmi artanın korkusunun artmasının gerektiği 330
İlm-i ezelîde iman etmeyeceklerine karar verilenlerin ebediyen iman edemeyecekleri 65
İlm-i İlâhînin her şeyi kuşattığı 15
İlmin en büyüğüne Allâh korkusuyla ulaşılacağı 43
İmâmı Ğazâlî *(Rahimehullâh)* 456
İmâmı Mücâhid *(Rahimehullâh)* 335
İmâm-ı Sindî *(Rahimehullâh)* 482

İmâm-ı Şa'rânî *(Kuddise sirruhû)*nun harap olan bir şehrin kıssasını anlatması 77
İmâm-ı Şâfi'î'nin ümitvâr olma hakkındaki beyitleri 400
İmân edip amel-i sâlih işleyenin hoş bir hayatla ihyâ olunacağı 130
İmân üzere ölmeyi her müminin istemesi gerektiği 135
İman ve takvânın bütün hayır kapılarını açacağı 40
İmânın sâdece tasdikten ibâret olduğu 125
İmanın yetmiş küsür şube olduğu 332
İmanlı olarak ölenin günahları denizlerin köpükleri kadar olsa da cennete gireceği 303
İmrân el-Kasîr *(Radıyallâhu Anh)*..... 246
İmrân oğlu Mûsâ *(Aleyhisselâm)* 261
İmtihan-ı İlâhînin hikmeti 417
İnat ederek âyetleri anlamamaya çalışanların hidâyetten engelleneceği 350
İncîl'de Efendimizin isminin "Fâraklît" diye geçmesi 471
İncîl'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nübüvvetinin işlendiği 458
İncîl'de Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vasıfları 471- 458
İnkârcı ümmetlerin tevbe etmeleri için musîbete uğratılışı 38
İnkârcıların Allâh-u Te'âlâ'nın intikâmından emin olması 48-50
İnkârcıların kalbine mühür basılacağı 56-61
İnsanın âlemlerdeki en üstün varlık olduğu .. 214
İnsanın İslâm fıtratı üzere yaratıldığı 480
İnsanlar arasında müşterek sekiz şey 34
İnsanlardan bir şey istememe husûsunda sahâbenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e bî'atı 72
İnsanları hoş tutmak gerektiği 332
İnsanların Allâh-u Te'âlâ'ya en sevgililerinin kimler olduğu ve vasıfları 245, 246
İnsanların çoğunun kâlû belâdaki ahde vefâ etmediği 67
İnsanların en bedbaht olanının zikretmeyenler olduğu 248
İnsanlarla iyi geçinmenin bütün hayırları cem ettiği 243
İntikam" kelimesinin mânâsı 193
İntikamdansa affı seçenler 334
İpek giymenin biti kovacağı 184
İrâde-i İlâhî hakkında mâlûmât 431
İrâde-i İlâhiyyenin kulun irâdesin etâbi olduğu..... 417
Îsâ *(Aleyhisselâm)* 471
Îsâ *(Aleyhisselâm)* zamanında tıbbın yaygın olduğu 107
Îsâ *(Aleyhisselâm)*a Allâh-u Te'âlâ'nın kıyâmet günü ilâh olmadığını ikrar ettireceği 81
Îsâ *(Aleyhisselâm)*ı Allâh-u Te'âlâ'nın babasız halketmesi 298-299
Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın âhir zamanda indirileceğinin İncîl'de beyân edildiği 471
Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın Efendimizin gönderileceğini müjdelemesi 501
Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın göğe kaldırılışı 50
Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın İsrâiloğullarına bâzı haramları helal etmesi 502
Îsâ *(Aleyhisselâm)*ın Tevrât'ı tam manasıyla ezberleyebilen dört peygamberden biri olduğu ... 308
İsimlerden mânâ ve yorum çıkarma sanatı 171
İskenderiye (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı çıkartılan büyücülerin eyaleti) 106
İskenderiyye ile Afrika arasında bulunan Zâtü'l-hammâm'ın dünyânın kuyruğu mesabesinde olduğu 199
İslâm içerisinde yaşlanana ikram etmenin Allâh'a tâzimden sayıldığı 343
İslam üzere vefat edebilmeyi istemek 135
İslâm'da zarar vermek de, zarara uğramak da olmadığı 482
İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)* 469
İsmâ'îl Ankaravî 287
İsmâ'îl ibni Râfi' *(Rahimehullâh)*ın azaptan emin olmama hakkındaki nakli 52
İsrâ hâdisesi hakkında bâzı rivâyetler 289
İsrâ hâdisesinden sonra Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e verilen görme mûcizeleri 270
İsrâîloğullarına buzağıya tapmalarının
İsrâiloğullarına mukaddes karyeye girmelerini emreden âyeti celîle 553
İsrâîloğullarına Tîh çölünde lütfedilen nîmetler ... 548
İsrâiloğullarına yönelen "Kapıdan secde ediciler olarak girin" emri 549
İsrâiloğullarından buzağıya tapanların tevbesinin kabul edildiği 397
İsrâiloğullarından buzağıya tapanların tevbesinin ölüm olduğu 392
İsrâiloğullarından ikiyüz sene isyan edip Efendimiz hürmetine af edilen kimse 468
İsrâiloğullarından seçilen yetmiş kişi hakkında izâhat 409
İsrâiloğullarından yetmiş kişinin peygamber olduğu ve fazîletleri 415
İsrâiloğullarının "Allâh'ı görmeden inanmayız" demeleri 409

İsrâiloğullarının "Allâh'ı görmeden inanmayız" sözü hakkındaki işârî mânâlar 425
İsrâiloğullarının "Kapıdan girin" emrine muhâlefet etmeleri 553
İsrâiloğullarının âlemlere karşı faziletli kılınmasının ne mânâya geldiği 213
İsrâiloğullarının Beyt-i Mukaddes'e mirasçı kılınmaları 193-194
İsrâiloğullarının buzağıyı ilâh edinmesi 357
İsrâiloğullarının büyük nimetlerin ardından şirk koşmak isteyerek nankörlük yaptıkları ... 207
İsrâiloğullarının denizi geçtikten sonra puta tapmak istemeleri 206
İsrâiloğullarının Firavun hanedanından kurtarılması 215
İsrâiloğullarının Firavun'a sabretmeleri sebebiyle mükâfatlandıkları 203
İsrâiloğullarının Firavun'dan sonraki durumu ..147
İsrâiloğullarının Firavun'un rabliğini kabul etmemesi 83
İsrâiloğullarının kiliselerden başka yerde namaz kılmak ve hâfız olmak istememeleri ... 440
İsrâiloğullarının köleleştirilmelerinin sebebi 83
İsrâiloğullarının kurtulduktan sonra Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a îtirazları 152
İsrâiloğullarının muhâlefetinden dolayı gökten inen azap 554-557
İsrâiloğullarının Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a iftirâ atmaları üzere helâk olmaları 413
İsrâiloğullarının Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a varıp Tevrât'ın zorluğundan şikâyetlenmeleri 329
İsrâiloğullarının Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın dinini değiştireceklerinin Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a bildirildiği 324
İsrâiloğullarının Nil ırmağında gördükleri mûcize 177
İsrâiloğullarının puta taptıktan sonra pişman olmaları 370
İsrâiloğullarının taptığı buzağı hakkındaki rivâyetler 359
İsrâiloğullarının tevbe için kendilerini öldürmeleri 371
İstihâre yapmanın bu ümmetin faziletinden olduğu 321
İstikâmet gösterenlerin korkudan emin olacakları 405
İstikâmet üzere olanlara Allâh-u Te'âlâ'nın bereket vaad edişi 44
İstişâre etmeyenin pişman olacağı 328
İsyân edenlerin dışında herkesin cennete gireceğini beyân eden bir hadîsi şerîf 431
İtibârın son hâle olduğu 52
İyiliği öğrenen ve öğreten kimselerin kabirlerinde nur peyda olacağı 250
Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)* 198
Kâ'be bina edilirken İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*a yardım eden mahlûkat 186
Kâ'be'den uzak kalmamanın bu ümmetin fazîletlerinden olduğu 321
Kâ'be'nin Medîne'de bulunan Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gösterilmesi 270
Kâ'be'ye yönelenlerin bu yönelişinin ona tapmak anlamına gelmeyeceği 210
Kâ'bü'l-Ahbâr *(Radıyallâhu Anh)* 199
Kâ'b *(Radıyallâhu Anh)* 301
Kâ'bu'l-Ahbâr *(Radıyallâhu Anh)* 470
Kâ'bu'l-Ahbâr *(Radıyallâhu Anh)*ın îmânı 466
Kâ'bü'l-Ahbâr *(Radıyallâhu Anh)* 308, 310
Kâbîl'in, Allâh-u Te'âlâ'nın Rahmân sıfatına sığınması 390
Kabirlerden kalkış toprağının Şam olduğu .. 196
Kabri nurlandıran bir amel 250
Kabrinde Efendimize âit bir şey bulunana meleklerin tâzim edeceği 521
Kadere rızâ gösterdiği için cennetle müjdelenen adamın hikâyesi 444
Kadere rızânın Allâh-u Te'âlâ'nın en büyük kapısı olduğu 443
Kaderin kötüsünden sığınmak 381
Kaderin mâhiyeti 27
Kaderin tespitindeki bir sır 417
Kaderin yazılı olduğu amel defterinin her doğanın boynuna takıldığı 160
Kadının cennette son eşine âit olacağı 242
Kadının uğursuz gelebileceği 165
Kadınların zikir meclislerine alınmaması ... 361
Kâdî İyâz *(Rahimehullâh)* 488
Kadir gecesinin kıyâmına denk olan geceler ... 223
Kâfirlerden her birinin zâlim olmasının izahı 26
Kâfirlere benzemekten sakınmak 211
Kâfirlere karşı kibirli olmak gerektiği 350
Kâfirlere muhâlefetin gerekli olduğu 211
Kâfirlere verilen nîmetin onlara azap olacağı .. 42
Kâfirlerin âhirette Mevlâ'nın rahmetinden uzak olacağı 368
Kâfirlerin Allâh-u Te'âlâ'nın rahmetinden ümit kesmesi 50
Kâfirlerin cezâlandırılması 34
Kâfirlerin iyi amellerinin Allah indinde mûteber olmamasının iki mânâ üzere anlaşılabileceği 354
Kâfirlerin kâlû belâda inanarak "Belâ" demedikleri 63
Kâfirlerin peygamberlerle uğursuzlanmaları 159

Kâfirlerin tebliğsiz helâk edilmediği 62
Kâhinlerin Firavun'un rüyasını tâbiri 216
Kâhinlik yapan bizden değildir" hadîs-i şerîfi ..162
Kalbi katı olanların belâdan ibret almadıkları ...38
Kalbi mühürlenenlerin hakkı işitemeyeceği .. 56
Kalem-i İlâhî'nin gıcırtısını Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın işitmesi 221
Kalemin kudret eliyle yaratıldığı 307
Kalpler bozulduğunda harab olacakları 337
Kalpleri kırık olanların fazîleti 246
Kalpleri melekût âleminden engellenenler .. 352
Kalplerin **Allâh-u Te'âlâ**'nın kudret parmakları arasında olduğu 425
Kalplerin çevrilmesinin Allâh-u Te'âlâ'nın elinde olduğu 11
Kālû belâda yaşananlar 64-65
Kanaat edenin en zengin kişi olduğu 249
Kanser gibi en ağır hastalıklardan bile sadaka ile kurtulunabileceği 250
Karada dörtyüz âlem bulunduğu 214
Karganın âciz kalan insanı beslediği 436
Karganın ismi ve bâzı vasıfları 164
Karınca öldürmenin yasaklığı 185
Karye kelimesinin mânâsı 29
Kāsım ibni Ebî Bezze'in, büyücülerin Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı neler sergilediği hakkındaki rivâyeti 144
Kâşânî *(Kuddise sirruhû)* 287
Kāşânî *(Rahimehullâh)* 361
Katâde *(Radıyallâhu Anh)* 315-317
Katâde *(Radıyallâhu Anh)* 251
Katâde *(Radıyallâhu Anh)* 330
Katâde *(Radıyallâhu Anh)* 441
Katâde *(Radıyallâhu Anh)* 298
Katâde *(Rahimehullâh)* 335
Katâde *(Rahimehullâh)* 487
Kays ibni Hareşe *(Radıyallâhu Anh)* 310
Kāzer ibni İsmâ'îl'in neslinden Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in gönderildiği 320
Kāzî Iyâz *(Rahimehullâh)* 270
Kāzî Nâsıruddîn *(Rahimehullâh)* 378
Kebâir günahlar hakkında bir hadîs-i şerif ... 51
Kelâm sıfatı hakkında ulemânın görüşleri ... 236
Kelâm-ı İlâhî'yi Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın ağaçtan işitmesi 87
Keleri Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yemediği 182
Kelerin azaba uğratılarak sûreti döndürülmüş bir yaratık olabileceği 182-183
Kelime-i şehâdet inancı üzere ölenlerin ne kadar günahları olsa da cennete girecekleri ... 303
Kelime-i şehâdeti son nefeste getiremeyen gencin hikâyesi 387
Kelime-i şehâdetin amellerin en güzeli olduğu 400
Kelime-i tevhîd zikrinin şükür sayıldığı 302
Kelime-i tevhîdin fazîleti 244
Kelime-i tevhîdin yedi kat yerler ve göklerden ağır olduğu 302
Kemâl ibni Hümâm *(Rahimehullâh)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mevlâyı görmesi hakkındaki izahı 272
Kendilerini büyük görenlerin kalplerinin mühürleneceği 341
Kenenin devenin ayak seslerini bir günlük mesafeden duyacağı 183
Kerrâmiyye fırkasının kelâm sıfatı hakkındaki bâtıl görüşü 236
Keşfü'l-esrâr 292
Keşfü'l-esrâr" 292
Kettânî *(Rahimehullâh)* 442
Kırk gün ihlâslı olanın kalbindeki hikmetin diline dökületeği 233
Kırk günün tamamlanmasıyla meydana gelen hikmetler 233
Kırk yaşındakilerin hasadı yanaşmış bir ekin olduğu 315
Kısastansa affı seçenler 334
Kısır kadınların hepsinin uğursuz demek olmadığı 166
Kıskanç kimselerin Allâh'ın nimetlerinin düşmanı olduğu 312
Kıskanç olmayanın mükâfâtı 249
kıssası 87-88
Kıyâmet alâmetleri ile ilgili hadislere inanmak gerektiği 481
Kıyâmet günü kâfirlerin ölüm isteyeceği 259
Kıyâmet günü mahşer baygınlığından ilk ayılanın Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* olacağı 270
Kıyâmet günü Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* için nurdan bir minber kurulacağı ve kendisine neler buyrulacağı 456
Kıyâmet kopuncaya kadar bir tâifenin haktan ayrılmayacağı 196
Kıyâmete yakın insanları Şam'a sevkedecek bir ateş çıkacağı 198
Kıyâmete yakın meydana gelecek kıtlık 153
Kızgınlık ânında Allâh'ı zikretmek 329
Kızgınlık ânında tevhîd okumanın bu ümmetin husûsiyetlerinden olduğu 322
Kibirlenenlerin hüsranları 341
Kibirli birini vasfeden belîğ bir ibâre 344
Kibirlilerin âyetleri anlamaktan engel-

Kibirlilerin güçlerinin çabucak tükeneceği ... 22
Kibirliye kibirli davranmanın sadaka olduğu ... 342
Kibrin haklı ve haksız iki kısım olduğu ... 350
Kibrin ilme mâni olduğu ... 343
Kibrin, Allâh ile kul arasına en fazla perde sokan kötü bir huy olduğu ... 344
Kibrin, ehli ilme göre târifi ... 351
Kimyâ tâbiri ... 72
Kitabı kuvvetle al" kavl-i şerîfinin mânâsı ...333
Kitapta bulunanların en güzelini alsınlar" kavl-i şerîfinin mânâsı ... 333
Kolaylaştırın, güçleştirmeyin" hadîs-i şerîfi ... 486
Komşu karısıyla zina yapana gök kapılarının kapatılacağı ... 312
Komşunun malını haksız yere almamak ... 314
Komşusu günah işlediğinde uyarmayanın onun ortağı sayılacağı ... 330
Korkan kişinin emin kılınacağı ... 406
Korkutulmanın acınmaktan daha hayırlı olduğu ... 404
Koyun sağanın kibirden uzak olacağı ... 466
Köpekler içinde hangisinin cennete gideceği ... 520
Kötü ahlâklı kalbin Allâh-u Te'âlâ'nın en sevmediği kalp olduğu ... 249
Kötü isimlerin güzel isimlerle değiştirilmesi gerektiği ... 168
Kötü komşuların evin uğursuzluğundan sayıldığı ... 166
Kötü sözlerin Efendimizden uzak olduğu ... 481
Kötülük yapanın, peşine iyilik yapması gerektiği ... 399
Kudret helvası ve bıldırcın kuşunun özellikleri ... 545
Kudüs'de Allâh-u Te'âlâ'nın en sevdiği yer .. 198
Kudüs'teki Sâ'îr dağından Allâh-u Te'âlâ'nın Îsâ *(Aleyhisselâm)*a tecelli etmesi ... 468
Kudüs'ün bin kat mukaddes oluşu ... 198
Kudüs'ün Yûşa' *(Aleyhisselâm)* eliyle fethedilmesi . 147
Kulun başına gelecek olanın yaratılmadan önce takdir edildiği ... 27
Kulun gören gözünün ve işiten kulağının Allâh-u Te'âlâ olacağı makam ... 130
Kulun sa'îd veyâ şakî olduğunun önceden bilinmesi ... 12
Kumarda kullanılan atın uğursuz sayıldığı ... 165
Kummel kelimesinin ne anlama geldiği ... 183
Kur'ân anlayışı lütfedilen kişiye çok hayır verilmiş olduğu ... 343
Kur'ân ehline ikramda bulunmanın Allâh'a tâzimden sayıldığı ... 343
Kur'ân hükümlerinde zorluk çıkarmamak .. 343
Kur'an'a "Nûr" denmesinin îzâhı ... 488
Kur'an'a uymak ve Efendimize tâzimin kurtuluşun en büyük sebebi olduğu ... 490
Kur'ân'ı anlayamayanların büyük ilimler kaçırdığı ... 343
Kur'ân'ın inceliklerini zâlimlerin anlayamayacağı ... 341
Kur'ân'ın şefaati ve şikâyeti ... 309
Kur'ân'la amel edenin geçmiş bütün kitaplarla amel edeceği ... 310
Kuran'ın bütün kitapları içine aldığı ... 310
Kuraşî *(Rahimehullâh)* ... 381
Kurbağa hakkındaki rivâyetler ... 184-185
Kurbağa öldürmenin yasak olduğu ... 185
Kurbağaların çoğalmasının veba salgınına alâmet olduğu ... 186
Kurbağaların serin yerlerde yaşamalarının ilginç hikmeti ... 186
Kurbağaların sesini kesmek için ne yapılacağı ...187
Kurbağaların, Firavun ve kavmine zarar vermesi ... 172, 176
Kurbağanın Allâh'a itaat ederek Firavun hânedanının kaynayan tencerelerinin içine sıçraması ... 186
Kurbağanın Allâh-u Te'âlâ'yı en çok zikreden varlık olduğu ... 185
Kurbağanın erkek ve dişiden üremeyen bir türü bulunduğu ... 184
Kurbağanın İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın ateşine su atması ... 186
Kurbağanın sesinin tesbih yapılmasının hikmeti ... 186
Kurbağanın tesbihatı ... 185
Kurban bayramı gününün fazileti ... 222
Kurb-u nevâfil ve ferâiz ... 273
Kureyza kabîlesinin katli ... 393
Kurra *(Radıyallâhu Anh)*ın Şam'ın fazileti hakkındaki rivâyeti ... 196
Kurtubî Tefsîri" ... 358
Kurtubî Tefsîri" ... 375
Kusem *(Radıyallâhu Anh)*ın çekirgenin kanadında ne yazdığı hakkındaki rivâyeti ... 181
Kuş etinin etlerin efendisi olduğu ... 545
Kuş uçurtmanın günah olduğu haller ... 162
Kuşların Araplar nezdinde uğurlu veya uğursuz sayıldığı ... 164
Kuşların bağırmasıyla çıktığı yoldan dönenin günahkâr olacağı ... 164
Kutb-u Râzî *(Rahimehullâh)* ... 272
Kutrub *(Rahimehullâh)* ... 334
Kutub makamındaki velilerin emân olduğu ... 256
Kûtü'l-kulûb" ... 446
Kürdûs es-Sa'lebî *(Radıyallâhu Anh)* ... 331

Kütüb-ü semâviyyede en çok Şam'ın konu edildiği 198
lacağı 224
lacağı 312
Lahm kabîlesi (Yemen'den bir kabîle) 208
Lâilâhe ilâllâh kelimesinin göklerden yerlerden ağır olduğu 244
Lâilâhe illâllâh zikrinin hasenelerin en güzeli olduğu 399
Lebîd ibni A'sam yahudisinin Rasûlüllah (*s.a.s*)e büyü yapması 144
lemesi için Firavun'a uyarıda bulunmaları 138
leneceği 340
leneceği 340
Levhalardaki yazıların mâhiyeti 402
Levh-i Mahfûz'un kudret eliyle yaratıldığı 307
Leys ibni Sa'd *(Radıyallâhu Anh)* 199
Lezzetli şeylerin haram edilmediği 501
Ma'kıl ibni Yesâr *(Radıyallâhu Anh)* 309
Macarlarla Osmanlıların savaşı 491
Mağaraların oluşma sebebi 263
Mağfiretle rahmet arasındaki fark 419
Mahşerdeki durduruluşun bu ümmete hafif getirileceği 323
Makāsidü'l-'aliyye fi Şerhi't-Tâiyye" 287
Mal zayi etmenin yasaklığı 379
Mâlik ibni Dînar *(Kuddise Sirruhû)* 329
Mâlik ibni Dînâr *(Radıyallâhu Anh)* 328-329
Malik ibni Dînâr *(Radıyallâhu Anh)*ın uyumamasının sırrı 46
Mâlik ibni Enes *(Radıyallâhu Anh)* 394
Mantıku't-Tayr" 72
Mârifetullâha ulaşanın duâsı ile dağların yerinden oynayacağı 43
Mâruf ve münker hakkında ulemânın görüşleri 480-481
Mârût (büyü ilmini öğretmek için indirilen melek) 144
Mâtürîdî *(Rahimehullâh)*ın İmâmı Âzam Efendimizin itikādî görüşlerini mezhepleştirdiği .. 310
Mâtürîdî mezhebinin kelâm sıfatı hakkındaki görüşü 237
Mâtürîdî Tefsîri" 349
Mâtürîdî'ye göre îmânın sâdece tasdikten ibâret olduğu 125
Maymuna ve domuza dönüşenlerin kıssası 560
Mazharî Tefsîri" 429
Me'şâ (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın asâsının ismi) .. 85
Medine Yahudilerine, müşriklerin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vasıflarını sormaları .. 467
Medîne'nin dünyânın başı mesabesinde ol-
Medîne-i Münevvere'ye ehlullâhın tâzimi ... 489
Medyen ashâbının sayha ile helâk edildiği ... 20
Medyen ehline Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın gönderildiği 18
Mehrinin pahalılığının kadının uğursuzluğu sayıldığı 165
Mekke ehline Allâh-u Te'âlâ'nın azap dilememesinin hikmeti 56
Mekke ehlinin helâk olan geçmiş kavimlerden ibret almadığı 60
Mekke müşriklerinin kıtlığa maruz kalması 41
Mekke'nin dünyânın başı mesabesinde olduğu . 199
Mekke'nin Ümmü'l-kurâ olduğu 455
Mekr" kelimesinin tahlîli 48-50
Mekr-i İlâhî'den emin olmama 15
Meleğin anne rahmine girip çocuğun kaderini yazması 12
Meleklerin Allâh bildirmeden bir şey bilmediklerini itirafları 272
Meleklerin Allâh-u Te'âlâ'nın mekrinden korkusu 52
Meleklerin cuma günü mescitlerin kapılarına sancak diktikleri 415
Meleklerin gazaya çıkanların önlerinde ve arkalarında bulunduğu 327
Meleklerin Şam üzerine kanat gerdikleri 195
Meleklerin Tûr dağında Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın yanına inip büyük bir heybetle kendilerini göstermeleri 268-269
Melik Reyyân (Yûsuf *(Aleyhisselâm)* zamanındaki Mısır Firavun'u) 83
Menâzilü's-sâirîn" 383
Merhamet edene merhamet olunacağı 247
Merhamet etmeyene merhamet olunmayacağı 328
Meryem vâlidenin çekirgeye duası 183
Mescid-i Aksâ'nın açılarak Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gösterilmesi 270
Mescid-i Aksâ'nın bin kat mukaddes oluşu .. 198
Mescitlerde sesli zikir ve tilâvet yapmanın bu ümmetin faziletinden olduğu 326
Mesnevî'de helâke uğrayanlar adına gam çekmemekle ilgili beytler 25
Mesnevî'de, Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in geçmiş ümmetlerdeki isim ve vasıfları ... 459
Mesnevî'den beyitler 131
Mesnevî'den Firavun'un büyücüleriyle ilgili beyit 128
Mesnevî'den kibrin zemmi hakkında beyitler 344-347
Mettâ oğlu Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın fazileti ... 270
Mevıza kelimesinin tahlili 311

Mevlâ'yı görmenin kafa gözünden önce kalp gözü ile olacağı 286
Mevlânâ Hüdâvendigâr *(Kuddise Sirruhû)* ... 290
Meymûn ibni Mihrân *(Radıyallâhu Anh)* 315
Mısır toprağı 335
Mısır'da bir İslâm ordusu hazırlanacağını Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in önceden haber vermesi 195
Mısır'da İblîs'in yavrulayıp yaygısını döşediği . 197
Mısır'ın Dâvûd ve Süleymân *(Aleyhimesselâm)* zamanında fethedilmesi 147
Mısır'ın dünyanın göğsü kabul edilmesi 199
Mısır'ın Firdevs cennetine benzetilişi 199
Mısır'ın mübârek oluşu 199
Mısır'ın Sa'îd bölgesiden Firavun'un büyücüler toplaması 104
Mihyâne (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın annesi)..... 380
Mîraç gecesinden sonra Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e verilen görme mûcizeleri 270
Miraç'ta Efendimizin Çin'in ötesinde hak üzere yaşayan Yahudileri ziyâreti 531
Mîraçta Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Firavun'un büyücülerinin îman sesini işitmesi . 130
Mîras hususunda birbirine zulüm yapmamak..... 329
Misafir ağırlayanların ilkinin İbrâhîm *(Aleyhisselâm)* olduğu 198
Mîşâ (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın İbrânîce ismi) .. 262
Molla Câmî *Kuddise sirruhû)* 293
Mu'allâ ibni Ziyâd *(Rahimehullâh)*ın Herem ibni Hayyân'dan nakli 46
Mu'âviye *(Radıyallâhu Anh)*ın Şam'ın faziletiyle ilgili bir rivâyeti 198
Mubahların sevap kazandırmayacağı 334
Mûcize ile sihrin farkı 114
Mûcizeleri tevil etmenin, tevâtürü reddetmek ve Allâh'ı yalancı çıkarmak demek olduğu 98
Mûcizelerin iki kısım olduğu 98
Mûcizelerin îman kazandırmayacağı 159
Mûcizelerin inanmayacağı bilinenkâfirlere gönderilmesinin hikmeti 179
Mûcizeye mûcize denmesinin izahı 98
Mûcizlerden herhangi birinin büyücülerin elinde zuhur edemeyeceği 114
Muğîs eş-Şâmî *(Radıyallâhu Anh)* 307
Muhammed *(Aleyhisselâm)* ve ümmeti cennete girmeden kimsenin giremeyeceği 247
Muhammed *(Aleyhisselâm)*dan daha değerli kimse yaratılmadığı 247
Muhammed *(Aleyhisselâm)*ı inkâr edenin cennete giremeyeceği 247
Muhammed ibni Abdillâh *(Kuddise Sirruhû)*nun Cüneyd *(Kuddise Sirruhû)*nun korkusu hakkındaki bir rivâyeti 54
Muhammed ibni Abdilvehhâb'ın Necd'de yetiştiği 197
Muhammed ibni Ali *(Radıyallâhu Anh)* 461
Muhammed ibni Hâmid *(Kuddise sirruhû)* ... 230
Muhammed ibni Hanefiyye'nin çekirgenin kanadında ne yazdığı hakkındaki rivâyeti 181
Muhammed ibni Kâ'b el-Kurazî *(Radıyallâhu Anh)* 410
Muhammed ibni Yezîd es-Sekafî *(Radıyallâhu Anh)* 310
Muhkem âyetlerle amel etmek 334
Muhyiddîn ibni Arabî *(Kuddise Sirruhû)* 258
Muhyiddîn ibni Arabî *(Kuddise sirruhû)*nun Efendimizin bütün sünnetlerini işlediği 519
Muhyiddîn ibni Arabî *(Kuddise sirruhû)*nun sünnet ve sünnî hakkındaki beyânı 518
Mukātil ibni Hayyân *(Rahimehullâh)*ın kālû belâ ilgili tefsiri 64
Murad kulların dereceleri ve özelliği 384
Mûsâ *(Aleyhisselâm)* dışında hiçbir peygamberle Mevlâ Te'âlâ'nın konuşmadığı 238
Mûsâ *(Aleyhisselâm)* gazaplanınca takkesinin tutuştuğu 375
Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ile Hızır *(Aleyhisselâm)*ın kıssası 437
Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ile Mevlâ Te'âlâ'nın otuz geceyi sözleşmesi 220
Mûsâ *(Aleyhisselâm)* zamanında büyücülüğün yaygın olduğu 107
Mûsâ *(Aleyhisselâm)* zamanındaki Firavun'un adı 83
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a Allâh-u Te'âlâ'nın levhaları vermesi 305
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a Allâh-u Te'âlâ'nın nidâsı ... 247
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a büyücü denmesi 99
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a dokuz levha verildiği ... 386
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a her peygamberinkinden daha güçlü mûcizeler verilmesinin sebebi 73
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a iftira eden İsrâîloğullarının helâki 413
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı çıkartılan sihirbazların sayısı ve reisleri 106
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a kilitli kapıların açılması 79
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a tecellî vâki olduğunda dünyâda meydana gelen değişiklikler 259-260
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a vaadedilen gecelerin hangi geceler olduğu 221
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a verilen dokuz mûcize 75
Asây-ı Mûsâ'daki hikmetler 75

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ı Allâh-u Te'âlâ'nın Kelîm ittihaz etmesi 298
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ı Mevlâ ile mükâlemden sonra görenin, onun nurundan öldüğü 242
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ı teselli etmek üzere ümmetiyle ilgili kendisine verilen müjde 317
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ı ve İsrâiloğullarını sevindiren müjde 431
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Allâh'ın tecellîsinden sonra görme kuvvetinin güçlenmesi 270
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ ile konuştuktan sonra peçe takması 262
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ'dan cemâlini görmek istediğindeki münâcatları 262-263
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ'ile görüşmesi hakkındaki işârî mânâlar 273-274
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ'yı bir kere görüp de ölmek istemesi 267
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ'yı görmek istemesi 252-253
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ'yı görmek istemesi ile ilgili hadisler 260
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Arş'ı açıkça görmesi ... 221
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Arş'ın gölgesinde görüp gıpta ettiği zâtın vasıfları 249
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın asâ ile taşa vurması ve on iki göze fışkırması 543
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın asâsının dönüştüğü ejderhânın hârikulâde vasıfları 86
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın asasının mecâzî anlamda değil de gerçekten ejderhaya dönüştüğü 94
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın asâsının özelliği 85
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın asâsının ve vurduğu taşın özelliklerinin beyânı 544
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın bembeyaz el mûcizesi .. 96
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın buzağıya tapan kavmine kızgın şekilde dönüşü 374
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın büyücülerden korkusunun sebebi 116
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın cübbe-şalvar giydiği 93
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın duasıyla İsrâîloğullarından kendilerini öldürme emrinin kaldırılması 372
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ümmet olmak istemesi 247
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Firavun ve ashâbına bedduası 171
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Firavun'a gitmesi 92
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Firavun'a gönderilmesi .. 73
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Firavun'u İslâm'a dâveti .. 78
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Firavun'un helâkini isteyişi 146
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın geçmiş ve gelecek günahlarının affolunması 249
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Hârûn *(Aleyhisselâm)*a öfkelenmesi 382
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Hârûn *(Aleyhisselâm)*ı başından tutup çekmesi 375
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın hılmi 403
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın hılye-i şerifi 97
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın inkâr edilmekten endişe ve korkusu 79
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın işittiği kelamın kelâm-ı İlâhî olduğunu nasıl anladığı 88
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın kalbinin Efendimiz'den sonra en tevâzûlu kalp olduğu 252
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın kavmi için fışkıran oniki göze hakkındaki âyetin îşârî mânâsı 547
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın kavminden hak üzere bir ümmetin olduğunu beyân eden âyeti celîle 526-527
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın kavmine verilen kudret helvası, bıldırcın eti gibi nîmetlerin beyânı 543
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın kavminin hepsinin bâtıl üzere olmadığını bildiren münâsip âyetler 540
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın kavminin on iki topluluğa ayrıldığı 542
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın kendisi ve kardeşi için af istemesi 387
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın kırk gece abdest bozmaması 221
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın kuşlarla imtihanı 71
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın levhaları alması ve mâhiyeti 402
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın levhaları elinden düşürüp kırması 378
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın mahşerde bayılmayacak tek insan olmasının hikmeti 270
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Mevlâ ile mükâleme sırasında giydiği şeyler 241
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Mevlâ ile mükâlemeden sonra hiç cimâ etmediği 242
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Mevlâ ile mükâlemeden sonra peçe taktığı 242
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Mevlâ ile mükâlemesi .. 88
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Mevlâ ile mükâlemesi hakkındaki hadisler 240
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Mevlâ ile olan münâcâtında şeytanın araya girmek istemesi 240
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Mevlâ Te'âlâ ile ne gün mükâleme ettiği 222
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Mevlâ Te'âlâ ile üç günde yüzkırkbin kelime mükâleme etmesi ... 239
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Mevlâ Te'âlâ'yı görmek istemesi 235

Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın mezar kazanların yanına uğradığında vefat etmesi 262
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın mîkata götürdüğü yetmiş kişiye nasihatleri 410
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın münâcâtı hakkındaki işârî mânâlar 423
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın ölüm meleğine tokat atıp gözünü çıkartması 376
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbından olmak için dua ettiği 301
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetinin seslerini işittiği ... 303
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın seçtiği yetmiş kişi hakkında îzâhat 409
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın sihirbazlara öncelik vermesinin hikmeti 113
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın sihirbazları hakkında Semnûn *(Kuddise sirruhû)*nun beyânı 129
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Şu'ayb *(Aleyhisselâm)* ile karşılaşması 77
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın takke taktığı ve yün aba giydiği 241
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın tek başına büyük bir ordu olduğu 92
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Tevrât'ı tam manasıyla ezberleyebilen dört peygamberden biri olduğu ... 308
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Tuvâ vâdisindeki
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın, Firavun'a iman etmesi hâlinde neler vaad ettiği 74
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın, kavmine ilettiği iki emir ve iki müjde 142
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın, kavmini tesellîsi 146
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın, ümmet-i Muhammed'den olmak istediği 441
Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın, zamânındaki insanlardan seçkin kılınması 299
Mûsâ kelimesinin tahlili 74
Mûsâ ve Hârûn *(Aleyhimesselâm)*ın anneleri 380
Musfâ (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı çıkartılan sihirbazların reisi) 106
Musîbet ânında insanların Mevlâ Te'âlâya yöneldiği 69
Musîbet ânında istircâ etmenin bu ümmetin husûsiyetlerinden olduğu 323
Musîbet kalkınca inkârcıların inkâra döndüğü ... 69
Musîbetlerin günahlar yüzünden meydana geldiği 31-32
Mûtezile fırkasının kelâm sıfatı hakkındaki bozuk görüşü 236
Mûtezile'nin Ru'yet (Allâh-u Te'âlâ'yı görmek) hakkında görüşü 292
Mûtezile'nin tevbe hakkındaki görüşleri 398
Mûtezilenin mîrâcın bedenle oluşunu inkâr etmesine reddiye 289
Mûtezilenin, Allâh-u Te'âlâ'nın görülmesini kabul etmemesi 253
Müberrid *(Rahimehullâh)* 416
Mübtedi'lerin zillet içinde olduğunu bildiren kelâmlar 395
Mücâhedenin müşâhede îras edeceği 144
Mülkün Allâh'a âit olduğu 142
Mümin için darlık ve genişliğin hayır olduğu ... 34
Mümin kimsenin belâlar sebebiyle günahlardan arındığı 35
Müminin korkuyu eden bırakmadığı 52
Müminlerin âhirette Mevlâ ile tercümansız konuşacağı 368
Münafığın kötü hâli 35
Münâfıklara acı veren azâbın müjdelenmesi ... 31
Münâfıkların nifâkının âyetlerin inişiyle artması 160
Münâvî *(Rahimehullâh)* 272
Mürşidin müride seyr-ü sülûk yaptırmasının mânâsı 285
Mürtedlerle harbin sünnet olduğu 230
Müseylemetü'l Kezzâb'ın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e mektubu 143
Müslüman yöneticilere iaat 72
Müslümanın başına gelen belâya sevinmenin belâya sebep olacağı 381
Müslümanların Mecûsîlere ve Hristiyanlara benzeyeceği 211
Müstehab ile mubah arasında kaldıklarında müstehabı seçenler 334
Müşrik olan yakınları için peygamberlerin af istemelerinin câiz olmadığı 253-254
Müteşâbih âyetler hakkındaki ilimi Allâh'a havâle etmek 334
Müteşâbih âyetlere bir misal 309
Müteşâbih âyetlerin ancak Rabbânîler için inkişaf edeceği 338
Müteşâbih âyetlerin ilminin Allâh'a ya da ilim sahiplerine havale edilmesi 309
Nablus dağının fazileti 198
Nadîroğullarının sürgün edilmesi 393
Nâfilelere devamın kazandıracağı mânevî yakınlık 273
Nakşî tarikatının Hâlidî kolunda müşâhede edilen haller 420
Namaz vakitlerini tesbit için gayret etmenin fazileti 321
Namaz vakti nerede girse orada kılınmasının bu ümmete mahsus oluşu 507

Namaza zelil bir köle gibi durulması gerektiği .. 250
Namazda ağlamak 328
Namazda kendinden geçerek nâra atanın hâli .. 420
Naz makamının kimlerde bulunacağı 422
Nazmü'd-dürr" (İbn-i Fârız'ın kasîdesi) 361
Necâşî'nin nâşının Habeşistan'dan kaldırılıp Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gösterilmesi 270
Necd'in (Suudî Arabistan'ın başkenti olan Riyad tarafının) şeytanın boynuzunun doğduğu yer olduğu 197
Nefsi en çok zelil eden riyâzetin açlık olduğu 155
Nefsi sürekli kınamak gerektiği 250
Nefsi terk etmenin hakka ulaşmanın başlangıç noktası olduğu 218
Nefsin arzusuna uymayıp hak ile hükmedenin en fazîletli kimse olduğu 249
Nefsin Firavun'a, rûhun Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a benzetilmesi 151
Nefsin şerrinden Mevlâ'ya sığınılması hakkındaki rivâyetler 443
Nefsin tevbesi 398
Nefsin, İsrâîloğullarının taptığı buzağıya benzetilişi 367
Nesefî Tefsîri" 356
Nevf *(Radıyallâhu Anh)* 199
Nevf el-Bikâlî *(Radıyallâhu Anh)* 252
Nevf el-Bikâlî el-Himyerî *(Radıyallâhu Anh)* 440
Nevf eş-Şâmî *(Radıyallâhu Anh)* 173
Nil ırmağının kan şeklinde akarak Firavun hânedânına zarar vermesi 177
Nil nehrinin kuruması 153
Nînevâ ehlinden iki mecûsînin sihirbazları yetiştirmesi 105
Nisâbu'l-İhtisâb" 361
Nûh *(Aleyhisselâm)* 253
Nuh *(Aleyhisselâm)*ı kavminin sürgünle ve taşlamakla tehdidi 6-7
Nûh *(Aleyhisselâm)*ın kargayı suya bakmak için yollaması 164-165
Nur perdesi kaldırılacak olsa Cemâl-i İlâhînin nurlarının her şeyi yakacağı 275-285
Nübüvvete ahd isminin verilmesi 190
Onsekizbin âlemin varlığı 214
Oruçlunun ağız kokusunun Allah katında miskten daha hoş olduğu 222
Osman Gazi'nin ilk gazasının Bilecik tarafına olduğu 492
Osman Gâzi'nin Kur'ân'a hürmeti 492
Osman Gâzi'nin, Osmân *(Radıyallâhu Anh)* gibi üstün vasıfları 491
Osmân ibni Affân *(Radıyallâhu Anh)*ın şehid olacağının Tevrât'ta yazılı olduğu 311
Osmanlı devleti 492
Osmanlı Devletinin ve sultanlarının büyüklüğü..... 491
Osmanlılardan sonra Mehdî dönemine kadar o kuvvette hiçbir İslâm devleti kurulmayacağı .. 491
Oturmanın emredildiği haller 376
Otuz geceye on gecenin ilâve edilişinin
Ödeme fayda veren bir ilaç 183
Öfkelenenin abdest almasını emreden hadîsi şerif 376
Öfkelenmenin zararları 408
Öfkenin şeytandan olduğu 376
Öküzün Arapça ismi 357
Öldürme günahının insana dünyâyı dar edeceği 312
Öldürüleceğinden korkanın kötülüğe sessiz kalmasının câiz olduğu 381
Ölmeden önce ölün" hadîs-i şerîfi 238
Ölümleri yatak üzerinde olduğu halde şehit sayılacak kimseler bulunduğu 323
Ölümün ansızın gelmesinin kâfir için kötü olduğu 37
Ölümün ansızın gelmesinin mümin için rahatlık olduğu 37
Ömer *(Radıyallâhu Anh)* ın Hakk isminin mazharı olduğu 491
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın insanların isimlerinden mânâ çıkardığı 168
Ömer *(Radıyallâhu anh)*ın, Ebû Bekir *(Radıyallâhu anh)*a kızdıktan sonra pişman olması 506
Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın, kendisi ve Osman ile Ali *(Radıyallâhu Anhümâ)* hakkında bir râhibe sorduğu suâl 476-477
Peştamal giyerek örtünmenin bu ümmetin faziletlerinden sayıldığı 321
Peygamber göndermediği kavme Allâh-u Te'âlâ'nın azap etmeyeceği 29-30
Peygamberler arasında seçim yapmayı nehyeden hadîs-i şerîf 270
Peygamberler üzerine Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in üstünlüğü 507
Peygamberlerden başka kimsenin emin olamayacağı 435
Peygamberlere mûcize verilmesinin sebebi ... 98
Peygamberlerin ahde vefâ ettikleri 71
Peygamberlerin dinden dönmesinin mümkün olmayacağı 9-10
Peygamberlerin halka gönderilmesinin sırrı 31
Peygamberlerin kendi sonlarının selâmetini bildirmeye mezun oldukları 55

Peygamberlerin mâsum oldukları halde korkuyu elden bırakmadıkları 136
Peygamberlerin seçilmiş oldukları 32
Peygamberlerin tümünün mutlaka Şam'a yolunun düştüğü 200
Peygamberlerin, "Allâh'a ibâdet edin ve putlardan sakının" demeleri için gönderildiği 480
Peygamberlerin fazilet sıralaması 299
Puta tapmak ile yaratana tapmak arasındaki fark 367
Rabbânî kullar olmak 234
Râbıta ve tevessülün şirk olmadığı 209
Rabî' *(Radıyallâhu Anh)* 379
Rabî' ibni Enes *(Radıyallâhu Anh)* 308
Rabî' ibni Enes *(Radıyallâhu Anh)* 333
Rabî' ibni Haysem *(Radıyallâhu Anh)* 46
Râğıb *(Rahimehullâh)* 487
Rahmet sanılan bâzı şeylerin azap, azap sanılan bâzı şeylerin de rahmet olduğu 436
Rahmet-i İlâhîyi kısıtlayıcı bir söz söyleyen bedevîyi **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in îkâzı 430
Rahmet-i İlâhiyyenin gazab-ı ilâhî'yi geçtiği 388
Rahmet-i İlâhiyyenin mahlûkât üzerindeki taksimi 444
Rahmetin dünyâda kafirlere de şâmil olduğu ... 446
Rahmetin herkesi kapladığını beyân eden âyet-i kerîme ve hadîs-i şerifler 430
Rahmetin takvâ sâhiplerine ayrıldığı 445
Rahmetle mağfiret arasındaki fark 419
Rahmetten ümit kesilmeyeceği 56
Raks etmenin günah olduğu görüşü 361
Rasûlüllah (s.a.s) zamanında fesahatin yaygın olduğu 107
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* olmasa, kâinatın yaratılmayacağı 497
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashâbının yüksek yerlere çıktıklarında tekbir getirmelerinin hikmeti 347
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e âit olan şeylerin bereket olacağı 521
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ehlullâhın tâzimi 489
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e inanıp ona uymayanın dalâlet içinde olacağı 514
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e isrâ hâdisesinden sonra verilen görme mûcizeleri ... 270
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e mahşerde yapılacak tecellî 456
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e muhabbetin ona ittibâ ile artacağı 521
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâbi olmayan Ehl-i Kitâbın rahmete nâil olamayacağı 451
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e uymanın Kur'ân'la olacağını bildiren münâsip âyetler 526
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e uymayan Ehl-i Kitâbın Allâh'ın rahmetinden uzak olacağı 441
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e ve ümmetine verilen altı haslet 476
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e verilen ilimler 453
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e verilip başkasına verilmeyen beş şey 507
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e yardım edenlerin büyük hayırlara nâil olacağı 455
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i borcu yüzünden rehin alan Yahudi 461
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i inkâr edenin cennete giremeyeceği 247
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in âlemlere rahmet oluşunun işârî mânâsı 445
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ashâbına Şam'da yerleşmelerini tavsiye ettiği 195-196
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bâzı hususiyetleri 270
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bâzı şeyleri uğurlu saydığı 163
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bilmediği meseleleri Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*a sorduğu 270-271
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir mûcizesi 43
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in borcuna sadâkati 462
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bu ümmetin dini değiştirmeye çalışacakları hakkında verdiği haberin çıkması 210
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bütün âlemlere gönderildiğini bildiren münâsip âyetler ... 525
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in büyük ahlâkı 457
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in cennette, cehennemde ve sâir mahlukat nezdindeki farklı isimleri 458
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çekirge, böbrek ve keler yemediği 182
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çekirgelere bedduası 181
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in çocuğuna hakkını elâl etmeyen anneyi çocuğunu yakmakla tehdit etmesi 388

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in diğer peygamberlerden üstünlüğü 491
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dişi kırıldığında müşriklere acıması ve duâ etmesi ... 438
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in doğru, İslâm'ın da hak olduğunu söylemenin kurtuluş için yeterli olmayacağı 515
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dokuz sıfatla vasıflandığı âyet-i celîle 449
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dünyâ hâkimiyeti 457
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in dünyâya değer vermediği 457
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in düşmanlarının kalbine korku salınması 507
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in fazîleti hakkındaki işârî mânâlar 493
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in fazîleti..... 494
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in geçmiş kitaplardaki vasıfları hakkındaki hadisler ... 458,467
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in geçmiş ümmetlerdeki ağır vazîfeleri bu ümmetten kaldırması 483
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in günahsız oluşu 299
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in güzel vasıflarını anlatan şiirler 495
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in güzel, yumuşak ve gönle yatan sözler sarfettiği, sert ve kötü sözlerden uzak olduğu 481
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in her emrine uymanın vâcip olduğu 517
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hılmi ile Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın hılmi arasındaki fark 404
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in hiç terk etmediği dört şey 224
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in iki önemli vasfı 513
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in insanlara ve cinlere gönderildiği 504
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in isim ve vasıflarının Ehl-i Kitâba bildirildiği 460
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in İsmâ'îl *(Aleyhisselâm)*ın zürriyetinden olduğu 468-469
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ismini öpen âsî isrâiloğlunun af edilmesi 468
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in iyi ahlâkı tamamlamak için geldiği 479
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in iyiliği emredip kötülükten nehyettiği 479
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kalbinin yumuşaklığı ve güzel vasıfları 473
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kendisine bî'at istediği bâzı hususlar 72
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kırmızı ve siyah herkese gönderildiği 505
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kıyâmet günü ümmetini kurtarmak isteyeceği..... 438
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in kibirden uzak olduğu 466
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Kureyş müşriklerine kıtlığa uğramaları için bedduası ... 153
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Mekke ehline bedduası 41
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mendilini ateşin yakmadığı hakkındaki mûcizesini anlatan mısrâlar 522-523
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in miraçta, îmân eden sihirbazları işittiği 136
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Müseylemetü'l Kezzâb'a cevâbı 143
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Necd tarafına dua etmediği 197
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nübüvvetinin Tevrât ve İncîl'de yazılı bulunduğu 458
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Rasûl ve Nebî oluşu 451
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in sevgisi üzere ölenlerin şükredenlerden sayılacağı 302
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Şam hakkındaki rüyası 196
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in şefaati ... 499
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılmak için gönderildiği 482
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in tevâzuundan dolayı diğer peygamberlerden üstün tutulmak istememesi 270
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Tevratta geçen vasıfları 472
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetine olan şefkatinin anne şefkatinden daha fazla olduğu 500
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmetinin onun ardından dinini değiştirmeyecekleri 324
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmî olmasının hikmetlerini bildiren münâsip âyetler.....525-526
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmî oluşu 452
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ümmî vasfı hakkındaki işâri mânâlar 493

Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ve peygamberlerin sûretlerinin Ehli Kitapta bulunduğu 477
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Yahudilerden hak üzere olan toplulukla mîraçta görüşmesi 531
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in Yahudilerin âlimleri ile görüşmesi 463
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yanlış dua eden bir bedevîyi îkâzı 430
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yemeiçmedeki mütevâziliği 457
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in yüzüne sürülen mendili ateşin yakmadığı 522
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, nefsin şerrinden Allâh'a sığındığı 443
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, şefaatini âhirete sakladığı 508
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ümmetine Allâh-u Te'âlâ'yı halife bıraktığı 228
Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in, ümmetinin ağır yükleri için Mevlâ'ya yalvarması 502
Rasûlüllâh'a tâzimin kurtuluşun en büyük sebebi olduğu 490
Râşid ibni Sa'd *(Radıyallâhu Anh)* 417
Reformistlerin zillet içinde olduğunu bildiren kelâmlar 394
Rengârenk elbise giymenin bu ümmetin faziletinden olduğu 326
Reşahât kitabı 418
Rızıkların anne rahminde yazılması 12
Rics tâbirinin tâun hakkında kullanıldığı ... 188
Risâlet ve mûcizelere inanmayan felsefeciler ... 23
Riyâzetlerin en değerlisinin takvâ olduğu ... 155
Ru'yet (Allâh-u Te'âlâ'yı görmek) hakkında sûfiyyenin görüşü 285
Ru'yet (Allâh-u Te'âlâ'yı görmek) hakkındaki görüşler 272
Ruhlar cemaati ile ilgili Üftâde Hazretlerinin kelâmı 221
Ruhlar cemaatinin en hayırlı cemaat olduğu ... 221
Ruhları melekût âleminden engellenenler ... 352
Ruhsatların da yerine göre güzel olacağı 335
Ruhun azığının halvette yapılan zikirler olduğu 256
Ruhun kaç günlükken çocuğa üflendiği 12
Ruhun tevbesi 398
Ruveym-i Bağdâdî *(Kuddise sirruhû)* 538
Rüyâda Allâh-u Te'âlâ'nın görülmesi 272
Rüyada görmediği şeyleri gördüğünü iddia eden bizden değildir" hadîs-i şerîfi 162
Rüzgârın Kâ'be binasında İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*a nasıl yardım ettiği 186
Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)*nun semâ' hakkındaki beyitleri 362
Sa'dî *(Kuddise Sirruhû)*nun şeriati tatbikte acımasız olmakla ilgili beyti 27-28
Sa'îd (Mısır'da büyücülerin reisinin bulunduğu şehir) 104
Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)* 379
Sa'îd ibni Cübeyr *(Radıyallâhu Anh)* 484
Sa'îd ibni Ebî Hilâl *(Radıyallâhu Anh)* 327
Sa'lebî Tefsîri" 106
Sa'lebî Tefsîri" 357
Sa'dî *(Kuddise sirruhû)* 493
Sa'dî *(Kuddise sirruhû)*nun tamahkâr olmama hususunda güzel nasîhatleri 149
Saâdet ve şekâvetin anne rahminde yazılması .. 12
Sabahın iki rekât sünneti 224
Sabır ve Mevlâ'ya ilticânın zulmü kal-
Sabırları sebebiyle İsrâîloğullarına nimet verilmesi 193
Sabırlı dervişin kıssası 36
Sabırlı fakirlerin Allâh-u Te'âlâ'nın seçkin kulları olduğu 331
Sabîr dağının (Yemen'de) Allâh-u Te'âlâ'nın tecellî ettiği dağlardan olduğu 263
Sabra teşvik edici bir âyet-i celîle 201
Sabredip belânın açılmasını istemek 201
Sabretmek 142
Sabrı üzerimize bolca yağdır" kelimesinin mânâları 134
Sabrın baştan sona hayır olduğu 203
Sabrın belâdan kurtulmanın anahtarı olduğu ... 293
Sabrın ve Mevlâ'dan yardım istemenin takvâdan olduğu 144
Sâbûr (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı çıkartılan sihirbazların reisi) 106
Saçı siyaha boyamanın yasaklığı 74
Saçını siyaha ilk boyayanın Firavun olduğu 74
Sadakanın boğulma, yangın ve hırsızlık gibi yetmiş tür kötülüğü kaldırdığı 250
Sadreddîn Konevî'nin Fusûsu'l-hikem'e yaptığı el-Fükûk nâmındaki şerhi 258
Safûrâ ile Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın evlenmesi ... 77
Sahâbenin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)* huzurunda nasıl oturduğu 361
Sâhir ve Sehhâr kelimelerinin tahlili 104
Sâib ibni Yezîd *(Radıyallâhu anh)* 508
Saksağan kuşu 164
Salgın hastalık bulunan yerlerde yaşayanların oralardan çıkmaması 188
Salgın hastalık olan yerde savaş çıkmayacağı . 182

Salgın hastalık olan yere gitmemek 188
Sâlih *(Aleyhisselâm)*a kavminin yakışıksız sözleri 6
Sâlih kullara düşkün olanların fazileti 246
Sâmira karyesi 358
Sâmirî'nin buzağı heykeli yapması 225
Sâmirî'nin Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ı gördüğü .. 227
Sâmirî'nin Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ı nasıl tanıdığı 359
Sâmirî'nin cömertliği yüzünden öldürülmeyip hangi cezaya çarptırıldığı 396
Sâmirî'nin İsrâîloğullarına buzağı heykeli yapması 356
Sâmirî'nin özel isminin Mûsâ ibni Muzaffer olduğu 359
Sâmirî'nin veled-i zinâ olduğu 359
Sâmirî'yi buzağıyı îcâd ettiği için Allâh-u Te'âlâ'nın cezâlandıracağı 392
Sanatların tümünün peygamberlere vahiyle öğretildiği 100
Sarı Abdullâh Efendi *(Kuddise sirruhû)* 407
Sarı Abdullâh Efendi 26
Savaş olan yerde salgın hastalık olmayacağı ... 182
Sâvî Tefsîri" 358
Se'âlibî Tefsîri" 456
Sebîr dağının (Hırâ'nın karşısına düşen dağın) Allâh-u Te'âlâ'nın tecellî ettiği dağlardan olduğu 263
Secde eserinin, dostların sîmâsı olduğu 92
Seçim hakkının gerçekte yaratıklara âit olmadığı 425
Sehâvî *(Rahimehullâh)* 405
Sehl *(Kuddise sirruhû)*nun İblîs'le olan münâzarası 444
Sehl *(Radıyallâhu Anh)* 466
Sehl ibn-i Abdillâh *(Kuddise sirruhû)* 368
Semâ' erlerinin hakikatte kimler olduğu ... 363
Semâ' yapmanın hükmü ve ehli ilmin bu hususta ki görüşleri 361-363
Semerkandî Tefsîri" 358
Semi'allâhu limen hamidehû"nun mânâsı ... 58
Semûd kavminin yurtları 335
Senenin tamamını oruçlu geçirmeye denk olan günler 224
Seriyy-i Sekatî *(Kuddise sirruhû)*nun azaptan emin olmamak hakkında nasîhati 52
Sert sözlerin Efendimizden uzak olduğu 481
Sevgilinin cevrinin adâletinden daha hoş olduğu 279
Sevgiliye kavuşma ümidinden dolayı ölüm isteyenler 283
Sevginin insan üzerindeki etkisi 369
Sevr dağının Allâh-u Te'âlâ'nın tecellî ettiği dağlardan olduğu 263
Sıbğatullâh Efendi el-Hayderî *(Rahimehullâh)* ... 378
Sıffîn hâdisesini Kâ'b *Radıyallâhu anh)*ın önceden bildirmesi 310
Sığır yavrusunun Arapça ismi 357
Sılâ-i rahim yapmanın ömrü uzatacağı 331
Sır latîfesinin tevbesi 398
Sidre-i Müntehâ 497
Sihirbazlardan iki kardeşin kıssaları 106-107
Sihirbazların Allâh-u Te'âlâ'dan sabır istemeleri 127-133
Sihirbazların Firavun'dan ücret istemeleri ... 108
Sihirbazların hakkı tam mânâsıyla görmeleri 128
Sihirbazların îmân edip secdeye kapanması 119-120-121
Sihirbazların îmân ettikten sonra Allâh-u Te'âlâ'dan sabır istemeleri 134
Sihirbazların İslâm üzere ölmeyi talep etmeleri .. 135
Sihirbazların Mevlâ'ya kavuşmak istemesi ... 131
Sihirbazların Mûsâ *(Aleyhisselâm)*la karşılaşma kıssası 113-115
Sihirbazların secdede cennetteki makamlarını gördükleri 131
Sihrin hayâli kısmı da bulunduğu 144
Sihrin insanların gözlerini büyülemesi... 112-113
Sihrin iptali için indirilen iki sûre 144
Sihrin özelliği ve kısımları 114
Silahla hak aramanın yanlışlığı 201
Simâk ibni Fazl *(Radıyallâhu Anh)* 435
Sîmorğ tâbiri 72
Sind'in (Pâkistan'ın) dünyânın sol kanadı kabul edilmesi 199
Sirâcü'l-münîr Tefsîri" 372
Söz bozmamanın cenneti kazandıracak altı amelden biri olduğu 329
Söz gezdirmeyenin mükâfâtı 249
Sözlerin en güzeline uyanlar 334
Su baskınlarının Firavun ve hânedanına zarar vermesi 174
Su toplanmasına fayda veren bir ilaç 183
Sûfî geçinen tembellerin kötü hâli 361
Sûfiyye nezdinde yaygın olan tecelli-i sûrî .. 272
Sultan Alâuddîn'in izniyle Osman Gazi'nin sultan oluşu 492
Süddî *(Radıyallâhu Anh)* 487
Süddî *(Radıyallâhu Anh)* 340
Süddî *(Rahimehullâh)* 239
Süfyân *(Radıyallâhu Anh)* 333
Süfyân *(Radıyallâhu Anh)* 395
Süfyân ibni Uyeyne *(Radıyallâhu Anh)* 441
Süfyân ibni Uyeyne 340

Sülemî Tefsîri 420
Süleymân *(Aleyhisselâm)*a Allâh-u Te'âlâ'nın kimseye vermediği mülk vermesi 299
Süleymân *(Aleyhisselâm)*ın bütün dünyâya hâkim olması 200
Süleymân *(Aleyhisselâm)*ın cinlere peygamber gönderilişinin mânâsı 505
Sünnet hakkında Muhyiddîn ibni Arabî *(Kuddise sirruhû)*nun önemli beyanları 518
Sünnet olma fiilini ilk olarak İbrâhîm *(Aleyhisselâm)*ın tatbik ettiği 198
Sünnete uyanlara Allâh-u Te'âlâ'ya ulaşma yollarının açık olduğu 518
Sünnete ve edeplere riâyet hakkındaki hadîs-i şerifler 520
Süreyyâ yıldız takımında bulunan diğer onbir yıldızın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gösterilmesi 270
Sürûrî *(Kuddise sirruhû)* 363
Süryânîce'de sin harfinin şın harfi okunduğu 195
Süt emmeden yaşayan hayvan 183
Süyûtî Tefsîri" 375
Şa'veze (gözbağcılık) 114
Şâbûr (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı çıkartılan sihirbazların reisi) 112
Şâh-ı Nakşibend Hazretlerinin en büyük halifesi Hâce Pârisâ 418
Şahinin Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a: "Rızkıma engel olma" demesi 71
Şâhitlik yapanların kıyâmet günü ısrarlı suallerle mesûl tutulacağı 312
Şalvarın peygamberlerin libâsı olduğu ... 93, 110
Şam ehli bozulduğunda sâir nâsda hayır kalmayacağı 196
Şam ismi anıldığında sadece şu andaki Şam şehrinin kastedilmediği 199
Şam isminin Nûh *(Aleyhisselâm)*ın oğlu Sâm'dan geldiği 195
Şam toprakları 335
Şam'a Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duası 197
Şam'da bir İslâm ordusu hazırlanacağını Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in önceden haber vermesi 195
Şam'dan İblîs'in kovulduğu 197
Şam'ın bereketinin Türkiye hududunda bulunan Fırat'a kadar sirâyet ettiği 199
Şam'ın dünyanın göğsü kabul edilmesi 199
Şam'ın dünyanın vîranlığından sonra kırk sene daha kalacağı 198
Şam'ın mahşer toprağı olduğu 196
Şâm-ı Şerîfin fazîleti hakkındaki rivâyetler 195-196
Şâm-ı Şerîfin sınırları 200
Şebber (Hârûn *(Aleyhisselâm)*ın oğlu) 413
Şebîr (Hârûn *(Aleyhisselâm)*ın oğlu) 413
Şefaat makamının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e verileceği 456
Şefkatli olmak 479
Şehitliğin illâ harp meydanında ölmekle olmayacağı 323
Şehvetlerine gâlip gelenin gölgesinden bile şeytanın kaçacağı 331
Şem'ûn (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı çıkartılan sihirbazların reisi) 106
Şeriatsizliklere karşı ehl-i hakikatin acımasız oldukları 27
Şerrin onda birinin Şam'da bulunduğu 197
Şeyh Ali Dede *(Rahimehullâh)*ın "Esiletü'l-hıkem" isimli eseri 258
Şeyh-i Ekber (İbni 'Arabî) *(Kuddise sirruhû)* 357
Şeyhzâde *(Rahimehullâh)* 419
Şeytanın Allah-u Te'âlâ ile Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın konuşmasına karışmak istemesi 260
Şeytanın boynuzunun Necd'den doğacağı .. 197
Şeytanın Tûr dağının etrafından ne zaman uzaklaştırıldığı 221
Şeytanın, Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Mevlâ ile münâcâtında araya girmek istemesi 239
Şiblî *(Kuddise sirruhû)*nun mekr-i İlâhî hakkındaki sözü 49
Şifâ" 270
Şifâ-i Şerîf" 488
Şirk koşanın iftirâcı olduğu 394
Şirke düşenlerin bile tevbe edince affedildiği ... 397
Şirkin büyük günahlardan olduğu 51
Şirkten kurtulmak için uğursuzlukla ilgili inanılması gereken önemli bir konu 163
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ı kâfirlerin küçük görmesi ve tehditleri 6
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ı kavminin memleketinden çıkarması 5
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ı yalanlayanların hüsrânı .. 20-22
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ'ya tevekkülü 8-13
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın hak ile hükmetme duası yapmasının mânâları 13
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın iki farklı ümmete gönderildiği 18
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın kavmi ile mücâdelesi .. 5
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın kavmine gelen azap .. 18-20
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın kavminin nasıl helâk edildiği hakkında İbni Abbâs'ın rivâyeti 19

Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın kavminin, inananları hüsranda görmeleri 16
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın peygamberlikten önce de kâfirlik üzere olmadığı 6
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın, kavmini îkazları 17
Şu'ayb *(Aleyhisselâm)*ın, kavminin helâkine teessüf ederek söyledikleri 24
Şuayb *(Aleyhisselâm)* 472
Şurayh el-Kāzî *(Radıyallâhu Anh)* 183
Şükreden dervişin kıssası 36
Şükredenlerden olma emri 301
Şükretmeyenlerin zenginliklerinin vebal olacağı .. 42
Şükrün, nîmetlerin artmasına sebep olduğu ... 304
Ta'zîr" tâbiri hakkındaki açıklamalar 487
Taberân'lı kadının şiiri 49
Taberânî *(Rahimehullâh)* 307
Tâcüddîn es-Sübkî *(Rahimehullâh)* 256
Tâğuttan sakınma emri 67
Tâhâ Sûresinin Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın levhalarından verildiği 309
Tâiyye" 286
Takvâ kişinin Allâh'ı zikreden ve unutmayan bir kimse sayıldığı 249
Takvâ sâhiplerinin eninde sonunda güzel sona ulaşacağı 142
Takvâ sâhiplerinin süsünsün zinet olduğu ... 92
tarafından dedesi) 380
Tarşûşî *(Rahimehullâh)*ın şiir söyleyip raks edenler hakkındaki sözleri 360
Tasavvufçuların bâzı câhillerinin yanlış anlayışları 379
Tâsîn'lerin Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın levhalarından verildiği 309
Tâun hastalığının Firavun ve kavmini helâk etmesi 188
Tâun salgınından Firavun hânedanı kırılırken köleleri olan İsrâîloğullarının ölmemesi 189
Tâziyeye gidenin Allâh'ın en sevimli kulu olduğu 252
Te'vîlât-ı Necmiyye" 354
Teberrük hakkında İmâmı Gazâlî *(Kuddise sirruhû)*nun verdiği misal 521
Tebuk gazvesi senesinde Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in bir gece namaza kalktığında buyurdukları 507
Tecelli-i sûrînin izahı 272
Tecelliye mazhar olan her şeyin Allâh-u Te'âlâ'ya boyun eğeceği 277
Tecelliye tevâzuun sebep olacağı 252
Tefekkürün kibirlilere nasip olmayacağı 341
Tefsîr-i Fârisî" 367
Tefsîr-i Kāşânî" 291
Tembellere Allâh-u Te'âlâ'nın gazabı 249
Temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılmanın Efendimizin vasıflarından olduğu 482
Temizliğe riayet etmek 247
Tenâsül uzuvlarını haramdan korumanın cenneti kazandıracak altı amelden biri olduğu 329
Terviye günü orucu 224
Tesbih edenler yanlarından geçerken ağaçların ve dağların birbirlerini müjdelemeleri 323
Tesbih hakkında farklı lafızlar 185
Tetayyurun (uğursuzlanmanın) hükmü 161
Tevâzu gösterdiği için Allâh-u Te'âlâ'nın Tûr dağına tecellî ettiği 252
Tevâzuun Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ı yükselt-
Tevbe edenin günah işlemeyen kimse gibi olduğu 399
Tevbe hakkındaki işârî mânâlar 400
Tevbenin çeşitleri 398
Tevbenin mağfiret etmesi hususunda bütün günahların müşterek olduğu 398
Tevekkülün hiç ölmeyecek olan Allâh'a yapılması gerektiği 330
Tevekkülün, uğursuzlanma hâlini gidereceği .. 162
Tevrât levhalarında yazılanlarla ilgili hadîs-i şerîf ve rivâyetler 311-324
Tevrât levhalarından bâzısının Kur'ân'da bulunduğu 308
Tevrât levhalarının adedini ve keyfiyetini bildiren rivâyetler 306
Tevrât levhalarının ne zaman verildiği 308
Tevrât'ı ancak dört peygamberin tam manasıyla ezberleyebildiği 308
Tevrât'ın hacmi 308
Tevrât'ın kudret eliyle yazıldığı 307
Tevrât'ın Tûr-u Seynâ'da yazdırılması 262
Tevrât'ta fıkhî hükümler bulunduğu 311
Tevrât'ta Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in ism-i şerîfi 458-459
Tevrât'ta Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in nübüvvetinin işlendiği 458
Tevrât'ta Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vasıfları 471,458
Tevrât'ta ümmeti Muhammed'i öven rivâyetler 316-330
Tevrâtta, kıyâmete kadar olacak her şeyin yazılı olduğu 310
Teyemmümün bu ümmete mahsus oluşu ... 507
Teysîr Tefsîri" 269
tıldığı 307
tileceği 314
Tok olanın açı hatırlaması gerektiği 327

Toprağın bu ümmet için temizleyici kılınması ... 322
Tur dağına Allâh-u Te'âlâ'nın tecellîsini anlatan âyetler ... 259
Tûr dağında Allâh-u Te'âlâ'nın Mûsâ *(Aleyhisselâm)* ile mükâlemesi ... 236
Tûr dağının Mevlâ'nın tecellisi sebebiyle cennete gireceği ... 292
Tûr dağının tevâzuu sebebiyle Allâh-u Te'âlâ'nın tecellîsine mazhar olduğu ... 252
Tûr-u Seynâ ... 261-262
Tûr-u Sînâ'da Cebrâîl *(Aleyhisselâm)*ın Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın yanında hazır bulunması ... 221
Tûr-u Sînâ'dan Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a Allâh-u Te'âlâ'nın tecelli etmesi ... 468
Tuvâ vâdisinde ağacın Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a ateş şeklinde görünmesi ... 87
Tuvâ vâdisindeki ağacın özelliği ... 87
Türkiye'ye Şam'ın bereketinin sirâyet ettiği .. 199
Tüy bitmemesi için yapılacak bir muâmele ..187
Tüysüz gençlerin zikir meclislerinde bulundurulmaması ... 361
Uğursuz olan şeyleri ancak Allâh-u Te'âlâ'nın öyle yaptığına inanmak ... 163
Uğursuzlanma günahının keffareti olacak bir dua ... 162
Uğursuzlanma hakkındaki hadîs-i şerifler ve hükümler ...163
Uğursuzlanma hâlini giderecek bir dua ... 165
Uğursuzlanmanın bir nevi şirk olduğu ... 162-164
Uğursuzluğun üç şeyde olduğu ... 165
Uhud dağının Allâh-u Te'âlâ'nın tecellî ettiği dağlardan olduğu ... 263
Ukb" ve "Ukûbet" kelimelerinin mânâları .. 142
Ukbe ibni Ebî Zeyneb *(Radıyallâhu Anh)* ... 330
Ulemânın Enbiyâ zümresinde haşrolunacağı ... 332
Uludağda ervâhın hazır olduğu ... 221
Ululuğun Allâh'ın peştamali mesâbesinde olduğu ... 342
Umân sahrası ... 457
Unutkanlık verecek şeyler ... 184
Unutma ile yapılanların bu ümmetten affolunması ... 486
Urve ibni Muhammed es-Sa'dî *(Radıyallâhu Anh)* ... 376
Urve ibni Ruveym *(Radıyallâhu Anh)* ... 263
Urve ibni Ruveym el-Lahmî *(Radıyallâhu Anh)* .. 242
Utangaçlığın ilme mâni olduğu ... 343
Uyku uyumaktan leş haline gelenlere Allâh-u Te'âlâ'nın gazabı ... 249
Uzanmanın emredildiği haller ... 376
Uzeyr *(Aleyhisselâm)*ın Tevrât'ı tam manasıyla ezberleyebilen dört peygamberden biri olduğu ... 308
Üftâde *(Kuddise sirruhû)* nun, raks hakkındaki sözleri ... 365
Üftâde Efendi *(Kuddise Sirruhû)* ... 292,259
Ülker takım yıldızının Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e gösterilmesi ... 270
Ülü'l-emr tâbirinin izahı ... 310
Ümit cânibini güçlendirecek bir görüş .. 134-135
Ümit kesmenin büyük günah olduğu ... 50
Ümit kesmenin hükmü hakkında Hanefîler ve Şâfi'îler arasındaki görüş ayrılığı ... 50
Ümit ve korku içinde olmak gerektiği ... 435
Ümmet-i Muhammed ile Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın ümmeti arasındaki fark ... 367
Ümmet-i Muhammed'e âfiyet verildiği ... 455
Ümmet-i Muhammed'in babalarının sulplerinden ve annelerinin rahimlerinden "Lebbeyk" dedikleri ... 303
Ümmet-i Muhammed'in beş vakit namazlarının arasındaki günahların affolunacağı ... 527
Ümmeti Muhammed'in diğer ümmetlerden üstün kılındığı altı haslet ... 476
Ümmet-i Muhammed'in en kalabalık ümmet olduğu ... 454
Ümmet-i Muhammed'in geçmiş kitaplardaki vasıfları ... 471
Ümmet-i Muhammed'in geçmiş ümmetler gibi dîni tahrif edeceği ... 210
Ümmet-i Muhammed'in geçmiş ümmetlere bildirilen üstün vasıfları ... 247
Ümmet-i Muhammed'in kalbinden geçen kötü vesveselerin affolunduğu ... 486
Ümmet-i Muhammed'in mahşerde doğuyla batı arasını dolduracakları ... 323
Ümmet-i Muhammed'in Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın ümmetinden üstünlüğü ... 303
Ümmet-i Muhammed'in üstün kılınmalarını îcap eden vasıfları ... 317
Ümmet-i Muhammed'in üstünlüğü ... 491
Ümmeti Muhammed'in zikri çok sevdiği ... 478
Ümmetin hesabının **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e havâle edileceği ... 438
Ümmî olan peygambere uymak ile ilgili işârî mânâlar ... 524
Ümmîlere ümmî bir peygamber gönderilmesi ... 500
Ümmîliğin târifi ... 452
Ümmîliğinin **Rasûlüllâh** *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in mûcizelerinden oluşu ... 454
Ümm-ü Hânî *(Radıyallâhu Anhâ)* ... 289
Ümm-ü Kürz *(Radıyallâhu Anhâ)*nın kuşlarla fal bakmama hakkında rivâyet ettiği hadîs-i şerîf .. 162

Ümmü Ma'bed *(Radıyallâhu Anhâ)*nın Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e hayran kalışı 496
Ümmü'l-kurâ'nın Mekke olduğu 455
Ürdün'e Şam'ın bereketinin sirâyet ettiği ... 199
Vaaz kâr etmeyenlerin en bedbaht insan olduğu 248
Vâcid ile mütevâcid arasındaki fark 365
Vâcip ile mendup arasında kaldıklarında vâcibi seçenler 334
Vâdilere inildiğinde zikretmek 321
Vâhidî *(Rahimehullâh)* 258,375
Vâhidî Tefsîri" 356
Vahşi hayvanların Âdem *(Aleyhisselâm)*ı ziyâret ettiği 355
Vâkı'ât-ı Mahmûdiyye" 259,366
Vâlihî el-Üskûbî *(Rahimehullâh)* 505
Varlığı vâcip olan ve mümkün olan 479
Varlık âleminin ikiye ayrıldığı 479
Vâsıtî *(Rahimehullâh)*..... 276,277,350
Vâsile ibni'l Eska' *(Radıyallâhu Anh)* 381
Veba hastalığının Firavun ve kavmini helâk etmesi 188
Veba salgını olan yere gitmemek 188
Vecd hâli ızhâr edenin bunu yalan yere yapmaması gerektiği 361
Vehb *(Radıyallâhu Anh)* 468
Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)* 251
Vehb ibni Münebbih *(Radıyallâhu Anh)*.....242
Vehhâbîliğin doğuş yerinin Necd bölgesi (Suudî Arabistan'ın başkenti olan Riyad tarafı) olduğu 197
Velî olmanın şartı 28
Velîd (Mûsâ *(Aleyhisselâm)* zamanındaki Mısır Firavun'u) 83
Velîd ibni Amr *(Radıyallâhu Anh)* 330
Velilerden hiçbirinin peygamberlere yetişemeyeceği 273
Velilere hakaret edenin Allâh'a harp açtığı ... 92
Velilerin dünyâ zinetinden mahrum bırakılmasının hikmetleri 92
Velîlerin kalplerinin Allah'ın tecellîgâhı olduğu..... 259
Velilerin tarifi 244
Verdân Ebû Hâlid *(Radıyallâhu Anh)* 307
Verikan dağının Allâh-u Te'âlâ'nın tecellî ettiği dağlardan olduğu 263
Vertecebî *(Kuddise sirruhû)* 444
Vesile aramanın şirk olmadığı 209
Vüheyb el-Mekkî *(Radıyallâhu Anh)* 328
Ya'kûb *(Aleyhisselâm)*ın çocuklarıyla Mısır'a yerleşmeleri 83
Yağmur duasında elbiseyi ters giymenin bir nevi tefâül olduğu 167
Yahudi âliminin ağlamasının nedeni 325
Yahudi âliminin kavminden korktuğu için Efendimize inanmaması 463
Yahudi çocuğun Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e îmânı 460
Yahûdi ve Hristiyanların Efendimiz *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*e tâbi olmalarının gerekliliği ... 450
Yahudi ve Hristiyanların kendi kitaplarına inanmadığı 478
Yahudiler günah işledikleri zaman kapılarına günahlarının yazıldığı 484
Yahudilerden bir topluluğun evvelce Çin'in ötesinde hak üzere yaşadığı 530-531-532
Yahudilerden hak üzere yaşayan topluluğu bildiren âyetin işârî mânâları 531-538
Yahudilerden Müslüman olanların kıssalarına örnekler 461-462
Yahudilerden Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i duyup inanmayanın cennete gireme-yeceği 509
Yahudilere zulümlerinden dolayı yüklenen ağır hükümler 484
Yahudilerin ay hesabı takvimlerinin isabetsizliği 223
Yahudilerin Îsâ *(Aleyhisselâm)*ı öldürmek için tuzak kurmaları 50
Yahudilerin, Efendimizi Tevrat'tan tanıdıkları ancak kıskandıkları için inanmadıkları 463
Yahudilerin, Efendimizin Medîne'ye gelişiyle uğursuzlanmaları 159
Yahudinin Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*i imtihan etmesi ve Müslüman olması .. 462
Yahyâ *(Aleyhisselâm)* karnını doyurup uyuya kaldığında **Allâh-u Te'âlâ**'nın ona sitemleri ... 404
Yahyâ ibni Mu'âz *(Kuddise sirruhû)* 276
Yalan söylememenin cenneti kazandıracak altı amelden biri olduğu 329
Yalan söylememenin en sevgili amel olduğu ... 249
Yalan yere yemin edeni Allâh-u Te'âlâ'nın temize çıkarmayacağı 312
Yalanlayıcıların âyetleri anlamaktan engelleneceği 340
Yangından sadaka ile kurtulunabileceği 250
Yanılma ile yapılanların bu ümmetten affolunması 486
Yarıkların oluşma sebebi 263
Yarış atı olarak kumarda kullanılan atın uğursuz sayıldığı 165
Yârihâ (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın annesi) 380
Yashür ibni Lâvî (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın anne

Yazının amelin önüne geçmesi 12
Yazının hak olduğu 313
Yed-i beyzâ mûcizesi 96
Yemeği bitirmeden mağfiret olunmanın bu ümmete nasip olacağı 324
Yemek yeme niyetiyle zikir meclislerine gidilemeyeceği 361
Yemekten sonra el yıkamak 329
Yemen'de bir İslâm ordusu hazırlanacağını Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in önceden haber vermesi 195
Yemen'den kıyâmeye yakın ateş çıktığında Şam'a sığınılması gerektiği 198
Yemen'e Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in duası 197
Yemen'e, Ebû Mûsâ ve Mu'âz *(Radıyallâhu Anhümâ)*nın gönderilişi sırasında Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in onlara nasîhati ... 486
Yemen'in dünyânın başı mesabesinde olduğu . 199
Yemen'in dünyânın kuyruğu mesabesinde olduğu 198
Yemm" kelimesinin tahlili 192
Yerlerin ve göklerin mülkünün Allâh-u Te'âlâ'ya âit olduğunun izâhı 510
Yeryüzünün bu ümmete mescit kılındığı.. 491
Yeryüzünün tamamının bu ümmet için mescit kılındığı 507
Yetim ve öksüzün bakımını Allâh-u Te'âlâ'nın üstlendiği 251
Yetime merhametli olanın Arş'ın gölgesinde gölgeleneceği 248
Yetime ve dula bakanın mükâfâtı 248
Yetimi râzı edeni Allâh'ın râzı edeceği 331
Yetmiş kişinin (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın seçtiği) iyi mi yoksa kötü mü oldukları 415
Yetmiş yaşındakilere îkazlar 315
Yetmişbin kişinin hesapsız cennete gireceği 464
Yetmişüç fırkanın biri dışında hepsinin dalâlette olduğu 527
Yılan ile insanın dost olamayacağını beyân eden kıssa 556
Yılanın öldürülmesinin fukahânın ittifakıyla câiz olduğu 180
Yıldırım sesinin Allâh-u Te'âlâ'nın kelâmına teşbihi 240
Yırtıcı hayvanların birbirine zarar vermediği mekân 531-532
Yiyeceklerin efendisinin et, etlerin efendisinin de kuş eti olduğu 545
Yol kesmemek 322
Yoldan eziyet verici şeyi kaldırmanın iman şubelerinden olduğu 332
Yûhânez (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın annesi) 380
Yûhannâ (Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a karşı çıkartılan sihirbazların reisi) 106
Yumuşak sözlerin Efendimizin kelâmı cinsinden olduğu 481
Yûnus *(Aleyhisselâm)*ın fazileti 270
Yûsuf *(Aleyhisselâm)* zamanındaki Firavun'un adı) 83
Yûsuf *(Aleyhisselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ'dan korkusu.. 11
Yûşa'*(Aleyhisselâm)*a Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın asâsının intikal edişi 85
Yûşa'*(Aleyhisselâm)*ın Tevrât'ı tam manasıyla ezberleyebilen dört peygamberden biri olduğu ... 308
Yükseğe çıkarken hamdetmek 247
Yüksek yerlerde zikretmek 321
Yükseklere çıkıldığında tekbir getirmenin hikmeti 347
Yüz rahmet yaratıldığı 433
Yüzüğü hakkında Allâh-u Te'âlâ'nın Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a bildirdikleri 250
Zâdü'l mesîr Tefsîri" 107
Zâlim ibni Serrâk adındaki adamın adından Ömer *(Radıyallâhu Anh)*ın çıkardığı mânâ 168
Zâlime yardımın nasıl olacağı 487
Zâlimlerden ekseri âyetlerde kâfirin kastedildiği .. 26
Zâlimlerin Kur'â'nın hikmetini anlamaktan engelleneceği 341
Zebûr'da Rasûlüllâh *(Sallâllâhu Aleyhi ve Sellem)*in vasıflarının bildirildiği 475
Zehîra" (Hanefî fıkhında bir kitab) 361
Zemahşerî'nin belîğ bir sözü 29
Zemahşerî'nin Ehl-i Sünnet'e muhâlefeti 256
Zenginlerin fakirlere karşı kibretmelerinin haksız olacağı 350
Zerr ibni Abdillâh el-Havlânî *(Radıyallâhu Anh)*ın yatsıdan sonra camide beklemesi 51
Zeyd ibni Eslem *(Radıyallâhu Anh)* 375
Zeyd ibni Eslem *(Radıyallâhu Anh)*ın meleklerin korkusuyla ilgili bir rivâyeti 51
Zeyd ibni Sâbit *(Radıyallâhu Anh)*ın Kur'ân'ı deri parçalarından derlemesi 195
Zeyni Dahlân'ın, Vehhâbîliğin çıkışıyla ilgili görüşü 197
Zikir ehlinin Allâh-u Te'âlâ'nın en sevgili kulları olduğu 243
Zikir ehlinin Arş'ın altında gölgeleneceği ... 248
Zikir hakkında Allâh-u Te'âlâ'nın Mûsâ *(Aleyhisselâm)*a vahyi 250
Zikir meclislerinde bulunmak için gerekli bâzı şartlar 361
Zikir yolunda birbirini sevmenin bu ümmetin husûsiyetlerinden olduğu 322

Zikirden daha iyi bir şey bulunmadığı 400
Zikredenin Allâh-u Te'âlâ ile berâber olduğu ... 389
Zikredenin meclis arkadaşının Allâh-u Te'âlâ olduğu 301
Zikrederken def ve zurna çalanların hükmü ... 361
Zikrin Allâh-u Te'âlâ katında en sevgili amel olduğu 249
Zillete mâruz kalanın sabrederek izzete ulaşacağı 203
Zimmiye zulmetmenin yasak olduğu 461
Zinâ etmemenin en sevgili amel olduğu 249
Zina ettiği kadınla daha sonra evlenenin hükmü 398
Zina yapana gök kapılarının kapatılacağı ... 312
Zorlama, yanılma ve unutma ile yapılanların bu ümmetten affolunması 486
Zulme uğrayanın Allâh'ın yardımına râzı gelmesi 329
Zutt kabilesi (Sûdan ve Hind milletinde olan bir kavim) 97
Zühdün en üztün zinet olduğu 92
Zührî *(Radıyallâhu Anh)* 431
Zührî *(Radıyallâhu Anh)* 462
Zülhıcce ayının fazîleti 223
Zülhıcce orucunun fazileti 224
Zülhıccenin onu 222
Zülka'de ayında Mûsâ *(Aleyhisselâm)*ın Allâh-u Te'âlâ ile sözleşmesi 221
Zünnûn-u Mısrî *(Kuddise sirruhû)*nun rahmetle ilgili kıssası 436
Zünnûn-u Mısrî *(Radıyallâhu Anh)* 340